ARANY JÁNOS
ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI

TARTALOM

Versek

VÁLASZ PETŐFINEK
A VARRÓ LEÁNYOK
A MÉH ROMÁNCA
ARANYAIMHOZ
EGYKORI TANÍTVÁNYOM
EMLÉKKÖNYVÉBE
ARCOM VONÁSIT...
KEDVES BARÁTOM...
A SZEGÉNY JOBBÁGY
SZŐKE PANNI
BARÁTOMHOZ
A RAB GÓLYA
FALUSI MULATSÁG
A TUDÓS MACSKÁJA
CZAKÓ SÍRJÁN
TÉLBEN
ELDORÁDÓ
EPISZTOLA PETŐFIHEZ
AZ ALFÖLD NÉPÉHEZ
NEMZETŐR-DAL
EGYESÜLÉS
A RODOSTÓI TEMETŐ
EGY ÉLETÜNK EGY HALÁLUNK
A LEGSZEBB VIRÁG
LÓRA...!
MIT CSINÁLUNK?
JÁNOS PAP ORSZÁGA
RÁKÓCZINÉ
A RABLELKEK
ÉL-E MÉG AZ ISTEN?
AZ ÖRÖKSÉG
ÁLOM - VALÓ
ERDÉLY
VÁLSÁG IDEJÉN
ÁPRILIS 14-ÉN
HAJ, NE HÁTRA, HAJ ELŐRE
RÓZSA SÁNDOR
BEÁLLOTTAM...
RÁSÜT AZ ESTHAJNAL...
ÉN VAGYOK AZ ANYÁM ÁTKA...
VAN-E OLYAN...
NYALKA HUSZÁR
A BETYÁR
A LANTOS
KARÁCSONYI ÉJSZAKÁN
NÉVNAPI GONDOLATOK
HA ÁLOM EZ ÉLET...
EMLÉKLAPRA
FURKÓ TAMÁS
ÉVEK, TI MÉG JÖVENDŐ ÉVEK
KOLDUS-ÉNEK
ÉVNAPRA
LETÉSZEM A LANTOT
FIAMNAK
JULISKA ELBUJDOSÁSA
HÁZIURASÁG
REMÉNYEM
A HAJÓTÖRÖTT
A HONVÉD ÖZVEGYE
EGYNÉMELY NAGYOCSKA EMBERRE
ÍRÓSZOBÁM
A FALU BOLONDJA
A LACIKONYHA
EGRESSY GÁBORNAK
GONDOLATOK
HEJ! IHARFA...
HECC, HECC!
AGIO-VILÁG
EH...
ŐSSZEL
VOJTINA LEVELEI ÖCCSÉHEZ
TÉLI VERS
AZ Ó TORONY
VARGA MIHÁLY
SZILVESZTER-ÉJEN
ÉV KEZDETÉN
CSALÁDI KÖR
KERTBEN
A KÖLTŐ HAZÁJA
HAJNALI KÜRT
A GYERMEK ÉS SZIVÁRVÁNY
A DAJKA SÍRJA
DOMOKOS NAPRA
RÁCHEL
RÁCHEL SIRALMA
A DALNOK BÚJA
ÉRZÉKENY BÚCSU
OHAJTANÉK ÉN...
OH! NE NÉZZ RÁM...
ENYHÜLÉS
A VILÁG
ITTHON
DANTE
TEMETŐBEN
LÉVAY JÓZSEFNEK
LÁTOGATÓ-JEGY
LISZNYAI KÁLMÁNNAK
KÍN
VÁGTAT A LÓ...
MINT EGY ALÉLT VÁNDOR...
VISSZATEKINTÉS
AZ ELHAGYOTT LAK
A PUSZTAI FŰZ

ŐSZ VÉGÉN
HIÚ SOVÁRGÁS
A PUSZTA RÉMEI
KÉT ÉLES KARD
MAGYAR MISI
A HAMIS TANÚ
ROZGONYINÉ
A KIS POKOL
POÉTAI RECEPT
ÉV UTOLJÁN
ALKALMI VERS
ARKÁDIA-FÉLE
ÚJÉVI KÖSZÖNTÉS
DE GUSTIBUS
TÖRÖK BÁLINT
V. LÁSZLÓ
RÉGI JÓ IDŐBŐL
A HEGEDŰ
A SÁRKÁNY
VÁGY
A VIGASZTALÓ
TÁJKÉP
SZENT LÁSZLÓ
IDUNA EMLÉKE
CSENDES DALOK
AZ EGRI LEÁNY
ÁGNES ASSZONY
MÁTYÁS ANYJA
A FÜLEMILE
REG ÉS EST
A BAJUSZ
EGY KIS HYPOCHONDRIA
A KINCSKERESŐK
A KINCSTALÁLÓK
SÍRVERS BARANOVSZKY MIKLÓS
HAMVAIRA
AZ IHLET PERCE
HATVANI
A TETÉTLENI HALMON
KAPISZTRÁN
SZIBINYÁNI JANK
HUNYADI CSILLAGA
ISTVÁN ÖRÖKJE
STANZÁK „MÁTYÁS DALÜNNEPE”
A VÉN GULYÁS
A VÉN GULYÁS TEMETÉSE
EMLÉNYEK
NÉPNEVELÉS
ÁRVA FIÚ
ZÁCH KLÁRA
BOR VITÉZ
NÉMA BÚ
ÍRJAK? NE ÍRJAK?
SZONDI
A KÉT APRÓD
SZONDI KÉT APRÓDJA
AZ ÖZVEGY LAKÁSA
NÉPDALOK
DAL
PÁZMÁN LOVAG
BOTH BAJNOK ÖZVEGYE
KÖSZÖNTŐ-DAL
A BUJDOSÓ
HOLLÓSY KORNÉLIÁNAK
BALZSAMCSEPP
A WALESI BÁRDOK
BERANGER HALÁLAKOR
SZEMERE MIKLÓSNAK
A LEJTŐN
A MADÁR HA NEM DALOLHAT...
KEMPELEN RÍZA SÍRKÖVÉRE
TANÁRI JUBILEUMRA
A POLOSKA
GHAZEL
WOHL JANKA EMLÉKKÖNYVÉBE
DAL ÉS ÖT FORINT
AZ ÚJ MAGYAR KÖLTŐ
REMÉNYINEK
JULISKÁHOZ
SZÉCHENYI EMLÉKEZETE
MONDACSOK I.
AZ ÖRÖK ZSIDÓ
RENDÜLETLENÜL
KIES ŐSZ
1861
A HÁROM-PIPA UTCA
MAGÁNYBAN
PALÓCZY HALÁLAKOR
VOJTINA ARS POÉTIKÁJA
LEVÉL JÓKAIHOZ
GRAMMATIKA VERSBEN
A KÉT MADÁR
CORONINI
CYNISMUS
SZÉCHENYI TISZAI OSZLOPÁRA
AZ ÉLCLAPOK RAJZOLÓIHOZ
POÉTA ÉS POLITIKUS
JÓKAIHOZ
ŐSZ FELÉ
SZÉP ŐSZ
KITÖR AZ!
TINÓDI REDIVIVUS
TESTVÉRI ÜNNEP
SIR-VERS
ÁLOM ÉS VÁGY
EMLÉKÜL
BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMONDHOZ
GÖRGEY ARTHUR LEÁNYÁNAK
ÁRTATLAN DAC
SZÜLŐHELYEM
SZÜLŐFÖLDEMHEZ
AKADÉMIAI PAPÍRSZELETEK
LEÁNYOMHOZ
JULISKA SÍRKÖVÉRE
FELJAJDULÁS
JULISKA EMLÉKEZETE

VÁGY
INTÉS
A CSILLAG-HULLÁSKOR
MONDACSOK II.
POHÁRKÖSZÖNTŐ
ÁJ-VÁJ
HINC ILLAE...
TOMPA SÍRKÖVÉRE
SZEGÉNY MISKA SÍRKÖVÉRE
AZ ALKOTMÁNYOS SARJADÉK
AZ 1869-I VÁLASZTÁSOK
EMLÉKRE
NŐMHÖZ
BÚCSÚ A FÜRDŐTŐL
AJ-BAJ
FŐTITKÁRSÁG
ALUNNI
„URAM-BÁTYÁM”
SÍRVERS
ÓDA EGY VENDÉGHAJHOZ
ÖTVENHÁROM ÉV
ZÖLD VERS A LIGETBEN
AZ „ÜSTÖKÖS”-NEK
PIROSKA BETEGSÉGÉBEN
1872 MÁJUS 1
RÉGI MAGYAR ÉNEKEK
ÉNEK AZ ÖREGSÉGRŐL
EJNYE!
TOLDYHOZ
A LEPKE
EPILOGUS
AZ ELKÉSETT
NATURAM FURCÂ EX PELLAS...
VÁSÁRBAN
CSAK AZÉRT IS!
TAMBURÁS ÖREG ÚR
„A HAZÁRÓL”
HONNAN ÉS HOVÁ?
TENGERI-HÁNTÁS
AZ ÜNNEPRONTÓK
MÁRIA! BŰNEID MEG VANNAK BOCSÁTVA
MINDVÉGIG
A RÉGI PANASZ
RANGOS KOLDUS
NÖVÜNK EGYÜTT
ÉJFÉLI PÁRBAJ
ÖREG PINCÉR
A TÖLGYEK ALATT
KOZMOPOLITA KÖLTÉSZET
MEDDŐ ÓRÁN
VÁNDOR CIPÓ
ŐSZIKÉK
SEMMI TERMÉSZET
HÍD-AVATÁS
KORTÁRSAM R. A. HALÁLÁN
HÍRLAP-ÁRULÓ
NÉPDAL
BONCZÉK
AZ ELAGGOTT FÜLEMILE
VÉGPONT
MÉG EGY
ÉNEK A PESTI LIGETRŐL
PLEVNA
ÍGY IS JÓ
EX TENEBRIS
VÖRÖS RÉBÉK
INTÉS
PÁRVIADAL
TETEMRE HÍVÁS
ALMANACH 1878-RA
HAJA, HAJA, HAGYMA-HAJA...
DAL FOGYTÁN
A KÉP-MUTOGATÓ
HAGYATÉK
AISTHESIS
FORMAI NYŰG
CSAK BOLDOG...
PRÓFÉTA-LOMB
AZ IDŐK...
A NÉMA HÁBORÚ
CIVILIZÁCIÓ
SZENVEDEK ÉN...
VAKSÁGBAN
A JÓ ÖREG ÚRRÓL
AZ „ÖREG” HÁZRÓL
HOC ERAT IN VOTIS
MÉG EZ EGYSZER...
A SZÁJASOK
EZ AZ ÉLET...
„A TÖLGYEK ALATT”
NEM KELL DÉR...
AKADÉMIAI PAPÍRSZELETEK II.
EMLÉKRE
HARMINC ÉV MULVA
ÉVNAPRA
SZÁSZ KÁROLYNAK
A SORS HUMORA
RÉGI ADOMA
OTIUM
NINCS MÁR SZÉNA...
TOLDI II. RÉSZÉHEZ
GYÖNGYÖSIÁD
EGY ARA SÍRKÖVÉRE
A JÓSÁGOS ÖZVEGYNEK
KÜLÖNBSÉG
CSALFA SUGÁR
MELYIK TALÁL
A CSIKYEK
A „TAVASZ-ÜNNEPÉLY” ALBUMÁBA
A SZIGETEN
TOLDY SÍRJÁRA
NÉPDALOK A KORNAK
AZ ORTHOLÓGUSOKRA
A HANGSÚLYOSOK HEXAMETERE
HANGSÚLYOS VERSELÉS
KLASSZIKUSOK KÖRMÖNFONT FORDÍTÁSA

DALSZÖVEGÜL
TÖRÖK PÁLNAK
HASADNAK RENDÜLETLENÜL
EN PHILOSOPHE
ÉVNAPRA
SOK NAGY EMBER...
MELYIK A BŰNÖS?
BÓKA BANDI
BUGA PÉTER
ÖRÖKKÉ!
A REGGEL
SEJTELEM
AZ AGG SZINÉSZ
TANULSÁG
HA NAPFÉNYES VÍZKERESZT...
DR. BEADYNAK
ELÉGIÁK
MI VAGYOK ÉN?
SEJTELEM

Zsengék, magánérdekű és Aranynak tulajdonított versek

GYERMEKKORI EX-LIBRIS
DÉVAI BÁLINTNAK
A DÉVAVÁNYAI JUHBEHAJTÁS
SIRVERSEK A SZALONTAI TEMETŐBŐL
TISZA LAJOS LEÁNYÁNAK TEMETÉSÉRE
ELÉGIA
FELÉD, FELÉD...
REGGELI ÉNEK
CIGÁNY-BÚCSÚZTATÓ
SZILÁGYI ISTVÁN NEVENAPJÁRA
SZENT PÁL LEVELE
KENYERES JÁNOS FIÁNAK HALÁLAKOR
TOMPA MIHÁLYHOZ
KÖSZÖNTŐ VERS
NÉVNAPRA
TÖREDÉK EGY NÉPIES VÍG EPOSZBÓL
NÉVNAPI KÖSZÖNTŐ
BARTOS GÁBOR SÍRKÖVÉRE
A TANÁRI KAR
WEISS BARÁTOM...
LOSONCI GYULA NEVÉBEN
ALKALMATOSSÁGRA ÍROTT VERSEK
KNÓCZ JÓZSEF ÉS LÁSZLÓ SÍRVERSE
KUPAI KOVÁCS MIHÁLY SÍRJÁRA
KÁROLYI SÁMUEL SÍRKÖVÉRE
BORDÁCS DÁNIEL SÍRVERSE
VERSES BÍRÁLATOK, SZÉLJEGYZETEK
VERSES REJTVÉNY
DISZNAIRÓL HAJDANONTA
TOMPÁHOZ
KARLSBADI VERSIKE
PARÓDIÁK KERTBENYRE
MAGAMRÓL
GOETHE UTÁN SZABADON

Toldi trilógia

TOLDI
TOLDI ESTÉJE
DALIÁS IDŐK (Első dolgozat)
DALIÁS IDŐK (Második dolgozat)
A FÖLDRENGÉS
TOLDI SZERELME

Elbeszélő költemények

AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY
RÓZSA ÉS IBOLYA
SZENT LÁSZLÓ FÜVE
MURÁNY OSTROMA
LOSONCZI ISTVÁN
AZ ÖZVEGY EMBER ÁRVÁI
VARGA MIHÁLY
KATALIN
PERÉNYI
BOLOND ISTÓK
A JÓKA ÖRDÖGE
A NAGYIDAI CIGÁNYOK
AZ ELSŐ LOPÁS
ÉDUA
ÖLDÖKLŐ ANGYAL
CSANÁD
RÓZSA ÉS IBOLYA II.
KEVEHÁZA
CSABA KIRÁLYFI
CSABA TRILÓGIA (Első dolgozat)
A ZRINYIÁSZ NÉPIES KIDOLGOZÁSA
AZ UTOLSÓ MAGYAR
BUDA HALÁLA
A CSABA-TRILÓGIA ÚJABB ALAPRAJZA
CSABA TRILÓGIA (Utolsó dolgozat)

Versek

VÁLASZ PETŐFINEK

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Örűl a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e *nagy* jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.

Hiszen pályadíjul *ez* nem volt kitűzve...
Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
Máskép szerény művem vetém vala tűzbe,
Mert hogyan lett volna nyerni reménységem?

És mily sokat nyerék! Pusztán a pályabér
Majd elhomályosít, midőn felém ragyog:
De hát a *ráadás!*... Lelkem lelkéig ér.
Hogy drága jobbkezed osztályosa vagyok.

S mi vagyok én kérded. Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.

Akartam köréből el-kivándorolni:
Jött a sors kereke és útfélre vágott,
S midőn visszafelé bujdokolnék, holmi
Tüske közől szedtem egynehány virágot.

Jöttek a búgondok úti cimborának,
Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen;
Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
Eltépték füzérem félelkészültében.

Végre kincset leltem: házi boldogságot,
Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni,
És az Iza partján ama hű barátot...
Nem is mertem volna többet reményleni.

Most, mintha üstökös csapna szűk lakomba,
Éget és világít lelkemben leveled:
Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa,
Mily igen szeretlek *Téged* s őt is veled.

(1847. febr. 11)

A VARRÓ LEÁNYOK

ELSŐ

Lyányok, lyányok: lakodalom,
Oh, be sok szép népe vagyon!
Sok fehér ing: bő az ujja,
Libeg-lobog, ha szél fujja.

MÁSODIK

Sem hegedű, se cimbalom,
Beh szomorú lakodalom!
Mintha orruk vére folyna -
Dehogy lennék menyasszonya!

HARMADIK

Jaj, ki vágyna menyasszonynak,
Akit harangszóval hoznak!
Gyászos ének búg előtte:
Sírva mennek esketőre.

NEGYEDIK

Nem menyasszony, - vőlegény volt:
Hat legény hoz zöld koporsót,
Apja, anyja sír előtte,
Keserves a menyegzője.

ÖTÖDIK

Apját, anyját jól ismerem,
Megmondanám, de nem merem,
Mert a szívünk megdöbbenne...
Egyikünké megrepedne.

ELSŐ

Lyányok, lyányok, vegyetek fel
Fehér ruhát s jőjetek el
Ma csak halott-látni,... holnap
Kivinni zöld koporsómat.[1]

(1847)

[1] Szokás néhol az ifjan elhunytnak koporsóját zöld színre festeni s halálát ezzel mintegy megszépíteni. A halottvivők ily esetben a kimúltnak legény-vagy leánytársai, ünnepi öltözetben. A. J.

A MÉH ROMÁNCA

Ablak alatt
A pünkösdi rózsa,
Kezd egy kicsit
Fesleni bimbója:
Kékszemű lyány,
Válogat belőle,
Koszorúnak
Holnap esküvőre.

Reménykedik
Egy kis méh az ágon:
Szép eladó,
Jaj, ne bántsd virágom!
Ezt az egyet
Magamnak kerestem,
Alig hasadt
Mikor eljegyeztem.

Felel a lyány:
Te bohó kis állat!
Lelsz te rózsát
Nem egyet, ha' százat,
Holnap is nyit,
Holnap is eljössz te
Csak ne kívánd
Ami legszebb közte.

Mond a kis méh:
Szőke szép hajadon,
Neked Isten
Hű szeretőt adjon!
Nem sok amit
Kívánok tetőled:
Ne szakaszd le
Az én szeretőmet.

Felel a lyány:
Dehogynem szakasztom!
Dehogy leszek
E ne'kűl menyasszony!
Koszorúmban
Ezt fonom előre,
Ugy vigyenek
Holnap esküvőre.

El se mondá,
Nyult a szép bimbóhoz
Hogy letörje
A virágcsomóhoz.
A szegény méh
Rárepűlt kezére,
Csókot adni
Annak a fejére.

„Hess te gyilkos!
Ne bocsáss fulánkot:
Leszakasztám,
Vigyed a virágod.”
„Szép menyasszony,
Már nekem mi haszna!
Koszorúdnak
Hija lesz miatta.”

Koszorúdnak
Hija lesz miatta -
Ezt a kis méh
Keserűn mondhatta,
Mert a szíve,
Hiába parányi,
Nagyon tudott
A virágért fájni.

S a leánynak,
Hiába kiáltott,
Szeme alá
Üti a fulánkot;
Szegény bogár!
S maga haldokolva
Félreült, egy
Rozmarin-bokorra.

Szép menyasszony
Jajgat a sebével,
Esküvőre
Sem mehet szemével:
Holdfogyásig
Dagadt lőn a tája...
Azalatt meg
Elhagyá babája.

(1847)

ARANYAIMHOZ

Midőn Toldim pályadíjt nyert

Megjöttetek? de már, de már
Gazdag leszek, gazdag vagyok:
Lám a szerencse rám talál,
Hozzám kapnak az aranyok.

Isten hozott, sápadt fiúk!
Színünk, nevünk úgyis rokon:
Nosza, ki hogy segítni tud,
Segítsetek bátyátokon.

Régen s nagyon szeretlek én,
Távolban is szerettelek,
Hej, beh sokat törém szegény
Fejem, míg lebűvöltelek!

Ne féljetek, ne fussatok,
Ne, mint ama gaz nép taval:
Alighogy bekopogtatott,
Megint elillant csakhamar.

Ne féljetek, nem bántalak:
Nagyon szelíd ember vagyok.
Csöndes fiókban tartalak,
Hol nincsenek több aranyok.

Sőt még, ha épen mondanám,
Bolond fővel, hogy *menjetek*,
Akkor se hajtsatok reám:
Az istenért! ne higgyetek.

Sőt még ha küldenélek is,
Az se legyen nektek zokon:
Ha az ajtón kivetlek is,
Jőjetek be az ablakon.

Sőt akkor inkább híjatok
Több társat is segíteni,
Hogy, ha ismét útat adok,
Ne bírjalak elküldeni.

Inkább... de mit beszélek én!
Eszembe jut Peru s hazám:
Mért mindenik oly holtszegény,
Pedig aranyja sok van ám.

Talán, mert az arany ma már
Földhözragadt inség jele?
Csak gúnyol a világ talán
Szegény magyar költőt vele?

Felelnék rá: dehát minek?
Elhal számon a felelet.
Jó atyafi, hadd fizetek!
Kérem azt a kötlevelet.

(1847)

EGYKORI TANÍTVÁNYOM EMLÉKKÖNYVÉBE

Én láttam a bimbót, én láttam azt,
Midőn, érezve a nyájas tavaszt,
Kezdett kifejleni:
Örűlt a lelkem és kéjjel telék,
És mint hiú kertész, sokat merék,
Sokat, reményleni.

De ennyit nem. Reményem balga volt,
Árnyékban sem mutatta a *valót*:
Milyen lesz a virág.
A *természet* rá csillogó mezet
Szövött: a sok kontár kertész kezek
El nem torzíthaták.

Hintsed, virágszál, most hintsd bájaid.
A hervadásnak messze napjait
Rettegned nincsen ok:
Érintsen bár a hervadás szele,
Dús illatod, lényednek szebb fele,
A *szellem* élni fog!

(1847)

ARCOM VONÁSIT...

Petőfi rajzára

Arcom vonásit ez ábrázolatban
  Szemed, hiszem, hogy híven fölleli.
De úgy, ha amit a festő hibázott,
  A költő azt utána képzeli.

(1847)

KEDVES BARÁTOM...

Kedves barátom, lelkem jobb fele!
Mi volna édesebb dolog nekem,
Mint írni hozzád, írni íveket,
Tarkán, ahogy jő, zöld, piros, fejér,
Meg tudja a szent, millyen gondolat.
S mégis te feddesz és panaszkodol,
Halott-beszédet tartasz síromon,

És több eféle. Megvallom, fiu,
E szemrehányás, e feddő levél,
E szenvedélyes „meghaltál” kiáltás,
E lecke ízű dorgáló beszéd,
Ez a lelket leöntő nyakleves,
Ily megrohanva, ily váratlanul,
Hogy a léleknek annyi érkezése
Sincs, míg szemét törölje, vagy pedig
Nyálát lenyelje - meg kell vallanom,
Hogy ez nekem... fölötte jól esett.

Oh, mert belőle látom, mint szeretsz,
Mi hő kebellel engem, hívedet,
Hogy elvakít ez édes indulat,
Hogy nincs türelmed egybevetni a
Napok folyását, tért, időt, körülményt
S egyéb tudákos, elvont dolgokat,
Midőn ezért békétlenkedel:
Miért nem írok a szálló madárnak,
Ki egykor almafámon énekelt,
Miért nem a méhnek, ki a minap
Mézet szedett kertem virágiról,
Vagy a csapongó lepkének, ki néha
Megörvendezteté kis gyermekim,
Vagy a szellőnek és zúgó viharnak,
Mely tegnap itt volt, most ki tudja, hol van?
Hová irhattam volna én neked,
Bohó fiú te! mit mondék vala
Szegény levélnek: merre végye útját,
Hogy rád találjon e négy hét alatt?
Talán bizony nem törtem én azon
Elmém eléggé s nem falék mohón
Fel minden aljas pletykát, hírharangot,
Rágalmat, emberszólást és egyéb
Vidéki mismást a divatlapokban,
Csak hogy felőled, holléted felől
Lelnék azokban egy betücske hírt.
De nem találtam bennök semmi szót
Rólad, s miként a meddő figefát
Az idvezítő, el- megátkozám
Őket: ne is teremjenek soha
Édes gyümölcsöt senkinek, ha nem
Teremtek most nekem.

Mit volt csinálnom? hát sopánkodám:
Ej, ej, hatalmas és mindentudó ég,
Hol kóborolhat most az a fiú?
Gyakorta ismét így imádkozám:
Mennybéli isten, édes istenem!
Adj annak a szegény Sándornak immár

Adj valahára *állandó* tanyát,
Csendes tanyába szép kis fürge nőt,
Angyal kedélyü, szende, barna nőt,
Mellé mosolygó, szép gyerkőcöket,
Egy párt, ha többet nem, fiút s leányt:
Oh, adj családi boldog életet!
És íme! amit oly forrón ohajték,
Jön a levél, hogy teljesedni fog.
Csak egy rövid hold élet, és az én
Költő barátom, mint Illyés proféta,
Tüzes szekéren a mennyégbe száll.
Én bőjtölöm meg mézes heteid,
Fogadni mernék; s néma bőjteim
Hosszúak és nagyok lesznek, nagyok,
Mint a tiéid egykor Debrecenben.
Mert a barátság kis szövétneke
Halvány világgal ég a szerelem
Máglyája mellett: de mit bánom én!
Hogy el nem alszik, arról meg vagyok
Győződve, mert hisz - tűz nem olt tüzet,
Sőt jobban éleszt: hát miért emelnék
Önző panaszt; a mézteljes hetekre?
Nem, én nem zúgolódom ellenök,
Sőt azt ohajtom (vesszek el, ha nem)
Legyen halandó élted fogytaig
Oly boldog-édes mindenik heted,
Mint a legelső, mellyet élvezesz
Az esküvés után.

Én addig itthon, a távolban is,
Magányomban veled társalkodom,
Könyvedből issza lelkem lelkedet,
Mint a dicsőült égi szellemek
Az idvezűlés harmattengerét.
És elmerengek arcod másolatján,
Mely néma, mégis annyit mond nekem,
Előteremti azt a tíz napot,
Midőn te, hű barát, hajlékomat
Megnépesítéd egy öröm-sereggel,
Előteremti, mondom és örökké -
Valósággá ifjítja nékem azt.

Ilyenkor aztán vágy éled szivemben,
Hogy vajha bár, nem énértem, hanem
Kinek majd férje lészesz, hölgyedért,
S kinek dalolsz, a nemzetért, örökké
Maradnál ifju, mint ez érclapon.

(1847. aug. 11)

A SZEGÉNY JOBBÁGY

Életkép a multból

Széles országúton andalog a jobbágy,
Végzi keservesen vármegye robotját.
Kavicsos fövénnyel rakta meg szekerét,
Annak terhe alatt nyikorog a kerék.
    Tántorogva ballag a két kajla sőre,
Alig tetszik rajta, hogy mozog előre,
Méla mind a kettő, mintha gondolkoznék:
Hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?

Ott ül a szegény pór az első saroglyán,
Elkopott ostorát a kezében fogván;
Szomorú képére rőt kalapja alá-
Hullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná.
    Néha megszakasztja hosszu hallgatását,
Biztatgatja két hű igavonó társát,
De azok nem bírnak lépni sebesebben,
Talpok a kőúttól ég eleven sebben.

Széles országúton, mint az ég morgása,
Hallik a távolban hintó robogása,
Csak imént dördült meg messzi földön, és lám,
Perc alatt elétűnt, mint a fényes villám.
    A négy szürke lónak a két kajla sőre
Nagykeservesen tud kitérni előle,
Pedig félni, félnek; mert az isten-adták
Bírnák csak a jármot, mindjár' elragadnák.

Dölyfös uri kocsis űl a hintó bakján
Félkezében cifra ostort suhogtatván;
Jobban esik neki, a kényes lelkének,
Ha nyakába sujt a két szegény sőrének;
    Jobban esik neki, ha egyet kiálthat:
Földi, a kerékagy siratja a hájat!
Kár volt annak árát a csapszéken hagyni,
Szegény tengelyedet siralomnak adni.

Föltekint a jobbágy, szomorúan felel:
Hej! bíz a háj árát nem kocsma nyelte el,
Ami volt körültem, egy kevés zsiradék,
Gyors hintóitokra mind felkenegeték.
    De a hintó népe nem hallotta e szót:
Szegény ember! és ez így talán jobb is volt,
Máskép ki áll jót, hogy e gyámságos kezek
Nyers-nyakasságodért meg nem fenyítenek!

(1847)

SZŐKE PANNI

Szőke Panni henyélve ül,
Mégis cifra, majd elrepül;
Apja földje és tinója
Mind fölment már viganóra.

De az apja mégse' bánja,
Mert kisasszony a leánya,
Ő maga is boldog jobbágy,
Elengedik a robotját.

Sem szántani, sem aratni,
Csak a vékát kell tartani:
Az uraság színig adja,
A kasznár meg el se csapja.

Szőke Panni felmegy Pestre,
Még ott is az emeletre,
És az apja - dehogy bánja!
Nevelőben a leánya.

Nevelőben jó dolog van:
Sok kisasszony lakik ottan,
Szép úrfiak, szép huszárok
Járnak mulatni hozzájok.

Mi lelt téged szőke Panni?
Fiatal vagy még meghalni;
Képeden volt egy pár rózsa:
Hova lett ily hamar róla?

Mi lelt téged Panna lyányom?
Elfonnyadtál, szép virágom,
Jer, kiviszlek a mezőre,
Éledjen a lelked tőle.

Panni nem szól, görnyedve űl,
Olyan rongyos, majd elrepűl;
Vidd ki apja, vidd mezőre,
Szép, virágos temetőbe.

(1847)

BARÁTOMHOZ

Petőfihez

Unszolsz, hogy írjak holmi verseket:
S mily szívesen fogadnék szót neked!
De átkozott gebe az a Pegaz,
Dehogy nyargal, dehogy! csak tipeg az.

Tegnap már mintha írni kezdenék,
Egészen a tollrágásig menék,
De, varjú tépje meg a rossz lovát,
Hiába biztatám, hogy: co tovább!

Ma kucsmád nyomtam fel, ha így talán
Egy kis Petőfiség ragadna rám:
Lekarcolék egy pár „hozzá”-t, „felé”-t,
Csuklott a múzsa s rámrivallt: „elég”!

Mit is haszontalankodom vele,
Mikor szivem zsibajjal van tele.
Vendége jött s avval sok a dolog,
Minden kis érzelem sürög-forog.

Bolond szeles nép! lót-fut céltalan,
S egymásba ütközik minduntalan.
De nem csoda, a szív vendége nagy
S igen kedves neki, mert az te vagy.

(1847 szept.)

A RAB GÓLYA

Árva gólya áll magában
Egy teleknek a lábjában,
Felrepűlne, messze szállna,
Messze messze,
Tengerekre,
Csakhogy el van metszve szárnya.

Tűnődik, féllábon állván,
El-elúnja egyik lábán,
Váltogatja, cserélgeti,
Abban áll a
Múlatsága,
Ha beléun, újrakezdi.

Szárnya mellé dugta orrát,
Messze nézne, de ha nem lát!
Négy kerítés, négy magas fal;
Jaj, mi haszna!
Bár akarna,
Kőfalon nem látni által.

Még az égre fölnézhetne,
Arra sincsen semmi kedve:
Szabad gólyák szállnak ottan
Jobb hazába;
De hiába!
Ott maradt ő, elhagyottan.

Várja, várja, mindig várja,
Hogy kinő majd csonka szárnya
S felrepűl a magas égig,
Hol a pálya
Nincs elzárva
S a szabadság honja kéklik.

Őszi képet ölt a határ;
Nincsen rajta gólyamadár,
Egy van már csak: ő, az árva,
Mint az a rab,
Ki nem szabad,
Keskeny ketrecébe zárva.

Még a darvak hátra vannak,
Mennek ők is, most akarnak:
Nem nézi, csak hallja őket,
Mert tudja jól,
Ott fenn mi szól,
Ismeri a költözőket.

Megkisérté egyszer-kétszer:
Nem bírná-e szárnya még fel;
Hej, dehogynem bírná szárnya,
Csak ne volna
Hosszu tolla
Oly kegyetlen megkuszálva!

Árva madár, gólya madár,
Sohse nő ki tollad, ne várd,
Soha többé, fagyos télig;
Mert, ha épen
Nő is szépen:
Rossz emberek elmetélik!

(1847)

FALUSI MULATSÁG[2]

Vígan fiúk! húzd rá cigány!
Könnyítsünk a nehéz igán,
Könnyítsünk egy kicsit.
Ez a nap a jó Istené,
Ki a munkát elengedé.
Igyunk bort! tölts Icik!
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

[2] NB. Nem népies, hanem a nép és költői érdekében akar lenni. A. J.

Hap! hap! ma így megy a robot,
Ma mink pergetjük a botot,
- Nem más, fejünk felett;
Aki megbánt, visszabántjuk,
Nem megcsaljuk, nem berántjuk,
Ütünk rá egy felet.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Forgasd öcsém azt a leányt,
Irígyli más, de sose bánd,
Ha százan vannak is,
Szabad a lányt táncra vinni,
Megszeretni és elvenni -
Szegény parasztnak is.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Húzd el cigány a nótámat,
Ráfütyülöm áriámat,
Azt a régit, tudod.
A füttyöt csak széllel szokták,
És mikor a szelet *fogták*,
Parasztnak is jutott.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Kinek is van abban kára,
Hogy lábunk nem áll *langára*?
Hap! hap! aprózzuk rá.
Kinek esnék tőle baja,
Hogy a *magyar* nótát hallja?
Hej! huj! daloljuk rá.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Kinek baj, ha mi nem bánjuk,
Hogy *félszemű* a cigányunk
S kopott a hangszere?
Urak körül nem kérkedik,
Nekünk *dövőz*, minket pedig
Felvidámít vele:
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Vígan fiúk! igyunk egy tust:
A jó kedv tán nem úri jus,
Se nem dézmás vagyon.
A nóta sincs árendában,
Válogassunk a javában,
Mikor kedvünk vagyon.

Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Talpam alá húzd te cigány,
Könnyítsünk a nehéz igán,
Könnyítsünk egy kicsit.
A levegő az istené,
Paraszt nóta is fér belé:
Ihaj rá! tölts Icik!
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem csak mulatunk.

Et voluisse sat est.

(1847. szept. 7)

A TUDÓS MACSKÁJA

Nagy lett volna a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna, ha kevés volt
A vágott dohánya.
Könyvet irt a bölcseségről
- S hajna!
Akkor esett ez a bolond
História rajta.

Nem szeretett ez a tudós
Semmit a világon,
Járt legyen bár égen-földön,
Két avagy négy lábon:
De a kendermagos cicát
- S hajna!
Éktelenül megszerette,
Majdhogy fel nem falta.

Szolgája is volt; a háznak
Ez viselte gondját,
Hogy lába ne keljen és a
Szelek el ne hordják.
Hű cseléd volt félig-meddig,
- S hajna!
Koplalás lőn este reggel
Bőséges jutalma.

Máskülönben ment a dolga
A kedves cicának:
A reggelin gazdájával
Ketten osztozának.
Búsan nézte ezt a szolga
- S hajna!

Fél zsemlére, pohár téjre
Nagyokat sohajta.

Mert tudósunk a magáét
Ha fölreggelizte:
Felét a cicának adni
Volt a szolga tiszte.
Úriasan élt a macska,
- S hajna!
Csak nem akart, csak nem akart
Meglátszani rajta.

„Hé... izé... mi baja lehet
Annak az állatnak?
Szőre borzas, csontja zörgős,
Szédelegve ballag."
„Jaj, uram, hát a sok éhség! -
- S hajna!
Kétszereznők csak a tartást;
Mindjárt lábra kapna."

S az napságtól itce tej járt,
Kapott egész zsemlét:
A tudós csak lesi, várja
Hogy ha nekitelnék.
De a macska nem üdűlt fel,
- S hajna!
Elfogyott a fogyó holddal,
Sarlóvá hajolva.

Kendermagos szegény cica
Nyavalyába esvén,
Fölvette a *néhai* nevet
Egy szép őszi estvén.
„Átszellemült kedves állat
- S hajna!
Falatom megosztom vele
Mégis meg van halva!"

„Mi tagadás" - mond a szolga,
„A cicus nem vétett:
Én evém meg ő helyette
Reggel az ebédet.
Mondtam, menjen egérfogni,
- S hajna!
Nem tanyáz ám ott egér, hol
Üres minden kamra."

Nagy volt, mondok, a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna! Kevés hozzá
A vágott dohánya.

Könyvet irt a bölcseségről
- S hajna!
Ilyen apró dőreségek
Gyakran estek rajta.

(1847)

CZAKÓ SÍRJÁN

Ott a költő sírja, a kicsiny fehér domb,
Ujon ásott sír az, nem nőtte be hant;
Ormán az öreg tél pihen ősz hajával,
Ifju élet romja temetve alant.
Mért halt meg? hiszen még oly soká élhetett:
Bölcs kárhoztatás! menj, dobd reá kövedet.

„Gyönge az a lélek, mely az élet súlyát
Nem bírva, leroskad a pálya felén;
Nem férfi az, aki fölveszi a gyilkot,
Melyet vigaszul hagy a futó remény.”
Imhol a nyugágy, mit *kislelkűség* vetett
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te, kit aranyhímes pólyába kötöztek
S fednek születésed érdemcsillagi,
Kire gondolkozni sem szorult magadra,
S minden gondolatod más találja ki:
Ily halál sohasem fog érni tégedet:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te erős jellem, ki csúszva-mászva győzesz,
Akit a kegyszellő jobbra-balra hajt,
Ki el birsz feledni egy hitvány mosolyért
Annyi könnyes arcot, annyi zok sohajt,
Ki az érző szívet gúnyosan neveted:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te, ki földi léted boldog hizlalóján
Nem sejted, hogy benned égi szellem él;
Ki, ha vágyaidat mérsékleni tudnád,
Oktalan állatnak is beillenél:
Soha ilyen gyászos nem leend végzeted:
Nagy lélek, eredj, dobd a sírra kövedet!

Te, utonállója minden pénzdarabnak,
Kit silány éltedhez bilincsel az érc,
Ki, ha rajtad állna - míg lesz a világon
Nem tied egy fillér - örök-évig élsz,
E merényt te soha, soha nem követed:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

És te szellemfukar, ki rideg falak közt
Gyüjtesz a penésznek halott tudományt,
Kit nem érdekel a hitvány földi ember,
Míg a hold lakói állapotja bánt:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet
Vagy kőnél keményebb szivtelen könyvedet!

Mi pedig, barátim, járjunk el a sirhoz
Olvasztani róla könnyel a havat,
Hadd sírjon a szív, ha itélni erőtlen!
Tán így hamarább jön az enyhe tavasz
S béhinti virággal az egyszerü dombot,
Hol ő pihen, aki tövis közt bolyongott.

(1848)

TÉLBEN

Álmodám tavasszal,
Szép, derűlt, virágos tavaszi napokkal;
Zöld berek aljában susogó szellővel,
Csevegő patakkal.

Jártam új mezőn, hol
Ménták illatoznak oldalán az érnek,
Mely az őszvetés közt elbolyong, de ismét
Azon helyre tér meg.

Hullámzó vetés közt
Búvócskázik a fürj; suttog a nő: „vá-vá”,
Nyomon űzi a hím s három pitypalattyot
Örömmel kiált rá.

Majd egy nyúl szökik fel
S indul az ugarnak, gyorsan karikázva;
„Elébe! elébe!” kurjogat a szántó
Ösztökéjét rázva.

Elkiséri szemmel
Ameddig belátja, csaknem az égaljig;
Most szólítja ökrét, szánt, szánt csöndesen, csak
Síró füttye hallik.

Kis pacsirta is szánt,
Mint a szegény költő, fényes levegőben:
Dalt zengve repült fel, dalt zeng a magasban...
Hallgat leesőben.

Karimás kalappal
A juhőrző gyermek meglopni akarja;
A madár tovább száll, s a fiú mérgében
Nyáját megzavarja.

Szöszke fürtű bárány
Át- meg átszökdécsel a zöld hantu mesgyén,
Anyját, aki most a nyáj közé vegyűlt el,
Bégetve keresvén.

Távolabb a csorda
Szanaszét fehérlik, mintha ott valaki
Széjjel a pázsitra szép mosott ruhákat
Terített volna ki.

Túl a kékes erdő,
A tájnak sötétebb keskeny karimája;
Jól kilátszik, mert még délibáb nem önte
Árvizet alája.

Száz meg száz madárhang
Szól az árnyas erdőn, titkait beszélvén;
Bokorról bokorra lomha kakuk szállong
Szellős róna szélén.

Olvasatlan ígér
Hosszu, hosszu évsort, melyből egy se tölt el,
Melynek mindenikén örökös tavasznak
Reményszíne zöldell. -

De oly hűs az erdő
És a tiszta égre felhők gyülekeztek:
Hallom a szélzúgást, arcomon is érzem -
Szinte fázni kezdek.

Ah, vagy úgy!... szobámat
Hosszu éj kihűté s nyughelyemen fázom:
Künn vad förgeteg száll, az kotorja szárnyát
Röptiben a házon.

Hold-, vagy hóvilág ez,
Mely a telet éjjel sem hagyja feledni?
Vagy talán a nap jő, unalmas robotját
Így-úgy elkövetni?...

Kívül a hideg szél
Sűrü apró pelyhet csapdoz ablakomba;
Benn fagyott virágok: a szeszélyes télnek
Dús virágu lombja.

Mily sivár ez a tél!
Vastag hó takar be udvart, házi kertet;
Országuton is csak az jár mostan, akit
Isten átka kerget.

Országut... hol az most
A mezőt borító tenger hólapályon?
Itt-amott ha látszik ut nélkül bolyongni
Egy magános lábnyom.

Az is elvesz egyszer:
Két sarut találni s emberlábat abban;
Erdőn farkas ordít; a síkon esik, fú
Mindig vastagabban...

Hagyjuk e zord képet,
Hisz' ez a *való*, ez sivatag életem:
Deríts szép álmokat örökzöld tavaszról
Oh költészet! nekem.

(1848. jan. 21)

ELDORÁDÓ

Van egy ország: Eldorádó,
Innét a nagy Királyhágón,
Kelletig van benne minden,
Az nem is kell, ami nincsen.
Boldog egy nép aki lakja:
Árnyékon a legyet csapja.
Búzájától, mikor terem,
Dohossá lesz minden verem
S mind magának kell megenni,
Mert nem tudja hová tenni.
Ha pedig nem termett elég,
Eladhatja mind, vagy felét:
Bezzeg akkor van vevője
S jó hasznot kapar belőle.
A kenyérre, a haszonra,
Mellyel tele zsebje, gyomra,
Fel is önthet, mert az ecet...
Isten bocsáss!
Ez ráfogás:
A sok jó bor rajtaveszett.
Vagy ha nem bort - vizet ohajt,
- Boldog ország! - az se nagy baj:
Egyet sem lép érte lába,
Felmegy a víz ablakába,
Vagy az isten fellegébül,
(Míg új háza fel nem épül)
Ingyen ömlik a nyakába.
De ki bolond innék vizet?
Bort ihatik, mégsem fizet:
Sőt - aranykor tért-e vissza? -
Még fizetnek amért issza!
Részeg fővel ha lefekszik,
Elhorkolhat holnap estig:
Más kisöpri háza táját,
Fel sem költi a gazdáját;
Más megfeji a tehenét,

(El sem viszi, csak a tejét);
Mindent más csinál helyette,
Úgy álmában, mint imette;
S bízta másra, vagy nem bízta,
Mire ébred, minden tiszta,
Minden megvan, minden jól van
(Csak a borju nincs az ólban);
S minthogy tenni
Már nincsen mit,
Legfölebb fejét vakarja
S száját tátja... ha akarja.
Másutt tán nem is képzelik:
Ott a *szájtúl* mennyi telik,
Úgy hogy a kéz és az elme
Szinte rozsdát kap, heverve,
Mert csak száj kell és nagy torok,
Hogy rendin menjen a dolog.
Száj kell hozzá, hogyha raknak
Füst-alapot légváraknak;
Szájjal áldoz a közjóra
Az országnak dús lakója;
Hát a hazát - oh! azt pedig
Majd megeszik, úgy szeretik -
Mégse tettel: szájjal védik,
Pipálgatva örökkétig.
És valóban - amely ennyi
Jó dohányt bír megteremni -
Méltó is, a hon javára
Bátran kelni szál pipára.
- De ki győzne mindent hosszan
Elsorolni, ami ott van?
Az iszonyu boldogságot,
Milyet ember sose látott?
Aki Tamás a dologban
És akarja tudni jobban,
Menjen oda, üssön tanyát,
Nem kérdik ott apját, anyját;
Boldognak, boldogtalannak
Uraságot, földet adnak.

(1848)

EPISZTOLA PETŐFIHEZ

Imádott barátom, jó Petőfi Sándor[3]
Szives üdvözlését ime küldi Jean d'Or.
Vettem oh nagy férfi, ostoba leveled,
De azért nem mondom: *hujj ki!* vagy *le veled!*
Mert nem üres hólyag és nincsen ebbe szél;
Kedves ostobaság mind, amit e beszél,
És a sok giz gaz közt, ha ugyan jól értek,
Van sok szép kaláris, s több ily becses értek!

Minden dolgok előtt: én nem írtam *Toldyt*,
Hanem (ez már más szó, tehát jó rím) Toldit,
És evvel döntődik ama szörnyü per el,
Melyet amint írod, Európa perel.
Ha tehát még most is folyna a nagy harc ott,
Kár egy y-ért, mondjad, víni harcot.

Hogy Murány a cenzor körme között vagyon,
Oh ennek tudása nékem becses vagyon;
Ámbár tartok tőle, hogy dühös strich-láza
Mária beszédét szépen *kistrichlázza*,
Hogy pedig ne legyen a szivem alján lom,
Én bizony munkámat úrnak nem ajánlom.

Máskép igen jól van a te komád asszony
De tán nincs oly jól, mint öt hónapos asszony,
Komám asszonyt pedig az isten éltesse,
Annyival inkább, mert ha ő nem él, te se.
Mi ámbár tudjuk, hogy bőven van a csók ott;
Küldünk e levélben egy trillió csókot.
Te pedig barátom, siess, írjad Lehelt,
Kit lelkedbe szárnyas geniuszod lehelt,
Írjad, mert nem érsz rá, ha itt lesz a nagy had,
Harc és háború és igazi hadd-el-hadd.

Akkor látom én meg arcodat, hogy lángal
Hősi elszántságban tiszta sárga lánggal;
Vágtatsz paripádon, mint por a szélvészen,
Melyet szárnyaira száguldó szél vészen;
Kedves komám asszony kezét tördelve sír:
„Sándor, ha te elmész, engem elnyel a sír,"
Mégis elhagyod őt, s oly tüzelve méssz el,
Mintha tele volna szíved forró mésszel.

---

[3] Jelen költemény méltó utóda dicsekszik lenni „Dido panaszának", melyet még a boldog emlékű Magyar Kurír úgy dicsért fel 1790-ben, hogy annál egyenesebb magyarsággal írt verset nemigen olvasott az előtte ismeretes nyelveken. A. J.

Látom a derék hőst, ahol villog kardja:
„*Ist das Schwert zum Fechten?*” „Mellyik? Ez a kard? Ja.”
Többet nem beszélnek, hanem összecsapnak;
Vére a németnek úgy foly, mint a csapnak;
Sándor vitézünknek egy sem állhat ellent;
Épen mint a semmit, úgy ontja az ellent.

Dumb Show.

Sárga pitykés, zöld hajtókás, kurta szárú fűzött csizmás magyar huszár jelenik meg egy kis ajtón a kert alatt. Kedvese addig kíséri, könyörög, sír, elájul. A vitéz elrohan egy dombig, onnan széttekint, lát iszonyú magas kukoricát és rettentő sok ázott kendert. Visszafut a kis ajtóhoz, hol hű karok fogadják a győzedelmest. A hős juhászbundát terít le s borostyánai árnyékába heveredik.

(Dumb Show exit.)

És mivel nem harcolt borsóért vagy babért;
Homlokára tűzik a diadal babért:
Annyi érdemjellel rakva tér vissza már;
Amennyit bizony nem mindenütt visz szamár.
Eredj Sándor vitéz, hadd zengjek én neked
Viselt dolgaidról XXIV éneket.

(Szalonta, 1848. febr. 6)

AZ ALFÖLD NÉPÉHEZ

Előhangja egy el nem készült költői beszélynek

Ti, kikért teremnek a búzakeresztek
S rózsává pirított fehér cipót esztek,
Ti a gazdag alföld édes gyermekei!
A felföldre is jó néha tekinteni.

Tudom, böcsmérlitek a görbe tartományt,
Nem adnátok érte egy jó pipa dohányt,
A patkót sem állja vad lovatok lába,
A kereketek sem tanult kalodába.

Tudom, szeretitek látni a kék eget,
A napot, hogy’ űl el tekenője megett;
S a csillagokat, bár meg nem olvastátok,
Egy híján szemlélni mintegy átallnátok.

Szerettek a síkra heveredni hanyatt,
Kalap levén vánkos a fejetek alatt,
Nézni a fiastyúk s göncölszekér felé,
Olykor-olykor el is andalodni belé.

S ha néztek fölfelé, néztek balra jobbra
S nincs egy földi fűszál, mely rátok hajolna
S mindenütt, mindenütt csupán eget láttok:
Ti is égben vagytok akkor, azt tudjátok.

Szeretitek látni a szép hajnal tövét,
Hol a kerek földhöz tűzi bársony övét,
Legszebb, legpirosabb ott az ég almája,
Púpos hegy körösleg be nem harapdálja.

Hát mikor félszemmel egyenest néz a nap
A sík puszta színén: mint örűltök annak!
Ugy-e, attól félti és azért néz széjjel:
Nem pattant-e rajta domb az elmult éjjel?

Szerettek ti mindent és örömmel tölti
Szíveteket minden, ami csak alföldi:
A puszták havasát, a fehér gulyákat,
A puszták tengerét, a szép délibábot.

És a mozgó tábort, a nyerítő ménest,
Mely elláthatatlan az ember szemének;
(Mert csürhe nálatok s nem ménes a neve,
Ha napi járóföld nincs a kerűlete);

A szép sík földeket, egyenesre szántva,
Mert ti nem szántatok dombos bogárhátra,
A zöld vetést, melynek széle-hossza nincsen,
És az áldást rajta, ha megadta Isten.

Mindezt kedvelitek igen-igen nagyon,
Mivelhogy e dolog véretekben vagyon;
Mert alföldi magyar, nem tót, a nevetek,
Mert tejmézzel folyó lakhelyet nyertetek.

Nem volt ez mindég így. Nem a békés rokon
Hanem ellenség járt téres pusztátokon:
Elvetett az ember, de nem takart soha,
Lábán nyomtatá el török s tatár lova.

Elnyomtatta, mondom, s ujra elvetette,
Vadul termett aztán más idén helyette,
Szegény bujdosóknak vadul termett annyi,
Hogy hosszabb kín után fogtak éhen halni.

Sokszor annak, akit utolért a halál,
Kizöldült szájában a kövér búzaszál,
Jött utána másik, a kalászt leszedte
És az isten-adta, elhalt, mig megette.

Hiszen hallottátok a *futásnak* hírét:
Futott ám a gyáva, mert féltette bőrét:
De kemény csatára keltek az erősek,
Zsíros földeteken elhulltak az ősek.

Nincs is más hegyetek, mint sok oly *testhalom*,
Melyben egy egész had eltemetve vagyon,
Mikor már kikezdé farkas, holló, kánya,
Török és magyar test egy gödörbe hányva.

Akkor a széttépett seregek foltjai,
Kiket az ellenség hagyott hírmondani,
Kerülék a pusztát, a perjés parlagot,
Délibábján kívűl kit minden elhagyott.

Mentek fölkeresni ama sziklatetőt,
Hol a sas kinyúló csupasz kövekre költ,
Elzavarák a sast, tojásit megették,
S fészke helyén váruk alapját vetették.

Ily sziklavárakban maradt fenn a csira,
Mely most az alföldön buján hajt annyira,
Mikor rozsda vert ki sarlót, ekét, kaszát
S éhen-szomjan védte a magyar a hazát...

(1848)

NEMZETŐR-DAL

Süvegemen nemzetiszín rózsa,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

(1848 ápr.)

EGYESÜLÉS

Az, mi a költő lelkének
Álomkép gyanánt
Lengett a távol jövendő
Tündér fátyolán;
Az, miért epedt a honfi
Soká, hasztalan,
De nem hitte, csak mutatta;
Hogy reménye van:
Az többé nem álom, nem kétség homálya:
Ismét egy a magyar kettévált hazája!

Magyar nép, igaz rokonság
Túl a bérceken,
Mik sötéten ott kékellnek
Világos egen;
Osztályosunk jóban, rosszban,
Kölcsön támaszunk:
Benned, bárhogy' hány-vet a sors,
Nem csalatkozunk.
Öleljük meg egymást, szívesen, meghitten,
És szeressük egymást: úgy áld meg az Isten.

Most szeressük, mert ki tudja
Felőlünk mi áll
Írva a végzet könyvében:
Élet vagy halál?
Oh, ki tudja, nincs-e bennünk
Rejtve már a mag -
Hogy a csak most egyesültek
Együtt haljanak,
Mint egymásra ismert ölelő testvérek,
Kikben hatni elkezd a lappangó méreg...?

Nem, nem! - Élni fog a nemzet,
Amely összetart:
Kit önvétke meg nem hódit,
Nem hódítja kard.
Megbünhödtük ősapáink
Vétkét súlyosan;
Napjainknak, a jelenben,
Csak erénye van,
S az erényes nemzet jutalma nem égi:
Földön jut dicső és hosszú élet néki.

(1848 máj.)

A RODOSTÓI TEMETŐ

Vess lángot előttem, éjjeli szövétnek,
Képzelet! s világits éjek éjjelébe;
Messze, határin túl sok rabszolga népnek,
Hozd a kis temetőt lelkemnek elébe:
Hogy lássam az éjet, mely ottan feketűl,
Halljam a csöndet, mely szent hamvak felett űl.

Hol a kéz, hol a kéz, aki fölemelje
Sírjokról a követ: egy nehéz századot?
Hol van a szellem, ki életre lehelje
A szivet, ha régen, régen elhamvadott?
Ah! Midőn a hű szív porrá vagyon válva,
Feltámasztja-e más, mint a költő álma?

Éjfél van. Az eget, néhány csillagával,
A Mármora tenger kebelén ringatja;
Egyhangu morajjal dalt susog magában,
Mint bölcső felett a szunnyadozó dajka;
És az ég szemei, az a néhány csillag,
Az álommal ők is alig-alig birnak.

Elsohajt a lágy szél, mely a tavaszt hozza,
Elsohajt a vízen és a partra téved:
„Ébredj, fű-fa, ébredj!" halkan ezt sugdozza, -
S ime, fűben-fában megmozzan az élet;
Megmozdul az élet, felül, a kopáron:
Csak alant a sírban örökös az álom.

Ők alusznak ottan, a számkivetettek.
Idegen hazának földe tesped rajtok.
Elhagyák honukat, a soká védettet,
Melyet pártos önzés megtörött, lehajtott.
Elhagyák a szép hont, őseik lakását,
Hogy ne látnák annak végső vonaglását.

Ott vártak sokáig, noha nem reméltek.
Nem volt kitől várni, csak a véletlentül.
Hazájok szerelmét, ezt az örök mécset,
Kebelök mélyében ápolgaták szentül;
Addig ápolák, hogy annak is vége lett;
Eltemeték egymást, idegen part felett.

Ám hívek maradtak az utolsó percig,
És szabadok, nem mint a hon többi népe. -
Most a kis csoport sir már fel sem ismerszik:
Új meg új tenyészet rendje nőtt fölébe,
És, hogy föl ne leljük a nehány szent házat,
Földig egyengette egy zsarnoki század.

Éjfél van a sirban, éjfél van felette;
Búg a Mármora, búg, tompa lágy morajjal.
Hirtelen szél támad, a hullám felretten:
Zúg a Mármora, zúg, riadalmas zajjal;
Zúg a tenger, az ég tűz szemei nyilnak,
Haragosabb fényre gerjed minden csillag.

Egyszersmind keletről, hol a nagy Isztámbol
Mélyen alszik, mint az elgyötört rabszolga,
Hős alak közelget; arca, szeme lángol,
S megharsan beszéde, a sírokhoz szólva:
„Fel, fel, ti halottak, éjféli menetre!
Rákóczi Ferenc hí, a szabadság lelke."

És amint a szózat ereje megdördült,
Lenn, a süket mélyben, tompa visszhang éled,
Mintha most riadna serkentőt az a kürt,
Mellyel idéz majd az utolsó itélet:
S emelkednek onnan, erőre hajolva,
Sötétlő alakok, mint megannyi fejfa.

Szótlan seregelnek fejedelmök mellé
Hívei, kik egykor vele halni jöttek,
Kikben a mult század lelke megismerné
Csákit, Zait, Mikest, Pápait, és többet;
Radalovics papot, kiknek, mig napja múl,
Nem a neve hangzott - szive vert magyarúl.

„Miért buslakodtok, némán vesztegelve?"
Hallatszik megint a fejedelmi szózat,
„Nincs többé bilincsen a szabadság nyelve,
Mint az ég haragja, oly hangosan szólhat,
Hogy, mint nyárfa lombja, mit az ősz letarlott,
Reszketve lehulljon, ha ki van még, zsarnok.

Nem érzitek-é a körülfolyó léget,
Mint emel, mint éleszt, mint ragad magával?
Fölvet az ár; a föld egyre alább mélyed...
Vitetünk, száguldó szélnek rohamával.
Vigan, ti halottak, ti számkivetettek!
Most mindenki vígad, csak az ármány retteg.

Vigan, ti halottak! fel, az ős Budára,
Honnan visszatiltott egy százados átok;
Még áll, még erős a nagy királyok vára,
Még tisztelve néz rá élő unokátok;
Még van szív kebelben, és erekben van vér,
Mit az eldőd büszkén sajátjának ismér."

Fel, fel!... És mint vésztől űzőbe vett felleg,
Gyorsan úsz az égen a kicsinyded tábor;
Szellemtestöket, mint lobogó lángnyelvet,
El-elkapja mintegy a szél s viszi távol,
Majd halomra sepri, majd elmossa őket,
Valamint a félénk, bujdosó felhőket.

Alattuk a völgyek, erdők néma lakja,
Mik szállást az éjnek oly örömest adnak,
Alattuk a Duna csillámló szalagja,
Városok, helységek, sorra elmaradnak;
Nem soká feltűnnek a budai ormok,
S a Mátyás nevéről neveztetett csarnok.

Csend van a tetőkön, csend a völgy lapályin,
Megszűntek zajogni akik ottan élnek;
Nyugszik durva kövén vagy selyem párnáin
A test, tarka bábbal játszadoz a lélek:
Gyötrelem, kéjelgés, szerepök felváltva,
Ez kunyhókba siet, az dús palotákba.

Most, amint a sírok hős népe közelget,
Dobban a nyugvó szív és sebesebben ver;
Egy álom magaszt fel minden földi lelket:
Őket látja, őket hallja minden ember;
Túlvilági álom ez - nem szabad holnap
Emlékezni rája gyönge halandónak.

De nyomát bevési a lélekbe, mélyen,
Oda, honnan a vágy, a sejtelmek jőnek,
Mik diadalt ütnek a számvető észen
És megváltoztatják rendjét az időnek,
Hogy megáll az elme, mint egy bomlott gépely
S bámulja a lelket csodás ösztönével.

Oda vési nyomát e magasztos álom:
Képei ködmását, hangjai visszhangját,
A lejtő csoportot fenn, a magas váron,
S dörgő éneklését, a szabadság dalját,
Melyből a szeleknek szózatos fuvalma
Ezeket hozá el a veszendő lantra:

1

Ébredsz-e már, ébredsz-e már,
Erős apák romlott fia?
Vagy nálad a halottnak is
Előbb kell föltámadnia?
Küzdésre! halld, a kakasok!
Rövid a nap, a munka sok.

Mit fürösztöd gyáva könnyel
A multat, ez ó emléket?
Hah! nem ilyen áldozatra
Szólit a kor lelke téged:
Nem langyos vizet, - meleg vért
Kell áldoznod a jövőért.

Kidőlt, száraz törzsök a mult;
A jövőnek vagy te magva,
Szunnyadó mag, eltemetve,
Tespedésben megrohadva:
De a csíra még erőben:
Mért ki nem hajt lombja zölden?

2

Mily hangok a völgyben?
Megzendül a vér,
A szívdobogásból
Vídám zene kél!
Láncok szakadoznak,
Kard, kopja zörög;
Fuldoklik az önkény,
Álmába' hörög.
Vad kétségbeesés fölveri a palotát,
S börtönből szabadult sohaj üldöz
Gúnyhahotát.

Föltámad az élet,
És él a halál:
Pajzsán a szabadság
Szent címere áll.
Eljő a reménység,
És eljön a hír,
Eljő a dicsőség;
Rámosolyg a sír.
Ujjongass ma, öröm! él magyar, áll Buda még!
Nem hint szennyet apái porára
A maradék.

3

Mégis, ha úgy lenne, mégis, ha ők
Máért cserélnék el a szebb jövőt?
Ha vennének rabságot kincseken,
S igába tolná őket idegen?
Ha félbehagynák a díszcsarnokot,
Melyet kezök már félig felrakott,
Hogy légyen az hitvány férgek tanyája,
Zúgó vihar rakja fészkét reája?

Mégis, ha győzne resteség, viszály,
S fajulnának saját vétkök mián?
Ha elfelednék a küzdelmeket,
Melyek fönntarták ezt a nemzetet?
Ha elfelednék, mily soká dacolt
Erőszak ellen ím e kis csoport,
S midőn legyőzték sem kellett a béke:
Önkénti számüzés lőn menedéke...?

4

Úgy rontsa meg őket az átok!
Úgy jőjön az *éjszaki* orkán
Kicsavarni tövestül a tölgyet,
Mely ezredig állt a hegy ormán!
Vagy jőjön a tenger. Az örvény
Tegye lábát csontjaikra
Körtáncot lejtve fölöttük...
S hahotázzon rá a szikla.

Mindent, mit e nemzet
Tőn, gondola, érzett,
Mit róla az ősz hír
Évkönyvibe jegyzett,
Törüljön el onnan
Örökre a nemlét;
És ne legyen emlék,
Melyből az utókor
Sejdítse, gyanítsa,
Hogy itt magyar élt...!

5

Szörnyü, szörnyü...! szűnj meg, átok;
Várakozz' még, elsiettél;
Míg aludt, nem halt meg e nép:
Hát most veszne, mikor eszmél?

Nem! - Az ősök lelke lengjen
Köztük, és buzdítsa őket;
Az lehellje új életre
A csatában elesőket.

Börtön a sír: börtönünkbe
Mért sietnénk többé vissza?
Várjuk el, míg a szabad lég
Könnyü testünket felissza.

Akkor ők mibennünk élnek:
Mi leszünk az a lehellet,
Mely győzhetlenül kitartja
A tusát a zászló mellett.

És a nemzet, e derék faj,
Dicsőségünk gondos őre,
Multja kincs-aknái felett
Élni fog örök időkre.

Ekkép énekeltek a sír jövevényi
S délcegen lejték a kisérteti táncot.
Dalukat az égnek morgása kiséri;
És mire a végső hang is elhullámzott,
Szétfoszolnak, mint a völgyi szőke pára,
Melyre rátekintett a nap egy sugára.

Harmadszor kiált most a szárnyas őrálló;
Fölreped a hályog a keleti égen,
Szürkül az ég alja, s mint sürű pókháló
Délre és éjszakra halvány sugár mégyen,
Melyet visszanyomni az éjjeli ködnek
Duzzadó felhői folyton erőlködnek.

Majd a szürke sugár győz a viadalban,
Halovány orcája pirosabb színt ölt fel;
Vértenger lesz a lég... és az ember abban
Úsz véres arcával és véres kezével...!
De kigázol a nap, fényesen, melegen,
Hogy uralkodjék a felhőtelen egen.

(1848)

EGY ÉLETÜNK EGY HALÁLUNK

„Muzsika szól, verbuválnak,
Csapj fel, öcsém, katonának!”

Muzsika szól: dörög a menny,
Bömböl a szél nagykeményen,
Zimankó gyül a hazára:
Ébredjetek valahára.
Egy életünk egy halálunk:
A veszéllyel szembeszállunk!

Összeröffent rác, cseh, német,
Hogy felfalja ezt a népet,
Ezt a népet, akit itten
Ezer éve tart az isten.
Egy életünk egy halálunk:
A bitanggal síkra szállunk!

Ezer éve, nem ma-holnap,
Tűrjük itt, csak úgy lakónak,
És ehol még felülfordul!
Ki a házbul... a pitvarbul!
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik, ha mi kiállunk!

Itt élődött, hízott rajtunk,
Mellé ült ha kitálaltunk,
Zsírunk ette, vérünk szopta,
Hogy testvérünk, azt hazudta.
Egy életünk egy halálunk:
A cudarral szembeszállunk!

Ősapánk jól földhöz verte,
De azt, látom, elfeledte;
Most megint feltürte ingét,
De mi vágjuk földhöz mindég.
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik, ha síkra szállunk!

Azt mondják: nincs *magyar* haza.
Hohó! de nem addig van a;
Nem lesz magyar, az meglehet,
De titeket még eltemet.
Egy életünk egy halálunk:
Szép hazánkért kardra hányunk!

(1848)

A LEGSZEBB VIRÁG

Szép virág a rózsa, hát még a bimbója!
Mert az ég harmatja mindennap mosdatja;
Szép virág a szűz lyány innepnapra kelve:
De legszebb virág a *haza szent szerelme*.

Nem terem a kertbe', a fekete földbül,
Sem a virágágyból soha ki nem zöldül:
Csak terem az épen az ember szivében
Az ember szivének legislegmélyében.

A gyökere pedig vértől nedvesedik,
Ha lankadni kezd is vérrel öntözgetik:
Öntözzük, locsoljuk ezt a szép virágot!
Ez gyümölcsöz nekünk *édes szabadságot*.

(1848)

LÓRA...!

Lóra, magyar, lóra! most ütött az óra,
Nem is óra ütött: vészharangot vernek:
Tűz van! ég a házad! a világ fellázadt:
Most kell talpon állni a magyar embernek.

Északról, keletről, délrül, naplementrül
Az egész szomszédság mind ellened zendül;
Akivel megosztád falatodnak felét,
Legelébb is az köt készakarva beléd.

Ezt a szép síkságot, ezt a dús alföldet,
Ménedet, gulyádat irigyelik tőled;
Elhagyják a köves terméketlen rossz tájt,
S a tiéden vágynak tenni ingyen-osztályt.

Mutasd meg azért is, hogy e puszta róna
Halálthozó lakhely másunnan-valóra;
Vize, levegője van neki vesztére:
Szívfájást kap tőle s mind elfoly a vére.

(1848)

MIT CSINÁLUNK?

Földi! mit csináltok?
Kaszát kalapáltok?
Nem azt kalapálunk,
Fegyvert köszörűlünk.

A rendet a réten
Már levágtuk régen:
Megmártjuk kaszánkat
Ellenség vérében.

Szép piros harmatban
Fürösztjük kaszánkat:
Övig-övig vérben
Védjük jó hazánkat.

(1848)

JÁNOS PAP ORSZÁGA

Büszke, harcos, kalandor nép
Volt a magyar nemzet,
Kétélű kard, mely ha moccant,
Jobbra-balra sebzett;
S jobbra-balra, merre fordult,
A fegyvernek éle,
Puszta lett a népes ország
És üvöltött rajta végig
Farkasok zenéje.

Kin a német, minthogy őrá
Járt a rud legjobban,
Megfélemlék, megbusúla,
Cselt szövött titokban:
Nem birván az oroszlánnal,
Annak vermet ása,
Takarónak a veremre,
Mint egyéb gazságra, jó lesz
Krisztus szent vallása.

„Ázsiának sáska-féle
Kóborló pogánya,
Isten a te lelkedet bár
Mind pokolra hányja!
Ne legyen az idvességben
Soha semmi részed:
Lelked üdvösségeért nem;
De saját bőrünk javáért
Megtéritünk téged.”

Így beszélt a német papság
És a pénzbe markolt,
(A papok nagytorku zsákja
Már akkor is megvolt);
Bor, tulok lett a dulásig,
A pénzt nem kimélte,
Tudta, nem vész kárba semmi,
Húzni fogja firól-fira
Az uzsorát érte.

Lett is aztán dinom-dánom,
Keresztyén tivornya.
Hirdeté az istenígét
Papok bora, bornya.
Kocsma lett az istenháza,
Melyben ittak-ettek, -
S egy-két szentnek a nevét ha
Elgagyogták részeg fővel,
Mindent megfizettek.

Kiváltképen egy pap, neve
Iván, azaz *János*,
Többi közt legjobban értett
Ehhez a munkához.
Udvarán örökké tombolt
A lakzi, kaláka,
Hét mérföldre érzett a szag
S úgy hítták ezt a vidéket:
János pap országa.

Kedves ország volt ez a táj
Minden naplopónak,
Kasza-kapa-kerülőnek,
Éhen kóborlónak;
Kujtorgó ebek lakoztak
A jó sült szagával,
Kujtorgó magyar nép dőzsölt
- Ha tudott keresztet hányni -
Jánossal magával.

Sült ökör hevert szanaszét
János udvarában,
Két szarván boros csobányok,
Kés az oldalában.
Akinek tetszett, odament,
Az ökörből vágott,
S jót ivott rá a csobányból,
Nem is könnyen hagyta aztán
Ezt a jó országot.

Alig futott ennek híre
A népség között el,
Aki nem jött a szagára,
A hirére jött el,
Nem, hogy jól lakjék, hanem csak
Hogy valamit lásson, -
S addig nézte, addig nézte,
Hogy maga is megkiványa,
Kívül a palánkon.

S aki egyszer megkiványa,
Azt be is bocsáták,
Pogány fővel el nem hagyta
Többé a kalákát:
Megtaníták kulacs-szónál
A Krisztus hitére...
Vagy nem is a hitre, hanem
A vallást elundokító
Sok mindenfélére.

Első ága volt a hitnek
(Elmondom a nagyját):
Hogy minden termék tizedét
A papoknak adják,
Bort és búzát és baromfit,
Földeket is mellé
S faluszámra jobbágy-népet,
Aki a kövér pusztákat
Ingyen megmívelné.

Másik ága volt a hitnek,
Hogy: ne kapj a kincsen,
Mennyországban a gazdagnak
Semmi helye nincsen.
Ne rabold el a némettől,
Ami neki termett,
Sőt ha ingedet lehúzza,
Azt se bánd, mert Isten úgy ad
Lelkednek kegyelmet.

Harmadik volt: országodat
Pap kezére bízzad,
Ő ráér tanácsot adni,
Míg más ember izzad.
Ő mindent végez helyetted,
Kell-e több jó annál?
Bízd rá, ami gondba jőne;
Csak a pásztor legyen ébren,
Hadd aludjék a nyáj.

Negyedik hitágazatja:
Házasodjál össze,
Gyenge a magyar, ha minden
Nemzet nincsen közte;
Hozz lakót, minél többfélét,
Ültesd a nyakadra,
S béketüréssel fogadjad,
Ha tulajdon eszterhéjad
Alól kizaklatna.

Ötödik... mit én tudom mi?
Az is ilyenféle
Rágalom s káromkodás a
Megváltó nevére,
Melyeken a jó magyarság
Gyönyörűen épült:
Idegen kalandoroktól
Ki hagyá magát pusztítni
Csaknem mindenéből.

Legott a királyi székre
Német ember hágott,
Aki fogta, másnak adta
Titkon az országot.
S amiatt, hogy másnak adta
S a magyart megrontá,
Iszonyú belháborúban
Magyar a magyarnak vérét
Esztendőkig ontá.

Attól kezdve többször is volt
János pap országa.
Sült galamb, borral folyó ér
És ingyen-kaláka;
Melyekért a jó magyar nép
Mindenét od’adta,
S tett olyat részeg fejével
Hogy, mikor kijózanodott,
Százszor megsiratta.

Most is vannak, akik ilyen
Hizlalóba vágynak:
Lomhán a gyomornak élni
És élni az ágynak;
Kik előtt, a hashoz mérve,
A haza sem drága,
S midőn ez küzdésre készti,
Felsohajtnak: jöjj el, jöjj el
János pap országa.

(1848)

RÁKÓCZINÉ

Ballada

Mi lelt téged bús gilice madárka?
Párom után nyögdécselek bezárva;
Vas kalitkám csillog-ragyog, aranyos:
De a lelkem, -
Hejh! a lelkem
Fenekéig zavaros.

Mi lelt, mi lelt, szőke asszony, kékszemű?
Társam után az én szivem keserű:
Oroszlányom viaskodik csatában,
Én pediglen
Fogva vagyok
Büszke Bécsnek várában.

Büszke Bécsnek rettenetes császárja!
Minek engem itt tartani bezárva?
Miért reszket koronádnak gyémántja?
Elbocsáthatsz:
Gyönge kezem
Koronádat nem bántja.

Szabadságra könnyű módon szert tehetsz,
Szőke asszony, elbocsátlak, elmehetsz:
Csillapítsd le lázadozó férjedet,
Békességért
Hejh! örömest
Odaadlak tégedet.

Szőke asszony útnak ered, meg sem áll,
Férje-urát fölkeresi Újvárnál;
Szólana is, köszönne is: hiába!...
Oda borul,
Mint a bokor,
Odaborul nyakába.

„Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
Hozott isten, édes-kedves angyalom!
Isten hozott, úgy ha jöttél, szép virág;
Hogy eresztett
Volna másként
Az a bécsi porkoláb.”

Hátratekint a szép asszony, de nem szól,
Háta mögött áll a cseh kém, tudja jól:
Császár küldte a cseh kémet utána,
Hallgatózni,
Leskelődni
Békeszerző szavára.

„Ingó-bingó rózsabokor vállamon!
Néma vagy-e, hogy nem szólasz angyalom?”
- „Néma legyek, mikor arra szót vesztek,
Amiért a
Bécsi udvar
Engem ide eresztett!

Azt akarnák, fulánk legyen csókomba’,
Mézes-mákot elegyítsek szavamba,
Kebelemen altassam el haragod:
Akkor aztán
Egy országért
Kiadnának egy rabot!

Személyemnek Magyarország nagy ára,
Visszamegyek, szavam adtam reája,
Felfogadtam, meg is állom emberűl:
Visszamegyek,
Ha veled a
Békesség nem sikerűl.

Jobban ismered te Bécset nálamnál:
Hitszegővel alkuba mért állanál?
Szava játék, hite szellő, kárhozat...
Vezérelje
A nagy isten
Győzedelmes kardodat! -”

„Ez igaz hit legyen áldás utadon;
Vezéreljen a jó isten, angyalom! -
Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza:
Császárod, ha
Ilyet akar,
Magyar nőre ne bizza.”

Búbánatos szőke asszony, kékszemű!
Meddig lesz még a te sorsod keserű?
Rab vagyok még büszke Bécsnek várában:
Rab vagyok, de
Oroszlányom
Harca nem lesz hiában!

(1848)

A RABLELKEK

Hát ez a szabadság napja,
Mely így éget és vakit?
Mely soha nem látogatta
Börtönünk gyász ablakit?
Ah! ez égő lángözönhöz
Gyenge szemünk nem szokott:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Kedves félhomály van ott.

És e nyüzsgő élet, e zaj,
E szilaj, zúgalmas ár,
Mely el-elsodor magával
S fejünket boritja már, -
Ah, mi háborító e zaj
S mindig lázas állapot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Állandó magány van ott.

Itt a lég nyersebb, keményebb,
A szellő fuvása metsz,
Felhő tornyosul felettünk,
A villám cikázni kezd,
Ég a földet megrohanja,
Itt öl a vész, gyujt amott:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Csendes, jó idő van ott.

Mennyi küzdés! mennyi munka!
Éber álom, hosszu éj,
Szirt s hullám között hánykódás,
Kis reményhez nagy veszély!
Ah, e fáradság, rebengés
Nem gyötörte a rabot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Béke, nyúgalom van ott.

Hah, mi ez: kard villámlása,
Álgyudörgés, vérpatak,
Égő fáklya, véres zászló,
Öldöklő s leölt hadak!
Szalmaágyon, cseppről cseppre
Elenyészni volna jobb:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Csöndesebb halál van ott.

(1848)

ÉL-E MÉG AZ ISTEN?

Él-e még az Isten... magyarok Istene?
Vagy haragra gerjedt népének ellene,
És elhagyta végkép,
Hogy rabló, zsivány had, bérbeszedett csorda
Égesse, pusztítsa, öldökölje sorba
Régi kedves népét?

Él-e még az Isten - az az Isten él-e,
Ki e dús Kanaán országba vezérle
Mint Izráelt hajdan,
Hozván őseinket füstnek fellegében,
Égre felpirosló tűz-oszlop képében,
Véres viadalban?

Él-e még az Isten, - az erős, hatalmas,
Aki elleninken adott diadalmat
Száz-meg-száz csatákon?
Aki ujjainkat kardhoz egyengette,
Nevünket dicsővé, félelmessé tette
Széles e világon?

Él-e még az Isten, ki erős karjával
Megtartott, megőrzött ezer éven által
Egész mostanáig?
Ki annyi veszély közt nem hagyá elveszni,
Töröknek, tatárnak martalékul esni
Árpád unokáit?

Él még, él az Isten... magyarok Istene!
Elfordítva sincsen még e népről szeme,
S az még, aki régen:
Harcra hát, magyar nép! Isten a vezéred:
Diadalmat szerez a te hulló véred
Minden ellenségen.

(1848)

AZ ÖRÖKSÉG

Azok a magyarok, kik e hazát
Véren vették, vérrel ótalmazák,
Azok a magyarok, ha riadót fúttak,
A halál képétől nem messzire búttak.

Lakásuk volt paripájok háta,
Vetett ágyok kemény nyeregkápa:
Ettek és aludtak vérmocskolta nyergen,
Jártak éjjel-nappal sok nehéz fegyverben.

Nem kérdezték: sok-e az ellenség?
Olvasatlan próbáltak szerencsét;
Tudták, a szerencse mindig ahhoz pártol,
Kinek szive még a halálban is bátor.

Elfogytak, elzülltek ottan-ottan,
Szép országok hevert elhagyottan,
Fölveré az isten mindenféle gyoma,
Éktelenné tette török, tatár nyoma.

Rongált zászló lőn az ő formája,
Nem volt annak színe, sem fonákja,
Itt-amott sötétlett rajta egy-egy vérfolt:
Szép zászlónk, az ország, váznál nem egyéb volt.

E becses zászlónak, a hazának,
Védelmében hányan elhullának!
Vérökben a rúdját hányszor megfereszték
Régi ősapáink! de el nem ereszték.

Igy a zászló, ránk örökbe maradt,
Ránk hagyák azt erős átok alatt:
Átok alatt, hogy, ha elpártolunk attul,
Ne legyen az isten istenünk azontul.

Most telik be, vagy soha, ez átok.
A zászlót, a zászlót ne hagyjátok!
Ha minket elfú az idők zivatarja:
Nem lesz az istennek soha több magyarja.

(1848)

ÁLOM - VALÓ

Fekszem kínos ágyon. Minden tagom össze-
Zsibbadoz fektemben, mintegy lekötözve.
Csak tompán sajog a fájdalom, nem éget;
Homlokomon érzek hideg veritéket.
Minden pehelyszál nyom, mint egy-egy kődarab,
Akadoz eremben a vér, s el-elmarad;
S míg legyez szárnyával borongó pillámon,
Körmével szorítja keblemet az álom.

Fekszem álmadozva. Ködös, hideg éjjel
Nehézkedik rajtam sírhalom terhével;
Messze fönn a szél zúg, hallom azt félébren,
Mintha fenteregnék mély folyó medrében.
Néha úgy is rémlik, hogy talán imetten
Látom a hömpölygő hullámot felettem;
Mint úszó fatörzshöz, a hullámhoz kapok:
S ölelő karombul eltűnnek a habok.

Most lelkem fölébred... egy álomból másba:
Fövenyből, iszapból tagjaim kiásva
Jutok zöld mezőre, mely fölött a kék ég
Verőfényes napja fölemelte székét.
Illatoz a pázsit, madárének hallik,
Könnyű lépteimtől még a fű se hajlik,
Lepke módon szállok virágról-virágra:
Kimagyarázhatlan keblem boldogsága!

Testem étherré vált. Repülni akarok,
Lebbenő szárnyaim e két könnyű karok,
S mint füttyös pacsirta, vígan, örömégve
Fúrom fel magamat a kékellő égbe;
Arcomat a tiszta szellő mosogatja,
Kitárva előttem a menny boltozatja,
Én kéjelgve nézem az elhagyott földet,
A hegyek redőit, a bolyhos erdőket.

Még egy perc... az égen elterül egy árnyék,
És én mintha vékony ködfelhőbe' járnék.
A tüzes nap fénye, melege kihalva!
Őt magát borítja felleg szürke hamva.
Minden arra mutat, hogy kitörni készül
A vihar, - szél támad, előköszöntésül;
Felleg felleget nyom, villámtűzben állok...
Csattan az ég... főm zúg... eltünnek az álmok.

Én megsemmisülve fekszem. Nagysokára,
Sivárló pusztában, melynek nincs határa,
Melyen nincs egy fűszál, vagy egy élő féreg,
Egyedül, éjszaka eszméletre térek.
Soká nyugszom ottan; jól esik pihennem,

Eltünt álmaimat gondolóra vennem:
Mert csak álom volt az mind, istennek hála!
A vihar, a villám, mely engem talála.

Hallgatok, hallgatok csendes-andalogva,
Hallom, mintha lenn a föld szive dobogna,
Egy, kettő... számlálom valahányat dobban,
Mindig sűrüebben, mind közelebb s jobban.
Paripák nyihognak, hadsereg közelget:
Én kelnék az útból, de a föld nem enged;
Fehér lepedőmnek visszaránt a terhe:
Átmegy a nép rajtam: én fekszem leverve.

Mire föltekintek, a teljes hold képe
Nyájasan mosolyg le, ágyamnak elébe,
Vánkosom, mint tajték, szép fehéren dagad,
Hallok női, gyönge, suttogó szavakat.
Kinyújtom karomat... s egy pikkelyes, hideg
Kígyó tekerül rá, mely fülembe sziszeg;
Iszonyodva tépem e szörnyet lefelé,
Küszködöm, kiáltok... s fölébredek belé.

Istenem, istenem, mily jól esik ennyi
Gyötrő álom után végre fölserkenni!

Hosszu az éj, hosszu; messze még a holnap
A sötétbe néző szegény virrasztónak.
Összedúlt párnámon kínosan forgódom:
Nincs erőm alunni, pedig volna módom.
Csend van, és a csendben, tőlem jó-távoldad,
Egy kis óra élénk „pit-pat”-ozást folytat:
Úgy tetszik, szú őröl... s mintha félig asszú
Életfám gyökerén rágódnék az a szú!

Hánykódik az elmém hullámról hullámra.
Rajzol a képzelgés álmatlan pillámra:
Pillámat beírja mozgó képeivel,
S képeit a tarka életből szedi fel.
Ott van a bízalom, ez a dőre álom;
Ott ül a kaján hit egy törött nádszálon;
Ott van a reménység, s örök rettegéssel
Futja versenyét a kétségbeeséssel!

Látom a reménynek vékony szálán tartott
Villám tündöklésü damokleszi kardot,
Melynek átkos éle nyugatról s keletrül
Egy egész országon húzódik keresztül
S egy egész nemzetnek áldozati nyája,
Egy néptörzsök esik a bárdnak alája.
Elfordulok és a fölserkenést várom,
Míg meggyőződöm, hogy e rémkép... nem álom!

Vérpatakot látok, mindenfelé sokat,
Indúlok keresni fel a forrásokat,
Keresem, keresem rebegő szememmel,
És oh! megnyilt honfi szivekben lelem fel.
Fölkacagok búmban és dühömben sírok
Értetek, zsengéül elesett mártírok!
Szívem fáj. Erősen megtörlöm szememet:
Ébresztem magam, de nem lehet, nem lehet!

Oh zsenge mártírok, hazám vérvirága,
Korán sírba hulló nemes ifjusága,
Kikben egy-egy bölcs vész el s megannyi bajnok,
Kikben a jövendőt öli ádáz zsarnok:
Lesz-e, vajon, ennyi áldozatnak bére?
És derít-e hajnalt a nemzet egére,
Mely sebeitekből kiözönlik, a vér...?
Vagy apákat isten most a fiakban vér?!

Lesz-e nemzet, mely a győzödelmi helyen
Csontjaitok felett oszlopot emeljen,
Ahol majd az anyák, kik még jól ismertek,
Könnyel növesszenek egy virágos kertet;
Ahol a késő kor, e hálás tanitvány,
Emlékezettöket ünneppel ujitván,
Össze-összegyűljön: férfi, nő,... s a gyermek
Olvasni az oszlop betüin kezdjen meg?

Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának csudát énekeljen?...
Vagy elszórnak majd az *éjszaki* vad szelek,
S idegen nép tombol hamvaitok felett?
Vagy nem lesz, aki egy könnyet ejtsen rátok:
Ősi hajlékában ég meg ősz apátok,
S kis testvéreitek, amint térdepelnek,
Martalékul jutnak a játszó fegyvernek?

Mert - jaj, amit látok! - széles e hazában
Dúl fajirtó fegyver, széltiben, hosszában;
Minden bűn az élet, a szívnek verése:
Százszoros halál egy élet büntetése!
Ott az égő falvak, rombadőlt lakások,
A mezetlen inség, a jajkiáltások,
A vadonba elszórt temetetlen testek,
Mikre éh keselyűk, hollók gyülekeztek!

Ott a hitszegő hit, ott a dölyfös ármány
Ámítnak, hazudnak, házrúl-házra járván;
Ott a bűn, ki rég eldobta az álarcot
S az igazság ellen nyiltan visel harcot.
Ott nem szent a tűzhely, sérthető a vendég,
Ott a férfi öl nőt és az erős gyengét...

Ah, szemem elképzik és lelkem legörnyed:
Nem bírja meg a szem, a lélek, e szörnyet.

Istenem, istenem, mily jó volna ennyi
Gyötrelmes valóból szebb álomra kelni!

De midőn a remény oly igen tünékeny,
A kétségbeesés az én reménységem:
E kettészakított oroszlán kebele
Szebb remények édes mézivel van tele.
Ama szent haragban, mely soha nem számit,
Midőn szórja méltó dühének villámit,
Haragodban bízom és hiszek, óh nemzet,
Hogy ellenid sirja a te sirod nem lesz.

Én hiszem, távol még az idő tenéked
Áldozni Szigetvárt s új Thermopylaeket;
Én hiszek, - gyalázat volna kételkednem -
Kelő nagyságodban és dicsőségedben,
Koszorúkat ide, veszteglő cserágat!
Hősök nemzedéke emelkedik ott:
Hol ily tűz az ifjú, s hol ily ifju a vén,
Nem lehet a nemzet, nem, élve-halott.

(1848)

ERDÉLY

I

Megtörtént. Nem mondom, amit érdemeltél -
Amit a sors mért rád, szegény, szegény Erdély!

Nyomorúvá gyötre százados rabságod,
Tört erőd nem bírja meg a szabadságot.

Láncaid lehulltak s im azontúl soká
Félve lépdel lábad, amikép megszoká.

Gazdagon sütött rád a szabad nap fénye,
S még mindig szemedben börtönödnek éje.

Kialudt, kiégett vulkán vagy ma, - benned
Ama régi lángból egy szikra sem gerjed.

És ha tán gerjedne, és ha tán gyuladna,
Azt elfojtja kebled tehetetlen hamva.

Megesett, - ha nem is, amit érdemeltél, -
Aminek szükségkép esni kellett, Erdély.

II

Avagy a történet nincsen-e megirva,
És nem emlékeznél régi napjaidra?
Elfeledted volna multad annyi hősét, -
Míg szerencse pártolt s még inkább dicsőség?
Elfeledted volna - hiszen nem volt régen -
A vergődő sast az oroszlány körmében?
És hogy akinek most lába szennyét nyalod,
Fejét ingatá az óriásnak karod?

Fájdalom s gyalázat? igen, elfeledted,
Az idők hulláma összecsap feletted:
A történet elhagy s lapjain tenéked
Nem szentel jövőre egy betű emléket.
Bocskai, Rákóczi, Bátori és Betlen
Nagysága beárnyaz törpe lételedben:
Ah, e dönthetetlen sziklái a multnak
Elhunyó napodtól szégyenben pirulnak!

Szív valál a multban, mely szünetlen vertél,
A szent szabadságért lángoló szív, Erdély:
Mikor zsibbadás ült minden külső tagon,
Te valál az, aki lüktettél szabadon.
Most mi vagy? megromlott sánta-béna kéz-láb;
Tehetetlenségnek szolgasága néz rád:
Zsarnokod nem fárad többé láncra tenni,
Megtanulta már, hogy - nem bírsz szabad lenni!

(1848 nov.)

VÁLSÁG IDEJÉN

Itt, hová csak későn, csak nagy-néha téved
A hír szózatának egy muló visszhangja;
Hol nincsen jelen, csak multban él az élet,
S még remény az, ami másutt ki van halva:
Itt várok, s tünődöm
Oh hazám! jövődön;
Szememet kerűli az éjféli álom,
És a kétség lomha perceit számlálom.

E percek be olcsók, jaj be olcsók nékem,
S mily drágák lehetnek a szegény hazának!
Kél-e napja most, vagy most tűn le az égen?
Ah, mi festi arcát, öröm-e, vagy bánat?
Kéj és kín gyanítnom.
Üterét tapintom
A köröttem lomhán tespedő időnek:
Messze lüktetését hogyan érzeném meg?

Mint áradt folyóvíz rohan az idő, - én
Hallom-e zúgását, vagy csak hallni vélem?
Bújdosom, szétömlött árjait kerülvén;
Hullámzása alig tetszik a víz-szélen.
Olykor-olykor, messze,
A távolba veszve,
Egy moraj begörgi a csendes vidéket,
Mint midőn a vihar álmában beszélget.

E moraj... ki mondja meg nekem, mi volt ez:
Támadó vész, vagy már annak utóhangja?
Égi háború, vagy zápor, ami jól tesz?
Győzelem-robaj, vagy holtak bús harangja?
Nem hallok, nem látok:
Keresek világot:
Oh, ha most valaki egy sugárkát adna!
Bár a látás után szivem megszakadna...

(1849. jan. elején)

ÁPRILIS 14-ÉN

Egy a pálya, egy a végcél:
Élet, vagy dicső halál;
Fel, fel a nagy küzdelemre!
A sorompó nyitva áll.
Zászlónkon a szent jelíge:
Csak az boldog, aki küzd;
Ki még most is tántorogna,
Annak többé nincsen üdv.

Függetlenség! Ez a jelszó,
És szabadság a nagy cél:
Teljes független szabadság; -
Nem kell semmi, ami fél.
Zárt üvegházban tengődve
A szabadság nem tenyész:
Élet vagy halál jöjjön ránk,
Csakhogy légyen egy egész.

Bánjuk-e, hogy szolgaságért
Alkudoznunk nem lehet?
Hogy nincs módunk meggyalázni
A kivívott hős nevet?
Hogy, miért a honfi vére
Folyt s folyand piros mezőn,
Megnyirbálni zöld asztalnál
A borostyánt tiltva lőn?

Bánjuk-e, hogy a dicsőség
Egészen szárnyára vett?
Hogy egészen és örökbe
Birjuk a becsületet?
Hogy karunknak győzedelmét
Látja, nézi a világ,
S temetőnkhöz, mint diadal-
Ívünkhöz, kész a cser-ág?

Sőt örüljünk, sőt előre!
Habozásban nincsen üdv.
Zászlónkon a függetlenség:
Az fog élni, aki küzd.
Fel, fel a szent küzdelemre!
A sorompó nyitva áll:
Egy a pálya, egy a végcél:
Dicső élet, vagy halál.

(1849)

HAJ, NE HÁTRA, HAJ ELŐRE

Haj, ne hátra, haj előre!
Vérmezőről vérmezőre!
Mert ott az a virág terem,
Melynek neve győzedelem,
Haj rá haj!

Tavaszodik, lágy az idő,
Kihajt a fű, kövéren nő:
Az is azért olyan kövér,
Megáztatta tövét a vér.
Haj rá haj!
Hadd áztassa, hisz az nem baj,
Ha szépen hajt, nem másnak hajt;
Ha terem is, nekünk terem
A véren vett győzedelem,
Haj rá haj!

(1849)

RÓZSA SÁNDOR

Rózsa Sándor, Rózsa Sándor,
Hova lettél?
Megvagy-e még, harcolsz-e még,
Vagy elestél?
Megvan-e még az a híres
Karikásod,
Akivel úgy meg-meghajtád
A vad rácot?

Derék magyar Rózsa Sándor,
Ha magyar kell,
Fel is ér a granicsárból
Vagy ötvennel.
Mert a félszet kis korában
Ha ismerte,
Rossz feje volt, a nevét is
Elfeledte.

Félni rossz, de jó tartani
Néha-néha,
Sokszor esik az emberen
Kuruc tréfa:
Sándoron is, ki az oka
Hogy megesett?
Kár volt jobban nem vigyázni
Egy keveset.

Kivezeték istállóból
Paripáját,
Leakasztók a fogasról
Karikását,
Fegyvereit összeszedék
Egy rakásba:
Úgy nyomák meg szegény Sándort
Vetett ágyba!

Illyen-ollyan szedte-vette
Cudar népe,
Így ejtitek ti az embert
Kelepcébe?
No várjatok - de itt osztán
Megcifrázta -
Belékerül ez a játék
Öt-hat rácba.

Ennyit mondott. Nem is szóla
Másnap estig;
Naplementkor kivezették,
Hogy elvesztik.
Körülfogták renyhe rácok,
Szerviánok,
Kopasz szájú hetyke tisztek,
Kapitányok.

Rózsa Sándor, megszorultál
Most az egyszer;
Egy anya szült: innen ugyan
Nem menekszel.
Jobb lesz neked könyörögni
Térden állva,
Mint nyakason bevágtatni
A halálba.

Kérne is ő, szépen kérne,
De ha nem tud.
Körülhordja a szemét, de
Nincs egér-ut.
Rést keres a sokaság közt,
Merre nyilna; -
Azt miveli két szeme, mint
A vasvilla.

Kutya madzsar! lement a nap,
Este van rád:
Add számon a sok jó vitézt,
Sok szép marhát.
Egy halálod száz halálnak
Semmi ára:
Elevenen kínozunk a
Másvilágra.

De ha mégis megtanítasz
Hamarjában,
Hogy kell bánni ostoroddal
A csatában,
Rövidítünk a halálnak
A cifráján:
Hat golyó száll egy fészekbe
Szived táján.

Egyet gondol Rózsa Sándor,
Hogy attól még
Más ember csak gondolva is
Elírtóznék.
Ide hát a karikásom
Jobb kezembe!
Szellőfogó paripámat
Fölnyergelve!

Szellőfogó paripáját
Fölnyergelik,
Hosszú cifra szíj ostorát
Előveszik:
Nyerít a ló örömében,
Az ostor is
Megöleli jó gazdáját
Háromszor is.

Rajta, rajta, hív paripám,
Karikásom!
Nem eleget látott a rác,
No, hadd lásson.
Tiszt uramék megkövetem:
Egyszer-másszor
Így, meg így tett ostorával
Rózsa Sándor.

Avval neki! az urakat
Verni képen,
Jobbra-balra, össze-vissza,
Mindenképen.
Szerencsés rác, akinek csak
Kék a háta,
Hogy a hollónak valóját
Ki nem vágta.

Szerencsés rác aki jókor
Elfuthatott,
Ki Rózsának, ostorának,
Helyet adott.
Mint egy szérü, annyi helyen
Ő a gazda,
Meg sem is áll, míg ki nem ér
A szabadba.

Akkor kezdi rossz fegyverét
Csattogtatni,
Komisz porát nagy hiába
Puffogtatni,
Bolond eszét - de már későn -
Szánja-bánja,
Eb a lelke sok vadráca,
Szerviánja.

Fütyülő kis ónmadarak,
Fütyüljetek!
Lám no, én is vígan futok
Tiveletek.
Mit izentek gazdátoknak?
Éjféltájban
Lakzi lesz a szerviánok
Táborában.

Lett is lakzi; megtartotta
Rózsa Sándor,
Mint azelőtt, meg azóta
Egynehányszor.
Kenyerét, borát a rácnak
Ő fogyasztá:
Barna földet evett a rác
S vért ivott rá.

(1849)

BEÁLLOTTAM...

Beállottam a Bocskai-csapatba,
Ez az igaz magyar hajdúk csapatja,
Ez az ősi vitézségnek virága:
Ide, kinek a szabadság derága!

Rezes kardom szépapámról maradt rám,
Derék készség, két tinóért nem adnám,
Német, labanc bevagdalta, berótta -
Foga van a vén jószágnak azóta.

Gyere kardom, gyere velem csatába;
Minek állasz a fogason hiába?
Oldaladon ez van írva: *szabadság*,
Elszenvednéd, hogy a magyart tapossák?

Eb szenvedi, ebnek ura a német.
Ide, anyám, azt az öreg mentémet,
Kiporozom, veres zsinórt veszek rá,
Hogy a világ minden lyánya nevet rá

(1849)

RÁSÜT AZ ESTHAJNAL...

Rásüt az esthajnal
Vásárhelyi tóra,
Ott legel a ménes:
Hol a számadója?
Hol a számadó, vagy
Legalább bojtárja,
A szegény honvédet
Hogy meg sem kínálja?

Itt van, itt tanyázgat
Számadó, bojtár is. -
Megkerűl estenden
Bújdosó betyár is:
Gyere bé, barátom,
Van minálunk, gyere,
Szökött katonának
Egy karéj kenyere.

Az vagyok, elszöktem,
Dicsekszem is véle:
Nyolcszázharmincegyben
Fogtak volt kötéllel, -
És azóta mindig
A császárt szolgáltam,
Fogadom, egy sem volt
Jobb kutyája nálam.

Meg is szeretett, mert
Haza sem eresztett,
Adott a mellemre
Krajcáros keresztet:
Mármost azt akarná,
Hogy e réz keresztért
Ontsam neki én az
Ártatlan magyar vért.

Száradjon el inkább
A két kezem vállig.
Hisz még énbelőlem
Derék honvéd válik;
Megyek Debrecenbe,
Jó éjszakát, bátya, -
Leszek míg a világ,
Kossuth katonája,
Ország katonája.

(1849)

ÉN VAGYOK AZ ANYÁM ÁTKA...

Én vagyok az anyám átka,
Veszett névnek rossz gazdája,
Én hordom a nehéz vasat
A vármegye háza alatt.

Nem loptam én, csak egy tinót,
Az is a vén biróé volt:
Biró uram, itt a pénze,
Ne adjon a vármegyére.

Biró uram; jaj, bocsánat,
Ne ölje meg az anyámat:
Fiatalság, első hiba; -
Eredj, zsivány, a dutyiba.

Öreg biró, a csillagát!
Jól meggondolja kend magát:
Mást is érnek egyszer utól,
Mennyit lopott a falutól?

Édesanyám, isten veled,
Megírták a vádlevelet,
Kígyót-békát raktak belé:
Aló most, a tömlöc felé!

Törvény urak, kérem szépen,
Hallgassák meg a beszédem,
Kivirult az akasztófa,
De nem vagyok a bimbója.

Törvény urak, nem sajnálják
Ifjuságom bokrétáját?
Kár annak itt elhervadni,
Szép orcámnak elsápadni.

Eresszenek, hadd megyek el
Ama vitéz honvédekkel:
Eresszenek a csatára.
Édes hazám ótalmára.

Ha elesem, azt se bánom,
Sohasem kér senki számon;
Árva vagyok: a búbánat
Eltemette jó anyámat.

Ha megjövök elevenen,
Koszorú lesz a mellemen,
Ezüstből lesz a levele:
Rá is tartom magam vele.

Hazamegyek, gazda leszek,
Feleséget szépet veszek:
Megáld engem a jó isten,
Mert a hazát védelmeztem.

(1849)

VAN-E OLYAN...

Van-e olyan hamvába holt fiatal,
Aki mostan fegyvert fogni nem akar?
Fegyvert fogni, fegyverkezni csatára,
Magyar hazánk védelmére, javára?

Kiestünk volt a háború sodrábul,
Irtóztunk a sárgapitykés kabáttul,
Elpuhított, nyomorított a német
Csúfja lettünk ősapáink nevének.

Hunyadiak, Rákócziék, Bethlenek
Idestova már mesévé lettenek,
Szondi vitéz, Zrinyi Miklós, Szigetvár,
Szájrul szájra itt-amott is alig jár.

Hallottuk a tatár futást, a régit,
Török világ, kuruc világ regéit;
Kuruc nevet viselt a jó hazafi,
Labanc volt a honáruló kurafi.

Hej a labanc! hej aki felmarkolta!
Országunkat a németnek eladta,...
Akkor támadt az a híres Karaffa,
Ki a magyart, mint a búzát aratta.

Leopold volt a labancok királya,
Sokat akart, de beletört bicskája,
Mert erősen hadakozott ellene
Rákóczi, meg a magyarok istene.

Azt akará, annak tudott örülni,
Hogy a magyart ő fogja eltörülni,
De Rákóczi a magyarság nevébe'
Kurucokkal állott neki elébe.

Most, amivel nagy Leopold nem bira.
Abba fogott a hetedik kis fia:
Erőlködik, berzenkedik keményen,
Elvesztené a magyart, hogy ne légyen.

Nagyot akart, szerzett is ám barátot:
Ránk uszíta dühös rácot, oláhot,
Ideküldé granicsárját, vasasát,
Buda várán felütötte a sasát.

Hetvenkedett, parancsolt is kevélyen,
Szép hazánkat felosztotta levélen;
Ilyen osztályt nem mindenkor hallani:
Alig maradt a hazának valami.

Nem tetszett ez Görgeinek, Kossuthnak,
Meg azoknak a kis honvéd fiuknak:
Élet-halál! Szuronyt szegezz! előre!
Rendre dőlt a granatéros előtte.

Fut a német, fenyeget a sarkával,
Fut a magyar, egyengeti tusával:
Isaszegnél, Nagy-Sarlónál, meg arrább,
Üti-veri kegyetlenül, mint marhát.

Buda várban ott ül Henci kevélyen,
Pest városát ágyúztatja keményen;
Ha mondanák sem hinné, hogy megakad,
Hogy a honvéd megmássza a falakat.

De a honvéd nem késik a dologgal,
Megbirkózik ágyúkkal és falakkal;
Henci vitéz, ütött nektek az óra:
Buda várán leng a magyar zászlója.

Kiseperők hazánkból a németet,
Ezt a háromszázesztendős sz.....;
Megtanulánk hadakozni emberül,
Magyarország régi napja felderült.

Most hadd jőjön az a muszka, ha ráér,
Lássa, hogyan harcolunk a hazáér;
Lássa víni a szabadság gyermekit,
Kiket a hon szeretete felhevit.

Nyolc karajcár napi bérünk; ez is jó,
Ezer forint nyomorultnak: be szép szó!
De nem azért ontja vérét a magyar,
Hanem mivel szolga lenni nem akar.

Kétszázezer jó katonánk fegyverbe,
Kétszer annyi fiatalság heverve;
Négyszer annyi derék férfi, ha kell, több:
Hát ha ez is valamennyi fegyvert köt!

Talpra fiúk! kiállottuk a nagyját:
Keserülje meg a nemzet haragját
Akár német, akár muszka, akármi,
Ha merészel orrunk alá piszkálni.

(1849)

NYALKA HUSZÁR

Nyalka huszár, honnan oly vágtatva?
S hogy' tettél szert vezeték lovadra?
Engem uccse', gyönyörű egy állat:
Adok érte jó forintot százat.

„Azt ne tőlem, a kardomtól kérdje:
Markolatig vérbe gázolt érte.
Tegye vissza, kérem, foglalóját;
Hadnagy uram, nem eladó jószág."

Ejnye, fiú!... no de, annyi mint a...
Nem teszem én erszényemet vissza:
Kétszer annyit mondok, s ahogy illik,
Lefizetem utolsó forintig.

„Hadnagy uram, megkövetem szépen:
Egy szó mint száz: nem eladó nékem."
Hogyne volna, mennydörgős huszárja!
Ráadásul még egy száz, megjárja?

„Mi tagadás! helye vón' a pénznek,
Fel is férne ily szegény legénynek;
Hanem egy új tisztnek lova nincsen:
Jó pajtásom: neki szántam - ingyen."

(1849)

A BETYÁR

Töredék

Dallam: *„Bort ittam én, boros vagyok.”*

I

Kondorosi csárda mellett
Gulya, ménes ott delelget:
Csárdabeli szép asszonynál
Bort iszik az öreg-bojtár.

Öreg-bojtár, kis-számadó,
A főcsikós után való;
Leányokért élő-haló,
Menyecskék kedvire való.

Héj, kocsmáros, hova lett kend?
Furcsa rovás megy odabent:
Hiba van a kréta körül:
Egyet felír, kettőt törül.

Héj, kocsmáros, eb az ingét!
Elszeretik a menyecskét!...
El van az már réges-régen,
Afelől már alhatik ken’.

Csaplárnénak volna kedve,
Csak vihogna, enyelegne:
De a betyár búsan hallgat
A karimás kalap alatt.

Mi lelt téged, Pista szentem,
Hogy ma szavad se vehetem?
Mi lett volna! duzzog Pista,
S a rossz bort mint tejet issza.

Beteg vagy te, szívem István!
Vagy haragszol? mondd ki nyilván
Nem haragszom, semmi bajom:
Csak magamban gondolkozom.

Így iszogál alkonyatig,
Míg a nap is lehanyatlik;
Néha-néha egyet kurjant,
Azt is a legszomorúbbat.

Este pedig indulóban
Visszafordul az ajtóban:
Már most Juci, Isten hozzád!
Tartsd még azt a piros orcád.

Jaj galambom, jaj szerelmem!
Rosszat sejtek a szemedben:
Hova készülsz? katonának?
Egy-fiú vagy: nem kívánnak.

A kivánás: az mind semmi:
De most ennek így kell lenni.
Jaj ne menj el, gyöngyvirágom,
Jobb, pihensz a vetett ágyon.

Puha ágyon, puha gyepen
Nyugovásom nincs már nekem:
Sem éjjelem, se nappalom:
Mindig az ágyuszót hallom.

Pista köszön, indul tovább,
Fölkeresi ménes-lovát;
Juci csak úgy néz utána
Míg behal az éjtszakába.

Csikós, gulyás gyülekezik,
A menyecskét körülveszik
De Jucinak egész estve
Odavan a játszó-kedve.

Hej, akkor nap, azután is,
Holnap is, holnapután is,
Akkor is ha más öleli:
Pistával van feje teli.

Dallam: *Porcsalmai Palkó nótája*

II

Csongorádi Pista magában
Válogat a ménes lovában;
Mint a kanász pergő dolgában,
Válogat a csikók javában.

Válogathat benne, van elég.
Kiereszti pányvás kötelét,
Sárga csikó hurkon megakad,
Mond a betyár ilyen szavakat:

Hej keserves, láncos, lobogós!
Tud-e imádkozni a csikós?...
Uram Isten! lásd meg dolgomat:
Most lopom az *utolsó* lovat.

Ezt az egyet nézd el, Jehova!
Nem cselekszem többé, de soha;
Ezt se teszem, bár is, magamért:
Teszem... a jó Isten tudja mért.

Nagy-nehezet sóhajt utána,
Veti magát sárga lovára,
Vágtat a ló messzi határra,
Csak úgy bámul a hold utána.

Dallam: *„Pej paripám patkószege...”*

III

Tiszaparton táboroz a huszárság:
Arra veszi Pista betyár futását.
Adjon Isten! Hozott Isten! mi bajod? -
Semmi bajom; huszár lenni akarok.

Összenevet a legénység, összenéz;
Így kötődik a bojtárral egy vitéz:
Még huszár, hé? nagy kívánság, nagy dolog,
Sokat akarsz édes öcsém: hát gyalog?...

Gyalogoljon ám a kutya! nincs lova;
Gyalogoljon aki szokta, én soha!
Lovon nőttem, növekedtem ennyire:
Kardot ide meg sarkantyút izibe!

Van paripám, én szöröztem magamnak,
Ilyet ugyan komisz lóba’ nem adnak;
Szegény magyar! hogy is győzné a huszár:
Nem ád neki őfelsége a király.

Emberem vagy! talpraesett felelet!
Addsza tehát azt a vaskos tenyered;
Itt a kulacs, bor van ebben, nem lőre;
Ihatunk ma - holnap aztán: „előre!”

Dallam: *„Majd elmegyünk, rózsám...”*

IV

Jó huszár volt Pista,
Amilyen egy huszár lehet;
Meg se is gyalázta
Azt a nevet, a gyöngy nevet.

Apja-házához ment
Ha beszálla, ha beszálla:
Csirkefiú nem sok:
A’ se veszett el utána.

Szófogadó is volt,
Soha semmit nem hibáza;
Azt se tudta, milyen
Az a pálca, káplárpálca.

Bort sem ivott, hej! csak
Szomjuságról, szomjuságról;
Káromkodó sem volt
Különben, csak haragjából.

El merte mondani
Kapitány úr is felőle:
Haj! ha írni tudna,
Káplár lehetne belőle.

Hát még a csatában,
Ütközetben, ütközetben!
Akkor volt ő ember
A tizedben, a tizedben!

A zászló-aljára
Fel lehetett volna tenni -
Ha huszár nem lett vón'
A többi is, valamennyi.

(1849)

A LANTOS

Zúg az erdő, lecsapott a felszél,
Szétrezzen az őszi sárga levél,
Mint ölyűtől madárkák csoportja
Megrebbenve széled a bokorba.

Mély vadonban, zizegő levélen
Ki az, aki bujdokolva mégyen?
Ki lehet, hogy még a szél is szánja,
Eltakarván a nyomot utána?

Nincs-e néki egy nyugalmas *otthon*,
Hol vidító, enyhe láng lobogjon,
Tűzhelyén - a hajlék nyájas keblén -
Meleget és súgárt eregetvén?

Nincs-e hő kar, melynek ölelése
Hazavárná boldog pihenésre?
És kicsínye, aki csüggne térdén,
Ezer apró dőreséget kérdvén?

Vagy ha más nincs, egy magános hárfa,
Ringató dalt búgni fájdalmára?
Egy rideg lant, melynek hangja mellé
Halt reményit el-elénekelné?

Volt. - Meleg fényéhez tűzhelyének
Jó barátok, ismerők gyülének;
S a szelíd nő - háza üdvöz lelke -
Kis családját együvé ölelte!

És a lanton meg nem szűne a dal,
Zenge későn, zenge virradattal:
Hangjain a szellem égbe hágott
S átteremté e viselt világot!

Mint sas, ifjodék meg a természet;
A virányon zöldebb szín tenyészett;
Illatosbbá lőn a völgyi róna,
Gyönggyel ékes a virág bimbója.

A patakvíz kristállyá szürődék,
Lombos erdő barlanggá szövődék,
Aranyozva lettek a vad sziklák
S forrás helyett könnyeiket sírták.

A hegy orma, a folyamnak medre
Szellemekkel lőn megnépesedve,
Fű-fa örült ifjú életének:
Bércen, síkon megzendült az ének.

Szende szellő, olvadozva lágyan,
Fütyörésze alföld nádasában:
Míg a hegység szilajabb szülötte,
A Sió vadujjongatva tört le.

Mindenütt dal. - Néha megkivánja
A vihar, a felhők orgonája,
S reszket a nagy mindenség egyháza.
Mikor e hang oszlopit megrázza.

De, ha pendült az ideg kobozzán,
Néma lőn a felhői oroszlán,
Lábhegyen járt, csendesen és óva,
Bérci útán a hegyek zúgója.

Majd el-eljött a puszták szellője
Egy-egy hangot elorozni tőle,
S diadallal vitte nyert prédáját:
Megbájolni kedves délibábját.

Fülemile, szégyenülve bokrán,
Édes irigységgel hallgatott rá,
S kedve-szegve rejtezék vadonba,
Hogy silányabb énekét elmondja.

Lába előtt a vad szenvedélyek
Megjuházva, békén figyelének:
De csak egy hang kelle, hogy kobozza
Mindeniket őrjöngésbe hozza.

És ha zengé a nyomort, inséget,
Kóros ágyán az emberiséget:
Jött az *Inség*, könnyezett dalára,
Szánakozva ismert önmagára.

Ha pedig a boldogságot dallá,
A *Boldogság* maga megsokallá:
Ismeretlen vágyak keltek benne,
Mintha önmagára irigy lenne.

* * *

Most, aminek örüle, kietlen pusztaság!
Megváltozott körűle természet és világ,
Fagy dermed az erekben, a csermely hallgatag;
Fülemilés berekben üvöltnek a vadak!

Keresné hajlokát, de csak romjait leli:
Alattok eltemetve tört házi isteni!
Ő szörnyekedve nézi és elriadva fut,
És útját arra vészi, amerre nincsen ut.

Nyomába üldve csörtet halálos ellene,
Egy iszonyú kisértet, melynek *Való* neve.
A tündér képzeletnek zengő madarai
Mind elhagyák s nem mernek feléje szállani.

Függ lantja fűzfa gallyán: repedt öblén a szél
Vadul végig nyargalván, őrülteket beszél,
Mitől a rémült farkas megfut s vonít az eb,
Mitől vemhét a szarvas idétlen hozza meg.

S ő bujdosik hazátlan, a dalnak férfia,
Nincs hely a nagy világban fejét lehajtnia. -
Takard, takard el őszi beteg szél nyomait:
Ne leljék üldözői... leroskadt hamvait!

(1849 ősszel)

KARÁCSONYI ÉJSZAKÁN

Lelkem pusztaságos éjjelén keresztül
Kétes ködvilággal egy sugárka rezdül.

Csillag-é vajon, mely, mint vezérszövétnek,
Üdvözitőt hirdet az emberiségnek?

Vagy csak földi hitvány pára, mely föllángol
S éji táncaikhoz rémeknek világol?

Akár csillag legyen, biztos éji lámpa,
Akár bujdosó láng - én megyek utána!

Mért féljek követni, ha lidérc is? hiszen
Akkor is jó helyre - temetőbe viszen.

(1849 dec. 25)

NÉVNAPI GONDOLATOK

Itt ülök, az órák hosszu voltát mérvén,
Minden társaságom egy homályos lámpa:
És nincs földi lélek, aki erre térvén,
Jó estét kivánni benyisson szobámba.

Nem tevék talán szert soha jó emberre?
Boldogtalan, aki nem bir egy baráttal:
S én az enyéimről meghiszem, ismerve,
Hogy ők, mint szerencsém, nem fordultak háttal.

Szűk ugyan lakásom, kényelmet sem adhat,
És gazdája sorsát követi a konyha:
De egy-két barátot mégis befogadhat
S tűzhelyem hiányát kebelem pótolja.

Hát miért nem jőnek egy bizalmas szóra,
Hogy velök megosszam a kevést, amim van:
Szívemet legalább, ha egyéb nem volna...?
Oh, - mivel nyugosznak néma süket sirban!

S hol a puszta domb és egyszerű faoszlop,
Mely szentté jelölje a föld egy zugolyját,
Azt, hol testi részök sár-elemre oszlott
S a feltámadásra magukat kiforrják?

Volt-e kéz, midőn a végsugár kilobbant,
Eltakarni üszkét hamvas szemeiknek?
És fohász, midőn a föld reájok dobbant,
Nyugalmat kivánni hült tetemeiknek?

Vagy talán a szélvész s rengeteg folyói
Jöttek el - nem lévén emberekben részvét -
Temetés helyett a messzeségbe szórni
Szegény boldogoknak rothadékony részét?

De hová juték? hisz örömünnep van ma...
Ünnep? igen, az van; de öröm nincs jelen:
Nevem ünnepét én - zárkozván magamba -
Ti, kedves halottak, tinektek szentelem!

Mint az elhagyott sír, lelkem oly kietlen,
Örök éjjelében csak rémeket látok:
Hadd gyujtsak ma benne - kiket úgy szerettem,
Azok emlékéül egy-egy kis világot!

Kis mécsfényt neked is, korod büszkesége,
Lángszellem! ki jövél s eltünél... de hova? -
Mint üstökös, melyet élők nemzedéke
Egyszer lát s azontul nem lát többé soha!

Oh! ha tán sok évek, tán lehúnyt századok
Multán visszatérendsz, öltve *más* alakot:
Legyen boldog e nép s örömed oly tiszta,
Hogy ne kivánkozzál többé mennybe vissza!

(1849 dec.)

HA ÁLOM EZ ÉLET...

Töredék

Ha álom ez élet: mért nem jön az óra,
Mely fölébresszen egy boldogabb valóra?
Mért hogy ennyi rémes, gyötrő álomlátás
Eszméletre nem hoz, csattogás, villámlás?
S ha élet ez álom: miért oly zsibbatag?
Kimerült, kifáradt, egykedvű, sivatag?
Bánatból, örömből az örömrész hol van?
Tűrést a cselekvés mért nem váltja sorban?

Ne nevezd halálnak, mert hazugság lenne:
Nincs a nyugalomnak boldogsága benne;
Kínja vonaglásban adja jelenségét,
S bár reménye nincsen, megmaradt a kétség.
Volna hát legalább a fájdalom élénk,
Hogy érezve kínját, ez érzésben élnénk...
- -

(1849-50 táján)

EMLÉKLAPRA

Magánosan, mint egyes falevél,
Testvéri közzől melyet elszakít
S távol vidékre hajt az őszi szél, -
Meddig heversz még, puszta kis lap, itt?
Jer, jer: megírlak és könnyű hajódat
Nyúgoti szellők árjába vetem:
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem!

Keresd fel őt... de, kérded, merre? hol?
Azt nem tudom... valahol a világban:
Hisz útasitni fog minden bokor,
Rendes lakát hol vette a hazátlan!
Ottan keresd fel és vigasztalásul
Beszéld el néki súlyos életem.
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Gyászban találod - oh, hogy is ne! - őt:
- Ki az, kinek oly méltó gyásza van! -
Mint honleányt, mint özvegy árva nőt;
Így is, amúgy is oly boldogtalan!
Szendén illessed fájdalmát szivének,
Hogy eszmélése kínzó ne legyen.
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mondjad, hogy én is kettőt gyászolok:
Az ő siralma testvér az enyémmel:
Más a viszony, nem más a tárgy, az ok;
Bir-e még ő -? én nem birok reménnyel.
Oh, a reményből nyujtson egy sugárt, egy
Még hervadatlan fűszálat nekem! -
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mikép az elszakadt hű férjet ő,
Keresem én az eltűnt hív barátot;
Sötét az élet, ah! semmit se látok -
És néma, nem felel, a temető.
Enyészet dulta-é fel ifjuságát?
Vagy bujdosik földetlen földeken...?
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Nevét se hallom. Mitha el lehetne
Feledni azt, alig említi ajk;
De a nemzet szivében eltemetve
Érzem s megértem a titkos sohajt:
„Fog-é zendülni még költője lantja?
S *ha* fog zendülni síkon, bérceken?...”
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mért nem megyünk el a magános völgybe,
Hol ciprust ültet a gyász *hír* neki?
Tanúbizonyság lenne annak földje,
Ott hulla-é a dalnok vére ki:
Minden csepp vérbül *új virág* kelendett
És *több* madár zeng ott a ligeten -
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Vagy tán, zarándok-úton, enyedül
Bolyong, mikép az üldött bérci vad;
Ki mer hajlékot nyitni enyheül?
A csüggedtnek ápolást ki ad?
Ki nyujt hűs csöppet dallamos ajkára,
Italt ha kér, aléltan, betegen...?
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Repülj utadra most... de nem, ne még,
Száritsd föl nedvesült szárnyaidat:
Nehéz vagy a könnyhullatás miatt,
Mellyel emlékeinek áldozék.
Majd csak felszárad a könny... ámde a bú? -
Oszlik talán egy hosszu életen. -
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

(1850)

FURKÓ TAMÁS

Ki zengi meg, ha én nem, a mult nagy napjait:
Vitéz Furkó Tamásnak kegyetlen dolgait,
Amelyeket viselt... vagy, mondani akarom:
Mik őt úgy megviselték, vizen és szárazon.

Mindig bolond hónap volt, mióta e világ,
Az, melyet márciusnak keresztelt a diák:
Fagy, hó, eső, derült ég, vihar... mind egy napon!
Csak úgy bámul belé a bölcs kalendárium.

De amióta Caesart hatalma nimbusán
Megdönték a zavargók Martius idusán,
Nem volt e hónak olyan tizenötödike,
Mint az, mely harmadéve amúgy közénk üte.

E volt ütés magáért! ez volt a csattanás!
Szemét-fülét behúnyta nemes Furkó Tamás: -
Hiába! mindhiába!... most is zúg a füle,
S nemzetiszín karikát hány a szeme bele.

Egyszerre megtagadva ötvenkilenc robot!
Egyszerre széjjeltörve a mogyorófa bot!
Egyszerre úr a jobbágy: kalapját fölteszi,
S mellé a „szabadságot” négy garasér’ veszi.[4]

Egyszerre tönkre jutva kilenc zsíros pere,
Melyek után maholnap uradalmat nyere;
S alóla, haj! kirúgva a táblabiró szék,
Melyen diurnizálva kényére nyujtózék.

Damokles kardjaként függ felette az adó,
Előfogat, kovártély... mind oly irtóztató!
A régiből mi sincs már, csak ősi levele,
Hogy ablakot ragasszon, üveg helyett, vele.

[4] A nemzeti kokárdát. A. J.

A régiből mi sincs már... de még van egy, igen:
Az egy Borbála asszony maradt a régiben;
Trónusok ingadoznak, és trónus összedül:
Az ő papucskormánya áll rendületlenül.

Mint a vihar midőn tép nagy cserfa-szálakat,
Villám nyerít, a szél fú, fú hogy majd megszakad:
Zúg, tombol és világot dúl a forradalom:
S te szikla módra fennállsz, óh papucs-hatalom!

Ekkép sohajta Furkó, hajdan kortesvezér,
S oly nagy kokárdát tűz fel, mint egy cseléd-kenyér.
Mi haszna! a szabadság ő véle nem közös:
Az ő jobbágyi lánca le nem hull, örökös!

„Eh, örökös!" kiálta egy szép esthajnalon,
„El, a táborba holnap! hí a rácmozgalom;
Hetven nap, hetven éjjel: talán míg ez kitölt,
Az ördög elvisz ottan engem, vagy itthon őt."

Gondolta és azonnal a készülőt veré,
Megköszörülte kardját, és flintát vőn elé;
Szerencse, hogy „muszájból" is menni kelletett,
Megbánta volna máskép ezt a készűletet.

Elment tehát, s szivéből örült, hogy mehete,
Hogy otthon nem marasztja szitok vagy pemete.
És tarta nagy beszédet az indulás előtt,
Beléjött abba Árpád, s minden vitéz előd.

Meg is tevé hatását a sallangos beszéd:
Legottan megcsodálák az ő' roppant eszét;
Legottan századosnak emelteté magát,
Mely rangra főfő érdem volt egy posztó kabát.

Útközbe' már, előbb mint a rendelt helyre ért,
Vitézi hajlamának adá nem egy jelét:
Lehúzatá a bírót, ha nem volt kész fogat,
Felgyujtással ijeszté a rémült falvakat.

Nem is volt párja ebben, csak egy-kettő talán,
Többek között egy A...purg, vagy B...purg Ferdinánd,
Vadászhadnagy, guerilla... vagy ilyenféle hős;
Emlékezik reá még egy régi ösmerős.

Elvégre, hogy megálltak a rospont-szekerek,
„Itthon vagyunk!" kiálta, „ez már Nagy-Becskerek" -
Vagy Szárcsa, vagy Botos, vagy Torák, vagy Usdin... a
Kő tudja! - messzi külföld az a Vojvodina.

Ottan, mihelyt evésben, ivásban jóllakott,
Kiállíta vitézül tizenkét silbakot,
Hogy őrzenék személyét minden megtámadás
Ellen, - tovább se gondolt vitéz Furkó Tamás.

- -

(1850)

ÉVEK, TI MÉG JÖVENDŐ ÉVEK

My hair is gray, but not with years.

BYRON

Évek, ti még jövendő évek,
Kiket reményem megtagad,
Előlegezni mért siettek
Hajam közé ősz szálakat?
Miért vegyülget ily korán e
Lombok közé sápadt levél,
Emlékeztetni a vidor fát,
Hogy majd kiszárad és - nem él!

Nem evvel tartoztok ti nékem:
Kaján elődötök, a *mult*,
Adós maradt sok szép örömmel,
Míg szerfölött is oszta bút;
Ennek kamatját, jó *reményül*,
Fizessétek le most nekem;
Ki tudja, úgyis: érem én azt,
Hogy a tőkét fölvehetem?

Vagy épen azt jelenti e hó,
Fürtömre mely szállongni kezd,
Hogy bár rövid volt, vége! vége
Nyaramnak s a tél berekeszt? -
S hogy meg ne essék szíve rajtam,
Ha jókor meglep a halál,
Azért kell, mint az ősz kalásznak,
Megérnem a sarló alá?

Úgy van. Nem évek száma hozza
- Nem mindig - a vén kort elé:
Kevés esztendők súlya szintúgy
Legörnyeszt a mély sír felé.
És nékem e földön teherből,
Bánatból rész jutott elég:
Azzal fölérő boldogságot
Hiába is reménylenék.

Ah! vén vagyok: tapasztalásom
Tárháza megtelt gazdagon:
Ott van, romok közt, életemnek
Vezére, széttört csillagom;
Ott egy szakadt fonál: ez a hit;
Egy csonka horgony: a remény;
Ily gyüjteménynek birtokában
Az ifju hogyne volna vén!

Szétnézek és többé körültem
Nincs a nehány kedves barát, -
Aggódtatóan rám függeszti
Szemét egy könnyező család.
Eleget éltem, hogy utánam
Emlék maradjon itt alant:
Emlékül inséget hagyok s e
Két vagy három boldogtalant!

Szűnj meg, panasz; ne háborogj, szív!
Bűnöd csak egy volt: az erény.
Ha veszteség ennek jutalma,
Jajgassák-é, hogy megnyerém?
Vigasztalásul, annyi szenved,
És szenved nálam annyi jobb;
Miért ne én is... porszem: akit
A sorskerék hurcol s ledob!

(1850 febr. 15)

KOLDUS-ÉNEK

Küszöbről küszöbre járok, hol be, hol ki...
Ne üzenjetek, hogy nincsen itthon senki,
Ne uszítsátok az ebet, hogy letépjen,
Annyi kezem nincsen, hogy magamat védjem
Szegény honvéd jövök, kérni egy falatot.
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Sokat táboroztam, meg is nyűttem, látszik;
Versectől Szolnokig, Izsaszegtől Vácig.
Ott maradt a jobbkéz, mankót hordoz a bal,
Mankóstul sem ér föl régi ép lábammal:
Oh, e rongyokat már hogy is nem hagytam ott!
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Ne pirongassatok, hogy koldulni szégyen,
Koldusbotom miatt más piruljon, én nem!
Ha tisztét mindenki tette volna, mint én,
Falatomhoz e sós könnyet nem vegyítném:
Sántán is, bénán is, töltenék víg napot.
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Mennyi drága erő, és mennyi nemes vér!
Hozzáfoghatót a történet nem ösmér.
Mi haszna! az erőt ásta benső féreg:
Büszke, szenvedélyes, versengő vezérek;
Tiszta vérünk szennyes oltáron ontatott.
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Egy szelet kenyérkét, alamizsna fillért...!
Valami pénz csak kell, s nem tagadom, hogy mért:
Majd, ha eltikkadtam,... a déli nap éget,
Kocsmaházba térek egy ital bor végett;
Jó hely az, legalább nyujt egy kemény padot.
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Megitél a világ, hogy részeges vagyok,
Pedig, ha én iszom, hej! van arra nagy ok:
Magam sorsa is bánt... de az mind csak semmi,
Megszokná az ember végre föl se venni:
Más seb az, amelyre nem lelek balzsamot!...
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Oh! mikor ez a seb idebent megsajdul,
Lelkem minden húrja átrezeg a jajtul;
„Húzd rá cigány, mondom, egy keservest, ingyen”,
És a cigány húzza, áldja meg az Isten;
Könnye pergi át a barna ábrázatot...
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Nyomorú egy élet... magamért nem bánnám,
Ha a holnapot már hozzá nem számlálnám;
Ám e szakadt könyvet ti csak foltozzátok:
Majd olvas belőle egykor unokátok
Dicsőségetekről egy-két *igaz* lapot.
- Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Azt mondák, mikor a harcban ömlött vérem,
Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban,
Korántsem gyanítva, milyen igazam van:
Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen,
Adjatok egy szűk sirt hazám szent földjében.

(1850)

ÉVNAPRA

Kelsz és lenyugszol észrevétlenül:
Innep volnál, de senki meg nem ül,
Végzetes évi nap!
Oh, e tömeg más napot ünnepel;
Titkon sohajtja meg a hű kebel
Halomra dőlt oltáridat.

Emléked átkos, nyomasztó tereh:
A vérnek és könyűnek tengere
Mind, mind ahhoz tapad.
Az ember gyönge: félve néz feléd,
S mint egykor a tanitvány mesterét,
Nehéz időkben megtagad...

(1850 márc. 15)

LETÉSZEM A LANTOT

Letészem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él:
Csak, mint reves fáé, világa.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Más ég hintette rám mosolyját,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszeresebb az esti szél,
Hímzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain; -
Láng gyult a láng gerjelminél
S eggyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a mult panaszát;
Dicsőség fényével öveztük
Körűl a nemzetet, hazát:
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorujába.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Ah, látni véltük sirjainkon
A visszafénylő hírt-nevet:
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük: ha illet a babér,
Lesz aki osszon... Mind hiába!
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Most... árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőbül, mint kisértet,
Jár még föl a halál után...?
Hímzett, virágos szemfedél...?

Szó, mely kiált a pusztaságba...?
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Letészem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihal:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.
Oda vagy, érzem, oda vagy
Oh lelkem ifjusága!

(1850 márc. 19)

FIAMNAK

Hála Isten! este van megin'.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;
Legföljebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szived tavaszkertében
A vallást ezért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Mert szegénynek drága kincs a hit.
Tűrni és remélni megtanit:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig tűrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem!...
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd ha játszótársaid közül
Munka hí el - úgy lehet, korán -
S idegennek szolgálsz eszközül,
Ki talán szeret... de mostohán:
Balzsamúl a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd, ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észt,
Míg a vétek irigységre készt
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

És, ha felnövén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod
S a bölcsőd s koporsód közti ür
Századoknak szolgált mesgyeül:
Lelj vigasztalást a szent igében:
„Bujdosunk e földi téreken."
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát:
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ. -
Járj örömmel álmaid egében,
Útravalód e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

(1850)

JULISKA ELBUJDOSÁSA

Töredék

Egyszer egy kis leány[5] mit tett fel magába?
Azt, hogy ő biz' elmegy széles e világba,
Elbujdosik messze, a határon végig,
A mező párkányán leboruló égig,
Túl a három nyárfán, a tanyákon is túl.
Fele sem bolondság, mert már épen indúl;
Látszik, hogy korántsem tréfa volt a terve;
Szegénykét, vajon mi indíthatta erre? -

Hát bizony gyakorta megesik, nem újság
A gyerek-szobában az ily háborúság:
A fiú vagy lányka tisztjét megfeledi:
Papa megdorgálja s a mama megfeddi,
Sőt, ha nagy a vétség s nagyon rossz a gyermek,
Az se hallatlan, hogy valakit megvernek,
Azzal kényszerítik a maga javára,
Melynek egy-két könnycsepp nem olyan nagy ára.

---

[5] Arany Juliska volt, nyolc éves korában. A. J.

A mi kis lányunkat vereség nem érte:
De fájt neki a szó s megneheztelt érte;
Félreül duzzogni, csinál képet, hosszút,
Töri fejét nagyba, mikép álljon bosszút.
Mellé sompolyog a cicus, vigasztalja,
Dorombol egy nótát, a kezét is nyalja:
De a keményszivű elveri a macskát,
Orrára nyomintván egy goromba fricskát.

Jön az ebéd sorja, csörög tányér, kalán:
Ez a kis haragost megbékíti talán?
Ó dehogy! akármint terítnek, tálalnak:
Ő még arra sem néz, elfordul, a falnak.
Majd összekeresi, ami csak az övé,
Szép rendetlenségbe köti mind együvé;
Nem marad ki semmi, vele megyen a *báb*:
Lesz kivel az úton *beszélni* legalább.

Akkor megcsókolja szüleinek kezét,
Búcsúzik örökre; nem használ a beszéd;
Anyja szépen kéri: „Ugyan hova mennél?
Hol hálnál az úton? mit innál? mit ennél?
Ne menj el galambom! ne menj el virágom!
Ki lesz akkor az én kedves kis leányom?
Ha te engem itt hagysz, ugyan hova legyek?”
Gondolá a rossz lány: azért is elmegyek.

De az édes apja komolyan így szóla:
„Már fiam, ha elméssz, nem tehetek róla:
Itt van egy fehér pénz a nagy útra, tedd el;
Erre sem vagy méltó önnön érdemeddel.”
Fanyalogva nyúlt a kis leány a pénzhez,
Otthon maradásra szinte kedvet érez;
De örökségét már kiadá az atyja,
Egy szó kellene csak: szóval sem marasztja.

Elindult világra, de az utcaajtónál egy kutyát látott,
s nem mert világra menni.
A. J.

(1850)

HÁZIURASÁG

Költők! a végzet ellen
Ám zúgolódjatok:
Én nem panaszkodom már:
Én háziúr vagyok.

Bizúgy, barátim, isten
Fölvitte dolgomat:
Hiába sápadoztok,
Irigykedés miatt.

Szegény, szegény csavargók!
Tudjátok-e, mi a:
Valakinek tulajdon
Lakházzal bírnia?

Hogyan tudnátok, hisz ti
Más ember tűzhelyén
Hányódtok... én is voltam
Olyan szegény legény.

Mit nem szenvedtem én is
Mióta elhagyám
Boldogságom bölcsőjét,
Szerény csöndes tanyám;

Midőn a hű komondor,
Mely gazdátlan maradt,
Olyan keservesen nyított
Idegen ház alatt!

Ki tudja, mennyi földet
Betüslött, béfuta,
Míg volt urát föllelte
A jó öreg kutya!

S én a viszontlátáskor
Be nem fogadhatám:
Nem volt számára egy zug
A gazda udvarán. -

Most itt van ő is, a hű
Bodré, együtt velem;
Mintha magáé volna
Úgy őrzi tüzhelyem.

S fenntartja a tekintélyt
Mint háziúr ebe;
Szeretném látni, kedve
Ellen ki jőne be!

De ti, költő barátim,
Ha erre vét a hab,
Csak jöjjetek be bátran:
Bodré meg nem harap.

Csak jöjjetek be: nálam
Lehet nyugodnotok:
Fölösleg ágy van, a ház
Sem mindenütt csorog.

És kertem is van, ah, ez
Valóságos liget!
Hűs árnyat benne félszáz
Gyümölcsfa hinteget.

Itten merengek én el
Olykor s szemem ragyog:
Könnytől-e... vagy örömtül
Hogy háziúr vagyok?

Sőt ami több, lakóm is
Van, egy kis föcskepár,
Mely sárfalamra, sárból,
Szerény fészket csinál.

Mely nékem hajnalonként
Friss dallal fizeti
Le a lakbért - s a szállást
Igen szeretheti.

Három fészkét veré már
Le csintalan gyerek:
Most, a csüggedhetetlen!
Negyedszer rakta meg.

Hajh! kezdem én is, melyet
Vészek ledultanak,
Reményim föcske-fészkét
Építni újolag:

Megérem-e, hogy benne
Nyugtot s békét nyerek?
Vagy majd leszórja a sors -
Az a pajkos gyerek...?

(1850)

REMÉNYEM

1

Kis hajó az én reményem,
Sem árboca, sem kormánya;
Csapkod a hullám keményen
Gyönge sajkám veti-hányja.

2

Messze a kék part mögöttem.
Földe a kopár *való*nak,
Honnan el-ki számüzötten
Fut reményem, e kis csónak.

3

Mint a hattyú, mely világra
Bujdosott, mind beljebb téved;
Egy hab a más habhoz vágja,
Mégsem óhajt lelni révet:

4

Lelkem, a tenger hajósa,
Retteg újabb kikötőtül,
Hol tövis közt nincsen rózsa
S pusztában virág nem zöldül:

5

Hol *azért áll* oly szilárdan
A föld, hogy sivár mezőin
Bírhassák követni bátran
Nyomaimat üldözőim.

6

El hát, a bizonytalanba!
Merre szél hajt és hab ingat:
Érzem, enyhül fájdalmam, ha
Szél és hullám karja ringat.

7

Ott szabad a lég köröttem, -
S néha-néha egy szivárvány
Mosolyog rám, megtörötten
Képzeletem óceánján.

8

El, el a bizonytalanba!
Rengj, hajóm, szabad hullámon.
És ne tudjam, így rohanva,
Meddig *halál*, meddig *álom*!

(1850)

A HAJÓTÖRÖTT

Midőn még életet
Gondoltak benne a habok,
Elrablák tőle az
Utolsó deszka-darabot;
Midőn halottnak gondolák,
Nem adtak néki temetőt,
Kietlen partra hurcolák:
Temesse majd el ott a föld.

Féljétek Istent, emberek!
Szegény hajótörött kiált;
Adjatok néki enyhelyet,
Táplálékot, meleg ruhát.

Még tennap kincsei
Terhét emelte sok hajó,
Hol viselős vala
Milliókkal a millió:
És nem gazúl gyüjtött vagyon,
Özvegyek, árvák könnyei,
Hanem kitűrés, szorgalom
Veritékből lett gyöngyei.
Féljétek Istent, emberek!
Veszendő e világi jó;
A holnapig sem biztosít
Tömött szekrény, rakott hajó.

Még tennap azt hivé,
Kezében élte gyámola
S derülten int felé
A vénség biztos távola;
Hogy számadását megtevé,
Hiányos számra nem talált,
S ezen hitben nem rettegé
Ama nagy zérust, a halált.
Féljétek Istent, emberek!
Az élet számvetése csal:
Reménybukott szív halni vágy,
Koldús marad, meg mégse hal.

(1850)

A HONVÉD ÖZVEGYE

...Gyarlóság, asszony a neved!
Csak egy rövid hó: még a gyász cipő sem
Szakadt el, melyben könnyé olvadott
Niobeként kísérte ki szegény
Atyám holttestét: s ím ő, éppen ő
Férjhez megyen...

HAMLET

Csatába ment az ifju honvéd,
Kemény, véres volt a csata;
Tengernyi néppel küzdve, megtört
A felkelők kicsiny hada;
De megtartá a tért, hol aznap
Élet-halálra ütközött:
Mert ott esett el mind, a téren!...
A honvéd is azok között.

Ottan feküdt a haldoklók közt,
Nehéz két sebbel kebelén;
Két seb... mind a kettő halálos -
Egyik jobb, másik bal felén;
Nyílt, éktelen, mély, iszonyú, de
Már fájdalom nélkül amaz;
A másik, ámbár láthatatlan,
Gyötrőbb... mert a szívben van az!

„Nem volna énnekem siralmas”
Az ifju felnyög, felkiált -
„Rövid éltemre koszorúnak
Föltenni e dicső halált;
S panasz nélkül fetrengenék itt,
Ha eltiport testemen át
Diadalra száguldanának
A harci fújó paripák.

Ha buzgó vérem hullatása
Éretted, óh te drága hon,
Nem esett volna ily hiába...
Múló jegy, összedőlt romon!
Ha áldozat gyanánt esém el,
De nem mint síri áldozat,
Mely vérrel önti bár meg a sírt,
Beléje életet nem ad.

És enyhe voln’ e kő alattam,
Ez a halál-vetette ágy,
Ha láthatnám még egyszer őket -
Kikért ez a szív élni vágy;
Ha végálomba csókolhatná
A hív nő e bágyadt szemet,
Miután egy búcsu pillanattal
Megláttam őt s gyermekemet.

Isten hozzád, lelkem fiacskám,
Bús téli fán kis árva lomb,
Játéka minden förgetegnek,
Mely gyönge ágaidra ront.
Isten veled, hölgy... oh te nem rég
Menyasszony, és már özvegyem:
Mért oly soká nem élek, mint fog
Szerelmem élni szíveden!”

Száll a sóhaj... elhúnyt az ifjú,
Egyedül - annyi nép között!
Bajtársi még látták elesni,
Nem már, midőn elköltözött.
Széles, nehéz, sötét szárnyával,
Mikép egy óriás madár,
Árnyazta bé a vérmezőt egy
Homályos felleg... a halál.

És a feledség, mint sulyos köd,
Borult a völgyre vastagon;
Elkezde a harcos enyészet
Rabolni a halottakon:
Nem ismeri többé meg a nő
Férjét - az apa nem fiát;
Rokonért rokon, mátkáért mátka
A tért hiába futja át.

De a kétértelmű halálnak
A kósza hír is kötve hitt:
Sokáig várta sok beteg szív
A harcból vissza kedvesit.
A honvéd ifju hölgye is várt...
Napról-napra kikérdezett
Minden madárt, minden szellőt, mely
A harcmezőről érkezett.

Minden nap éledt, minden este
Kihalt szivében a remény;
Viselte már a hervatag bút
Arcán - nem még a gyászt mezén;
Majd fölvevé a bánatos mezt
És... arca rózsaszín leve:
Ő is azokhoz lőn hasonló,
Kiknek *„szép özvegy”* a neve.

Mint a virághoz, mely kitárta
Kelyhét, a méhek és lepék,
Gyülvén hozzája szép imádók,
Kinyílott szívét meglepék;
Azóta szellőt is, madárt is
Még sürgetőbben vallata:
S midőn, amit *várt*, bizonyos lőn...
Kezet más ifjunak ada.

Feledte a feledhetetlent;
S midőn a nászi vigalom
Beálla, szíve sima volt már,
Mint rég elült ó sírhalom,
Melyen az élők gyönyöréül
Hímes virágos fű terem...
De már alant porában a port
Rég elenyészté a verem.

Víg a menyegző; cseng a jókedv;
Hullámzik a dal és zene;
Sugár gyanánt lejt a menyasszony,
Hódít, varázsol kelleme;
Künn rémes éjfél átkozódik,
Fú, sír dühében a vihar:
Benn az öröm jár tölt kehellyel,
A zene szól, a tánc szilaj.

Egyszerre - mint éj a villámtól -
Megnyilatkozik a terem:
Küszöbjén sárga, véres arccal
Megáll a honvéd hirtelen.
A vigadók egymásra néznek,
Rémülve felsikolt a hölgy,
Alatta, mint mélységes örvény,
Indul, forog, süllyed a föld.

„Ne félj, ne rettegj a hivatlan
Vendég miatt, óh szép ara!”
Így búg a honvéd bánatos, de
Komoly, ünnepies szava -
„Ne reszkess a férjtől, ki férjed
Körében ím meglátogat,
Nem fogja visszakövetelni
Sem szívedet, se jobbodat.

Jöttem, hogy, amit sejte a hír,
De nem láttak tanú szemek,
- Amit te hinni úgy siettél -
Halálomról meggyőzzelek.
Igen! mi elváltunk: szabad vagy;
Enyém a sír, tiéd a jog, -
Mert a halottak nem pörölnek,
És én azok közül vagyok.

Eldobtad a tiszteletes gyászt,
Korán vetéd el azt, korán,
Meglehet, e gyász néha-néha
Emlékeztetett volna rám:
És eldobád - hajh, mint csalódtam! -
Azt is, aminél egyebet
Alig szerettél bennem: egykor
Hiú bálványod... nevemet.

De nem vádollak... óh e vádat
Inkább magamra emelem:
Annyi őszinte érzeményért,
Mit eltékozla kebelem,
Annyi reményért, mely csalárd lőn,
És annyi esztelen hitért,
Szerelmemért, mely végtelen volt...
És íme most itt van: *mit ért*!

Élj boldogul... *ez* könnyü annak,
Ki, mint te, oly hamar feled -
Még egy rövid szó gyermekemről,
Azután, hölgy, Isten veled:
Légy anyja és nem mostohája,
Nehogy eljöjjek egy napon,
És elvezessem kézen fogva
Őt is oda, hol én lakom!...”

Víg a menyegző; cseng a jókedv;
Szól a zene, a tánc szilaj;
Künn rémes éjfél átkozódik,
Fú, sír dühében a vihar; -
Mi elrémíté a menyasszonyt,
Nem volt egyéb, mint *képzelet*,
Mosolygva nyújtja karját táncra...
Aztán feled, feled, feled!

(1850 aug.)

EGYNÉMELY NAGYOCSKA EMBERRE

Nagy emberek, nagy emberek,
Oh, mily kicsinyek vagytok,
Ha vész üvölt, ha reng a föld
S az ég villáma csattog!
Ilyenkor a nagyok sora
Fogyton apadva gyérül;
Miért ne mást? - könnyhullatást
Választani kenyérül?

Mint a hajós, midőn zajos
A tengerek dagálya,
Mindazt, miért fáradt, remélt,
Hullám közé dobálja:
A koszorút, ti nyomorúk!
Elszórni úgy siettek,
Mellyel erény s közvélemény
Övezte volt fejetek.

Még a minap kolosszilag
Verétek a felhőket,
Föl sem vevén minket, szegény
Alant járókelőket:
Most sárba - nem döntve, hanem
Önként borulva, másztok,
S annak, ki rúg, színes, hazug
Szóval allelujáztok.

Csak menjetek a förgeteg
Elől biztos tanyára;
Bárhogy mutat az öntudat:
Kényelmetek nagy ára.
Ha szintelen a honszerelem
Köntöse és kitágul:
Bölcs gondolat így ujolag
Szabatni azt - fonákul.

(1850 aug.)

ÍRÓSZOBÁM

Ez a szoba, hol én most
Tillaárom haj!
Pusztítom a papirost
Tillaárom haj!
Se nem csapszék, se nem bolt,
Csizmadia műhely volt.
Tillaárom haj!

A fő céhmester szabott
Tillaárom haj!
Benne csizmát, papucsot,
Tillaárom haj!
Ha megvarrta, eladta,
Jól eresztett a kapta.
Tillaárom haj!

Nem volt ártalmas annak
Tillaárom haj!
Sem a ragya, sem a nap,
Tillaárom haj!
Sem az árvíz, sem a hó,
Sem a revolúció,
Tillaárom haj!

Bezzeg, de nem megy nékem
Tillaárom haj!
Ez az én mesterségem,
Tillaárom haj!
Ha dolgoztam, kirakom:
Azt se kérdik, hogy adom.
Tillaárom haj!

Háborúban azt mondták,
Tillaárom haj!
Most keveset adunk rád;
Tillaárom haj!
Béke-időn azt vetik,
Másra kell a pénz nekik.
Tillaárom haj!

Ne volnék csak ilyen vén!
Tillaárom haj!
Írótollam letenném,
Tillaárom haj!
S beszegődném maholnap
Csizmadia inasnak.
Tillaárom haj!

(1850)

A FALU BOLONDJA

Képtöredék

Kósza Bandit ösmeri a helység
Oly nagy benne az *élhetetlenség*.
Sosem esett talpra semmi dolga,
Nem hiszik, hogy kártyája kivolna.
Háza-tája tővel-heggyel össze,
Pókhálóért nem kell menni messze,
Kertjét túrja száz vakandok kertész,
Ott legel a falubeli sertés.
Maga pedig erre-arra lézeng,
Sült galambot vár fogára készen:
De aligha még annak is épen
Felnyitná a száját idejében.

Hivatala sok volt egyszer-másszor:
Kis korában volt ő libapásztor.
Zöld libákkal zöld mezőre menni -
Oly nagy öröm nem volt neki semmi.
Ott ledőlve, a temető sarkán,
Néha vesszőt metszegete tarkán,
Néha pedig fűz tilinkót vágott,
Vagy nézte a szőke délibábot.
Óra-hosszan nézte a felhőket,
Toldva-foldva képzeletben őket:
Majd bikának, majd toronynak látván,
Majd betyárnak szilaj lova hátán.
Majd nagy fának képzele egy foltot:
Ez alakult, amaz elmosódott,
És mikor így elmosák a szellők,
Megsohajtá az eloszló felhőt.

Vagy megállott szeme a nagy égen,
Mely felette gömbölyödött kéken,
Nézte, hogyan tűnik el a gólya -
Gólya lenni úgy szeretett volna!
Néha danolt, néha fütyörészett,
Néha csak úgy a semmibe nézett,
Néha úgy tett, mint ki messze hallgat;
Hallgatá a láthatatlan darvat.
Olykor az ér sás-szegélyü mentén
Ábrándoza, lúdjait követvén:
Gyönyörködött benne, amint úsztak
S magok után fénybarázdát húztak.
Nézte őket, nézte, de hiába!
Mégse tudá, megvan-e libája:
Nem ügyelt rá, esze sem járt rajta,
Hogy ez övé-, az a másé fajta.

Félnapig is odahagyta nyáját,
Fölkeresé más fiúk tanyáját,
Hol juhőrző, malacőrző gyermek
Domb tövében ástak vala vermet.
Ottan avart, aszu kórót szedtek,
Kicsiholván tüzet élesztettek:
Minek a tűz? hát azért, hogy égjen,
Hogy a tanya barátságosb légyen.
Némelyik a pipázást tanúlja,
Ritkán szívja, többnyire csak fúja;
Agyagból van a pipa göngyölve,
S nem dohánnyal, csak lapuval tömve.
Tartja őket Bandi mese-szóval,
Egy kuk sincsen, mikor ő megszólal,
Annyi mesét, oly különös szépet
Elmondani egy fiú sem képes:

Honnan szedi? tán maga *gondolja*?
Elhiszem? ha oly szépen nem folyna.
Ki hallotta? senki se azt másszor:
Nem tudja más, csak a libapásztor.
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1850)

A LACIKONYHA

Vásári kép

El innét, finnyás orru satnya nép!
El, vékonypénzű, holdvilági faj,
Melynek eleme csak illatolaj,
S befogja orrát ha szabadra lép!
El e puhult nép! nincs közöm velek,
A lacikonyháról énekelek.

Csillámlik a fagy, a hideg kemény;
Vacog a „szomszéd” áruló helyén,
Kezében a rőf táncol és remeg,
Hű gazdáját nem egyszer csalja meg:
Vigasztalás csak az, hogy a vevőt
Háromszor csalja meg, míg egyszer őt.
Most a lyány arca s a mézbábos orra
Sokkal pirosabb, mint nyaranta volna;
Most János, a tót, méri sátorát,
Meghajtja sűrűn a telt csutorát,
A ponyva-árus, szabad ég alatt,
Lehintett szalmán fel s alá szalad,
Gondolja: beh jó volna egy kemence,
Mely a vásárt befűtené egyszerre!
Csak úgy neveti őt egy sanda ló,

Széles gyökérre vergődött kofa,
Ki a hidegnek alig néz oda,
Fűtvén bokáit bögre-kandaló.
A köszörűs acélja sustorog,
Kövérül a víz megfagy míg csorog.
Kalmár, szatócs nép tördeli kezét,
„Jeszuszt” kiáltoz, s nem leli *eszét*;
Mintha meglopták volna, nyugtalan,
Pedig nem épen rossz vásárja van.
De „Angyal Bandi” meg „Zöld Marci”, „Sobri”
Sehogyse látszanak ritkulni, fogyni,
Sokan pislognak széjjel a ponyvárul:
Nem oly kelendő a szellemi áru -
Kivéve, hogyha szél ur elcsizel
Némelykor egyet enyves körmivel;
De tetten fogja az istóriás,
(Ha ő nem, akkor majd valaki más;)
Kárán okulva rájok könyököl,
S a szél szemébe gúnyosan fütyöl.
Lót-fut sebesen a jövő-menő,
Sűrűn cikázik keresztül-kasul,
Mint mikor a hó fürtös gyapja hull,
Miből a puszták fergetege sző.

Ejhaj! cini, cini! dövő, dövő!
Ott ám a jó világ, a jó idő!
Elűl is ponyva, meg hátúl is ponyva:
Sátorbul utcák: ez a lacikonyha.
Éhes kutyák ólálkodnak körül,
A jó szagot kivánják messzirül,
Nem is hagyják el könnyedén a tért,
Sem egy kurjantás-, sem egy ütlegért.
Onnan a bőgő mormolása hallik,
Fülembe onnan klárinét nyilallik,
A cimbalom is zing-zong egy kicsit,
A hegedű, mintha nyúznák, visit.
De nem csupán egy zenekar lehet,
Megszámlálhatni vagy hatodfelet,
Mely mind külön-külön nótát csinál,
Ugrást az egyik, szomorút a más,
Hallik toborzó, tus, vagy áldomás:
Menjünk be, itt szokatlan élv kinál.

Mindjárt elől víg tűz szikrája pattog,
Táncos betyárok érc tenyere csattog;
Sistereg a zsír, kolbász, pecsenye,
Éhes gyomornak bűbájos zene.
Sátorban úgy, mint sátoron kivül,
Füstöt vet a bor, a velő hevül,
Az arc kigyullad, van dallás, kacaj,

Szitok, visongás, mindenféle zaj.
Ott Júdit asszony, abárló kezében,
Hurkát kanyargat a zsír-tóba épen;
Kínnal görnyed le forró lábasáig,
Tokája mellig ér, s melle hasáig.
Bent, asztalánál, húga, egy teli
Képű menyecske, a bort mézeli,
Hint bőven borsot, paprikát a borba,
Úgy osztja szét apró, mázos csuporba;
Körötte vendég áll, vagy ül padon,
Tréfáit űzve, kissé szabadon.
De a menyecske nem durcás cseléd:
Egy kis tréfát, ha nem fájós, elért.

Átellen a víg Júdit nénivel
Az ifjuság kuruc dolgot mivel.
Ott húzza három és egy fél cigány
(A brúgóst egybe-félbe számitván).
Meredt szemével a nyúlánk Peti
Cifrázza véknyan, szinte dűl neki;
Míg Dámi egy kiszolgált hegedűn
Utána baktat, lassabban, de hűn;
A bőgős, mint tapogatós halász,
Az alsó hangok mélyén kaparász;
Kint pedig, a szúrós kemény fagyon,
A fiatalság vigalma vagyon:
Szironnyal himzett bő bundáikat
Sátorba hányták a hőség miatt;
Szellős ruhában járják ott kivűl,
Egyik se fél, hogy megfázik, kihűl:
Mert e faj egyszer kap hűlést csupán
S nem lesz melegje többé azután.
Tarkóig érő síma körhajok,
Mint piperőcé, módosan ragyog;
Bársony szegélyű kupeces kalap
Szorítja össze a bársony hajat,
S beárnyékozza, de el nem takarja
A márvány homlokot keskeny karamja.

Míg termetökre kissé nőtető
Az a magosdad, gömbölyű tető.
Fekete mellény, min bolyongva vékony
Zsinór szaladgál, duzzad a derékon;
A nyakra himzett inggallér hajol,
Hó patyolatja illik oda jól;
Térdnél alább ér a bő ingnek ujja;
Bősége puffad a szélben, ha fúja;
Váll-ráncait finomra tűzdelék;
S nem meztelen - mint egykor - a derék.
Honnan redőit művészileg ontja

Le, szárközepig, a lábravaló,
Melyet redőzni lyány testvéri gondja
S fiatal ángyé, fél hétre való.
Látszanak is rajt' a mester kezek
Ha lassu táncban oly halkal rezeg,
Vagy a sebesben szétcsapong, terül
Bő gyolcsa majdnem véghetetlenül.

Most épen gyorsat ugranak.
Nem úgy, mint holmi nápic úrfiak,
Kaszálva lábbal, és kézzel hadarva,
Borjú szökések közt erre meg arra.
Nem görnyedeznek oly ízléstelen,
Nem kurjongatnak szünes-szüntelen
Panyóka szájjal piros dalokat,
Mintha gunyolnák önnön magokat.
Ők nem utánzók... s az eredetit
A kellem istennői szeretik,
Öntenek arra illő bájt, nemest,
Erővel és méltósággal vegyest.
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1850)

EGRESSY GÁBORNAK

Midőn törökországi bujdosásából visszatért

Ölelő karokkal mennek ki elődbe
És fogadnak, vídám füzérré szövődve,
Boldogabb barátid:
Hát engem mi tilt, hogy kebeledre dőljek?...
Nosza, rontsd szét lelkem az irigy mérföldek
Kényszerű korlátit!

Igen, itt vagy Gábor, itt te, újra köztünk!
Álom! - álom volt hát, hogy kétségbeestünk
Éretted, utánad?
Hogy sirattuk, kölcsön, a nagy veszteséget:
Bánatos szívvel mi, a hazával, téged,
Te távol hazádat?

Ah! nem álom volt az: látom, le van írva
Szenvedő arcádon egy hosszú év kínja;
Szólanak betűi!
Monddsza, nem tört-é meg fájdalomban lelked?
Hol vevél reményt, mely e nehéz türelmet
Ki segítsen tűrni?

És midőn távolról fölvehetted ismét
A hazai kunyhók szálldogáló füstjét
Mint homályos felleg -
Mi őrzötte szíved... mi tartá meg épen,
Iszonyú örömnek előérzetében
Hogy ne repedjen meg?

Vagy - tudom, tudom már, örömednek kelyhe
Csordultig miért nem lehetett megtelve,
Mi keseríté meg...
Hanem itt vagy, itten fogsz maradni mármost,
Lehetetlenséggel többé nem határos
Megölelnem téged.

Mint midőn galyakká széjjeloszlik a fa,
Úgy vala köztetek lelkem elágazva,
Kevés jó barátok:
Már csak egy zöldellő gyöngye volt: a bánat,
Lomb nélkül hagyá a többi minden ágat
Egy siralmas átok.

Egyiket sudáron gyors villám üté meg,
Másikat emészti láthatatlan féreg,
Sorvadának mind, mind:
Most azonban egy a másik után épül;
Nyerve lassan-lassan az élet kezébül
Lombokat és zöld szint.

Haj! csak egy nem akar éledni - hiába
Jött a lanyha szellő, kikelet nyilása,
És a nyári harmat...
Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szerettél,
A közös barát nincs örömünnepednél,
Lantja mélyen hallgat.

De fátyolt a búra! - s mellyel köszöntélek,
Ne legyen legalább halotti ez ének;
Szólj vidámabban, lant!
Az öröm, hogy itt vagy, képtelen reménnyel
Csalogat: ki tudja, hát ő nem jön-é el?...
Hátha eljő - s dalland!

Igen! visszatérted a jövőre zálog:
S én, kétségbeesett, most remélek, várok
Boldogabb időket;
Még sötét az égbolt, de borús határán
Kezdi már jelölni egy felső szivárvány
A siró felhőket.

Félre, kishitűek, félre! nem veszett el -
Élni fog nyelvében, élni művészettel,
Még soká e nemzet!
Föl, merész versenyre, kinek az istenség
Nyujtá dallamos ajk s honi hárfa kincsét!
Zengjen, aki zenghet.

Te pedig, barátom, lépj ama padokra,
Hol oly gazdagon nőtt koszorúid bokra:
Légy új büszkeségünk:
Ölts arcodra lelket és igaz betűket, -
Magasztos erényt, mely buktában se csügged,
Ábrázolva nékünk!

(1850)

GONDOLATOK

a béke-kongresszus felől

A mult időnek bölcsei
Századokon keresztül
Örök-*mozgót* követeltek
A véges emberésztül:
Az új kor bölcsesége, mely
Amazokat neveti,
Az örök béke, *nyugalom* -
Vessző-lovát kergeti.

Nagy gondolat! képzelni is
Dicső, fenséges eszme!
Az embernem, mint egy család,
Szeretettől övezve,
Testvériségben, mint talán
Kain *előtt* élhetett;
- Az Irás, hol jegyezni kezd,
Jegyez *csak* gyűlöletet.

Mikép egy isten-atyja van
Az égben e családnak,
Kit (a művelteken kivűl)
Minden népek imádnak:
Úgy lenne földön józan ész
Az egy közös hatalom,
Törvény, igazság... akitől
Jő büntetés, jutalom.

Hogy vér a vért ne ontaná
Hiú bálványi végett;
Boszulni sértett áljogát,
Vagy nemzet-büszkeséget;
Hogy fajra fajt ne költene
Az ápolt népgyülölség
S nemzet ne kísérné tapssal
Más nemzet sírbadöltét.

Hogy a virág és a gyümölcs,
Mit a jó föld hoz ingyen,
Soha ne lenne had miatt
Feldúlva téreinken:
S a vérvonalt, hol lengtenek
Hazug hir-név zászlói,
Ne kisérnék az éhhalál
Sötét szárnyú hollói.

Hogy ne siratná az anya
Élő fiát halottúl:
Ne retteghetne a jegyes
A mátkai napoktúl;
Ne venné fel a kora gyászt
Kicsiny árvákkal, árván,
A nő, ki nem virraszta még
Férje halálos ágyán.

Hogy az utódok sírjait
Ne számlálná meg a vén,
Hazája vagy idegen föld
Vidékeit nevezvén;
S ne nézne könnyező szemmel
A kéklő messzeségbe,
Keresve, kérdve hasztalan:
Ki fogja már szemét be?

Hogy a késő Emlékezet,
Mikép gyermek-korára,
Álom gyanánt eszmélne csak
A rég eltűnt csatákra;
És lenne béke, oly örök,
Mint isten szellemében;
Megkezdve itt, - állandóul
Folytatva majd az égben.

Hiú szándék! vesztett erő
Ily küzdelemre szállni,
Megáradott nemes lelkek
Sziklába vert hullámi!
A megkövült gonoszságból
Melynek tövén kihaltok,

Nem érdemes, ha mit talán
Századokig lenyaltok.

Mióta és míg a világ,
Nem volt-e, nem leend-e
Erős, ki nyomni mindig kész,
S ki elnyomassék, gyenge?
Amazt mikép mérséklitek
Hogy enyhe légyen lánca?
Mikép ezt, hogy nagyon sulyos
Békóit meg ne rázza?

Avagy ki fékezendi meg
Az ember szenvedélyét,
Midőn iszappal hányja fel
Háborgó lelke mélyét?
Midőn az Ész, a Bölcseség,
Megbántva, meggyalázva,
Mint a hajdan profétái,
Vonul remeteházba?

Nem lophat-é megint egy új
Prometheusz égi lángot,
Kinek fénylő szövétneke
Felgyujtsa e világot...?
Nem lehet-é ismét egy új
Népáradás e földön?
Nézzétek a történetet!
S mondjátok, képzelődöm.

Óh, a világ története
Szomoru egy tanulmány!
Mint buborék tünik fel ott
Nép, nép után kimulván;
Jaj annak, mely már tündökölt!
Annak közelg halála,
Elsímul a víz tükre és
Új hab tolul reája.

Isten egészbe' működik
Egészre fordít gondot;
Midőn egy nép - mint a kovász -
Megérett és... megromlott,
Midőn satnyulva testben és
Lélekben túlmüvelve,
Békét ohajt a gyáva test,
Az elcsigázott elme;

Midőn a renyhe társaság
Büzhödt állóvizében
Új bűnök milliárdjai
Vannak keletkezőben;

Midőn a munka és vagyon
Egymástól messzi esnek,
És a tőkélyre vitt csalást
Mondhatni rendszeresnek;

Midőn eltűnve a szerény
Családiság zamatja,
A nő erényét... s ami több,
A férj nejét eladja;
Midőn apát öl a fiú,
Rokont öl a rokonság,
S mérsékli bűne tudatát
A *kétes* vér-azonság;

Midőn a gazdag megkövül
És a szegény elfásul...
Egyszóval a polgárodás
Fordul reánk csapásul:
Akkor elétör egy vad nép
Szilaj vére s erénye
És elborit, mint a tenger
Hullámi, vagy fövénye. -

Hagyjátok a meddő vitát!
Bölcs Isten az, ki rendel;
Az ember tiszte, hogy legyen
Békében, harcban ember.
Méltó képmása istennek,
S polgára a hazának,
Válassza ott, válassza itt
A jobbik részt magának.

(1850 szept.)

HEJ! IHARFA...

Hej! iharfa, juharfa,
Patyolating, kivarrva:
Tudod pajtás, ki varrta?
Az a kis lány,
Az a kis lány
A barna.

Patyolating, jegykendő,
Múlik az ó esztendő,
Karácsonyban hirdetnek,
Ünnep után,
Ünnep után
Esketnek.

Verje meg a bubánat,
Ki elszólja babámat!
Jár a világ rossz szája:
Ne hajts rózsám,
Ne hajts rózsám
Reája.

(1850)

HECC, HECC!

Utcahosszat bőg a szegény marha,
Nincsen kedve menni vágópadra,
Kínosan küzd öt-hat szelindekkel:
Életiért még öklelni is mer!

Gyepü megől vicsori szomszédok
Gyönyörködve nézik a játékot...
A mészáros ebeit kapatja,
Ráadásul magát is mulatja.

(1850)

AGIO-VILÁG

Szerény leszek kivánatimban:
Nem kérek, oh Sors, kincseket,
Nem kérek én aranyt, ezüstöt
(Neked sincs tán): adj bankjegyet.

(1850)

EH...

Eh! mi a kő jutott hozzám,
Hogy nem megy az irka-firka;
Hiába van toll kezemben,
Csak bámúlok, mint a birka.

Gondolatim, mint a túzok,
Melynek összefagyott szárnya,
Gyalog mennek a föld szinén,
Egy sincs, aki fentebb járna.

Olyan próza minden részem,
Mint egy kalmár, aki számol...
De hisz' én is azt teszem most!
Lám hol a bibéje, lám hol!

Úgy bizony, nagy számvetésbe
Merülék, tudnillik ebbe:
Egy dolog *két* vége közzül
Melyik kerül kevesebbe:

Egyenesen dobni tűzre,
Mihelyt megvevém, papírom...?
Vagy akkor tüzelni fel, ha
Költeménnyel teleírom...?

(1850 okt.)

ŐSSZEL

Híves, borongó őszi nap;
Beült hozzám az únalom:
Mint a madár, ki bús, ki rab,
Hallgat, komor, fázik dalom.
Mit van tennem? olvasni tán...?
Maradj Homér, fénydús egeddel,
Maradj te most!... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Mert fájna most felhőtlen ég,
Mosolygó, síma tengerarc,
Élénk verőfényes vidék -
Óh, fájna most nekem e rajz!
Kék fátyol messze bérc fokán -
Arany hajó, mely futva szegdel
Bibor habot... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Ott kéken a Zeüsz-lakta domb;
Itt zölden a nyájas sziget;
Fölötte lomb, alatta lomb,
Árnyas berek, zengő liget, -
Hullám-mosott gazdag virány -
Fehér juhak s tulkok sereggel -
Minő kép ez!... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Füst koronáz erdőt, bokort,
Vendégies hivójelül;
Hősek családja, víg csoport,
Áldoz, toroz máglyák körül.
Lantszóra lejt ifjú, leány;
Kettős pohár, mézízü nedvvel,
Vigan forog... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

S ha zúdulnak véres csaták,
Szabadságért nem küzdenek,
Mert elnyomás, népszolgaság
Előttük ismeretlenek.
Törvényök nincs - boldog hiány!
A vének élőszája rendel
Igazságot... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Oda van a szép nyár, oda!
A természet lassan kihal;
Nincs többé nagyszerű csoda,
Többé se napfény, sem vihar;
Pacsirta nem szánt, csalogány
Nem zöngi dalját este, reggel;
Nincs délibáb... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Egyhanguság, egyformaság;
A nappal egy világos éj;
Nem kék az ég, nem zöld az ág,
Menny, föld határán semmi kéj;
Csak sír az égbolt ezután
Örök unalmu lanyha cseppel,
Mig szétolvad... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Óh jer, *mulattass* engemet,
Hunyó dicsőség lantosa;
Érdekli mostan lelkemet
Borongó ég, kihalt tusa,
Emlékhalom a harc fián,
Ki az utolsók közt esett el;
Remény nélkül... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Felhőid és zúgó szeled,
A zizegő haraszt, mohar,
Magános tölgy a domb felett,
Bolyongó tűz, hullámmoraj -
Ez, amit lelkem most kiván!
Enyésző nép, ki méla kedvvel
Multján borong... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Kinek sötétes éjjelen
A hős apákhoz költözött
Daliák lelke megjelen,
Alánéz bús felhők között
És int feléd: „Jer, Osszián,
A holtakat miért vered fel?
Nincs többé Caledonián
Nép, kit te felgyujts énekeddel.”

(1850 okt.)

VOJTINA LEVELEI ÖCCSÉHEZ

I. levél

Mit hallok Andris? engem uccsegéljen!
Nem hittem volna, hogy ezt is megérjem,
E nagy malheurt... vagy örömet (na, ni!
Az ember ki se győzné mondani)
Tudnillik, hogy te, édes jó rokon,
Poéta lettél, és a lapokon
Ritkán szedett betűi nagy nevednek
A *hall*hatatlanság felé merednek.
Ej, ej, fiú, beh sokra haladál:
Spiritusod van, vagy mi a tatár!
Nyelvem megáll, az eszem elakad:
Hiszen felleg se volt, és már szakad!
Azt hittem, a kozákjárás után
E rongy világban nem lesz több csudám:
Nagyobb az, hogy te költő vagy, kölök,
S ki is nyomatják versed, ami több.

Emlékszem - ezt te mindég titkolád, -
Kétszer futál meg három iskolát;
S kétszer három = *hat* az Marótiban:
Igy legalább hat iskolád kivan.
Akkor a könyvet pad alá csapád,
És úrfi-magnak meghagyott apád.
Ez állapotban két ösvény maradt
Számodra nyitva: lenni *úr-paraszt*,
Vagy lenni *költő*; mert csupán e két
Mesterség: tollat fogni, vagy ekét,
Ez az, mi fűnek és fának szabad,
Céh, mely akárki fiát befogad.
S mivel hallottad volt, vagy olvasád
A Kisfaludi kalamárisát,
Shakespeare hogyan lopott egy őzbakot,
Vagy színpadon széket hogyan rakott,
Burns Róbert, a skótok Petőfije,
Költő mikép lőn, paraszt létire,
Mikép ama német csizmadia,
S a kiskunsági mészáros fia,
Ki mindenütt forgott húsz éveig
Csak ott nem, hol a túdóst nevelik:
Tehát, egy istenverte pillanatban,
„Író leszek!” kiáltál fel magadban.
És olvasál, ha postanap kerűlt,
Vasárnapi ujságot, Honderűt,
Petőfi vagy Rigó Pál műveit,
Divatlapok színes leveleit:
Itt, ott, mi történt: Cenken, Igaron

Hogy ment a színdarab, táncvigalom?
S a többi. És az olvasmány hatott:
Mindjárt megirtál egy... birálatot.

De Frankenburg, Vahot, vagy Jókai,
Beküldött műved nem nyomatta ki.
Azt mondta rá: csak nőj még, kis szamár,
Mielőtt bírálva megszólamlanál.
Te megfogadtad - a növést; de nem,
Hogy minden istenadta pénteken
(Ez volt a szerencsétlen postanap)
Pestre ne útazzon négy öt darab.
Persze, előbb csak bérmentetlenül;
Gondolva, hisz már *ennyinek* örül
A szerkesztő és örömest fizet;
Az ő malmára hajtod a - vizet.
De ah! a szép „vidéki levelek”
(Mert e nemben valál akkor remek)
Felbontva, olykor még bontatlan is,
Kályhába, vagy hová, repültenek,
S helyettök a szerkesztőség hamis,
Csufondáros élcei dőltenek.
Hej, *Értesítő, Mondanivaló,*
Nyilt posta, Tárca, vagy mi a manó,
Beh tönkre sujtál sok fiók-zsenit,
Ki volna most irodalmi zenit!

Igy téged, Andris, akkor legalább,
Szörnyű módon megtérdelt a galád:
Írhattad álnevül az O. P. Q-t,
Mégis örökké járt terád a rúd.
Majd megfizetted a levél díját,
Sőt olykor egy kis accidentiát
(Fertálybankót... de még nem volt, igaz...
Akármit, ide nem tartozik az)
Rekesztél a szerkesztőnek dohányra,
Mégis örökké rád füstölt pipája,
S te meg nem láthatád az örömet:
Hogy’ néz ki nyomtatásban leveled,
Azon betűk, amelyeket te *írva*
Mázolgatál a rózsaszín papirra.

Kitört ezenben a forradalom,
Szépen lecsücsült az irodalom;
Azóta nem hallottam híredet,
Már azt hivém, a muszka had megett!
Hát dehogy ett! majd bizony, ily darab
Bolondgombába az belélharap!
Keresztül estél a rostán, s azonnal
Gyürni kezdéd a verseket halommal.
„Szabad a vásár, most költő leszek,

Úgyis kipusztultak a céhesek”
Kiáltád, s íme hogy bámul a hon
Égverdeső, merész tyúk-szárnyadon!
Pegazusod befogja a *futár* is,
Gondolva, hol ló nincs, jó a szamár is.

Így töre ki belőled a zseni;
Vétkeltem ezt meg nem érinteni. -
Már most haladj az elkezdett uton;
Mert visszalépés nincs, azt jól tudom;
De minthogy ifju vagy (ámbár jeles)
Tanulj tinó, hogy ökörré lehess.

Mindenekelőtt azt tanácsolom:
Verset sokat! legyen bármily bolond.
De sok legyen, hogy nevedet minél
Többször találja meg az olvasó:
Az semmi aztán, hogy ha rossz, ha jó,
Ő el nem olvas, mert előre fél,
Inkább ab invisis koszorut ád,
Mi ugysem ér egy árva polturát.

Mint a halandó ember, aki nyers,
Szellemi, testi részbül áll a vers.
Az első láthatatlan semmiség,
Csak holmi vaskalapos hiszi még;
A *test*, az a *vers*, ami látható,
Fonállal mérhető, tapintható:
Ezzel van egy kis gépszerű dolog,
A másik... az magától jőni fog.

Beszédhez, amit versnek mondanak,
Mindenesetre kellenek *szavak*.
Te mindig olyan szót válassz, csinálj,
Amit ne értsen János, vagy Mihály;
Legjobb, ha tenmagad sem érted azt:
Így legalább soha fel nem akadsz,
Mert, aminek értelmét nem tudod,
A szó mindenhová illeni fog.

Szükség továbbá versbe *néha* rím.
Mindegy ördög, ha nő az, vagy ha hím,
Csak arra légy leginkább figyelő,
Hogy öt-hat sorban jőjön egy elő
S a többi vers, mint galyak szekeren,
Lógjon előre-hátra, rímtelen,
Ez szép találmány és pedig *honi*:
Eo ipso, hogy pongyola, zseni;
Dehogy tud így más nemzet dallani!

Igaz, hogy a rím bőven nem telik.
Lelnek biz azt, akik nem restelik -

És holmi rossz rímnél becsesb zománc
A versen a szép csengő asszonánc,
De ez utóbbi szót, nem is csoda,
Nem minden bikfic érti, micsoda:
S ha *p* betűnek *b* visszhangja lett,
Fülét csóválja a rossz rím felett.

Azonban itt szabály van: s te, zseni,
Nem fogsz pedant szabállyal küzdeni,
Te ugyanazon szót hangoztatod:
Igét igével, raggal a ragot.
„Hős*sel* - könnyed*del*" keb*lét* és szi*vét*
Rímnek nagyon jó, szépen kivivéd,
Mint a Tinódi százötven valá-ja...
(Ha ugyan jól emlékezem reája).

Megállj: mi könnyű és mégis be szép
Kádenciás vers az ilyen beszéd:
„Barát*ok* - ar*cok*; sírt*ál* és alud*tál*,
Könny*től* - beszéd*től*; ajtó*nál* - sokak*nál*,
Kez*ére* - tetej*ére* - képzet*ére*;"
És még ezer hasonló *ára, ére*;
Vagy: könny*eim*, szem*eim*, bérc*eim*,
Vagy: lépt*ein*, hölgy*ein*, lepl*ein*,
Vagy: küld*énekj*, jöv*ének*, és men*ének*;
És több efféle szentiványi *ének*;
Sőt: szer*elem*, ha jő rá gyötr*elem*,
Vagy: érz*elem*, kegy*elem*, ért*elem*,
Vagy: fájd*alom*, sír*alom*, hat*alom*,
Nyug*alom*, aggod*alom*, bánt*alom*,
Vagy lát*ás*, hall*ás*, szagl*ás* és tapint*ás*
(Mire én e rímet csapom: *Amintás*)

Ellenben, hogyha egy sor vége *párját*,
És ráfelelne másik rím: *bevárják*.
„*Harag - marad, darab - farag, győz - ősz*"
Vagy pedig erre hogy *csősz*, plane *főz*,
És ezt azonmódon megszenveded,
Nem félsz, bizony kiszúrja a szemed!
Mert szemnek írunk, a *fül* második
Érzés, gyakran hibáz, hamarkodik,
Csak angolul nézhetni ilyet el
Hogy *bird*-nek *sword*, *moan*-nak *alone* felel.

De kürtöl a posta; megjött s megyen,
Azért, jó Bandi, most elég legyen;
A papirosom se nyúlik tovább:
Bezárom ez első episztolát;
Jövőre többet, jobbat is talán,
Hogy emlékezzél néha-néha rám.

II. levél

Előre lantok...! vagy, mi a guta:
Lant nem igen van... tollsíp és duda,
Előre tökszár, csimpolya, doromb,
Madárkelepce és repedt kolomp!
Fel hagymabördő, fűzfasíp, bürök,
Lyukas kulcs, mely süvít, kanásztülök,
Cirok-hegedű és hasadt fazék;
Hadd zengjen a föld és zengjen az ég!
Mert a hazának épen ily zene
Most éltető, fenntartó eleme;
Minden szemét vers egy-egy drága kincs,
Megél, ha ebben semmi szűke nincs;
Sovány ugarnak trágya kell, de sok:
Munkára, tollak, kalamárisok!

Igen! ha tiszta búzánk elfogyott,
Miért ne vetnénk a helyett gyomot?
Nem zöld-e a gyom, dudva és paréj?
S nem nagyra nő? akár aláhenyélj.
Árnyéka szintugy van - sőt koszorút
Fonhat belőle aki rászorult,
Vagy kedve tartja. - Gazt ápolni hűn
Hazafias tett: gyomlálgatni bűn.

Azért előre mindenféle dibdáb,
„Hancúzni a Parnasszuson mezitláb!”
(Mint egy barátom írá valahol,
Ki csürhe közt nem örömest dalol.)
Bátran, merészül, kissé szemtelen!
„Mi költők” a szerény hang ez legyen!
Miért ne? gyermekjáték az egész,
Sármunka, nem kell hozzá semmi ész,
Csak jóakarat és nem-tiszta kéz.
S kinek csizmája rossz, vagy inge nincs:
Kit a leánytól zár kaján kilincs;
Kit apja megvert, vagy preceptora;
Kit elbájolgat a zsidó bora;
Ki éhgyomorra káromkodni tud,
Nagyot, keservest, cifrát, hájszagut,
Mint: „aki lelke, istene vagyon!”
S a többi (példa majd minden lapon);
Ki felfödözte, hogy az éj sötét,
A sárga holdnak kajla üstökét,
Csillagot éjjel, nappal a napot,
S bír vágni rájok egy hasonlatot,
Minő *bagoly* s *hab szók* között lehetne,
Vagy mint ezek közt: *csillag* és *gereblye*;
Ki a dalt írja, még pedig hová:
Villámmal ír dalt a levegőégbe,

(Kottázza tán...? no, ha így gondolá -
S a tüzes istennyila viszi végbe
A kottaírást...!); szóval aki mer
Nem tudva tudni s bízakodni el;
Vagy aki sok jó versneműt bevett
És gyomra terheléseig evett,
S magát úgy érzi, hogy: *csak ki vele*!
Mit egyszer-másszor oly mohón nyele:
Mindaz körömre, tollra és - papírra!
(Miután nem írószer többé az irha).

Oh mert az ember lelke úgy örül
Látván e sürgést íralmunk körül!
Hány érdemesnek tünt le fénykora
S borítja könyves bolt vastag pora!
Hol a közönség, mely keresne gyöngyöt,
Mit a feledség pókhálóba göngyölt,
Ha ők, a jó fiúk, sár-foglalóba
Nem tesznek egyet-kettőt hébe-hóba!
Igen, ha ők fel nem eresztenék
Bő lében a mult héti pecsenyét,
Nem is tudnók, hogy a rég élvezett
Jobb koszt iránt szánk íze elveszett.
De ők, a jó fiúk, elészedik
A régi jobbat, és nem engedik
Hogy elenyésszen egy szép gondolat,
Hanemha - nyúzó bicskájok alatt.
Előnkbe hogyha tócsát öntenek,
(Mi ő szerintök vers, azaz: remek),
S az ember abban úszdogálni lát
Ezernyi geniális nyelvhibát,
Tarkázva itt-ott, hogy legyen bizarr,
Jobb írók eszmehulladékival; -
Ha majd egy sánta láb, majd egy bezúzott
Orr és fületlen, torzonborz fej úsz ott,
Melyekben ez s amaz jó emberünk
Költői mondatára ismerünk,
S ujjal mutatjuk: ezt tudom kié:
Berzsenyié vagy Kisfaludié,
Kölcseié, vagy Vörösmartié,
Garai, Bajza vagy Petőfié;
Ha mondom, így, bár csúnyán megkuszálva
Ráismerünk jobb költőink szavára:
Avagy nem méltók köszönetre, kik
A *régi* szépet *újra* éltetik?!

Ha hát van, Andris, jó fejed: tanulj.
Az ócska csizma, megfejelve, új,
És nincsen olyan régi köpenyeg,
Miből ne telnék egy hitvány süveg;

Azé a veréb, ki megcsípheti:
Fogj *ócska eszmét* s légy *eredeti*!

Már most, eme vargabetű után,
Ideje volna ott kezdeni tán,
Hol a más héti munka elmaradt;
S köszörűlni juhászkutyából agarat.

Ha mégis olykor asszonáncra jő
Kedved, vagy a rím nem kinyöghető,
Legjobb, ha mindig olyat válogatsz
(Találsz is könnyen) ami hogy *nem az*.
Például *vár*-ra ez jó lenne: *rák*;
Vagy erre hogy *huszárt*, üsd rá: *osztják*.

De bezzeg itt ugyancsak átbukám
A mértéken; meg is fekszem talán.
Ad vocem, mérték: némely ostobák
Ennek jármába is beléfogák
Szegény verset: de te soha egyéb
Mértéket egy szál cérnánál ne végy.

Ki jámbusokban ír, (kivált komoly
Verset) caesurát ne tegyen sehol;
Jámbust pedig csak ott ejtsen belé,
Hol semmiképen el nem kerülheté:
Végül csupán hosszúkat tenni szebb,
Hadd vonja lábát, mint a sánta eb.

Van a magyarnak... úr Krisztus, mi van!?
Saját mértéke: népdalaiban,
Melyet kitáncol a paraszt legény,
És Farkas Józsi oly szépen kihúz,
De a poéta (kincsek közt szegény!)
Mértéket idegen mintára nyúz.

A szép *toborzó*, a *lengedező*
Bizony, bizony még járatlan mező,
Versébe olyat aki tenni mer:
„Nincs benne mérték!" orditozni kell;
Sántítson ő is úgy; előre, hátra,
Mikép a többi azt előtte járta.

Ezenkívül, mint jó levesbe hús,
Szükséges volna versbe *numerus*.
„Mi a mennydörgő! hogyan illik a
Költészethez az arithmetika?"
Hát úgy öcsém, la! ez könnyű dolog!
Érezni kell csak, és mindjárt tudod. -

Midőn te így írsz: „A leányka hőn
Fohászkodék és sírva a mezőn
Bolyonga; fürti közt lebegve méla
Szellő susog és zengő Philoméla

Éneke szól; süt bűbájos világa
A holdnak. Ime jő azonban drága
Kedvese, akit oly régen ohajtva
Várt; felsikolt és csókba forr az ajka -”
S a többi, - ez neked jó, meghiszem,
De, mintha sással metszenéd fülem.

A ritmus oly láthatlan valami,
Mit inkább érzeni, mint hallani,
Mit észrevenni (mint a jó egészség
Szelíd hatásu titkos működését)
Könnyebb, mikor *nincs*, mint akkor, ha van;
Mi nélkül mérték, rím haszontalan;
S akármint gúzsba kössük: a darab
Kötetlen, buglyos, próza-vers marad.

Ha *írod* a verset, nem *öntöd* azt,
Össze nem áll, hiába fúrsz, faragsz,
Majd itt bicsaklik félre, majd amott,
És kárba vesz sok oly becses robot,
Mellyel, ha méltóbb helyre áldozád,
Megkapálhattad vón’ kukoricád.
Aztán meg... aztán... hát... álmos vagyok:
Szervusz öcsém! máskorra is hagyok.

(1850)

TÉLI VERS

Ej, ej, garázda tél apó!
Ki ördög hítta kelmedet,
Hogy sz. Mártonnap tájba’ hó
Borítja házi telkemet?

Hogy bámul a vén vaksi hold
Hópelyheken át, mint szitán!
Pedig milyen jó szeme volt
Nyáron, szerelmesek után!

Mily villogó szemmel lesett
Minden sovárgót, csintalant;
Tudta nélkül alig esett
Szerelmi légyott és kaland.

De most bezzeg bámulhat ám,
Míg, amivel lát, kiapad, -
Mégsem jön ifju és leány:
Nagyon szabad künn a szabad.

Sőt a fakó poéta sem
Motollál a négy végivel,
Hanem bent ül kedélyesen
S tollmardosó dolgot mivel:

„Óh, természet halála, tél!
Emígy kapaszkodik bele -
„S te hófehér hó, mint Adél
Fehér, hideg hókebele...”

Pedig jól tudja, a kötél,
Hogy a lány keble nem hideg:
Csak, persze, tiltja szép Adél
Körmét annál hevitni meg.

De én kemencém oldalán
Csak fumigálom a telet;
Megfér kivül szobám falán!
Ne bántsa ezt a kis helyet.

Most *fázok*, mert van benne mód
Mig el nem ég félölnyi fám:
Akkor... ha elrontom a szót
És *fázom*, - nem az én hibám.

(1850 nov.)

AZ Ó TORONY

Nagy-Szalonta nevezetes város,
Mégsem olyan nevezetes már most
Mint mikor volt szabad hajdufészek,
Benne lakván háromszáz vitézek.

Csonka torony nyúlik a felhőbe,
Rajta pihen a nap lemenőbe’:
Rá-ráveti visszanéző fényét,
Mintha látnám ősapáim vérét.

Vérpirosan mért néz vissza a nap?
Azt jelenti, rút idő lesz holnap?
Óh, Istenem, hiszen elég bőven
Volt már részünk zimankós időben!

Hej csak itt is, e hitvány zugolyban,
Hány nemes szív vére ömlött hajdan!
Azt mondották, hazájokat védik,
Azt hivék, úgy áll fenn örökkétig.

S mi van abból, amiért fáradtak?...
A torony, mit durván összeraktak.
Áll a torony, mint valami Bábel,
Rajt’ az idő nyomtalanul jár el.

Rajta pihen a féllábu gólya,
Vércse, bagoly örökös lakója,
Velök együtt a galamb is elfér,
Összeszokik, utoljára nem fél.

Rajta a gyom óriássá nő fel,
Hajba kap a szélvészes idővel.
Rácsap olykor, - hanem azt se bánja -
A mennydörgős mennykő buzogánya.

Csonka falán, viharos éjfélkor,
Boszorkányok nagy serege táncol,
S jeleül az éji vigadásnak,
Egy-egy köve földön hever másnap. -

(1850)

VARGA MIHÁLY[6]

Jár a török, mint valamely sáska,
Magyar nemzet akkori csapása.
S hol a helyet megszerette fészkül,
Ott nyaralni, ott telelni készül.

Ott legelni, hol mezeje nincsen,
Ott aratni, hol vetése nincsen,
Ott szűrni be, hol szőlleje nincsen,
Ott tüzelni, hol erdeje nincsen.

Restelik ezt szalontai hajduk,
Török-tatár nem fogna ki rajtuk:
De hiába! oly kevesen vagynak!
Engedni kell hétszer annyi hadnak.

Engedni, - de nem esik az ingyen,
Vér foly elébb minden kis göringyen;
Mindenik otthagyja keze szennyét,
Míg magukat a várba bevennék.

(Itt több versszak hiányzik)

Mintha szemén volna farkas-hályog,
Tapogatva fel s alá kovályog,
Hej, de hiszen mindeneket jól lát,
Csak egyet nem, kedves eladóját!

Szíve döbben, foga megcsikordul,
Mely felől jött, arra visszafordul,
Oda vág, hol legsürűbben járnak
A sötétben mozgó török árnyak.

„Ide, ide, gyermekem, leányom!”
Azt se tudja, merre felé járjon.
Mint kutyákkal, dühös bika, szemben,
Azt se tudja, hogy melyiknek menjen.

---

[6] Valami elbeszélés akart lenni Szalontáról. Kezdete „Nagy-szalonta nevezetes város”, mely megjelent külön. A. J.

Sűrű nép közt, sűrű éjtszakába,
Vagdalózott, se hallva, se látva,
Míg kivivé a harcnak folyása,
Mint fatövet víznek áradása.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Vége van a vérontó csatának,
A magyarok a várba jutának.
Szegény Varga csak egyedül jár most,
Kerűlgeti nagy busan a várost.

Ott ahol ma, túl a *Köles*-éren,
Nevezik a várost *Csere* néven,
Cserebokor volt akkor időben,
Terme somot, terme kökényt bőven.

Ott csikorog Varga Mihály hajdú,
Lyánya miatt érdekeli nagy bú,
Lyánya miatt, annak életéért,
Százszor inkább a becsűletéért.

Hányja-veti, mi teendő légyen,
Zsuzsikáját hogy ne érje szégyen.
Ólálkodik a török tanyánál,
Mint a farkas sompolyog a nyájnál.

Köleséren átvezet egy palló,
Van megette húsz török *őrálló*,
Dehogy álló, mikor mind úgy alszik,
Horkolása vizen is áthallik.

Most legelébb Varga Mihály gazda
Egy nagy követ arrafelé hajta.
Kő a hidat nagyon megdöbbenti,
De fülét sem mozditja rá senki.

Azután megy - nála van már készen,
Amire most, tudja, szükség lészen, -
Átsuhan a gólyalábú pallón,
Sorra tekint a sok renyhe alvón.

Kardjaikat elkezdi kihúzni,
Próbálja, ha nem tudnak-e úszni?
Sorra szedi puskáikat szinte,
Elmeríti a Köles-ér vizbe.

Nézi akkor, hol van a tiszt, látja,
Horkolóját legjobban az tátja.
Sok famohát töm bele a nyitján,
S átcipeli a Köles-ér hidján.

„Meg ne moccanj, ha életed drága”
Mondja neki, jól a földre vágva -
Nem is mozdult, még csak nem is hörgött,
Azt gondolva, most viszi az ördög.

Megkötözé jó erősen gúzzsal,
Épen úgy bánt még két darab hússal,
A negyedik izgett-mozgott volna,
Hanem ennek a nyakát eloldta.

Hagyta ekkor alunni az alvót,
Maga után felszedi a pallót -
S foglyainak a szemét bekötve,
Messze hajtá az éjjeli ködbe.
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1850)

SZILVESZTER-ÉJEN

A vén sirásó haldokol:
Vígan tehát ágya körül!
Ki annyit sirba fektetett,
Most a sor őreá kerül.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Az elfolyt nyolcszáz-ötvenért!
Kivan, - nincs egy nap hija se -
Bohó, ki többet is remélt!

Már ezt leőrtük, úgy ahogy,
Ami kevés még hátra van,
- Habár csak ellentétül is -
Virrasszuk dal között, vigan.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Ama békés türelemért,
Hogy a halandó *újba* kezd,
Ha egy rossz ó-évet lemért!

Hányan vagyunk, kik a sorstól
Rongyot kapánk élet helyett,
Mégis, mivelhogy nincs különb,
Hordjuk biz azt, amíg lehet!
Hajrá fiúk! ez a pohár
A szenvedő embernemért,
Mely várva tűr, csalódva hisz -
S túl birja élni a reményt!

Zörgetnek a ház ablakán:
Egy vak madár az, mely repűl,
A förgeteg; - mint fiú, esik!
Maradhat! tágasabb kivűl.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Azért, ki bujdokolva jár
És nincs, hová - egy ilyen éjt
Kihúzni - hajtaná fejét!

Mit bánjuk, hogy lejár az év!
Énekre ajk és táncra láb!
Használja, ki mozogni tud,
Ezt az előnyét legalább.
Hajrá fiúk! ez a pohár...
Föl a kehelyt, koccantsatok!
Csörgése szóljon, hogy kikért,
És szóljon az, hogy hallgatok.

Vígan! az ó év haldokol,
Nevessünk mint örökösi, -
Pedig bizony semmit se hágy
Annak, ki végpercét lesi.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Az évért, mely kiszenvede;
Emléke fönn lesz *holnap* is...
Egy kis mámor futó köde.

(1850)

ÉV KEZDETÉN

(Egy ismeretlen poéta dolgozótársul köti magát)

Új esztendő... patvarba új!
Mindössze is csak fejelés:
A régi rosszból toldoza
Új rosszat a gondviselés.
Hogy töltsem el, oh jémini!
Ezt a negyedfélszáz napot?
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Igaz, nem fizettem elő,
Nem, mert ha volna sincs miből,
De fölcsapok költőnek és
Teremtek majd, a semmiből.
Hátha kisül még, hogy zseni
Az ész, mely bennem hallgatott!
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Majd írok önnek szépeket,
Aranyat ér minden sorom,
Hogy elbámul belé, ha él,
Poëseos praeceptorom,
Ki azt mondá, ökör vagyok
S a szégyenpadra lecsapott.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Majd írok én, bárhogy veszi
A kritika, új ostorom;
Ha mondja, *rossz*: „igen, de *sok*!”
E szóval őt letorkolom;
Mert minden istenadta nap
Firkantok egy új darabot.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Mi is hiányzik énnekem
Avégre, hogy költő legyek?
Csizmám lyukas és vállamon
Alig van egy rossz köpönyeg,
Fésülhetetlen a hajam,
Ingem silány, szennyes gyapot -
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

És tárgyam - ah, ön látja, van
Tárgyam unos-untig elég,
Kivált, *enbálványom* körűl
Forogva, mint malomkerék.
Hisz kit ne érdekelne az:
Lencsét evém-e, vagy babot?
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Úgy van! *magamról* is tudok
Beszélni sok épűletest:
De hát milyen nagy a világ!
Tárgyat csak az nem lel, ki rest.
S én e kutya világra úgy
Haragszom! mert megharapott.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Egy árva példányt!... Óh, ha én
Egy tisztelet-példányt nyerek:
Megköszöni *egész* vidék,
Minden rangbéli emberek.
Mert lássa, hozzánk egy se jár
S ez oly keserves állapot!
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Irén is többször mondta már,
Irén, e kedves kis papucs:
„Mit olvasunk a télen át?
Ah, nem fizet elő apus!”
Pedig „*Irénhez*” írok én
Amilyet ön sohsem kapott,
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Sőt a nagyságos asszony is
Felhozta szóval a minap:
„Az ember ujságot se lát,
Mióta nincs a régi pap.”
Ezért kimondhatatlanul
Sajnálja is szegény papot.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Óh, mennyi vágyteljes kebel -
Hány szomju lélek önre néz!
Öné a felelet-teher
És e teher igen nehéz:
Mikép fog számot adni ön,
Ha majd felelni kell *amott*:
„Miért nem szokta küldeni,
Szerkesztő, *ingyen* a lapot...?”

(1851)

CSALÁDI KÖR

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony épen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is - bogarászni restel -
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körűlnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyujtja.
Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyűl a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

Egy eladó lyány a tűzre venyigét rak:
Ő a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag.
Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás híja,... s reggel ünnep lészen.
Körűl az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héju borsót, vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat:
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt csóvál néha: tűzkigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból *pap lesz*, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letevé a *gazda*;
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényul:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se tudnak az éjjel;
Kinálják erősen káposzta-levéllel.

A gazda pedig mond egy szives *jó estét*,
Leül, hogy nyugassza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcredői elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti.

Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illő, hogy urának ennivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy *asztalszéket*,
Arra tálalja fel az egyszerü étket.
Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja: „Gyer közelebb, édes!”
Jobb izű a falat, ha mindnyájan esznek, -
Egy-egy szárnyat, combot nyujt a kicsinyeknek.

De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam Sára:
Valami szegény kér helyet éjszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harcfi lép be, *sok jó estét* kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az *emberét* is.”

Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne.”
Akkor hója szépen, hogy üljön közelébb -
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” - rimánkodik szépen.

„Nem mese az gyermek”, - így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja;
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a *leány*:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle... *testvérbátyját*:
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendőt vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van... a tűz sem világit,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, - egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

(1851 ápr. 10)

KERTBEN

Kertészkedem mélán, nyugodtan,
Gyümölcsfáim közt bíbelek;
Hozzám a tiszta kék magasból
Egyes daruszó tévelyeg;
Felém a kert gyepűin által
Egy gerlice búgása hat:
Magános gerle a szomszédban -
S ifjú nő, szemfödél alatt.

Kevés ember jő látogatni,
Az is csak elmegy hidegen:
Látszik, hogy a halott szegény volt,
Szegény s amellett idegen.
Rokonait, ha van rokonja,
Elnyelte széles e világ;
Nem nyit be hozzá enyhe részvét,
Legföljebb... a kíváncsiság.

Műhely körűl a bánatos férj
Sohajtva jár, nyög nagyokat;
Ide fehérlenek deszkái,
Épen azok közt válogat.
Amaz talán bölcső leendett,
Menyegzős ágy eme darab:
Belőlük elhunyt hitvesének
Most, íme, koporsót farag.

Siránkozik a kisded árva,
Amott sir öntudatlanul;
Ha nő szegény, az életkönyvből
Nehéz első betűt tanul!
Ölében rázza egy cselédlyány,
Duzzogva fel s alá megyen:
„Sirj no, *igazán* sírj!" kiált rá,
S *megveri*, hogy *oka* legyen.

Kertészkedem mélán, nyugodtan,
A fák sebeit kötözöm;
Halotti ének csap fülembe...
Eh, nékem ahhoz mi közöm!
Nem volt rokon, jó ismerős sem;
Kit érdekel a más sebe?
Elég egy szívnek a magáé,
Elég, csak azt köthesse be.

Közönyös a világ... az élet
Egy összezsúfolt táncterem,
Sürög-forog, jő-megy a népség
Be és ki, szűnes-szüntelen.
És a jövőket, távozókat

Ki győzné mind köszönteni!
Nagy részvétel, ha némelyikünk
Az ismerőst... megismeri.

Közönyös a világ... az ember
Önző, falékony húsdarab,
Mikép a hernyó, telhetetlen,
Mindég *előre mász* s - *harap*.
S ha elsöpört egy ivadékot
Ama vén kertész, a halál,
Más kél megint, ha nem rosszabb, de
Nem is jobb a tavalyinál.

(1851)

A KÖLTŐ HAZÁJA

„Művész hazája széles e világ;
A hírnév országutját lakja ő,
S ez út hosszába' minden olajág,
Minden babér az ő számára nő."
Ám hadd legyen, nem tagadom,
Övé, mely bírja őt, a hon:
De szívem azt sugja minduntalan,
Hogy a költőnek egy - csak egy hazája van.

Kezdődik e hon a csendes tanyának
Küszöbjén, melyhez emlékezete
Köté legelső végét fonalának,
Midőn először útnak erede;
Hová e gondolatvezér
Mulatni vissza-visszatér -
És egy szerény zöld ággal megpihen,
Mint bárkán a galamb, az ősi tűzhelyen.

Ott ismerősen vészik őt körűl
Gyermekkorának játszótársai;
Eléje ott nyájas szóval kerűl
Az agg szülő - tán már csak néhai;
Minden szöget, minden zugot
Úgy lel, miképen megszokott,
Bár őse telkén most a vén Idő
Új gazda: bont, épít, ahol s mint kedve jő.

Mely ott felé zeng, a meghitt beszéd
Anyai tejnek édes folyama,
E szó nyitá meg szívét és eszét
Ajkára ez simult, hogy dallana;
Szerelme bimbó-hajnalán
E nyelvet érté a leány,
S ezen viszonzá a „szeretlek"-et
Vagy a sohaj szócskát, mit visszarebegett.

S a nyílt szivű nép, melyet ott talál,
Vele érzésben és nyelvben rokon;
Dala e nép közt ajkrul-ajkra száll
Örül vagy sír az édes hangokon;
Fogékony ott minden kebel
A dalra, melyet énekel, -
S hogy ebből semmi hang el nem veszett,
Tudnia biztosan, mily boldog élvezet!

Ameddig ily nép fogja őt körűl,
Nép, melynek érzi keble, zengi szája
A költő énekét, - addig terűl,
Ott éri végét a *költő hazája*;
Azontúl maga jövevény,
Dala üvegházi növény,
Legszebb illatja, színe kárba megy:
Széles világon nincs népe s hona - csak *egy*!

Innen, hogy ő e népet és hazát
Szeretni tudja kimondhatlanúl:
Nem a dijt méri, melyet tán az ád,
Oltára nem önző lángokra gyúl;
És, bárha szűk, és bárha gyér
A jutalom és a babér:
Ő e honért, e honnal s honnak él, -
Örömeit, búját zengvén, ha dalra kél.

Boldog, ha büszke lantján a haza
Dicsőségének napját zengheti!
Ha nincs multjának vérző panasza;
S reménye vásznát jó szél lengeti!
A dal, mit így teremt ujja,
Egy nemzeti hallelujah,
Visszhangja messzi ég alá kihat -
És fölverendi a késő századokat.

De bár fogy a nép és hazája pusztul,
És a jövendő hallgat, - nem felel,
Bár keble csak bánat dalára buzdúl:
Honát a költő mégse' hagyja el; -
És, mely alélt hattyú gyanánt
Várja magára a halált -
Ő nemzetének hattyuéneke,
Ő, a lant bánatos, haldokló gyermeke.

(1851)

HAJNALI KÜRT

A szőke reg, a barna éj
Kétes csatában küszködött:
Kétségesen borongtam én
Az ébrenlét s álom között.
Imetten-e? álomban-e?
Hallék üvöltő hangokat:
Honnét e hang? - kürtszó rivall.
Nyí a vadászeb és ugat.

Csodálatos, mélyenható,
Édes-fájós e kürtzene,
Keresztül búg csonton, velőn,
Mikéntha sírból zengene.
Rá az eb is, az oktalan,
Ösztönileg vonít, csahol:
S e hangzavar egynémi vad
Harmoniába összefoly.

Ez élesen, fennen kacag,
De hosszu jajban végezi;
Az tompa böffenésivel
Az alsó hangot képezi;
Közből a többi nyí, vakog,
Üvölt, huhol, búg a szava;
Közé a visszhang kerepel
És a vadásznép nyers zaja.

Vidám vadászok, menjetek!
Az ébredő pacsirta hí;
Tiétek a nap bimbaja,
Erdő- s mezőnek illati.
A szűzi lég, harmatkönyű,
Higgadt folyam, friss lengeteg;
A rózsakedv, acélerő...
Vidám vadászok, menjetek.

Én majd a reggelnek bizony
Csak már a tallóját szedem:
Nyűgözve tart egy bal szokás:
Vagy álnévvel természetem.
Jó szándokon nem mulna, de...
De mikor az ágy nem bocsát! -
Vidám vadászok, menjetek:
Jó mulatást... *jó éjszakát*.

(1851 máj.)

A GYERMEK ÉS SZIVÁRVÁNY

Allegoria

Sirt az ég egyik szemével,
A másikkal nevetett;
Páros ívű szép szivárvány
Koszorúzta keletet:
Szép szivárványt, barna felhőn,
Nézte ábrándos fiú,
Egy sovárgó méla gyermek,
Kékszemű, de szöghajú.

„Be gyönyörű híd az ottan!
Égi híd az” gondolá,
„Óh, talán ott járnak épen
Az angyalok fel s alá!
Mint szeretnék odamenni!
Bizony el is szaladok,
Jó fiút hogy bántanának
Azok a jó angyalok!

Messze sincs az; lám csak ott van
A közel erdő megett,
Még ma estig rajta könnyen
Megjárhatnám az eget.
Istenem, mily szép is lehet
Ám belülről az az ég!
Istenem, ha én egy kissé
Oda bepillanthatnék!”

Szólt, eredve gyors futásnak,
És legottan messze jár;
Édes anyja híná vissza,
De szavát nem hallja már.
Útfelen száz kis virág int:
„Ülj le közénk, szép gyerek!”
Száz madár mond: „dallok egyet!”
De ő nem hallgatja meg.

Síkos a föld és alóla
Ki-kicsuszamlik az ut,
Tüske rántja meg ruháit
Hogy „megálljon! hova fut?”
Majd elébevág s keresztül-
Fekszi ösvenyét az ér,
Mely, ha egyszer átgázolta,
Ellenkedve visszatér.

De az értől nem ijed meg,
Nem hátrálja síkos ut,
Szóba sem áll vad tövissel:
Egyre gázol, egyre fut.

Sem gyönyörre, sem veszélyre
Nem tekintvén láb alatt,
Szép szivárványt a magasban
Nézi, nézi, és halad.

Kérdi tőle útas ember,
Egy öreg szántóvető:
Hova oly lélekszakadva?
És mivégre siet ő?
„Jaj” felel, de gyors futtában
A kérdőre sem tekint,
„Ama *hídhoz* kell sietnem,
Vissza is jőnöm megint!”

„Balga gyermek, hol van a híd?
Hová futsz ily esztelen?
Szivárvány az: vége nyugszik
Messzi, messzi tengeren:
S a megürült fellegekbe
Szí fel onnan új vizet...
De hiszen fuss, ha tapasztalt
Ősz fejemnek nem hiszed.”

„Ám legyen híd, ám szivárvány,
Oda már én elmegyek,”
Szólt a fiú, „hogy felőle
Épen bizonyos legyek.”
És az erdő bokros útján
Bekanyarul egymaga,
Hol feketén leskelődik
Már felé az éjszaka.

Ott sohajnak, ott kacajnak
Múló hangját hallani,
Ott fejéről fövegét is
Le-lekapja valami:
Ott fehéren a sürűből
Rá-rábukkan egy fatő:
De galyak közt a szivárvány
Int feléje, s halad ő.

Szembe jőnek búcsujárók,
Szinte kérdik és felel.
„Kis bohó, mi haszna fáradsz?
Oda nem jut ember el...
Mi lehet az a szivárvány?
Van felőle sok mese:
De közelről (*ennyiünk* közt!)
Még nem látta senki se.”

Nem elég ez a fiúnak:
„De én látni akarom!”
Szóla és tör fel a hegynek
Út nélkűli avaron.
Kő hasítja gyenge lábát,
Szirten át esik-bukik;
Haj! s alélva roskad össze
Midőn feljut a fokig.

Ott is, amint összerogyva
Tehetetlen feküvék,
Epedő nagy kék szemével
A szivárványt nézte még;
A szivárványt, amely szinte
Fogyni látszott, sínleni -
És mind jobban, és mind jobban
Elsápadtak színei.

„Szép arany híd, szép szivárvány,
Én szerelmem, bármi vagy, -”
Esdekelt ő tárt karokkal,
„Óh ne hagyj el, - óh maradj!
És ha égbe nem mehettem
Rajtad, mint az angyalok,
Várakozz’, hadd nézzelek még!
Várakozz’, mig elhalok!”

Hallja ezt egy agg remete
S a fiú előtt megáll,
Háta görnyed ősz hajától,
Reng a mellén hó szakáll:
„Ily korán a sírba mért vágysz?”
Feddi nyájasan a bölcs -
„Hamar volna még lehullnod,
Mint a meg nem ért gyümölcs.

Vágyaid elérhetetlen
Tartományba vonzanak;
Az, mi után futsz epedve,
Csalfa, tünde fényalak,
Egy sugár a nap szeméből...
Büszke diadalmosoly,
Mely a sirvafutó felhőn
Megtörik, - de nincs sehol!”

Így az agg bölcs - még tovább is
Fejtegetvén szavait -
S felnyitá a nagy természet
Titkos zárú ajtait.
A fiút meg ápolóan
Vette gondjai alá,
És midőn a hajnal ébredt
Szüleinek vissz’ adá. -

Gyakran láta még azontúl
Szép szivárványt a fiú,
De, ha nézte, sírva fakadt
S lőn kedélye szomorú:
„Hogy üres kép, játszi súgár,
Mit olyankor szeme lát,
Nem *híd*, amely összekötné
Földdel a menny kapuját!”

(1851 júl.)

A DAJKA SÍRJA

A dajka sírján egyszerű halom,
Csekély fatörzsök áll emlékjelül;
Fekszik külön, temető-oldalon,
Virágzó tüske, zöld pázsit, körül.
Felette a lágy szél suhogva jár,
Szines pillangó, beszédes madár.

Megszáll az alkony; áttetsző homálya,
Mint könnyü fátyol, leng a sírokon;
Borulni az agg nő fejoszlopára
Eljő unoka, gyermek, vagy rokon;
Nem rokon az, nem magzat, unoka:
Két úri hölgy a sír zarándoka.

Két úri szép hölgy. Onnan jöttek el,
Hol legvirítóbb az élettavasz,
S örömmadár víg füttye énekel,
S zöld lomb között még nem sárgul panasz...
Hogy emlegetnék s megkönyeznék, sírván,
A hű cselédet rideg, puszta sírján.

Mijök volt nékiek az agg cseléd?
Miért emelnek ily élő emléket?
Adott-e az mást, mint béres tejét?
Talán még azt se, csak hitvány meséket.
Felejtve régen játék, dal, mese:
Hű szive az, mi nem lesz sohase.

Oh szép, mikor feledség-nyomta földbül
Kisarjad a szív, az elporhadott,
Mint rom felett a repkény ha kizöldül -
És kegyelet sír rája harmatot!
Oly szép, de ritka...! Pedig a szivér’
Nem jutalom a hitvány szolgabér.

A dajka sírján egyszerű halom.
Född el, virágzó tüske, puha pázsit;
Dúdolj fölötte lanyha fúvalom,
Dalokkal édesitsd szunnyadozásit;
Mondj szép regéket, sokszavú madár:
Színes pillangó, lengj álmainál!

(1851)

DOMOKOS NAPRA

Midőn szüleid és mind akik szeretünk
Nyájas köszöntéssel tehozzád sietünk;
Midőn kedvedért a - bár hiános - család
Vígan ülte körül innepi asztalát:
Kedves fiú, hát én mit adjak most neked?
Egy édes csemegét: hizelgő éneket?...

Nem! azt én nem adok, te sem várod, hiszem.
Gaz, ki a Múzsáknak hamis tömjént viszen.
Szégyen a lantra, mely költött érdem által
Meggyaláztatni és gyalázni nem átall;
Minél édesb, annál émelygősb csemege -
Annál undoritóbb, minél szebb éneke.

Zengjem érdemeid? oh, azok *lehetnek*:
Állasz még küszöbén ifjú életednek;
Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlen csügged, az erős megállja.
És tudod: az *erő* micsoda? - *Akarat*,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.

Áldjad a jó Istent, ki megálda téged,
Adván őreidül szerető szüléket,
Adván eszközöket, elhárítni pályád
- Annyi más futónak nehéz - akadályát.
Áldjad Istent, hanem óvakodj', amivel
Ő álda meg, *saját* érdemül róni fel.

Nemes önbizalom, de ne az önhittség,
Rúgói lelkedet nagy célra feszítsék:
Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben,
Ember lenni mindég, minden körülményben.
Serdülj, kedves ifju... poharam cseng érted! -
Légy *ember*, ha majdan azt az időt éred.

Szeressed hazádat... Oh, a honszerelem
Most lehet őszinte, igaz, önzéstelen.
Ne is tőle kíván, amit ő nem adhat:
Magadban keressed az édes jutalmat.
Csillagi nem lesznek, fényes díszjelei:
Keresztje elég van, - de maga viseli.

Vess számot erőddel s legjavát, amelyet,
Leghasznosbnak itélsz, hazádnak szenteljed.
Vagyon sok szüksége, sok fogyatkozása:
Bárhol állj, csak tőled előmentét lássa.
Serdülj, kedves ifju - habzó kelyhem dagad -
A haza igényel munkás, hű fiakat.

S ha talán, az érzés tengeréhez jutva,
Néked a szelíd lant tisztessége jutna:
Hass! buzdíts! egyesíts! hogy osztály ne légyen
Köztünk, hol magyar szó, honfiérzet - szégyen.
Virág a költészet... egy nép irodalma:
De ha nem virágzik, nem is terem a fa.

Ha pedig a tettdús férfikor elhíván
A lanttól, komolyabb munkásságot kíván:
Ne feledd, mily gyönge ama *virág* bokra,
Van szüksége közös ápoló karokra.
Serdülj, kedves ifju - még egyszer a kelyhet! -
Nőj eléggé nagyra - betölteni helyed!

(1851 aug. 4)

RÁCHEL

> *„Akkor Herodes... elküldvén szolgáit, levágata*
> *minden gyermekeket, kik valának Betlehemben...*
> *Ráchel, siratván fiait, nem akart vigasztalást bevenni,*
> *mivelhogy az ő fiai nem volnának...”*
>
> (Mát. II. 16, 18.)

A lámpa csügged, az éjfél setét,
Virrasztja Ráchel két szép kisdedét;
Arcára halvány mécs világa süt,
Viharzó búja már lecsöndesült.
Mint a derékban megtörött virágszál
Alácsüggeszti fonnyadt szirmait:
Dús fürtözetje dult képén alászáll,
S beárnyékozza kettős fiait.
Ül ágya szélin és az ágyban ott
Szelíden nyugszik a két kis halott;
Meghülve, de nem merevedve meg, -
Téjarcaikon lágy mosoly lebeg;
És a kicsiny száj félig nyitva, mint
Ösztönszerűleg az emlőre nyilt.
Három egész nap, három lázas éj
Mult el, mióta nincsen éte, álma,
Midőn a zsarnok Heródeszi kéj
Szép csecsemőit keresé halálra.

Oh, a rémséges éjtszaka!
Midőn a kisded álmai fölött
Poroszlók kardja villoga
És százakat és ezreket leölt,
Midőn kétségbe'sett anyák,
Keresve menedék tanyát,
Dobogó kebelen
Vitték a gyönge magzatot,
Kit az anyai félelem
A fájásig szorongatott:
Vitték, hogy a vad szolga ösvenyét
- Elébe futván - rövidítenék!
Midőn *Rámá*ba hallatott
Sirás, kiáltás, jajgatás,
Lőn keserű könnyhullatás -
Mikép jósoltatott!

Azóta Ráchel búja fenn viraszt,
Kizárva minden részvétet, vigaszt.
Magához senkit nem bocsáta:
Mint vészmadár elem-csatába,
Merült be tenger bánatába.
Hiába kérte martalékait
A sír, megnyitva éhes ajkait:
A sírral ő dacolva pörbe szállt,
Kétségb'esése kétlé a halált.
Mignem kizajlott szenvedély után
Nyugodtság tünt fel az ábrázatán,
Olyan mélabús, kietlen nyugalom,
Minő romok felett vagyon.

Most csendes a bú, mint ha éji vész
Multán a hold fájdalmasan kinéz.
Értelme néha felhős még ugyan,
Hanem felhője már villámtalan;
És lelke tűrni tud, habár föleszmélt,
Elbírja az emlékezet keresztjét.

Olykor, ha lassú merengésiben
Elméje, mint fáradt madár, pihen -
Olykor lehajtja melle bimbait,
Csiklándva mintegy alvó fiait;
De visszaretten és sohajt nagyot,
Emlője érzi a halálfagyot;
Könnyhullatásban szívfájdalma könnyül,
Bánatja szózatos panaszban enyhül.

(1851)

RÁCHEL SIRALMA

Puha fejér ágyam hullámos redőin
Mily szépen alusztok, én szép csecsemőim:
Édes-é az álom...?
Unszoló emlőmet elfogadni késtek;
Balgatag reménnyel várom ébredéstek -
De hiába várom.

Ah! hiszen nem fogtok ébredni, - tudom már, -
A ti nyúgovástok több a nyúgalomnál,
Tudok mindent - jaj - jaj!
Nevető szememre nem nevettek vissza,
Gőgicsélő szómra nem rebegtek vissza
Csókra késztő ajkkal.

Halva vagytok, halva. Ime, itt a mély seb:
Mintha nem lett volna elegendő kisebb
Ajtó a halálnak!
Mintha gyenge csírát egy ujj nem letörne -
Mintha kis galambfi nem meg volna ölve
Kit sziven nyomának!

Oh, hadd csókolom meg e vérző sebajkat,
Mely, égre kiált bár; iszonyúan hallgat, -
Oh, hadd mossa könnyem!
Kiálts fel, te nyilt seb, bosszuért az égre,
Hogy kegyetlen szerződ meglakoljon végre,
Lakoljon meg szörnyen!

Mi haszna! mi haszna: nincs már nekem fiam! -
Folyna bár miattok bosszuló vérfolyam;
Föl nem ébrednének:
Azt a kis patakot, mely a szivet hajtja,
Ha egyszer elapadt, ki nem pótolhatja
Óceánja vérnek.

Iszonyú Heródesz! ha már eltökéléd
Ártatlanra fenni pallosodnak élét,
Miért bíztad másra?
Szomjazó szemekkel mért nem jövél magad?
Talán kőszivedből enyhe forrás fakad,
Irgalom forrása.

Oh, ha láttad volna... oh, fiaim, lelkem! -
Lerogyék előtte, sírva térdepeltem
A vad pribék előtt;
Kértem hogy ne bántsa, mondtam, ne ölje meg,
Mert *enyéim* e szép ártatlan kisdedek:
Hiába kértem őt! -

Sirt a vad poroszló, szemei könnyeztek;
Azt hivém nem bántja, azért áll oly veszteg;
Feledém, hogy szolga:
Ha te könnyezél ott, keményszivű király,
Egy fiait féltő anya fájdalminál -
Meg nem ölted volna.

Bethlehem leányi, kik anyák *voltatok*,
Ne irígyeljétek e kettős bánatot,
Ne irígyeljétek:
Ha nem volt oly büszke jogotok remélni
Mint Ráchelnek, ím a bánat is felényi
Részben jut tinéktek.

Temetés lesz holnap. Jertek el, oh jertek!
Látogassuk együtt a temetőkertet;
Nem irtózom többé;
Fektessük le halvány gyermekimet szépen
- Kik alusznak immár az Úrnak kezében,
Fiaitok közzé.

Íme, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségből,
Nyugszik temetőben;
Serdül Bethlehemnek, felnő számos ifja:
De egynek se lészen születése napja
E *két* esztendőben.

Hah, de mily panasz, hogy e kor méhe meddő!
Íme, látok, látok... megnyílt a jövendő
Távolban, közelben:
Kiről annyi jósnak zenge ihlett szája,
Megszületett, érzem, Júdának királya
Kicsiny Bethlehemben!

Zsarnoki féltésed vérengzése volt ez:
De tudd meg, de tudd meg, vérszopó Heródesz,
Hogy ő nincs elveszve!
Napjaid számítvák, megifjult az idő,
És, kitől rettegsz, nem féli fegyverid ő,
Az *Ige*, az *eszme*!

(1851)

A DALNOK BÚJA

Sötét éjben, rideg lakában,
Virraszta meddő bánatában
A dalnok egyedűl;
Mint egy koporsó, néma lantja,
Nehéz gondban fejét lehajtja,
Bús hangszerére dűl.

Mellette és körűle vannak
Romjai sok törött sohajnak,
Szárnyaszegett dalok,
Szelleme gyászos töredéki,
Fájdalma átkövült emléki...
Romok közt andalog! -

Miért nem zendül, mire hallgat,
Oh ének ifja, lantod, ajkad?
Miért így vesztegel?
Vagy szíved elfásult, kiégett -
S a szép világ bübája téged
Többé nem érdekel?

Nem lelkesülsz-e föl, ha nézed,
Tavasszal az ifjú természet
Hogyan képez, teremt?
Nem hallod-é a lomb sohajját?
És a patak csörgő morajját
Nem érted, mit jelent?

A fölkelő, a nyúgovó nap
Kietlenebb-e s untatóabb,
Mint egykoron vala?
Nem hat meg az éj szent magánya?
A holdvilág sejtelmes árnya,
S a fülmilék dala?

- „Hagyj, kérlek, itt némán epednem.
Oh, volna bár kiégve keblem
S többé ne érzenék!...
De, mint a Mózes bokra hajdan,
A dalnok-szív ég olthatatlan
És soha el nem ég.

Jő a tavasz... *virágot* ápol,
Mind ez, mit a hősek porából
Fel bír éleszteni!
A lombsohaj ezrek nyögése,
És a patak gyász csörrenése...?
Könnyű megérteni.

A felkelő, az elhunyó nap
Hozott-e ma, igér-e holnap
Örömet és reményt?
S az éjfélnek van-é magánya?
Megnépesíti holtak árnya,
Felzaklatván, az éjt. -”

Dalnok, ha van szivednek búja,
S érinti azt fájdalmak ujja,
Hangot hogy mégsem ad?
Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

- „Haj! zönghet-é a szívnek húrja.
Midőn a bánat tépi, dúlja
S nem óva nyúl felé?
Ha durva kézzel gyönge lantod
Kemény sziklához paskolandod:
Hármonia kel-é?”

Szülötte vagy tán gyáva kornak,
Lelkedben eszmék gyulva forrnak
S nincs tárgy, kiöntened?
Tettekre híni fel a vásott
Idők fiát szent hivatásod,
Munkára költened!

- „Nem gyávaság korában éltem,
Láttam sokat, mindent megértem,
Mind a szépet, nagyot,
Miről zengett magasztos ének,
Mit följegyezvén a történet,
Csodául fennhagyott:

Láttam Marathon győzedelmét,
Spárta leányi honszerelmét,
Xerxes özön hadát
Leonidást Thermopylaeben,
És Tyrtaeust, lanttal kezében,
Buzdítni a csatát...”

Csodálatos! hát mégse szólal
Hurjaidon magasztaló dal?
A hőslakoma vár:
Csaták után, hűs mirtusz enyhén,
Nyugvó daliák közt pihenvén,
Édes a dal s pohár.

- „Csaták után, haj! nincs vidám tor,
Mit ének fűszerezne s vándor
Kehelynek örömi:
Ciprus ködében a daliák
A dalnok énekét nem hallják
- Nem értik - zöngeni!

De ő nem is zeng. Tehetetlen
Lantját letészi csüggedetten
És szíve felzokog:
Oh, ti nagyok, oh, ti dicsőek,
Félisteni régmult időnek,
Szerencsés dalnokok!

Fényes, magasztos korban élni,
Büszkén emlékezni, s remélni,
Tinéktek adatott!
Osztozni a hősnek babérján,
Vagy bús panaszt emelni sírján:
De mindig - szabadott.

Megállapítni az időnek,
A mult ködébe sietőnek,
Rohanó kerekét,
Bírván szelíd ének hatalmát,
Örökéltűvé tenni a *mát*
S *tegnap* történetét.

Tinéktek adatott, a gyenge
Lant hurjain játszani s zengve
Éltetni az erőst!
És, kit nehéz vas dönte sirba,
Az istenekkel tenni sorba,
- Feltámasztván a hőst.

És adatott vala tinéktek
Teremteni új nemzedéket
Az elhunyt sirjain;
Építni várost, Amphionként,
Hol durva kő mozdúla önként
A lantos húrjain.

Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem alátekint...
Késő, habár láttam virágát,
Biztatnom a kidőlt fa ágát:
Virágozzék megint."

(1851)

ÉRZÉKENY BÚCSU

Télen-nyáron nincs több, csak egy kabátom,
Ez is elhágy; e régi hű barátom,
Alig-alig tartóztatom az ujját,
Tépett keble vészi tőlem bucsúját.

Vén kabátom, oh, miért hagysz engem el?
Nincs, ki hozzád már simulna, hű kebel;
Nem találsz te sehol ilyen gazdára,
Ki szeressen gyöngeségid dacára.

Vékony a te egészségi alkatod:
A levegőt soha ki nem állhatod,
Eddig is én adtam egy kis meleget,
Úgy birád ki a süvöltő szeleket.

Nem fogadtam hű szerelmet pap előtt,
Voltam azért állhatatos viselőd:
Cifra köntös rám hiába kacsintott,
Cifrasága tőled el nem csábított.

Hej pedig volt egy időben pénz elég,
Válóperünk egy szavamból kitelék,
Csak egy szóval mondtam volna: menj öreg!
Most te hitvány sipka volnál legfölebb.

Jobb időkben - nem tenné azt sok barát -
Hű maradtam gyöngéidhez, oh kabát:
Illik-e most idehagynod engemet,
Csak azért, hogy nem hizlalom a zsebed?

De minek a szemrehányás! hű valál,
Egyszerű, mint a kebel, mit takarál,
Egyszerű és igénytelen valami,
Nem akartál soha többnek látszani.

Nem ohajtál cifraságot, díszjelet:
Egy zsinórkát magyarosan legfölebb...
Az is, az is lekopott már, ami volt;
Szegény kabát, te éled tul a zsinórt!

Nem soká élsz, könnyű ezt megjóslani:
Im beálltak feloszlásod napjai,
Fogsz heverni, megvetett rongy, útfelen:
Nem baj! úgyis csak lenéztek szüntelen.

Fognak ottan jőni-menni emberek,
De nyugalmad senki sem zavarja meg;
Azt a ruhát a koldus sem veszi fel,
Mit egy magam-szőrü ember elvisel.

Már bocsátlak. Menj, kiszolgált veterán,
Valahol még összejövünk mi talán:
Az idő ha éltem is majd elnyüvé,
Ki tudja, hogy hol kerűlünk együvé?

(1851)

OHAJTANÉK ÉN...

Ohajtanék én egy csöndes tanyát,
Derült egű völgy nyájas kebelén:
Hová e hánykodó világ zaját
Elvétve hozná a szél csak felém,
Mint messze tenger zúgó moraját,
Mely lassan elhal a puszták szelén...

(1851)

OH! NE NÉZZ RÁM...

Oh! ne nézz rám oly sötéten
Pályatársa életemnek,
Mint midőn az őszi-felleg
Húzza árnyékát a réten;
Nézz szelíden, nézz mosolygva:
Férfié az élet gondja.

Bárha csügged hív barátod,
Nincs enyelgő tréfa nyelvén,
S a kemény sors vésze kelvén
Arcom elborulni látod:
A te szíved ez ne nyomja:
Férfié az élet gondja.

Dörgve hull a nagy zuhatag,
Szirthez illik rémes árnyék;
De szelíd a rónatájék,
Zengve lejt a völgyi patak,
Mely a zöld virányt befolyja:
Férfié az élet gondja.

Hát ne nézz rám oly sötéten;
Zúgjanak bár künn a vészek,
Csak ez a kis enyhe fészek
Ez maradjon mindig épen:
Szívem a bajt könnyen hordja:
Férfié az élet gondja.

(1852)

ENYHÜLÉS

Kél és száll a szív viharja
Mint a tenger vésze;
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze;
Az örömnek levegőjét
Megtisztítja bánat,
A kizajlott búfelhőkön
Szép szivárvány támad.

Tegnap a remény is eltört,
Az utolsó árboc,
Csupán a kétség kötött egy
Gyarló deszka-szálhoz:
Ma fölöttem és alattam
Ég és tenger síma;
Zöld ligetnek lombja bókol
Felém, mintegy híva. -

Nem törik a szenvedő szív
Oly könnyen darabbá,
Csak ellágyul, s az örömre
Lesz fogékonyabbá;
Mint egy lankadt földmüvesnek
Pihenő tanyája:
Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.

Nincsen olyan puszta inség
Hogy magának benne
A halandó egy tenyérnyi
Zöld virányt ne lelne;
És ha ezt a szél behordta
Sivatag fövénnyel:
Megsiratja... de tovább megy
Örökös reménnyel. -

Sivatagja életemnek!
Van pihenő rajtad;
Vészes hullám! szív-hajómat
Nem szünetlen hajtod;
Ha nehéz bú és nehéz gond
Rossz napokat szerze:
Kárpótolja a nyugalom
Enyhületes perce.

(1852)

A VILÁG

A világ egy kopott szekér,
Haladna, de nem messze ér;
Itt is törik, ott is szakad:
Sose féljünk, hogy elragad.

A világ egy régi mente,
Moly, penész, por összeette,
Folt sem állja, foldani kár:
Cérna után szakad mindjár'.

A világ egy tói malom;
Néha tenger vize vagyon,
Néha csepp sincs, úgy kiszárad;
Amint kéne; sosem járhat.

A világ egy vén muzsikás,
Nem tud ő már kezdeni mást;
Minden hangból húz csak felet,
Minden nap egy nótát feled.

A világ egy rozzant csárda,
Rossz menedék télbe', nyárba';
Télbe' fázol, nyárban ázol:
Mégis benne éjszakázol.

Részeg ember ez a világ:
Ötször, hatszor egy nyomba hág;
Kész ugorni hegyen völgyön
S felbukik a síma földön.

(1852)

ITTHON

Mint a madár a fészkére,
Szomju vándor hűvös érre,
Mint a gyermek anyaölbe:
Vágyom én e nyájas körbe.

Itt, enyelgő kis családom
Közt, van az én jó világom;
Künn borong bár a magasban:
Itt örökké csillagos van.

Csillogó szem, mosolygó ajk:
Ez az amit szívem óhajt,
S küszöbömet átallépve,
Ez derűl itt én elémbe.

Szívem ifjul, gyermekké lesz:
Kis örömet nagynak érez,
Körülem is ártatlan kedv
Játszi pillangója repked.

És felejtem egyelőre
Gondjaimat a jövőre:
Mi nehéz súly függ e vállon,
Nehogy kedvök búra váljon.

Gyermek-szívvel, öntudatlan
Nyugszom meg e gondolatban:
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édesatyja.

(1852)

DANTE

Állottam vizének mélységei felett,
Sima volt a fölszín, de sötét, mint árnyék;
Alig mozzantá meg a rózsalevelet,
Mint rengéskor a föld, csak alig hullámlék.
Acéltiszta tükre visszaverte híven
A külső világot - engem is: az embert;
De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő - talán ő sem - ismert.

Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Éggel, amely benne tükrödzik alattam!
Egy csak a fönségben és a terjedetben
És mivel mindenik oly megfoghatatlan.
Az ember... a *költő* (mily bitang ez a név!)
Hitvány koszorúját, reszketvén, elejti
És, mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borul le, mert az Istent sejti. -

E mélység fölött az értelem mér-ónja,
Mint könnyű pehelyszál, fönnakad, föllebben:
De a lélek érzi, hogy az örvény vonja,
S a gondolat elvész csodás sejtelemben.
Nem-ismert világnak érezi nyomását,
Rettegő örömnek elragadja kéje,
A leviathánnak hallja hánykodását...
Az *Ur lelke* terült a víznek föléje.

Lehet-é e szellem az istenség része?
Hiszen az istenség egy és oszthatatlan;
Avagy lehet-é, hogy halandó szem nézze
A szellemvilágot, teljes öntudatban?
Évezred hanyatlik, évezred kel újra,
Míg egy földi álom e világba téved,
Hogy a *hitlen* ember imádni tanulja
A köd oszlopában rejlő Istenséget.

(1852)

TEMETŐBEN

A holtak álmai felett
Szépen virúl a kegyelet
    E nyúgalom-hazában;
Hűs a berek és zöld a hant:
A hála műve megfogant,
    S tovább tenyész magában.

Ki tudja, mily rég lehete
Hogy itt az első csemete
    Először hajta lombot!
Azóta hány délceg fa lőn
Fej-oszloppá e sírmezőn -
    És hány szív összeomlott!...

(1852 jún.)

LÉVAY JÓZSEFNEK

Vettem poémáid és örültem nagyon,
Mert mivelhogy abban sok szép munka vagyon,
Immár válaszomat tovább nem is hagyom,
Isten, neked Józsim, több erőt is adjon!

Szebbel jobbal újítsd aztat jövendőre:
Látom a tomusnak ez még csak elsője,
Másikát te adhasd mához esztendőre,
Lelki testi hasznot bőven huzz belőle.

De mit gondolál, hogy nekem dedikáltad?
Szarva közt a tölgyét ugyan eltaláltad;
Jobb szivvel ezután sem leszek erántad,
Baksist meg nem adok, hiába is vártad.

Ajánlhattad volna bizony inkább másnak,
Valamely nagy fülü, pohos Mécénásnak,
Aki pártolója magyar *Athénás*-nak:
Talán megtett volna számadó gulyásnak.

Talán kegyességét megmutatta volna,
Fejelés csizmádat kiváltotta volna,
Nyakadról a *sutort* eloldotta volna,
Hogy nevét hirdesse Baranya és Tolna.

De miért dorgállak? nem tetted vétségből,
Sem hizelkedéssel, mohó nyereségből;
Tetted hozzám való tisztaszivüségből:
Tehát a jó Isten áldjon meg az égből.

Ami pedig nézi a hozzám jövésed:
Kár, nagyon kár, hogy az eddig is elkésett,
Június holnapra volt határtevésed,
Mikor Kecskeméten gyujtottak sok mécset.

Immár, jó barátom, szavaim meghalljad,
Azoknak értelmét másra se csavarjad,
Se az én szívemet hamisnak ne valljad:
Tiszta vizét annak te fel ne zavarjad.

Azt mondom először: okosabban tennél,
Ha te a *húsz* naphoz *hatot* is még vennél,
Huszonheted napján a hónapnak jönnél,
Szíves barátid közt, köztünk megpihennél.

Akkor itten immár lenne vakáció,
Húzamosb ideig szép rekreáció,
Akkor ennénk, innánk, kiáltnánk: „zsivió!”
Mert a collegatus jókedvű náció.

Akkor átrándulnánk szomszéd Kecskemétre,
Losonczi, Obernyik ő lakóhelyére;
Találnál közöttünk barátságos képre,
Holnapod is lenne csak *mához egy hétre*.

De hogyha érkezel 20-25 közben,
Fogsz találni minket nyűgös examenben,
Keveset lehetünk veled akkor szemben,
Nem is mulathatunk osztán, mint különben.

Mert az examentet olymódon izélik,
Hogy tartson regveltől a késő estvélig,
Mit fognál csinálni egymagadban délig?
Este sem lehetne lakoznunk éjfélig.

De ha szándékodnak nincsen változása,
S úgy hozza magával dolgaid állása,
Hogy személyednek nincs Pesten maradása,
El sem is haladhat az ő indulása:

Akkor vedd eszedbe, el se is tévesszed,
Hogy a kijövetelt inkább siettessed;
EMIL, FRIDRIK napját úgy te felkeressed;
Hol a kalendárjom ír betüt, veresset.

Ez napon nyugoszik mindenféle állat,
Professor is ekkor enyhülést találhat,
Jó barátaival együtt iszogálhat,
Ürítvén egyszersmind barátságos tálat.

Sőt azt is tehetem hozzá ráadásul:
Még három egész nap lennék veled társul:
DÁNIEL napjáig mind a tanítástul,
Mind szabad leszek az examen adástul.

Mert e három napon, a hét első felén,
Három classis lészen ő próbatételén,
Numero *egy, kettő, három*, szokott nevén
Többi professorok tanították, nem én.[7]

[7] A. J. csak az V., VI., VII., VIII. osztályokban tanított. Arany László jegyzete.

Ime ezt kívántam adni most elébed,
Azért dolgaidat fontolóra végyed:
Azt azonban, Józsi, világért se tégyed,
Hogy még be se toljad ide tisztes képed!

Mert bizonnyal mondom, és ugyan állítom,
Hogy lészel közöttünk, szívességben, itthon
Tiszta szeretettel neked ajtóm nyitom,
Ha nem jössz, az apád lelkét is megszidom.

De, hogy mulatásunk ne legyen hiános:
Elek napon jőnöd még volna tanácsos,
Szombaton délére sülne lepény, lángos
Kit veled megenne híved

Arany János

Következik penégh itten utóírás:
Tudod-e, hogy ki volt *közöttetek* prímás?
Kiért a magyarnak illenék nagy sírás,
Mert amilyet *ő* írt, olyat ma nem ír más.

Ha tehát, barátom, kezedre ejtheted,
Úgy, per sundám bundám, ha szerét teheted:
Könyvét megszerezve, kérlek hogy zsebre tedd,
A jó isten, és én, megfizetjük neked.[8]

Sőt ha lehetséges, kettőt szerezz olyat,
Azaz egy *kisebbet*, item egy *nagyobbat*;
100z Károly úgy kíván neked, mentül jobbat,
Úgy hiszem: megérted; nem kell írnom többet. -

* * *

E levelet pedig,[9] inkább ma, mint holnap.
Nyújtsad váci utcán Goldner fő-zsidónak;
Csípje meg a végét mesteri ollónak;
S te hozd ki szülöttjét majdan a posztónak.

LÁTOGATÓ-JEGY

I

Adatik tudtodra óh Szász
Károly öcsém, innét a
Papírról, hogy míg te kószá'sz,
Keresett egy poéta.

---

[8] Petőfi forradalmi költeményeinek akkor sajtó alatt volt kiadása, melyet azonban a rendőrség lefoglalt és megsemmisített; csak egypár elcsent példány maradt meg belőle; ezek egyikét Lévay csakugyan levitte A.-nak.

[9] Bizonyos ruhavarrási megbízásra vonatkozott. Arany László jegyzete.

II

Egy fél citrom, negyed csirke
S egy kis leves-maradék
Mutatja csak, hogy nem régen
Itt egy beteg vala még.

(1852)

LISZNYAI KÁLMÁNNAK

Hej Kálmán!
Igazán
Megvallván,
Bolondok
E hangok,
Melyeket
A rekedt
Trombita
Sipita.
Mit ér ez?
Ki érez
Hipp-hoppot
Csipp-csuppot?
Gyerekes
Szó repes
Ajkidon
Kálmusom.

Vajh ki mond
Ily bolond
Éneket
Te neked?
Mert bizony
Szent iszony
S rémület
A fület
Fogja el,
Míg figyel
E dalra;
Feküdj az
Asztalra
Oh kamasz!
És ne tégy
Ily dallást,
Példát végy
S nézz meg mást.

Sülülü
Bülülü
Kótyonfitty

Sipiritty
Hallgass már
Mer ‘szen kár
Fáradság,
Izzadság,
Mert mindez
Szélbe vesz!
Mily laza
Vers az a
„*Nyári éj*”
Kotyfos téj,
Csiriz pép,
Nem egyéb.
Tele száj,
Papagáj-
Csárogás
Semmi más,
Oly hüle,
Oly tarka,
Se füle
Se farka!

Hátha már
Egy szamár
Két tagot
Faragott
Rímekre:
Ezekre
Mit mondasz?
Még jobb az?
Például:
(Amitül
A fülem
Végtelen
Megfájul
Siketül):

Bár mán,
Kálmán!
Zengnél
Ennél
Verset
Szebbet.
Két tag,
Lásd csak,
Kurtább
Sort ád
És ez
Vershez
Furcsább.

KÍN

Szép
Kép,
Gyöngy
Hölgy,
Jaj
Hallj!
Mert
Bent
Szűm
Hűn
Ég
Rég;
Egy
Kegy
Jó
Szó:
Ez
Lesz
Ír
Vagy
Sír
Fagy!

(1852)

VÁGTAT A LÓ...

Vágtat a ló a pusztába',
Mint a villám, viszi lába,
Ég az ostor szennye testén,
A sarkantyú oldalába'.

Kénye-kedvén rossz katangok
És lapú közt hogy csatangolt,
Kikiálták vén gebének,
S hámba fogták mint bitangot. -

Máskor ugyan jobbnak látták,
Most, silány dög, úgy találták;
Szánakoztak rajta csúful,
S hej, be nehezen sajnálták!

„No mi is lesz már belőle?
Alig van a csontja, bőre,
Lépni sem tud, vagy ha lép is,
Inkább hátra, mint előre!"

Egy az ostorával csörget,
Más teszen rá éles nyerget,
Más kalapját rázza és bőg,
Mint az, aki sáskát kerget.

„Co fel, co fel utoljára!
Lassan-lassan, szegény pára;
Nem gyalázunk, nem böcsmérlünk -
Pénz nekünk a bőröd ára!”

De keresztül úton, mesgyén
Vágtat a ló, a nemes mén:
Oldalában a sarkantyú,
Gyáva ostor szennye testén.

S itt egy darab, ott egy darab,
Itt egy ember, ott egy kalap -
Fakó szekér - csepü-szerszám -
Lovag - kocsis - messze marad.

(1852)

MINT EGY ALÉLT VÁNDOR...

Mint egy alélt vándor, midőn fele útján,
Csüggeteg szemmel néz hátra, majd előre:
Mielőtt e rögös pályát tovább futnám:
Hadd nézzek a multra, nézzek a jövőre.

Szomorú egy látvány! ime ott terülnek
Mögöttem s előttem, mindenik kopáron;
Nincsen rajtok, miért bánkódjam, örüljek:
Sem ez nem kecsegtet, sem azt nem sajnálom.

Találkoztam ugyan, amíg átalkeltem,
Egy-egy friss virággal, egy-két termő fával:
De a fa gyümölcsét én meg sem izleltem,
S megelégedém a virág illatával.

Ott, ahol az élet víg örömi nyiltak,
Úgy érzettem, mintha tilalmasban járnék,
És midőn a kéjek zöld lugosba híttak,
Ezt sugá valami: hosszu pálya vár még.

Jártam a jelenben, éltem a jövőben.
Idegen város volt a jelennek perce,
Ahol meg sem áll az útas átmenőben,
Még körül sem néz, mert az ő célja messze.

Így a holnap mindig elrabolta a mát,
Én nem mertem élni, mert élni akartam;
Keresém a távol békes nyúgodalmát
S a béke galambját önként elzavartam.

De mi veszteség volt ama percek élve,
Míg a szép jövendő vonzott annyi bájjal?
Míg előre néztem s futottam, remélve,
Dobogó kebellel és pihegő szájjal?

Tudtam, hogy csalódás, mindaz amit látok,
De, mivel oly szép volt, gyönyörködtem benne;
Oh, édes reményim, tündér palotátok -
Hadd volna az ábránd, csak előttem lenne!

S hadd vonúlna messzebb: követném, követném
Gyermeki bizalmas könnyenhivőséggel,
Míg csak elmosódó rajzát kivehetném
Ott, hol a kerek föld határos az éggel.

De kopár, sivatag jövőm láthatára:
Mért fussak felé, ha nem igér enyhűlést!
Megtompult kebellel, szemeim bezárva,
Óhajtom magamra a megsemmisűlést.

Örömest nem mennék, örömest pihennék,
Habár e nyugalmat már nem érzeném is;
De hiába, futni vagyok kénytelen még,
Majd, elébb vagy később, megpihenek én is.

Nem a célra vágyom; elveszett irányom;
Óhajtok pihenni: mindegy hol, miképen:
Akár célhoz érve, zöldellő virányon,
Akár összerogyva, pályámnak felében.

(1852)

VISSZATEKINTÉS

Én is éltem... vagy nem élet
Születésen kezdeni,
És egynehány tized évet
Jól-rosszul leküzdeni?
Én is éltem... az a sajka
Engem is hányt, ringatott,
Melyen kiteszi a dajka
A csecsemő magzatot.

Első nap is oly borultan
Hajola reám az ég!
S hogy nevetni megtanultam,
Sírni immár jól tudék;
Sohase birám teljébe'
Örömeim poharát;
Az ifjuság szép kertébe
Vas korláton néztem át.

Félve nyúltam egyszer-máskor
Egy rózsát szakasztani:
Késő volt - a rázkodáskor
Mind lehulltak szirmai.
Keresém a boldogságot,
Egy nem ismert idegent:
Jártam érte a világot -
S kerülém ha megjelent.

Vágytam a függetlenségre,
Mégis hordám láncomat,
Nehogy a küzdés elvégre
Súlyosbitsa sorsomat:
Mint a vadnak, mely hálóit
El ugyan nem tépheti,
De magát, míg hánykolódik,
Jobban behömpölygeti.

Álmaim is voltak, voltak...
Óh, én ifju álmaim!
Rég eltüntek, szétfoszoltak,
Mint köd a szél szárnyain.
Az az ábránd - elenyészett;
Az a légvár - füstgomoly;
Az a remény, az az érzet,
Az a világ - nincs sehol! -

Nem valék erős meghalni,
Mikor halnom lehetett:
Nem vagyok erős hurcolni
E rámszakadt életet.
Ki veszi le vállaimról...
De megálljunk, ne, - ne még!
Súlyos a teher, de imhol
Egy sugár előttem ég.

Szende fényü szép szövetnek, -
Mely egyetlen-egy vigasz, -
Szerelemnek, szeretetnek
Holdvilága! te vagy az.
Elkisérsz-e? oh, kisérj el -
Nincs az messze - síromig;
S fátyolozd be derüs éjjel
Aki majd ott álmodik!

(1852)

AZ ELHAGYOTT LAK

Áll a kis lak pusztán, ridegen,
Gyom veri fel nyájas udvarát;
Kapujánál jő megy idegen
S „ki van itthon, hej no?” bekiált.

Ki van itthon? kérdi kétszer is,
De szavára senki nem felel:
Üres a ház, meg a félszer is,
Hogy lakosa élne, semmi jel.

Vidor ösveny, a kis kapuig,
Jámbor utast várni nem szalad,
Nem fut ki elébe, - megbuvik
Elvadultan a vad fű alatt. -

Nyöszörög a kútgém betegen,
Omladozó-félben a gödör;
Fujdogál a felszél hidegen:
Harangoz a szélben a vödör.

S az üres ház néha úgy hereg!
Néha nagyot sóhajt ablaka:
Kerüli azt nappal a gyerek,
Kerüli a tolvaj éjszaka. -

(1852)

A PUSZTAI FŰZ

Ki ültetett engem sivatag pusztába
Örökös botrányul a csavargó szélnek?
Ki ásta gyökerim’ égető buckába,
Hogy ne virulhassak, hanem mégis éljek?
Oh, legyen átkozott
A kegyetlen kéz, mely engem ide hozott!

Zöld berek aljában, enyhe patak szélén
Ifju-napjaimat oly vidáman élém!
Szél s nap ellen védve, kristály nedvet ittam,
Kék hegy és ég tiszta levegőjét szíttam;
Minden áldott reggel
Rakva lőn friss lombom csillogó gyöngyekkel.

Mosolygva köszönte a kelő vidor nap,
Alája tekintvén tölgyfa sátoromnak;
Este visszanézett, búcsut venni tőlem
S én felé bókoltam a szelid szellőben;
Délbe’ megkimélt s én
Nem aléltam össze forró ölelésén.

Alattam kövér fű, puha pázsitszőnyeg,
Virágzó pompája íratos mezőnek!
Ezüst levelimen hímes lepke rengett,
Hajló ágaimon víg madárdal zengett;
Rám szállt éjszakára
A bús fülmile, - nem a kevély tölgyfára.

Majd, ha a lég izzó fehér fényben ége,
Lehajoltam a víz árnyas tűkörébe,
S míg én fürteimet nézdelém, futtában
Száz tündér habocska mosogatta lábam!
Örvénykét csinált ott,
S odagyüjté mellém az úszó virágot.

Karcsu leányzó járt fürdeni vizemben,
Hófehér szépséggel, piros szeméremben;
Karom nyujtám neki, óva lesegítém,
Szűzi szép alakját zöld lombbal körítém;
Gondosan takartam,
Hogy senki ne lássa, féltve beárnyaltam.

Jött az ifju pásztor, üldözé a bánat;
Nem sajnáltam tőle vékony ágacskámat:
Kimélve lemetszé, furulyának fúrta;
Aztán oly szomorún, keservesen fútta,
Oly bús volt az ének!
De szive azóta könnyebb a legénynek. -

Állok most egyedül, sivár pusztaságon,
Rekedt hangú szöcske minden társaságom;
Nézek a hőségtől délibábos tájra,
Szomjamat növeli csalogató árja;
Amott volna egy kút,
De nekem vizéből egy csöppecske sem jut.

Mellettem vonúl egy régen elhagyott gát,
Senki sem jár rajta, hídját is ellopták:
Minek is ott a híd, hol se víz, se medre,
Lecsapták az útat kétfelől a gyepre;
Oh, az ég harmatját
Lombomon ez útak sárrá változtatják.

Lombom oly szinetlen és levelem oly gyér;
Jő az alélt vándor s pihenő helyet kér,
Nem talál, tovább megy és engem elátkoz:
„Soha ki ne zöldülj, soha ne virágozz'!"
De mit ér az átok,
Ha fonnyadva mégis több-több tavaszt látok!

(1852)

ŐSZ VÉGÉN

Ki, ki a mezőre! nem állhatni ellent:
Gyönyörű idő van, a lég enyhe, tiszta:
A csapodár tavasz megbánta, hogy elment,
    Az jött ujra vissza.

Tavaszi sugárral a megifjodott nap
Fénybe öltözteti a világos eget;
Fehér gyolcs ruhában jőnek, udvarolnak
    Távol a föllegek.

Hallom indulóját költöző madárnak
A végtelen ürből, mely fölöttem kékül.
Nyár és kikelet van, a tavasznak, nyárnak
    Szeszélyei nélkül:

Sem a változó nap, mint a beteg ember,
Nem siratja minden pillanatnyi kedvét;
Sem a rekkenő hév, váratlan dörejjel,
    Tűz-kanócot nem vét.

Harmatos mezőben, hol ezüst ér ballag,
Nem sápad halálra a legyilkolt fűrend;
Virul a rét újra, öltözik a parlag.
    Minden újul, örvend.

Csak te nem derülnél, fátyolos kedélyem?...
Tavaszod megtértét soha ne reméljem?...

(1852)

HIÚ SOVÁRGÁS

Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom
Harmatos, virágos, illatos hajnalon;
Hogy magasztos ének szárnyain lebegve
Merülhetnék mélyen a fényes egekbe;
Hogy lerázván a föld minden szennyét, porát,
Innám egy dicsőbb lét isteni mámorát;
Majd elszenderülve boldog csalódáson,
Édes álom lenne - ne fájna bukásom.

Volnék kis pacsirta, - tavasz hirdetője,
Kihez a reménység arany szálát szője;
Köröttem az eget rózsafelhők szegnék,
Zöldellő vetések halmain levegnék;
Hogy a magvető, ki új kalászt hinteget,
Felém fordult arccal keresné az eget,
Telnék be örömmel, hálás bizalommal,
Versent énekelve zöngzetes dalommal.

Akkor, midőn még a természet oly pazér,
Akkor, midőn gyermekmódra futkos az ér,
Midőn sarjad a fű, és virágzik a fa,
Mindenütt uj erő buzog fel, dagadva:
Midőn az agg sírja szélétől visszalép,
Évei számadását bizton viszi elébb,
Midőn a halálra nem is gondol senki...
Oh! akkor szeretnék vígan énekelni.

Szebb akkor az éjjel, mint jelenleg a nap,
A szilaj vész, mint most enyhe, lágy fuvalmak;
Szebb az ég viharral, mint egyébkor tisztán -
Nyeritő villámmal, végig a nagy pusztán.
Egy perc! és a mennynek haragja kiontva,
Szép szivárvány béke-zászlaját kibontja;
Szenvedés, aggódás feledségbe mégyen:
Örömkönny rezeg a kis virág szemében.

Vagyok pelikánja kietlen mezőnek,
Búsongó madara híves, ködös ősznek,
S mint a délre húzó daru fejem felett,
Egyhangon tördelem bágyadt énekemet.
Örömből, keservből dalforrás fakadhat,
Az elpattanó szív még egy hangot adhat:
De, mikor ízenként zsibbad el érzete;
A fásult kebelnek nincsen költészete.

(1852)

A PUSZTA RÉMEI

„Ez-e hát a puszta? ama híres puszta?
Csikósok, betyárok, poéták édene?
Melynek képeit már annyiszor elnyúzta
A festő, a költő, színpad, tánc és zene?
Hadd lássalak egyszer, zsálya-koszorúzta
Áldatlan áldozók özvegyi *mindene*!
Hadd lássam csodánál csodásabb világod:
Csárdáid, kútgémed, fényes délibábod!”

Szólt az ifju művész, vándorbot kezében.
Amint szeme előtt tágul a határ;
Nézése megfárad az unalmas képen:
Most látja először... s oly rég látta már!
Hiába kalandoz szeme földön-égen:
Egy olaj-ágacskát sem hoz e madár,
Mint a holló, melyet széles a világra
Bujdosni bocsátott az ősz pátriárka.

Korán útnak indult...

(1852 körül)

KÉT ÉLES KARD

Marciánus büszke császár
Adaját nem fizeti:
Mennek hozzá kemény szóval
Etele követi.
„Az adót te, gyáva császár,
Megadjad, megadjad!
Te uradtól, Etelétől,
Meg se is tagadjad.”

Hallja császár a parancsot,
Jő megyen fel s alá;
Teszi magát mintha nem is
Hallaná, hallaná...

(1852 körül)

MAGYAR MISI

Magyar Misi ám a legény egyszer a talpán,
Kivált mikor a bajuszát felpödri nyalkán,
Félreüti darutollas túri süvegét,
Majd megbolondul utána a fehércseléd.

Minden ujján sárga gyürü Magyar Misinek,
Minden ujján egy szerető, mégsem unja meg;
Ha megúnja, cserbe hagyja őket a hamis:
„Válassz babám, nálam immár szebbet-jobbat is.”

Ha megcsalja Magyar Misit hű szeretője,
Nem bolond, hogy érte magát a vízbe ölje:
„Verje meg a három isten” csak ezt kivánja,
Káromkodik nagy bujában egyet utána.

Betekint a Dübögőbe, kérni egy italt,
Van neki ott embersége, mig pénzébe’ tart;
De ha elfogy a hitele, parancsolni kezd,
Töri magát Icig zsidó, ha ő ráijeszt.

Köti borát fűre-fára, kell vagy nem neki,
Még az utcán elmenőre is köszöngeti;
De jaj annak, aki osztán abból nem iszik!
Szerencse, ha lepedőben haza nem viszik.

„Ki a legény a csárdában!” Misi felkiált,
Szereti ő mutogatni erejét s magát;
Máskülönben áldott ember, a légynek se vét,
De ne próbáld kisebbítni a becsületét.

Egy az, amit szíve érez s amit szája mond:
Rászedi őt, megcsalja őt akármi bolond;
Agyonütne, ha elvennél tőle egy kovát:
De egy szóért odaadja legszebbik lovát.

Esze is van neki annyi mint akárkinek,
Tanulhatott volna ő, de gondolá: minek?
„Nem lehet pap minden ember” - így okoskodék,
„Annyi a tudós közöttünk, hogy fele se *kék*.”

Világlátni, tapasztalni, messze nem megyen,
Legfölebb a vásárokra, hogy tinót vegyen;
Mert van elég apai juss, hogy megéljen ő;
Három vékás földje után - a közlegelő.

Mint sebes tűz, a kezében munka úgy halad,
De henyélni jobb szeret ám barna hűs alatt;
Nem is azért dolgozik ő, hogy talán szeret:
Csak ezér’, hogy ne bántsa a lelkiösmeret.

Katonának, háborúba menni vágya nincs,
De ha egyszer belekapott bizony párja sincs;
„Hadnagy uram!” így kiált fel magyar-miskásan:
„Vágjuk le mind s menjünk haza, kérem alássan.”

Egy szó mint száz, derék fiú a Magyar Misi,
Csak az a kár, hogy maga is ezt nagyon hiszi;
Bölcsesége sem hiányzik, mert nagyon tud ám
Néha-néha bölcselkedni... kivált kár után.

(1852)

A HAMIS TANÚ

Állj elő, vén Márkus! vedd le a süveget,
Hadd süsse a napfény galamb-ősz fejedet;
Tartsd fel három ujjad: esküdjél az égre,
Atya, fiú, Szent-Lélek hármas istenségre:
Hogy az a darab föld, a melyen most állasz,
Nem *tarcsai* birtok, - *ladányi* határ az.

Eléálla Márkus; térdben összeesve,
Görnyedező háttal, mintha sírt keresne;
Téli fának hinnéd, mit a zúz belombol,
Fázik, aki ránéz s a halálra gondol;
Kezei reszketnek: tán erő hijában?
Tán a lelki vádtól, vénség álarcában?

Esküszöl - „Esküszöm az élő Istenre,
Utolsó napomra és örök idvemre. -”
Esküszöl - „Esküszöm, s ha hamisat szólok:
Se földben, se mennyben ne lehessek boldog;
Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem:
Ama sebes örvény hánytorgasson engem. -”

Lakoma Ladányban, - muzsika, mulatság;
„Ej, haj! dinom-dánom: mienk az igazság;
Nem azé a madár, aki elszalajtja,
S kinek a foga fáj, tartsa nyelvét rajta.
Lám a vén Márkusnak esze volt előre:
Talpa alá tette, úgy esküdt a földre.”[10]

Ott iszik az öreg a tanáccsal sorban:
De mintha keserőt érezne a borban.
Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle,
Sorvadoz, meg is hal, aznap esztendőre.
Négy harang siratja, két pap megdicséri,
Mint becses vendéget, sok nép kikiséri.

Elkiséri a nép a kicsiny ajtóig,
Mellyel a világi élet becsukódik,
Nyitva már az ajtó, készen a sír szája,
Úgy látszik hogy épen a halottat várja;
Zeng a búcsuének, a kapa megcsillan,
Fekszik a koporsó, odalent, a sírban.

És a fekete föld, amint hull, amint hull,
Nyögve a koporsó megrendül, megindul;
Kivetődik a sír dobbanó partjára,
Ropogva szakad föl fedelének zára:
Megrázkodik a test és talpra ugorván
Szeme fehérével körülnéz mogorván.

S amint három ujját emeli az égre,
Úgy rémlik az, mintha kékes lánggal égne;
Majd a néptolongás közepébe törvén,
Odafelé tart, hol kútat ás az örvény,
Hol a forgó habok, leszállván a mélybe,
Fejöket befúrják a parázs fövénybe.

Az időtől fogva, mikor a hold felkel,
S a vizet behinti ezüst pikkelyekkel,
Gyakran látni Márkust - ég felé az ujja -
Mélységből kibukni s elmerülni újra,
És, mikép izgága volt egész élete,
Így kötődik szóval: „Oldjak-e? kössek-e?”

Ne feleljetek rá, körözsi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok;
Kötni: összekötné hálótok egy bogba,
Oldni: széjjeloldná hosszan a habokba;
Halkan imádkozva evezzetek itt el;
S ne mondjatok esküt, ha nem igaz hittel.

(1852)

---

[10] Azaz: egy darab ladányi földet készített előre talpa alá, s így az eskünél mentalis reservatával élt. A. J.

ROZGONYINÉ

Ballada

„Hová, hová, édes férjem?”
„Megyek a csatába:
Galambócon vár a török,
Ne várjon hiába.”
„Megállj, megállj; édes férjem!
Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.”

„Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a páncél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezedben:
Mit keresnél, gyönge asszony.
Véres ütközetben?”

„Azt keresem, hiv magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessek, élve, halva,
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a páncél.
Kebelem utánad.”

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcsu fűzött selyem vállát
Páncélba szorítja;
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyút,
Pici piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
Muci paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a... villámlik a
Fényes acél patkó. -

„Fogadj Isten, húgom asszony,
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, amint látom,
Hoztál szép szemedben -”

„Uram király, Zsigmond király
Nem oly divat már ma
Nyillal lőni, mint felséged
Fiatal korába'."

Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hiv szerelme, szép Cicelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moráván
Érkezik új haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!"
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu - szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűz-kanócok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet! vizet!" a pogányság
Orditoz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában. -

Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár - spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király
Mindjárt megijedned,
Gyalázaton a pogánytól
Egér-utat venned,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal;
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. -

Spahi, jancsár, utóhadnak
Ered az inába:
Sok rohan ott éles tőrbe,
Még több a Dunába;
Gyalogszerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál néki utat. -

„Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?”
„Én, én hozom, gyönge asszony,
Hajómat az éjben:
Ülj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!”

Lászlóvárott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Széjjel az országban.
Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét.

(1852)

A KIS POKOL

ELSŐ ÉNEK

A költő egy zajongó vásárba jut, hol a taszigálást ki nem állhatván, a vásár közepén magasló hegyre akar menekülni, de szörnyek útját állják. Midőn egy elszalasztott tolvaj helyett üldöztetnék, földalatti lebujba veti magát, hol a pohos csárdásban Horácra ismer, ki védelmébe veszi, s ajánlkozik, hogy a kis poklon keresztül kivezeti a tömkelegből.

Az emberélet útjának felén
    Egy nagy zsibojgó vásárba jutottam,
    Mivelhogy a jó útat nem lelém.
Minő tolongás, öklözés van ottan!
    Ki ad, ki vesz, ki húz-von, csal, ki lop,
    Kevés, hogy nézne csak, mint én, nyugodtan.
De annak is „szsz”, tyúkszemére: top!
    S míg fájdalom miatt fogát beszíja,
    Lépen könyökli holmi gaz kolop,
Hogy nyavalyássá lesz, - vagy kicsi híja.
    Sehol megállás: vigyori pofák
    Rivallnak a tömeg közől: „Szoríjja!”
És jó, ha csontod nem lesz por-tobák.

Nincs ótalom, kell menned a tömeggel:
Civódó kalmárok; nyelves kofák
Üldöznek, mint hal a prédát; sereggel,
Unszolva, egész isten-adta nap;
Hamis árút, hazug szóval s bilyeggel.
Így foly örökké ez ember-iszap
A hegy körül; melynek kies legormán,
Szelíd fény lángol, mint az esti nap.
Kiáll a hegy, tenger szigetje-formán
A pocsolyából, melyet gázolék,
Melynek vizén nem biztos semmi kormány.
Parnasszus, e szó fényes gázzal ég
A hegy süvegjén, mint arany bokréta,
Hová feljutni éhszomjas valék.
De nem csekély az út, nem könnyü séta:
Meredek a hegy, s melynek köldöke,
Hullámlik alján az ember-pocséta.
Engemet is hab hab után löke
S már-már kezemben volt a biztos párkány,
A szikla-martnak egy éles szöge:
Midőn alattam, mint otromba sárkány
Duhadt fel a mélység posványiból
Egy szörny, kinek sosem elég a zsákmány.
Megismerém: e hat betű: FRIVÓL
Tarkán volt írva minden pikkelyére,...

(1852)

POÉTAI RECEPT

Gyöngy, harmat, liliom, szellő, sugár, villám,
Hajnal, korom, szélvész, hattyu, rózsa, hullám,
Délibáb, menny, pokol... ha mind egybevészed:
Recipe - és megvan a magyar költészet.

Adj hozzá, ha tetszik, mintegy fölöslegül,
Hold*sugárt*, amelynek *illatja* hegedül,
A remény *húrjából* ezüst *szakállakat*,
És fond *láng*ostorrá, mint *eső*szálakat.

A kétségbeesést *álomhabnak* véljed,
Takarja be a *nap* a sötétlő *éjet*,
Rózsád *szeme* légyen a roppant *ég boltja*,
Melyből egy *meteor* a tengert *kioltja*.

S ha ez mind nem elég: *bundára hasalván*
Pislants a leányra egy *laposat*, csalfán;
Fújad a tilinkót *szedtevettés* szájjal,
S kenje meg Apolló fürteidet...

(1852)

ÉV UTOLJÁN

Kifelé az évnek a szekere rudja,
Pályáját a nap is csak robotban futja,
Csak azért jő fel, hogy a gondját kivesse,
Ahol a reggel van, ott a dél, az este.

Mehetsz, mehetsz jó év! amit hoztál, vidd el,
Megelégedtem már sovány böjteiddel;
Egy szó nem sok, azzal sem marasztlak téged:
Kívánok jó utat s jó egészséget. -

Mi örömet adtál? Mi emléket hagytál?
Annyit se nekem, mint a tavalyi naptár,
Mely hiába mondja; hogy: „csütörtök, péntek”,
Ha egyszer ledobtam, belé sem tekintek.

Menj! hadd tudjalak a többi után sorba,
Legalább nem esett életemen csorba:
A kopár sivatag, hol nem látni zöldet,
Legalább nem hagyja lyukasan a földet. -

(1852)

ALKALMI VERS

Az uj évet (ócska tárgy!)
Kell megénekelnem,
Hálálkodva, ahogy illik,
Poharat emelnem.
Mit van mit kívánni még
Ily áldott időben? -
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Olcsó legyen a kenyér,
A gabona áros;
Jól fizesse a tinót
S nyerjen a mészáros,
Mérje pedig szöszön-boron,
Font kijárja bőven.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Senkinek a nyakára
Ne vigyenek kontót;
Valaki csak ráteszen,
Nyerje meg a lottót;
Annyi pénzünk legyen, hogy!
Még pedig pengőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Szegény ember malacának
Egy híja se essék;
Messze járjon dög, halál,
Burgonya-betegség;
Orvos, bakó a díját
Kapja heverőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Tücski-hajcski baromnak
Sokasuljon lába;
Boci járjon mezőre,
Gyermek iskolába;
Gyarapodjék a magyar
Számra, mint erőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Kívül, belül maradjon
Békében az ország;
A vásárra menőket
Sehol ki ne fosszák.
Béke legyen a háznál
És a szívredőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

A biró is, mint eddig,
Tisztét jól betöltse:
Víz kedviért a babát
Soha ki ne öntse;
Emberiség, igazság
Egyik serpenyőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Zenebona, babona,
Huzavona vesszen!
Visszavonás, levonás
Minket ne epesszen.
Legyen egység, türelem,
Hit a jövendőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Nagy uraink (ha élnek)
Nőjenek nagyobbra;
Áldozzanak, legyen is mit,
Mégse üssék dobra;
Nemzetiségünk mellett
Buzogjanak hően.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Író pedig írónak
Szemét ki ne ássa, -
Ne is legyen az idén
Napfogyatkozása
Jó erkölcs-, eszme-, hírnév-,
S előfizetőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Mire üssek még pohárt?
Asszonyi hűségre?
Barátság-, polgár-erény-,
Vagy mi más egyébre?
Hiszen ezek közöttünk
Vannak *kelendőben*.
Tudj' Isten, mi minden nincs
Ez uj esztendőben!

(1853)

ARKÁDIA-FÉLE

Én is Arkádiában... szt!
Magas hangból kezdettem -
Engem sem a gólya költött!
Nagy dolgokra születtem:
Jártam egykor, mint akárki,
Négykézláb,
S vagyok mostan, mint sokan nem
Ép-kézláb.

Hagyott volna édesapám
Gazdaságot kényeként,
Megmutatnám... de hiába!
Ág is húzza a szegényt:
Életében annyifelé
Protestál,
Hogy ha meghal, *csak megáld*, de
Nem testál.

Kutyabőröm nem hiányzott,
De hibás volt dátuma,
Bennem a tens vármegyének
Elveszett egy vótuma:
Ki tudja, ha e szavazat
El nem vész...?
Eh! feledjük, ostobaság
Az egész.

Volna a sors édesanyám,
Nem lennék én heverő;
Kebelemen, érzem, érzem

Mint buzog a tetterő;
Nyílna csak tér, - kész bennem az
Akarat -
Nyílna csak... hogy futtatnám az
Agarat!

Szenvedéllyel kezdenék nagy
Gazdaságot tartani;
Szőrin lábán... utoljára
Maradna is valami;
Megszámlálnám ami bejő
S meg' kimegy;
Ez aztán a mulatságos
Egyszer-egy.

Elpipáznék téli este
Kávéházban, névnapon:
Koppasztanám a madarat,
Ha már meg nem foghatom:
Fosztanám a tollat, tudni-
Illik a...
De amiről szólni sem po...
Litika.

Közdologban, ahogy illik,
Vezetném az ügyeket;
Nem esnék oly összejövés,
Hogy ne vinnék szerepet;
Nem esnék - azt minden ember
Hiheti -
Olyan vásár, sem országos,
Sem heti.

Pártolnám az irodalmat
Minden új év kezdetén;
Egyszer, igaz: hanem elég
Egy sütésből egy lepény.
Kis áldozat a hazáér'
Meg nem árt:
Megszörözném minden évre
A naptárt.

Szóval, oly sokat tehetnék,
Annyi pálya nyitva áll;
Élnék s halnék függetlenül...
Amennyiben rajtam áll.
És nem volnék, ami vagyok,
Verselő,
Magyarosan: kapa-kasza-
Kerülő.

(1853. jan. 1)

ÚJÉVI KÖSZÖNTÉS[11]

Mint a Noé hű galambját,
Ki reménynek viszi lombját,
    Várnak engem mindenek;
Sok sötét arc lángra lobban,
Sok kebel ver hangosabban,
    Ahol én megjelenek.

Kérdik: van-e levél Tüge?
S kiki, amin szíve csügge,
    Arra gondol hirtelen:
Ez rokonra, jó barátra,
Az geschäftre, actiákra
    S hogy kél a rozs odafenn.

Ez, ha rózsaszín kopertát
Hoztam neki: egy sechsert ád,
    Máskép nincs becsületem;
Amaz reszket, ha nincs frankó,
S bár majd fölveti a bankó,
    Rám kiált: nem fizetem!

Pénzt vár a diák gyakorta,
De ha atyja jól lehordta:
    Hogy reám néz, mily vadon!
Úrfi, legyen jó reménybe:
Nem búhattam a levélbe,
    Ahogy vettem, úgy adom.

Így bolyongok télen, nyáron,
Porba, fagyba, vizen, sáron
    Tisztem teljesítni kész;
És most boldog új esztendőt
Kíván szebbnél szebb jövendőt

Tüge Sándor
levelész

(1853)

DE GUSTIBUS

Magyar Miska olyan ember,
Hogy a könyvet nem szereti,
Csak azt hányja, csak azt veti:
Minek a könyv? kell is neki.

[11] Alkalmi bolondság, de mely az illetőnek nem tetszett. (N.-Kőrös). A. J.

Egyszer mégis, (ha nem lopott),
Ajándékba könyvet kapott,
És, így levén az állapot,
Olvasni kezde egy lapot.

„Hallja maga, János deák!
Mi van ebben?” - Hát ídeák
Felel neki a kérdezett,
Költői finom ídeák.

„Értem. De mért nem rak tehát
Belé vaskosabb ídeát?
Én úr vagyok, nem böjtölök;
Sódorral mártom a theát.”

(1853 jan. 2)

TÖRÖK BÁLINT

„Fohászkodik mostan
sok gyakor sírással
Asszonyfeleséged
az két szép fiával -”

TINÓDI

Izabella királyné Budában
Azt se tudja, hova lesz buvában:
Két ellenség két felől szorítja,
Szívét a gond száz felől borítja.

Összegyüjti budai tanácsot:
„Jó emberek, adjatok tanácsot:
Boldogasszony temploma keresztjén
Török zászló lengjen, vagy keresztyén?”

Szól a biró nagy Isten szavával
Tizenharmad szék-ülő magával:
„Mire a nap még egyszer kisütne,
Német zászló lesz oda felütve.”

Titkos éjjel a kaput kinyitják,
Magyar urak ezt nem is gyanitják:
Török Bálint, György barát, vezérek!
Kár alunni mostan a vezérnek.

Nem aluszik a barát, felébredt;
Török Bálint ruhát sem cserélhet:
Az ellenség, ki nyakra, ki főre,
Takarodik a várból előle.

Jár a barát postája, követje,
Szolimánhoz titkos üzenetje; -
Maga Bálint csak morog; csak ümget
„Ez is elád maholnap bennünket!”

Sárga lovát nyergelik atlaszra,
Úgy robog a budai piacra,
Nagy sokaság közibe úgy léptet:
„Halljátok ezt ti budai népek!”

„Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
Aki Budát - gyilkolom a fattya! -
Kettő közül egynek is feladja.”

- „Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
Aki Budát közülünk feladja,
Török Bálint szavát nem fogadja.”

Érkezik a vad pogány, sereggel:
György, a barát, összesúg ezekkel;
Maga Bálint, ha szivből, ha szinre,
A basának dolgozott kezére.

„Két ellenség a Duna-két-parton:
Kevés annak az én egy jó kardom:
Egyiket a másikkal - hiába!
Ahogy lehet” - gondolja magába.

Hétfő napon hajnalhasadáskor,
Veresebb az ég alja, mint másszor;
Hajnal előtt a Szentgyörgy terére
Vágtatott a magyarok vezére.

Ágaskodik jó lova magasra,
Kukorékol a csaták kakassa;
Hej! mit akar a Bálint ma reggel
Török-magyar egyesült sereggel?

Amit akar meg is teljesíti,
Hajnali szél zászlaját röpíti,
Maga pedig kardját emelinti
Török Bálint, jó vitéz, Enyingi.

Széles a víz a Duna árkában:
Ne menj neki, bolond cseh, vaktában!
Nekimenne, ha partja se volna,
Vize helyen pokol tüze folyna.

Fut a vezér maga is, vesztébe,
Beletört a gyalázat szivébe:
Szegény öreg! hogy ki nem huzhatta,
Futásában elvérzik miatta.

Török Bálint, jó vitéz, Enyingi!
Vitézséged ne mutasd nagyon ki,
Mert a pogány bizony megigenli,
Gonosz barát ellened ingerli.

Gonosz barát hitszegő tanácsa
Azt a vermet csak ássa, csak ássa,
Ki miatt lesz Budavár bukása,
Török Bálint hálóba jutása.

Győzedelmes ütközet elmulván,
Izeni a Szolimán nagy szultán:
„Fiam Bálint, magyarok vezére,
Jöszte hozzám ebédre; ma délre.

Jöszte hozzám az ország nagyával,
Izabella királyné fiával:
Atyja után én vagyok az atyja,
Árvaságát meg sem is siratja.”

Gondolkozik a Bálint magában:
Nem lesz-e jobb maradni Budában?
Mintha sugná, valami azt mondja:
Ne menj, Bálint, a török táborba!

Király-asszony ellenben azt mondja:
„Török Bálint, te segíts bajomba:
Gyermekemet nem adom barátnak,
Szivében nincs érzelme apáknak.

Neked adom, hűséges jobbágyom!
Neked is van két fiad Torbágyon:
Mintha egyik volna most öledbe’,
Viseld gondját, úgy adom kezedbe.” -

Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a *fekete kávé*;
Török Bálint tétova tekintget:
„Körülfogott a jancsár bennünket!”

„Nézz ki fiam, gyenge kis apródom!
Látsz-e nagy port a budai úton?”
- „A *szombati* kapuja kitárva,
Ott megyen a sok török Budára.”

„Nézz ki megint, édes kis apródom:
Jaj Istenem, be szörnyen aggódom.”
- „Izabella királynét csalárdul
Költöztetik kifelé a várbul.”

„Harmadszor is nézz ki még apródom;
Oh! hogy erről tenni már nincs módom...
- „Boldogasszony tornya tetejében
Félhold ragyog a kereszt helyében.”

Jő parancsa Szolimán szultánnak,
Parancsolja Verbőczi Istvánnak:
„Te fogsz lenni az ország birója;
Török Bálint itt marad egy szóra.”

Parancsolja azután barátnak:
„A csecsemőt vidd el az anyjának,
Te fogsz lenni ország kormányzója;
Török Bálint itt marad egy szóra.” -

„Hej! az a szó több-e mint egy másik?
Minek jöttem én azért *Mohácsig*!”
„Fiam Bálint, érjük el Eszéket:
Becsülettel hazaküldlek téged.”

„Hej! az a szó hosszu már egy hétig;
Hosszu nekem Budától *Eszékig*.”
„Fiam Bálint, ne tüzelj, várd sorra:
Hadd megyünk le, ne tovább, Nándorra.”

„Nagy Szolimán! nagy a te hatalmad,
Nándor alól most tovább lecsalhat...”
- „Kutya voltál, az maradsz, de *vason*:
Láncot neki, hogy ne haraphasson!” -

Várja szegényt - beh mihaszna várja! -
Odahaza a szép két kis árva:
Minden reggel kimegy az utcára,
Édes atyját de mihaszna várja.

Várja szegényt szerelmes szép nője:
Ki-kiáll a magas könyöklőre;
Fehér képét ereszti karjára,
Úgy zokog, hogy mégse jön a párja.

*Héttorony*nak egy sötét zugában
Török Bálint üldögél magában;
Ifju korát a vénség megszánja,
Megérleli s a halál levágja. -

(1853 jan. 21)

V. LÁSZLÓ

Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érckakas
    Csikorog élesen.

„Ki az? mi az? vagy úgy -”
„Fordulj be és alugy
Uram László király:
A zápor majd eláll,
    Az veri ablakod.”

A felhő megszakad,
Nyilása tűz, patak;
Zúgó sebes özönt
A rézcsatorna önt
    Budának tornyiról.

„Miért zúg a tömeg?
Kivánja *eskümet*?”
„A nép, uram király,
Csendes, mint a halál,
    Csupán a *menny* dörög.”

Megcsörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs:
Buda falán a rab
- Egy-egy felhődarab -
    Ereszkedik alá.

„Hah! láncát tépi a
Hunyadi két fia -”
„Uram, uram, ne félj!
László, tudod, nem él
    S a *gyermek*, az fogoly.”

Mélyen a vár alatt
Vonúl egy kis csapat;
Olyan rettegve lép,
Most lopja életét...
    Kanizsa, Rozgonyi.

„Kettőzni kell az őrt,
Kivált Mátyás előtt!”
„Mátyás, az itt maradt,
Hanem a többi rab -
    Nincsen, uram, sehol.”

A felhő kimerült,
A szélvihar elült,
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
    Rengetnek a Dunán.

„El! míg lehet s szabad!
Cseh-földön biztosabb.”
„Miért e félelem?
Hallgat minden elem
    Ég s föld határa közt.”

Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jőni vél
    Kanizsa, Rozgonyi.

„Messze még a határ?
Minden perc egy halál!”
„Legitten átkelünk,
Ne félj uram: *velünk*
A gyermek, a fogoly.”

Az alvó felvirad,
A bujdosó riad;
Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de búg
S villámlik messziről.

„Oh adj, oh adj nekem
Hűs cseppet, hű csehem!”
„Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
Enyhít... mikép a *sír*!”

Állj meg, bosszú, megállj:
Cseh földön ül a rab;
Cseh *földben* a király,
Mindég is ott marad,
De visszajő a rab...!

(1853)

RÉGI JÓ IDŐBŐL

Elfolyt a méz a köpűből,
A köpű is romba:
Beléesett egy vén medve
Világfájdalomba;
Dirmeg idébb, dörmög odább,
Hangja szép goromba:
Hej! nem így volt, más világ volt
Fiatal koromba!

Nem őrizte akkor a méh
Szuronnyal a mézet,
A szamóca és a málna
Bővebben tenyészett;
Nem volt ilyen hosszu a tél -
Alighogy a talpam
Fölfelé is, lefelé is
Egyszer végignyaltam.

Csöve nem volt a vadásznak,
Az oláhnak botja -
Sem pedig így megviselve
Bundám állapotja.
Zöld erdőben, zöld mezőben
Barangolva bátran,
Kiskirályi méltósággal
Tetszésemre jártam.

Akkor minden tüskebokron
Nem volt ennyi fészek:
Mély odúból huhogtak az
Udvari zenészek;
Tele szájjal énekeltek;
Szélesen és hosszant;
Ez az apró sok csicsergés
Engemet csak bosszant.

No de ‘iszen, bár nehezen,
Tűröm, amig tűröm,
Bölcseségem a világnak
Fogaim közt szűröm;
S ha nem akarja bevenni
A jó tanulságot:
Felfalom egy ásítással
Az egész világot.

(1853)

A HEGEDŰ

Víg legenda

Krisztus urunk Szent-Péterrel
Vándorolván gyalogszerrel,
Magyarhont is útba ejté,
Az alföldet nem felejté,
Ha a beszéd nem szófia
És áll a géográfia,
Amit ugyan eldönteni
Szoroska hely az itteni.
Mondom tehát, mennek vala:
Elől az Úr, -
Nehány lépésre szótlanúl
Követte hű apostola.

Útközben egy csárdához értek,
Vendég ivott abban temérdek,
Azaz hogy mindenféle sok
Palóc, matyó fuvarosok,
Jó alkura, még jobb hiszembe’
Tehert szállítva Debrecenbe,
Bogárhátú, széles faru
Szekereik, mint egy falu,
Oly szanaszét, rendetlenül,
Hevertek az állás körül;
Míg a lovak, mint ünnepen,
Szélt vettek a széles gyepen
S nem látszanak busúlni rajta,
Hogy valaki el-, vagy behajtja,

Vagy eltévednek és soha
Nem lesznek a matyó lova.
Ellenben a jókedvű gazdák -
Ők úgyse' gondolnak vele:
Busúljon a ló - arra bizzák -
Hiszen elég nagy a feje;
A kancsó kézről-kézre jár,
Énekelik, hogy: *isz - sza már*;
Hallani zajt,
Hangos kacajt,
Szidalmat is, épűletest,
Rohadt beszédekkel vegyest.

Péternek mindez új dolog,
Szeretné látni, hallani
Kissé közelről az egészet,
És, mintha vonná valami,
A csárda felé sompolyog,
Gondolva, hogy tán csak benézhet.
Aminthogy rögtön is bement,
Urának ellenére, ki
Szelíd hangon így szólt neki:
„Ne menj be, Péter!"
Nem mondja kétszer;
De, büntetésül, hogy bement,
Hátára *hegedűt* teremt.

S alighogy a küszöbre lép,
Alig fordúl egyet elébb,
Midőn körötte, mint a méh,
Felzendül a garázda nép.
„Huzd rá! huzd rá!" kiáltja mind,
Dolgozván a sok itce, pint;
Az egyik a borát köti,
A másik pénzét csörgeti;
Furfangosabb elmével egy
A léces kármentőbe megy
S a fürge csaplárnét kivonja,
Szintúgy repít belé a kontya,
És táncra-billegőn a pár
Elébe áll, *nótára* vár.
Péter pedig csak néze szét:
Mirevaló minde beszéd?
A hegedű... az oly csodás:
Nem látja ő, de látja más.
Hiába szólt, hiába kért,
Hogy ő a nótához nem ért: -
Tűzre olaj a kifogás,
Kopasz mentség, szabadkozás.
És már nőttön-növő dühök

Miatt a házpalló dübög;
Alant a ház pallója, fent a
Béketürő mester-gerenda;
Ütés ütésre, botra bot:
Veszedelmes egy állapot!
Én nem tudom, de gondolom,
Hogy abból Péter is kapott.

Az Idvezítő ezalatt
Szép csöndesen tovább haladt,
S midőn elérte a tanitvány,
Feléje fordult, így tanitván:
„Kiváncsiság bűnnek fele,
A rossznak már nézése ront;
Ki szántszándékkal lett bolond,
Hagyd ott! ne szólj aznap vele;
Józanság! a szavam, - de részeg
Ember elől én is kitérek.”

(1853 ápr. 17)

A SÁRKÁNY

Egy roppant sárkány, - de nem az
Mely a mesék honában költ,
Nem is az a másik, melyet
Szent-György vitéz hajdan megölt,
Hanem legújabb nemzedék -
Szárnyaira emelkedék,
Hogy elhagyná a földi port,
Melyet a szél szemébe hord.
Aránylag óriás feje
Kétségkivül lángész jele,
Míg a derék s azon alább
Mindegyre keskenyűl a láb,
Mint jólszabott táncmesteré,
Mint a betűk között a V.
Két nagy szeme, szemöldöke
Holló-korom-éj-fekete,
Szakáll, bajusz is van elég,
S az arca berzseny színben ég:
Szóval: így szemre-főre tetsző
Volna - de egy kissé ijesztő.
Még ifju benne minden íz,
Még szívos az élet-csiríz,
Mely összetartja tagjait,
Különnemű darabjait.

Mert nem szabad felejtenem,
Mennyi különböző elem,
Hányféle rész s mily gyülevész

Foltjaiból lett ő egész.
Ott szárnyal egy sok *tollu* kóta,
Röpülni most tanúl egy óda,
Néhány „Balatoni Levél”[12]
Melyek hasát kinozza szél;
A délibábról egy mese,
Az: „Árnyék és szerelmese,”
Egy dráma, egy irány-regény:
Az a pokol mély fenekén,
Ez játszik a hold kerekén;
Egy festett angyal, mely repül,
De nem hinnéd próba ne’kül;
Egy költői kor-vázolat:
Hernhuterek Árpád alatt;
Egy műtani, széptani cikk,
A farka végén egy „kritik”;
S mindezt bezárja:
„*Változat* a sphaerák dalára.”

Mondom tehát, azaz hogy írom:
Sárkány barátunk emelé
Minde csodákat fölfelé,
Halványabb vagy szürkébb papíron.
S már elhagyá a háztetőt,
Hol a nagylábu gólya költ,
Már a kémény torkába lát,
Lenézi a jegenyefát,
Le a varjút, ki oly henyén
Tollászkodik a jegenyén.
Sőt a torony, ez óriás,
E legnagyobb *auctoritas*,
Bezzeg mereszti négy szemét,
Alig titkolja szégyenét,
Nyújtózkodik is, de hiába!
Ha szárnya nincs, mit ér a lába!
Mi haszna, hogy ott ül magas
Tetején a kevély kakas!
Mi haszna, hogy berzenkedik!
A sárkány túlemelkedik,
Mint egy merész királyi sas.
És még tovább is szállana, -
Megtetszett néki a tanya,
„Hol a villám foganzik és
Bölcsődala a mennydörgés.”

[12] Dagályos levelek egy szépirodalmi lapban. A. J.

Mindig felebb, mindig felebb,
A végtelenhez *közelebb*
Emeli őt ifjúi vágya,
„Hol a mindenséget belátja”:
Be a falut és a mezőt,
Hol a kender vetése zöld,
Egyéb minden sárgulni kezd,
Sűrű a boglya és kereszt,
S a tarka dolgos nép a réten
Oly apró, mint tyúkok szeméten.
Ezek felé
Nem röstelé
Kiáltni mostan egy nagyot:
„Rám nézzetek: én *sas* vagyok.”
S hogy elhiggyék: ismételé.

No, ezt ugyan nem hihetik,
De a beírt
Silány papírt
Mely *föléjük* emelkedik,
Aprója, nagyja
Ujjal mutatja,
Sőt némelyik gyönyörködik,
Egy tekintetre nem hagyja.
Hanem a sárkány többet várna:
Tapsot kiván, az kell neki,
Gondolja, hogy megilleti
Valamivel többecske lárma:
És míg a híg
Aetherbe’ lóg,
Száján kitör e *monológ*:
„Hah, gyáva por a földtekén,
Maradj, vessz hát! megvetlek én.
Nincs-é nekem elég nagy szárnyam,
Hogy a sphaerák honát bejárjam?
Itt billeg az jobb s bal felöl,
Testem pehelyként viszi föl,
És még fölebb vinné, de meg-
Tartóztat e köldök-zsineg.
Mit? nem vagyok én az
Ég üstököse,
Pályámat a *földhöz*
Hogy *semmi se kösse*?
Föl, föl csak azért is!
Mindegyre fölebb!
S te *nyomoru cérna*.
Pokolba veled!”

Így szóla; és mikép a vad
Borjú, mely lenni vágy szabad,
Lesütött fővel
S minden erővel
Addig cibálja kötelét,
Amíg ott nem hagyá felét:
Úgy a mi sárkányunk tolá
A madzagot fel és alá,
Néha lecsap, néha pedig
Ugyan nekirugaszkodik.
Elannyira, hogy a zsineg
Szökéseit nem bírja meg, -
S amely eddig röptét feszíté,
Eget a földdel közvetíté,
Most elszakad
A kötelék
És ő szabad!
„Övé az ég."

De mint a széles szárnyu héja,
Midőn csirkét rabolni célja,
Vagy rá a cső nem puffra lő,
Ép oly irányt vesz mostan ő.
Teste könnyű, feje nehéz,
Szárnya fityeg, mint köntösujj
Szokott, midőn nincs benne kéz,
Avagy forgácsi a cégérnek,
Ott ahol árpanedvet mérnek -
Midőn zimankó szele fúj.
Repülne hajh! repülne ő,
De nincsen arra jó idő,
Ellenben van kilátás,
Hogy a fejét, mely földre húzza,
E pillanatban összezuzza -
Ami bizony nem áldás.
De mily szerencsés baleset!
Épen egy tócsába esett,
Hol míg elázik szárnya, farka,
(Mivel egyik se gutta-percha),
Tó-szélén egy vén Brekeke
Kár-örömmel így rekege:

„He! he! he!...
Lám: okosabb, mert biztosabb
Ide le;
Ne hidd, hogy a sas *néz* a napba:
Tamás voltam, leszek is, abba:
Csak földre néz, prédára les,
Nyúlat, juhot, libát keres; -
Mi a repűlést illeti:

Repülhet, szárnya van neki;
Én arra sem vagyok irígy,
Mert nála jobban ugrom: *így!*”
S valóba’
Hol a már széjjelázott
Sárkány gerince látszott,
Odazuppant, a tóba.

Melyik részen van itt az író? -
Úgy tesz mint a falusi bíró
Egy bonyolult kérdés fölött:
„Se neked - se neked nincs igazad
Valahol, a kettő között,
Keressétek az igazat!”

(1853)

VÁGY

Nem itt, nem itt van az én világom;
Más vidék az, ahova én vágyom!
Illatosabb, napfényesebb róna,
Mintha nem is az a napja volna.

Erdő, mező változatos színnel -
Mesteri kéz olyat soh’se színel:
Kék ligetek, kék hegyek aljába’
Fürödik a puszták délibábja.

Ott van az én egyszerű tanyácskám,
Mintha most is szemem előtt látnám;
Kertem is van: talpalatnyi birtok...
Most is abban ültetek és irtok.

Csemetéim bodorodva nőnek,
Hosszu sorral mind elémbe jőnek,
Örömarccal, mint hálás növendék,
Mutogatván a piruló zsengét.

Nőjetek is nagyra, kicsiny fáim,
Szülőhazám kedves rónatájin:
Hadd legyen ott jó pihenésem még,
Mielőtt egy hosszabb útra mennék.

Lombjaitok hűse ha beárnyal:
Zeng fölöttem szózatos madárdal;
Ismerem én e madarat régen,
Dalt ezután is hoz az énnékem.

Egyszerű dal, egyszerű sziv s lélek
Sorsosi az avatag fedélnek! -
Földi ember kevéssel beéri,
Vágyait ha kevesebbre méri.

(1853)

A VIGASZTALÓ

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomju gyepre,
Mi a balzsam égő sebre;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben,...
S mire nincs szó, nincsen képzet:
Az vagy nekem, oh költészet!

Ha az élet útja zordon,
Fáradalmit fájva hordom,
Képemen kel búbarázda,
Főmön a tél zúzmaráza:
Néhol egy-egy kis virág nyit,
Az is enyhit egy parányit:
A virágban téged lellek,
Öröme a kietlennek!

Ha szivemet társi szomja
Emberekhez vonva-vonja,
De majd, mint beteg az ágyba,
Visszavágyik a magányba:
Te adsz neki puha párnát,
Te virrasztod éji álmát,
S álmaiban a valóság
Tövisei gyenge rózsák.

Jókedvem te fűszerezed,
Bánatomat elleplezed,
Káröröm hogy meg ne lássa,
Mint vérzik a seb nyilása;
Te játszol szivárvány-színben
Sűrü harmatkönnyeimben,
S a panasz, midőn bevallom,
Nemesebb lesz, ha kidallom.

Verseimben van-e érdem:
Sohse' bánom, sose kérdem;
Házi mécsem szelíd fénye
Nem hajósok létreménye,
Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd száz vitorla,
Mely sugárát hintse távol...
Elég, ha nekem világol.

(1853)

TÁJKÉP

Füzes[13] Tiszaparttól Biharig egy róna,
Mintha sebes árvíz meggyalulta volna;
S ha Belényes ormán fölkel a nap reggel:
Végignézhet rajta, még álmos szemekkel.

Nincs azon hegy és völgy; itt-ott egy fa törzse,
Távol rengetegek szétszórt előörse;
Vagy kerek erdőcske messzi láthatáron,
Mely alá kiönt még a *dél vize* nyáron.

Nincs halom a téren, vagy csak eltévedve,
Mintha olykor a föld buborékot vetne;
Azt is emberi kéz ásta-véste, látszik,
Hogy alá temesse egyikét a másik.

Hova lőn hajléka? várműve? temploma...?
Csak temetőjének maradt reánk nyoma.
Hol vigadt? hol küzdött? imádta Istenét...?
Csak sírhalma látszik, mely őrzi tetemét.

Szántogat a gazda, síró füttye hallik,
Barázdája a domb oldalán felhajlik,
Csak, hová tinói már nehezen másznak,
Tetejét hagyá meg a botos juhásznak.

Ugaron a bojtár legelteti nyáját,
S dombtetőn ríkatja gyenge furulyáját,
Maga pedig hozzá keservesen mormol:
Nem tudja, mi leli odafent az ormon.

Nem tudja, hogy a hely, hová lábát teszi,
Hány derék vitéznek csontjait fedezi;
Nem tudja, hogy emlék minden legkisebb hely:
Hogy a Haza teste mindenütt egy sebhely...

Nyugodj, vén dalia! becsülettel nyugszol. -
Én pedig kijártam, és én ültem sokszor
A kis domb süvegjén, ott az ér-oldalon,
Melynek neve ma is, mint régen, *Testhalom*.

Oda járt ki hozzám a beszédes Monda,
Mellyel már bölcsőmet ringatá Szalonta;
Méltó-e hogy a lant elzöngje? Miért nem...?
Alacsony az ember, de magas az érdem.

Nem csak az, kit a hír untalan emleget,
Hajta végre dicső bajnoki tetteket:
Sok tudott honáért élni halni ollyan,
Ki felejtve nyugszik egy hitvány zugolyban.

- -

(1853)

---

[13] Volt 48 előtt. A. J.

SZENT LÁSZLÓ

Legenda

Monda Lajos a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfi Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tízezernyi lófő székely.

Kél Budáról Laczfi Endre,
Veszi útját Nagy-Váradnak;
Kölestermő Kunság földén
Jó csatlósi áthaladnak;
Várad kövecses utcáin
Lovuk acél körme csattog,
Messzefénylik a sok fegyver,
Messzedöng a föld alattok.

Hallja *László* a templomban
Körösvíznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet;
Koporsója kőfedelét
Nyomja szinte három század:
Ideje már egy kevéssé
Szellőztetni a szűk házat.

Köti kardját tűszöjére
S fogja a nagy csatabárdot,
Mellyel egykor napkeleten
A pogánynak annyit ártott;
Félrebillent koronáját
Halántékin igazítja;
- Éjféltájban lehetett már -
A vasajtót feltaszítja.

És megindul, ki a térre;
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércbül öntött lovagszobra;
Távolról megérzi a mén,
Tombol, nyerít, úgy köszönti:
Megrázkódik a nagy *ércló*
S érclovagját földre dönti.

Harci vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fúvall;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval;

Messze a magas talapról,
A kőlábról messze szöktet;
Hegyen-völgyön viszi a ló
A már rég elköltözöttet.

Egy ugrás a Kalvária
És kilenc a Királyhágó;
Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó:
Ám a lovat és lovagját
Élő ember nem láthatja,
Csodálatos! - de csodákat
Szül az Isten akaratja. -

Három teljes álló napig
Vívott a pogánnyal Laczfi;
Nem hiányzott a székely szív,
De kevés a székely harcfi
Míg a tatár - több mint polyva,
Vagy mint a puszták fövénye -
Sivalkodik, nyilát szórja,
Besötétül a nap fénye.

Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás:
„Uram Isten és *Szent László*!”
Mint oroszlán, ví a székely,
Megszorítva, nem megtörve...
Most a bércen láthatatlan
Csattog a nagy ércló körme.

„Ide, ide jó vitézek!”
Gyüjti népét Laczfi Endre:
Hát egyszer csak vad futással
Bomlik a pogányság rende;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül;
Sok megállván mint egy bálvány,
Leragad a félelemtül.

Sokat elüt gyors futtában
A repülő kurta csákány;
Sok ki nem mozdul helyéből
Maga rab lesz, lova zsákmány.
Foglyul esett a vezér is
Atlamos, de gyalázatja
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.

Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadifoglyot indít;

Annyi préda, annyi zászló
Ritka helyen esik, mint itt.
Rabkötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket.
És vezeklik és ohajtja
Fölvenni a szent keresztet.

Hogy elértek Nagy-Váraddá,
- Vala épen László napja -
Keresztvízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyűl a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet:

„Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson;
Hanem az a: *László! László!*
A győzött le minket harcon:
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arca rettentő, felséges;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból, kővel ékes;
Jobb kezében, mint a villám
Forgolódott csatabárdja:
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! -”
Monda a nép: az Szent-László,
És a Szűz, a Boldogságos.

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle;
Bizonyítá a templomnak
Egy nem szavajátszó őre:
Hogy három nap a sirboltban
Lászlót hiába kereste;
Negyednapra átizzadva
Találtatott boldog teste.

(1853 szept. 19)

IDUNA EMLÉKE

I. SÍRJÁRA

Egész teste fájdalom volt,
Egész lelke szeretet:
Az súlyától földbe hajolt,
Ez a mennybe sietett.
Fényes lelkének a mennyben
Jobb is, mint e földi szennyben;
Ott van igazi hazája,
Kedveseit oda várja.

II. VERS-KÖTETE ELÉ

Mint álló csillagot
Nem láttuk az égen,
Fényesen ragyogott,
Oh! de már *estében*.

(1853)

CSENDES DALOK

I

Ej! haj! ne szomorkodj
Szivbeli jó barátom;
Ej! haj! minden ember
Holtig él a világon.
Tegnap is volt, márma is van.
Holnap is lesz, úgy ahogy:
Ej! haj! feleségem,
Majd elélünk valahogy.

Azért, hogy elapad
Már a víz is előlünk,
Azért a bubánat
Messze járjon mitőlünk.
Nyomoruság, szomoruság;
Elég ebből egyik is;
Ej! haj! feleségem,
Szenvedtünk mi eddig is.

Ej! haj! sose búsulj
Szivbeli jó barátom;
Ej! haj! minden ember
Szenved azt a világon.
Lám a hold is változandó:
Néha telik, néha fogy;
Ej! haj! feleségem,
Majd megélünk valahogy.

II

Igyunk biz azt egy-egy kicsit,
Ne szégyeljük, ha jól esik;
Hiszen egy-két ital bortul
Ez a világ fel nem fordul.

S ha felfordul: mit én bánom!
Abba' sincsen semmi károm;
Tán, kit a sors fejre buktat,
Akkor ismét talpra juthat.

Ha felfordul: Isten neki!
Tán bizony még használ neki!
Mélyen leszánt a jó gazda,
Úgy esik alul a gazza. -

(1853)

AZ EGRI LEÁNY

Ballada

I

Kassa mellett, egy fölvárban,
Tivornyázott a cseh rabló;
Ordas újbor a pohárban:
Hozzálátnak ketten-hárman.

Szólt az egyik: ez fölséges!
Szólt a másik: milyen édes!
Boldog ország, áldott ország,
Melynek földje ilyen bort ád!

Szóla *Telef*, zord vezérök:
„A keservét! hisz ez méreg!
Semmi tűz a rossz csigerben:
Lőre volna ez Egerben.

Egri püspök nagy pincéje
Drága borral teljes-teli:
Szegény csehet nem szíveli,
De a lengyelt vendégeli.

Lóra tehát, indulóra!
Fel, borinni, víg leventék:
A pap, a csap adja mindég,
Kevés neki annyi vendég."

S mint a holló, mint a felhő,
Mint az árnyék, mint a szellő,
Oly sötéten, annyi zajjal,
A zsiványhad messze nyargal.

II

Egri leány ablakára
Rászállott egy kis madárka,
Kocogtatja, veregeti,
Esdekelve így szól neki:

„Nyiss ablakot, szép leányzó!
Hideg szél fú, esik a hó,
Fázom itt a házereszbe':
Nyisd ki hamar és eressz be."

„Nem eresztlek, ki sem nyitom,
Mert egyedül vagyok itthon;
El is ült már a jó madár,
Bagoly az, ki éjszaka jár."

„Nem vagyok én csúnya bagoly,
Inkább tőrbe esett fogoly,
Szerelemnek hű madara:
Szeretődnek édes szava."

„No, ha az vagy, jer, hadd látlak:
Szegény madár! bebocsátlak;
Fázol ugy-e, reszketsz igen
Odaki, a nagy hidegen.

„No, ha az vagy, jőj be onnat:
Kinyitom az ablakomat,
Az ajtómat, ablakomat...
Melengető két karomat!"

III

Rozgonyi püspök palotája nyitva,
Négy sor ablakkal kivilágosítva:
Magyar ott a lengyelt szívesen látja,
Új ismerőse, régi jó barátja.

„Éljen Ulászló! Hunyadink is éljen!"
Rá zene zendül, ropog a dob mélyen,
Rá zene zendűl, kehely összecsendűl;
Magyar és lengyel deli táncra lendűl.

„Hej, ti vitézek, koszorúsdi táncban
Vér foly az utcán, foly a vér a házban!
Ég a város!... tüze messze lángol,
Négy szögeletjén ide is világol."

- Hol az én kardom? - hol az én nyergem?
- Paripámra ki tud igazitni engem? -
Az enyém damasz volt - az enyém skárlát -
Besenyő lovamnak sose láttam párját.

„Hej! ma vitézek *bottal* az ebre!
Másszor ülünk már puha szép nyeregre!
Ki lovon, - ki gyalog, - ki, ha épen *mászva*...
Mert a veszély már itt van, a házba'."

Csörren az ablak, bezuhant az ajtó,
Szép piros bortól iszamós a padló,
Szép piros vértől sikamós a padló:
Odabent a cseh, odabent a rabló!

IV

„Mi zuhog, hallod-e?" - „Szilaj szél zugása."
„Mi dobog, hallod-e?" - „Kebled dobogása."
„Jaj, ne menj ki Lászlóm, jaj, ne menj ki szentem:
Valami hidegség úgy borzogat engem!"

„Hogyne mennék, édes? majd itt ér a hajnal;
Gerlice szivedet ne rémitse a zaj:
Katonák az utcán, Lengyel László népe,
Simon püspök bora nem fér a fejébe."

Kimene a legény, bár ne tette volna!
Szíve meleg vére kiömölt a hóra,
Szétfröccsent az útra, a küszöb kövére:
Egy csepp a leányzó fehér kebelére.

És mint a sebes tűz, az az egy csöpp éget;
Érez a lány szíve csoda melegséget:
Szeretője keblét amely átalverte,
A vasat, a vasat kézből kitekerte.

S ki látta valaha, villámlani télben?
Fegyver csillogását fekete éjfélben?
Galambot *marók*kal víni, verekedni?
Gyönge szűzi karról piros vért csepegni? -

Sok pribék esett el egyenetlen harcon,
De az *egri lányból* sem lett *egri asszony*:
Messziről egy dárda hű szivét bejárta,
Fehér köntösében odarogyott szépen
Kedves halottjára.

V

Fut a rabló megrakottan,
Nyomja vállát súlyos préda;
S a bitang nép, a sok céda,
Veszekedik a lopotton.

De a magyar lóra pattan,
Követi sok bátor lengyel:
„Nos vitézek, hát e szennyel
Mi legyünk-e az adósok?"

Jó lovagok, hű csatlósok
Hogy elérik a pribéket -
No hiszen, cseh, jaj most néked!
Mért születtél e világra!

Nem akadnál most az ágra
Gyalázatnak címeréül,
Varju holló ételéül,
Ország utja közelében. -

Itt is, ott is, minden lépten
Maradoz a védtelen cseh;
Aki futhat, nagy szerencse:
De kevés már aki futhat.

Maga Telef sem lel útat
Kassa mellé, a felvárba:
Körülfogva, mélyre zárva
Bünhödé meg az elmultat.

(1853)

ÁGNES ASSZONY

Ballada

Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyűl az utcagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
„Csitt te, csitt te! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet.”
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összefutnak a szomszédnők:
Ágnes asszony, hol a férjed?
„Csillagom, hisz ottbenn alszik!
Ne menjünk be, mert fölébred.”
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
„Jaj, galambom, hogy’ mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!”
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mély a börtön: egy sugár-szál
Odaférni alig képes;
Egy sugár a börtön napja,
Éje pedig rémtül népes.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, - a sugárka
Mind belefér egy fél szembe.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félre fordul,
Rémek tánca van körűle;
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja: *megőrülne*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyílik:
Ágnes a törvény előtt
Megáll szépen, ahogy illik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja
Nehogy azt higgyék: *megbomlott*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztes őszek ülnek sorra;
Szánalommal néznek ő rá,
Egy se mérges, vagy mogorva.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyü a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga vall rád.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vizen és kenyéren
Raboskodva bünhödöl te.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Körültekint Ágnes asszony,
Meggyőződni ép eszérül;
Hallja a hangot, érti a szót,
S míg azt érti: „meg nem őrül.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

De amit férjéről mondtak
A szó oly visszásan tetszik;
Az világos csak, hogy őt
Haza többé nem eresztik.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrü záporkönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem űlhetek.”
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!”
    Oh! irgalom atyja ne hagyj el.

Összenéz a bölcs törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Eredj haza, szegény asszony!
Mosd fehérre mocskos lepled;
Eredj haza, Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.”
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Lepedőjét újra mossa;
Fehér leplét, tiszta leplét
A futó hab elkapdossa.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el

Mert hiában tiszta a gyolcs,
Benne többé semmi vérjel:
Ágnes azt még egyre látja
S épen úgy, mint *akkor éjjel*.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Virradattól késő estig
Áll a vízben, széke mellett:
Hab zilálja rezgő árnyát,
Haja fürtét kósza szellet.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással,
Fehér sulyka messze villog.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

És ez így megy évrül-évre;
Télen-nyáron, szünet nélkül;
Harmat-arca hő napon ég,
Gyönge térde fagyban kékül.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében;
Torz-alakú ránc verődik
Szanaszét a síma képen.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa -
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.
    Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

(1853)

MÁTYÁS ANYJA

Szilágyi
Örzsébet
Levelét megirta;
Szerelmes
Könnyével
Azt is telesirta.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhírt
Viszen a
Szomorú fogságba:

„Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából:
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.

Arannyal,
Ezüsttel
Megfizetek érted;
Szívemen
Hordom én
A te hazatérted.

Ne mozdulj,
Ne indulj,
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam
Ha megejt az ármány?

Adassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.”

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklőn
Várnak az
Udvari cselédek.

„Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló,
Teste fáradsága.”

„Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő.”
„Szerelmes
Szivemnek
Hét egész esztendő!”

„Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.”
„Szerelmes
Szivemnek
Három egész hónap.

Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat.” -

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán
Ül ahhoz hasonló.

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészből,
Kikapá
Levelét
Az anyai kézből.

„Hamar a
Madarat!...
El kell venni tőle!”
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője.

Madarat
Nem egyet,
Százat is meglőnek:
Híre sincs,
Nyoma sincs
A levélvivőnek.

Napestig
Az erdőn
Űzeti hiába:
Éjfelen
Kocognak
Özvegy ablakába.

„Ki kopog?
Mi kopog?
Egy fekete holló!
Nála még
A levél
Vagy ahhoz hasonló.

Piros a
Pecsétje
Finom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A *keze-irása!*”

(1854)

A FÜLEMILE

Hajdanában, amikor még
Így beszélt a magyar ember:
Ha per, úgymond, hadd legyen per!
(Ami nem volt épen oly rég) -
Valahol a Tiszaháton
Élt egy gazda: *Pál* barátom,
S *Péter*, annak tőszomszédja;
Rólok szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,
Könnyü nekik ott szerényen
Megárulni egy gyékényen;
Hanem a mi Péter-Pálunk
Háza körűl mást találunk:
Zenebonát, örök patvart,
Majd felfordítják az udvart;
Rossz szomszédság: török átok,
S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindjár’ tüszköl;
Ellenben a Péter tyukja
Ha kapargál
A szegény Pál
Háza falát majd kirugja;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat!
Ez sem enged, az se hagyja,
S a két ház kicsínye, nagyja
Összehorgolnak kenényen,
Mint kutyájok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
Emberemlékezet óta
Állott egy magas diófa,
Díszeűl a Pál kertjének.
A szomszédba nyult egy ága,

Melyet Péter, minthogy róla
A dió is odahulla,
Bölcsen eltűrt, le nem vága.
Történt pedig egy vasárnap,
Hogy a fentírt fülemile
Ép' a közös galyra üle,
Azt szemelvén ki oltárnak,
Honnan Istent jókor reggel
Magasztalja szép énekkel:
Megköszönve a napot,
Melyre, im, felvirradott.
A sugárt és harmatot,
A szellőt és illatot;
A fát, melynek lombja zöld,
A fészket, hol párja költ,
Az örömet, mely teli
Szivecskéjét elteli;
Szóval, ami benne él
S mit körében lát, szemlél,
Azt a pompát, fényt és szint,
Mely dicsőség
- Semmi kétség -
Ő érte
Jött létre
Csupán ő érette mind!
Elannyira, hogy Pál gazda,
Ki gyönyörrel ott hallgatta,
Így kiáltott örömében:
„Istenem, uram
Beh szépen
Fütyöl ez az *én madaram!*"

„Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a..."
Hangzik átal a sövényen
Egy goromba szó keményen.
„Hát kié - pattogja Pál -
Mikor az én fámra száll?"
„De az én portámon zengett:
Hogy illetné a *fütty* kendet!"
Pál nem hagyja: őtet uccse!
Péter ordít: ő meg úgyse!
Többrül többre, szórul szóra,
Majd szitokra, majd karóra,
Majd mogorván
Átugorván
Ölre mennek, hajba kapnak;
Örömére a szent napnak
Egymást ugyan vérbe-fagyba, -
Hanem a *just* mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral,
És ahogy van, véres orral
Megy panaszra, bírót búsit,
S melyet a vérszenny tanúsit
A bántalmat előadja.
Jogát, úgymond, ő nem hagyja.
Inkább fölmegy a királyig
Térden csúszva: de a füttyöt,
Mely az ős diófárul jött,
Nem engedi, nem! halálig.
Nyomatékul egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csúsztat a *jobb*
Oldalon levő zsebébe.

Pétert sem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság:
Nem rest a bíróhoz menni
Hogy panaszát meghallgassák.
Így s úgy történt, - elbeszéli,
Övé a fütty, ő azt véli:
Nincs vármegye,
Ki elvegye,
Nincsen törvény, nem lehet per.
Hisz azt látja Isten, ember! -
De, hogy a beszédet össze
Annál jobb rendben illessze,
Az ütlegből sokat elvesz
És a joghoz egy tallért tesz,
Mely is a birói zsebben
Bal felől, a szív iránt,
Meghuzódik a legszebben.

Felderüle a kivánt
Nap, mely a vitát eldöntse,
Hogy a fülemile-pörben
Kinek szolgál a szerencse.
Ámde a birót most cserben
Hagyja minden tudománya,
És ámbátor
Két prókátor
Minden könyvét összehányja,
S minden írást széjjeltúr is:
Ilyen ügyről,
Madárfüttyről,
Mit sem tud a *corpus juris*;
Mignem a biró, haraggal
Ráütvén a két zsebére
S rámutatván a két félre,
Törvényt monda e szavakkal

A szegény fülemilére:
Hallja kendtek!
Se *ide* nem, se *oda* nem
Fütyöl a madárka, hanem
(Jobb felől üt) *nekem* fütyöl,
(Bal felől üt) s *nekem* fütyöl:
Elmehetnek.

*

Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes lárma,
Össze a szomszéd se zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül...
Nincsen osztály, nincs egyesség
Hogy szépszóval meg ne essék,
A testvérek
Összeférnek,
Felebarát
Mind jó barát:
Semmiségért megpörölni,
Vagy megenni, vagy megölni
Egymást korántsem akarja:
De hol is akadna ügyvéd
Ki a *fülemile füttyét*
Mai napság felvállalja!?

(1854)

REG ÉS EST

Szeretem a reggelt,
Mikor a jegenyék sudarára
Legelébb esik a
Születő nap arany sugára
S kiderűl a vidék,
Szine, illata, hangja föléled:
Tova még, tova még!
Enyim a nap, enyém az élet...

Ah, az est!
Bágyad akkor elme, test;
Hazaszáll a megtört lélek;
Nő a lombárny... félek, félek.
Mit hozál *ma*, vándor szellem,
Hogy *holnapra* fölemeljen?...
Boldog, ha visszanéz a mára
Öntudatod nyájas sugára! -

(1854)

A BAJUSZ

Volt egy falu - nem tudom, hol,
Abba' lakott - mondjam-é, ki?
Se bajusza,
Se szakálla,
Egy szőrszála
Sem volt néki;
Annálfogva helységében
Nem is hítták egyéb néven:
Kopasz-szájú Szűcs György bátya;
E volt az ő titulája.
No mert (közbe legyen mondva)
Azt az egyet meg kell adni,
Hogy a Szűcs György falujában
Könnyű volt eligazodni:
Mivel ottan minden ember
Névhez jutott olcsó szerrel
Azon felűl, mit az apja
Adott neki, meg a papja.
Nem tudom, ha más vidéken
Megvan-é e szép szokás,
Nem tudom; de nagy kár lenne,
Ha divatból úgy kimenne,
Mint például - hogy többet ne
Mondjak... a káromkodás!

Egyébiránt Szűcs György gazda
Semmit is el nem mulaszta,
Hogy bajuszát megnövelje,
Meglévén... a puszta helye. -
Kente, fente ő azt írral,
Kígyóhájjal, medvezsírral,
Ebkaporral, kutyatéjjel;
Meg is nőtt az minden éjjel
- Tudniillik: álmában;
S ha fölébredt, mennyi kéjjel
Tapogatta... hiában!

Ami pedig Szűcs György gazdát
Máskülönben illeti:
Nem bolond ember volt ám ő:
Ládájába' pénz, egy bögre,
Azonkívül juha, ökre
És - szamara volt neki.
Sőt az is szent, hogy már régen
Ott ülne a birószéken,
Hasa, hája, kéknadrága...
Minden kész e méltóságra:
De mit ér, ha nincs bajusz!
Ily anyám-asszonyos képpel

Sosem választá a nép el;
Szavazott rá tíz, vagy húsz.

Oh ti, kiket a természet
Bajusz-áldással tetézett,
Ti nem is gondolhatjátok,
A csupasz száj mily nagy átok!
Ti, midőn a szúrós serte
Sima állotok kiverte,
Minden szentet sorra szedtek
S a beretvától sziszegtek!
Ti, ha egyszer, hébe-korba'
Beleér levesbe, borba
Szegény ártatlan bajusz; vagy
Télen át rá jégcsap, zúz fagy:
Már az olyan nagy sor nektek!
Már ollót mit emlegettek,
Nem tudván, e szőr mily drága,
Becsesebb a drága gyöngynél:
E hiányzott *csak* Szűcs Györgynél,
S lám! hiányzott boldogsága.
Mily irígyen nézte másnak,
A legutolsó kapásnak,
Hogy mohos a szája-széle:
Bezzeg, cserélt volna véle!
De mi haszna! mindhiába!
Nincs orvosság patikába,
Széles mezőn, drága kertben,
Vagy más helyen,
Ami neki szőrt neveljen!
S már a bajszot úgy gyülölte,
Hogy legott a méreg ölte,
Látva, hogy nő más embernek,
Vagy korommal fest a gyermek
Sőt csupán ezér' a macskát
Sem tűrhette udvarában, -
S bajuszt kapván áldott nője,
Elkergette, vén korában.

Történt, hogy oláhcigányok,
(Tudvalevő nagy zsiványok)
Kóborlának a vidéken,
S megszálltak a faluvégen.
Nosza mindjár' sátort ütnek,
Tüzet rakva, főznek, sütnek
Abból, amit valahonnan
Más faluból idehoztak,
Minthogy onnan
Éhen-szomjan
Búcsu nélkül eltávoztak.

Meghíják a rokonságot,
A helybeli cigányságot,
És ezeket tőrül hegyre
Kivallatják mindenképpen:
Mi van? hogy' van a helységben?
S a hallottat szedik begyre.
Épen mint a jó vezér,
Ha az ellenséghez ér,
Minden bokrot és fatörzsöt,
Minden zegzugat kikémel;
Lassan mozdul seregével,
Küld vigyázót, előörsöt,
Puhatolja, merre gyengébb,
Hol erősebb az ellenség;
Nem siet, de csupa szemfül,
S mikor aztán ütközetre
Megy a dolog: gyors a tettre,
Veri a vasat, míg meg nem hűl.
Nemkülönben a bölcs vajda
Haditervet kohol mindjárt:
Nincsen egy ház, nincs egy pajta,
Hogy ne tudná csinyja-binját:
Hol lakik dús özvegy asszony,
Kit jó móddal megkopasszon?
Melyik háznál van eladó
Sári, Panni, Zsuzsi, Kató,
Ki legény után bolondul?
Mert az a jövendölést
Megfizeti ám bolondul!
Kinek esett holmi kára
S van szüksége prófétára,
Hogy nyomába *ne* jöhessen,
Sőt, ami több, *ráfizessen*?
Ki szeretne gazdagodni,
Könnyű módon pénzhez jutni:
Ásni onnan, hova nem tett,
Vagy, *ha tett is*,
A letett kincs
Időközben elszelentett?
Mindez a vén vajda gondja,
Ki nem adná egy vak lóért,
Hogy a magyar kész bolondja.

Nem kerülte ki figyelmét
Szűcs György uram nyavalyája,
Gondolván, hogy ő kigyelmét
Egy kissé *megberetválja*.
Nem kell ahhoz néki szappan,
Anélkül is mester abban:
Szőrmentibe, vagy visszára

Beretválni nincsen párja.
Kivált most, hogy az idő
S alkalom oly kedvező;
Ripeg-ropog
A sarló-fog,
Munkától ég a mező;
Nincsen otthon
Csak az asszony,
Hogy megfőzzön,
Vagy dagasszon;
Vagy ha néhol egy beteg
Szalmaágyon fentereg;
Vagy a *seprű*, házőrzőnek
Felállítva küszöbre;
De ha Isten meg nem őrzi,
Ott lehet az örökre.

Egyedül van Szűcs György gazda,
Egy lélek sincs udvarában:
Hát im! a furfangos vajda
Beköszön a pitvarában.
„Ejnye gazduram, a kőbe!
Mi dolog az, hogy kigyelmed
Bajuszát *levágja* tőbe?
Magyar ember-é kigyelmed?”
Milyen szemmel nézett rája
Szűcs György gazda, képzelhetni:
A vasvillát sem lehetne
Mérgesebben odavetni;
De a cigány győzte szóval,
Hízelgővel, úsztatóval:
Míg György el nem panaszolta,
Hogy’ áll a dolog mivolta.

„Szent Pilátus! minő szégyen!
Hát miér’ nem mondta régen
Sohasem volt? nem is *termett*?
Hát miért nem mondta kelmed?
Nagy bajusza volna régen:
Hisz ez az én mesterségem!”

Megörűle György a szónak,
Hogy bajusza lesz maholnap,
S mintha nőne a szép sörte,
Már a helyét is pödörte.
Sonka, sódar,
Füstös oldal,
Liszt, szalonna,
Főzelék,
Van elég;
Ráadásul jó ozsonna,

S valamit a vajda kére,
Megalkudva, megigérve.
Nosza tüzet rak legottan,
Lobog a láng, bőg a katlan,
Száll a szikra, fojt a füst,
Fő a fürdő; forr az üst,
Benne mindenféle gyimgyom,
Holmi gizgaz, holmi ringy-rongy
Ami úton, útfelen
Elhányódik, vagy terem.
E bűbájos fürdőlében
Nő meg a György bajsza szépen;
S ha hibáznék egy kicsi:
A babona ráviszi.

Kész immár a bornyomó kád:
Szűcs György jó remény fejébe,
Nyakig ül a szennyes lébe,
Istennek ajánlva dolgát.
A cigány sereg azonban
Beszivárog alattomban;
Jön elébb egy, aztán kettő,
Mintha csak úgy történetből:
Szerencsére a vajdának
Épen jó, hogy bebotlának!
Egy tüzet rak, más vizet mer,
Másik fát hoz... kell az ember;
Úgy szaladnak! úgy segítnek!
Dolgot ád a vajda mindnek.

Hogy pedig a hasznos pára
Szűcs uram fejét megjárja:
Elővesznek egy nagy ponyvát
És a fürdőkádra vonják;
S a kád mellett körbe-körbe
Tánc kezdődik, fürge, pörge;
Kalapácstól dong a donga;
„Tiktak, tiktak" foly a munka,
S egy büvös dal
Ümmög halkal:
„Bajusza *lesz* Szűcs Györgynek,
Igen biz a, szegénynek."
S míg a ponyvát sietősen
Jó erősen
Apró szeggel *odaszegzi*,
A cigányhad ujra kezdi:
„Bajusza *van* Szűcs Györgynek,
Ne *irígyeld* szegénynek!"

Ezalatt a pénzes bögre
Búcsujárni ment örökre,

Követé a füstös oldal,
A szalonna, meg a sódar,
Az ágynémü, fehérnémü,
A vasféle, meg a rézmű.
Szóval, ami könnyen mozdult,
Lába kelvén, mind elpusztult,
Mert a gazda - „tiktak, tiktak” -
Nem hallá, hogy zárat nyitnak.

Meddig űle György a kádban
Lepedővel leszögezve,
Nincs megírva krónikámban.
Csak annyi van följegyezve,
Hogy mihelyt abból kilépe,
Tükröt vévén a kezébe,
Hogy bajuszát felsodorja:
Nem tehette, mert nincsen mit!
Mert bajusza nem nőtt semmit,
De *igen* a füle s orra!

(1854)

EGY KIS HYPOCHONDRIA

Meddő napok! üres lapok!
Kezdet elég: de semmi vég.
Lesz-e idő valaha még,
Melyben erőt s kedvet kapok?

Mi az erő? Önbizalom!
Kedvet s hevet a munka ád:
Folyó víznek nincs semmi gát,
Halál tesped álló tavon.

Nézd a napot: bár alkonyul,
Képén vidor az estbibor...
Ha! infámis rossz kerti bor!
Az ember még kijózanul!

(1854)

A KINCSKERESŐK

Elbeszélés

Ki nem szeretne pénzt sokat,
Öreg tallért, huszasokat?
Ki mondaná, hogy már elég,
Ha úgy elébe öntenék?
Neked, Pál, van: s többet kívánsz,
Kerek számból *csorbát* csinálsz;
Neked Péter nincs: de ha volna!...

Mint makkal az
Éhes malac
Szeretsz legalább álmodni róla.
De az álom csalárd büvész,
Vele ugyan nem sokra méssz:
Némelykor ad pénzt, eleget,
S találsz utóbb patkószeget,
Vagy markodból - -
- - - - - - - - - - - - - - - -

(1854 körül)

A KINCSTALÁLÓK

Hol volt, hol nem? három ember,
Éhes, rongyos, mind a három,
Munka-tenni egyik sem szer,
De henyélni, télen, nyáron.
Vagy, dologra ha kimentek,
Ez azért lőn, hogy *pihentek*
A nagy lusta heveréstől,
Borivástól, dőzsöléstől;
Uj erőt és új költséget
Gyüjtve, új tivornya végett.
S minthogy ebnek eb a társa,
Megtalálja zsák a foltját:
Ők is, rálelvén egymásra,
Megszerették egymás módját.
A barátság, mint a burján,
Az ebszőlő, a bojtorján,
Szivökben eggyé fonódott,
Semmi vészben el nem oldott;
Kivévén,...
- - - - - - - - - - - - - - -

(1854 körül)

SÍRVERS BARANOVSZKY MIKLÓS HAMVAIRA

Bús Tisza partjaitól, vándor, ha kit erre hoz útad
Íme! hazád nyelvén szól veled e ravatal.
Itt *Baranovszky*, honod fia, ment el örök nyugalomba.
Messzefutó pályán itt pihenésre talált.
És Buda bölcsőjét, - vagyonát nyujtá idegen föld,
Szorgalom, áldással fogva baráti kezet.
Majd a munka után megjött a kényelem, ízlés:
Művészet, tudomány honn vala termeiben.
Sírja fölé koszorút, melly el nem hervad, örökzöld
Hála virágaiból hű rokonok keze font:

Futva-fut a csermely, szaporán növekedni folyóvá;
S míg tova és tova száll: bérchona messze marad,
Végre közös tengerbe vegyűl. Azt gondolod, elvész?
Zápor alakban jő: s felbuzog a honi bérc.

(1854. dec. 25)

AZ IHLET PERCE

Mint a szerelmes boldog álminál
Tündér-alakká lesz bálványa képe:
Úgy lebben olykor a müvész elébe
Teljes tökélyben a szűz ideál.

De oh, ha vére csillapodni száll,
A gráciák övét elejti szépe:
Más hölgy tolong az istennő helyébe.
Asszony, minéműt köznap is talál.

Reszkess az égit így elveszteni!
Ha ő jelen, ha őt mosolygni látod:
Akkor, akkor ne múlassz költeni! -

Egyszerre, mint árny, tűn el az imádott,
És mint a rózsafelhő, nem sajátod; -
Perc a tiéd, egy perc, az isteni!

(1855 jan.)

HATVANI

Népmonda után

Kitelt az év, a perc lejára,
Hogy Debrecen hires tanára,
Mint vérrel esküvé egy rossz nap,
Átadja székét - a Gonosznak.

Az ifjuság tömöttebb rendben
Gyűl össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtul,
Midőn az éji óra kondul.

Nincs semmi nesz. Hallgatva várnak.
Jöttére a tudós tanárnak,
Ki a fekete könyvben olvas,
S korán arannyá válik a vas.

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csíziónál tudja jobban,
Bölcsek kövét régóta birja,
Nap- s holdfogyatkozást megirja.

Télen, szobában, érlel dinnyét
Csiklándni a vendégek ínyét,
S az asztallábból, mint varázslás,
Csapon dől a tokaji máslás.

A szobapadlón vizet áraszt,
Hogy nem lelsz egy tenyérnyi szárazt,
Sikolt, ugrál a női vendég:
De a víz egyre árad mindég.

Mert ezt kétségtelen forrásból
(Ki más után, ki hallomásból)
Az ifjuság vallotta szentnek:
Vénebb diákok nem füllentnek.

Most e percet borzadva várja
Midőn belép híres tanárja,
Nincs semmi zúgás, - légy ha rebben
Meghallik a népes teremben.

Sötét az éj. Künn vad vihar dul,
A szélkakas meg-megcsikordul;
Benn ösztövér gyertyák lobognak
Elősejtelmén nagy dolognak.

Az asztalon pedig halommal
Egy gólyalábu cirkalommal
Sötét, kormos edények állnak:
Eszközi bűvös mágyiának.

Ott serpenyő, ott szerteszéjjel
Kisebb-nagyobb szelence, tégely,
Üvegcső, lombik és retorta...
Tán a - majd megmondám ki hordta!

Mellettök egy magasabb állvány,
Fából csinált rezes nagy bálvány,
Üvegtányérral, mint malomkő:
S ha hozzáérsz megüt a mennykő.

De ím az ajtó, tudniillik
A műterem ajtója, nyílik
S jő a tanár, miként szokása...
Nem a tanár! csak *képe-mása*.

A suhogó fekete öltöny
Halkal seper végig a földön,
És kezdi, mint dologhoz értő,
Beszédjét a ravasz kisértő.

De, mint ama bölcs csízióban,
Homály uralkodik a szóban:
Mi a planéták befolyása?
Mit jósol a tenyér vonása?

Kik e s ama *jegyben* születnek,
Sírnak-e többször, vagy nevetnek?
A telihold, a görbe ujság
Szeszélyiből mi a tanulság?

Ha *tigris* a *medvét* lebirja,
(Mikép Albertus Magnus irja,
Vagyis ha két érc egybeolvad)
Hogy áll elő más *oktalan vad*?

Mind e csodát kifejti bőven
S mutatja tűzön, serpenyőben;
Sok görbe szám s ABRACADÁBRA
Firkáitól hemzseg a tábla.

De, amint egy gonosz planétát
Rajzolna, elejti a krétát:
Egy kis deák (röstebb a nagyja)
Utána szökken és feladja.

Hanem... egek!... az ifju sápad,
Meglátva egy pár csodalábat;
„Lóláb!" suttogja félelemben,
„Lóláb!" fut végig a teremben.

S egyszerre, mint vihar zugása,
Dördül az ének harsogása,
Merész hangon, őszinte hitben:
„Erős várunk nekünk az Isten!"

És mind magasbra szárnyal a szó,
Üvölt a *discant*, búg a *basso*,
Mikéntha Luther lelke szólna:
„Ha e világ mind ördög volna!"

Egy pillanat... kénkőszag érzik,
Hová lett a kisértő? nézik:
Hült helye a tanári széken,
Maga?... tán már pokolfenéken.

De a tanár jő, a valódi,
(Többé vele nem bir Asmódi)
S mi a természet zára, nyitja?
Isten-dicsőségül tanitja. -

(1855 ápr.)

A TETÉTLENI HALMON

Még áll a domb s én állok a felett,
Játszik velem bűbájos képzelet.

Csekély a domb, alig emelkedő,
Ormán csak fű, nem a bérc fenyve nő.

Csak, mintha pajzán szélfiak szeszélye
Egykor magát mulatta volna véle,

Midőn a porba' játszván, mint szokott,
Fövényből a pusztán csibét rakott.

Vagy mintha ember hányta volna nemrég...
Ki gondolná, hogy százados nagy emlék!

Hogy épen e halmon verette sátrát
Honunk szerzője, diadalmas Árpád!

Innen tekinte szét uralkodó
Szemekkel a vitéz honalkotó.

Le a Tiszáig, melyen túl ama
Berek sötétül, a táj karama,

S le Alpárnak, hol a kevély Zalán
Földönfutóvá lesz... holnap talán!

Ma még a zászló mind nyelére függ,
Ma még a harclovat békózza nyűg;

Békén legelnek a halom körül,
Ropogva, mint láng, mely avarba dül.

Egy ménes ez, egész a látkörig,
Hol a nap fénye játszva megtörik.

Csúcsos süveggel a tengernyi sátrak
Elszórva mindenütt, - s a dali bátrak,

Mint a köpűből méh, ha rajt ereszt,
Körüldongják a szellős ereszt.

Itt ősi dal zeng bujdosó Csabárul,
Bús vígalomban a szív öble fájul;

Ott kancatejnél, mely borrá megerjed,
Harsány mulatság nyers lármája gerjed,

Mig ösztörűfán egy-egy vizsga kém
Függ, mint árboc fölött hajóslegény,

Vagy egy vezér, a hadnak pásztora,
Vágtat s nyomán fölkél a föld pora.

Megszólal egy kürt napnyugat felé,
Csatára hívó - ez a Lehelé...!

Nem, nem, - csak a szomszéd Abony vagy Törtel
Kanásza múlatá magát a kürttel.

Gulyát növel a tábor helye s ők
Alusznak régen, a honkeresők.

De te virulj lábuk nyomán, Tetétlen!
Bársony füvet, sarjút tenyéssz a réten.

Hogy a kaszás ha egymást sarkalá,
Kövér rend dőljön a csapás alá.

Terhes kalászok habzó aranya
Borítsa földed, - s a csinos tanya,

Mely ott fehérlik zöld fasor megett,
Hordjon magán jólléti bélyeget;

Körözze mindég színe-telt majorság,
Hogy lássa hasznát Isten, ember, ország, -

És álljon a domb, a multak jele,
Kímélve bánjon a vész is vele.

(1855 ápr.)

KAPISZTRÁN

A Hunyadi-balladakörből

Fut Mohammed földön, vízen;
Védve immár a vég Nándor;
Homlokát letörli a hős
Hunyadi és Kapisztráno.

Borulának buzgó szívvel
Boldogasszony zsámolyához,
Te-Deumot, Téged-istent
Tart az ősz Hunyadi János.

Minden oszlop olyan zászlós,
Mintha mennybe szállna szárnyon;
Diadalmi dícsérettől
Dagadnak a bolthajtások.

És Kapisztrán így könyörge:
Oh, kegyes szűz, méhben áldott!
Hála néked; mert te véded
Hullámhányta hajócskádat!

Mert karomba vén koromban
Küldsz erőt és gyorsaságot:
Paizsodnak fénye előtt
Porba hulltak a pogányok.

Oh, fedezzed a keresztet,
Hogyha már én sírba szállok;
Végső harcom megharcoltam,
Nincs több hátra e világon. -

Ám leoldja olvasóját
Hunyadi vitéz, a jámbor;
Fon füzérbe, koszorúba,
Szép könyörgést, szép virágot.

S mind’ ezt mondja, míg levonja
Olvasóján a gyémántot:
„Védjed Isten a magyar hont,
És te szent Szűz, méhben áldott.”

És midőn a rózsát vonja - - - - -

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1855 körül)

SZIBINYÁNI JANK

Ritka vendég Rácországban
Zsigmond a király, a császár:
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár:
Hét egész nap látja dúsan,
Becsülettel, emberséggel;
Nem felejti, ki a gazda,
S nem felejti, kit vendégel.

Majd vigasság: zene, tánc, bor
Tartja ébren a földházat,
Majd *ujudvar*, öklelés áll, -
Hangos erdőn nagy vadászat:
Száz tülök szól, hajt az eb s pór,
Nyomja össze a vad berket,
Szorul a rés, a lovag lés,
Íja pendül, ménje kerget.

Áll a hajsza, vége-hossza
Nincs vetélgő hetyke dicsnek:
„*Magyar* a magyar” Zsigmondnak,
„*Szerb* a szerb” Lazárevicsnek;
„Ámbár - mond ez - udvaromnál
Van egy apród, csak parányi:
Az *magyar* lesz!... Erdély szülte,
Neve Janko Szibinyáni.

Hallod-e Jánk”...! Ím azonban
Zörmöl a gaz, reng a sűrü:
Nagy csikasz vad ugrik föl, de
Visszaperdül, mint a gyűrü -
„Hallod-e Jánk! ím *királyod*
Szeme látja, - s ez jutalma,
Hogy te nékem azt a farkast
Megkeríted élve, halva.”

Rövid a szó, - gyorsan hangzó
Kísérője büszke jelnek:
De sokallja, meg se hallja,
Már nyomúl a hősi gyermek.
Hol királya, még a tájra
Szeme egyszer visszalobban,
S a vad állat meg sem állhat:
Mind szorítja, űzi jobban.

S majd a róna sorompója
Nyílik, amint hajtja ménjén,
Majd eltűnnek a sürűnek
Lombos, ágas szövevényén.
Itt gyalog száll, - paripája
Fel s alá nyerít gazdátlan;
Szóla Zsigmond: kár volt, mégis!...
Szól a vajda: semmi! bátran!

Jank azonban mind nyomon van:
Le, a völgynek, fel, a hegyre,
Vadcsapáson, vízomláson
Veri, vágja, űzi egyre.
A vad olykor hátra horkol,
Foga csattog, szája résnyi,
Majd, mint vert eb, kit hevertebb
Ostor üldöz, szűköl és nyí.

Már az állat piheg, fárad,
Nem az ifju, noha gyermek:
Martalékát addig űzi
Míg ledobban s vár kegyelmet.
A királyhoz és urához
Rabul vonja, szégyenszemre;
Szól a vajda: ez nem első!
Szóla Zsigmond: „Istenemre!...

Tartom a just e fiúhoz!
Enyim a fa, az gyümölcse:
Visszakérem. Te kegyelmed
Ebben most már kedvem töltse."
Nem oly hangon volt ez mondva,
Hogy sokáig, vagy hiába...
Így kerűlt Jank Szibinyáni,
Zsigmond király udvarába.

Ott idővel karral s fővel
Isten után vitte sokra;
Másszor is még, többször is még
Járt vadászni *farkasokra*;
Mint védője a keresztnek,
Megrontója büszke tarnak,

Idegen nép hőse is lett
Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi,
Guzlicájok hangja mellett:
Ki volt Janko Szibinyáni.
De a magyar ajakon is
Neve, híre általános:
Mert hisz él még... él örökké
A dicső *Hunyadi János*.

(1855 ápr.)

HUNYADI CSILLAGA[14]

Csillag tűnt fel, fényes csillag,
Merre a nap télben feljő;
Tiszta volt a mennyek boltja,
Semmi pára, semmi felhő.

S valamennyi égitestet
Homályossá tőn a szégyen,
Hogy, miként az, nem ragyognak
Összevéve hárman-négyen.

De koronkint amaz egynek
Fénye elhalt, oly sötét lett!
Bárha semmi köd vagy pára
És az égbolt tisztán kéklett.

Ámde újra még teljesben
Ragyogott fel szép világa:
Mint a gyémánt, oly tündöklő,
Mint az arany, olyan sárga.

Látta ezt egy földön járó;
A sötétből, mely övezte,
Vággyal nézve ama fényes
Csillagokra, messze, messze...

S álmodozván, így sohajtott,
Így ohajtott fel a jámbor:
„Haj! ki vagy te, sárga csillag,
Ismeretlen égi vándor?

Nem vagy-é te ama bolygó,
Minden bolygók fejedelme,
Kinek útját szabja, méri
A tudákos emberelme?

---

[14] Előhang akart lenni a Hunyadi ballada-körhöz. A. J.

Nem vagy-é te ismeretlen
Szebb egekből új jelenség,
Hozva nékünk e vén földre
Balszerencsét, jó szerencsét?

Nem vagy-é te boldog szellem,
Megidvezült, megdicsőült,
Hogy vigasztalj a mostanról,
Hogy reményt nyujts a jövőrül?”

Ekkor ábrándos lelkében
Így zendült meg valamely szó,
Mintha csak a csillagokbul
Válaszképen lehallatszó:

Én vagyok *az*! földi ember
Fajod régi büszkesége,
Nevem így zeng míg egy név lesz:
Hunyadiak dicsősége.

Kiknek tiszta ép erkölcsén
Semmi csorba, semmi szeplő;
Kiknek, egyaránt, kezében
Nagy volt a kard, és a gyeplő...

(1855)

ISTVÁN ÖRÖKJE

Az időket zengem én, és az idők apját,
Teliteljes fényiben a dicsőség napját.
Vajha késő énekem egy Józsua lenne!
Megállítná e napot, mielőtt lemenne.

Üle István szent király fejedelmi székén,
A soknyelvű nemzetet birja vala békén;...

(1855 körül)

STANZÁK
„MÁTYÁS DALÜNNEPE”

eposzi kísérletből

1

A király ünnepét fogom énekelni,
Mikor összegyűltek a dal fejedelmi
    Fényes Visegrádra, Mátyás udvarában,
Díjért, dicsőségért nagy versenyre kelni.
    Oh lantom! ha értél valamit korábban
    Ha egy szikra lélek volt az asszu fában:
Most, igazán most kell magadér’ kitenned
Mert nem szabad nevét hiába fölvenned.

2

Nem mondom, hogy zengjed győzelmes csatáit -
Ki merné feszítni énekét odáig!
    Ő békében is nagy... vajha békenapján
Érjenek nyomába egyszerű nótáid! -
    Andalog, andalog a történet lapján
    S felszökken a lantos, hangszeréhez kapván:
De meg' alácsügged szíve, szeme, karja;
Mintha mondaná, hogy: „Ki meri? ki hallja?..."

3

Ki meri? ki hallja? és talán: ki bírja...?
De engem eléget szégyen rozsda-pírja,
    Hogy időmhöz képest oly keveset tettem
És hogy az *én könyvem* még nincsen megírva.
    Állj meg, élet napja, oh állj meg fölöttem,
    Csak míg ezt az egy dalt szépen elzöngöttem!
Azután nem bánom, hadd jöjön az este:
Édes lesz a harmat, mely sirom megeste. -

4

Ama fényes időt hozom említésbe,
Mikor a nagy király bevonúla Bécsbe.
    Lobogók lobogtak száz diadal-íven,
Száz harang némult el az ágyudörgésbe'.
    Csillogó követség, hódolatra híven,
    Üdvözölte Mátyást, győzödelmes néven,
S a bámuló népnek, bár látott elégszer,
Csaknem elvakítá szemeit az ékszer.

5

Legelül vivék a győzelem tanúit,
Fegyveren, zászlókon a harc koszorúit;
    Azután a síp, dob, tárogató zenge,
S diadal dagasztá a kürtök szarúit.
    Azután egy őrhad; azután a gyenge
    Bécsi szűzek hosszú, ünnepélyes rendje;
Aztán a királyné, vert arany hintóban;
Országot ér, ami rajta ragyogó van.

6

Nem messze a király egyszerű köntösben
Lovagol. De előbb ott menének közben
    Aranyos apródok, mind ifju növendék,
Hercegek és grófok fiai legtöbben.
    Majd a holló címert hordozó leventék
    Mátyás közeledtét kürtszóval jelenték;
S valamennyi ország címere, zászlója
Hirdeté, hogy ímhol nagy uralkodója.

7

Ott a négy ezüst csík szép vörös mezőben,
Látszik, hogy piros vér megáztatta bőven,
    De a hét oroszlány nincsen immár közte
(Hét magyar vezérünk) mint egykor-időben.
    Hanem ott az András érseki keresztje,
    Jeruzsálemnél azt ő maga szerezte.
Mindez ábrázolva mesterül egy képen,
S Hunyadi hollója gyűrüvel középen.

8

Ott lebeg Csehország büszke oroszlánja,
Jóllehet mérgében a nyelvét is hányja;
    Koronás fő három, mellyel bír a dalmát;
S a szomszéd horvátok egyszerű kockája.
    Kardos kar jelenti Ráma birodalmát,
    Vadkan feje s négy hold a szerbek uralmát;
Hármas koronával Gácsország dicsekszik,
A szerémi szarvas zöld fa tövén fekszik.

9

Hát ama nap és hold, a hét sziklavárral
S aranyos mezőben a turul madárral?
    Te vagy az, te vagy az, gyöngy kis ország, Erdély!
Aztán a bolgár föld a három agárral.
    Azután Etelköz, melyet ősi kard-él
    Szerze a Bog mellett, a szőke Szerednél;
Jő Kunország ebe, s a moldvai marha,
S Havas-el hollója, kis keresztjét tartva.

10

De ki győzze mindazt sorra énekelni:
Elmondani is sok, hát még véren venni! -
    A király azonban egymaga kiválik,
Mert csupán őrajta nincs ragyogó semmi.
    Fegyver-öltözetje, felburkolva állig,
    Annyi drágaság közt egyszerűn barnállik:
De a fényes lélek, mint egy fényes felhő,
Homlokán sugároz, mint a nap, ha feljő.

11

Homlokán sugárzik, űl az eszes képen,
Mosolyog az ajkán, lángol a szemében.
    Alatta enyeleg harci méne, Kánya,
S mivel oly lassan kell, nem tudja, hogy' lépjen.
    Maga az aranypénzt jobbra-balra hányja:
    Arany pénz helyett van szeme ragyogványa,
A szelíd kegyesség, a nyájas tekintet,
Melyet a nép közé jobbra-balra hintett.

12

Oldalán egy ifjú lépdelteti ménjét,
Tőle, mint szerény hold, kölcsönözve fényét.
    János az, Korvinusz, kinek születése
Nem ismert egyéb, mint szerelem törvényét.
    Szeretet! ez bűne, ez lesz bűnhödése
    Ha feltámad egykor a nagyok önzése;
Oh! ha mint szeretni, úgy tudna gyülölni:
Nem látna idegent atyja székin ülni...
- -

(1855)

A VÉN GULYÁS

Egy pohár bor a kezében,
Bora elfoly, keze reszket,
Vén gulyás ül a karszéken
Mult időkre emlékeztet.

Hosszú évsor nyomja vállát,
Száz esztendőt emlegetnek;
Elég volna hagyománynak,
Elég volna történetnek.

Ifj'urakkal iddogál sort,
Kik, mint gyermek a toronyra,
Oly bámulva, oly szédülve
Néznek e nagy életkorra.

Elgondolják, hogyha évök
Összeraknák hárman, négyen,
Az ha lenne olyan lépcső,
Ami e tetőig érjen.

S elgondolják, hogy kedélyre
Három-négy sem ér ez aggal,
Ki nevet, iszik, danolgat
Tréfaűző ifj'urakkal.

„Azt a régit, Marci bátya!"
S felkurjant a kedvenc nóta!
Ki tudná hanyadszor fúja!
És ki tudná, hogy mióta!

„Hej Nagy-Kőrös híres város,
Ez s ez ottan a nótáros..."
De az mégsem oly keserves
Mint a: „gonosz komiszáros."

Erre még most is neheztel,
Nem felejti a vén pásztor:
Sok borsot törhettek *egymás*
Orra alá, egyszer-másszor.

S ki a rövidebbet húzá,
Az *ellenfél*, hol azóta?...
Csak a Marci bácsi ajkán
Élteti egy öreg nóta.

Így danolgat, így beszélget
Ama régi jobb időrül,
Közbelopván egy-egy *rejtélyt*
Hol tinórul, hol üszőrül.

Körben ülnek hallgatói
S egyik így szól ingerkedve:
„Hát a halál, - Marci bátya?...
Volna-e már hozzá kedve?"

Nem felel rá; most az egyszer
Úgy tesz, mint aki nagyot hall,
Néz sokáig a padlóra
S döföli az ónas bottal.

Végre homlokát felütve
Néz merően, szól nyugodtan:
„Beszámoltam minden ősszel,
Kárban soha nem maradtam.

Egy borjúfark sem hibázott,
Ennyit sem tud rám a gazda;
Még apjának, nagyapjának
Sem volt soha rám panassza."

S leül biztos öntudattal
Hogy rendén a számadása.
Nem hiányzik-é majd végül?
Nem én dolgom, - azt ő lássa.

S ujra felpirul kedélye,
Had busúljon aki káros;
Jót iszik rá és felkurjant:
„Hej Nagy-Kőrös híres város!...”

(1855 máj.)

A VÉN GULYÁS TEMETÉSE

Viszik Marci bácsit, nem is hozzák vissza,
Hova ő most indul, nem csekély út lesz a!

Nincs is benne mód, hogy gyalog odaérjen:
Mint urat kell vinni fekete szekéren.

Harminchat ökör van fogva a járomba...
Majd csak bévontatják a paradicsomba.

Hát még a kiséret! az egyszer a fényes:
Előtte a gulya, utána a ménes.

S a lágyszívü barmok, mintha búsulnának
Mind olyan ostoba képeket csinálnak.

De az neki mindegy: ő már deszkát árul,
Vagy tud, vagy nem is tud e komédiárul.

A gulyát sem kérdi: hever-e? szalad-e?
Csak egyszer se mondja: *tala te! tala te!*

Csöndesen nyujtózik hátán a szekérnek,
Már nincs messze a hely, tüstént odaérnek.

Ott örök bucsút vesz tőle ménes, gulya;
Mögötte bezárul másvilág kapuja.

De kiséri két pap, két egyház imája...
No, hisz valamelyik majd csak eltalálja.

S amit száz esztendő *nyilt kérdésül* hagyott,
E szegény bitang juh fölleli itt, vagy ott.

Lelje is föl *nyáját*, lelki üdvösségét:
Béke födje hamvát... fátyol az emlékét.

(1855 máj.)

EMLÉNYEK

I

Ki nékem álmaimban
Gyakorta megjelensz,
Korán elhunyt barátom,
Van-é jel síri fádon,
Mutatni, hol pihensz?

Oh! mert hiába költ már
A hír nekem mesét,
Hogy még tán eljövendesz:
Tudom én, mit jelent ez
Ellenmondó beszéd.

Igen, a hír halálod
Kimondani haboz,
S hogy a nehéz követség
Nagyon zokon ne essék,
Szavában ingadoz.

Majd elragadja tőlem
A már adott reményt;
Majd, amidőn elillant,
Távolról visszacsillant
Még egy csalóka fényt.

Hány bús alakban látom
Éjente képedet!
Sírból megannyi árnyak...
S kik onnan visszajárnak,
Nem hoznak életet.

II

Behantozatlan áll
Hamvai fölött a hely.
Hol, merre nyugszik ő,
Nem mondja semmi kő,
Nem mondja semmi jel.

S hazám leányi közt
Nincs egy Antigoné,
Ki sírját fölkeresve,
Hantot föléje nyesve,
Virággal hintené!

(1851)

III

De nyugszik immár csendes rög alatt,
Nem bántja többé az „Egy gondolat”.

Mely annyit érze, hamvad a kebel,
Nyugalmát semmi nem zavarja fel.

A lázas álom, a szent hevülés,
Ama fél jóslat... vagy fél őrülés,

Mely a jelenre hág, azon tipor
S jövőbe néz - most egy maréknyi por.

De jól van így. Ő nem közénk való -
S ez, ami fáj, ez a vigasztaló.

A könny nem éget már, csupán ragyog;
Nem törlöm még le, de higgadt vagyok.

Gyakran, ha az ég behunyta már szemét,
Gyakran érzem lobogni szellemét.

Szobámba leng az a nyilt ablakon,
Meg-megsimítja forró homlokom.

Hallom suhogni könnyü lépteit
És önfeledve ajkam szól: te itt?...

S döbbenve ismerek fel rajzomon
Egy-egy vonást, mit szellemujja von.

„Övé! kiáltom, itt, ez itt övé:
A szín erős, nem illik együvé.”

És áldom azt a láthatatlan kezet...
Múlass velem soká, szelid emlékezet!

(1855 jún.)

NÉPNEVELÉS

Híres falu Gömörben Jolsva,
Még híresebbé tette jósa,
Kiről bár még nem zönge ének,
Hét ország vet határt nevének.

Jövendül egyre, télen-nyáron,
Túltesz a százéves naptáron:
Mikor lesz szél, eső, zimankó,
Mikor kell bunda, vagy szürkankó.

Hol az okosság mécse rögtön
Kialszik, őt vezérli ösztön,
Mint a kaszáspókot vezérli,...
Vagy ami a szelet megérzi.

Mint egy garaboncás, legottan
Vihart csinál, ha kedve szottyan;
S mit szája mond - probátum! - meglesz
Nyáron meleg, télben hideg lesz.

Ha ő egyszer kimondja, várhadd:
Lesz jégeső, a víz megárad,
Gyümölcskertünk hernyó emészti,
Betegek a szőllő gerézdi.

„Csitt! - közbevág - csitt!" és az apró
Naptárak ajkán elhal a szó;
Vagy azt se tudják, mit beszélnek:
Derűt, borút össze-izélnek.

A Győri, Váci, s több efféle
Mind hosszu orral búnak félre;
S a Lőcsei (oly nagy korábban!)
Meg-megfordul halott porában.

Az üstökös feljőni sem mer,
Csúffá tevé egy földi ember:
Ide s tova lesz (ő ha rest is)
Lesz háború, éhség, vagy pestis.

Örüljetek, szegény parasztok!
Többé ne halljam egy panasztok:
Mit zúgolódtok az időre?
Azért papoljuk mi előre?

Nem! - féltse más, hogy magva vesszen,
A babonát: korántse'! dejszen!
Ha egyszer mi, tanultak, űzzük,
S mint tudományt, rendszerbe fűzzük.

A véges ember mit se tudna,
Ha olykor nincs egy Jolsva, Rudna,
Mely e hitetlen, vak sötétség
Korában szítsa Veszta mécsét.

(1855 jún.)

ÁRVA FIÚ

Árva fiú sír az ablak alatt,
Ifi'asszony a szobában múlat.
  Anyám, anyám! hideg van itt,
    Bocsáss be,
    Bocsáss be."
  Megállj, poronty... megyek ki csak,
    Megállj te!"

Ifi’asszony gyújt lobogó lángot,
Süti annál a csöröge-fánkot.
„Anyám, anyám! eressz be már,
Ehetném,
Ehetném.”
„Csak *ezt is* még a föld alá
Tehetném!”

Árva fiú marad a sötétben,
Özvegyasszony kedvese ölében.
„Anyám, anyám! nem tudom én
Mit látok,
Mit látok;
Félek nagyon: ne oltsd el a
Világot!”

Temetőben árva fiú apja
Lepedőjét, szemfödelét kapja.
„Anyám, anyám, az Isten szent
Nevére,
Nevére!
Amott jön az édesapám
Fehérbe.”

Kimene az özvegyasszony éjjel,
Veri fiát a vizes kötéllel,
„Ne bántsd, ne bántsd, gonosz r...!
Az árvát,
Az árvát:
Te ölted meg, te adod meg
Az árát.

Temetőben csendes az én házam,
Jobb neki ott énvelem egy házban;
Oda viszem karon fogva
Magammal,
Magammal:
Ne bánjon így senki az én
Fiammal!”

S ifi’asszony elszalad egy ingben;
Ismeri őt a faluba’ minden:
Körül, körül csatangol a
Temetőn,
Temetőn.
Szegényt, szegényt szánd meg uram
Teremtőm!

(1855 okt.)

ZÁCH KLÁRA

Énekli egy hegedős a XIV-ik században

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsa, piros rózsa...
Szőke, leány, barna.

„Királyasszony, néném,
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Haj, beh szeretném én!

Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

„Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér! -
Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Félek, bizony gyász ér!

Sietős az útam,
Reggeli templomra:
Ha beteg vagy, hát fekügy le
Bársony pamlagomra.” -

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, - nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.”

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

„Hej! lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lyányom.”

„Jaj, atyám! nem - nem -
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát, -
Taposs agyon engem...!”

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja - volt kezébe’.

„Életed a lyányért
Erzsébet királyné!”
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyönge négy ujjáért.

„Gyermekemért gyermek:
Lajos, Endre, halj meg!”
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert...
Fiaim, - Cselényi...!”
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. -

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?”

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

A másik kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!”

Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak.
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! -

(1855)

BOR VITÉZ

Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bércen völgyön.
Bor vitéz kap jó lovára:
„Isten hozzád, édes hölgyem!”

Vak homály ül bércen-völgyön,
Hűs szél zörrent puszta fákat.
„Isten hozzád, édes hölgyem!
Bor vitéz már messze vágtat.”

Hűs szél zörrent puszta fákat,
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágtat,
Szép szemét a lyány kisírta.

Megy az úton kis pacsirta:
Hova megyen? hova ballag?
Szép szemét a lyány kisírta:
Szól az apja: férjhez adlak!

Hova megyen? hova ballag?
Zúg az erdő éji órán.
Szólt az apja: férjhez adlak:
Eskü elől szökik a lyány.

Zúg az erdő éji órán,
Suhan, lebben a kisértet.
Eskü elől szökik a lyány:
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted.”

Suhan, lebben a kisértet,
Népesebb lesz a vad tájék.
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted
Elesett hős, puszta árnyék.”

Népesebb lesz a vad tájék,
Szellem-ajkon hangzik a dal.
„Elesett hős, puszta árnyék,
Édes mátkám, vígy magaddal!”

Szellem-ajkon hangzik a dal,
Indul hosszu nászkiséret.
„Édes mátkám, vígy magaddal!”
- „Esküvőre! úgy igérted.”

Indul hosszu nászkiséret,
Egy kápolna romban ott áll.
„Esküvőre! úgy igérted.”
Zendül a kar, kész az oltár.

Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja.
Zendül a kar, kész az oltár,
Díszruhában elhunyt papja.

Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog.
Díszruhában elhunyt papja;
Szól az eskü: kéz kezet fog.

Ezer lámpa, gyertya csillog, -
Künn az erdő mély árnyat hány.
Szól az eskü: kéz kezet fog;
Szép menyasszony színe halvány.

Künn az erdő mély árnyat hány,
Bagoly sír a bérci fok közt.
Szép menyasszony színe halvány -
Halva lelték a romok közt.

(1855 nov.)

NÉMA BÚ

Halnak, halnak,
Egyre halnak,
Színe, lángja a magyarnak.
Itt is egy név,
Ott is egy név,
Hányat elvisz minden egy év.

S aki még él,
Minden névnél
Összerezzen, búsan, árván:
Mint a néma
Lomblevél, ha
Egy-egy társa hull le sárgán. -

(1856 márc.)

ÍRJAK? NE ÍRJAK?

I

Írjak? ne írjak? egyre számolom
Határozatlan az öt ujjomon.
Nem írni, vétek; írni, kész harag...
De mikor Bikfic is verset farag!
Eh, félre tőlem együgyű szerénység!
Máshol megy az: itt *minden* a legénység;
Szegény koldúsnak táskája üres;
Ki mer, nyer, és talál az, ki keres.

Nincs szebb dolog, mint az őszinteség;
Elrejtett gyertya mi haszonra ég?
Vagy, például, mit érne a tojás,
Ha nem kiáltná a tyúk: „kotkodás!”
Cégér fityeg, hol a kancsó kerülget;
Cégér ne’kűl a jó bor is elülhet,
Kivált az érdem olcsó vakbora, -
Nehezen akad erre cimbora.

A nagy Simon (ki nem isméri őt!)
Az álszerénységből szépen kinőtt.
Ő az, kitől (bizony már jó minap)
Egy hirdetést hoz valamennyi lap:
Hogy ő az apja lelkinek se vár
(Nem oly bolond ő, mint Shakespeár’)
Elismerésre, költői babérra,
Halál után egy foghagymát sem ér a;
Patkó se kell, ha már nem él, a lónak,
S jobb egy veréb ma, mint egy túzok holnap:
Ismerje meg hát a világ jelenben
És bálványozza lángeszét; különben...

No, mások ezt más útakon teszik,
S mindegy az út, ha összeérkezik.
Ezt elragadja „villám képzelet”
És hordja fenn „a csillagok felett”;
Azé „miként sas” röptiben merész,
Felhőt eszik s bátran a napba néz;
Sok a babért fitymálja, megveti,
Mint gyermek a babot: „kell is neki!”
Míg más, ki páva-tollakkal ragyog,
Fennyen kiáltoz: „én költő vagyok!”
Némelyik „pálma”, ezt ő mondja, ő;
Már most is óriás... hát még ha nő!
A másik így zár minden éneket:
„Lesz oly idő még, mely megemleget!...”

II

Hogyan? nem írni most? letenni tollamat,
Midőn, ha nem csordúl, csöppen egy kis kamat?
Midőn az olvasó már-már olvasni kezd,
S talán még rá is áll, ha mondom: vedd meg ezt!
Hála az égnek! ím, lendül a könyv-ipar:
Iró, ha kurta is, lesz néki, ha kapar;
Az üzlet új, hanem elég böcsületes,
A cikk olcsó ugyan, de kél, bár szemetes;
Aztán, szó ami szó, nekünk sem sokba áll,
Oly könnyen *termelünk*, mint aki úgy... talál;
Mint a kosárkötő, s a még olcsóbb koma...
De hisz oly régi már s kopott ez adoma.

Minden kezdet nehéz. Nálunk kivált soká
Lőn, míg a házalást a Múzsa megszoká:
Hogy mint tirol leány, ajtón ablakon át
Unszolja készletét s mindig-kész mosolyát.
Mert a kereskedést - ha tiszta, ha vegyes -
Fitymálva nézte a fönhéjázó begyes;
A legtisztábbik is, gondolta, nehezen
Ha nem hagy olykor egy kis piszkot a kezen.
Nem volt inyére a hétköznapi modor,
Virágillat helyen nem a *lucri odor*:
Üzér, ügyér, hajhász, csőd, firma, company,
Ily szókat ő ki sem birt volna mondani.
Nagyon rátarti volt: fenn-ült a glórián,
Övedzve néha mint karcsú görög leány,
Vagy olykor mint a Seine partjárul egy najád,
Vagy szőke Rajna-szűz, ontá arany haját.
Idegen volt, de szép, a szép „Xenidion”,
S nem árulá kecsét... leszállított dijon!...

III

Írjak? ne írjak?... Egy istencsapás:
Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás.
Mert kinek arca van és háta ép,
Ily had közé bizony átallva lép,
Kivált ha nincs is méltó fegyvere,
(Mit ér a szó, hol ostor kellene!)
S a közmondás hamar fejére gyűl:
„Ki, ugymond, e’ s ama közé vegyűl!”
De mikor a civódás tére szent!
Patkóiktól még az oltár se’ ment!
Fut a kilenc szűz, döng a hét halom!
Ocsmány ökölharc az irodalom!
E szentegyházbul ostorral sem árt
Kiűzni alkuszt és galamb-kufárt.

„Vitatkozás az elmét növeli”,
Kocódni kissé, ez is emberi,
S az író, hogyha máshol *emberebb*,
Bizonyos pontig jól áll a szerep:
Míg tárogatva zeng a csatadal,
Lovagkesztyűben foly a viadal,
S borítja bár az arcot vas lemez,
Hisszük, nemes vonásokat fedez.
Így tört minap láncsát Kazinczy, Bajza,
Így fedte Kölcseyt Achilles pajzsa;
S ha olykor közbe szól a szenvedély,
Ha nem mindig volt más az ügy s személy
Nem kofanyelven hallá a közönség:
Az, és philippica... van ám különbség.

Való, hogy a személyes galibát
Az üggyel összevétni nagy hibád:
De mit teszesz, ha egy masült zseni
Arcodba körmöl és fogát feni?
Ha rossz poéta és rossz költemény -
Apa s fiu - ugyanazon személy.
Mert, mint a tigris védi kölykeit,
Úgy védi a papa szülötteit?
Ilyenkor nagy baj a határvonás:
- De egy epigram’ mégse záptojás!...

(1856)

SZONDI

„Beborult a csillagos ég felettünk,
Uramisten! védd a hazát helyettünk,
Vérünk áldozása,
Életünk fogyása
Hogy ne essék hiába:
Oh, ne engedd, uramisten!
Jutni pogány igába.”

Szondi vitéz szomorkodik szivében;
Töri török Drégel várát keményen;
Basa büszkén járat:
Adja fel a várat
Kegyelemért, cserébe.
„Kegyelem az istennél van:
Folyamodom elébe!”

„Hadakozó vitéz népem mind kevés,
Fogy az ember, szaporodik a törés;
Minden katonámra
Egy-egy kapu tárva
Dőledező falamon:

De azért mi nem megyünk ki,
Itt halunk meg a romon.”

Hallja Márton, Oroszfalu pásztora,
Kezeinél az úri szent vacsora...

(1856 körül)

A KÉT APRÓD

Szondi vitéz harcolt lelkesen,
Drégel alatt nyugszik csöndesen;
Sírja felett kopján gyászlobogó, koszorú,
Kopja tövén két szép ifiú.
.....

(1856 körül)

SZONDI KÉT APRÓDJA

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifiu térdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mintha volna feszűlet.
Zsibongva hadával a völgyben alant
Ali győzelem-ünnepet űlet.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba füzért,
Odaillőt egy huri nyakra!”

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván.”

...S hogy feljöve Márton, az oroszi pap,
Kevély üzenettel a bősz Ali küldte:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

„Szép úrfiak! immár e puszta halom,
E kopja tövén nincs mér’ zengeni többet:
Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizü sörbet. -”

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

„Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma.
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs...
Ali győzelem-ünnepe van ma!”

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

„Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár födi vállát bíborszinü kaftán,
Szél zendül az erdőn, - ott leskel a hold:
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!”

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsü marhát máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tőrt keze forgat.

„Aztán - no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, - rövid az eset -;
Zengjétek Alit ma helyette!”

Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Öltözteti cifrán bársonyba puhába:
Nem hagyta cselédit - ezért öli bú -
Vele halni meg, ócska ruhába’!

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok’ a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a széltül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedűl!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledűl,
Kelevéze ragyog vala balján.

„*Rusztem* maga volt ő!... s hogy harcola még,
Bár álgyúgolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harcot!... Azonban elég:
Ali majd haragunni fog érte.”

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét:
Ő álla halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dícséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesszeje vár
És börtöne kész Ali úrnak.”

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
Ki miatt lőn ily kora veszte!

(1856 jún.)

AZ ÖZVEGY LAKÁSA

Töredék

...Zöld halom tövénél áll szerény lakása
Keskeny láthatár...

Hogy ne a világot, csak a mennyet lássa.
...Mosolyog, mosolyog, mígnem mosolygása
Szivárvánnyá válik szeme egy könnyében.

(1856)

NÉPDALOK

I

Sírva jön a magyar nóta világra,
Bánatos a magyar ember világa.
Mit keseregsz, atyámfia, rokonság?
Ez az egész merő élet bolondság.

Duna vize lefelé foly, nem vissza,
Régi baját magyar ember elissza!
Azt miveli széles-magas kedvében,
Majd megszakad belé a szív keblében!

II

Elesett a Rigó lovam patkója,
Jeges az út, majd kicsúszik alóla,
Fölveretem orosházi kovácsnál, -
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy rigószőrü paripám,
Eladatta a szegedi kapitány,
Ott se voltam az áldomás-ivásnál, -
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy fehér házam, leégett;
A telekem, azt se tudom, kié lett;
Be van írva vásárhelyi tanácsnál, -
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt szeretőm, esztendeig sirattam,
Az nekem a mindennapi halottam,
Most is megvan az a gonosz, de másnál, -
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

(1856)

DAL

A hegedű száraz fája,
Beh szomorú a nótája!
Úgy megsí-rí, úgy kesereg,
Talán a könnye is pereg.

A hegedű bús nótája,
Magyar ember múlat nála:
Úgy megdanol, táncol, vigad,
Hogy a szive majd megszakad.

(1856 nov.)

PÁZMÁN LOVAG

Víg ballada

I

Vára öblös teremében
Jár alá s fel bajnok Pázmán,
Lépteit majd csillapitja,
Majd megindul szaporázván;
Lába, szíve, egyre tombol,
Visszadöng a tölgyfa padló:
Udvaron áll, kész nyeregben,
Nyihog, prüszköl, fú a vad ló.

„Hova férjem? édes férjem?
Ily korán? ily éhgyomorral?
Panni! Gunda! hol maradtok?
Egy, kettő, a mézes borral!
Menten itt lesz, (boldog Isten!
Még hajamba' nem volt fésű) -
Ha egy percig vár kegyelmed,
Lesz kalácsom, új sütésű."

Hallja Pázmán, elfordúlva,
Háza zengő fülmiléjét;
Csak pirosló füle látszik,
Az mutatja szenvedélyét;
Feje búbján holdvilág van,
Melyet érc-sisakkal föd be;
Nem felel, csak egyszer-kétszer
Kiköhent az őszi ködbe.

„Rossz idő van, édes apjok!
Nem tanácslom... hűs a reggel.”
Mond az urhölgy, és befordul
S visszatér nagy köpönyeggel;
Várva, félve, tűrve, kérve
Áll mögötte, hogy feladja:
De bosszúsan tiltja hátrább
Könyökének mozdulatja.

„Mire véljem, drága férjem?
Honnan e rossz kedve márma?
Nem aludt jól? rosszul ébredt?
Kénye ellen volt a párna?
Én vetem fel, két kezemmel,
Én puhítom minden este -”
Szól, s mint harmat gyenge fűvön,
Remeg a szép asszony teste.

Indul Pázmán, meg se állván
Könnyes szemnek, rezgő szónak;
De nem mindjárt leli nyitját
(Sarka felől) az ajtónak.
Néz utána egy-két percig
Szegény ifju asszony, Éva:
Úgy nevetne! s úgy meg-sír, hogy!...
Soha, soha ilyen tréfa.

Mikor aztán a küszöbnél
Azt se mondja: Isten áldjon,
Vas kezére omlik a nő,
Csókkal hinti, hogy megálljon.
De az, fogja, visszadobja,
Egyet mordul: „Vissza, kígyó!”
Ráfordítja a nagy kulcsot
S öve mellé szúrja: „Így jó!”

II

Visegrádon a király van heverő sorral,
Nem komoly tanácsot űl, nem hadi cselt forral,
Nincsenek is ma körötte nagyszakállu vének:
De van öröm, hejjehuja, tánc, muzsika, ének.

Odamene jó lovag, bús-haragos Pázmány,
Lépte alatt nyög a föld, csikorog a márvány.
„Ki dörömböl? ki csörömpöl?” - „Ismeri fölsége:
Kinek az a jó bora volt, s nyalka felesége.”

„Nosza hamar, a bolond! ülj le ide, Rikkancs!
- Gondolom én, mi a baj, hol töri a bakkancs -
Légy te király, én pedig egyszerü kiséret:
Mit te kiadsz, itt a szavam, álljon az itélet!”

Összeszedi a bolond sete-suta képét,
Úgy üli meg a király aranyos karszékét. -
Odakünn az öreg, ha ki útját állja,
Kilenc szobán keresztül döfi, taszigálja.

Megkövetem a király fölséges személyét:
Nagy harag és nagy panasz nyomja szivem mélyét;
Nem vagyok én boros ember - bor nekem a bánat!
Megkövetem, ha szabadabb szóra nyitom számat!

Jöttek, uram, udvarodtól ifiú legények - -
„Mi dolog ez? s idehaza maradtak a vének?”
Nem az a baj, uram király, más nekem a gondom:
Odajöttek vadászni, fiatalok, mondom - -

„Vadasodat megrohanák? tilalomba törtek?”
Dehogy uram! annyi van ott, vigye el az ördög,
Annyi a vad erdeimen, se szeri, se száma -
De, ha szóhoz nem jutok, nem lesz vége márma.

Este magyar lakomán szívet melegíténk,
A királyért, hazáért, poharat üríténk -
„Teleitták magukat? összeverekedtek?”
Dehogy itták, dehogy itták! szépen lefeküdtek.

Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást -
„S nem fizetik, ugy-e bizony, a vacsorát, hálást?”
Beste kura fi...zetésért látni a vendéget!
Magyar ember nem teszi azt, tudja-e fölséged!

Reggel, uram, valamennyi útnak ered szépen,
De az egyik visszaoson - ez a bajom épen -
Azt az egyet, uram király, a radnai Szűzre!
Megölöm, - ha ma jutok is a gyehenna-tűzre.

„Nagyon illő a panasz, jó lovagom, Pázmán;
Ilyen eset még nem esett magyar ember házán:
Útnak ered a vendég, visszaoson egyik;
Azt az egyet megölöd: nagyon helyes eddig.”

Átkozom is!... Nem vagyok én se bolond, se részeg:
Hogy valaki jő-megy, azért gyilkosa nem lészek;
De mikor a küszöbön állt feleségem, Éva...
Ezer átok! megölöm, megölöm azt, még ma!

„Nagyon okos a beszéd, jó lovagom, Pázmán;
Hiba lenne, ha valahogy félremagyaráznám:
Feleséged a folyosón - vagy küszöbön álla:
Pedig, ugy-e, ritka eset volt ez eset nála?”

Gyilkolom is!... Uram király, értse meg a szómat!
Elrabolá földi kincsem’ és mennybeli jómat;
Megcsókolta - úgysegéljen! - szemeim láttára;
Hej, hogy elébb nem tudék kapni paripára!

„Fejedelmi hitemre! - és a hit nem szellő -
Meglakol a vakmerő, a semmirekellő!
Tegyen a kar igazságot! víjon veled szembe!
Hogy is hívják? a neve nem jut már eszembe.”

A nevét... azaz hogy... azt nem tudom épen!
De talán meglelem felséged körében. -
Ez az, uram! itt van, uram: kutya egye máját!
- S kimutatá a lovag... magyarok királyát.

III

Gyűl Visegrád kandi népe,
Férfi és nő, agg és gyermek:
Valami lesz a vár alján,
Hogy sorompót, sátort vernek;
A poroszlók ütlegéért
Nem adják e mai látást;
Otthon macska űl a padkán,
Ütheti a kő a rántást!

Kapu kordul, szárnya fordul,
Lobog a toll, a kürt harsan:
Jó vitézek, harcra készek,
Mind lejőnek, gyülve gyorsan.
Zárt sisakkal két levente
Olyan, mint a kéményseprő:
Ujjal mutat rá a gyermek,
Ölbe sír az aprócseprő.

„Félre, félre!... pálya mérve!
Fék szorosan! láncsa szögbe!
Jól vigyázz... fuss!” - Futnak aztán,
Dobog a föld, mintha nyögne;
Fogy a térség, nő az ember,
Paizs, dárda összeroppan:
Hátracsuklik a jó Pázmán,
S úgy leszáll, hogy szinte puffan.

„Talpra bajnok! semmi, semmi:
Túlugortál a veszélyen -”
Szól amaz, felütve siskát;
A király az: éljen! éljen! -
„Éljen” mondaná a harcfi
Amint szeme könnybe lábog,
De szavak helyt vére buggyan
S vérrel együtt három zápfog.

„Isten engem!” a király mond,
„Nem akartam, jó levente;
Három ily fog! aranyt érő!
És még birta volna, nemde?

Három ily fog! úgy sajnálom,
Nem mondhatom ki eléggé:
Jó szerencse ha ezúttal
Közte nincs a bölcseségé.

De hogy, íme, jó tanáccsal
Fűszerezzem e kis tréfát:
Másszor űlj honn, ha bajod nincs,
És becsüld meg jobban Évát."
Igy a fölség; de tanácshoz
Kalácsban se lett adósa:
Három fogért három falu
Lőn a díj: Som, Somogy, Pósa.

Vígan kocog haza Pázmán,
Tarsolyában kutyabőre;
Ám szekérrel asszonyához
Vásárfia ment előre.
Kérdi Éva, ezt is, azt is,
- Úgy jő neki, mint egy álom -
De a férje mind ezt hajtja:
„Tartsa Isten jó királyom!"

(1856 dec.)

BOTH BAJNOK ÖZVEGYE

Hunyad alatt, egy kis házban,
Élt az özvegy, talpig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

„Gyertek elő - monda - gyertek
Négy apátlan árva gyermek:
Hadd szelek most a kenyérből,
Nem puhából, nem fehérből:
Csak az árvai szegényből!

Hatalommal a rokon-had
Elfoglalta birtokunkat:
Ide látszik a ház orma,
Ide barnúl régi tornya,
Ide villog a vitorla.

Jaj! mert aki védelmezze,
Messze van az tőlünk, messze:
Levél oda el nem juthat,
Izenő szó oda nem hat,
Követ onnan hírt nem hozhat.

Mert szószóló nyelve néma,
Ótalmazó karja béna;
Sírba szállott szemünk fénye,
Az özvegynek a reménye,
  Az árvának a törvénye!

Cserna vizén zúg a malom:
Más veszi a vámot azon;
Másnak zöldell a domb hátja,
Másnak a völgy selyem ágya, -
  Még az Isten is megáldja!

Kérdezi majd a jövevény:
Bothi Bajnok hol van szegény?
Both elesett, a hű bajnok,
És az árvák, és az anyjok, -
  Tudja Isten, merre vannak!”

Hunyad alatt egy kis házban
Ül az özvegy, földig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
  Neveletlen négy magzatja.[15]

(1856)

KÖSZÖNTŐ-DAL

II. Endre korában

Bort ide a billikomba! föl vele!
Csengjen össze tiszta ezüst kebele,
Mint szivünkből e kivánat égre száll:
Éljen a hon! éljen urunk, a király!

Harcra magyar! lelsz magadnak vívni tért:
Győzni dicső, halni dicső, a hitért;
Tűzz keresztet Jerusálem szent fokán:
Éljen a hit! vesszen el a vad pogány!

Egyesül a rózsavirág és kereszt:
Ily jegy alatt hű lovagszív vért ereszt:
Éljen urunk, hős királyunk, s leánya,
Magyarország legdeliebb rózsája!

(1857 márc.)

[15] Első darabja lett volna egy Hunyadi ballada-körnek, melyből azonban csak Szibinyáni Jank, V. László és Mátyás anyja készült el. Az özvegy: Hunyadi János édesanyja, gr. Teleki szerint. - A. J.

A BUJDOSÓ

Dal

Párjavesztett gilicének szíve fáj,
Fülemile panaszától zeng a táj;
Ne szomorkodj fülemile, gerlice:
A te bajod az enyémhez semmise.

Égi madár hegyen-völgyön megszállhat,
Társa helyen társra megint találhat:
Jaj, de nekem nincs se hazám, se párom,
A világot egyes-egyedül járom.

Messzi honom tája körül jaj be kék...
Azt se tudom, *hegy*-e az ott vagy az ég;
Azt se tudom, eljutok-é oda még:
Vagy sose lesz egyéb hazám, mint az ég!

(1857)

HOLLÓSY KORNÉLIÁNAK

Emlékkönyvbe

Egy nép lakik túl tengeren,
Hol délre lejt az Álpok alja,
Hol fűszeres völgy, rónaság
Az erdős Appennint uralja:
Hajdan dicső nemzet, ma rab; -
S hogy lánca csörgésit ne hallja:
Énekkel űzi bús neszét,
S az érc igát enyhíti dalja.
Oh, hát dalolj *nekünk!*...

(1857 máj. 1)

BALZSAMCSEPP

Szív, örömtől elszokott szív,
Multak gyászos özvegye!
Meghervadtál, meghajoltál -
Az vagy-é még, aki voltál,
Árva szívem, az vagy-e?

Óh, neked már fáj a bú is,
Az öröm is fáj neked!
Bánt az árnyék, a derű is,
Bánt az édes, keserű is,
Mint a szegény beteget.

Nem a régi fájdalom már,
Évek folytán ami rág:
Csupán mérgét hagyta benned,
S minden illetésre szenved
A tulérző fájvirág.

Jer! a multak hűs derével
A jelent tovább ne öld.
Mi okod van új panaszra?
Nézz a kikelő tavaszra:
Ege fényes, lombja zöld.

Jer! az áldott szép természet
Enyhe öle hívogat;
S temetőn, bárha bolyongok
Eltakarják üde lombok
A sötét sírhalmokat.

(1857 jún.)

A WALESI BÁRDOK

Edward király, angol király
  Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
  A velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
  Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
  A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
  Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom,
  Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
  Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
  Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
  Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
  Megannyi puszta sir.

Edward király, angol király
  Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
  És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisem
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim -
Elő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. -
Ajtó megől fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sirva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény -
Parancsol Eduárd -
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanúl
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

„Elhullt csatában a derék -
No halld meg Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még -
No halld meg Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

Meglátom én! - S parancsot ád
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegűl,
Minden velsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. -

S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. -

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttetem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.[16]

(1857 jún.)

BERANGER HALÁLAKOR

Siratni őt? Bérangert?
Barátim, és vajon minek?
Sirassuk azt, ki elhullt
Félösvenyén küzdelminek.

Ő nem silányka vázlat,
Nem léha töredék vala:
De élte oly egész, oly
Tökéletes, mint egy dala.

Egy eszme benne folyvást,
Az alap-érzelem is egy:
Honszerelem a *végsor*,
Amelybe minden szak kimegy.

(1857)

SZEMERE MIKLÓSNAK

Barátom Szemere de genere Huba,
Hallom, hogy Pesten ülsz egy hitvány oduba;
Kőrösre is talán eljösz rándevuba,
Hol nem sok köpeny van, de annál több suba.

Jőjj édes barátom, készen vár a szoba,
Doktorral, borbéllyal ne légy már alkuba;
Beteg orrod dugd el kicsávázott...
Ugy sem árt a szél; mely ered Moszkauba.

---

[16] A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső múltját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására. - A. J.

Jövel édes társam! sül immár egy tuba,
Melyet Lackó fiam hizlalt a hijuba;
Itt van Mentovics is, majd betesz a *zu*-ba,
És Szilágyi Sándor, ez a felnőtt buba.

Itt van még Losonczi, velünk egy szapuba,
Pegazusnak ő is nektárt tölt váluba;
Nosza hát egy verset mondjon impromptuba,
De ne legyen benne nyomtatási-*huba*.

Kár, hogy Tompa Miska nincs e koszoruba,
Hanem otthon kuttog Hamván a hamuba,
Majd anekdótázna, mert őnála sub A,
B, C, ezer is van készen a batyuba.

Ne hadd gyönyörködjék otthon a két luba,
Melyen Csizbe rándul vagy Lénárdfaluba;
Találjon örömet fiába, Gézuba,
És annak dajkája: telibél Erzsuba.

Mi pedig barátom töltsünk a szaruba,
Nem vagyunk professor olyan de - Poruba;
Inkább a beszédet vigyük át te s tu-ba,
Soká élj Szemere, mint nagyapád Huba.

(Kőrös, 1857 nov. 29)

A LEJTŐN

Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom,
Ereszkedik lelkem árnya,
Elborong a multakon.
Nézek vissza, mint a felhő
Áthaladt vidékre néz:
Oly komor volt, - oly zöldellő
Oly derült most az egész.

Boldog évek! - ha ugyan ti
Boldogabban folytatok, -
Multam zöld virányos hanti!
Hadd merengek rajtatok.
Bár panasszal, bár sohajjal
Akkor is szám telve lőn:
Kevesebbem volt egy jajjal...
Hittel csüggtem a jövőn!

Most ez a hit... néma kétség,
S minél messzebb haladok,
Annál mélyebb a sötétség;
Vissza sem fordulhatok.
Nem magasba tör, mint másszor -
Éltem lejtős útja ez;

Mint ki éjjel vízbe gázol
S minden lépést óva tesz.

(1857)

A MADÁR HA NEM DALOLHAT...

A madár, ha nem dalolhat,
Olyan bús lesz azután!
Felborzasztva minden tollat
Űl a puszta őszi fán.
A szakadt húr összerándul
És remegve haldokol.

(1857)

KEMPELEN RÍZA SÍRKÖVÉRE

Ríza jövel! zendült a szellemi szózat egéből,
  Vágyad örök *szép* volt: íme az isteni szép.
Ríza, maradj! rebegé szomorún az övéi szerelme
  Mennyed alant is van: tenszived alkota itt.
Már szállt, már küszöbén lebegett a végtelen üdvnek,
  Megtért volna, de haj! zárva mögötte az ég.

(1858)

TANÁRI JUBILEUMRA

„Quem dî odere” - hangzott a panasz
Évszázadok hosszú során keresztül;
„Quem dî odere” - és a régi átok
Mindegyre zúg, nem szűnt meg a panasz.
Kedv, ifjuság, erő szellem-vagyon
Ma is gyakorta mindhiába vesz:
Homályos a cél, tömkeleg az út,
S kit e pályára Isten átka sodrott,
Szívvérit ontsa bár, mint pellikán,
Hálátalanságot növel magának.

  Te, ritka férfi! áldjad Istened,
Ki oly önérzettel dúsgazdagon
Állhatsz pihenni meg pályád felén.
Körödbe gyűlnek a felnőtt fiak,
(Egy emberöltő) s érett *férfi* ésszel
Köszönve amit *ifjakért* tevél,
Legszebb jutalmad így tőlük nyered.
S mi felkiáltunk: mily nagy érdem az,
Minő erény, mely e hálátalan
Pályán a késő hála újra sarjadt,
Nem hervatag babérait szedi.

(1858)

A POLOSKA

Rímes próza

Makámát írni - mint Abu-Mohammed Kazim Ben-Ali Ben-Mohammed Ben-Othman *Hariri* - nem tréfa dolog; - annyi, mint: repülni gyalog, - s ki egyszer ebbe fog - nagy veszedelem érheti: - lábát izibe megütheti, - orrát is betörheti. Mindazonáltal én megkisértem, - uttörőnek bukni is érdem; - aztán meg nem szabad-e, kérdem - prózát versben írni - már így ni! - mikor annyi verset írnak prózában - a két nemes magyar hazában, - de kivált mostanában!

No tehát a csimaz vagy poloska - legyen lelkesedésem pocka, - a tárgy legalább nem ócska; - pedig ez is tesz valamit nálunk - hol annyi az ütött-kopott - nem mondom: lopott - hogy csupa zsibvásárban járunk. - Aztán hisz tárgyam elég klasszikai: - szúnyog, csimaz egymásnak *vér*rokonai, - s ha Virgil az elsőt megénekelte, - Poloska, jövel te!

Van egy, ki millió, - az ő neve légió; - eredetileg szőke faj, - mint a vaj; - de ha más ég alatt meghonosul, - mások vérén megpotrohosul: - barnára fajul akkoron - mint a csöppentett... korom. - Világosság élő magzatja - Kánt is megmondhatja[17] - de szereti a sötétséget - filantrop céljai végett. - Külsejét ami nézi, - rajta ugyan kevés a vitézi, - arca penészesen úriás, - termete sem igen daliás, - háta pedig kifelé görbe, - karcsusága átmegyen a körbe, - noha páncéllal is bír - mint egy kürazir - evvel azonban nem mellét fedezi, - hátát védelmezi. - Van továbbá neki jó fegyvere, - csípni, szúrni ugyan tud vele, - hanem amivel ellenséget űz, - nem annyira fegyver, mint a... bűz. - Egyik erénye a háziasság, - nincs vériben a zajos vigasság, - nem zavar egykönnyen rendet, - nem tör csendet; - természete birkai békes, - türelemmel ékes, - oly józan, oly éber, - mint egy héber. - Éji magányban, rejtve működik - tíztől circiter ötig, - feláldozza szende nyugalmát - nem is üt semmi lármát, - virrasztja az emberiség álmát. - Nappal azonban visszavonul, - (gondolom: ír, tanul,) - önlelkibe mélyed, - keresi a rejtve levő mélyet - mint egy filozóf. Ah - nincs kerevet, szófa, - nincs ágynyiladék - vagy falhasadék - oly mélyen magassan - hova ő be ne hasson, - mit föl ne kutasson. - Különösen tetszik néki - minden ami régi, - vagyon ahhoz privát gusztusa, - ő annak született antikvariusa. - Gyönyörködik a müvészetben, - festett szobában, képkeretben - nagy hajlamot érez rája, - van saját műiskolája, - s ha eljön az est - ő maga is fest. - Hát még minő kedélyes! - kivált mikor éhes, - szárnyával arcod gyöngén legyezi - mialatt véred veszi. - Sohasem ereszkedik nyilt csatába, - ha kergeted, gyors neki a lába, - eltűnik egy perc alatt - mint villám s gondolat; - de legott visszatér, - noha engedelmet se kér, - gallérodba ragad, - s „eszi a nyakad" - aztán megint ill'a - berek! mint az ügyes guerilla, - meglapul az egész kamarilla. - Túl szerénység neki nem kenyere, - nem várja, hogy híják szépen: gyere! - hova egyszer vendégül beférkezik, - onnan ugyan szűrit többé ki nem teszik. - Egyébiránt nagyvároson született, - lenézi a nomád életet; - paplan alatt jobb szeret hálni - mint rusticálni. - Hazája művelt Európa, - szerelmes a civilizációba; - s míg honn marad a tábor törzse, - mindig elébb nyomul előörse - szárazon úgy, mint vízen át; - neki találták fel a gőzmasinát: - nyugat felől keletre vándorol, - békésen hódít, még nem is porol. - Mint polgár: kozmopolita, - ő nem mondja: „si est vita - non est ita"; - hanem megindul apraja, véne - hazát keresni ott „ubi bene". - Bú nélkül hagyja el az ősi lakot, - és mint madár ha elejt egy fűmagot - dúsan tenyész föl a meddő kopár: - csimazból is elég egy pár. - Kiválóan ügyes telepedő: - ha egyszer ráülhet, övé a lepedő, - lepedővel az egész nyoszolya, - aztán a ház legkisebb zugolya; - pár nap mulva hemzseg a gyarmatos, - ha nem tetszik, pusztuljon a lakos! - Nincs korlátozva, bizonyos geogr. fokig, - minden klimát azonnal megszokik, - s ne félj, hogy elszökik! - nem háborgatja ily könnyelműség, - jelleme a

[17] Kant a poloskák szaporodását a világosság befolyásának tulajdonítá; ezért hálószobája ablaktábláit nappal sohasem engedte fölnyitni. (Heine) - A. J.

ragaszkodó hűség. - Bármely idegen elembe' - teszi magát otthonos kényelembe, - ősi szokásit el nem hagyja, - vérit soha meg nem tagadja, - nem alkalmazza senkihez magát: - aki vele van, tűrje a szagát! - Legörömestebb útfélen tanyáz - hol fogadó van, vagy más efféle ház, - és, mint jámbor apáink régen - kapva kaptak az új vendégen: - mindenki iránt megelőző, - vele bételni se' győző. - Így terjeszti dicső faját, - viszi a civilizáció zászlaját - őrszemeit előre kitolva; - hátrál előtte barbárság, bolha, - ez kénytelen el-eblábóni: - „veteres migrate coloni" - s megújul a világ, ez az ócska, - no tehát: for, ever, poloska!...

GHAZEL

„Kérdjétek a kalyibától: nem lappang-e ott egy bölcs,
Kit a nagyok pitvarától magához vont az erkölcs."
Az megmondja: ott mély a víz, hol nem látni fenekét;
A diónak külső héja zöld ugyan, de nem gyümölcs.
A bolondot, ha bolondoz, neveti a sokaság:
De ha okos nincs szavában, időt vele te ne tölts.
Szomorúnak lenni mindig nem tanácsos: te, midőn
Szemét sorsod összehúzta, vídám képet akkor ölts.

(1858)

WOHL JANKA EMLÉKKÖNYVÉBE

To love, to like, enyelgénk,
Amaz sok, ez kevés;
(Szótár segélye nélkül
Támadt az érezés;)

Egy szóba' most ezen per
Kiengesztelve lőn:
Zeng édesen: *remember*!
Át téren és időn.

(1858 jún. 29)

DAL ÉS ÖT FORINT[18]

Ömledezés egy szerkesztőhöz

Csak öt forintot kértem: megtagadtad.
Te egy dalt kértél. Ime itt adom!
Pedig hogy öt forint egy dalt megérjen,
Már ezt - bocsáss meg - tisztán tagadom.

Öt rossz forint a bank rongy-szűleménye,
Szél fúja el, már amint születik;
De lám, ha a dalt egyszer könyvbe nyomták,
Ott megmarad örök itéletig.

[18] Sárosi egy versének paródiája. A vers után, de nem ellene. - A. J.

Öt rossz forint egy éji múlató *kört*
Alig idéz a „Komló”-ban elő:
A dalkör egy acél *pánt*, melyen izzadt
Kohó tüzében - pőröly és ülő.

Öt rossz forintért kapsz olcsó szerelmet;
Dalban csak úgy dől szerelem, forint,
Mert a dalban - s pedig minél silányabb -
Marokkal a gyémánt, arany, rubint.

S te mégsem adnál öt szegény forintot?...
Majd adnak ott fenn hát az angyalok!
Siromra állíts szobrot - öt forintig,
Ha majd a dallásban - megszakadok.

(1858 után)

AZ ÚJ MAGYAR KÖLTŐ

Parodia

Jár számkiüzötten az árva kölök,
Dalt zengedez és dala úgy nyöszörög,
Oly éhes-epedve foly ajkairól,
Hogy tégla repedne fal ormairól.
Zeng tetteket, a haza szebb idejét:
Goromba csatákat, otromba vezért;
Zeng zsálya szerelmet: a lyányka haját,
A szép szemet, arcot, - egyéb nyavalyát.
S míg a dal epedve foly ajkairul,
Ábrándozik - praenumeránsairul!

„Jó gyermekem, a haza szebb idejét
- Nem tudsz te ahoz - sose zengjed.
A lyányka nem érez, az ifju nem ért,
És nincs potya-pénze szerelmeidért:
Némuljon el ostoba versed.
Vagy zengj, de magadnak, erőtlenül.

Hol senki ne hallja - kemence megűl
S méltó dali bért
Tűzd árva fejedre a fűzfa-babért.”
És így köszörűtlen az ifju megyen,
Nem tudja, hol éte, hol ágya legyen,
S míg gyomra tekergeni hagyja, kihal
Bús éneke, tört szusza hangjaival.

„Fedd, fűzfa, örökre az ifju nevét!
Kőjárda! te nyomd kebeledre szivét.
S tán csendes alunni tivornya után:
Zengd álmait éjiden árva cigány.”
Szól s nyugszik azóta egy ablak alatt,
Hol vargainas fut, ebecske szalad,

S vészhangon üvöltöz a bakter elé,
S villámgerelyét viszi ágya felé.

De feljön az ormokon a teli hold,
Mint egy kulacs, a hideg éjbe mosolyg.
Oh ifju, mi álmod a mámor után?
Szép álmokat énekel annyi cigány. -
S már nem fut az ebfi - szaglálva megáll:
S ott szendereg egy szivar, álmainál.

(1859)

REMÉNYINEK

Emlékkönyvbe

Karddal melyet dicsővé tenni, egykor
Hiven ajánlád ifju véredet,
A hon, az úgy-e szent hon, félig élt már,
Halál árnyéka rásötétedett.
Te messze távozál, - mi itt maradtunk,
Tompán enyészve, mint sivár növény,
Mely élni nem tud, halni még nem érett,
Ledőlt fa korhadó tövén.

A honfibú, mely elzsibbaszta minket,
Tenálad munkás fájdalom leve,
Nagy, büszke, boldog népek közt forogván
Müvészetedben a magyar neve.
És kik panaszra, mely szóban alél el,
Fület zárnának, a dús boldogok,
Veled kesergik azt, amin te vérzel,
Midőn nyirettyüd úgy sír, úgy zokog.

Most a reménynek egy hangját, Reményi,
Vidd el nyugatra zengő húrodon;
Hirdesse szózatos fád a világnak,
Hogy újra érez, újra él e hon.
És élni fog, - menny, föld minden hatalma
Zúdúljon bár fel, - mert élni akar;
Öngyilkolásra hogy többé fajulna,
Sokkal önérzőbb a magyar.

(1859)

JULISKÁHOZ

Bús az ősznek hervadása,
Hulló lombok, néma táj;
De az ősznek van varázsa,
Enyészetben méla báj.

A gyümölcs hull - semmi: érett!
Hallgat a lomb - semmi: szólt!
Öltsön a mező fehéret -
Semmi: oly dús zöldje volt!

Csak, ha bimbó fővel asznak
A virágok: oh, ez fáj;
Ha reménye új tavasznak,
Most születve, sírba száll

Óh, derülj hát, ifju lélek,
Légy a vídám hajdani;
Gyönge vagy még a zord télnek
Koszorúját hordani!

(1859)

SZÉCHENYI EMLÉKEZETE

1

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
  Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
  És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn a szót kimondta,
  Önnön hangjától visszadöbbene;
Az első rémület kétségbe vonta:
  Van-é még a magyarnak istene.

2

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,
  Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról, szív-lesújtva szólt az,
  Napján az Úrnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
  A hosszu, téli fásult dermedés,
Készíté új virágit, hogy behintse
  Nagy ünneped, dicső Fölébredés!

3

Immár az ég - ah, oly hideg korábban!
  Irántunk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc honában
  Kilebbent a tavasz lehellete;
S melynek halálos - úgy tetszék - elaszta,
  Életre pezsdült a kór sivatag;
Lassú folyót önérzelem dagaszta,
  Büszkén rohant le a szilaj patak.

4

S fölzenge távol a menny boltos alja,
Gyümölcshozó év biztató jele,
Hallott korán megdördülő morajja -
Midőn egyszerre villám sújta le.
Széchenyi meghalt - Oh, mind, mind csalékony:
Te víg tavasz-nap! ujjongó mezők!...
Széchenyi meghalt - S e nagy omladékon:
Élünk-e hát mi? búsan kérdezők.

5

Mert élni hogyha nem fajúlva tengés,
Olcsó időnek hasztalan soka;
De vérben, érben a vidám kerengés,
Mely szebb jövendő biztos záloga;
Ha célra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
Így összehat kezünk, szivünk, agyunk,
Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! -
Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

6

Megrontva bűnöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar;
Nép, a hazában nem volt már hazátok:
Sírt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva issza,
Úgy lőn nekünk a romlás - élvezet;
Egy-két kebel fájt még a multba vissza:
Nem volt remény már, csak emlékezet.

7

De, mely a népek álmait virasztja,
Elhagyni a szelíd ég nem kivánt;
Széchenyit küldé végtelen malasztja
E holttetembe érző szív gyanánt,
Hogy lenne élet-ösztön a halónak,
Bénult idegre zsongitó hatás,
Reménye a remény nélkül valónak:
Önérzet, öntudat, feltámadás.

8

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
Ő megszerette pusztuló faját.
Oh, nemzetem, *ha* fognád elfeledni,
Hogyan viselte súlyos nyavalyád?

És mennyi harcot küzde önmagával?
Hány izgatott, álmatlan éjjelen?
Míg bátorító Macbeth-jóslatával
Kimondá: „a magyar lesz” - hogy *legyen*!

9

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt, ami fő, s mindent befoglaló:
„Elvész az én népem, elvész - kiálta -
Mivelhogy tudomány nélkül való.”
S míg kétle a bölcs, hátrált a tevékeny,
Bújt az önérdek, fitymált a negéd:
Ő megjelenve, mint új fény az égen,
Felgyújtá az oltár szövétnekét.

10

És ég az oltár. Ím, körébe gyűltünk,
Szétszórt bolyongók a vész idején.
Már is tüzénél szent lángra hevültünk,
Fénye világol sorsunk ösvenyén.
Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
Enyhet találjon áldó magzatunk!
Ez lesz a méltó, a valódi hála
Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

11

De hogy’ kövesse nyomdokát az ének?
Némuljon el, lant, gyönge szózatod.
Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
Klió, te készítsd legdicsőbb lapod!
Évezredek során mit összejegyzél
Honfi-erény magasztos érdemét,
Arany betűkkel érctáblába metszél:
Abból alkosd Széchenyi jellemét.

12

Ird azt, ki a pusztán népét vezérli;
Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;
Tarquin előtt ki arcát megcseréli;
Fülepet ostoroz lángajkival;
Ki győzni Athént csellel is szorítja;
Kit bősz csoport elítél, mert igaz;
Ki Róma buktán keblét felhasítja -
Elég... a példa fáj: Széchenyi az!

13

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek űl a szemben;
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.

14

Hitel, Világ és Stádium! ti, három -
Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyúló hármas pyramid!
Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,
Dőljön nyugatról a sivár homok:
A bújdosók előtt el nem takarja,
Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

15

S lőn új idő - a régi visszacsökkent -
Reményben gazdag, tettben szapora;
A „kisded makk" merész sudárba szökkent;[19]
Ifjú! ez a kor: „Széchenyi kora."
Nézd az erőt: hatása mily tömérdek -
De ne imádj: a munka emberé -
Szellem s anyag, honszeretet s önérdek
Mily biztosan lejt a közjó felé.

16

Majd elborúlni kezde láthatára:
Kik műve által lettünk magyarok;
Nem ügyelénk többé vezérnyomára,
Mi napba néző szárnyas Ikarok.
Oh, hogy riadt fel intő jós-ajakkal! -
S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain,
Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal -
Egy új Kasszándra Trója lángjain!

[19] Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja. Széchenyi. - A. J.

17

Hosszú, nehéz, sötét lőn akkor éjünk,
Nyugalma egy álarcozott halál;
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk:
Nagy szellem! íme, köztünk nem valál.
Oh, mely írígy sors önző átka vett el,
Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? -
Vagy éppen egy utolsó honfi-tettel
Tagadnod kelle - a feltámadást?...

18

Nem, Üdvezült, nem!... fájdalmunk hevében
Hamvad ne sértse káromló beszéd,
Oh, nézz egedből és örvendj e népen,
Mely soha így még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
A sujtó karra félve ismerünk:
De Antéuszként majd ez illetéssel
Küzdelmeinkhez új erőt nyerünk.

19

Emléket, oh hazám mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárival?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpít a gőz dagálya,
Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz; -

20

Duna, Tisza... ez mely prüsszögve hordja
Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;
Amannak hódol a sziklák csoportja,
S Trajánusz híre újból megjelen;
Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
Nyujt Corvin agg várának hű kezet,
S az édes honni szót selypíti nyelve - -
Széchenyié mindez emlékezet!

21

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
Ragyogja minden távol és közel:
Áldozni még jerünk - ah, oly sokáig
Nem értők - Széchenyi szivéhöz el.

Nem láttuk, e szív néha mit palástol
  Hordván közöny havát és gúny jegét:
Hogy óvni gyönge csíráit fagyástól
  Őrizze életosztó melegét.

22

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
  Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
  Egy nemzeté, ím, e hálás adó.
El kelle buknunk - haj, minő tanulmány! -
  Meg kelle törnöd - oh, mily áldozat! -
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
  Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

23

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
  Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
Szentebb a multak ezredévi lapja,
  Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
Koszorút elő!... morzsoljuk el könnyűnket;
  Az istenülés perci már ezek!
Borítsa ünneplő mirtusz fejünket:
  Reménnyé váljon az emlékezet.

24

Nem hal meg az, ki milliókra költi
  Dús élte kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
  Egy éltető *eszmévé* fínomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
  Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
  Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

25

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
  Nem mindenestül rejt a cenki sír;
Oszlásodat még a család siratja -
  Oh, mert ily sebre hol van balzsamír?...
Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
  Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
  Van élni abban hit, jog és erő!

(1860)

MONDACSOK I.

FÉLMAGYARSÁG

Az én fiatal koromban
(Vonj le negyven évet)
Magyar volt a honfi *keble*,[20]
Csak a lába német.

Most a melle zsák-kabátban
Úszik a köz árral:
Csak amúgy *földszint* protestál
Hosszu csizmaszárral.

(1860)

CILINDER

A kalapom cilinder,
Nem holmi csekélység:
Ha fölteszem: magasság,
Ha leveszem: mélység.

(1860)

AZ ÖRÖK ZSIDÓ

Pihenni már. - Nem, nem lehet:
Vész és vihar hajt engemet,
Alattam a föld nem szilárd,
Fejem fölött kétélü bárd...
Tovább! tovább!

Az út, hová talpam nyomul,
Sűlyed, ropog, átvékonyul;
Ónsúllyal a kolosszi lég
Elzúzna, ha megállanék...
Tovább! tovább!

Rettent a perc, a létező,
S teher minden következő;
Új léptem új kigyón tapod:
Gyülölöm a mát s holnapot...
Tovább! tovább!

Éhes vagyok: ennem iszony;
Láng az ital, midőn iszom;
Álmam szilaj fölrettenés,
Kárpit megől szivembe kés...
Tovább! tovább!

---

[20] Atillában jártak, de nem pantalonnal. - A. J.

S melyet hazud a sivatag,
Mint délibáb: tó és patak;
Gyümölcs unszol, friss balzsamu:
Kivűl arany, belűl hamu...
  Tovább! tovább!

Rohannom kell - s a földi boly
Mellettem gyorsan visszafoly:
Ködfátyol-kép az emberek:
Én egy arcot sem ismerek...
  Tovább! tovább!

Oh, mily tömeg? s én egyedűl,
Útam habár közé vegyül:
Érzem, mint csónak a habot,
Hogy átmenet mind rám csapott.
  Tovább! tovább!

Az üstökös meg' visszatér,
Kiröppent nyíl oda is ér,
Az eldobott kő megpihen:
Én céltalan, én szüntelen
  Tovább! tovább!

Pusztán folyam mért nem vagyok,
Hogy inna fel aszú homok!
Mért nem futó, veszett vihar,
Mely ormokon egyszer kihal...
  Tovább! tovább!

Irígylem az ágról szakadt
Levélkét: hisz majd fennakad;
Irígylem az ördögszekért:
Árokba hull: céljához ért...
  Tovább! tovább!

Szegény zsidó... Szegény szivem:
Elébb-utóbb majd megpihen.
Az irgalom nagy és örök,
Megszán s átkom nem mennydörög:
  Tovább! tovább!

(1860)

RENDÜLETLENÜL

Hallottad a szót: „rendületlenül -"
Midőn fölzengi myriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
Oh, értsd is a szót és könnyelmü szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

Sokban hívságos elme kérkedik,
Irányt még jóra, szépre is az ád;
Nem mondom: a hont ők nem szeretik;
De jobban a tapsot, mint a hazát...
Oh, értsd meg a szót és hiú dagályon
Olcsó malaszttá szent imád ne váljon!

Fényt űz csinált érzelmivel nem egy,
Kinek világát csak divat teszi:
Őnála köntös, eb, ló egyremegy,
S a hon szerelmén a hölgyét veszi...
Oh, értsd meg a szót s függve női bájon,
Külcsillogássá szent imád ne váljon!

Van - fájdalom! - kinek cégér hona.
Hah! tőzsér, alkusz és galambkufár:
Ki innen! e hely az Úr temploma:
Rátok az ostor pattogása vár!...
Oh, értsd meg a szót: kincs, arany kináljon:
Nyerészkedéssé szent imád ne váljon!

Szeretni e hont gyakran oly nehéz: -
Ha bűnbélyeg sötétül homlokán,
Gyarló erényünk öntagadni kész,
Mint Péter a rettentő éjtszakán.
Oh, értsd meg a szót: fényben, vagy homályon -
De kishitűvé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont - ah! még nehezebb,
Midőn az ár nő, ostromol, ragad...
És - kebleden be-vérző honfiseb -
Bújsz a tömegben, átkos egymagad.
Oh, értsd meg a szót s győzve a ragályon
Káromkodássá szent imád ne váljon!

Hallottad a szót: „rendületlenül”?
Ábránd, hiúság, múló kegy, javak, -
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót: árban és apályon
- Szirt a habok közt - hűséged megálljon!

(1860)

KIES ŐSZ

Okt. 20.

Még nem hallom a pacsirtát,
Mely tavaszról zengve hírt ád
S égbe fúrja énekét;
A nap, a föld édes-ketten
Nem mulatnak önfeledten,
Váltva csókjok melegét.

Ősz ez! ősz ez!... mindhiába
Tűz virágot gyér hajába,
Színli csalfán a tavaszt;
A mezőt bárhogy ruházza:
Szebb időnek rémes váza -
Közte sárgul a haraszt.

Zöld az erdők lombja bátor,
Fénylik este a mennysátor:
Van hiány már fönn és lenn;
Csillag és lomb egyre ritka:
Őszi hullás fájó titka:
Rezgi által csöndesen.

Hasztalan, hogy új virágba
Borul ismét a fa ága,
S új szerelmet ünnepel:
Kit vidítson meddő éke?
Egy fuvallás... azzal vége:
Váltja szemfödő lepel.

Óh, ne bizzunk e varázsra:
Kész anyag gyűl hervadásra,
Az enyészet gazdagul,
Fű-fa zöldje azér' hajt csak
Hogy, mit sírva megsóhajtsak,
Több legyen majd, ha lehull.

* * *

Mit remegsz? él, bár lekötve
Szunnyad olykor téli nedve,
Természetben nincs halál;
Nyúgalom csak mély alélta,
- Mindig új az ősi példa -
Ami rég volt, most is áll.

És ha jő sugár, mely csábit
S el-elrugja csalvirágit:
Termő-elve ép marad;
Legjavából nem fecsérel, -
S mely gyümölcsöt ápol, érlel.
Ád az Isten új nyarat!

(1860)

1861

Megüdvözöllek régi búm dalával,
Remények éve! áldom jöttödet.
Oh tégy irgalmat e szegény hazával!
Ha bünhödénk, elég a bünhödet,
S elég viselni - ha mint Jób - keresztünk,
Szirt is leroskad, nemhogy férfi váll.
Ne csalj, ne csalj, midőn remélni kezdtünk,
Még egy csalódás: annyi mint - halál!

A HÁROM-PIPA UTCA

Kisfaludy *egy* pipáról
    Monda elmés pipadalt:
Illő, hogy e „három pipa”
    Nyujtson érte diadalt.
Éljen hát az ő utcája!
S a magyarnak „nagy pipája”
    (Mint a régi példa jár),
    Legyen egyszer tömve már!

(1861 febr.)

MAGÁNYBAN

Az óra lüktet lassu percegéssel,
Kimérve a megmérhetlen időt;
Ébren a honfigond virasztva mécsel,
Homlokra összébb gyűjti a redőt.
Vajúdni meddig tart még e világnak?
Sors! óraműved oly irtóztató:
Hallom kerekid, amint egybevágnak:
De nincs azokhoz számlap, mutató.

Jön, jön... egy istenkéz sem tartja vissza...
Mint mélybe indult sziklagörgeteg:
Élet? halál? átok, vagy áldás lesz? - Ah,
Ki mondja meg! ki élő mondja meg!
Vár tétován a nép, remegve bölcse,
Vakon előtte kétség és homály.
Idő! szakadna bár méhed gyümölcse...
Ne még, ne még - az istenért! - megállj.

Oh mert tovább e kétség tűrhetetlen,
A kockarázás kínját érzenünk;
De nyújtanók a percet, míg vetetlen
A szörnyü csont, ha rajta mindenünk.
Egy lépés a gomolygó végtelenbe,
Holott örvényzik a lét, a halál:
És mi fogódzunk a hitvány jelenbe:
Tarts még egy kissé, gyönge szalmaszál!

Még egy kevéssé... De mely kishitűség!
El, el! ne lássam e dúlt arcokat!
Ész, egybeforrt vágy, tiszta honfihűség,
Bátorságot nekünk mindez nem ad?
Megvert reménnyel induljunk csatába?
Hitben feladjuk már a diadalt?...
Nem, nem! Szivünk egy vértanú imába'
Megedzve, kezdjük a győzelmi dalt!

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad, ég!
És annyi vér - a szabadság kovásza -
Posvány maradjon, hol elönteték.
Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártir-tetem
Magát kiforrja csendes földi rögben:
Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.

Nem mindig ember, aki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, puszta báb;
S midőn lefáradt az erőtelen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépűl
Magát sodorni az ember fia:
De majd, ha eszmél s öntudatra épűl,
Feltűnik egy magasb hármónia.

És vissza nem foly az időnek árja,
Előre duzzad, feltarthatlanúl;
Csak szélein marad veszteg hinárja,
S partján a holt-viz hátra kanyarúl.
Bízvást!... mi benn vagyunk a fősodorban:
Veszhet közőlünk még talán nem egy:
De szállva, ím, elsők között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előre megy!

(1861 ápr.)

PALÓCZY HALÁLAKOR

1861 ápr. 27

Menj, fáradt veterán!... Egy nemzet látta halálod,
Kézben fegyverrel, harcon elesni dicső!

VOJTINA ARS POÉTIKÁJA

Tele vagyok, *dallal* vagyok tele,
Nem, mint virággal a rét kebele,
Nem mint sugárral, csillaggal az ég:
De tartalmával a „poshadt fazék,”[21]
Vagy mint csatorna, földalatti árok,
Amelybe nem csupán harmat szivárog. -
Tele vagyok. Nincs tűrni mód tovább:
Feszít a kóranyag, a zagyva táp.

Olvastam egypár száz kötetre ment
Regény-, beszély-, poéma-speciment:
Kit meg ne rontson aztán ennyi zöld! s
Ne rágjon ennyi éretlen gyümölcs! -
Melyből világok lettek, a kaosz -
Bennem hasonló zűr támadt ahoz,
Hemzsegve tarkán „mint a beteg álma”:
Lássuk, ha e zűrből valami válna.

Költő *leánnyal, borral* nagyralát:
Tőlem ne várja senki már dalát.
Bort... legfölebb ha néha megiszom:
S a szerelem... rég volt az! rég bizon.
Én is szerettem: (oh, ez édes emlék
Szivemre most is oly enyhítve ömlék!)
De halkan, zaj ne’kül... mint a virág
Egymásra hajlik és hangot nem ád
Midőn felpattan illatos pora
S elönti a kéj boldog mámora.
Egy *mukk*omat se hallád, vaksi hold!...
(Látta-e, nem tudom, vagy ott se volt);
Nem kiabáltam a természetet,
Csak érzém, mit szivembe ültetett;
S midőn szerelmet a leánynak esdék:
Nem oly szagú volt mint a nyomdafesték.

De a *hazáról*... Úgy van, a haza!
Zengjen felőle hát a dal, nosza!...
Késő ez is: mi haszna lelkesűl
Az ember, ha középen belesűl!
De meg, mit érne gyöngéd szó nekik,
Midőn a hont ordítva szeretik? -
Midőn legszebb virág a mályva-rúzsa:
Köténybe rejti kis bokrát a múzsa.

---

[21] Olla potrida. - A. J.

Volt a hazának egy-két énekem.
Bágyadt, igaz, s „örömtől idegen”:
De honfi keble érzé a panaszt,
A csendben, éjben jól kivette azt;
S a fájdalomban, mely elfojtva sírt,
Ön-fájdalmát lelé, s hozzá az írt.
Sebet tör a dal, de balzsamteli
Ujjával ismét megengeszteli.

Most helyzetünk valóban istenáldás:
Ének se kell, csupán hangos kiáltás.
Ki a hazáról mond nagyot, sokat:
Csak rajta! nem hiába kurjogat.
De bár a hont szeretjük egyaránt:
Van a modorban néha, ami bánt;
Mert jóllehet az érzés egyre megy:
A költő, s a... cipész-inas, nem egy.

Én már ezentul ilyetén gyalog
Versen... csak így pálcán lovagolok;
Zúg, sistereg, szédűl szegény fejem:
Nincs odafent, szárnyas lovon, helyem.
S azóta, hogy nem mondtam éneket,
„Mély hallgatásban torkom elrekedt”;
S mint hangjavesztett opera-dalár,
Lettem éneklőből... énektanár.

Mendacem oportet esse memorem:
Költőnek ezt ajánlani merem.
Nem épen tisztes, de derék szabály,
Versembe jól fér, s a mellett - talál.
Azaz - magyarra téve a szavak:
„Költő hazudj, de rajt’ ne fogjanak”;
Mert van egy példa, hogy: a sánta eb...
A sánta költő még keservesebb.

Hazudni rút. Ez ellen a morál,
A társas illem egykint perorál;
De költőnek, bár lénye isteni,
Nemcsak szabad: - szükség fillenteni.
Avagy felettünk nem hazud az ég,
Bolttá simulva, melynek színe kék?
A támadó nap burka nem hazud?
S fejünk felett, min jár, nem ál az út?
A csillagok hullása nem csaló?
Távol hegy, erdő kék színe való?
Szivárvány hídja nem csak tettetés?
A látkör széle nem csúf rászedés?
A délibáb, midőn vizet csinál,
Melyben torony, fa kettészelve áll,
Lebegve orma, tótágast az alja:

Hát nem szemed, szomjad ingerli, csalja?...
Minden hazugság, földön ami szép:
Csontváz, ijesztő a valódi kép;
Azt vérrel, hússal ékesíteni
Jer, jer költő!... hazudva isteni!

Győzz meg, hogy ami *látszik*, az *való*;
Akkor neved költő lesz, nem csaló, -
Amint nem az volt rég az átheni,
Malacvisítást tudva színleni;
Ellenben a pór, aki szűr alatt
Ríkatta disznát, és kuhin maradt,
Bár a visítót gúnyosan emelte,
A hallgatók füttyét megérdemelte.
Mert a közönség *érzé*, hogy amaz
Úgy rí, miként *legtöbbször* a malac,
Míg a valódi - csont és vér noha -
Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.

Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod.
Csakhogy nem ami *rész szerint* igaz, -
Olyan kell, mi *egészben* s *mindig* az.
Talán nem való, hogy ez s ez úgy esett,
Tán ráfogás a felhozott eset:
Mátyás király nem mondta s tette azt;
Szegény Tiborc nem volt élő paraszt;
Bánk a nejével, megvénült falun,
Sosem dühönge többé a szarun,
Evett, ivott, míg végre elalún:
De mit nekem *valód*, ha ez esetben
Bánk törpe lesz, Mátyás következetlen?
Ha semmi évszám, krónikás adat
Engem le nem győz, hogy nem tett vadat?
Nekem egész ember kell és király,
Vagy férj, nejéért aki bosszut áll,
S ember-, király-, meg férjben az egyén:
Csip-csup igazzal nem törődöm én.

De bár egész, s örök - úgy puszta-nyersen
Feladva, nem segít valód a versen.
Itt kell már a szabály: „költő, hazudj!”
Nem olyan ám mind, hogy belőle tudj:
Mert van sok eszme, igaz fogalom,
Mitől előre borsózik dalom.
Az egyszeregy, bár meg nem dönthető,
Képzelmi szósszal bé nem önthető;
Sem oly igazság, min függ a peres;
Sem a rideg tan, elvont, rendszeres;
Vond bár kivűl reá költői mázad:
A pőre tartalom fejedre lázad;

Vagy, mint midőn az óriás *boa*
Nagy martalékkal hömpölyög tova,
Gímet rabolván, vagy bölénytinót,
Féltesttel amely még száján kilóg,
Hétszámra hordja az ágbogas fejet,
Vélné az ember, egy erdőt evett,
Hétszámra látni, hogy szerv- és idomra
Különböző táppal vesződik gyomra:
Úgy jár az istenadta költemény
A nyers igazzal, mely dacos, kemény;
Csakhogy sokára sem emészti meg:
Marad nehéz, feloldatlan tömeg.

Akarsz repülni? hát csak rajta! höss!...
Hanem szárnyadra ólomsúlyt ne köss.
Bár fontos a földszint némely való:
Ott fenn, a hígban, nem neked való;
Kivéve hogyha tán bölcsen rakod
Mint léghajóba, megmért súlyagod:
Már táncol a *gömb*, mint betyár lova,
Kit nem bocsát a csárda oszlopa,
Már fel s alá kapkodja üstökét
Hogy elszakítsa tartó köldökét,
Recseg az oszlop, enged a kötél,
A tenger néző szívszorongva fél
Hogy felnyilallik a könnyű golyó,
S *egy* perc alatt eltűn a léghajó,
El, végtelen világokon keresztül,
A semmibe, örökre, mindenestül!...
De te nyugodtan ülsz még a kosárba',
Előtted óra, és a percre várva
Midőn kiálthatsz: „a kötélre! vágd!"
S többé a földdel semmi cimborád.
Ám érzi súlyát a szélházi gömb,
Megemelinti és azt mondja: öhm!
Lassan, nehézkesen úgy szárnyra kel,
Mint bérci sas ha nagy zsákmányt cipel.
És ím! előtted ég és föld kitárul,
Nézhetsz föl és le a közös határrul:
De, hogy ne szálljon vakmerőn veled,
A léghajót csinján mérsékeled,
S midőn egekbe igy zarándokol:
Azt sem felejted: „hátha lebukol!"

Ily célra megjár a *bölcselmi* eszme,
Különben annyi, mintha kárbaveszne.
S amit *tapasztalsz*, a *konkrét* igaz,
Neked valóság, egyszersmind *nem az*.
Vásár az élet: a földnek lakossa
Lót-fut, könyökli egymást, és tapossa,

Ad-vesz, civódik, káromol, kacag;
Por, sár megöl, megfojt a hagyma-szag;
S ha kételkednél, hogy mindez *való*,
Lépen bök egy rúd, feltaszít a ló: -
Mit gondolsz? ha énekedbe öntenéd
Úgy, mint *van*, e sok mozgó pecsenyét;
Ha e vásárból egy karéjt levágva
Beléillesztnéd a dalvilágba:
Mit gondolsz, nyerne a költő vele
Hogy *ily* igazzal zsúfolá tele?
Hogy macskástúl-ebestül átvevé
Azt, aminek *árnyéka* az övé?...
Állok Dunánk szélén, a pesti parton:
Előttem a kép, színdús üde karton:
Felleg s hegy által a menny kékje csorba.
A nap most száll le a város-majorba;
Büszkén a Gellért hordja bársonyát,
S fején, mint gondot, az új koronát;
Lenn a Tabánban egy toronytető
Gombjának fénye majdnem égető;[22]
Míg fönt a Mátyás ódon temploma
Szürkén sötétlik, múlt idők roma;
És hosszu rendje apró sűrü háznak
Fehérlik sorba', mint gyepen a vásznak;
Alant a zölden tiszta nagy folyam,
Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan,
Meg nem legyinti szellő' s fecske szárnya,
Csak mélyén lüktet forradalmas árja;
Felszíne tűkör, és abban, mikép
Tündéri álom, az előbbi kép
Tisztára mosdva, felfordítva ring,
Mint lenge kárpit, a merő fal ing...
Ábrándos lelkem a hullámba mélyed, -
Vágyban elúszva búvárlom a mélyet:
Itt, itt a nimfák! itt a chárisok!...
Az utcán por, bűz, német szó, piszok.

Nem a való hát: annak égi *mássa*
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít -
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
Ez alkonysúgár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőteti a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E *zöld*, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egyszóval... a költészet.

---

[22] Ez 1849-ben volt így. - A. J.

Azonban azt se véld, hogy a való
Kirúgva jobb egészen láb alól,
Hogy némi kósza föllengésben áll
A híres eszmény, vulgo: *ídeál*;
Hogy csak néhány szó, egy kis *lexikon*
Kell: és tiéd a Parnassz, Helikon:
„Csermely, virág, lomb, szellő, hattyudal,
Ábránd, minőt a sejtelem sugall,
Kék távol, esti csillag, félhomály”
(Tanuld meg: félig semmit se csinálj!)
A „Hóra, Flóra, Grácia, Pszüché”
S a többi, - hogy keverd mind együvé
S *detur, signetur*: „ideál” Hahó!
Csinján, barátom: több is kell *ahó*!

Idea: *eszme*. Nem szó, nem modor.
Azt hát fejezzen ki vers, kép, szobor:
S eszményi lesz Béranger, mint Horác,
Vagy a görög, melyet ő magyaráz;
Nem is kell a bajuszos Berzsenyi
Vállára ó palástot metszeni:
Jobb, hogy találva *ő* van és *kora*,
Mint régi Hellász... fűzött bocskora!
Jelennek írunk... és tán a jövőnek,
(Legtöbbje pénzért a betűszedőnek,
De az sosem hallgatja Vojtinát,
Gyártván *divathoz* a vásárfiát;)
Jelennek ír, ki a jelenben él,
- Mondom - közöttünk hisz, szeret, remél,
Küzd, vágy, remeg, örvend, szomorkodik:
Mért élne *visszább*, vagy húsz századig?
Kinek szokott ruhája lenge burnus,
Csak nyűg, teher lábán az ó kothurnus;
S kiről tudom jól: ki apja-fia,
Röstellem azt, ha élve *múmia*.

(1861)

LEVÉL JÓKAIHOZ

Vége az országgyűlésnek,
Már nem kell több dikció:
Tudjuk már, hogy amért küzdénk
Nem egyéb, csak fikció.
Egész ország csendes, nyúgodt,
Csupa boldogságban elring:
S hogy ne ébredjen, ne ríjon,
Legyezi Ritter von Sch...

Nosza tehát, édes Mórom,
  Vesd le a nagy gondokat:
Múzeumba nem kell járni,
  Neugebaud' se hívogat.
Tarts egy kurta monológot,
Ilyenformát, édes Mórom:
„Füllentettem egyszer-másszor,
Hogyha megfogom az orrom;

Igértem beszélyt, novellát,
  Hindut, perzsát, arabot;
Tűztem is határidőket,
  Sohanapja holnapot:
Eltelt már azóta „kis-kedd"
El a „borjunyúzó pintek",
Hogy adott igéretimre
Még oda sem hederintek.

Diszn... azaz hogy nem szép tőlem
  Cserbe' pácba' hagyni mást;
Annál szebb lesz a novella,
  Jó barátom, majd meglásd:
Ma fogom a penna végit
S firkantok a „Figyelőnek"
Olyat, hogy soh'se kívánjon
Szebbet, jobbat... szemfedőnek!"

(1861 aug.)

GRAMMATIKA VERSBEN

El van már temetve ama korcs *bennünket*,
Nem ficamítja ki többé az eszünket,
Hacsak fel nem támad hetedszer is, mint a
Regényhőst életre hozza egy csöpp tinta.
Nosza, még a többit, ami nem fér főben,
Temessük el ím e kolerás időben;
Mert a nyelvnek is van pestises járványa,
Ha nem volna, csinál doktora, bábája.

Mi a nyelvet rontja, az a legfőbb veszély:
Hogy még a paraszt is mind magyarul beszél.
Grammatikát nem tud, hiába csináljuk,
Mégis egyre darál, egyre fecseg szájuk.
Ugy beszél mint apja, nem halad a korral,
Nemes oltvány helyett él ösi vackorral;
Azt se tudja: *ki, mi*; azt is összevéti;
Három szál fonal az *ige* pászmán néki.
Ikes vagy nem ikes, azzal nem törődik,
Gyermeke ha csínt tesz, mondja *megverődik*;
Szóval annyi bűne, amennyi mondása:
Ez a paraszt beszéd nagy isten-csapása.

Törvény kell a nyelvnek, mert különben elvész
Törvényét ki szabja, mint az a sok nyelvész,
Az a három, négyszáz tudós képviselő,
Kik egy-egy indítványt sürűn hoznak elő,
Sőt nem is indítványt, mert törvénnyé kenik:
Önnön bogarába szerelmes mindenik:
Ez az *ás és*-t leli olyan iszonyatnak,
Hogy talán a szószt is nevezi *mártat*nak;
Amaz *ly* betűtől sáppadoz és ünget,
Hogy ettől a hideg ki nem lél *bennünket*;
Más az *oly* és *olyan* különbségin épűl
S megöli a bűnöst könyörűlet nélkül;
Harmadik máglyára itélne valakit,
Ha nem ír és nem mond a *ki* helyen *akit*;
Van, ki dühös egy-egy régi jámbor szóra;
Mit vétett? ki tudná! nem tetszik az orra;
Van ki írt száz könyvet, s kérkedik hogy soha
Egybe sem tevé ez ártatlan szót: *noha*!
- -

(1861 körül)

A KÉT MADÁR

Terv

Kalitja börtönében két madár: egyik ifjú, másik vén. A zsarnok, ki őket fogva tartja, szánalomból egy nap zöld ággal fonta be kalitjokat. Az ifjú madár hangosan üdvözli a tavaszt és hallgatásáért a vént megfeddi. A vén tapasztalásból felel. Nem tavasz ez, fiam; zsarnokunk csak a börtönt akarja velünk megszerettetni, hogy feledjük az erdőt. Valami lenne-e ebből?

(1860-62 körül)

CORONINI

Büszke magyar náció!
Nem lesz koronáció.
Későn van már sírni-ríni:
Itt van Budán - Coronini.

(1861 körül)

CYNISMUS

Alkalmi szesszenés

„Cynismus," tisztelt Allgemeine?
Ez egyszer mégis sokra ment:
Ön dokter, és így fogja tudni,
Hogy a *cyon* kutyát jelent.
S e név illetné a magyart meg,

Csupán hogy ő magyar marad?
Fogadja, dokter, jó tanácsom:
Ne bántsuk a kutyát: harap!

Hajdan bikákkal vítta harcát,
Tüzes szelindek volt ez eb;
Erőre nem sok volt hasonló,
Termetre egy se nála szebb:
Most, hogy pihen, a gyáva nyúl is
Bosszantsa, mint vén agarat?...
Fogadja, dokter, jó tanácsom:
Ne bántsuk a kutyát: harap!

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1861)

SZÉCHENYI TISZAI OSZLOPÁRA

Azon hírre, hogy ott érc szobra fog állíttatni

I

Széchenyi áll itten. Meghalt. Nem hal meg az érdem:
Messze jövendőnek szűli örökbe fiát.
Széchenyi áll itten; végignéz mérnöki szemmel
S műve derék folytán helybehagyólag örül.

II

Mely riadalma soká vala édentáji mezőnek,
Dúlva, mit a kegyes ég s emberi szorgalom ad,
Széchenyi a sárkányt letöré félisteni karral:
Most kígyózva simúl oszlopa lábaihoz.

III

Dúlt az elem. Robogó özönét rettegve kis ember,
Hasztalanúl az eget jajja repeszti vala.
Széchenyi szól: s a tétlen erő munkára gyülekszik;
Széchenyi kezd: s ím őt hirdeti máris a vég.

(1862 máj.)

AZ ÉLCLAPOK RAJZOLÓIHOZ

Miért, hogy minden frakk-farkot
Most ti a láb közé tesztek?
Azt jelenti: hunyászkodnak?
Vagy talán azt, hogy: *megvesztek*?

(1862)

POÉTA ÉS POLITIKUS

A liget akáci lenézték a fenyvet,
Hogy megettök nyáron oly bús színben senyved;
„Mikor ti virultok, bágyad az én színem”
- Mond ez - „de ha tél van, *én* zöldellek, *ti* nem!

(1862 Szliács)

JÓKAIHOZ

Én kedves cimborám, jó Jókai Mór úr!
Ha te csak halogatsz, úgy járok én pórul,
Itt vagyon október, hűvösebb a cella,
Még sincs a kezemben az igért novella.
Tudod pedig, tudod, a cigány adomát,
Mégse szánod a te kollegádat s komád’.
Énrám szól keserves tanulsága, ládd-é:
Mikor haldokolva vacogott a dádé,
Intvén a napnak, mely boronga télileg:
„Bújkálj! bújkálj! sütnél még, ha lenne kinek!”
- -
Te is írnál pajtás: de majd nem lesz kinek.

(1862 okt.)

ŐSZ FELÉ

Oh, mint szeretném újra élni
  Az ifjuság arany korát,
Még egyszer újra átremélni
  Hosszú reményeim sorát, -
Hévvel haladni a tetőnek,
  Borítaná bár köd, homály -
Míg fénybe’ most, a lejövőnek
  Ragyogva, de mögötte áll!

(1862 körül)

SZÉP ŐSZ

Ki, ki bátran a szabadba!
  Oly szoros e fal között!
Tavaszunk egy fúvalatra
  Íme, íme visszajött!

Mily vidám a csermely tánca,
  Lejtve a zöld sík felé,
Mintha többé téli lánca
  Soha nem rettentené. -

A kökörcsin újra bátor,
  A letiprott fű dagad;
És fölöttünk a mennysátor
  Gyolcs felhőket szárogat.

Ifju hévvel az öreg nap -
  Új szerel.....

(1862 körül)

KITÖR AZ!

Hogy bemutatja magát! első szava négy-ötezer hold;
  Holdas vagy no, tudom: homlokodon viseled.

(1862 körül)

TINÓDI REDIVIVUS

Üstökös

Patvarba, kollégám, jó deák Tinódi!
  Álom-é ez a hír, vagy penég valódi?
  Ujságiró lettél, rád ragadt a módi?
  Sok szerencsét kivánok a munkához, földi!

Együtt hegedűlénk, jut eszedbe, hajdan?
  (Akkor is szűke volt pénznek a tarsolyban)
  Te jó Kolosvárott egy kovácsműhelyben,
  Én egy sombokorban, Szilágyságon, Kusalyban.

Toldi Miklóst akkor szörzöttem énekben,
  Te is válogattál híres vitézekben:
  Dobót, Szondi Györgyöt foglalád versekben:
  Most egy fiát se látsz Pesten az ilyesekben.

Röttentő hadakban ki forogtál akkort:
  Dúdolsz mai napság omnibuszt, fiakkert;
  Nem hőst - kákompillit:[23] nem almát, de vackort
  Barátom Sebestyén, nem szeretem ezt a sort.

Utcáról-utcára baktatsz mint egy kódis,
  Rongyos vagy, kilátszik a lábravalód is,
.....

(A hatvanas évekből)

[23] Régi szó - léha, semmittevő. - A. J.

TESTVÉRI ÜNNEP

Allegoria

Volt egy anyának (így szól a rege)
Két szép leánya, édes gyermeke.
Az egyik felnőtt szűzek dísze már,
Dús szőke hajjal, mint a napsugár,
Szemében, a menny távol kéke, mélye
Alatt, rejtelmes, égő szenvedélye;
Arc és idom, szendén borult kebel
- Szobrász minőt márványra nem lehell; -
Míg zárt tökélyben ott áll az egész,
Mintegy magából ellebbenni kész.
Kis húga pajzán, dőre, csacska gyermek;
Ki játszva ingerel, bosszantva nyer meg:
Omló hajának éjszin fürtiben
Nagy szenvedelmek láza még pihen:
De már tüzével, öntudatlanul,
A szem sötétje játékot tanul;
Nem ég, de már gyujt; a vér-elfutottan
Piros arc és ajak majd csókra csattan;
Nem vágyni - bírni késztő az alak:
„Várj, lepke, várj rá! hisz' elfogjalak!..."
Könnyelmü, csalfa, játszi, tetszi, testi,
Az élet-inger duzzadt színe festi.
Két vérrokon, de oly más-más elem:
A *Színmüvészet*, s nénje: Költelem,
Kézen soká az ifjabbik leányt
Vezette nénje gondos őr gyanánt.
Elvitte Hellas omladékihoz,
Hol oly örömmel, annyit álmodoz;
Mutatta néki az apák erényét,
Szeplőtelen dicsőség tiszta fényét;
A hőst, ki vív honáért, s aki hal:
Zrínyit, Keményt, a két Hunyadival.
És járt vele magános útakat,
Hol bérci csermely könnyez és szakad;
Tanítá, mit zeng a szellők sohajja,
Miért pirul az ég rózsás karajja;
Madár a lombon mennyi bút nyögell,
Mitől hasad meg fönt a bérckebel;
A holdas éj miért oly sápatag,
Szélcsöndben is mi rezzent ágakat; -
Tanítá néki: a bűn mily galád; -
A hon szerelme szózatos dalát; -
S mind, amiért ő lelkesül maga,
Utánarebegte öccse ajaka.

De nőtt a gyermek, s a hiú dalon
Elfogta benső titkos únalom.
„Mit nékem - így pöröl - bérced, köved!
Miattam a nap szállhat s feljöhet...
- -

(1862 körül)

SIR-VERS

ITT NYUGSZIK
ARANY JÁNOS
SZERKESZTŐ
SZÜLETETT 1817 MÁRCIUS 2-ÁN
MEGHALT...

Nincs végezve itt még a cikk,
Folytatása következik:
Én-Uram, légy én szerkesztőm,
Új folyamban újrakezdőm.

(1862)

ÁLOM ÉS VÁGY

Álmaidon ne törődj', mert amit az emberi elme
Vágyva remél ímett, azt látja, ha álmodoz, éppen.

(1863)

EMLÉKÜL

Ismerni akarónak

Ha levetve gyarló testet,
Úgy, mint ideállá fested,
Lengne hozzád tiszta szárnyán
Ez a szellem: elbocsátnám.

Igy, ne óhajtsd látni szembe:
Ember ő is, törpe, gyenge;
S tán becsét is, ha csalódnál,
Alább tennéd... a valónál.

(1864 szept. 24)

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMONDHOZ

Szerkesztő Ur! tisztelt báró!
Lapjában egy hazajáró
Lélek kísért: tudja-é?
Ki sohajtoz: mind szemét, a-
Mit firkál mai poéta;
Verse rongyos, maga éh.

Nem tud rímet, nem tud nyelvet,
A legjobb is mindent elvet,
Ami mérték és szabály.
S bár sort-sor után apróz, a
Verse mégis csupa próza,
Nem honolván rajta báj.

E jó kísértet méltán bus,
Rossz biz itt trochéus, jámbus;
De ha nem sűl el ma már!
Legalább csak volna ím e
Poétáknak olyan ríme,
Mint: *issza már* és: *sz...*!

„Csitt rabláncok csörgési, csitt!
Ne visítsatok egy kicsit -”
Ez a magas ideál;
Toldott rím, mozaik munka,
Hanem ettől minálunk a
Legjobb is, hajh! messze áll.

Vagy ha csak, mint Csokonay
(Bár Kovács, ama pátkai
Irta ezt is) zengenék:
„Mivel homlokomra Liza
Rózsakoszorút tászliza -”
Úgy is volna ebben ék.

Hajh! ne várd most, te pedánt agg,
Hogy a rímben egynehán’ tag
Összecsengjen végtelen;
Mikor törvényt holmi rossz szab:
Hogy a *kelleténél hosszabb*
S *mesterkélt* rim éktelen.

A bizony, mert el nem érik
- Magas szőlő, lassan érik -
Akad mentség, ok, vagy más;
S tovább kullog az így szóló:
„Acerbam sumere nolo -
Orra tőle fokhagymás.

Pap-ot, *bab*-ot egybe tűr e;
Szállítsd inkább egy betűre,
Vagy kettőre e hadat:

Kar-*om*, bont-*om*; ez elég lesz,
Ennyit úgy-e megeléglesz?
  Szivességből nagy adat.

Görbe-törpe, körbe-törve,
Mindez rímnek puszta örve,
  Hátul egy rossz *e* betű.
Nem ér semmit: csonto*m* - ponto*n*,
Tör*pe* - e*pe*; ez már *bon ton*,
  Ez már csengőbb öntetű.

Tanulnának Kölcseynktől
És már régibb bölcseyinktől
  „Phidias amit farag -”
Hogy rímelnek! ecce! íme!...
(A manóba! *nincs* is ríme):
  „Berovátkolt kődarab -”

Ah ő is botlott ezúttal!
És most e hibára útal
  Hitvány majmok ezere.
Azt sem veszi fontolatra,
Hogy rímelt a „Mondolat”-ra
  Kölcsey és Szemere.

Tanulhat, ki akar, abból,
Mert van ott rím, *két* darabból
  S rímelő szentencia;
Van substantivum, hogy: *mérték*,
S rá magát az igét *mérték*,
  Ez ám a kadencia!

És van ott több régi csínus
Tordán termett leonínus,
  Alkáji rend, distikhon!
Ez egyszer az ízes konyha!
Ilyet nem főztök bizony, ha
  Meggebedtek is tik hon.

És van ott egy hosszu ének
Hangzatából csupa *é*-nek,
  Az a kunsztstuck egyszer ám!
A sok *é* a fület marja, s
Néhai professzor Varjas
  Áldja zengő citerám.

Ah, de mindez kaviár ma.
Mindenütt e próza lárma;
  Nektár helyen csalmatok!
Nem ügyeltek lábra s tagra:
Ami rímel szarvas -...
  Az legyen jutalmatok!

(1865)

GÖRGEY ARTHUR LEÁNYÁNAK

Emlékkönyvbe

Mese, mese: mit találtam
  E világban járván?
Szép ibolyát villámzúzta
  Délceg cserfa árnyán;
Oroszlánnak felszakított
  Kebeléből mézet[24] -
Igy elegyít erőt bájjal
  Az anya-természet!

(1865 nov. 21)

ÁRTATLAN DAC

A Tudománynak háza vagyon:
Ennek örűljek hát ma nagyon?
Kell gyalogolni a lelkem agyon
Nyári melegben, téli fagyon.[25]

Hát hisz a malmot befejezték:
De szegény molnárt kirekeszték;
Kormányos evezzen a gálya *után* -
Igy akará ezt a kapitány.

Nincs, ki ne lássa, bár csupa vak,
Hogy kocsis helye kocsin a bak;
Ha leszorítják, hajtja gyalog:
Csakhogy ez aztán lassu dolog.

Ámde ki vallja ebben a kárt?
Nékem ez a kis séta nem árt:
Pezsgeti vérem', tart melegen -
Csak a szekéren baj ne legyen!

Nem palotába - vesszen a fény! -
Nem oda vágytam s gondolok én;
Vontak erővel, kór-nyavalyást,
S dísze nekem Dejaníra-palást.

---

[24] Bírák könyve XIV. 8. - A. J.

[25] Fekete hálátlanság volna el nem ismernem s nyiltan ki nem hirdetnem a M. T. Akadémiától érdemen felül nyert jótéteményeket s többféle kitüntetést, másrészről *buta kajánság* nem örvendenem tudományos előmenetelünk oly ünnepén, mint a nemzet áldozatkészségéből díszesen felépült házának megnyitása volt. A föntebbi humorkás elmejáték csupán amaz egyéni fájdalmas benyomás szüleménye, hogy a határozottan *titkári lakásnak* épült lakrészt az én megválasztásom után idegennek adták bérbe, nekem pusztán lakbér és bérlak közt engedtetvén szégyenítő választás. Azonban ez az állapot nem tartott sokáig: 1867-ben B. Eötvös, akkori elnök, maga szólított fel a tiszti lakás elfoglalására, melynek nagyobb részét, csekély évi bérért, használtam 1870-ig, midőn az igazgató-tanács kegyessége a bért is megszüntette; lemondásom után pedig (1879) az Akadémia a lakást holtig ingyen átengedte. - A. J.

Egyszerű kunyhó, ott *keleten*!
Rakja rajongó képzeletem;
Oda sóvárog e fáradt tetem:
Küszködöm, várok, míg tehetem.

Tavaszi fecskék, dal kedvesi!
Jertek el, Isten kőmüvesi!
Rakjatok ott egy fecskefalat:
Megpihen a költő az alatt.

(1865 dec. 11)

SZÜLŐHELYEM

Szülőhelyem, Szalonta,
Nem szült engem szalonba;
Azért vágyom naponta
Kunyhóba és vadonba.

(1865 körül)

SZÜLŐFÖLDEMHEZ

Én kis hazám a nagy hazában,
Szalonta, vedd ez énekem!
- - - - - - - - - - - - - - -
Te a meleg szív vagy nekem!

(1865 körül)

AKADÉMIAI PAPÍRSZELETEK

I

Az emberi öltőt nagy feledékenység
  Elnyeli mint tenger;
Csak kettő marad fenn az emlékezetben:
  Der *Denker* und *Henker*.

(1865)

II

Jaj, biz ez a nevelészet
Csak *piano* nevel észet,
Irójának neve lész et-
től nem nagyra nevelészett.
Az ívszámot nevelé, *sed*
Mindent; mi nem *new*, elészed.

(1865)

LEÁNYOMHOZ

Kórágyon ott, nagybetegen,
Halálhoz is már tán közel,
Virágom édes gyermekem,
Mily messze föld különöz el!

Röpülnék, mint az érc-fonál
Villáma, mely hírt hoz, viszen:
De akaratom láncon áll,
Erős békón lábam, kezem.

Mit ér szünetlen, mint a rab,
Futkosni pányvám szűk körét!
Ha egy lépés sem hamarabb,
Egy lépés sem közelb feléd!

Mit ér e zúgó, rossz fejet
Széttörnöm a kalit vasán:
Ha gyötrő, távol fekhelyed
Nem enyhül e meddő tusán!

Szenvedsz: mióta? mennyi kínt?...
Régen! sokat! Óh Istenem!...
Röpűlök: látlak-é megint?
Vagy a pohár csurdulva vár,
S fenékig kell ürítenem!...

(1865. dec. 13-19)

JULISKA SÍRKÖVÉRE

I

Midőn a roncsolt anyagon
Diadalmas lelked megállt;
S megnézve bátran a halált,
Hittel, reménnyel gazdagon
Indult nem földi útakon,
Egy volt közös, szent vigaszunk
A LÉLEK ÉL: találkozunk!

II

Férj, szüle, testvérnek szakad érted szíve, Juliskám!
  Csak, ki legárvább lőn, egy mosolyog: csecsemőd.
Benne mi kárpótlást keresünk nő, néne, leányért;
  Jaj neki: búra ha nő, hol keres édesanyát!

(1865)

FELJAJDULÁS

Nem lettél volna szívem gyermeke,
Csak, mint valál, Istenkéz remeke:
Könnyem szakadna e feldult romon:
És most *erőt vegyek* fájdalmamon!...

(1866)

JULISKA EMLÉKEZETE

Mióta rombadőlt oltáridon, Hazám,
A honfi legszentebb könnyével áldozám,
Mint egy Jeremiás nyögdelve bánatom',
Oly megtörött szívvel, de nem oly szabadon:
- -

Nagyon fáj! nem megy![26]

(1866)

VÁGY

Vágytam, Juliskám, lakni hozzád,
Számlálgatám az évek hosszát...

(1866 után)

INTÉS

A fájdalommal, gyermekek,
- Láng az, mely éget és emészt,
Kard, mely önvéred ellen készt, -
Tréfát ne űzzön versetek.

(1866 körül)

A CSILLAG-HULLÁSKOR

1867

I

Azt beszélik, rendjelt kaptam -
Nem vetettem, mért arattam?

[26] A. J. jegyzete a kéziraton.

II

Ami benne fényes:
  Az irodalomé;
Ami benne kényes:
  Egyedül magamé.

III
MÁSKÉP

Fénye, ragyogása... (ha van,)
  Az irodalomé;
Gyanúsítása... (a' van,)
  Egymagamé!

IV

Járnak hozzám méltóságok,
Kötik rám a méltóságot:
„Megbocsásson méltóságtok,
Nem érzek rá méltóságot."

V

Csillagot, keresztet noha rám aggattok,
Boldog ez a kebel nem lesz már alattok.

VI

Ad notam: *Ég a kunyhó,*
Ropog a nád...

  Kis keresztem
  Hogy szereztem?
Feleljétek ezt, ha kérdik:
Elkopott a lába térdig.

VII
RÉGI DAL, ÚJ SZÖVEG

Székács, Arany, Szilassy
S hazánk több ily pimaszi
Keresztekért akarnak
Sírt ásni a magyarnak!

VIII
HIÚSÁGOM!

Ad notam: *Minek az a pörge kalap*
Ha a legény csak egy falat
Csillagom, galambom!

Minek nekem a rendjelek?
Szamárháton bársony nyereg?
  Csillagom, galambom.
Minek nekem az a kereszt?
Disznóorra arany perec?
  Csillagom, galambom.

IX
A SZOMORÚ KINÉZÉSŰ LOVAG

A hiúság gőzi bánt-e?
  Hogyne, arra van nagy ok:
Pegazusom Rozinánte,
  Magam Don Quixote vagyok.

X

Ha békülnek, határt hánynak,
Egy suhancra jó sort vágnak:
Én is, amit sorsom rám mért,
Elszenvedem - a hazámért!

XI

Ha én egy jót alhatnám -
Száz keresztért nem adnám.

MONDACSOK II.

A HAZA SORSA

Küzdelem a létért,
De nem a *jól*létért;
Nem hatalomért,
Csak nyugalomért.

(1867)

DEMOKRATA-NÓTA

Deák Ferenc! megélünk mi
  Kend nélkül;
Kívánjuk a szabadságot
  Rend nélkül.

(1867)

POHÁRKÖSZÖNTŐ

A CSENGERY CSALÁDRA

Mint nevök e versben, oly símán folyjon az éltök:
Antal, Róza, Loránt, Olga, Leona, Eti.

(1867)

ÁJ-VÁJ

Vagy a tüdő, vagy a máj,
Vagy a szív, de az a táj!
Érzem, szorul, feszül, fáj.
Ettől csappan meg a háj:
Ez mondja majd nekem: *állj*!
Hanem panaszt ne ejts, száj!
Az élet úgy se volt báj,
Meghalni jobb, ha - muszáj!

(1868)

HINC ILLAE...

Haynaunál, Bachnál gonoszabb e nemzeti kormány,
Ez csak üvölteni hágy: az hivatalt is adott.

(1868)

TOMPA SÍRKÖVÉRE

I

Tompa Mihály tetemén ez elomló szikla nem emlék;
Ó maradandóbbat tőn maga műveiben.
Csak jel: egész ország fájdalma kiért sajog egyre;
Hű fia drága porát e helyen őrzi *Gömör*!

II

Természet! ki ezer képben tükrözte halálod
S új életre hogyan kelsz, ha üdűl a tavasz,
Most öleden nyugszik, maga egy burkolt, szomorú kép.
Várva nagy értelmét bús tele titkainak.
Lágyan öleld tetemét Anyaföld s ti szeretti, Virágok,
Üljetek ágya köré, mondani méla regét.

(1868)

SZEGÉNY MISKA SÍRKÖVÉRE

Hát jól van így, amice Tompa:
Én skártba, te végnyugalomba;
S ha nem pönög lantunk, gitárunk,
A varju sem károg utánunk.

(1869)

AZ ALKOTMÁNYOS SARJADÉK

„Jobb dolgunk volt a Bach korában!”
Kiáltja száz ifjú torok.
És rájok áll is e dolog:
„Hajh! a boldog gyermekszobában!”

(1869)

AZ 1869-I VÁLASZTÁSOK

Irtó háboru volt küzdelmed az értelem ellen;
  Készül az irtó harc a kaput ellen: örülj!

MÁSKÉPEN

Mely ideálként leng vala
  Ifjú lelkem elébe;
  Majd vértanúként meghala:
  A *szent hazának* képe:
Ti vagytok-é, kik most szavaztok,
Szatócsok és részeg parasztok
  S megvesztek általa!?!

(1869)

EMLÉKRE

Vándor megállj! Hó! bámuld e követ,
Mellyel *magunknak* szerzénk hírnevet;
Itt tornyosúl a megkövült dagály:
Mind nagy szavak! bim! bum! Vándor megállj.

(1869)

NŐMHÖZ

Ezernyolcszázharminckilenc -
  Irtuk már e levelet;
Harminc éves, Julim édes!
  Lelki frigyem teveled.

Ifju voltál, ifju voltam,
  Árva voltál, én szegény:
Nem volt messze olyan össze-
  Illő pár a föld-tekén.
.....

(Karlsbad, 1869. júl. 12.)

BÚCSÚ A FÜRDŐTŐL

Isten veled Karlsbad szép tája! -
Örökké az ember nem állja,
Rothad neki tüdeje-mája; -
Igy végződik a földi pálya.
  Alás'szolgája!

(1869)

AJ-BAJ

Nem fáklya vagy, éltem:
Vagy te silány gyertya,
Mely csepü-kanócát
Sercegve itatja,
  Majd-majd el is oltja.

Mégis ha *elégne*!
De mennyi hiában
Elcsepeg, elcsurog
Így átabotában:
  Áldatlan munkában.

(1869)

FŐTITKÁRSÁG

Szép megtiszteltetés,
De nem birok vele:
Nem vagyok már a kés,
Hanem csak a nyele.

(1869)

ALUNNI

.....
Alunni és *álmodni* kell:
Felét az ember életének
Deliriumban tölti el!

(1869)

„URAM-BÁTYÁM”

Férfi-korom végefelé máris,
Hideg nekem a delelő nyár is,
Koravénség hava ül felettem:
Mind a világ „ura-bátyja” lettem.

(1869)

SÍRVERS

Élt, szeretett, meghalt; nincs hézag utána nemében;
Jó emlékezetét őrzi utódja: elég!

(1869)

ÓDA EGY VENDÉGHAJHOZ

Szép nap virradt a hármas dombra,
Ragyogjon a kettős-kereszt,
Ne háborodjék senki gyomra:
Im, egy kopasz hajat ereszt.
Örvendj hazám, fürtös fiadnak,
S ha még nem tettél, tégy nagyot,
Történni kell ma bármi vadnak,
Megünnepelni e napot.

Egy ezredévi...

(1870)

ÖTVENHÁROM ÉV

Az élet rajtam egyre nehezűl;
Kivénültem *kortársaim* közűl.

(1870)

ZÖLD VERS A LIGETBEN

Azt hittem a télen, hogy fűbe harapok:
De látom, ez egyszer tán még fűre kapok.

(1870 ápr. 2)

AZ „ÜSTÖKÖS”-NEK

Zengi epigrammád a *fényt*, melyet a görög ellen
Olcsón puffogató szónak a honra derít;
Forgatom én nappal görög íróm’ s forgatom éjjel;
Vénségemre be nagy lelki *homályba* esém!

(1871 dec. 24)

PIROSKA BETEGSÉGÉBEN

Azt hittem: öröm vagy, s kezdettem örülni,
Eltakartál egy sírt, hogy szemem ne lássa;
Korán volt reményért hozzád menekülni:
Csak a fájdalomnak vagy te folytatása.

(1871 dec. 28)

1872 MÁJUS 1

Jöhetsz tőlem vidor tavasz,
Jöhetsz bús őszi felleg,
Nyár, mely pirít, tél mely havaz:
Én meg nem énekellek.
Az én időmnek egy szaka
Van már csak: a fagyos tél,
S ama földsarki éjszaka,
Melynek több napja nem kél.
- - - - - - - - - - - - - - -

RÉGI MAGYAR ÉNEKEK

Somogyi Antal humbugja

Ál verset költesz, de *rosszúl*: így kétszeres a bűn;
  Egy az, hogy roszat írsz; más, hogy akarva hazudsz.
Somogyi! könyvednek mégis fele bűn, fele mentség:
  Bűn, hogy csalni akar; menti, hogy arra silány.

(1873 szept. 4)

ÉNEK AZ ÖREGSÉGRŐL

Vén vagyok már - isten látja! -
Minden ember „ura-bátyja”,
  Bár még ötvenim felén;
Leng fehér zászlója főmnek,
Megadásul az Időnek:
  Tőle békét esdem én.

Kik velem egyenlők korban,
Még virulnak férfi-sorban...

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1875 körül)

EJNYE!

Ejnye, mi az isten haragja!
G... is a verset faragja;
Már van neki egész saraglya,
Nem tudja majd, hogy hova rakja,
Kár, hogy a Pegazust befogja,

Mikor ő annak nem lovagja;
Verse kócos, mint tüske-baglya,
Sok a gazza, kevés a magja,
Ki van marjulva íze, tagja; -
Jó embere is kikacagja.

(1876)

TOLDYHOZ

I

Ülési meghívóra

Sár van, hó van, köd, fergeteg,
A szegény tag bús és beteg;
Nem jöhetek -
Végezzetek.

(1875 körül)

II

Egy másik ülési meghívóra

Beteg vagyok, süket, vak és vén;
Tanácskozni miért mennék én?

(1880 ápr.)

A LEPKE

Zöld lepke, mint hulló levél,
Melyet tovább legyint a szél,
Nem száll virágot lepni meg,
Csak lenn, az út porán libeg.

Nincs feltünő bársony meze,
Csilló-pora, fény-lemeze;
Virágkorát most éli bár:
Oly színhagyott köntösbe' jár.

Volt napja, volt, négy, tán öt is,
Hogy izlelt ő szerelmet is;
Most a jövőnek hint magot;
Nem fél, hogy a láb rátapod.

Szegény! ha rátoppantanék,
Pusztulna ő s egy nemzedék;
De oly bizalmas ott alant:
Mért bántsam a kis gondtalant?...

Élj, lepke! éld múló nyarad,
Ha még egy-két napod marad:
Jöhet vihar nagy-hirtelen,
S megfagysz esőn, hideg szelen.

Köszönd, hogy már tekintetem
Földhöz lapúl, nem föl vetem:
Ha bátran még fenn hordanám,
Rád is tiportam volna tán.

Mért nézzek a magasba fel?
E szép világ: egy köd-lepel;
Nem látom az ég madarát,
Csak téged itt s útam porát.

Nem a pacsirtát, aki szánt;
A napnak áldott fénye bánt;
De az anyaföld szintelen
Fakóján megnyugszik szemem.

Sorsom pedig, s egy méla gond
Egemből már a földre vont;
De nem remény-magot vetek:
Azt nézem: hol pihenhetek?

(1877 júl. 3)

EPILOGUS

Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,
  Gyalog bizon'...
Legfölebb ha omnibuszon.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, cifra bakot:
  S egy a lelkem!
Soha meg se' irigyeltem.

Nem törődtem bennülővel,
Hetyke úrral, cifra nővel:
  Hogy' áll orra
Az út szélin baktatóra.

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
  Nem pöröltem, -
Félreálltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott,
Egy kis virág nekem nyitott:
  Azt leszedve,
Megvolt szívem minden kedve.

Az életet, ím, megjártam;
Nem azt adott, amit vártam:
  Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hír-név, mint az érdem:
  Nagyravágyva,
Bételt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek -
Tudom, boldognak is vélnek:
  S boldogságot
Irígy nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos métely
Fölemészt: az örök kétely;
  S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beválték
  Félbe'-szerbe'
S hány reményem hagyott cserbe'!...

Az életet már megjártam;
Mit szivembe vágyva zártam,
  Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

Egy kis *független* nyugalmat,
Melyben a dal megfoganhat,
  Kértem kérve:
S ő halasztá évrül-évre.

Csöndes fészket zöld lomb árnyán,
Hova múzsám el-elvárnám,
  Mely sajátom;
Benne én és kis családom.

Munkás, vidám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget...
  Ennyi volt csak;
S hogy megint ültessek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:
  Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

(1877 júl. 6)

AZ ELKÉSETT

Későn keltél, öreg! hova indulsz már ma?
Nyakadon a vénség tehetetlen járma;
Messze utad célját soha el nem éred:
Jobb, ha maradsz s „lement napodat dicséred."
„Tudom, sikerűltén sohasem örűlök,
Szándékomnak tán már elején kidűlök:
De hiú tett is jobb áldatlan panasznál:
Űz gondot, unalmat, és a mozgás használ."

(1877 júl. 7)

NATURAM FURCÂ EX PELLAS...

Gyermekkoromban felköték
A színben egy nagy tökharangot,
Amely ugyan nem ada hangot,
De máskép vígan működék;
Megvolt a súlya, lódulása,
Kötelét hogy jól visszarántsa
S vele a kis harangozót; -
Szóval: csinált *kommóciót*.

„No, mondám, majd ha nagy leszek,
Valódi harangot veszek
És azt egész nap kongatom
Saját kényemre, szabadon."
Így kongatom most untalan
E verseket - bár hangtalan.

(1877 júl. 9)

VÁSÁRBAN

Gyékényes, abroncsos alföldi szekér,
Honnan cipel a sors - s e három egér?
Hoztál-e pirosló új búza-magot?
Mezők üde lelkét: friss széna-szagot?

Odakünn már, úgy-e, megért a kalász?
Rét gyapja lenyirva; foly a takarás;
Boglyák tetejéről egy-egy suta gém
Néz szét aratóknak vidám seregén?

Rég nem látta bizony vidámnak e nyájt,
Minden nyara - új seb - a régire fájt:
De talán most e nagy mezei jószág
Áldást hoz az egyszer: szép Magyarország.

Legyen is, legyen is megáldva e föld
- Isten maga telke - mint rég ezelőtt,
Mikor én is „markot hajtani” kezdtem,
S nem sikerűlt, bárhogy s mint igyekeztem.

Így - vézna, ügyetlen testi dologra -
Adtam fejem a bölcs tudományokra,
Barázda helyébe’ szántván sorokat,
Nem kérkedem ezzel, mert azt se sokat.

De, hogy a mezőt, az anyatermészet
Kebelét elhagytam, sajog egy érzet,
Holtig sajog itt benn, - s tüzesebben vér
Láttodra, te búzás alföldi szekér.

(1877. júl. 9.)

CSAK AZÉRT IS!

Eh, mi gondja a világnak
  Erre a szakállra?
Nékem ebből hasznom lehet,
  Másnak meg mi kára?

Fizetésem már ha nem lesz,
  Kell szakáll, hogy légyen
Mire szegény szorult ember
  Kurta kölcsönt végyen.

(1877 júl. 10)

TAMBURÁS ÖREG ÚR

Az öreg úrnak van egy tamburája,
S mikor az ihlet s unalom megszállja,
Veszi a rozzant, kopogó eszközt
S múlatja magát vele négy fala közt.

Nem figyel arra deli hallgatóság,
Nem olyan szerszám, divata is óság:
Az öreg úr (fél-süket és fél-vak),
Maga számára és lopva zenél csak.

Ami dalt elnyűtt ez az emberöltő,
S mit összelopott mai zene-költő,
Öreg úrnak egyről sincs tudomása;
Neki új nem kell: amit ő ver, más a’.

Mind régi dalok, csuda hangmenettel:
Váltva kemény, lágy, - s magyar a némettel; -
Hegyes-éles jajja úti betyárnak,
Ki hallja szavát törvényfa-madárnak.

Nyers, vad riadás... mire a leglágyabb
Hangnembe a húr lebukik, lebágyad',
Ott zokog, ott csúsz kígyó-testtel...
Hol végzi, ki tudná? nincs az a mester.

Majd egyszerü dal, édesdeden ömlő
- Tiszta remekké *magába'* szülemlő -
Pendűl, melyen a tánc tétova ringat,
Mint lombot a szél ha ütemre ingat.

Olykor egy-egy ének nyújt neki vígaszt;
A hitújítás kora szűlte még azt:
Benne a tört szív, bűnt-vallva, leverve,
Vagy erős hittel Istenhez emelve.

Mindezt öreg úr, nem mintha kihozná
Kopogójából - csak képzeli hozzá;
S ha nem sikerül kivitelben a dal:
A két öreg szerszám *egymásra* utal.

De azért nem tűri rajta meg a port;
Emlékezetes neki minden akkord;
Egy hang: s feledett régi dalra émed -
Szövege cikornyás, dallama német.

Az öreg úr így, dalai közt élve,
Emlékszik időre, helyre, személyre:
Kitől, mikor és hol tanulta, dalolta
Ezt is, amazt is, gyermekkora olta.

Néha egy *új* dalt terem önkint húrja,
S felejti legott, már ő le nem írja;
Később, ha megint eszébe ütődik:
Álmodta-e, vagy hallotta? - tünődik.

Sokra bizony már alig viszi dolgát:
Ő is „minden nap feled egy-egy nótát";
Nem is a művész babérja hevíti,
Csak gémberedő ujját melegíti.

Gyakorold is, amit valaha tudtál;
Hasznát veheted, ha nyomorba jutnál;
Ha kiűlsz, öregem! vele útfélre,
Hull tán kalapodba egy-egy fillérke.

(1877 júl. 12)

„A HAZÁRÓL"

A hazáról egy merész szót
Én is ejték hajdanába'
Mikor annyit is nehéz volt:
Most közömbös lettem s gyáva.

Most!... mikor szabad sajtó van,
   És üvölt a pajkos gyermek,
S vénasszony az utc'ajtóban
Nagy-bátran fülébe ordít
   A királynak, miniszternek.

(1877 júl. 12)

HONNAN ÉS HOVÁ?

   Mily rövid az élet!...
Mint hullócsillag futása,
Mely földünk körébe jutva,
Lángra gyúl, és tűz-barázdát
Írva elszalad, gyorsabban,
Mint egyet pillantanál.
Útja honnan jött? hová visz?...
Míg *sötét* volt, s ujra *az* lesz,
A világ-ür végtelenjén
Hol bolyongott? és hová fog?...
Ki tudná megmondani!
   Míg *tündöklött*, addig élt.

   S honnan jössz te, lélek...
Mely csak e föld gőz-körében
Vetve lángot, addig fénylel,
Amig éppen áthaladsz;
Bölcsőd és sirod homály.
Akkor lobbanál-e föl csak
Az állatban, s véle múlsz el?...
Vagy jövél a végtelenből
Ismeretlen, hosszu pályán,
S visszatérsz azon megint?...
Oh, ha nem volt, és ha nincs
E parányi csillogáson
Innen és túl folytatás:
   Mily rövid az élet! -

   Megfelelsz te, lélek.
Volt idő, mikor tagadták
A futamló csillagot:
Semmi az, csak földi pára,
Lobban, és fut, és el-ég.
Most a *szellemet* tagadják:
Semmi az, csupán anyag,
Agyvelő, vér és ideg
Összhatása, mely azonnal
Véget ér, ha szétbomol
Agyvelő, vér és ideg.
Az *anyag* a halhatatlan:
Fűben-fában újra éled,

Összetársul, meg elszéled
Mindörökké, szakadatlan;
Hanem e feltámadást
A szellem nem éri meg:
Ez üres hang, nincs sehol,
Puszta réme ferde agynak,
Mílyet századok ránk hagynak -
  S csak zavarja a tudást.

  Oh, ti, akik jobb felemnek
Már e földön mély sírt ástok:
Oly bizonyos hát tudástok,
Hogy helye sincs védelemnek?
Nem mond ellen az a szellem;
Mely kutat, hogy támaszt leljen
Megtagadni önmagát?
S nem rettegné, ha meglelte
- Mit tudása így teremte -
Azt az örök éjszakát?...
Ah, jobb volna kissé várni,
Nehogy úgy találjon járni
Az a híres tudomány,
Mint ama gyors fénnyel jára,
Mit csillagnak vélt a golyhó,
Ő azt mondá: csak gyúlt pára:
S ím, ma áll, hogy égi bolygó -
  Mi lehet még ezután?

  Ami annyi szívbe oltva
Élt világ kezdete olta;
Mit remélt a hindu, párz;
Amért lángolt annyi oltár,
Zengett Szíonon a zsoltár:
Hogy nem addig tart az élet
Míg alant a testbe' jársz;
Hanem egykor újra éled,
S költözzék bár fűbe, fába
Vagy keresztül állaton:
Lesz idő, hogy visszatérhet
Régi nemes alakjába,
Megtisztúlva, szabadon;
Vagy a „boldogok szigetjén",
Mint hivé a boldog hellén,
Vagy az üdvezűltek helyén,
Mint reméli keresztyény,
Lesz dicsőbb folytatása:
Én ezt meg nem tagadom. -

Mit hisz a tudós? ő lássa,
Földi pályám' ami nézi:
Annak immár vége lesz,
Vissza senki nem idézi; -
S rövid foglalatja ez:

Mély homályban, éjfél tájban,
Kis fény is ha nagynak tetszik,
Hogy a föld körén bolyongtam:
Egy barázdát én is vontam.
Az emberek ráveték
Pillantásukat egy percig, -
S egy tudós tán megfigyelt
És lapjára, sok száz jelhez
- Ahogy csillagfutást felvesz -
Könnyed, vékony karcolással
Rólam is tőn némi jelt,
Mire reggel *ő sem* ismer;
S összevéti annyi mással
A jövendő nemzedék,
Mely se kérdi tán, se tudja,
Nem is igen lesz rá gondja:
Hogy itt éltem, s a tömegben
Én is lantot pengeték.

(1877 júl. 14)

TENGERI-HÁNTÁS

Ballada

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll füstje fel a nagy égre;
Körülállja egynehány fa,
Tovanyúlik rémes árnya;
S körül űli a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.

„Szaporán, hé! nagy a rakás; mozogni!
Nem is illik összebúva susogni.
Ki először *piros* csőt lel,
Lakodalma lesz az ősszel.
- Tegyetek rá! hadd lobogjon:
Te gyerek, gondolj a tűzzel.

- Dalos Eszti szép leány volt, de árva.
Fiatal még a mezei munkára;
Sanyarú volt beleszokni:
Napon égni, pirosodni,
- Hüvös éj lesz, fogas a szél! -
Derekának hajladozni.

Deli karcsú derekában a salló,
Puha lábán nem teve kárt a talló;
Mint a búza, piros, teljes,
Kerek arca, maga mellyes,
- Teli a hold, most buvik fel -
Az egész lyány ugyan helyes.

Tuba Ferkó juhot őriz a tájon:
Juha mételyt legel a rossz lapályon,
Maga oly bús... mi nem éri?
Furulyája mindig sí-ri,
- Aha! rókát hajt a Bodré -
Dalos Esztert úgy kiséri.

Dalos Eszti - a mezőre kiment ő,
Aratókkal puha fűvön pihent ő;
De ha álom ért reájok,
Odahagyta kis tanyájok'
- Töri a vadkan az „irtást" -
Ne tegyétek, ti leányok!

Szederinda gyolcs ruháját szakasztja,
Tövis, talló piros vérit fakasztja;
Hova jár, mint kósza lélek,
Ha alusznak más cselédek?...
- Soha, mennyi csillag hull ma! -
Ti, leányok, ne tegyétek.

Tuba Ferkó a legelőt megúnta,
Tovahajtott, furulyáját se fútta;
Dalos Eszter nem kiséri,
Maga halvány, dala sí-rí:
- Nagy a harmat, esik egyre -
Csak az isten tudja, mér' rí.

Szomorún jár, tébolyog a mezőben,
Nem is áll jól semmi dolog kezében;
Éje hosszú, napja bágyadt,
Szive sóhajt - csak egy vágyat:
- De *suhogjon* az a munka! -
Te, halál, vess puha ágyat.

Ködös őszre vált az idő azonban,
Törik is már a tengerit Adonyban;
Dalos Eszter csak nem jött ki:
Temetőbe költözött ki;
- *Az* a Lombár nagy harangja! -
Ne gyalázza érte senki.

Tuba Ferkó hazakerűlt sokára,
Dalos Esztit hallja szegényt, hogy jára;
Ki-kimén a temetőbe
Rossz időbe', jó időbe':
- *Kuvikol* már, az ebanyja! -
„Itt nyugosznak, fagyos földbe."

Maga Ferkó nem nyughatik az ágyon,
Behunyt szemmel jár-kel a *hold*világon,
Muzsikát hall nagy-fenn, messze,[27]
Dalos Eszti hangja közte,
- Ne aludj, hé! vele álmodsz -
Azt danolja: „gyere! jöszte!"

Nosza Ferkó, felszalad a boglyára,
Azután a falu hegyes tornyára;
Kapaszkodnék, de nem éri,
Feje szédűl: mi nem éri?...
- Tizenkettőt ver Adonyban:
Elég is volt ma regélni. -"

Lohad a tűz; a legények subába -
Összebúnak a leányok csuhába;
Magasan a levegőben
Repül egy nagy lepedő fenn:
Azon ülve muzsikálnak,
Furulyálnak, eltünőben.

(1877 júl. 15)

AZ ÜNNEPRONTÓK

Zendűl, kondul szent harangszó,
Csengve, búgva messze hangzó:
„Imára! imára!"
Jámbor népe a kis helynek
Halkan lépve gyűlnek, mennek
Imára, imára.

Szép piros a pünkösd reggel,
Mintha tűzzel, Szentlélekkel
Menny-föld tele volna;
E napot fent s lent megűlik.
E nap oly ragyogva nyílik;
Mint hajnali rózsa.

[27] Mezőn háló emberek sokszor vélnek magasan a légben felettük áthúzódó kísértetes zenét hallani, a (daemoni) zenészek valami nagy, kiterült ponyván repülnek tova. - A. J.

De mi réjja riad? de mi ördögi zaj,
Rekegő szitok és otromba kacaj,
  Hogy reszket az egyház tornya?...
Szembe' Isten hajlokával,
Nem törődve a szent mával,
  Foly tegnapi dőre tivornya.

„Hol egy muzsikás? hegedű, vagy egyéb?
Ha különb nem akad, dudaszó is elég:
  Ki fut érte? szaladj Zsuzsi lyányom."
„A Zsuzska maradjon! hagyj neki békét
Eszem ezt a pirosítós képét:
  A kufercest majd vele járom."

Hát íme, kapóra, dudás közeleg.
Egy sanda, szikár, csúf szőrös öreg,
  Tömlője degeszre fújva;
Füle táján két kis szarva gidának,
- Mintha neki volna szarva magának -
  Sípján már billeg az újja.

„Ide, a Jebuzéus pofádat!
Mert megkeserűli a hátad."
  „Uraim, de papolnak ott-benn..."
„Hát baj neked az; pogány hitünek?
Az enyém - ha töröm, ha nem - ez ünnep
  Enyém, ha szidom; *ez* az Isten!"

Ravaszul mosolyog fél szája hegyén
S rákezdi dudáját halkal a vén,
  Minden sark billeg a táncra;
Azután vidorabb lesz, majd sebesebb;
A tánc is utána pörébb, hevesebb,
  Amint kopog és szaporázza.

De vége szakadni mikor fog, ugyan?...
„Hagyd el - riad egy rá - aki szele van!
  Kihasítom kecske-dudádat."
Hanem a muzsikás mindég fujja,
Mindég szilajabban pörög ujja -
  Az egész tivornya kifáradt.

Lankadva leűlne az is, meg ez is,
Hívnák haza őket ebédjekhez is:
  Nem, nem lehet; ugrani kell csak.
Szidják a dudást, - verik, öklözik őt -
Verik bizony a nagy üres levegőt; -
  Gyors híre szaladt e csudának.

Fut gazda, kié ama renyhe cseléd:
„Jössz...? vagy dobom - itt ez a villa - beléd...”
Vasvilla kezébe ragadt ám;
Fut lyány, fiu, és anya és feleség:
„Apám, fiam, apjokom! untig elég...”
S kezeit töri, szíve szakadtán.

Már józanon a fiu, az apa, férj
Mennének is - íme, közelget az éj -
Nyújtják kezöket nagy-epedve;
A táncosok arcán vérkönyü hull:
De a láb még egyre bokázza vadul,
Viszi a tánc ördögi kedve.

Éjfélt hogy üt a toronyóra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el;
S mint szél ha forogva ragad port:
Úgy táncol el, egy bősz harci-zenére,
(Mondják, a pokol tüzes fenekére)
Az egész örjöngő csoport.

(1877 júl. 21)

MÁRIA! BŰNEID MEG VANNAK BOCSÁTVA

Oh, ne sujtsák a szelid nőt
A *morál* kemény szemöldi,
Hogyha női hívatását
Méltatlannak is betölti.

Láttam ily nőt esni porba
Mivel férjét nem hagyhatta;
Elkisérte a nyomorba,
El a bűnbe, gyalázatba.

Védangyalkint állt fölötte
S míg tehette, védelmezte;
Mikor erre gyönge volt már,
Hozzáromlott: úgy lőn veszte.

Mint a hű eb - kész urával
Elbujdosni, száműzött lesz;
Macska ott marad a háznál:
Új gazdát nyal, egeret les.

(1877 júl. 22)

MINDVÉGIG

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez
Ha jő a halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti: vígaszt
Bús elme talál.

Bár a szerelem s bor
Ereidben nem forr:
  Ne tedd le azért;
Hát nincs örömed, hát
Nincs bánat, amit rád
  Balsors keze mért?...

Hisz szép ez az élet
Fogytig, ha kíméled
  Azt ami maradt;
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
  Ne kívánj nyarat.

Bár füstbe reményid, -
S egeden felényit
  Sincs már fel a nap:
Ami derüs, élvezd,
Boruját meg széleszd:
  Légy *te* vidorabb.

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt:
  Csak hangköre más;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
  Dalban vidulás.

Tárgy künn, s temagadban -
És érzelem, az van,
  Míg dobban a szív;
S új eszme ha pezsdűl;
Ne vonakodj restűl
  Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy isten
  Adta mondanod,
Bár puszta kopáron
- Mint tücsöké nyáron -
  Vész is ki dalod.

(1877 júl. 24)

A RÉGI PANASZ

„Eh! mi gondod a jövőre?
  Eh! a múlttal mi közöd?
Könnyel a múlt sirja dombját
S a reménynek száraz lombját
  Hasztalan mit öntözöd?

Századoknak bűne, átka
Mind csak téged terhel-e?
Nem talán még sokkal érzőbb,
Nem talán még sokkal vérzőbb
Honfitársid kebele?...”

Oh, tudom; de bánatomban
Meg nem enyhít társaság;
Mint szülétlen több gyerekre
Osztatlan száll s mindegyikre
Az *egész* nagy árvaság.

Sőt azáltal súlyosb részem,
Hogy míg a *tett* melege
Más sebét enyhőbbé tészi:
Ő, szegény, csak kínját érzi -
A lant méla gyermeke.

Hogy reméltünk! s mint csalódánk!
És *magunkban* mekkorát!...
Hisz csak egy *pontot* kerestünk:
Megtalálva, onnan estünk;
Így bukásunk lelki vád.

Mennyi seprő a pezsgésben,
S mily kevés bor!... Volt elég,
Kit nagy honszerelme vonzott
Megragadni minden koncot,
Nehogy más elkapja még.

Mennyi szájhős! mennyi lárma!
S egyre sűlyedt a naszád;
Nem elég csak emlegetni:
Tudni is kell jól szeretni,
Tudni bölcsen, a hazát.

Vagy nekünk már így is, úgy is
Minden módon veszni kell?
Egy világ hogy ránk omoljon?
Kül-erőszak elsodorjon?...
Vagy *itt-benn* rohadni el?

(1877 júl. 26)

RANGOS KOLDUS

Csak hiába! elmaradt az
A világtól, aki vén:
Tudta nélkül nagy „fejlődés”
Folyt le, s foly e sártekén.
Demokrata lett az úrból,
A koldus meg rangra vágy, -
Hát’szen *úr* ki más legyen, ha
Többé nincs úr, se jobbágy?

Másszor ő is csak szegény volt,
Nyomorult, szánt, megvetett;
Nem is igen „ámbiálták”
Akkor ezt az életet:
Most közőlünk minden tízből
Egy e szép pályán halad;
Sőt, ha így gazdálkodunk, még
Többségben is lesz a had.

Ne gondolj az utca-sarkra,
Oh ne! édes olvasó:
Aki ott áll, az nem koldus,
Az *szegény*, szánnivaló;
Könyörülj meg sántán, bénán:
Éhező gyermeknek adj:
(„Ezerennyit” ígér a *Könyv* -
Hanem ez uzsora nagy.)

Koldus ő nagysága hozzád
Bekopogtat egy napon, -
(És ez *egy* nap sűrün fordul);
Kezdi bókon, hírlapon:
Hogy olvasta rólad ezt, azt...
S míg kártyáját forgatod,
(Mert beküldte: *Chevalier N. N.*)
Hogy’ fogadd el? nem tudod.

Mutat ordót, bizonyítványt,
Köz- s magános levelet;
Ha vendég jön, azt kivárja,
Négyszemközt marad veled:
Szemlesütve és zavartan
Ülsz, mint vádlott a padon:
„Ily nagy úron mit segít az
Én csekély szolgálatom?...”

Erre ívet von ki zsebből,
Szép a kalligráfia,
S megmutatja, hogy hová kell
A nevét beírnia,
Ki Deákkal és Tiszával
Óhajt lenni egy lapon;
„Mi jótékony célra?” kérded;
„Nemes a cél, mondhatom:

Egy dicső ház végső sarja -
(Tudja: Várna, meg Mohács...)
Nem lehet, ha birtok már nincs,
Sem szijjgyártó, sem kovács.
Volt, igaz, még egy tenyérnyi:
De a rozsda és aszály...
No, meg Homburg, s a zsidóság...
Hanem a rang: az *muszáj*.”

Végre látod, az egészből
  Hogy mi lóg ki: a „fizess!”
Fanyalogva mondod: „Itt van,
  - Nem telik sok - pár *tizes*.”
Te örűlsz, hogy *így* kiszurtad
  (Ami nem volt) a szemét:
Ő örűl, hogy a népkonyhán
  Meglesz mára az ebéd.

(1877 júl. 27)

NÖVÜNK EGYÜTT

Soknak lettem már, hogy élek,
A szemében szúró tüske:
De van még egy kicsi lélek,
Aki rám hiú és büszke.

Ez, hogy nevem is volt „hurcán”,
Most eszmél csak, most tanulja:
S lesi már, ha megy az utcán,
Rámutat-e mások ujja.

Eddig együtt voltunk gyermek,
Én másod-, ő első ízben:
Épűltek fa-tornyok, termek,
Pacskolódtunk porban, vízben.

De, hogy ő nőtt, *én is* nőttem;
Alig ismerünk egymásra:
Ő kisasszony lett előttem,
Én meg neki óriássa.

No, engedjük kedvét telni,
Ha *okos* lesz, majd elhagyja; -
Legalább még nem szégyelli
Hogy én voltam... a nagyapja.

(1877 júl. 30)

ÉJFÉLI PÁRBAJ

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Hetekig tart... ma van első napja:
Szól a zene, tárogató, rézkürt,
  Pörög a tánc, mint az orsó;
  Bende kiált: „*Ez* utolsó!
  Száraz ajkam eper-ajkat
    Szedegetni készűl.”

Bende vitézt a nyoszolyó-asszony
Elvezeti, hol olyat szakasszon;
Néma, sötét már az egész kastély -
  S ím, lovag áll ágyok előtt,
  Talpig acél - ismeri őt:
  Sápadt arcra kék lángot vet
    A felütött rostély.

„Jöttem veled újra víni, Bende!
Én valék a diadalmas, nem te:
Kezdjük elől, csúnya volt a játék;
  Haha! páncélt a nyakadba!
  Most ne remélj szolga-hadba';
  Kezdjük elől! - e leányért
    Sok viadal vár még!"

Kél a vitéz: „Nosza kardot, vértet!"
„Hova édes?" - „Víni, arám, érted!"
S hallik, amint össze-összevágnak,
  Odaát a fegyverházban
  Harcrobaj is: csengő paizs,
  Tompa nyögés, erőlködés,
    Dobogása lábnak.

Szép menyasszony szemét le se zárja,
Szörnyűködik, hova lett a párja;
Remegő kéz gyujtja meg a mécsest,
  Férje urát fölkeresi,
  Hajnalig ott sírva lesi:
  „Ez is olyan, mint a *másik*...
    Mint valami holttest!"

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Vagyon immár a második napja,
Szól a zene - borba fuladt e nap,
  Bende úrnak veszett kedve,
  Táncol, iszik erőltetve;
  Szép menyasszony nekiborzad:
    „Ha ma is, mint tennap!..."

Este hamar az urok föld-részeg,
Ágyba vivék a szolga-vitézek;
Szép menyasszony vele menni reszket:
  De hogy titkán ki ne adjon
  - Hová legyen? hol maradjon? -
  Lenyugoszik, s külön ágyban
    Hányja a keresztet.

Bende riad...s mint a halál, józan:
Lovag ott áll szembe, az ajtóban.
„Hah! Robogány...” s nem akarna menni. -
„Szeretőm elcsábítója,
Gyere, vívjunk! üt az óra;
Míg le nem győzsz, tiltva neked
Mellette pihenni.”

Ujra nehéz, szörnyű tusa hallik;
Bende halott, mire meghajnallik,
Nagynehezen, délfele ha ébred,
Mikor immár gyűl a vendég;
Fölkeresik a leventék:
„Hol vagy uram? mind az egész
Nép vár az ebédre.”

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Legszomorúbb a harmadik napja;
Szól a zene, öblöget a rézkürt:
Hanem a tánc csak úgy lézeng,
Vendégnek a java szétment:
„Vérbe’ fogant nász sose volt
Isten átka nélkül!”

Nos, az új párt rokoni, - egy püspök
Előveszi, hogy mi esett köztök:
Bende konok, - a menyasszony gyászba,
Teste remeg, mint a harmat,
Csak azt vallja, hogy nem vallhat,-
Ha lefekszik, küldjenek őrt
A fegyveres házba.

Mene oda nagy erős őrízet. -
Bende kacag: „Meglopom a mézet!”
Siet is be kakas-*elő*-szóra:
Mikor ágyasházát nyitja,
Másodikat kukoritja,
Fönn pedig, a kastély tornyán,
Éjfélt ver az óra.

„Bende lovag! ez az utolsó nap,
Lakodalmad félbeszakad holnap;
Víni ma még!... ölj meg *igazábban*;
Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek;
Az a hűtlen hadd sirassa
Bűnét e világban!”

Bende vitéz, szemei szikrázva,
Rohan ismét a fegyveres házba.
Rettenetes, amit lát az őrség:
  Urok őrjöng... kivont karddal
  Levegőbe szúr és vagdal;
  Közülök is hármat leölt
    Míg lebirák, győzék.

Földalatti kamarába', láncon,
Bende üvölt, viaskodik, táncol;
Szép menyasszony sem eladó többé
  „*Elsőt* én nem érdemeltem,
  A *második* engemet nem:
  Püspök atyám, vígy el Urunk
    Jegyesei közzé!"

(1877 júl. 31)

ÖREG PINCÉR

Az öreg pincér se gyanítja,
Hogy versbe legyen kanyarítva,
De kivált hogy *pláne* magyarba:
Ha gyanítná, jönne zavarba!

Töri bár húsz éve a *nyelvet*,
S foga megritkult, haja elment:
Nem birta kivenni a vadját,
Megijedne bizony, hogy eladják.

Fizető kellner sose lessz ő,
Nem kenyere a kétszerkettő;
Szolgálni sem ugri-szilaj már,
Megelőzné bátran a lajhár.

Hogy sokra se vitte a pályán,
Megláthatod ócska ruháján,
Galléra törött, s elegendő
Karjára egy hétig egy kendő.

Mint nem fia e mai kornak;
Lőn Ganymédje víznek, bornak,
Kenyeret hoz, vált oda tányért;
Ingyen teszi, nem adományért.

Ha azonban vetsz neki épen
Pár fillért: köszöni szépen -
Nem mint az a sok cifra, *dandy* -
S hozzá is adja: „Küss' die Händi!"

Köre hát nem valami széles;
De mi hű szolgád! mi kedélyes!
Jó szót neki; s ha belefúl is,
Elkotyog érte... magyarúl is.

S elpörgi, legyen bár négy lap,
Könyv nélkül, hogy mi az étlap;
„Mást *írtak*?”... sose kell megróni
Meglesz az a sült, makaróni.

Ha senki se hívja, elámolyg
A folyosón, vagy fel- s alá bolyg.
- Hadd futkosson a többi „kölyök!” -
S meglöki minden tálca, könyök.

Elnézi: be dőre világ ez!
Hogy’ fut, rohan - enni se hágy ez -
Nyerekedni, vigadni... a csődbe,
Dunába, vagy a temetőbe!...

No öreg, ha lenéz más minden,
Jer elő: szolgálj *te* ki engem,
Bár nem vagy „fashionable” módis:
Gyere, meglesz borravalód is.

Jer, osonjunk félre mi ketten;
Jó *ott* nekem, a szögeletben,
Rajtam sincs semmi legényes:
Hadd űljön elől, aki kényes.

Társaid úgyis annyiba néztek,
Hogy nekem a *főtt rost* is beefsteak;
Te legalább nem rágatod a gúzst:
Adsz, ha igértél, becsületes húst.

(1877 aug. 2)

A TÖLGYEK ALATT

Margitsziget

A tölgyek alatt
  Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
  Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
  „Áttörve” az égbolt
S a rét mezein
  Vegyül árny- és fényfolt.

A tölgyek alatt
  Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
  Ime, gyermek lettem,

Mint mikor a tölgy
   Sudarát megmásztam,
Hol seregély költ -
   S vígan madarásztam.

A tölgyek alatt
   Több egykoru társsal
Madárfiakat
   Kifeszíténk nyárssal;
Jó tűz lobog ott,
   Zizeg a kis bográcsS ha bealkonyodott,
   Haza már egy ugrás.

A tölgyek alatt
   Örömest valék én,
Bár a madarat
   Hagytam utóbb békén;
Gyermeki önző
   Korom' ifju ábránd
Veszi ösztönző
   Szárnyára, s tovább ránt...

De tölgyek alatt,
   Valamerre jártam,
Szűlőhonomat,
   - Csakis ott - találtam;
S hol tengve, tunyán
   Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
   Nem lett honom a föld. -

A tölgyek alatt
   Még most is el-űlök;
Bűv-kép csalogat,
   Ábrándba merűlök;
Hajó-kerekek
   Zubogását hallom...
„Hajrá, gyerekek:
   A vízi malom!"

A tölgyek alatt
   Im, meglep az alkony,
Hűsebb fuvalat
   Zörög át a parkon;
Felhők szeme rebben:
   Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
   Ki vén, ki beteg...

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerüen bár,
Tölgy lenne a fejfám!

(1877 aug. 5)

KOZMOPOLITA KÖLTÉSZET

Nem szégyellem, nem is bánom,
Hogy, ha írnom kelle már,
Magyaros lett írományom
S hazám földén túl se jár;
Hogy nem „két világ" csodája -
Lettem csak népemböl *egy*:
Övé (ha van) lantom bája,
Övé rajtam minden jegy.

Ám terjessze a hatalmos
Nyelvét, honját, istenit!
Zúgó ár az, mindent elmos,
Rombol és termékenyit:
De *kis* fajban, amely ép e
Rombolásnak útban áll:
Költő *az* legyen, mi népe, -
Mert kivágyni: kész halál.

Vagy kevés itt a dicsőség,
S a nemzettel sírba lejt?
Kis-szerű az oly elsőség,
Amit a szomszéd se sejt?
Nincs erőnkhöz méltó verseny?
Dalra itthon tárgy elég?
Nem férünk a kontinensen
Albion is kéne még?...

Légy, ha birsz, te „világ-költő!"
Rázd fel a rest nyugatot:
Nekem áldott az a bölcső,
Mely magyarrá ringatott;
Onnan kezdve, ezer szállal
Köt hazámhoz tartalék:
Puszta *elvont* ideállal
Inkább nem is dallanék.

S hol vevéd gyász tévedésed.
Hogy faját s a nemzeti
Bélyeget, mit az rávésett,

A *nagy* költő megveti?
Hisz forgattam, a javából,
Én is egypárt valaha;
Mind *tükör* volt: egymagából
Tűnt nekem föl nép, s haza.

És ne gondold, hogy kihalnak
Sujtott népek hirtelen,
Amig össze-zeng a dalnok
S a nemzeti érzelem.
Tán veszélyt, vagy annak látszót
Vélsz a honra tűnni fel:
Hát van lelked, a szent zászlót
Épen akkor hagyni el!?

Oh, ha méltóbb s új kobozzal
A megifjodott hazát
Zönghetném még Homérosszal;
Ne csak mindig panaszát!
De legyek, ha veszni sorsa,
Húnyó nép közt Osszián,
Inkább, hogysem *dalok korcsa*
Közönyös harmóniám!

(1877 aug. 8)

MEDDŐ ÓRÁN

Belenézek a nagy éjszakába,
Alszik a föld, maga árnyékába';
Itt vagy amott csillagok röppennek:
Gondolatim is úgy jönnek-mennek.

Gondolatom szappanbuboréki
Csillogók, mint odafenn az égi:
De töredék mindkettőnek utja -
Mind szétpattan, mielőtt megfutja.

(1877 aug. 9)

VÁNDOR CIPÓ

Kinek nyúlfarknyi a reménye
S többé se kér se vár sokat:
A multban él, ez ócska lom közt
Tesz-vesz, keresgél, rakogat.
Emlékeimmel olykor én is,
- Mint rongya közt egy vén szipó[28] -
Elbíbelődöm: ilyen emlék
Ama fentírt vándor cipó.

---

[28] Anyó, szipa, szipirtyó, szipó. - A. J.

A tékozló fiú regéjét
Sokan csináltuk újra már:
Én nem vagyont, kincset pazarlék,
(Apámnak is lett volna bár!)
Hanem jövendőt, biztos állást,
Meg ami erre útnyitó,
Légvárak-, ábránd- s délibábért...
Tanulság: egy vándor cipó.

Hogy aztán a goromba élet
Jeges zuhannyal önte le:
„Megyek - kiáltám - vészes út ez,
Vissza megint bölcsőm fele!”
Ma fizetés-nap; húsz forintra
Jut húsz krajcár „proporció”:
Harminc gyalog mérföldre abból
Kifutja... egy vándor cipó.

Mondám s tevém; - a dél-ebéd már
A nagy országuton lele;
Sebaj! kinek hátán a háza
És kebelén a kenyere.
De majd az estve!... hátha rablók...
Eh! nincs velem sok földi jó:
Egy zsebkendőbe minden elfért:
A gárdrob és vándor cipó.

Egy bot talán jó volna mégis -
Ahol egy tört „lógó”-darab!
Ettől ugyan valódi medve
Nem fél; de képzelt megszalad.
Most éjszakára fel, a „bércnek!”
Előttem rónaszéki só
Megy sok szekéren: biztosabb már
A vándor és vándor cipó.

Kérdik: ki és mi? hova mászkál?
Hang csúfos, a nyelv idegen;
Szepeg biz ő, s azt mondja: *dászkál*.
Most haza indult betegen.
Bükkös tetőn éjjel kifognak,
Pór-élc megöklel, mint tinó:
De tűznél, mit kazalba raknak,
Jólesik a vándor cipó.

Hűs hajnalon (még mind üressen
Lógtak ki a járom-szegek)
Bucsút köhintve, megiramlva -
S a késő hajnalig, megyek.
Ott száraz ágból, korcsma végin,
Lombsátor a közös „ivó”:

Ott deszka-pad lapít deszkává,
S párnám csak a vándor cipó.

Hanem a szép táj bűvöl így is,
Oh, ifju könnyedvérüség!
Ím ott dülőnkint a hegyoldal
Harmat-szivárvány színben ég;
Lent, sziklavölgyben, fakupával
Csurgó kinál, oly csábitó!
Az útas keble megtelik... de
Bezzeg fogy a vándor cipó!

Bérc elmaradt; tölgyes lapályon
Visz útam, napja már negyed;
Tölgy sincs azontúl, - visszanézve
Látom csak a kéklő hegyet.
Posványiban, mint lomha sertés,
Ferdőzik az ecsedi tó;
Rekkent a hév nap, útas izzad,
Bár könnyű a vándor cipó.

Egy híd megől hajdú behajszol,
Gazdája kérdi: „Útlevél?”
Az nincs bizony, - de iskolából
Van bizonyítvány, még kevély.
Az isten áldja! elbocsátott,
Lévén maga, mint neve, *Jó*:
Így szabadult a „fogdmeg-eddmeg”
Körmébül vándor és cipó.

Égő homokban, itt a „város, -
Amott a nagy kollégyiom
Hátall ki, mint szamár a nyájból:
Maradj te, zárt paradicsom!
Hogy szem ne lásson, félre csaptam
Egy útcán (neve is „Csapó”);
Pénz nincs, kerűlöm a „kenyér-sort”:
Pedig hol a vándor cipó!?...

Az elfogyott, erőm is elfogy;
Már útban egy egész hetem; -
Itt pap lakik, tán könyörűl is:
Bezörgetek - nem tűrhetem!
Elborzadék... ha rám rivallna:
„Pusztulj, csavargó, naplopó!”
S lekaptam újjom’ a kilincsről:
„Adj lelket még, vándor cipó!”

Elérem végre a szülőhont;
Fedd és gunyol rokon; barát,
Csak *egy* nem: az anyai szívnek
Érzém üdítő sugarát.
Ezt nem felejtém soha, ámbár
Lettem suhancból nagyapó,
Ezért méltattalak dalomra
Téged, szerény vándor cipó.

(1877 aug. 11)

ŐSZIKÉK

I

Olvasó, ha fennakadsz, hogy
Könyvem címe „Őszikék”,
Tudd meg: e néven virágok
Vannak ősszel, és - csibék.

Ha virágok: a deres fű
Hantját szépen színezik;
Ha csibék: ez is megjárja,
Ki olyanra éhezik.

A virágnak nincs illatja,
Ha megcsapta őszi dér;
De csibének húsa, vére -
S a konyhában többet ér.

(1877 aug. 13)

II

Amit én a zugba jegyzék,
Nem hagy bennem mély nyomot,
De enyhültem, hogy kiöntém,
Amikor fájt és nyomott.

Isten látja, az enyéim
Tán nagyon is szeretem,
És ha fáj a vélt mellőzés,
Lopva ide temetem.

Mint Midás király borbélya
Ura fején hogy mit lát:
Óh ne keljen elsusogni
Soha innét lenge nád.

(1877)

SEMMI TERMÉSZET

No, kertész úr, ma szép esőnk volt:
Éled fű és virág,
Büszkébben tolja égnek a fa
Megifjult sudarát;
A levegő tisztán borul ránk
Mint egy opál-paizs;
Egy-két nap ittasan hever majd
Az útak pora is.

„Hja! lássa kérem, - az esőnek
Örvendjen a paraszt,
Nem öntöz, - vár buzát az égből
És kap helyette gazt;
Én bízom a kannába, csőbe,
Attól zöldül gyepem;
Eső!... mit ért az én szakomhoz?
Azt nem szivelhetem.

Ha vártam, elmarad; ha sok volt,
Hétszámra meg nem áll,
S nem mondhatom: no, zárd el a csőt,
Te Janó, te Mihál!
Tőből kimossa gyenge pástom,
Az út iszap, mocsár,
Virágim dúlva, - felkötözni
Egy héti munka vár.

Ha meg viharral, jéggel indult,
(Mi nála rossz szokás)
S fát tördel és ágyat lepaskol:
Van itt káromkodás.
Ezért mondom: hogy az eső oly
‚Túlhaladt pont' ma már,
Mint főzni a nyilt konyha, - melyen
Vesződjék a szamár!"

Lám hova jutna a müvészet
Csak egy pár századig:
De közbe ront a vad természet
S belé kontárkodik.

(1877. aug. 17)

HÍD-AVATÁS

Szólt a fiú: „Kettő, vagy semmi!"
És kártya perdül, kártya mén;
Bedobta... késő visszavenni:
Ez az utolsó tétemény:
„Egy fiatal élet-remény."

A kártya nem „fest”, - a fiúnak
Vérgyöngy izzad ki homlokán.
Tét elveszett!... ő vándorútnak
- Most már *remény nélkül*, magán -
Indúl a késő éjszakán.

Előtte a folyam, az *új hid*,
Még rajta zászlók lengenek:
Ma szentelé föl a komoly hit,
S vidám zenével körmenet:
Nyeré „Szűz-Szent-Margit” nevet.

Halad középig, hova záros
Kapcsát ereszték mesteri;
Éjfélt is a négy parti város
Tornyában sorra elveri; -
Lenn, csillagok száz-ezeri.

S amint az óra, csengve, bongva,
Ki véknyan üt, ki vastagon,
S ő néz a *visszás* csillagokba:
Kél egy-egy árnyék a habon:
Ősz, gyermek, ifju, hajadon.

Elébb csak a fej nő ki állig,
S körülforog kiváncsian;
Majd az egész termet kiválik
S ujjonganak mindannyian:
„*Uj hid*! avatni mind! vigan.”

„Jerünk!... ki kezdje? a galamb-pár!”
Fehérben ifju és leány
Ölelkezik s a hídon van már:
„Egymásé a halál után!”
S buknak, - mint egykor igazán.

Taps várja. - „Most a millióson
Van a sor: bátran, öregem!” -
„Ha megszökött minden adósom:
Igy szökni tisztesebb nekem!”
S elsímul a víz tükre lenn.

Hivatlanul is jönnek aztán
A harmadik, a negyedik:
„Én a quaternót elszalasztám!”
„Én a becsületet, - pedig
Viseltem négy évtizedig.”

S kört körre hány a barna hullám,
Amint letűnnek, itt vagy ott.
Jön egy fiú: „Én most tanúlám
Az *elsőt*; pénzem elfogyott:
Nem adtak: ugrom hát nagyot!”

Egy tisztes agg, fehér szakállal,
Lassan a hídra vánszorog:
„Hordozta *ez*, míg birta vállal,
A létet: mégis nyomorog! -
Fogadd be, nyílt örvény-torok!

Unalmas arc, félig kifestve -
Egy úri nő lomhán kikel:
„Ah, kínos élet: reggel, estve
Öltözni és vetkezni kell!”
Ezt is hullámok nyelik el.

Nagy zajjal egy dúlt férfi váza
Csörtet fel és vigyorgva mond:
„*Enyém* a hadvezéri pálca,
Mely megveré Napleont!”
A többi sugdos: „a bolond!...”

Szurtos fiú ennek nyakába
Hátul röhögve ott terem
S ketten repűlnek a Dunába:
„Lábszijjra várt a mesterem:
No, várjon, míg megkérlelem!”

„Én dús vagyok” kiált egy másik
S élvezni többé nem tudom! -”
„Én hű valék a kézfogásig
S elvette Alfréd a hugom’!”
Eltűnnek mind, a járt uton.

„Párbajban ezt én *így* fogadtam:
Menj hát elül, sötét *golyó*!” --
„Én a szemérmet félrehagytam,
És íme, *az* lőn bosszuló:
Most vőlegényem a folyó. -”

Igy, s már nem egyenkint, - seregben,
Cikázva, némán ugranak,
Mint röpke hal a tengerekben;
Vagy mint csoportos madarak
Föl-fölreppenve, szállanak.

Órjás szemekben hull e zápor,
Lenn táncol órjás buborék;
Félkörben az öngyilkos tábor
Zúg fel s le, mint malomkerék;
A Duna győzi s adja még.

Néz a fiú... nem látja többé,
Elméje bódult, szeme vak;
De, amint sűrübbé, sűrübbé
Nő a veszélyes forgatag:
Megérzi sodrát, hogy ragad.

S nincs ellenállás e viharnak, -
  Széttörni e varázsgyürüt
Nincsen hatalma földi karnak. -
  Mire az óra *egyet* üt:
  Üres a híd, - csend mindenütt.

(1877 aug. 22)

KORTÁRSAM R. A. HALÁLÁN

Kidölt immár sok ép, erős,
  Ki velem indult és haladt;
Kevés itt fenn az ismerős:
  Oh, mennyivel több föld alatt!

Reményem - elzárt völgy-fenék,
  Nincs onnan út, kivezető;
Emlékezet üdítne még -
  De az meg egy nagy temető.

Ott fekszenek távol, közel;
  Egy-egy külön sír jeleli
Futó harcban hol estek el -
  Mint a Horácok elleni.[29]

S én a pályán vagyok ma még,
  Leggyöngébb a futók között;
Fenntart egy szálnyi tartalék,
  Bár testem és lelkem törött.

Még elkerült ásó, kapa -
  S tán engem a sors arra tart,
Hogy visszanézve, mind csupa
  Sirhalmot lássak, ravatalt.

Most a tiédet hantolák:
  Im, tőlem is rá egy göröngy!
Oh! hitte volna egy világ,
  Hogy *te* elébb bucsút köszönj?

Egy nap derült volt rád s reám:
  Nem várhatál még keveset?...
De sírunk sem lész messze tán,
  Ha bölcsőnk oly közel esett.

(1877 aug. 25)

[29] A Curiatiusok. (Célzás a Horatiusok és Curiatiusok viadalára, amint e mondát Livius (I. k.) elbeszéli. A. J.

HÍRLAP-ÁRULÓ

Mindenki annyit ér, ahogy
Betölti hívatását:
Nézd ezt a vén ujsághordót:
Becsűlöm a szokását.
Hajnalba' már lót-fut szegény,
Öllel van a csomagja,
S mit nem csinál - kit nem kinál,
Míg számonkint eladja.

Nem kérgesült bürokrata
Ő, aki - mintha ebnek -
Úgy dob feléd egy szót, irást,
S fittyet hány a tömegnek.
Ő nyájas, emberségtudó,
Megadja tituládat:
„Méltóságos" - „nagyságos" úr -
Amennyiről beláthat.

S hogy tudja kötni a gonosz!
Látszik, nem mái gyermek:
„Tessék, uram! győz az orosz -"
Kiált oda egy szerbnek;
„Tessék, uram! nyolc az ezüst,
Napoleon meg tíz ma."
„Győztünk, uram! *mi*, a török..."
Ha térdig ér a csizma.

„Kisasszony! a FŐVÁROSI...
Van benne hír, novella -"
„Ifj'úr, ni, hogy' áll Gorcsakoff
Tótágast, mint egy vella!..."
Ha nincs vevő, *olvas* maga
Egy harapást s tovább megy,
Hogy, majd ha *lesz*, ajánlattal
Megint győzhesse a begy.

Elkérkedik negyvennyolccal,
S nem hiszi, hogy hihetlen,
Hogy ő akkor *több* hirlapot
Árult el a „szigetben."
„Igaz, még csak suhanc valék,
De a torkom hatalmos:
„Friss MÁRCIUS-ból száz forint
Egy estve, *itt*, uram! No's?..."

De van mégis, kit ő lenéz,
Gyülöl, nem méltat szóra,
Haragszik rá, mint borbély az
Ön-beretválkozóra:
Ez „piszkos” ember, akire
Ránézni is utálat:
Nem egyenkint vesz hírlapot,
Hanem - évszámra járat.

(1877 aug. 25)

NÉPDAL

Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla muzsikaszó, muzsikaszó, csimpolyaszó
Hallatik;
Juhaj! viszik a piros almát, barackot,
Juhaj: Kevibe Szent-Endréről menyasszont!

Piros almát eladják a budapesti
Piacon,
Abbul cifrálkodik Kevibe’ a piros arcu
Menyasszony:
Juhaj! de derék ruha ez a fejkötő:
Megfér ezalatt akármennyi szerető!

Kevi csárda reggel óta tele van,
Teli van:
Ott járja a kolót egy éles késsel, véres késsel
A Jovan:
Juhaj! piros volt, de csak férges alma volt,
Asszony, csinos volt, de azért csak r--a volt.

Duna vizén lefele úsz a ladik,
A ladik,
Róla hejjehujja, szitok-átok, dávoria
Hallatik:
„Juhaj! közel már Alexinác, Knyazevác:
Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!”

(1877 aug. 28)

BONCZÉK

Boncz urat, én dalom, el ne feledd!
Verebet fog, ha megénekeled,
Mert hiu a fiu rettenetes:
Hírre ha kap neve, szíve repes.

Nem fiu már ugyan Boncz, az öreg,
Sőt fia, Náci se mái gyerek,
De kifog ősz hajon, ócska koron
A pamacs, a kefe, bécsi korom.

Szép ösi birtokon él a család:
Kapja örökbe a hívatalát:
Napdíjon kezdte az impetrátor,
Nyugdíjon végzi a többi fráter.

S merje tagadni akárki fia;
Hogy nem a fő arisztokrácia!...
Fiai, lányai mind csupa Boncz,
Kit csak az új divat ingere vonz.

Játszik evésben-ivásban urast,
Félre dehogy tesz egy árva garast.
Volna hat annyi a jövedelem,
Jelszava: „a kiadást emelem!”

„Piszkos” az őneki, nem „zsenerőz”,
Aki - talán fukar és maga főz?...
Nem, hanem aki, - ha elveri mind, -
Ad neki ál-ökonómia-szint.

Már neki mindene drága legyen!
Hármat igér, ha te tartod egyen;
Tán nem is étel az, amit eszik,
Hanem az ár, ha magasra teszik.

Látszani, játszani vágy szerepet,
Otthon elég neki barna retek,
Mert mikor ingadoz a sulyegyen,
Tud takarítni, hogy - páholyt vegyen.

Élj „urasan”, apa és fia Boncz,
S hogy ki ne essék szádbul a konc,
Sose köszöntsd a lenyugvó napot,
Ami kel, annak emelj kalapot.

(1877 aug. 30)

AZ ELAGGOTT FÜLEMILE

Ki már több nyarat élt, beteg, szeretne is *elköltözni*, de nem tud; csak gubbaszt az őszi fán; hű párját elvesztette, régi dalait elfeledte, megkisérti olykor, de közepén belésűl, abba hagyja. Így üldögél, vagy lomhán átrepül egyik fáról a másikra, tépett fakó köntösében; még a verebek is kicsúfolják.

(1875-1880 körül)

VÉGPONT

Punctum finale

Sebtében eddig irtam;
Két hóra nem kevés;
Most, ím, erőt vesz rajtam
A régi csüggedés.

Hisz' szép a nagy önérzet,
Kivált ha igaz is,
S merészen győzi röptét
A szárnyas *Pegaz* is.

Az én ágaskodásom
Nem ér egy fakovát:
Csak a cigány vagyok, ki
„Biztatja a *lovát*!"

(1877 szept. 11)

MÉG EGY

Mit is akarsz?... nézz az időre:
Ősz van, s *neked* bús télre jár,
Szemedben köd lett a sugár,
Dér, hó leszállott a tetőre.

Nyílhatnak a fán csalvirágok:
Nem lesz érett gyümölcse már; -
Hallgat minden dalos madár:
Csak - a beszédes liba gágog.

(1877 szept. 12)

ÉNEK A PESTI LIGETRŐL

Kimentem a ligetbe újra
Hosszacska távollét után,
Hogy lássam: fűve, berke, útja
Minő hatással lesz reám.
Annak találtam most is, ami,
(Régóta búvom, s eleget),
Úgy összeillünk párosan mi:
Kopott ember, kopott liget.

Már útja is (kettő viszen ki)
Zilált kedélyhez jól talál:
Az *árnyasabbat* sok nép döngi,
És bűzös mint a döghalál;
A *másik* szép, de hő sugáru,
Oldalt paloták és - romok,
Kevély, nagy boltokban zsibáru,
S dűl Rákosról be a homok.

Ki a korral szeret haladni,
Vasútra váltja fel magát,
S örül, ha van hely *felakadni*
S úgy lógni ott, mint egy kabát.
De én rozzant szekérre űlök
Tized magammal (a baki
Trónt nem igénylem) - és repűlök
Hogy a velőmet rázza ki.

Ott, a kapun *kivűl*, leszállunk,
Illet szerénység mindenütt, -
Szerencse, ha - míg bétalálunk -
Egy fényes hintó el nem üt.
Benn, összevissza, minden sarkon
Kintorna, koldus, bűn, nyomor;
S hogy örömünk teljék a parkon:
Jó legyen a fül, szív, gyomor!

És mégis, a liget nekem szép,
Valahogy a lelkemhe' szól,
Ha elbolyongok félre, messzébb
A *köznép* tolongásitól;
(Nem az *egy-ingre* vetkezettet
Értvén csupán e név alatt:
Köz nép az is, mely toilettet
Fitogtatván, körben halad.)

Szabadság - és hogy biztos szárazt
Érzek, hat így rám; hogy e kis
Ligetből (bár maga kifáraszt)
Mehetnék a Tiszáig is!...
Keletre, mint a berki szellő,
Mely a lombok közt rést talál...
Keletre, mint az égi felhő,
Mely ott egy kedves sírra száll.

Szabadság - amelynek nevében
Tűröm, ha víg pünkösti nép
A „rendet" elnyomtatja szépen,
S le is *fekszik*, ha fűre *lép*;
Hogy itt nincs tábla, tilalomfa.
Vagy ördög hajt rá, ha van is;
Hajrá, fiúk!... ifjú koromba'-
Úgy tettem volna magam is.

Laptával ott kemény „bolhákat"
Oszt és kap egy sereg diák:
Itt „cica-játékot" találgat
És bámul e német világ;
Azt gondolom: a liba-pázsit.
Már nézem is: hol a ludak?
S a tó körűl a kép vonásit
Bevégzi néhány hattyu-nyak.

Egyszóval, én e ligetecskét
  Így is, ahogy van, szeretem;
Örömmel töltöm itt az estét,
  Egész *majorság* ez nekem,
(Más nincs is a kerek világon.)
  Itt látom az év szakaszát,
Mikor hajt rügy, levél az ágon,
  Mikor pendítik a kaszát.

Az ég itt nem pár négyszeg ölnyi:
  Holnapra könnyű az időt
Nagy-biztosan megjövendölni,
  (Emlékszem, egyszer már betölt).
Van nádas itt, van bucka, posvány, -
  S talán azért is szeretem,
Hogy amint csínosul, kimosdván:
  Húsz éve már, hogy követem.

Mert nem varázs-ütésre épült,
  Mint túl ama pompás sziget:
Ott lestem, amint lassan szépült,
  A változást mindeniket;
S egy megnyesett, vagy megporondolt
  Ösvény, beültetett ugar,
Nekem az mind új-új öröm volt -
  De ez nem történt oly hamar.

Most sem marad el, ami késik,
  „Szirtet kivölgyel sűrü csepp,”
Már eljutánk az öntözésig,
  De sárgaságban vész a gyep;
Jut majd talán ez úti *sárból*
  A fűnek is egy korty ital,
Hogy felzsendülhet a kopárból -
  Megéri, aki fiatal.

Engem bozótja, gazza nem bánt,
  Mert a gyom is természetes;
Nem is szidok tanácsot, kormányt,
  Ha útam kissé szemetes;
Tudom, hogy *itt az ősz*, ha lábam
  Alatt megzördül az avar,
S nyomot vesztek a sokaságban
  (Csak a szó lenne több - magyar!)

Természetet s magányt keresvén
  Fel nem söpört falevelen,
El-elvisz egy kalandor ösvény
  A „rengetegbe” (képzelem);
Hol fű, fa zöldebb, - annak selyme
  Nem törle annyi csizma-port,
Ennek se hántá buta elme
  Kérgét le, vagy részeg csoport.

És gondolatim a „vadonban”
Ha jőnek, eljátszom velek,
Ábránd s szivarfüst közt; - azonban
Órámra-mimre ügyelek;
Szemeim a zöld szigetbe néznek,
Hol a vidám ifjú-öreg
Történetét a magyar *észnek*
Megírta - most már szendereg.

Nyugodjék!... méltóbb napi munkát
Nem végzett nála senki sem;
Sirjára, - mit most vadonunk ád,
E kis gyopár-szálat teszem.
S tétlen tovább bolyongok ismét,
Egyéb dolgom sincs, igaz a,
Mint várni nyugton a napestét
S elmenni csöndesen - haza.

El is megyek, tán nemsokára,
Hír-név, dicsőség nem maraszt;
Tudom, mit ér fagyos sugára,
Itt is megtanulhattam azt:
Nyerd bár világi életedben
Ég s föld minden koszoruit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sirkő rád olvas: *Fuit*.

(1877 szept. 17)

PLEVNA

A Haemus ormán s a Dunánál,
Ím, óriások harca foly:
S az én múzsám - kisebb magánál -
A porba’ játszik, ott dalol.

Hát hol van a magasztos ének,
Mely a győzőt megilleti:
Hogy két világra zöngenének
Neve méltó dicséreti?

Hol a lant, melynek húrja váltson,
S ne a nagy tetteknél alább?
S a harc zaján is túlkiáltson:
Csak diadalra!... csak tovább!...”

Ki zsarnok volt s Európa réme,
Most *ezt* nagy rémtől menti meg,
S a népszabadság szent nevébe’
Övé a zászló, mely lebeg.

Mert így jutnak, idő lejártán,
Magok a szerencsétlenek
Szabadsághoz, kik most a sárkány
Szemétől megszédültenek.

Elvész, bizony, varázsa, bűve,
Mikép hatalma megtörött,
S ez a győzelmi zászló műve,
Mely leng a vérmező fölött.

Azért e zászlónak dicsőség!
S *magyar* ajakról kétszeres!...
Ha volna költő - volna Ő még,
Kit vágyunk holtan is keres!

De én lantom bágyadt idegjét
Addig feszítni nem merem,
Habár olykor elhagyja szegjét
S unalmat űzni dalt terem.

S nem szólok népem - a magyarhoz,
Tán meg sem ismerné szavam;
A *szebb* napnak, mit e vihar hoz,
Örűlök csendesen, magam.

Szabad, egy még érző tetemnek,
Sírig szeretni a honát:
S e diadal-nap életemnek
Megaranyozza alkonyát.

(1877 szept. 21)

ÍGY IS JÓ

Szép a független nyúgalom:
Megérleli egy-egy dalom;
Nem mintha nem volnék beteg,
De nyugtat az, hogy - *lehetek*.

(1877 szept. 24)

EX TENEBRIS

Keserűből jön az édes,
Édesből a keserű;
Rekkenő nap nyugta kétes,
Szebb, borúra várt derű.

Ma ködös szem, mord kedéllyel,
Holnap tisztább mindenik:
Meghozhatja - tán egy éjjel,
Hogy majd „új fény jelenik."

Vagy, ha ez nem, a vakságnak
  Kiürítem poharát,
S az „örök világosságnak”
  Várom fénylő sugarát.

(1877 szept. 24)

VÖRÖS RÉBÉK

„Vörös Rébék általment a
  Keskeny pallón s elrepült -”[30]
Tollászkodni, már mint varju,
  Egy jegenyefára űlt.
    Akinek azt mondja: kár!
    Nagy baj éri és nagy kár:
      Hess, madár!

Ő volt az, ki addig főzte
  Pörge Dani bocskorát,
Míg elvette a Sinkóék
  Cifra lányát, a Terát.
    De most bezzeg bánja már,
    Váltig hajtja: kár volt, kár!
      Hess, madár!

Pörge Dani most őbenne
  Ha elbotlik se köszön,
S ha *ott* kapja, kibuktatja
  Orrával a küszöbön.
    Pedig titkon oda jár,
    Szép asszonynak mondja: kár!
      Hess, madár!

Cifra asszony színes szóra
  Tetteti, hogy mit se hajt:
„Kend meg köztünk ne csináljon
  Háborodást, házi bajt,
    Nem vagyok én csapodár.”
    Rebi néni mondja: kár!
      Hess, madár!

Másszor is jön, hoz fehér pénzt,
  Piros kendőt s egyebet:
„Nesze, lányom? e mézes bor
  Erősítse a szived:
    Szépnek úgy nem tenni kár!”
    - „Hadd jöjjön hát a kasznár.”
      Hess, madár!

---

[30] E két sor népmondai töredék. - A. J.

Háborúság, házi patvar
Attól kezdve van elég;
De nem hallik a szomszédba:
Pörge Dani tűri még.
A bölcső is ott van már:
Künn egy varju mondja: kár!
Hess, madár!

„Asszony, ördög! vidd apádnak
Haza ezt a gyermeket -
Ne! a varjut (hol a puskám?)
Útra meglövöm neked.”
Varju azt se mondja: kár!
El sem is rebbenti már:
„Hess, madár!

Híre terjed a helységben:.
„Tudjátok, mi az eset?
Pörge Dani egy *varjút* lőtt
S *Rebi néni* leesett!”
Rebi lelke nem vón’ kár:
De, mint varju, visszajár
Hess, madár!

Gyilkost a törvény nyomozza;
Szegény Dani mit tegyen?
Útnak indul, bujdosásnak,
Keskeny pallón átmegyen.
Szembe jött rá a kasznár.
Varju elkiáltja: kár!
Hess, madár!

Keskeny a palló kettőnek:
Nem térhet ki a Dani;
Egy billentés: lent a vízben
Nagyot csobban valami.
Sok eső volt: mély az ár.
Varju látja, mondja: kár!
Hess, madár!

Bujdosónak kín az élte;
Reszket, ha levél zörög:
Felvont sárkányt vesz kezébe,
Hajtja éh: „megállj, görög!”
Varjú mind’ kiséri: „kár!...
Fennakadsz te, szép betyár!”
„Hess, madár!”

„Most ebédre, hollók, varjak
Seregestül, aki van!
De szemét ne bántsa senki:
Azzal elbánok magam.”
Fekete volt; mint bogár:
Asszony ott sír: „mégis kár!
Hess, madár!”

Vörös Rébék általment a
Keskeny pallón: most repűl;
Egy varjúból a másikba
Száll a lelke, vég ne’kül
S kinek ő azt mondja: kár!
Nagy baj éri és nagy kár.
Hess, madár!

(1877 szept. 26)

INTÉS

Jó költőktül azt tanultam
S adom intésül neked:
Sose fáradj, sok cifrával
Elborítni éneked!

Szólj *erővel*, és nevezd meg
Ön nevén a gyermeket;
Szólj *gyöngéden*, hol az illik, -
S ne keríts nagy feneket.

Olykor egy-két szó is jobban
Helyre üti a szeget,
Mint az olyan, ki beléhord
Földet, poklot és eget,
S ordít, amíg elreked.

(1877 szept. 29)

PÁRVIADAL

Paulo majora canamus

Asszonyért nem méltó vívni,
Mert, ha tiszta, nincs is ok;
Ha nem az már, olyanért meg
Egy lövet port szánni sok.
Amit erről álmodám,
Az sem tréfa-dolog ám:
Elmesélem, hogy más ember
Hadd okuljon a csodán.

Meneláosz hősöm neve;
Róla írt volt már Homér,
S amit ő írt, nem is adnám
Ezer ilyen álomér'; -
De az álom, ész ne'kül,
Mindent össze-vissza csűr,
Hogy jelen, mult és jövő közt
Semmi hézag, semmi űr.

Meneláosz nője szép volt,
Ám nevezzük így: *Helén*,
De *Paris* után bolondult,
(Csak a *várost* értem én):
Drága köntös, pipere,
Csalta onnan: „jöjj! gyere!"
Addig csalta, egyszer arra
Fordult férje szekere.

S minthogy ott nem a „jó erkölcs
És isteni félelem"
Uralkodnak: hanem olló,
Csipke, rojt, cafrang, selyem:
És ott mindez eladó:
Minden asszony „mutató";
Ezer nézi: nő, ruháját,
Magát utca-koptató.

Nő birál, csodál, irígyel,
Tanul, gunyol és nevet,
Férfi angyalt-mit fecseg, de
Gondol aztán egyebet.
S ki ne vágynék a deli
Szép Parisnak tetszeni?
Nőben épen megfordítva
Voln' természet-elleni.

Hát Helén ne tudná, hogy - mint
Köntös farkán por, szemet,
Úgy tapad rá sok rejtett vágy,
Úgy vonszol minden szemet?
„Hadd söpörjön! hisz selyem;
Hadd tapadjon! leverem!"
A királylány így von „arany-
Folyosót"[31] - azt képzelem.

S már az útca sem elég tág:
Hadd nyiljék meg a *szalon*;
Idehordva szőr-, selyem-rongy,
Üveg, forgács, drága lom.

---

[31] A népmesében. - A. J.

S minden, amit nézni kell;
Miben ész s kéz remekel,
Hogy divatnő csóka-fészkét
„Fényesnek” tüntesse fel.

Meneláosz e zsibvásárt
Győzi kinccsel - hisz király;
Ő is beáll „műértőnek”;
Rendel, választ és birál;
Lássa meg, ha jő, Paris,
Hogy izlése volt, van is:
Mikor nőjét választotta,
S most egyéb dologban is.

Már kitűzve a hét’ napja,
Nap’ órája-ideje,
Amikor Parist „fogadja
Monsieur Ménélas s neje.”
Pontban (illőt késve) jő
A *madame* és *monsieur*;
(Mert *az* is van: hol Paris jár.
Hogy’ maradna el a nő?)

Bók, köszöntés megtörténik
Mindkét részről *comme il faut*,
S megindul a nyelv-ballet tánc.
Lábujjhegyen jár a szó;
A társalgás kellemes,
Fürge, finom, szellemes;
Drága szőnyeg: a fonája
Sem lehet más, mint nemes.

Másszor őket látja „otthon”
Vendégül monsieur s madame; -
És ez így foly, váltva, mindig
(Ha ugyan jól álmodám)
Így foly télen, tavaszon,
Ameddig tart a *saison*;
Meneláosz mondja végre:
„Közelebb elútazom.”

De „királyok” szándokát is
„Boldog isten birja” lám!
Meneláosz homlokában,
Kétfelől, az oldalán,
Támad olyan valami,
- Röstelem is mondani -
Mint bakőznek, ha tavaszra
„Címert” készül hajtani.

Üt szeget mindjár' fejébe,
  Tompán bámul, hogy mi a?
Majd gyanít, sejt, elborítja
  Sötét melancholia.
    Érzi, hogy nő két kis ág,
    De tükörből mit se lát;
  Ő nem látja, csak tapintja -
    Nem tudom, más? a világ?

Csak tapintja, tapogatja,
  Amint homloka fölé
Széles körben felkanyarul,
  Mint a lombár ököré.
    Dühös érte: „nem türöm!
    Monsieur Parist megölöm!
  Ezt az izét a fejemről
    Az ő testén letöröm!"

Most *tíz évi harc* - - Bocsáss meg,
  Homér apánk szelleme!
Azt nekem leénekelni
  Másik tíz év kellene:
    Hol leszek én akkor ám!...
    Hadd fuvom el, szaporán;
  Csak jól végződjék az *affaire*.
    Mindegy, későn, vagy korán.

Küldené hát bajsegédit,
  Ez rövid harc és *modern*,
(Bárha még majom korunkból
  Maradt józan elve fenn:
    Tegyenek az okosok
    Fejjel úgy, mint a - kosok:[32]
  Akkor a szűz becsületről
    Tisztul minden seb, mocsok.)

Küldené, mondom, segédit,
  De bizonyitéka nincs,
(*Van* bizony, de hogy' szerezte,
  Földerítve *még* a' nincs.)
    Szerencsére jő Paris;
    Összenéz a két „hamis",
  Össze is mosolyg: de hátul
    Suhog a szíj, csattan is.

Meglevén a „casus belli"
  (Ez művelt kor divatja,
Méltó az ős „majom-elvhez")
  Szentesítve a csata.

---

[32] Lásd a szerecsen párbajt leírva s rajzolva valamelyik képeslapban. - A. J.

Kupak-tanács egyre tart;
Kérdik: pisztoly-é, vagy kard?
Meneláosz nagyot gondol
És sötéten mondja: - szarv!

Ez bolond!... álomnak is... de
Kérem:”*aegri* somnia”,
Már csak így kell e kalandnak
Valahogy lefolynia;
S ha Paris vagy embere
(Nincs *hasonló* fegyvere)
Kifogást tesz: vívjon karddal;
Mit törődöm én vele!

Kinek szarvat ád az isten,
Vívni ösztönt is nyere;
A komort[33] is hajtja mindjár’
Tülkölődzés ingere.
Meneláosz vére forr,
S mint Nabuchodonozor
Áll ki, ahogy meg volt szabva
Az idő s hely: hol? mikor?

De Paris *nejét* küldé csak -
(Hisz’ Homér is dalolá:
Hogy’ szaladt meg a csatából,
Egyenest az ágy alá;)
Szívességből a madame
Megteszi, de kölcsön ám,
Holmi apró elnézésért,
A multban, és ezután.

Úgy láttam, mint most... azaz jól
Láttam szembehunyva is,
Vörös plaidban s parasollal
Hogy állt ki madame Paris.
A királyt riasztja: *hők*!
Az dühében vágtat, bőg:
S ne vón’ ott a *Vendôme*-oszlop
Megsiratnák, drága nők!

Madame oly ügyes ugrással
Terem az oszlop mögé,
Hogy Meneláosz úr annak
Törzsökén szarvát szegé.
„Becsületem mentve!” mond,
„Enyim a vivó porond!” -
S haza indul és Helént is
Haza viszi - a bolond!

---

[33] Így nevezik a fiatal bikát vagy bikás ökörtinót. - A. J.

De azért tört szarva könnyen,
Mert alul nő új kis ág;
Mind' tapintja, s hallgatódzik:
Mit szól már most a világ?
A világ - üt gúnykacajt,
Pletykaszót pletykára hajt; -
Szép Helén meg könnyü szívvel
Mondja el a - „kutyabajt"!

(1877 okt. 4)

TETEMRE HÍVÁS

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárczi Benőt.
Hosszu hegyes tőr ifju szivében;
„Ime, bizonyság Isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt!"

Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hűs palotán;
Ki se terítteti, meg se mosatja:
Vérben, ahogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.

Állata őrzeni négy alabárdost:
„Lélek ez ajtón se be, se ki..."
„Hátha az anyja, szép huga már most
Jönne siratni?" - „Vissza neki;
Jaj, ki parancsom, élve, szegi!"

Fojtva, teremről rejti teremre
Halk zokogását asszonyi bú. -
Maga, pecséttel, „hívja tetemre"
Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú:
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn sem süt oda nap;
Áll a tetemnél tiszti *pörosztó*,
Gyertya, feszűlet, kánoni pap:
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

„Jöjjenek ellenségi, ha voltak!"
Jő, kit az apja rendre nevez;
Hiába! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az, vagy emez:
„Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez."

„Hát ki?...” riad fel Bárczi sötéten,
„Boszulatlan nem foly ez ösi vér;
Ide a gyilkost!... bárha pecsétem
Váddal az önnön szívemig ér:
Mindenki gyanús nekem, aki él!”

„Jöjjenek úgy hát ifju baráti!”
Sorra belépdel sok dalia:
Fáj nekik a hőst véribe’ látni,
S nem harc mezején elomlania.
Erre se vérzik Bárczi fia.

„Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...
Jöjjön elő Bárc, a falu, mind!”
Megkönnyezetlen senki se hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könnyre megint.

„Jöjjön az anyja! hajadon húga!”
Künn a leány, már messze, sikolt;
Anyja reárogy, öleli búgva:
Mindre nem érez semmit a holt:
Marad a tört vér - fekete folt.

„Jöjjön utolszor szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél!”
Jő; - szeme villan s tapad a *tőrre*,
Arca szobor lett, lába gyökér.
- Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se perdül, jajja se hallik,
Csak odakap, hol fészkel az agy:
Iszonyu az, mi oda nyilallik!...
Döbbenet által a szív ere fagy:
„Lyányom, ez ifjú gyilkosa vagy!”

Kétszeri mondást - mint lebüvölten -
Hallgat el, aztán így rebegi:
„Bárczi Benőt én meg nem öltem
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tőrt én adtam neki.

Bírta szivem’ már hű szerelemre -
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis *szóval* „igenre”,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
Enyelegve adám a tőrt: nosza hát!”

S vadul a sebből a tőrt kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír, s fennvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezet rá senki se mer.

Odakinn lefut a nyilt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell;
Dala víg: „Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!”

(1877 okt. 27)

ALMANACH 1878-RA

Itt van tehát: megjött az *Új év*,
Mint biztató előlegem;
Háromszázhatvanöt nap-éjre
Halvány reményszínt[34] hoz nekem;
Bár majd, ha eljön a *valódi*,
Nem lesz, mint most, ruhája *zöld*;
Inkább hiszem, hogy a küszöbnél
Fejér, halotti leplet ölt.

Légy üdvöz, Év, e zöld burokban!
Elfogadom a jóslatot,
És köszönöm, hogy a jövőre
Kilátásom’ tovább nyitod:
Hisz’ egy időtül fogva nálam
Látás, kilátás oly rövid!...
Ha meg nem érném: gondolatban
Hadd élvezem át örömid.

Mindjárt az első nap rohammal
Köszönt boldog-boldogtalan;
Oly ünnep ez (no! nem panaszlom),
Midőn szív s tárca nyitva van;
S egy „szellemdús” játék (amelynek
Nem kellett nagy *heuréka*)
A pénz-pazarláshoz időd’ is
Ellopja: a *„b. u. é. k.”*

Aztán jön a farsang, - az árvíz
Mátyás körül, mely „tört jeget”;
Szegény kiöntött ürge-népség
Verdesi jajjal az eget;
Mi táncolunk a szenvedőkért,
Bőven fogunk pazarlani:
S ha nem csordúl - százezreinkből
Csöppen nekik *is* valami.

Aztán jön, amely „gólyafőt mos”
A híres márciusi hó,
Ha „Gergely megrázza szakállát” -

[34] Az akadémiai Almanach borítéka rendesen halványzöld. - A. J.

No meg böjt, exekúció.
E hó egy napját űltem én is
Már két közép embernyomig:
„Simplicius” napján születtem:
„Simplex” maradtam holtomig.

Ápril minden nedvet kiszáraszt,
Májusba’ jőnek a fagyok; -
S ha sáska, féreg, rozsda nem járt,
S a június szépen ragyog
S a július „meg nem szorítja”:
Még a vetés bőven terem;
Örvend az úr, - hát még az asszony!
Lesz csipke több is, meg selyem.

Míg a paraszt izzad, mi gazdák
Fürdőre járunk, hűsleni,
A repce-, gyapju- s más előleg
A csorbát szépen kifeni;
Nem, mint apáink sűltek, - itthon
Töltvén egész *mélő* nyarat,
S nézték a vén béres hogyan vet
S a tót napszámos hogy’ arat.

Szeptember - ah! szüret már nem lesz:
Vagy: *lesz* szüret, ha *bor* nem is:
Történeti jogát megőrzi
Híven az iszom-eszem is;
Különbség az, hogy míg apáink
Egy canga birkán „laktanak”:
Nekünk cukor kell, sütve, főzve,
Pezsgő bor, osztrigák, halak.

Így, *ber*, megint *ber* fogytig-untig
S „brrr!” míg az esztendő lefut;
Miközben egy nap a halottak
Fényűzésére is kijut,
Midőn gyertyával, zöld levéllel
S virággal megvendégelik,
S kitesz halottjáért az élő,
Mutatva dúsan, hogy: „telik!”

Majd a karácsony hozza végűl
Az apró szívek örömét;
De a „bubus” már nagy szakértő,
Bírálva hordja meg szemét,
S ha nem *drágát* hozott az angyal
Ajak lepittyed és befagy;
Biz’, édes Jézuskám, te is már
A luxus terjesztője vagy!

(1877 nov. 4)

HAJA, HAJA, HAGYMA-HAJA...

Haja, haja, hagyma-haja,
Sír a leány: mi a baja?
Kicsi a lyány mint egy bögre:
Nagy szerelem teszi tönkre.

„Veszett is vón' hagyma földbe':
Nem könnyezne szemem tőle!
Veszett vón' az úrfi Pesten:
Nem verne így az úristen!"

(1877 nov. 7)

DAL FOGYTÁN

Függ már szögén a hárfa; -
Kapcsos könyvem bezárva
  Mint egy koporsó.
Ujjam nehéz a húron,
A verset únva írom:
  Ez tán utolsó.

Mi haszna is, mi haszna
Kél egyhangú panaszra
  Belőlem a dal?
Még majd szememre lobban:
„Közöld, ha ily bajod van,
  Az orvosoddal!..."

(1877 nov. 29)

A KÉP-MUTOGATÓ

Énekes história

Debreceni sokadalom!
Nézz e képre, halld meg dalom:
Szomorú történet esett,
- Kin sok jámbor szív megesett -
  E szomorú időben;
Arrul szerzék ez új verset
  Ebben az esztendőben.

Első képem azt mutatja:
Grófkisasszonyt feddi atyja,
Mér fejére súlyos átkot,
Hogyha az íródeákot
  Még tovább is szíveli,
Kihez a sáros cipőjét
  Sem méltó megtörleni.

Im haragra lobban arca,
Ősi dölyfe, mély kudarca!
A leány, mint szőke harmat,
Reszket, elfoly; - ajka hallgat,
  Vagy, ha mond is, ennyit mond:
Válni nem tud, de meghalhat,
  Ősz fején úgy nem lesz gond.

Második kép: hogy az atyja
A deákot felhivatja.
Ime, ott áll; büszke, délceg;
Viseletén semmi félszeg;
  De szegény - csak köznemes,
Grófkisasszony szép kezére
  Már ezért sem érdemes.

Szigorún ezt tudtul adja
Grófkisasszony édesatyja, -
S hogy sem esztendő, se' hónap,
Kitelt éve, mehet holnap.
  Messze ám! nagy a világ.
Mélyet bókol, de csak ott áll
  Bátran az iródeák.

„Gróf úr! enyim a leánya,
Szíve, lelke, minden vágya;
Minket senki el nem választ:
Kezét kérem és a választ,
  Ha »igen«, ha »nem« is;
Rangja, fénye, java nem kell:
  Elveszem egy ingben is."

Fagy, ütésre, föl nem enged:
Hogy kidobják: szolgát csenget.
Új kép váltja most a régit:
(Nézni kell a vesszőm végit)
  A leányt mutatja, hogy
Ezt sikoltva: „egy ingben is!"
  Apja lábához lerogy.

A deákkal hajduk bánnak.
Szőke fürtit a leánynak
Apja tekeré kezére,
Mintha nem vón' édes vére,
  S dobja a legény után. -
Hír nincs rólok, hang sincs rólok
  A kastélyban ezután.

Szalma-viskó s falu vége
Ifju párnak menedéke;
Ottan rejtve volna, s boldog,
Ha tudna, vagy birna *dolgot*:

Hanem a természet kér,
S már sohajjal végzi a dal:
„Kis kunyhóban is megfér”.[35]

Avagy e kéz finom bőre
Áll-e a mosóteknőre?
Kit arasszal *így* fogunk át:
E derék, bír durva munkát?...
Férje könnyebben veszi:
Savanyú tej neki nem kell,
A fölét ha leeszi. -

Őszi este, kandallónál,
Az öreg gróf ott szunyókál;
Bőg a kémény, künn esik, fú,
Hogy belép egy szolga fiú
S könnyes szemmel oda súg
„Kapu-rácsnál rongyos nő áll.
Azt mondja, kisasszonyunk.”

„Ha! tépesd le az ebekkel!
Nincs leányom - nem volt - nem kell!”
- Legszomorúbb ez a rajzon,
Ezt ne nézze terhes asszony,
Mert úgy jár, mint amit lát,
Mint a szegény grófkisasszony
Mikor üzték a kutyák.

Múlik a tél, esztendő is,
Múlat a gróf, feled ő is;
Nappal verseny és vadászat,
Este keres vídám házat,
Hol van élénk társaság;
S időt ölni felkerűl ott
Mindenféle furcsaság.

Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban;
Kisded asztal egyik lába
Iró-eszközt rejt magába:
A körűl sereglenek
Azzal írnak másvilági
Láthatatlan szellemek.

---

[35] „Hiszen két boldog szerelmes
Kis kunyhóban is megfér.”

Így végződik Schiller dala (An der Quelle...) SZEMERE Pál fordításában, mely a század első felében országszerte zengett érzelgő ifjak és leányok ajkán. - A. J.

Szép ajak mond: „Gróf úr nem mer
Szóba állni a szellemmel.”
Gróf mosolygva asztalhoz nyúl,
Csak érinti: asztal indúl,
  Szalad ujja közt az ón,
S a papírra ez van írva:
  Ismert kézzél: „Én, Verón.”

Arcát éri hűs fuvallat,
Hátranéz s egy „ah!” szót hallat:
Áll mögötte volt leánya,
Már nem élő, csak az árnya,
  Sápadt, rongyos, - ím, minő!
Karján, alva-é vagy halva?
  Egy idétlen csecsemő.

„Nem emelek súlyos vádat,
Csak elhoztam unokádat;
Teste nyugszik az enyémmel,
Vad erdőben temeték el, -
  Nézd ha élne, szép fiú;
Lelke szunnyad, nem költ még fel,
  Nem volt arra ért korú.”

Mint kit rémes álma zaklat,
Gróf néhány szót félbeszaggat;
Kik ezt látják ott körösleg,
Vélik olyan különösnek,
  Szóbeszédnek tere tág;
A gróf elment; - nem is látja
  Többé semmi társaság.

Megy, s bezárja benső zárját
Hivja gyakran holt leányát;
Kulcslyukon kik hallgatóznak,
Csak felét hallják a szónak:
  Amit a gróf *maga* mond;
Szájról szájra suttogás kél:
  „Csitt... való: a gróf bolond.”

Nem, nem az még: szól, tesz, rendel
Most is mindent értelemmel;
De, ha asztalával írat,
Hogy sebére leljen írat
  És ha lánya megjelen:
Kérdi, kéri, térden állva:
  Engesztelni mit tegyen?

„Nem mondom, hogy »megbocsátok«
Mert nem tőlem függ ez átok;
Míg szivemben élet égett,
Sem táplált az gyűlölséget,

Megtöré csak fájdalom;
Kérjed Istent; *bűnbocsátni*
Nála *több* az irgalom.”

„Monddsza hát, hol nyugszik tested?
Gróf atyád már rég kerestet;
Felrakattam új kápolnád,
Aranyozzák büszke tornyát:
Ott nyugodjál, gazdagon.”
„Oh - hová kopóid űztek -
Jobb nekem már a vadon!”

Még egy kép jön, az utolsó:
Márványkőbül nagy koporsó;
(Benn egész sort rejt e kripta.)
Címerét most megfordítva
Vésték rá a kőlapon:
Ez a sírbolt nem lesz nyitva
Csak az ítéletnapon.

(1877 nov. 25)

HAGYATÉK

„Hát csak írni, mindég írni
A manó se tudja, mit?
Nosza, már a közönség is
Lásson egyszer valamit!”

Nem akarok több izgalmat:
Mert - betegnek - izgalom,
Ha olvassák itt is, ott is,
S bírálgatják új dalom.

Hadd maradjon, mint tizenkét
Év során belém fagyott!
És ne haljak meg, mint koldus,
Aki semmit sem *hagyott*.

(1877 dec. 11)

AISTHESIS

Megérzés

Bort vett magának a tudós;
Van hozzá tudománya,
Van eszköze: felbontja és
Izenként latra hányja:

Mi benne a szesztartalom,
Mi a cukor, a mézga?
Festőanyag, csersav, víz, lég
Mi fínom zagyvaléka?

S minden hogyan másul, vegyül? -
  Eredmény az: midőn begyül
Hozzá néhány cimbora:
  Ihatatlan a bora!

Bor-szedni jár a vén kupec;
  Van néki „borpróbája”:
Nem oly tudákos eszköz az,
  Csak nyelve, ínye, szája.

S megismeri a zamatost,
  Véknyat, „testest”, kövéret;
Ez vén, „magát megette már”,
  Ez fiatal, ez érett.

Hordószagút-mit nem visz el; -
  S ha önkint nem ereszti fel
Hogy sok legyen, szapora:
  Nagyon kapós a bora.

*

A nyelvnek is törvényeit:
  Széppé, jóvá mi tészi:
Nyelvész urak jobban „tudják”.
  A költő jobban „érzi”.

(1877 dec. 29)

FORMAI NYŰG

Pongyola járású lovadat fékezd meg erősen:
  S lépni tanul büszkén, tánchoz emelve nyakát.

(1877 dec. 31)

CSAK BOLDOG...

Csak boldog, aki háziúrnak
  Öreg napjára felcsapott.
Nem próbáltam, de azt hiszem, hogy
  Ez már kényelmes állapot.
Más dolga sincsen, mint beszedni
  A lakbért, ha jő a negyed.
Aztán pipázni nagy csibukból
  S ütni csapóval a legyet.

Jön egy asszonyság, férje nem tom:
  Tiszt, vagy talán képviselő;
Szállást keres: a háziúr most
  Egy roppant tervet húz elő.

*

Hát felszalad az emeletre,
   Mely gondolom már negyedik,
És onnan az udvar kövére
   Nagyot zuhan: fővel pedig.

(1877 dec.)

PRÓFÉTA-LOMB

Mondja pedig az Úr választott hivének:
Menj, hirdess végromlást a nagy Ninivének. -

(1877)

AZ IDŐK...

Az időkben semmi nagyság,
Az ember mind csak pénzes zsák;
Szólni hozzá hasztalan:
Szive nincs, csak szijja van.

(1877 körül)

A NÉMA HÁBORÚ

Fáradt szemre álmokat hoz
   Esős idő és ború:
Azt álmodtam én, hogy *hangját*
   Elveszté a háború.

Sorba, rendbe voltak állva
   Az ellenfél és fele,
Meg van adva ütközetre
   A vezérlők kézjele.

De parancsszó ajkon elfúl,
   Tiszt nem hallja önmagát,
Trombitásnak *láthatod* csak
   Duzzadt képit és nyakát.

*

Irtóznék el a rettentő
   Vérontástól a világ
S minden korból, új tavaszból
   Nem hullna el a virág.

(1877 után)

CIVILIZÁCIÓ

Ezelőtt a háborúban
Nem követtek semmi elvet,
Az erősebb a gyengétől
Amit elvehetett, elvett.

Most nem úgy van. A világot
Értekezlet igazgatja:
S az erősebb ha mi csinyt tesz,
Összeűl és - helybehagyja.

(1877 után)

SZENVEDEK ÉN...

Szenvedek én egyben-másban,
Vén hurutban, fulladásban,
Rokkant ideggyengeségben,
Félvakságban, siketségben,
S impertinens dicsőségben.

(1877-78)

VAKSÁGBAN

Köszönöm, oh Isten, köszönöm azt neked,
Hogy hatvan évemig *láthatnám* remeked,
Ezt a szép világot...

(1877-78)

A JÓ ÖREG ÚRRÓL

Ismertem én - ismerte minden,
  Nem oly rég azt a jó urat,
Ki öreg volt már férfi-renden,
  S vénült korig ifjú maradt;
„Öreg” névvel hódolt eszének
  Az a bizalmas tisztelet,
Mely a szivet nem érzi vénnek,
  S midőn tisztel, inkább szeret.

Egy oly remek könyv mássa volt ő,
  Minőt - évezredben alig -
Nagy bölcs teremt, vagy égi költő;
  Melytől új eszme foganik
Firól-fira az ember-észben,
  Élvezi nem, kor, vegyesen:
Az együgyű is érti részben,
  De a tanult sem teljesen.

„Jó bácsi” már a zsenge kornak,

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

És a hazafiság - ne lenne
  Méltóbb erény mindannyinál:
Azt mondanám: nagyobb volt benne
  Az ember a hazafinál.

(1877 után)

AZ „ÖREG” HÁZRÓL

Illa vetus dominis etiam casa parva duobus,
Vertitur in templum.

Híre pora sincsen már az öreg háznak,
Honnan elindultam földi utazásnak,
Nem is úgy épült, hogy századokig álljon,
Csak rövid tanyául, mint a fecskefészek,
Míg ideje eljön a...

(1877 után)

HOC ERAT IN VOTIS

Ez volt vágyam netovábbja,
Hogy ne légyek senki bábja;
Kötelesség vampyr-vádja
  Ne háljon mindig velem:
Gondolám, majd egy kis birtok
Vételére pénzt szorítok,
Ott el-űltetek, s el-irtok;
  Új erőért, mívelem.

A csatából, bár nyomorral,
Fél-kézláb, de ép gyomorral
  Hazatérni - győzelem.

S bárha nem lesz rajta kastély,
Kenyerében sem kakastéj;
Sőt kopasz nyár, zord havas tél
  Több mint tavasz és zefir:
Semmi légvár! semmi ábránd,
Mi a jelenből tovább ránt,
S űzve tarka szép szivárványt
  Mindig a jövőbe sír!
Boldog az, kit a ma-hozta
Örömétől meg nem foszta
  Sem a holnap, sem a hír.

Nézni - oh, mint egykor régen -
Ami szép van földön, égen;
Boldog első gyermekségem
  Otthonos vidékeit; -

(1878 körül)

MÉG EZ EGYSZER...

Még ez egyszer, még útószor
  Hadd zendűljön meg dalom;
Mért sebeim' rejtegetni?
  Szégyen-é a fájdalom?
Tán könnyebbűl a nyilt érzés
  Ha sohajban rést talál:
Oh, ez örök benső vérzés;
  Oh, e folytonos halál!

Egyedűl a társaságban,
  Ezerek közt egyedűl...

(1878 körül)

A SZÁJASOK

Sokan szeretnék a hazát:
De gyűlölik minden *fiát*,
Ha népszerű alkalmakon
Oly nagyot, mint ők, nem kiált.

(1878 febr. 15)

EZ AZ ÉLET...

Ez az élet egy tivornya:
Inni kell, ha rád jön sorja,
Az örömbül, búbánatból,
Karcos borbul, kéj-zamatból.

Inni hosszut és körömre,
Kedvet búra, bút örömre;
Sok megissza vad-őszintén:
Egy-kettő vigyázva, mint én.

Kivel egykor én mulattam,
Többnyire már pad alatt van:
Én, ki a mámort kerűltem,
Helyt maradék, hol leűltem.

De, ha végignézek romján:
Oly sivár, dúlt e tivornyám!
Mért nem ittam úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...

(1878 márc. 23)

„A TÖLGYEK ALATT”

A tölgyek alatt
Sokat űltem másszor,
De meg is bántam
E hibámat százszor:
Jutott nekem érte
Keserű falat;
Dehogy űlök többé
A tölgyek alatt!

A tölgyek alatt
Verset gabalyíték;
Ment, - homlokomat
Sem verte veríték;
Vesszőt futa, - hétszer
Föl meg le szaladt
Érte szegény kis vers:
„A tölgyek alatt.”

„A tölgyek alatt
Én űlni ne merjek,
Miután lettem
(Magam írom) *gyermek*” -
Nagy ménkü levélben
Jött parancsolat -
„Avagy írjak *prózát*
A tölgyek alatt.”

„A tölgyek alatt
Beteg, ősz poéta
Leűlhet ugyan,
Ha nehéz a séta:
Hanem aki hatvan
Telet ért s nyarat,
Az versbe ne fogjon
A tölgyek alatt.

„A tölgyek alatt
Öreg hernyók másznak,
Melyek *ifjan* mint
Lepkék karikáztak;
Ez a világ *rende*,
(Visszára halad):
Aki hernyó, *másszon*
A tölgyek alatt!

„De tölgyek alól
Pindusra ne másszon,
S ott mint fiatal
Ne is hadonázzon;
Mi vagyunk, babért ki

Ott mostan arat:
Ő fogja be száját
A tölgyek alatt!”

Mert tölgyek alatt
Üte lantján csorbát,
S lánglisztje közé
Elegyíte korpát:
Most, ha mi lisztlángot
Őrölt e garad,
Mind korpa ez egytől:
„A tölgyek alatt.”

„A tölgyek alatt
Babérjain űlve
Még *élhet* ugyan,
Nem irígylem tűle:
Hanem irjon már *más*,
Ki fiatalabb
S nem rímel a *b*-re
Igy: „tölgyek alatt.”

„A tölgyek alatt” -
Küldöm kritizálva:
Minden sora bűn,
Minden szava szálka.
Nincs benne sem érzés
Sem egy gondolat,
Csupa üres léggömb
„A tölgyek alatt.”

„Ki a tölgyek alatt,
Noha csúzos karral,
Üstökbe nem áll
Egy nyári viharral,
S ha érzi szelét, már
Gyáván beszalad:
Hogy’ is írna az jót,
A tölgyek alatt!

„A tölgyek alatt -
Felhők szeme rebben” -
Van-e szép, vagy kép,
Vagy értelem ebben?
„Felhők *szeme*” ilyen
Csoda-bogarat
Képzelni... ha cédrus,
Nem tölgyek alatt!...

„Ám, tölgyek alatt
Hiú vén poéta
Megszokta nagyon
Olvasni nevét a
Rossz verssel, amelytől
Már fű-fa szalad...
Úgy ontja örökké
A tölgyek alatt.

„A tölgyek alatt -
Beteg-é, vagy alszik? -
Nem oroszlány - de
Szuszogása hallszik:
Nosza, *rugjuk* főbe,
Bármily fenevad,
Hogy holtra gebedjen
A tölgyek alatt!”

(1878 máj. 8)

NEM KELL DÉR...

Nem kell dér az őszi lombnak,
Mégis egyre sárgul:
Dér nekűl is, fagy nekűl is,
Lesohajt az ágrul.

Nem kell bú az aggott főnek,
Mégis egyre őszül:
Bú nekűl is, gond nekűl is
Nyúgalomra készűl.

Hátha dér-fagy, bú-gond érte,
Ősze is már késő:
Hogy’ pereljen sorsa ellen
A szegény lomb és fő!...

(1878 okt. 10)

AKADÉMIAI PAPÍRSZELETEK II.

I
BUDENZHEZ

Igazi vasfejű székely a Bálint:
Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.

(1878)

II
BÁLINT GÁBOR RÖPIRATÁRA

melyben panaszosan kikelt az akadémia s a kultuszminisztérium ellen, hogy méltatlanul bánnak vele; de ő maga annál hevesebben megtámadta mind a kettőt.

Szegény Bálint Gábor,
Boldogtalan góbé;
Amennyit te szenvedsz,
Mi ahhoz a Jóbé!

(1878)

III

Balassagyarmaton aszonták:
Nem kell nekünk Greguss, csak Szontágh.

IV
CAPUT, ALAS, PEDES...

Schola salernitana
Műfordítás. Ajánlva Szász Károlynak

Vágd le fejét nyakkal, szárnyát és combjait; úgy jő
Sarkantyúja elől, és a két vállperec oldalt;
Most oldalra teszed s mellét elvágod a háttól,
Mellhúsát (ha nagyobb) szépen lemetéled a csontról,
Megtöröd a derekát s elejét nem bántod azontul,
Ámde farát, hosszába, megint háromra metéled;
Mindezt jó késsel, hogy húst, bőrt össze ne nyizbálj!

(1879)

EMLÉKRE

Felszólítottak verset írni a v.-i honvédemlékre. Ecce:

Itt *nyugosznak* a honvédek:
Könnyű nekik, mert nem *élnek*!

(1878-9)

HARMINC ÉV MULVA

Álmaimat gyakran látogatod most is,
Rég sír fedez, oh de nem nyughatol ott is,
Ha ugyan jámbor kéz teneked sírt ásott
S nem temetetlen bolyg földi alak-másod.

Volna hitünk, mint a római, a hellén,
Már égne az oltár tova-tüntöd helyjén,
Magad, istenűlve, örök istenek tárt
Csarnokiban szívnád az üdítő nektárt.

De így is, az évek haladó terhével,
Mely minket elaggít, te gyarapulsz névvel,
Amit adál, abból semmi sincs elveszve:
Firól-fira szállsz te, mint egy közös *eszme*.

Hanem én, ki veled testben együtt éltem,
Elborúlok néha s iszonyodva kérdem:
Vad kozák a láncsát hű szivedbe tolá?
Vagy fejszével ütött agyon buta oláh?

(1879 jan. 23)

ÉVNAPRA

Ma hatvankét esztendeje annak,
Mikor engem megtettek Johannak,
Esztendeim hát bövibe' vannak
Nem sok időt igérek magamnak.

(1879 márc. 8)

SZÁSZ KÁROLYNAK

„*Szép élet*" (Kalobios) című költeménye megjelenésekor

Kalobios Károly! munkálj, örűlj, szeress:
Oly nyugalmat, mint én, ne találj s ne keress.

(1879)

A SORS HUMORA

Mint folyondár, melynek
Támasza kidőle,
Roskad le az özvegy
- Oly hirtelen özvegy! -
A fekete földre.

Csak, aki legárvább,
A legkisebb árva
Mutogat örömmel
A szép új ruhára:
Fekete ruhára.

(1879 júl.)

RÉGI ADOMA

Bujkált a nap. Vén cigányt
Majd megvette a hideg.
„Bujkálj! bujkálj!” így kiált:
„Majd sütnél még: *de kinek*...?”

(1879)

OTIUM

Hiszen daloltam már is
Untig eleget,
Az énekes madár is
Magvat szedeget.

(1879)

NINCS MÁR SZÉNA...

Nincs már széna, nincsen abrak,
Édes munkám, tüzbe csaplak!

(1879 márc. 26)

TOLDI II. RÉSZÉHEZ

Későn születtél, buksi költemény,
  Tíz vagy húsz évi meddőség után,
Bátyáid már idősek és nagyok,
  Aggott szülédre szégyent hozsz reám.

Mit mond felőled a nép, a világ,
  Mely rólad a várással rég letett,
És a reményre, hogy születni fogsz,
  Keresztet arra, hármat is, vetett!?

Testvérid, akikkel osztozni jösz,
  Irigylik tőled osztályrészedet,
Sőt tán meg is tagadnak, hogy anyád
  Az ördög tudja, hol, hol nem szedett.

Ha mint Heraklesz, meg nem bírsz tehát
  Minden kigyót s kritikát fojtani:
Aludj’ bölcsődben, egy pisszet se mondj!
  Mért is jövél családod rontani?

(1879 aug. 31)

GYÖNGYÖSIÁD

Fáradt elmével ne akarj futtatni gebével:
Mert gebe meg ha szakad, kitöri árva nyakad.

(1880 körül)

EGY ARA SÍRKÖVÉRE

El nem aludt lámpám; csak, mint nem-földi menyasszony
Hoztam el: éjfélkor várni az égi *Jegyest*.[36]
Könnyetek értem hát, szüleim, már omlani szűnjék:
Balzsamot, ím, mennyből hint *Ilonátok* alá.

(1880 jan.)

A JÓSÁGOS ÖZVEGYNEK

Ne hagyjon el engem a múzsa kegyelme,
Ne fogyjon el addig ez a vékony elme,
Míg rólad is egy dalt könyvembe nem írok,
(Szűk hála, de minden, amit adni bírok).

Búbánatos özvegy! - rég özvegye Annak
Kit Klio följegyzett már halhatatlannak,
Mert „Örök Igazság” volt szava járása.
Az neve, az tette, az példa-adása.

Ki - míg az önérdek, az ösi jog örvén,
Nem hallgat e szóra, s még haboz a törvény -
Tettel bizonyítá, mit hirdete szája;
Hogy szabad a jobbágy, földje és munkája.

Rád *ezt* a pazarlást hagyta dicsőségül,
Ösi birtokát a régi panasz nélkül,
S a korpát édenné ápolva, mivelve
Megmutatá: mit tesz szorgalom és elme.

És ez az érdem még kamatozott nálad,
Birta örökségét gyenge női vállad,
Áldozni, mikép őt, nemesen, közjóra,
Téged is oly készen lele minden óra.

Egynek nem adatván - anyja levél *soknak*,
Kik hűlt poraidban is áldani fognak;
Senki vigasz nélkül nem forga körűlted,
Ahol egy könny csillant, te azt letörűlted.

---

[36] Máté evang. XXV. r. - A. J.

Ez vala örömed, - s tűzhelyednél látni,
Kik voltak a férjed elvtársi, baráti;
Hol - mint nemes arca hiu árnyék-képen -
Szelleme is folyvást ott lenge középen.

Ott, mikor fordúlón volt a *Haza* sorsa,
(*Bölcse* ajakáról nekem is hullt morzsa),
Hogy' kössük a multtal a jövendőt öszve:
Fehér asztalodnál pendült meg az eszme.

De fogy ez asztal már, oszlanak vendégi, -
Csak úrnője maradt a kegyes, a régi;
Bánatos arcára fénysugarat vetnek
Alkonyi felhői szép emlékezetnek.

(1880 jan. 27)

KÜLÖNBSÉG

Az ifju évek bajt hoznak s visznek,
Ha rontanak, viszont jóvá tesznek:
Az öreg évek - évei rossznak -
Nem visznek többé, mindig csak hoznak.

(1880 febr. 2)

CSALFA SUGÁR

Kis bokor, ne hajts még,
  Tél ez, nem tavasz;
Kis lány, ne sohajts még;
  Nem tudod, mi az.

Bokor új hajtását
  Letarolja fagy;
Lány kora nyilását
  Bú követi, nagy.

Szánnám a bokorkát
  Lomb- s virágtalan:
S a lányt, a botorkát,
  Hogy már oda van!

(1880 márc. 16)

MELYIK TALÁL

Hogy melyik arcképem választom rajzai közzől?
  Fényképíró úr! a botos és kalapost.
Mint maradó vendég űl s áll a többi nyugodtan,
  Menni csak egy készül: útja van: ez leszek én!

(1880 márc. 30)

A CSIKYEK

Első volt a Sándor,
Ki Estánnal vándorl.
Második a Kálmán,
Professzor az „Álmán”[37]
Harmadik a Gergel,
Ki Pegazust nyergel.

(1880)

A „TAVASZ-ÜNNEPÉLY” ALBUMÁBA

Anyai gond, anyai báj
  Virraszt a bölcső felett,
Redős homlok, mosolygó száj
  Az aggódó szeretet;
Kire ily nap nem derűl:
Szánd az árvát, könyörűlj.

(1880)

A SZIGETEN

Már jön a főherceg, hallom, mert a kocsi sereg,
  A kis sárga ponnyk lassan ügetve vonik.
- Félre, padon űlő! járt útat félve kerül ő, -
  De le ne vedd kalapod, - resteli, ha lekapod.

(1880)

TOLDY SÍRJÁRA

Toldy Ferenc tetemét nagy erővel nyomja ez a sír
  S kétszerezett súllyal féltve takarja porát,
Mennyei szikra nehogy csapván a lelkes öreghez,
  Új munkára legott keljen a hantok alól.

(1880 júl. 2)

NÉPDALOK A KORNAK

I

Úgy ég a tűz, ha lobog,
Úgy élek én, ha lopok:
Ha is lopok, *ha is* nem,
Elélek már, úgy hiszem.

---

[37] Alma Universitas. - A. J.

II

Ha is engem felültettél,
Irányomban meghült lettél,
Alighanem, drága lélek,
Most is szeretlek én tényleg.

III

Ki lett mondva az itélet,
Elodáztak engem tőled;
Ha is úgy lőn: ide-oda!
Egy tehén még nem egy csorda.

(1880 körül)

AZ ORTHOLÓGUSOKRA

I

De mivel *verba valent usu*,
Halad a nyelv, akárhogy nyúzzu(k).

(1877)

II

Kisütik, hogy a magyar nyelv
Nincs, nem is lesz, nem is volt;
Ami új van benne, mind rossz,
Ami régi, az meg tót.

(1878 körül)

III

Motto: Üsd, nem anyád!
Közmondás.

Boncold csak nyelvész! hát baj, hogy az áldozat elvész?
Tartozik ez tereád?... Egy bizonyos: *nem anyád!*

(1879 jún.)

IV
A NAGY MUNKA

Szót, ragot és képzőt idegentől mennyit oroztál
Attól fogva, hogy e négy folyam árja itat,
Miklosich és Dankovszky nyomán s irigyelve babérjok'
Egy sereg ifju tudós rád bizonyitja mohón.
S minthogy utánok a szláv böngészni valót nem igen hágy,
Most jön a német, oláh, új-görög és talián,

Perzsa, tatár, török és amit száz évig az átkos
  Újító szellem vak dühe fúrt-faragott.
E nagy munka ha kész, (sietős!), a többivel aztán
  Visszamehetsz Magyarom, Scythia téreire.

(1881 vagy 1882)

V

Ahogy indult a nyelvészet árja:
Árpád nyelve csak ferdített *árja*.

VI

Ezután már hát hiába
Küldtök vissza Ázsiába,
Illünk az orosz igába,
  A nagy Szláviába.

VII

Amit Miklosich és Dankovszky s Leschka szerényen
  Meghagya, Bernátok kótyavetyélik el azt.
Kapkod ürügyhöz ez is, mint a mennykőhöz előde,
  Hogy, ha mi bönge maradt, elszlavizálja szegény.

VIII
KI VAN

Azon hírre, hogy ezt ‚aus ist'-nek (vége van) olvasták nálam s meg akarják támadni

Már ha *ki van* kártyád, *sincsen ki* a nyelvtudományod,
Nyelvőr! nem nyelv-őr vagy te, ha nyelvi malheur.

IX

Oh Búdenc, Búdenc! magad is már mennyire túlmensz,
Nézd fiadat, Simonyit! Elhagya, rád se konyit.

(Az utolsó évekből)

A HANGSÚLYOSOK HEXAMETERE

Ajánlva Szász Károlynak

’ ◡ ◡ ’ ◡ ◡ ’ ◡◡ ’ ◡ ◡ ’ ◡ ◡ ’ ◡
Reménység | barátság | jóltévőnk | vezess el | sírunkig | karon

Ezért adjuk oda Vörösmarty hatosait?

(1880 körül)

HANGSÚLYOS VERSELÉS[38]

< < ∪ < ∪ <
Hajdani | dicsősé- | günk, hol | késtél az | éjjeli | időn?
< < < ∪ <
Századok | ültenek | el s te | alattok | enyésznyi | hajolt
∪ < ∪ ∪ < ∪ <
Fénnyel | jársz csak | magadban. | Rajtad | sürűdött | ködök
< ∪ < ∪ < ∪ <
S a bús | feledé- | kenység | dicstelen | alakja | lebeg.

(1880 körül)

KLASSZIKUSOK KÖRMÖNFONT FORDÍTÁSA

Igaz jó magyarsággal

Múzsa, nekem énekeld el
Az Akhilles haragját,
Mely nagyon megtizedelte
A görögök kobakját;
Bátor lelkét sok nagy hősnek
A pokolba kergeté,
Magát pedig mint egy dögöt,
Kutyákkal megéteté:
S bételt Zeüsz akaratja,
Mióta Atreus fattya
Agamemnon s Akhillesch
Összeveszett, a híres.

(1880 körül)

DALSZÖVEGÜL

Huzd rá, cigány, a kedves nótámat,
Had' oszoljon tőlem a bubánat,
Ez az élet úgy is csak egy óra:
Nem jut abból sok idő a búra.

Hadd pezsegjen a poharunk nedve,
Attól, jön meg magyar ember kedve...
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

(1880 szept.)

[38] Hogyan kezdte volna Vörösmarty Zalánt, ha ismerte volna azt az új elméletet, mely szerint a magyarban a hangsúly mindig a szó első tagjára esik, a versmértéknek pedig a hangsúly szerint kell igazodnia. - A. J.

TÖRÖK PÁLNAK

I

Pál, *fordulásod* forduljon mindig örömre!
Pál, *megtérésed* hagyja sokára az ég.

II

Adós vagyok, de *insolvens*, Pálom, -
Csak e kis váltóval *prolongálom*.

(1880)

HASADNAK RENDÜLETLENÜL

Hasadnak rendületlenűl
  Légy híve, oh magyar!
Bölcsődtül kezdve sírodig
  Ezt ápold, ezt takard.
A nagy világon ekivűl
  Nincs más, amit mivelj:
Áldjon vagy verjen sors keze,
  Itt enned, innod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
  Apáid vére folyt,
Ez a föld másra sem való,
  Csak hogy eltékozold.
Itt küzdtenek honért a hős
  Árpádnak hadai;
Bátorság volna ezt a hont
  Neked fenntartani.

Szabadság! itten hordozák
  Véres zászlóidat,
Szabad száj! itt csikorgatod
  Véres fogaidat.
- - - - - - - - - - - - - - - -

(1880 körül)

EN PHILOSOPHE

Azt hivém, hogy életem,
  Filozóf módjára,
Csöndes daccal végzem majd,
  Ha jutok fogytára.

Azt hivém: *tört*[39] dal lesz az
  Mely derülten játszik,
Míg rájegyzi jámbor kéz:
  „A többi hiányzik.”

Most látom, hogy ami volt,
  Eltűnt édes mámor;
„Vanitatum vanitas”
  Maga is a *húmor*.

Nem marad Kómosz velem,
  Csak a szende múzsák,
Csak a húmor-nélküli
  Puszta nyomorúság.

(1880 dec. 10)

ÉVNAPRA

Nyolcvan év
Ritka szép;
Hetven év
Jó, ha ép;
Hatvannégy esztendő:
Untig elegendő.

(1881 márc. 2)

SOK NAGY EMBER...

Sok nagy ember szállt pokolra
Négy-öt ezredév alatt,
Vissza is tért egy vagy kettő,
  A nagy többség ott maradt;

Nyaktörő is ez a próba,
Mert a nagy egérfogóba
  Könnyű búni, de ki nem.

Herkules volt, úgy beszélik,
E pályán az úttörő,
Noha sajnos egy kutyáért
Oly nemes hév, szent erő...
- - - - - - - - - - - - - - -

(Az utolsó évekből)

[39] Töredék. - A. J.

MELYIK A BŰNÖS?

Meghalt a vén Test; - kiterítve
  Fekszik az első éjjelen:
S éjfélkor, ím, mert zárva idve,
  Fölötte egy árny megjelen:
    A Lélek, meztelen.

Megáll fejénél, s néz merőn a
  Homlokra, hol lakása volt,
- - - - - - - - - - - - - - - -

(Az utolsó évekből)

BÓKA BANDI

Bóka Bandi a faluban ismeretes,
Levelet hord; hívatala: gyaloghetes,
Mert a foga más dologhoz nem igen fűl,
Bár asszonyok, lyányok után most is szemfül.

Bandi gyerek sohasem járt iskolába,
Tudománya beletörnék a nagy Á-ba,
De mesélni, danolászni nem volt párja,
A táncot még öregen is el-eljárja.

Nyalka legény cseperedett volt belőle,
Akkoriban mind a világ szeretője;
De a sokból egy se vált be feleségnek,
Bandi, szegény, csúfra maradt, agglegénynek.

Kapta magát, azzal állott bosszút érte,
Hogy mind csupa lakodalom lett az élte:
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

(Az utolsó évekből)

BUGA PÉTER

Megvetik ágyát puha szép forgáccsal,
Lekocogtatják vas kalapáccsal, -
Szegény Buga Pétert a temetőbe
Akkor esett nagy töprenkedőbe.

Jaj de korán volt ide még leszállnom,
Társam öléből hideg ágyra válnom,
Hallani férgek foga percenését
Nem csecsemőmnek szava rebbenését.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

(Az utolsó évekből)

ÖRÖKKÉ!

Prometheusz nem vagyok, de kínját érezem,
Mint régi Tantalusz szomjazva éhezem,
  Fut perceim nyugalma.
Csak most világosak előttem a mesék,
A szüntelen fogyó s kiújuló vesék
  És a tünékeny alma.

Ott űl az alkotó, az istenember, ott!
Kaukázus bércin egy örökéltű halott...

(Az utolsó évekből)

A REGGEL

Természetrajz[40]

Földünk mind hegyesebb szög alatt fordítja keletnek
  A pontot, hol az én pusztai kis lakom áll.
Szőke világát már az égen terjeszti előre
  A Nap s jelzi mikép fordulok arrafelé.
Majd pirosabb színt vált, megtörvén fénye a földi
  Fennlebegő párák ködszerü cseppjeiben;
És, mint nagy gömböt, veti a horizonra csalárdúl
  A levegő-réteg vérpirosan hüvelyét.[41]
Ez még nem nap - ihol szemmel nézhetni beléje;
  Ám, ha derékszög alatt dől zenithemre a fény:
Égő gáztakarója körét meglátom a Napnak,
  Mely a mi Földünknél (szám ide!)-szorta nagyobb;
Hogy kicsinek látszik, nagy távolléte okozza,
  Oly keskeny szög alatt éri sugára szemem.
Már körül a gyárak kéményeiből viszi nagy fel
  Könnyü korom-terhét a nekifűlt levegő.
Vas sinen a gőzgép nagy terhet vonva közelget,
  Mert a súrlódás nem köti meg kerekét.
Mily szép most minden, kezdik kilehelni a fák is
  Élenyöket, - s széngázt színi be lombjaikon.
A levegő-réteg, mely Földünket beborítja,
  Kékszínű tömegén játszva eget mutogat.
Ah de mi ez? Hőség megritkította köröttem
  A levegőt s felszáll, váltja rohanva hideg.
Képződnek szaporán s gyülekeznek vizi parányok
  S összeverődve, legitt földre csapódnak alá.
Testem is a hőanyt likacsin már veszteni kezdi,
  Adieu természet! Vissza lakomba megyek.

(1881)

---

[40] Gáncsolják a költőket, hogy a természetet még mindig a régi tudatlan módon írják le, nem úgy, mint a tudomány haladása kívánná. Ehol egy kísérlet. - A. J.

[41] Hiba, mert a Napnak nincs hüvelye. - A. J.

SEJTELEM

Ifjúkori munkát öregen ne végezz,
Ha akarod, hogy jól menjen sora véghez,
Mert a keverék-mű a fejedre támad,
Inkább töredéknek maradjon utánad.

(1881)

AZ AGG SZINÉSZ

Még egy pár jelenet! s a függöny aláfoly,
  A lámpa kialszik, taps és fütty elhallgat;
Még egy pár jelenet! - s vége. Azután - oly
  Néptelen, rideg, bús lesz a deszkaalkat.
A nézők csoportja hazaszéled innét,
Egykedvűn felejti mosolyát vagy könnyét,
  És a hosszu dráma, melyben szinre lépék;
  A nagy játékrendből ki lesz hagyva, végkép.

(Hihetőleg az utolsó évekből)

TANULSÁG

Rossz szememről egy nagy könyvben
Míg megkérdem a tudást:
Jó tanácsot nem lelek, de
Kapok új szemgyulladást.

Most tanács is, tanulság is
Ebből könnyen vonható:
Tűrj pihenve; a természet
A legjobb útmutató.

(1881)

HA NAPFÉNYES VÍZKERESZT...

Ha napfényes Vízkereszt
Megcsordítja az ereszt,
Akkor évben jól ereszt
A kalász és a gerezd.
Öregektől tudom ezt,
Higyjük el, probatum est.
Kelt: hoc anno, Buda-Peszt.

(1882)

DR. BEADYNAK

Nemcsak a jelen betegség
Ellen adsz te étetőt,
Hanem gyógyítsz már elmult bajt,
S gyógyítsz még csak jöhetőt.

(1882)

ELÉGIÁK

I

O nátha, nátha! Grippe![42]
  Katarrhusz! Influensz!
Vagy bármi cifra névvel
  S alakban megjelensz.
- - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - -
Ugyan mért nem pihensz?

II

Tegnap mint ma
Hurut, flegma,
Gyilkos asthma,
Emphysema,
Meg rheuma,
Örök téma.

III

  Oh rút
  Hurut!
Az ember addig hurú't, *(ige)*
Míg egyszer meg*murút (oláh szó)*.

(1882)

MI VAGYOK ÉN?

Mi vagyok én? Senki Pál,
Egy fájó gép, mely pipál.

(1882)

[42] Méltó okom van megénekelni, mert vénségemre örökösen fojtogat, s végre is megfojt, mint George Sandot. - A. J.

SEJTELEM

Életem hatvanhatodik évébe’
Köt engem a jó Isten kévébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

(1882 márc. 2)

Zsengék, magánérdekű és Aranynak tulajdonított versek

GYERMEKKORI EX-LIBRIS

Ha akarod tudni
E könyv kié légyen,
Az Arany Jánosé
Ki sokáig éljen.

DÉVAI BÁLINTNAK

Kedves hajdani Praeceptor Uram!

Kívánom hívataljának
Ízes gyümölcsét vegye
És ne a búnak bánatnak
Keserű tejét egye.
Zafir kövek ragyogjanak
Maga s párja karjain,
Piros rózsák fakadjanak
Lábok minden nyomain.

*

Ha megérdemlette azt az aranyalmát
Venus, melynek Párizs élvezte jutalmát,
Midőn egy időben az Ida hegyében
Három istenasszony együtt űlésében
Junó gazdagsággal Párizst megbíztatta
Egy aranyalmáért, de el nem kaphatta.

Minerva tudományt ígért s bölcsességet,
De ezzel sem ére szándékában véget.
Vénusnak végtére az volt ígéreti,
Hogy a legszebb leányt ölébe ülteti.
Kap rajta az ifju úgy is heves vére
Tüzesen gerjedvén egy szűz szerelmére.

Azt az aranyalmát hozzá gördítette,
Így a szép Helénát feleségül vette.
Mennyivel illőbb hát, hogy koszorút fonjunk,
Melyet örömök közt homlokára vonjunk
Az Árpádi Reff. Ecclésia rectorának
Tiszt. Tud. Dévai Bálint úrnak.

Engedelmet kérek édes hajdani praeceptor uram, ha valamit alkalmatlankodtam ezen levél által. Csak nem felejthetem el azokat a jótéteményeket, amelyeket közlöttél velem, mikor hűséges tanítóm valál, csak nem felejthetem azokat a drága ajándékokat, amelyekkel dajkálkodtál velem, mint az édes anya az ő gyermekével. Alázatos szolgája egyszersmind tanítványa

ARANY JÁNOS

Nagy-Szalontán.

A DÉVAVÁNYAI JUHBEHAJTÁS

Híres volt a hajdan korban
a „kunsági nagy ártány."
Szinte ezzel állt egy sorban,
a „csökmői nagy sárkány",
Melyet mint a pisztolyokat,
Tokjában akként tartogat
Csökmő régen titokban.
De a „ványai juhhajtás"
Alább egyiknél sem áll,
Sőt mind három kaland egymás
Karját fogva átal száll
Jövőn, jelenen, multakon.
Ördög-pillangó szárnyakon,
A hírnév csarnokába.
Míg hát én most e hőstettnek
Velejét eldúdolom -
Ugy hiszem, akik szeretnek,
Végig hallgatják dalom.
Legalább, ha más órában
Rá nem érnek, a budában
Lesz mit olvasgatniok.
Mint egyszer a debreceni
Béka a kocsonyából,
Vagy pedig a mesebeli
Pap hajdan a varsából,
Akként pislog Déva-Ványa
Mocsárja és ingoványa
Közül fel a nagy égre. -
Hajdan benne kontyos *Tarok*
Sokszor *dévánkozának*
Azért hívják a magyarok
Ma is *Déva-Ványának*.
Neve tehát nagyon régi,
Nem mint sok kárpátvidéki
Iczky-viczky magyarnak.
Most magyarul dévánkoznak
Ványa törvény-házanál,
És ha ma egy törvényt hoznak
Fél napig se vigeál. -

Így van a magyar hazában,
Mindenféle [Sedriá]ban;
Minden országgyűlésen. -
Sokáig tartott volt a tor,
Este a faluháznál
Csúszott a jó gyomai bor,
Tele volt tyúkkal sok tál,
Melyeket a *kis birákok*
Ezer szitok s asszonyátok
Között szedtek rakásra.
Azért a bíró sokáig
Elnyujtotta bocskorát,
S körülbelül nyolc óráig
Aludta a mámorát.
Még most sem nyitná csipását,
Ha mező-csősz az alvását
Meg nem háborítaná. -
Miska csősz kutya-lötyögve
Betoppan a szobába,
S így üdvözöli röhögve,
Biráját hamarjában:
„Isten jó nap' bíró bátya!
Veszettadtát, hát nem látja
Hasára sütött a nap?!"
Két öklével kitörüli
Bíró uram a szemét,
Hákog, torkát köszörüli,
Lapos pillantatot vét
A csőszre és - a kancsóra,
És rá kiált az anyjokra:
„Hozzad már a meleg bort".
A meleg bor jó előre
Padka szélén pezsgett már,
Szine sámpány, íze lőre,
Félig hányva borssal bár. -
Ebből hatalmas kortyokat
Bíró uram lekortyogtat
Mámor üzése végett. -
Mikor már ujra kurázsit
Ivott volna magának,
Előbb egy hatalmast ásít -
- A macskák elfutának. -
Megijedvén nagy torkától,
Kérdezi csősz sógorától:
Mi járatban jött hozzá?
„Sógor uram - így kezdi rá
Miska csősz a beszédet -
Temérdek juh elborít -
Szinte az egész rétet.

Tűt se tudnánk leejteni,
Úgy teli van az itteni
Egész rétség birkával. -
Túrkeviek, úgy gondolom,
Szép fehérek, mint a hó.
Bezzeg lenne lakodalom,
- Rajta hé, koma, bíró!
Ha be lehetne hajtani,
És nem hagynánk kiváltani
Egy-egy forinton alól."
Így a csősz. - A bíró fejét
Főzé nagy, szép gondolat.
Tudós képpel néz szerteszét
Makog a ködmön alatt.
Körmét rágja, fülét vájja,
Végre ő is kitalálja, -
Mit elmondott már a csősz.
„Nem ugy koma! a kend paraszt
Esze azt fel nem éri!
Tanitsa kend csak a kuvaszt,
Amely kendet kiséri.
Esze csak a birónak van,
Ő ért, ítél másnál jobban,
Azért nagyobb a füle. -
Hogy kendtek mind sült bolondok,
Az kendtek szerencséje,
Hanem amit én most mondok
Az a dolog bibéje:
Be fogjuk őket hajtani,
Nem engedjük kiváltani,
Egy-egy forinton alól."
Azzal a helység házához
Szokás szerint felsétál,
És a falu zsidajához
Pálinkáért persequál.
Meghagyja a kisbirónak,
Hogy hozza el a zsidónak
Gugyiját mind egy cseppig:
Mert - ugy mond - ma gyűlés lészen,
Nagy dolgok tractáltatnak,
S *úgy* nem fog mulni az észen,
Ha eleget ihatnak.
Hangos torok és nagy lárma
Nélkül gyülés ugyis márma
Csak a halak közt esik.
Volt is elég papramorgó
Izsák zsidó boltjában,
Pártot ütne *száz kóborgó*
Kostának a gyomrában.

Átadja a kisbírónak,
Hogy a congregátionak
Lelket öntsön torkába.
Azzal: hat meg nyolc: harmincegy
Bölcsen felkalkulálja,
A számadás majd vígan megy,
Senki nem kritizálja.

- - - - - - -

És midőn már asztalon van
A keresztelt törkő szesz,
Lót-fut az ármás legottan:
Tíz órakor gyűlés lesz.
Akinek csak nagy a szája,
Mind elmenjenek hozzája,
Azok szólnak igazán.
Már a nagyfejűek gyülnek,
A korsókat megkezdik,
A jövő harchoz készülnek,
A kortyokat eresztik.
Bárki, mit mer allegálni,
Ők fognak contradicálni,
Meghatározott szándékuk.
Mert csak ugy lesznek okosok,
Ha civakodni fognak,
Nem pedig mint az inasok
Mások után cammognak.
Hogy azt beszéli sok bohó:
Piros a vér, fehér a hó
Nem hiszik ők csak puffra.
Különböző véleménye
És célja mindeniknek,
Különböző érzeménye,
De gonosz mindegyiknek,
Mindenki önhasznát lesi,
Bár a hon javát keresi
Stentori orditása.
A „kupak” is egy corpusban
A padokon pipázik,
Mindenik otthon a jusban,
Csak diploma hibázik.
- - - - - - ülhetnek,
E bocskoros testületnek
Csak csizma tisztitói.
Kiváltképpen az uzusnak
Nálok tudománya nagy,
Amely fontjából a husnak
Tizenhat latot kihagy.
És ez így megyen rendesen,

Hogy a mészáros élhessen
S mellette a biró is.
A tolvajt büntetni nálok
Rég kiment a divatból,
Hogy ha bünöst megcitálok,
A tanács engem piszkol.
Ab invizis idegennek
Kell lenni istentelennek,
A honi mind ártatlan.
A szegényebb fél per után
Secundum usum nem nyér,
Gazember a név azután
Ha szűkön megy a kenyér.
Úgy erős a végrendelet:
Ha a joggal biró felet
Egészen kirekeszti.
Hát a köztár és a közkincs
Dolga mely jó lábon áll?
Mert ahol egy kan poltra sincs,
Török ágyú sem talál.
Azért a félvékás zsebek,
Hogy a közjót őrző ebek
Osztozzanak a koncon.
Ez a kupak ez a község
Összegyűle végtére,
Recsegett a fenyőfaszék,
Hullott a fal fehére,
Mert voltak sok faldörzsölők,
Akik azt sem tudták, hogy ők
Mi ellen kurjogatnak.
Végre a bíró felállott,
Pápaszemét feltette,
Az egymás hátára mászott
Népet csendre intette.
De nem akart hallgatni a
Kemencén a galéria,
Ököllel contradicált.
Félórai szedte-vette
Után lőn egy kevés csend,
És az *elnök* igy kezdette
El beszédét, mint a rend
Félig-meddig helyre állott,
A por vastagon rá szállott
A birákok bajszára:
„Az érdemes közönséget
Össze azért gyüjtöttük,
Mivel, hogy pedig evégett
Most a gyülést hirdettük,
Ámbár egy szerencsés fátom

Fenyeget minket, mert látom,
Mely is annál fogva ez:
Miska a határnak csősze,
Ma házamba ügetett,
Lihegni is alig tudott
Szegény ugy megsietett”
Ekkor félbe szakasztották
Nehányan, kik kiáltották:
„Nem hagyjuk mindhalálig!”
„Halljuk! Halljuk!”... „Hát osztéglan:
Miska elő azt adta,
Hogy a rét elborítva van
Juhval, - ő sem tagadja.
Ámbár tessék inquirálni,
Azt fogja ő fateálni
Letett hite után is.
De hogy tehát el ne térjünk
A dologtól más felé,
A sok szóban véget érjünk,
Csak könyököljünk belé,
Tanácskozzunk józan fővel
Hogy azt ne mondják idővel:
Bolond volt a hajdankor.
Hogy ha pedig a juhokat
Most be tudnók hajtani,
Majd nem engednők azokat
Olcsóért kiváltani.
Dixi, buksi, szóljon már más,
Van kisbíró, hetes, ármás
Brachium a juhokra.”
Ha százezer kan ördögnek
Ordit kénköves szája,
Bugnak, huhognak, röhögnek,
Kinek mi a nótája,
Ha millió cigány gyermek
Verekszik s a farkasvermek
Alján száz farkas üvölt:
Mindezek szunyogdongások,
Beteg légy áriája,
A lármához, melyet a sok
Okosnak ordit szája.
Száz is csak azért rekedett
El, mert már fenn dicsekedett:
„Én torkolom le őket!”
Végre egy a kolomposok
Közül megköpi markát,
És ekként szakasztja a sok
Civakodásnak farkát:
„Mind jó - be fogjuk hajtani,

Úgy se győzzük már tartani
A belső embereket.
De érdemes communitás;
Még egy nehézség vagyon
Mely - akárhogy ítéljen más,
Szívemen fekszik nagyon.
Ha a kárttevő juh: birka,
Kár volna az irka-firka
A porotokolumba'.
Mert mióta existálnak
Déva-Ványa rétjei,
A birkának mindhalálig
Vagyunk ellenségei.
Nincs szükségünk a birkára,
Inkább a községnek kára
Százezerekre menjen."
„Maradjunk a régi mellett"
- Mindnyájan felzudulnak, -
Ők a Svábországba ellett
Birkára nem szorulnak,
Ha magyar juhok volnának,
Érettük jó pénzt kapnának,
De így, usus ellen van.
Ekkor egy, kinek fülénél
Volt a falu pennája,
- Eddig még csak az itcénél
Foglalkozott a szája, -
Hatalmas ékesszólással
Így szólítja az egymással
Adtázodó rendeket:
„Urak! a legum spiritus
Soha sem ellenezte,
Hogy ha van egy kis pirítus,
Háj ne legyen mellette.
Annálfogva consequenter,
Mikor nem plenus a venter,
Non est contra dicendum.
Legyen bár az birka, de hisz
Az semmi baj nem lészen,
Hisz ez a diák szó: ovis
Szintugy *birkát* is tészen.
Már pedig oves et boves
Az ebanyája, ha kárt tesz:
Impellere opus est.
Annál fogva allegálom
Hogy szükség behajtani,
Én a pénzt percipiálom
Ha ki fogják váltani.
Most pedig igyunk előre

Dictum, factum a juhbőrre:
Quod erat demonstrandum.”
„Helyes, helyes a quod erat,
Amellett kell maradnunk,
Nótáros uram a vivát,
Szavát meg kell fogadnunk.
Mert annyi diákszó között
Lehetetlen, hogy négy vagy öt
Igazmondás ne légyen.”
Azzal a kalendárjomot
A jegyző elővette
És az egész decrétumot
Híven bele jegyezte,
Mely az azon lapon levő
Több sorokkal eképpen jő,
Szépen összehangzásban:
„Nona Április: égzengés,
Decima: két véka zab,
Octava Maji: földrengés,
Vigesima: két új csap,
Quinta Junii: új patkó
Jött a kovácstól, mert a *ló*
Nem járhatott a jégen.
Sexta Julii: Közgyűlés
A birkahajtás végett,
Mely dologban az a végzés,
Protoculált rendelet:
Hogy a falu minden csősze
És ármása hajtsa össze
A juhot egy akolba.
Azután birák uramék
A helységnek határán;
A csárdánál várjanak még
Begyül a canga s bárány.
Ha mindent végre hajtanak,
Majd jó áldomást igyanak:
Sic est deliberatum”.
Már a helységnek lovait
Csapja a kender-ostor,
Már a fülesek torkait
Mossa a gyomai bor,
Melyet bőven ád a csárda,
Miglen a falusi gárda.
A juhokat hajhássza.
Fegyverkeznek nagy botokkal,
Köpdösik a markukat,
Lándzsákkal és fustélyokkal
Felkészítik magukat.
Tüzes vérüknek forgása

Úgy, hogy megfőne a kása
A szivöknek gödrében.
Kurjogatnak örömükben,
Készitik a torukat,
Bízva nagy vitézségükben
Hányják-vetik magukat.
Megvivnának a sárkánnyal,
Törökkel, krimi tatárral,
Oly nagy a kurázsijok.
Hány darabot sikkasszon el,
Ki-ki titkon, - számlálják
A terhet, ha emelni kell,
Majd a tanácsra tolják:
Úgy is elég a helységnek
Kincse, a szegény községnek
Is kell nyerni valamit.
Már messziről fehérelik
A rétről a birka-nyáj,
Már örömhangokkal telik
Két pofára minden száj.
Vége-hossza száma nincsen,
A' lesz a baj, hogy a kincsen
Nem győznek megosztozni.
Tehát tüstént egy kisbirót,
A csárdába küldenek,
Hogy a bírák vagy húsz hajtót
Melléjök rendeljenek.
És várják jó uzsonnára,
Mert a birkák váltságára,
Hónapszámra ihatnak.
Felvidámul minden torok
E hirre a csárdában,
Felverve a hordó borok
Zöld sátor árnyékában.
Nádcsövekkel körül állják,
Szüntelenül szivdogálják,
Mint a vért a pióca.
Némelyek hasas szilkéket
Fülön csipvén kétfelől,
A telhetetlen gégéket
Keresztelgetik belől.
Száraz spongyia-gyomruknak
Szövetén át szivárognak
Az itcék minduntalan.
Tejes csupor, zsíros csupor,
Most mind forgásban vannak,
Melyek közűl egyet is bor
Nélkül lenni nem hagynak.
Minduntalan foly a lőre,

Hogy végre a borstörőre
Szintugy rá kerül a sor.
Van, ki ily apró csónakkal
Ekkép vesződni restel,
Düjjedt szemmel, hosszu nyakkal
Csebres dézsát ragad fel.
Mutogatja vitézségét,
Üres gyomrot és oly gégét,
Mely babért érdemelne.
Hullanak a tüzes harcon
Sokan a gyávák közül,
Ki hanyatt fekszik, ki arcon
Ki meg olyan helyen ül,
Honnan, ha mindjárt kimászna.
Röfögéssel rálármázna
Az egész gyülekezet.
Sok amugy Nóé módjára,
Oldott gatyával fekszik,
Vagy mászkál béka módjára
És hiába törekszik
Mégegyszer lábára állni,
Nincs mód benne mást csinálni,
Mint heverni a porban.
Sok már csak a port dagasztja
A két első talpával,
S a pofájához ragasztja
A tésztát, mit rókával
Megáztatott, mint záporral,
És most fülével-orrával
Mézes bábnak cifrázza.
De ki tudná elbeszélni
Az itten történteket.
Máshol is lehet találni
Ottan-ottan ilyeket.
S éppen ezért hajtja búra
Fejét a Priznic-kúra,
Hogy íly bendők léteznek.
Annyit mégis mond az írás,
Hogy legjobban ittanak,
Akik a jelen juhhajtás
Ellenére szóltanak.
Kiknek ott legnagyobb szája
Volt, itt is az praetendálja
A püspökfalatokat.
Míg a dolognak folyása
Ekként áll a csárdában,
A juhoknak behajtása
Készül lenni munkában.
Mindenfelé elszéledni

A rétséget körül venni
Ez lesz hadi fortélyuk.
„Hü! Hej! - mind rá kiáltanak,
Amint jó közel jutnak,
De egyszerre megállanak;
Szuszogni alig tudnak!
Azt gondolják - boszorkányok
Mind a juhok, mind bárányok,
S tenyérnyi szemet vetnek,
Mert az egész nyáj egyszerre
Nagy zúgással felreppen,
Száma rá megy sok ezerre,
Most a légben odafenn.
Darvak, vadludak, gődények,
Velük a megcsalt remények
Elröpültek világra.
Úgy van, kócsagok és darvak,
Vadlud és gődénysereg
Volt a nyáj és most már a vak
Hajtók búsan térnek meg.
Elbeszélik hosszú orral,
Felsülésüket a borral
Pácolt előljáróknak.
Ki szerencsétlenebb náluk
Mióta az eb csahol?
Bezzeg leesett az álluk.
Bujnak a lóca alól:
Búsan pislognak egymásra,
A csárdai számadásra: -
Kocsonyává lesz lelkük.
De nincs más mód mint fizetni,
A dorbézolás árát...
Ki kell a falura vetni,
Hadd fizesse a kárát!
Ezt pediglen krónikába
A florenc istóriába,
Emlékül bejegyezni.
Melyet én, hogy minapában,
Ottan kezembe vettem,
Amint annak véglapjában
A piszokbol érthettem:
Akként az egész juhhajtást
Eldúdoltam, mert addig mást
Nem tudtam mit csinálni.

(Állítólag Arany ifjúkori verse)

SIRVERSEK A SZALONTAI TEMETŐBŐL

I

Sötét éj van, melynek
Virradása nincs,
Csontomon nem csörög
Nehéz vasbilincs,
Mégis rabként nyugszom
Mélyen föld alatt,
Lelkem elrepült, de
Testem itt maradt.

II

Álom, álom, hosszu álom,
Ébredését várom, várom.

TISZA LAJOS LEÁNYÁNAK TEMETÉSÉRE

Im a szülők reménye porba dült,
Egy ártatlan kisded meghidegült.
Oda kedves reménye az anyának!
Jaj, mert az elmulás törvénye
Igy forgat bennünket szabad kénye.

Igy altatik el véle életünk.
Oh, de egy remény-szó
Így hangzik mennyekből:
Nem hal meg senki örökül.

(1831?)

(Aranynak tulajdonított versek)

ELÉGIA

Virult reményim boldogabb korában
  Távolban tőled is derült valék,
A röpke képzetek tündérhonában
  Még néha elragadva járdalék,
Elkapva a gyönyör hullámzajában
  Ott úsztam én, - szerencsés martalék! -
Ha olykor egy rövid, de édes álom
  Előteremté kedves ideálom.

Ha keblemből titkos sohaj kiszálla,
  Rokonkebelhez útasíthatám.
Ha elmém egy arany jövőn megálla,
  Reményem napja még mosolyga rám.
Sorsom még néha gúnyolót találа
  Bennem, midőn tört sajkám biztatám.
Gyakorta feltűnt a partok viránya,
  Volt a küzdő hajósnak céliránya!

Eltűntek ők! Köd és hullám dagálya
Válták fel a virágzó partokat;
Kiküzdve a hajós végső csatája,
Nem álmodik jobb létre álmokat.
Távol habon úszkál üres sajkája,
Hab-sír borítja a tört tagokat.
Csillagtalan terűl fölé az ég.
Hamván tenger-moraj s örök feledség!!!

(1839 márc. 19)

FELÉD, FELÉD...

Feléd, feléd, te drága lélek,
Repülnek bús fohászaim,
Magányomban veled beszélek,
Ölelve képed' karjaim.
Unalmas század minden óra,
Mely nem körödben röppen el
Haj, nem talál más nyugtatóra
Kivűled e vérző kebel.

Ha dallok, gyászos a víg ének;
Sértik szivem lágy hangjai;
Érzem: víg-percim eltelének,
Közelgnek a bú napjai.
Mérföldek nyúlnak el közöttünk,
Eltilt idő és messzeség:
Oh - ... a frigy; mit kötöttünk
Fog-é, fog-é majd élni még?

Ha majd derült élet körében
Neked kedv és öröm virúl,
Ha majd kiesb táj édenében
Feléd vidám hajnal pirúl,
Ha boldogságodat tetézni
Ifjak szerelmért esdenek:
Fogsz-é a multra visszanézni,
Hol oly csekélyek mindenek?

Ha élte rózsa-hajnalában
Imádód majd előtted áll
S forró szerelme lángzatában
Szivével szívedért kinál,
S tűz és erő, kedv és reménység
Dereng az ifju arcain -
Gondolsz-e vissza *egyszer csak* még -
Andalgva a mult kinjain?

A társas élet víg körében
  A víg májusi esteken,
Járván az alkony hűs csendjében
  Árnyas, virító kerteken:
Ah, mily könnyű lész elfeledni
  Egy oly *kietlen, bús* telet,
Hol csak tüskét lehete szedni,
  Hol elfagy a lángképzelet!

Ah, összevetve majd a multat
  A víg jelennek bájival, -
A bánatost, ködbe borultat
  Az új öröm rózsáival:
Ki fog vádolni, Lányka, hogyha
  Felejted az örömtelent: -
S kezed kinyujtod a rózsára,
  Éldelve a kedves jelent?

Én nem vádollak: csak szivemnek
  Emésztő lángját vádolom:
És égi üdvét *egy telemnek*
  Öröklő télben gyászolom.
Tavasz, nyár, ősz, - mit ér nekem már, -
  Volt egy telem: szebb, mint tavasz.
Ősznél kiesb, forróbb, mint a nyár,
  Ah - volt, - de többé nincsen az!

(1840)

REGGELI ÉNEK

(Fordítás németből; folytatása prózában)

Új erőben ébredve
Köszöntöm fényedet
Istenem s műveidre
Fordítom szememet.
Mily dicsően kel fel a nap
S minden új életet kap.

(1840)

CIGÁNY-BÚCSÚZTATÓ

E sírhalom fedi Hóvar Csotó Gyurit,
Végsőt fujt szuflája, lett azután murit.

(Ez után szerszámai siratják gazdájokat:)

Mert oda gazdájok, nem tér többé vissza,
A pálinkát tőle a föld pora issza.
Oda se hederít a feltámadásra,
A hívó angyalok nagy harsonájára.
De ha sugják neki: Itt a szalmásüveg!
Tüstént azt feleli: Köszöntse rám kelmed!

SZILÁGYI ISTVÁN NEVENAPJÁRA

Lelki szemét hordó lapát,
vagyis
Olyan hasznos könyvecske, melyben a léleknek erőtlenségei kézzel
foghatólag előadatnak és épületes példával megmutattatik,
miképpen kelljen egy szóból nem százat, hanem százezeret
csinálni, anélkül, hogy az ember értelmét vehesse.

Irta aki nem aludt, olvassa aki aludni nem tud.
Az Úrnak
Nagy tiszteletű és tudományú, de kevés dohányú
(echó) leányú
Szilágyi István
úrnak
becses névnapja tiszteletére
juhászkutyai alázatossággal ajánlja
(F. B. még leeb írta volna nevét; de nem lehetett)

szerző

Ajánló versek

Mottó: *Tisztelkedném kösöntyűkkel*
És reá arany betűkkel
Szilágyi István nevét mettszenék.
Csokonai

*

Im ajánlom önnek,
Kihez sokan jönnek,
Ezen koszorús munkát,
Árányát nem kérek
Kevésvel megérek,
Ádjon jó bort és sunkát.

S minthogy István napjá,
Melyet ritkán kapjá,
Egyszer egy esztendőben:
Ázért tehát igyunk,
Mivel hogy nem tudgyunk
Iszünk-é jövendőben.

*

Üdvösséges elmélkedés

Ezen théma fölött: *hasznos-é embernek magát lekapni*.

Az egyesült tót-magyar-német nyelvrontó társaságtól régi suszták jutalmat és foghagyma koszorút nyert értekezés, sine irá, odio et consilió. - Irta Pécsy Lajos, a fent címzett Társaság tiszteletbeli Conrespondens tagja, (tessék megnézni a Conrespondence-t), több tudós ostobaságok szerzője, - de a font sónak meg nem szerzője - *Lord Essex* című uj dráma vadon új lemásolója a *Sock am lisen* című híres német regény (Lásd Volks-kalendert 1739.) angol fordítója -

minden honi hirlapok elpiszkolásában munkás dolgozótárs, a csőd-hirdetéseket, széna- és birka-eladásokat olvasó egyesület tiszteletbeli levelező tagja - valóságos belső titkos - valami a menyecskék körül - és külső szitkos - Grobián satt. satt. satt. satt. satt. satt. satt. egyébiránt a deákné vásznához képest - pokróc.

Mottó: Hallgas Vásár! Zenim píz megveszett a Zaskó!
Ki leltunk, adunk: mert majd harákszünk!
Egy sipegő tót a pesti vásárban.

A szerző feldicsérése

Mikoron írnának ezer negyvenkettőt
S közzé még nyolc százat, itélet nap előtt,
Akkoron e munka világra hogy lépött,
Mindenek szivében nagy álmélkodást tött.

Óh én bölcs Apollóm, tündöklő Fébuschom!
Óh én Szokrateschem és Jérémiásom,
Óh én Jóel, Ámos, Vendel-Habakukom,
Óh Bálámot hordó szerelmes állatom!

Miképpen bujdosék Aeneás Trójából,
Mikép bölcs Árgyilus apjának házából,
Ulisszes a Circe asszony szigetéből:
Apád se csinálna vaskarikát fából.
Tehát ne sírjatok keserves sirással,
Hanem örüljetek hatalmas ivással,
Osztán daloljatok hangos ordítással
Kinek kalapja rossz, ne köszönjön mással.

írta Farkas Falvi Filiczki János
Dejológos diák! anno 1301-k
esztendőben, mikor a Duna égett.

Maga a munka:

Küszöb: Mindezeknek utánna csak annyit akarok mondani, hogy figyelmezzen az érdemes olvasó (de nem a Rosenkranc).

Kilincs: Attention! Kopogtassunk.

Odabenn a bölcsesség asszonya: „Herein! herein! kiált a felséges császár.” *Vitéz Johan Háry.*

Bevezetés:

Az olvasó: Engedelmet kérek! vezetetlen is be tudok menni.

Az Iró: Nem, teremtette! musszájn úgy jőni, ahogy én vezetlek. Igy, ballábboddal előbb, azután - egy nyomra egy lábbal kétszer ne lépj.

Az olvasó: Értem - de ne tessék ollyan sebessen vezetni, mert felbukom.

Az Iró: Semmi, semmi! Csak siess. Ha már benn vagyunk, Szerencsés Jó napot - vagy estvét kívánok - minthogy az Isten István -

A bőlcsesség asszonya (egy irgalmatlan sancos vászon pipából dohányozva mert tudva van, hogy a bagolyt szereti). Üljetek le erre a somi kanapéra! Na ez derék rekruta! újonnan megnyerve a tudományoknak. Csak hiába! egy halász ha prédikál - fog sok ezer... körmös halat.

Előljáró beszéd:

Notabéné: Engedelmet kérünk, az előljáró beszéd épen azért mivel mindig előljáró, nagyon elsietett. - Majd talán elérjük utoljára.

Felosztás:

Érdemes közönség: ennek az én thémámnak 6 részei vannak, eccé:
1-ő rész „hasznos”
2-k rész „é”
3-k rész „embernek”
4-k rész „magát”
5-k rész „lekapni”
6-k rész „?” (t. i. a kérdőjel),
mellyek szerint kiki jó lelki esmérettel figyelmezzen és mondja ezt:
mea maxima culpa, én hiszem és vallom.

1-ő rész:

Hasznos, a, um. - Nomen adiectivum. Talán azt gondolják az urak? hogy ami hasznos, az nem káros? és ami káros, az nem hasznos? - - - Hallgatunk úgy-é - tehát megmondom én, hogy van! Ami hasznos, az káros és ami káros, az hasznos. Példával világosítom... Leesik a lópatkó... ti láikusok azt mondjátok, káros... holott csalatkoztok, mivel a cigány hozzám jő lópatkónak való vasért - én két árán megfizettetem magamnak - és így hasznos. *Aliud eiusdem argumenti*. Disznótorba hívlak! ti azt mondjátok hasznos - persze, mert jól megveritek a horpaszt, nem éheztek, mint otthon. - De nekem? Nekem isten utse káros az, mert ha minden estve ott zabálnátok, utolsó filléremből is kipusztítnátok. - De térjünk a továbbára... Továbbá

2-k rész:

É: Némelyek *h* betűvel használják, így: „éh” s azok rendesen mindenütt megjelennek, ahol a kémény füstöl.

Jelszó: Az én térdeim ellankadnak
Böjtölés miatt elszáradnak.

Zsoltár

Valólag ez keserves rész, - jaj azoknak, kik teljes életökben ezt olvasgatják. - Azért is hamar-hamar-hamar ugordjunk a másik részre.

3-k rész:

Ember*nek*.

Scholion:

A nak-nek-keli helyes élést a grammatika s az egyszeri mendikás már eléggé megtanították - most tehát - vegyük fel - ha bírjuk - az embert.

Ember. Plátó definitiója szerint tollatlan kétlábú állat. De mivel Diogenes megmutatta, hogy a koppasztott kakassal ezen definitióban osztozik, én másképen fogom definiálni.

1-ör. Az ember ollyan valami - ami mozog, - de többnyire azért mozog, hogy embertársa ne mozoghasson.

2-or. Az ember ollyan valami - ami nem mozog: - mihelyt hermetice bezárják.

3-or. Az ember ollyan valami, mint a rongyos köpenyeg - keresztül jár rajta a levegő.

4-er. Az ember ollyan valami - amiből idővel még csak semmi sem lehet.

5-ör. Az ember ollyan okos - aki gyönyörködik, ha bolond lehet.

6-or. Végre az ember ollyan állat, mely hol lenyesi, hol meghagyja a szakállát.

4-k rész:

Magát. Jaj! lelkeim! ezt a szócskát csak nézve olvassák de az istenért! ki ne mondják! mert esztétika és ezen szent-kettősség elleni bűnbe esnek: kegyed és ön, - hagyjuk itt, fussunk tovább! Végtére, végezetre, utólszor és utóljára előtt való vagyis

5-k rész:

Lekapni? Ezen szóval igen sok fiatal emberek élnek, holott az N. N. város és J. vármegye botozó intézetében cáfolhatatlanul megmutattatott már, hogy nincs veszedelmesebb szó, mint ez: *kapjátok le csak*! Egyébiránt vannak vele többféle szóllás formák: jelessen:
30-at kapni
ajándékot kapni
rühet kapni
bizonyos durva és nehezen
viselhető darócnemű öltözetet satt.
Van a *kap* törzsöktől még egy igen népszerű és épületes példabeszéd is: *üsd a kaputost*, melly sokkal gyakorlatiasb, mintsem bővebb magyarázatra szüksége volna; ismétlem továbbá

6-k rész:

? (kérdőjel, girbe-gurba ut videtur). Ezen jelet nem teszik ugyan az eféle sohajtó szók után: hajh! oh! jaj! haj! vagy ha oda teszik, előbb szépen kiegyenesítik, mindazáltal ne higyjetek neki, ritka van közte, aki idő multával fel ne egyenesedjék, azaz kérdőből felkiáltó jeggyé ne váljék. *Exempli gratia*:

1. Kérdőjelt lát az ifju az ujonnan vett menyecske homlokán - lelke titkos sejtelmében elébe gondolva e szót: hű leszel-é Éva? Mulnak évek s a jel felkiáltóvá változott, - melynek elébe sóhajtja a férj: „haj haj”

2. Kérdőjelt lát a kártyás a kártya hátának valamennyi cifrájában. Felfordítja s a felkiáltó jelet látja helyette.

3. Satt. satt. hiszen tudja az érdemes olvasó - mert máskép érdemes sem volna - hogy *exempla sunt odiosa*.

Bérekesztés:

Miután tárgyunkat ekképen a lehetőségig kimerítettük, és ledönthetetlen okokkal megmutattuk, hogy az embernek magát lekapni hasznos, nincs egyéb hátra, mint e bölcs tant tettleg is bébizonyítni - egyúttal a Bölcsesség asszonyára ajtót húzni, ő kegyelmének a bagolyevéshez jó étvágyat, nyugodalmas jó nappalt (mert nappal szokott aludni) kívánni.

Előljáró beszéd:

(a céldombnál használva). Na, én már ki is pihentem magamat, tessék az uraknak is leülni.

Vége.

Epilogus

Finis rei operae
Jó búvó hely a Csere
Jó boros pince Csere
Azért él úgy, mint here
Azért van sok korhele
Evő ivó embere,
Allgemeine kenyere
Pécsije és Zvikkele
Morgalmas Pap Emere,
És szűz Rozvány Endere,
Klassicus Demetere,
Rectora Correctere
Cigány eskütt embere (F. M.)
Und so weiter - cibere.

Szívesen kívánom.

Voinovich Géza jegyzete a köszöntőhöz:

E köszöntő megismerteti Arany szalontai ismerőseinek körét s ezzel megérteti tréfáinak színvonalát. Az epilógus felvázolja őket. A „Csere" búvóhely, erdő, Szalonta határában. - Csere József kántor volt, Pécsi Lajos fűszeres - ezért a célzás a sóra; egy szekrényében állítólag levelezését tartotta, - kiderült, hogy italokat. - Zwickel József chirurgus, borozó cimbora; Rozvány Endre atyja boltjában dolgozott, nagyon utánavetette magát a fehér-cselédeknek; Zsugovics Demeter a görög város boltosa, rosszul, de szívesen beszélt deákul; Pap Imre üveges boltos; a „cigány esküdt" Fekete Mihály, barna-fekete ember, innen ragadt rá a tréfás elnevezés.

SZENT PÁL LEVELE

Névnapi köszöntő
Borbély Pál szalontai főjegyző névnapjára

Az égből. Borbély Pál kedves druszámnak pártfogói kegyességgel.
Szalontán (franco).

Sz. Pálnak B. Pálhoz küldött 1-ő Levele

„Kedves druszám, édes kedves Pálom,
Minthogy nem jő most szememre álom,
S személyesen nem szólhatok Veled,
Ime küldöm e frankós levelet.
Úgy hallottam, jól van fejed dolga,
Bár nem úr vagy, hanem olyan szolga,
Kinek ura légió, mint tenger,
Mint a Nyírben Compossessor ember.

Ámde nagy kár volna elcsüggedni,
Tüske közzől szoktak vackort szedni;
Minden ember nem lehet egyforma,
Hidd el; nincs jobb étel, mint a torma.
Ha semmid sincs, van szép szabadságod,
A papiros rongyát körülvágod,
És midőn magad vagy egy szobába,
Az igazat megmondhat'd vaktába.
Fizetésed hogy zsíros ne volna,
Ebben Komócsin meghazudtolna.
Búza helyett konkolyt, repcét adnak,
Melyből üttethetsz olajt magadnak.

Azért fiam, csak tűrj, mint a bárány,
Míg megállhatsz kurta lábod szárán.
Hisz ha feldőlsz, elénekli Csere,
Hogy te, mint ő, nem valál csak here.
Járj el a nemzeti kaszinóba,
Mely, mint hallom, most van felbomlóba.
Szép az, aki ott kitesz magáért!
Dicsőség civódni a hazáért.

Most ugyan bor nincs még benne és ser,
Ámde nem megírtam-e már egyszer,
Hogy jó inni, ha szomjuság éget,
Egészségnek fenntartása végett.
Kaszinótok pedig nagyon beteg,
Csak diószegi bor gyógyítná meg.
Ferbli-lázban mit sem ér a lőre.
Pécsi jobb tanácsot ád előre.
És most adieu, szívemnek drága,
Nagyot nőjön lúdaidnak mája."

Nem hasadt még a mosolygós hajnal,
Malac-álmot aludt minden angyal,
És az égi tyúkok gunnyasztának,
Fittyet vetve a kakas szavának.
A mennyország nagy-torkú bakterje
Szundikált még, s nem volt ki felverje,
Amint ott ült, utca szögleténél,
Kétöles lándzsája jobb-fülénél.
Ámde Szent Pál nem tudott alunni,
Óra hosszat még szemet sem húnyni.
Ürgött-forgott, mint tótban a kása,
Innen az-nap az ő fordulása.
Néha-néha pikszisébe markolt.
Mely, mint szérű, oly kerületű volt;
Majd kicsiholt és gyujtván világot,
Olvasgatni kezdé *Kartigámot*.
Néha ismét verset készült írni.
S a papírt körül is tudta nyírni.
De felakadt szárnyaló múzsája:
„Irjon a szösz, hordja el a gálya."
Ekkor ötlött hirtelen eszébe,
Hogy levélíró volt életébe.
S hogy Szalontán van egy jó druszája,
Nosza tüstént levelet hozzája.
Bő schlafrockját felkapá magára,
Hálósipkát nyom kopasz agyára;
S végezvén még egy kötelességet,
Oly szilkében; melynek neve német:
Tollat márta kalamárisába,
S megtörülve vagy tízszer hajába;
Miután végét rojtosra rágta,
S néha-néha asztalához vágta:
Végre elsült ilyetén levele,
(Notabene: lehúzgálva fele)
S mint az ízem, olyan tücskök benne,
Ördög volna, ki rajta elmenne:

„És legyen sok marhád, mint a gomba.
Látogass meg a Paradicsomba."

UTÓÍRÁS

„Megvan-e még régi jó barátom,
Hordja-e még elviselt kabátom,
Bőgik-e még? írjál róla, írjál,
Debrecenben jó druszám, a vén Pál.”

* * *

Ezzel a Szent, végezvén írását.
Fölvevé bádog tolvajlámpását.
És bemenvén az előszobába,
Egy fiók szentnek ragadt hajába.
Hét az óra, mért vagy olyan álmos?
„Kelj föl,” úgymond, „*Aranyszájú János*,
Fogass bé a posta-taligába,
E stafétát vigyed hamarjába’
Nagy-Szalonta híres városába,
Az öreg Nótárus hajlékába.
Kívánj neki friss jó egészséget,
Tudom, szívesen fog látni téged.”

Ezzel visszafordult dunyhájába,
János pedig fogván taligába,
Útra indult, s mint malac rívása,
Messze zörg a talyga nyikorgása.
Szűkön van most Pálnak ott fent hája,
Azt siratja fakó taligája.
Mert a disznók mind pokolra mentek;
Foghagymával zsíroznak a szentek.
Ámde János sehogysem tűrheti,
Hogy fülét a talyga sértegeti,
A tengelyre köpköd, mindhiába,
Annál jobban csikorog agyába’.
Mit tegyen? vizelni kezd az árva
A marokfa száraz oldalára.
Hajh de mig ő kerekét locsolja,
Balgatag fővel meg nem gondolja:
Hogy minálunk térdig ér a sár, víz.
- Ha nem isztok, hordjon el az árvíz.

(1846)

Vége

KENYERES JÁNOS FIÁNAK HALÁLAKOR

Sír fagyán elhervadott
A bimbó, mely fakadott.
  Léte kezdetén
  Koporsó éjjelén
Semmisül, hamvad el.

Reményi a szüléknek
Gyászködbe sülyedének,
  Kebelét bú rázza,
  Hogy gyenge virága
Semmisül, hamvad el.

Ah ne sírd e könnyeket
A halott kisded felett.
  Meghal a portetem,
  Az égi szikra nem
Semmisül, hamvad el.

Sírvers

Szép virágom itten elhulla,
Ötödéves Kenyeres Gyula.
Kicsiny a te sírod, magzatom,
Nem fér abba tenger bánatom.

(Aranynak tulajdonított vers)

(1850)

TOMPA MIHÁLYHOZ

Levél verses részlete

Téged magadat is, szerelmes nődet is,
Meg, ha ugyan volna, kis csecsemődet is,
Apádat, anyádat, a familiádat,
Kijáró, bejáró ökonómiádat:
Kivánjuk szivesen én s a feleségem,
Laci, Julcsa, én két apró szép cselédem,
Kivánjuk nem egyszer, hanem száz- meg százszor, -
Most ölel forróan, - s többet ir majd másszor - igaz barátod

Arany János.

(1852 okt. 1.)

KÖSZÖNTŐ VERS

Szász Károlynak

Mottó: Tüstént a faluban hosszú, valamennyi kötél van,
Összekötözgetvén rakjuk szekerekre legottan.

Csökmei sárkány

Kötelet *Károlynak*! gerendába vele!
Ez a magyaroknál a köszöntés jele;
Kivált míg az ember holmi sückő gyermek,
Kinek *Aprószentkor* a seggire vernek.
Hadd lógjon őkelme a gerenda alatt,
Hacsak meg nem adja a Károly-poharat.
„Uj szita szegen függ” - ne mondják hiába
Kössük fel, hogy földet se érjen a lába.

De ha van jó kolbász, paprikás meg rétes,
Aminek szavára begyűlt ennyi éhes,
És ha van jó bora, még pedig pecsétes,
Mit törvényes ágyban szült Tokaj vagy Ménes:
Már akkor se bántsuk, már akkor ne féljen,
Jánosi, Mentovich kiáltsák, hogy *éljen*!
S oly jó kedvünk legyen, hogy tánc közbe' még a
Padlást is beverje Csikai kolléga.

A naptárcsináló soha jobbat nem tett,
Mint, hogy összeirkált annyi ócska szentet,
Kik, mivel böjtöltek egész életökben,
Az eszem-iszomot ránk hagyták örökben.
Cyrillus, Kajetán, Sz. Eulália
Nekünk mind Ivó-nap és *Leokádia*;
Hozzanak bárányhúst, mellé galambbegyet,
Mi mindenik szentre ráfogjuk, hogy *Egyed*.
Hozzanak borocskát jó bőven utána,
Akkor mindenik szent lészen *Bibiána*.
Vidám torral üljük szomorú emlékét,
Kívánva penészes hamvainak békét.

Természete az már az emberfiának,
Minden jót kívánni felebarátjának;
Vagy ha nem is mindég - egyszer esztendőben,
Ha érzelme nem fér a teli bendőben.
Azért találták fel, - emeljünk kalapot! -
Régi bölcs atyáink hajdan a névnapot:
Máskép a szeretet közülünk kihalna;
Máskép a halandó, nem lévén alkalma,
Sohasem óhajtná embertársa javát, -
És akkor az élet nem érne egy kovát.

Azért öcsém Károly, idvezel e múzsa,
Mihelyt lelkesíti kövér malac húsa,
Mihelyt bor tüzeli, melyet ingyen adnak
S ha fogy a palackból, másikért szaladnak.
Ezer jó kívánat vagyon készen nálam,
De hadd lám először, hogy mi lesz a tálban?
Hoztok-e pecsenyét, avagy túrós rétest,
Mert az áldásokat mérem ahhoz képest.

Hogyha malacod van..., azaz nem magadnak,
Hanem olyan, amit megsűlve feladnak,
Úgy, fiam, e földön élj sokáig, hízva:
S a szegény kis állat neked adja vissza
A tőle elrabolt disznói napokat,
Békés hízlalóban te éld le azokat.
Hadd lássa mindenki a gömbölyű testen,
Hogy te legalább is háziúr vagy Pesten,
Ki semmit sem téve, nagy boldogságban él,
Még csak nem is olvas egyebet a pénznél.

Ha pedig egy lúdba ütötted a nyársat,
Akkor az én múzsám kíván neked másat.
Akkor legyen tied a libának tolla,
Hogy szállhass vele a magas Helikonra.
Persze, hogy a toll más, és megint más a lud,
Mert ebből nem eszik, akinek amaz jut.
De a repüléshez nem szükséges nagy háj,
S egyiké a lúdtoll, másiké a lúdmáj.

Ha pulykát tetetsz fel ide az asztalra,
Juttasson az Isten fényes hivatalra;
Ruházza fel szíved hozzá való gőggel,
Hogy megéreztethesd az esedezőkkel;
Jól esik olyankor egy kis pulyka-méreg, -
De ha ez nem tetszik, úgy egyebet kérek
Amire mostanság lesz nagyobb szükséged:
A farkadban álljon főfő büszkeséged!

Ha galambot adnál, az sem lenne káros,
Akkor azt kívánom: legyen élted páros,
Rétesed a túrót ahányszor takarja,
Annyi boldogsággal légy te eltakarva.
Örömed legyen a cékla pirossága,
Reményed a zeller zöld-szín koronája,
Napjaid legyenek édes ízű kompót,
Meg ne keserítse gyógyszertári kontó.

Végre csöndes legyen nyugtod a halálba,
Oly csendes, mikép egy részeg ember álma.
Ha pedig nem volna enni, innya semmid,
Akkor az én múzsám sem kívánhat semmit,
Ha se malac, pulyka, ha se kappan, sem lud:
Áldjon meg az Isten magától, ahogy tud.

(1852 jan.)

NÉVNAPRA

Tisztelt jó barátunk, ki vagy Fodor Gerson,
Virtusokkal fénylő, becsületes Person,
Kinek Balog uram mondaná most: „Herr Sohn,”
Ne jöjjön éltedre felhő, csak immer Sonn’!

Neved örömnapja imé hozzánk juta,
Sőt ha nem csalódom, már tovább is futa,
Mégis az én Múzsám néma volt és buta,
Ami, ha nem csuda, üssön meg a guta.

Ne legyen ez, kérlek, teneked megbántás,
Hogy ebédutánra lett készen a rántás,
Azt ne mondd szegénynek: „post festa quid cántás?”
Rossz volt a vonója, de már ismét gyántás.

Mert különben, hidd el, nem lett volna ő röst:
S mint Izsák megáldá Ézsaut, a szőröst,
Amiérthogy neki lencsét hoza bőröst:
Úgy megáldott volna téged és Nagy-Kőröst.

No de, ami haladt, nem marad el mégis,
Menjen nálam hozzád lajhárabb vendég is.
Ezerszer később az utolsó vég is,
Avagy csak egy hitvány náthabetegség is.

Légy jó egészségben, derék Gerson Fodor.
Valamíg a halál slepje el nem sodor,
Égő pipád füstje legyen mindég bodor, -
És e poémában ne sértsen a modor.

U.i. Tyúk ide, búbos!
Kalács ide, fonatos!
Béles ide, rongyos!

(1853. febr. 22)

TÖREDÉK EGY NÉPIES VÍG EPOSZBÓL

Takarodót harangoznak,
A nap terhe már lejára,
A kis újhold mindjárt elfogy,
Kaszapengés jelenti, hogy
A holnap vár új munkára.

Jön a mezők fáradt népe,
A fa alá települnek,
Nagy malomkő-asztal várja,
Most körül a pohár járja,
Aztán vacsorához ülnek.

Két kis tarka macska játszván
Fölkapott az eperfára,
Maguk sem tudják, hogy esett.
Magasra van egy keveset
Lepislogni a nagy tálra.

Falatra vár a Bodri lenn,
Szeme, füle áll fölfelé:
Néha száját is föltátja,
Valaki tán, ha meglátja;
Majd egy csontocskát dob belé.

Rezzen az eperfa lombja,
Rá a Bodri nagyot mordul,
Hogy megszeppen a két cica,
Egyik a mást megtaszítja,
Lepottyan s a tálba fordul.

(Állítólag Arany verse)

(1853)

NÉVNAPI KÖSZÖNTŐ

Mentovich Ferencnek

Írták Arany János és Szász Károly, Nagykőrösön, 1851., az 12 351-ik szerdán.

Kedves jó barátunk, Francisce Mentovich!
Búban, fájdalomban te sohase vonícccs,
Sőt a gondok felé még csak ne is konyícccs,
Minket bús pofával sohase szomorícccs.

Hanem legyen élted az üdvtől otromba.
Nőjjön örömöd, mint esőtől a gomba.
Gyönyöreid háza sose düljön romba.
Az ég hozzád soha ne legyen goromba.

Miképen Aeneás bujdosott Trójából:
Bujdossék a balsors szíved kunyhójából;
Legyen élted szép fa, mit nap s szellő ápol,
Sokakra árny készül lomb-koronájából.

Fa, melynek gyökerén nem rágódik féreg,
Életnedvét meg nem keseríti méreg,
Mert a barátság és szerelem testvérek,
A csizma sarkába szükséges a kéreg.

Sose törjön félre kedved csizmasarka,
Legyen örömödnek bugyogója tarka,
Ne legyen életed rövid, mint nyúl farka,
A sorsnak irántad ne legyen szűk marka.

Boldogságod fénye legyen szép szivárvány,
Rajta, mint egy hídon, szép tündérek járván,
Ne bántson a métely, sem másféle járvány,
Hanem oly erős légy, valamint a márvány.

Élj soká, barátom, becses kontentumod
Szerinti napokat, míg e pályát futod,
S ha végtére elér emberi fátumod,
Milliókról szóljon a testamentumod.

Ezeket szörzötték egy hideg szobában,
János mester egyik, Arany mostanában,
Továbbá Szász Karli, gondolván magában,
Hogy jót kívánni is jobb kadenciában.

(1854)

BARTOS GÁBOR SÍRKÖVÉRE

Mint atya, mint hű férj sietett az övéi körébe,
  Szíve családja után fáj vala: fölkeresé.
„Itt lelem a nagy részt: nőm és nyolc gyermekem” úgymond,
  „Értök alélt testem köztük alunni ohajt.

Kettő még viharos pályán oda van: Gyula, Gábor;
  Isten, az árva fiúk atyja, vezére te légy!”

(1856 ápr. 12)

A TANÁRI KAR

Lengyel, Arany, Kiss, Nagy, Weiss, Pajzán, Mentvich, Ádám,
Varga, Szilágyi, Szabó, Szarka, Losonczi, Deák.

(1856)

WEISS BARÁTOM...

Weiss barátom, azt a foltot,
Amely tavaly még nem volt ott,
Viseld egészségesen.

(1856)

LOSONCI GYULA NEVÉBEN

Kedves atyám! ez örömnap
  Arra buzdít engemet,
Hogy kiöntsem egy-két szóban
  Háládatos szívemet.

Tiszta keblem hű fiúi
  Érzelemmel van teli,
S amit érez, meg nem osztva,
  Mind tenéked szenteli.

Te vagy nékem - több atyánál,
  Te atyám és mindenem:
Kit szeretnék, ha nem téged!
  S ki szeretne, ha te nem!...

Élj soká, hogy én is éljek,
  Míg tettel beválthatom
Azt a hálát, melyet mostan
  Rebeg gyönge szózatom!

Élj soká! és legyen élted,
  Mint derűs nap, tiszta, víg,
Mely piros hajnalból támad,
  S ismét abban áldozik.

(A verset tanártársa fiának kérésére Nagykőrösön írta Arany.)

(1855 körül)

ALKALMATOSSÁGRA ÍROTT VERSEK

midőn Szilágyi Sándor úr az ő első és utolsó malacának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná: ezen alkalmatosságra készítődött és elmondódott egy bocskoros poéta által következőképpen:

Múzsám! ki lebuktál Parnasszus hegyérül
És csak orrbézúzást nyertél pálya-bérül,
Szünj meg erőltetni szárnyadat magasra,
Hagyd az égi kvártélyt a fellengő sasra;
  Jobb teneked immár itt lenn tollászkodni,
Hősek és harcokról még nem is álmodni; -
Lelsz alacsony tárgyat akármennyit; - hisz na
Ehol van Szilágyi s az ő poltrás diszna!

Oh te, disznótornak nyájas istensége!
Kitől ihletődve jobban vált a gége,
Bicskanyitó *új bor* a vászon-kehelyben,
Ki előttem állasz tamquam egy pendelyben:
  Tehozzád kiáltok, te légy segítségem,
Adj néhány rossz rímet, máskülönben végem;
Csak a leghitványabb fűzfaverset adsza,
Milyet ő érdemel és az ő malaca.

De talán azt kérdik - magam is azt kérdem -
Mi közös tulajdon, vagy mi közös érdem
Fűzi össze őket, hogy így énekembe
Mindig egy pórázra kötve vezetem be? -
  Épen ez a dolog fő-fő csinja-binja,
Ezért gyötör engem a versgyártás kínja,
Hogy megbizonyítsam ékes rigmusokkal,
Szépen földerítsem „ad hominem”-okkal,
Mi hasonlatosság vagyon ő közöttök: -
Elmondom, Uraim! - ha ki nem... köhögtök.

Legelébb is: tudjuk a tapasztalásból,
Hogy a malac élte nem áll semmi másból,
Csupán enni, inni, vackon elheverni,
Ily módon szalonnát s nagy hasat nevelni.
  Sándor is a háját szépecskén ereszti,
Már is látszik rajta, még pedig csak kezdi,
Hátha még disznó lesz! amit, hogy elérjen,
Üssünk össze urak, kívánjuk, hogy éljen!

Második hasonlat: hogy a malac korog,
Sándorunk is gyakran oly gyanúsan morog,
Hogy produkálhatná magát Athenében,
Bár malac nem volna rejtve köpenyében.
  Azt hiszem furorét csinálhatna véle,
Olyat még nem hallott az a görög-féle,
Nincs is egyéb olyan tulajdona néki,
Mellyel *annyi bölcs közt* magát tüntetné ki.

Harmadik hasonlat: hogy a malac sokat
Lót-fut, csetlik-botlik, mindent felborogat:
E malac-tulajdon úgy megvan Sándorban,
Mint a két meszely bor az egy itce borban.
  Ő is mindig ott jár, ahol sose kéne,
Ahol orron üti egyik-másik néne,
Minden lépten kárt tesz, nyal-fal amit talál,
Kotnyeles, kótyonfitty, minden lében kanál.

Negyedik hasonlat: hogy a malac *élve*
Nem szokott fizetni se nyárba, se télbe.
Mégis akad bőven árpa, kukorica,
Hogy kedvére élhet a jó mangalica.
  Sándort is tehetjük vele azon rangra:
Minden fizetésit bízza nagyharangra,
Ő maga sohse vet, mégis bőven arat:
Húzza be az ajtót, aki hátul marad.

Ötödik hasonlat... de ne menjünk messze,
Im itt van előttünk, hasonlítsuk össze:
Ez a pockos termet, ez a karika-láb,
Ez a kuncogó hang, - minek menjünk tovább.
  Csupán egy különbség van, fájdalom! köztök,
Az, hogy a malacból jóízűen *ösztök*,
De szegény Sándornak, ha majd így jár szinte,
Nem lesz neki bezzeg ilyen tora, mint e.

Végezvén beszédem épületes részét,
Halljuk már a malac utolsó nyögését,
Mellyel az élőktől örökre bucsúzik,
Mielőtt gyomrunkba - végképen becsúszik.
  Előbb is gazdáján, megölőjén kezdi,
Szemét a tányérból ő reá mereszti,
Szájában az almát mérgesen harapja -,
Szóljon hát, mielőtt Lengyel úr bekapja.

A malac búcsúzása

Gyilkosom, kegyetlen! mivel érdemlettem,
Hogy ez a sok éhes osztozik felettem,
Hogy fiatalságom zsíros tavaszában
Így körülfogjanak széltiben, hosszában?
  Nem irtóztál ugyan belém verni késed,
Mellyel eddig nem volt egy *zicher* döfésed,
Melytől ez ideig a patkány sem féle?
Hogy tudtál engemet általverni véle?

Gyönyörű mulatság, gyönyörű theátrum!
Ezért mondták rólunk: „par nobile fratrum”?
Ilyen a barátság? A gyöngébb a vesztes.
Így tett Pyladessel a derék Orestes?
Várj rá! mert szellemem feljár kísérteni,
Minden bátorságod az inadba keni,
Nem mersz többé este az utcán járkálni,
Nem fogsz gyertya nélkül egymagadban hálni.

Ha valami éjjel paplanodban korog,
Az én lelkem lesz az, amely ott kucorog;
Az lesz, mely a legszebb női társaságban
Egyszer csak megröffen hátul a nadrágban.
De nem, megbocsátok, jó keresztyén módra,
Hiszen hol találnék ily méltó utódra!
Baráti emlékül azt a gyűrűt hagyom,
Melyben, ha jól sejtem, farkam dugva vagyon. -

(1856)

KNÓCZ JÓZSEF ÉS LÁSZLÓ SÍRVERSE

I

E fölemelt gyász-kő; idegen! számodra jelentse:
Kit fedez a holtak nem rövid éje alant.
Emlékét, mi övéi, kövön nem, szótalan ércen
S néma betűn bírjuk: vésve szivünkbe van az.
Emlékül minekünk állatta magasztos erényét
A hű férj, szeretett jó atya és hazafi.
Tiszta becsülettel ragyogóvá tette betűit,
Jelleme a márvány, hol neve írva marad.
A fáradhatlant fáradság győzte le végre;
Sok vesztése után itt nyeresége vagyon.
Két város polgára, betöltvén emberi tisztét,
Mennyei polgárrá tette örök kegyelem.

(1856)

II

A nagyatyát, szerető nagyatyát vidítani jöttem.
Könnyetek a fiuért szűnjön omolni, szülék.
Még, örömére, alig hogy kezdtem játszani térdén:
Most kebelén nyugszom, hív unokája, megint.

(1857 okt. 27)

KUPAI KOVÁCS MIHÁLY SÍRJÁRA

A jó férjet, atyát
Özvegye, magzatja,
Éjjeli, nappali
Bánatban siratja;
Vissza óhajtaná,
Vissza nem sírhatja:
Számláld meg könnyeit,
Vigasztalás atyja!

(1860)

KÁROLYI SÁMUEL SÍRKÖVÉRE

Óh a kimondhatatlan
Kínt mondd ki, néma jel!
Férj, atya volt: ma egy név:
Károlyi Sámuel.
Egyedül hogy ne lenne
A sírnak mélyiben:
Két kis fia itt véle,
Lajos, László pihen.
És hogy vigaszt keresve
Találjon egy helyet,
Bús özvegy és öt árva
Emelé e követ.
Orvos, ki itt lelt gyógyirat,
Itt várja, míg új nap virad.

(1862)

BORDÁCS DÁNIEL SÍRVERSE

Azt jelenti e néma jel,
Itt nyugszik Bordács Dániel;
Bíró, ügyvéd, polgár, barát;
Sok nemes szív áldja porát.
Mint férj: maga volt a hűség,
Ez az első keserűség,
Mellyel hitvesét illette,
Hogy bánatba öltöztette.

(1865)

VERSES BÍRÁLATOK, SZÉLJEGYZETEK

Ercsey Sándor vers-gyakorlatára:

A vers jó, csak az a hiba, hogy sok lábai sánták,
Sándor öcsém, máskor görgetegebbre csináld.

*

Szentmiklósy Sámuel: Az állatok restaurációja c. munkájára:

Kanna akarván
Lenni, minek váltál csuprocskává a korongon? *(Horác.)*

*

Szilágyi István: Emlékbeszéd c. szatírájára:

Vág, szúr, csíp, harap, öl: simit is, de nem ám szőrmentén.
Nem csoda, Borzos, azért, hogy hajad élire áll.

*

Gaal József: Zenekórság c. szatírájára:

Szép, jó vagy, de az álnevet hagyd; mert rajtad a névnek
Megbosszulja magát jogszerű birtokosa.

*

Tárkányi Béla: Indítványok c. szatírájára:

Bezzeg ez ám megfőzte, követvén Róma szakácsát,
Hús, víz benne elég; kár, sava hogy kimaradt.

*

Az Elveszett Alkotmány bírálatának az Idő Malmát kifogásoló passzusához:

Ostoba Kauderwelsch! ez az öt sor jó az egészben.

*

„A tölgyek alatt" című költeményére valaki gúnyverset írt. A vers szemére vetette: „Korpát vegyítettél össze a lángliszttel." Ehhez a következőket fűzte:

Meglehet, úgy is van, de hisz a patvarba!
Annyi lángliszt közé egy gyüszűnyi korpa!
Nem az a baj, hanem, ha oly rég nem tettem,
Most a korpa közé minek elegyedtem.

E sorhoz: „Hagyjunk fel a Pindusz meredek ormával" ezt írta:

Tudtam én előre, hogy evvel így járok,
Hogy utamat állják pinduszi betyárok;
Elismerik: *hajdan* hogy voltam valami:
De *ma* nem engednek helyet szorítani.

Az egész gúnyvers végére pedig ezt:

Ez nem jó-akarat, vagy hozzá-nem-tudás,
Beteg oroszlánynak volt szánva e rugás,
Ki, bár nem oroszlány, csak másforma beteg:
Bír mondani annyit: „én ilyet megvetek”.

(1878. jan. 2)

VERSES REJTVÉNY

Fogj össze kettőt, s már többen leszünk;
Más hármat: akkor börtönben veszünk;
Siralmas sóhaj az ott maradó:
Vedd az egészet s olvasd
Mi-rab-ó. (Mirabeau.)

(Az utolsó évekből)

DISZNAIRÓL HAJDANONTA

Disznairól hajdanonta,
Konya fülü nyájról:
De ma hires Nagy-Szalonta
Az ő Aranyáról.

(1857)

TOMPÁHOZ

Várja soká, de mi haszna várja
Leveledet *Figyelő* bojtárja,
Ha soká jön, maga megy Hanvára.

(1862)

KARLSBADI VERSIKE

Wenn die Wässer
Wär’n nit besser
Als die Doctoren:
Wär’n mer verloren.

(1869)

PARÓDIÁK KERTBENYRE

I
TSCHÓKONAY

Von Petőfi - Übersetzt von K...

Ein Kalvinischer Pfaff und Tschókonay,
Sie waren gute Freunde, diese zwey,
Von Debrezin einst flog er h'naus,
Und sich vor seinem Freunde stellt
Und „Durst hab ich, Komrad" so ruft
Michael Tschókonay, der Held.

(1882)

II
VOLKSLIED

'S gibt keine Frau so g'scheidt und klug
Als die G'vatterin; Frau von Krug.
Sie bäckt den Kuchen in der Pfann;
Sie lockt die jungen Burschen an.

„Wenn ihr die Kuchen mir gegessen,
Sollt Ihr die Kathe nicht vergessen."
„Wir mögen eure Kathe nie:
Denn ihr Rock reicht nur bis zum Knie."

(1882)

MAGAMRÓL

Auf der Margarethen-Insel
Raucht Tabak der alte Pinsel,
Spielt Gitarre, mit Gewinsel,
Und vergeudet seine Zinsel.

(1882)

GOETHE UTÁN SZABADON

Pénzt, időt hogy vertem el,
Arra e kis könyv felel.

(1882)

Toldi trilógia

TOLDI

1846

‚Mostan emlékezem az elmult időkről,
Az elmult időkben jó Tholdi Miklósról...'

Ilosvai

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.
  Rémlik, mintha látnám termetes növését,
Pusztító csatában szálfa-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljőne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.
  Hárman sem birnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját,
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
‚És, kit a csizmáján viselt, sarkantyúját.'[43]

ELSŐ ÉNEK

‚Nyomó rúdat félkezével kapta vala,
Buda felé azzal utat mutatja vala.'

Ilosvai

1

Ég a napmelegtől a kopár szík sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határ mezőben.
  Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolga
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

[43] Az ezen ‚_' jeggyel felhozott helyek Ilosvaiból vannak átvéve. A. J.

2

Ösztövér kútágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.
  Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bőgölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Lackó a béresek nyakára,[44]
Nincs, ki vizet merjen hosszu csatornára.

3

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;
Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.
  Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Ütve ‚általútnál' egy csekély halomba.

4

Szép öcsém, miért állsz ott a nap tüzében?
Ládd, a többi horkol boglya hűvösében;
Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
A világért sincs most egerészni kedve:
  Vagy sohasem láttál olyan forgó szelet,
Mint az, aki mindjárt megbirkózik veled,
És az útat nyalja sebesen haladva,
Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?

5

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,
Mely a hamvas útat véges-végig méri:
Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.
  És amint sereg kél szürke por ködéből,
Úgy kel a sohajtás a fiú szivéből;
Aztán csak néz, csak néz előre hajolva,
Mintha szive-lelke a szemében volna.

[44] „Felült Lackó." Így gúnyolja tréfásan a magyar paraszt azon mezei munkást, ki a nap és dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt. A. J.

6

„Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba?
Hírvirágot szedni gyöngyös koszorúba?
Mentek-é tatárra? mentek-é törökre,
Nekik jóéjszakát mondani örökre?
Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék,
Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

7

Ilyenforma Toldi Miklós gondolatja,
Mely sovárgó lelkét mélyen szántogatja;
S amint fő magában, amint gondolkodik,
Szíve búbánatban összefacsarodik.
Mert vitéz volt apja: György is, álnok bátyja,
A királyfi mellett nőtt fel, mint barátja;
S míg ő béresekkel gyüjt, kaszál egy sorban,
Gőgösen henyél az a királyudvarban.

8

Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;
Délcegen megűli sárga paripáját,
Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;
És utána nyalka, kolcsagos legények,
Tombolván alattok cifra nyergü mének:
Nézi Miklós, nézi, s dehogy veszi észbe,
Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

9

„Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?”
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;
De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
És olyat döbben rá, hogy kivűl is hallik.
„Hm, paraszt én!” emígy füstölög magában,
„Hát ki volna úr más széles e határban?
Toldi György talán, a rókalelkü bátya,
Ki Lajos királynál fenn a tányért váltja?

10

„Én paraszt? én?” - Amit még e szóhoz gondolt,
Toldi Györgyre szörnyü nagy káromkodás volt.
Azzal a nehéz fát könnyedén forgatja,
Mint csekély botocskát, véginél ragadja;
Hosszan, egyenesen tartja félkezével,

Mutatván az utat, hol Budára tér el,
S mintha vassá volna karja, maga válva,
Még csak meg se rezzen a kinyujtott szálfa.

11

Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
„Ember ez magáért” Laczfi mond „akárki;
Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
Amellyel mutatja e suhanc az útat?”
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!

12

De ki vína bajt az égiháborúval,
Szélveszes, zimankós, viharos borúval?
És ki vína Isten tüzes haragjával,
Hosszu, kacskaringós, sistergő nyilával?
Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
S nem megunt előtte Isten szép világa;
Jaj-keserves annak, aki jut kezébe,
Meghalt anyjának is visszarí ölébe.

13

Elvonúl a hadnép hosszu tömött sorban,
Toldiról beszélnek az egész táborban;
Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet,
Mindenik derít rá egy mosolygó képet;
Egyik így szól: „Bajtárs! mért ne jősz csatára?
Ily legénynek, mint te, ott van ám nagy ára.”
Másik szánva mondja: „Szép öcsém, be nagy kár,
Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.”

14

Elvonúl a tábor, csillapul morajja:
Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
Toldi meg nagybúsan hazafelé ballag,
Vaskos lábnyomától messze reng a parlag;
Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfél, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csaknem összeroppan a rúd vas kezében.

MÁSODIK ÉNEK

**‚... hogy Budából Tholdi György megjő vala,
Öccsét... gyakran feddi vala.'**

Ilosvai

1

Így vesződék Miklós, nyers, haragos búban,
De van drága dolog otthon Nagyfaluban:
Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén.
A malac-nép sí-rí; borju, bárány béget;
Aprómarha-nyáj közt van szörnyű itélet;
A fehércseléd közt a beteg se lomha:
Holmi kis vásárnál népesebb a konyha.

2

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.
Van, ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, még pedig irhástul;
Más a vékonypénzű nyúlat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövér csontváza.

3

Másik a malacot láng felett hintálja,
Szőrit kés fokával bőrig borotválja;
Bort ez csobolyóban, az kecsketömlőben,
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben...

4

- Mit jelent e hű-hó gyászos özvegy-házban,
Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?
Toldi Lőrincnének most van-é a torja?
Vagy menyegzőjének hozta így a sorja?
Tán megunta gyászos özvegysége ágyát,
S másnak adta élte fonnyadó virágát?

5

Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
Napja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnek-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, első szülötte a háznak.

6

Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája,
Sok nemes vitéze, fegyveres szolgája,
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.
Látogatni jött most negyvened magával,
Renyhe sáska népnek pusztitó fajával,
És a kész haszonnak egy felét fölenni,
Más felét magának tarsolyába tenni.

7

György az édesanyját hidegen köszönté,
Bár ez a lelkét is majd elébe önté!
„Hát a másik hol van?" fanyalogva kérdi.
Senki sem hinné, hogy kedves öccsét érti.
„Szénát hord szegényke künn a béresekkel,
Hívatom -" de György úr ezt rikoltja: „Nem kell!"
Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
Mintha a szivébe nagy kést mártanának.

8

Nem kell? - Ím azonban kelletlen, hivatlan
A fiú betoppan; szive égő katlan,
Belsejét még most is fúrja és faragja
Szégyenítő búja, búsító haragja.
Mégis, mindamellett - mily Isten csodája! -
Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája:
Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
Valami - nem tudom én azt kimondani.

9

Amint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
Karja ölelésre nyílik akaratlan;
De az eltaszítja testvérét magától,
Gőgösen fordul el jó atyjafiától.
A szegény anyának könny tolul szemébe,
Kőszívű fiának sírva lép elébe,
Reszkető ajakkal, keze fejét gyúrván,
Ott reménykedik, de György korholja durván:

10

„Úgy anyám! kecsegtesd ölbeli ebedet,
Ójad fúvó széltül drága gyermekedet;
Mártsad tejbe-vajba, mit se kímélj tőle,
Majd derék fajankó válik úgy belőle.

Most van a dandárja[45] réten a munkának,
De foga nem fűlik ahhoz e gazdának;
Mint kopó, megérzi a zsíros ebédet,
S tővel-heggyel össze hagyja a cselédet.

11

„Így sirattad mindig, én ha mondtam néha:
Nem válik belőle semmi, csak nagy léha,[46]
Hogy parasztnak is rossz, lebzsel készakarva,
Noha birna dolgot, mert erős, mint marha.
Most tehetd ablakba: húsa és kövére
Szépen nő naponkint anyja örömére...”
Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
Melyre Miklós felbúg tompa, hosszu jajjal:

12

„Átok és hazugság minden ige szádban!
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette,
Úgy szeressen Isten, ahogy engemet te!
Rossz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is től cudar csihésnek:[47]
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

13

„Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
Száz mérföld a világ, erre is, arra is:
Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.
De ami az enyém, azt elviszem innet:
Add ki, bátya, tüstént, ami engem illet;
Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert:
Azontúl - az Isten áldjon minden embert.”

14

„Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!”
György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.
Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,
Bosszuállás lelke költözik beléje;
Szeme, mint az acél, a szikrát úgy hányja,

---

[45] »Dandárja«: halmaza, csoportosa. Nálunk használtatik. A. J.

[46] »Léha«, gyáva, henye. A. J.

[47] »Csihés«: kin a többi kifog, belőle tréfát, csúfot űz, s mindenkinél alább való. A. J.

Ütni készül ökle csontos buzogánya;
György ijedve hátrál, odavan egészen:
E csapás utolsó szélütése lészen;

15

S Györgyöt e csapással hűs verembe tennék,
Isten kenyeréből hol többé nem ennék,
Hol, mint egy repedt csont deszka közé kötve,
Ítéletnapig sem forradozna össze:
  De midőn az öccse épen megrohanja,
Elsikoltja magát s közéjük fut anyja,
Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

16

Most a szörnyü gyermek karját elereszté,
Fejét és szemeit búsan lefüggeszté,
S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.
  Méne elbusulva, némán haragjában,
És leült az udvar távolabb zugában,
Ott fejét a térdén tenyerébe hajtá,
S zokogott magában, de senki sem hallá.

HARMADIK ÉNEK

‚Öccsére, Miklósra nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.’

Ilosvai

1

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés-ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
‚Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala.’
  Ifju vér, öreg bor fickándott erökben,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

2

Toldi György meg, amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;
  Majd, midőn meglátta a telek lábjában

Ülni öccsét Mikóst nagy-busan magában,
Föltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

3

„Hé fiúk! amott ül egy túzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepűl-e?
Meg kell a palánkot döngetni körűle!”

4

Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,
Kaptak a beszéden a szilaj legények,
Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
Miklós a kudarcon ‚búskodik’ felette.
Mert fölérni könnyű, könnyű nemcsak ésszel,
Hanem ököllel is, és megfogni kézzel,
Hogy csak őt bosszantja mind e vastag tréfa,
Mely ugyan fejétől sem járt messze néha.

5

Toldi tűr azonban, bárha nem békével;
Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,
Szolganép belőle a csúfot hogy űzi.
Mert e nép eperszem volna haragjának,
Bosszuló karjától úgy elhullanának,
Mint a Sámsonétól, kiről írva vagyon,
Hogy ezer pogányt vert egy álcsonttal agyon.

6

Tűrte Miklós, tűrte, ameddig tűrhette,
Azzal álla bosszút, hogy csak fel sem vette;
Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,
Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.
De, midőn egy dárda válla csontját érte,
Iszonyatosképen megharagutt érte,
S melyen ült, a malomkő-darabot fogta,
Toldi György bosszantó népe közé dobta.

7

Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
Víz sem mossa rólad le a gyilkos nevet!

Elvadulsz, elzüllöl[48] az apai háztól,
Mint amely kivert kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Ugy aztán kimarta őt a többi érte.

8

Elrepült a nagy kő, és ahol leszálla,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
Mint olajütőben szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog eltakarta,
S aki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak ő neki nem.

9

György haragja pedig lészen rendkivűli,
Mert vitéz szolgáját igen keserűli.
Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.
Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
Eltakarja törvény és igazság örve,
És, hogy öccsét bíró hírivel megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

NEGYEDIK ÉNEK

‚Igen keserüli Miklóst az ő anyja:
Titkon ezért őtet éléssel táplálja.’

Ilosvai

1

Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyillal,
Fut sötét erdőbe sajgó fájdalmival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófűvet tépni a sebére;
Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjófűvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszaggatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:

[48] ‚Elzüllik’: elvadulva elkóborol. A. J.

2

Úgy bolyonga Miklós. Nyakán ült a búja,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja,
S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég,
Szíve a mellében akkép hánykolódék.
  Bujdosik az ‚éren', bujdosik a ‚nádon',
Nincs, hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

3

És mint a toportyán,[49] ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árvább nála.
  Nádtors lőn az ágya, zsombok[50] a párnája,
Isten kék egével födve a tanyája,
Mígnem a sötét éj szárnya alá vette
S fekete ponyvából sátort vont felette.

4

Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.
  Mert félt a szunyogtól, félt a szúrós nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legis-legjobban Toldi nagy bajától.

5

Hanem amidőn már szépen megpitymallott,
És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
Akkor lelopódzott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;
  Aztán álommézet csókolt ajakára,
Akit mákvirágból gyüjte éjszakára;
Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

---

[49] »Toportyán«: réti farkas. A. J.

[50] »Zsombok«: zsombék. Mint fazok - fazék stb. A »zsombik« zsombéknak hibás kiejtése. A. J.

6

De a kínos éhség azt is irigyelte,
Hajnali álmából csakhamar fölverte,
S addig ösztökélte, addig korbácsolta,
Míg a rétet összevissza barangolta;
  Fölkereste fészkit a réti madárnak,
Szárcsa-, vadrucának, bibicnek, sirálynak,
Házukat feltörte és kifosztogatta,
Tarka tojásikkal éhét elaltatta.

7

Vadmadár-tojással éh-szomját elvervén,
Szörnyen hányta a hab a jövőnek tervén:
Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
Nincsen hő lelkének hová fordulnia.
  Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
Ha az édesanyja előtte nem volna:
Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
Megrepedne szíve az édesanyjának.

8

Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta farkas, meg se moccant karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.
  Pedig Bence volt az, régi hű cseléde,
Akit anyja küldött fölkeresésére,
Ki nagy zokogással nyakába borulva
Így szólott Miklóshoz egy kis idő mulva:

9

„Jaj! eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek,
Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek;
Tűvé tettem érted ezt a tenger rétet,
Sose hittem, hogy meglássalak ma téged.
  Hogy' vagy édes szolgám? nem haltál meg éhen?[51]
Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne."

[51] »Szolgám«: kedveskedő megszólítás ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közti úr- vagy szolgai viszonyt. A. J.

10

Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntöséhez,
Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
Ami csak volt benne, sorra mind kiszedte.
  Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
Az üres tarsolyból, meg a födeléből,
A cipót, kulacsot, pecsenyét rárakta,
Végre két almával a módját megadta.

11

Akkor elővette csillagos bicskáját,
Megkínálta vele kisebbik gazdáját;[52]
Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
S a cipóval a hust jóizűen nyelte.
  S mily örömmel nézte Bence, a hű szolga!
Jobban esett, mintha maga falta volna;
Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
Néha szinte könnybe lábadt ősz pillája.

12

Mikor aztán Miklós az éhét elverte,
Bence a kulacsnak nyakát kitekerte:
A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
Az öreg szolgának a keze fejére.
  Ez meg a vörösbort urára köszönte,
Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
Megtörülte száját inge elejével.

13

S a bor az öreget jókedvre tüzelve,
Hogy' kinyilt a szíve! hogy' megoldott nyelve!
Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján,
(Ostoros gyerek volt annál néhanapján);
  Azután fordítá apjára, anyjára,
Györgyre a bátyjára, végre önmagára,
S tán a szó belőle, míg a világ, folyna,
Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

[52] »Kisebbik gazda«: a gazda fia vagy öccse. Így a nőnek a férje öccse: »kisebbik ura«. A. J.

14

„Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolva,
Ítéletnapig is elhallgattam volna.
Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
Majd éjfél vetette minden este végét;
Aztán mily sokára tudtam elalunni!
Hajnalig se birtam a szemem lehunyni.

15

„Ami volt, az nincs már: ami jó volt, elmult;
Más pennával írnak; sorsom balra fordult;
Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
Hej, ki tudja, mikor leszek bele jóvá?
De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja,
Mert azért az árvák gondviselő atyja;
Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
Mit fejemre költe drága jó testvérem.

16

„Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
Hogy itt békamódra káka között lakjam;
Nem is teremtőztem béresnek, villásnak,
Hogy petrencét hordjak akárki fiának.
Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
A világ mezőrül haza takarodjék,
És akkor nyakamba veszem az országot,
Szél sem hoz felétek énrólam ujságot.”

17

Nagyon elbusúla Bence a beszéden,
Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
Bocskorán körmével kereszteket írva.
Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte,
Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
De ő ezt a dolgát bolondságnak tartja,
Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.

18

„Látod jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három-négy nap mulva, visszamegy Budára:
Akkor, ami elmult, feledségbe mégyen,
Kiskirály leszesz te az egész vidéken.
Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,

Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt, a hajszását.[53]
Kiknek hét vásáron sem találni mását?

19

„Itt hagynád sokféle kedves mulatságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki öltené karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?
  Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj! ne hagyd bitangul az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat.”

20

Így rimánkodott az, de kevésbe vette,
Fejét rázta Miklós, ahol nem szerette;
Hanem, amint anyját hozta fel végtére,
Követ hengerített a fiú szivére.
  Nem felelt sokáig Bencének szavára,
Csak nézett sohajtva a susogó nádra,
S addig-addig bámult a susogó nádra,
Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.

21

S mintha törlené csak arca verítékét,
Tenyeréhez törlé hívatlan vendégét:
Végig a kisujján a könny földre csordult,
Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:
  „Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak:
Gyászba borult mostan csillaga fiának:
Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
Eltemetik hírét, mintha meghalt volna.

22

„De azért nem hal meg, csak olyaténképen,
Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
És mikor fölébred bizonyos időre,
Csodálatos dolgot hallani felőle.
  Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
Még a csecsszopó is álmélkodik rajta:
Akkor anyám lelke repes a beszéden,
Csak meg ne szakadjon szíve örömében.”

---

[53] »Bimbó, Lombár”: ökrök nevei. A. J.

23

Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolga
Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
Összehajtogatta szalonnás ruháját.[54]
  Aztán a tarisznyát félvállára vette,
Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
Ment is volna, nem is; gyakran visszanézett,
Végre a töretlen nád közt elenyészett.

ÖTÖDIK ÉNEK

‚Az éren és nádon Miklós bujdosik vala.'

Ilosvai

1

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta,
  És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.

2

Miklós pedig indult a szokatlan útra,
Magát jobba-jobban a nádasba fúrta:
De mintha kötéllel vonták volna hátul,
Nem birt elszakadni az édesanyjától.
  Vissza-visszanézett: hej, pedig mi haszna?
Egy teremtés sincs ott, akit megláthatna,
Mégis visszanézett, sőt meg is fordulva,
Búcsut venni indult egy kis idő mulva.

3

S amint visszafelé méne, mendegéle,
Egy helyütt a zsombék csak lesüpped véle:
Réti farkas fészke volt épen alatta,
Benne két kis kölyke rítt az isten-adta.
  Megsajnálta Miklós hogy reájok hágott,
Símogatta a két árva kis jószágot,

[54] »Szalonnás ruha«: darabka vászon a tarisznyában, melybe szalonnát vagy más zsiradékot takarnak. A. J.

Mint a juhász-bojtár, amikor kapatja,
A komondor kölyköt végig simogatja.

4

Kár volt símogatni; csak vesztére tette;
Mert megzörren a nád hirtelen megette;
Jő az anya-farkas szörnyü ordítással,
Rohan a fiúnak, birkoznak egymással.
  Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fejér fog vérszopó inyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényben.

5

Toldi pedig magát serényül forgatja,
Öklének csapásit sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak,
Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.
  Nyelve a szájában meg nem tudna férni,
Csattogó fogával azt is összevérzi,
Mint veszett kutyáé csorog véres nyála;
Senki sem látott már dühösb vadat nála.

6

Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli híni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.
  Messze az avasba esik a vadállat,
Nagy darab helyütt letördeli a nádat,
És amint lehulla puffanó eséssel,
Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.

7

De lám, mintha ördög volna belé bújva,
Egyet hengeredik s talpra ugrik újra,
Elordítja magát keserves haraggal,
S mégyen új csatára köszörült fogakkal.
  Körmeit Miklósnak a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja
S hátulsó lábával úgy szorítja térdét,
Pusztítsa el Isten a kegyetlen férgét!

8

Ez még csak mehetne, de most jő a nagyja:
Ordít a hímfarkas s hátul megtámadja;
- Mit csinálsz most Miklós? jaj, dehogy birsz vélek!
Ezer lelked volna, mégis megölnének. -
Semmi baj! az néki a tulajdonsága,
Hogy, ha nő veszélye, nő a bátorsága:
Kisegíti magát, sohase féltsétek,
Nem válik belőle farkasoknak étek.

9

Mert amint a nőstény ölre ment s birokra,
Megszorítja torkát Toldi két marokra;
Csak kifordult körme a fiú nyakából,
Kifogy minden erő a horgas-inából.
Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
Mint egy nagy csoroszlya, lóg ki zöldes nyelve:
Nem kiment belőle, bennszorult a pára,
Ahogy eltátotta, úgy maradt az álla.

10

Akkor fogja Toldi, jót kanyarít véle,
És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
Fölkel az dühösen, s hogy megint lecsapja,
Párját fekhelyéből mérgesen harapja.
És pedig világos, hogy megint fölkelne,
Ha Miklós előre néki nem felelne:
De úgy elpaskolja most a nőstényével,
Hogy világ végéig sem támad többé fel.

11

Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
Megpihent kevéssé egy zsombékra ülvén;
A farkas-fiakban sem volt már lehellet,
Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.
Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
Tisztán sütött rájok a hold karikája,
Hidegen tekintett a rét fenekébe,
Mint egy arany tepsi, szétmeredt a képe.

12

Miklós az elméjét mindenképen hányta,
Nem mondhatnám pedig, hogy a farkast szánta,
Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
Őt elnyelni vágyó rossz szivű bátyjáról.
De hát mért akarja bátyja őt megenni,

Mért akar hóhéra, nem testvére lenni?
Vagy mikor járt Miklós néki ártalmára?
Mért feni agyarát jó atyjafiára?

13

Mert hiszen, ha példát farkasokról vészen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja lészen:
Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.
Vagy ha néha gyomra készti öldöklésre,
Nem bánt senkit aztán ha csillapul éhe;
Akkor is barmoknak tizedelve nyáját,
Megkiméli mindég a maga fajtáját.

14

De az ő testvére - de az ő testvére,
Ki mondja meg neki: mért tör életére?
Nem csillapul máskép, csak vérével, szomja?
Vagy ha birtokából jó öccsét kinyomja?
Hátha annak, aki szomjuhozza vérit,
Mint a farkasoknak most, megadná bérit?
Vagy talán emberben tartósabb a pára,
És azért nincs Györgynek végső éjszakája?

15

...Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékod,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot.
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszuért kiált fel az egek egére.
Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszuállás dolgát.

16

- Most, mintha valami ötlenék eszébe,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe,
Gyorsan fölvetette őket a vállára,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.
Ment nagy sebbel-lobbal a nád erdejében,
Nagy hosszú sikátort fúrt azon mentében.
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

HATODIK ÉNEK

‚Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala.'

Ilosvai

1

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszélen fejérlik Toldi Lőrinc háza;
Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldel,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel.
Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája;
Ott van Toldinénak a hálószobája;
Rozmarin bokor van gyászos ablakában:
A körül leskődik a fiú magában.

2

Farkasait Miklós, amint oda ére,
Letevé a kertnek harmatos gyepére.
Ő meg, mintha lopni jőne, lábujjhegyen,
Édesanyja záros ajtajához megyen,
Soká hallgatózik, mindenütt hiában;
Mert csak egy szú perceg a szemöldökfában;
Zörgetne is, nem is; bátorsága nincsen,
Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

3

Ejnye, hát hol járhat most ez a félsz benne?[55]
Máskor a sárkánnyal is birokra menne;
Édesanyját félti igen-igen nagyon,
Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.
Az is megeshetnék, hogyha így fölverné,
Ablakát, ajtóját megnyitni se merné,
Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
S tán nem is tudnának szólni majd egymással.

4

Azért a két farkast fölveszi vállára:
Elkerül a háznak másik oldalára:
Minden élő állat elpihent ott, kinn, benn:
Még csak a kutyák is alusznak egy színben.
Nyitva áll az ajtó: látszik a György ágya:
Hosszu fejér kendőt terít a hold rája;
Alatta pediglen a ház ereszének
őrálló legényi sorban heverésznek.

---

[55] »Félsz«: népies, »félelem« helyett. A. J.

5

Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat,
Küszöbre fekteti le a farkasokat,
Aztán a lándzsákat a kezébe kapja,
Melyek a fal mellé voltak támogatva;
Őrállók ruháit földre szegzi vélek,
Hogy ne kelhessenek, majd mikor kelnének,
S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt
Ha még el nem vitte, elviszi az ördög.

6

Ott lesi Miklós a szúnyogháló mellett,
Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
Egy marokszorítás - s ha száz lelke volna,
Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.
De Miklós elkezdi: „No megölhetnélek,
Megérdemelnéd, ha rávinne a lélek,
Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtodra.”

7

Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya szélire fektette,
Így beszélve nékik: „tente, tente szépen:
A testvérbátyátok fekszik itten épen.”
Maga pedig ment a benyíló szobába,
Melyben asztalnál ült anyja gyászruhába:
Asztalon két öklét egymásra fektette,
Búbánatos fejét arra eresztette.

8

Hasztalan leskődött ott az édes álom,
Nem birt általtörni a szomoruságon,
És utoljára is csalással ejté meg,
Köntösét elkérte a hideglelésnek;
Úgy furá magát be tarkójába hátul,
Futkosott sarkáig s vissza a sarkától,
Összezsibbasztotta, megrészegítette:
Ennyibe került, míg elszenderíthette.

9

Még így sem sokáig tartott szunnyadása:
Elrebbenté Miklós csendes kopogása;
Felriadt az asszony, mihelyt meghallotta,
De Miklós előre így bátorította:
„Édes anyámasszony, ne féljen kegyelmed:

Nem hozok a házra semmi veszedelmet,
Jóllehet, hogy éjjel járok, mint a lélek,
De ha nappal jőnék, tudja, megölnének.”

10

Nem is félt az özvegy, amint ezt hallotta,
Karjával a fiát általszorította,
Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
Hová az orcáján csókvetést ne hintsen.
„Jaj, hát látlak ismét! be sose gondoltam,
Majd kétségbeestem, érted majd megholtam,
De Istenem minek beszélek oly nagyon:
Bátyádurad itt a másik házban vagyon.”

11

Ennyit mondott anyja; többet nem is szólna,
Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna,
Ott is úgy ölelné, szíve elfogódnék,
Szája hosszu néma csókra kulcsolódnék.
Érzi Miklós, hogy mint reszket az ölében,
Tán lerogyna, ha ő nem tartaná szépen;
Pedig ő is szörnyen meg vala indulva,
Nem is felelt mindjárt, csak jó idő mulva.

12

Tartani akarta magát, de hiába!
Mintha tűt szúrnának orra cimpájába,
Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
Tekerő nyilallást érze olyanformát.
Megáradva hulla könnye két szemének
Az ábrázatjára kedves szülőjének,
S mint mikor két hegyről összefut a patak,
A kétféle könnyek egybeszakadtanak.

13

Végre szivét Miklós megkeményítette,
Szemét anyja őszes hajához értette,
Összeszedte magát s fölegyenesedvén,
Valahogy erőt vett rínivaló kedvén.
És szólott anyjához következő szókkal:
„Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal;
Szakmány módra van rám mérve minden óra:
Jöttem kegyelmedhez búcsuvevő szóra.

14

„Nem remélem, hogy itt maradásom legyen
György miá, kit Isten akárhová tegyen;
Végre még gyilkosa lennék, attól félek...
Nem! az sosem leszek - arról nem beszélek, -
  Hanem annyit mondok: ne busuljon kelmed;
Vesse ki szivéből azt a nagy félelmet:
Nem azért megyek el, hogy vissza ne jőjek;
Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg.

15

„Nagy erőt érezek mind a két karomban,
Nem vesztegetem azt szérűn és malomban;
Édesapámnak is hallám vitézségét:
Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét?
  Felmegyek Budára bajnok katonának,
Mutatok valamit ottan a királynak,
Olyat, ami nem lesz bátyám szégyenére,
Sőt irígység miatt megszakad a lépe.

16

„Azért szépen kérem, édes anyámasszony,
Sohase aggódjék, sohase sirasson;
Aki meg se halt még, minek azt siratni,
Mikor a halott sem fog halott maradni...?”
  Többet is beszélne még a szülőjének,
Ha az ebek alant nem üvöltenének,
De mihelyt ezt hallá, mindjárt észrevette,
Hogy imént egy dolgát balgatagul tette.

17

A kutyák haragját nem egyéb okozta,
Hanem hogy a farkast az udvarba hozta;
Mármost felugatják ezek a cselédet;
Azért csak rövidre fogta a beszédet:
  „Nincs időm továbbra hogy maradjak itten,
Kegyelmedet pedig áldja meg az Isten;
Áldja meg az Isten ezen a világon:
Még a másikon is, szivemből kivánom.”

18

„Áldjon meg, áldjon meg!”...anyja eddig mondta,
Hogy ki áldjon? vagy kit? azt csak úgy gondolta;
Tudta, hogy az, aki a szivet vizsgálja,
Minden kívánságát benne megtalálja.
  Hát mikor melléről elszakadt a gyermek!

Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
Lelke volt talán a lánc közöttük, aki
Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

19

A kutyák azonban nyíttak és szűköltek,
Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
Feltápászkodtak a szolgák üggyel-bajjal,
Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.
„Ki járt itt? mi járt itt?" így óbégatának,
Hogy a két farkasra reá akadának.
„Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehette!
Utána! utána! ilyen szedtevette!"

20

S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
Olybá képzelhetni most az egész házat:
Bukdosnak egymásban a széles tornácon,
Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.
Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
A bolondok útát jobbra-balra futja;
Végre György úr őket összeszidva rútul,
Megy elül s a többi mind utána zúdul.

21

Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?
Nem! ezt ő nem hallja. Eltüntén fiának
Gyönge lábinai megtántorodának,
Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
Isten tudja, meddig tart az ájulása.

HETEDIK ÉNEK

**‚Oly igen megszáná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie bosszuját.'**

Ilosvai

1

Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
Ne féljen: felfogja ügyét a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,

Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jajdúlt.

2

Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy, amit elgondolt, még sem vihette ki.

3

Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagyta magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.

4

Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.
Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.

5

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.
De miféle sírnak sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is nincs is gondja:
Hosszu gyászruhában - mindenható Isten! -
Édesanyja bókol egy pár új kereszten.

6

Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása,
Követ meglágyítna keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve vagyon?
Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,
Hogy kiért? miért sír? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván)
Így felelt szavára keservesen sírván:

7

„Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse."
Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve:
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.

8

Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sirása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem rí oly erősen, egy kicsit juházott.
Akkor monda néki: „Hallom, amint hallom,
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kivánjon vérért?"

9

Fölegyenesedék e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalmán;
Sovány is, halvány is volt az ábrázatja,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.
„Vért a vérért, mondod? O jaj! senki sincsen,
Az én keservembe ki belé tekintsen;
Puszta a szivem, mint kopár őszi tarló,
Amelyről leszedte a kalászt a sarló."

10

Toldi pedig monda: „Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek:
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.
Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),

Mondja el a dolgot isten-igazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”

11

Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy’ esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődzik egy cseh,
S szörnyüképpen szolgál neki a szerencse;
  Kérkedik nagy fennen, magát hányja veti,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.

12

Tegnap állt ki az ő két levente fia;
Nem volt félországban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan jó két gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!
  Elrémült a világ; nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Istent káromoló gőgös beszédekkel.

13

Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közlötte dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába’.
  Utcáról utcára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödöngött előre meg hátra:
Kebelén kenyere, hátán volt a háza.

NYOLCADIK ÉNEK

‚..... Király.....
Ha tartaná Miklóst otthon, írá nagy kárnak.’

Ilosvai

1

Toldi György pediglen kigondolta bölcsen,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem)
Kigondolta, mondom, kifőzte magában:
Mikép legyen úrrá öccse vagyonában.
  Hát előbb mint Miklós, ő is Budán termett,

Hogy Lajos királynál megássa a vermet.
Fel is ment, mihelyest leszállott a lórul,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.

2

„Felséges királyom! keserű az nékem,
Amit jelenteni gyász kötelességem;
Keserű, mert vízzé csak nem válik a vér,
Csak testvér marad az, aki egyszer testvér.”
Itt elhagyta, s mintha erősen zokogna,
Szemét egy kendővel ugyancsak nyomkodta;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre,
De könnyet a király nem vett benne észre.

3

A király azonban ilyenképen szóla:
„Nem is hallottam még, hogy testvéred volna,
Udvaromba miért soha nem vezetted,
Be sem is mutattad, meg sem ismertetted?”
György pedig felele: „Oh, uram királyom!
Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom,
De, -” (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re),
„Érdemetlen volna királyom kegyére.

4

„Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván,
Apja helyett apja én akartam lenni,
S belőle, mint illik, jó vitézt nevelni:
De korhely, buta lőn: jóra semmi kedve,
Hon maradt, betyárnak, pórnak nevekedve;
Pedig erő benne volna módnélkűli:
De mi haszna? lebzsel és a bajt kerűli.”

5

Felelt a jó király: „Ejnye bizony nagy kár,
Mégis rosszul tetted, hogy róla hallgattál,
Azt mondád: igen nagy erő lakik benne:
Csodálnám, ha harcra kedve mégsem lenne.
De ami elhaladt, nem mult el végképen,
Hozd fel őt, hadd lássam, hozd fel, kérlek szépen,
Megtanul, majd meglásd, az én iskolámban;
Ha nem, úgy is elmegy egy közember-számban.”

6

„Köszönöm, köszönöm felséged kegyelmét,
Méltatlan öcsémről ily jó hiedelmét,
De jaj! minden késő: öcsém el van veszve,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve!
  Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat,
Megölé némelynap szerető szolgámat...”
Monda György és nyögve egy kőszentre borult;
A király ránézett s képe elkomorult.

7

Hogy miért borult el a király orcája,
Azt nem mondta Györgynek, ez sem tudokálta;
Hallgattak sokáig; végre a felséges
Király így töré meg a nagy csendességet:
  „Mégis van egy módon kegyelem számára,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára:
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében,
Sok derék vitézem mult ki már kezében.

8

„Hadd jőjön fel öcséd és álljon ki azzal:
Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal,
Ha győz, úgy derék fi, méltó kegyelemre;
Ha nem, úgy vétkeért meg leszen büntetve.”
  Ezt mondá a király; de nem örült rajta
A jó szívü bátya, sőt ekkép sohajta:
„Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön:
Elment, bujdosóvá lett az egész földön.

9

„Hová, hová nem lett? elosont a háztól,
El sem búcsuzott, csak a kapufélfától,
Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.’
  Így sopánkodott György álnoksággal telve,
Hej pedig hamis volt néki teste-lelke,
A foga fejérit mindjárt kimutatta,
Beszédének sorját emígy fordította:

10

„Neki már világ és törvény szerint vége,
Jól tudom, rám nézne földi öröksége:
El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.
  De azt mondaná majd egyik avagy másik,

Toldi György az öccse birtokára vágyik.
Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

11

„Pedig Isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
S a világ bosszantó rágalmait halljam!
Aztán meg ki áll jót, hogy reám nem törne,
S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.
Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
Hanem im letészem széked zsámolyához:
Hogy ki legméltóbb rá, felséged tudhatja,
Királyi adomány-képen annak adja.”

12

Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen;
A király kilátta, mi szándéka légyen;
Kitalálta szépen a fő gondolatot,
Melyet Toldi György úr szépen elhallgatott:
Királyi levelet ohajtott felőle,
Hogy öccsét könnyebben kitudja belőle,
Ha netán kegyelmet nyerne idő mulva,
És az öröksége után felindulna.

13

Hidegen mosolygott a felséges király,
S így fogá meg Györgyöt saját szavainál:
„Öcséd örökségét, jól van, elfogadom,
S rá te vagy legméltóbb, tehát néked adom:
Olyan feltétellel adom pedig néked,
Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed.
Vár fokára tűzöd a levágott fejet:
Úgy nyered királyi függő pecsétemet.”

14

Toldi György veresebb lőn a főzött ráknál,
Homályosan látott a szép napvilágnál,
A faragott képek táncoltak körűle,
Csak kicsibe mult el, hogy el nem széűle;
Aztán egy hidegség végig futott rajta,
Fázott, mégis izzadt; elsápadt az arca,
Elsápadt, hogy annyi vér se maradt benne,
Mennyi egy szúnyognak egyszer elég lenne.

15

Megszólamlott aztán végre valahára,
S így felelt szomorún a király szavára:
„Mondom: nekem nem kell az öcsém vagyonja,
Én lemondtam róla, lelkemet ne nyomja.”
  Így szólott s köszönt a felséges királynak,
Hazament s nekiállt otthon a hajának,
Nekiesett tépni, homlokát öklözni:
Csak lesték a szolgák: kell-e már kötözni.

KILENCEDIK ÉNEK

‚Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala...
Miklósnak akkoron sok máj adatott vala’

Ilosvai

1

Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejérlik fenn a holdvilágban;
Barna zsindelytetők hunyászkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.
  Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

2

Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött-ment ott; asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.
  Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,’
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

3

Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-é vagy árvíz, vagy víják a várat?
Nincsen tűz sem árvíz, nem is jő ellenség,
Hanem van egy másik rémítő jelenség:
  Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhidrul szabadulván;
Bömböl és sikangat, és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét végig folyja.

4

Mészáros legények merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.
  Volt pedig a hídnál hat erős szelindek,
Utána uszíták a bikának mindet,
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának estek.

5

Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé
S fülében a bika a fájdalmat érzé,
Elbődüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórá füléről a fülönfüggőket.
  Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

6

A vágólegények csak kiálták: „fogd, fogd!”
De a veszett állat karikára forgott,
S amely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak ő szarvával repülni segített.
  Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Másiknak a bélit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, hisz’ mit tehettek mást?
Biztaták keményen a - döglött kutyákat.

7

A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét:
Annak tartott, akit elül-utol talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.
  Sikolt a fehér nép, esve már kétségbe;
Férfiak kiáltják: elébe, elébe!
De egy sincsen, aki elébe fordulna,
Hanem még a fúru-lyukba is bebúna.

8

Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utcaközépen.
„Mit akarsz te fickó! tán bolond vagy? nem ládd
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?”
  Látta Miklós bizony, hogyne látta volna?

„Csak kiáltozzatok” - magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni mármost a bikához kellett.

9

Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szérűn pelyvát forgatna villával.
Egyszersmind erősen nekirugaszkodva
Szarvát öklelőre nagy-le bocsátotta.
„Odavan! vége van! jaj, jaj!” sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

10

Dehogy van! lábával elébe toppantott,
Rémitő szavával erősen kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát,
Vágószékre voná két szarvánál fogva,
A mészárosokat előkiáltotta,
Nagy-sokára el is jöttek azok oztán,
Erős köteleket és pányvákat hozván.

11

Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték az első lábához;
A nép széjjeloszlott; a vágó legények
Egy kis házikóba fekünni menének.
Miklós meg leült a vágóhid szélére,
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.

12

De a mészárosok nem engedék neki,
Hogy a vágószínben magát pihenje ki,
Egy jó darab májat kilöktek elébe,
S menjen onnan, mondák, „anyja keservébe.”
„Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek -”
Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
Jött egy éhes kutya, annak odaadta.

13

Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
Valaki: „ez volt az, aki szarvon fogta;”
Sok helyen látott még egy-két emberképet,
Ablakból, kapuból amint visszalépett.
  Aztán becsapódott az ablak táblája,
Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
Aztán csendesség lőn, hideg, embertelen;
„Hát nekem” mond Toldi „hol lesz már tűzhelyem?”

14

Hányféle dolgok nem jutottak eszébe!
Előtte lebegett édesanyja képe,
Mint mikor hozzá ment búcsuvétel végett,
S nyakán csimpalyogva ajkán csókja égett.
  Akkor is oly csendes méla éjszaka volt,
Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
Nyughelyet nem adott senki éjszakára.

15

Majd az édesanyja képét odahagyva,
Az özvegyasszonyra repült gondolatja,
Hogy’ sírt a kereszten, két kezét hogy’ törte,
Amiért a vad cseh két fiát megölte.
  Fogadása jut most eszébe s így sohajt:
„Oh mikép víhatnék holnap én avval bajt?
Hol vagyon paizsom, páncélom, fegyverem?
Fog-e a cseh bajnok szembeszállni velem?

16

„Oh! bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám,
Kinevet, kigúnyol és félvállról néz rám,
Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak,
»Félre innen, rongyos!« mondják, ha meglátnak.”
  S nagyon elbusítá Miklóst e gondolat,
Lassan ment az utcán, sohajtott nagyokat,
Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
Mintha lába előtt valamit keresne.

17

Egyszer föltekinte, képe is felvídult,
Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.
  Könnyü eltalálni, mi lehetett célja:

Volt a két fiúnak fegyvere, páncélja;
„Felveszem azt," mondta, és örült előre:
Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

18

Össze-visszajárta a temetőkertet,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
Hol keresse mármost az özvegynek lakját?
Budapest városát sok ezeren lakják.
  Látta, hogy hiában minden akaratja,
Erős fogadását hiába fogadta;
Könnyű dibdáb játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

19

És mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.
  Fölnézett az égre, az országutjára;[56]
Keservesen gondolt bujdosó voltára;
S mint amely madár van elröppenő félben,
Úgy tett a reménység hervatag szivében.

TIZEDIK ÉNEK

‚Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.'

Ilosvai

1

A játszi reménység amidőn imette[57]
A boldogtalannál hitelét vesztette,
Álmot küld szemére, kecsegtető álmot,
Avval édesíti a nyomoruságot.
  Toldi is álmában csehen győzedelmet
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet;
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönnyü anyja két szemében.

[56] „Országútja": tejút az égen. A. J.

[57] »Imette«: ébren, nem álomban.

2

Lódobogás hallék: elrepült az álom,
Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.
  S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
„Hé! ki az? hová mész? te vagy, öreg Bence?
Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!”

3

Bezzeg mondhatná is már a tisztes szolga,
Hogy nem a vén Bence, hanem ez s ez volna,
Mikor Toldi Miklós letépte lováról
S minden port lecsókoltráncos orcájáról!
  De Bence mindebből egyebet nem értett,
Csak hogy sírból ugrott reá egy kisértet;
Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát,
Míg fel birta fogni a dolog mivoltát.

4

Hanem mikor aztán felfogta eszével,
Halála napjáig sem feledheté el;
Nem feledheté el soha az uradta,
Mint ijedt meg a nagy örömnek miatta;
  Mint nem hitt szemének egészen, csak félig:
Csontjait hogyan megtapogatta végig;
S hogy’ megeredt a könny két öreg szeméből,
Mint a záporeső Isten fellegéből.

5

Az öröm, a panasz jó sokáig tarta,
Elbeszélte Miklós, ami történt rajta,
De tudnivaló, hogy nem beszélt folytában:
Anyját kérdte minden tizedik szavában.
  „Hogy’ van édesanyám? nem beteg-e szegény?
Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
Nála dőzsöl-e még s mit csinál a másik?
Jaj! szegény anyámmal úgy-e rosszul bánik?”

6

De értésül adta Bence a fiúnak,
Magát anyja miatt sose adja búnak,
György sem háborítja, odahagyta másnap,
Nem is repeszté meg szivét a nagy bánat;
  Csak látni szeretné Miklóst minden áron,

És ha feltalálja széles e világon,
Fölkeresi, bizony-bizonnyal igérte,
Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

7

„Nem is egyébiránt indított el engem
Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded,
Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.
Akármerre jársz-kelsz, ott legyek sarkadnál,
Legyek segítségül, ha bajba akadnál...”
Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit!
Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!

8

Arra határozták, hogy csak ott meghálnak;
Bence egy abrakot adott a lovának,
Abrak is, kenyér is volt a kápa mellett,
Nem röstelte Bence az efféle terhet;
Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
Könyökig nyúlt Bence a nagy tarisznyába;
Kihúzott valamit, és így szóla: „Itt van;
Nesze, szolgám, madár-látta cipót[58] hoztam.

9

„Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte,
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezedbe adjam szegetlenül.”
Azzal átaladta, kést is adott mellé;
Néki veti Miklós és ugyancsak szelné:
De nem hogy a cipó válna el derékon,
Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.

10

Az öreg csodálta: „Ejnye! hogy a kőben
Fútta úgy meg a szél az átalvetőben!”
Nézte a kést: hová illik a darabja,
Gondolá: jó volna, ha összeragadna.
Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe’:

[58] »Madár-látta cipó« vagy »kenyér«: Így kedveskedik a paraszt gyermekének azon kenyérdarabbal, melyet a tarisznyában útról vagy mezőről hozott. A. J.

Feltöré a cipót tétovázás nélkül,
S íme egy darab vas hull ki közepébül.

11

Felvette a vasat lába mellől Bence:
Hát nem vas-darab volt, hanem vasszelence,
Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
Bele nézett, hát csak elállt szeme szája:
  Vert arany volt benne, nem kettő, sem három,
Hanem amióta megvan a világon,
(Pedig kenyerének javát már megette)
Annyit sosem látott, azt erősítette.

12

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
Szörnyűképen örült, ugrált örömében,
A holnapi napot forgatá eszében:
  Hogy' veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának!
Hogy' lesz ez? hogy' lesz az? - De hányféle hogy-ot,
Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

13

Mikor mind a ketten eleget örültek,
Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek;
Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
Bence pedig tartá a két markát neki.
  És így szóla Bence: „No te öreg tenyér!
Ilyet sosem kaptál, bezzeg viszkethetnél.[59]
De minek beszélek, a szám majd hibázik -"
Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

14

„Most hallgass szavamra, jámbor szolga Bence:
Nesze tedd el, itt van kilencvenkilence;
De a századikat könnyü helyütt hagyom:
Megisszuk, mivel most magas kedvem vagyon."
  Váltig ellenkeznék benne a hű szolga,
Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
De a belsejébe csiholni[60] lehetne.

---

[59] »Viszkethetnél.« A nép tenyere viszketéséből azt jósolja, hogy pénzt fog kapni. A. J.

[60] »Csiholni lehetne«: szikrát fogna a szárazság miatt. A. J.

15

Nem is messze kellett fáradni avégett;
Csak közel találtak egy szegény csapszéket:
Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
Oda illett volna Hortobágy síkjára.
  Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte,
Bence nyerges lovát amellé kötötte;
Toldi pedig bément: sötét volt a házba',
Belevágta fejét a szemöldökfába.

16

„Hé kocsmáros! hol vagy? a teremburádat!
Alszol, vagy meghaltál? mért nem gyújtsz világot?"
„Dehogy alszom, (kit hoz a forgószél megint?)
Itt a mécs, bor is lesz: itce kell-e vagy pint?"
  „Nem kell pint, sem itce, hiába is adnád,
Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!"
Elühmgette magát a csaplár e szóra,
Gondolván magában: most akadt ivóra.

17

Bence a tarisznyát béhozá ezalatt:
Miklósnak ugyancsak jól esett a falat,
Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
Három sem érkeznék vele versent enni.
  Mikor pedig a nagy kanna megérkezett,
Mint a birkozásnak, neki gyűrekezett;
Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt;
Bence megsokalta: „Az Istenért! megárt."

18

„Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze,
Temessük el azt ma, itt van, igyál, nesze!"
  Avval odaadta az edényt Bencének:
Reszketett a keze az öreg legénynek,
Nem is bátorkodott inni egyszer sokat;
Mindig megolvasta titkon a kortyokat.

19

Míg ezek történtek a felső asztalon,
A kemencénél megpendült a cimbalom:
Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,
Már alutt, de fölkelt, hallva, hogy vendég van.
  Toldi meg a kannát felkapá kezébe,

És kipattant vele vígan a középre:
Ivott is, táncolt is: majd leszakadt a ház,
Bence mindig mondta: „Megárt a bor, vigyázz.”

20

„Árt, nem árt, én avval nem gondolok! haj rá!” -
És az öreg kannát magasan felhajtá,
„Búsoljon a lovad, elég nagy a feje;
Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.
Kannát nekem csaplár! pintet az öregnek!
Mert nehéz a kanna: kezei remegnek.”
Megfogadta a szót a bormérő ember:
Bence a pintesből iszogatott renddel.

21

„Haj rá! haj! lakjuk el a búbánat torát;
Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
Igyál vén cimbalom: mindjárt rád locsolom.”
„Belém inkább uram: amúgy iszonyodom.”
„Magadéból ingyen! hallod-e kocsmáros!
Tégy úgy, mintha innál.” „Uram! nem lesz káros?”
„Ha csak ennyit tudtok,” monda Miklós, „inni:
Igya meg a föld a maradékot: így ni!”

22

S végigönté a bort a szoba földjére:
Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy: „éjnye!”
Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
Verte a fejével a mestergerendát.
Széles jókedvében kurjantott nagyokat,
Ivott, megint táncolt: megint ivott sokat;
De mértéket tartott az öreg cimbora:
Csak apránként fogyott a pintesből bora.

23

Egyszer elhallgatott, Miklós nem dorgálta;
Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
Elszaladt előle a boglyakemence,
Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.
Toldi is beléunt a mulatozásba,
Asztalon leborult két izmos karjára:
(Meztelen karjában dagadtak az erek)
Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

TIZENEGYEDIK ÉNEK

‚Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek;
Nem szükség a hajó oztán holt embernek.’

Ilosvai

1

Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába’,
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.
  Betekint félszemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

2

Aztán széttekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csónak úszott rajta.
  A csónakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

3

Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vízen,
Megköté csónakját a budai részen,
Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne,
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:
  Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgája,
Mert otthon is az volt kedves paripája.

4

Vett is amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán a szabó parasztot[61] nem hagyott,
Mindenütt belepte az aranypaszománt;
Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt,
  Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobbik kovács vert;

[61] »Paraszt«: puszta, csupasz. A. J.

Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
Egy szó annyi mint száz: mindent megvásárlott.

5

Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiú ruháján.
A Rigó sem az volt, aki tegnap estve,
Sárral, úti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőrén a fényes napsugár.

6

Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot,
Mint illett neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.
Akkor „hopp!” s mint a szél, aki most szabadul,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadul;
Bence könnyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsút sem vett tőle kis gazdája.

7

Mi történt ezalatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;
Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok),
Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok:
Messze kiösmerszett a többitől, bátor
Egymást érte ottan a sok úri sátor.

8

Drága karos rengők dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, arannyal áttörve,
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember.
Egy öreg szék is volt a kellő középen,
Fényes drágakővel kipitykézve szépen,
Nagy arany körmével a földet karmolta,
Mely bársony pokróccal szinte bé volt vonva.

9

A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon által;
Kívül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.
  Duna partjáig nyúlt a korlát kétfelül
Nagy üres tér maradt a korláton belül,
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
Lenne, ha a marhát oda eresztenék.

10

Duna-partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csónak a nyeléhez kötve;
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó odafenn, csónak volt a habon.
  Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már hetednap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

11

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csúnyán, a magyart böcsmérli:
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.
  De ime hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömzaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérkőzni kíván.

12

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fehér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,
  S eveznek a tollal, mint hogy tisztök tartja,
A cseh bajvívóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

13

Ezalatt a várba gyors híradók mentek.
A király lejött és sok nagyúri rendek,
A két bajnok pedig csónakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvívó helyre.
  Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,

Csónakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.[62]

14

Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz” Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csónak elég egy embernek:
Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.”
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

15

Azután így szóla: „Vitéz! addsza kezed:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?”
Erre a cseh nyujtá vaskesztyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

16

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden újja.[63]
S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszén a jégcsap megcsordul:
Úgy csordúlt ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

17

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatta a csehet szörnyü erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek édes fiam! ne kivánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom,
‚Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.’”

---

[62] Szájhagyomány szerint. A. J.

[63] Szájhagyomány szerint. A. J.

18

Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy” felelte, „marhádat elvészem,
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.
  Most, mint alamizsnát, megadom életed.
Hanem tégy hit alatt erős igéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra mégsem teszed lábad.”

19

Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csónak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, nekihúzakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.
  Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében
Meglátta s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „Kegyelem! irgalom!”
„Eredj, kérd Istentől: útad megmutatom.”

20

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Íziben[64] elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája vérétől.
  Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

TIZENKETTEDIK ÉNEK

‚Király azért őtet fejéhez választá,
És tizenkét lóra neki hópénzt adata.’

Ilosvai

1

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könnybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
  S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog víni holnap;

[64] »Iziben«: hamarjában. A. J.

Most akadt emberre, aki megtanítja:
Máskor hogy' gyalázza a magyart s hogy' szidja.

2

„De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóravaló vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más víná ki a magyar becsületét.

3

„Egyébiránt, legyen magyar avvagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öccse részét neki adom."
Toldi György e szóra csak úgy hűle-fűle,
Szétnézett, hallja-e más is őkivűle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öccse van, annak örűltenek.

4

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő felsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.
El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat."

5

Térdre esett most a király lábainál
S így kezdette Miklós: „Oh felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.
Magam sem tudom hogy', esém gyilkosságba,
S elzaklatott bátyám a széles világba:
Én meg idejöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet."

6

Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnyomá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.
Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?”
Miklós a fejével ráütött e szónál.

7

Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak! hű vetézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:
Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öccsét örökéből,
Hogy’ tagadhatná ki a nemzetségéből.

8

„Tudom minden csínyát, mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öccsét parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irígyelte,
Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
Az ő hírét-nevét homályba takarja;
Mert - de’jszen tudja azt az ő gonosz lelke,
Öccsét rangja szerint miért nem nevelte.

9

„Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,
S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
Kivallák szolgái, mi módon tartatott
A testvéröccsére embervadászatot.
Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
Egy ilyen testvérre annyi rosszat kenni,
Ki csupán magától ennyire bírt menni!”

10

Nagy tetszés követte a király beszédét,
Zsenge korához ily ritka bölcsességét:
Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.
A király most szemét Miklósra vetette.

Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
És monda nyájasan: „Ifju vitéz, állj fel:
Eladott a bátyád, de többször nem ád el.

11

„Én neked a földön ím kegyelmet adok;
Kérd Istent, remélem Isten is adni fog;
Bírjad békességben birtokod, ha rád száll,
Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.
  És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
Íme bátyád önként neked adja részét:
Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
Hogy ősi birtokod öcsédnek igérted?”

12

György meredt szemeket vetett a királyra,
Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
Mert villogott szeme, és iszonyú pogány
Harag sötétellett a király homlokán.
  „Jól van”, mond a király, „*igen* a felelet?
Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
Most pedig, miután így kipróbáltalak,
Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.”

13

Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
Bátyám birtokára egy cseppet se vágyom;
A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
Teljék vele fösvény szived kivánsága;
  Csak azon könyörgök mostan felségednek:
Vegyen be sergébe, csupán közembernek;
Jó az Isten, jót ad: megszerezi kardom,
Amire szükségem leszen, avval tartom.”

14

Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
Királyi fejemhez választalak téged
S mán kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.”
  De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
Toldinak nyujtotta s monda: „Kösd fel, nesze!”

15

Semmit se mondhatna s adhatna királya,
Ami Toldinak ily örömet csinálna,
Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
Dárius kincsének még oda sem nézne.[65]
  Azért akarta is szépen megköszönni,
De a szó nem akart a nyelvére jönni,
A király azonban nem neheztelt érte,
Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.

16

És hogy örömében ne maradjon hiány,
Hogy beteljék mindaz, amit szíve kiván,
Épen mintha álma kezdődnék most elől,
Anyját látja jőni a korlátok felől.
  Elfelejtett mindent és futott elébe,
Kimélve szorítá páncélos ölébe,
Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

17

Végre a nagy öröm, mely szivöket nyomta,
Mint a terhes fölleg, mérgét kiontotta,
Szemökből a zápor bőségesen hullott,
Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:
  „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom;
Be szép vagy! be nagyon illel leventének!
Isten sem teremtett tégedet egyébnek.”

18

Miklós pedig monda: „Nem megjövendőltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.
  Mármost Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk,
Ő Nagyfaluba megy, mi pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem, irígykedjék, míg el nem temetik.”

*

[65] »Oda sem néz neki«: tréfás kitétel, körülbelül ennyit tesz; észre sem veszi, rá sem hajt. A. J.

19

Így szerette anyját a daliás gyermek,
Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek;
Nem is lőn asszonnyal tartós barátsága,
Azután sem lépett soha házasságra.
  Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalász-módra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot;
Csuda-dolgairól írtak krónikákat.

20

Senki sem állhatott ellent haragjának,
De ingét is odaadta barátjának,
S ha nem ellenkedett senki az országgal,
Örömest tanyázott a víg cimborákkal.
  Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen civódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

TOLDI ESTÉJE

1847-1848

Első ének

‚Tholdira királynak egyszer lőn haragja...
Három esztendeig nem ment bé udvarba.’

Ilosvai

1

Őszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele,
Rövidebb, rövidebb lesz a napnak útja,
És hosszúkat alszik rá, midőn megfutja.
Megpihen legszélén az égi határnak
S int az öregeknek: „benneteket várlak!”
Megrezdűl a feje sok öregnek erre:
Egymásután mégis mennek a nyughelyre.

2

Így pihent akkor is; így tekinte vissza;
Síma volt a mező, a menny pedig tiszta;
Milliom kis naptól ragyogott a mező:
Akárhova nézett, csak azt látta: ez ő!
Itt egy tócsa tükrén, s felvetődő halán,
Ott egy kis bogáron, s a gyep pókfonalán,
Mindenütt, mindenütt, meddig szeme kilát,
Láthatá a vén nap önnön ia-fiát.

3

Sokfelé tekinte, módja is volt ebben,
De most Nagyfalura nézdegélt legszebben,
Nagyfalu helységben a Toldi kertjére:
Tán az őszi fáknak hulló levelére?
Tán az árnyékokra, hogy mind arcra esnek,
S leborulva hosszan, tőle búcsut vesznek?
Tán a kurta pejre, mely, ahol csak leli,
A felmagzott burjánt nagybúsan legeli?

4

Tán erre, tán arra... tán a kőkeresztre,
Mely egy kis domb alján földbe volt eresztve?
Sem erre, sem arra: Toldit, az *öreget*
Nézte, hogyan térdel a sír dombja megett.

Nincsen már hajának egy fekete szála,
Öveig lenyúlik szép ezüst szakálla,
Szép fehér szakálla, melyet, amig térdel,
Kebelére kulcsol összefont kezével.

5

Imádkozik ottan csendesen és mélán,
Néha egy könny csillog szeme alsó héján,
Néha, de csak ritkán, megmoccan az ajka,
Ám egy hang, mi nem sok, annyi sincsen rajta.
Feje felett átment a zimankós élet,
Tele most hideg, de csendes tiszta tél lett,
Három éve már, hogy nem az udvart lesi,
Hanem a megígért jobb hazát keresi.

6

Három éve történt, hogy az agg levente
A király haragját ősz fejére vette,
Gáncsolván az udvart, annak puha kényét,
Csinosabb szokásit és olaszos fényét.
Szálka volt szemében a sok díszpalota,
Szüntelen csak zsémbelt: „nem való ő oda,”
Míg, szaván marasztva, elküldé a király:
Hazamene halni, és most holt hire jár.

7

Megavult az ős ház, a zápor lemosta,
Az idő, e vén sas szörnyen megrugdosta.
Érzi a megoszlás napját, hogy eljöve,
Földre kivánkozik majd mindenik köve.
Apró szelek, mikor repülni tanulnak,
Födeléből egy-egy lécközét lefúnak;
Egyszer majd nekivág a zivatar apja,
Beleölti szarvát és a földhöz csapja.

8

Ott van még az ablak, mely a kertre nyílik,
De rozmarinbokor benne már nem díszlik;
Ott van a kis ajtó, de hej megvetkezett!
Belőle a szú is régen kiéhezett.
Rozsdás a kilincse; sarka, amint fordul,
Mintha fájna néki, ríva megcsikordul,
Pedig tudja bölcsen, merre van a nyitja;
S emeli az *öreg* Bence mikor nyitja.

9

Bence Toldinak volt fegyvernök vitéze,
Sokszor volt urával háborúban része,
Akkor csak komázott a kaszás halállal,
Most inkább rőzsefát vinne görnyedt vállal[66]
  Hej! pedig öreg már, sírban a fél lába,
Épen olyan, mint az apja hajdanába',
Apja, a *vén Bence*, kitől nemcsak nevet,
Hanem hűséget is mintegy örökbe vett.

10

Az öreg fegyvernök megállt a küszöbön,
Észrevette Toldit túl a keskeny kövön;
Mutató ujjával béfogá ajakát,
A köhögéstől is türtőztette magát,
  A lovat vigyázta, mert itatni kellett. -
Azonban felállott Toldi a sír mellett,
Inte a cselédnek s parancsolta neki:
Egy kapát, egy ásót hozzon egyszerre ki.

11

Kötve hitt a szolga saját füleinek,
Hej szerette volna megkérdeni: minek?
Veteményezésnek nincs immár ideje,
Nem is volt e kertben, van húsz esztendeje.
  Így töprenkedék, de csak felment azonban,
Lelt ásót és kapát négy kamara lomban,
Lehozá, - az ásót a földbe ütötte
S szemeit urára kérdve függesztette.

12

De Toldi Bencére nem is igen nézett,
Fogta, a gyepen egy kis helyet pécézett,
Négy lépés a hossza, széle csak felényi:
Nem nehéz dolog azt ásóval kimérni.
  Bence meg csak nézte, tűnődvén magában:
Mit akar gazdája sírhalom hosszában?
Sírhalom tövében annak ásnak árkot,
Aki nem lát többé fényes napvilágot.

[66] Célzás az ismert mesére: »A halál és az öreg.« A. J.

13

Nagy szeget ütött ez a Bence fejébe,
Gondolkozott, hogy-mint kerüljön elébe?
Tudta, hogy Toldinál áros a felelet,
Századik szavára alig szól egy felet.
  Azért nem is merte megkérdezni tőle,
Csak nézett hol őrá, hol az ásott földre:
Vitéz Toldi Miklós galambősz fejére
S a keskeny gödörnek fekete földére.

14

Végre feltalálta, hogyan jusson szóhoz,
S ekkép szólamolt meg, nyulván az ásóhoz:
„Hadd segítsek, uram; illetlen az nékem,
Hogy itten, kezemet összedugva, nézem,
  Úgysem ástam én sírt - haótától óta...”
Itt beszédét rögtön félbeszakította
S nézett gazdájára hunyorított szemmel,
Lesve, hogy felel majd igennel, vagy nemmel.

15

De urának nem volt kedve azt ráhagyni,
Egy szóval se mondta, sír lesz-e hát, vagy mi?
Mint a béfagyott tó, nyugodt volt az arca,
Nincs szél a világon, ami felzavarja.
  Bencének ez a kép egy betűt se mondott,
Sőt tán még nevelte az előbbi gondot,
Sötét szomorúság, mint egy messze felleg,
Hírt adott szelével, hogy veszély közelget.

16

Toldi nem bocsátván el az ásó nyelét,
A kapát vevé fel a hűséges cseléd:
Csak folyt, csak folydogált szó ne’kűl a munka,
Végre Bence a nagy hallgatást elunta:
  Nem is hallgatását unta el annyira,
Titkos félelemnek furdalá a nyila:
Akkor kell a sír, ha a háznál halott van,
De ahol halott nincs, minek ásnak ottan?

17

Mégsem mert kezdeni egyenesen belé,
Csak amúgy távolról kerülgetett felé:
„Nagy jó uram, tréfán kivül, megkövetem,
Hogy mi sírt ásnánk most, sehogy sem hihetem.
  Igaz, sírnak indult az egész formája,

Épen egy emberre van kimérve szája,
Széle, hossza megvan, s ha kiássuk mélyét,
Át-alhatja benne egy halott az éjét.

18

„Oh, de hát, mennybéli szentséges angyalok!
Ki belé fekügyék, hol vagyon a halott?
Máskor volt halottunk, mint terített kéve,
Kiterítve szépen csata mezejére;
Akkor volt halottunk s nem temettük őket,
Most nincsen, és mégis vájjuk ezt a földet;
Az egész házunknál nincs egy árva lélek
Rajtunk kívül, akit ebbe temetnének."

19

Bence itt egy kissé elhagyá beszédét,
Letörlé tenyérrel arca verítékét,
Két öreg markán a nedvet eldörzsölte,
Hogy ne csússzon ki a kapanyél belőle.
Időt akart adni, hogy feleljen Toldi,
De a vén Miklósnak nem jött kedve szólni;
Hogy tehát az idő ne teljék hiába,
Visszament beszéde kerékvágásába:

20

„Aki volt halottunk, kedves életében,
Csendes sírban fekszik eltemetve régen:
Kedves nagyasszonyunk, Toldi Lőrinc nője,
Annak a neve van metszve, ezen kőre.
Elkopott az írás - dejszen nem is csoda,
Negyven éve lesz már, hogy bevésték oda;
Elmosá a zápor - dejszen csak hadd mossa:
Úgysem soká lesz már, aki azt olvassa..."

21

Fölegyenesedék e szavakat hallván
S végignézett Toldi a sír puszta halmán:
Szemei sokáig, sokáig nyugvának
Mohos kőkeresztjén jó édesanyjának.
De nem szóla semmit, mintha néma volna,
Rátekinte a vén fegyverhordozóra,
Szeme járásából nem tetszett ki harag,
Mintha mondaná, hogy: „beszélj, nem bántalak".

22

Hát beszélt is Bence, mert nagyon kilátta,
Hogy ma őrá szorult a beszéd magára:
„Szegény édesapám, jó öreg Benedek!
Nyugossza meg Isten sírjában kelmedet,
  Nyugossza meg Isten a haló-porában,
Mert hű és igaz volt élete folytában,
Hűséges cseléde volt kegyelmed annak,
Akinek lábánál csontjai porladnak.

23

„Kelmednek is régen behantoltuk sírját,
Azóta hányadik újesztendőt írják!
Nem is kívánkozik másik házba kelmed,
Tán inkább fiának ássuk ezt a vermet.”
  Így beszélt a szolga elérzékenyülve
És bágyadt szeméből könnycseppet törűle;
Rátekintett Toldi a kicsiny halomra,
Mely a *másik* Bence földi részét nyomta.

24

Alul a kereszten, alul a sírhalmon,
Alig látszott már ki a földből az a domb,
Sőt talán a szem már meg sem lelte volna,
Ha lapú és burján fel nem verte volna.
  Arra néze Toldi s eszébe jutottak,
Amikért szerette a szegény halottat, -
De semmit se szólott, mintha néma volna,
Visszatette lábát a kemény ásóra.

25

Foly a munka, csak foly, ásnak együtt, ásnak,
De egy árva szót se szólanak egymásnak;
Foly a munka, csak foly, vége sincs már messze,
És még, hogy mit ásott, csak gyanítja Bence.
  Megszólal még egyszer faggatózás-képen:
„Oh! talán ez a sír a *György* úré lészen,
Talán összeszedték elszórott csontjait,
Azt akarja uram eltemetni ma itt...?

26

„Oktalan csevegés! magam is rátérek,
Hogy bizz éretlenség, amiket beszélek,
Mintha nem jól tudnám, Toldi György hol vagyon
Gonosz végre jutván medvevadászaton:
  Rút halállal halt meg, vadállat levágta,

Messze völgy hollója két szemét kivájta,
Kullogó farkasok rajta sorsot húztak:
Igy lett vége a rossz testvérnek, fiúnak.”

27

Elkészült az árok. Toldi benne álla,
Kilátszott belőle ősz haja, szakálla;
Bence még a gödröt egyengette, - térden,
Hogy kapája inkább a fenékre érjen.
Toldi felnézett rá s megszólala: „Bence!”
„Mit paran...?” felelt ez, a többi szót lesve,
Várta nagy sokáig, mit beszél gazdája, -
Egyszer a vén Toldi így kezdé hozzája:

28

„Bence, fegyveremnek régi hordozója,
Figyelmezz szavamra emberséges szolga;
Együtt ettünk meg mi sok kenyeret, sok sót,
Jó öreg cimborám, hallgasd meg ez egy szót:
Láttam az életnek minden változását;
Látom most napomnak végső hanyatlását;
Jártam a tömött rend között, melyet kaszált -
Most fejemre várom a kaszást, a halált.

29

„Lajos, büszke Lajos! magyarok királya!
Voltam én is hű, de nincs annak hálája;
Tudja a te lelked, hogy ki és mi voltam,
S betöréd fejemet, mert igazat szóltam.
Adjon Isten neked, adjon a hazának
Erősebb karokat, mint ezek valának;
Adjon tanácsadót, jobbat mint én valék
S tudja Isten, meddig lehettem volna még.

30

„Nincsen az élethez tovább ami kössön,
Aki volt, az régen itt pihen hüvösön;
Kardomon sötétlik három évi rozsda,
Róla ellenségvér soha le nem mossa.
Még tán bírtam volna, de már annak vége,
Nincsen a hazának énreám szüksége:
Nem kell a kalász, ha hő nap megérlelte,
Jobban kell a burján, aki azt felverte.

31

„Vándor-madár lelkem: jól érzi magába’,
Hogy ma-holnap indul melegebb hazába.
Neki már e földön minden olyan fagyott!
Neki én leroskadt hideg hajlék vagyok.
Sírom ez. Kevés nap vár üresen engem -
Te, öreg barátom, te temess el engem...
Ide temess akkor s ne tégy semmi jelet,
Csak, amivel ástam, ezt az ásónyelet.”

32

Elhallgatta Bence a Miklós beszédét,
Lelkére is vette, de kivált a végét,
Zokogott, de el volt a képe takarva,
Eltakarta azt a kereszt egyik szarva.
Úgy sírt, mint az eső, lelkéből a bánat,
Lágyabb szive lévén, mint a gazdájának,
Kinek szeme nyugton nézett üregéből,
Mint sötét tengerszem mély völgy fenekéből.

33

S immár az esthajnal, mintha város égne,
Felsütött pirosan, tüzesen az égre;
Majd lohadt a láng és ami ott marada,
Csak szén, csak korom lőn: a sötét éjszaka.
Romba dőlt a szép nap fényes palotája,
Puszta és hideg lett annak omladványa,
Embertelen bagoly fogott benne tanyát
S elkezdé sivítni halálhozó dalát.

34

Jó Toldi azonban másra figyelmezett:
Egy lóhátasra, ki épen most érkezett;
Régen elpusztult az ősi kert gyepűje,
Nem kellett, hogy azt az útas megkerülje.
Észrevette Bencét s odamenvén hozzá,
Hol legyen gazdája, tőle tudakozá;
De Bence egy szónak sem birt lenni ura,
Csak mutatott kézzel a kivájt odura.

35

Akkor a lóhátas így kezde szólni:
„Jöttem kegyelmedhez, nagy jó uram Toldi,
Jöttem kegyelmedhez, mint hírmondó követ,
Fényes Budavárból hozván a hírt jövet.
Régi jó baráti ottan kegyelmednek

Az öreg bajnokra visszaemlékeznek,
Visszaemlékeznek sok csuda dolgára
S engem íly szavakkal küldenek hozzája:

36

„Eredj, fiam, eredj Pósafalvi János,
Nézd meg a vén Toldit: beteg-é, halálos?
Beteg-é, halálos, hogy kezét sem bírja,
Vagy talán már épen el is nyelte sírja?
  S mondd meg ezt a hírt, hogy ha beteg, haljon meg
Ha meghalt, sírjában hétszer forduljon meg:
Mondd meg neki, hogy a hős magyarnak vége,
Leányágra szállott régi dicsősége.

37

„Játék van Budában, fényes harci játék,
Sok magyar kidőlt már, de egy olasz áll még:
Olasznak süt a nap, annak áll a világ,
Magyar! este van rád, neked jóéjszakát.
  Karján a pajzs, melyet viadalban nyere,
Rajta országcímer, hazánk szép címere;
Eladó a címer, nem is nagyon drága:
Nem arany, nem ezüst, - kis vér a váltsága.

38

„De nincs a hazában, hiába keresnél,
Amely azt kiváltsa, egy kanál becses vér,
Ami van, az olcsó, nincsen semmi ára,
Ingyen öntik a vár szomju piacára.
  Most az olasz, mint egy hím páva, kevélyen,
Országcímerünkkel hazájába mégyen...”
„A pokolba megyen!” rivalkodik Toldi,
„Vén sas, ifjodjál meg, nem érsz rá meghalni!”

39

És az ősz levente, e szavakat szólva,
Kiugrék a sírból, mintha ifju volna;
Háborús tenger lőn lelke, melynek habja
Tűzokádó hegytől fel vagyon forralva.
  S monda: „Vidd hírül az öreg cimboráknak,
Hogy a vén bajnokot sír fenekén láttad:
De a lelke ott lesz a viadaltéren;
Vérbosszúját állni az idegen véren.

40

...„Menj, vakard meg, Bence, kurta pej lovamat,
Étellel, itallal újíts föl magamat,
Pincémben tekerd ki a bedagadt csapot
S hozz öreg bort, attól ifju kedvet kapok.
  Te meg, Pósafalvi, jőj be vendégemül,
Hálj nálam, sötét lesz elmenned egyedül,
Légy vendégem és lásd: isten-igazában
Hogy' iszik, hogy' vigad a magyar buvában."

41

Akkor bemenének. Benn a tág szobában
Ivott és vígadott Toldi haragjában,
Birkozott a borral, erejét próbálván
És meggyőzte a bort, erős lábon állván.
  Bence, meg a másik, eláztak mellőle.
Toldi is ledőlt egy kopott medvebőrre:
De csak úgy boronga szemein az álom,
Mint ha árnyék napfényt kerget a határon.

Második ének

‚Egy olasz vitéztől mind elejtetének.'

Ilosvai

1

A hajnal, az égnek gyönyörű tündére,
Nem űle ki másnap az ég küszöbére,
Tán bizony beteg lett, ágyba lévén esve,
Hogy ki sem pillanta sem reggel, sem estve.
  A puszták határit sűrü köd takará,
Mely egész nap röstelt fölmenni, vagy alá,
Nagy, nehéz, fojtó köd, milyen az embernek
A lelkét is nyomja, rátapad tehernek.

2

Toldi ment az úton, csak másodmagával,
Be lévén födözve nagy vastag ruhával:
Teste béburkolva őszi nap ködével,
Lelke bús haragnak sötét fellegével.
  „Hm" köhinte néha; néha felsohajta.
Nagy lehet az a bú, hogy erőt vesz rajta,
Nagy lehet nyakán e hároméves gyermek,
Hogy az erős Toldi sem birá a terhet.

3

„Elvadult a vén sas” - gondolá, „de lesz még,
Sokszor lesz *ilyen* nap, mikor fölkeresnék,
Mikor vén karjaim és rozsdás fegyverem
Örömest megvennék e kis szón: kegyelem;
De adhat kegyelmet, adja bár halmazzal:
Ha eddig nem adta: most nem élek azzal!
Nyakamon penészlik az unalom örve,
Testem meg van törve, lelkem meg van ölve!

4

Jött azonban a dél, bárha nem süt a nap,
Jön az éj, bár holdja nem világol annak,
Sem egy szelet holdja, sem egy szem csillaga.
Hogy magát legalább látná az éjszaka.
Végre egy hűs szellő addig erőlködött,
Hogy messze zavarta a nagy lomha ködöt;
A piros hajnalnak volt az csipős szele,
Mely a Toldi útján harmadikszor kele.

5

Ébred a zaj reggel híres Budavárban,
Ősz Lajos királynak fényes udvarában,
Áll a harci játék, vagy inkább csak állna,
Ha mérkőzni bajnok, már csak egy is válna.
Vált ugyan még eddig minden nap, de mennyi,
S mindnek meggyalázva kellett visszamenni:
Mert halálos vért az olasz bár nem ontott,
Tíz is megfeküttе egy nap a porondot.

6

Nagy is volt az olasz, sok erő fért belé,
Fekete mén lova nehezen cipelé,
Sokat nyomott rajta páncéla, fegyvere,
De csontos teste volt a legsúlyosb tereh.
Hetykén járt alá s fel ország címerével,
Faggatá a népet gúnyoló beszéddel,
Szíve a szerencsén hólyaggá fuvódott,
S gyakran éles szókkal így csúfolódott:

7

„Nem vagyok én tenger idétlen csodája,
Hogy elálljon rajtam utca szeme-szája;
Nem is jöttem ide, pórázon vezetve,
Táncomat mutatni, mint valamely medve.
Sőt a szemfényvesztést sem oly nagyon értem,

Hogy magát ily sok nép összetörje értem:
A szemfényvesztésnek csak *egy* módját tudom...
Aki meri nézni, jőjön, megmutatom.

8

„De ugyan ki jőne? melyik merne jőni,
Gyenge ábrázatját kövön összetörni...?
Ne lopjuk az időt: felment annak ára;
Jobb, hogy minden ember hazamegy dolgára; -
  Én is ezt a címert hazaviszem innet,
Mivelhogy ez engem örökösen illet:
Jó'jtszakát, magyarok, ámbár reggel vagyon:
Váratok piacát én immár elhagyom."

9

Mint a bőszült gulya, ha vérszagot érez,
Bömbölve fut össze a kiomlott vérhez:
A lázadt magyarok azonképen vannak,
Mind az olasz felé törnek és rohannak.
  Mennydörgést felülmúl vészes ordítások,
Látszik, de nem hallik fogcsikorgatások?
Mint a tengerhabok, egymást zúgva tolják
S amint neki dőlnek, recseg a nagy korlát.

10

Feláll a király is hímzett sátorában,
Mind a két ajaka reszket haragjában,
Homlokán a ráncok sűrűbbre vonúlnak,
Szeme széjjelvillog, orcái kigyúlnak.
  Egyszersmind előáll két derék levente,
Egy édesanyának szülötte, nevelte,
Egyformák tetőtül talpig épenséggel,
S szólnak a királyhoz tanult emberséggel:

11

„Szépen megkövetjük felséges királyunk,
Hogy hitvány beszéddel színe elé állunk,
Nem tehetünk róla, mert a vérünk lázad,
Égeti lelkünket e szörnyű gyalázat.
  Ím az országcímert, négyes szalagjával,
Négy ezüst szalagján hét oroszlánjával,
Koronás, keresztes, hármas zöld hegyével
Egy bitang kalandor játékon nyeré el.

12

„Tiszteljük, becsűljük az olaszt mi otthon,
De magyar hazánkban rajtunk ki ne fogjon,
Ne kössön velünk ki, csúffá ne tegyen, mert
Megharagszunk, aztán nem nézzük az embert.
  Sohse lásson úgy föl hústorony testével,
Szeme föl se nyíljék kocka-szerencsével:
Gyermeki játszásnak mi a dicsősége?
Rója fel, hogy annak sírás lesz a vége.

13

„Vagy talán azért van úgy elkevélyedve,
Hogy vele kitűzni senkinek sincs kedve?
Nincs, mert nem játékra való ez a dolog,
Melyben egy nemzetnek böcsülete forog.
  Nem játszhatnék, midőn haragszik a magyar
És hazájáért nem orra bukni akar:
Szégyen és kacajgúny a bukás jutalma:
De dicső az ember hazájáért halva.

14

„Azért megkövetjük felséges királyunk,
Mi e csúfolóval mostan szembeszállunk,
Szembeszállunk pedig nemcsak kopjaszálra,
Hanem, ahogy illik, életre s halálra.
  Nem való játékra az efféle dolog,
Melyben egy országnak becsületi forog:
Gyalázatos élet a bukás jutalma:
De dicső a bajnok, a hazáért halva.”

15

Míg az egyik szólott, fejjel a testvére
Ráüté a szókat, mintha ő beszélne;
Hallgatá a népség, mint valamely papot,
Víni mind a kettő engedelmet kapott.
  Az olasz kivonta - s végignéze kardján,
Fényes lapját kétszer végigfente karján,
S megfordult a lóval egy álló helyében,
Körülhordva szemét a temérdek népen.

16

A nép mit se hajtott az olasz vitézre,
Mintha fénylő kardját nem is venné észre;
Most már bizonyosnak hitte a diadalt,
Tudta, kinek híják a két szép fiatalt, -
  Azt is, kinek híják, azt is, hogy ki fia,

Azt is, hogy mindkettő nagy vitéz dalia;
Kik midőn a korlát közzé bejövének,
Rájok minden szemből nevetett a lélek.

17

Gyulafi nemzetség sarja mind a kettő,
Egy napon és órán hajtá őket egy tő,
Iker magzatai egy édesanyának,
Szemre, szívre, főre hasonlók valának.
Mint midőn egy szárra két szép gyümölcs forrad.
Mindenik megsínyli, ha az egyik sorvad:
Úgy hangzottak össze a legkisebb vágyban;
Ittak egy pohárból s háltanak egy ágyban.

18

Lóránt az idősebb - alig néhány perccel
Néha, midőn tréfált, büszke is volt ezzel;
Bertalan az öccse, - de magasabb nála,
Legalább oly fokkal, mint egy haja-szála.
Ezen esett néha szóbeli feszengés;
Nem is vala köztük komolyabb versengés,
Mígnem a két ifju azt az időt érte,
Mikor mindenik szív a magáét kérte.

19

De midőn ama szép korra eljutának,
Melyben már az ifju örvend a leánynak,
Mikor elbájolja minden, ami szűzi,
És, ha mit az eldob, kebelére tűzi;
Mikor - oh, élet rövid paradicsoma!
Egy virág, egy fűszál, vagy csak lába nyoma,
Egy vonás, egy semmi... rája emlékeztet,
És a szívben meleg forrást gerjedeztet;

20

Mikor, mondom, e szép korra eljutának:
Szerelmére gyúltak ketten egy leánynak;
Kende Rózsa volt az, Kende Pál magzatja,
Büszkébb vala rá, mint őseire, atyja.
Annak szánta lányát, akit keble választ,
De ez a fiúkban nem birt tenni választ;
Szíve mindenikhez egy mértékbe' vonzá
A kettős szerelmet egyszerre viszonzá.

21

Váltig mondja Lóránt, váltig is izenget,
Hogy ő az idősebb, s az idősebb enged;
Bertalant is gyötri a testvéri bánat:
Ő az ifjabb, úgymond, és az ifjabb várhat.
  Százszor a leányt ők nevezik biróvá:
Egyszer sem tehetik részre-hajolóvá,
Míg nyomos tanáccsal közbeszól az apja
És a döntő percet három évre szabja.

22

És már a kitűzött három év letelvén,
Nem enyhíte semmit az ifjak szerelmén;
Hiába kereste mindenik a halált,
Mert csak hírre-névre, dicsőségre talált.
  Ismeré azt minden, a két forgótollat,
Mely elüljár mindég, hol veszély van s hol had;
Ismeré a kardot, melyhez oly hű társa,
Valamint a két szem egy közös látásra.

23

Ott valának, midőn Lengyelország népe
Másodízben térdelt nagy Lajos elébe,
Ki utólszor vonta fegyverét, - a litván
Zendülők haragját hódolni tanitván.
  Ott valának, midőn a gőgös Velence,
Az Ádria-tenger mátkája, kegyence,
A föld kincsesháza és a világ ura,
A magyar fegyvertől békeszót koldula.

24

Jelen voltak nemrég a nápolyi harcon,
Hol vérbűne díját elvevé az *asszony*,
Ki Lajosunk öccsét birta hajdan férjül,
És még nem számolt be a kiontott vérrül,
  Amiért hogy András ő általa vesze.
Most elérte Isten bosszuálló keze
Gyilkoló vasától négy dühös magyarnak, -
Neve... bár ne volna... vesszen a cudarnak!

25

És már a kitűzött három év letelvén,
Nem könnyíte semmit a leány küzdelmén;
Szomorún adá ki az utolsó választ:
Kettő nem bírhatja, hát egyet se választ. -
  De én messzehagytam a beszédem sorját;

Ha! mint forr a népség! hogy zsibong a korlát!
Az olasz csak rám vár, lova hetykén táncol;
Maga pedig így szól és homlokot ráncol:

26

„Gyermekek, ez a hely nem tinektek való,
Fussatok, eltapos itt a katona-ló...
Hír ne'kül hazulról minek távozátok?
Sírva-ríva keres az édesanyátok."
Így csúfolta őket az olasz előre;
De a két levente nem ijedt meg tőle,
Vérvörös tollukat kapák mind a ketten
S küldék neki ilyen erős izenettel:

27

„Mondd meg az olasznak, a bitang lelkének,
Fogja meg zabláját csúfoló nyelvének,
Az gyermek, akinek nyelve a fegyvere,
Nyelvet öltögetni mi nem tudunk vele:
De ha kedve is van, bátorsága is van
Víni bajnok módra: íme tollunk, itt van.
Válasszon közűlök, tűzze sisakjához,
Könnyű a választás, mindenik halálos."

28

Ezt hallván az olasz, nevetésre fakadt,
Kéklő sisakjához tűzte a tollakat,
Melynek a legcsúcsán a maga nagy tolla,
Egy fekete sas-szárny, volt hátrahajolva.
Kiszakaszta ebből két parányi szálat,
Küldé a fiúknak s vele gúnyos választ:
„Jőjön mind a kettő, vagy, nem bánom, annyi,
Ahánynak egy-egy szál pelyhet győzök adni."

29

A magyar leventék átalltak egyszerre
Csapni az olaszra, ketten egy emberre,
Nyilat húztak; a nyíl esék Bertalanra,
Megölelte bátyját és indult rohanva.
Lova mintegy úszott a levegőégen,
Dárdáját előre szögezte keményen:
Dárda, ember és ló úgy suhant előre,
Mint egy óriási szárnyas nyil, kilőve.

30

Megállott az olasz, mintha kőszirt volna
S messziről száguldó szélvésszel dacolna;
A ló sem moccant meg, még a fülhegye sem,
Ahogy azt előre szögezé hegyesen.
  De midőn alig volt ötlépésnyi távol,
Egyet szökött hajszra, mintegy csak magától,
Míg gazdája nagyot billente a dárdán,
A magyar vitéznek hónaljába mártván.

31

A derék levente lováról ledőle;
Meghorkant a szép ló és elszaladt tőle,
Futkosott gazdátlan s addig meg sem állott
Míg mind le nem hányta a nyeregszerszámot.
  Elbusúlta magát a másik dalia,
Látván, hogy elesett kedves atyjafia:
Megereszti fékét és vágtatva nyargal
Az olaszra, kivont széles görbe karddal.

32

Nagy volt a csapás, mit a levente mére
Az olasz vitéznek sisakos fejére,
De mégis nagyobb, bár csak balkézzel adta,
Mellyel az idegen a csapást fogadta.
  Elszakadt a kardvas épen a tövében,
Markolatja maradt az ifjú kezében,
Parittyázott a vas - felrepült ragyogva,
Aztán eltemette magát a homokba.

33

Mig ezt cselekedte izmos balkezével,
Jobbjával a súlyos dárdát emelé fel
(Súlyos volna másnak, de neki csak álom)
S megcsapá vele a szegény ifjat vállon.
  Egybe' visszarántá. Dőlt a test utána,
Mert nyakába akadt a bárdnak szakálla:
Fővel esett, lábát felfogá kengyele,
Bokros paripája futni kezdett vele.

34

És elfutott volna megbokrosult lova
Fennakadt testével Isten tudja hova, -
Kövön törte volna össze ifju fejét,
Szomjú föveny inná szétloccsant velejét:
  De nem óhajtotta íly csúnya halálát

Az olasz levente: kapta nagy dárdáját,
Szügyébe hajítá a szép paripának:
Visszatántorodva lerogyott az állat.

35

A király orvosi most elésiettek,
Kezök alá venni az elesetteket:
Megörűltek mindjárt s paizson emelve
Vitték onnan őket nyúgodalmas helyre.
  Seböket kimosták tiszta forrásvízzel,
Bekötözték szépen, drága balzsamírrel;
Mikor ők elhagyták, jött az édes álom,
Aki legjobb orvos ezen a világon.

36

Aki legjobb orvos, aki legjobb dajka,
Vagy tán puha bölcső, vagy himbáló sajka,
Vagy folyam az élet s halál közti mesgyén,
Egyik partja innen, a másik túl esvén.
  E folyón az ifjak ellenkező partra
Váltanak egymástól; - Isten úgy akarta:
Lóránt az életre, szerelemre virrad,
Bertalannak enyhet a nyugasztó sír ad.

Harmadik ének

‚Nagy öklelő fáját hogy fölhányja vala
Lajos király kérdi, vajjon kicsoda volna.’

Ilosvai

1

Az olasz, a téren egyedűl maradva,
Ballagott kevélyen, el se volt fáradva;
Hajszála se görbült a nagy viadalban,
Nemhogy nehéz sebet kapott volna abban.
  Nyargalódzik fejér lován a *hirdető*,
Bő köpenyeg rajta, mint egy nagy lepedő;
Köntösén islóggal, arany-ezüst hímmel
Írva és kivarrva sok szép jeles címer.

2

„Magyarok,” kiáltja, „címeres vitézek!
Idegen bajvívók s mindenféle népek!
Nyílik a sorompó életre-halálra,
Ország címerének szabadítására.”
  Monda, és kinyitván a magas korlátot

Három ízben kürtölt, háromszor kiáltott:
„Megnyílt a sorompó életre-halálra,
Ország címerének szabadítására.”

3

Zúg-morog a népség, néz hátra, előre,
Várja, hogy bajvívó valahonnan jőne,
Nyitva a sorompó és a rézkürt harsog,
De vitéz nem akad, aki vína harcot.
Szerbe-számba vette a hadieszközét -
S elhagyá az olasz a sorompók közét.
Felállt a király is, szégyenült haraggal,
És indulni készült a többi urakkal.

4

Ekkor a várkapus kürtjével jelt adott,
Patkók csattogása messziről hallatott,
A király megállott, az urak is szinte,
Nagyot várt a népség, mind arra tekinte.
Pej paripán vágtat egy iszonyú barát,
Ki magára öltött egy durva szőr harát,
Mely feje bubjától a sarkáig leér, -
Derekán keresztül kötve vastag kötél.

5

Rőt csuklyája megől a képe sem látszik,
Mert levonta mélyen, egész az orráig,
Egyebütt takarja szakálla, bajusza,
Mint fejér zászlócska, szellőháton uszva.
Öklelő dárdája, melyet bal kezén hord...
Vélnéd, hurcol egy nagy pusztai kútostort;
Olyan hosszu, mondom, de nem oly hajlékony,
Vendégoldalnak sem lenne biz’ az vékony.

6

Csípejéről görbe kardja lóg, szertelen,
Jóval alul ér az a vaskos kengyelen.
Rezes volt valaha, most is látszik rajta,
Csakhogy a réz most már zöldet játszik rajta.
Kétfelől a kápán két tömérdek fegyver -
Egy hadi szekerce s egy buzogány hever:
Otromba két szerszám, ordasnál ordasabb,
Nem kímélte tőlük a cigány a vasat.

7

Ennyiből áll rajta az egész fegyverzet. -
De hátra van még egy csudálatos szerzet:
„Ahol jő” nevetnek, akik arra néznek,
„Rozsdás fegyvernöke a rozsdás vitéznek!”
  Balfelől belepte egy nagy öblös paizs,
Ami nagy lenne, ha tekenő volna is;
Teherkép emeli, nem ótalom végett,
Nem őróla szabták ahhoz a mértéket.

8

A paizs megől egy néminemű dárda
Rozsdás rőt fejével kandikál ki hátra;
Szélességre ugyan ásónak is elég
Lenne, ha elvágnák a hosszának felét.
  Kétfelől a nyergen egy-egy szál parittya,
Erős bikabőrnek hátából hasítva,
Lóg le, mint valamely óriás bocskora,
Bennök egy-egy kő, mint a fejem akkora.

9

Hátul a nyeregnél feküttek a nyilak;
Ezek is megannyi szárnyas kopjafiak;
Vállán az öregnek van az erős kézíj,
Elszörnyed az ember arra csak ránézni.
  Jobb kezében, amit nem várt esetre tart,
Egy pár meztelen vas, igaz fringia kard,
Hosszu, görbe, széles - nagy az ő mivoltok,
Sömörként borítják véres rozsdafoltok.

10

Így körültámasztva sok nehéz fegyverrel
Lassabban poroszkált a ló a teherrel,
Ellenben a másik, az ijesztő barát,
Csakhamar elérte a bámulók sorát.
  Összenézett a nép, nézett, de hallgatott
S a lovas barátnak nagy sikátort adott,
Mint mikor a Vörös-tenger kettéválván
Habjai csendesen ültek egymás vállán.

11

De midőn a szolga odaért ügetve,
Kifakadt a népnek a nevető kedve,
Kifakadt s azonnal magas fokra hágott,
Üzvén az öregből sok bolond csúfságot.
  Kérdi egyik: „Hogy’ az ócska vasad, bátya?

Hátha vásárt ütnénk: sokan vagyunk, látja.”
„Atyafi! eladó a hasadt tekenő?”
Rikácsol egy félhang: „Ugyan hozza elő.”

12

Jól hallotta Bence, (mert hiszen hogy ő volt,
Arra tán nem is kell vesztegetni a szót)
Egy betűig hallá, de tűntette magát,
Mintha nem értené a csufolók szavát.
Derekát azonban kezdte egyengetni,
Kár, hogy csak a nyakát tudta hátrább vetni;
Virgonc legénysége is eszébe jutott,
Próbálta, ha tudná, amit akkor tudott.

13

Megsodorta bajszát, de az visszahajla
S mely elébb volt csákó, lett belőle kajla;
Néha meg-megrántá a zabolaszárat
S ijedtében majd leült a jámbor állat.
A pajzán suhancok méginkább nevették
E hiuságért az isten-teremtettét:
„Félre, félre, nyargal a szilaj paripa;
Fusson, aki futhat; ember-halál lesz ma!”

14

Bence jobbra-balra sandalít félszemmel,
Káromkodni volna kedve, csakhogy nem mer,
Komoly ráncba szedi szemöldöke táját,
„Megvetem,” gondolja, „a csufolók száját.”
Ballag nagy-begyesen, a kacaj követi,
Mert sehogysem illik e méltóság neki,
Úgy se’, mintha rozsdás sisakja helyére
Üstöt borítana borzas vén fejére.

15

Ócska mentéjéről perém és paszománt
Csüng előre-hátra fülek, farkak gyanánt,
Nadrága még birná, csakhogy, az átkozott -
Szörnyüség! a térdin hogy’ megfogyatkozott.
Sárga csizmáján nincs egy mákszemnyi sárga,
Legöregebb lenne az a zsibvásárba’;
De a sarkantyúján van ám rozsda elég,
Tán bizony kincsások a föld alatt lelék.

16

Ballagna begyesen, de, ebanyja lova,
Egyszer csak megáll s nem megy se té, se tova:
„Co fel, sárga, co fel!” biztatja hiába,
Nem mozdúl a sárga, leragadt a lába.
  Hátra tekint Bence: „Ejnye veszetthordtát!”
Négy-öt erős fickó tartja lova farkát;
Felejti mérgében, hogy félni kellene
S ily szavakat szórat a bosszuság vele:

17

„Cudarok; zsiványok, haramiafajták,
Kik az embert fényes délbe’ megtámadják, -
Léhűtő pocsék nép: ezelőtt húsz évvel
Bántatok volna így szegény jó gebémmel!
  Birnám csak én is úgy, mint akkor, vén tagom.
Nem tréfálna kendtek velem ily vastagon;
Most is megmutatnám ugyan, ki az ember,
Csak ne volna rajtam ennyi súlyos fegyver.”

18

Vesztedre beszéltél; szegény jámbor öreg,
Egymást érik a nagy pajzson a kövek,
Kushad Bence vitéz, fejét aláhúzza,
Hogy valamiképen a kő be ne zúzza.
  „Üssük, üssük, ott mász a tekenősbéka!
És foly a legénység csintalan játéka,
Még tovább is folyna, ha a szörnyü barát
Meg nem hallaná az ingerkedők zaját.

19

Meghallotta ám és hátra is tekintett,
Szólni ugyan nem szólt, csak kezével intett,
Öklelő dorongját magasra emelé,
Rázta fenyegetve a pajkosok felé.
  S mint mikor vesszőjét sejtve a mesternek,
Az iskolás fiúk pisszenni se mernek:
Hirtelen elnémult a vihogó lárma;
Tőlük ugyan Bence akár fején járna.

20

Most az ősz barátra fordult a figyelem,
Ki lovát ugratta a bajvívó helyen;
Nem kövér a pej ló, de csontjai nagyok,
Szép simára kefélt szőre pedig ragyog.
  Kitetszik belőle, hogy nemes a vére,

Szinte örül, hogy ma táncolhat kedvére,
Kényesen hordozza az erős leventét,
Látszik, hogy az Isten sem hámba teremté.

21

A barát a lóval karikára forgott,
Felhányta magasan a nehéz dorongot
S megkapá marokkal, - vagy tán meg se kapta
Csak, mint könnyü pálcát ujjain forgatta.
  Zúgott a nehéz rúd, kavarván a szelet,
Nagy tányért csinált a barát feje felett.
Fényes karikát írt hegye a fegyvernek,
Mint ha tüzes üszköt csóválgat a gyermek.

22

Álmélkodik a nép, eláll szeme-szája,
A vitéz karoknak erejét csudálja,
Suttog babonáról, kételkedve morog:
Nincsen Istentől e szemmel látott dolog.
  Van, ki a barátban Toldira ismerne,
De vénelli Toldit oly nehéz fegyverre;
Másik úgysegélylyel állítja, hogy megholt
Az öreg Miklós, - ő temetésén is volt.

23

Olyan is van elég, aki, ha csak lehet,
Szörnyíti erősen a csudás híreket,
Sőt, ha mástól nem hall, jobban esik neki,
Ha maga csinálhat és azt terjesztheti.
  Egyik ezek közzül azt a mesét lelte,
Hogy e biz' a meghalt Toldi Miklós lelke;
Elragadt a félsz, a sziveket eltelé, -
Még aki nem hitte, az is borzadt belé.

24

Kérdezi a király: ki s kicsoda volna,
Ha már az ősz bajnok, Toldi, odavolna?
„Azt mondátok nekem, hogy a vén sas nem él:
De hol venné magát hasonlatos személy?
  Akár nagy termetét és őszöreg fejét,
Akár pedig nézem iszonyú erejét:
Mindenhogy' csak a vén Miklóst lelem benne,
Ily szakasztott mása honnan is teremne?"

25

Az urak egymásra néztek, de nem szóltak,
Látszott képükön, hogy zavarodva voltak,
Nem akadt közűlök aki szót emeljen,
Mindenik azt várta, hogy másik feleljen.
  Végre monda egyik: „Hihető, hogy csak ál
- Mint a gúnya rajta - a bajusz és szakáll;
Hiszen bírja, bírja vén ember is vasát
De csak fiataltól telik e gyorsaság.

26

„Aztán a vén Toldi - nagy híre volt annak,
Urát is adhatom mindenkor szavamnak -
Nem soká élt, hogy az udvart idehagyta
Vakmerő goromba beszédnek miatta.
  Elkövetett bűnét vette-e szivére?
Vagy csak a vénségtől állott meg a vére?
Akárhogy, akármint, de őt testi szemmel
Nem látta azóta földönjáró ember.”

27

A király megrázta ősz fürtit hajának,
Ködöt vont szemére néminemü bánat,
„Tudom”, monda, „tudom; emlékezem arra
Az oly sokszor megbánt - »távozzál« - szavamra.
  Emlékezem, mikor voltam olyan gyenge,
Hogy az igazmondást nem birám el szembe; -
Mert zsémbes, de hű volt a vén Toldi nálam:
Keserű orvosság durva fakanálban.

28

„Akkor is... de nem jut már eszembe szava -
Úgy emlékezem, hogy néki lett igaza,
Megbántam a dolgot, nemsoká hogy elment,
S hej örömmel adtam volna a kegyelmet:
  De ti azt mondátok, már minden hiába,
A király haragját elvitte sirjába...
Mely hazugságot én most megbocsátanék,
Csak volna életben a régi szolga még.”

29

A király e szókon méla gondba merült,
De vidult azonnal, orcája kiderült:
Nemcsak látja már, hogy erősek az inak,
Mennydörgő szavát is hallja vén Toldinak.
  Mert míg az urakkal a király szót váltott,

Háromszor kerülte az meg a korlátot;
Nem kerűli többször, kiáll a középre
S így rivalkodik a körülálló népre:

30

„Hát én itt magamban körös-körül járjak,
Mint a nyomtató ló, vagy a kerge állat?
Talán azt hiszitek, hogy útam-veszetten,
Szándékomon kívül csak idetévedtem
  És azért kerengek, hogy a rést, amelyen
Szabadúlni tudnék, valahol megleljem?
Háborgós nyila! hát nem akad egy kölyök,
Aki szembeálljon, mikor víni jövök?

31

„Hogy nem ért a szórul...? vagy hol az a talján?
Most jőjön erejét fitogtatni, hadd lám!
Vagy talán odébb állt az országcímerrel,
Szégyellve, hogy ahhoz jut oly könnyü szerrel?
  Ó! hogy ez a várhegy meg nem nyitja száját
S e bámész juhoknak el nem nyeli nyáját;
Nem elég, hogy szabad címert hagya rátok, -
Védni azt a sírból járjon fel apátok?”

32

Így kiált a csuklyás, elég értelmesen;
Félreáll az olasz, nem venné észre sem,
Hej dehogy mutatná magát víni késznek,
Csak ne szégyellné, hogy annyian ránéznek.
  Felzökken lovára, amely szinte görnyed,
Nyomul a középre káromkodva szörnyet:
„Vén pap, mit keressz itt? meguntad életed?”
„Olasz! neked hoztam utolsó kenetet.”

33

Azzal egyberoppan a két erős bajnok.
Toldi a nyeregben jobbra-balra hajlong,
Jobbra, balra rántja tanult lova száját
S játszva kikerűli az olasz dárdáját.
  Szúr aztán az olasz a semmin nagyokat,
Mint a vénasszony, ki négy szemmel varrogat, -
Cérnát vonna tűbe... épen mellette jár -
Csak, ahová kéne, fokába nem talál.

34

Megharagszik egyszer a nagy bálvány olasz:
„Gyilkolom a lelkét! hát engem csúfol az?
Öklelő dorongját vállán hordja veszteg
Védd magad - mert véged, ha én hozzákezdek.
Elhibázza Toldit, mint előbb, a dárda,
De mikor mellé jut és ez nem is várta,
Kardot ránt az olasz - a szőrcsuklya reped, -
Megrémül a sok nép: „no barát, jaj neked!”

35

Jaj is volna, bizony, vagy tán jaj se volna,
Szörnyet halna Toldi, egy igét se szólna:
De acél-sisak van a szőr-csuklya megett,
Másszor is kapott az oly ütést eleget.
Kardot ránt az öreg, de míg azt kivonja,
Hármat csap az olasz sebesen, egy nyomra:
Peng harmadszor a kard, elakad középen,
Csonka vaskó marad gazdája kezében.

36

Nekihúzalkodik a barát is, kapja,
Ahogy Isten bírni adta, oda szabja;
Féluton a kard-él az olasz nyakához,
Sose hal meg, ha e vágás nem halálos:
De látván, hogy eltört ellenfele kardja,
Iszonyú csapását rögtön visszatartja
És kiáltja Bencét, hogy ez egy heverő
Kardot a vitéznek hamar hozzon elő.

37

Megfogadja Bence, a kard elérkezik.
Most sokáig tartó vívás keletkezik:
Kar feszűl kar ellen, szablya szablyát penget; -
Egytestvér a két kard; hát egyik sem enged.
Kétszer csapnak össze, annyiszor pihennek;
Harmadszor dühösen megint összemennek;
Maga Toldi is már ühmgetésre kezdi,
Látván, hogy erejét oly hiába veszti.

38

Megharagszik aztán s odavág olymódra,
Hogy legény korában is számot tett volna:
Felfogá a másik a csapást, de élit
Egymásba rótta a két kard, szinte félig.
Nem birá az olasz kardját megtartani,

Recsegve-ropogva tágultak inai:
Repül a hegyes kard szárnya-szabadjában
És billegve áll meg egy sorompó-fában.

39

Az olasz elugrott: ezer szerencséje!
Mert iszonyút vág most a barát feléje,
Olyat, hogy utána rándult maga ferdén
És csak kicsi tartá, hogy megmaradt nyergén.
  Káromkodik egyet, ott van buzogánya
(Félmázsa, ha nem több) zúdítja utána,
Sejti amaz és a lóserényre fekszik,
Annak köszönje, hogy haláltól menekszik.

40

Az idegen bajnok gyorsan visszafordul,
Vér fut a szemébe, részeg, de nem bortul,
Él, hal, neki mindegy, rohan a barátja,
Ágaskodik a ló, villámlik a dárda:
  Mintegy el akarja ellenét gázolni, -
Csakhogy nem ereszti ám oly közel Toldi:
Szügyének feszíti nagy öklelő fáját,
Úgy buktatja hanyatt a lovat s gazdáját.

41

Ekkor a vén Miklós leugrik lovárul
És kivont fegyverrel az olaszhoz járul;
A király engedne: „Kegyelem!” kiáltja,
De elébb járt a vas, Toldi Miklós bárdja.
  Maga lóra pattan, maga Bencének int,
Azzal útat veszt a sokaság közt megint:
Megfélemlik a nép, csak bámul utána, -
Míg el nem csapódnak egy közel utcára.

42

Nagy hallgatás után ébredez a zsibaj,
Először csak egyes, kérdő hangjaival,
(Szálankint először; úgy lehet mondani;)
Felelet helyen is mind kérdést hallani:
  „Ki volt ez? mi volt ez? ördög-e, vagy barát?
Mért fel nem födözte a királynak magát?
Mért hódolni nem ment? vagy semmi szüksége
Földi jutalomra, földi dicsőségre...?

43

Lett aztán zaj elég, sok szónak sok alja,
A hírnök azonban kürtjét megfuvallja:
Harsog tölcsér-szája a fonatos réznek,
Elcsitúl a lárma és mind odanéznek.
  Felkiált a hírnök: „Ha van, aki meri
Állítni, hogy az ősz bajnokot ismeri,
Álljon elő bátran és ha igazat szól,
Jutalmát veszi a felséges királytól.”

44

Mindjárt is előáll Pósafalvi János
És meghajtva térdét így szól a királyhoz:
„Felséges uram, én esküszóval merem
Állítni, hogy az ősz bajnokot ismerem.
  Tegnapelőtt este én vittem neki hírt,
Hogy az országcímer idegen kézre birt,
Ettem, ittam vele, láttam is táncolni:
Sose menjek haza, uram, ha nem Toldi.”

45

E szavakkal önte a királyba lelket.
Kapott is jutalmul két szép nemestelket,
Hátraszól a király a nagyurak felé:
„Írjátok meg” úgymond „aranyos levelét.”
  Egyszersmind az urak közül kiválogat
Fényes öltözetű éltes embert sokat:
Toldi után küldi: híják nyomba’ vissza:
Sehogy ott ne hagyják, szörnyen rájok bízza.

46

De a nép sokallja mindezt sorra lesni,
Ujjongatva ömlik Toldit fölkeresni,
Azt hinné az ember: tűz felé szaladnak,
Majd felfordul a vár, oly robajjal vannak.
  A királynak sincsen kedve lent maradni;
Négyszemközt akarja Toldit elfogadni:
Nem bízik magához (föl is azért megyen)
Hogy a *négy szem* közzül *kettő* száraz legyen.

Negyedik ének

‚Dicsérete, tisztességi lön barátnak.'

Ilosvai

1

Immár Toldi Miklós, és öreg szolgája,
A Dunán átkelve Rákosmezőn jára,
Toldi elül, Bence utána csendesen,
Nem dobban az úton lovaik lába sem,
  Körme sík homokba csuklóig lehalad,
Nyom előttük sincsen, utánok sem marad;
Ha maradna is, azt mindjárt egyenlőre
Söpri az éjszaki szélnek fölözője.[67]

2

Ballag a vén Toldi, tépelődve ballag,
Ki tudná, mit gondol azért, hogy csak hallgat?
Látom én: a folyó, azért hogy hallgatag,
Mélyebb szokott lenni, mint a csörgő patak.
  Bence sem szólott még, amióta jőnek;
De a hallgatást nem soká bírja ő meg:
Csak az első egy szót ejtené ki Toldi,
Majd ki tudná ő a többijét pótolni.

3

Úgy intézte a sort, hogy gazdája mellé
Érkezzék, de mintha észre nem is venné;
Akkor hol köhentett (nála szokott próba),
Hol pedig lovával őgyeledett szóba.
  Avval is kénytelen volt felhagyni aztán,
Bölcsen átallátta hogy semmit sem használ;
Mentek, mendegéltek még egy jó darabot,
Egyszer a vén Miklós e szókra fakadott:

4

„Nem hiába ástunk földalatti vermet:
Lásd, Bence, a földön már meg sem ismernek;
Mesévé csinálnak maholnap engem is,
Amiről azt mondják: hisszük is azt, nem is."
  Itt elhagyta kissé, vagy épen elakadt -
Érzé, hogy ha még szól, mindjárt sírva fakad;
Így sem óhatá, hogy titkon el ne lepje
Szeme ősz pilláit könnyjének egy cseppje.

---

[67] Szérű-eszköz. A. J.

5

Nem sok idő kellett, csak amíg az ember
Kettőt avagy hármat pillantana szemmel,
Hogy megint erőt vett szívén az ősz Toldi
S folytatván beszédét, így kezde szólni:
„Időnek előtte krónikába tesznek,
Még szemökkel látnak s ihol már se hisznek;
Tán sokallják ami vén karomtól telik:
Mennydörgős nyila! hát kinek keveselik?

6

„Büszke Lajos király, ravasz vén ember te!
Jobb szemed volt másszor; karomat ismerte,
Ismeréd a testőrt, aki hajdanában
Testével takart el sok nehéz csatában.
Most nem ismersz, ugy-e, bár erőmet látod?
Hm! hogy' ismerhetnél minden vén barátot?
Hidegen vonítasz a dologra vállat -
Vén király! a róka nem rókább tenálad.

7

„Vagy talán azt várta, hogy mint földi féreg,
Lábaihoz csúszok és kegyelmet kérek?
Mért kérjek kegyelmet? amiért a gyermek,
Kit goromba szülék ok nélkül megvernek?
Én kérjek kegyelmet? én, holott ő vétett? -
Hisz te látod, Bence, te látod mivé tett!
Elsötétült lelkem, mint a sötét árnyék,
Ollyá lettem, mintha már földön se járnék.

8

„Mit vétettem azzal, hogy kikeltem bátran
És korcs udvaráért a királyt dorgáltam -
Melyben már alig van egy jó magyar bajnok,
Csak holmi lányképű, ugrándozó majmok?
Fájt, hogy a magyarból olasz bábot csinál,
És szemébe mondtam: ez nem szabad, király!
Ha megromlik a nép régi jó erkölcse:
Mit ér a világnak csillogó kenőcse?

9

„Nem vénség az, ami engem sírba teszen,
Régi kardját, íme, most is birja kezem,
Fájdalmim, ha vannak, nagynéha gyötörnek:
Óh, ez a penészes tunyaság, ez öl meg!
Nem áhítom én a *nagy király* kegyelmét -

De *Lajost* szerettem... most is szeretem még;
Hozzá vonz a lelkem... Mi haszna? mi haszna?
Bújj el öreg: halj meg; ne nyisd szád panaszra.”

10

Erővel nyomá ki utolsó szavait; -
Mint, ha szűk edényből öntenek valamit,
Utoljára mindig legnagyobbat buggyan:
Oly formán szakadt ki őbelőle a hang.
Elfordult sebesen, alighogy kimondta,
Szőrcsuháját mélyen a szemére vonta,
Úgy nézett a széllel farkasszemet, soká,
S könnye csordulását a *nagy porra* fogá.

11

Pest felől azonban, mint valamely felleg,
Porral és morajjal a sok nép közelget,
Nagy ujjongatás lesz, mihelyest belátják:
Toldi! a mi Toldink! örömmel kiáltják.
Egymást töri a nép, úgy nyomul előre,
Hogy meglássa Toldit; siet nyakrafőre:
Karikába veszik, elfogják az utját,
Köszöntik jelekkel, hanggal, ahogy tudják.

12

A lovasok közzül pedig egy úr kivál,
Mondván: „Toldi Miklós! köszöntet a király,
Régen tartogat már számodra kegyelmet,
És nem vala szükség azt újra kinyerned;
Meg is adta volna százszor és nem egyszer,
De híre futamlék, hogy már sírban fekszel:
Most, midőn ezt a hírt így meghazudtolád,
Jöszte, vedd kegyelmét, mit ő kész szívvel ád.”

13

Így szóla, és mikor véget ért a beszéd,
Nyujtá a vitéznek barátságos kezét:
Késett elfogadni - szeme csak tébolygott,
Mintha nem is hinné Toldi ezt a dolgot.
Akármerre tekint, minden ember képe,
Minden ember szeme ragyog örömébe’:
Csak, lám mondom, ő néz tétovázó szemmel;
Elszokott, hiába! még örülni sem mer.

14

Majd az öröm lángja őt is átalhatja,
Szeme kezd lobogni, jobb kezét odadja:
De, mintegy akarván örömét titkolni,
Indultában ekkép dörmölődik Toldi:
,Óh én vén szakállam, hívatlan vendégem,[68]
Ím Budára hívat most a király éngem,
Tán meg is csufolnak ott az ifjak éngem,
De király parancsa: fel kell menni nékem.

15

Ám, ha megállandod ott a te bosszúdat
És megtanítandod most serdült ifjakat:
Gyönggyel megfűzetlek, mint jó szakállamat.
Ha pedig szégyenbe hozod tenmagadat:
Szálankint tégedet én el-kiszaggatlak,
Város piacára, szemétre kihánylak.
Azért úgy mutassad; ősz szakáll, magadat,
Hogy aranyba, gyöngybe téged foglaljanak!'

16

A nép helyeselve integet egymásnak,
Vége-hossza nincsen az ujjongatásnak,
Toldihoz tolúlnak, egymást nyomva, törve,
Akit a szép ruhás urak vettek körbe.
Más csoport az öreg Bencét fogja körül:
Szegény jámbor szolga! majd meghal, úgy örül:
„Megmondtam" dicsekszik, „hogy e lesz belőle!"
Pedig sose mondott semmit meg előre.

17

Fogdossák a markát, kérdik, ismerkednek:
„Ej no, Bence bátya, jut eszébe kendnek:
Mikor itt s itt - tudja?"... s mondtak olyanokat
Mikből sose hallott a jó öreg, sokat.
„Hogy van Bence gazda? alig ismerni rá."
„Cimbora, most kendnek falut ád a király."
- „Meg is érdemelné, ugyseg'en, igazán:
Van egy faluára ereje a hazán."

[68] Csaknem szóról szóra Ilosvaiból. A. J.

18

Bence azt se tudta, mely felé tekintsen,
Hogy mindnek odadja, annyi keze nincsen,
Szájának is kéne lenni vagy ötvennek,
Hogy felelni győzzön, aki kérd, mindennek.
Csak nézett mosolygva, hol ide, hol oda:
Bal kezével mente-gombjain kapkodva,
Jobbja meg a nép közt kézről-kézre járván -
Kifogott az öröm, kifogott az árván.

19

Nem tágít a népség, egymást töri, tolja;
Még jobban gyülekszik, nemhogy eloszolna;
Aki hozzá nem fér, hogy vele beszéljen:
„Éljen Bence!" kiált, „a jó Bence éljen!"
„Megvan a vén Bence? lássuk a vén csontot!"
- „Ezt hajigálták meg valamely bolondok?"
- „Ki bántotta Bencét, a pokolra termett?
Akasztófa kéne annak az embernek."

20

- „Hol az öreg Bence, Toldi vén dárdása?
Fel kell őt emelni, hogy mindenki lássa! -"
„Emeljük, emeljük! hisz' vagyunk elegen:
Így la, mindenestül, hogy hamarább legyen!"
Azzal nekidőlnek, ahogy tőlük telik,
És Bencét lovastul vállukra cepelik;
Fészkelődött elébb egy kissé az állat,
De majd belenyugszik, mivel úgyis fáradt.

21

Csakhogy a hideg nem rázta szegény szolgát;
Látva, hogy' felvitte Isten az ő dolgát;
Két fejjel nagyobb most, annyival kilátszik:
Egyik a lováé, magáé a másik.
Nézett jobbra, balra, hátra és előre:
„Istenem, Istenem!" ennyi telt ki tőle,
„Istenem, Istenem! ejnye bizony! no lám!"
Tördelé rebegve, „sohase gondolám."

22

Toldi pedig, menvén elül az urakkal
Kezde alábbhagyni minden búbánattal;
Hátra-hátra nézett s Bence diadalán
El-elmosolyodék, irigylé is talán.
Minek irigyelné? tudja, kiért teszik:

Hol kedves a vendég, ebe sem éhezik;
Aztán neki volt már része dicsőségben...
De sohasem annyi, mint ma lesz egy végben.

23

Mert, amint Pest város utcáira jutnak,
Emberből van ottan peremje az útnak;
Tán, ha a felséges király maga jőne,
Annak sem lenne már annyi sok nézője.
  Nem is *nézők* ezek: mindnek szája tátva:
„Éljen Toldi! éljen!” harsogják kiáltva;
Összeroppan a hang - sőt a kopasz falak,
Messziről azok is „Toldit” kiáltanak.

24

Minden ablak nyitva s emberfővel tele
Annyira, hogy hátul semmit sem lát fele;
Minden ház gerince valóságos nyereg,
Sorra ülnek rajta lármás sühederek.
  Némelyik a kémény tetejére mászott,
És, mint szélkatona, kézzel hadaráz ott, -
Akármely felől jő, vastagon vagy véknyan:
„Toldi! éljen Toldi!” nem hallik egyéb hang.

25

Az öreg Miklósnak felderűl orcája,
Árnyékos búbánat nem vet foltot rája:
Ilyen az ég, ha a felhők felszakadnak
S este szép pirosan visszatekint a nap.
  Ki gondol akkor rá, hogy mindjárt lemegyen?
Örömszín terül el síkon, völgyön, hegyen;
Maga az esőcsepp a mezőn, az sem könny
Olyankor, hanem mind-mind megannyi szem gyöngy.

26

Akármerre tekint, nem látni egyebet
Csak felé sugárzó száz meg ezer szemet,
Fennrázott süveget, karok emelését,
Mint örvendő lelkek szárnya lebbenését.
  Látni ablakában csaknem minden háznak
Lelkes hölgyeket, kik fejér kendőt ráznak,
Nevét is kiáltják, de az zajban vész el,
Mint ha mennydörgéskor árva méh döngécsel.

27

Egyszer, mint a zápor, kezdének rászállni
Az elaggott ősznek gyenge szép leányi:
Bokréták, virágok; - télizöld növények,
Melyek, mint a szép hír, halálban is élnek.
  Hullanak magára, hullnak a lovára,
Előtte, megette - elmenő útjára,
Pesten is, Budán is; míg, a várhoz érve,
Meg nem álla Toldi, az urakat kérve:

28

„Édes jó barátim, akiket jobbadán
Én kapattam egykor fegyvert fogni csatán,
Most ti váljatok el tőlem, hírüladni,
Hogy nem fog sokáig Toldi elmaradni:
  Házikóm van itten; elmult három éve,
Hogy lábbal se voltam fordulva feléje -
Mint jóféle gazda most oda elnézek,
Nem hordták-e még el tőbül a szélvészek.

29

„Levetem e zubbonyt; - páncélom is rozsdás;
Jó-magamnak sem fog ártani a mosdás,
Poros a küzdőhely, nem úgy mint a szőnyeg,
Porral fedi arcát az ott öklözőnek.
  Hisz talán még rajtam is fog a pipere,
Belőlem is válik palota embere,
Rajtam is megakad holmi cifra rongy még...
Eh, barátim, hagyján! úgy kileszek, hogy még.”

30

Nem hinnék az urak amit Toldi fogad,
Hogy nem csak kijátssza minden ő dolgokat,
Nem bocsátanák el, ha jutna eszekbe,
Olyas eset, mikor Toldi szavát szegte.
  De meghisznek neki és bátran elválnak
Megvinni a hírt a felséges királynak;
Az öreg vitézt és hű szolgáját pedig
A tapsok, *éljenek*, házához követik.

Ötödik ének

‚Király, ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném héttollú botomat.’

Ilosvai

1

Nem palota volt az öreg Toldi háza,
Nem is kendőzé azt festék színe-máza:
De elég tágas volt, hogy a vén levente
Örömét, haragját kitombolja benne
Míg Budán tanyázott. Most üres és néma,
Csak egy-egy köhentés hallik benne néha;
Vén kapus köhécsel... azaz ő csak kezdi,
Kap rajt’ az üres ház s hangját megereszti.

2

Ide ment be Toldi, Bence is követte;
A kapus kinézett s a kaput betette;
Künn meg a nép minden kis jelre vigyázva,
Bámészkodni kezd az ütött-kopott házra.
Nem is néztek úgy meg házat soha többet,
Sem ahhoz hasonlót, sem annál különbet;
Azt se néznék másszor... most is mindhiába
Nem akar kijőni annak a gazdája.

3

Amint az ősz bajnok egy szobába nyitott,
Jól esett a szemét körülhordozni ott,
Nem volt pedig abban drága kárpit, szőnyeg,
Sem egyéb divatja annak az időnek;
Fegyverek barnálltak sorjában a falon;
Szú-sereg rágódott a tölgyfa asztalon,
Ágyak, puha székek, drága rengők helyett
Medvebőrös lócák álltak a fal mellett.

4

Mégis úgy tett Toldi, szétnézve örömmel,
Mint ha ismerősök közé jut az ember:
Rémlett neki, mintha a bozontos medve,
A sok ócska fegyver, mind reánevetne.
Legott sorra nézte az ölő készséget:
„Vén kardom, beh régen nem láttalak téged!
Hogy’ vagy, öreg láncsa? hát te gerely, kopja?
Mint pirul szegény, hogy itt a rozsda fogja!

5

„Ősz barátom, Bence, azt hagyom meg neked:
Tisztogasd ki szépen őket szegényeket;
Régi rozsdás szerszám vagy te már magad is,
Dörzsöljétek egymást, hadd fogjon rajtad is.
Fénylenünk kell, öreg, fénylenünk még egyszer!
Mért ne lenne fényes, bár kopott, a fegyver!
Ne búsulj, ne őszülj, kenyeres cimbora:
Hátra még nekünk a vénasszonyok nyara.

6

„Voltam már halott is; - nem érzém hogy élek,
Három évig hálni járt belém a lélek:
Most élni akarok, Bence pajtás, élni,
Mint ahogy' az ember jó világát éli!
Mint most ezt a kámzsát, elvetem a gondot,
Három esztendőmnek jó éjszakát mondok, -
Van még hátra talán vagy háromszor három,
Pajtásul azokhoz az örömet várom."

7

Monda s e szavakkal: „Most eredj pokolba!"
Eldobá a kámzsát, messzi egy zugolyba!
Jól járt a daróc, hogy nem vasból csinálták,
Mert most szétszakadna, amint odavágták.
Sisakját, vas üngét szintén levetette,
Kalpagot és mentét hozatván helyette
A szekrényből, ahol sok gunyája állott,
Mely még mind azon jó, - noha kissé pállott.

8

Míg porolta Bence a mentét nagyából,
Kurta buzgányt vont ki annak az ujjából.
„Csak tedd vissza, Bence, ane'kül nem járok:
Ha kutyák morognak, hogy' riasszak rájok?"
Úgymond. Öltözködve igen hamar fel lett,
Mert míg annyira nőtt, tükör sose kellett,
Mégis illik néki a sötétzöld mente,
Nem mutat felényit sok nyalka levente.

9

Így aztán elindult a király-udvarba,
Hogy kövesse a nép, azt most nem akarva;
Unni kezdé immár amely dolgot mivel,
És átalla oly nagy hű-hóval menni fel.
Azért, szökve mintegy önnön udvarától,

Más utcára illan a kis ajtón, hátul;
Bátran halad ottan fel az új kastélyhoz,
Senki rá nem ismer, legfölebb, ha céloz.

10

Várja Lajos király, nehezen is várja,
Hogy az öreg Toldi ajtót nyisson rája,
Sétál a szobában, de csak alig-alig
Győzi lesni, míg a lomha idő telik;
Mert óhajtja látni vén Miklóst. De bezzeg
A vidám apródok nem úgy cselekesznek:
El vannak merülve zajba, mulatságba,
Hárfáznak, kötődnek az előszobákba'.

11

Mert szolgála ottan sok úri csemete:
Losonczi-, Maróti-, Bánfiak nemzete,
Kanizsai, Szécsi, Kont, Balassa, Csupor,
És ama nagyhíres, fényes Laczfi-Apor;
Köznemes rendből is egy jóforma csapat,
Kiket Lajos ottan csínosságra kapat;
Idegen udvartól is jöttek cserébe,
Hol magyar ifjúság van azok helyébe.

12

Nem egy azok közül látogatta Pécset,
Hol a tudománynak Lajos gyujta mécset;
Nem is egy fordult meg Páris-, Bolonyában,
Maga erszényén, vagy a király zsoldjában;
A tudás fájáról szép gyümölcsöt hoztak,
Jót is elég bőven, s ráadásul rosszat;
Mert, ha gyalu nélkül bunkósbot az elme:
Gyakran kétélű tőr lesz az kimüvelve.

13

De habár az ifju néha könyvet forgat:
Nem hiányzik nála kész testi gyakorlat,
Hogy *karra* se légyen gyöngébb, mint az atyja.
Ellenben, ha lehet, *fővel* meghaladja;
Ez volt a királynak terve és szándéka. -
No de áll az ifjak eleven játéka:
Ez danol, az tréfál, az vitát feszenget;
Egy pedig a hárfán ilyen nótát penget:

1

Monda Lajos, a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfi Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tízezernyi lófő székely.

2

Kél Budáról Laczfi Endre,
Veszi útját Nagy-Váradnak
Kölestermő Kunság földén
Jó csatlósi áthaladnak;
Várad kövecses utcáin
Lovuk acél körme csattog,
Messze fénylik a sok fegyver,
Messze döng a föld alattok.

3

Hallja László a templomban,
Körösvíznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet;
Koporsója kőfedelét
Nyomja szinte három század:
Ideje már egy kevéssé
Szellőztetni a szűk házat.

4

Köti kardját tűszőjére
S fogja a nagy csatabárdot,
Mellyel egykor napkeleten
A pogánynak annyit ártott;
Félrebillent koronáját
Halántékin igazítja;
- Éjféltájban lehetett már, -
A vasajtót feltaszítja.

5

És megindul, ki, a térre,
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércbül öntött lovagszobra;
Távolról megérzi a mén,
Tombol, nyerít, úgy köszönti,
Megrázkódik a nagy ércló
S érclovagját földre dönti.

6

Harci vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fúvall;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval;
Messze a magas talapról,
A kőlábról messze szöktet;
Hegyen völgyön viszi a ló
A már rég elköltözöttet.

7

Egy ugrás a Kalvária
És kilene a Királyhágó;
Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó:
Ám a lovat és lovagját
Élő ember nem láthatja;
Csudálatos! de csudákat
Szül az Isten akaratja.

8

Három teljes álló napig
Vívott a pogánnyal Laczfi;
Nem hiányzott a székely szív,
De kevés a székely harcfi,
Míg a tatár - több mint polyva,
Vagy mint a puszták fövénye -
Sivalkodik, nyilát szórja,
Besötétül a nap fénye.

9

Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló;
De fölharsog a kiáltás:
„Uram Isten és Szent László!”
Mint oroszlán, ví a székely,
Megszorítva, nem megtörve...
Most a bércen, láthatatlan,
Csattog a nagy ércló körme.

10

Ide, ide, jó vitézek!
Gyüjti népét Laczfi Endre;
Hát egyszer csak vad futással
Bomlik a pogányság rende;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül;
Sok megállván, mint egy bálvány,
Leragad a félelemtül.

11

Sokat elüt gyors futtában
A repülő kurta csákány;
Sok ki sem mozdul helyéből,
Maga rab lesz, lova zsákmány.
Foglyul esett a vezér is
Atlamos, de gyalázatja
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.

12

Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadifoglyot indít;
Annyi zászló - annyi préda
Ritka helyen esik, mint itt.
Rabkötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket,
És vezeklik és ohajtja
Fölvenni a szent keresztet.

13

Hogy elértek Nagy-Váraddá,
- Vala épen László napja -
Keresztvízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyűl a tenger néző,
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet:

14

Nem a székely, nem is Laczfi.
Kit Isten soká megtartson,
Hanem az a: László! László!
Az győzött le minket harcon;
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

15

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arca rettentő felséges;
Korona volt a fejében,
Sáraranyból, kővel ékes;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csatabárdja:
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.

16

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek,
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos -
Monda a nép: az Szent László
És a Szűz, a Boldogságos.

17

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítá a templomnak
Egy nem szavajátszó őre:
Hogy három nap a sírboltban
Lászlót hiába kereste;
Negyed napra, átizzadva
Találtatott boldog teste.

14

Így hangzott az ének. Hallgatták mindnyájan.
Most kiki azon volt, hogy hibát találjon:
Egynek itt nem tetszik, másnak ott valahol,
Másnak a vén tatár nagyon hosszan papol.
„Egyszóval, unalmas, mint a böjti lecke,
Többet ér a jó bor, meg a szép menyecske,
Hej, ki mond egy vígat?" kiáltának többen:
Legott egy kis pisze így kezdi a körben:

1

Hajdanában - danában
Csuda történt Budában,
Ihajnáré! egy házban,
Özvegy asszony házában.

2

Toldi Miklós szerette,
A szép asszony nevette,
Ihajnáré! szerette,
De az asszony nevette.

3

„Toldi Miklós, ha mondom,
Gyere hozzám, galambom!
Ihajnáré! ha mondom,
Vacsorára lesz gondom.

4

„Toldi Miklós, aranyszál!
Hátha egyet ugornál?
Ihajnáré! ugornál -
Csak amott, a zugolynál.

5

„Selyem kendőn, a falra,
Oroszlány van kivarrva,
Ihajnáré! csak arra
Oda ugorj a falra”

6

„Ugrok biz én, gyémántom!
Csak a csizmám lerántom.
Ihajnáré! lerántom,
Hadd ugorjak, gyémántom!”

7

Toldi Miklós úgy jára
Kicsöppent az utcára,
Ablakon az utcára,
Mind a világ csufjára.

*

15

Hallván e gúnyos dalt a szilaj úrfiak,
Jobbra, balra dőlnek a nevetés miatt,
Ütik a kis piszét: „Nem való ez, vessz meg!”
Kiáltják kacagva: „Sose történt ez meg!”
„Hogy is van még egyszer?” „Fúdd el, hékám, újra.”
S a pisze belékezd, a többi tanulja;
De nyilik az ajtó és belép a *bajnok*,
Egy szempillantásra vége lesz a zajnak.

16

De nehéz megkapni nyargaló szekeret,
Nehezebb a kedvet, ha nagyon megered:
A fiúk se hosszan győzik türelemmel,
Kékvörös orcával és dagadó szemmel;
Csakhamar zsibongni kezd a darázsfészek:
Egy kiáltja: „Píh, be penészszagot érzek!”
„Ni az öreg molnár!” súgja másik „látod,
Hogy’ fejéhez verték a nagy lisztes zsákot?”

17

Felel a harmadik: „E bizony, hé, halász:
Lám! kiverte állát a szálka, vagy kalász.”
Egy kiált: „Atyafi! mit akarsz a *lúddal*.”[69]
S Toldi háta megett kezdődik a gúnydal.
De jaj, aki kezdi! de jaj, aki fújja!
Egyet kanyarodik Toldi menteujja;
Rendre dől az apród, mint a zöld fű nyáron:
Sok fiú megsérül, szörnyet is hal három.

18

Lett aztán ijedség, élők jajgatása,
Haldoklók nyögése, fogcsikorgatása;
Toldi meg dühösen a királyhoz ronta,
És mennydörgő hangon ilyen szókat onta:
,Király, ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném hét-tollú botomat,
Másszor megfeddenéd apró kölykeidet,
Hogy meg ne csufolnák vitéz vén fejemet.’[70]

19

Szólt és a palota megrázkódott belé;
Nagyfejű buzgányát magasra emelé,
Ábrázatja tűz lett, amit ősz hajának
Fehérlő havasi el nem olthatának.
Így, a már becsődült apródokon átal,
Iszonyú dühösen a szabadba gázol,
A legénység hátrál, szétfutkos előle,
Mintha porkapáló fene bika jőne.

20

A király nem tudja, mi? s miért történik?
Szemének, fülének nem hiszen, csak félig:
Szeme a távozó vén bajnokra tapad,
Füle visszacseng-bong minden hallottakat.
Majd, hogy a bűntettet hallja a csoporttul,
Meghűl benne a vér, ábrázatja mordul,
S kiált, odakapván kézzel a szivére:
„El kell fogni Toldit! halál a fejére!”

---

[69] Mint a fönnebbiek, ez is célzás az ősz fejre. A. J.

[70] E négy sor Ilosvaiból van átvéve, minden változtatás nélkül. A. J.

Hatodik ének

‚Ott vagyon most is Miklós feje csonttya -
Híres ez világban szíve nagy bátorsága'

Ilosvai

1

Most Bencéhez térek, aki otthon maradt:
Mi emlékezetest vín véghez azalatt.
Dolgozék a jámbor, szintúgy izzadt belé:
Söpre, takaríta, kapkodott százfelé,
A sok ócska fegyvert sorra törülgette,
Egyiket letette, másikat fölvette,
Hányt-vetett; - csinált a majdani rend végett
A szobában szörnyű nagy rendetlenséget.

2

Ott volt a kapus is, hanem ő csak nézte,
Elég volt az neki, azt is alig győzte:
Mert, mintha sebes szél törne, hányna-vetne,
Azt mívelte Bence és az ő nagy kedve.
Egy öreges nótát dúdolt jó kedvében,
Melynek a versét már elfeledte régen; -
Mindjárt rányerített odakünn a sárga,
Szegény! az abrakot békétlenül várta.

3

Most elkezdi Bence, a kapushoz szólva:
„Eredj koma, kösd be a lovat az ólba;
Lesz ott széna, elég; lesz zab: vess elébe,
Ha te meg nem etted, hagytunk harmadéve.
Kösd jászolra őket s vess eléjök, mondom;
Magam rá nem érek, lásd ezer a gondom. -"
Bővebb utasítást mindhiába lesett
A koma, mert Bence súrolásnak esett.

4

Künn megfontolá még a rábizottakat,
Illő messzeségről nézte a lovakat:
„Szent atyám" tünődék, „vajmitevő legyek?
Megharap, ha elül, - rug, ha hátul megyek."
Sosem ült lovon a becsületes varga,
Bár ifjabb korában a sarut megvarrta,-
Azt se varrja többé, amióta szeme
Rászaporodott és kettőből négy leve.

5

Sokszor volt ugyan már dolga lófélével,
Ha nem is a lóval, legalább bőrével,
S nem került kezébe olyan vad paripa,
Melynek nem parancsolt volna akkoriba!
  Bicskiája, mint egy pokolbeli sátán,
Nyargalódzott végig a szegény ló hátán;
Mérte, szaba, vágta - ő volt akkor az ur:
Most a kantárhoz is keze-reszketve nyul.

6

Addig próbálgatta, hogy meg merte fogni,
Mert a félelemhez kezde hozzászokni;
Ha pedig az ember a félést megszoká,
Megjön a bátorság, nem marad el soká.
  Szívébe merészség szállt a kis embernek
- Nem olyan, amivel ütközetet nyernek,
Hisz a kis vargába annyi sok lett volna -
Nem, - csak hogy a lovat beköté az ólba.

7

Bekötötte őket, enniök is adott,
Tett eléjük szénát, tett eléjük zabot;
A lovak aztán, hogy enni kapnak végre,
Elkezdtek röhögni a várt eleségre;
  Nyihogtak, vihogtak sokáig hiába,
De belé sem faltak a drága szénába;
E csudán a varga csudálkozik nagyon,
Törte az elméjét: hogy s miképen vagyon.

8

Végre nem állhatta, hírt adott Bencének:
Nem esznek a lovak, pedig ehetnének.
Bence, hogy meglássa e csuda esetet,
Abbahagyva dolgát, az ólba sietett:
  „Mi az istennyila! megbomlottál, koma?
Hisz nincsen leoldva se fék, se zabola!”
S úgy nevetett Bence, hogy el tán nem ájult, -
De a két vékonya iszonyún megfájult.

9

Majdhogy meg nem evé kezét lábát érte
A kapus, hogy ő ezt ésszel föl nem érte;
De meg’ arra gondol: mit ért voln’ az ésszel?
Hisz csak nem mert volna odanyulni kézzel.
  E gondolat neki vigasztalást adott,

Valahányszor Bence szemébe kacagott, -
Aki, lezablázván a két éhes párát,
Visszament a házba folytatni munkáját. -

10

Nem sok időt tölte Bence a dologban,
Mert ihol gazdája dühösen betoppan:
„Mennydörgős haragom!” bömbölé s elfúladt,
Elfojtá szavait az erős indúlat.
Buzgányát az asztal közepére csapta,
Hogy a vaskos deszka béhorpadt alatta...
Jaj e volt - jaj e volt utolsó ereje!
Tántorog a lába, szédeleg a feje.

11

Bence sajditá, hogy rosszul lesz a dolog,
Látta már előbb, hogy szeme vérben forog,
Látta halántékin hogy’ felduzzadt az ér
Mint egy kifeszített középszerű kötél.
Most meg, amint látja színe változását,
Kékülő ajkának görcsös vonaglását,
Összerogyó térdét - szalad sebességgel
S megölelve Toldit tartja, ne essék el.

12

Kínosan vergődik egy lócához vele.
Nincs a nagy vitéznek jártányi ereje,
Karjának inai mind letágultanak,
Dereka megrokkant... megölé a *harag*.
Pusztitó haragja, mely mint Isten átka
Rombolá az ellent vérontó csatákba’,
Ránőtt gazdájára és megölte osztán,
Mint vezetőjét a vérszomjas oroszlán.

13

Bence átallátta, hogy ütött az óra,
Sűrű könnye potyog, hull a takaróra;
Toldi csak néz, csak néz; - a hű ember pedig
Gyakran el-elfordul, megtörli szemeit.
Végre ád az Isten neki annyi erőt,
Hogy nem rí legalább a haldokló előtt;
Nagy lélegzetet vesz s erőltetve magát,
Így kezdi biztató, vigasztaló szavát:

14

„Mije fáj kelmednek, édes nagy jó uram?
Mert látom, baja lett és változása van:
Tán csömör - főfájás - vagy épen a hideg
Kezdi háborgatni mostan kegyelmedet?
A hidegnek én jó orvosságát tudok,
Magamon próbáltam, bizony nem hazudok:
Egy kupa jó borsos melegbort inni meg...
S mint tennapi álom, úgy eltűn a hideg.

15

„Másszor, ha kelmednek történt változása,
Hátgerinc fájdalma, deréknyilallása:
Én voltam az orvos, használt is legottan -
Helyre ment a rossz csont, ha én megtapodtam.
Nem teszünk egy próbát? - Azt nem... hátha gyengén
(Mint törött tojással bánva) végigkenném...?”
Monda, sőt ami több, *hitte* is az árva,
Hogy, ha ő megkenné, mégsem veszne kárba.

16

„Hagyd el Bence, hagyd el”, súgá Toldi halkan,
„Hisz talán nem akarsz tréfát űzni rajtam:
Nem használ nekem már, jó öreg cimborám,
Semmi jóakarat és semmi tudomány.”
Bence most szemébe nézett az embernek
S ime! mintha fényes kardra rálehellnek,
Vagy mint ért gyümülcsnek az a finom hamva:
Úgy volt szemefénye fátyollal bevonva.

17

Nem állhatja tovább a hűséges cseléd,
Megint sírva fakad, jobban mint az elébb;
Eltakarja képét és könnye-szakadva
Fordul a betegtől félre, egy ablakba.
Onnan az utcára tekint véletlenül:
Szent Isten! a házat fegyver veszi körül;
De, hogy ezt kimondja, arra sincs ideje,
Mert belép *Allaghi*, a testőrzők feje.

18

Visszainti kézzel a többit a hadnagy;
Maga béjön és mond; „Toldi Miklós, rab vagy!
Gyilkosságba estél, mivel meggyaláztad -
Vérrel fertőztetted a királyi házat:
A király nevében, bajnok, kövess minket”

Bence a betegre fájdalmasan intett;
Nem volt arra szükség - a ne'kűl is látta
S engesztelni kezdé, hangját lebocsátva:

19

„Oh, miért nem hoztam jobb szót neked ennél?
Azonban, vitéz, ha valamit izennél,
Ha egy s más bajoddal magadat mentheted:
Leszek a királynál szószóló követed."
Ezt mondván a testőr a bajnokhoz lépe,
Szánakozó arccal hajlott le fölébe;
Rávetette Toldi, most először, szemét
És így szakadozott melléből a beszéd:

20

„Mondd meg a királynak, hatalmas uradnak:
Csak ez egy órámat hagyja meg szabadnak;
Készen áll a börtön, megyek abba önként,
Hol nem földi bíró lát fejemre törvényt."
Elfordítja szemét, - de szája mozog még,
Mozog is, sohajt is, mintha imádkoznék.
Fut Allaghi Simon a szót jelenteni:
„Toldi halál révén, uram, s ezt izeni, -

21

„Ezt izeni tőlem felséges uramnak:
Halála óráját hagyja meg szabadnak;
Sír lesz a fogháza: elmegy abba önként,
Földi biró többé nem szab őrá törvényt."
A király megdöbben s hirtelen felkiált:
„Mindenható Isten! így lesz vége tehát?
Dicsősége napján - elhagyva, betegen -
Meggyalázva - s meghal?... Hozdsza köpenyegem."

22

És felkavarintva köpenyét nyakába,
Mondá, hogy vezessék a Toldi lakába.
Elül megy a testőr, ennek háta megett
A király és egy-két hű szolga lépeget.
Egy cseppet se látszik köntösén, hogy király.
Kinevetnék, aki azt merné fogni rá;
Az utcán menő, ha szemét rájok veti,
Köszön a hadnagynak, de nem köszön neki.

23

Süvegelik vagy nem? arra semmi gondja,
Sőt felsőruháját a képére vonja,
Siet, amint gyenge lábaitól telik:
Fél, hogy a vitézt már életben nem lelik.
  Célját érte mégis: az az egy öröme
Meglett fájdalmában, hogy még jókor jöve;
Mert van néha öröm a keserüségben,
Mint tarka szivárvány a fölleges égen.

24

A király egy székre a beteg mellé ül
És föléhajolva szólítja nevérül.
Toldit környékezte már az a fél-álma,
Mely elnyomja végre s ejti mély halálba.
  Felriadt a szóra, - ismeré azt szinte -
Nagy, merő szemekkel Lajosra tekinte:
Ráismert, - de mintegy kételkedve: hol van?
A padlásgerendát kezdte nézni sorban.

25

A király megszólal: „Nem ismersz engemet,
Toldi, ősz barátom, hogy elfordul szemed?
Én vagyok, a király... nem aki megbántott -
Én, Lajos, szólítlak, régi jó barátod.
  Eszmélj vissza; nézz rám, ne fordítsd el szemed;
Egy szót mondj, ne többet: akármit - nevemet -
Ki tudja, egymásra hol s mikor találunk?
Búcsuszó ne'kül csak nem lehet elválnunk."

26

Toldi tisztán eszmélt és minden erejét
Összeszedve, kissé fölemelte fejét:
Képpel a királyhoz erőlködve hajlék
És nyujtá kezét, mely hideg volt mint a jég.
  Egyszersmind beszéle értelmesen, halkan:
„Milyen álom volt ez! hogy már meg is haltam;
Beh jó, hogy te itt vagy - lelkem újraéled:
Nem lehet kimúlnom, hogy ne szóljak véled.

27

„Oh - barátom (vedd fel *most* tőlem e nevet)
Megbocsáss, ha jártam valaha ellened;
Ha zsémbes, ha durva voltam, lattal ne mérd:
Engedd el ezt nékem az én jó szívemért.
  Meglakoltam úgyis. Dejszen annak vége. -

Odavan lelkemnek sok szép reménysége; -
Dejszen ami elmult, az meghalt, elveszett -
Virrasztója is úgy jár: az emlékezet.

28

„Végső rendelkezést tennék: de hát minek?
Nem igen van: miről. S ha volna sincs: kinek.
Nem hagyok örököst... csak egy hű cselédet:
Azt kötöm szivedre - - meg a magyar népet.
Szeresd a magyart, de ne faragd le” - szóla,
„Erejét, formáját, durva kérgét róla:
Mert mi haszna símább, ha jól megfaragják?
Nehezebb eltörni a faragatlan fát.”

29

Ezt mondván, sohajtott és visszahanyatlék;
Jobbkeze a király kezében maradt még,
Szeme sem fordult el, csak nézett keményen,
De mint a szarué, olyan lett a fénye.
A király pediglen így felelt szavára:
„Hogyne lenne gondom az öreg szolgára?
S a magyart, a népet, mikor nem szerettem? -
Birodalmát három tengerig vetettem.

30

„Mindig abban jártam, fáradék is bezzeg,
Hogy magyar népemnek hírt-nevet szerezzek,
Hogy megsüvegeljék békében, csatáin,
Kívül is, belül is országa határin;
Nem dicsekszem evvel - nem is azért mondom
Istenem! de hát azt kell-e igazolnom
- És kivált előtted (hisz mi tudjuk ketten) -
Hogy a magyar népet mily igen szerettem?

31

„Vagy hát nem szeretet volt, hanem gyülölség.
Hogy simítni kezdtem a nemzet erkölcsét,
S azt akartam, hogy a népek dísze légyen,
Kivel becsületet valljak és ne szégyent?...
Hajt az idő gyorsan - rendes útján eljár -
Ha felűlünk, felvesz, ha maradunk, nem vár;
Változik a világ: *gyengül*, ami erős,
És *erős* lesz, ami gyenge volt azelőtt.

32

„Hajt az idő, nem vár: elhalunk mi, vének,
Csak híre marad fenn karunk erejének:
Más öltőbeli nép, más ivadék nő fel,
Aki ésszel hódít, nem testi erővel.
  Ím az ész nemrég is egyszerű *port* talált,
Mely egész hadakra képes szórni halált;
Toldi vagy nem Toldi... hull előtte sorban:
Az ész ereje győz abban a kis porban!”

33

Szólt és rátekinte a beteg arcára:
Jaj! de vége van már, leesett az álla;
Mégis össze vannak kapcsolva kezeik,
Mint két összenőtt galy, bár elszáradt egyik.
  Lefejté az élő kéz a halott kezet.
Hosszu hallgatás lőn. A király könnyezett.
Bence meg félreállt, csak az ajtó megé,
S erős rázkódással zokog vala szegény.

34

Eközben a napnak szép piros sugára
Téli naplementen nyúgalomra szálla;
Eltünt az ablakból szivárvány-játéka
S fátyolt vete arra nagy hegyek árnyéka. -
  A királyra nézett a gyász-kötelesség
Meghagyni legottan: Toldit hogy’ temessék:
Egyszerű koporsó lőn a nyugvóháza,
De vasból - talán hogy erejét példázza.

35

És még akkor este, alkonyi homályban,
Nagy sor fáklya indul útnak Budavárban:
Messziről azt hinnék: ott megyen, ott ballag,
Hogy Toldit kisérje, valamennyi csillag.
  Lovas katonák közt a gyászkocsi halad,
Rajta Toldi Miklós, vas boríték alatt, -
Mellette űl Bence a kocsioldalon,
Összegörnyesztette a nehéz fájdalom.

36

S gyűl a nép az utcán, mint valamely folyam,
Minden köz, sikátor, mint egy patak, olyan:
Mert miképen a víz patakból folyamba,
Úgy özönlik a nép ezekből amabba.
  Még sincs semmi lárma. Hallgatva kisérik

Mostan vissza Toldit Rákos mezejéig;
Megáll a koporsó a Rákoshoz érve
S átteszik azt másik, födeles szekérre.

37

Egyszersmind az égő fáklyák kialusznak,
Csupán négy világol, mintegy kalauznak,
Mely a Nagyfaluba vivő úton halad,
Míg a nép sötéttől megborítva marad.
  Könnybe lábadt szemmel nézik e négy fáklyát,
Sötét messziségben, ameddig belátják;
Aztán csapatonkint hazafelé térnek,
Emlegetve dolgát az elhunyt vitéznek.

38

Harmadnap olyankor, egy fölleges estén,
Domb emelkedett már Toldi Miklós testén,
Amelyet az őskert, bánatja jelével,
Behinte lehulló, sárga falevéllel.
  Nem jelölte a sírt drága érc, vagy márvány:
Bence volt az emlék, lába felől állván:
Egy ásót ütött le, arra támaszkodék,
S elborítá a sírt új havával az ég.

DALIÁS IDŐK

Toldi szerelmének első dolgozata

1849-1853

Első ének

‚Az idő akkoron szép folyással vala,
Az bálványimádás immár megszünt vala.’

Ilosvai

1

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ösi hírnevének,
Hej! csak úgy böngéz már valamit - mesének.
Én is visszanézek, el-elképzelődöm,
Toldi jut eszembe, régi ösmerősöm;
Látok győzedelmes nagy királyt és szép hont,
Krónikám ezekről illyen éneket mond.

2

Már lecsöndesűlt a háborúk morajja,
Felvirult a béke, mint a zöld olajfa;
Már pihent a bajnok maga kénye-kedvén,
Nehezebb időkre erőt gyűjtögetvén:
De Lajos kerűlte puha párnaszékét,
Mert neki nagy lelke nem hagy vala békét:
„Elmegyek, fordúlok egyet-kettőt,” szóla,
„Hiszen én vagyok az ország számadója.”

3

Senkinek se mondá, titkon útra készült,
Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szürt
Rossz süveg fejében, vállain kötőfék,
Akkor egy otromba lóra fészkelődék:
Lovait kereste, mint szegény kárvallott,
Szedte a begyébe amit látott, hallott:
Merre mi panasz van; mi a népség terhe;
Hogy teszik a törvényt a szegény emberre.

4

Három nap bolyonga. Harmadnap estenden
Megállott egy falu végin, hogy pihenjen:
Gyönyörű mező volt, bokáig érő gyep,
Leszállott a lórul, gondolá, hogy étet.
A nap is fejét már hajtá nyúgalomba,
Piros paplanát szép orcájára vonva;
Hát neki hol vetnek, vajon, ágyat, hol hál?
Szállást kér valamely jószivű bokornál.

5

Nagy fejér ház volt a falu szélső háza,
Oda ment itatni, hogy kizaboláza;
Nyitva volt a kapu, azaz nem is nyitva,
Hanem a sarkából messze kihajítva.
A kutyák azonban rátámadtak csúnyán,
De a kúton álla egy szép hajadon lyány,
Szólott a kutyáknak, ezek szót fogadtak
S egyenkint morogva hátra sompolyogtak.

6

Akkor mond a király: „Szépséges kisasszony,
Útas ember vagyok, szabad-e itatnom?”
Felelt a leányzó: „Ugyan hogyne volna,
Szegény ember, - hanem hova megyen már ma?
Jobb bizony, ha nálunk megpihen kegyelmed.
Holnap idejében megint útra kelhet.”
És a szép szavakhoz nézett is oly szépen,
Hogy repesett a szív a király mellében.

7

De felelt az útas: „Követem személyét,
Illyen úri háznál nem forgottam én még;
Másutt is találok valamely szállásra:
Úrnak úr, szegénynek szegény az ő társa.”
Hallá ezt a gazda, és a tornác alól
Parancsolva-formán a beszédjébe szól:
„Igen hát, öcsém, de nem addig van ám az!
Ki itt esteledik, bizony itt is hál az.”

8

Avval hátra inte s előjött egy szolga:
„Péter, a lovat kend beköti az ólba,
Te pedig, barátom, gyer a házba vélem,
Mert nem mégy el innét, engem úgy segéljen?”
Tetszett e magyar szív a fejedelemnek:

Nem is a kis házba, a felházba mentek;
Ott az asztalfőre ülteti vendégét;
Hasztalan szabódik, nem hágy neki békét.

9

„Angyalom Piroskám," a gazda kiszólal,
„Hoznál egy ital bort a fejér kancsóval!"
Megfogadta a szót, az edényt kimosta
S felhozá a jó bort gyönyörű Piroska.
„Nosza, édes lányom, mutass emberséget,"
Unszolá az apja, „kínáld a vendéget."
Ráköszönte a lyány, de rögtön kifordult,
Tüzes lett a képe, de nem a kis bortul.

10

Míg Piroska dolgát végezé a konyhán,
Folyt a szó odabenn, az ital is folyván;
Mikor pedig a tál asztalra kerűle,
Mind a hárman helyet foglaltak körűle:
Legfelűl a király, oldalvást a gazda;
Szembe a királlyal, legalul, Piroska:
Hej! ha tudta volna, az útas ki légyen,
Vacsorája miatt megölné a szégyen.

11

Pedig volt, amennyi szemnek szájnak kellett:
Szép fejes saláta, kövér bárány mellett;
Jó lepény, turóval; eper és cseresznye;
Lépes méz, a kasbul frissiben lemetszve,
Tiszta mint az arany, illatos, mert rajta
Kedvesen megérzett a virág zamatja;
Hozzá a jeles bor, érmelléki fajta,
S a szép lyány mosolygó, piros ábrázatja.

12

Mindez a királynak tetszett igen nagyon,
Kicsi kéne hozzá, hogy magán kiadjon,
Úgy kinyilt a szíve, oly nehéz volt néki,
Hogy magát egészen mért nem öntheté ki.
Lelkéről a titok - ez a lenge fátyol -
Mint az árnyék, majd-majd ellebbent magától;
De meg' arra gondolt: hátha megijednek?
Mért szakassza végit ennek a jó kedvnek?

13

„Ejnye öcsém, azt se kérded, kinek hínak:
Ha hallottad hírét a vén Rozgonyinak”
Szóla most a gazda: „Pedig úgy illenék,
Hogy már most egymásra kancsót ürítenénk.
Más egészségiért, a magunk javáért,
Új barátságunknak állandó voltáért,
Hazáért, királyért... hanem még egy hija:
Becsületes neved, édes atyámfia?”

14

Válaszolt az útas: „Éltesse az Isten!
A Rozgonyi urak híres urak itten,
Gazdagok, vitézek, amint hébe-hóba
Emlegetni hallám, gyermekségem óta.
Makkos erdejök nagy; faluik, pusztáik,
Ménes-, gulyabeli és sertés marháik; -
Hogy-hogy nagy jó uram épen azok féle!
Tartsa meg az Isten, háza örömére.”

15

Ráivék, azután illyen mesét mondott
(Melyet ivás közben hirtelen kigondolt):
„Jaj, biz én nem igen dicsekszem nevemmel,
Szegény fiú vagyok, noha nemes-ember.
Nagyon megromlottam: valamely zsiványok
Három új hámomat üresen hagyának;
A miatt szántatlan, vetetlen maradtam;
Nagy földet bejárék, de rá nem akadtam.

16

„Különben Apáti volna lakóhelyem,
S mikor otthon vagyok Csuta György a nevem;
Csuta most, de apám azt vítatta holtig,
(Hamis bor, az ember nyelve hogy’ megoldik!):
Azt vítatta, mondom, szegény jámbor öreg,
Hogy a nemzetségük *Árpád* vérbül ered
Lyányágon. S neheztelt, hogy nem hitte senki,
... Lánchordtát, nagy uram, csak ne nevessen ki.”

17

Felelt Rozgonyi úr: „Mondasz, hé, valamit:
Régóta vizsgálom képed vonásait:
Szemed járásából mindjárt kiláttam azt
Hogy, ha nem vagy is úr, nem vagy épen paraszt.
Ki tudja? ki merne hitet mondani rá?

Hol fel a talpával a kerék, hol alá;
Bocskor a lábán ma sok régi nemesnek:
Megjárod bizony, ha még királynak tesznek!”

18

Jót nevettek rajta mint valamely tréfán;
Mosolygós arcával távozott a szép lyány;
Csuta György pedig szólt (már csak így nevezem):
„Hm! királynak? engem? nehezen, nehezen...
  De, négy szem közt mondva, bizony a mostani
Királyra is tudnánk sok hibát mondani -”
„Mit!” kiált Rozgonyi: „öcsém uram, hallja!...”
S rácsapott öklével a kemény asztalra.

19

Nevetett a király: „No no, édes uram
Hanem, szó ami szó, gyönyörű lyánya van:
Milyen a járása, termete, milliom!
Csak úgy libeg-lobog, mint egy szál liliom.”
  Ránézett a gazda, amúgy kétkedőleg,
Hogy minek gondolja: tán leánynézőnek?
Miután a szemét az nem sütötte le,
Sohajtván egy nagyot, ily szókkal felele:

20

„Haj!” elkezdi „mondjam? ne mondjam? mi haszna
Minden embernek van baja meg panassza,
S én az én bajomat meg nem gyógyíthatom:
Nekem ez az egy lyány örömem, bánatom.
  Örömem szépsége, örömem jósága,
Ő lelkemnek lelke, szememnek világa,
Házam drága kincse, kertem gyöngyvirága:
De mégis hiába: hej! mégis hiába.

21

„Mert van egy új törvény - hallhatád is, hogy mi -
Kár volt a királynak azt a törvényt hozni,
Hogy fiágra szóló, apárul-maradtat,
Kinek fia nincsen, lyányára nem hagyhat.
  Ez az én keservem, ez az én bánatom.
Renyhe fog civódni sok szép birtokomon,
Idegen rokonság, kinek életemben
Egy pohár borát, egy jó szavát nem vettem.”

22

Nekiszomorodott rajta egy kicsínyég,
Szomorúbb is volna, hogyha rá nem innék
És ha nem biztatná akivel beszélget,
Jó tanácsot adván, és jó reménységet.
De Lajos elkezdi gondolkozás után:
„Volt-e már evégett, nagy jó uram, Budán?”
Fejét rázta, hogy nem; igazán, nem is volt,
Azt se tudta, hogy mért kérdi Lajos e szót.

23

„No hát” mond az útas, „fogadja tanácsom,
Menjen a királyhoz, kérje meg alásson:
Uram fejedelmem, én ez meg ez vagyok,
Felségedhez ebben meg ebben fáradok,
Nevezet szerint hogy van nekem egy lányom,
De fiam nincs, kire a birtokom szálljon:
Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
Írja örökségem kedves leányomra.”

24

Megörült a gazda: „Héj be áldott szó ez!
Hogyne tenném meg, ha tudnám hogy való lesz.
Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe’!
Lenne itt elég, mit aprítni a téjbe.
Öcsém, öcsém: akkor én csak *embert* néznék,
Nem kéne egyéb, mint személyes vitézség:
Ki mindet legyőzné vitézi játékon,
Annak adnám díjul kedves ajándékom.”

25

Ragyogott a szeme, az orcája égett,
Mintha így biztatta volna a vendéget:
„No fiú, ha tetszik a Rozgonyi lyánya,
Állj elő, mutasd meg hogy te sem vagy gyáva.”
Pedig a királynak más volt a fejében,
Szíve választottja van már neki régen:
Valakinek szánta, hej! valaki-másnak
Rozgonyi Piroskát: derék Toldijának.

26

Még egy jó darabig fenn beszéltek erről,
Azután egyébről, azután mindenről,
Azután késő lett, a király is bágyadt
S megveté Piroska a drágaszép ágyat.
Apjának, magának ott az első házban,

Vendégnek külön, egy benyiló szobában:
Cifrát, mennyezetest, négy oszlopon állót,
Kétfelé hajtván a selyem szunyoghálót.

27

Mielőtt azonban a dagadó párnák
A király szemeit nyugalomba zárnák,
Mielőtt az ágyba fekünnék; mely tiszta
Színével, szagával édesdeden hítta:
  Pergamen levelet vett ki tarsolyából,
Megirá, pecsétet is nyomott rá hátul,
Kis gyürü pecsétet egy darab viaszra, -
De azért csak annyi volt annak a haszna.

28

Mert midőn a király hajnal hasadtával
Fölkele, hogy számot vessen a gazdával,
(Nehéz számadás volt, nehezen lett vége:
Telhetetlen volt a gazda szívessége);
  Mikor elbucsúzott, kétszer, háromszor is,
S utána néztek, míg elűlt a por is:
Vánkos alatt a lyány ilyen írást lelvén,
Olvasá, de a szó fennakadt a nyelvén:

29

„Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lyánya,
Fiú gyanánt lészen apja vagyonába' -
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Dísze, fentartója a Rozgonyi névnek.
  Harci játékot tart piros pünkösd napján,
S ki legbajnokabb lesz, azé legyen a lyány,
Mert ezt így helyesnek és jónak találja
LAJOS, Magyarország mostani királya."

30

Fölösleges volna hosszan elbeszélnem,
Mint elálmélkodtak ezen a levélen,
A levélen is, de hát még az iróján,
S mennyifélét gondolt a szép eladó lyány.
  A pünkösd azonban már nem vala távol,
El-elmúlt egy-egy nap Isten jóvoltából;
Nehezen is várták, készültek is nagyon -
Majd meglátjuk, de most egykicsit elhagyom.

Második ének

‚Történék, hogy ismét esék gyilkosságba,
Melyért következék néki bujdosása.’

Ilosvai

1

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
De akkor-időhöz nem is volt szegényes,
Nem gyalázta vályog erős tégla falát,
Sok henye kőtámasz terhelte oldalát.
  Fűzes Tisza partján, Keszi helység mellett,
Kék erdő tövéből messze fehérellett;
Maga birta Keszit az öreg Rozgonyi:
De más falu volt az, nem ez a mostani.

2

Nagyolotta másszor Pál gazda e lakot,
Ha vendége nem ment, az útról is fogott:
De most annyi sok nép hova tud szorulni?
Mivel hólyag gyanánt nem lehet felfúni.
  Kicsi ház, sok vendég: nincs gyalázatosabb;
Mintha ezt kiáltná: odakinn tágasabb!
Maga, háztájéka gúny legyen, nevetség?
Inkább olyat teszen, hogy megemlegessék.

3

Kinn, a háza megett, puha szíkes gyepen,
A viadal helyét kimérte kereken,
És körűlszegette cifra új korláttal,
Magasan, hogy a ló se ugorja átal.
  Kívül e sorompón *várost* építtete,
Deszka és cölöp volt annak épűlete,
Amelyet bevontak becses szőnyegekkel:
S készen vala mindez, pünkösd napján, reggel.

4

Gyült azonban a sok fényes úri vendég,
Férfi-, asszonycseléd, ifiú leventék;
Keszi csendes táján támad szokatlan zaj,
Közel, mint egy vásár, messziről mint a raj.
  Ott van az ifjúság színe, lángja, lelke,
Virágos azoktól a Rozgonyi telke;
Cifra köntös, szerszám, lovak, hadi készség,
Külön mind egy-egy kincs, többi közt csekélység.

5

Hajnalban a konyha már füstölni kezdett,
Valamint a méhkas, az is megeresztett:
Rajja megszállott egy hátulsó udvaron:
Ott egész ökör sül, itt az apró barom.
S mint a hangya sereg, cipelvén tojásit,
Egy rész mindig megyen, mindig jő a másik;
Azt miveli ki s be szakács-asszony, kukta,
Szolgáló, bejáró - soha nincsen nyugta.

6

De Piroska nem lát konyhához e napon,
Ki sem mer szegényke nézni az ablakon;
Lopva ugyan egyszer fölment a padlásra,
Onnan leskelődött, hogy senki ne lássa.
Jól esett az neki, öröme telt benne,
Hogy őérte fárad annyi szép levente;
Mint virágos kertben, köztük úgy válogat:
„Ezt szeretném - vagy ezt - nem azt - a másikat.”

7

Mikor aztán a nap úgy kenyér-ebéden,
Vagy talán még feljebb lehetett az égen,
A fiatalság is várakozni restelt:
Viadal birákat tettek és bajmestert.
Legottan a birák, igazlátás végett,
Elfoglalák a nagy vörös bársony széket;
A mester pedig fölnyitván a korlátot,
Hangos kürtjébe fútt, s arra így kiáltott:

8

„Vitézek, daliák, a sorompó nyitva:
Nevezetes harci játék leszen itt ma,
Király levelével, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak egyetlen lyányáért.
Először is magát kiki bejelentse,
Nyilat húzzon, ahogy üti a szerencse;
Aki aztán sorba le fog győzni hármat,
Az nyeri jutalmát, amér’ ide fáradt.”

9

De a birák közül egy felállván, monda:
„Menyasszony is kell még a lakodalomba!”
Akkor néztek széjjel és küldének postát,
Hogy siettetné a szemérmes Piroskát.
Váltig restelé az, váltig is szabódott,

Tűje, kapcsa, bokra, tört, szakadt vagy oldott;
Nagy sor ám az, annyi nép közé lemenni:
De ha parancsolják, mégis úgy kell lenni.

10

Azonba, hogy én is szavam ne felejtsem,
S a beszéd fonalát szála mentin fejtsem:
Egy vitézi falka érkezett lóháton,
S megállottak, nézni, kívül a korláton.
Idegenek - azaz senki nem ismerte;
Némelyik az arcát pólyába tekerte:
Nem azért, hogy a nap heve meg ne ártson,
Sőt hogy, sisak helyen, még meleget tartson.[71]

11

Soknak a rostélya úgy le volt bocsátva;
Hogy az ember csak a szeme fényét látta,
Kettő ezek közül oly tüzesen égett,
Hogy elkapta szemét, aki abba nézett.
Mint erős bajnoktól megszalad a gyenge:
Oly nehéz volt másnak nézni e két szembe;
Hozzá a nagy termet, izmos válla, karja:
Ki lehetne más, mint Toldi Lőrinc sarja?

12

Ő volt, nem is egyéb: Mellette aki áll,
Kissé görbe vállal, maga Lajos király;[72]
Szeme barátságos tűz módjára lángol,
Mely körűl édesden megtanyáz a vándor.
Halkan, amint látszik, Toldival beszélget;
Javasolja neki a szép feleséget;
De Toldi azt mondja: „kard a feleségem,
Fiaim s leányim: harci dicsőségem!”

13

Ezt dörmögte Miklós, ez az ő nótája,
Ha nagyon faggatják; esküt is mond rája;
Özvegy édes anyja pedig mennyit kérte!
Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte. -
Azonban Piroska végre felöltözött,
Sétál már tizenkét szép hajadon között:

---

[71] Galeotti, Cap. XIV. A. J.

[72] Thuróczy, Pars. III. Cap. 15. A. J.

Drágaköves párta, fehér ruha minden,
Hó szinü selyemből... nem adták azt ingyen!

14

Pártája mellé egy ma hajnalban nyitott
Gyenge rózsaszálat könnyezve szakitott;
Egyéb öltözete mint a többi lyányé:
De azok szolgálók, ő pedig királyné.
  Vessző a növése, szellő a menése,
Hallhatóbb szive, mint lába döbbenése;
Suhog a ruhája, párta-pántlikája:
Hosszu sor mosolygás húzódik utána.

15

Hát Miklós ne látná azt, amit mindnyájan?
Hej! megakadt szeme, megakadt a lyányon. -
A bajmester pedig mégegyszer kiáltott,
Még egyszer nyitá föl a magas korlátot.
  S jöttek a vitézek nem remélett számmal,
Pajzs-, páncélosan, kész hadi szerszámmal;
De sisak borítá arcostúl a főket!
Tán szülő anyjok sem ismerné így őket.

16

Először is tehát bevallani mentek:
Kicsodák, micsodák és miféle rendek;
Súgva gyónták ezt be s a viadal birák
Személy szerint egy nagy öreg könyvbe irák.
  Azután a nyilat húzták ki sorjába,
Hogy szép rendbe' menjen, ne csak bolondjába;
Majd a két elsőnek, amint a sors érte,
Külön pécéit a bajmester kimérte.

17

Elosztá közöttük a *napot*, a *szelet*,
Aranyos botjával vágva feje felett;
Most ama vitézek tárogató jelre,
Lovaik zabláját eresztik egyszerre.
  Mindenik nagy láncsát szegez jobb kezében.
Úgy roppannak össze a kellő középen,
Bár a láncsa hegyes, nem pedig oly csonka
Mint a más nemzetek bajvivó dorongja.[73]

[73] Galeotti, Cap. XIV. A. J.

18

Megtartá a hegyét paizsok, páncéljok,
Nem onta piros vért gyilkoló acéljok;
De, mint ágyugolyók egymásba ütődve,
Mind a két bajvivó lezuhant a földre.
  Azután más kettő álla ki rendjével,
Próbát tenni kisebb nagyobb szerencsével;
Kiket számbavenni se' időm se' gondom:
Ami rám tartozik röviden elmondom.

19

Volt a daliák közt egy magas levente,
Holmi kis faluban torony is lehetne,
Csak szamár alatta az a nagy bolond ló.
Úgy ül rajta, mint az ujjamon egy olló.
  Ez, miután hármat a fövényre onta,
Felállott a biró s a törvényt kimondta:
„Vitéz cseh Holubár! (így hítták a nyerőt)
Tied szép Piroska, Isten ember előtt."

20

Felnyitá sisakját a győztes levente,
Éktelen rút arca ocsmányul nevetve;
Toldi is felnyitja, de már akkor ott van:
A korlát tetején lova átalroppan.
  Fél szemét a síró szép leányra veti,
Csukló zokogása úgy fáj belül neki!
A másik szemével Holubárt vigyázza, -
Nem lehet, hogy tovább mérgét zabolázza:

21

„Holubár, cseh fajzat, prédaleső sárkány,
Aki szűzvért szomjaz dögleletes torkán!
Megállj: meg ne érintsd gyönge martalékod,
Mert bizony megbánod e mai játékot.
  Ím én, Toldi Miklós, magyar nemes bajnok,
Veled itt ez órán, mérkőzni ohajtok,
Piroska nevében, gyönge Piroskáért,
Síró szép szemiért, keze birtokáért."

22

Mondá rá a nagy cseh: „Te vagy az a Toldi?
Épen kezemre jősz: gyere számadolni!
Szerető bátyámat te ölted le, régen,
Még kölyök korodban, Duna szigetében."
  Felel vissza Toldi: „Azóta megnőttem:
Állj meg hát, gazember, állj meg hát előttem!"

S rohan a másikra eszeveszett dühvel,
Iszonyúság nézni, olyan dolgot müvel.

23

Viszi Toldi Miklós, viszi a jaj-választ;
A király megtiltja, ő nem hallja már azt:
Csattog a vas páncél, roppan a nagy láncsa,
Nem hallik a király ismételt parancsa.
Nem hallik a zajtól, fegyverek zajától,
Az iszonykodó nép hangos morajától,
Vitéz cseh Holubár sietős bajától,
Szörnyü Toldi Miklós veszett haragjától.

24

Holubár lenyelte újabb feleletét,
Kényszeríté Miklós védni az életét,
De nem volt sokáig védni azt szüksége,
Lefordult a lóról - minthogy immár vége.
Toldi a nyeregből magát melléveti,
Iszonyú csapásit kárba vesztegeti,
Mint egy kévekötő, dühösen rátérdel,
Páncélos nagy mellét megroppantja térddel.

25

Helybenhagyá a nép, ujjongatva tapsol,
De feláll a király, sisakot lekapcsol,
Leveszi fejéről, a kengyelben állva,
(Ismeretes göndör haja és szakálla),
És int a kezével, hogy szavát hallgassák:[74]
„Népeim, magyarok: törvény és igazság!
Toldi Miklós tette halált érdemelne:
Számkivetés lészen a király kegyelme.”

Harmadik ének

‚Tholdi Miklós hazaméne, Nagyfaluba.’

Ilosvai

1

Érkezik e percen a királyhoz követ,
Összecsapzott szőre jó lovának, jövet;
Gyászos levelet hoz, sietős az útja,
Mi van a levélben, a jó Isten tudja.

---

[74] Thuróczy, Pars. III., Cap. 15. A. J.

Mert fekete azon a zsinór, a pecsét.
Bontsd fel, király, bontsd fel: megölték az öcséd’;
Olaszok ölték meg, orozva, titokban;
Önnön hitvese is tudós e dologban.

2

Hamar átfutá az irás foglalatját,
Hamarabb a halál színe, ábrázatját;
Nem időzött soká, visszament Budára,
Rozgonyi sem merte híni lakomára.
Az urak közt pedig arról foly a beszéd,
(Mert valami úton hallották a neszét)
Hogy nem éri még be a király e búval:
Megy az olasz ellen harccal, háborúval.

3

De, mint szomjas pránta zivatar szelére,
Úgy üdült, úgy éledt Toldi e rossz hirre,
S így beszélt magához: „jó az Isten, jót ád,
Jóra igazítja bűnös ember dolgát.
Oly erőtlen vagy-e, hogy vissza ne nyernéd,
Bárha okkal-móddal, a király kegyelmét?
Lesz idő, ne busúlj; kijön még a sorja,
Tied lesz Piroska, ha Isten akarja.”

4

Rozgonyi se várta volna ilyen végit,
Szomorún marasztja szomorú vendégit,
De azok köszönik a jó barátságot,
Más időre hagyják ezt a mulatságot.
El is oszlott, aki valamire való,
Vagy, ha megmaradna egy két tányérnyaló,
A többire nézve, csupa szégyenében,
Az is haza kullog, szomorúan, éhen.

5

Pál gazdának az most a vigasztalása,
Hogy jó helyre esik az Isten áldása:
Begyűjti az egész vidékbeli szegényt:
Egyenek, igyanak, hozzanak is edényt.
Maga méri a bort egy öblös kupával,
S a szegény Piroska oly szivesen tálal;
Jól esik, ha mondja némely öreg asszony:
„Áldja meg az Isten, lelkem szép kisasszony!”

6

De mihelyt bevonúl csendes rejtekébe,
Ott terem előtte a dalia képe,
Azé, akit eddig ő soha nem ismert,
Azé, ki levágta azt a csúnya embert,
  Azé, aki magát veszélybe juttatta,
És pedig ki miatt? pedig ő miatta!
Akkor aztán elkezd keservesen sírni,
S olyat érez, amit nem tudok leírni.

7

Pál ur is rossz kedvű, dörmög tovább-elébb,
Hát im alkonyatkor Toldi Miklós belép;
No, köszön, fogadja, ültetné, de nem űl,
Kérdezi, mi hozta ilyen véletlenűl?
  „Hej, vitéz nagy uram! hogy mi hozott engem,
Kegyelmed lyányához való tiszta lelkem;
Adja nékem a lyányt, meg tudom becsűlni:
Helyét is megfúvom, ha le akar űlni.”

8

Azt is elbeszélte Rozgonyinak Toldi,
Hogy’ akar, mint akar bajából tisztulni:
„Háború lesz, úgymond, kell ottan az ember,
Másszor is segített rajtam a jó fegyver.”
  Egy szó annyi mint száz: könnyen összefértek,
Toldi meg Piroska gyűrüt is cseréltek,
Jegyet is váltottak; de hogy tudniillik,
Akkor viszi haza, ha baja elmúlik.

9

Megvacsorált Miklós, meg is éjszakált ott,
Másnap a leánnyal még egy pár szót váltott,
Azaz, el se’ hagynák azt a pár szót soha:
De nyerít a Toldi nyughatatlan lova.
  „Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:
Isten veled, atyám, és szivem szerelme!”
„Áldjon meg az Isten, kedves fiam, téged:
De várd meg legalább a kenyérebédet.”

10

Megfogadta Miklós, elkelt az ebéd is,
Beszéltek, beszéltek, több volt hátra mégis;
Jött azonban Toldi fegyveres szolgája,
Hogy nem áll a Pirkó, a földet kapálja.
  „Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:

Isten veled atyám és szivem szerelme!”
„Áldjon meg az Isten, kedves fiam, téged:
De várd meg legalább a déli ebédet.”

11

Megvárta, megevék azt is együtt, délben,
Jó-soká maradt még Toldi menő-félben;
Benyitott azonban a fegyveres szolga:
Nem kell-e a lovat bekötni az ólba?
„Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:
Megyek édes atyám és szivem szerelme!”
„Hordozzon az Isten, jó fiú, de már ma
Ugyan hova mennél, ilyen éjszakára?”

12

„Este, vagy éjszaka: tőle nem irtódzom;
Hova, merre megyek? az is az én dolgom:
De tovább sehogy sincs maradásom itten,
Hogy eddig maradjak, bizony azt se’ hittem.
Isten hozzád, szívem édes szép szerelme!
Addsza kicsiny kezed, borúlj az ölemre;
Hadd szakasztok rózsát gyenge rózsafádról -
Egy csókot az útra, piros két orcádról.”

13

Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig,
Mint a földieper csattan, mikor szedik;
Rövid vége lett a hosszas bucsuzásnak:
Nem is integettek messziről egymásnak.
Jó Toldi lovára csakhamar felűle;
Szeméből valamit lopva kitörűle;
Sarkantyúzza lovát, szintúgy vérzik belé:
„Co-fel, jó paripám, szűlő-helyem felé.”

14

De mostan valami ötlik az eszébe:
Fogja s a szolgának pénzt ad a kezébe,
Mondva neki: „fiam, elmehetsz dolgodra:
Nincs tovább szükségem a szolgálatodra.
Hű és igaz voltál mindenkor én hozzám,
Vétek lenne ha azt meg nem jutalmaznám:
Tied a ló, vidd el; vidd el a ruhát is:
Ne ríj: ád az Isten neked jobb gazdát is.”

15

Ezt mondá a bajnok, de hogy miér' mondta,
Azt a szolga előtt bölcsen eltitkolta:
Félt, nehogy ez otthon másnak kibeszélje,
Hogyan ejté megint ő magát veszélybe.
Tudta, hogy az anyja megijedne szörnyen,
Isten mentsen, hogy ez a fülébe menjen!
Így talán csak későn hallja meg, vagy soha:
Mert hozzá se járnak, ő se' jár sehova.

16

Vele lakott másszor édes anyja Budán,
De haza sovárgott, haza ment azután,
Nehogy elpusztuljon gazdaság és hajlék,
Mihelyt György fiának halomása hallék.
Mert nem ada Isten hosszu éltet annak:
Juttatá fogára erdei vadkannak;
Toldiné fogta fel árva kis leányát,
Fölnevelte szépen kedves unokáját.

17

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
Hogy neki ez a nap olly örömet hozzon;
Ablakában űl, de onnan keveset lát,
Mindössze az udvart, meg az aprómarhát;
Mert úgy volt a jámbor ősi ház kiszabva,
És úgy látta jónak, aki helybenhagyta,
Hogy ne kandikáljon országba-világba,
Nézzen, mint igaz bölcs, csupán önmagába.

18

Toldiné hát egyszer lódobogást hallott,
Szivébe azonnal gyors öröm nyilallott:
„Jaj! Miklós" - kiálta és futott elébe,
Nem lelé a rostély nyitját hevenyébe.
Szép Etelke pedig mihelyest meglátta
Hogy a kapu sarkán befordul a bátyja,
Szalad az udvarról; kengyelébe pattan,
Öleli, csókolja hogy szintolyat csattan.

19

Most leszálla Toldi és hagyá Etelkét,
Hadd jártassa Pirkót, töltse abban kedvét;
Megcsókolta anyját halvány szép homlokán;
Addig fel se ment a lépcső három fokán.
Mikor pedig fenn volt, lehajlék hozzája,

Megfogá a kezét, reáforrt a szája,
Édes anyja szegény! kivül a ruháján,
Csókolta nagy fiát, verő szive táján.

20

Akkor a szobába vezeté be karon. -
Mondanom se' kell, hogy lett nagy lakodalom.
Alig lelte helyét Miklósnak az anyja, -
Cselédnek is állott pince, kamra, konyha.
  Bence, a vén Bence, volt a pincemester,
Ki is tört belőle, hogy ő arra nagy szer:
Ugy járt, ha borér' ment, hogy ne kelljen várni,
S úgy hozott, hogy kétszer sose kelljen járni.

21

De maga korántsem ivott azér' sokat,
Forgatván fejében apai gondokat;
Ivott ő, mint szokta, sziv vidámság végett,
Vagy midőn kínálni kelle a vendéget.
  Hanem mikor látta hogy nincs semmi hiány,
Enni, avagy inni egy cseléd sem kiván:
Intett a fiának, egy szálas legénynek
S ketten a szobába Toldihoz menének.

22

És így szóla Bence: „H'óta t'om az eszem
Kenyeremet én a Toldi háztól eszem;
Rossz kis sütykő voltam, annyi, mint az öklöm.
Hogy a toldi pusztán szántottunk hat ökrön.
  Én ökröt vezettem, - éd's apám az ekét
Tartotta!... de minek ez a hosszas beszéd?
Hej! micsoda búza lett abban a földben:
Eddig ért, uram, ni! másik esztendőben.

23

„Még akkor boldogult apám uram is élt,
Csakugyan Bencének hítták ő kegyelmét,
Én is, hogy fiam lett, - látom a bolondok
Cifra néven kapnak: Bence legyen, mondok.
  Nagy fiú: ehol van! Jöszte, szógám, elébb;
Szégyellős e' kicsit, mint fiatal cseléd.
Hej! vitéz nagy uram, jut-e még eszébe
Mikor együtt mentünk a király elébe?

24

„Jóval ifjabb volt még kelmed a fiamnál,
Hanem szálasabb is, izmosabb is annál:
Hányszor elbeszéltük azelőtt: no, ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha meg-nől.
Biztattam is: menjen katonának, vagy mi,
De az édes anyját nem akarta hagyni;
Pedig lám ni! milyen ember vált belőle;
Kit nem egyszer kétszer mondtam én előre.

25

„Ezt a rossz fiút is nem t'om én mi lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelke!
Azt izéli mindig: nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram, elszököm ha maraszt.
Itt van, nagy jó uram, azér' hoztam elő,
Legyen kelmed hozzá igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére:
Isten is megáldja kegyelmedet érte!"

26

Nevetett Miklós az együgyü beszéden,
Forgatá egyszersmind a dolgot eszében:
Elvigye-e Bencét, vagy itthon marassza?
Melyikben lesz annak idővel is haszna?
Etelke azonban, egy asztali késsel,
Lovaggá ütötte, három kis ütéssel
S kitörvén a kedve hangos hahotába,
Bevonszolta Bencét az oldalszobába.

27

Ott egy régi szekrény poros zege-zugát,
Felhányta s kiszede holmi ócska ruhát,
Amelyeket Toldi már annak előtte
Régen elhajított, mivelhogy kinőtte.
Etelka azokból egynehány darabot
Egész öltőbelit összeválogatott
S od'adá Bencének ingyen, ajándékba,
Hogy tanúljon belé, vegye is fel még ma.

28

Ezalatt elmondá Toldi az anyjának,
Hogy jutott kezéhez a szép úri lyánynak.
Mutatá a gyűrűt, melyet hoza jegybe,
Háború végével, kelnek, úgymond, egybe.
„Addig, édes anyám, - addig az országból -

Messze kell távoznom, király parancsából.”
Nem hazudott ebben, némelyek úgy vélik,
De hazudság a szót eltakarni félig.

29

Sirt, nevetett anyja, mikor ezt meghallá,
Szíve ez örömet nem várta, sokallá;
Elpirult, tüzes lett halvány arculatja,
Elpirítá benső titkos gondolatja:
  Előtte fia még mind’ a régi gyermek,
Oly furcsán esett most képzelni embernek,
Házasult embernek képzelni továbbat
Göndör haju, fürge, játszi unokákat.

30

Hányszor mondatá el, kérdezé ki ujra?
Nem maradt szó nélkül egy legkisebb ujja:
Karcsu-e, magas-e, barna-e, vagy szőke?
Fehér-e, piros-e, vagy milyen a képe?
  Haja, szemöldöke, szeme, szempillája?
Ajaki, beszéde, léptei, ruhája?
Felelni sem győzne Miklós annyit neki,
Ha oly jól nem esnék, mikor emlegeti.

31

S jaj lett volna szegény Piroskának dolga
Ha, míg emlegették, folyvást csuklott volna! -
Most azonban félbehagyták a beszédet,
Mert az ifju Bence a szobába lépett.
  Kard veri a combját, a nyakába’ mente,
Ki van csipve rútul, mint bármely levente,
Megáll egyenesen, mint egy mutatófa
S rövid habozással imígy kezd a szóba:

32

„Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem:
Egy páncélos bajnok, úgy látom, idegen,
Künn az ajtó előtt kegyelmedet várja,
Hogy vele megvíjon életre halálra.”
  Toldinak se kell több: „hogyan a patvarba!”
Felugrik sebesen, szalad a pitvarba,
Hát csakugyan ott áll a sisakos vitéz,
Kivűl a tornácon, vele megvíni kész.

33

Toldi a fegyverről nyomba megismerte, -
Látja, hogy az nem más, mint húga Etelke,
Iszonyú láncsáját balkezében tartja,
Míg a jobb kezében villog széles kardja.
De Miklós a szemét összerántja vadúl,
Felgyűri az ingét, karja kiszabadúl,
Rohan puszta kézzel: megszalad az ellen,
Hármat lép, elesik a nehéz fegyverben.

34

„Ugy kell! eben esett, kőszülötte lyánya!”
Kiált és odafut Toldiné, mert szánja,
Fölemelte szépen tizszer is megkérdte,
Nem fáj-e valahol, könyöke, vagy térde?
Semmi baj! de van ám tréfaszó, nevetség,
Van mivel egymás közt eltöltni az estét;
Azt is látja Toldi, hogy bizony nem furkó
A fiatal Bence, sőt ugyan nagy lurkó.

35

Így az egész éjet, viradat feléig,
Nyájasan ők együtt hamar elbeszélik,
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja,
Majd, a rövid álom Piroskához vonja.
De a harcok gondja korán költi másnap,
Búcsút vesz, neki megy a nagy útazásnak,
Amerre vezérli jó vagy bal szerencse: -
Utána lovagol fütyörészve Bence. -

Negyedik ének

‚Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vagynak seregében.’

Ilosvai

1

Nagy Lajos azonban éjeket, napokat
Búbánatban tölte kedves öccse miatt,
Akit megölének valamely gonoszok,
Nápoly országában lakozó olaszok.
Mert az ifju Endre ott növekedett fel,
Nevelé a király szives szeretettel,
Róbert, az ősz király; minthogy unokáját
Neki szánta nőűl s vele koronáját.

2

Ezt az öreg Róbert meg is hagyta irva,
Nem sokkal azután leszállott a sirba,
Endre pedig felnőtt, a leányt elvette,
De a szép Johanna férjét nem szerette.
  Csakhamar az ágyát ő másokkal osztá,
A koronától is jó urát megfosztá,
Tőrt hánytak elébe, vadászni kicsalták.
Egy mulató házban éjjel meggyilkolták.

3

Ki miatt az udvar, királyné udvara,
Fényes Visegrádon gyászba merűlt vala,
Ott lakván az özvegy, Károly nagy királyé,
Lajos édes anyja, Erzsébet királyné.
  Visegrád, Visegrád! hol van régi fényed?[75]
Magas fellegvárad, parti építményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mérföldekre nyuló, párduszlakta nyéked?

4

Ott, hol négy királynak azon idő tájba'
Megfért volna minden udvari pompája
Meg sem töltve annak negyedfél száz termét, -
Most a róka bujkál, ássa kicsiny vermét.
  Nem nyilik kevélyen a Dunára kapu,
Belül is a zöld tért gaz veré fel s lapu,
Oda van a lépcsők márvány büszkesége,
Nyolc egész ölnyire terjedt szélessége.

5

S a négyszegü udvar eme lépcsők felett
Negyven láb magasan - hej! az is odalett!
Nem dicsekszik földje márvány kirakással,
Nincs beárnyékozva illatozó hárssal.
  Nem is veszi körül nagy paloták szárnya
Száz meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát őrző hegyi fészek,
Az is összeomlott, ledönték a vészek.

[75] Oláh Miklós, Pars. I. Cap. 6. A. J.

6

De mi haszna borong rajta képzeletem:
Síratódalommal fel nem építhetem!...
Noshát a királyné visegrádi háza
Endre herceg miatt öltözék mély gyászba.
Ottan a csillámló fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta;
S a bú, mintha ülné királyi ünnepét
Felvette magára legszebb öltözetét.

7

Meghallván a gyász hirt, seregesen gyűltek,[76]
Királyné asszonyhoz tisztes úri hölgyek,
Hajadon és özvegy és akinek férje
Főfő rangot visel: fiatalja, vénje.
Jártak hosszu sorral a nagy palotákban,
Vetélkedve mintegy szomorú pompában,
És megoszták versent a királyné jajját,
Hangosabbá tévén szózatos fájdalmát.

8

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófehér viaszból - éjjel-nappal égtek;
És a nagy harangok, viradattul estig,
A tornyok falait szinte megrepesztik.
Vége hossza nincsen a gyászos menetnek;
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondaték minden nap búsan zengő mise, -
Annyi drága pompát nem látott senki se.

9

Maga a királyné talpig gyász ruhába
Minden nap misére ment a kápolnába,
Mely a paloták közt állott legközépen,
Remek építéssel, a várhegy tövében.
Koldusok, szegények, feltartott süveggel
Gyülekeztek oda minden áldott reggel,
A királyné pedig alamizsnát oszta,
Utána a sok pénzt három leány hozta.

---

[76] Dubnici krónika. A. J.

10

Másszor sem sajnállott ugyan ő felsége
Adakozni bőven Isten dicsőségre,
De most adományit kétszerezve adja,
Hogy Istennél inkább légyen foganatja.
  Klastrom emelkedik, fényes templom épül,
Ne kiméljék, úgymond, telik az övébül,
Jut belőle minden papnak és barátnak,
Az Isten szolgái szükséget nem látnak.

11

Lajos király pedig - minden szombat-este,
Özvegy édes anyját hiven megkereste,
Egész héten ország baját végzé Budán,
Ha ő el nem végzi, ki lásson az után!
  De ha Visegrádba este megérkezett,
Megcsókolta szépen az anyai kezet,
Fekete ruhája bánatát ingerlé,
Könnye hullt a gyürűk gyémánt köve mellé.

12

Monda neki egyszer édes anyja: „Oh jaj!
Mit ér nekem a köny, mit nekem a sóhaj?
Minden nap, minden nap el-elmúlik egy nap:
És mi ott vagyunk ma, ahol voltunk tennap.
  Keményítsd meg, fiam, ellágyult szivedet,
Váltsd be férfi módra első igéreted?
Tudom hogy hiába. De vért kiván a vér:
S ezreké sem elég az én egy fiamér'!"

13

Így önté az olajt a király tüzére,
Nehogy azt a sok köny meglohassza végre,
Mert szelid s jámbor volt benne a természet,
Nyári vész haragja: támadt, elenyészett.
  Hanem most az egyszer nehezen felejte,
Egy az, mivel öccsét szívéből szerette,
Más az, hogy lakolni érdemes a bűnnek,
Harmadszor, kivánja bajnoki becsűlet.[77]

[77] Lajos adománylevele Laczfi István részére. Dubnici krónika. A. J.

14

Ezért a magyarok hatalmas királya
Elhatározá, hogy bosszúját megállja,
Országából összerendelé a főket,
Budára, gyűlésbe parancsolta őket.
  Kik is szép nagy számmal ottan megjelentek
Papi és világi méltóságos rendek;
Telegdi az érsek, Kont Miklós, a nádor,
Laczfi vajda, Szécsi, Druget, Bánfi, Bátor.

15

Ezek és még többen mikor összegyűltek,
A nádor, az érsek elsőbb helyre űltek,
Ugy a többi, sorban a zöld asztal mellett,
Csakhogy gyász fedé most a zöld posztó helyett.
  A királyi szék is, mintha bánatjába'
Öltözködött volna fekete ruhába;
Sűrü fátyol lepi kéklő boltozatját,
Gyémánt csillagait, fényes arany napját.

16

Végre jött a király; vele édes anyja,
Bánatos ruháját, mint egy felhőt, vonja,
Egyenes, mint a nád, magas a termete,
Nagy pénzt érne rajta gyászos öltözete;
  Mert mikép a felhőn a nap szűrt világa,
Átcsillog a gyászon minden, ami drága:
Gyűrűi, keresztje, kösöntyűi, lánca,
Gyémántja, aranyja, rubintja, zománca.

17

Egyszerre felálltak a nagy úri rendek,
A király s királyné pedig oda mentek
Hol magas ülőhely volt számokra készen,
Feketébe vonva, lám mondom, egészen.
  Lajos a levelet hozatá most elő,
Melyet irtak neki szegény öccse felől,
Olasz herceg irta, névszerint Durazzó[78]
Felolvasta egy úr: így volt benne a szó:

[78] Fessler, III. rész, I. kötet, 215-268 l. A. J.

18

„Szomorú bal hírnek fekete hollója,
Endre halálának vagyok hírmondója; -
Megesett, megesett, megvan az áldozat,
Él az Isten! ő lát, lásson is igazat.
Kimenénk vadászni, bár ne mentünk volna!
Aversza városa bár elsülyedt volna!
Ott lakozánk este, víg vadászi torban,
Kivűl a városon, egy nagy kolostorban.

19

„Fordulván az idő, fordult öreg éjre,
Johanna királynét karon fogta férje,
Ketten egy szobába nyugalomra mentek,
Hanem a gonoszok, oh jaj! nem pihentek.
Zörgetik az ajtót; felverik álmából,
Felretten, kimegyen, először elámul,
Aztán védi magát, védené, de hogyan?
Ő egy s fegyvertelen, azok pedig sokan!

20

„Johanna királyné nem ébred a zajra,
Sikoltoz egy asszony, de ő azt sem hallja,
Endre is zörgeti már az ajtót régen;
»Gyilkosok - eressz be, édes feleségem!«
Nem ereszti biz' a, nem bocsátja biz' a,
Amely úton kijött, nem mehete vissza,
Erőt vesznek rajta, zsinórral megfojtják
S egy ablakon átal a kertbe ledobják.

21

„Így esett, megesett, megvan az áldozat,
Hanem él az Isten! ő lásson igazat;
Te pedig most, uram, felséges nagy király
Itt e földön itélj: boszúlj, büntess, birálj.
Győzelem lesz utad: városok és várak,
Fő és köz rendűek tiszta szivvel várnak;
Én már büntetem a kis gonosztevőket:[79]
Jövel uram király, lakoltasd a főket."

[79] Fessler, III. rész, I. kötet, 214 l. A. J.

22

Most az urak szívét elfogá az iszony,
Nem is vítatkoztak rajta soká bizony,
Nem mondom, sokáig, kevés ideig sem,
Nem tanácskozának bizony semmeddig sem.
  Sőt inkább felálltak összes egyetemben;
„Háború! háború!” hangzik a teremben;
Tudta ezt a király, hogy e lesz belőle,
De jobb volt tanácsot kérdeni előre.

23

Tudta, hogy az ország, élni-halni készen,
Mind feláll őérte, összesen, egészen:
Még se támaszkodott egyedűl csak erre,
Nem is kényszeríte senkit menetelre.
  Volt már neki ott künn szép számú kis hada,
Melyet más országban jó pénzért fogada
Vitéz Miklós mester, kit előre küldött,
S Jakabfalvi János, a veszprémi püspök.

24

Hogy aztán eloszlék a budai gyűlés,
Titkon is, nyilván is, folyt a nagy készűlés;
A király egy haddal megindítá Kontot,
Induláskor annak ily szavakat mondott:
  „Valahol utaztok, valahol átkeltek,
Meg ne tudjam én, hogy bántsatok egy lelket,
Vagy sarcot tegyetek, vagy ragadozzatok!
Koronámra, mondom, szennyet ne hozzatok!”[80]

25

A másik had is gyűlt Rákos mezejére;
Laczfi Apor István annak a vezére,
Vele a két fia, három öccse, mert még
A tatár Moldvából nem bocsátja Endrét.
  Ide csatlakozott a két harcos Bebek,
Draskovics, Andrási, Druget és egyebek,
Ide jó Giléti öccsével Jánossal,
A János fiát is hozván Domokossal.

[80] Dubnici krónika A. J.

26

Aztán Szécsi Miklós, a felső-lindvai,
Szudár, Bánfi, Német, a két Kanizsai,
Szécsényi Miklós a nógrádi főispán,
Bátori, Pohárnok és Butkai István.
  De ki győzné sorra megnevezni őket,
Nem mondom, egyenkint, de csupán a főket?
Mindenik a maga zászlóalját hozza,
Ezrével, vagy amint fel van rájok osztva.

27

Ti is feljövétek, barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgonc, nyilvető ijászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,[81]
Midőn öklelőznek a várdöntő kosok.
  Lajos e hadakkal előbb tábort járat,
Követi a szemlét isteni szolgálat,
Ősz Telegdi érsek fenszóval megáldá,
Ugy népét a király előre bocsátá.

28

Maga pedig Lajos gondját a hazának
Letevé kezébe az édes anyjának,[82]
Mert okos személy volt, nem is volt, asszonyban,
Hozzáfogható más, egész Magyarhonban.
  Mellé pedig adta, mint férfi tanácsot,
A megélemedett Telegdi Csanádot,[83]
Így, e roppant házat elrendelve bölcsen,
Maga is a gazda indult sietősen.

Ötödik ének

‚Vala okossága az tisztes asszonynak.'

Ilosvai

1

Toldiné pedig űlt egy szombati napon
Este a ház előtt, a kiűlő padon;
Akkor jött dologból Bence a vén szolga,
És leereszkedék valami tuskóra.
  Tiszta, mint a pohár, volt az udvartájék,

---

[81] Fessler, III. rész, I. kötet 651 l. A. J.

[82] Dubnici krónika A. J.

[83] Budai Ferenc. Polg. Lexicon. A. J.

Hüvössé locsolva az esteli árnyék,
Lanyha szellő repked, bársonyos az égbolt,
Vére-vett arcával várt az éjre a hold.

2

Fű, fa, madár csendes: csak egy rigóének...
Csak erős, mély hangja hallik Etelkének
Lent, az udvar lábján, ahol épen fejet;
Szűri habkezével a felhabzó tejet.
  Jóllakott tehenek fanyalognak mélán,
Zöldszinű, virágos, illatos új szénán,
Míg a sárga borjuk, telhetetlen kéjjel,
Farkat billegetve, dőzsölnek a téjjel.

3

Toldiné asszonyság tünődék azonban
Anyai örömben és anyai gondban,
Meglátszott a képén hogy mikor, mit érez;
Utoljára így szólt az öreg Bencéhez:
  „Elmegyek én magam, bizony el én *oda*:
Megtudom, meglátom, kicsoda? micsoda?
Kitől hozta Miklós azt a gyűrűt jegyül?
Kit ad a jó Isten vénségemre menyül?”

4

Nagyon helybenhagyta Bence a szándékot,
Hogy legyen, mint legyen: el is végezék ott:
Másnap a hajnal még alighogy zsendűle,
Mikor Toldiné már a szekéren űle.
  Etelke pedig az öreg Bence jobbján
Hajtá a lovakat az első saroglyán;
Váltig restelé a vén cseléd a dolgot:
Egész úton pörölt, veszekedett s morgott.

5

Estefelé volt már hogy Keszibe értek,
Mint idegen utas, hálásra betértek;
Ott leszálla Bence s ápolgató kézzel
Lovai üstökét megrántotta kétszer;
  Toldiné pedig ment befelé, a házba,
Jobbra is, balra is szemesen vigyázva:
Milyen a háztájék? a pitvar? a konyha?
Mindezekben ismert csinos gazdasszonyra.

6

Azután benyitott egy üres szobába,
Onnan a másikba, oda is hiába;
Körülnéze bennök és egy pillanattal
Szemébe tűnt minden: szék, ágy, tükör, asztal.
Visszatérve, leplét felhajtá az ágynak,
Tisztának találta mindeniket s lágynak,
Azután kifordult, s végig az udvaron
Gyönyörűség! mennyi volt az apró barom.

7

Így, sehol nem látván egy emberi lelket,
Szemügyre veheté az egész nagy telket,
Mignem, ráakadván a gyümölcsös kertre,
Annak fái között Piroskát meglelte.
Cicázott Piroska a leány cseléddel;
Mit az idegentől tudom is hogy szégyell,
Abbahagyta mingyárt, az orcája égett;
Azonban jó szivvel látta a vendéget.

8

Felvezette őket az első terembe,
Váltig szabadkozott, hogy nincs semmi rendbe'
(Toldiné is váltig mondta, hogy nincsen mit) -
Letörlé a székről a sok tiszta semmit.
Csakhamar beszédbe ízeledtek hárman,
Előbb tartózkodva, hanem aztán bátran,
Mert kis gyermek a szó ismeretlen körbe';
Elébb búvik, aztán maga fut az ölbe.

9

Elmondá Piroska, hogy az atyját várja,
Ha nem jött ebédre, megjő vacsorára;
Ugy is lett, haza jött, de komor volt nagyon,
Hanem migyár' vidult, hogy vendége vagyon.
S míg a jó öregek beszédbe merültek,
Etelke, Piroska, a konyhába tűntek;
Összebarátkoztak a legelső szóra,
Mintha együtt nőttek, nevelkedtek volna.

10

Nem is állott a szó Toldi Etelkében,
Csakhamar a szája kioldott eképpen:
„Hej, te Piroska!... de nem mondom, mert titok.
Hej, ha te úgy tudnád, azt amit én tudok!
Nem vagyunk mi útas, igazán megvallva,

Nagyanyám-asszony a Toldi Miklós anyja;
De egy léleknek se szabad ám tudni azt;
Soha rád se nézek, hahogy rajtam kiadsz.”

11

Megijedt Piroska, meg is örült ezen;
Hátha majd valamit nem inyére teszen!
De más részben örül, a napot is áldja
Hogy a Toldi Miklós édes anyját látja.
Legottan a két lyány egymást megölelte,
Piroska Etelkét, Piroskát Etelke;
Van beszéd, de mennyi! tudom hogy akárhol
Bujdosik most Toldi, a jobb füle lángol.

12

Benn pedig a gazda, együtt a vendéggel,
Cserélgetik a szót, öreges beszéddel;
Toldiné azt kérdi, idegen módjára:
Van-e több cselédje, vagy csak ez a lyánya?
„Dehogy van! dehogy van!” sopánkodva felel,
„De százzal se volna több bajom, mint evel;
Most is oda voltam, most is abba’ jártam.
Atyafi gyülésen, a rozgonyi várban.”

13

Így felelt boszúsan és elpanaszolta
Mi légyen a bajnak egész léte-volta,
Hogy’ adott a király igazság-levelet,
Miszerint vagyona Piroskáé lehet;
Hanem a rokonság feltámadt ellene,
Hogy nem ér az semmit, a király levele,
Nem is úgy ütött ki, mint a levél tartja,
Mind azt feleseli, mind azt hánytorgatja.

14

Egyik része, ugymond, fenyegeti perrel,
Szeretne vagyonhoz jutni könnyü szerrel,
Meghal ő, azt mondják, nem él örökkétig,
Akkor a jószágot szerteszéllyel tépik:
Más rész avval gyötri, tőle azt kivánja:
Rozgonyi nevűhöz menjen a leánya,
Tyúkkal és kaláccsal üldözik untalan:
„Nocsak, öcsém uram! nocsak, bátyám uram!”

15

Többen kérik a lyányt, de ő megmutatja
Hogy hiába kérik, mert azér' sem adja;
Pedig utána járt és bizony a levél
- Törvénytudók mondják - bizony nem sokat ér.
„De fölmegyek én még, ha az Isten éltet,
Kérek a királytól erősebb pecsétet,
És olyan levelet, aki hogy megálljon;
Tudom meg is adja felséges királyom."

16

Így végezte szavát; hanem Toldi felől
Egy igét se szóla, nem is hozta elő:
Mert ami világos, nem öröm az néki,
S ami titkon esett, minek kürtölné ki?
E közben Piroska felhozá a tálat,
Melléült a gazda s a két asszonyállat,
De Piroska nem ült jegybe és gyűrübe
Micsoda gazdasszony, aki enni űl be!

17

Toldiné meg a lyányt tartja mindig szemmel,
Nem aval a nyájas édes-anyaszemmel,
Hanem mostohával, amilyennel soha
Nem nézhetne irigy napa vagy mostoha.
De hiába nézte, de hiába leste,
A csomót a kákán hiába kereste,
Nem talált hibára, síma volt a káka:
Rozgonyi Piroska leányok virága!

18

Hogy aztán ideje volt a lefekvésnek,
S unni kezdé magát világa a mécsnek:
Toldiné asszonyság jó éjszakát monda,
Etelke is mingyár' követé őt nyomba.
Rozgonyi meg, amint azok elpihentek,
Találgatja szörnyen: vajjon kik lehetnek?
Hallá ezt Piroska, de nem szólott reá,
Mintha ő sem tudná, vagy nem is hallaná.

19

Toldiné azonban Piroskát az ágyba'
Befoglalta buzgó szép imádságába,
Mingyárt fia mellé, akiről Etelke
Rosszat újságolni, jó hogy elfelejte.
Alugyál jó asszony, álmodjál ma szépet:

Nem hoz-é, ki tudja, bút a holnap néked?
Hej! mert aki fiát szülte a világnak,
Búbánatot szűle az asszony magának.

20

Szép is volt az álma, mert aranyos kedvvel,
Mosolyogva így szólt Rozgonyihoz reggel:
„Soha se törődjék nászuram oly nagyon,
Kire száll a birtok, kié lesz a vagyon.
Ha elveszi a lányt, tudom el is tartja,
De meg, jó az Isten, majd csak kimutatja -
Megüté ez a szó fülét a gazdának,
Hogy mi okból mondja őtet nászurának.

21

Így, nem sok beszéddel, összeismerkedtek,
Egymás arcát nézve, öröm rózsát szedtek;
Majd a szó is, egyik a másikat, hozta,
Szegény Toldinénak fájdalmát okozta.
Csudálkozott szörnyen, alig hitte Pál úr,
Hogy semmit se hallott a Miklós bajárul;
Elejét utóját hosszan elregélte,
Hanem Toldiné azt nem hallgatta végre.

22

Első mozdulattal a szivéhez kapott,
Másik mozdulattal nyitá az ablakot:
„Fogj be, öreg, fogj be!” - és a jámbor gazda, -
Nem volt annyi lelke, hogy tovább marassza. -
Mért vonúl magányba a mélységes bánat?
Mért búvik sötétre a vérig vert állat?
Mért a haldokló vad, sűrű rengetegbe?
Természet törvénye vagyon mindezekbe’.

Hatodik ének

‚Több dolgai között jó Tholdi Miklósnak,
Még ifjú voltáról ily éneket írnak.’

Ilosvai

1

Megsohajtá Bence Nagyfalu határát,
Köszönté süveggel a kopasz határfát,
Akkor immel-ámmal a világba nézve
Követé gazdáját halkan fütyörészve.
Toldi pedig - hagyván Pirkóra az útat -

Összeillegette a jövőt és multat;
Mit tehetne, vajjon, addig is vitézül
Míg az olasz ellen a király felkészül.

2

Most a lova száját megrántá egy helyen,
Hogy ne hajszra tartson, hanem csára menjen;
Addig kisérgette azt az útat, csára,
Hogy elért Erdélybe, kulcsos Kolozsvárra.
  Ottan megcserélte a rajtavalóját:
Páncélját, paizsát, sisakját, forgóját,
Hogy, mikor meglátta, Bence is bámulta,
Ugy mosolyodék rá egy kis idő múlva.

3

Onnan pedig indult messzi Moldovába,
Hires Laczfi Endre székely táborába;
Megpróbálta kardját a tatárok ellen,
Mivelhogy régóta hever a hüvelyben.
  Ekkor esett az, hogy a tatárok kánját
Elfogá, kihúzta, széllyelverte nyáját,
Mint mikor a juhász botját közre dobja:
Széllyel ugrik a nyáj: s a nagy kost kifogja.

4

Elevenen vitte Laczfihoz a kámot,
S elbucsúzék Toldi, miután beszámolt:
Megsugá négyszem közt, hogy ki volna, s kérte
Szóljon egyet-kettőt a királynál érte.
  Laczfi ezt örömmel fogadta, hogy meglesz,
Toldi pedig indult szomszéd lengyelekhez:
Hanem a góbék közt foly különös beszéd,
Mert nem ismerék fel Toldi bajnok kezét.

5

Azt esküszi lófő, azt esküszi gyalog:
Csuda történt, ámbár szemmel látott dolog:
Néhai Szent László nagy király vezette
Őket a pogányság ellen ütközetre.
  Mert, amikor, ugymond, épen tűzbe mentek,
Hogy? hogy nem? előttök egy vitéz jelent meg,
Fegyverkezve talpig vérttel és páncéllal,
Sima csiszolt vassal, csillogó acéllal.

6

Roppant nagy ló tombolt (tódítják) alatta,
Maga is őket egy fejjel meghaladta;
Pallos a kezében s nagyfejű buzogány,
Minek a szelétől csak úgy dűlt a pogány.
  Sőt nem egy a hitét arra is ajánlja,
Hogy fején tündöklött arany koronája.
Feje fölött pedig, fényes kerekségen,
Koronás asszony űlt a levegő égben.

7

Voltak ugyan, akik ezt kétségbe vonták,
Hanem azt mindnyájan bizonyosnak mondák.
Hogy maga Szent László király a levente
S hogy Szűz-Mária volt az asszony felette.[84]
  Akárhogy', akármint: a győzelem övék,
Celnai jó borral isszák is a levét,
Amit örömében Laczfi Endre oszta,
Erdélyből, magával, sok tömlőben hozta.

8

Mi pedig siessünk Toldi Miklós után
Bujdosó, vándorló, viszontagos útán;
Sok esett őrajta, sok jeles történet
Ami fölött most csak elsuhan az ének:
  Elsuhan, átsuhan mint a fecske szárnya
Mely a tavat éri, belé még sem mártja,
Vagy mint szökdelése víz felett a kőnek
Mellyel a gyerkőcök a folyamon *szőnek*.

9

Tudta ő, hogy Kázmér, lengyelek királya,
Egy testvér Lajosnak az édes anyjával;
Tudva, e szerént hogy azok ketten egyek,
Gondolva magában: „Oda bizvást megyek.
  Mint magyar vitézzel, jól fog bánni velem,
Itt ez a kard: e lesz ajánló levelem;
Tán szolgálhatok is némi részben neki,
Tán Lajosnál értem magát közbeveti."

[84] Dubnici krónika. A. J.

10

Ilyes gondolattal odaért, hol vissza,
Napkeletre önti habjait a Nyisztra;
Komp vinné az útat keresztül a vízen;
Most ki vala kötve, de a tulsó részen.
  Toldi a révésznek mindegyre kiáltott,
Karjával is inte, bár senkit se' látott
Beléúna végre s abbahagyta osztán
Integetni, mint a szélmalom a pusztán.

11

Pirkó paripáját folyamnak biztatja,
Bence is ért arról, utána usztatja,
Így a parthoz jutnak, mely azonban sziget,
Néhol bokros erdő, néhol tisztás liget.
  De ki látott ilyet! mindenik fa bitó:
Hozzákötve egy-egy isten adta zsidó;
Szájokat feszíti száraz, fojtós moha,
Alig fedi őket az egy testiruha.

12

Kapott ez alkalmon a vitézlő Bence;
Jól kifent kardjával egy husángot metsze,
Kezdé a legelsőt ugyancsak páholni,
De felháborodván, így riad rá Toldi:
  „Menydörgöm adtát is! - vered, akit vernek?"
Szepegett a szóra Bence, mint a gyermek;
Parancsolta Miklós, hogy rögtön eloldja;
Így panaszlá a bajt Ábrahám utódja:

13

„Költözünk, bujdosunk szép Magyarországból,
Számkivetve onnan, király parancsából.
Amiért ősei hitét nem hagyá el:
Költözik, bujdosik a szegény Izráel.[85]
  Hogy e komphoz értünk - nem tudván előre -
Dovec az óriás ennek vámszedője -
Amit életünkben összesugorgattunk -
Oh ég! - mint az ujjam - meztelen maradtunk."

14

„Oldd meg társaidat!" a levente szóla,
S elfordulván, többé nem méltatta szóra,
Hanem fölkereste Dovecet, a zsiványt:

---

[85] Küküllei János. A. J.

Iszonyú mulatság, amit épen csinált.
Egy-egy fiatal csert a földig lehajta,
S midőn felereszti, már zsidó függ rajta;
Visszapattan a cser, az elégen túl is,
Kolompol a terhe innen is, meg túl is.

15

Észrevévén Toldit a bokron keresztűl,
Egy fiatal gyertyánt fölszakít tövestűl,
És úgy várja készen, mint valamely bottal,
Ütni húzakodó feszes állapottal.
De Miklós zúdítja zubolynyi buzgányát:
Eltalálta, épen a vakszeme táját,
Vak is lett azonnal, siket is lett tőle,
Tompa ökröndéssel lezuhant a földre.

16

Megpihene mostan, a cselédjét várva;
Hát íme közelget éktelen nagy lárma:
Hallik Bence hangja: „Egy-egy arany! zsidók:
Amiért megmenténk, fizessetek adót!”
Másfelöl perpatvar, csúnya veszekedés:
„Nem volt semmi alku - nem volt semmi kötés!”
Toldi haragszik is, nevet is: „goromba!
Hogy mersz elegyedni te az én dolgomba?”

17

Így dorgálta Bencét; s így ez abban elmult; -
E kis tréfa után Toldi tovább indult,
De nem a királyhoz, Krakó városába:
Üres kézzel nem megy gondolá magába.
Hanem viszen neki, szép szavai mellett
Fényes ajándékot, fényes győzedelmet;
Alkalom volt erre: sok garázda *litván*
A lengyel hadakat mindennap szoritván.

18

Eszébe jutott a régi háborúság;
A *lembergi vásár* csak tennapi újság.[86]
Miszerint a litván rablók feje, Olgárt,
Felgyújtá a várost, leölé a polgárt.
Kapzsi nép a vásárt hogyan verte széllyel,
Drága selyem-bársonyt mértek koplyanyéllel:

[86] Fessler Dlugoss után. A. J.

Nem árult az adó, és a vevő nem vett:
Mégis elkölt minden, pénze mégis elment.

19

E tudva, magát ő lengyelekhez adta;
Erejét karjának úgy is kimutatta
Hogy *Lubárt és Kejstut*, megszaladva rútul,
Minden kedvök elment újabb háborútul.
  Így, a harc mezején töltve néhány hetet,
Toldi a sereggel Krakóba sietett;
Fényes diadallal vezeték Krakóba,
Hol immár előbb is forgott neve szóba.

20

Tudniillik *Eszter* a szép zsidó leány[87]
Hallotta Dovecről: mit mivelt a zsivány;
Hallotta: ki, mikor? hogyan tanitá meg,
Hite sorsosait hogy szabaditá meg.
  Eszter a királynál benn vala... még' nagy benn!
Orca nélkül való fejedelmi kegyben;
Nem csuda tehát, hogy Toldinak a híre,
Jó szállást csinálni, előbb odaére.

21

Nosza hát, nagy torral a győzelmet üllik,
Ami tivornyának is bizony beillik;
Első hely közöttük a zsidó leányé:
Szebb ruhában űl ott, mint Sába királyné.
  Az urak ellenben isznak kegyetlenűl,
Az a nyertes, aki asztal alá kerűl;
Olyan mesterség ez, hogy könnyű az utja:
Aki nem tanulta az még jobban tudja.

22

Eszter pedig, ámbár szeme Toldin jára,
Felügyelt a király arany poharára;
Piros galamb-ajka sűrűn megcsippenti:
Akkor ivás nélkül meg nem állja senki;
  Legalább a király úgy van azzal mindég.
De poharazásban legelső a vendég:
Maga is a király nézi gyönyörködve,
Szivesen beszélget vele időközbe'.

---

[87] Kázmért kicsapongásai ellenére is nagy királynak ismeri a lengyel történelem. Eszterről Fesstler, 403 l. A. J.

23

Kérdez tőle holmit; sokszor emlegeti,
Hogy Lajost, az öccsét, mily igen szereti
Országát is, ugymond, végre neki adja,
Feltette magában: mert hát kire hagyja!
  Többet is beszélne, kérdene Tolditól:
De nyelve az eszét már nem éri utól,
Megakadt egy szóban, a kellőközépen;
Nehéz lett, elalutt a nagy bársony széken.

24

Így vége szakadván tusnak, boritalnak,
Tehetsége szerint kiki hazaballag;
Toldi is hazament, lefekünni, oda,
Ahol készen várta egy szép vendégszoba.
  Esze, lába, helyén; a nyelve is fordul,
Hanem az orcája tüzel a sok bortul,
Zúgó füleiben vad muzsika dörmög,
Szeme előtt pedig... hej! a bor nagy ördög.

25

Szeme előtt, mondom, a zsidólyány képe.
Ifjuság: bolondság! mi nem jut eszébe!
Eszébe jut minden, annyi minden régi -
Mikor a kőből is olaj cseppent néki.
  Hol ezen jár esze, hol a zsidólányon:
Nem bir elaludni, hánykódik az ágyon,
Mikor egy vén asszony a szobába lépve,
Bár csak ketten vannak, suttog a fülébe.

26

Sugva beszél hozzá, mert a nagy-felszónak
Több orcája van ám, mint a susogónak:
Attól is, ki hallja, attól is, ki mondja,
Szégyenli az magát, hangosan kimondva.
  Toldi a szégyenre - gondol is ő erre!
Követi az asszonyt egy bizonyos helyre,
Végig a tornácon, keresztül a házon;
Szőnyeges, aranyos tizenegy szobákon.

27

Tizenkettedikhez érve most a banya,
Mutatá az ínyét, mintha mosolygana,
Csendesen kopogtat, leskelődve nyit be,
Csak Toldit ereszti, maga nem megy itt be.
  Lanyha széllel akkor mind az ajtónyílat

Megcsapá egyszerre, mind a kedves illat, -
Azt gondolta Miklós, hogy nem is szobába,
Hanem egyenesen lépett mennyországba.

28

Nem volt abban ágy, szék, vagy más cifra holmi,
Mint az ilyen házat szokás bútorolni;
Közepéről egy mécs rózsaszinű lángot -
Piros üvegen át terjeszte világot:
  Így néz vissza a nap, mikoron az esti
Felhőkkel a tájat biborszinre festi.
Fedezé a földet bolyhos bársony szőnyeg,
Melyet a láb érez puha fris mezőnek.

29

S mint megannyi lombos, leveles zöld cserje,
Virág volt lerakva, külön-külön helyre,
Magokat szép szinnel, árulják illattal,
Egy erdőt képeznek, tűkör lévén a fal:
  Százszor veti vissza, hogy erdőnek véljed.
Közepén a szoba kereken lemélyed,
Lejáró van oda lépcsős márvány padon,
Köröskörül, mint a bányába Váradon.

30

Három fehér lépcső viszen a gödörbe,
Három látszik ismét alább, mint tükörbe',
Mert a negyediket sima viz takarja,
Mely önárnyékától most egészen barna.
  Fürdő szép leányok, hajladozó testtel,
Látszanak csúszkálni a lépcsőkön le s fel,
Látszanak, jól mondom, mert meg se moccannak,
Nem szégyellnek semmit, mivel kőbül vannak.

31

Fehér lábát egyik most ereszti belé,
Más pedig a vizből most vonja kifelé,
Harmadik a lépcsőn szárítkozik űlve, -
Szembe, háttal, hanyatt, - mindenképpen dűlve.
  Legfeljebb és legtúl karját nyujtja kettő,
Nagy ezüst medencét fogva, mint egy teknő,
Hátra emelik azt, testök visszagörbűl,
Mintha így a partra tennék a gödörbűl.

32

Még túl a két lányon, szembe az ajtóra,
Másik kettő térdel a szoba-pallóra,
Párosan, de kissé széllyelebb egymástul,
Kettő pedig összébb, emezeken hátul.
Valamit emelnek közbül ezek négyen,
Ketteje görnyedve, más ketteje térden,
Könnyü hintaszéket, ami négy szíjon lóg,
Tengeri csigához mindenbe hasonlót.

33

Fölfelé a háta tornyodzik magosan,
Dinnye-gerézd formán, hosszu rovátkosan,
Széle széllyelterped, mint a páva farka,
Hanem tiszta fehér, nem pedig oly tarka.
Selyem boritéka ki van tömve puhán,
Jobb az ülés rajta, mint a gyenge mohán,
Benne a szép Eszter, kissé hátra dűlve,
Hintázgatja testét, sem fekve, sem űlve.

34

Lábait az ezüst medencében tartja,
Csekély öltözet van hideg ellen rajta,
Pongyola szabású ritka fehér kelme,
Gömbölyü termetét kimutatja selyme:
Termetét egészen, a szinét is félig,
Kebelétől kezdve, le a lábszár élig;
Nagy, fekete haja, derekán átvéve,
Kétfelől, mint egy öv, foly le az ölébe.

35

Első gondja volt, hogy mellét betakarná,
(Mutatta legalább, mintha ezt akarná),
Szemérmesnek látszó szempillái alatt
Ravaszúl leskődött a hamis gondolat.
Zavarodva Toldi még mindegyre ott áll:
„Asszonyom, hadd értsem, mi okon hivattál!”
De hamar megbánta együgyü kérdését,
Szégyellve az asszony hangos nevetését.

36

„Azér’ hivattalak” monda neki Eszter
„Hogy ezt a medencét lábam alól vedd el.”
Odamene Miklós, térdeit a kőre,
Lebocsátá frísen, a márvány lépcsőre.
Fehér lábacskáit, rózsaszinű habban,

Megtalálta s kezdé mosogatni abban;
De mialatt piros szép körmeit mosta,
Eszébe jutott az ártatlan Piroska.

37

Felkapá az edényt, maga is felállván;
Eszter pedig most a kőleányok vállán
Pihentette lábát, amelyek ott elől
A medencét tarták, lám mondom, kétfelől;
  Így űlt, mosolyogván a Toldi szemébe.
Hanem a vitéznek komor lett a képe:
„Adta bestiája!” káromkodik s nevet.
Szeme közé önti a sok szappanlevet.

38

Egyszeribe, mint az, kit ostorral vágnak,
Végit érte Miklós tizenegy szobáknak,
Onnan a tornácra, onnat az udvarra,
Sebesen csapódik, hol jobbra, hol balra.
  Fölkereste Bencét, felrázta keményen:
„Nyergelj fiu, nyergelj! de mindjárt meglégyen!”
Alig is tölt abba három-négy pillanat,
Hogy már Toldi Miklós a mezőkön haladt.

39

Eszter pedig és a banya köztanácson,
Arra határoztak, hogy lármát kiáltson;
Nem sok a látatja, mert akármit csinál,
Minden ember alszik, főképen a király.
  Világos viradtig ott lesé az ágyát,
Akkor elővette Potifárné vádját,
Amire tanítá szégyen és a bosszú -
Hanem ez az ének már nagyon is hosszú.

Hetedik ének

‚Tart vala az asszony... nagy siralmat.’

Ilosvai

1

Toldiné bús szíve otthon is csak fája,
Szomorú lőn neki csendes háza-tája,
Szomorú és siket: ahová, jól tudja,
Hire a fiának, ha volna, se jutna.
  Azér’ eltökélé hogy Budára menjen:
Sok ember megfordul oly világos helyen,

Népek és országok utja metszi átal;
Szemfül ember ottan mindig ujat lát, hall.

2

De meg' célja is volt az özvegy királynét
Felkérni, hogy lenne szószóló fiáért,
Visegrádra menni, elébe járulni,
Egy kis ajándékkal lábához borúlni.
  Rögtön is hozzálát, késedelem nélkül,
Elrendeli házát és az útra készül;
Mezei munkának úgy is szűnt a napja:
Ami hátra van még, azt Bencére hagyja.

3

Azután egy belső régi szekrénybe nyúl,
Amelyet magával hozott menyasszonyúl;
Nehezen nyiták ki, sorba vették hárman,
Kulcsa megfeledte a járást a zárban,
  Toldiné felhajtja felső takaróját.
Gondosan beszerzett halálra-valóját,
Akkor vigyázattal, jobb kezét ledugva,
Keresgél feneken valamit egy zugba.

4

Előbb is az arany koszorút vevé ki.
Anyai jószága volt e párta néki,
Úgy szállott az mindég leányról leányra,
Bajos lenne hamar megmondani, hányra;
  Gyémánttal, rubinnal a cifrája ékes,
Smaragd benne szép zöld, opál benne kékes. -
Odagörbül a lyány, lélekzetet sem vesz,
Szeme ragyogása a köveken túltesz.

5

Azután kösöntyű, szinte olyan áros,
Kerűlt napvilágra; összeillő, páros,
Melyeket a férje adott jegybe, Lőrinc,
Melyeket azóta kettős gonddal őriz.
  Hamisan Etelke nagyanyja karjára
Kapcsolá az arany perecet, próbára:
Felrántá egészen, feljül a könyökén:
Maga Toldiné is mosolyogta, szegény.

6

Majd elővevé a szinehagyta övet,
Lefeszíté róla késheggyel a követ,
Drágakövet, gyöngyöt, mellyel ki volt rakva,
Ezt is, a többihez, kis kosárba rakta.
  Arany láncot és még több ily csecse-becsét
Tőn hozzá, minek csak gondolt némi becsét;
Betakarta osztán, szép fehér kendővel,
Sok-rét, hogy semmi ne hulljon ki belőle.

7

Most az eleséggel megrakott szekérbe
Széna-űlést töm az öreg Bence térde,
S od'adván a gyeplőt, egy suhanc legénynek
Bölcs tanácsaival nem látszott fösvénynek:
  Ezt így kell, amazt úgy; mutatá, hogy lássa,
Mi a lóhajtásnak különös fogása,
Elmondá az útat, egészen Budáig:
Itt s itt hajszra, csára, tekerűl, szétválik.

8

Unta is már a szót Gere, a tanítvány,
Ostorával néha nagyokat suhintván;
Meg-megcsapta lábát a lógós lovának,
S megrántá a gyeplőst, hogy ne szaladnának.
  Végre osztán felült a nemzetes asszony,
Meghagyá Bencének: mit, hogy igazgasson.
Mellé unokája; míg egy leány cseléd
Be-lim-lomozá a szekér első helyét.

9

De, mikép utazott Toldiné Budára,
Nem méltó az ilyen tisztes krónikára;
Háza volt Miklósnak, oda szálla Budán;
Mint a magáéba kedves fia után.

(Több nincs)

DALIÁS IDŐK

Második dolgozat

1853-1855

Első ének

(Ugyanaz, mint az első dolgozatban)

Második ének

‚Jeles öklelések akkor ott levének.'

Ilosvai

1

Futott a sebes hír, elfutott íziben,
Mi akar most lenni odalent Keszíben:
Fényes hadijáték, melynek neve torna,
Forr oda a népség, mert hogy is ne forrna!
Mindjár' zajosabb lett az öreg sasfészek;
Ünnep szombatján már gyűlnek a vitézek
Víni a szép lyányért, vagy dús birtokáért,
Vagy csak időtöltés, mulatság okáért.

2

Toldi azonközben, Budán lévén lakos,
Király udvarában vala mindennapos. -
Nem egyszer hozá fel, tréfa közt a király:
„No, fiam Miklós, hát?... hogy lesz Rozgonyinál?...
Gazdag a lyány, szép is, nem hiábavaló:
Épen hozzád illő, épen neked való..."
Fejét rázta Miklós, mintha talán a szót
Ki akarná rázni a füléből - s nem szólt.

3

De midőn bajtársi az előszobában
Faggatják, nem igen válogat szavában:
„Ej, mit! nekem asszony? és kölönc egy falka?
Hogy utánam ríjon, mint az ajtó sarka
Mindig, valahányszor az ajtót behúzom?...
Mindig, valahányszor a lábam kihúzom?
Eh! megleszek igy is: ha ma itt, holnap ott:
Kedvesebb nekem a nőtelen állapot."

4

Ezt dörmögte Miklós, ez az ő nótája,
Ha nagyon zaklatják, hitet is mond rája;
Özvegy édes-anyja pedig mennyit kérte!
Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte.
„Fiam, édes fiam, mért nem házasodol?
Elkapott a világ: hidd meg: elkárhozol!”
Így intette anyja százszor is azelőtt;
De csak hallgatással vőn a bajnok erőt.

5

Egyszer ugyan közel járt már, így mesélik,
A házasodáshoz, benne is volt félig;
Megszerette a lyányt, nyomba’ meg is kérte,
Azt hivé, a lelkét odaadná érte;
Már az esküvőre nem hiányzott semmi,
Csupán nagy szakállát kelle még levenni,
(Ugy szokták a nősök,) Toldi le nem vágta:
Megmaradt a szakáll, s elmaradt a mátka.

6

Hogy aztán közelge piros pünkösd napja,
Gondját a király is leveté egy napra,
Hiszen olykor-olykor tán az is pihenhet,
Ki maga vesződik milliomok helyett.
Testőrző hadából kiszemel nehányat,
Toldi szabadkozott, de nincsen bocsánat,
„Ugy se’ ví a lyányért” - mindegy, nincs kegyelem
Mond Lajos király: „csitt! el fogsz jőni velem.”

7

Lóra ül még egyszer s Keszibe lemégyen
Az öreg nemeshez: gondolá, nem szégyen
Mert a népe kedvét ugy szerette nézni,
Mint az apja játszó gyermekeit nézi,
Addig-addig nézi, hogy közéjök vegyűl,
De azér’ kilátszik az apróság közűl:
Ugy tett Lajos épen: játszott is, ivott is:
De azér’ nagyobb volt, - király volt ő ott is.

8

Este a kompolti várkastélyban háltak,
Hajnali szellővel megin’ utra szálltak;
Még szárnyára sem kelt a nagy út harmatja
S a tegnapi nyomot épségben mutatja;
Szőke a mező is, mintha deres lenne;

Lova kesely körmét vígan mossa benne;
Toldi a csapattal követi sebtében...
Vele fut a hold is, visszafut az égen.

9

Hát egyszer a pusztán, selyemszőke hajjal,
Emeli fejét a piros arcu hajnal!
Kíséri a nagy nap, burokba' születvén,
Sugárit a földre széllyelteregetvén;
  Száz meg száz pacsirta a mezőt ellepi;
Mindenütt a virág! minden oly ünnepi!
Az idő e napnak nem maradt adósa:
Olyan a szép pünkösd, mint egy kinyilt rózsa.

10

Ebéd tájon immár nagy süvegű sátrak,
Mint valamely tábor, messzünnen tarkálltak,
Hallatszott is vékony csöngettyük rivása,
Buzgó jámbor népnek templomba hivása.
  Lépteit a király kettőzteti gyorsan,
Amint odagondol, egyszeribe' ott van;
Körülveszi bizvást férfi, asszony, gyermek,
Hogy öröm azt nézni a szegény embernek.

11

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
De akkor-időben nem is volt szegényes,
Nem gyalázta vályog erős tégla falát,
Sok henye kőtámasz terhelte oldalát;
  De bizony szűk lett az ilyes alkalomra,
Egy-két szoba van csak: a többije kamra,
Gabonás, szalonnás, pince, raktár, magtár:
A nagyhasu háznak minden része csak tár.

12

De a szives gazda kilelé a sorját;
Hogy a becsülete ne szenvedjen csorbát
S azt ne mondja a ház minden érkezőnek:
„Kivűl tágasabb ám!" ha vendégi jőnek.
  Cifra sátorokat veretett a gyöpre,
Szőnyeggel bevonva, deszkára, cölöpre;
Telt is a költsége; hogy nem is sajnálta:
Érdemes vendégit jó tanyára várta.

13

Itt fogadá mostan királyi vendégét,
Legszebb sátorába hítta ő felségét;
Alig leli helyét, szolgálja, köszönti...
Csakhogy a lelkét már elébe nem önti.
De Lajos igy szóla: „sem étel, sem ital
Nincs helyén barátim; hagyján a viadal!
Mig Isten házába nem megyünk mindnyájon,
Hogy az Ur szent lelke ma reánk is szálljon.”

14

Ily szép szavak után maga mindjárt kele
És megindult gyalog; az urak is vele:
Urak asszonyságok; deli szűzek sorral,
Gyöngyös pártáikon lebegő fátyollal.
Sokan beszorultak, amennyin befértek,
De bizony kivűl is maradt ám temérdek:
Templom helyen a menny kéklő boltozatja
Buzgó éneklésök’ messzi hangoztatja.

15

Vége szakadván az isten-tiszteletnek,
Hamar a játékot kezdeni sietnek;
Falatoz az éhes; a levente készül,
Aki szép lyányt óhajt diadalmi részül.
Zeng a zeneszerszám: tárogató jajgat,
Fütyülő sípokhoz nagy tülök kurjongat,
Ropog az apró dob, a tábori böffen,
Mint a bölönbikák egy nádasba’ többen.

16

Nyerit a harci mén, alig leli helyét,
Előre szegzi mind hegyes dárda-fülét;
Nyihog, kapál, rug, vág Toldi paripája:
Ha most el nem szakad, jó erős a pányva.
Maga Miklós jár-kel, bosszankodva szörnyen
Minek is jött ide? azért, hogy pihenjen?
Hogy leüljön félre? valamely ebzugba?
S ottan bámészkodjék, keze-összedugva?...

17

Kérdezi Tar Lőrinc, kenyeres pajtása,
Vele tanyázván, mint sátorbeli társa:
„Mi bajod levente, hogy oly nagyokat lépsz?”
„Semmi, szólt a másik, bolondság az egész.
Azt gondoltam: hátha megcserélnék veled?

Fölvenném sisakod, páncélod, fegyvered?...
Termetünk hasonló mind lovon, mind gyalog -”
„Ugy de, monda Lőrinc, az én kezem *balog*!”

18

Felelt arra Miklós: „no azt vettem észre!
Nem is vivok jobbra, hanem csak balkézre;
Bizd én rám, azalatt bújj el és légy veszteg.”
Rá is bizta Lőrinc, ebbe’ megegyeztek.
Odakint azonban nyüzsög a tenger nép,
Víni a leányért számos ifju fellép:
Butkai, Lorántfi, Kompolti, Pohárnok
S többen a sorompó gémje előtt várnak.

19

Ott acélüng habzik lovon és gazdáján,
Ott páncél dagad a bajnok szive-táján,
Zárt sisakon nagy toll bokrosan imbolyog,
Drágakő csillámlik, arany ezüst sajog;
Ott suhogó selyem, puha bolyhu bársony,
Nyusztperém egyiken, hermelin a máson;
Daliát és nézőt terheli a pompa; -
Ritka helyen látni ennyit egy-izromba.

20

Képzeljen valaki, mintha álmodná, most
Százszinü sátrakból egy tündéri várost,
Fövenytől aranyló piacot középen,
Festett uj korláttal bekerítve szépen;
Körül, a sok színben, szűzek, asszonyságok
Mint ablak közt nyiló szebbnél szebb virágok -
Hej! a fiatalság föl-fölnéz e tájra,
Mint piros almáért gyermek a nagy fára.

21

Majd az *igazlátók* a sorompó felett
Egy magasabb polcon foglalának helyet;
Fölnyitá a gémfát a *szolgáló-mester*,
Futkos ide-oda, látszik, hogy nem röstel;
Régi szertartásból a fövenyet bottal
Megszurdalja: nincs-e tőr, vagy hurok ottan?
Hirdeti, hogy nincsen, igazán megy a sor; -
Most kürtjébe fúvall s igy kiált háromszor:

22

„Vitézek, daliák, a sorompó nyitva! -
Nevezetes harci-játék leszen itt ma,
Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak kedves egy lyányáért!”
Erre minden bajnok a nyilát kihuzta,
Ki légyen az első? kocka határozta;
Páronként ereszti őket a bajmester,
A vad lovak elől könnyen ugró testtel.

23

S megosztja közöttük a napot a szelet
Aranyos botjával vágván feje felett.
Most a két vas-ember, körme is páncélba’,
Messziről egymásnak pajzsát veszi célba;
Vágtat a ló, vágtat, nem is győzne jobban,
Háromhegyü dárda feszül a marokban,
Összecsap a két hős: a paizs megkondul:
Egyik, vagy mindkettő, hanyatt-homlok fordul.

24

Van *olasz*döfés, hogy magas deszkapalánk
Választja el őket, mintegy udvar gyanánt;
Van *német*-rohanás: ember, ló kitömve,
Hogy röpit a szalma velök egyetembe;
Hanem a legtöbb rész, ösi magyar módon
Hegyes acélt hordoz a bajvivó rúdon:
Mirevaló a pajzs? védje kiki magát,
Vagy, ha ezt nem tudja, ám hadd szegje nyakát!

25

Sokan víttak immár a daliák rendben,
Kiket elszámlálni se’ időm se kedvem;
Sok dárda törött el, röpüle sok tarcsa,
Hogyha nem volt ember, aki azt megtartsa.
De most im beugrat egy balog, egy sete;
Kérdezi a népség: vajon ki lehet e?
Nem gyanítják, hogy az önnön maga Toldi,
Mert mi szükség annak balkézzel harcolni!

26

Azt hivék bajtársi, hogy, amennyi kedve,
Sátorában alszik; földre heveredve,
Az egész játékot semmire becsűli;
Ha tudnák, kivel fog a bajuk meggyűlni!
Pedig az erejét nem is adja ez ki,

Nem magáért, hanem csak Lőrincér' tesz ki;
Helybehagyá Lőrinc (lesve a sátorban)
Megvallotta, hogy már ő se' vína jobban.

27

Az első vitéznek, kivel Toldi játszik,
Tompa nagy ütéstől szeme is káprádzik,
Felfordul a világ - ő pedig lefordul, -
Alig birta magát fölszedni a porbul.
  Személye kilétét hiába titkolta,
Többen ráismertek, hogy az ifju Kolta;
Almás-szürke lovát elvezette gyalog;
Nem neheztel érte, hisz' katona dolog.

28

Erre másik állt be: az apró Balassa,
(Könnyű ráismerni) a király inassa,
Szemes, fürge bajnok, eleven mint a csik,
Toldi rúdja elől gyorsan félrehajlik.
  De Miklós a rúddal oldalvást lepedzi,
Szánja a kengyelvas, lábát nem ereszti,
Lova meghurcolja sarkantyúnál fogva,
Nagy vargabetűt ír fejjel a homokba.

29

Toldi pedig intett, hogy még víni kíván;
Jelt ad a bajmester, más lovagot híván,
De vontatva készül Lőkös, a harmadik,
Ráér a jó Miklós széllyelnézni addig.
  Lova lassan ballag; körbe-körbe léptet,
Nézi a nézőket, a sok szép cselédet,
Mintha kertben volna, mind virág közt járna...
Páncélos dereka nem hajlik utána!

30

Ezalatt Piroska rózsaszin sátorban
A vitéz fiúkat nézi vala sorban;
Keresi félszemmel: köztük van-e Toldi?
Mert, hogy azt szeretné, könnyü elgondolni:
  Szeretné neméért, szeretné nevéért,
Szeretné ma látott deli személyéért;
Visszaveti lengő fátyolát, hogy lássa.
Mond neki valamit szíve dobogása.

31

Toldi is a lányra - de csak amúgy fennyen -
Odaveti szemét... el se' vette könnyen!
S mint midőn az ember érez benső vádat,
Azt se' tudja, hogy mért? lelke úgy rátámad:
Lovagi sisakja mintha égne arcán
Oly igen pirul e mai tolvajharcán,
Mintha útja veszen nem találja célját...
Nagy hosszú sohajtás emeli páncélját.

32

Ekkor esett az, hogy Toldi és Piroska
Együvé gondoltak, ketten egy dologra,
Együvé gondoltak, együtt sohajtottak,
Amiről magok is tán semmit se' tudtak.
Ekkor esett az, hogy két ifiú cseléd
Szíve szerelmének fonta már kötelét,
Kötelét halálos, örök szerelemnek...
Én uram istenem, add jó végit ennek!

33

Már azonban Lőkös, Toldi vívótársa,
Feszíté dorongját, készen a futásra,
„Jól vigyázz! ne hibázz!" riad a bajmester;
Szégyelli azt Miklós (neki szól most egyszer):
Öklelő szerszámát kapja jobb kezébe,
Hogy előbb senye volt, most nem jut eszébe,
Hanyatt löki Lőköst nagy marha lovastul, -
Az ember füle majd siket lesz a tapstul.

34

Nem is akadt ember, hogy Miklóssal víjon,
Senkinek se' kellett a leány e díjon;
Csak Rozgonyi Máté szíveli nehezen
Hogy Piroska húga más vitézé leszen,
Húga es vagyonja. Ő hiába kérte:
Most fejével immár kell játszani érte;
Kiugrat a sorból: „vagy élet vagy halál!"
Az erős Toldival átellenbe' megáll.

35

Hanem, mikor aztán lobogó kantárral
Megered a két ló a dalia párral,
Feszesen a dárdák meszire kinyúlnak
Mint egyenes szarva csődör egyszarvúnak,
S látja, mint egy gályát, közelítő szörnyet,

Nevekedni Toldit: Rozgonyi elszörnyed,
Lágy szivét elejti, vak dühét felejti,
Rúdja fényes hegyét a homokba rejti.

36

Visszarántá Miklós tanult lova száját,
Pisszegés, hurítás üldözé a gyávát;
De a mulatságnak azér' nem lett vége,
Tovább is szerette nézni ő felsége.
  Sokan törtek láncsát, lovon úgy, mint gyalog,
Voltak mindenféle testi viadalok,
Ember ember ellen, vagy csapat csapattal,
Múlaták a királyt ügyes fordulattal.

37

Birkozás, lovaglás, kopjavetés járta,
Dolgozott nyil és kard, buzogány és dárda;
Majd paraszt szerszám is jött napfényre végül
Kasza, villa, fustély - csupa nevetségül.
  Toldi is, rossz kedvét el akarván űzni,
Mint a száskafölhőt nagy lárma elűzi,
Toldi is beállít egy goromba cséppel:
No hiszen jaj annak, akit ez megcsépel!

38

Megereszti nyakát a csép, mint egy gólya,
Kelepel a végén szijjas hadarója,
Csattog össze a rúd, a páncél is pattog,
Tombol a két vívó, döng a föld alattok.
  Toldi a bajtársát vissza-visszagyűri,
Három ízben a tért vele megkerüli;
Támad iszonyú zaj, kacag a tenger nép,
Úgy, hogy nevettében megrendül a környék.

39

Így lett vége ama híres viadalnak,
Követé pompája teritett asztalnak,
Azután meg a tánc, jutalom osztása,
Egy szép rózsaszálnak a leszakasztása.
  Rozgonyi csak inte, és az adott jelre
Sátor ereszkedett a bajvívó helyre
Nagy magas árbócról száz meg száz kötélen,
Roppant fehér vászna lobogott a szélen.

40

Sátor alá pedig a szolgalegények
Háromszáz személyre asztalt teritének,
Mert a többi kivűl, a padokban, evett,
Aki nem érdemle nagy vitézlő nevet.
  Asztalhoz is űle a király, a vendég:
Szép ruhás hölgyekkel az idősb leventék,
Mert az ifjabbaknak fenszolgálni illett,
Nyájas susogással a fehérnép mellett.

41

Mielőtt azonban a ragyogó tálba
Mártott volna Lajos: először felálla;
Minden ember tudja fejedelmi célját,
S követé a buzgó keresztyéni példát;
  Egy szép asztaláldást monda ő felsége,
Szava messzi csengett a nagy csendességbe,
Halkal minden ember utána könyörgött;
Az erős vitézek hangja mélyen dörgött.

42

De, mikor az ámент rányomá a népség
Vette Lajos király csillagos nagy kését,
(Gyémánttól, rubintól csillogott a nyele),
Kenyerébe szúrta, s tálba mártott vele.
  Kiki hozzáláta örvendetes arccal,
Kinálván a gazda, egyszersmind az asztal;
Igazán nagy beteg volna (és nagy csoda!)
Ki egy olyan asztalt éhen hagyna oda.

43

Hogy aztán elég részt vőnek az evésből,
(Rozgonyiként szólva: sokat a kevésből!)
Monda Lajos: „Hát már fel sem is köszöntöd,
Leányom Piroska, nemes Csuta Györgyöt?”
  Elpirúlt a szép szűz; poharát emelé,
Az arany pohárba rózsát márta belé:
Pici piros ajka tükrözött a szélén -
S nyújtá a királynak. Szólt ez, átalvévén:

44

„Adjon Isten áldást e mai munkára,
Örvendő öregkort az örömapára,
Örökös jóllétet a magyar hazára:
Tiszta, igaz szívből kivánja királya!”
  Erre, nem tudom ki, a parasztság között

Nagy cserép kannával odakünn így köszönt:
„Éltesse a királyt szegény nép javára!”
Ezer meg ezer száj mennydörög szavára.

45

Este szakadt vége az evés-ivásnak;
A fiatalság már suttoga egymásnak,
Hogy e drága időt nagy-hiába vesztik:
Zúgolódott, hogy a táncot még se’ kezdik.
Végre fölszedék a hosszu asztalokat,
Gyujtának azonnal viaszgyertyát sokat;
Csillagzott a gyertya ezerféle kőben,
Gyémántos boglárban, arany karkötőben.

46

Majd a tárogató, síp, dob, amikor szólt,
Kezdének az ifjak daliás toborzót
A szép sátor alatt, körbe’ karikába’,
Kiveré a nótát a vitézek lába.
Pengett a sarkantyu, mind egyszerre pengett,
A fehér kócsagtoll mind egyszerre lengett,
Tánc közben a melles, tomporás vitézek
Délcegen egymással farkas-szemet néztek.

47

A fehérnép pedig, mint egy gyöngyös párta,
Körűl a padokon a tánc végit várta:
Legelt a sok szép szem a fiatalságon,
Valamint a méhraj a mézes virágon.
Köntösük szegélyét a víg zeneszóra
Emelgette piros papucsoknak orra;
Szemükből ragyogott a szomju kivánság; -
Mint egy rózsagyepű, úgy ült a leányság.

48

A vitézi táncot követé a páros,
De nem olyan csélcsap, nem olyan betyáros:
Halkan, palotásan a király kezdé meg,
Illett a magyar tánc a legfőbb személynek;
Szép Piroskát egyszer-kétszer megforgatta,
S azzal édes terhét más vitéznek adta;
Most felállnak többen, vigabb nóta perdűl,
Szilaj kedvben a tánc csak a végin cserdűl.

49

Majd a párnatáncnak következvén sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Zöld bársony a párna: viszi kis kezébe'
S letérdel Piroska... a király elébe.
De Lajos a tánctól nyájasan szabódott,
Elengedte a lyány... nem a szűzi csókot!
Mit tegyen? megadta, rá meg is ölelte;
Repesett e dolgon minden ember lelke.

50

Azután egyedűl lejte szép Piroska,
Földig hófehérben, mint egy virágos fa,
Melyet a könnyű szél erre-arra lenget;
Táncra hija Toldit, annak már nem enged,
Nem is kérte Miklós, nem is szabadkozott,
Komor tekintete nyomba' megváltozott,
S mint borisza ember meghúzott kancsóba:
Szeme, szíve, lelke odalőn egy csókba.

51

Azzal ölön fogta, és járta középen,
Nagyokat ujjantva szilaj örömében;
Megmutatta, hogy mily könnyen elbir karja
Egy fehércselédet, ha épen akarja;
Fel-felkapta néha, mint vihar a pelyhet,
Mintha csak ruháját vinné maga helyett;
Lebben a leányzó, mint kopján a zászló:
Az erős vitézzel a könnyü leányzó.

52

Így mulatozának, valameddig tetszett,
Mignem éjfél tájban már a hold is tetszett;
Akkor pihenés lőn, díjak elosztása,
Vitéz eleinknek hajdani szokása.
Összeülnek mostan a viadal-birák
Kik a harc folyamát egy nagy könyvbe irák
Nevezik nevérül, vagy csak cimerérül
Melyik vitéz mit kap diadalmi bérül.

53

A jutalmat pedig egy-egy szép szűz adja,
Meghajol a vitéz, mikor elfogadja;
Megcsókolja a lányt, mert ez kötelesség,
Nem hiszem azonban, hogy terhire essék.
Öv, szügyellő, tarsoly, - gyenge kezek míve,

Örül az ilyesnek ifju bajnok szíve; -
Csótár, boglár, forgó bőven telik ottan:
Rozgonyi se' fukar, s a király is ott van!

54

Mind eloszták immár, csak egy vala hátra:
Kié? kiki tudja, mégis alig várta:
Egy gyűrű, jegy-gyűrű - köve, jaj, beh szépen
Villog a Piroska remegő kezében!
  Eredj, Toldi Miklós, eredj oda, vedd el!
Te vagy arra méltó sok vitézi tettel,
Bajnok termeteddel, szerető sziveddel -
Eredj oda, Miklós, a tiéd az, vedd el!

55

Így ütött ki a csin; - így még akkor este
Rozgonyi Piroskát Toldi eljegyezte
Az összes nép előtt és a király előtt,
És, ki mindent jól lát, a nagy Isten előtt. -
  Toldi kárpótlásul, mivel úgy is kérte,
Lőrincnek a huga jobb kezét igérte; -
De már ideje, hogy oszoljon a vendég
S menjenek alunni a fáradt leventék.

Harmadik ének

‚Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében.'

Ilosvai

1

A haragos hajnal köte vérszin övet,
Hogy Lajost álmából fölveri egy követ,
Gyászos levelet hoz, sietős az utja,
Mi van a levélben? a jó Isten tudja,
  Mert fekete azon a zsinór, a pecsét,
Bontsd fel, király, bontsd fel! megölték az öcséd'
Olaszok ölék meg, orozva, titokban;
Önnön hitvese is részes a dologban.

2

Hamar átfutá az írás foglalatját,
Hamarabb a halál színe ábrázatját,
Lehanyatlott búsan egy nagy zsöllyeszékbe,
A könnyü levelet sem bírá kezébe':
  Könnyü volt a levél, de nehéz a bánat,

Melyet Károly abban külde rokonának,
Olasz herceg volt ez, más nevén Durazzó;
Végtére Lajosból így töre ki a szó:

3

„Jaj, szerelmes öcsém, boldogtalan Endre!
Hát ilyen koronát tettek a fejedre?
Jaj! ezér' kellett-é oly korán elválnunk,
Hogy utolsó legyen az a búcsu nálunk?
Nem is búcsu volt az, nem is volt bánatja:
Mert, midőn két gyermek a játszást elhagyja
És megvál: örökre? vagy csak néhány percig?
Az előtte mindegy; közönösnek tetszik.

4

„Jut eszembe, oh, jut! szende mosolygásod,
Te valál a jámbor, én valék a vásott;
Emlékszem szavadra, szőke szép hajadra,
Fekete szemedre, tetszetős magadra,
Mikor atyám elvitt, játszani kis társat,
Kis leányt igérve: igen, ölő nyársat!
Vitt, hogy növekednél a királyi székre,
A nápolyi trónra, igen, mészárszékre!

5

„Mit használt a gyűrü, melyet a hív anya,
Hogy acél ne járjon, ujjaidra vona?
Mit használt a bűbáj, csudatékony varázs?
S a minden varázsnál jobb anyai tanács?
Fekszel temetetlen, - hacsak elbukásod
Helyén idegen kéz a földbe nem ásott;
Ki fogá be szemed? ki siratott végig?...
Oh, ez isszonyú bűn felkiált az égig!

6

„Nem szablya, hegyes tőr: gyalázatos zsineg
Vete véget, korán, ifju éveinek!
Nem világos nappal, de éjszaka, orvul,
Megejtve, kicsalva hűtlen női karbul!
Johanna, Johanna, átkozott feleség -
Nem feleség - ádáz, rút dögleletesség!
Ha ezér' Isten és karom meg nem büntet,
Nincsen e világon, megtorlani, büntett."

7

Így önte ki Lajos, hogy tudtára esett,
Fájdalma teljéből, csupán egy keveset,
De azért a szíve tele maradt színig;
Soká lesz az, mikor bánatja megszűnik.
  Azonban a rossz hir, és ki a hirt hozta,
Minden élő lelket hamar felriaszta:
Talpra ugrándoznak a nemes vitézek,
Urokért, Lajosért, élni-halni készek.

8

Zendül a sokaság, a hirt adja-veszi,
Kit elébb s tovább lel, tudja-e? kérdezi,
Sok már épen annak beszéli negyedszer,
Akitől maga is hallotta nem egyszer;
  Ez lovát keresi, az siet nyergelni,
Mintha ereszkedvést harcba kéne menni; -
Csörtet a kard, páncél, fenyeget a láncsa:
„Háború! háború!" többek riadása.

9

Toldi is fut, gázol a király lováig,
Dönti jobbra, balra nyergelő szolgáit,
Maga csatol, peckel, maga felkantároz,
S vezeti a Tündért király sátorához.
  Jól esett Lajosnak, amidőn kilépe,
Hogy a hű levente ugy siet elébe;
De nem akará hogy még most vele menjen,
Négy-öt hétig ugymond, múlasson, pihenjen.

10

Fölsegité szépen a nyeregbe Miklós,
Kengyelét megtartván, mint akármely csatlós:
A király, csak fővel, szomorúan inte,
Gazda emberségét szó nélkül köszönte,
  Szomorún mosolygott a szép Piroskára,
Mint felhőn keresztül a nap zöld sugára
(Permeteg esőben, nyáron, ebéd felé):
Hogy a szegény lányka sirva fakadt belé.

11

Ottan jó Budára Lajos utját vészi;
Követék csoportban hű magyar vitézi,
Morogván az úton, mint viharos felhő,
Mely kicsiny először, de nagy lesz, ha feljő.
  Valahon átkeltek, valamerre mentek,

Lőn háborodása minden rangnak, rendnek:
Pap a papiszéken, nemes a nyeregben
Festi a közös gyászt fekete szinekben. -

12

Nem soká Budáról, széles hazaszerte,
A hadrahívó kard fejét fölemelte,
Majd ősi szokással, mártva meleg vérbe,
Majd irva pirosan a hivó levélbe.
  Nem parancsolat ez, nem is kénytelenség:
De kinek ne volna több, mint kötelesség?
Ki maradna itthon? ugyan ki ne menne? -
Így érzett a magyar: Lajos bízott benne.

13

Azt tartá a levél, hogy bizonyos napra
Mind együtt lennének Budán, Szent-Jakabra.
Időközben a vas mindenfelé duzzadt,
Köhögött a kohó és a pőröly izzadt;
  Eke, boronástul, betegen hevernek,
Másra kell az anyag: páncélnak, fegyvernek;
Hadi hirtől hízik a paraszt a hűsön:
De meleg a műhely; bár a nap ne süssön.

14

A király is egyre készüléshez látott,
Hamar odahagyván fényes Visegrádot,
Hova édes anyját látogatni ment fel;
Kölcsönös panaszban nem sok idő telt el.
  Most Budán székelve, éjt-napot eggyé tesz,
Hogy baját felejtse, ezer dolgot végez:
Tart tanácsot, ír, vagy csapatokat szemlél,
Nincs olyan időperc, melyben dolgot nem lél.

15

És már a királyi hadnak egy dandárja,
Budai vérmezőn az indulót várja,
Zászlói lobognak keleti szellőben,
Liliom virággal teleirva bőven;
  Büszke nyakát a struc, mint torony, fenhordja,
Aranyos patkóját orra között tartja;
Mellőle a négyes szalag sem hiányzik,
A kettős kereszt is fodorodva játszik.

16

A király madara s liliomi mellett
A vezéri zászlót lengeté a szellet:
Dült paizs a címer, két fehér galanddal,
E fölött koronás, szárnyas ifju angyal;
  Hédervári Kont az, - Miklós főpohárnok,
Kit Lajos vezérül ada e dandárnak;
S hogy az indulásra nem hiányzott semmi:
Lejöve a király tőlük búcsut venni:

17

„Nem járatlan út az, ismeretlen vadon,
Hova nektek, ugymond, indulástok vagyon:
Mentek Sztiriának és Gyulavásárnak,
Hol vitéz szomszédim nyilt karokkal várnak:
  Amerre ti jártok, azon földet ott a
Magyar had, fiaim, másszor is tapodta:
Hová im e strucok mostan vezérelnek,
Ott lengett *turulja* dicső nagy Etelnek!

18

„Értek Udinéba, Etele halmára,
Most is áll a tetőn mesés régi vára;
Balfelé a tenger, s Akviléja marad,
Eszötökbe hozván a jósló madarat;
  Akkor vette magát a mocsárok népe,
Hol ma ugy fenhéjaz, vízi Velencébe:
Kerüljétek, mondom, e mocsárt s lakóit,
Víznek és száraznak kétszinű csuszóit.

19

„Hanem Páduába útatok vegyétek,
A szegény versköltőt el se feledjétek,
Ki, midőn Atillát istenekhez mérte,
Kicsibe hogy máglyán nem lakolt meg érte.
  Jobbfelé marad egy kies völgyi róna,
Ott fekszik Milánó, Mántua, Veróna,
Melyek nagy Etelét most is emlegetik,
Soha, míg világ lesz, el sem is feledik.

20

„Akkor más idő volt. De ti most már békén
Jártok Olaszország innetső vidékén,
Sorba jő Ferrára, Faenza, Rimini,
Hol az út a tengerpartra fog levinni:
  Valahon utaztok, valahon átkeltek,

Azt ne halljam én; hogy bántsatok egy lelket!
Vagy sarcot tegyetek, vagy ragadozzatok!...
Koronámra - mondom! szennyet ne hozzatok.

21

„De mikor a Rontó vizén áthaladtok,
Jusson eszetekbe, hogy Nápolyban vagytok!
Ott Akvila vára fogad a hegyen tul -
Ellenséges földön visz az út ezentul.
Ott a sötét zászló kibontva dagadjon,
Melyen irva öcsénk halálképe vagyon...
Vitézek, fiaim: bizom tibennetek!
Isten vezéreljen. Jó utat. Menjetek!”

22

Ezt hallván a tábor, lelkesedve kiált:
Éltesse az Isten, éltesse a királyt!
Zendül a zeneszó, ropog a had lába,
Fényesen kigyózik görbe völgy torkába.
A király ellenben visszament Budára,
Hova országgyülést rendelt Péter-Pálra;
Nem lesz ott kimélve sem csapat, sem költség:
Egy hang lesz a gyülés, abban semmi kétség.

23

Másfelől az udvar, királyné udvara
Régi Visegrádon gyászba merült vala,
Ott lakván az özvegy, Károly nagy királyé,
Lajos édesanyja, Erzsébet királyné.
Visegrád, Visegrád! hol hajdani fényed?
Magas föllegvárad? parti épitményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mérföldekre nyuló, párduclakta nyéked?

24

Ott; hol négy királynak azon idő tájba’
Megfért volna minden udvari pompája,
Meg sem töltve annak negyedfélszáz termét, -
Most a róka sunnyog, ássa kicsiny vermét!
Nem nyilik kevélyen a Dunára kapu,
Belül is a zöld tért gaz veré fel, s lapu;
Odavan a lépcsők márvány büszkesége:
Nyolc egész nagy ölnyi pazar szélessége.

25

Hát a négyszög udvar eme lépcsők felett,
Negyven láb magasan - hej! az is odalett,
Nem dicsekszik földje márvány kirakással,
Nincs beárnyékolva illatozó hárssal,
  Nem is veszi körül nagy paloták szárnya
Száz-meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát féltő hegyi fészek,
Az is összeomlott, ledönték a vészek.

26

De mihaszna borong rajta képzeletem!
Sirató dalommal föl nem épithetem. -
No, s hát a királyné visegrádi háza
Endre herceg miatt öltözék mély gyászba.
  Ottan a csillámló, fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta,
S a bú, mintha ülné királyi ünnepét,
Fölvevé magára legszebb öltözetét.

27

Meghallván a gyászhirt, seregesen gyültek
Királyné asszonyhoz tisztes úri hölgyek,
Hajadon és özvegy és akinek férje
Fő-fő rangot visel, fiatalja, vénje;
  Jártak hosszu sorral a nagy palotákban,
Vetélkedve mintegy szomorú pompában;
És megoszták versent a királyné jajját,
Hangosabbá tévén szózatos fájdalmát.

28

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófehér viaszból éjjel-nappal égnek,
És a nagy harangok virradattul estig
S tornyok falait szinte megrepesztik;
  Vége-hossza nincsen a gyászos menetnek;
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondatik mindennap búsan zengő mise -
Annyi drága pompát nem látott senki se!

29

Maga a királyné, földig gyászruhába'
Mindennap misére megy a kápolnába,
Mely a paloták közt áll vala középen,
Remekül épitve a várhegy tövében.
  Koldusok, szegények, fölemelt süveggel,

Gyülekeztek oda minden áldott reggel;
A királyné pedig alamizsnát oszta, -
Utána a sok pénzt három leány hozta.

30

Másszor sem sajnálta ugyan ő felsége
Adakozni bőven, Isten-dicsőségre:
De most adományit kétszerezve adja,
Hogy istennél inkább légyen foganatja.
Klastrom emelkedik, fényes templom épül;
Ne kiméljék, ugymond; telik az övéből,
Jut belőle minden papnak és barátnak;
Az Isten szolgái szűk időt nem látnak.

31

De mikor bevonul éji rejtekébe,
Nem hagyja nyugodni véres multak képe:
Ősz férfi vonaglik ágykárpitja megett
S haldokolva hörgi: „gyermekért gyermeket!”
Zács Felicián az; követi családja,
Őket hosszu sorral a királyné látja;
Szomorú az eset, miről egy időben
Így zendült az ének lantban, hegedőben:

Zács Klára nótája

1

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsa, piros rózsa...
Szőke leány, barna.

2

„Királyasszony néném!
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, pirosrózsát
Hajh, be szeretném én!

3

„Beteg vagyok érte,
Szivdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

4

„Jaj, öcsém Kázmér!
Azt nem adom százér’ -
Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Félek bizony gyász ér.

5

„Sietős az utam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy hát fekügy’ le
Bársony pamlagomra.” -

6

Megyen a királyné
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

7

Könyörögne, - nem tud,
Nem tud imádkozni:
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

8

„Eredj fiam, Klára!
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.” -

9

Keresi a Klára
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja.

10

Keresi a Klára
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja!

11

Vissza se’ ment többé
Szűz leányok közzé:
Inkább menne temetőbe,
A halottak közzé.

12

Inkább temetőbe
A fekete földbe,
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe.

13

„Hajh, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borulj az ölemre,
Mondd el, édes lyányom.”

14

„Jaj, atyám! nem, nem...
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát -
Taposs agyon engem! -”

15

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

16

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes, bosszuálló
Kardja volt kezébe.

17

„Életed a lyányért,
Erzsébet királyné!”
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyönge négy ujjáért.

18

„Gyermekemért gyermek!
Lajos, Endre halj meg!”
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

19

„Hamar, a gazembert...
Fiaim... Cselényi!...”
Ott levágták Feliciánt
A király cselédi. -

20

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, én királynőm!
Fájdalom dijába?”

21

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát:
Nagy ujjamér’ legény fia
Borzasztó halálát:

22

„A más kettőér’
Veje, lánya végét
Piros vérem hullásáér’
Minden nemzetségét! -”

23

Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástul
Mi magyar hazánkat.

32

Ily szomoru eset a Feliciáné; -
E miatt nem nyugszik Erzsébet királyné,
Hogy szörnyű halált halt kedves fia Endre:
Csak egyéb csapás is ne követné rendre!
De Lajos - ártatlan imez átkos tettben -
Vala bosszuálló kemény készületben;
A nemesség is már dandárjait hozta,
Ezrivel, vagy amint fel volt rájok osztva.

33

Most a kopasz róna Rákoson virágzik,
Most buborékot hány: sátortól nem látszik;
Most lobog a zászló ezerféle szinben,
Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden.
Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
Porfelleg verődik, melyben a ló prüszköl,
Egy út az egész táj; a csapatok gyülnek,
Mint villámló felhők, mind össze vegyülnek.

34

Oh, ha gyenge tollam méltó lenne rátok,
Lajoshoz sereglő régi nagy családok
Összefoghatnálak egy bűbájos körben,
Hol magát az utód lássa, mint tükörben!
De sem a képírót süker nem biztatja,
Sem az idő és hely mostan ki nem adja;
Elég lesz futólag nevek említése
Mint föcskének vízen szárnya legyintése.

35

Ott lebeg a Laczfi hószínű sárkánya,
Messze kis Erdélyből hozta ezüst szárnya,
Maga István vajda feje a csapatnak,
Fiai, testvéri tőle nem maradnak;
Mint egy büszke folyam kisérőit vonja,
Követé a nagy hőst sok vitéz rokonja:
Laczfi Endre, Miklós, Pál, Mihály testvérek,
Osztályosi *Apor László* nagy nevének.

36

Ő az, István vajda, koronás Erdélyé,
Kit Lajos e hadban teve fővezérré:
Nem ifju', nem is vén: haja vegyes ősszel,
Barna férfierő tiszta ezüst ésszel;
Bölcs vezér, tanács, - de bátor kemény harcfi,
Példabeszéddé vált: „ez második Laczfi!"
Így szokás nagyitva hímet varrni róla,
Nem szokás azonban venni szórul-szóra.

37

Ott van a hű Miklós, a bátor Gyeleti,
Zászlóját az öccse, két fia követi;
Paizsán a címer négyfelé van osztva:
Két mezője gyászos, kettő fehér, puszta.
Mit jelent e gyász szin? mi értelme ennek?
Ember! a sors ujját mondod véletlennek:
Két mező fekete, ugyanannyi tiszta:
E négy bajnok közül kettő nem tér vissza.

38

Ott van a Geréni s Homonnai Druget,
Nádor öccse, Miklós, vezeti ezeket;
Olasz vér, de vegyült magyar anyatéjjel,
Lobogója diszlik a hét seregéllyel.
Távolabb csoportoz Budaméri Konya,

A Szécsényi törzsnek igaz vérrokona,-
Címere jelenti: az oroszlán rajta
Kisded keresztjével, hogy Szécsényi fajta.

39

Hozza Bánfi büszkén busa ökre szarvát,
Miklós, fia bánnak, maga is bán, horvát.
Andrási Temesből már ott vala szinte,
Zászlaján egy kardos, páncélos levente:
Andorás az, kitől származik a család,
Hirdeti a címer ennek viadalát
Akkor, hogy fejére szálla Szent-Istvánnak
Az első korona, az első királynak.

40

Ünnepel Esztergom, mint a haza szíve,
Ott az ország nagyja és a külföld színe:
Papi és világi, fejedelmi vendég,
Kemény láncsatörő, bajvivó leventék;
Az nap örömére víttanak egymással
Egy idegen bajnok székely Andorással,
Ki fejét amannak vállastul leszelte;
Címerét Istvántól nem hiába nyerte.

41

Ott lebeg továbbá Drágfi vasmacskája;
A Nádasdi nádja, fekete kacsája;
Ott a csuda címer, melyet ama gazdag
Bebek István és György, Dancs fiai hoztak.
Jól juhászkodott ám ősapja ezeknek,
Hol Sajó vizével összefoly a Csetnek:
Tündér-adta kincsből raka hét szép várat;
Címerén a tündér, csuda nemű állat.

42

Messziről mutatja Lukácsot, Bertalant
Fekete mezőben három fehér galand,
Hogy ők ama híres nagy Hédervváriak,
Kont Miklóssal vérént való atyafiak.
De Ugrin fiának, mert ez már Ujlaki,
Paizsán keresztbe folynak két szalagi,
Melyet a koronás, szárnyas angyal őriz;
Törzs apja ez ágnak Hédervári Lőrinc.

43

Hozza Szécsi Miklós a maga dandárját,
Két fejü nagy sassa teregeti szárnyát;
Vele bajnok öccse, az ifju Ivánka,
Ivánka, az ifju, Vas megye virága.
  Ennek javas-asszony megmondta előre,
Hogy aráját hazaviszi esztendőre,
Csak „ki lóval nem bir, az hadd járjon gyalog” -
Gondolá a vitéz: nagyon rendes dolog!

44

Hegyezi saskörmét Kanizsai János,
Fekete félszárnya vérmezőben szálldos,
A Rozgonyi féniksz fürödik tollában,
Draskovicsén két sas, két nagy grifmadár van.
  E zászlós urakkal sok nemes dalia
Összegyűlt sok régi nagy nemzetség fia:
Csapi, Guthi, Kemény jelesebb közűle
S két *Forgács* fiu, kit Bebek Anna szűle.

45

Pajzsukon a szép *szűz*, tengerhab leánya,
Szőke aranyhajnál nincs egyéb ruhája,
Mosolyog az ajka, rózsabimbó melle,
Csak festés különben, hát minek szégyellne.
  Mégis aki látja, nézi elevennek,
Ha leány, elfordul; ifju örvend ennek:
Szeme egy két percig rajtavesz a képen:-
Forgács Andor kapta; elmondom, miképen.

46

Omlik a *tatár* nyil felhőszakadása,
Messzeföldre hallik jégeső zugása,
A Sajó ut nélkül tántorog, mint részeg;
Vérökkel itatják jó magyar vitézek.
  Vérbe alkonyult le a nap is Muhinál,
Veszve, veszve minden! Béla fut, a király;
Futtában két Forgács födözi testével,
Andor, az ifjabbik, Tamás elestével.

47

S már nem biztos vára: Znió avagy Gimes,
Tovább a királlyal fut az ifju nemes,
Távol Adriába, tenger szigetjére,
Hol, mint vert vad, Béla megpihenhet végre.
  Ott egy nap az ifju hogy a parton járna,

Ime! zátonyon ül tenger szép leánya:
Nagy haját fésülte, - arany tündöklésü
Hajából arany port szikráztat a fésü.

48

Hattyuingét Forgács amidőn meglelte,
Neki sem kellett több, hamar felölelte;
Megijedt a habok Tündér-Ilonája,
Hogy idegen kézben hattyúi ruhája;
  Kérte, adja vissza, nagyon szépen kérte;
„Jól van - mondta Forgács - ha megcsókolsz érte!”
„Nem, halandó, azt nem! jobbat teszek annál,
Egy tündéri csóktul menten elhervadnál.

49

„Nem, halandó, azt nem. De ha tudni vágyol,
Mit rejt a jövendő, ez a sűrű fátyol:
Ám halljad.” Azonban, övig a kékellő
Vizben, közelebb jött s igy dalolt a *sellő*:[88]
  „Egy fiatal fának látom karcsu törzsét,
Melyet annyi század vihara sem tör szét,
Inkább lombosítja minden ujabb tavasz:
Örvendj ifju ember: te vagy az, te vagy az!

50

„Nőni fog családod fényben és hirnévben,
Gyökere izmosul királyi hűségben,
Valameddig Árpád fejedelmi vérit
- Talán nem sokára - sirba nem kisérik:
  Akkor uj király fog érkezni *habomon*
S fölemeli székét az előbbi romon:
Lajos, Lajos, Lajos lészen fia ennek,
Kit nevez a magyar *nagynak*, egyetlennek.

51

„Negyven év forog le, majdnem egy fél század
Hogy ő sirba viszí a királyi házat:
Haj! mert e családon vér nehezül s átok,
Melyet a leányán teljesedni látok.
  Forgács lészen az is, Forgács, ki megója,
Nehogy bitang kézre jusson árva trónja...
Hiába, hiába. Sulyos a vér-átok...
Zavarodik a viz: zagyva képet látok.”

---

[88] Vizitündérek régi neve. A. J.

52

Így tovább is zengne vizi leány dalja;
Hanem a vitéz azt már tovább nem hallja:
Lebocsátá lankadt tetemit a fűre
S elaludt, mint a tej, szépen ahogy űle.
  Most a lyány kiszállott - nem habozás nélkül,
Mert igen szégyellé az alvó vitéztül, -
Hattyuingét hamar szűz testére ölté,
Szárnya csattogása Andort is felkölté.

53

Mohón kapott Forgács a szép sellő után,
Mintha álom után... hiu szellő után...
Soká még a parton tünelődve jára,
Majd iratta képét őse paizsára.
  Örömest engedte azt viselni Béla
Mindenütt, hol később megfordult acéla:
Hadban, öklelésen, párbajon, vagy tornán;
Sátoron, pecséten, zászlón, sirja ormán.

54

Most utódja Miklós, vele öccse András,
Viselé a címert, két fiatal Forgács. -
Berényi pedig jött fürge mókusával,
Révai tátongó fene farkasával.
  Sárkányfogakat hoz Báthori, Zokoli,
Butkai s ahányan e törzs vérrokoni;
Csáki fölismerszett véres emberfőrül,
Loránd fia Loránd fakadó fatőrül.

55

Hozza homály ökrét kék mezőn Balassa,
Zászlós Frangyepánnak röpül tarka sassa,
Garai kigyója mérgesen növekszik,
Ama Betlenével szinte már vetekszik.
  Egyszerű a Zudár sejtes ablak-olma,
Mellyeszti galambját a Telegdi solyma;
Nádasdi rucája Gersei-Petőnek
E két nemes ágat hirdeti *egy* tőnek.

56

Hát még ama nyilas Bocskai oroszlány!
A Majtényi teve, a Viczai sas-szárny!
Büdi bujdosója, a Csetneki halak!
Kisvárdai kigyó, mely farkába harap!
  Mondjam-e Szentgyörgyi zászlaját, csillagját?

Apafi szőllőjét, kardra szúrt sisakját?
A Dersfi oroszlánt? a Szirmai rákot?
A Rajcsányi medvét?... az egész világot?...

57

Ki győzné ezeket venni laistromba,
Hogy a dal szövése ne legyen goromba?
Nagy erdő ez együtt: ennyi sok családfa
Viruló díszében mind egyszerre látva!
  Emez fiatal még; az terepély immár,
Sudarán sas fészkel, barna felleg himbál;
Csonkitva, lenyesve hajt amaz uj ágat:
Mai nap is élő, számos unokákat.

58

De ti, kiknek ősét a dal édes gondja,
Nem hizelgő verssel koszorúba fonja:
Felhat-e hozzátok az egyszerü ének
Egyszerű kebléből a nép emberének?!
  Vagy hazai dalra fületek már gyenge,
S nem halljátok, ámbár *neveteket* zöngje?!...
Sir a lélek bennem, - és a mai kortul
Vigaszképen a mult dicsőséghez fordul.

59

Ott van ami csillog, ott van ami ékszer,
Mit csak a szem láthat s nem láthat elégszer;
Ott hányja virágát mindenik nemzetség,
Kitesz a hazáért a magyar nemesség:
  Maga, lova fényes; paripája kényes,
Arábia szülte vagy tatár vadménes;
Nem sok a gyalog szám; többnyire lovas had -
Kiféle? miféle? címerén olvashadd.

60

De a vármegyékből szinte sok jó láncsa
Gyűle gyalogszerrel, hogy Nápolyt meglássa:
Itt is, ott is mozog, hullámzik egy csapat,
Mint nagy szél-vetés, ha szélben árad s apad.
  Ezek nem címerrel, bokrodzó sisakkal -
Jöttek suta fővel, egyszerű sipakkal,
De azért kemény nép: szivök mind huszári:
Nem tehetnek róla, hogy gyalog kell járni. -

61

Ti is feljövétek barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgonc, nyilvető ijászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,
Midőn öklelőznek a várdöntő kosok.
  Lajos e hadakkal maga tábort járat,
Legelébb talpon van, legutószor fárad,
Egész nap zavarja, futtatja seregét,
Porolván a puszta kopott köpönyegét.

62

Hej, micsoda szörnyü óriás madár ez!
Roppant szárnyaival csak a földön jár ez,
Kiteríti néha, mint valami héja,
Mérföldet kanyargat egyszeri karéja,
  Majd meg' összecsapja, mint a könnyü fecske,
Ugy búvik előre hosszu, vékony teste:
Kanyarodik, szélt vesz, ritkul, összeforrad
- Mintha *egy* élőtest voln' az egész sor had.

63

Mintha egy élőtest: földön csuszó sárkány...
Mintha bárányfelleg, szines szép szivárvány;
Lendül a sok zászló maga-fogta szélben,
Majd egymás után, majd ezer is egy szélben.
  Sárga lován Lajos maga ugy cikázik,
Mint midőn a gyermek tükörfénnyel játszik,
Futkos a had előtt, mint egy futó csillag,
Ragyogó sisakján hosszan úszó tollak.

64

De, izzó nap után, mikor a lég enyhül,
A vitéz is fárad, meg a ló is renyhül,
Vissza, sátraikhoz, vidám lakomára
Széled a poros nép, a lihegő pára.
  Füst-bokrétát tesz föl valamennyi sátor,
Majd egy-egy tüzfény is megjelenni bátor; -
Kuncsorgó juhász nép, támogatva botját,
Messzünnen irígyli ezek állapotját.

65

Így az egész tábor indulásra készen
Együtt vala Pestnél, a rákosi részen;
Csak Toldi hiányzik, csak ő marad vissza,
Édes szerelemnek kóstolóját issza;
  Béke van szivében, most először, béke;

Felejti ha-óta Rozgonyi vendége,
Az egész hó egy nap és e nap egy óra...
Nincs is az időnek ottan mutatója!

66

Sőt az éj meg a nap sem tesz különbséget:
Ébrenlét? vagy *álom*? szó csupán egy véget:
Akkor is ott járnak egymás deli karján,
Illatozó kertben fűzes Tisza partján...
  Mit beszéltek annyit, ti susogó lombok?
Miér' búgtok össze, ti páros galambok?
Hab, hab után, mér' futsz örök vágyódással?...
Így álmodtak össze, gondolom, egymással.

67

Hanem, előbb hogysem életét megkötni,
Toldi a harc gondját el akarta vetni,
Az *utolsó harcét*, míg foly élte hossza:
Nincs eset azontul, hogy szivét megossza:
  Élni fog magának, élni Piroskának,
Élni... azt nem mondja tovább a leánynak;
Egész élte sorját hosszan elrendezte,
Mikor együtt voltak az utolsó este.

68

Hogy aztán a hajnal tetszett indulóra,
Megállt jegyesével a leány egy szóra, -
Azaz el se hagynák azt az egy szót soha,
De nyerít a Miklós nyughatatlan lova.
  „Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' -
Isten veled atyám és szivem szerelme!"
„Áldjon meg az Isten, kedves fiam téged:
De várd meg legalább a kenyérebédet."

69

Megfogadta Miklós, elkelt az ebéd is,
Beszéltek, beszéltek: több volt hátra mégis;
Jött azonban Toldi fegyveres szolgája
Hogy nem áll a *Pirkó*, a földet kapálja.
  „Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' -
Isten veled atyám, és szivem szerelme!..."
„Áldjon meg az Isten, kedves fiam téged:
De várd meg legalább a déli ebédet."

70

Megvárta, megevék azt is együtt délben,
Jó-soká maradt még Toldi menő-félben:
Ehol jő azonban a fegyveres szolga:
Nem kell-e bekötni a lovat az ólba?
„Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' -
Megyek édes atyám és szivem szerelme!..."
„Hordozzon az Isten, jó fiú, de már ma
Ugyan hova mennél, ilyen éjszakára?"

71

„Este vagy éjszaka: tőle nem irtódzom;
Hova, merre megyek? az is az én dolgom;
De tovább sehogy sincs maradásom itten,
Hogy eddig maradjak, bizony azt se hittem.
Isten hozzád szívem édes szép szerelme!
Addsza kicsi kezed, borulj az ölemre:
Hadd szakasztok rózsát gyönge rózsafádról -
Egy csókot az utra, piros két orcádról."

72

Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig,
Mint a földi eper csattan, mikor szedik;
Rövid vége lett a hosszu búcsuzásnak;
Nem is integettek messziről egymásnak;
Jó Toldi csakhamar lovára felűle,
Szeméből valamit lopva kitörűle;
Sarkantyúzza lovát, szintugy vérzik belé...
„Co fel, jó paripám, szülő-helyem felé!" -

73

Vele lakott másszor édes anyja Budán,
De haza sovárgott, hazament azután,
Nehogy elpusztuljon gazdaság és hajlék,
Amint György fiának halomása hallék.
Mert nem ada Isten hosszu éltet annak,
Juttatá fogára erdei nagy vadnak; -
Toldiné fogta fel árva kis leányát,
Fölnevelte szépen kedves unokáját.

74

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
Hogy neki *az* a nap oly örömet hozzon.
Ablakában ül, de onnan keveset lát,
Mindössze az udvart, meg az apró marhát:
Mert ugy volt a jámbor ösi ház kiszabva;

És ugy látta jónak aki helybehagyta,
Hogy ne kandikáljon országba-világba:
Nézzen, mint igaz bölcs csak önön-magába.

75

Most az öreg asszony lódobogást hallott;
Szivébe azonnal gyors öröm nyilallott:
„Jaj! Miklós...” kiáltja és szalad elébe;
Nem leli a rostély nyitját hevenyébe.
Szép *Etelke* pedig; Toldi György leánya;
Mielőtt a kapun befordulna bátyja,
Fut elébe, fut, fut; kengyelébe pattan;
Csókja, mint egy ostor, oly nagyokat csattan.

76

Hagyta hugát Miklós játszani Pirkóval;
Maga édes anyját köszöntötte szóval,
Megcsókolta előbb halvány szép homlokán,
Addig föl se ment a lépcső három fokán;
Mikor pedig fenn volt lehajlék hozzája,
Megfogá a kezét, reáforrott szája;
Édes anyja, szegény! kivül a ruháján
Csókolgatta fiát, verő szive táján.

77

Akkor a szobába mentek együtt karon -
Mondanom se kell, hogy lett nagy lakodalom,
Dehogy lelte helyét Miklósnak az anyja!
Cselédnek is állott pince, kamra, konyha.
Bence, a *vén* Bence volt a pincemester,
Ki is tört belőle, hogy ő arra nagy szer.
Ugy járt, ha borér’ ment, hogy ne kelljen várni,
S ugy hozott, hogy kétszer ne kellessék járni.

78

De maga korán sem ivott azér’ sokat,
Forgatván fejében apai gondokat;
Ivott ő, mint szokta sziv-vidámság végett,
Vagy midőn kinálni kelle a vendéget.
Hanem, mikor látta, hogy nincs semmi hiány,
Enni már vagy inni egy cseléd sem kiván:
Szólott a fiának, egy szálas legénynek
S ketten a szobába Toldihoz menének.

79

Ott elkezdi Bence: „M’óta t’om az eszem,
Kenyerem ettől az öreg háztól eszem;
Rossz kis sückő voltam, annyi mint az öklöm,
Hogy a *toldi* pusztán szántottunk hat ökrön.
Én ökröt vezettem, éd’s apám az ekét...
De minek kerítek ilyen nagy fenekét!...
Hej! micsoda termés lett abban a földben!
Eddig ért, uram, ni! másik esztendőben.

80

„Még akkor boldogult apám uram is élt,
Csakugyan Bencének hítták ő kigyelmét,
Én is, hogy fiam lett, (látom, a bolondok
Cifra neven kapnak) - *Bence* legyen! mondok.
Nagy fiu, ehol van! Jöszte, szógám elébb:
Szégyellős egy kissé, mint fiatal cseléd.
Hej! vitéz nagy uram, jut-e még eszébe
Mikor együtt mentünk a király elébe?

81

„Jóval ifjabb volt még kelmed a fiamnál,
Hanem szálasabb is, izmosabb is annál;
Hányszor emlegettük azelőtt: no ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha megnől.
Biztattam is, menjen katonának, vagy mi;
De az édes anyját nem akarta hagyni:
Pedig, lám no! milyen ember vált belőle,
Kit nem egyszer kétszer mondtam én előre.

82

„Ezt a rossz fiut is nem t’om én, mi lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelke!
Azt izéli mindég: nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram, elszököm ha maraszt.
Itt van, nagy jó uram, azér’ hoztam elő,
Legyen kelmed hozzá igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére:
Isten is megáldja kegyelmedet érte!”

83

Nevetett Miklós az együgyű beszéden,
Forgatá egyszersmind a dolgot eszében:
Elvigye-e Bencét, vagy itthon marassza?
Melyikben lesz annak idővel is haszna?
Etelke azonban egy asztali késsel

Lovaggá ütötte három kis ütéssel,
S kitörvén a kedve hangos hahotába,
Bevonszolta Bencét az oldalszobába.

84

Ott egy régi szekrény poros zege-zugát
Felhányva, kiszede holmi ócska ruhát,
Amelyeket Toldi már annak előtte
Régen elhajított, mivelhogy kinőtte.
Etelke azokból egynéhány darabot,
Egész öltőbelit összeválogatott,
S od' adá Bencének, ingyen ajándékba,
Hogy tanuljon belé, vegye is fel még ma.

85

Ezalatt elmondá Toldi az anyjának
Hogy jutott kezéhez a szép úri lánynak,
Mutatá a gyűrűt, melyet hoza jegybe,
Háború végével kelnek, ugymond, egybe.
„Akkor, édes anyám - no hiszen meglátod -
Akkor nem futok én országot, világot,
Nem kószálok hadba, hanem együtt élünk,
Az én gyöngy galambom, Piroskám is vélünk!"

86

Sírt, nevetett anyja, mikor ezt meghallá,
Szíve az örömet nem várta, sokallá;
Elpirult, tüzes lett halvány arculatja,
Elpirítá benső titkos gondolatja:
Előtte fia még mind a régi gyermek:
Oly furcsán esett most képzelni embernek,
Házasult embernek... képzelni továbbat
Göndörhaju, fürge, játszi unokákat.

87

Hányszor mondatá el, kérdezé ki ujra!
Nem maradt szó nélkül egy legkisebb ujja:
Karcsu-e, magas-e, barna-e, vagy szőke?
Fehér-e, piros-e, vagy milyen a képe?
Haja, szemöldöke, szeme, szempillája?
Ajaki, beszéde, lábai, ruhája?...
Felelni se győzne Miklós annyit neki,
Ha oly jól nem esnék, mikor emlegeti.

88

S jaj lett volna szegény Piroskának dolga,
Ha, míg emlegették, folyvást csuklott volna! -
Most azonban félbehagyták a beszédet,
Mert az ifju Bence a szobába lépett.
  Kard veri a combját, a nyakában mente,
Ki van csipve rútul, mint bármely levente,
Megáll egyenesen, mint egy mutatófa,
S rövid habozással imígy kezd a szóba:

89

„Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem,
Egy páncélos bajnok, úgy látom idegen,
Künn az ajtó előtt kigyelmedet várja,
Hogy vele megvíjon életre-halálra."
  Toldinak se' kell több: „hogyan, a patvarba!"
Felszökik sebesen, szalad a pitvarba,
Hát csakugyan ott áll a sisakos vitéz
Kivül a tornácon, vele megvíni kész.

90

Toldi a fegyverről nyomba' megismerte,
Látja, hogy az nem más, mint huga, Etelke,
Iszonyu láncsáját bal kezében tartja,
Mig a jobb kezében villog széles kardja.
  De Miklós a szemét összerántja vadul,
Felgyűri az ingét, karja kiszabadul,
Rohan puszta kézzel: megszalad az ellen,
Hármat lép s elesik a nehéz fegyverben.

91

„Ugy kell! eben esett, kőszülötte lyánya!"
Kiált és odafut Toldiné, mert szánja,
Fölemeli szépen, tizszer is megkérdve
Nem fáj-e valahol? könyöke, vagy térde?
  Semmi baj! de van ám tréfaszó, nevetség,
Van, mivel egymás közt eltöltni az estét,
Mignem aztán Miklós tréfa közé fonta
Amit Tar Lőrincnek komoly céllal monda.[89]

[89] T. i. hogy a hugát neki adja. A. J.

92

Elkezdi barátját dicsérni, de nagyon,
Kétszer is mond egyet inkább, mint elhagyjon:
Mily eszes, mily józan, mily szelid, hű, derék, -
Gondolá Etelka: jól van, de már elég!
  Vállhegyen bátyjára hamisan pillantott,
Felkapá az ágyról a pihenő lantot,
Busa szemöldökét ráncolva keményen,
Tiszta, erős hangja így csendüle mélyen:

1

A mi lyányunk nem eladó,
Büszke, dacos, válogató;
Jobbra-balra pillogató;
De a szive szinmutató:
Nem eladó.

2

Szeme nyájas, szava édes,
Maga tetszős, bár negédes;
Rád tekinthet, mosolyoghat:
De azért, hogy tőrbe foghadd -
Nagyon kétes.

3

Hej! pünkösdi kis királyné:
Rózsa vagy-é, tulipán-é? -
Rózsa vagyok, szúró tüske,
Tulipánsziv nem oly büszke
Mint a lyányé.

4

Jár utána gazdag fösvény,
Nagy szerencse! fele köszvény;
Jár szegényes, az nem kényes,
Majd megeszi olyan... éhes;
Ott az ösvény!

5

A deák ül könyve mellett,
Ugy bötűzi a szerelmet,
Lám az apród, ha nem ül is,
Százat szeret könyvnekűl is!
Odább kelhet.

6

Özvegy ember csak hitvány bor,
Ecet ami azután forr; -
Légy derék bár: kell ám fő is,
Légy szelid s hű: ámde hő is,
Szegény jámbor!

7

Hát te páncél? párducmente?
Van-e benned jó levente?
Jaj, ha volna, mint szeretném!
Ezer közül szemen szedném,
Ha lehetne.

8

Egy van olyan, az egyetlen,
Messze, messze... bár mellettem;
Könnyű nézni, megölelni,
De szeretni, párját lelni...
Lehetetlen! -

93

Igy ez abban elmult. Így egész éjfélig
Nyájason az időt hamar elbeszélik;
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja
S egy hizelgő álom Piroskához vonja. -
De korán a hajnal ébren leli másnap,
Búcsut véve, indul messze utazásnak;
Követi sok »áldás«, ezer »jó szerencse«.
Utána poroszkál ázott szemmel Bence.

Negyedik ének

‚Rettenetes haddal ezentől induljunk.
.....
Vala okossága az tisztes asszonynak.’

Ilosvai

1

Kont Miklós azonban, előhad vezére,
Sok országon átal a *Rontó*hoz ére;
Ott erős táborba vonta össze sergét,
Hogy a nyűgös útnak kipihenje terhét.
Messzelátó halmon sátorát emelé,
Honnan a kilátás szép volt mindenfelé:
Nyúgaton a kéklő hegylánc koszorúzta,
Keleten a tenger, e nagy vízi puszta.

2

Első gondja volt, hogy sátora elébe
Árbocfát emeljen fürge ácsok népe;
Azután a roppant uj zászlót kibonták
S kötelen a magas ösztörűre vonták;
  Fekete a zászló; de a gyászos falra[90]
Selyem, arany, ezüst fonállal kivarrva
Endre sorsát himzék négy rendbeli képen, -
Halhatatlan rege! te mondd el, miképen.

3

Mindjárt a legelső: vén királyt ábrázol,
Róbert az, ki Nápoly trónján üle másszor,
Most halálos ágyban a mester himezte
Halál árnyékával véknyan befedezte.
  Ágya zsámolyán két gyermek-ifju térdel:
Unokája volt ez, Johanna, Endrével;
Összeadja gyenge kezöket, - felettök
Koronáját tartja fényes arcu püspök.

4

Másik kép Johannát ábrázolja szinte:
Felnőtt már, nagyobb, szebb, mint volt eleinte;
Keble, ajka duzzad, égnek pillantási,
Különben azok, de merészbek, vonási.
  Ül királyi székben, koronája ragyog,
Mellette, mögötte csinos olasz nagyok;
Endre, mint egy szolga, külön a csoporttul
Sötétebb orcával az árnyékba fordul.

5

Majd a harmadik kép egy homályos pitvar,
Benne mécsvilág, mint hold körül az udvar;
Ottan látni Endrét, háló kantusában;
Négy-öt álarcossal izzadni tusában:
  Egyet már letipra, egy őt fogja hátul,
Nem messze Johanna nyíló ajtajától,
Látni a nyilásban lengő éji burkot
S a fejér kezet, mely odanyujt egy... hurkot!

---

[90] Fala, kelmének: alapszíne (Boden). A. J.

6

Kert a negyedik rajz: telihold sugára
Ömlik, árnyas nagy fák közül, egy tisztásra;
Öreg asszony űl ott, arcredői mélyen
Sötétellnek, amint hajol a holdfényen.
  Ölében az Endre puffadt képe kékül,
Tagjai szétlógván összetartás nélkül,
Nagy szemét befogja hű dajka Izolda
És ápolja... hej, nem mint egykor apolta!

7

Mindezt a királyné szűzei ekképen
Hímzék a selyemre, négy mesteri képen:
Sem a holton élő, sem az élőn holt tag, -
Minden íz, hajlás, úgy eltanálva voltak.
  Nézte a sokaság, nézte körbe állván,
Mikor a nagy zászló felsuhant a szálfán,
S mint egy szél-lökés, ha erdőn végig robban,
Jajdult végig egy szó a vitéz sorokban.

8

És mint barna felleg; amely vésszel terhes,
(Retteg attól a nép, tudja, mily keserves),
Lenge már a zászló, Nápoly határszélén,
Futott az ijedt hír, szörnyeket beszélvén:
  Járnak országszerte vészkiáltó hangok,
Van imádság, van bőjt, zúgnak a harangok,
Hogy Isten ne hagyja hívei romlását,
Fordítsa el róluk váratlan csapását.

9

Ám de hős Durazzo, mint egy pártos szellem,
Bujtogat Johanna királysága ellen,
Amióta hugát tőle megtagadta,
Máriát, a szépet, őhozzá nem adta.
  Akkor irt Lajosnak, bosszusággal telve,
Azóta se nyugszik megbántott szerelme:
Öregbíti pártját, kastélyról kastélyra,
S beszél az urakhoz, amint hozza célja.

10

Némelyikhez igy szólt: „Vajmi nagy bolondság
Hogy a *más* büneért a mi vérünk ontsák!
Oka vagyunk-é mi, hogy elvesze rútul
Szegény ifju Endre, udvari boszútul?
  Most *valaki* bűnét kardunk támogassa?

Ha evett, igyék rá; ha vetett, arassa!
Ne várjuk, hogy Lajos egyért az egészen
Töltse ki haragját: mi legyünk *jobb* részen.”

11

Másokat igy rémít: „talán e maroknyi
Néppel mi Lajosra kardot merjünk fogni?
Talán annyi úr ő, mint felénk akárhány,
Hogy reggeltül estig átmehetsz határán?
Nagy földön parancsol, tíz nagy ország felett,
Őt tiszteli nyúgat, tőle retteg kelet,
Császárok, királyok mind járnak kedvében; -
Hanem én minden jót ígérek nevében.”

12

Van kihez így fordul: „Nem idegen zsarnok
Vitéz fejedelme a vitéz magyarnak,
Mert Károly, (nagyatyám... de egyébiránt a
Nem tartozik ide), Károly, ama Sánta,
Fogván gyeplőjét a nápolyi kormánynak,
Nőül birta lyányát a magyar Istvánnak:
Így ezen királyi törzs két ágat hajta
S mai nap két fényes korona függ rajta.

13

„Róbert lőn egyik sarj, és Johanna íme,
Leányágra jutván a királyság címe; -
Másik ott tenyész, hol eget ér a Kárpát,
Mióta fi-ágon nincsen többé Árpád.
Károly volt az első, magyarok királya,
Mint ama Sántának édes unokája;
Most fia országol, fia Lajos ennek:
Ki mondja bitornak? ki még idegennek?”

14

Olykor ígyen ejt szót: „no bizony, Lajosnak
Célja is uralma négy vagy öt városnak!
Nem akar hóditni földet és országot,
Nem kiván egyebet, csak az igazságot:
Endre fia, Martell, a csecsemő árva,
Lép, ha majdan felnő, anyja trónusára;
Addig kormányzó lesz, akit Lajos rendel,
Te, vagy én, vagy ilyes magunkféle ember.”

15

De, kivel tanácsát közöli meghitten,
Annak igy szól: „rajta! az alkalom itten!
Tagadom, hogy bárki olyan közel állna -
Nagyatyám székéhez több jogot formálna.
  Negyed iz Johanna, Lajos negyed szintén,
Unoka szülötte, nem unoka, mint én;
Hanem azért bizzunk, reméljünk Lajosban,
Tán mienk lesz a hal majd e zavarosban.”

16

Így hiteget, mondom, Károly, a Durazzó,
S a nemes uraknál könnyen fogan a szó,
Mert az udvar szennyét már nehezen tűrik,
Hazájuk romlását mélyen keserűlik
  Szemetjét az ország az udvarba dobja,
Otthon zsémbel, sohajt, sir a nemzet jobbja!
Nincs egyéb választás, mint odvába búni,
S meghalni, vagy pártos kigyókövet fúni.

17

S már az elhintett mag fejét hányja szerte,
A rejtett lázongás zászlait emelte;
Királyné hüségét felmondák vazalli,[91]
Legelőbb is ama vitéz főur *Lalli*,
  Bérces *Akvilában*, hegynek közepette
Lalli kapitány a parancsot vezette,
Most a magyar zászlót a szélnek röpité:
Nyájas szóval erről Kontot értesité.

18

Így több város is. De Johanna királyné,
- Világ szép asszonya - *most* ő a világé!
Egy napig sem hordta megölt férje gyászát,
Tomboló vigasság tölti özvegy házát;
  Szolgája csupán ott a nappal az éjnek,
Örök tervezője titkos bűnös kéjnek,
És az éj, mint álarc, mint ingerlő fátyol,
Csak annyit takar, hogy többre-többre vágyol.

[91] Jelent főurat vagy fejedelmet, ki birtokát valamely hatalmastól nyerte hűbérül. A. J.

19

Tüzes nyári nap volt, melyen izzó, rekedt
Hőség lázasztá a fiatal ereket.
Csillapítva jeges csemegével, borral,
Mely egy percre hűsít, de azután forral,
  Égető a napfény, rekkenő az árnyék,
Fényes fátyolköddel volt fedve a tájék,
Fű, fa, virág fonnyadt, - elalélva várta
Míg fejét a láng nap a tengerbe mártja.

20

Végre a nagy tűz test, pirosan, kereken
Megkettőzte magát nyugati vizeken,
Biborszinre festé a habot sugára,
Bámulván a világ legszebb városára:
  Ott pihent a vízen a tündéri Nápoly,
Melyet a ringó hab, mint hű dajka ápol,
Tornyai, árboci, kertjei félkörben
Csüngöttek alá, a tiszta, mély tengerben.

21

Majd a nyilt tornácok, a királyi kertek
Estve a tengerről könnyü szellőt nyertek,
Mely a fasorokat legyezé futtában,
S fürdött a virágok fűszer-illatában;
  Meglopá a citront, a narancsok fáit,
Jószagot lehellő, dús aranyalmáit,
És lerészegítvén annyi édes pára,
Többé a nagy kertnek nem lele nyitjára.

A FÖLDRENGÉS

(V. ö. Toldi szerelme, XII. ének. 25-27. versszak)

1853-1855

.....
De ime! az ég föld hirtelen feltámad:
Az ég alkotmánya össze akar dőlni,
Majd a földet érik iszonyú felhői;
Nem szél fú... torony, ház reng belé s megszakad;
Nem eső esik, mert minden csöpp egy patak.

Egybefoly a dörgés; csattog szakadatlan,
Villámlástól az ég egy pokoli katlan,
Fellázad a tenger, messze, nagy mélyen be,
Nyomúl a szárazra, a folyókkal szembe.
Visszafut a folyam, vissza kútfejébe,
Rejtőzni akarván anyja kebelébe,
Vagy szélt vesz a síkon, hogy ne érjék utól,
Kergetve a tenger zúgó habjaitól.

Sehol sincs maradás. A hajósok népe
Hajótörést szenved a kikötő révbe',
Testeik a parton szétszórva hevernek,
Hol jajgatva futkos férfi, asszony, gyermek.
Hullámzik a tenger, hullámzik a föld is,
Dagadni, sülyedni látjuk a mezőt is,
Szédül aki rálép. Ugy teszen, ugy látszik,
Mint mikor a gyermek jégen hajlókázik.

Recsegő házából a népség kiszalad.
Oltalmat keres a háborús ég alatt,
A városbeli fut a szabad mezőre,
Nehogy egész házsor a nyakába dőlne,
S a mezei ember fut a város felé,
Nehogy meghasadván a sik föld lenyelné,
Mert sok helyen a föld megreped és égő
Gyomrából, pokoli bűzt bocsát a kénkő.

Azt hinnék jelen van az itélet napja,
Rettegés a szivek bensőit elfogja,
Szánja bánja bűnét az istentelen is,
Megbocsát egymásnak halálos ellen is.
.....
.....

TOLDI SZERELME

Elbeszélés
Tizenkét énekben

1863-1879

Quid damnosa juvat sine causa bella cieri?
Tutius est regnis perpete pace frui.

Ilosvai jeligéje

Első ének

‚Az idő akkoron szép folyással vala.'

Ilosvai

1

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ösi hírnevének,
Hej! csak úgy böngész már valamit - mesének.
Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vígaszért hő lelkem a multakba fordul;
Azokkal időzöm, akik másszor voltak:
Mit az élet megvon, megadják a holtak.

2

Toldi jut eszembe, kiről, még ifjonta,
Játszi elmém könnyű énekét elmondta;
Egyszerű az ének, rajta semmi dísz tán,
De a szívből fakad melegen és tisztán.
Oh! ha - nem a hírért, nem a dicsőségért,
Nem, hogy a világnak üssek vele cégért,
De, hogy a dallásban lelkem átifjodnék -
Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!

3

Ifju Lajos király atyja trónján űle,
Urak és leventék szolgáltak körűle;
Budán székelt immár, az új palotában,
Mely tündéri fénnyel épült mostanában.
Toldi a királynak volt személye mellett,
Ideje harcjáték- s dáridóban tellett;
Paizsán a cseh főt címerül mutatta,
Tizenegy nemesfi szolgálván alatta.

4

S már lecsöndesűlt a háborúk morajja,
Felvirult a béke, mint egy zöld olajfa;
Már pihent a bajnok maga kénye-kedvén,
Nehezebb időkre erőt gyűjtögetvén:
  De Lajos kerűlte puha párnaszékét,
Mert az ő nagy lelke nem hagy neki békét:
Elmegyek, fordúlok egyet-kettőt, szóla,
Hiszen én vagyok az ország számadója.

5

Senkinek se mondá, titkon útra készült,
Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szűrt,
Rossz süveg fejében, vállain kötőfék,
Akkor egy otromba lóra fészkelődék:
  Lovait kereste, mint szegény kárvallott,
Szedte a begyébe amit látott, hallott:
Merre mi panasz van: mi a népség terhe;
Hogy teszik a törvényt a szegény emberre.

6

Három nap bolyonga. Harmadnap estenden
Megállott egy falu végin, hogy pihenjen:
Gyönyörű mezőt lelt, puha bársony rétet,
Leszállott a lórul, gondolva, megétet.
  A nap is lehajtá fejét nyúgalomba,
Piros paplanát szép orcájára vonva;
Hát neki hol vetnek, vajon, ágyat, hol hál?
Szállást kér valamely jószivű bokornál.

7

Nagy fehér ház volt a falu szélső háza,
Oda ment itatni, hogy kizaboláza;
Nyitva volt a kapu, azaz nem is nyitva,
Hanem a sarkából messze kihajítva.
  A kutyák azonban rátámadtak csúnyán,
De a kúton álla egy szép hajadon lyány,
Szólott a kutyáknak, azok szót fogadtak
S egyenkint morogva hátra sompolyogtak.

8

Akkor mond a király: „Szépséges kisasszony,
Útas ember vagyok, szabad-e itatnom?”
Felelt a leányzó: „Ugyan hogyne volna,
Szegény ember, - hanem hova megyen már ma?
  Jobb bizony, ha nálunk megpihen kegyelmed,

Holnap idejében megin' útra kelhet."
És a szép szavakhoz nézett is oly szépen,
Hogy repesett a szív a király mellében.

9

De felelt az útas: „Követem személyét,
Ilyen úri háznál nem forogtam én még;
Másutt is találok valamely szállásra:
Úrnak úr, szegénynek szegény illő társa."
Hallá ezt a gazda, és a tornác alól
Parancsolva-formán a beszédjébe szól:
„Igen hát, öcsém, de nem addig van ám az!
Ki itt esteledik; bizony itt is hál az."

10

Avval hátra inte s előjött egy szolga:
„Péter, a lovat kend beköti az ólba,
Te pedig, barátom, gyer a házba vélem,
Mert nem mégy el innen, engem úgy segéljen!"
Tetszett e magyar szív a fejedelemnek:
Nem is a kis házba, a nagy házba mentek;
Ott az asztalfőre ülteti vendégét;
Hasztalan szabódik, nem hágy neki békét.

11

„Angyalom, Piroskám", a gazda kiszólal,
„Hoznál egy ital bort a fehér kancsóval!"
Megfogadta a szót, az edényt kimosta
S felhozá a jó bort gyönyörű Piroska.
„Nosza, édes lányom, mutass emberséget",
Unszolá az apja, „kínáld a vendéget."
Ráköszönte a lyány, de rögtön kifordul,
Tüzes lett a képe, de nem a kis bortul.

12

Míg Piroska dolgát végezé a konyhán,
Folyt a szó odabenn, az ital is folyván;
Mikor pedig a tál asztalra kerűle,
Mind a hárman helyet foglaltak körűle:
Legfelűl a király, oldalvást a gazda,
Szembe a királlyal, legalul, Piroska:
Hej! ha tudta volna, az útas ki légyen,
Vacsorája miatt megölné a szégyen.

13

Pedig volt, amennyi szemnek, szájnak kellett:
Szép fejes saláta, kövér bárány mellett:
Jó lepény, turóval; eper és cseresznye;
Lépes méz a kasbul frissiben lemetszve,
  Tiszta mint az arany, illatos, mert rajta
Kedvesen megérzett a virág zamatja;
Hozzá a jeles bor, érmelléki fajta,
S a szép lyány mosolygó, piros ábrázatja.

14

Mindez a királynak tetszett igen nagyon,
Kicsi kéne hozzá, hogy magán kiadjon,
Ugy kinyilt a szíve, oly nehéz volt néki,
Hogy magát egészen mért nem öntheté ki.
  Lelkéről a titok - ez a lenge fátyol -
Mint az árnyék, majd-majd ellebben magától;
De meg' arra gondol: hátha megijednek?
Mért szakassza végit ennek a jó kedvnek?

15

„Ejnye öcsém, azt se kérded, kinek hínak:
Ha hallottad hírét a vén Rozgonyinak..."
Szóla most a gazda: „Pedig úgy illenék,
Hogy már most egymásra kancsót ürítenénk,
  Más egészségeért, a magunk javáért,
Új barátságunknak állandó voltáért,
Hazáért, királyért... hanem még egy hia:
Becsületes neved, édes atyámfia?"

16

Válaszolt az útas: „Éltesse az Isten!
A Rozgonyi urak híres urak itten,
Gazdagok, vitézek, amint hébe-hóba
Emlegetni hallám, gyermekségem óta.
  Makkos erdejök nagy: faluik, pusztáik,
Ménes-gulyabeli és sertés marháik; -
Hogy-hogy nagy jó uram épen azok féle!
Tartsa meg az Isten, háza örömére."

17

Ráivék, azután ilyen mesét mondott
(Melyet ivás közben hirtelen kigondolt):
„Jaj, biz én nem igen dicsekszem nevemmel,
Szegény fiú vagyok, noha nemes-ember.
  Nagyon megromlottam; valamely zsiványok

Három új hámomat üresen hagyának,
Ki miatt szántatlan, vetetlen maradtam;
Nagy földet bejárék, de rá nem akadtam.

18

„Különben Apáti volna lakóhelyem,
S mikor otthon vagyok, Csuta György a nevem;
Csuta most, de apám azt vítatta holtig,
(Hamis bor, az ember nyelve hogy' megoldik!)
  Azt vítatta, mondom, szegény jámbor öreg,
Hogy a nemzetségünk *Árpád* vérbül ered
Lyányágon. S neheztelt, hogy nem hitte senki,
... Lánchordtát, nagy uram, hát ne nevessen ki!"

19

Felelt Rozgonyi úr: „Mondasz, hé, valamit:
Régóta vizsgálom képed vonásait:
Szemed járásából mindjárt kiláttam azt,
Hogy, ha nem vagy is úr, nem vagy bukó paraszt.
  Ki tudja? ki merne hitet mondani rá?
Hol fel a talpával a kerék, hol alá;
Bocskor a lábán ma sok régi nemesnek:
Megjárod bizony, ha még királynak tesznek!"

20

Jót nevettek rajta mint valami tréfán;
Mosolygós arcával távozott a szép lyány;
Csuta György pedig szólt (már csak igy nevezem):
„Hm! királynak? engem? nehezen, nehezen...
  De, négy szem közt mondva, bizony a mostani
Királyra is tudnánk sok hibát mondani -"
„Mit!" kiált Rozgonyi: „öcsém uram, hallja!..."
S rácsapott öklével a kemény asztalra.

21

Nevetett a király: „No, no, édes uram...
Hanem, szó ami szó, gyönyörű lyánya van:
Milyen a járása, termete, milliom!
Csak úgy libeg-lobog, mint egy szál liliom."
  Ránézett a gazda, úgy kételkedőleg,
Hogy minek gondolja: tán leánynézőnek?
Miután a szemét az nem sütötte le,
Sohajtván egy nagyot, ily szókkal felele:

22

„Haj!” elkezdi „mondjam? ne mondjam? mi haszna:
Minden embernek van baja meg panassza,
S én az én bajomat meg nem gyógyíthatom:
Nekem ez az egy lyány örömem, bánatom.
Örömem szépsége, örömem jósága,
Ő lelkemnek lelke, szemem szép világa,
Házam drága kincse, kertem gyöngyvirága:
De mégis hiába: hej! mégis hiába.”

23

Itt megálla kissé, szemeit törölvén.
„Rajtam ugyan bételt: új király, új törvény:
Most fiágra szóló apárul-maradtat,
Kinek fia nincsen, lyányára nem hagyhat.
Ez az én keservem, ez az én bánatom.
Renyhe fog civódni sok szép birtokomon,
Idegen rokonság, kinek életemben
Egy pohár borát, egy jó szavát nem vettem.”

24

Neki szomorodott rajta egy kicsínyég,
Szomorúbb is volna, hogyha rá nem innék
És ha nem biztatná akivel beszélget,
Jó tanácsot adván és jó reménységet.
De Lajos elkezdi, gondolkozás után:
„Volt-e már e végett, nagy jó uram, Budán?”
Fejét rázta, hogy nem; igazán nem is volt,
Azt se tudta, hogy mért kérdi Lajos e szót.

25

Hogy pedig a király min gondolkozott el,
S mire céloz ilyen kérdő felelettel,
Megmondom: azalatt esze Budán jára,
Hű emlékezetben derék Toldijára.
Mint arany vetéllő, gondolatja jött, ment,
Toldiról meg vissza Piroskára röppent,
Őket arany szállal szőtte, fonta össze,
S a lelke mosolygott: milyen egy pár lessz e!

26

„No hát”, monda ismét, „fogadja tanácsom,
Menjen a királyhoz, kérje meg alásson:
Uram fejedelmem, én ez meg ez vagyok,
Felségedhez ebben meg ebben fáradok,
Nevezet szerint, hogy van nekem egy lyányom.

De fiam nincs, kire a birtokom szálljon:
Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
Írja örökségem kedves leányomra.

27

„De mivel a király még fiatal szintén,
(Nem hiszem idősebb egy nappal is, mint én)
Torna-bajvivásnak, hallom, kedvelője:
Mondok egy okos szót: kettő lesz belőle:
Kérőjét nagy uram ne csak ingyen kérje:
Harci játékot tart (módja van) igérje,
És hogy szép Piroskát a győzőnek adja:
Így aztán, remélem, lesz is foganatja.”

28

Megörült a gazda: „Héj, be áldott szó ez!
Hogy ne tenném meg, ha tudnám, hogy való lesz!
Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe’:
Lenne itt elég, mit apritni a téjbe.
Öcsém, öcsém: akkor én csak *embert* néznék,
Nem kéne egyéb, mint személyes vitézség:
Ki mindet legyőzné vitézi játékon,
Annak adnám díjul kedves ajándékom.”

29

Ragyogott a szeme, az orcája égett,
Mintha így biztatta volna a vendéget:
„No fiú, ha tetszik a Rozgonyi lyánya,
Állj elő, mutasd meg, hogy te sem vagy gyáva.”
Pedig annak más volt, lám mondom, eszében,
Tündökölt már szíve boldog szerelmében:
De mint földön a nap tükröz új napokat,
Úgy ohajt a boldog látni boldogokat.

30

Még egy jó darabig fenn beszéltek erről,
Azután egyébről, azután mindenről,
Azután késő lett, a király is bágyadt
S megveté Piroska a drágaszép ágyat.
Apjának, magának ott az első házban,
Vendégnek külön, a benyiló szobában:
Cifrát, mennyezetest, négy oszlopon állót,
Kétfelé hajtván a selyem szunyoghálót.

31

Mielőtt azonban a dagadó párnák
A király szemeit nyugalomra zárnák,
Mielőtt az ágyba fekünnék, mely tiszta
Színével, szagával édesdeden hívta:
  Pergamen levelet vőn ki tarsolyából,
Megirá, pecsétet is nyomott rá hátul,
Kis gyürű pecsétet egy darab viaszra,
De azért csak annyi volt annak a haszna.

32

Mert midőn a király hajnal hasadtával
Fölkele, hogy számot vessen a gazdával,
(Nehéz számadás volt, nehezen lett vége:
Telhetetlen volt a gazda szívessége);
  Mikor elbucsúzott, kétszer, háromszor is,
És utána néztek, míg elűlt a por is:
Vánkos alatt a lyány ezt az írást lelvén
Olvasá, de a szó fennakadt a nyelvén:

33

„Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lyánya,
Fiú gyanánt lészen apja vagyonába' -
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Dísze, fenntartója a Rozgonyi névnek.
  Harci játékot tart piros pünkösd napján,
S ki legbajnokabb lesz; azé legyen a lyány,
Mert ezt így helyesnek, jónak így találja
LAJOS, Magyarország mostani királya."

34

„Ki legbajnokabb lesz!" - Hogy e szóhoz ére,
Meghajnallott arcán szép Piroska vére:
Szeget ütött a szó, nem mondom fejébe:
Nyilalló örömmel szíve közepébe.
  Szűk lett neki a ház, alacsony padlása:
Ki, ki a szabadra, hogy az eget lássa!
Virágit a kertben locsolnia meg kell,
Apja váltig mondja: harmatos a reggel.

35

Virágai mellett - mit neki virágok!
Elsuhan, ellebben, le sem is néz rájok,
Végig a nagy kerten, a gyümölcsös lankán,
Le a Tisza partra cél nekűl bolyongván.
  Akkor vált meg a nap csókkal a mezőtül,

Akkor ébredt a víz szerelme tüzétül;
Közepette széles, fényes égnek, habnak,
Látszott a nagy puszta keskeny zöld szalagnak.

36

Megállítá a lyányt vízi képe-mása;
Tágult a szabadban szíve szorulása,
Könny eredt szeméből, s a ragyogó cseppek
Testvér harmat gyöngyök közzé elegyedtek.
  Nagy lélekzetet vőn, könnyűlt szíve azzal
Tele szívta keblét fűszeres tavasszal;
Gilice búgása hallatszott megette,
S enyelgésit párja édesen nevette.

37

Hallgatván madárra, nézve tűnő habra,
Mindcsak egyre gondolt: a legbajnokabbra.
Egyszer látta Toldit, nagy vitézi tornán,
Azóta felejti, hosszú idők sorján;
  Pillanatra látta, évekig feledte,
De a sok felejtést mind hiába tette:
Mert csak a reménynek egy sugára kellett,
S az egyszer látott kép újra eleven lett.

38

Ott lebeg előtte, vízben, égen, napban,
Bár mi tárgyra néz is: Toldi képe abban;
Még szemét behunyva is foly az igézet,
Mint ha ki valamit erősen megnézett.
  Oh, sziv édes álma, ha nem álom volnál!
Perc, rövid muló perc, soha el nem múlnál!
Rózsa mindig nyilnál, el sem is virulnál!
Szerelem, szerelem, jaj, be áldott volnál!

39

De a legszebb rózsa mellett is van tüske:
„Fog-e víni értem (gondolá) a büszke?
Az, kiért a lányok hiába epednek?
Az, kiért a lányszív hiába reped meg?
  Minden szem kiséri, mint virág a napot,
De ő a virág közt csak lovával tapod,
Vagy, mint nap az égen a napraforgókkal,
Egy csöppet se gondol szegény leányzókkal.”

40

Fölösleges volna hosszan elbeszélnem,
Mennyit töprenkedtek azon a levélen,
A levélen is, de hát még az iróján!
S mennyi mindent gondolt a szép eladó lyány.
   A pünkösd azonban már nem vala távol,
El-elmúlt egy-egy nap Isten jóvoltából;
Nehezen is várták, készűltek is nagyon -
Majd meglátjuk, de most egykicsit elhagyom.

Második ének

‚Jeles öklelések akkor ott levének.'

Ilosvai

1

Futott a sebes hir, elfutott íziben,
Mi akar most lenni odalent Keszíben:
Fényes hadijáték, melynek neve: torna;
Forr oda a népség, mert hogy is ne forrna.
   Mindjár' zajosabb lett az öreg sas-fészek;
ünnep szombatjára gyűlnek a vitézek
Víni a szép lyányért, vagy dús birtokáért,
Vagy csak időtöltés, mulatság okáért.

2

Toldi pedig mondom, Budán lévén lakos,
Király udvarában vala mindennapos.
Sokszor is felhozta tréfa közt a király:
„No, fiam Miklós, hát? hogy lesz Rozgonyinál?
   Gazdag a lyány, szép is, nem hiábavaló:
Épen hozzád illő, épen neked való -"
Fejét rázta Miklós, mintha talán a szót
Ki akarná rázni a füléből - s nem szólt.

3

De mikor pajtási az előszobában
Faggatják, nem igen válogat szavában:
„Eh mit! nekem asszony? és kölönc egy falka?
Hogy utánam ríjon, mint az ajtó sarka,
   Mindig valahányszor az ajtót behúzom?
Mindig, valahányszor a lábam kihúzom?...
Eh! megleszek így is; ha ma itt, holnap ott
Kedvesebb nekem a nőtelen állapot."

4

Ezt dörmögte Miklós, ez az ő nótája,
Ha nagyon zaklatják, hitet is mond rája.
Özvegy édes anyja pedig mennyit kérte!
Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte.
„Fiam, édes fiam, mért nem házasodol?
Elkapott a világ: hidd meg, elkárhozol!”
Így inté az anyja százszor is azelőtt:
De csak hallgatással vőn a bajnok erőt.

5

Egyszer ugyan közel járt már (így mesélik)
A házasodáshoz, benne is volt félig;
Megszerette a lyányt, nyomba’ meg is kérte,
Azt hivé, a lelkét odaadná érte;
Már az esküvőre nem hiányzott semmi,
Csak szép nagy szakállát kelle még levenni,
(Úgy szokták a nősök): Toldi le nem vágta:
Megmaradt a szakáll, s elmaradt a mátka. -

6

Nos, hogy elközelge piros pünkösd napja,
Gondját a király is leveté egy napra.
Hiszen olykor-olykor tán az is pihenhet,
Ki maga vesződik milliomok helyett.
Testőrző hadából kiszemel nehányat,
Toldi szabadkoznék, de nincsen bocsánat,
„Ugy se’ ví a lyányért” - mindegy, nincs kegyelem,
Monda Lajos király: „el fogsz jőni velem!”

7

Lóra ül még egyszer s Keszibe lemégyen
Az öreg nemeshez: gondolá nem szégyen;
Mert a népe kedvét úgy szerette nézni,
Mint az apa játszó gyermekeit nézi,
Addig-addig nézi, hogy közéjük vegyűl,
De azér’ kilátszik az apróság közül:
Úgy tett Lajos épen: játszott is, ivott is:
De azér’ nagyobb volt - király volt ő ott is.

8

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
De akkor-időben nem is volt szegényes,
Nem gyalázta vályog erős téglafalát,
Sok henye kőtámasz terhelte oldalát;
De bizony szűk lett az ilyes alkalomra.

Néhány szoba van csak: a többije kamra,
Gabonás, szalonnás, pince, raktár, magtár:
A nagyhasú háznak minden része csak tár.

9

De a szíves gazda tudta módját-sorját,
Hogy a becsűleti ne szenvedjen csorbát,
S azt ne mondja a ház minden érkezőnek:
„Kivűl tágasabb lesz” - ha vendégi jőnek.
Cifra sok nagy sátort veretett a gyöpre,
Szőnyeggel bevonva, deszkára, cölöpre;
Telt is a költsége, hogy nem is sajnálta:
Érdemes vendégit kész tanyára várta.

10

Itt fogadá mostan királyi vendégét,
Legszebb sátorába hivta ő felségét,
Alig leli helyét, szolgálja, köszönti -
Csakhogy a lelkét már elébe nem önti.
De Lajos így szóla: „Sem étel, sem ital
Nincs helyén, barátim; hagyján a viadal!
Mig Isten házába nem megyünk mindnyájon,
Hogy az Úr Szent Lelke ma reánk is szálljon.”

11

Ily szép szavak után maga mindjárt kele
És megindult gyalog; az urak is vele:
Urak, asszonyságok, deli szűzek sorral,
Gyöngyös pártáikon lebegő fátyollal.
Sokan beszorúltak, amennyin befértek,
De bizony kívül is maradt ám temérdek:
Templom helyett a menny kéklő boltozatja
Buzgó éneklésök messzi hangoztatja.

12

Vége szakadván az isten-tiszteletnek,
Hamar a játékot kezdeni sietnek.
Falatoz az éhes; a levente készül,
Aki szép lyányt óhajt diadalmi részül.
Zeng a zene-szerszám: tárogató jajgat,
Fütyölő sípokhoz nagy tülök kurjongat,
Ropog az apró dob, a tábori böffen,
Mint a bölömbikák egy nádasba’ többen.

13

Nyerít a harci mén, alig leli helyét,
Előre szegzi mind hegyes dárda-fülét;
Nyihog, kapál, rúg, vág Toldi paripája,
(Ha most el nem szakad, jó erős a pányva).
Maga Miklós jár-kel, bosszankodva szörnyen:
Minek is jött ide? azért, hogy pihenjen?
Hogy leüljön félre, valami ebzugba?
S onnan bámészkodjék, keze összedugva?

14

Kérdezi Tar Lőrinc, sátori pajtása,
(Tizenegy nemesnek, Toldi alatt, társa):
„Mi bajod, levente, hogy oly nagyokat lépsz?”
„Semmi, felelt Miklós, bolondság az egész.
Azt gondoltam: hátha megcserélnék veled,
Fölvenném sisakod, páncélod, fegyvered?...
Termetünk hasonló, mind lovon mind gyalog.”
„Úgy de, monda Lőrinc, az én kezem *balog*.”

15

Felel arra Miklós: „No, azt vettem észre!
Én se’ vívok jobbra, hanem csak bal kézre;
Bizd rám. Azalatt te bújj el, és légy veszteg.”
Rá is bizta Lőrinc; ebbe’ megegyeztek. -
Odakinn azonban nyüzsög a tenger nép,
Víni a leányért számos ifju fellép:
Butkai, Lorántfi, Kompolti, Pohárnok
S többen, a sorompó gémje előtt várnak.

16

Képzeljen valaki, mintha álmodná, most
Tarka sátorokból egy tündéri várost:
Fövenytől aranyló piacot középen,
Festett új korláttal bekerítve szépen;
Körül, a sok színben, szűzek, asszonyságok,
Mint ablak közt nyíló szebbnél-szebb virágok.
Hej! a fiatalság föl-fölnéz e tájra,
Mint piros almáért gyermek a nagy fára.

17

Majd az *igazlátók*, a sorompó felett,
Egy magasabb polcon foglalának helyet;
Fölnyitá a gémfát a tanult *bajmester*,
Futkos ide-oda, látszik hogy nem restell,
Régi szertartásból a fövenyet bottal

Turkálja, ha nincs-e tőr vagy hurok ottan?
Hirdeti, hogy nincsen, igazán megy a sor;
Most kürtjébe fúvall és kiált háromszor:

18

„Vitézek, daliák, a sorompó nyitva!
Nevezetes harci játék leszen itt ma,
Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak kedves egy lányáért.”
  Erre minden bajnok, ki magát jelenti,
Zárt sisakkal, némán, a királyt köszönti,
Néma főhajtással; míg a torna-birák
Lobogója színét s címerét beirják.

19

Toldi a Tar Lőrinc színeiben áll ki,
Zöld-fehér bágyadt szín, tudja ott akárki,
Cimerén tarvarjút visel ősi vérte;
Sokszor lekárogták cimborái érte.
  De most Toldi Miklós vette maga mellé,
S Lőrincet azóta csúfolni ki merné!
Tetszett a lovagnak, hogy amazt ne bántsák:
Így fonódott köztük és ilyen barátság.

20

Nagy legény volt Lőrinc, vete nagy árnyékot,
Társai csúfságból el is nevezték ott
Majd „hüvöstartónak”, majd meg „lágymosónak.”
Látszott minden csontja puha porcogónak.
  Ezért csak azon volt, hogy alázatoson
Toldi kegyelmébe valahogy bejusson,
S mellőle csaholjon a többire bátran,
Mint kis eb, ha érzi, hogy ő nem gazdátlan.

21

Hogy törének láncsát a szép Piroskáér’?
Mondja el: kik? hányan? aki jobban ráér;
Énnekem ezúttal Toldira van gondom:
Akivel ő megvítt, azokat elmondom,
  Butkai az első, Bátor Após vére;
Mosolyog a Lőrinc varju címerére:
Őneki sárkányfog van paizsán három
S fark-harapó kígyó, fekete határon.

22

Toldi magát elsőbb teszi ügyetlennek,
lova csetlik-botlik mikor összemennek.
Bal keze a nagy fát tartani sem tudja,
Mint valamely kútgém imbolyog a rúdja;
  Vágtat amaz, vágtat, megeresztve fékét,
Toldinak erősen szegzi rúdja végét,
Toldi meg a vállán egy különöst rándít.
Nevetik Lőrincet, mint az igazándit.

23

Nincs írva, se festve párja lovagkönyvben,
Ahogy ez ütést ő kikerűlte könnyen,
Nehezét egyszersmind nagy emelő-fának
Lába közé ejtve Butkai lovának:
  Iramatban a ló megállani nem tud,
Míg szügyben nem éri a nagy esetlen rúd,
Akkor olyat zökken rohanó terhével,
Hogy urát tarkóján átalveti fővel.

24

Baj ugyan nem történt. „Szerencse, szerencse!”
„Maga sem gondolta; hogy így leteremtse!”
Van kacagás, van taps: „Rajta! ne félj, Lőrinc!”
Húll a dicsőség rá, hogy no... uram őrizz!
  Nem is igen fél már, ül már feszesebben,
Észre lehet venni: hogy’ nő a nyeregben,
Derekát rátartja, egyengeti testét:
Keveselli még ez, egy bajnok elestét.

25

„No no, Lőrinc!” - monda Kompolti Adorján.
S kiválik a rendből, előre ugorván;
Toldi nem oly hetykén mozdúl neki ellent:
Látszik, elég bátor, de vigyáz amellett.
  Rúdját hóna alá feszesen foglalja,
Markolva erősen rovatékát balja;
Célt vele néz: pajzsán köldöke réz gombját;
S futtat egyenlően, beszorítva combját.

26

Össze a két bajnok fele úton roppan,
Megrendűl a mienk, ellenfele jobban,
Toldi akaratból visszacsuklik ferdén,
Kompolti akarva sem marad a nyergén.
  Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,

Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes ugyan, csendes; de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy „rendes”.

27

De rá nagyot űhmget Lóránt fia Lóránt:
Nem hagyja, fogadja, a szép eladó lányt;
Fölveti, megkapja háromöles rúdját:
No hiszen most, Lőrinc, no ‘iszen most mindjárt?
Vissza, szegény, száját tekeré a lónak;
Hátra, nevetés közt, kullog az ajtónak;
De megáll, megfordul; magát neki szánja:
S dacolva, dorongját ő is ugyan hányja.

28

Ott, idejét várván hangzó jeladásnak,
Tüzeli a két hős boszuját egymásnak;
Lorántfi nagyokat emelint a rúdján,
Hetvenkedik Lőrinc, kip-kap hebehurgyán,
Ugratja, zavarja szegény paripáját,
Ide-oda rántja, tekergeti száját,
Nem annyira mégis, hogy urát levesse,
Csak, hogy fura mérgét a nép kinevesse.

29

Mint az, ki haragját ültette nyakára,
Lódul sete Lőrinc új viadalára,
Se látva se hallva, az utolsó percig,
Mikor egymás pajzsát szinte bizony pedzik.
Akkor a szálfának oly erőt ád *jobbja*,
Hogy messze Lorántfit a fövenyre dobja;
Föl se tudott kelni, paizson vitték el;
Gyászolta sokáig ezt az esést, kékkel.

30

Lám, könnyen akárki rájöhetett volna,
Micsoda nagy sast rejt eme varju tolla:
De ha talán rájött valaki, sem mondta:
Támada ellenben hiu mende-monda.
Rege szállott, régi, néminemű Tarról,
Ki pokolt megjárta; ének vala arról;
Neve Lőrinc szintén; most, e csudát látván:
„Ez az! ez az!” mondják: „belebújt a sátán.”

31

Arra nem egy páncél babonától döbben,
Keresztet a hősök hánynak vala többen;
Suhan a szó súgva: elhiszi sok bátor;
Vagy azért nem próbál, nem hiszi ámbátor.
  Királynak azonban messze poros útra
Fénylő szeme vígyáz már jó darab olta:
Lovas csapat onnan közelít, s a játszó
Szellőbe' köszönget a királyi zászló.

32

Hasztalan int Toldi, hogy viadalt kíván;
Hasztalan a hirnök, új lovagot híván:
Egy kopja se' rendűl, lobogó sem lendűl:
Soha sincs - úgy vélik - e dolog istentűl:
  Toldi ugyan ráér, büszke lován léptet,
Nézdeli nézőit, a hajadon népet:
Mintha kertben volna, mind virág közt járna:
Páncélos dereka nem hajlik utána!

33

Ezalatt Piroska, rózsaszín sátorban,
Az érte vivókat nézi vala sorban,
Szemesen fürkészte, köztük van-e Toldi?
Szíve szorúlt amint elesett Kompolti.
  De midőn *jobb* kézzel bajnoka egy percig
Odakap rúdjához: neki megösmerszik:
Bizonyos! bizonyos! - visszalöké fátylát -
Oh, a vak szerelem mindeneken átlát.

34

Toldi, először most - de csak amúgy fennyen -
Odaveti szemét: el se' vevé könnyen!
S mint ha belől a szív szűl szapora vádat,
Maga sem tudván mért? lelke reátámadt.
  Lovagi sisakja lobbot vet az arcán,
Úgy pirul a bajnok mai tolvaj harcán;
Áll, mint ki sötétben tapogatja célját -
Nagy hosszu sohajtás emeli páncélját.

35

A csapat eközben lám már odaére,
Odarúgtat Lőkös, fiatal vezére,
Porosan, izzadtan, le se' szállt a lórul;
Rosszat susog a nép eme hírmondórul.
  Maga elé mindjár' intette királya,

Bársony könyöklőjén lehajolt hozzája,
Szólt valamit lassan, mire Lajos képét
Láng csapta, felugrott, s kirugá a székét.

36

Pihenőt egyszersmind parancsola, légyen,
S visszavonúl, benső sátra alá mégyen,
Kövesse, mutatván Lőkös Bertalannak;
Mind az urak s a nép zavarodva vannak.
  Mindjár' a sokaság habzó öve tágult,
Egy-egy lovag is már tanyahelyre száguld,
Ki magát üdítni, ki szegény állatját;
Szorítani szijját, igazítni csatját.

37

Toldi tolongásban hamar útat veszte,
S megeredt felvágva, kantárt megeresztve;
Falu mögé fordúl, fűzes Tisza partján,
Dagadó habjával délnek alá tartván.
  Mit tudja, hová fut? hova jut, mit bánja?...
A semmit, a semmit keresi, kívánja,
Hol szem nem találná, hol nem lakik ember,
Föld ahol elnyelné, s folyamot a tenger!

38

De megáll, megfordúl egynehány dűlőre,
Vissza nem oly gyorsan futa mint előre;
Sátrok háta mögé kanyarul, s az ólak
Mentiben egy csatlóst odaint a lónak.
  Maga leszáll, bémegy tanya-őrző Tarhoz,
Ki ugyancsak izzadt e nagy viadalhoz:
Bár *más* törte magát odakünn miatta,
Jobban beleizzadt ő, az istenadta.

39

Szó nélkül a bajnok s köszönetlen rányit,
Lehányja magáról nehezebb gúnyáit,
Páncélt, sisakot mit. Azután ledőle,
Arccal vágva magát agyaras vadbőrre.
  Társa nagyot nézett, s fanyalogva kezdi
A cepe-cupáját földrül összeszedni:
Nem tudva, ha merje már venni magára?
Vagy Toldi parancsát türelemmel várja?

40

Lőrinc a lovagot jó ideig leste;
Megrázkodik olykor zokogó nagy teste,
Vissza egy-egy nyögést csak nehezen tarta,
Füleit a vadnak csikorogva marta.
  Végre felűlt aztán, odaűlt a vadkan
Bőrire, s megszólalt, de nyugodtan, halkan,
Csak szava-dörgése mélyebb, mint a rendes,
Egyéb viselete nem haragos, csendes.

41

Elkezdi: „No Lőrinc! *van* szép feleséged,
De becsüld meg osztán, javasolom néked.
Tudom, a két szemed drága, fiam Lőrinc:
De az asszonyt, mondom, jobban ápold, őrizd.
  Nem tudtam előre... te pedig ráhagytad;
Lovagi páncélom' szenny érte miattad;
Oda bújtam, hol csak búva lehet járnom -
Becsűld meg az asszonyt, még egyszer ajánlom."

42

Fogadá is Lőrinc neki mennyre-földre,
Mialatt nagy-sebten hadi ruhát ölte;
Szeplős veres arcán ravasz öröm játszék,
S ment a diadalra, hogy ő ne hibázzék. -
  Hanem én meg Lőköst odabenn feledtem;
Hadd lássuk, urával mire végzik ketten:
Követ vala: most jő egyenest Prágából,
Csúfos üzenettel cseh király császártól.

43

„Felségedet - úgymond - követem alásson.
Ha nem illőt szólok, ne legyen bántásom;
Örömest elnyelném, noha méreg volna:
De elő kell adnom, nem tehetek róla.
  Mentünk uram - érve Prága jeles várát,
Üdvözleni Károlyt, csehek új császárát,
Szomszédi köszöntést királyi nevedben,
Béke-barátságot vívén üzenetben.

44

„Sok, sok idő múlva magához eresztett,
Énvelem elsőbb is kötelődzni kezdett,
Dölyfösen és fitymán: »Hát te gyerek!« monda,
(Követem, a szót nem Felségednek mondva.)
  »Magad is gyermek vagy, az urad is gyermek,

Becsületet sem tud tenni az embernek;
Nem akar magánál ismerni különbet?...
Hozzám ilyen úrfit ne bocsásson többet.

45

„»Azt izenem néki, s annak az... anyjának,«
- Odamondott egy szót, (megsúgta urának) -
»Eressze fiát már szoknya-szalagjárul,
Hadd tegye a tisztjét, ami reá hárul:
Maga személyében idejőjön hozzám.
Jó Magyarországnak adaját meghozván;
Tizenegy királyok, hódolt fejedelmek;
Idegyülnek hozzám: ő is jelenjen meg.«”

46

Gúzsba szorúlt egy in erre Lajos szívén,
Zúgó füleinek most is alig hívén.
Még, amit adórul becstelenűl monda,
(Majd *megfizet* úgyis!) nem annyira nyomta;
De, hogy édesanyját említeni merte,
Attól keserűvé facsarodott lelke;
„Részeg csap!” sziszegé foga közt, és hármat
Lépdelve siette végig a nagy sátrat.[92]

47

De megállott mindjárt, csillapodván vére;
Derüle méltóság a viseletére:
„Jól van, uram Lőkös; teljesítjük tisztünk;
Maradjon ez a szó egy ideig köztünk.”
Azzal pihenésre küldötte követjét.
S izené, hogy ottkünn a viadalt kezdjék;
Maga is nyugodtan megjelenék helyén;
Senkise’ gondolná, mi evődik beljén.

48

Volt még azután is viadal akárhány,
Győzelem és bukti, nagy ütlegek árán;
De, mivel a hármat egyik sem üté meg:
Elhagyom; úgy is már hosszu ez az ének.
Most a diadalra, a díj-adalomra
Mind a vitéz ifjak begyülének sorra;
Hímes övet, boglárt, azok is mind nyernek,
Kik az első díjra gondolni se mernek.

---

[92] Ami ebből a történeti, lásd Szalaynál II. 216. l. Az adókövetelés Ilosvai mondája. A. J.

49

Nem jött ide, nézni, se leány sem asszony,
Hogy a leventéknek valamit ne hozzon;
Gyöngyös arany munkát, ön szép keze mívét;
S nyerte akárhányszor a dalia szívét.
  Oh te, ki vagy lengébb, gyengébb tavi nádnál,
Csöppel sem erősebb Éva köz-anyádnál,
Oh asszonyi nem te - becsület e nemnek! -
Koszorúd mindég volt férfias érdemnek.

50

Piroska, szegény, ült sok más hajadonnal,
Bajnoka érkeztét várván bizalommal;
Egyszer üget Lőrinc: az a tulajdon ló;
Ugyanaz a fegyver; mindenbe' hasonló;
  De csak egy pillantás, a szerelemé kell:
Jaj neki! a szíve ketté hasad ékkel;
Sikolt nagyot egyet, valamint a héja,
S öszveroskad szegény, lerogy elalélva.

51

Fellocsolák, fűzék társai legottan,
- Nem csoda, suttogták, ilyen állapotban
Megkötni az éltét egy idegen társsal:
Így jár bizony a nő a nagyravágyással.
  Szíve baját egy sem tudja Piroskának;
Panasza most sincsen halovány ajkának:
Édes ölő bűnét kebelébe zárván,
Megy az áldozatra - néma, kötött bárány.

52

Egy szóba kerűlne: világos azonnal;
Tanú is akadna mellette bizonnyal
Ki felállna mindjárt, ki a csalást sejti:
Hanem ő azt a szót soha ki nem ejti.
  Nem is úgy dajkálták, nem is úgy nevelték,
Leányi szemérem leköti a nyelvét,
Született szemérem, tanult kötelesség:
Oh, a leány sorsa csupa kénytelenség!

53

De, ha erőt tudna is venni szemérmén,
Nem lázad-e lelke mai szörnyü sérvén;
Hiszen *itt volt, megvítt*; odadobá csúfra,
Mint egy leszakított virágot az útra.
  Most ennyi gyalázat ember elé jusson?...

Kocsi után ő, mely fel nem veszi, fusson?...
Nem! bár a halálnál még iszonyúbb jönne.
Záporeső módra megeredt a könnye.

54

A hirnök azonban csendesedőt fúvall,
Hirdeti a győztest nagy erős fenszóval:
Fehér-zöld lobogó álljon elé, mondja;
Jön is; időt sem vár, hogy háromszor mondja.
Meghajtja magát a felséges királynak,
Meg az egész népnek s viadal-biráknak,
Sisak-ellenzőjét felüté orcátlan,
Egy lassu morajnak odanézve bátran.

55

De kiugrat Illés, az öregebb Kolta,
(Élt a gyanúpörrel már kezdete olta):
Odaugrat tűzzel Piroska elébe,
Öccse Jakab, János követik mentébe':
„Ótalmára - kiált - az erőtlen nemnek,
Keserű könnyéért ama két szép szemnek,
Mely a menyasszony bús arcára legörgött:
Megvívunk vele, bár maga voln' az *ördög*!"

56

Megszeppene Lőrinc hallva eme szókat,
Szaporább szeplővel arca leve hókadt,
Ide-oda vizslat szeme, mint az ebnek,
Ha sok erős kuvasz nekiesett egynek;
De Piroska törlé könnyeit, és szóla -
Gilice-nyögését erőlteti szóra:
„Köszönöm, köszönöm. Nincs panaszom semmi,
Akarok Tar Lőrinc felesége lenni."

57

Így ebben ez elmúlt. Lőrinc legelébb is,
Elnyerte jutalmát, el a kötelét is:
A mátkai gyűrüt nevetlen ujjára;
Örvend neki a hős: azt hiszi, jól jára.
A többi jutalmat is eloszták rendre.
Hajlott az öreg dél immár naplementre;
Zöld leveles színben terítve sok asztal
Meg vala, mind sávos gyönyörű damaszttal.

58

Ott Rozgonyi a nép elejét kinálja,
Felyül, az asztalfőn, magyarok királya;
Kinn ökröt az alrend örömére süttet,
Csapon öreg hordók egri bora lüktet.
  Illett, hogy a jó kedv eleinte késsék,
De hamar meghozza jó étel, egésség:
Majd a tüzes bortól oly kedvre gyulának,
Mintha nem is torját ülnék Piroskának.

59

Maga Lajos király nyájas vala, vídám,
Minapi barátság poharát újítván;
Tréfája Piroskát is készti mosolyra:
Szerelmes-e még jó *Csuta Györgybe*? mondja.
  Komolyan szól aztán: „Semmise' mult rajtam,
De nem úgy ütött ki, ahogy én akartam;
Mindegy! a szerencsét ez is érdemelte:
Dicső Károly atyám apródja, neveltte.

60

„Uraim, koccantsunk örömére mának!...
Izenetét hoztam felséges anyámnak,
Látni Piroskát ő, hírébül, ohajtja,
Lészen az árvának anyja helyett anyja;
  Udvara közzé, míg nap alatt lesz, kérte,
Férjhez is ő adja, kegyesen ígérte;
Azután is mindég marad édes lyánya;
Éljen az ifjú pár! billikomot rája!"

61

Éljen! riad a szó egy tele sátorral;
Rozgonyit is többen éltetik a borral,
Ki az új tisztesség gőze miatt szédül
S tündöklik apai büszke örömétül.
  Csak Toldi nem eszik, nem is iszik, hallgat;
Volt kúnkapitánya hátul egy asztalnak.[93]
Messzirül az édes méreg-italt nyelte;
Gyönyörű Piroskán odaveszett lelke.

[93] Bizonytalan eredetű népszokás, hogy lakomákon azt, ki az asztal alsó végén ül (s rendesen élcek és tréfák mestere vagy céltáblája), kúnkapitánynak nevezik. A. J.

62

Senki nem is látná az-nap ugyan kedvét,
Meg se csippentené Eger áldott nedvét,
Ha rögtön egy hírnek moraja nem szárnyal;
Hogy *háború* készül cseh király császárral.
  Ki tudja? ki mondja? titok ez még eddig;
Lőkös daliái, gondolom én, sejtik;
Benne van a légben, a lemenő napban,
Mely Prága felé most fetreng véres habban.

63

Míg ugyan a király ott vala s a hölgyek,
Szótlan ivott Miklós, mint röge a földnek;
De azok elmenvén, felpattana: haj rá!
S a nagy ezüst kannát fenékig felhajtá.
  Cselekszik is aztán olyan ivást, táncot
Reggelig, amilyent a világ nem látott.
Padokat rombolva, cölöpöt felszedve -
Maga egy háború Toldi veszett kedve.

Harmadik ének

‚Nagy parancsolatja cseh király császárnak;
Adaját kívánja jó Magyarországnak,
És személét látni ifjú Lajos királynak.’

Ilosvai

1

Másnap idejében oszladoz’ a vendég,
Paripát nyergelnek fiatal leventék,
Kocsi hintón, orsós, födeles szekéren
Kiki módja, rangja, tiszti szerént mégyen.
  Rozgonyi hajnaltól sürög elé s hátra,
Elreked, elfárad, a hálálkodásba,
Utravalót minden kocsihoz rendén ád:
Eledelt embernek, lónak puha szénát.

2

Lajos is felkelt a rövid álmu nappal;
Mely csak alig szunnyadt, megin’ ébren talpal.
Nagy út van előtte, meredek nagy hágó;
A király álmát is gond veri el, rágó:
  Nem azért, hogy e szenny rajta ne száradjon
(Attul ugyan nem fél): de, hogy intést adjon,
Oly példát, amiből messze megismerjék,
Magyarok királyát bántani hogy’ merjék.

3

Sátor előtt immár, lovon és fegyverben,
Kisérete ott áll, s Lőkös hada, szerben:
Csak Toldi hiányzik, dalia testőre,
Mert haza kéredzett, még otthon, előre.
  Fele-utján, mondá, Nagyfalunak lészen,[94]
Jó öreg anyjához, engedje, benézzen.
Egy napra, ne többre. Lajos ezt nem bánta,
Hogy jó fiú, még jobb szívvel van iránta.

4

Király lova is már ott áll vezetéken,
Rojtos takarója csülkét veri épen,
Ezüst liliommal tele írva selyme,
Üstöke gyémántján struc lobogó pelyhe.
  Lajosnak is aztán megnyilik a sátra;
Szembe, Piroskával, Rozgonyi ott várta,
Nehogy az indulás idejét tévesszék;
Búcsuzva, köszöntve utjára eresszék.

5

De nem űle ám fel, hanem elébb, fogta,
Piruló Piroskát maga karon fogta,
S indult vele szépen befelé, a háznak:
„Nincs idekinn, úgymond, helye búcsuzásnak.”
  Rozgonyi utánok ballag süvegelve,
Le is ült házában kegyes fejedelme,
Gazdáinak, intvén, maga mutat széket,
Nyájasan egykissé velök elbeszélget.

6

Ottan Rozgonyinak meg kelle igérni,
Budára leányát fel fogja kisérni;
Örömest igérte, öröme telt benne,
Nem tudja, hogy inkább temetőbe menne.
  De Lajos, köszönve, mond: „az idő múlik”,
Vissza lekisérték, le megint a lóig;
Szép karcsu növését pattantja nyeregbe, -
S tűnt az egész kis had magavert fellegbe.

---

[94] Ilosvai nyomán Bihar megyei, ma már nem létező helységet értek alatta, melyhez közel Told puszta ma is viseli nevét. (Lásd Miskolczy Károly akadémiai értekezését: kivonatosan Budapesti Szemle 1869. évi X. k.) A *nógrádiak* Toldija más lehet, az Mátyás korában élt. A. J.

7

Hát Miklós ezalatt merre vadult? hol volt?
Kedve szakadtából, mondom, ivott, tombolt
Akkor egész éjjel, leveles szín hantján;
Mint bús bika, olykor nagyokat sikkantván.
De midőn halványabb lett reggel a fáklya,
Szaporább a füstje, kevesebb a lángja:
Toldinak is mindjár' lelohadt a kedve,
Hajnali szellőtől elébb fázni kezde.

8

Azután szétnézett vígalmai romján,
Megútálta magát ez éji tivornyán,
Borivó pajtásit odahagyá lopva,
Megy, zaboláz, nyergel, lóra magát dobja.
Ideát van a komp, hanem a révészek
Alusznak, az is még mind tennapi részeg:
Maga hát a kompot viszi által könnyen;
Csiga nélkül hajtá, hogy hamarább menjen.

9

Aztán neki indul Tisza-menti síknak,
Falu rajta sűrü, mint égen a csillag,
Magyaros a neve, magyar aki lakja:
Nem irtotta még ki az Isten haragja.
Nagyfalu helysége nem igyenest délen -
Fekszik, hol a rest nap legutóbb kel télen:
Arra felé Miklós fékét kanyarítja.
Tudja már a Pejkó, ha nem is tanítja.

10

Szellő veri vissza sörényit a ménnek,
Jól esik ez Toldi nehezült fejének:
Nem annyira bortól feje pedig tompa,
Mint a tegnapi nagy indulat elnyomta.
Csak a lehetetlent lehetne letetni:
Piroska személyét egy percre feledni!...
Csak Lajos indulna hamar a táborral!...
Vigasztalja magát: „eh! kimegy a borral."

11

Hiszen el is szállott a borital gőzi,
Roppant nagy egésség, nagy erő meggyőzi:
Mégsem szabadulhat Rozgonyi lányától:
Akármire gondol, az is ott van hátul.
Ha csak a délibáb szűz fátyola lebben:

Már mintha Piroskát kivehetné ebben,
Mint mikor a fátyolt ő visszavetette, -
Oh, hogy a föld akkor el nem sülyesztette!

12

Mérföldek azonban visszafelé futnak,
Tornyai, kastélyi eleven faluknak,
A falu jó népes, rajja pedig lépes,
Kicsiből, mint a méh, takaritni képes.
Toldi, lovát az nap pihenni se' hagyta,
Egyszer, puha fűben, féken, megkapatta
S nosza megint: hajrá! víz az inán csordul;
Mire a nap megszáll, Nagyfaluba fordul.

13

Vele lakott másszor öreg anyja Budán,
De haza sovárgott, haza ment azután,
Nehogy elpusztúljon a vagyon és hajlék,
Mihelyest *György* úrnak halomása hallék.
Mert nem ada Isten hosszu éltet annak,
Juttatta fogára erdei vadkannak,
Holló vájta szemét, farkas evé máját;
Jó anyja fogá fel kis anyátlan lyányát.

14

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
Hogy neki ez a nap ily örömöt hozzon.
Ablak előtt űl, de onnan keveset lát,
Mindössze az udvart meg az aprómarhát:
Mert úgy vala e jó ösi ház kiszabva,
Úgy látta helyesnek, aki helybenhagyta,
Hogy sose bámuljon országba-világba:
Nézzen, igaz bölcsként, befelé, magába.

15

Most az öreg asszony lódobogást hallott,
Szívébe azonnal nagy öröm nyilallott:
„Jaj! Miklós..." rebegé, s kiszaladt elébe,
Nem leli a rostély nyitját hevenyébe.
Szép Anikó meg' már, György eladó lyánya
Mielőtt a sarkon befordula bátyja,
Fut elébe, fut, fut; kengyelibe pattan,
S mint valamely ostor, csókja olyat csattan.

16

Hagyta hugát Miklós játszani Pejkóval,
S indult anyja felé, köszönő szép szóval,
Megcsókolta elébb halavány homlokán,
Még föl se' jutott a lépcső három fokán.
  Mikor aztán fenn volt, lehajolt hozzája,
Amaz áldott kézre odaforrt a szája;
Édes anyja, szegény, kivül a ruháján
Csókolgatta fiát, szíve verő táján.

17

Ekkor a nagy-házba mentek együtt, karon, -
Mondani sem szükség, hogy lett lakodalom!
Dehogy leli helyét Miklósnak az anyja!
Cselédnek is áll most pince, kamra, konyha.
  Bence, a *vén* Bence vala pincemester,
Belőle ki is tört, hogy arra nagyon szer:
Úgy járt, ha borért ment, hogy ne kelljen várni,
S úgy hoza, hogy kétszer sose kelljen járni.

18

De maga korán sem iszik azér' sokat,
Forgatva fejében apai gondokat.
Iszik ő, mint szokta, búfeledés végett;
Vagy ha barátságból mutat emberséget:
  De mikor sejté, hogy nincs semmibe' híjány,
Enni avagy inni már senkise kíván,
Odaszólt fiának, egy buksi legénynek,
Toldihoz ők ketten a házba menének.

19

S elkezdi: „Haóta én tudom az eszem,
Kenyerem ettől az öreg háztól eszem,
Rossz süheder voltam, kicsi mint az öklöm,
Jut eszembe: Toldon szántottunk, hat ökrön.
  Ostoros én voltam, mer' apám az ekét...
De minek kerítek ilyen nagy fenekét?
Hej micsoda termés lett abban a földben:
Nem lát olyat ember mai szűk időben.

20

„Még akkor a szegény apám uram is élt,
Csakugyan Bencének hítták ő kigyelmét;
Én is; mikor *ez* lett (látom a bolondok
Cifra neven kapnak): Bence legyen, mondok.
  Nagy fiú; ehol van: gyere hé közelébb.

Szégyellős e’ kicsit, mint fiatal cseléd.
Hej, nagy uram, tudja? jut még az eszébe
Mikor együtt mentünk a *király* elébe?

21

„Sokkal ifiabb volt a fiamnál kelmed,
De magosabb mint ő, jobban is megtermett;
Hányszor is elmondtuk azelőtt: no, ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha megnől.
Biztattam is: álljon katonának... vagy mi,
De az édes anyját nem akarta hagyni:
Pedig itt van! úgy van! megmondtam előre:
Lám, no milyen embert csináltam belőle!

22

„Ezt a fiút sem t’om mi a patvar lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelke!
Azt hányja örökké: nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram; elszököm ha maraszt.
Itt van, Nemzetes úr! azért hoztam elő,
Legyen hozzá kelmed igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére,
Isten is úgy áldja kigyelmedet érte.”

23

Elmosolyodék az együgyű beszéden
S hányja-veti Miklós a dolgot eszében:
Elvigye-é Bencét? vagy jobb neki otthon
Az eke szarvánál, sose kóborogjon?
De Anikó Bencét egy asztali késsel
Lovagnak üté már három kis ütéssel,
Azután, kitörvén hangos hahotába,
Vonszolta magával a cseléd szobába.

24

Ott egy avas szekrény minden zege-zugát
Felhányva, előszed holmi viselt ruhát,
Melyeket a bátyja, miután kinőtte,
Régen lehajított már annakelőtte.
Anikó mindaddig lim-lomola közte,
Míg egy egész öltőt válogatott össze,
Od’adá Bencének, ingyen, ajándékba,
S biztatta, tanuljon bele mindjárt, még ma.

25

Ezalatt aggódó szeme az anyának
Meglátta, hogy őröl fia szívén bánat,
Látta, hogy a jó kedv csak aranyfüst, melyen
Átal-feketéllik gondja nem egy helyen:
  Érezte is a bút, mint érzi előre
A seb, ha zivatar készül az időre,
Vagy mint égi madár, mely pihenést nem lél;
Oh, nincs igazmondóbb anyaszívnél, szemnél!

26

Vállán göndörödő fürtjét simogatja.
Mi baja? mi lelte? kérdezi, faggatja;
Minden szava színméz: édes fia, lelke,
Galambja, virága: mi baja? mi lelte?
  Könnye is egy kérdés az elolvadt szemben.
Csak szomorú hírt vár, hogy alácsöppenjen:
Rezgő szava, képe, test-oda-hajlása;
Mind csupa szív, részvét, bizalom-forrása.

27

Ezt látva, szívének ő se' parancsolhat,
És, mint olyan érc, mely csak nehezen olvad
Soká tartja magát, de ha olvad, ömlik:
Keserű érzésben Toldi elözönlik.
  Odaborúl anyja szerető keblére,
Hajtja fejét élte kettős kútfejére,
Könnyez is; úgy tetszik, zokog is mint gyermek -
Már szégyen, avagy nem, embernyi embernek.

28

S kezdé panaszolni, a leánnyal hogy járt.
Toldiné a könnyét letörölte mindjárt:
Nem érzi, hiába! ezt az ilyen bajt a,
Ki hamar, vagy régen átalesett rajta;
  S monda neheztelve: „Nosza, ne légy gyermek!
Azt tudtam... az ember gondol veszedelmet...
Nem a világ egy lyány, s van lyány a világon:
Terem az szebbnél szebb, mint rózsa az ágon."

29

Toldi nem ezt várta. Hát baja csak *semmi*!
Szégyellte, hogy ilyen gyáva tudott lenni:
„Soha nekem! - mondá - ha aranyból lesz is,
Egy se', anyám, egy se! elfeledem ezt is.
  Csak én megin' egyszer csatába mehessek,

Kardot kavarintsak, szál-kopiát vessek!
Ha majd körülöttem harcriadó bömböl:
Mint a tavalyi hó, úgy kimegy eszemből.”

30

S mint a zimankós ég ha magát kisirta,
Szele is megfordult, felszakad egy tiszta:
Toldi az anyjának mutat olyan képet -
Hanem épen Bence, az ifjú, belépett.
Kard veri a combját, vállát veri mente
Kinyalva pogányul, csupa kész levente:
Megálla keményen, mint egy mutatófa,
S rövid habozással így eredett szóba:

31

„Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem,
Egy sisakos bajnok, úgy látom idegen,
Odalent a hágcsón kigyelmedet várja,
Hogy vele megvíjon életre halálra.”
Toldi legott sejté: „hogyan, a patvarba!”
Felszökik amint van, szalad a pitvarba:
Hát csakugyan ott egy szörnyü vasas vitéz,
Vele a holdfényen viadalt állni kész.

32

Látta ugyan Miklós, hogy övé a fegyver,
Anikó, a húga, hamiskodik evvel,
Iszonyú láncsáját balja felől tartja,
Villog a jobbjában fényes erős kardja:
De azér’ a szemét összerántja vadul,
Felgyűri az ingét, karja kiszabadul,
Rohan üres kézzel: megszalad az ellen,
Hármat lép, elesik a nehéz fegyverben.

33

„Úgy kell! eben esett! kőszülötte lyánya -”
Kiált odafutván Toldiné, mert szánja;
Fölemeli szépen, tizszer is megkérdve:
Nem fáj-e valahol? könyöke vagy térde?
Baj nincs: de van ebből sok tréfa, nevetség,
Lesz mivel egymás közt eltöltni az estét;
Anikó bátyját is tréfáiba vonta,
Ez azonban, titkolt nevetéssel, monda:

34

„Nagy pajkos ez a lyány; veszedelmet érez:
Ugyan anyám, mért nem is adod már férjhez?
Vagy nem akad néki az egész Sárréten,
Ki legalább egyszer megverje egy héten?...”
Anikó bátyjára hamisan pillantott,
Felkapta az ágyról a pihenő lantot,
Busa szemöldökét ráncolva keményen,
Tiszta erős hangja így csendüle mélyen:

1

A mi lyányunk nem eladó,
Büszke, dacos, válogató;
Jobbra balra pillogató,
De a szíve színmutató;
Nem eladó.

2

Szeme nyájas, szava édes,
Maga tetszős, bár negédes:
Rád tekinthet, mosolyoghat:
De azért, hogy tőrbe foghatd,
Nagyon kétes.

3

Hej! pünkösdi kis királyné:
Rózsa vagy-e? tulipán-é?
Rózsa vagyok, szúró tüske,
Tulipán-sziv nincs oly büszke,
Mint a lyányé:

4

Jár utána gazdag, fösvény:
Nagy szerencse! fele köszvény,
Jár szegényes, az nem kényes:
Majd megeszi, olyan - éhes:
Ott az ösvény!

5

A deák ül könyve mellett,
Úgy bötűzi a szerelmet;
Lám az apród, ha nem űl is,
Százat szeret könyv ne’kűl is:
Odább kelhet!

6

Özvegy ember csak hitvány bor’,
Ecet az, mi azután forr;
Minden zugban síró gyermek:
Dajkát keress, ne szerelmet,
Szegény jámbor.

7

Hát te páncél? párduc mente?
Van-e benned jó levente?
Jaj, ha volna, beh szeretném!
Ezer közt is szemen-szedném;
Ha lehetne.

8

Egy van ilyen, az egyetlen,
Messzi tőlem, bár mellettem:
Könnyü nézni, megölelni,
De szeretni, párját lelni
Lehetetlen!

35

Így ebben az elmult. Így öreg éjfélig
Nyájasan az időt hamar elbeszélik;
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja,
Míg a rövid álom Piroskához vonja.
De korán a hajnal ébren leli másnap,
Búcsúzva, Budára ered utazásnak;
Követi sok „áldás”, kíséri „szerencse”;
Utána poroszkál sárga lován Bence.

36

Lajos ezenközben, magyarok királya,
Hazaért, s a márvány palotában hála;
Esteli megjöttét anyjának izente,
Fáradt volt, lefeküttt, magát kipihente.
De reggel az anyja’ termeibe lépett.
Monda Piroskáról neki nyájast, szépet.
Leirta előtte, mint egy irott képet!
Már alig is várja, hogy lássa, Erzsébet.

37

Hanem arról, ami fiu-szívét nyomta,
Semmit is anyjának a király nem monda,
Sőt rejti pirulva maga önmagától,
Fátyollal eszében elleplezi hátul.

Az adót ellenben, császár üzenetjét,
Nem titkolja, se azt, hogy' látta követjét?
Látta gyalázattal, fogadta kevélyen:
Mire a királyné megindula mélyen:

38

„S te nyugszol, amíg ezt meg nem keserűli?
Az *én fiam* e szót, Károly fia, tűri?
Szemeidben villám haragot sem látok:
Ily sértés... Iszonyú!... Oh átok, oh átok!
Mért nem siketűl már Buda harci zajtul?
Mért nem kacag a dob, trombita nem jajdul?
Egy óra gyalázat - ha ki abban fetreng...
Menj; vissza se jőjj míg hadi zászlód nem leng!"

39

De csöndes erőben Lajos erre mondja:
„Hiszen ez szívemnek éj- s nappali gondja" -
S távozik anyjától fiui kézcsókkal,
Ki soká jár-kel még elharapott szókkal.
Meg-meg is áll, bársony padlóját döbbenti -
Míg a szokott órát asszonya jelenti:
Akkor imádkozva borul egy fülkébe
S egyszerre buzgóvá esik alá képe.

40

Király pedig otthonn beparancsolá most
Maga fő-deákját, Küküllei Jánost,
Erre lévén a nagy leveles-tár bízva,
Hol az ország minden dolga le van írva:
És monda: „Se nappal ne nyugodj' sem éjjel,
Hányd az egész tárat nekem össze, szélyel:
Vajon e szép ország - kiderűl-e onnat -
Hogy adózott volna más birodalomnak?"

41

Erre csudálkozva János pap elámul:
„Felséged e munkát rendeli tréfául,
Hiszen maga tudja, jobban akár nálam:
Holtig keresem bár, még úgy se' találom."
De Lajos nem tréfált, és komolyan szóla:
„Készíts nekem írást, bizonyosat róla.
Eleitől kezdvén a fizetés dolgát:
Hamikor ez ország, vagy más neki, szolgált."

42

Rendeli; egyszersmind parancsa kiméne:
Országa huszonnégy legidősebb véne
Budára begyűljön egy bizonyos napra:
Tisztelve megőszült fiak éltes apja,
  Olyan, ki magas fő hivatalban forgott,
Nemes is, méltó is, érti is a dolgot
Nádor vala, tárnok, avagy országbíró,
Vagy egyéb méltóság érdemivel bíró.

43

János egész tárát teszi mindjár' tűvé,
Könyveit, írásit napokig betűzé;
Sok vala: átok s bűn nem ereszté még meg:
Tanúi öröklött régi dicsőségnek.
  Olykor mosolyodva tola egyet félre,
Egy-egy ének volt az, ama hét vezérre:
Bulcsú, Lehel, Taksony riadó csatái;
Béla, Dicső,[95] László: magyarok királyi.

44

Mikor aztán eljött az a bizonyos nap,
Mikor az irással készen leve a pap,
Mikor a huszonnégy öreg is felgyűle:
Tanácsot, az ország nagyjaival, űle.
  Király a követnek először is intett:
Mondja el, a császár vele hogy bánt, mint tett?
Bertalan elmondá, (kihagyva belőle
Lajos anyját - így volt meghagyva előre).

45

S mint, ha sötét felhők gyülekeztek zordul,
Lassan elébb egyik vagy a másik mordul,
Azután a villám szeme itt-ott rebben,
Majd a tüzet, dörgést szaporázzák többen;
  Egyszer összeszakad a nappal, az éjjel;
Ég s föld; zagyva sötét a vakitó fénnyel;
Szél harsog, eső zúg; s mind e kevert hangnak
Tetején a villám ördöge sikkangat:

[95] Dicső: Geicha (Geiza) Gyicső. Mertem e szabadságot venni versben, midőn prózaírók és gyanítják, hogy a *Geicha* nevében Gyicső: Dicső lappang. A. J.

46

Úgy, komoran gyűltek, bal hír szele hajtván;
Komoran csüggének Bertalan úr ajkán;
Moraj, izgás támad; szem villog; az elme
Nem hiszi, és még vár több hihetetlenre;
Mikor aztán nincs több: egyszerre riadnak;
Kitör a düh: felforr könnye gyalázatnak;
Csörög a kard, s villan; kiki mind felkölt, és
„Bosszu! bosszu!" „Harc! harc" vijjong az üvöltés.

47

Lajos a zajt csendre intette kezével,
Elkésve ha rikkant még azután némely,
Megszégyelli magát az is, a szót félen
Harapva, lehúzza, süti fejét mélyen.
Akkor Lajos így szólt: „Híveim! én értem
E zajból, mire kész haragotok értem:
De tanácsba gyűltünk, nem időtlen zajra -
Olvasd, pap, az írást, hogy kiki meghallja."

48

S inte Küküllőnek keresztül a vállán.
Nagy hangon az olvas, háta mögött állván:
„Mi Lajos - így kezdé - Magyarok királya,
Levelünk rendében, bizonyos tudtára
Adjuk egyetemben, kit e dolog illet,
Közel úgy, mint távol lakozóknak innet,
Bármi nemen, renden és karba' levőnek
Valaki mostan él, s kik ezután jőnek.

49

„Károly cseh király és birodalmi császár,
Elbízva magát, hogy e hatalom rászállt,
Merészele minket alatta-valónak
Mondani, és nevét említni adónak.
Mi azért elvégzők, hogy utána járunk,
Felhányattuk egész leveles nagy tárunk:
De sem ez az ország, sem - régi királyi;
Soha nem voltak más' fizető szolgái.

50

„Ellenben örökké nevezetes hírrel
Ragyog amaz ősünk s híre eget ér fel,
Kinek *ostora* két birodalmon zúgott,
Adót neki önte Napkelet és Nyúgot.
Ennek örökségét mikor elfoglalta

A Hét-magyar, azt is mindenki uralta:
Említsük-e Árpád fejedelmet? Zsoltot?
Taksony avagy Dicső fizettek-e zsoldot?

51

„Sőt érezte bizony két birodalomnak
Veséje, hatalmát Vérbulcsu-, Botondnak;
Hallotta remegve Lehel ádáz kürtjét,
S ontá lábaihoz aranyát ezüstjét.
  Kérdje meg a császár, kik előtte régen
Ültek - Lajos, Konrád - birodalmi széken;
Maga Henrik, Ottó árnyéki felelnek,
Győzve is irtódzván nevére Lehelnek.

52

„De szilaj erőszak idejét ám hagyjuk,
Nem vala Istennél igaz áldozatjuk:
Hanem István, István, magyarok szent őse,
Nem volt-e hatalmas, maga-ura ő se?...
  Hadaiban félték, s midőn köte békét,
Tisztelve keresték jobbja szövetségét,
Amaz áldott jobbét, mely koronát szerzett
S mely, mint birodalma, rohadást nem szenved.

53

„Igaz ugyan, pártos napjain a honnak
Kiveték a hálót, amelyet rég fonnak,
De bevonák ismét idegen császárok:
Gyalázat, nem egyéb, szálla bizony rájok.
  Péter is, az első, megfizeté drágán;
Szeme tündér fényén, és élte világán;
Salamon is, aki árúba vetette
Maga szép országát: lakola érette.

54

„Nem szolgált a magyar soha még hűbért is,
Ha csak egy kopját is, de csak egy fillért is;
Királyait önnön hatalomból kente
Mióta király lőn amaz első szente.
  Imhol, Károly atyánk esete nem régi:
Csupa egy szóért majd megrendüle széki:
Maga ő sem kellett, ‘a pápa kezéből’,
De kellett szabadon, magyarok szivéből.

55

„Mi tehát - így végzé - ennek igazára,
Hadd tudja meg a cseh magahitt császára,
S megtudja jelenben vagy sok idő telve,
Körül a világnak minden fejedelme:
  Adtuk Budavárott levelünk, négy héttel
Pünkösd napja után, királyi pecséttel,
Hogy az Üdvösségtől, ezeren kezdendő
Háromszáznegyvenhét vala az esztendő.” -

56

Ekképen az írás, magyarul, s deákul,
Megvala szép rendben: tanubizonyságul
Hogy Lajos a békét igaz okért bontja;
„Helyes! helyes!” „Úgy van!” kiki tűzzel mondja
  Ez nem elég: most az élő tanuk jőnek,
Ritka jelensége a huszonnégy főnek,
Hattyu fehér haj mind, vagy letarolt üstök:
Kiket, imádkozván, meghitel egy püspök.

57

„Isten úgy segéljen s végnapodon fia
Előtt úgy támadjon melletted Mária;
Úgy szóljanak érted Isten minden szenti;
Magul-magod úgy ne szakadjon s vesszen ki:
  Isten színét úgy lásd; föld úgy ki ne vessen:
Amaz örök pokol úgy el ne temessen;
Úgy szörnyü halállal lelked meg ne haljon:
Amint igazat szólsz nekem: *arról, vajjon*?”

58

Itt azután kérdést János teve sorra;
Feleltek a rezgő szavu vének arra,
De megerősíté hangját, kiki mostan,
Hogy az igazsághoz méltóbb legyen a hang.
  - „Tudja-e a tanu?” Nem tudja! nem, egy se,
Hogy a magyar lett vón’ bárki hűbéresse;
- „Tudja-e a tanú?” Mind tudja bizonnyal,
Hogy semmi köze nincs a birodalommal.

59

Erre megint ötven nemes úr felálla,
Ott, a feszületre, kész hitet ajánla,
Üdvöt kárhozatot fejeikre vévén:
Hogy *igazán eskütt* ez a huszonnégy vén.
  Mind e bizonyságot írásba szerezték;

Azután szép renddel a tanácsot kezdék,
Komolyan és bölcsen végezve iránta,
Ahogy a tárgy, a hely, a személy kivánta.

60

S abba' maradtak, hogy oda fel Trencsénhez,
Mint legközelebb a Morva határszélhez,
Vértanu szent Lőrinc napra hadat járnak,
Ellene indulván cseh király császárnak.
  Ezzel odahagyva fejedelmök házát,
Hordják szélyel a hír dagadó kovászát,
Megkél az egész hon nagy haragos harccal,
S vérben lemosandó nemzeti kudarccal.

61

Toldi is őrt állván aznap ura mellett,
Nagy mérges kelevény szívére szökellett,
Alig-alig fojtá dühe kitörését,
Tömve, repedt várként, indulati rését.
  Győzte magát mégis. De mikor elmentek,
Fel a király elsőbb, és szélyel a rendek:
Toldi nem állhatta, s követve királyát
Megereszté a szó s türelem zabláját.

62

„Megyek én; hadd menjek! nincsen maradásom:
Éhezi a szemem, hogy cseh ebet lásson,
Holtra tudom nézni, hadd legelem őket!
Hamar a zsengéjét! nekem az elsőket!
  Én fussak előre, csatázni, bitangra;
Én legyek a vészkürt, a trombita hangja;
Leszek én tűz, sáska, istennyila, hóhér -
Követem Felséged a goromba szóér'."

63

Csöndesen a király megszólala: „Miklós!"
És mint paripát mely bokros avagy csiklós,
Várta hogy a vérhab telijét elfújja;
Szünet után: „Miklós!" monda neki újra.
  Toldi, nevét hallván (nem tudja mi végett):
„Parancsoljon uram - felelé - Felséged!"
Úgy csillapult vére lefelé azonban,
Mint az örök csepp húll nagy üres barlangban.

64

„Toldi fiam, kezdé a király harmadszor,
„Tudom én, ember vagy ahol ember harcol;
De ha egész harcot *egyedül* kén' állnod:
Meg tudnád-e, felelj, védeni királyod?"
Miklós bizonyítá: száz élte ha volna,
Százszor a királyért örömest meghalna.
„Nem a halált kérdem, az utolsó bérünk",
Monda Lajos „azzal ne siess: ráérünk.

65

„De ha, teszem, volnánk nagy veszedelembe
Csak te meg én, haddal körülállva, szembe'
Vagy lesbe kerülnénk, vagy rabul esném én,
Idegen országban, te szabadon lévén:
Bíznál-e, fiam, hogy magad' is kivágod,
S kettőnk erejével menekűl királyod,
Legalább míg jőne aki segélyt hozzon?" -
Hallgata egykissé; s mond a lovag: „Bízom."

66

„Úgy hát, legyen e szó - mintha nem is élnél;
Többet is erről majd hallani Trencsénnél.
Addig, ha dolog kell, adok azt is: nyergelj,
Ott a Szilágy, a Nyír, Máramaros, Erdely:
Szedj hadat, önkéntest, a király zsoldjába,
Válassz a legények színébe' javába',
Eregesd falkánként trencséni vidékre,
Magad is, Lőrinckor, odajöhetsz végre."

67

Toldi sisakhoz kap hirtelen e szóra,
Megvakarná fejét ha nem acél volna;
Szeretne bizony már csehet ölni, enni:
De király parancsa: azaz így kell lenni.
Biztatja különben fejedelme titka,
Táplálja előre harci kaland; ritka;
S legalább, mig felhajt hét vármegye népét,
Rozgonyi Piroskát elfeledi végkép.

Negyedik ének

‚Meghigyétek ti ezt tizenegy királyok!
Agyatokban rontom arany koronátok,
Uratokat Lajost ha jól nem szolgáljátok’

Ilosvai

1

Költözik az ország Trencsénhez azonban,
Virága, vitéze útra kel, uton van;
Megereszt minden vár, minden megye, város:
Bajnoka bokrétás, csikaja csótáros.
Fogadó lett háza, minden üdősb vénnek:
Foly a bor egész nap, a lakoma, ének;
Csapat este-reggel a csapatot váltja,
Hírt hall, üzen tőlök, biztatja, megáldja.

2

Költözik elvégre Lajos is Budárul,
Hajnalban az udvar kapuja feltárul,
Nagy szekerek, hintók szakadatlan mennek,
Estve nem, éjfél ha, veti végét ennek.
Bámul az egész nép: soha ennyi pompa!
Indul koronázni? vagy lakodalomba?
Soha ily készűlet; málha, cseléd ennyi!
Hadba nem igy szokott Lajos király menni.

3

Aranyos hintónak se szeri se száma,
Húzza hat egy-szín ló, ragyog a szerszáma,
Rákva *olasz* néppel merevűl, bak, csatló,
Kocsist (olasz az is) hármat ural hat ló.
Minden kocsi élén, mint valamely dőre,
Gém-lábú süheder kengyelt fut előre;
Tarka harizsnyás báb - tetején nagy toll van -
Az inas; magyartól ki se’ telnék ollyan.

4

Hát vezeték-lónak mily hossza lesétál!
Szügyét veri cafrang, combját veri csótár,
Liliomnak, strucnak vagyon ottan bőve,
Forgóba szoritva, vagy ezüsttel szőve;
Némely ki se’ látszik fényes acél meztül,
Lánc-szem takaróján sok ezer nap rezdül
Mint a habon, melyet szél riogat hegynek;
Két-három inas tesz szolgálatot egynek.

5

Málhás szekerektől csörömpöl az utca,
Festve azon is mind a király nagy strucca,
Megrakva - ki tudja? eleséggel, borral,
Többet alig visznek egy egész táborral.
  Hét ló van előre; kettő, kettő, három;
Kocsis a gyeplőnél, kocsis minden páron;
Lerakó, felrakó, tengely-emelintő:
Tán kiabálni is kell oda léhűtő!

6

Maga Lajos király indul ebéd tájon,
Nem oly puha vitéz, hogy kocsiba szálljon,
Holdas arany-pejjét lejtve kocogtatja;
Utána kevés, de ragyogó csapatja.
  Levelét némelynap megírta előre,
Viszi gyors száguldó, viszi nyakra-főre,
Ravaszúl ezt irta cseh király császárnak,[96]
Sorai azóta Prága fele járnak.

7

„Vettem, édes bátya, nyájas üzeneted,
Mellyel szeretetből szemeimre veted,
Hogy noha szomszéd is, ifiabb is nálad,
Még látogatásra be se' néztem nálad.
  Így mondá követem. Igaz is, megvallom,
Magam is egy kissé nehezen átallom:
De a fiatal vér... s fejedelmi gondok...
Elegendő mentség; egyebet nem mondok.

8

„Most, hadaim vévén Trencsin alatt szemre,
Látogatást tenni esik ott kezemre,
Közel a határszél, egy iramat Prága,
Ha szabad járásom lenne az országba'.
  Küldj hit alatt erről levelet pecséttel;
Nem megyek én haddal, csak udvari néppel
S ami ajándékot viszek innen terhül;
De fogadd: hogy senki hajszála se' görbül."

---

[96] „A *színlelést* (mellyel Durazzó Károlyt hatalmába keríté) megmagyarázhatjuk magunknak, ha gondolóra vesszük, hogy Lajosunkban is volt *mégegy csepp azok véréből*, kik ellen (a nápolyiak ellen) atyjának új hazájából jött." Szalay L. Magyarország története. II. 190. I. A. J.

9

Melyet elolvasván háromszor is a cseh,
Soha el nem tudta gondolni, hogy’ értse;
Hogy valami fortély, azt érzi, gyanítja,
De sehol nem leli merre van a nyitja.
  Követi Lajosnak üzenetét szebben
Adták volna elé? - nincs lehető ebben:
Hisz’ azok itt is már pattogni merének,
Otthon dicsekedve még többet beszélnek.

10

„Párbajon - úgy mondák - életre, halálra,
Kiállani készek, bizonyos órára,
Velem, a császárral!... vagy akit a rendek
Közül a képemben arra jelölendek;
  Vérrel az özvegyről e nevet lemossák,
Addig is orcátlan, agyafúrt hazugság -
Így!... Haza kergettem. De Lajos ekképen
Nem is irhat ám most... hanem ha féltében.

11

„Félni - lehet az is; de nem úgy mutatja,
Hallom is, irja is, hova gyűl csapatja:
Kire gyűlne ottan?... S én, ami cseh népe
Van a cseh királynak, elküldtem elébe:
  De mi az?... a főrend lágymelegen buzdul,
És a birodalom csigalábon mozdul:
Netalán csúffá tesz Lajos addig, tartok...
Heh! gyűlésbe; urak! lássam mit akartok.”

12

Monda, nagyot szökvén az utóbbi szóval;
S miután Prágába, a hét választóval;
Már a fejedelmek be valának gyűlve:
Rendeli, a tanács nyomon összeűlne.
  Össze is űlt: három fejedelmi érsek,
Vele négy választó; ezt nevezem hétnek;
Tizenegy mindössze, papi és világi,
Ennyire a császár maga pótolá ki.

13

S kezdi sötét színbe ecsetelni Károly:
Micsoda felhő kél a magyar határrol,
De nyilak felhője, kopiák villáma,
Csorda szilaj vadnép számnélküli száma,
  Ki se istent nem néz, se emberi törvényt,

Csecsemőt anyjából kihasít gyönyörként:
„Jusson eszetekbe Attila és Dzsingis:
Uraim, ha késték, oda jutunk mink is!”

14

Nem lepte ijedség a többiek arcát,
Ismerve Lajosnak lovagias harcát.
De felállott egy, a Rajnai választó.
S monda: „Uram császár! a veszély borzasztó:
  De hogyan segítsünk, mi, kiket elnyomnak,
Kik *támaszi* volnánk a birodalomnak?!
Legyünk fejedelmek, ne koronás árnyék:
Úgy birodalmodra arany idő vár még.”

15

„Helyes! azt akarjuk!” az egész rádörgi,
S folytatja nevökben ime Brandenburgi:
„Legyen, azt kivánjuk, a fejedelemség,
Mint maga a császár, sérthetetlen fenség;
  Pénzt verjen, zsidó-bért, vámot, adót szedjen,
Pénzér’ szabadalmát, jogot ő engedjen;
Pöreit császárhoz föl ne vigye senki;
S firól-fira szálljon e hatalom rendi!”

16

„Jó, jó!... adok írást - Károly emígy szóla -
Akár *Arany bullát*, ha időm lesz, róla:
De most, riadalmán ily szörnyü veszélynek,
Mi helye, mi sorja efféle beszédnek!
  Hadait Fönségtek bizony inkább hozza,
Repülő parancsit küldje hamar, ossza,
Seregét indítsa, ne lovon, de szárnyon:
Hogy a birodalom gonoszúl ne járjon?”

17

Fogadák is tél-tul. Ekkor, a levélnek
Alatta mi lappang? róla mit itélnek?
Kérdezi a császár, - mi lesz foganatja,
Ha a szabadjárást ő hitre megadja?
  Nagy kő vala ez most mely közibük dőle,
Beszédök folyama ágra szakadt tőle,
De kerülő úton összesimult egyben:
Hogy semmi veszélytől nincs félni ok ebben.

18

- Hátha meg is békül - már szinte könyörgi -
Minek ide aztán hadainkat törni? -
Idézve jelent meg - fel marad ez róva -
Ő hoz *ajándékot* - mi vesszük *adóba* -
„No! - az ajándékban sose láttam rosszat,
Szól Károly, - amily dús, keveset nem hozhat:
Hadd jöjjön! igyekszünk cselt hányni a cselnek,
S miénk az erőszak, ha fölingerelnek.”

19

Alázatosan egy fejedelmi érsek
Monda: „Uram császár! nehogy olyat értsek:
Hogy, ha magát *foglyul* kezeidbe adja,
Felséged a hűbért vele *megiratja*.”
„Nem, atyám!” mond Károly - s hunyorogva intett -
„Eszembe se ötlik, ha te nem érinted;
De köszönöm a szót, s ha egyéb nem használ...
A többire nézve... úgy-e feloldoznál?”

20

Nem felel az érsek; szeme alig nyitva,
Forgatja hüvelykét, mintha gombolyítna,
Immár a tanács is eloszlani készül,
Menet íly szók esvén e mai végzésrül:
„Adsz *Te* hadat? én nem, Fönséges barátom,
Míg az arany bulla betüjét nem látom.”
Nincs is egyéb válasz az ilyen kérdésre:
„Én nem adok: hát Te?” „Én sem adok; én se.”

21

Mire Lajos király odaért Trencsénhez,
Császár feleletjét már vette kezéhez:
Maga, népe bátran jöhet-mehet, irja;
Vendégül az „édes öccse urát” hívja.
Mindjárt is a várban, mihelyest megszálla,
Titkos haditanács gyülekezett nála,
Benső, bizodalmas nagy urak, vitézek,
Kiket a tollamra dicsekedve vészek:

22

Négy Laczfiak: Endre, Mike, Mihál, István;
Kettő Hédervári: Kont, a nádorispán
S Lőrinc az idősebb: nagy Garai, Bebék,
István, György, - s Druget, a legeleit tevék.
Jó Lőkös Bertalan Péterfi Tamással,

Giléti, Szudár György ültenek egymással;
Szécsi van egy, Miklós; Kanizsai Lőrinc: -
Te pedig, jó Toldi, a kilincset-őrizd!

23

Monda Lajos: „Már én, uraim, vitézek!
Prágában a császár szeme közé nézek.
Hívat, idéz, bosszant, csúffá akar tenni:
Szégyen volna nekem oda el nem menni."
Az urak rádörgék közül-akarattal:
„Igen uram, Prágát mi bevesszük haddal!"
„Nem úgy!" - a király mond - „hiszen az nem virtus:
Másféle kalandnak terem ott a mirtus."

24

Akkor előadta levelét s a választ,
Meg, hogy Prága alá sereget nem fáraszt,
Valamíg császárral maga nem áll szemben:
Vér se foly, és *meglesz* - vagyon oly hiszemben.
Elszörnyedve mostan az urak legbátra,
Csak Toldi veté a kacagány-bőrt hátra,
Fölemelte öklét s hármat előlépvén
Beleszól: „Mit féltek? én leszek ott, én, én!"

25

Toldi sem űzvén el az urak félelmét,
Jobban kifejezte Lajos egész tervét:
Hogy' akar bémenni, micsoda pompával,
Társzekerek, hintók, inasok számával;
Minden inas, csatlós, pecérje, lovásza,
Kocsi-, szekérhajtó, - igrice, solymásza,
Palotás, pohárnok, kamarás, asztalnok:
Lészen, *olasz bőrben*, egy-egy magyar bajnok.

26

Málhát visz ajándék ürügyén roppantat, -
Gúnyszót a királyra hisz' Prága sem mondhat,
Hogy üresen jár, mint valamely kóborgó:
Kell sok edény, szekrény, göngyöleg és hordó.
Ezeket ha réven, ha eresztik vámon
(Császár ajándéka: nem veszik azt számon):
Fegyver is, amennyi oda kell, bejuthat; -
Szerencse továbbá jelöl aztán útat.

27

Tetszősb vala már így a fiataljának,
Ingerli vad íze a szilaj tréfának;
De aki idősebb, egyre fejét rázza,
S Hédervári Lajost ekkép zabolázza:
„Megkövetem szépen: tudja-e Felséged,
Hogy a cseh király hítt vala, mint *vendéget*;
S ha Te alattomban így ellene törnél...
Árulás ez, uram, a magyar embernél!”

28

„Tudom, apám!” szólt ő, - szeme lángot vetve -
„Ne tanítson engem senki becsűletre!
Tudom azt, és többet: követem meghozta:
El akarnak fogni, áruló a *gazda*:
Ott leszek! ám fogjon! Bírkozom egy csehvel,
Kardra, ha kell, mindig; de ha cselt sző, csellel!
Tudom én!... s magukkal etetem meg főztök:
Koronázott kémem űl nekem ő köztök.”

29

Tapsola rá Toldi, az urak is többen, -
Fejöket a vének lesüték féltökben,
Most látják, hova megy: bizonyos veszélynek
De tanáccsal jobban ingerleni félnek.
Daliáit - kérik - jól megválogassa,
Maga Toldi légyen a király inassa,
Soha szent személyét ne bocsássa tágon:
Felel érte mind ez, mind a másvilágon.

30

„Csak ide kell bizni! ide rám kell hagyni!
Itt ez a nagy kővár: én is leszek annyi -
Több leszek: a vár is, meg az őrség benne”
Mond Toldi - „a volna csuda, ha baj lenne!”
Ezután a névsort válogaták össze:
Ki legyen olasznak, hány legyen öltözve?
Ki meg a kiséret? ez is a javából:
S micsoda mozgással segítsen a tábor?

31

Ottan Apor-Laczfit mind az egész hadnak
Javalák, az Endrét, országos hadnagynak
S nevezé a király maga személyébe’,
Útasitásúl ím ezt szabva elébe:
Két nap egérútat a királynak adjon,

Hogy Prága felé az jó messzi haladjon:
Azután törjön bé egyenest Morvába,
S azt nézze: mely úton legközelebb Prága?

32

Igy az egész tervet (de nem ennyi szóra)
Hajnal hasadásig szedik ott apróra:
Hogy, mint legyen... ez s az... ha igy, ha úgy üt ki;
Meglátjuk a sorján, minek irjam itt ki.
Teszik az indulást holnapi éjjelre:
Akkor a leventék gyűljenek egy helyre,
Hol az olasz gúnyát kiki majd felölti.
Levelét azonban a király szétküldi.

33

A budait mondom: miszerént tudhassák
A római pápa s többi hatalmasság,
Hogy Lajos a békét milyen okért bontja;
Követ viszi szélyel, szóval is elmondja:
Másnap egész estig a daliák lelkét;
Erejét, virgoncát szemen kiszemelték;
Kész vala mind rögtön, s alkonyodás tájba'
Öltözni begyűltek a nagy palotába.

34

Nem esett ám könnyen olasz öltőt venni;
Csat, pecek és fűző, kapocs - ajaj! mennyi;
Ki elől, ki hátul hányféle hasíték!...
A király szolgái végre kisegíték.
Egymásra nevettek a bajnokok aztán,
Hol erre, hol arra újjal mutogatván;
Maga Toldi, ámbár szíve zokog jajtól,
Nem óhatta magát egy szörnyű kacajtól.

35

Végig nézve magán: „terem-uccse" mondja,
„Megijed az ember, meztelen a combja;
Se neszi se hangja léptiben a nyomnak;
Macskának való e ruha, vagy asszonynak."
S összeüti sarkát, szár-élire csattant:
Sarkantyu se csördült, harizsnya se csattant;
„Ne bomolj!" kacagtak a többi vitézek
De még másnap is ám, ha Toldira néztek.

36

Másnap ebéd tájon Karpat hegyek ormát
A falka eléré s látta zabos Morvát;
Iszonyú hűhóval a szoroson mennek,
Mint málhavivői nagy fejedelemnek;
Kocsis az ostorral pattogat és kongat,
Ki elől, ki hátul csatorál, kurjongat;
Mennek, elakadnak, összecsoportoznak:
Csupa rendetlenség ami rendet hoznak.

37

Mindez azért történt, hogy hallja meg a cseh,
S király jövetelét, ha van őr, jelentse;
Volt is, ugyan volt ám! sok is a dicsőség!
Ott várta Lajost már a *tisztelet*-őrség -
Legalább négyannyi mint a király népe;
Telik a hintóknak utána, elébe,
Marad oldalvást is ragyogó láncsákkal;
Megelégedtek vón' fele barátsággal.

38

Titkon a magyar most egymásra tekinget:
Viselnek alul mind sodros acél inget,
S fegyverre mi volna szekerekről kapni?
Ennyi csehnek ott-helyt zöld fűbe harapni?
Toldi, hogy a Felség akaratját értse,
Odasúg; de az mond: „nem! a világért se!
Megtiltom! a szót is, nemhogy az ily harcot;
Mutasson előttök kiki nyájas arcot."

39

Így hát azon egy nap haladának békén,
Keveset ád a cseh olaszos vendégén:
Látja, mi had sincsen, csak udvari renyhe,
Valami szorosan rájok mit ügyelne.
Kezdtek mutogatni, inteni távolról,
Kocsis a szekérről, cseh vitéz a lóról,
Mint az, ki a nyelvet nem érti; való is:
Mind olasz a csehnek még a magyar szó is.

40

De kivált az olyan szekereket dongják,
Honnét kihasalnak borral tele dongák,
Mert ez ital Károly cseh hegyein ritka,

Termeszte idővel, most még csupán itta[97]
De azért a csehek, mi van abban, tudták,
Nyujtogaták is rá a nagy ádámcsutkát;
A magyar ellenben rázta fejét: nem! nem!
Szomjukat ingerlé folytonosan e „nem”.

41

Végre a királynál a magyar leventék,
Mit mível a borra a cseh, bejelenték:
„Jól van! igen jól van! nem kell nekik adni,
Hanem egyet szépen velök ellopatni.”
Mindjárt is, etetni mihelyest kifogtak,
Álomra ledőlvén, ügyesen hortyogtak,
Egy öreg hordóval a csehet ellesve:
No hisz’ elég is lesz nekik az ma estve!

42

Másnap is úgy történt, harmadikon szinte,
S mindennap. Sose volt ilyen útjok mint e:
Lajossal ez a had elmenne világra; -
Hanem immár itt van tornyos erős Prága.
Őrség a kapuban váltakozik újjal,
A régi dicsekszik, mutogat is ujjal -
S elmondja, kit úton-útfélen találhat:
Mily drága dolog e mostani szolgálat.

43

Mint egy csillagos ég, Lajos ott beméne,
Urai, szolgái, sok hintaja, méne;
Álommal ez a fény, e pompa határos,
Csupa nyitott szem, száj mind az egész város.
Vala ott császárnak szép nagy palotája,
Odaszállt Prágában magyarok királya,
Mivel maga Károly fent lakik a várban
Szellősb neki ott fenn, kellemesebb nyárban.

44

Parancsot a császár, s ada engedelmet,
Fogadni Lajost úgy; mint nagy fejedelmet,
Hogy mi hadat sem hoz, eleve is hallván,
S az ajándék hírét maga megsokallván.
Mérföldnyire immár a harangok zúgtak,
Lobogó zászlóktul lombosok az útak;

---

[97] Melnik táján IV. Károly honosította meg a szőlőt. A. J.

A prágai érsek szót-szólva fogadja,
A város, a céhek, a helyőrség nagyja.

45

Kiket illendően elfogadott, s mára
Szólit Lajos egy kis esti lakomára.
Sürögnek azonnal tisztjei, szakácsi,
Versengve a nappal ragyogó bográcsi;
  Arany-ezüst tálak, evő-ivó szerszám,
A társzekerekből, nem száz, de ezer szám,
S ínyre való minden drága készületnek
A java - burokból onnan kiszületnek.

46

Kapuzárás elmult: börtön erős Prága;
Benne Lajos király, mint egy kalickába;
De azért vígan van - mire is gondolna! -
Mintha eszem-iszom, puha ember volna.
  Császárnak azonban ezt is bejelenték,
Miben leli kedvét a fiatal vendég,
Hogy' kivan és múlat prágai urakkal:
S követét küldé rá izenő szavakkal:

47

Hallja, megérté, hogy magyarok királya,
Mint már szófogadó fia és szolgája;
Helytállani jött a birodalmi széken,
Adaját is hozva, mellyel adós régen,
  Idején hát holnap, ha meglátogatja;
Császár a Hradsinban kegyesen fogadja,
Mint hűbérfizető fejedelmet illik -
Vagy Prága előtte soha meg nem nyílik.

48

Míg a lakomán ezt a követ elmondta,
Lajos; foga gyöngyét ajakába nyomta;
„Jól van; igyál hát rá!... bort adjatok ennek!
Hisz' nem azért jöttem, hogy meg ne jelenjek."
  Toldi a markába nyom egy arany kelyhet,
Nem birta, nehéz volt, úgy tartani kellett,
De azér' meghúzta, tetszett a jámbornak,
S „brr!" mondá ki nevét magyarúl a bornak.

49

Jó; a követ elment. De nem is ment több cseh
Akkor egész éjjel haza onnan egy se’:
Magyarok a tisztes cseheket leitták
Amint poharazva sarokba szoríták.
  Magok úgy ittak, hogy baja egynek sem lett,
De azért mind részeg a cseh barát mellett
Ki *józanon* addig nevette, kacagta
A magyart, míg elnyúlt, padon vagy alatta.

50

Kivűl is azonban furcsa dolog történt:
Úgy volt kicsinálva, s úgy fordula önként
Sorral a nagy hordók prágai piarcon
Álltak szekerestül, mint ágyuk a harcon.
  Bámulta özön nép: szerencse, ha látták,
Legtöbbje bizony csak szomszédai hátát, -
De a mulatságra mégse’ panaszkodtak;
Azután egyenkint haza álmosodtak.

51

Ám a vitézlő rend, aki kivált egyszer’
Nyelvét belemártá, nem érte meg ezzel:
Legelébb is jöttek a reggeli őrök,
Atyjafiát a bor kívánta belőlök.
  Mint legyek az édest, virágot a lepkék,
Hessentve, riasztva, tömegesben lepték,
S pajtáskodva, ki, hogy’: kacsintva, jelekkel,
Tudtul adák nyilván, hogy már bizom’ *e kell*!

52

Tette magát, adna az *olasz*, de nem mer,
Míg a palotából utasítást nem nyer,
De nyomon bekülde némi követséget,
S jött egy aranyos tiszt csakhamar e végett.
  „Magyarok királya” - szóla magok nyelvén -
„Cseh vitéz bajtársak, titeket kedvelvén,
Egy-egy öreg kupát adat egy személyre;
Igyatok, hogy megjött, az egészségére.”

53

Nosza sisakkal mind kupa helyen kéri,
Gyomra kivánságát a fejéhez méri,
Mint a feje, nem fél annyi csomó bortul,
Sőt kétszer is aztán, háromszor is fordul.
  Híre fut azonban, aki jöhet jő is,

Elküldi sisakját kapunálló őr is;
A tisztje?... az alszik benn a palotában,
Lehordva saroglyán, hűs pince szobákban.

54

Majd Prága vitézlő céhei sem hagyják
Részöket, - ők látván el az őrség nagyját;
Ötvösök, ijjgyártók, varga, szabó jőnek,
S vaskos daliái a nehéz pőrölynek.
  Ezeket a bajnok tűzi nevetségül:
Szabó nem szabadul mekegő hang nélkül,
S kire ami csúfság volt a lovagkorban; -
Hanem egy kis tréfa elcsúszik a borban.

55

Késő éjszaka már nyúlt kora regellé,
Vastag sürü fátyla áttetsző lepellé,
Mikor elnémultak Prágában a gajdok,
S fegyverre szökellett minden erős bajnok.
  Arcukat ingerlő hűs levegő hatja,
Születik páncélon egek új harmatja:
De belől izzó-szén levegőt lehellnek,
Tüzel a szem, s magva dörömböz a mellnek.

56

Mint, ha rekedt zugból hegyi pára följön,
Köd oszlopa végig hentereg a völgyön,
Nyoma sincs, zaja sincs; csak az árnya mélyed,
Teszi éjszakábbá, hol elmegy, az éjet:
  Nyomúlnak előre a magyarok csendben
Fekete foltonkint, katonás zárt rendben,
Amerre vakabb és néptelen az utca;
Vezet egy-egy falkát jártas kalauzza.

57

Legelébb a város kapuit elállják,
Hol az őrállókat mind fekve találják,
Kötözik a lábát és kezeit össze,
Noha részegség már jobban lekötözte.
  Ébren ha vagy egyet dűlöngeni lelnek,
Veszik azt is közzé meredő fegyvernek,
Száját tömi foszlány és józan ijedség,
S elhajtják, hogy az őrt őrzet alá vessék.

58

Mint akna ha készül lobbantani várat,
S földben a tolvaj tűz hinte gyökér-szálat,
Azután csend áll bé, iszonyú míg roppan,
Ki veszni fog, nem fél, ki öl, az fél jobban:
Magyarok, húzódván kiki a tett helyre,
Fojtott pihegéssel úgy várnak a jelre:
Oly tréfa ez, ami ha sikerűl, játék;
De ha nem: vérontó eleven mészárszék.

59

Ott nagy riadásra jó Prága fölébred,
Bősz harci kiáltás veri föl a népet,
Recsegő rézkürt hang, ropogása dobnak,
Mit falai százszor ide-oda dobnak;
Ablak alatt száguld a csata vad ménje,
Ütközik a szembe láncsa futó fénye:
Jaj a halló fülnek! jaj a látó szemnek!
Oda vagyunk! végünk! vége ma mindennek!

60

Futkos az őrült nép, egyingben, ijedten,
(Nem ember az ember mikor öltözetlen),
Javait, féltőjét utcára kihordja,
Önnön akadályát cipeli mint hangya.
Összecsap, órjássá, ez az egyenkinti
Rémület, és a bajt arányba' tekinti;
Dagad a hír: „kapu odavan! nincs mentség!
Sehol egy védő kar; özön az ellenség!"

61

Sokasítja számát a magyar is önként:
Itt terem, ott terem, futosó mennykőként,
Gyalogot megsarkal, hadonáz gerelyje,
Hogy az ijedséget táplálja, növelje.
Rabol is: a hurcolt holmit lerakatja;
De a vérontást csak ígéri, mutatja, -
Hanem a hír jajgat más, távoli vészről:
Pusztára legyilkolt egy-egy városrészről.

62

Kegyelem-zászlót tűz minden ijedt asszony,
Lepedőt vagy abroszt fut hogy kiakasszon:
Egy ruhaszárító most az egész Prága,
Szedi a nép össze, ami féltő, drága.
Hősei, ébredvén, mámorosan búnak,

Teszi magát némely, nyomorék- s bárgyúnak;
Ki paraszt gúnyát vesz, ki tépi magárul,
Ami vitéz embert díszít, vagy elárul.

63

Nem juta hírmondó efelől a várba,
S oly távol esik, hogy nem hat oda lárma;
De Lajos mond bölcsen: „Nagy ideje mennünk:
Pünkösdi királyság e mi győzedelmünk.
  Ha kijózanodnak félelem- és borbul,
Bizony egész Prága szembe reánk fordul,
Mihelyest eszmél, hogy seregünk maroknyi:
Addig kell e dolgot magyarosan fogni.”

64

Míg szóla, felugrott szögsárga lovára,
Nyusztos, aranymentés kiséret utána,
Bélelve a dolmány szemezett páncéllal,
Cifra hüvely tömve dömöcki acéllal.
  Jó Toldi se’ hagyja tollas buzogányát,
Királynak viszi, mint inas, írományát:
Göngyöli a furkót redves kutyabőrbe,
Öklömnyi viaszak csüngvén ki belőle.

65

Hát látják, miután a kapuhoz értek:
Zárva maradt; nincs kulcs; lakatja temérdek:
Feszíti belőlrül vasheveder s szálfa,
Nagy kalapú szeggel hozzá kalapálva.
  Toldi leszáll, nézi: „hadd emelintem meg!”
Alá szegi vállát egyik szelemennek;
Ropog a kő, a vas; roppan az ő csontja;
Nagy fallal a sarkát, a kaput leontja.

66

Lajos az őrségnek meghagyta, kimenve:
Senkit ne bocsásson az nap se ki, sem be;
Mégis elillant egy, valamely csatornán,
Vagy falból kiszögellt kövek érdes ormán,
  S mikor a császári palotába mentek,
Föl a márványlépcsőn, a király és rendek:
Ott fúrakodott a kiséret’ inába
S hajtja csehül egyre: „Práha”, azaz „Prága.”

67

„Ejnye! korán jő ez” - Lajos így aggódik,
„Fejünkre kel a vész, ha ez befuródik;
Én *tudom*: a tábort hadaim szétverték,
Hanem erről Károly hírt nehezen nyert még.”
  Ura szavát Toldi hallá figyelemmel,
S úgy simítja csehet puha pergamennel,
Hogy csak lekalimpált a lépcső aljába;
Guta üté rögtön; benne rekedt „Prága”.

68

Odalent nem tudják császári vitézek,
Mi baja. Egyik mond: leesett a részeg;
Más hittel ajánlja szava bizonyságát:
„Azt mondta: bevették a magyarok Prágát”.
  Tetszik ez állítás csupa képtelennek;
Döfölik, hogy szóljon: sose szólal e meg;
Van zavar és patvar: bejelentsék, vagy ne?
Azután elküldtek; nézni mi van benne.

69

Botját ura megett hű Toldi szorítja,
Duzzad a fejében nagy tollu barétja,
Halántékiba vér tolul amint mennek:
A kezdete sem jó, vége mi lesz ennek!
  Három szoba tömve fényes alabárddal,
Sikátoron a közt verekednek által,
S mikor elhaladtak, össze magát zárja,
Mint csónak után a vizek omló árja.

70

Bent is, folyosóin a nagy palotának,
Fegyveres őrállók környöskörül állnak.
Közepett a császár ül aranyos székben,
Mint egy öreg isten, mint ha csak az égben.
  Feje fölött nap, hold, sok csecsemő angyal
Kirakva, kivarrva, gyémánttal, arannyal;
Két oldalon a tíz koronás fők rendbe’:
Maga nem szól, csak néz: nézi Lajost szembe.

71

Keményen Lajos azt neki visszanézi,
Térdet-fejet nem hajt, sem ő, se vitézi:
Magyarok királya áll mereven, s hallgat;
Toldi susog hátul: „Vágjuk ki magunkat!”
  Sarkát az urának nyomkodja szünetlen,

Serkedez a vér is belőle kegyetlen:
Lajos, egy szó nélkül, azt is bizony állja:
Néz mereven, s hallgat magyarok királya.

72

Miklós azt hiszi, fél, megijedt fegyvertül:
Pedig a kockáját várja hogyan perdül,
Csillaga fordultát bizalommal várja:
Szerencse! ma pillants a merész királyra.
  Császár is, elúnván farkasszemet nézni,
Monda: „Eredj, hirnök! közelebb idézni:
Mi dolog ez, kérdjed, hogy szó se jön ajkán?
S nem járul előnkbe, térdet-fejet hajtván?”

73

Fennszóval a hírnök harsogta beszédét;
Meg sem hallja bizony cseh király’ cselédét
Szemével a császárt nézi keményebben,
De ajakáról hang egy is el nem lebben.
  Kezde a nagy császár zavarodni dolgán,
S monda: „Lajos király! birodalmi szolgám!
Lépj közelebb, s hódolj, mint kötelességed:
Azután foglalhatsz oldalamon széket.”

74

Nem szól Lajos, áll csak. - Egyszerre azonban
Hátul az őrség közt moraj, izgalom van.
Mint haladó hullám, reng bárdja, sisakja,
Végre kifejlődik a tolongás magva:
  Egy harcfi, aléltan, lepve csomós vérrel,
Császárja elé rogy, nem annyira térdel,
S jajt nyögve magából, és hányva keresztet,
Heves unszolásra így szólani kezdett:

75

„Oda egész tábor! Oda egész ország!
Hadaink’ elfogták, leölék, szétszórták!
Hajnal előtt tegnap beütött Morvába;
Mi csatát sem álltunk: nagy erő, hiába!
  Sokat az ellenség hada hányt fegyverre,
Sokat a várrablók, hogy az isten verje!
Jön a magyar; dúl, foszt; özön az, temérdek;
Csuda, ha már eddig Prágába nem értek.”

76

Tüstént az ijedség rém képe alászáll,
Maga is hol zöldűl, hol sárgul a császár;
Még fel sem ocsudik; hát ime már most a
Prága elestével szalad egy Jób-posta.
  Elfordítja fejét, hátra nyög és jajdul,
Emeli a hírnek két tenyerét pajzsul,
Kardját a magyarság verdesi csörrenve,
Maga Lajos büszkén így áll vele szembe:

77

„Értsem okát, császár, hogy mire hívattál,
Messzi országomból ide fárasztottál;
Itt vagyok! azt kérdem, te felelj most rája:
Hozzon adót másszor magyarok királya?”
  Nyájasan a császár fordul a vendéghez:
„Fiam! egy tréfáért a tréfa elég lesz;
Vagy, ha harag, szüntesd lángját haragodnak
Csillapítsd bosszúját mérges magyaroknak.

78

„Atyafi hűségem’, itt a kezem! fogadd,
És íme, barátul mind e királyokat,
Városimat kíméld, ne is ellenkezzünk:
Örökös békét mi, hit alatt szerezzünk.
  Magam ezt oly módon irásba teendem:
Ha fiakkal Isten nem áldana engem;
Ha leánykám felnő *s tetszik* feleségül:
Rád Morva-, Csehország szálljon örökségül.”

79

Szinte kezét nyújtá Lajos is juházva.
De Toldi sörényét haragosan rázza:
Nincs szája-ízére az ilyen békesség,
Hogy a királyokkal vér nélkül megessék.
  Nosza előrántá buzogányát rájok:
„Meghigyétek ti ezt, tizenegy királyok!
Uratokat Lajost úgy ne szolgáljátok:
Agyatokba rontom arany koronátok!

80

Erre mosolygóvá Lajos ajkát vonja:
„No-no, öreg! csínján. - Olyan ez! kimondja,
S megteszi amit mond; vele mind se’ bírunk:
Jobb, ha kötést mindent gyorsan aláírunk.”
  Hamar a szerződés, békekötés meglett. -

Azután vigságtól harsog minden szeglet;
Lajos ajándékit tornácba hozatja,
Mivel önként már most, és szívesen adja.

81

Ott három egész nap, három egész éjjel
Múlatoz a többi koronás személlyel;
Lajos eszét, szívét csudálva csudálják:
Becsűlik öreggé magyarok királyát: -
  Negyedik hajnalban lóra kap és indul;
Vígan kocog a had Prága kapuin túl,
Ki-ki önnön tettét elmondva, mi része:
Illeszti örömmel a közös egészbe.

82

E prágai dolgot keresed hiába -
Nem íratta bizony császár krónikába;
Nem kérkedik ezzel a cseh, sem a német
Csak rám ne kiáltsa: nem igaz történet![98]
  De hirdeti ám az aranyajkú monda,
Lajos e tettét is koszorúba fonta;
Melyet ha valaki, puszta szómra, kétel:
Könyvbe is megírta *Illosvai Péter*.

83

Lajos, útközben már, valahol megszállott.
Sőt azelőtt is, míg a lakoma állott,
Bajnokit elkezdé szólítni be rendre,
S kit-kit ajándékkal lepni meg, érdemre.
  Hű Toldi *Szalontát* adományúl kapta,
Nagy irha-levélen, pecsét is alatta,
S aranyos betűkkel: *Nicolaus Toldi*;
A deákját így kell magyarul gondolni:

84

Hogy, lévén ez a vár magvaszakadt jószág,
Ötvennyolc telek is vele járandóság,
Lajos azt egészen hű Toldinak irja,
Mind maradékostul, örökösen birja:
  Földjét, legelőit, síkjait és halmát,

[98] Históriailag annyi áll, hogy Lajosnak, anyja megsértése miatt, csakugyan volt ízetlensége Károly császárral, s előhada már Morvában pusztított is; hanem ez jóval később (1362) történt. Az *örökösödési* szerződésnek (habár nem ily népmesei alakban) szintén van némi történeti nyoma. Károly ugyanis az ausztriai hercegeket, ezek ismét elsősorban Lajosunkat, másodsorban Károlyt tették volna tartományaik örökösévé, magtalan kihalás esetére. A. J.

Erdeit és rétjét, vizeit és malmát,
Halászó, vadászó, madarászó helyét;
Soha e birtokban bolygatni ne merjék.

85

De Toldi örűlt is, nem is örűlt ennek;
Búsan aláhorgad feje, amint mennek,
Lova' minden léptén szomorúan bólint,
Senkise szól hozzá, senkit meg nem szólít.
Mint teher, a lónak rázni magát hagyja,
Nagy teher is ő most, meg az ő bánatja,
Egyedül bandúkol, külön az útfélen,
S maradoz, mint holtvíz fürge folyam-szélen.

86

Mint fájdalma eláll tűzbe hozott tagnak,
De ha megpihen rá, kétszeresen szaggat;
Vagy mint ha ki búját öli este borban,
Az veri fel másnap keserű mámorban:
Úgy vala most Toldi; enyhűlt szive, lelke,
Míg harci kalandja izgatta, tüzelte;
De hogy ezt a kedvét egy álma elmosta,
Kétszeresen fájdúl Piroska! Piroska!

87

Piroska, Piroska! ez az édes-átkos!
Mindenfele éj van, ez az egy világos;
Ott lehet a hírnév, cser-koszorúk lombja,
Rázza fejét Toldi: „de ha nem ő fonja!...
Ott ez az élet, s rá örök üdvösségül
Másik is: azt mondja: „de ha nála nélkül!...
Minden egyéb úton lelke gyötrelembe
Apad el, mint elvész patak a fövenybe.

88

Oh! folyna e lélek, rohanna magától,
Csak büszke becsűlet ne állana gátul;
Piroska lelkével bizony összefolyna,
Csak adott szó s ál harc szemérme ne volna;
Noha könnyelműen adott szava Tarnak;
Noha dévaj csínje a daliás karnak.
Mindegy! lehetetlen; veséibe véső
Fájdalom ezt mondja: „de ha késő! késő!"

89

Így észre se venné, rendre hogy elhagyták,
A sereghajtók is már szinte haladták,
Ha legénye Bence közülök nem szólna:
Felnéz; kacagástól nincs ami megóvja.
  Furcsa jelenség volt: sárga lován Bence,
Bencén málha-csomó, akar egy petrence,
Nagy lepedő holmi lapitá a lóra,
Látszott is az ember, meg nem is, alóla.

90

Terhe alatt Bence mosolyogva izzad,
Fogait mutatja, mindet a harmincat:
„Jó dolog ám a harc!" még messze kiáltja,
„Keres ott az ember, Nemzetes úr, látja?"
  „Lerakod most mindjárt!" Toldi riad. „Szállj le!
Megveszem." - Ezt hallván Bence sohajt: „ájnye!"
De mit vala tenni? Leraká a gyepre
A holmit; az árát fanyalogva zsebre.

91

Vala ez négy vánkos, egy ócska derékalj,
Ló-vakaró, cingomb egy össze-marékkal,
Vasaló, bőr-lámpás, fövenyóra, balta:
Prága piacán ezt a hősfi rabolta.
  Most jövevény útas szedi majd fel mindet,
Vissza reá Bence hiába tekinget. -
Paripája véknyát érinti a bajnok,
S vígabban ereszti utána a rajnak.

92

S Nagyfaluba vidám képzelete vonta:
Oda már nincs messze új vára, Szalonta;
Ismeri bástyáit, kapuit és tornyát,
Vércse után sokszor mászta hegyes ormát.
  S megriad a kürtszó odafenn, úgy tetszik.
A dobogó hídat elébe eresztik,
Fönn meg az erkélyen hű asszonya várja:
Piroska, Piroska - fészken űlő párja.

93

„Elég is, elég is, - így fűzi magában -
Nekem a hazáért harcolni hazátlan -
Eleget saslódtam becsületért eddig:
Hol két láncsa feszült, az enyim volt egyik.
  Lám az oroszlánnak van hová megtérhet.

Vár szelidebb nőstény réti csikasz férget:
S én a dicsőségben egyedül mint fénix,
Páratlan elégjek?... Ember vagyok én is.”

94

Így Toldi szünetlen győzte magát okkal,
De bizony kevésre ment volna azokkal;
Ha szerelmi tündér csalogató képzet
Nem hordana egyre neki bűvös mézet.
Száll oda, száll vissza; borítja Piroskát,
Lepi bokrosan, mint raj a virágos fát;
Hordván neki azt a sok gyönyörűséges
Szívbeli jót, melynek fúlánkja is édes.

95

Arra nem is gondol, kétségbe se’ hozza,
Hogy a leány őtet ne szeretné vissza;
Őrzi magát büszkén, tudja parancsolhat,
Nap az ő szerelme, mire az süt, olvad,
Érzi Piroskát is, szerelme zamatját,
Mint a virág’ önként fakadó illatját;
Egy szót vele nem szólt - látni alig látta;
De azért egyszer sem jut eszébe: hátha...!

96

Csak ne legyen késő - s nem lehet az, még nem! -
Hazaérve tüstént Rozgonyihoz mégyen;
Megkéri Piroskát, - többi az ő gondja:
Mint a selyembogár, szerelembe fonja.
Azután lábához borúl a királynak,
Lessz annyi kegyelme prágai útjának
Az egész bajvívást dönteti dugába -
Mit neki Tar Lőrinc! szégyellje a gyáva!

97

Ligetes erdőben, kanyarogván hegynek,
Így öleli képét amaz édes-egynek;
Derül-borul arca napos árnyas színnel,
Derül-borul pajzsán a cseh-fejes címer.
Egyszerre sikoltás támad az erdőben,
Lát asszonyi köntöst hamar eltűnőben,
Paripának rengő dobogását hallja,
S élesen a nőnek szakad egy-egy jajja.

98

„Megállj!” riad a hős, s nem várva megálltát.
Sarkantyut a lónak, és oldalirányt ád,
Amerre sikoltás, méndobogás hallik;
Mint sólyom, az erdőn utána nyilallik.
Elő-elő tűnni a lovagot látja,
Akadoz a bokron női személy fátyla,
Ki alélva fekszik keresztül a nyergen,
S bágyadozó hangja el-elhal a berken.

99

Becsületért Pejkó maga tör, mondatlan,
Bár hegyi zord hágón gyors lába szokatlan;
Fut a leányrabló, néz hátra, előre:
Hátra halálára, elül egy tarkőre.
Tarkő tetején áll hegyi-rabló vára,
Fél szeme a Morva, fél a cseh határra:
Kapuján béfordul - s mielőtt betennék,
Utána berobban a hivatlan vendég.

100

Kopja vele nincsen, jó kardja nem éri,
Gyalog, a lépcsőn fel, mind űzve kiséri;
Vágná is utána szüntelen a kardot:
De hogy a lányt éri az ölében, tartott.
Szobárul szobára menekül a rabló:
Toldi alatt egyszer megsülyed a padló,
Nagy tompa ütéssel zúzza magát mélybe,
Borul neki a nap világtalan éjbe.

Ötödik ének

‚Tholdi Miklós ezen igen búsult vala.’

Ilosvai

1

Rozgonyi Piroska föltette magában,
Hogy megtöri szívét fájdalmas igában,
Ketté szakad ámbár, és ha könyez vért is:
Feleségűl mégyen Lőrinchez azért is.
Toldi bosszújára, maga bosszújára,
Szűzet megalázó lovagok csúfjára.
Halni ha lehetne, oh! halni szeretne:
Szűnjön meg az élet, csak a becsület ne!

2

De könnyü halálhoz nincs semmi reménység:
Játszik piros arcán az ifju egészség,
S úgy védi magát a viruló ép élet:
Soha öngyilkosság eszébe se rémlett.
  Ám rózsa lehervad: hervadjon el ő is;
Virági lehullnak: úgy hulljon el ő is;
Kell lassan emésztő szél, köd, aszály, féreg:
Neki a házasság legyen ilyen méreg.

3

Legyen neki undor, ami másnak tetsző,
Ami élet másnak, neki életvesztő,
Legyen neki átok, ami másnak áldás,
Neki nem jegyváltás, de halálra-váltás;
  Menyasszonyi fátyol neki szemfedője,
Menyasszonyi ágya neki teritője,
Maga magát százszor azon elsirassa...
Ezt ha nem gondolta, ezt érzé Piroska.

4

De mikor az első indúlat alább szállt,
Kereste szegény *szív* a fogódzó nádszált,
Azt keresé titkon, éjente-naponta,
Hogy mi után áhit, még neki se' mondta.
  Nem érti Piroska, mi vonja Budára,
Enyhülve miért vár s gondol ez útjára;
Mit maga sem sejt ő: arra van a lejtő,
Minden ohajtását édesdeden ejtő.

5

Ott van, ki szeresse, ott az, ki gyülölje:
Nincs távol, akárhol, maradása tőle;
Mint az Akastyán[99] hegy, griffmadarak honja,
Száz mérföldnyirül is maga felé vonja.
  Hadd lássa hidegnek, vagy lássa betegnek.
Büszkén dacolónak, vagy szíve-szegettnek;
Ne szeresse, szánja, mellőzze, utálja:
Ő pedig elhaljon - de szeme láttára!

[99] Népies geographia szerint, mely a Brunszvik históriából szivárgott népünk közé. Mágnes hegy a tenger közepén, mely minden hajót s egyéb közeledő tárgyat magához ránt. A. J.

6

Csak előtte haljon, a lelkire haljon. -
De hát az a nádszál nem lebeg ott, vajjon:
Ha talán a bántást a lovag megbánta,
S édes szerelemre fordulna iránta?...
  Oh te dacos, bús szív, mely halni akarnál,
Tudod azt, árúló! ki van az udvarnál;
Nyom téged, igen nyom, Toldi lovag bűne,
Mikor a bocsánat egy szódba kerűlne.

7

Rozgonyi is gyakran sürgeti Budára,
Öröme büszkén süt a leány bújára,
Aranyosnak látja fekete felhőjét:
Látja benne csupán háza emelőjét.
  „No fiam Piroska!... lám, igazán mondom:
Bizony *fiam* is vagy, az vagy te, galambom!
Volna fiam hét-nyolc, mindannyi levente:
Nem hozna reám oly becsületet, mint te."

8

Vendége azonban Lőrinc is a háznak
Együtt az öreggel hét számra vadásznak;
Gilice búgástól, szerelemtől ráér,
Nem is azért él-hal, inkább vagyonáér'.
  Ezt is eleinte kegyesen fogadta,
Szeme, szava kincsét fölpénzül od'adta,
Erőltette magát Piroska, hiában:
Vergődhetik immár szava hálójában!

9

Végre az indúlás várt napja közelge,
Már kezde ürülni Rozgonyi ős telke;
Szomorún Piroska az útravalóját,
Rakosgatta, szegény, halálra valóját.
  Mozdúltak is a nagy társzekerek lomhán,
Az utolsó percet mind közeleb vonván,
Mikor a ház régi falusi gazdája
Kocsira ül, s mellé szép eladó lyánya.

10

De nem vala könnyű megválni hazulról,
Repes a hir régen, hogy, elmegy az úrról:
Most az egész vidék ügyefogyott népe
Egyszerre, falunkint tódulnak elébe.
  Tettek olyan áldást, szívreható dolgot -

No hiszen nem lesz több, a világon, boldog
- Csak századik ebből rá örömet hozzon -
Csak ez az „angyal-szép, angyal-jó kisasszony!”

11

Elrobog a hintó, oda is ér holnap.
Szép háza Budán is volt Rozgonyi úrnak:
Azóta se látta nagy palota házát,
Mikor Lajos atyját, Károlyt koronázták.
  Ott vala Csák ellen maga is Rozgonynál;
De, hogy fia nem lett, lyánya se több annál:
Kedve-szegetten ült falun és nőtt mája,
Míg bele új lelket nem önte királya.

12

Nem mozdult vala még Lajos Budavárbol,
Hirdetve alig volt Trencsénhez a tábor;
Mikor a Felséghez Rozgonyi fölére,
S vitte Piroskát is a tiszteletére.
  Bezzeg elámultak: udvara mily fényes;
Urai, szolgái; - maga mégsem kényes;
Igazán, nem látszott a különbség rajta:
Ott kezdte velük, hol Keszíben elhagyta.

13

Nyájason, előre köszön „Isten hoztát”,
Biztatja, ne féljen, remegő Piroskát,
Ki, miként nagy hangos templom alatt járván,
Fél szinte haladni, lesülyed a márvány.
  De csak addig volt ez, míg közelebb értek
Lajos előtt önkint meghajola térdek;
Nem hagyta; Piroskát fölemelte kézen,
S mondá, hogy azonnal bemutatás lészen.

14

Fényes palotában ösi Vizsegrádon
Lakozott Erzsébet még többnyire nyáron,
Mely az uráé volt, Károly nagy királyé,
Ott érezte, hogy ő igazán királyné.
  De felváltva az új palotában is tart
(Melyet fia Budán építtete) udvart,
Övé vala ennek jobboldali szárnya;
Oda ment Lajos be, s a Rozgonyi lyánya.

15

Ül vala királyné, Lajos édes anyja,
Nappali termében, mivel udvar van ma;
Mellette királyok leányai, űlve,
Fő uraké, vagy száz, mind állva körűle:
  Mint a halavány hold, noha sápadt fénnyel,
Elnyomja az apróbb csillagokat éjjel;
De azért nem könnyen hagyja magát egy sem:
Lopva előpillog egy-egy tüzesebb szem.

16

Reggeli kézcsókja, köszönése mellett
Lajos bemutatván, távoznia kellett,
S ott hagyta Piroskát, anyja előtt, térden,
Ki kezét, az ép balt, nyujtotta kimérten.
  Megrezzent a leány eme hideg kéztől,
Bár gyönge, fehér is liliom szép-víztől;
Gyűrüi gyémántján ajka lehét hagyta,
S térdelve, parancsát elvárta, fogadta.

17

Végre királynénak lágyult szeme-éle,
Fodorodott kissé ajka sovány széle:
„Állj fel!” Szava nem volt se szelid, se metsző;
Társai tudták már, hogy az új lány tetsző.
  Vált vele négy-öt szót, nagy-sebesen kérdez;
Azután rendelte fejedelmi vérhez:
Szép Örzsike mellé udvari leánynak,
Kisasszonya mellé a bosznyai bánnak.

18

Míg az öregasszony[100] udvart nem bocsáta,
Szép ujja begyébe tűje hegyét nyomta;
De mikor oszlának, kezdte legott csókon,
S ragadá kézfogva, hosszú folyosókon
  Nem szól neki semmit, nem kérdezi, szóljon:
Csak vitte sebesen, mint madarat sólyom,
Oda, hol tisztán és otthonosan várja
Puha pehely fészke, szép szűzi szobája.

19

Ott szembe magával hevesen fordítja,
Kezeit két kézzel széttartva, szorítja,

[100] Főudvarmesternő, duenna. Régi. A. J.

Néz a szeme közzé hosszasan és mélyen,
Hajolva felé, hogy ajka odaérjen.
„Szeretlek, te leány!” kitörőleg monda,
Miután az ajkát ajakához nyomta:
„Ezt, ezt, a mosolygó, csókravaló szádat -
Hozzá szemeidben az a mély, mély bánat!

20

„Nékem is van nagy búm, - nem bú! fagyok, égek,
Szerelmes vagyok én: szeretem a léget,
Az álmot, az árnyat, a napot, a holdat:
Az elérhetetlent, ki se’ mondhatókat!
S titkolom a légtül, a csapodár széltül,
A naptul, a holdtul, az árnytul, az éjtül:
Rettegek álmomban, elárul az álom...
De, nézz ide! nem fáj: egy szisz ne’kül állom.”

21

Szólt, s míg ez utolsó szavait elmondta,
Szép ujja begyébe tűje hegyét nyomta;
Piroska sikoltott, hogy elveszi tőle,
Mosolyogva hátrált a másik előle.
„Hagyján!” kacagott fel: „hiszen ez már semmi:
Valaha még azt is meg merem én tenni;”
S mint nézi rubintját gyönyörrel az ötves,
Megnézte a csöp vért, s ízlelte, hogy: „édes!”

22

Az nap, egész estig, titkát meg is őrzé,
Szeretni Piroskát Örzse alig győzé:
De mikor jó-későn nyugalomra tértek,
Panasza feltörte azt az erős kérget.
Odafutott hozzá hirtelen az ágyba,
Cseppet se törődvén, hogy a szűz hold látja;
Odafeküdt mellé; csókolta, ölelte;
Gyenge fehér vállát pirosra lehellte.

23

Ott neki meggyónta szívbeli bálványát:
Szereti a földnek koronás királyát;
Ő, kicsi néptörzsök s fejedelem lyánya,
Szemeit a napra, Nagy Lajosig hányja.
Tudja mi lesz vége, ám hadd legyen! ennek
Világa elalszik a vakmerő szemnek;
Tudja, Lajossal már ki van eljegyezve;
De ha nem volna sincs közelebb a messze.

24

Piroska azonban fakadott sirásra,
Neki lett szüksége a vigasztalásra,
Megesett a szive kisasszonya sorsán,
Maga állapotját ahoz elgondolván.
  Gondolta, de nem szólt. Visszás neki - bátor
Szerette, csudálta - Örzse hogy oly *bátor*,
Neki ez a nyiltság vált lehetetlenné:
Úgy érezte, hogy a világért se tenné.

25

Hanem annál többször múlt el olyan este,
Hogy Toldit egész nap nyomtalanul leste;
Lovagok csörtetnek, daliák, apródok:
Csak az az egy nem jött, az az egy nem volt ott.
  Kérdeni szót nem mer. Ám sürgeti apja,
Jegyese, az udvar, a menyegző napja;
S míg egy nap a másra görgeti ón súlyát:
Csak az Isten tudná szíve nehéz búját.

26

Toldi pedig kezde, mélylő torony alján
Ocsúdni sajongó tetemi fájdalmán;
Ellene föllázadt minden ere, tagja:
Erejét, mozgását neki megtagadja.
  Nem tudja, mióta, hol, mi okon fekszik;
Ködös ébrenlétből álomba menekszik:
Álma világosság, szín, mozgalom, élet:
Csupa homály, holt, vak, üres az eszmélet.

27

Hanem, amint egyszer, álmát kicserélve,
Feszíti szemét az alaktalan éjbe:
Feje felett négyszög nap támad előtte,
S emberi hang és szó árad ki belőle.
  Toldi figyel. Lassan mind újraszülemlék
A képzet, az érzet, az eszme, az emlék;
Nyers, durva kiáltás füleit szaggatja,
Melynek szitok, átok, s ez a foglalatja:

28

„Toldi!” - kiált a hang - „bezzeg nagyot estél!
Ott vessz meg, ebanyád! ha még meg nem vesztél.
Tapadjon a bőr rád, mint asszu fakéreg;
Nedves, büdös almon egyen meg a féreg.
  Szüntelen éhség közt, élted alig vonjad,

Táplálja dohos víz elepedő szomjad;
De ne halj meg; sőt élj: amennyi elég lesz,
Hogy halni ohajthass, hogy kínodat érezd.

29

„Ismersz-e? Nem ismersz? Nézz hát ide; nézz meg:
Jodok áll itt, fia ama cseh vitéznek,
Kit Duna szigetjén meggyilkola kardod
S címerben a képét szemtelenül hordod.
  Most fogva vagy, itt vagy az én csaptatómban,
A leányrablás jól ütött ki, valóban:
Ostoba! tudd meg hát, és egyen a méreg:
A *farkas*, a *bárány*: egyhasi testvérek!

30

„Azt hallom, erős vagy: nosza hát döntsd szélyel
Sziklafalú tornyom' vállad erejével;
S híred az égig bár, csillagokig szálljon:
Nosza próbálj onnan kirepülni szárnyon!
  Ott vesztél, cudar, ott! Nem férfi bosszúja
Temeti el híred, de leányzók gúnyja,
Kik veled a tréfát kezdik erős lúgon:
Jer, apád gyilkossa te rabod lesz, húgom!"

31

Toldi kezét nyújtá míg e beszéd tartott,
S egyre hanyatt fekvén, motozá a kardot,
De fájt keze szörnyen; tapintva, sokára
Ráakadott, épen a markolatára.
  Gondolta, derék lesz, mentiben a szónak
Torkába hajítni a szidalmazónak:
Nem birta fel; amin nagy nehezet búga,
Ezt hallva, rikoltott Jodok ádáz húga:

32

„Élsz hát!... no csak élj is! örökre se bánnám
Emlőmön az élted táplálni kivánnám;
Gyűlölném a halált ha kegyelmet adna,
Boszum éh torkából hamar elragadna.
  Bosszúval örökre kapcsolva leendel
Hozzám, deli hű férj! mint más szerelemmel;
Ez a „holtomiglan", - ez a „holtodiglan":
Elmondod-e, Toldi? nem mondod? ez így van!

33

Van-e mátkád otthon? nőd? gyermeked árva?
Soha nem borúl az apja sirhalmára!
Vakká sírja szemét a kedves utánad,
S könnye kifogytával maga is elszárad.
  Nem, nem! dobja magát dögleletes kéjbe,
Nevedet hurcolja bordélyok ölébe:
Ölével a híred öli minden éjen:
Koldus gyermekid is megköpik útfélen!”

34

Toldi felelt még egy tompa nyögő jajjal:
Eszébe jutott a tiszta fehér angyal,
Ki ragyogó tündér lakosa lelkének,
S kitől gonosz ármány így különíté meg!
  Össze csikorítá foga éles malmát,
S ha mi felülmúlja mostani fájdalmát,
S enyhíti szerelmét: dühe az, hogy’ álljon
Bosszút eme rablón s neme-hagyott lányon?

35

Cseheknek azonban császári királya
Hada romlásának már végire jára:
Hogy esett, mint történt serege gyors veszte,
Mely idegen tábort Prágáig ereszte.
  S megtudta előbb is, nagyra nyitott szemmel,
Hogy tájára sem ért annak magyar ember,
Kivéve Lajossal az udvari falka,
Mely a réműlt várost neki elfoglalta.

36

Megtudta továbbá - s mérget, epét forral,
Hogy népe csatát sem mert állni Aporral,
Nem is ütközött meg viadalra szállván,
De *meg* az ellenség erején és számán.
  Mint szembe dobott nyáj, eredett futásnak,
Sarkát az ijedség tapodá egymásnak.
Nyil-, kopja-süvöltés riogatván hátul, -
De nagyobb kárt valla rablók csapatátul.

37

Tudnillik, a bércek zordon keselyűi
Zsákmánynak előre kezdének örűlni;
Cseh-Morva hegyekben vala rabló fészkek
Lecsapni a völgyre idején nem késtek:
  Fogadák a rémült szaladókat szembe,

Szorították tűz-víz két gyilkos elembe;
Sokat önvérükből leölének harcon,
Sokat elfogdostak, hogy eladják sarcon.

38

Ezt hallva cseh Károly, birodalmi császár,
Hogy allatta így foly gonosz embervásár:
Megszégyellte magát, s udvara láttára
Fogadá keresztes kardmarkolatára:
  Hogy lakomán kelyhet szűz ajka nem érint -
„Hogy, volna fiam bár, vagy rokonom vérint:
Hüvelyébe addig vissza se' száll kardom:
Valamíg a rablót egyig ki nem irtom!"

39

Zászlós hada mindjárt, rendeli, begyűljön,
Nemes, a közjóra, mind lóra felüljön, -
Királyi személyben maga tábort járat,
Megvíni had által minden olyas várat.
  Azonban e harc most mit érdekel engem,
Ki nem a jó császár érdemeit zengem?
Neki dicsőség, ha kipusztul a féreg; -
Én Toldihoz ismét; az enyímhez térek.

40

Jodovna, ki esküdt megtorlani apját,
Éh-szomjan elölni nem siete rabját;
Ő maga titkon is ápolta, hogy éljen,
Bort neki, jó étket, bocsátva kötélen.
  Mondotta, bosszúját halasztja továbbra.
Hadd álljon először hős betege lábra,
S mikor a természet dúl-fúl, zsarol önkint:
Gyötrelmeit akkor neveli csöppenkint.

41

Fel is üdült Miklós hihetetlen gyorsan;
Ereje kész orvos, vére csupa balzsam:
Valamint az erdők viharedzett vadja
Sebeit egy-két nap éppé nyalogatja.
  S vele üdűlt vágya, bizalma, reménye:
Hogy e pokol undok, fekete kéménye:
Bizony egy óráig sem tartja le fogva,
Csak erő gyűlhessen e béna tagokba.

42

Mihelyest elhagyta feküvő szalmáját,
Kezdé tapogatni börtöne homályát
Ha valamely bézárt ajtóra találna,
Melyet kifeszítsen nekivetett válla.
  Nem lelt; csupa kőfal, ameddig eléri,
Bontani kardjával hiába kisérti,
Megásni alólrul kísérti hiába:
Kőszál gyökerébe van börtöne vágva!

43

Föl néz: a sötétség oszlopa elnyomja;
Szét néz: falak által szorul össze gondja,
Nem látja, de érzi, meredeken, szűkön:
S elfutja szemét egy kínos, keserű köny.
  Letörli a cseppet: türelem! azt tartja:
Hosszu időn lépcsőt majd ró neki kardja;
Szikrázik acélja visszarugó kőben -
S diribre-darabra szakad a kezében!

44

Toldi vitéz áll most két puszta marokkal,
Megrázza sörényét riadó haraggal;
Dühe tetőpontján harap önkarjába,
Hogy minden ereje hiába, hiába.
  El kell veszni tehát, becstelenűl, gyáván!
Temetve, feledve pokol éjszakáján!
Ama mennyországtól küszöbén elválva!
S mindezekért bosszut - még bosszut sem állva.

45

Ekkor az áldott nap' egy sugara folyt rá:
Szőke piros arcát Jodovna lehajtá
S leszólt neki halkan a néma sötétbe,
Kétfelül a hangot tenyerivel védve:
  „Toldi, fölépűltél: azt köszönöd nékem,
Meghozta erődet jó italom, étkem;
Gyilkosa nemzőmnek! gyermeke táplála:
Meglátom, e jóért van-e benned hála.

46

Többet is, oh bajnok!... szabad úrrá tészlek,
Jodok elment, s éjjel hazajő, mint részeg:
Jodokot én éjjel meg ölöm az ágyban,
Mert nem tudok érted hova lenni vágyban.
  Esküdj meg, enyim léssz; - ha nem akarsz nőddé,

(Lásd szép vagyok, ifjú), kívánj szeretőddé;
Kincs van e várban sok; gyere, vígan éljünk:
Az erő, a szépség sokasítsa kéjünk.”

47

Toldi csak elszörnyed ez iszonyú lányon;
Feledé, hogy cselből ily alkura álljon,
Nem is jut eszébe, de hiába jutna:
Az őszinte bajnok még úgy se’ hazudna.
„Máglyára boszorkány! heh! aki feláldott...
Várj! kapjalak egyszer kezemre!...” kiáltott,
És rázta fel öklét, egyebet sem mondva -
Erre, keselyűként süvölte Jodovna:

48

„Rothadsz te lovag hát! érzem is a bűzöd:
Ám lásd boszumat, ha szerelmem elűzöd.
Könnyen elengedtem apám megölését,
Testvérem eladnám - egy hév ölelésért:
Neked az mind nem kell:...! Bosszu tehát, bosszu!
Mán kezdve halott vagy, de halálod hosszu;
Eleven rothadsz meg: de magad kerested:
Nem lesz soha másé, ha enyim nem, tested!”

49

E szókkal az ajtót dühösen lecsapta,
Vígasztalan éjben Toldi vitézt hagyta,
Fekete éjfélnél is feketébb gondban.
Az idő jel nélkül sietett azonban.
Fényes nap az éjjel dali táncát lejti:
Toldi, melyik másik, soha nem is sejti;
A szép tarka világ neki egy sötétség,
Örvényzik alatta feneketlen kétség.

50

Majd örökös éh-szomj gyötrelmei jőnek,
Bőjtjei mind hosszabb, sanyarúbb időnek;
Előre az étket meggyűlöli orra,
S vissza fanyalodik bizonyos undorra.
Képzelme Piroskán enyhűlni se’ szállhat:
Elnyomta az embert benne dühös állat;
S mennyei lelkében ha nem esett kár még:
Környékezi azt is őrűletes árnyék.

51

De mi ez?... pokolnak szakad-e rá torka?
Hull rá a magosbul üszög és sziporka,
Lát odafenn lángot kavarogni füsttel,
Veri fülét nagy zaj: az itélet jött el?
  Mint éhes oroszlán Dániel vermében:
Bömböl egyet, szörnyűt, börtöne mélyében,
Megrendül a szikla beléje tövestűl,
S mennydörgve hat a nagy zsibajon keresztűl.

52

Meghallotta - ha csak mellibe rezdűlt is -
Még akit az anyja föld-siketen szűlt is;
Emberek a hangra nosza jőnek-mennek,
„Kell lenni - kiáltják - még ott elevennek!”
  Útat egész addig irtanak a tűzön,
S kötelet dobván, mit derekára fűzzön:
Toldi az Isten szép ege alá jő fel,
Szabad levegőjét méri tág tüdővel.

53

Tőlük az egész sort nyomba’ megértette:
Hogy Károly a rabló kapuit bevette,
Fészkébe Jodoknak hajíttata csóvát,
S meglelte hugostul már az akasztófát.
  Látta is út közben - s bosszús vala Toldi,
Hogy bosszuját rajtok nem tudja kioltni;
Mégis elirtódzott szeme ily látványtól:
Csúnya bitón függő szép ifju leánytól.

54

„Ugy kell neki!” mondá Toldi vezetője,
„Buja zsivány volt ez, holtak szeretője:
Ifjakat elrablott s megölé a karján:
Tízszerte Jodoknál gonoszabb volt e lyány.”
  Jó Toldi azonban táborhoz elére:
Lakoma állt épen, ez nap örömére;
Kínálták, le is ült; volt sok ital, étel;
Versent bizony a hős falatoza héttel.

55

Azután császárnak színe elé járul,
Röviden szép szót tesz mostani sorjárul:
Hogy a neve Toldi, - Toldi, Lajos híve;
Most e cudar rabló mit tőn vele, íme!
  „Felségedet - úgymond - én csak azon kérem:

Hadd bizonyítsam meg régi jeles hírem!
Valamennyi rablón boszumat hadd töltöm:
Nevemen ily csorbát ne hagyjak e földön!”

56

Megörült a császár, kapva-kapott rajta,
Mert Toldi nevétől zeng mindenek ajka;
Bizonyos! a rablót ez elirtja szörnyen:
Keze alá adja serge javát: menjen.
Ott a zsivány haddal Toldi hogyan végez,
Vonatja karóba, kötteti kerékhez:
Jobb az idők fátylát rá visszaterítnem;
Csak az útjokból még ez egyet említem.

57

Történt, mikor egy szép ligeten menének,
(Csuda volna, ha nem megesett történet),
Paripa-nyerítés vihog egy bokorbul:
S Toldinak a Pejkó csak elibe fordul.
Nyerge azonmódon, s minden egyéb szerszám,
Kétkéz kardja is ott lóg vala nagy pajzsán;
Bántani (oly vad volt) száz *brátye* se merte:
„Ember vagy!” a hős mond, s csókolta, ölelte.

58

Ülj fel, lovag, ülj fel, az okos jószágra;
Röpülj haza röptön szép Magyarországra,
Hagyd te a rablókat, ne keresd a híred:
Boldogságodat úgy még tán utoléred!
De, noha szerelme kétszeresen vonja:
„Nem lehet! addig már lehetetlen” - mondja,
„Valamíg a rablót rendre le nem vágom:
Hogy csúfra ne légyek idegen országon!”

59

Várhatja Piroska Toldi megérkeztét,
Nyomhatja fejével ablaka keresztjét,
Szép szemeit nappal nézheti fájósra,
Sírhatja ki éjjel, mint a piros rózsa:
Hősök az udvarnál noha jőnek-mennek;
Egy se’ hoz enyhűlést e szomorú szemnek
Még amelyik távol olyan is, egy szálig:
Közeledvén, az is idegenné válik.

60

Nem állhatta tovább: reszketve, pirúlva,
Szép Örzsinek egyszer nyakába borúla:
„Ne nevess ki érte szép Örzsike, lelkem!
Ha valamit kérdek, ne itélj meg engem:
Ím a leventék, mind harcból haza jöttek,
Lenn, a pesti mezőn, tábort is ütöttek:
Toldit az udvarnál mégis sose látom;
Rokonom pedig ő, az anyai ágon."

61

„Jaj, te szerencsétlen!" - felel a bán lánya,
„Nem rokonod, látom; itt a fejem rája;
Szereted, mint én azt... s kínja szerelmednek
Annál gonoszabb, ha máshoz erőltetnek.
De ne búsulj: a föld gyomrának alóla
Ide teremtem, vagy bizonyos hírt róla;
Csak valld be!" - Szegénynek szót kelle fogadni.
Nem merte, nem tudta, nem bírta tagadni.

62

Mindjárt a kisasszony kész ürügyet formál,
Kezd nyomozást titkon az egész tábornál:
Toldinak, úgy mondák, fegyvere-hordója,
Ha valaki, az tud bizonyosat róla.
S nem nyugovék Örzse fondorlatos ésszel
Míg szembe' nem álltak jó Bence vitézzel,
Ki, midőn a kérdés velejét meghallá,
Ily egyenes választ teve azonnal rá:

63

„Hát, kérem alássan, annak ez a sorja:
Hullt bizony ott a cseh, akar a pozdorja,
Magam is vagy húszat tudom elapróztam,
Pedig én csak gazdám szemetén tallóztam"
„Jó, jó!" - nevet Örzse - „nem az itt a kérdés",
Látszott, a vitéznek hogy ez a szó sértés;
Többi viselt dolgát elnyelte morogva,
Azután így szólott - ujra beléfogva:

64

„Nos, hogy kiraboltuk Prága jeles várát;
Mennyi özön kincs volt! csupa gránát, skárlát.
Kopjával az ember singjét neki mérte -
Igaz, hogy a gazdám megfizetett érte -"
Örzsike még egyszer a szavába vágott:

„Elhiszem, ifjú hős, nagy daliaságod;
De Toldi felől szólj: hova lett? hol vált el?”
Mire Bence kissé boszusan kiált fel:

65

„Ejnye, hiszen mondom! arra jövök épen! -
Hát biz az úgy történt, akar a mesében:
Egy rengeteg erdőn hogy lépve haladtunk,
Hát egyszer a föld is rázkódik alattunk.
Nézzük, micsoda ló, miféle sikoltás:
Hát a király lyányát viszi egy nagy órjás;
Utcu! egyéb sem kell a nemzetes úrnak:
Utána ered; mint az agár a nyúlnak.

66

„Szorítá a Pejkó: de a másik győzte;
Rajta! no most Pejkó!... de már megelőzte;
Útakon, út nélkül; völgyön le, hegyen fel:
Ameddig az ember kísérheti szemmel.
S nosza befordulnak odafenn egy várba:
Mire odaértem, kapu be volt zárva;
Váltig zakatoltam, nem eresztettek bé:
Azóta se láttam jó uramat többé.

67

„Három egész nap egy útba eső csárdán
Szomorún kuncsorgék, Toldi vitézt várván;
Azután a tábort siettem elérni:
Ejh! a nemzetes úr - van is ott mit félni!
Megölé az órjást, tudom, egy »muk« nélkül,
Azt a deli tündért vette feleségül;
Süvei most már mind hercegek, királyok:
Üthetik a nyomát idevaló lyányok!”

68

„S vajon így történt ez?” Örzsike próbálá:
„Fogd ez az erszény, de megesküszöl ám rá!” -
„Már hiszen, az órjást nem mondhatom, a volt -
Bence felel - csakhogy maga, lova nagy volt;
A királyleányt is: az-e, nem-e épen?
Nem tudom, - eb volt a keresztelőjében!
De hogy a történet valóigaz; erre
Esküszöm az élő nagy örök Istenre!”

69

Így Bence az ötven aranyat megkapta,
Vergődni Piroskát sebeiben hagyta,
Mint lelövött gerle vergődik az aljon;
S kit Örzsi se' tudta mivel vígasztaljon.
  Toldinak ezt nyilván hirdeti kalandja:
Nagyobb neki annál a legkisebb gondja,
Árva Piroskához hogysem haza térne,
S kezihez békülve, bocsánatot kérne.

70

Oh hányszor, ijesztő éjein, úgy tetszik:
Hogy vérben előtte, fagyban a hős fekszik,
Idegen bércek közt, elhagyva, feledve,
Végig se' siratva, hanttal se' temetve!
  De megint jő perce, még iszonyúbb ennél,
Egy gondolat, amely keserűbb mindennél,
Melyhez ama kínt is nyugalomnak véli:
„Él, él: de világát nem *teveled* éli!"

71

Oh hányszor, a két szűz kebelét, hab hányja!
Vajh mitevő légyen a Rozgonyi lyánya?
Néha egy-egy tanács indul egész hévvel,
De maga a szóló megakasztja *dé*-vel.
  „Hátha bizony... jaj de! - Tudod-e mit?... áh de!
Hát a királynénak elpanaszolnád-e?"
„Nem!" felel a másik, hirtelen és bátran,
„Lyánya ha volnék sem! én árva, anyátlan."

72

Megragadá Örzse kezeit társának:
„Igazad van: bűn itt érzeni a lánynak!
Itt csak ez a sok dísz, fagyos és szent pompa
Vagy képmutatónak kell lenni naponta.
  Nem szólni, de nézni: nem nézni: pirúlni;
Gondolatot színnel, hanggal elárúlni:
S valamit csak sejtsen a királyné róla...!
Nem hiszem, éltében fiatal lett volna.

73

„Szabadúlás módja nekem immár készen:
De te oly félénk vagy, leány vagy egészen:
Úgy-e, te nem mernél... ily viruló korba'...?
Boldogtalan! *élj* te; menj te kolostorba!
  Nyersz a királynétól dícséretet ezzel,

Mátkai nyűgödből, egy szóra, menekszel;
(Elválasztana, ha már hitvese lennél:)
Semmi egyéb útat nem képzelek ennél.”

74

„Oh!” - nyögte Piroska, lelki könyűt sírva.
„Azt az öreg embert nem viszem én sírba!
Nem élne az régen: a remény táplálja,
Hogy lesz örökösse, támad unokája.
Most a kegyelemszó felfújta reményét,
Hogy visszaörökli háza letűnt fényét:
Oh, e buborékkal élte is elpattan...!
Szívem’, rántsa ki bár e kéz: *odaadtam*.”

75

S látva, hogy az ellen, amit sorsa végez
Nincs menedék földhöz, irgalomért éghez:
E gyönge teremtés, Piroska, ezentúl
Kezdte magát törni a kötelességhez.
Megnézte merően azt a sötét pályát,
Míg szeme apránként megszokta homályát;
S addig erőltette a mosolyt arcára:
Szívébe is olykor lehatolt sugára.

76

Mire alig látszott eddig ügyet vetni,
Most látszik a munkát szinte siettetni;
Hetek óta foly már - nagy készület ímez:
Mind az egész udvar neki varr és hímez.
Piroska az éjből is nappalt csinálna,
Érdekli fölöttébb az utolsó pálha;
Sürög-forog, intéz, maga szabja, bontja:
Oh, csakhogy e gondtól csilapodnék gondja!

77

Csak mikor eljött a legutolsó éjjel,
Órjás bizonyosság zuhanó terhével,
Borult le magános hajadon ágyára,
Sírt az el-elfúló forrásviz módjára.
„Anyám, jaj anyám!” - így szakad a szó tőle -
„Mért kelle sietned oly hamar a földbe!
Vagy, már ha le kellett kora sírba szállnod,
Mért oda nem vitted árva kicsiny lányod!

78

„Oh, mert, ha te élnél, bizony én is élnék,
Ami velem történt, soha nem történnék;
De mit tehet a lány, árván, növeletlen,
Kemény férfiak közt, elhagyva, egyetlen!
Oh nézz le, tekints le amaz üdvösségből,
S ha van egy balzsamcsepp földi reménységből,
Ha van ott irgalom, kegyelem számomra:
Boldogtalan szívem enyhítsd nyugalomra!”

79

És felimádkozván hajnali mécs mellett,
Enyhült is. Azonban készűlnie kellett.
Vidor ifju lánykák fülébe csevegnek,
Eleven bábjáték az ilyen ezeknek.
Öltöztetik immár gondos, ügyes kézzel,
Kiki boldogságból lehetetlent képzel:
Azt hiszi, nem kell több, csakhogy *angyal* légyen
A menyasszony s mindjárt menyországba mégyen.

80

Még aznap örökös szent fogadást tőnek
Oltára előtt a kereszten függőnek;
Ott van a királyné ragyogó udvarral,
Ott Rozgonyi, büszkén a daliás Tarral.
Piroska kicsinybe hogy holtra nem ájul,
Erejét kölcsönzi ősz atyja hajárul,
„Szívből, szeretetből!” - rebegi - hozzá mén...
Add istenem, e szó legyen igaz! Ámen. -

81

Őszi levélhullás szomorú szakában
Ballag haza Toldi, tűnödve magában:
Kiölé a rablót az utolsó házig,
Most, bosszuja hűltén, szíve lohad, fázik.
Levele császárnak s gyöngyös adománya
Terheli a tarsolyt: jaj de mit ő bánja!
Szemeit csüggeszti lova lába mellé,
Mintha sok elvesztett idejét nem lelné.

82

Kérdezni madártól, nem meri embertől,
Reszket is a hírért, reszket is a hirtől;
Ki láncsa szegezve rohanna veszélynek:
Félve halad szemközt a budai szélnek.
Ne beszéld ki, bús szél! haraszt ne susogd el!

Bérci magas visszhang állj elibe, fogd fel!
Ne hallja korán meg ami úgy is késő:
Mily messze szakadtak, az a leány és ő!

83

Budára beérvén, kerülé az udvart;
Félre-zugon fekvő kicsi házához tart,
Hol Bence uratlan henyeségben várja
S kis varga kapusnak cincog citerája.
  Toldi se' kérd sem hall újságot ezektől;
Bár köhögős Bence csupa jó hírektől,
De minthogy urával szóba se' mert állni:
Aranyait kezdé ravaszul számlálni.

84

Toldi csak elnézte neki egyszer-kétszer,
Végre nem állhatja: „Nosza, hol tevél szert,
Te semmirekellő, e tömérdek pénzre?"
Bence odanyujtá, hogy emelje, nézze.
  „Jaj, nagy uram! - mondá - sora van mindennek
Keresték, nagy uram! az a sora ennek;
Ahol az úr kedves, ott ebe is kellő...
De hallgatok inkább - én semmirekellő.

85

Így Bence magából kiszedé kérdetlen
Hogy valaki Toldit szereti kegyetlen,
Valaki, de még ki! nem akármi lány a:
Kisasszony, az is fő: bosznya király lánya!
  Toldi riadtában majd holt-eleven lett:
Tudta Piroskát, hogy lakik Örzsi mellett;
Nem volt vele másik? kérdezte szorongva:
„Volt; az, ki megesküdt, minap a templomba."

86

S nem nézve haragját förgeteges éjnek,
Toldi rohan, száguld, mint kóbori lélek;
Birkozik a széllel Buda nyilt utcáin,
Havas eső csattog, sistereg orcáin.
  Mint a kavargó szél azt mit az ég hullat:
Úgy söpri alá s fel őt is az indulat;
Keblét a zimankó meztelenül járja,
Veri nagy hullámit haja sötét árja.

87

Mint farkas az aklot kerűlgeti éhen,
Körmöli a földet és rugja dühében:
Úgy őrzi kivűl ő a Rozgonyi házat,
Néma hideg kőtől dühösebbre lázad.
  El-elrohan olykor s vissza megint újra,
Fejével a falat döngeti és fúrja:
Jaj, ha szegény Lőrinc most elibe lépne!
Ne hagyd, uram Isten, most esni kezébe!

88

Így Toldi bosszúját tehetetlen ontá
S mire a föld vére összefagyott csonttá,
Felvirrada ő is, dühe alábbhagyván,
Valahol egy korcsma utcai kőpadján.
  Nem aludt, zsibbadság nyomta csak el kába -
Ocsúdva, leszállott önön bús magába:
Ott lelte *hibáját* nagy bánata mellett,
Hogy senkire vádat másra nem emelhet.

89

S érezte, hogy el kell bujdosnia messze,
Ahol az új párnak híre-nyomát vessze;
Beűlni Szalonta mord falai közzé,
Piroska felől még álmodni se' többé.
  A reggel azonban szélesre kinyílott,
Észrevevé Miklós, hogy rosz helyen ül ott
Felvánszorga tehát, s hazafelé menve
Kit lát? a Piroska férjét, vele szembe.

90

Toldi el akarta kerülni; de Lőrinc
Örvend neki mindjárt, keze messziről int,
Arca ragyog; Toldit üdvözli, kiáltja:
Nincs hova előle menekülni, látja.
  S Lőrinc odaadná neki lelkét-testét,
Hívja, hogy ők hárman töltsenek egy estét,
(Rozgonyi most úgy sincs itthon az ifjakkal:)
Toldi csak ezt mondá szigorú szavakkal:

91

„Ne híjj te magadhoz, ne, se ma, se máskor;
Tudod-é mit mondtam neked a viváskor?
Ha te rosszul bánnál - mitül Isten őrizz'! -
Ne híjj te magadhoz soha engem, Lőrinc!"
  De amaz dicsekszik s bizonyítja hévvel,

Mily boldogan élnek szép ifju nejével;
Lássa, tapasztalja: lehet-e már szebben? -
Ámbár hazudott is Lőrinc, nem is, ebben.

92

Piroska sokat tőn - majdnem lehetetlent,
Elnyomni szerelmét, az első egyetlent;
Büszkébb vala, mintsem tűrne olyan dolgot,
Hogy a világ előtt ne legyen ő boldog;
Az eskü is immár neki erős gyámol,
Az a reménység is mire apja számol;
A vérnek is abban lehet egy kis része:
Nem epe a mézes hetek ifjú méze.

93

És ha talán Toldit soha meg ne lássa:
Beállhat idővel szive gyógyulása;
Marad ugyan sebhely: megérzi halálig,
Ha az időjárás komorabbra válik. -
Szó nélkül a bajnok búcsut vesz azonban,
Haza érve, Pejkót nyergelteti nyomban;
Estig az érc zablát marja szegény pára:
Ő ólba megy akkor, Toldi - lakomára.

94

Egyszer, csak ez egyszer - de mit ér, mit használ!
Látni Piroskáját - jaj! nem övé az már;
Tőle hideg búcsút - azt sincs joga venni;
Egy néma sohajtást - jobb oda se menni.
Hátha szilaj vére - de galamb lesz, bárány;
Váljon meg örökre - meg, ez egy perc árán;
Keserűbb lesz akkor - legyen! azt szomjúzza; -
Így habozott a hős: de az örvény húzza.

95

Piroska szivét is szaporán döbbenték
Ura dicsekvési: ki a mai vendég;
Véré-hagyott ajkát emelé tiltóra:
De a beszéd elhal, nem veheti szóra.
Egész nap az Istent mind csak azon kérte,
Hogy Toldi ne jőjön (hisz' úgy sem igérte);
S egész nap a szívét mind csak azon kapta,
Hogy, ha felé sem jön, megreped miatta!

96

Az az egy pillantás, amaz első édes,
Marcongló, iszonyú, de gyönyörűséges.
Repeső, örvendő, bánatos és bánó,
Felelő és kérdő, viszont szemrehányó;
  Tilos, ámbár büszke egy isteni jogra,
Kárhozat', üdvösség' mennye, sötét pokla.
Kétségbe-esés, hol odavész test, lélek:
Az az egy pillantás ezt érzeti vélek!

97

Elmúlt valahára az az egy pillantás:
Észre se' vőn semmit a kenyeres-pajtás,
Kinek a boldogság mind nyelvire tódul,
Se hallva se látva sok fecsegő szótul,
  Volt idejök lassan maguk' összeszedni
Lassan a beszédnek közzé elegyedni:
„Így, az idő, termés" - „úgy, a lovak, harcok -"
Ami belül forrong, elföldheti arcok.

98

Étel-ital közben Miklós szive zsendül
Vérmes egészségtől, bortul, szerelemtül;
Iszik az új párért, hogy ihassék *érte*:
Nem bánja, ha Lőrinc oda van is értve.
  S mikor a szép asszony, poharát elvéve,
Márt nevető rózsát aranyos fényébe;
Megfeledé szinte hosszu örök búját,
Élvezi mit a perc öntudatlanúl ád.

99

Asztal utóján már kedvökre lakoznak;
S ím, erdei süldőt, büszke vadat hoznak,
Mint eleven, nyujtó-deszkára hasalva,
Bőre piros páncél, szájában egy alma.
  Tar nekigyürkőzött a gazdai késsel,
Esett neki visszán szelnie bal kézzel:
„Addsza" kiált Toldi, s elkapta nevetve:
Elereszté Lőrinc, sanda szemet vetve.

100

Akkor - nem tudom én mely csintalan ördög,
A kis bor-e, melyben ajaka megfördött,
Vagy az érzés, a már eltemetett, régi,
Súgta Piroskának, hogy ezt mondja néki:
  „Édes uram, mért is tetteti kegyelmed,

Kíméli a *jobbot* a *bal* keze mellett?
Tudom én, jól láttam, mire képes jobbja:
Hát a *viadalkor*, az utolsó kopja?...”

101

Lobbot vete Lőrinc nagy-hirtelen erre,
Képe vörösebb lett mint a malac bőre,
Bal keze meglódult akaratja ellen
S visszacsapá a szót, az eredő helyen.
Vért - amitől ajka majd szinte kicsattan,
Vért foga a nőnek serkeszte legottan;
Rámered egy percig sáppadt meredéssel -
S nézi vadul Lőrinc Toldit a nagy késsel.

102

De hamar - mint döbbent őze vadon tájnak,
Iszonyát felfogván az ijesztő tárgynak,
Visszagurul mintegy teste körül, s száguld,
Tüske, bozót, sűrű neki jó országút -
Iramodék Lőrinc egy közel ajtóba,
Mely sehová sem visz csak a benyilóba,
Honnan egyéb út-mód sincsen menekedni:
Ablakon útcára kelle magát vetni.

103

S mint szeme a prédán megáll fenevadnak,
Vesztegel egy kissé, cimpái dagadnak;
De futni ha látja, önkénytelen üldi:
Csörtet amaz után rettenetes Toldi.
Eléje Piroska könyörögve lebben,
Esdekel uráért szép neje legszebben,
Kezére omolva, mély fekete szemmel
Néz rá föl, ijedten, kérve, szerelemmel.

104

Látja ölén Miklós a szép szelid arcot:
Haragja szivéből nyomon elviharzott,
S mint fekete felleg a lemenő naptól;
Egyszerre pirossá hajnalodék attól.
Kebeléhez vonja rejtező orcáját,
Szorítja, öleli tilos mennyországát,
S lehajolván sűrű, önfeledett csókra,
Közben susogását így tördeli szókra:

105

„Jer! - hévvel, erővel zúdítja lehellve:
„Jer velem - elviszlek - paripám nyergelve -
Oda hol még szellő - nap fénye se leljen -
Megvédlek egy ország - mind a világ ellen!”
Piroska e szónál vette magát észre,
Mint gyönge bogár, mely keveredett mézbe;
Kibontakozott és rebegi esdőleg:
„*Becsületét* védd meg, oh lovag, egy nőnek!”

106

Ott remeg a szép nő, - nem üvölt, nem jajgat,
Segély kiáltásra nem nyit zajos ajkat,
Reszket, halovány mint a liliom szirma:
Jól érzi, hogy ellent állani nem birna.
Ám Toldin erőt vesz keserű józanság,
Az előtte verdő nemes ártatlanság,
Ki lovagnak hívja... mintegy *maga* ellen!
Becsületének hogy védelmire keljen.

107

Most látja először - *igazán* most tűne
A bajnok elé rút, rettenetes bűne,
Mire csak gondolni borzalom, utálság:
Egy szerető szívet hogy tört meg az álság.
Törjék hát!... riadá - az övé is törjék:
Élve, pokol minden kínjai gyötörjék!
Nagy keserű búgás leve búcsuzása,
S ment, hogy soha többé Piroskát ne lássa.

Hatodik ének

1867[101]

‚Gazdagsággal való rakott sírt felbonta.’

Ilosvai

1

Piroska... ez a név! jaj nekem, ez a név!
Hogy tipra keresztül egy boldogtalan év
S közel a másiknak fele is már rajtam,
Mióta e dalra kulcsolva van ajkam!
Még az se merészelt - a *panaszos* ének
Enyhületet hozni az apa szivének:

[101] Leánya halála után vette elő újra költeményét. Az évszám és az első strófák erre utalnak.

Egy szomorú kőre űlt szárnya-szegetten
S néma didergéssel gubbaszta felettem.

2

Piroska! leányom kis árva leánya!
Kedvesem egyetlen kedves maradványa!
Ki neved a költő ámaiból vetted,
Anya így szólítván, csecsemő-szülöttet:
  Baljóslatú névvel jöttél te világra!
Oh, le ne szálljon rád még jobban is átka,
Hogy sorsod azéhoz közelítsen gyászban,
Kit képzetem alkot a Rozgonyi házban!

3

Hamar elment tőled, kora előtt ment el,
Alig ösmerkedvén „a kis idegennel";[102]
S te nem ismerhetted bús életed árát:
Amaz elporló szív teljes-egész tárát.
  Sínyleni - oh, hogy ne? *már* sínyled anyádat.
S veled együtt nő majd a csecsemő bánat;
Hanem, amit vesztél, nem érted egészen:
Emléktelen emlék, egy üres hang lészen!

4

Egy üres hang! ő! ő!... S hol ecset-, vésőnek,
(Mit emberi vad dölyf gúnyol teremtőnek)
Hol van a toll, a szó művészi hatalma,
Életre idézni ami neked halva?!
  Fogsz írni magadnak róla hiú képet,
Összerakosgatván sok külön emléket:
Hanem az a kép már merő idegen lesz;
Boldogtalan gyermek! *a te anyád* nem lesz.

5

Mi haszna, mi haszna!... az a vidor élet,
A szép kis ablakból kisugárzó lélek.
Mely, mint kicsi csillag, haj! rövid ösvényén
Beragyogta körét, *egyedül* önfényén;
  Az a komoly érzés játszi kedély mellett,
Melyért idegennek is szeretni kellett;
Nyilt szív, ajak és arc, nevető nagy kék szem...
Róla vetett árnyék: de nem ő az mégsem.

---

[102] Felejthetetlen Juliskám szívreható kedves tréfája. „Te, kis idegen!" szokta mondani csecsemőjének az első napokban; nem sejtve még, hogy mint *tőle* „idegen" fog felnőni. A. J.

6

De talán még jobb így: legyen inkább zárva,
Előtted az a sír, kedves kicsiny árva!
Te csak a felszínen, virágain játsszál,
Legyen a gyász könnyű mely örökbe rád száll.
  Élj te!... hisz ő jóslá haldokoló szájból:
„Itt, itt a halál van: *vigyék a halálból*!”[103]
Soha ne értsd a bút, mely ide van írva:
Vigyük a te részed, mi öregek, sírba. -

7

Piroska, szegény szív! egyedűl s kietlen
Maradott, hogy Toldi fölverte kegyetlen
Mint a virág, melyet zivatar elgázol,
Kókadva lehajlik, letörötten gyászol;
  Harmat esi: rothad, sugár üti: sorvad,
Könnye csak emészti, szerelemtől hervad:
E tüzet ama víz éleszti, nem oltja,
E vizet áma tűz nem issza, de ontja.

8

Még ajakán a csók, a bűnös, a bűvös;
Ki tudja, mikor lesz annak helye hűvös?
Még hitető szónak fülében a zajja:
Lessz-e idő, vajjon, mikor ezt ne hallja?
  „Jer, jer!” az édes hang csapja fülét: „jer, jer!”
Melegíti arcát kárhozatos gerjjel:
Oh, bújni, pirúlni, a földbe sülyedni,
Elveszni!... de mégis szeretni, követni!

9

Hol vagy ma, vitézlő bátor kötelesség?
Az, kit előbb védtél, maga is ellenség;
Hol van az oltári szent eskü bizalma?
Ím, az erős támasz most egy hiu szalma;
  Szeretni, szeretve, megimádva lenni,
S nem tudva; bosszúból szív gyilkosa lenni,
S kicsit is bánni, mi az elmulté lett:
Hát még az egész, nagy, irtózatos élet!...

[103] Haldoklásakor, midőn, csaknem jóslati ihlettel, mindnyájunktól elbúcsúzott, gyermekét is behozták, de ezt a fentebbi szavakkal távolítá el. A. J.

10

Minden okot, vádat maga ellen zúdít,
És menti, kimenti, érte vivó Toldit:
Ki tudja, mi rejtett fogadás gátolta
Hogy megnyissa szivét, akkor, vagy azolta!
  S nem volt-e az egész viadal kísértés?...
Bajnoka szívének betegítő sértés,
Hogy ama jöttmentnek magát oda dobja,
Csakhogy az oltárnál melegedjék jobbja?...

11

Oh, átkozza dacos, gyermeki makrancát,
Hogy bosszura vette Toldi cseles harcát,
Vissza nem űzé Tart egyenes szavakban,
Nem volt bizodalma a nemes lovagban!
  Tárt karral ölelni hogy' sietett volna!
Azóta mi minden beh nem így lett volna!...
S ama képzelt jóhoz, melyet így eljátszott,
Élte a halálnál feketébbnek látszott.

12

Hát még, ha leányi áldozatát méri!
Meddő legyen inkább, az egeket kéri;
S visszára viszálván anya-érzeményét,
Meggyűlöli apja lehető reményét.
  Ím, hős ivadékban háza dicsőn kelne!
Egyezik a becsvágy és szíve szerelme!
És most tönkre teszi a Rozgonyi házat
Vagy keserű balsors, vagy örök - gyalázat!

13

E szó, ez utóbbi, e kimondhatatlan,
Vérrel lepi arcát, csupa gondolatban;
Sülyedésén már is megriad, elszörnyed:
Ajkán idegen csók pokoltüze terjed!
  Oh, hol van elég köny, oltani, e tűznek?
Vezekelve omlik lábához a Szűznek:
Szeplőtlen alakja neki égő szégyen,
S ha mondja is: „ámen," nem meri: „úgy légyen".

14

Nem meri, nem tudja, nem akarja szinte:
Többé az imádság, érzi, nem őszinte,
Meg kellene bűnét, s nem birja, utálni,
Hazudik, hogy ettől meg akarna válni.
  Már földi reménye idealant romban:

S elvessze hitét az örök irgalomban...?
Gyötrelmes az élet, a halál rettentő:
Maga egymagában viadalmas kettő.

15

Ezalatt mi történt - akármi! - a férjjel?
Haza kerűlt Lőrinc valamikor éjjel,
Szeretett is volna boszut állni durván,
De szólani nem mert, Toldira gondolván.
Jöttére Piroska talpig elirtózott,
Szívén a gyülölség hidegen kígyózott:
Most érzi először, mennyire utálja
Kinek oh be másra tőn fogadást szája!

16

Én pedig elmégyek a messzi keletre,
Követem bús Toldit szomorú életre: -
Nagyfaluba Miklós futtába benézett,
De az anya-kasban most nem lele mézet.
Nem gyógyítja szivét jó anyja beszéde,
Megszompolyodik az Anikó negéde:
Komoran ezekkel rövid jónapot vált,
S fölkeresi most nyert *szalontai* odvát.

17

Ti, kik a hős Toldi örökét lakjátok,
Jó emberek! egy szóm van elébb hozzátok.
Idegen lettem már én azon a földön,
Nem is ösmertek rám, ha oda vetődöm.
Tán az idősbek közt még szóba hozódik
„Itt született, itt nőtt; becsűlete volt itt,
Kenyere is holtig; de világra zülle:
Ki tudja, ha lett-e, vagy semmi, belölle?”

18

Képzeletem szárnyán oda visszatermek,
S barangolom a tájt, kicsi sápadt gyermek;
Hallgatom a *három nyárfa* ezüst lombját,
S tanulom, amelynek tanui, a mondát:
Hogy telepedtek volt *hajduk* Köleséren,
Bocskaitól nyerve faluhelyet véren;
Azután hogy vették Toldi jeles várát,
Gulya s ezer tallér ütvén meg az árát.

19

Onnan a *háromszáz* - mikor s mez' iránt a
Haza, Bethlen, a két Rákóczi kivánta,
Táborba, mezőre, hadakozni hősen,
Hogy robbana mindjárt, - köztük az én ősem.
De békeidőn sem vala ottan béke:
Töröké volt Lippa, sőt Gyula vidéke,
S hogy el ne rabolja szpahi, préda-rántó,
Kardosan követte az ekét a szántó.

20

Onnan a végházak ostora és réme,
Jó Varga Mihály is hányszor aláméne,
Kinek a nevével immár török asszony
Csecsemőt ijesztget vala, hogy hallgasson;
Ablakon, azt mondják, így szokta kidugni:
„Kapd el, Varga Mihály! nesze, *iste bundi!*"
Megesett, hogy Mihály odakün hallgatta.
S jó lova nyergébe sebesen fölkapta.

21

Ott van a Szigettó, ma ugar, vagy pázsit,
(Noha én is szedtem vadréce-tojásit,)
Hova egy más hajdu a törököt hordta,
Tetemes váltságért adván ki gyakorta.
Szigetbe ladikján bekötözött szemmel
Vitte; soha szökni, bolond feje, nem mer;
Perdig a széles víz úgy megapadt nyáron,
Hogy hosszú doronggal evezett a sáron.

22

Ott van az Őrhalma,[104] s még közelebb szintén
Testhalom, a Kender nevü érnek mentén;
Kisded halom ez már, horpadva, sülyedve:
Bár török ezrével van alá temetve.
Mert ott rakatá le, az *öt* kapitánnyal,
Már kész diadalmát *Győri* a pogánnyal,
Egri, Bakó, Torma, Csizmadia, Jőthe,
S *Jakab* a most élő Győriek előde.

[104] Ma, a nép nyelvén: *Strázsahalom*. A. J.

23

Támadt vala Bethlen, ama Gábor öccse,
Fejedelmi székből hogy urát kiüsse,
Rákóczi fejére a törököt hozván;
Vele sok budai, temesvári ozmán.
S mivel, Élesden tul, fejedelme késik,
Ibrányi fogá fel a török ütésit;
Akkor eszelt Győri egy ilyen furfangot -
De lankad ez a húr: váltsuk fel a hangot.

1

Szalontánál csaptak össze,
Folyt piros vér alkonyatig;
Megszaladt Ibrányi népe,
Meg sem álla Nagy-Váradig.

2

Emiatt kemény haragban
Rágja nyelvét Győri Jakab;
Hadnagyok közt a legkisebb,
Hajduság közt legderekabb.

3

Vesz török csuhát magára,
(Volt elég a csatamezőn),
Kontyot is köt, tarka turbánt,
Patyolatból, piros fezén.

4

Harcsaszájú pisztoly kettő
S hosszú handsár öve megett;
Ajakán, bitang török szó -
Hamis pénz, de jól penegett.

5

Táboron így, ló-keresni,
Egy kantárral végig halad:
Hétezerre, úgy mint egyre,
Becsüli a pogány hadat.

6

S hétezerből háromszázra -
Mennyi jut csak egy-egyfelé?...
Látja, hogy ma győzelemre
Nincs egyéb ut, mint a cselé.

7

Ott a Kenderér, bizonyság!
Rajta innen a Testhalom:
Ott fehérlett Ali szerdár
Sátora az éroldalon.

8

Közelében egy lefordult
Csolnak - szellős tábori pad:
Csolnakon ült a bölcs díván
És - alatta Győri Jakab.

9

Váltig mondja Bethlen István,
Ősz hajára emlegeti:
Rákóczinak e csatával
Hogy' lement a becsületi;

10

Váltig mondja, hogy az ország
Fejedelmet másat kiván:
Rázza kontyát Ali szerdár,
Keveset szól a bölcs diván.

11

„Majd bizony, e légy-csipéssel
Úgy megszédült! alig, alig...
Csak az éjjel ránk ne üssön,
Fel ne verjen fris hajnalig!"

12

Hallja, mint fél a pogányság,
S visszaoson Győri Jakab:
Szalontára, a hajdúkhoz,
Megviszi a hallottakat.

13

„Fürge hajduk, jó vitézek!
Csöndes, álmos az éjszaka:
Jól behallik, amint ágyúz
Réteken a bölönbika:

14

„Nem süt a hold, gyér a csillag,
Ködben hamvad parázs tüzök;
Előálmot alszik ott lenn
A fölebb nem szított üszök:

15

„Nosza, hajrá! a törökre!
Nem hibázhat merész cselünk:
Én vezetlek, ti utánam
Mint az árnyék. Jézus velünk!” -

16

A futásról én nem egyszer
Hallgatám a nép öregét:
Ifju lelkem szomjan itta,
Tej gyanánt az édes regét.

17

Kilenc helység - ma már puszta,
Szalontai zsíros határ:
Népe gyakran tova züllött,
Míg elölte török, tatár.

18

Keszi, Kéza, két Vásári,
Gyarak, Vímer, Simonkerék,
Kölesér, Panasz - hol minden
Templomhelyet jól ösmerék.

19

És, hamikor futni kellett,
A nép kincse: kapa, kasza
Mind a várban lelte helyét; -
Ekkor is volt nagy halmaza.

20

E kaszákból sok szekérrel,
Győri gyorsan alávitet;
Messze a tart megkerűli,
Gyöpös az út, az éj siket.

21

Sok vizes rét, sok mocsár van
A pogány had háta megett;
Szerinszerte mind kaszával
Telehányják az ereket.

22

A sás kardja, buzogánya
Rejt halálos, fényes acélt; -
Nem kérdezik akik teszik
Maga Győri tudja a célt.

23

Már sötétlik pitymalatra,
Hajnal előtt, éjfél után:
Lóra szálltak, lesbe álltak
Győri és az öt kapitány.

24

Osztva ketté kis csapatjok
A török két szárnya felől:
Százötven ló, s gyalog ami
Benszorult a pogány elől.

25

Hát csak egyszer, jeladásra
Perdül a dob, rézkürt riad;
Mintha ég-föld leszakadna
Tomboló zaj, sívás miatt.

26

„Rajta, rajta! hozzá, hozzá!
Jézus segíts! Jézus ne hagyj!”
De helyéből, a sötétben,
Nem mozdul a maroknyi had.

27

Csattog a kard, puska durrog,
Mintha folyna bősz viadal:
Kézre hurkolt vad lovának
Vonszolásán ébred a tar.

28

„Allah! Allah! itt az ellen!
A derékhad Rákóczival!”
Hát megől most nagy-sok sűrü
Daru rebben, vadlud rivall.

29

„Merre fussunk, hogy kijussunk?
Földön is kard, vízben is kard!
Allah! Allah! már fejünkre
Égből szórja le a magyart?”

30

Ekkor aztán: rajta! vágni!
Mint a vetést; egymás után,
Szigetenkint és egyenkint,
Győri és az öt kapitány.

31

Szigetenkint, lápon, éren,
Másnap is még, sőt hetekig,
Úgy vadászták, úgy halászták,
Élve-halva, mérföldekig.

32

Sok, szájában kizöldellő
Árpaszemmel, éhen veszett; -
Szalontánál a háromszáz
Hajdu dolga ekkép esett.

24

Holtig ezért őket Rákóczi becsülte,
Böjttel, imádsággal ez napot megűlte,
Hogy megerősíték ingadozó székét,
S köthete szultánnal becsületes békét.
Íra *kilenc pusztát* nekik adományon,
Fel is gyarapodtak tetemes zsákmányon;
Akkor emelték a várnak erős tornyát, -
Ezután több útas nézze meg a romját!

25

Tudom én - el tudnám mondani, hogy épül
Mező-Gyarak és több faluhely kövébül,
Tilalma dacára gyaraki Pethőnek,
Kit alkuval aztán magok közé vőnek;
De akkor e szónak se vége se hossza:
Igazítsuk rúdját az időnek vissza,
S hátrafelé három öregebb századdal
Toldi felől ismét így zöngedez a dal.

26

Otthon vala immár, s bástyáinak ormán
Bús Toldi naponként elnéze mogorván,
Mint élemedett sas, kit a világ bosszant,
Szikláira bámul, egyedül, naphosszant.
Négyszögbe kerített alkalmas erősség;
Három felöl a tájt szegi nagy erdőség,
Nyúgotra mező s láp, be sem is látható;
Fekete mély vízzel mossa tövét „a Tó”[105]

[105] Régibb neve *Toronytó,* most már kiapadva. A. J.

27

Még most is alantabb völgyellik az utca;
Hol falait hajdan árok koszorúzta:
Megnézheti bizony négyszögbe határát,
Ki nem hiszi nékem Toldi jeles várát.
Mellette a Toldi helysége, Szalonta,
Falusi szűk földjén magát összevonta,
Kölesértől fogva Kender nevü érig:
Ötvennyolc telek az, ha igazán mérik.

28

Kongó palotában, tágas öreg csűrben,
Hol unalom pállik, pók sző-fon, az űrben,
Vonszolja egész nap Toldi sötét árnyát,
S árnyéknál feketébb szivbeli magányát.
Oh mily egyedül van! igazán most érzi;
Nagy-néha szobáit sorra körülnézi:
„Ez az *asszony* háza! ez volna!” sohajtja,
S elfordul, az ajtót szomorún behajtja.

29

Majd kerüli azt is, rázárja lakatját, -
Mint, kinek elvitték szerette halottját,
A teritő helyét kerülni ügyekszik:
Hanem a lelkében szüntelen ott fekszik.
Vele virraszt későn, vele kél korán Ő,
Bánattal együtt az unalom is ránő,
Nap, nap után, hízva mint hóguja gördül:
Toldi erős válla, súlya miatt, görbül.

30

Aztán meg ez a nagy, tehetetlen béke!
Téli fakó színben, mint vára vidéke,
Vagy az a nyirkos köd, mely soha nem mozdul
Napok óta onnan: sem esik, sem tisztul.
Nem tűrheti: dolgot! valamit! akármit!
S mintha ez ötlettől enyhűlne parányit; -
De amely zsákmányra eleven bú rontott,
Haj! elmar az attól minden egyéb gondot.

31

Munkába mohón kap: rombol; ujít, tervel,
Vára körül mindent, ami mozog, felver,
Nagy rémületére az öreg várnagynak,
Hogy neki, mint eddig, pihenést nem hagynak.
Ás-vés, farag, árkol, cölöpöl a jobbágy;

De lassu a munka, előre fut a vágy
S mint gyermek az úton; előre kifárad:
Csupa ördögárka környezi a várat.

32

Mibe tegnap kezdett, ma félbe' hagyatja,
Változik a kedve, de nem a bánatja;
Ez fekete színű fala a szövetnek:
Viseli ezt rongyig, virági kimennek. -
  Majd téli vadászat örömire gondol,
Látva hogy a zúztól erdők haja kondor:
Pata[106] rengetegjén, mely még ősi, szűzi,
Medve, bölény, farkas szomszédait űzi.

33

Azután ez sem kell, riadása vadnak:
Belőle az esti lakomák maradnak,
Cimbora-csődítő hosszú nagy ivások,
Vadász társaihoz gyülekezvén mások.
  Benyúlnak az éjbe, az arany hajnalba.
Át a munkatevő, isteni nappalba:
Orca-pirulással szégyenlik a fáklyák,
Hogy ezek a táncot szemtelenül vágják.

34

Mert asszony is ottan, kerül be leány is;
Vonzódva magától, de rabolt zsákmány is;
Fájdalom! azzá lesz a teremtés gyöngye
Amivé mi tesszük, „mi erősek". Gyönge. -
  Immár az egész tél egy hosszu tivornya,
Nincs benne az éj s nap váltogató sorja;
Arra is a tündér kikelet rávíradt;
De Toldi sebének mind nem hoza írat.

35

Borban, szerelemben noha mélyen gázol,
Amaz egy csók mérge el nem enyész százzal;
Olykor az édesbe belehal, míg issza,
De még keserűbben tér bánata vissza.
  Ezt hogy kiszorítsa, eszeveszett fővel
Búja erős házán dúl minden erővel;

---

[106] Most a nagyváradi püspökség erdeje, de újabb időben nagyon elpusztítva. *Medve, bölény* ma nincs, de lehetett a XIV. században, mert onnan kezdve *Belényesig*, sőt Erdélyig, az én gyermekkoromban is folytonos erdőség volt, benne szigetenkint szórva el egy-egy helység irtott határa. A. J.

Mit neki egészség, erkölcs, vagyon, élet,
Becsület, és jó hír, és örök itélet!

36

Mely dolgot az anyja Nagyfaluban hallván,
Nem bir erőt venni szülei fájdalmán,
Füle a rossz hírrel hetek óta telve,
Mintha körülzúgná erdők sürü nyelve.
  Izent is, elébb csak szerető szavakkal,
Majd komoly intéssel, majd feddve, haraggal:
Hogy fia mért nem jön, soha is, egy szóra? -
Hű Bence cselédnek egy napon így szóla:

37

„Fogj be, öreg, fogj be! nincs messze Szalonta:
Bosszant nagyon engem ez a mende-monda
Arra, kit én szültem és már az ölemben
Nevelék isteni igaz félelemben.
  Apja se volt ollyan - csak irígye költi!
Se apja, nagyapja, se senkije Toldi;
Tudná csak, amit rá hazudozni mernek!
Fogj be, Bence; lelkem' tépi az a gyermek.'

38

Oda-át meg a vad cimboraság dőzsöl;
Tenger sok italtól Miklós feje gőzöl,
Szeme bortul nedves, tekintete redves,
Előtte ledéren táncol az új kedves.
  Most Bence ijedten, az *ifju*, belépe,
Toldinak ész nélkül ezt súgta fülébe:
„Jaj! engem az Isten mára se virasszon
Ha nem apám jő, meg a nemzetes asszony!"

39

Feltámolyodék a lovag, e szót hallván,
Látta is ablakból; együgyü alkalmán
Öreg anyját, amint várába befordul:
Rögtön kiocsúdott feje minden bortul.
  Mereven pillantást vete az ivókra,
Nagy bor-pocsolyákra, odavert kancsókra.
Részegen a dühtől sírvafakadt nőkre:
S kiosont, mint árnyék; hátul a lépcsőkre.

40

Onnan ereszkedvést lerohant, az ólnak,
Szőrire, hátára zökkene Pejkónak,
S ki, az oldalajtón, megeredt felvágva:
Anyja elől futván a messze világba.
  Ezalatt Bencével a nemzetes asszony
Törekedék fel, hogy semmit ne mulasszon,
Fiát igazoltan hogy mielőbb lássa:
Jaj! látnia sem kell: hisz' elég hallása!

41

Odalent még távol hallja miként bőgnek,
Trágár dala rikkant buja dőzsölőknek,
Nevetés, káromlás vadul egymást űzi,
Csapja meg a lépcsőn dohos ital bűzi.
  Küszöbön undorral tántorodik vissza
Habozva kicsinység: be nyissa? ne nyissa?
Harag a fájdalmán hogy erőt vesz végre,
Belöki az ajtót, s löki azzal végre.

42

Ott halavány arccal, hosszu sötét gyászban
Áll (csak az árnyéka van belül a házban);
Keresi - a szíve öszeszorul fájva:
Ki elébe sem jött, hogy ott se' találja.
  Nem tűrheti, látván az idegen renyhét,
Bosszúság töri meg felfakadó könnyét,
Arca pirul kissé, s karját fölemelve,
Bátran, erős hangon, így pattoga nyelve:

43

„Ki, ki orcátlan had! ez a *fiam* vára:
Nem hagyom a házát, javait prédára!
Én mondom, az anyja: el, el! haza innen!
Parancsolom! tüstint takarodjék minden.
  Megver az Isten még - verjen is az átok -
Hogy az én jó jámbor fiam' elrontjátok.
Hanem annak vége: ki, herék, innen! ki!
Úgy; hamar, egy-kettő! ne maradjon senki."

44

Egymásra, körül is, zavarodva pillant
A cimbora, látván hogy Toldi elillant;
Férfiak a hátsó küszöbön, a nők is,
Orr-fintoritással kisorolnak ők is.
  Kiki az indúlást várta elébb mástul,

De maradni aztán egy se akart hátul;
Csak a várnagy s Bence bújva egymást váltják,
Mint elülről mindig hátra rakott kártyák.

45

Látva öreg Bence, fia hogy' meghökkent,
Nosza minden vére süveg alá szökkent,
Keze gyorsabb még, mint szava, gondolatja:
Somnyelű ostorral, ahol éri, csapja.
„Te, te, részeg! korhely! ki vagy te? mi vagy te?
Jó nemzetes úrnak *elrontója* vagy te?...
Hogy áll a szemed? he? - ne, elől! ne, hátul! -
Ezt tanultad a te vén, *józan* apádtul?..."

46

Sirhatnék vala most Bence az ifjabbik
Mint kicsi korában; nem birta fel addig;
Köny, hiszen az csak volt, meg orrtekerődés:
De a hang nem váltott: lett nagy öreg bőgés.
Csillapodék aztán apai buzgalma,
Mérsékeli Bencét asszonya tilalma,
Ki előállítván várnagyot és szolgát,
Szigorún kikérdé fia élte-voltát.

47

Akkor egész estig s hajnal előtt másnap
Nincs hossza se vége a takarításnak;
Mint a pohár, mindent mosatott tisztára
Fiának, a *ross*znak, hazajöttét várva.
De hogy elmúlt egy nap, másik is, a hét is.
És Toldi sehol sincs, nem hallja hirét is:
Kulcsait a várnagy hite alá bízza,
S szomorúan hajtat Nagyfaluba vissza. -

48

Bujdosni azonban tova „nádon-éren"
Űzte szegény Miklóst fiúi szemérem;
Szíve a benzápult sok ronda gyönyörrel,
Teli sok önváddal, nagy lelki csömörrel.
De maró vádjához a bősz dac is ott van:
Vesztét maga érzi, veszni akar jobban,
Becsületén csüggött, s anyján, amaz egyen:
De ha becstelen már... *az* előtt is... legyen!

49

Útnélküli földet sokat ő bejára,
Egyszer bevetődött hogy, hogy nem, Budára:
Pejkó eszes állat, vagy csupa véletlen
Vitte oda? vagy más: a feledhetetlen?
  Látni: ha láthatná! - de nem is óhajtja:
Hallani: ezt végre óva sem óhajtja;
A hír, ha kivált rossz, mint levegő, terjed,
Nehéz kikerülni hogy bé ne lehelljed.

50

Tudja Piroskáról, s írja le mint képet:
Egy kiaszott csontváz, bár idomi szépek;
Hervadt liliomszál, - így hirdeti szerte;
Hozzáteszi súgva: „mert az ura verte”.
  De talán a hír csak költve vala erről
Olyanok által, kik nem hiszik emberről,
(Ritka eset is volt, ha megesett, régen)
Hogy szíve szakadhat lelki vereségben.

51

Harcát ez a lélek nemesen megküzdte,
Lobogót feltűzte, rémeit elűzte,
Most diadalt űl már szentelt nyugalomban:
Jaj, de a szegény test - a csatatér - romban!
  Virági taposva, díszei feldulva,
Nem éled azonnal, sem sok idő múlva;
Borult az egészre enyészetes árnyék;
Szárnyait a lélek lebbenti, - de vár még.

52

Toldi pedig érzé, hogy ütött az óra;
Kis varga kapusnak egy napon így szóla:
„Menj, kapus, e tollat sisakomról vidd el
Tarhoz, a Lőrinchez, ilyen üzenettel:
  Holnap hajnal előtt Duna szigetében
Legyen ott, egyedül, vas öltözetében,
Velem ott megvíni életre-halálra;
Nehogy útcán verjem agyon, eb módjára.”

53

Megijedt a varga s megörűlt magában:
Félt is először, de bízott is urában,
Csiklandja ez ilyen lovagi követség,
Már csak azon töpreng, hogy módosan essék.
  Vasárnapi köntöst feszíte magára,

Lábújja hegyén jár, sose' lép sarkára,
Út közben a hallott szókat betanúlja,
S bátran a vitéz úr szeme közé fújja.

54

Lőrincnek ugyan jött olyas gondolatja,
Hogy e hitvány embert fővel kidobatja,
De legott megrettent a következéstül,
Gondolja, tanácsot jobb kérni az észtül:
  Mire használhatná e lenyelt kudarcot? -
Mutat a vargának nem haragos arcot,
Megkérdi: miféle mesterségen volna?
Kapott válasz után komolyan így szóla:

55

„Becsületes varga, tollát az uradnak
Vidd vissza; nem ez a sora kettős-hadnak;
Lovagi törvényben a *te* szavad semmi:
Vidd vissza a tollat: nem fogok elmenni."
  Kapus eltávozott ilyen üzenettel.
Lőrinc pedig még csak ezután szörnyedt el;
Toldi sosem nyugszik, hogy bosszút ne álljon;
Függ élete immár nyomorult hajszálon.

56

Köntöse alá vőn szemes acél inget,
Félve az ablakból s lopva kitekinget,
Napokig a házból sehova sem mozdul;
Nagy retesz őrízvén betörő gonosztul.
  Végre a félelmet nem győzi, nem állja,
Mert az maga magát növeli, táplálja,
Mint az örök szomj a vízi-betegséget;
Megyen a királyhoz szabadúlás végett.

57

Páncélba erősen öltözik az útra,
Kétélü gyilokját az övébe szúrta,
Köti oldalára legnemesebb kardját,
Úgy meri megjárni Duna népes partját
  (Mely házok előtt van); onnan fel a várba,
Vizslatva szemével, sietett az árva;
S mikor, óra jöttén, palotába lépe,
Borúla ily szókkal a király elébe:

58

„Fegyveres ittlétem megbocsássa, Felség!
Hanem űldöz engem bosszuló ellenség,
Toldi erős bajnok, úton és útfelen:
Életre-halálra víni akar velem.
  Csellel, erőszakkal rávett vala, rákért,
Hogy helyettem ő ví a szép Piroskáért;
Vítt; a leány nőm lett; azután megbánta:
Őrült szerelemre gyúladt fel iránta."

59

Lajos összerántá homloka redőjét,
Nem akart elhinni Toldirul ily dőrét;
Még egyszer a dolgot kérdezi apróra,
S miután elhitte, komoran így szóla:
  „Se *te* lovag nem vagy ezután, sem *Toldi*:
Címered a könyvből *ma* ki fogják dobni,
Becstelenűl a díszt *ma* letépik rólad,
Róla is. Elmehetsz. Rossz bőröd megóvtad!"

60

S parancsola egybe' testőr-kapitánynak:
Elfogatására, mint úti zsiványnak,
Csapatot hogy küldjön Toldinak e percben,
S tartsa nehéz vason, szigorú tömlöcben.
  Az pedig otthon sem vala mílő héten,
Bujdosik, erdők közt, mint bús bika réten,
Mely töri a nádat rideg özvegy útján,
Egész falu sem bir vele a nagy pusztán.

61

És mint csikasz ordas tél idején, hogyha
Künt a havas tájék merevenné fagyva,
Legelőn s erdőkön barom egy se' béget,
Ő tűri soká a kínos, fagyos éhet;
  De mikor nem győzi, faluba ront bátran,
Útcai őgyelgőt elrabol arcátlan,
Csecsemőt is néha kiragad bölcsőbül,
Mire a vasvillás falu összecsődül:

62

Toldi azonképen, hegyet erdőt bújván,
Nem tud erőt venni, nem is akar, búján;
Szüntelen a bosszút éhezi-szomjazza,
De tűri ha súlyosb gyötrelme, panassza;
  De mikor a vérszomj kerekedik felül,

Be-bejő Budára titkon a vad helyrül,
Lest olykor az útcán, a Duna szerin, vet:
Ha kezére kapná valahogy Lőrincet.

63

Most is *az* után lés, - míg a király népe
Hajtja üres nyomát erdők sürüjébe.
Lőrinc pedig épen tér vissza Budáról,
Vagyis Dunaszerre, lefelé a várból.
  Lovagi nevének nem töri úgy veszte
Ahogy a biztosság örömét érezte:
Toldi bosszújától sok ideig nem tart;
Jő hát le vidáman, még dúdol is egy dalt.

64

S íme sarok mellől Toldi reá fordul,
Ragadá nyakszirton s ráförmede mordul:
„Jössz velem itt mindjár' Duna szigetére,
Vivni: ne kiáltson rám egy pulya vére!"
  S vonszolta - hiába verdik erölködve -;
Csónakot a parthoz találа kikötve,
Bedobá Lőrincet mint valamely zsákot
Maga evedzővel nagy habokat vágott.

65

Amint már közepén halad a folyónak,
Egyszerre nagyot rúg s fellibben a csónak.
Oda tekint Miklós, mellette mi csobban:
Hát foglya kiugrott s lemerül a habban.
  „Bosszúm' a Dunának nem engedem által:
Meghalsz, nyomorúlt: de az *én* kezem által!"
Kiáltá fel a hős, s lebukott utána;
S felhozá, mielőtt a fenékre szállna.

66

Ott az erős bajnok, noha csak fél karral,
Úszva eléré a kis szigetet Tarral,
Letevé a fák közt egy szép tiszta helyen,
Megvárta sokáig, hogy jól kipihenjen;
  Akkor szóla: „No Tar, itt az idő, vijjunk.
Halál ma egyőnknek e szigeten dijjunk, -
Én csak e szál karddal, te egész fegyverben:
Viadalmunk ekkép van egyenlő szerben."

67

Néz vala szét Lőrinc: a vízre, az égre,
Látja, sehol senki nem jő segítségre,
Megfutni hiába: közelébb jó kardja,
Gyors lába Toldinak, mint a Duna partja.
  Elbúsúlja magát, elszánja keményen,
Bátrabbá teszi most az utolsó szégyen;
Halnia kell, tudja; de a reménység is
Felcsillan előtte: hátha talán, mégis!...

68

Kardját senye Lőrinc forgatja emberül,
Sok szúrást ügyesen, sok vágást kikerül,
Toldit e fonák harc majd hozta zavarba,
Jobb kézre csinálván, amit amaz balra;
  Fogat csikorint, hogy csak levegőt szabdal
(Vala jártas vívni hadakon *két* karddal,)
Hirtelen a fegyvert veszi bal kezébe,
S döfi hón' alatt Tar páncélja közébe.

69

Szörnyet halt. Azután kezde csak aggódni,
Hogy' menekül gyorsan a szigetből, Toldi;
Nem volt oka: mert a sekélyre vonúló
Víz kiveré s ott várt csónaka, mint jó ló.
  Hamar átalhajtá a budai részre;
Volt gondja, hogy addig ne kerűljön kézre,
Míg a hegyek, erdők búvóit eléri,
Hol az üldözött vad' bús napjait éli.

70

Lőrincet azonban szigeti apácák
(Lehet, onnan-túl a viadalt is látták),
Vérben-fagyban, amint feküdött, meglelvén
Elterjede a hír egész Buda nyelvén.
  Mindjárt fut az őrség várbul, a királyi;
Hanem elébb jártak Rozgonyi szolgái,
Urokat zöld lészán a hajóba vitték,
S otthon a nagy tornác földjére letették.

71

E percben az ajtó kifelé megnyílik
(Mely az asszonyházba vive; tudniillik),
Döbbenve Piroska küszöbén ott álla,
Előtte a férje iszonyú halála.
  Sikolta egyet csak, mint ölyű, mint héja,

Mereven, ahogy néz; maradt szeme héjja,
Keze a szívére maradott kulcsoltan,
Térdei megtörtek: összerogyott - holtan.

72

Lett zavar és sürgés a Rozgonyi háznál,
Gondolhatni bizony, ily leverő gyásznál;
Két terítő mindjár', két ravatal készül:
Idegen sem állja könyhullatás nélkül.
  Egész Buda eljött nézni, halott látni,
Vala mit szegénynek, úrnak is, ott látni:
Ragyog a terítő aranytol, ezüsttöl,
Körűlte sereg pap imádkozik, füstöl.

73

Rozgonyi is megjött Kesziből harmadnap,
Alig birja magát, inai roskadnak,
Jártányi ereje sem vala búvába',
Karon úgy segíték maga szobájába.
  De kiszökött onnan, mihelyest nem látták,
Útat töre a nép sorain; bocsáták;
S zokogó nagy testtel, csak könnyei húllva,
Szótalan a lyánya testére borúla.

74

Csókolgatta fejér, hidegült homlokát,
Már befogott szemét; halovány ajakát;
Majd nézte sokáig, fölegyenesedvén,
Ameddig erőt vett sírni való kedvén;
  De megint ráomlott, csókolta, ölelte;
Gyenge fehér kezét keze közt tördelte;
Így mult el egész dél, meg a délután is;
Megkönnyezte bizony még aki pogány is.

75

A papok, és némely hozzá tartozói
Egy darabig nézték, nem akartak szólni,
De mikor már látták, hogy több az elégnél,
El akarták hívni: várják az ebédnél;
  Hanem ő nem mozdúlt, nem ügyelt a szóra.
Sem a szentirásból a vigasztalóra,
Úgy kelle utóbb is eltépni erővel,
Akkor is azt mondá, dacra emelt fővel:

76

„Hisz, *nem* siratom!... kárt se’ teszek magamban.
Gyönyörködöm én csak, kedves halottamban,
Ránézni örömmel soha el nem únnék:
Mily szende, milyen szép! mintha csak alunnék.
Szebb bizony ő nékem most, mint vala élve;
Ne vigyétek sírba, hadd maradok véle:
Nem rohad - elteszem téli virágszálnak;
Hiszen úgy sincs rajta jegye a halálnak!”

77

Szólt, nagy öreg könnyén átalmosolyogva;
Hanem elszakíták végre, karon fogva,
Leányát pedig a koporsóba zárák,
Vele sok szép kincset: egész falu árát.
Másnap hogy’ mene a nagy temetés végbe,
Nem volna leírni se hossza, se vége.
Gellérthegyi kőszál üregébe tették,
S húszan a nagy sziklát ráhengeritették.

78

Még azon éjjel két tolvaj lakatosnak
(Neve Hincz és Kuncz a két gyalázatosnak)
Az vala napközben kieszelt gaz terve,
Hogy az új sirboltot gonoszúl fölverje.
Mennek is, álkulccsal, éjféli sötétben,
Hamar a sok zárat kinyitották szépen,
Hanem a nagy kővel száz olyan sem birna:
Pedig attól nincs mód beférni a sirba.

79

Míg ezek ott ide-oda tébnek-lábnak,
Hallák dobogását súlyos erős lábnak,
Látták is - az egyik nyomba’ megismerte -
Hol a hold egy sarkon a homályt elverte.
Nosza „vesd el magad!” lehet azt gondolni:
Jaj volna nekik, hogy tetten érje Toldi,
- Mert ő vala, nem más; kit az éji óra
Hoza kedveséhez bús látogatóra.

80

Vállait a szirtnek alája feszíté,
‚Az nagy bálvány követ el-felemelíté,’
S bemene. Benn függő kicsi lámpa égett,
Melyet oda zártak lassu halál végett;
Szomorú fényt hinte a két ravatalra,

Hol jobbra feküdt Tar, szép hitvese balra;
Toldi a koporsó fedelét fölvette
S maga borult, nyögvén, a holtra helyette.

81

„Itt vagy, *enyim* vagy hát én egyetlen-egyem!
Hült poraid közzé óh hadd elegyedjem!”
Zokogá tört hangon, forró öleléssel,
Áztatva szeméből nagy záporeséssel:
Karjába szorítá, szívét szive mellé,
Eleven tűz lelkét ajkára lehellé,
Szívta, melengette hosszu erős csókkal:
S ím - a halott felnéz, felriad ily szókkal:

82

„Hol vagyok én?... Ki ez?...” s mozdúla, felűle.
Toldiban a vér is megaludt, meghűle;
Hátrafelé döbbent sirató helyéről,
Bársony kalpaga is ledagadt fejéről.
De meg’ azt gondolja: „hiszen ez csak álom!
Nosza álmodjuk, hogy hamar el ne szálljon.”
Lassan szedi züllött gondolatit össze:
„Hátha nem is halt meg, el vala *rejtezve*.”

83

Piroska elébb néz - hordja körül szemét,
Tapogatja elhalt, merevűlt tetemét,
Motoz a terítőn, a koporsó leplén;
Olykor egy-egy sóhaj könnyít vala keblén.
Majd szeme a másik koporsón akad meg:
Emlékezetében iszonyún virad meg;
S vérehagyott arccal mint halovány viasz
Fordúl Toldi felé s kérdi megint: „Ki az?”

84

Toldi nem állhatja, odaomlik térdre,
Csókolja ruháit, kezét, ahol érte,
Szólítja galambnak, édesnek, övének,
Síri virágjának, szíve szerelmének;
„Enyim vagy, enyim vagy, te ki másé voltál,
Kit tőlem irígyelt az élet, az oltár,
Most a halál keze, a feltámadásé,
Ád vissza: enyim vagy! soha, soha másé:

85

„Jer velem!... elviszlek, angyalom, a mennybe,
Örök új életre, boldog szerelembe!
Maradj a világnak ezután is halva:
Nekem élj egyedűl, üdvem birodalma...”
  De Piroska vissza-rezzene a szótul,
Hidegen borzadt, mint sziszegő kigyótul,
Kezeit, mindkettőt, emelé tiltóra,
S nagy háborodással iszonyodva szóla:

86

„Fuss tőlem örökre, gyilkosa férjemnek!
Nevét te ne említsd bűnös szerelemnek;
Vér van miközöttünk, a sír fenekén is:
Átkozott légy Toldi - és *az* legyek én is!...”
  Elkábula Miklós e mennykő csapástól,
Rohant ki vakon, mint hegy-rázuhanástól...
S Piroska, miatta a nagy indulatnak,
Ájúlva hanyatlék ismét le, halottnak.

87

Mire Toldi Miklós hajnalra magához -
S vissza megint tére Piroska sírjához,
Hogy a holtak közzűl az élőt kimentse,
S a Rozgonyi háznál valahogy jelentse:
  Zárva lelé, zárral, a sziklai boltot;
Nem tudja, mi történt? ki tette? ki volt ott?...
Ül lesben egész nap, aggódva, tünődve;
Aztán nyomba elvész rengeteg erdőbe.

88

Mert, hogy a két rabló végre körülnézett
S kifújta magából a nagy üres félszet:
Gonosz indulatjok megszállta viszontag,
Leskődni a sírhoz meg’ vissza osontak.
  Füleltek az ajtón: csendes vala minden;
Benéztek: a *holt* test ott feküdt szeliden;
Egyik az ajtónál maradott jel-adni;
Másik a halottat mene fosztogatni.

89

Összeszedé gyorsan, ami becsest látott:
Az arannyal áttört selyem- és brokátot,
(Anyai jószága vala Piroskának,
S ő most ide hozta síri palástjának;)
  Leszedé karjáról az arany kösöntyűt,

Nagyszemű gyémántost, és sok igaz gyöngyűt,
Ékes ajándékát a király-asszonynak;
Ki se győzném árát én mondani annak!

90

Gyűrüit ujjáról, nyakábul a láncot,
Melyen drága kövek ezer színe játszott, -
Az arany pártát is, leánykori díszét
Vele temették el, s anyja letett pénzét.
Mind ezt, sok egyébbel, leterített ponyva
Módjára, köté a terítő bársonyba;
Azzal odébb álltak, gondosan elrejték; -
Hanem a gaz munka *végét* se' felejték.

91

Mihelyest a préda vala biztos helyen:
Hogy az igaz törvény nyomára ne leljen,
Felzörgetik éjjel - kapuján lármáznak -
Apraját és nagyját a Rozgonyi háznak.
Toldi vitéz, mondják, a sírt kirabolta,
Ők látták, mikor a nagy követ eltolta,
S jöttek, hogy a dolgot idején jelentsék, -
Mint jó keresztyénhez illő kötelesség.

92

Kiált Rozgonyi úr: „lovat a hintóba!"
Fáklyával előre szalad a sok szolga,
Jó, hogy utóléri az öreg sietve,
Mert bizony a többi halálra ijedne:
Maga is megdöbbent, de meg is örűle
Hogy az édes lyányát meglátta *felűlve*;
Nem búsul az elvitt kövekért, ruháért:
Nem adná a világ minden gyémántjáért!

93

Ott az apa szíve, csordulatig telvén,
Hogyan áradott ki szemein és nyelvén,
Nincs szám kibeszélni, se' leírni tollam, -
S ideje, hogy a szót rövidebbre vonjam.
Piroska azonban nem örült, és nem szólt,
Hagyta magát vinni mint egy eleven-holt,
Sohajtva csak ennyit rebeg a hintóban:
„Oh, miért nem hagytak csendes koporsómban!"

94

Másnap a királynak is esett hírével,
Rozgonyi sírboltját Toldi hogy' töré fel,
Mire a két tolvaj hiteles bizonyság:
Bíró előtt is, lám, esküvel azt mondják.
S kimene országgá; súlyos teher alatt,
Megye-ispánokhoz a nagy parancsolat:
Toldi veszett farkas, had-szerbe, nyomozzák,
S élve avagy halva Budára behozzák.

95

Hirdete egyszersmind esztergomi érsek
Toldira nagy átkot, szélyel a községnek:
Legyen átkos minden betevő falatja,
Még annak is, aki házába fogadja,
Aki befogadja, rögtön ki nem adja,
Szabadon, életben, bújdokolni hagyja; -
Megölni se' vétek, sőt érdem eloltni...
Föld ha el nem nyeli, hova lesz most Toldi?

Hetedik ének

‚Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében.'

Ilosvai

1

A haragos hajnal köte vérszin övet,
Hogy Lajost álmából felveri egy követ;
Gyászos levelet hoz, sietős az útja,
Mi van a levélben? a jó Isten tudja,
Mert fekete azon a zsinór, a pecsét.
Bontsd fel, király, bontsd fel: megölték az öcséd!
Olaszok ölték meg, orozva, titokban,
Önnön hitvese is részes a dologban.

2

Hamar átfutá az írás foglalatját,
Hamarabb a halál színe ábrázatját,
Lehanyatlék búsan egy nagy zsölye-székbe,
A könnyű levelet sem birta kezébe'.
Könnyü volt a levél, de nehéz a bánat,
Melyet abban *Károly* külde rokonának;
(Olasz herceg volt ez, más nevén Durazzó;)
Végtére Lajosból így töre ki a szó:

3

„Jaj, szerelmes öcsém, boldogtalan Endre!
Hát ilyen koronát tettek a fejedre?
Jaj! ezér' kellett oly ifian megválnunk,
Hogy utolsó légyen az a búcsu nálunk?
  Nem is búcsu volt az, nem is volt bánatja:
Mert, mikor két gyermek a játszást elhagyja
S megválik: örökre? vagy csak nehány percig?
Az előttük mindegy, közönösnek tetszik.

4

Jut eszembe, oh jut! szende mosolygásod:
Te valál a „jámbor", én voltam a „vásott";
Emlékszem szavadra, szőke szép hajadra,
Fekete szemedre, tetszetős magadra,
  Mikor atyám elvitt, játszani kis társat
Kis leányt igérve - igen, ölő nyársat!
Vitt, hogy növekednél a királyi székre,
A nápolyi trónra - igen, mészárszékre!

5

„Mit használt a gyűrü; melyet a hív anya,
Hogy acél ne járjon, az ujjadra vona?
Mit az egész bűbáj, csudatékony varázs?
S a minden varázsnál jobb anyai tanács?...
  Fekszel, temetetlen - ha csak elbukásod
Helyén idegen kéz a földbe nem ásott;
Ki fogá be szemed? ki siratott végig?...
Oh, ez iszonyú bűn feljajdul az égig!

6

„Nem szablya, hegyes tőr: gyalázatos zsineg
Vete véget; korán, ifjú éveinek!
Nem világos nappal, hanem éjjel, orvul,
Megejtve, kicsalva hűtlen női karbul!
  Johanna, Johanna, átkozott feleség!
- Nem feleség: buja, rothasztó feneség! -
Hogyha ezér' Isten, s karom meg nem büntet:
Nincs több a világon, megtorlani, bűntett!"

7

Így önte ki Lajos, hogy tudtára esett,
Szíve telijéből valami keveset,
De azért bús gonddal tele maradt színig:
Soká lesz az, mikor bánata megszűnik.
  Azonban a rossz hir, s ki a rossz hirt hozta,

Minden élő lelket nosza felriaszta!
Felzúdúl Budavár, mint a darázs-fészek;
Urokért, Lajosért élni-halni készek.

8

Zendűl a sokaság, a hírt adja-veszi,
Kit elébb s tovább lél, tudja-e? kérdezi;
Sok már ugyanannak beszéli negyedszer,
Akitől maga is hallotta nem egyszer.
Ez lovát keresi, szalad az nyergelni,
Mintha már egyenest harcba kéne menni;
Csörög a kard, páncél, fenyeget a lándsa:
„Háboru! háboru!" a nép riadása.

9

Nem soká Budáról, széles haza-szerte,
A hadra-hívó kard fejét fölemelte,
Majd ösi szokással: mártva meleg vérbe,
Majd *írva* pirosan királyi levélbe;
S valahol átvitték, valamerre mentek,
Lőn háborodása minden rangnak, rendnek:
Pap a papi széken, nemes a nyeregben
Festi a közös gyászt fekete szinekben.

10

Azt tartá a levél, hogy bizonyos napra -
Legyenek felgyűlve Budán, Szent-Jakabra.
Időközben a vas mindenfelé duzzadt,
Röhögött a kohó, a pőröly is izzadt;
Eke, boronástul, betegen hevernek:
Másra kell az acél, gyilkos hadi szernek;
Hadi hirtől hízik a paraszt a hűsön:
De meleg a műhely, bár a nap ne süssön.

11

Lajos is mindegyre készüléshez látott,
Csakhamar elhagyta fényes Visegrádot,
Hova édes anyját látogatni volt fel,
Kölcsönös panaszban nem sok idő mult el.
Most Budán székelve, éjt-napot eggyé tesz,
Bú-elfelejtésűl ezer dolgot végez:
Tart tanácsot; ír, vagy csapatokat szemlél,
Nincs olyan időperc, kibe' dolgot nem lél.

12

És már a *királyi* hadak egy dandárja
Budai vérmezőn az indulót várja,
Zászlói lobognak keleti szellőben,
Liliom virággal teleírva bőven.
  Büszke nyakát a struc magasan felhordja,
Aranyos patkóját orra között tartja,
Mellőle a négyes szalag se' hiányzik,
A kettős kereszt is fodorodva játszik.

13

A király madara s liliomi mellett
A vezéri zászlót lengeti a szellet:
Dűlt paizs a címer két fejér galanddal,
E fölött koronás, szárnyas ezüst angyal.
  Hédervári Kont az, - Miklós főpohárnok,
Kit Lajos vezérűl ada e dandárnak;
S hogy az indulásra nem hiányzott semmi:
Lejöve a király, tőlük búcsut venni.

14

„Nem járatlan út az, ismeretlen vadon,
Hova nektek - úgymond - indulástok vagyon:
Mentek Sztiriának és Gyula-Vásárnak,
Hol vitéz szomszédim nyilt karokkal várnak.
  Amerre ti jártok, azt a földet ott a
Magyar had, fiaim, másszor is tapodta:
Hova im e strucok mostan vezérelnek,
Ott lenge *turulja* dicső nagy Etelnek.

15

„Értek Udinába, Etele halmára,
Most is áll a tetőn régi mesés vára;
Balfelül a tenger s Akviléja[107] marad,
Eszetekbe hozván ama jós madarat;
  Akkor vette magát a mocsarak népe
- Hol ma úgy fennhéjáz - vízi Velencébe:
Kerűljétek, mondom, e mocsárt s lakóit,
Víznek és száraznak kétszinű csúszóit.

[107] Idegen helynevek leírásában, *népies* műnél, nem követtem se az illető nyelv orthographiáját, sem egészen a magyar kiejtést. Hagyék rajta némi idegent, péld. a *c*-t nem írtam *k*-nak, - annyit mindenki tud, - vagy az olasz *g*-t *dzs*-nek, mert nagyon elrútítja a neveket; de már a *qu*-t *kv*-nek írom, s a hangzókat ékezem. A. J.

16

„Hanem Páduába útatok vegyétek,
A szegény versköltőt el se feledjétek,
Ki, midőn Etelét istenekhez mérte,
Kicsibe' hogy máglyán nem lakola érte.
Jobbfelé marad egy völgyi kies róna
Ott fekszik Milanó, Mántua, Veróna,
Melyek nagy Etelét most is emlegetik,
Soha, míg világ lesz, el sem is feledik.

17

„Akkor más idő volt: de ti most már békén
Jártok Olaszország innetső vidékén;
Sorba jő Ferrára, Faenza, Rimíni,
Hol az út a tengerpartra fog levinni.
Valahol útaztok, valahol átkeltek,
Azt ne halljam én, hogy bántsatok egy lelket,
Vagy sarcot vegyetek, vagy ragadozzatok!...
És szent koronámra szennyet ne hozzatok.

18

„De mikor a Trontó vizén áthaladtok,
Jusson eszetekbe, hogy *Nápolyban* vagytok!
Ott Akvila vára fogad, a hegyen túl
Ellenséges földön visz az út ezentúl.
Ott a sötét zászló kibontva dagadjon,
Melyen irva öcsénk *halál*-képe vagyon!
Vitézek, fiaim: bízom tibennetek!
Isten vezéreljen. Jó utat. Menjetek!"

19

Ezt hallván a tábor lelkesedve kiált:
Éltesse az Isten, éltesse a királyt!
Zendűl a zeneszó, ropog a had lába,
Fényesen kigyózik görbe völgy torkába.
A király ellenben visszament Budára,
Hova országgyűlést rendelt Péter-Pálra;
Nem lesz ott kímélve se' csapat, sem költség:
Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség.

20

Másfelül az udvar, királyné udvara,
Régi Vizsegrádon gyászba merűl vala,
Mert mostan az özvegy - Károly nagy királyé -
Ott tartja lakását, Erzsébet királyné.
Vizsegrád, Vizsegrád! hol hajdani fényed?

Magas fellegvárad? parti építményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mérföldekre nyuló, párduclakta nyéked?

21

Ott, hol négy királynak azon idő tájba'
Megfért volna minden udvari pompája,
Meg sem töltve bizony negyedfélszáz termét:
Most rókafi sunnyog, ássa kicsiny vermét.
  Nem néz le kevélyen a Dunára kapu,
Belül is a zöld tért gaz veri fel, lapu;
Oda van a lépcsők márvány büszkesége:
Nyolc egész nagy ölnyi pazar szélessége.

22

S a négyszögü udvar eme lépcsők felett,
Negyven láb magasan - hej! az is oda lett,
Nem ragyog a földje márványkirakással,
Nincs beárnyékolva illatozó hárssal,
  Nem is veszi környül nagy paloták szárnya,
Száz meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát féltő hegyi fészek,
Az is összeomlott, letörék a vészek.[108]

23

De mihaszna borong rajta képzeletem!
Sirató dalommal föl nem építhetem. -
No s hát, a királyné vizsegrádi háza
Endre herceg után öltözött mély gyászba.
  Ottan a csillámló fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta,
S a bú, mintha űlné királyi ünnepét;
Felvette magára legszebb öltözetét.

24

Hallván a gonosz hirt; seregesen gyűltek
Királyné asszonyhoz nemes úri hölgyek,
Hajadon és özvegy, és kinek a férje:
Fő-fő rangot visel, fiatalja, vénje.
  Jártak hosszu sorral a nagy palotákban,
Vetekedve mintegy szomorú pompában,
Szaporíták versent a királyné jajját,
Hangosabbá téve szózatok fájdalmát.

---

[108] A *régi Visegrád* leírását Oláh Miklós után adom, amint még ő látta. A. J.

25

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófejér viaszból, éjjel-nappal égnek,
S nagy öreg harangok, virradattól estig,
A tornyok falait szinte megrepesztik.
  Vége-hossza nincsen a gyászos menetnek:
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondatik mindennap búsan zengő mise, -
Annyi pazar pompát nem látott senki se!

26

Maga a királyné, földig gyászruhába',
Mindennap misére megy a kápolnába,
Mely a paloták közt áll vala középen,
Remek építéssel, a várhegy tövében.
  Koldusok, szegények, fölemelt süveggel,
Gyülekeztek oda minden áldott reggel,
A királyné pedig alamizsnát oszta,
Ki után a sok pénzt három leány hozta.

27

Azelőtt sem sajnált ugyan ő felsége
Adakozni bőven Isten-dicsőségre:
De most adományát tízszeresen adja,
Hogy legyen istennél több a foganatja.
  Klastrom emelkedik, fényes templom épül,
Ne kiméljék, úgymond, telik az övéből;
Jut is abból minden papnak és barátnak:
Az Isten szolgái szűk időt nem látnak.

28

De mikor bevonúl éji rejtekébe,
Nem hagyja nyugodni véres multak képe:
Ősz férfi vonaglik ágykárpitja megett,
S haldokolva hörgi: „gyermekért gyermeket!"
  Zács Felicián az, követi családja:
Őket hosszu sorral a királyné látja.
Szomorú az eset, miről egy időben
Zeng vala bús ének lantban, hegedőben.

29

Zács nádor, ebédnél, palotába ronta,
Amért a királyné, lányát, ifionta
Átaladá öccse buja szerelmének, -
Így tartja felőle a hegedős ének;
  Kardrántva rohant a gyermekinek érte,

De csak a királyné jobb ujjait érte:
Zácsot ezért őrök ott helybe' levágák -
Aztán negyedízig minden rokonságát.

30

E *kép* üldözi most, a Feliciáné;
Emiatt nem nyugszik Erzsébet királyné,
Hogy szörnyü halált halt kedves fia Endre;
Csak egyéb csapás is ne követné rendre! -
  De Lajos (ártatlan emez átkos tettben)
Vala bosszuálló kemény készületben;
A nemesség is már csapatait hozza,
Száz, vagy ezer számmal, - kire hogy van osztva.

31

Oh, ha ecsetem most méltó lenne rátok,
Lajoshoz sereglő régi nagy családok!
Összefoghatnálak egy bűbájos körben,
Hol magát az utód lássa, mint tükörben!
  De sem a képírót süker nem biztatja;
Sem az idő és hely mostan ki nem adja:
Legyen elég, pusztán nevek érintése,
Mint tavon a föcske szárnya legyintése.

32

Ott lebeg a Laczfi hószinü sárkánya,
Messze kis Erdélyből hozta ezüst szárnya,
Maga István vajda feje a csapatnak,
Fiai, testvéri tőle nem maradnak;
  Mint egy büszke folyam ága-bogát vonja,
Követé a vajdát sok hősi rokonja:
Laczfi Endre, Miklós, Pál, Mihály testvérek.
Osztályosi *Apor* László nagy nevének.

33

Ő az, István vajda, koronás Erdélyé,
Kit Lajos e harcban teve fővezérré;
Nem ifiú, nem vén: haja vegyes ősszel:
Barna férfi-erő, tiszta ezüst ésszel.
  Bölcs vezér, tanács, - de bátor, erős harcfi
Példabeszéddé vált: „ez második Laczfi!"
Így szokás, nagyítva, hímet varrni róla,
Nem szokás azonban venni szórul-szóra.

34

Ott van a hű Miklós, a nádor Giléti,
Vele jött az öccse, és két fia néki;
Címerül egy rózsa, hat levelét hozta,
Benne pajzs, fehérre, feketére osztva.
  Mit jelent e két szín, mi jóslata ennek?
Ember! a sors útját mondod véletlennek:
Két mező fekete, ugyanannyi tiszta:
E négy bajnok közzül kettő nem tér vissza.

35

Ott van a Geréni s Homonnai Druget,
Nádor öccse, Miklós; vezeté ezeket:
Olasz vér, de vegyült magyar anyatéjjel,
Lobogója díszlik a hét seregéllyel.
  Távolabb csoportoz Budaméri Konya,
Szécsenyi ős fának hajtása, rokona;
Címere jelenti: az oroszlán rajta
Keresztet emelvén, hogy Széchenyi fajta.

36

Hozza Bánfi büszkén busa ökre szarvát,
Miklós, fia bánnak, maga is bán, horvát.
Andrási Temesből címert hoza szinte:
Koronás két arszlán és kardos levente.
  Amaz *Andorás*tól származik e család;
Hirdeti a címer ennek viadalát
Mikoron fejére szálla Szent Istvánnak
Az első korona, az első királynak:

37

Ünnepel Esztergom, mint a haza szíve,
Ott az ország nagyja, meg a külföld színe:
Papi és világi fejedelmi vendég,
Kemény láncsatörő, bajvívó leventék.
  Az nap örömére víttanak egymással
Egy idegen bajnok székely *Andorás*sal,
Ki fejét amannak vállastul leszelte:
Címerét Istvántól ím ez okon nyerte.

38

Ott lebeg a zászlón Drágfi vasmacskája,
A Nádasdi nádja, koronás kacsája;
Ott a hegedű-pajzs, melyet ama gazdag
Bebek István és György, Dancs fiai, hoztak.
  Jól juhászkodott ám ősapja ezeknek,

Hol Sajó vizével összefoly a Csetnek:
Tündér adományból raka hét szép várat;
Címere a tündér,[109] csuda asszonyállat.

39

Messziről mutatja Lukácsot, Bertalant
Fekete mezőn *le*, három fejér galand,
Hogy ők ama híres nagy Hédervváriak,
Kont Miklóssal vérént való atyafiak.
De Ugrin fiának, mert ez már Ujlaki,
Paizsán *keresztbe* folynak a szalagi,
Melyet egy koronás, szárnyas angyal őriz;
Törzsapja ez ágnak Hédervári Lőrinc.

40

Hozza Szécsi Miklós a maga dandárját:
Kétfejű nagy sassa teregeti szárnyát.
Vele bajnok öccse, az ifju Ivánka,
Ivánka az ifju, Vasmegye virága.
Szubics fia Pál is - már új neve *Zríni* -
Siet apja derék hadait felvinni:
Paizsán a két szárny Zríni-serénységet -
Jelöl a kő-bástya Zríni-keménységet.

41

Hegyezi saskörmét Kanizsai János,
Fekete félszárnya vérmezőben szálldos,
A Rozgonyi féniksz förödik tollában,
Draskovicsén két sas, páros oroszlány van.
E zászlós urakkal sok nemes dalia,
Összegyűlt sok régi nagy nemzetség fia:
Csapi, Gúti, Kemény jelesebb közűle,
S két Forgács-fiu, kit Bebek Anna szűle.

42

Pajzsukon a tenger aranyhaju lánya,
(Nem *Mária*, bizony, magyarok királya!)
Meztelen a karja, vállai és melle,
Mintha övig épen a habokból kelne.
Festés: de ki látja, nézi elevennek;
Ha leány, elfordúl, ifju örvend ennek,

[109] A *groteszk* alakot tündérnek vagy angyalnak nézhetni Bebek címerpaizsán, melyet csak rajzban láttam. A. J.

Szeme egy-két percig rajtavesz a képen;
Forgács Andor kapta; elmondom, miképen:

43

Omlik a *tatár* nyil felhőszakadása,
Messzi-földre hallik jégeső-zúgása,
A Sajó út nélkül tántorog, mint részeg:
Vérökkel itatják jó magyar vitézek.
  Vérbe alkonyúlt le a nap is Muhinál,
Veszve, veszve minden! Béla fut, a király!
Futtába' két Forgács födözi testével,
Majd csak egyik: *Andor*, - bátyja elestével.

44

S már nem biztos vára: se Znió, se Gimes,
Tovább a királlyal fut az ifjú nemes,
Távol Adriába, tenger szigetére,
Hol Béla, mint vert vad, kipihenhet végre.
  Ott egy nap az ifjú hogy a parton jára:
Ím, zátonyon űlve, tenger hableánya!
Nagy haját fésűli, - arany tündöklésü
Hajábul aranyport szikráztat a fésü.

45

Hattyu-ingét Forgács mihelyest meglelte,
Neki sem kellett több, gyorsan felölelte;
Megijedt a habok Tündér-Ilonája,
Hogy idegen kézben hattyúi ruhája.
  Kérte, adná vissza, nagyon szépen kérte;
„Od'adom - szólt Forgács - ha megcsókolsz érte!"
„Nem, halandó, azt nem! jobbat teszek annál
Egy tündéri csóktól hamar elhervadnál.

46

„Nem, halandó, azt nem. De ha tudni vágyol,
Mit rejt a jövendő, ez a sűrü fátyol:
Ám halljad." Azonban, övig a kékellő
Vízben, közelebb jött s így danol a sellő:
  „Egy fiatal fának látom erős törzsét,
Melyet annyi század vihara sem tör szét,
Inkább lombosítja minden újabb tavasz:
Örvendj ifju ember! te vagy az, te vagy az.

47

„Nőni fog családod fényben és hirnévben
Gyökere izmosúl királyi hűségben
Valamíg az Árpád fejedelmi vérit
- Már csak harmadízen - sirba nem kisérik.
Akkor új király fog érkezni habomon
S fölemeli székét az előbbi romon;
Lajos, Lajos, Lajos lészen fia ennek,
Kit nevez a magyar Nagynak, egyetlennek.

48

„Negyven év forog le, közel egy fél század
Hogy ő sírba viszi a királyi házat:
Haj! mert e családon *vér* nehezűl s átok
Melyet a leányán teljesedni látok.
Forgács lészen az is, Forgács, ki megóvja,
Hogy bitang kézre ne jusson árva trónja...
Hiába! hiába. Sulyos a vér-átok...
Zavarodik a víz: zagyva képet látok.”

49

Így zeng, de süketnek, vízi leány dalja,
Mert az utólját már a vitéz nem hallja:
Lebocsátá lankadt tetemit a fűre
S elaludt, mint a tej, szépen, ahogy űle.
Most a leány kiszállt - nem habozás nélkűl,
Szégyellte magát az aluvó vitéztől, -
Hattyu-ingét gyorsan szép testire ölté,
Szárnya csattogása Andort is felkölté.

50

Mohón kap az ifju a szép sellő után...
Mintha álom után... hiu szellő után...
Soká még a parton tünelődve jára,
Majd iratta képét öse paizsára.
Örömest engedte azt hordani Béla
Mindenütt, hol később megfordult acéla:
Hadban, öklelésen, párbajon és tornán,
Sátoron, pecséten, zászlón, sírja ormán.

51

Most utódja Miklós, vele öccse András,
Viseli a címert: két fiatal Forgács.
Berényi pedig jött fürge mókusával,
Révai tátongó fene farkasával;
Sárkány-fogakat hoz Bátori, Szokoli,

Butkai, s ahányan e törzs ágrokoni;
Csáki fölismerszik véres emberfőrül;
Lóránt fia Lóránt fakadó fatőrül.

52

Hozza homály ökrét kék mezőn Balassa,
Zászlós Frangepánnak röpül tarka sassa;
Garai kígyója mérgesen növekszik,
Ama Bethlenéhez hasonlónak tetszik.
  Egyszerű a Zudár sejtes ablak-ólma
Mellyeszti galambját a Telegdi sólyma;
Nádasdi-rucája Gersei-Petőnek
E két nemes ágat hirdeti *egy* tőnek.

53

Hát még ama nyilas Bocskai-oroszlány!
A Majtényi teve, a Viczai sas szárny!
Büdi bújdosója, a Csetneki halak!
Kisvárdai kígyó, mely farkába harap!
  Mondjam-e Szentgyörgyi zászlaját, csillagját?
Apafi szőlőjét, kardra szúrt sisakját?
A Derzsfi-oroszlánt, a Szirmai-rákot?
A Rajcsányi medvét? az egész világot?...

54

Ki győzné ezeket szedni laistromba,
Hogy a dal szövése ne legyen goromba?
Nagy erdő ez együtt: ennyi sok családfa,
Viruló díszében mind egyszerre látva!
  Emez fiatal még; az terepély immár,
Sudarán sas fészkel, barna felleg himbál;
Csonkítva, lenyesve hajt amaz új ágat:
Mai nap is élő díszes unokákat.

55

De ti, kiknek ösét a dal édes gondja
Nem hizelgő verssel koszorúba fonja:
Felhat-e hozzátok az egyszerü ének,
Egyszerü kebléből a nép emberének?
  Vagy hazai lantra fületek már gyönge?
Föl sem veszitek, bár *neveteket* zöngje?...
Sír bennem a lélek és e mai kortul
Vígaszképpen a mult dicsőséghez fordul. -

56

Most a kopasz róna Rákoson virágzik!
Most buborékot hány: sátortul nem látszik;
Most lobog a zászló ezerféle szinben
Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden.
Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
Porfelleg kavarog, melyben a ló prüszköl,
Egy út az egész táj: a csapatok gyűlnek,
Mint haragos felhők, egymásba vegyűlnek.

57

Ott van ami csillog, ott van ami ékszer,
Mit csak a szem láthat, s nem láthat elégszer;
Ott hányja virágát mindenik nemzetség:
Kitesz a királyért a magyar nemesség.
Maga, lova fényes; paripája kényes,
Arábia szűlte, vagy tatár vadménes:
Nem sok a gyalogszer, legtöbbje lovas had;
Kiféle? miféle? címerén olvashadd.

58

De a vármegyékből szinte sok jó láncsa
Gyűle gyalogszerrel, hogy Nápolyt meglássa:
Itt is, ott is mozog, hullámlik egy csapat,
Mint búzavetés, ha szélben árad s apad.
Ezek nem címerrel, bokrodzó sisakkal,
Jöttek suta fővel, egyszerü sipakkal,
De azért kemény nép: szivök mind huszári,
Nem tehetnek róla, ha gyalog kell járni.

59

Ti is feljövétek, barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgonc nyilvető ijjászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,
Mikor öklelőznek a várdöntő kosok.
Lajos e hadakkal maga tábort járat,
Legelébb talpon van, legutólszor fárad,
Futtatja egész nap, zavarja seregét,
Porolván a puszta fakó köpönyegét.

60

Hej, micsoda roppant óriás madár ez!
Széles szárnyaival csak a földön jár ez,
Kiteríti néha, mint valami héja:
Mérföldet kanyarít egyszeri karéja,
Összecsapja megint, hegyesen, mint fecske,

Úgy búvik előre hosszu vékony teste;
Kanyarodik, szélt vesz, ritkul, összeforrad:
Mintha *egy* élő test vón' az egész sor had.

61

Mintha egy élő test: földön csúszó sárkány...
Mintha bárányfelleg... sokszínü szivárvány...
Lendül a sok zászló maga-fogta szélben
Majd egymás után, majd ezer is egyszélben.
  Sárga lován Lajos maga úgy cikázik,
Mint mikor a gyermek tükörfénnyel játszik:
Futos a had előtt, mint egy futó csillag;
Ragyogó sisakján nagy fekete tollak.

62

De izzó nap után, mikor a hév enyhül,
A lovag is fáradt, meg a ló is renyhül:
Vissza sátraikhoz, vídám lakomára
Széled a poros nép, a lihegő pára.
  Füstkoronát tesz fel valamennyi sátor,
Majd egy-egy tűzfény is, a sötétben, bátor;
Kuncsorgó juhász nép, támogatva botját.
Messzünnen irígyli ezek állapotját.

...

Nyolcadik ének

‚Klastromban Gárgyántól barátruhát véve.'

Ilosvai

1

Toldiné azonban, Toldi Miklós anyja,
Fia bújdosását nehéz szívvel hallja;
Hírül adják néki kolduló barátok,
Hogy fején vérdíj van, irtózatos átok.
  Azóta sem éje, sem napja szegénynek:
„Én bizony" azt mondja „Budára felmégyek:
Tán szíve királynak megesik a jajra
S megkönyörűl, - hiszen neki is van anyja."

2

Szándéka elébb is az özvegy királynét
Megkérni, hogy lenne szószólló fiáért,
Vizsegrádra menni, elibe járulni,
Egy kis ajándékkal lábához borulni.
  Rögtön is ahoz lát, késedelem nélkül,

Elrendeli házát, maga útra készül,
Mezei munkának úgy is szűnt a nagyja,
Ami hátra van még, a cselédre hagyja.

3

Azután egy belső régi szekrénybe nyúl,
Melyet ifionta hozott menyasszonyúl;
Nehezen nyiták ki, nekiestek hárman:
Feledé a járást kulcsa is a zárban.
  Gondosan felhajtá felső takaróját,
Régóta beszerzett „halálra-valóját”,
S keze-fejét óvást ezek alá dugva,
Keresgél odalenn valamit egy zugba’.

4

Legelébb az arany koszorút vevé ki:
Anyai jószága volt e párta néki,
Úgy szállt az örökbe leányról-leányra,
Bajos lenne hamar megmondani, hányra.
  Gyémánttal, rubinttal a cifrája ékes,
Smaragd benne szép zöld, opál benne kékes, -
Anna odagörbűl, lélekzetet sem vesz,
Szeme-ragyogása a kövekén túltesz.

5

Azután kösöntyű, szinte olyan áros,
Kerűle ki onnan, összeillő, páros,
Melyeket a férje adott jegybe, Lőrinc,
Melyeket azóta bánatosan őriz.
  Anikó hirtelen Toldiné karjára
Felcsatolá egyik perecet próbára,
S hamisan felrántá, feljül a könyökén -
Mosolyogva feddi öreganyja szegény.

6

Majd elővevé a színehagyott övet,
Lefeszíté róla késheggyel a követ,
Drágakövet, gyöngyöt, mellyel az kirakva:
Ezt is a többihez, kosarába rakta;
  Arany láncot is még, s több ily csecsebecsét,
Melynek nem az érték adja csupán becsét;
De, bár eladó nem volna egy világért,
Mit oda nem adna egyetlen fiáért!

7

Most az eleséggel megrakott szekérbe
Széna ülést töm az öreg Bence térde,
S od'adá a gyeplőt a Bence-legénynek,
Bölcs tanácsaival se' maradt fösvénynek:
  Ezt így tegye, azt úgy; - mutatá, hogy lássa,
Mi a ló-hajtásnak bibéje, fogása;
Maga is mellé űlt fő felvigyázónak,
Nehogy baja essék kocsinak vagy lónak.

8

Unta pedig a szót fia, a tanítvány;
Néha az ostorral nagyokat suhintván
Meg-megcsapja lábát a lógós lovának
S megrántja a gyeplőst, hogy ne szaladnának.
  Végre felűlt aztán a nemzetes asszony,
Hogy az űlésből is rendeletet osszon;
Mellé unokája; míg egy asszonycseléd
Be-limlomolá a kocsi első helyét.

9

Haj! repűlne szárnyon Toldi édes anyja,
Bence is, az ifjú, vágtatna, rohanna:
De apja fiáról nem veszi le gondját:
„Ne zavard a *lovam*!" mondja neki mindjárt.
  Jó úton ügetve, ha göröngyös, lépve,
Lassítani minden partocska elébe,
Minden kikopásra, kicsi földhajlásra:
„Ez a magyar lónak igazi hajtása."

10

Értek ebéd tájon csak közel egy rétet:
Bence azon volt már, az öreg, hogy étet,
Meg is állt, le is szállt, s gondviselő kézzel
Lovai üstökét megrángatta kétszer.
  Majd, míg fia dolgát végezi a lónál,
Ő avart szed össze, abba tüzet csóvál...
Így van ez, ebédre, délre, uzsonnára...
Isten tudja, mikor verődnek Budára. -

11

Feljutottak egyszer valahára mégis,
De már a had elment, maga a Felség is,
Anyja mellé adván Telegdi Csanádot,
Akik igazgatnák itthon az országot.
  Igy maga Erzsébet lejöve Budára,

Nem kell Toldinénak menni Vizsegrádra;
Most hát a királyné lábaihoz járul
S panaszát így kezdi üldözött fiárul:

12

„Felséged a szavam bántásnak ne vegye:
Vagyok Toldi Lőrinc elmaradt özvegye.
Egy fiam van, Miklós, a vitézlő rendben -
Széles Magyarország ismeri különben.
  Szerze magának hirt, földi dicsőséget,
Nekem ugyan több bút, szív-keserűséget:
Haj! mert ki fiat szűlt országnak-világnak,
Búbánatot szűle az asszony magának."

13

„Tudom" - a királyné felel ily zok-szóval -
„Mit kérkedel itt a sírfosztogatóval?
Tudom a szép hírét, micsodás ember ő:
Asszony-elcsábító, gyilkos, szentségtörő.
  De majd az igazság keze utóléri,
A főpapi átok már nyomba' kiséri:
Törvényt ha kikerül, fennakad egy ágon,
Meglakol e földön, meg a másvilágon!"

14

„Nem igaz... (Felséged' megkövetem szépen:
Nem szavára mondám ily szeme-szöktében)
Nem igaz, ha még oly kikiáltott vád is,
Még ha Csanád érsek maga vádolná is.
  Az *én* fiam, Miklós, cselekedett ollyast?...
Ismerem a szívét: ő nem tehet aljast,
Csepegtettem abba isteni félelmet:
Bátran merem a' részt kérni a kegyelmet."

15

S lábához omolva töredelmes csókkal
Könyhullatva könyörg és rebegő szókkal:
Lenne közbejáró fiáért fiánál,
Toldi vitézért a felséges királynál.
  Egyszersmind, szavai nyomatéka végett,
Elkezdi kirakni „ezt a csekélységet"
Reszketve motozó kézzel a zsámolyra;
Hanem a királyné szigorúan szóla:

16

„Vidd az ajándékod, jó asszony, előlem!
Arany is, gyémánt is van nekem itt bőven;
Mondass rajta misét a fiad lelkéért;
Nem tehetem, hogy szót szóljak a vétkéért.
Ártatlan is elvész: bűnös ne lakoljon?
Anya-sors, hogy szűljön fiat és gyászoljon -
(Így végezi, s tompább lesz hangja, sivárabb)
Másénál bizony a te fiad se' kárabb."

17

Vérbe, lángba borult Toldiné orcája,
Mozdula, de hangot nem adott a szája,
Csak felállt és indult lábadozó-formán,
Görnyedve, ölében kezeit kulcsolván.
Anikó, (mert várta,) mihelyest kilépe,
Réműlve szaladt jó nagy-anyja elébe:
Mi baja? mi lelte? minő véletlenség?...
S tartja átölelve, hogy földre ne essék.

18

Haza juta mégis unokája karján;
Úton is, otthon is mind kérdezi a lyány.
„Nincs szíve" - csak ennyit felel utoljára -
„De nem mondok rosszat királyom anyjára.
Maga, tudom, jámbor, kegyes és kegyelmes,
Nincs is előttem út olyan veszedelmes,
Hogy föl ne keressem messzi táborában,
Ha mindjárt térdig is elkopik a lábam."

19

Erre Anikó, meg Bence, meg a többi
Kezdenek a dolgon igen szörnyűlködni:
Mit akar? mit gondol? ilyen idős korban?
Oly messze? világra? - gondolja meg jobban,
De az öreg asszony makacsul azt mondja,
Reggel is azzal kél, este is az gondja:
Hogy őneki nyugta, maradása nem lesz,
Míg oda el nem jut, - a fejedelemhez.

20

Végső éveiben háromszáz-negyvennek
Rómába sokan már nagy-búcsura mennek,
Kelemen amelyet hirdete, a pápa;
Mind a világ készül, megyen is, Rómába.
Ezekkel az özvegy majd az olasz földig

Valahogy - gondolja - lassan elvergődik;
S mind azt tudakolja, azt járja ezentul:
Ki, mikor, minémű alkalommal indul?

21

Ezt Anikó látván, hogy öreg-szüléje
Készül a nagy útra, nincs ki lebeszélje:
Egy kalandos tervet kohol a bátor lyány,
De nem mondom itt el; majd kijön a sorján.
Titkon összebeszélt fiatal Bencével,
S nagy-anyját csak azon kéri nappal-éjjel:
Gyenge öreg testét ne törje oly messze,
Hanem *őt* az ifju Bencével eressze.

22

Hallani sem akart róla eleinte:
„Éppen, - oly fiatal, dőre leány, mint te!
Vakot világtalan Bencére bíználak!
Mi okost tudnál te szólni a királynak!...”
Monda sok ilyet, - csak *egy* nem jut eszébe,
Sohasem is hallá világ-életébe’:
Hogy abban különös lenne, avagy szégyen,
Ha férfival egy lyány közös útra mégyen.

23

Hasztalan ijeszti a veszélyes úttal;
Gyönge nemére is mind hiába útal,
Teste töredelmét hiába nagyítja:
Mert Anikó a szót rá visszafordítja.
Ha *neki* veszélyes: hát a nagyanyjának!
Ha *nemének* is baj: hát *öreg* korának!
Többet bir-e az agg, mint a fiatal test? -
Rém-képet elébe így hasztalanúl fest.

24

Mind ráestek; - amíg, sok szóra-beszédre,
Toldiné sem tudott mit felelni végre:
Mind kevesebbet szól, közbe nagyot hallgat:
Csak baj is a vénség, az erőtlen alkat.
Maga nem mehet, - de Anikót oly messze
- Egy leányt egyedül - mégis hogy’ eressze?
A maga tanácsán? egy fejetlen lábén?...
Mire Bence vitéz sértve felel: „hát én?”

25

Nagy-nehezen csak ráfanyalodott mégis,
Útra tanács bőven, de jutott költség is;
Anikó és Bence, a zarándok-bottal,
Készen vala, egész úti állapottal.
  Maga elkisérte a gyűlő-tanyára,
Búcsút veve tőle, áldást ada rája;
Most érzé Anikót, milyen elveszett kincs:
Zokogva tér haza: „kettő közül; egy sincs!”

26

Indulása után a jámbor csapatnak
Anikó és Bence nosza félre csapnak!
Buda szűk utcáján sietve, vigyázva
Beosontak egy kis félreeső házba.
  Ott Bence a titkon előre beszerzett
Holmit előkéri: vala kész fegyverzet;
Ötven aranyából maga Bence vette,
Most Anikó vígan megfizet érette.

27

Míg Bence a lóért kiszalad az ólba,
Öltözni odabenn vala kemény próba:
Segítne, ha tudna, a házbeli asszony.
Vita tárgya, hogy mit, hova alkalmazzon.
  Bajjal, de elég jól megleve, elsőre;
Könnyü vasing símul puha szarvasbőrre
S domboru mellének mérsékeli halmát,
Fénylő sisak rejti haja bonyodalmát.

28

Mire a két lovat fölvezeté Bence,
Anikó ott állt, mint szép ifju levente,
Csak még körülnézi hűséges apródja,
Igazítván, hogy hol peckelje, hol oldja.
  Azután mindketten paripára kaptak,
A nagy komoly útra vígan elvágtattak:
Elül, forgó tollal, sisak-ellenzővel
A *lovag*, - utána Bence sutább fővel.

29

Mikor észrevette a csapat zarándok,
Hogy Anikó s Bence nincs sehol utánok,
Lett rajta beszéd sok, de sükere semmi:
Könnyebb találgatni, hogysem visszamenni;
  Mint madarak lombrul, seregenkint lombra:

Szálltak, énekelve, templomrul-templomra,
Míg az olasz földnek határiba értek,
Hova búcsujáró összefoly, temérdek. -

30

Rozgonyi azonban nem örűlt sokáig,
Hogy lyánya halálból új életre válik,
Csak, mint ki nagy útról haza ér, s a házba
Lép nevetős arccal, de leli mély gyászba';
  Ideje sincs búcsút venni a mosolynak,
Ott lepi a nyers bú, s vadul összefolynak:
Úgy döbbene meg s vált mindig komorabbra
Rozgonyi, ha lyányát nézte naprul-napra.

31

Mert, bárha Piroskát visszaadá sirja,
Ott ég a haláljegy bús képire irva:
Halovány arcára hirtelen pirossal;
Nincs már köze földdel, sem földi lakossal.
  Egy az ohajtása szomorú szivének:
Eljegyzetni magát Isten jegyesének,
Vonúlni világtól egy félre-zugolyba,
Koporsója helyett néma kolostorba.

32

Szigetén Margitnak, a királyi szűznek,
Fogadák testvérként fogadást tett szűzek;
Maga a királyné javallta, dicsérte,
Látogatásával tisztelte meg érte.
  Sőt - tészi kegyelme azt is lehetővé -
Teszi, az elhunyt helyt, fejedelemnővé,
S hogy elébb a szerzet rögtön fátyolozza,
Érdeme a tört szív, nem az idők hossza.

33

Oda gyakran hozzá szép Örzse kijárván,
Múlatja panasszal a bosznai bán-lány,
Kedve ugyan - mint tört tükör apró fénye -
Csillog: de a szívnek nincs semmi reménye.
  Lajos elment: tudja, hazahozza nőjét,
Nincs lelke bevárni boldog esküvőjét,
Csak azon van mindig: fátyolt veszen ő is,
Helyesli bizonnyal majd a királynő is.

34

Ám váltig akarná lebeszélni róla
Piroska, de nem hajt semmi tanács-szóra;
„Jut eszedbe a *tű*?” felel olykor: „Válassz!”
S lesujtja Piroskát e mosolygós válasz.
  Nem is ellenzik már, - Erzsébet, az épen
Már többre becsűli a leányt szivében;
Nincs akadály, - csak még Piroska ürüggyel
Áltatja, halasztja, noha bajjal-üggyel.

35

Toldira ha gondolt - s hogy’ ne gondolt volna?
Piroska, de nem szólt - s hogy’ szólana róla?
Más sem merte nevét említni a háznál,
Látva, hogy nem egyéb holtan-élő váznál.
  Nem tudja, hogy amit szerelemből vétett,
Az fordult fejére, mint alacsony bűn-tett,
Átkát hogy az egyház mennyire megtoldta. -
Szegény Toldi Miklós, hol lehet azolta?

36

Bújdosott vadonban, Vértesen, Bakonyban;
Nem nyomorú éltét tengeté azonban:
Nem akart halálba gyáván menekülni,
Se’ gonosztévőként bitóra kerűlni.
  Kínnal az életét kinyújtani vágyik,
Szerelemért, bűnért vezekelni váltig,
Vezekelni önként, szabad indúlattal:
Nem a törvény előtt, lelki gyalázattal.

37

Hosszú napok, éjek gyötrelmeit hordván,
Találа monostort, Bakony egyik ormán,
Magas hegyen űlő régi barátfészket:
Oda az atyákhoz, gondolá, benézhet.
  Ott az üldözéstől ótalom alatt van,
Megbánhatja bünét, böjtben, alázatban -
Gondolta, tevé is: bezörgete mindjárt,
S kapu megnyiltával kérdezi a gárgyánt.

38

Elibe vezették a monostor-főnek;
Toldi magát mondja nagy gonosztevőnek:
Szánni-bánni előbb vétkeit ohajtja
S *beállni*, ha Isten megkönyörűl rajta.
  „Jól van, fiam, jól van! Isten előtt érdem

A megtérő szándék, (nevedet nem kérdem):
S mivel egy hű szolgánk közelébb meghala,
Ám légy te, helyette, a *fráter Mikola*.

39

„Hozzatok egy seprűt!...” „Látd e poros eszközt:
Alábbvaló léssz most te az emberek közt:
Fetrengeni sárban, fogsz te gyalázatban,
Míg megtörik szived igaz alázatban.”
  Toldi fejet hajtván ezt mondja csak: „Értem.”
Haja érintését elfogadá, térden;
Azután lehányta vitézi ruháját
S fölvette a szerzet durva szőrcsuháját.

40

Ott neki a tisztét mindjár’ kijelenték:
Konyhára vizet, fát kell hordani mindég,
Söpreni az udvart, kapálni a kertet,
Segitni szakácsnak, ha parancsol: *jer, tedd!*
  Toldi aláveté magát türelemmel,
Megyen is már vízért, földre sütött szemmel,
Ragad „öreg kondért”[110] kezeibe kettőt,
S hegyre, fel a völgyből, hozza mikor megtölt.

41

Erején barátok ámélkodnak vala:
„Derekabb legény ez, mint *fráter Mikola*!”
Dícsérik, azonban egymásra nevetnek;
Nem örült Miklós az ilyen dícséretnek;
  Hanem azért tűrte; hisz’ alázatosság
Most beteg lelkének keserű orvosság;
De mikor megsejté, ki volt e „Mikola”?
(Hegyre a barátok vízhordó szamara):

42

Mint a tüzes mennykő, agyvelején átjárt
Egy ösztön: hogy eléb leüti a gárgyánt,
Azután a többit veri csúfúl agyon,
Kő kövön az egész házból se maradjon...
  Megbírálta magát nagy-nehezen mégis:
Ám, hadd „törje szivem” ez a kisebbség is!
Kojtorga magában: de ha hallá, vére
Azután is felforrt a „Mikola” névre.

---

[110] Ilosvainál a király udvarában végez Toldi konyhai szolgálatot az „öreg kondérral”. A. J.

43

Napot így munkában, éjet imádságban
Tölte szegény Toldi, nagy alacsonyságban;
Nem is volt neki már, csak a csontja-bőre,
Mégsem akart enni, hogy kapjon erőre.
  Már terhet alig bír, de mindazonáltal
Sok vizet a völgyből s fanyalábot hátal,
Csorog arca csontján babszemnyi veríték:
Igazán csuda, hogy már ki nem teríték.

44

Egy nap alámenvén, találа bitangul
Lovat az erdőn, hogy útvesztve csatangol;
Tele bojtorjánnal nagy gubancos szőre,
Hátul csupa csípő, csupa fej előre;
  S Toldira oly szánó, szomorú szemekkel
Néz, hogy ő se' hagyá első tekintettel:
Álmélkodva ütött maga két combjára,
Hogy az ő lova ez, a hűséges pára.

45

„Pejkó, eszes állat! hol jársz? hova lettél?
Gebekint gazdáddal vezekelni jöttél?
Ki reád sem gondolt immár hetek olta;
Mikor elcsapott, hogy hazamenj az ólba.
  Jer hát, velem a kínt, gyalázatot osszad,
Hegyre föl a kondért s tüzelőfát hozzad;
Lesz a barátok közt odafenn nevetség:
De csak átkom szűnjön, azok hadd nevessék!"

46

Lett is röhögés, nagy, a Toldi gebéjén,
Mulattak a *fráter* furcsa szerencséjén;
„Majd érte jön, aki hagyta bitangjába,
Addig hordjon nekünk vizet a konyhába."
  Hordta is a jámbor; noha nem dús réten,
Csak az udvar lábján tengődve, *szeméten*,
(Nem kellett neki más); míg egyszer a háztul
Eltünt, nyoma veszett, odalőn - gazdástul.

47

Ugyanis egy reggel, mise-mondás tájban,
Papi személy állt meg, kint a kapu-aljban,
Hivatta a gárgyánt s a többi barátot,
S kapura szegezvén, olvasa ily átkot:
  Mi Csanád, a prímás, esztergomi érsek,

Hirdetünk nagy átkot mind a magyar népnek
(Ránk ruházván Krisztus földi helytartója)
Toldi Miklós, gyilkos-, sír-fosztogatóra.

48

„Átkozott, ahol jár, átkozott, ahol kel;
Átkozott, ki szolgál neki szentségekkel,
Átkozott, ki rejti, vagy odább bújtatja;
Élve is, halva is legyen átok rajta!”
  Elsápad a gárgyán és mind a barátok:
Hátha biz’ őket is terheli az átok,
Amér’ helyet adtak ama vezeklőnek
Ki mondotta magát „nagy gonosztevőnek?”

49

„Hol van izé?... hol van a *fráter Mikola*?”
De sehol már nem volt, se maga, se lova.
Még ekkor ijedtek nagyot a barátok,
Nem azért, hogy bennök kárt tenne az átok,
  Hanem amért csúful bántanak a hőssel:
„Ha visszajön - úgymond - agyonüt, felperzsel!”
S mint aki aludva nagy veszélyben forgott,
Szörnyítik az elmult s a lehető dolgot. -

50

Ezalatt Anikó és fiatal Bence
Mentek, - közel is volt már vízi Velence,
Merre búcsujáró özönle temérdek,
Sok csapatot immár elhagytak, elértek.
  Amint haladának szép ligetes rónán,
Mond Anikó: „nosza Bence, édes szolgám,
Nagyon éget a nap; szálljunk le, deleljünk;
Van patak itt, árnyék s jó legelő helyünk.”

51

Bence lovaikat pányvára ereszté,
S vallatni a nyergén az iszákot kezdé;
Amiök volt, abból, mint útasok, ettek;
Mond Anikó ismét, hogy megelégedtek:
  „Oly álmos vagyok én, Bence fiam, hogy még...
Te ne alugy’ - állj őrt, hahogy elszunyadnék.”
El is szenderedett a szép puha fűben,
S Bence a láncsával őrt áll vala hűven.

52

Amint ide-oda vigyáz, halgatódzik:
Hallja egy bokron túl említeni *Toldit*;
Oda figyel jobban, közelébb is megyen,
Hogy észre ne vegyék, lassan, lábujjhegyen.
  Két potom emberke, zarándokruhában,
Jött a poros úton s vala nagy vitában;
Bence is leshelyből fülel minden szóra;
Társának az egyik már azelőtt szóla:

53

„Hallod-e, Kuncz, íme, vagyunk bátorságban,
Biztos olasz földön, nem Magyarországban:
Osztozzunk; akarom tudni, mi a részem."
Felel az: „Mondtam már: osztozunk a *pénzen*;
  Ne bomolj! egy ugrás elérni Velencét
Ottan az ötvösnél próbálni szerencsét..."
De nekem mindjárt kell, ami az enyém, Kuncz:
Fele!... szegődött bér - tudod-e? - osztott konc!"

54

„Fele neked, fészkes... hiszen *én* raboltam,
Te csak őrt álltál, míg én a sírban voltam!"
„Hát nem te futál meg, hogy ahol jő Toldi?
(Bár segítne, mondok, a követ eltolni;)
  De te most is futnál, ha én nem biztatlak.
Ide hát a felét! különben feladlak,
Hogy te raboltad ki Rozgonyi sírboltját,
Fel én, ne legyek Hincz!... a keserves voltját!"

55

Ekkor olyat húzott amaz a szent bottal
Fejére, hogy elnyúlt, ködös állapottal,
S ott akará hagyni, de láncsa-szegezve
Odaugrik tüstént, elibe áll Bence:
  „Meghalsz!" riadott rá, „ha csak egyet mozdulsz!
Hol az a rablott kincs? vagy igyót elpusztulsz!"
Tagadta először, de ocsúdás közben
Hincz morog: „ott van, ott! derekán egy övben!"

56

Megtalálá Bence az övét a bőrén,
Azután hajtotta lovaikhoz pőrén,
Kezeit szorosan hátraköté fékkel
S a pányva-cövekhez csavarintá véggel.
  Társával is úgy bánt. Anikó a zajra

Fölserkene, s kérdi, mi dolog ez, hallja?
Bence előadta az eset mivoltát,
Hogy ezek ám, akik a sírt kirabolták.

57

Megörült Anikó, s az övet kibontá:
„Mennyi rubint, gyémánt! soha ennyit!...” mondá,
„De nem a kincs!... bátyám jó híre megépül;
Mitevők legyünk most!” kérdezi Bencétül.
Bence felel: „már hogy mitevők legyünk most?
Két szép fára legitt vonom a két cinkost,
A kincs az enyém lesz... no, vagy a kettőnké;
Hisz’ varju se károg ezek után többé.”

58

„Nem úgy, Bence, nem úgy! Hát, fiam, a gazdád?...
Azt te gyalázatban, átok alatt hagynád?
Szükséges, hogy elébb bíró előtt valljon
Ez a két gazember, meg azután haljon.
S minthogy legközelebb útunkba’ Velence
(Van igazság ott is,) oda visszük, Bence,
Hátrakötött kézzel lovak előtt hajtva.”
„Ist’ az atyám! úgy van.” szólt Bence, sohajtva.

59

Így be Velencébe sarkalva kisérték:
„Ki itt az igazság fő embere?” kérdék,
Megmutaták tüsténT, hol lakik a *dózse*,
Nem szájtáti *legény* volt ám Anikó se:
Elmondta: Lajoshoz megyen a táborba,
S hogy fogta el e két gazot egy bokorba’,
Kik Magyarországon a sírt kirabolták,
S a király legelső vitézére tolták.

60

Vereté a dózse vasra legott őket,
Vallatta keményen a gonosztevőket,
Nem mernek tagadást tenni a dologban,
Mihaszna tagadnák? az öv úgyis ott van.
Megíratta mindjárt súlyos rablevelök’,
Akarván Lajosnak kedveskedni velök,
Nehogy visszajövet neki haddal ártson,
Tart tőle bizony, mert sok van a rováson.

61

Fegyver alatt rögtön, szoros őrizettel
El is indítá, egy udvari követtel;
Anikó és Bence velök ered útnak,
Így Nápolyba egész bátorsággal jutnak.
  Ezalatt Lajos már Kontot utólérte,
Maga derékhaddal mind nyomba kisérte
Nagy félelem és hír fut előtte Kontnak:
Már útban, előre, sokan meghódoltak.

62

Mikor aztán bent, a nápolyi határban
Volt az elő-dandár, hol Akvila-vár van,
Kiterűlt a zászló nagy fekete szárnya,
Endre halott képe vagyon írva rája.
  S benyomult a dandár hadi gyors léptekkel,
Buzdítja haragját amaz új énekkel
(Hozzá dobog a láb, csörög a fegyverzet),
Melyet egy hegedős ilyeténkép szerzett:

63

„Mit kötögetsz? mit fonsz selyem-arany szállal
Én szép feleségem, Johanna királyné?”
„Neked, uram, látod, hímezék palástot
Koronázó napra: zsinórt verek arra.”
  Mosolyog az asszony, de csak szeme, szája. -
„Endre fiam, félek: gonosz itt a lélek.”
Gyanús szeretet az, sohase’ visz jóra:
Nápolyba, vitézek! boszúra, boszúra!

64

„Fiam édes, Endrém! nincs e dolog rendén:
Jer vissza hazádba, szép Magyarországba.”
„Nem, anyám: meghalnék, szívem kiszakadna;
Szeret is Johanna mint a maga lelkét:
  Hímezte palástom selyem-arany szállal,
Rá mentekötőt is gyenge tíz ujjával.”
Hímes szeretet az, sohase’ visz jóra:
Nápolyba, magyarok! boszúra, boszúra!

65

Búcsút veve anyja, Erzsébet királyné:
„Ime, az ujjodra köves arany gyűrű;
Felvonom azt mindjár’: s méreg, acél nem jár
Ősz remete adta, pápa megáldotta.” -
  - „Lakol is hát nékem, asszony-feleségem,

Mind, ki az udvarnál gonosz ellenségem!”
Bolond bátorság az, sohase’ visz jóra:
Nápolyba, vitézek, boszúra; boszúra!

66

Kulcsos Averszához, daliás nagy garral,
Az egész udvarral, megy Endre vadászni.
Fogadá ott sokszor éjjeli szállásra,
Lakoma-, hálásra, egy régi kolostor.
„Édes uram, most is ott legyen a *háló*.”
Veti azt Endrének a sok lesben álló.
Rettenetes éj ez, sose’ virrad jóra:
Nápolyba, magyarok! boszúra, boszúra!

67

Meghitt kamarása szólítja ki Endrét
Éjjeli órában, felesége mellől;
Nosza csak rátámad kivűl a zsivány had,
Megfojtani kézzel, máskép sose’ vész el.
Lehányja magáról gyilkosait karja,
S hogy nyitni akarja, nem nyílik az alvó.
Árúló szeretet sohase’ visz jóra:
Nápolyba, vitézek! boszúra, boszúra!

68

Másnap egész udvar régi kolostorbul
Vígan haza fordul palotás Nápolyba;
Szép Endre királyfit holtan, temetetlen
Leli majd a kertben aki elébb rányit:
Szorítva nyakára egy drága zsinór van
Zöld selyem fonálból, fényes arany szálból.
Gyilkos szeretet volt, búra vive, búra:
Nápolyba, magyarok! vérbeli boszúra! -

69

Most Akvila várnak kapitánya, Lalli,
Látva, mi had készül seregét felfalni,
Fehér lobogóját kitüzé a bástyán,
Lajos hűségére maga átbocsátván.
De közelget Károly, az olasz Durazzó,
Ki Lajost felhívta (mint odafenn van szó)
Hogy Johanna s férje *Lajos* ellen jönne,
Endre halálának boszúlója lenne.

70

Közelít nagy haddal (különös jelenség)!
Nem mint igaz barát, de ravasz ellenség,
Ki a zavarosban szeretne halászni:
Valahogy Nápolynak trónusára mászni.
  Köpönyegét most is ez a szél forgatja:
Csak színre Johannát s férjét támogatja,
Kiktől - majd kiderül, *milyen* feleséget,
S nyerte Kalábria főfő hercegséget.

71

Ellene indítá Lajos ennek Kontot.
Csata előtt Miklós atya misét mondott
A nyitrai püspök, s felugorván lóra,
Vezeti társával népét riadóra.
  De harc is alig volt - nagy-hirtelenébe'
Megszalad a Károly szedett-vedett népe,
Mint ha cseresznyefán seregély-had csődül,
De megint szétrebben puszta kereplőtül.

72

Azután *Szulmónát* ostromlani mentek
Miklós atya Konttal, s a vitézlő rendek.
Károly pedig népét nem gyűjti magához,
Futni hagyá széllyel, kit-kit az anyjához;
  Maga is a megvert, fogyaték sereggel
Oldalt, a hegyekbe, visszavonult reggel,
S minthogy Lajos ellen, látja, kicsit bíra:
Mást gondol, s nekie ily levelet íra:

73

„Felséges uram és vérszerinti bátyám!
Jönni elébed nem ilyeténkép vágyám;
Híved vagyok - Isten az igazlátója!
De Johannának is *még* alattvalója:
  Nem tehetém, *színből* hogy harcra ne keljek,
Parancsolatuknak hogy visszafeleljek;
De mihelyt az első összecsapást tettem,
Hadaim' mind széllyel, haza eresztettem.

74

„Fogadásom módján hát ne csudálkozzál,
Sőt bennem ezentúl szorosabban bízzál:
Mert, bármit mutatok, színlelve, Királyom!
Elleneid közt is javadat munkálom.
  Eddig is, önként már, tudod, amit tettem:

Öcséd gyilkosait üldözőbe vettem,
Iszonyú kínok közt leve mindnek vége, -
Johannát fölmenté pápa őszentsége.”

75

Így írt a Durazzó. Lajos olvasá azt,
Kinn várja követ, de nem adott rá választ,
Csak űlt nagy-komoran puha zsöllye-székén,
S öklivel a semmit fenyegette, végén.
Azután még egyszer-kétszer elolvasta,
Szemeit egy könnycsepp ragyogóvá mosta;
Azután felugrott s a senkivel szembe
Dühösen fordult: „Várj! kerűlj a kezembe!...”

76

Tudom, mire gondolt Lajos, ekkép szólván:
Mert az olasz főbbek, részire pártolván,
Mind a *Forli* urak és a *Malatesztá*k,
Károly dolgainak furcsa hirét hozták.
Mihelyest Johanna (cinkos a cinkoshoz),
Férjhez ugrék, terhben, Taránti Lajoshoz,
Akiért előbbi férjét megölette:
Károly is a másik testvért elszöktette.

77

Ki vala e testvér? öccse Johannának,
Jövendőbelije a magyar királynak,
Mária, mint Róbert ősz király meghagyta
Végrendeletében, kettejök nagyatyja.
Károly elcsábítá, hogy ezen a jusson
Nápolynak idővel birtokába jusson,
Meg is esküdt véle, balgatagul hivén,
Hogy kicsi seb már ez nagy Lajosunk szívén.

78

Ugyanis hallotta (s volt valami ebben):
Hogy Lajos, alkudván országos ügyekben,
Károly cseh királynak leányát, a gyermek
Margitot, eljegyzé, s vége lőn a pernek.
De Lajos *nem ért rá* jegyváltani menni,
Elhal a lyány, nem lessz a dologból semmi:
Mária ellenben nagy szívbeli gondja,
Lelke az ő képét, csak az övét hordja.

79

Mint róka, az által esik kelepcébe,
Hogy nagyon is bízik a maga eszébe
S ravaszul sokat mer: Károly is úgy jára,
Hívta Lajost, hogy majd felteszi trónjára;
De Johanna s férje, hallva, mi veszély jön,
Károllyal, azon volt, ki hogyan béküljön:
Neki adák hát a rablott feleséget
S mellé hozományul a nagy hercegséget.

80

Teszi magát Károly ide-oda hűnek:
Kezdé nyomozását ama gyilkos bűnnek,
S leleményes kínnal öleti sorjába'
Mind', ki a gaztettnek keze volt, vagy lába:
Lajos iránt így hű: mert „ki bűnös haljon!"
Johanna iránt is: „hogy senki se valljon
Rá és társaira"; kik közt maga fő-fő
Károly vala épen, mint Endre-gyülőlő.

81

Ez volt a nagy hűség, a Lajos iránti. -
Johanna pedig, és férje, a Taránti,
Hallva, mikép vált a Károly hada köddé:
Megijedtek, hogy már nincs menedék többé.
Mindjárt is az asszony szép levelet íra,
Hízelgve könyörgőt, s könnyet bele síra,
Endréhe' szerelmét hazudozva, bókkal;
Mire Lajos aztán válaszol e szókkal:

82

„Szemtelen életed, bitor országlásod,
Elmulasztott boszúd, férjhez szaladásod,
S ahogy első férjed megölése vádját
Tisztázni akartad: mindez tanuság rád,
Mind ellened vall, mint férj-gyilkosa ellen.
Hanem él az erős boszuálló Isten,
Tudd meg!... s hogy ezúttal én leszek a karja.
Megbüntetni téged, ahogy Ő akarja."

83

Nem teszi ablakba Johanna ez írást,
Látja, hiában kezd újra hazug sírást:
Férjével azon lett, hogy ahol csak vár van,
Mind sereget gyűjtsön, bent és a határban. -
Hanem egy kevéssé fogjunk ki, pihenjünk,

Vissza, csekélyebb nép dolgaira menjünk:
Ott folytassuk, ahol, elhagyva Velencét,
Útjára eresztők Anikót meg Bencét.

84

Dózse követjével, kit nyomba' kisértek,
Biztosan Akvila városába értek,
Hol az, - emberit a lovag-hajadonnal
Künn hagyva, - Lajoshoz kéredzik azonnal.
  Mondja, hogy a dózse tiszteletét küldte,
S kérdi: jövet mért hogy Lajos elkerűlte?
Hazamenet várja, szívesen is látja
Tisztelni magánál régi erős vágya.

85

Azután átnyujtá a levelet, melyben
Hincz, Kuncz dolgairól foly a szó a perben;
Lajosnak ugyan nőtt a szeme-nyílása!...
Beparancsolá a rabokat, hogy lássa.
  Reszketve kivallák, hogy a sirt meglopták,
Aztán esküvel is, jó Toldira fogták;
Mire ítéletét a király kimondta,
Őket meg a hóhér ösztörűre vonta.

86

Ekkor Anikó is félve odajárul,
Tesz rövid említést árva nagyanyjárul,
Ki az ő atyját és Toldi Miklóst szűlte,
És most kegyelemért esedezni küldte.
  „Ki vagy te, öcsém, hát? lovag-e, vagy gyermek?"
„*Fia* vagyok, - mondá - fia Toldi Györgynek.
Az én nevem is *György*, és Toldi a vérem:
Hagyjon itt Felséged hadakozni, kérem!"

87

Monda Lajos: „Gyenge vagy, öcsém, így szemre:
De, ha kedved tartja, nincsen ellenemre;
Hanem, ami bátyád ügyebaját nézi,
Ne is áhitozzék soha kegyelemre;
  Kiderült ugyan már, s áll, hogy nem ő volt a'
Ki a Rozgonyiék sirját megrabolta,
De *orozva* ölt, s még *nagyobbat* is vétett:
Nincs, ami lemossa e lovagi vétket."

88

Anikó nem érté Toldi eme bűnét;
Szomorún hagyá el nagy királya színét,
De nem akart hazamenni a táborbul,
Remélve, hogy bátyja ügye jobbra fordul.
  Miklósra magára sem keveset számol:
Lehetetlen úgymond, bátyja legyen bárhol,
S ne fogja le börtön vagy testi betegség:
Ily nagy háboru hogy nélküle megessék.

89

Hej! pedig annak most (Anikó nem tudja)
Nem is arra véggel a szekere rúdja;
Hallott ő az olasz háborúról, hallott,
S gyalázata jobban szívébe nyilallott:
  „Nem vagyok én méltó kardra, hogy viseljem,
Nincs, lány-megölőnek, lovagok közt helyem.
Hordozva szivemben Piroska nagy átkát,
Kinek eltemettem fényes ifjuságát.”

90

Bakony erdejéből, rossz lován, a rajta
Maradott kámzsában, éjszak felé tarta,
Hegyen és völgyön, - fel Trencsénnek, a Vágnak,
Utban (ahol már járt) Morva-, Csehországnak.
  Gondolá, a törvény ott nem lesi nyomban,
Kedvire búsulhat valamely klastromban,
Se a magyar törvény, se az érsek átka
Nem hat el odáig, messze Csehországba.

91

Vág vize mentében nagy csapat emberre
Talált, kik üvöltve és magokat verve,
Viszik - mint madarak költözve ha szállnak, -
Fekete hírét a *fekete halálnak*.
  Hirdetik a gyónást, töredelmet, böjtöt,
Mert a világ vége, büneinkért, eljött,
Verik önmagokat rengeteg ostorral:
Toldi közéjök állt, s megyen a táborral.

92

Megmezteleníté széles erős vállát,
(Fürtös barna haját, fekete szakállát
Még a barátok közt lenyiratta bőrig)
S ostorozá testét a húsig, a vérig;
  De nem a világnak várt végire gondolt

(Nem bánja, ha mindjárt rászakad az égbolt):
A maga bűnéért, a maga dolgáért,
Vezekel szerelme *átkozott* voltáért.

93

Délrül ez a népség indult valahonnan,
S mint hógulya, meggyült iminnen-amonnan,
Ki paraszt, ki műves, kinek odva szerzet,
Mindenféle kor, nem, állapot és nemzet.
  Faluról-falura, városrul-városra,
Éjszakra haladnak, Jablunka szorosra,
S kinozzák magukat, hogy borzad a lélek; -
Vitéz Toldi Miklós ott vezekel, vélek!

Kilencedik ének

‚Rettenetes haddal ezentől induljunk.'

Ilosvai

1

Célja felé immár közelít az ének,
Indult völgynek-alá esése vizének,
Mint folyamé, amely tenger fele futván
Halmot, hegyet elhágy s kikerűl az útján.
  Előttem is állnak nagy hegyek és halmok:
Száz ütközet és harc, fényes diadalmok,
Együtt is, külön is, a magyar seregben;
Hogy' férne meg az mind e rövid énekben?

2

Mint akadályát a folyam is sietve
Érinti csupán, és nem időz mellette:
Tegyen úgy - ha útban nagy meredek dombok -
Dalom is, kit „Toldi szerelméről" mondok
  Fogja kötőfékjét röviden a szónak,
A vitézek dolgát emlitse futólag;
Hisz' külön énekre méltó valamennyi -
Hanem én tovább is akarok még menni.

3

Míg Lajos ekképen Akvilában múlat
S vár vala olyan hírt, hogy elébb nyomulhat:
Kont, az előhaddal s a vitéz püspökkel,
Szulmóna falait töri minden reggel.
  Mert nem adá azt fel annak kapitánya;
Pedig a seregnek épen útját állja

Két hegyi nagy lánc közt beszorítva völgybe,
Nincs jobbra, se balra, hadi-járó tőle.

4

Szándéka először az vala itt Kontnak:
Idejét nem várja sok henye ostromnak,
Gyepre az őrséget harcolni kicsalja,
Szaladók nyomán a várost megnyargalja.
  De hiába! merni kellene azt, merni:
Nem csap ki az őrség, hasztalan ingerli
Gúnnyal, kihivással a büszke magyarság;
Ami, vitézektől - gondolja - cudarság.

5

De bezzeg a falról, kőpaizsok mellől,
Nyillal a magyarból, kit szemre vesz, ellő,
Követ is a hágcsós katonákra görget:
Égszakadás lesz ez, ki arra közelget.
  Távol az íjászok, fennállva karéjba',
Falról, ha ki ott áll, veszik ugyan célba
S lelövik mint fecskét, - bizonyosra lőnek:
Hanem kicsit árt ez, alig egy-kettőnek.

6

Látva ezért s tudva Kont; hogy sikertelen
Nyil, kopja, vitéz kard erős falak ellen:
Külde Lajoshoz, hogy jöjjenek a jászok,
S egyéb várbakosok és számszerijászok.
  Hogy ezek megjöttek, leve is fordulás,
Oldalt a hegyekben fenyüfa-pusztulás,
Ácsoltak különös nagy bakoló gépet,
Számszerijat dárda- s kőhajitás végett.

7

Töves vége felől öreg fenyüszálnak
Hamar a kovácsok vasfejet formálnak,
Mint a kecskebaké, - aztán hevederrel
Karikázzák a fát, sok mázsa teherrel;
  Ötven erős váll ezt viszi majd - vagy többen,
Fejjel a várfalnak, hogy külseje döbben,
Belseje megrendűl átalig, fenékig;
Hanem a készűlést mondom elébb végig.

8

Számszerijat, minden nemüt és formájut
Ácsolnak; ezek közt vésnek erős vályut,
Melybe fenyősudár hajlik daru módra,
S nagy követ ellódít, zajjal kirugódva.
Van más is: akasztó lába nehéz baknak,
Milyennel az ácsok hídcölöpöt raknak:
Húzza csigán sok kéz, s mikor lezuhantja.
Gerendára esik, mely a követ hajtja.

9

Ugyanis, favánkos tetején keresztbe
Hosszu gerenda van oly módon eresztve,
Hogy rövidebb vége alámegy a kőnek
S a hosszabbra nehéz teher üt, úgy lőnek.
Van egyéb szerszám is, íjj módra csinálva:
Húrja feszes kötél, íve rugós szálfa,
Kereken húzzák fel, s ha megindul pecke,
A követ, a dárdát löki nagy-fel, messze.

10

Mindjárt is a bakkal tesznek vala próbát;
De elébb a falhoz kellene futó-gát,
Mert védi körösleg vizzel teli árok:
Míg betemetnék, nyil s kő omlana rájok.
Kont esze deszkából nagy szín-folyosókat
Gondol ki, a sánchoz kereken tolókat,
Melyek alatt a nép hord követ és rőzsét.
Úgy végezi bajjal a sánc betömését.

11

Ámde, miként jég hull sűrű darabokban,
Veri kő a színt, hogy rettenetest koppan
S beszakad helyenként; de legott befoldják,
Jól értik az ácsok ennek is a módját.
Földet is a gátra visznek kosarakkal,
Tetején símára döngetik agyaggal,
Ugy szögezik a nagy vasbakot a falnak.
Száz ember erővel adva lökést annak.

12

Kont látja, hogy ez még így is sükertelen
Ember-erő mit tesz kemény falak ellen?
Tornyot erős fából magasra csináltat;
Melyből kicsi résen a bak ki-bejárhat;
Függeszteti láncra derekát a baknak,

Így hajtva, nagyobbat lódul a falaknak;
Fönn lecsapó hídat is hagytak a tornyon,
Melyről, ha ki merné, a falra ugorjon.

13

Összedugott kézzel nem nézi azonban
A várbeli őrség, de az is talpon van,
Szór követ és égő koszorút, kanócot
Bak elé nagy zsákban gyapjut ereszt, kócot,
  Nagy sor a vívóknak küzdeni ez ellen,
Oltani a lángot egyszerre sok hellyen,
Az elégett eszközt újítani mással,
Söpreni a párkányt sűrű nyilazással.

14

Hull oda rettentő zápora a nyilnak,
Dolgoznak erősen a nagy számszerijjak,
Követ is, dárdát is hajigálnak egyre:
Ember legyen ott, ki áll ma körömhegyre!
  Be is a városba sok kődarab elhat,
Réműlet az utcán, leve nagy hadd-el-hadd;
Hát mikor a szurkos, tüzes üszkök mennek!
Istennyila-zápor méltó neve ennek.

15

Füstöt is a várban itt vagy amott látni,
Kezd bokra sziporkát és lángot okádni,
Hanem oltják gyorsan; dolga van a kéznek,
Mert a falakra is kell jutni vitéznek.
  Még így sem ez egy nap, se' kettő, se' három
Lessz az, hogy erőt vesz Kont ezen a váron;
De töri minden nap, mert tudja, királya
Hadai mozdultát mily nehezen várja.

16

Dolgozik a vas bak, veri fejét falba,
Vezeté Kont népét újabb viadalba,
Deli bátor hősök a toronyba mennek:
„Fiaim, csak rajta! *ma* vége lesz ennek."
  Lecsapó résen át odafenn elszelik
Kaszával a gyapjus nagy zsákok kötelit,
Meztelen az omló falat egész hévvel
Döngetheti a bak, nagy busa fejével.

17

Más felé is a harc születék most újra,
Eddigi mivoltát messzi felűl múlja,
Borul a bástyára nyilból sürü felleg,
Közte szurokfáklyák villámi röppennek;
  Csattog erősen a számszerijjak pecki,
Nem tudom, ki állná a falakon ezt ki;
Bent is elolthatlan lánggal ég a vár ma:
Künn-benn szitok, átok, rettenetes lárma.

18

Ámde a bakoló torony is már lángol,
Tetejéből a tűz mardosva alább foly;
„Le, fiúk! le onnan!" de nem állva szónak,
Falra veték horgát lecsapó ajtónak:
  Első vala Szécsi, a bátor Ivánka,
Ki a falra ugrék a tűzbe, a lángba,
Követé fiatal Hédervári kettő
S Ujlaki (mind tegnap jöttek, a seregtől).

19

Falra szökött Iván, meg is állott rajta:
„Csak utánam, Ugrin! ide Lukács, Barta!"
Mennek is, Ivánkát megvédik azon túl,
Ki csupa sündisznó leve már a nyiltul.
  S mint hangya, ha kettő vezeti vagy három,
Foly be a magyarság a falon, a váron,
Közepette lángnak, fojtogató füstnek,
A torony ég: nem hagy senkit lenni restnek.

20

Mire a bakszerszám torony-alkotmánya
Annyira gyult, hogy nincs mód lépni reája
Odafent már jó kis csapat áll a bástyán;
Fehér lobogót tűz az olasz, ezt látván.
  Mindjárt is a várnak kapuit feltárják,
Élteti az őrség magyarok királyát;
Kont bemegy, a várost hada megtapodja: -
Így nyilt meg e völgyben Lajosnak az útja.

21

Ezek alatt Károly, ama Durrazó,
Várta: Lajos mit fog levelére szólni?
Rossz jelnek alítá, hogy nem ada választ:
S gondolta, tanácsosb, ha ellene lázzaszt,
  Háta megett a harc tüzeit felgyújtja,

Egész *Apuliát* mind ellene bújtja,
Engedi Lajost, hogy Nápoly fele menjen
(S elűzze Johannát) de vissza ne könnyen.

22

Íra tehát ismét levelet Lajosnak:
Ne vélje gyanúsnak, se csodálatosnak,
Ha most Apulia városit megszállja,
Elvonni Johanna részéről próbálja.
  Maga diadalmas seregével menjen,
Johanna erejét megtörheti könnyen,
Mert hada csak zsoldos idegen jobbára,
No meg, a *Volturno* körül egy-két vára.

23

Ekkor, az *Abruzzi* nagy hegyeken által,
Mene délkeletnek, fogyaték hadával,
Amerre *Lucéra, Foggia, Canóza*
Áll, s a tengerparti erős várak hossza;
  Ki Johanna híve, azt felbátorítja,
Ki Lajosnak hódol, visszatántorítja,
Gyüjt hadat és zsoldos katonát szegődtet; -
Ám győzze le Lajos Johannát, ne őtet.

24

Kémei s az olasz pártos urak közzül
Aki Lajossal tart s most seregéhez gyül,
Károly ez új dolgát bevivék naponkint:
Tudja Lajos, hol jár, mibe' fárad ottkint.
  Mindjárt is, amely nap jó hírt veve róla
(Kont maga hozá), hogy elesett Szulmóna,
Tanácsba vezérit maga mellé gyüjti:
Melyik uton lesz jobb seregét leküldni?

25

Ott vala Kont, Laczfi, - István, meg az Endre -
Giléti, Bebek György; pap urak is rendre:
A nyitrai püspök (ma övé lesz Zágráb),
Kanizsai prépost kardja sem áll hátrább;
  Világi urakból: Szécsi, Bánfi, Druget,
Draskovics - Miklósnak hívták mindezeket;
István is (ama György atyjafia) Bebek;
Az oráni perjel Moriál, s egyebek.

26

Kezdi Lajos a szót: „Miután Szulmóna
Mintha csak a Nápoly-ország kulcsa volna:
Hadaink leszálltát nem gátolja semmi:
Csak az a kérdés, hogy merre fogunk menni?
  Van rövidebb út, a Volturno folyamnak,
Alig az országban, csak a szélin annak;
Így hamarabb érünk, bizonyos, Nápolyba:
De hátul az ország nem lesz meghódolva.

27

„Hosszabb: ha mi balra egy kerülőt tévén.
Ugy hatolunk át e nemes ország szívén,
Meghajtva derékban tengertől tengerig[111]
Mint mikor a hajtók a vadat fölverik.
  Az rövidebb munka: ezt maradandóbbnak
Endre kis fiára hiszem állandóbbnak,
Kiért, csecsemő bár - ha élteti Isten -
Jövök egyrészt, hogy majd trónjára segítsem.”

28

Szóla, körülhordván szemeit a végin;
De tovább nyugtatta valahogy Gilétin,
Az pedig elpirult s kezde föl is kelni,
Gondolva, hogy elsőbb neki kell felelni.
  Különben eszes nagy férfiu és bátor,
Vala csak most három esztendeig nádor;
Francia-olasz vér nyomait mutatja,
Még Lajos atyjával jött volt be az atyja.

29

„Felséges uram!” mond „a magyar azt tartja:
Egyenes út legjobb, hamarább is rajta:
Mit törnéd sereged hosszu kerülővel,
Ha eléred Nápolyt kevesebb erővel?
  Nem árthat a kígyó, ha fejére hágtál:
Nápolyt ha bevetted, tied az ország már;
Vagy, ha mi zendűlők odakinn támadnak
Elnyomni mi lessz a diadalmas hadnak?

[111] E kissé, megvallom, különös diversio oka megérthető az előszóból. A. J.

30

„Netalán attól félsz, *kevés* a dicsőség,
Ha az ország szélén, hol nincs nagy erősség,
Behatolsz Nápolyba, lopva miként tolvaj:
S várakat és várost kell hogy elébb foglalj?
  Hidd meg, az az út sem csupa búcsu-járó:
Ím, ott van előttünk *Venáfro*, *Tiánó*,
Cápua nagy város, - de kivált *Aversza*;
Hidd el, uram Felség, kemény dió lessz a.”

31

Így szólt; helyeselte néhány, az idősse.
Nem is ellenezné, mondja Lajos, ő se,
Hanem ellenkező okai is vannak,
Ezeket is szembe kell vetni amannak.
  „Tudom - így folytatja - hogy ez asszony férje
Valami hadakat fogadott fel bérbe
S Cápua mellett vár, hogy útamat állja,
Hol a Volturnónak ömlik sebes árja.

32

„De tudom azt is, hogy Miklós, *Cajetáni*,
Fondi vitéz grófja, ellene bir állni,
Maga is; még inkább, ha segítség innen -
Ez olasz hivemhez, akarom is, menjen!
  Azonban a vétkest, már az igazándit:
Johanna királynét s vele a Tarántit
Nincs semmi reményem, élve hogy elfogjam,
Mert űzni hajóm nincs, és a tenger ott van.

33

„De ha meghódítom az egész országát
S kikiáltom árva fia királyságát,
S magam is helytartót hagyok, amíg felnő:
Bárha nem eléggé, lakol így is e nő.
  Hanem *egy ember* van, agyafúrt és álnok,
Kit űznek örökké nagyratörő álmok,
Kitől - ha rövidre szabja Isten éltem’ -
Kicsi Mártell Károly örökségét féltem.

34

„Értitek, úgy sejtem, kirül vagyon a szó.
Bujtogat, ím, most is Károly a Durazzó:
Ezt megtörni - nem úgy: ezt össze kell törni,
Érte az országot végig kisöpörni...”
  Így szakítá félbe Lajos a beszédet,

Arca neki sápadt, szeme vadul égett;
Néztek az urak rá; mi ez? oly szokatlan,
Soha még nem látták ilyen indulatban.

35

Miután a király csillapodni látszott,
Arca pirosabb lön, cimpája se' játszott;
Kezdtek emelkedni helybenhagyó hangok,
Hogy a király célja sem puszta kalandok;
  Méltó ezen útat venni fontolóra,
S nem hagyni bitangul amaz árulóra
Lajos háta megett az egész országot,
Hanem elébb ott kell oltani a lángot.

36

Most Laczfi, az István, a vajda felálla;
Vegyes ősz csíkkal már szép barna szakálla,
Szeme, arca nyúgodt, hangján, ahogy kezdi,
Érzeni, milyen vón' mikor megereszti,
  De fékezi folyvást, s halkan emígy szóla:
„Ha Lajos hercegnek nagy serege volna,
Lovagi, zászlósi, hadbatanult népe:
Javasolnám, menjünk mindnyájan elébe.

37

„De mivel Johanna ereje nem ott van
Nápoly körül és a Volturno sarokban,
Hanem országszerte, várakban elosztva,
Ahogy ezt a pártra szakadás okozta,
  S ki az ő pártján van, ki Felséged mellett,
Ki ma itt, holnap ott, ahogy fú a szellet:
Szükség, hogy erőnket több felé mutassuk,
Rémítsük az ellent, híveid' biztassuk.

38

„Nem mondom, ne küldjünk hadat a hercegre,
Fontos, Averszának birni jó kezekre,
De, magyar hadunkhoz, van sok német ember,
Kit vezet a Wolfhárd, meg a zsoldos Werner.
  Ha mi ezekből is ide-oda osztunk:
Két-háromfelé is könnyü hadakoznunk,
Teszem: Averszához menne Gilét nádor,
Balra más, középen a királyi tábor."

39

Mind helyeselték ezt, amit Laczfi szóla:
Közös útjok légyen, javalák, Szulmóna,
Azután is még a Volturno fejéig,
Keresztbe az ország' mintegy közepéig;
  Ott Giléti nádor dél felé elváljon,
Keletre a többi sereg együtt szálljon;
S hogy idő ne múljék, holnap Akvilából
Mozduljon előre mind az egész tábor.

40

Végezék; úgy is lett: le a völgyben másnap
Indul az egész had eleven mozgásnak,
De mivel Szulmónát aznap el nem éri:
Mezőn üte tábort Lajos és vezéri.
  S ottan, az *Aterno* kies vize mentén,
Mely Szulmóna felé veszi utját szintén,
Sátra előtt ülve magyarok királya:
Ím, különös foglyot vezetnek hozzája.

41

Kocsiját kísérik idegen embernek,
Kit fenn a hegyek közt zsoldosi Wernernek
Fogtak el, és gazdag jutalom fejébe
Maga Werner hoz most a király elébe.
  Olasz urak mindjárt - Malateszta, Forli,
Mántova - kezdének a királyhoz forrni,
Megsugák, kicsoda, akit ezek hoznak,
S mily nyereség az, mily szerencse Lajosnak.

42

„Felséged azért nem juthat igazába"
Mondák, „mivel ott künn ellenzi a pápa,
S megvédi Johannát ezer papi csellel,
Hisz' azért kell mostan vívnia fegyverrel.
  De ha *ezt* a foglyot kezére bocsátod:
Nagy fordúlat esik ügyeden, meglátod,
Tán nem is lesz szükség több kiontott vérre -
Hanem a fogoly már épen oda ére.

43

Vala Miklós Lőrinc - vagy *Cola Rienzi*,
Amint az olasz név magyarul jelenti,
Tavaly egész Róma kegyeltje, *tribúnja*:
Most a hegyek, erdők vadonait bujja.
  Róma szabadságát lobogóra tűzte,

Népét fölemelte, zsarnokit elűzte:
Most számkivetésben, sujtva nehéz váddal
Bujdosik - épen a római nép által.

44

Halál, ha kezet rá tehet a lakosság;
Halál, ha a pápa - vagy sanyarú fogság.
De Lajos megfeddé szigorúan Wernert:
Zsoldosi mért bántják a védtelen embert?
  Dorgálta keményen, szóval, hanggal, szemmel,
Fojtva dühét, kullog el a német ember:
„Mit adna e rabért Róma, vagy a pápa!” -
Foglyával a király bemene sátrába.

45

S kezdi azon: „Nemes római! szabad vagy,
Míg Nápolyban leszek, védelmem alatt vagy:
Hadamat, ha tetszik, útjába’ kövessed,
Vagy menedék-várba magadat vitessed.”
  Köszöné Miklós a kegyes ajánlatot,
Ábrándos nagy szeme könnyre is fakadott;
Nem tudá a sorsot, mely idővel rá vár:
Hogy *kiadja* Károly cseh király és császár.

46

De Lajos nem úgy tett: este vacsorához,
Emberelé bizony maga asztalához,
Soká fenbeszéltek a pohárnál ketten,
Cola is a szívét kinyitá meghitten:
  Beszéle római régi dicsőségről,
Mai gyávaságról s eladó hűségről;
Cáto akart lenni, igaz erkölcsbíró:
De a mai népnek nem egyéb kell - *Néró*.

47

Mond Lajos: „Én tudtam, hogy erre megyen ki:
Az idő kerekét nem tolhatja senki
- Legyen bár az élők legnemese, bátra -
Se’ nagyon előre, de kivált nem hátra.
  Láttam követ én is, oszlopot Rómában,
De régi lakóit keresém hiában:
Így előttem, kinek fegyverem a hité,
Nem *Cáto* képe leng - hamarább a *Cidé*.”

48

Mond több ilyet is, mert ifjonta Rómában
Forgott, s vala jártas deák tudományban.
Hanem, az idő már későre haladván,
Elereszté Miklóst, nyughelyet adatván.
  Reggel pedig - minthogy nincs kedve maradni
Rendele őrséget vele indíttatni,
Maga István vajda érette feleljen,
Hogy baja nem lesz, míg nincs a kivánt helyen.

49

Mozdula egyszersmind hajnalban a tábor
Kiki lovat nyergel, rakodik, nyalábol;
De míg azok a tett helyeikre érnek,
Írnivalóm úgy sincs - hát Toldira térek.
  Mikor ő beállt az ostorozó hadba,
Mondák neki: nálok törvény, ki van adva,
Hogy kiki meggyónjon valamely társának,
Ne tagadja bűnét, s ne tartsa magának.

50

Toldi elébb a szót veszi csak félvállra,
Nem köti a titkát senkinek orrára;
De midőn unszolták, hogy nem lehet *testvér*,
Köztük se maradhat, ha szabályt nem esmér:
  Kiválaszta egyet, ki előtt kész gyónni
Fiatal ember volt, nem idősb mint Toldi,
Többször azelőtt is tűnt már neki szembe,
Nem is illett sehogy e gyülevész „rendbe”.

51

Mosolyogni látszott nyilt arca szünetlen,
Nyájas bizalom űlt a nagy kék szemekben,
Homloka is tiszta, lepi bár gond, álom,
S odaírva mintegy ez a szó: „nem bánom!”
  Hangja, ha megszólalt, szeretetre készte;
Öltözetét Toldi olaszosnak nézte,
Olasz is, kivált ha hozzáveszi kobzát,
Melyen a szent népnek zeng ajka zsolozsmát.

52

Ezt szólítja külön társaitul, óvást,
S kezdette cseh nyelven jó Toldi a gyónást,
De biz’ a „csehül” ment, noha lábbal, karral
Segítene rajta, - segíte magyarral.
  Megörült a másik: „te magyar vagy, látom!

Akármi bünöd van, *ezért* megbocsátom,
Szólj magyarul bízvást, mert nyelvedet értem:
Egykor én is azon a nyelven beszéltem!”

53

Toldi csodálkozva bámult az „olaszra”:
„De ha így van, tőlem sohase’ maradsz ma,
Ki, mi vagy? azt nékem gyönd meg elébb szintén
Akkor az enyém is hallhatod öszintén.”
„Ki vagyok? nevem nincs - csak egy sehonnai
Szerda napon lettem: hívj’ úgy »Szeredai«;
Nevemet különben, mint a ruhát, váltom:
S eldobom a régit, ha idejét látom.”

54

Ráncba futott Miklós homloka e szóra:
„Ne ítélj hallatlan!” az idegen szóla,
„Nincs nevem, azt mondám: nincs, mivel elvették,
Csihéssé, cudarrá, átok alá tették.
Magyar volt az, - anyám vére ama Zácsnak...
Ha hallottad hírét annak az »irtásnak«,
Mikor egész erdőt, ágastul-tövestül,
Három ivadékon irtottak keresztül.

55

Nemes apám ott halt; - engem egyik vére
Futva hozott tenger olasz szigetére,
Maga is ott élt, halt bús számkivetetten;
Én bujdosni kelék, mikor eltemettem.
Hontalan azóta járom a világot,
Kobzom ad élelmet s lelki vidámságot.
Ennyi az én bűnöm, - s ha van egyéb gondom
Se nem mutatom, se panaszul nem mondom.”

56

Megölelé Toldi a fiatalt erre:
„Jól van! te se légy most kíváncsi nevemre,
Egyebet meggyónok, s ha megismerkedtünk,
Közös lehet a név titka is közöttünk.
Lovag-ember voltam s játék-viadalban
Álfegyvert viselék - nincs semmi rosz abban -;
De személyem’ aztán soha föl nem fedtem:
Hogy ravaszúl a díjt más nyerje helyettem.

57

„Vala pedig dijja e győzedelemnek
Mátka-leány, szép, mint angyala Istennek,
Ki szeretett, és csak engem a világon!
Kire már későn gyúlt szívbeli nagy lángom.
  Fölfedni magam *most*: vala bölcstelenség
Lovagi törvényben nincs ellene mentség;
Nem födni fel: a lyányt csupa méltatlannak;
Dobom feleségűl, kit nem szeret, annak.

58

„Kisebb vala bajnok-nevem odavetni,
Mint a leányt, élve, halálba temetni:
De lekötve tartott sanyaru mély börtön
Persze az országtól, erre, a cseh földön.
  Mire hazaértem, késő vala, késő!
Férj, feleség volt már az ál-lovag és ő;
Mit tettem azontul, nem tudom, ne kérdjed -
Párbajra szorítám s megölém a férjet.

59

„Látva megölt férjét, s tudva, hogy én tettem,
Mint holt rogya össze az én szeretettem;
Igen! ravatalra, sírboltba helyezték.
Én pedig, úgy hiszem, örjöngeni kezdék.
  Lementem utána, le a sziklaboltba,
Körmömmel is onnan kikapartam volna:
Egyszerre csak éled az én édes szentem
S megátkozza magát és elátkoz engem.”

60

Toldi zokogással fordula itt félre;
Hamar a kobzos sem tudta, mire vélje;
Mint zavaros főre, válla hegyét vonta:
„Álom ez a rész már, sose búsulj!” monda.
  „Tudom, mire célzasz! - Toldi felel - „vártam;
Bizony kicsi hijja, hogy ugy is nem jártam:
Magam is azt hinném, csak képzelet álma,
Ha halottam most is élők közt nem járna.

61

„Hanem él, - tanúja egész Buda ennek,
Tőn szűzi fogadást örökre Istennek;
Én is az ő átkát vivém kolostorba,
Ha szívemen e seb valaha beforrna.
  Befogadtak mindjárt valami barátok,

De elűzött onnan papi súlyos átok,
Mintha, megölvén a férjét gyilkos módra,
Özvegye sírját meg kiraboltam volna.

62

„Nem tudom, ez hogy lett; nekem a világon
Senki tanúm nincsen, semmi bizonyságom,
Mert már rég-ideje, nyomon űzve járok,
Élve vadak közt, fán madarak közt hálok.
Bűnöm ez: van-e rá irgalom és mentség?” -
„Nem annyira bűn volt, mint szerencsétlenség”.
Válaszol a kobzos - „ha te csak párbajban
Ölted meg a férjet, igaz viadalban.”

63

Toldi felel: „Hívtam, de reá nem álla,
Tudva, hogy az néki bizonyos halála;
Hanem erőszakkal kézre kerítettem
S igazán megvívtunk, tanu nélkül, ketten.”
„Hm, hm!” a kobzos szólt, „csak ez így ne volna,
A többi alighogy érdemes a szóra:
Álviadalt vívtál? magadnak, vagy másnak?
Mi köze avval az anya-szentegyháznak!”

64

„De bánja, nagyon ám, a lovagi törvény,
Rendjébül az ilyet csúful kitörölvén!”
Toldi riad - „s bánja »lovagok« királya:
Nincs nála bocsánat, kegyelem reája.
Hanem oldj fel, szabj rám néhány miatyánkot,
Én pedig tovább is vezeklem az átkot,
Nem az egyházét: a szerelem nagy átkát,
Hogy, akit szerettem, megölém a mátkát.”

65

Ezzel a szent tábort elérni siettek,
Mert már be se’ látták, el is esteledtek.
Egyszer a kobzos csak jobbra mutat: „hallga
Immár letanyázott és dőzsöl a falka.”
Menet aztán, amint arra kanyarodtak,
Elmondá a kobzos, hogy ezek így szoktak:
Szemöket forgatják, koldulva, fehérre
S valamely vadonban nagyot isznak, félre.

66

Falun és városban alamizsnát gyüjtnek
Szörnyitve csodáit a babonás hitnek,
Rettentik a népet - s az összegyülemlő
Adomány árából megtelik a tömlő;
Barmot is az erdőn legelni ha látnak,
Jó szerivel friss húst lakomára vágnak;
S ha tanyát vernek - „no, Isten irgalmazzon!
Közös ott mulatság, étel, ital, asszony.”

67

„Megutáltam őket” - hevesebben szóla,
„Régen is e csürhét odahagytam volna,
Ha az előttem nincs, hogy így réven, vámon
Átjöhetek bizvást egykori hazámon.”
De már tetejére értek a hegyhátnak,
Honnan egy üstforma szűk völgybe lelátnak;
Micsoda látvány ez! - Toldi csak elképed:
A pokol se’ nyújt már undoritóbb képet.

68

Vér-köde a völgyet lepi füstgomolynak,
Alatta rekedten, részegen gajdolnak,
Ölelik egymást, pór, müves, barát, asszony,
Tűzvilág s buta kéj vöröslik az arcon.
Töltözik a sok has - *meg’ ujra*, ha bánja
Együtt foly a lakzi tisztese, ocsmánya,
Ha ugyan lehetne mondani tisztesnek
Azt az evés-ivást, amit ezek tesznek.

69

Szitok és trágár szó szemtelenül ordit...
Elfutja a méreg, viszi is már Toldit
Lefelé a lejtőn: „hát ezek igy tesznek?
Ha mi bűnt megbántak, száz annyit vétkeznek?
Hirdetik a böjtöt és a világ végét:
S maguk így tobzódnak, öntözik a gégét?
Várjatok (az ostort a nyakából kapja)
Megmutatom, milyen az itélet napja!”

70

Toldi a nagy ostort rengeti kezében,
Üti őket hátba, szembe, hason, képen,
Döfi vas öklével, rugja tova lábbal,
Verdesi egymáshoz, markolva nyalábbal.
Nosza! lába is kél az egész seregnek,

Az kelne halottnak, vagy a holt részegnek,
Úgy szélyelüt ádáz Toldi Miklós közte; -
Szedi-e magát; vagy soha, e nép össze?

71

Kobzosnak azonban elállt szeme-szája
S mond Toldinak, amint odaért hozzája:
„Ily dolgot az ember nem hinne regében,
Orlando ha tenné, olasz' énekében.
Vásáron ezek most kezdenek gajdolni
Egy magyar vitézről, neve *Cola Toldi*,
Ki malomkövekkel hajigál a harcon,
Láttam is: egy ponyván mutaták, a rajzon.

72

„Nem *az* vagy-e?" - kérdi enyelgve a kobzos,
„No hisz', a malomkő konyit a dologhoz!
De barátom, földi, ha az alku áll még,
Nevem te se kérdezd... s álnév helyen, álnév!
Hívj, ahogy a barát (ebszeme!) csúfola:
Ide épen jó név a fráter *Mikola*;
De meg is éheztem ebben a munkában:
A szent maradékot ne hagyjuk itt, kárban."

73

Monda, s a jó tűznél neki-heveredtek,
(Hogy elűzzék onnan, Toldi kicsit retteg)
Hust szelnek a nyársról, s bort is ahoz lelvén,
Nagy lakomát csaptak a diadal helyén.
Ott meghálva, együtt másnap elindultak,
Nyugotra, Csehország tájára vonultak;
Toldi azt mondá, hogy kolostorba mégyen,
S hogy addig a kobzos utitársa légyen.

74

Több helyre benéztek; de a kolostorban
Mind azt veti a pap, hogy nem olyan sor van:
Malmuk is elállott, s ha forog, *egy* kőre:
Nincs ma sehol szükség több kenyérevőre.
Így fel s le bolyongtak idegen országon:
Dalt penget a kobzos falun és csárdákon,
Szűken a szükségest ha beszerzi kobza:
Mégis örül, hogy van kivel azt megossza.

75

Egy nap - a sok közzül mely útba' letellett -
Föl amint ballagtak *Éger* vize mellett,
Üti a fülöket víg dalokat játszó
Kürt, s messzire láncsán lebeg a sok zászló.
Nézte, a mély útban merre felé térhet
Toldi ki, is monda: „udvari kiséret
Jő itt szembe, talán hercegi, királyi:
Míg elhalad, jó lessz e partra kiállni."

76

S megálltak egy dombon, a csapatot várván,
Míg elvonult, hosszan, mint tarka szivárvány,
Színes lobogókkal fénylő hegyü rúdon,
Maguk is sok színben - a szűk hegyi úton.
Lovat is egynéhányt burkolva vezettek,
Kopóbul, agárból sokat összeszedtek;
Azután egy hintó, zökögve-zokogva,
Jött a gonosz úton, nyolc ló belefogva.

77

Köves az út, de a természet kövezte,
Itt-ott a hegyekről árkot is ereszte,
Mely, rajta keresztűl, az Égerbe tartott
S iszapot az útba, sárt eleget hordott.
Tudom, a nagy hombár oldala megbánja!
Mert vala nehézkes ennek alkotmánya,
Noha mennyezetes, tornyos, - és rugóra
Vala már készítve, azaz *magyar* módra.

78

Hó! egyszerre megáll, hogy se té, se tova
Nem birja mozdítni nyolc nagy erős lova,
Ugy megragad a záp agyagos mély sárban,
Szirt is van előtte hegyi vízmosásban.
Ütni a lovakat kezdik elébb, verni,
De kiszól az utas: hogy olyat csak merni!
Így ezeket hámból sunnyogva kifogják
És hányják-vetik a dolog állapotját.

79

Vala ott kocsis négy, s valami tíz csatlós,
De egynek a lábán sincs lábbeli patkós,
Csak néztek a lóról hol az öreg sárra,
Hol száraikon a selyem harisnyára.
Menjenek el mind szét, - arra határozták, -

A kocsihoz hídnak keríteni deszkát
Ökröt is falukból tízet avagy húszat;
Addig a szép hintó pocsolyában úszhat.

80

Toldi nem állhatja, nem nézheti végig,
Leugrik a partról, odamondva nékik,
Körülnézi sorát a kocsinak, útnak
S próbálja először a végit a rúdnak;
  Mozdult is, de mivel meredek a kotymány,
Félt, hogy összetörik az egész alkotmány:
Így a kocsi alá bebújni sem átall
S feszítve „juhának" felnyilalja háttal.

81

Kiemelte szépen s kitevé a partra,
Hol az út egyenlőbb, mehet immár rajta.
Ekkor odainté a kocsiban űlő,
Kérdi nevét, rendjét s mely föld neki szűlő?
  „Ilyen erőt egyet tudok a világon,
Azt, ki a rablóktul kisöpré országom"
Monda, - hanem Toldi megismerte ám már,
Hogy ez maga Károly, a cseh király-császár.

82

„Az én vagyok" úgymond „megkövetem, Felség."
„Ha *te* vagy, hol jársz itt? s rajtad ez a szentség?"
„Bújdosom, üldözve átok alatt" monda,
„Félrevonulnék itt valamely klastromba."
  Kérdezi a császár, mért kell bujdokolni?
„Lovagi nagy bűnért" mond röviden Toldi. -
„Azt nem a szentelt víz, az imádság, kar-dal
Mossa le, - azt könnyebb letörölni karddal.

83

„Vőm, a te királyod, olaszok közt harcol:
Hát te meg itt majd egy bagolyvárban alszol?
Vagy, ha uradnál most nem vagy kegyelemben:
Míg bevesz, ám szolgálj az én seregemben."
  Köszöné Miklós, de szomorúan monda,
Hogy üdűlést óhajt lelki fájdalomba'. -
„No hisz' azért épen klastromba beűlni!...
Jöszte velem vissza: itt fogsz felüdülni.

84

„Vadászat ez erdőn lesz napokig nálam,
Nézd, ama hegytetőn áll királyi váram.
A neve »*Könyökvár*«. (így jő ki magyarban),
Szívesen elvárlak ottan az udvarban.”
  De már a csatlósok jöttek nagy hűhóval,
Ökrökkel, s kocsihoz deszka kiszállóval;
Csak elálmélkodtak, hogy ezt *ember* tette!
S beragasztván, indult a kocsi ügetve.

85

Toldi ama várat hagyta immár hátra,
S látta, hogy az épült meredek hegyhátra
Mely az Éger vízbe *könyököl*, és lábat
Vet neki tréfából, s karikát csináltat.
  Oda visszanéz most, - valami úgy vonja,
A kobzos is egyre „nosza, gyerünk!” mondja,
„Az én mesterségem úgyis olyanféle.”
Hagyta fejét Miklós, hogy tele beszélje.

86

Fogadá udvarnok a várkapu alatt,
Mert vala már hagyva neki parancsolat:
Hogy Toldinak adjon tiszta szobát hálni,
Öltözetet, fegyvert, lovat is használni.
  Társa felől nincs szó; de semmi rövidség
Nem esett: daláért ellátta a tisztség;
Toldi megújultan ébrede föl másnap
Zsivajára kürtnek, kopó-ugatásnak.

87

Hamar öltözködvén, udvarra leméne,
Ott várta bizony már nyereg alatt méne,
Hátára szökött s a vitézi csoportba
Ugrata, mely, látja, olyan maga-forma.
  Valamivel később lejöve a császár,
Biccent a csapatnak fővel, amely rá vár,
S Toldinak, indulván, odaveti e szót:
„Hadd lám, tudsz-e űzni vadat úgy, mint rablót!”

88

Ezzel az egész raj fordúla keletnek.
Fent, az erdős háton kocogva mehetnek,
Mert a magas fenyvek királyi vadonja
Alján a parasztfák bokrait elnyomja.
  Hamar egy „tízágút” az ebek fölvertek

Mit maga a császár legközelébb kerget,
El is üti szépen, hajítva gerellyel;
Örül a császár: hogy jó napra lesz e jel.

89

Toldi elérhette volna: de tisztesség
(Gondolta), hogy e vad a királynak essék;
Ő hát a lovat csak lépésben ereszté,
Míg kebelét fenyvek illata éleszté;
S látva magát újra lovag öltözetben,
Fejedelmi, fényes, harcias menetben,
Kürtriadás mellett, paripán ügetve:
Szinte felocsúdott régi lovag kedve.

90

Im szarvas előtte, második is, bukkan
S rónának ered, mely délre alattuk van;
Toldi nyomon űzi: „*ott* azt be nem éred!"
Mond, s kart dob utána az egész kiséret.
De nyomja erősen, lova már-már pedzi;
Toldi a nagy ostort súgárra ereszti
(Mert hozta nyakában) s csattantva hurokba:
Rántja nagy erővel, ágainál fogva.

91

Nyaka szegett mindjárt a nemes állatnak;
Császár meg a többi mind odaszaladnak:
„No ilyet nem láttam, se' semmi elődöm!"
„Így szoktuk ezt, Felség, a magyar alföldön."
Azonban a kopók már futnak a hegyre.
Visszhangzik az erdőn ugatások egyre;
Nosza mind utánok, legelől a császár,
Ritka jelenség az, mi odafent rá vár.

92

Fut a koszorús gím maga-halálából,
Követi ebfalka ina-szakadtából,
Míg a hegyi párkány legszélire érnek,
Hol meredek kőszál vet véget a térnek:
Onnan a mélységbe, hol zúg patak árja,
Veti gyors futtában le magát a pára,
S szörnyet hal a gránit fenekű siváron,
Utána ebekből lepotyog vagy három.

93

Károly s a vadászok, lejtőn lekerűlve,
Keresik a gímet a völgyi sűrűbe',
Követve nagy bajjal ebeik szaglását,
Nézve is a sziklák torony-alkotását.
  Zubogás egyszerre hallik olyanforma,
Mintha valamely nagy rotyogó üst forrna,
S tele az egész táj sűrű fehér gőzzel,
Melyben a napfény is haloványan vész el.

94

Arrafelé tartván, terepély bikkfáknak
Tisztásán, a patak mentibe', mit látnak!
Vizet a sziklából forró-meleg árral
Törni elő, buzgó, hét ölnyi sugárral,[112]
  Tetején ez oszlop ragyogó virágba
Foszladoz és hull mint szomorúfüz ága,
Szikrázik a naptól, s patakba lefolyván,
Zöld, veres, meg barna kérget rak az alján.

95

Ezalatt a gímet az ebek meglelték,
Vidám csaholással hirt adva jelenték;
De *Károly* a völgyet megszereté nagyon,
Lön gondja utóbb, hogy neki *nevet* adjon:
  Csatola még hozzá két falu határát,
S ahol a forró víz kilövi sugárát,
Emele ott *fürdőt*, telepíte várost
Az egész világnak gyűlőhelye már most.[113]

96

Ott, honnan a szarvas lezuhant a mélybe,
S hol a fürdő épült a forrás fölébe,
Ötszáz évvel utóbb - vagy igen, már többel,
Sokat ábrándozott egy beteg ősz ember;
  Megáldotta vizét nagy jótéteményért;
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bir jutni ez ének:
Köszöni e forrás csuda hévvizének.

---

[112] Ily erővel tört ki, e század tizes éveiben, mikor a többiek be voltak rekedve, az úgynevezett *Hygiéa* új forrás. A. J.

[113] Karlsbad történetírói régibb korra vitatják a forrás ismert voltát s a hely keletkezését: de én a népmondát követem, mely a forrást is IV. Károllyal födözteti fel, a leírt módon. A. J.

97

Így folyt a vadászat másnap is, és mindég:
Kedvét leli benne háromig a vendég,
De azontul akként érzi magát Toldi,
Mint ki nagyot múlaszt, hogy idejét tölti.
  Nem tudja miért, de nincs ott maradása,
Kérdezi egy estve: jön-e vele társa?
Szívesen a kobzos maradna, de kész is:
„Nem hagylak el" úgymond „akárhová méssz is."

98

S öltözve lovagból újra csuhás szentté,
Károly előtt magát búcsúra jelenté,
Hogy holnap elindul, űzi tovább gondja:
„A lovat, a köntöst kézhez adám" mondja.
  Sajnálta a Felség, hogy az udvart únja;
„De tied a ló" mond, „s tied az a gúnya;
Hogy pedig útközben mint lovag ne sarcolj,
S mint barát ne koldulj': nesze még e tarsoly."

99

Megköszöné Toldi, meg is örült ennek,
Pedig nem örülne máskor az ilyennek;
Reggel az úton is vala vídám kedve,
S mond utitársának, vállát veregetve:
  „Tudod-e mit?... hátha ál-sisakot tennénk,
S Nápolyba Lajoshoz hadakozni mennénk?
Csak az a baj, engem ott nagyon ismernek:
Tudom, legelébb is a király ismer meg."

100

Szól társa: „van erre a batyuba' nálam
Kész holmi: ehol rőt bajuszom, szakállam,
Felrakom ezt, s szeplőt annyit az orcádra,
Hogy szűlő anyád sem ismerne, ha látna."
  „Ha! fiú, mit mondál?..." Toldi nagyot retten,
„*Ezt* az öreg asszonyt már szinte feledtem,
Kinek én okoztam sok keserű percet:
Ne haljon meg, amíg örömet nem szerzek!

101

„Csak *ezért* is, menjünk!... Paripa és fegyver
Neked is lesz; könnyű, ha gazdag az ember;
De nini! a Pejkó, a lovam, a hátas!
Akármi legyek, ha nem igazi tátos."
  Csakugyan a Pejkó, fényesre kihizva,

Termett valahonnan egyszeribe vissza;
Kisérte-e Toldit hegyi legelőkön?
Vagy repült mint tátos? mi haszna tünődöm!

102

Így, hogy a szénájok vala már jó renden,
Délre a két bajnok elindula menten,
Pejkót lovagolván maga a gazdája,
Nem is javasolnám, hogy más megpróbálja!
  Kobzos is örvend a katona életnek,
Tudja, hogy ott víg dalt örömest pengetnek;
De meg, úgy fordulhat, nem esik hiába:
S vissza becsűlettel jut régi honába.

Tizedik ének

‚Ott az város kivül táborát futtatá.'

Ilosvai

1

Honnan gyors folyami Apennin hegyeknek
Északra, keletre, délre lesietnek;
Hol ma is ezer nyáj legel izzó nyáron,
Mely alant telel ki, a *tábla*-lapályon,[114]
  S az olasz - mint a móc cafatos bundáját -
Nyárra fel, őszön le, hajtja selyem nyáját;
Hol zamatos fűvön a nemes sajt, túró
Harmattal születik: - ered a *Volturno*.

2

Hajts le, juhász, hajts le! dér lepi az ormot,
Jobb a meleg síkon föl- s le barangolnod;
Hajts le, juhász, hajts le! barmod olyan félénk
Ím közelít harczaj, kürtriadás élénk,
  Ím tüzet ont egyre a tüzes mén lába,
Ahogy acélkörmét veri a sziklába;
Nincs nyugta madárnak, kövön-ugró vadnak,
Mind égbe röpülnek, mind völgybe szaladnak.

3

Érkezik a tábor, által a gerincen,
Hogy délre, keletre vágyva letekintsen,
Délre, hol Aversza eshetik és Nápoly,

[114] Tavoliére di Puglia: az apuliai sík föld. Puglia: Apulia. A. J.

Keletre, hol alföld hegyek alatt zsámoly.
Hadait a király eléri, bevárja,
Míg összeverődnek a völgyi lapályra,
S miután fejenkint maga megszemléli,
Két sereg áll rendben: keleti és déli.

4

Tetemesb az első: a királyi tábor.
Gilét az utóbbit vezeti, a nádor,
Vele zsoldos Wolfhárd s népe ötezernyi,
Képesek a zsoldért nemzetöket verni.
Ezt a király elsőbb útjára bocsátá,
Merre a Volturnót tekeregni látá;
S várni be hirt róla, bizonyos ujságot,
Pihenteti még a többi lovasságot.

5

Jött is, a hét végin, szerencse kivánó
Követ egy folt: küldé *Venáfro*, *Tiáno*,
Hogy e városok az őrséget elűzték,
Lajos lobogóját, strucait feltűzték.
Jött azután más hír, hogy *Cápua* mellett
A magyar seregnek ütközni se' kellett,
Mert, ki a Volturnón ellen akart állni,
Szétveré a hadat Miklós, *Cajetáni*.

6

Fondi nemes grófja - üzené Giléti -
Tudva, hogy a hidfőt zsoldos erő védi
Innen is a vízen, túl is a szorosban,
S Taránti Lajos bent *Cápua* városban:
Hadaiból, amint Fondi felől hozta,
Keletre, nyugotra egy részt kiszakaszta:
Keljenek át a hegy, és a tenger felől
S hátban támadjanak, mikor ő majd elől.

7

Úszva hogy átkeltek csillagtalan éjjel,
Hajnalban uroknak jelezék lángfénnyel,
Csak mint mezei tűz gömbölyü csilláma,
De tudva előre azok szeri, száma.
Visszafelelt arra Cajetáni mással:
Egy domb tetején gyúlt nagy máglyarakással,
Jel vala egyszersmind közös riadóra,
Hogy talpra ki gyalog, és a lovas lóra.

8

Szembe a hídőrző csapatokat (mert még
Széltére aludtak) pacuhán fölverték;
- Ezek ugyan tudták, hogy jő Cajetáni,
De fog ez éjjel négy mérföldnyire hálni.
  Most, a veszedelem nyakukba szakadván,
Rohannak a hídra, csunya hátat adván,
Százan is egy szélbe', bár nem elég tíznek -
Rohannak bizony a kész halálnak, víznek.

9

S lett volna veszély nagy, *most* csak igazándi,
Ha észre nem veszi tulnan a Taránti;
Hanem ez csatán nőtt zsoldosait hozza
S hidon a futókat nyomja velök vissza.
  Harcoltak az ígért s kétszerezett bérért,
Mintha csak a honért, vagy az édes bőrért,
Szembe saját vérök, a szaladók ellen,
Míg visszaszoríták, hogy csudát müveljen.

10

Ugyanis belátván a hídra futó had,
Hogy itt a haláltól csak a halál óhat,
Fordul az ellennek megkövesült arccal
S mint az oroszlán, küzd; ki esik, ki harcol;
  Ki elesett, mint dölt fatövön, átlépve
Háta megől más-más ugrik a helyébe,
Így a legelsők közt sohasem lesz csorba,
Míg Taránti s népe bevegyűl a sorba.

11

S bizony, Cajetáni, harcolva, de hátrál,
E pihent erőnek helyet adna már-már;
Hanem a vízen túl nagy riadás támad,
Csatazaj, üvöltés vadul onnan áthat;
  Döbbenve Tarántit viszi ez az ujság,
Rendeli: a hídnak kanócait gyujtsák,
S mire Cajetáni odaér, már lángban
Áll a Volturnó-hid egész hosszaságban.

12

Időt - tudja miér' - nem halaszthat, húzhat,
Tűz alatt a vízen hamar általúsztat
De nem a város már égő kapujának,
Hanem oldalt, jobbra s balra Cápuának.
  „Szomorú lőn ott a Taránti szüretje"

Mond, ura szavával, Giléti követje:
Cápuát ennek már be se kellett venni,
Csak az égő várost oltani bemenni.

13

„Oda épen arra ért uram, a nádor,
Hogy szét vala verve a mezei tábor
S Cápuát felgyújtá a szaladó őrség;
Most Fondi kezén van, s mienk az erősség.
A nádor Aversza falait kerűli,
De idő kell, csak míg rendesen megűli,
Mert erős mód nélkül a hely, és derekabb
Hős nem védhetné, mint kapitánya, *Jakab*.” -

14

Lajos ezt a jó hirt nyomba’ kihirdette,
Új győzedelemre foglalónak vette,
S megajándékozván Giléti követjét,
Fondinak is küldé méltó köszönetjét.
Azután vajdával s a többi vezérrel
Régi tanácsukhoz új terveket érlel,
Hogy az árulást is gyökerén elmessék,
Meg az árúlót is kézre keríthessék.

15

Az vala itten baj, hogy a Durazzói,
Mint gyermeki játék ügyesebb búvói,
Nincs sehol is szembe tetemes táborral,
Van mindenütt mégis, szakadást bújt, forral.
Íme Lucérát, mely már Lajost uralta,
Elhiteté, pártos lobogó leng rajta,
Foggiát, Canózát megerősittette,
Ugy tovább, a tengerpartra, magát vette.

16

Oka, miért szemben sereget nem láttat,
Hogy Lajosunk ő rá ne tehessen vádat;
De azért ez tudja, mi dologban sántít,
S gyülöli jobban, mint előbb a Tarántit.
„Csavaroghatsz, róka, csavaroghatsz!” monda,
„Követünk száguldó paripákkal nyomba,
S el-ütünk vagy futva, vagy utánad ásunk:
De ki nem kerűlöd nagy boszuállásunk!”

17

És, mint hegyen űlő vészviharos felleg,
Mely veszteg az ormon napokig is el-leng,
Majd fölkerekedvén, levonúl a sikra,
Hogy, fönt nézve, *alább* villámlik a szikra,
  Fönt napos a csúcs már, de alant a rétség
Déli verőfényét elnyomta sötétség,
Vonaglik a felhők idege, a villám,
S a megszelelt zápor ködlik aláhullván:

18

Úgy a magyar tábor *Púlyia*[115] síkjára
Sötét haragjában lassan alászálla,
Csak fegyvere villog, hamidőn por-ködtül
Fönt a magas bércen láthatja, ki ott ül;
  Odalent már kényén terítheti szárnyát,
Ellepi e rónák dombjait és hátját,
Arra nyomulván, hol közelebbi célja
Még jó tova fekszik, a pártos *Lucéra*.

19

Fekszik az egy halmon, s falai e tájban
Lerontva hevertek régebbi csatában;
Károly lovalá fel, hogy ujonnan rakják,
Megtörni ez által magyarok haragját.
  De nem volna még kész, csak, mondani, félig:
A város atyái jobbnak azért vélik
Nem várni be daccal Lajos közeledtét,
Hódolni előre, bánva maguk tettét.

20

Követ indul mindjárt és fényes ajándék,
Mellyel a pártütést szépíteni szándék.
Hanem a *fellegvár*, egy kisded erősség,
Mást gondola, mint a városbeli őrség:
  Taránti Lajosnak embere van benne
Valami háromszáz, többre alig menne;
Kapuját e fészek bátran becsukatja,
S Johanna zászlóját fennyen lobogtatja.

---

[115] (Lásd tizedik ének 1. szakasz jegyzetét)

21

Lajos az esdőknek mutat komoly arcot,
S vete a városra vétke miatt sarcot,
Hogy, mire odaér, ki legyen teremtve,
Pedig inditá már a seregét rendbe.
  Ott, a város alatt, tábort üte várván,
Hogy megváltsa magát tizede-becsárán;
Közben az elfáradt hadait nyugtatja,
S vidám lakomákon éteti-itatja.

22

Maga is a főbbek díszes seregében
Szabad ég alatt űl mindennap ebéden;
Hosszu rakott asztal s királyi teríték
Körül ott szolgálnak mind úrfi leventék.
  De az alsóbb rend is, széllyel a mezőben,
Apróbb tüzeiknél lakomáznak bőven;
Nézi falakról ezt mind az egész város,
Még a fellegvár is, bár kapuja záros.

23

Nem vala e kis vár fönt a fellegekben,
Csak a város mellett, külön, egy öt-szegben,
Nincs árka, fala sem roppant nagy erősség:
De *lovas* tábortól nem félti az őrség;
  Most, látva naponkint, odalenn hogy' élnek,
Elbízza magát, hogy nyoma sincs veszélynek,
Odalenn mulatság, étel-ital járja;
S könnyü hadijáték kezdi, avagy zárja.

24

De Lajos szemét már e kis erősségen
A nápolyi zászló szúrja vala régen,
S mond egy nap ebédnél: „Csak az olasznak higyj!...
Fiúk, ez a kis vár, úgy-e nekünk *bakfitty*? -
  Nosza, játsszatok ma egyet ilyet, Dénes!"
Szólt vajda' fiához - „futni a hely téres,
Sugd meg Szécsinek és többi cimborádnak;
Ezek a taljánok olyat úgy se' láttak."

25

Hamar az ifjúság színe nehány százig
Össze is verődött, és „bakfittyet" játszik,
Csak könnyü ruhában (így szabadon nyargal),
De az öv mellé szúrt rövid éles karddal.
  Ritka, hosszu sorban kiki helyre lépe,

Azután más-más sor utána, elébe,
S mikor így fennálltak mint egy laza négyszeg,
Várták a jeladást az ifju vitézek.

26

Kürtjelre a sorok elseje megindul
Futni ahogy telik hősfi rugós intul,
Kőhajításnyira egyszerre megállnak
S térdre feszült kézzel „bakhátat” csinálnak.
  Ezt a követő sor, mintegy ugrógátúl
- Mint lóra ki pattan a csipején, hátúl -
Vállra vetett kézzel szöki át futtában
S kürtszóra megállnak kicsi távolságban.

27

Majd a harmadik sor, negyedik is így tett,
Az előtte hajlót átszökdösi mindet,
Valamíg álló sor marad egy is hátra:
Most futni jön a sor az *első* bakhátra.
  Így, mintha sok ember szénarendet forgat,
Vagy szaladó felhő árnyékot borongat,
Vagy hullámra ha kél tengeren új hullám:
Váltja sor a sort, mind messzebbre nyomulván.

28

El-fele a vártól volt a futás hossza,
De most jeladásra fordúl neki vissza,
Összedugott kézzel a falakon nézik
S nevetik Lajosnak ugrándi vitézit.
  Sor, sor után hogy’ jő falaik tövébe,
Hova már le sem lát a Taránti népe,
S nem látja, mi a cél (madarat sípszóval):
Bevenni a várat *emberi* hágcsóval.[116]

29

Rögtön az első sor, hogy a falig ére,
Bakháttal, a karját feszíti kövére,
Ugrik a másik sor, vállaira ennek,
Hogy lépcsője legyen, kik utána mennek;
  Így rendre amíg a felyül állók karja,
Testök’ egy ugrással vetheti a falra;
Lett odafönn bezzeg zavar és ijedség:
Most veszik észre, hogy nem tréfa, nevetség.

---

[116] Super scalam humanam, idest, unus scandendo super scapulas alterius. Chron. Dubn. A. J.

30

Kardjok - de ha volna!... ezeké már villog,
Megettök az új sor szeme is már csillog;
„Fegyverre!” kiáltják s kiki szalad érte;
Ezalatt a párkányt más-más sor elérte.
Lenn tárogató, kürt, síp, dob zaja roppan,
Hozza Lajos népét hadi zárt sorokban,
Fenn a falon állók szaporodnak egyre
Hogy az őrségből már egy ha esik egyre.

31

Körülnézi magát Laczfi fia Dénes,
Látja, hogy a sok szem ragyog, a kard éles.
Nosza, míg az ellen rakásra verődik;
Kaput elfoglalni, tárni ki faltőig.
Úgy is lett; mire a várbeliek jöttek,
Harcolni hiába, későn erőlködtek,
Mert a kapu csak rés, melynek üregébe
Ezerenkint tódul már a halál képe.

32

Ottan kegyelemre magukat megadták,
Leborulván arcra mind az istenadták;
Lajos a fegyvert-mit tőlük elszedette,
S enniök adatván, szélnek eresztette.
Ezalatt a város kifizetvén sarcát,
Másnap az egész had megnyomta piarcát,
Hogy rajta keresztűl indulva keletnek,
Új tárgyat, új szárnyat adjon ez éneknek.

33

Foggia, szomszédát hallva, hogy és mint járt,
Követet, váltságdijt küld elibök mindjárt;
De *Canóza* bátor kapitánya, Rájmond,
Nem olyan ember, ki minden „*igent*” rámond:
Makacs ellenállást, nagy viadalt készit,
Falait foltozza, biztatja vitézit,
Tetemes földhányást megrak cölöpökkel,
Körülveszi várát védelmi övekkel.

34

Hírét Lajos ennek útban ahogy vette,
Nem várt akadálya bosszantja fölötte,
S mond Laczfinak: „Itt mi jó-hosszan elűlünk;
Addig hova tünhet a *fő vad* előlünk!
Nosza, te a tenger városait hajtsd meg,

Amit ő ott felfútt, a tüzeket fojtsd meg;
Maga is, légy rajta, hogy kézbe kerűljön;
Én addig e város falait meg-űlöm.”

35

S még aznap elosztván a sereget ketté,
Vajda egyik résszel indúla keletté,
Másikkal az úton magyarok királya
Canóza felé tart, délies irányba;
  De azért nem lesz nagy köze a két hadnak,
Mint folyam két ága, társ módra haladnak,
Lajos a sík földön, part-szélen a vajda:
Segíthet ez annak, az emennek, bajba’.

36

Alig eredt utnak Laczfi Apor István,
Külde Averszától hírt a nádorispán,
Kéri Lajost, haddal segítene rajta,
Mert már a mezőn is magát alig tartja;
  Nem hogy bekerítné, sőt néha Jakabnak
Emberi elsáncolt fészkére kicsapnak;
Taránti Lajost is hallja, hogy Nápolynál
Új zsoldosokat gyüjt, új sereget formál.

37

Lajosna ez a hír okoz erős gondot:
Kénytelen hadától leküldeni Kontot,
Gilétivel együtt hogy magukat tartsák,
Míg ő odajuthat, és mind a magyarság.
  Igy a csapatjával - melynek olasz, német
Zsoldost (amit Laczfi otthagya) mellé vett -
Miklós *Benevento* útjára kiválván:
Ostrom előtt nagyot gyengíte királyán.

38

De azért, Canózát mihelyest eléri,
Nekifog, a vajdát se’ várja se’ kéri;
Ha bevehetné, míg Laczfi meg is tudja;
S minden nap a síkot döngeti és futja.
  Nem nézi henyén ezt árka megől Rájmond,
Sőt a lovas népre gyalogival ráront,
Vas sulymot is éjjel, fogas eszközt szórat,
Ami által bénúl a lovon járó had.

39

Ám Lajos a népét tanítja gyalognak:
Leugrani lórul, s vissza megint, szoknak,
A második ember, ismert jeladásra,
Addig paripáját tartja neki társa.
  Fejszét ezek, ásót lovaikon hoznak,
Hova őrség nem jut, sebesen dolgoznak
Rést ütni az árkolt, becölöpölt helyen,
S lóra megint kapnak, ha közelg az ellen.

40

Így, de nem első nap, nem is egy próbára,
Ásóval az árkot temetik símára,
Az erős palánkon nagy kapu-rést törnek,
S tele már lovassal elseje a környek;
  Ez előtt a gyalog - mint szélnek a polyva:
Hajtja tömött rendben, öli és gázolja;
Kénytelen a belső övbe magát vetni
S nyíl-, kopjavetéssel onnan verekedni.

41

De Lajos, megvetvén odabenn a lábát,
Szaporítja mindig, s váltja lovasságát,
Míg a második öv esik ép' úgy kárba:
Mi által az őrség beszorúl a várba.
  Most nagy munka, paraszt napi-szám néz rájok.
Mert a falat védi széles teli árok:
Azt lebocsátani, le az *Ofántóba*,
Sok napi fáradság, hosszu kemény próba.

42

Alólrul az ásást a folyamnál kezdik,
Ezer meg ezer kéz viradattul estig,
Ugy viszik apránkint közelebb, a várnak,
Hol már szikla- és nyil-zápor alatt járnak.
  Itt dolgozni lehet csak nehezen s éjjel
S befödik az ásást hajnalra födéllel,
Földet is a hídló-deszka fölé húznak;
Mely alatt a várhoz mind közelebb csúsznak.

43

Lajos ezenközben készül az ostromra,
Nagy fali hágcsókat gyüjt össze halomra,
Számszerijat, álgyu-, bástyatörő gépet,
Ácsai bárdolnak minden efféléket. -
  Hírt vajda felől is hoza már követje,

Hogy erős *Bárlettát* harcolva bevette,
Mert a kicsapott őr-hadakat üldözve,
Népe vegyest omlott a nyilt kapu-közbe.

44

„Két dolog itt történt” szól a követ „Felség! -
Mielőtt futásra vette az ellenség,
Sőt emberűl, azon melegébe’ harcolt
S fordíta, ha nyomtuk, vissza megint arcot:
  Honnan! az égből-e, vagy a föld gyomrából?
Mert nem láttuk jőni se’ közel, se’ távol,
Pej paripán köztünk terem egy rőt barát
S zúgatja temérdek karikás ostorát.

45

„Zúgatja, rohanván szembe az ellennek,
Nincs arc, se’ merészség helyt állani ennek,
Maga egész dandárt, csapatot megfuttat,
Örül, aki még lát, örül, aki futhat.
  Buzogánya is van rengeteg a kápán
S ha kit azzal érhet, egy se’ marad lábán,
De ugyan ki merne hozzá közelítni,
Mikor ostor-villám, kör módra, keríti?

46

„Nyilat ugyan, kopját szórnak vala rája,
Hanem úgy kell lenni, hogy a nyíl sem járja,
Vagy nem is érnek rá nagyon célba venni,
Lova oly könnyű, hogy ahol ő, ott semmi.
  Megszalad az ellen, mi sarokban űzzük;
S futva vegyest közte: »hol a barát?« nézzük:
Nem volt sehol is már, se’ elül, se’ hátra,
Úgy tűnt el, ahogy jött, mert senki se látta.

47

„Ily módon a várost nyargalva bevettük,
Várbul is a férget hamar kivetettük;
Ezt őrzeni Konrád’ zsoldosira bízza
S mezei táborba tér a vajda vissza.
  Érkezik azonban tengeren öt gálya,
Vele a Felséged kincses *szenesálja*
Lesták uram, hozván sok ezer jó márkát -
Sejti a németség, mit hoz, az öt bárkát.

48

„Nosza követekkel vajdára üzennek,
Zsoldot nekik osszon, máskép haza mennek,
A hátralevőt is csúf módra nagyítván,
Előre is *ennyit*. Nem ád nekik István.
Váltig csilapitja Konrád, a vezérök,
Hogy a bátyja, Wolfhárd, kifizette bérök:
Az oda van, távol, nem mondhatja szembe;
Öccsét megkötözik s lökik egy verembe.

49

„Azzal fegyveresen a városba törnek,
Polgárt, papot, asszonyt fosztanak és ölnek,
Szalad a nép, veri a harangot félre:
Vajda riad, béront; hány sokat kardélre,
Konrádot a lyukból ereszti szabadon,
A főcinkosokat mind' vágatja agyon,
A többit ujonnan esketi nagy hittel,
S rakja meg a várost magyar őrizettel."

50

Lajos az első hírt ráhagyta csodásnak;
Gondolt valamit, de sose' mondja másnak; -
Hanem a másik hír keserűn bosszantá:
„Több velök a baj, mint a nyereség" mondá.
S rendeli, a zsoldot, ha való, fizessék,
Ki rabol vagy sarcol, szigorún büntessék,
„Hisz nevem így átok környezi, gyalázat:
A föld népe reám csoda-é, ha lázad?"

51

Izené vajdának, *Bári* felé törjön;
Azt nem, hogy Canózát ostromlani jöjjön:
Maga személyében ezt hajtani végre -
Lángol az ifjú szív ilyen dicsőségre.
Laczfi tehát a part mentibe' folytatta
Utját, ahol *Tráni* hódola, s *Melfetta*,
Ugy hogy csata nélkül elérhette Bárit,
Hanem ostromhoz kell készülnie már itt.

52

Érkezik azonban nagy társzekerekkel
Lesták is, a Laczfi adta kisérettel;
Megörült a kincsnek Lajos hadi népe,
Még serényebb a várt jutalom fejébe.
Már kész is az árok, csak kicsi földnyelvet

Hagytak vala gátul a vár vize mellett,
És csak a döntő nap közeledtét várják,
Hogy megeresszék a víz lefutó árkát.

53

Eközbe' Lajoshoz hajtanak egy kémet:
Nem tudni, ruhája olasz-e vagy német?
Azt mondja: „magyar volt az apám, az ősöm",
Maga jött, úgy fogták a végbeli örsön.
  Kobzot vere távol régi magyar dallal,
Köszöngete rájok vidáman itallal:
Kopjavetésnyiről, intve, oda csalták,
S borát megivák, de magát megvasalták.

54

Lajos egy-két szóval magyarul kérdezve -
Négyszemközt valamit, mondja, fölfedezne;
Parancsolja tehát, bőrig kimotozzák,
S ha ártó szere nincs, sátrába behozzák.
  Mikor ez meglőn és semmit se' találnak:
Lábához a kobzos esik a királynak,
Fogadja be, kérvén, dicső seregébe;
Mert alattvalója szívébe', lelkébe'.

55

Hadra ugyan nem nőtt a daliás honban:
„Vétek miatt - úgymond - kizüllöttem onnan
Mielőtt elmult a gyermeki esztendő:
Bűnöm csak olyan hát, mint az eredendő."
  Kérdi Lajos, mi az? - „Eljön az órája
Kérni a kegyelmet, ha lesz érdem rája,
Azt szerzeni jöttem, ha bevesz Felséged;
Különösen most egy fölfedezés végett.

56

„Bujdosva, Canózát széltire megjártam,
Tudom a dürgést jól odabent a várban,
Ha valami hasznát veheti Felséged,
Leirhatom szóval ezt az erősséget."
  Lajos ígért neki aranyat százával,
Ha igaz s hű kémnek bizonyúl szavával.
„Igaz leszek és hű; a hazáért *kém* is:
De az arany nem kell: fia vagyok én is".

57

Érdekli Lajost már nagyon ez az ember:
S rendeli, hogy tartsák ugyan őrző szemmel,
De ne állják útját, ha menni kivánna,
Csak, hova jár? mit tesz? lessenek utána.
  Csakugyan, a kobzos leirá mindenkép:
Mi, hogy' van? a várfal hol erősebb, gyengébb?
Hágcsót hova könnyebb, hol bakot használni?
S új akadály nélkül odabent leszállni?

58

Napot a király hát tűz ki rohanásra,
S éjet hogy a földnyelv által legyen ásva,
Sikerült is: foly már a vize, mint tenger,
Alig ugrálhat ki előle az ember.
  Folyam-oldalon most, hol tábora fekszik,
Mutatja Lajos, hogy ostromra törekszik,
Állít oda sok nagy várbakoló gépet;
S kő-dobni, nyilazni váltva özön népet.

59

Másnap is ez ál-harc, harmadnap is így ment.
Oda hordat Rájmond védelemre mindent,
S vissza király' népét veri önbizottan,
Mert a fal erősebb, magasabb is ottan.
  Ámde Lajos éjjel, negyedik hajnalra,
Viteté hágcsóit a tulsó oldalra,
S fiatal hősökből kiszemel pár százat,
Kikkel, hiszi, bátran a falakra mászhat.

60

Fő vala ott *Szécsi*, *Ujlaki* (mert távol
A Laczfi-rokonság, s Dénes az apjával),
Barta, Lukács, mind a kettő *Hedervári*,
Kanizsai János: nagy törzsek sudári.
  Apróbb nemesekből: a *Nercsei*, *Vesszős*
A király testőre, vala még föltetszős,
Dobai, *Soós*, *Lengyel*, *Moroczok*, s több számos,
S vice-lovászmester *Besenyei* János.

61

Parancsot is ád ki: ha ő a falon van;
Mi történjék akkor. Jelentik azonban,
Hogy a kobzos eltünt nyom nélkül az éjjel:
Megdöbbent a király, mért is ereszté el.
  Habozott, a tervét ne vesse dugába?,

De szégyelte is már, bízott is magába:
„Ejnye! pedig az *most* nagyon kellett volna:
Nosza, teremtsétek ide mindjárt” - szóla.

62

Hajnal előtt kisded, bátor csapatával,
A déli mezőre lopózkodik általl,
Hol az ostromhágcsók lerakva hevernek;
S várja riadását *tulsó* hadi-jelnek.
Mikor az megroppan, s túl már csata bömböl,
Lárma, üvöltés zúg, kő hullva dörömböl:
Ő viszi hágcsóját legelűl a falnak,
Társai, tett rendben, utána rohannak.

63

S íme, barátot vesz most a király észre,
Hármas, erős hágcsót támogat félkézre,
Vele a kobzos, de nincs nála kobozza,
Csak társa nagy pajzsát, buzogányát hozza.
Megnézi keményen Lajos a barátot
(Nem szokta feledni, akit egyszer látott),
S mikor a hágcsó fenn éri a vár falát,
Odakiált: „hó várj? s jer *utánam*, barát.”

64

Ezzel maga indúl a király előre,
Teszi gyorsan lábát s szalad a lépcsőre,
Utána paizzsal a barát s bunkóval,
S mind a vitéz, itt, vagy a többi hágcsóval.
De szelét vevé már Rájmond is a bajnak,
Sokan az őrségből ide átrohannak
Követ a hágcsókra, nyilat, üszköt szórván,
Hágcsóstul az embert vissza hanyatt tolván.

65

Hengeredék nagy kő rettenetes szála
A lépcsőre, melyen maga Lajos álla;
Ütni buzogánnyal a barát azt félre
Akará, de *hátul* nem esett kezére,
Oldalt szegi mégis, kivül a lajtorján;
De jaj! egyik csúcsa királyt lesodorván
Veti alant a mély, iszapos árokba,
S mint holt hever ottan, sok lábnyira bukva.

66

Barátot is a kő mintha lesöpörné;
Szökik azon percben talpra Lajos mellé,
Megnézi, tapintja, felkapja ölébe,
Pajzsát kövek ellen mind' tartva fölébe,
S kiált, hogy eresszen le valaki hágcsót:
Akkor veszik észre, miféle bukás volt!
Létrát a fenékre vetekedve nyújtnak,
Ijedve a hősök a királyhoz futnak.

67

„Él, él! csak elájult" s viszik a táborra,
A mai várvívás - marad az máskorra,
Marad, mikorára jó Istennek tetszik,
Mert a király ágyban, nagy-betegen fekszik.
Vette neszét rögtön Rájmond a zavarnak,
Hogy a falon így járt királya magyarnak.
S ütni vasat izzón - kicsap és kiomló
Hada ostromlottból leve ím ostromló.

68

Támadja merészen a keritett tábort,
Ha ma visszaverték, holnap meg' aláront;
Mindennap a király a viadalt hallja,
S csak nyög, de a várat hagyni nem akarja,
Se' hogy a vajdának hírt adjanak erről,
Hallani se' róla, mint neki szégyenről,
Mintha gyalázat vón' ami nevén szárad:
Ha be nem vehetné maga ezt a várat.

69

Sokan a tábort már, kincseivel, féltik,
Jobban urok drága szabadságát, éltit;
Kérve Lajost kérik az urak, hogy hagyja
Máskorra e várat: de nincs foganatja.
Egy nap azonban csak nem üte ki Rájmund,
Nem győzi talán már, s pihen avagy ráunt?
Nem, hanem ormáról látja magas foknak,
Hogy messzi keletről csapatok mozognak.

70

István hada volt ez, ki bevévén Bárit,
Jön, s megközelité Canóza határit,
Seregét félkörben szétrendeli túlnan,
Maga jő, s királyát kérdi, hogy' és hol van?
Mikor elmondák a szomorú ujságot,

Nem birta lenyelni ezt a bosszuságot,
Hanem a királynak sátrába belépve,
Dorgáló szavakkal állt ágya elébe.

71

Mint atya dorgálja szeretetből fiát:
Feddi szeretve, de szigorún a királyt,
Hogy drága személyét, köz módra kitette,
Míg ő oda harcolt, s győz vala érette.[117]
„Azt vártam" Lajos így fordítja meg a szót,
„*Kötözve* hozod már nekem a Durazzót:
De csak elkésett bölcs tanácsokat hallok."
Nem felel a vajda, szomorún kiballag.

72

Odakinn azonban - mert dolga temérdek -
Nincs ideje lomhán búsúlni vezérnek:
Vár körül az összes hadakat megnézi,
Holnapi ostromra rendeletit tészi:
De szegény Rájmondnak leesett az álla,
Mint ki Durazzótól mentő-hadat vára,
S most e helyen ím jött négyszeres ellenség,
Kint az nyomja körül, benn gyötri az ínség.

73

Látja, hogy e sok nép a keritett várban
Megtörheti őket, akar egy mozsárban;
Követet Lajoshoz küld hát izenettel,
Hogy megadja várát - szabad elmenettel.
Így már tetején leng király lobogója,
S hada tovább indul (magát viszi kólya)
Melfi alá, délre; de míg oda érnek,
Ászkoli és *Trója* hódol a vezérnek.

74

Lajos a barátról nem szólt eleinte,
De most, hogy az útban tétova tekinte
S nem látja sehol sem, kérdi lovászától:
Hova lett? s mi történt vele aztán hátul?
„Felséged után az árokba, iszapba
- Leesett úgy véltük - de leugrott abba

[117] Barones et milites sibi nimium improperabant, quod ad talia se ingessit, quae non decent regiam majestatem. Chr. Bud. A. J.

S felhozta, kövektől paizsával védvén;
Hova tűnt? nem láttuk, szörnyü zavar lévén.

75

„Hanem az a *kém,* vagy fegyver-hordozója,
Az itt van - ahol megy! tudna talán róla -”
De Lajos nem akart szólni a kobzossal:
Hadd vezekeljen még amaz orgyilkossal!
  Hadd lézengjenek itt a tábora mellett;
Meglátja, ha *kérik* tőle a kegyelmet,
Kell arra sok érdem, többféle fogantyu:
S érdemre, ha *volt* s *nincs,* legerősb sarkantyu.

76

Kapuit azonban Melfi ki nem nyitván,
Tábort ver alatta Laczfi Apor István,
Pihenést az útból hadainak enged,
Mialatt csak szóval a várba izenget.
  Királynak is együtt várja üdűlését:
Nem birja feledni minapi feddését,
Az ostrom, akarja, szeme előtt folyjon,
Dicsősége, ha lesz, *reá* háramoljon.

77

Lajos a kő-zúzást viseli vállába’,
S fáj még az eséstől ficamult ballába,
Így lóra nem űlhet, hanem azért kólyán
Megszemléli hadát, mind’ kiparancsolván.
  Mikor ezt elvégzé, s már vissza, bekészült:
Ime, hallik távul megriadó rézkürt,
Odanéz mindenki, fegyverhez is kapnak,
Azt híve, hogy a vár védői kicsaptak.

78

De nem az volt: egy őr jelenti királynak,
Hogy lovasok, ketten, tábor előtt állnak,
Hirnök az elsője, társa fuvall kürtöt:
„*A nápolyi király* - mondják - ide küldött.”
  „Ki az?” veti Lajos: „ez már szemtelenség!”
Rendeli mégis, hogy elébe vezessék,
Azalatt a hirnök, az *övé,* készűljön;
Címer-köpönyegben paripára űljön.

79

Kajdásza[118] Lajosnak hamar is készen lett,
Fehér köpönyegén, a királyé mellett,
Kivarrva selyemmel, arany-ezüst hímmel
Ragyog a sokféle birodalmi címer.
A nápolyi szintén címer-lepedőben
(Lilioma, strucca ennek is van bőven)
Érkezik, és távol, a királlyal szembe,
Kiáltja beszédét olaszul ily rendbe':

80

„Királya Nápolynak - két Sziciliának
Jön elibe haddal a magyar királynak;
De hogy a nép vérét ne ontsa, kimélje:
Kész a hadi kockát így dönteni véle:
Párbajra kiszólit *Páris*-, *Avinyon*ba,
Vagy *Perugiá*ba, vagy ide *Nápoly*ba,
Szabad a választás előtted e négyben:
S aki győztes marad, Nápoly *azé* légyen."

81

Meghirdette Lajos e szavak értelmét
Saját hirnökével, aki tudja nyelvét;
Azalatt a választ érleli, fontolja,
Mind veszedelmes hely, hová amaz csalja:
Párisban: a király anyai nagybátyja;
Avinyonban ismét a pápa: barátja;
Perugia, Nápoly; az *övé*, kész csapda:
„Azt hiszed" így dörmög „belémegyek abba"?

82

„Kiálts neki, hirnök, a nevemben választ".
Szava után, hirnök igy váltogatá azt:
„Uram-fejedelmem fölötte csudálja,
Ki lehet Nápolynak mostani *királya*?
Taránti Lajost nem illetheti Nápoly,
Örököse annak kicsi Mártell Károly; -
Különben a *herceg* lovag is, vitéz is;
Vele uram harcra kiállani kész is.

[118] A praceo (keryr) értelemben használom e szót, mely Marktschreier Ballagi szerint. A. J.

83

„De nem a négy helyen; e világos okra:
Kettő az övé most, kettő pártját fogja;
Hanem a császár, - vagy Londonban a király,
Vagy akviléjai főpap előtt - kiáll.
  Azonban, e harcot ő nem azért kezdte,
Hogy amolyan hosszú pórázra eressze:
»Megyek« - úgymond - »várjon: ott szembe kihívhat
Velem, a két tábor s Isten előtt, vívhat.«” -

84

Hírnök magyarúl ezt s olaszúl kiáltván,
Elvágtat a másik, fehér lova hátán.
Lajos pedig készül ostromlani Melfit,
Vitatja naponként vajdával a tervit.
  Maga is már zsendül; - mikor aztán fent űl
Paripáján egy nap: ég föld belerendül,
Kap olyan *éljenzést*, hogy bent is az őrség
Ijedve fut össze: „oda az erősség!”

85

Még nincs; de jelenti ez az öröm-lárma
S harckedv, hogy oda lesz Melfi jeles vára.
Hanem a készűlést minek irjam hosszan?
Toldit is egy percre kell hogy előhozzam.
  Hogy megjöve, tudjuk legelébb Bárletta
Mezején, próbául, erejét mutatta;
Azután a kobzost küldötte be kémnek,
Hogy nézze ki sorját király seregének.

86

Tőle Canózánál éjjel a hirt kapta,
Mikor a halálból Lajost kiragadta;
De azóta nem jött: „Nem akart ismerni!
Nincs tőle kegyelmet se’ várni, se’ nyerni.
  Ismert pedig, ismert: ha nem ismert volna,
Teszi, ugyan, lábát *velem* egy hágcsóra?...
Bizza *reám* éltét?... Most, hogy megmentettem,
Nagy feledékenység csap össze felettem.”

87

Így panaszol gyakran. Kobzos, ha jön éjjel,
Szép szót neki, víg dalt hoz teli reménnyel;
Ketten a tábortól félre; odább laknak,
Hol pányva-cövekjét verik a lovaknak,
  S kunyhót gabalyítnak hol Toldi pihenjen;

Kobzos a föld-népét elfüstöli könnyen,
Arra egyéb sem kell odavetett szónál:
„A *Cola* ez! aki malomkővel górál.”

88

Vajda pedig, várván ura felgyógyultát,
Nem nézi henyén a drága idő multát,
Hanem, ami tervet kieszeltek ketten,
Azt végzi naponkint, munka-feszítetten.
  Ásata elébb is száraz, öblös kútat,
Honnan a vár alá hajt egyenes útat,
Mely a várdomb és a kőfal alatt menne;
Száraz agyagdomb; nincs vízfakadék benne.

89

Mint földi vakondok túrva sötét lyukban,
Hol nem is alítnád, egyszer előbukkan:
Úgy kezde a várba fúratni al-útat,
Melyen az ostromlók dandára befuthat.
  Nyiltan is emellett készűleti folynak:
Sűrü rekettyéből lésza-sövényt fonnak;
Mely födje nyilaktól fal-megrohanáskor, -
Sok öreg ijj, hágcsó készüle, mint máskor.

90

Hanem észrevette a vár kapitánya,
Hogy ama földtúrás mire való bánya:
Kinézte, kimérte, hova szolgál vége
S kifelé belülről aknát visz elébe.
  Foly, halad a munka sürögő mécs mellett,
Hova nem hat napfény, sem az élő szellet,
Már hallik is, amint - sírt ásva magoknak -
Innen ezek, túlról amazok dobognak.

91

Vajda hogy ezt hallá, monda: „hisz’ ez pompás,
Minekünk segít, ha szembe velünk ott ás;
De ha már a tulsó dübögés átrendűl,
Egymásra ma-holnap bukkan a nép szemtül.
  Rohanás ezt rögtön a falra kövesse,
Felséged a külső viadalt vezesse,
De ne elüljárjon, csak utánok nézzen;
Én majd a sötétség dolgait intézem.”

92

S nem sajnálva magát, se’ tulajdon vérit,
Szólítja fiát és ifiabb testvérit:
(*Miklós* vala, *Mihály*, és *Pál* ezek öccse)
Bátor, erős népet válasszanak össze:
  Maguk ezt fáklyával harcolni vezessék,
Vissza saját útján, s ki az ellent vessék,
Ki az aknából és be megint a várba, -
Ha belül rekednek, az sem esik kárba.

93

Mert már is, alatta rohanó lészáknak,
A király vitézi falra imé hágnak;
Ott látom Ivánkát a csapatok élén,
S mind a javát-színét, ha sorra beszélném.
  Sárga-kesely lován a király vezérel,
Küldözi parancsát mindenhova szélyel;
Buzdít, a köz embert szólítja nevérül,
Maga is vágtatva fordul avagy térül.

94

Hágcsót a falon már, eleven teherrel,
Kit félig, kit odább rakva meg emberrel,
Látni, miként kúszó növevényt karóján,
Csakhogy ez a kúszás nagyon borzasztó ám!
  Fent a várbeli nép forró vizet, ólmot,
Szurok égő fáklyát, nyilat, követ szór ott,
Nagy villa-doronggal, hosszu csapófával
Feldönti a hágcsót, emberi súlyával.

95

Egy létra tünék most szemébe királynak,
Félre, hol a védők kevesebben állnak;
Legfelül a kobzos, négy-öt ha kiséri,
Keze a párkányt is már csaknem eléri.
  Hanem észrevette egy őr s nagyot ordít,
Követ a hágcsóra hevenyén lefordít,
Ugranak - a többi még jókor - előle:
Kobzost leüté... úgy hiszi a fal őre.

96

De nem: - *alulfordult* bátor ügyes ésszel,
Létra fogát alul megragadá kézzel,
Úgy csüng vala teste, míg legurult szépen
A nagy kő, s maradott maga, keze épen.
  Ekkor a lépcsőre rugta magát vissza,

S, fent, a falon áll már, hol az épen tiszta
(Mert az az egy őr is oda ment, hol baj van);
S lefelé kardjával integet a zajban.

97

Egyedűl ott villog - csak percnyi jelenség:
Mert nagy riadás lett: „Falon az ellenség!”
Száz szem nézi agyon, száz fegyver, a kobzost:
Gondolja szegény, hogy futni se’ szégyen most:
  Le megint a hágcsón, függve alul *kézen*
Szalad és futását így végzi merészen,
Nagy kő- s fa-culáptól, mely görgene rája,
Megvédi a hágcsó kettős oldalfája.

98

Míg kobzos az őrt így maga ellen csalja,
Azalatt Ivánka, Szécsi nemes sarja,
Sűrü vasas néppel, mely követi nyomban,
Fel birt verekedni, és már a falon van.
  Harcolva kenményen, a maga hágcsóját
Megvédi, bevárván csapatja utólját,
Melyet aztán mások folytába követnek;-
Így dölt sora el a *fali* történetnek.

99

Iszonyúbb a *másik*; az a földalatti,
Hova erős dandárt vezet a négy Laczfi
Olyan uton, hol még az erős sem bátor,
Mert a „halál völgye” az a szűk sikátor.
  Dolgozik a csákány, zúg tompa ütése,
Mindjárt kész a halál nyilt, pokoli rése;
Némán a vitézek kebele is dobban,
Nem fél, de rebeg: hogy *kire mi* vár ottan?

100

Vak dúlakodás, holt tetemekre hágó,
Hol fegyver a csákány, kapa, veremvágó,
Honnan a megtorló hullát, sebesűltet
Úgy kell takarítni, mint az ásott földet;
  S mint víz ha erősen fakad a bányába,
Úgy tapos a vérben a vitézek lába,
Úgy foly ki az ásás alacsonyabb végén -
A nap is elszörnyed rettenetességén!

101

Így a Laczfiak itt, fenn a király népe
Behatolnak a vár kellős közepébe;
Látja az őrség e két folyamot fenn, lenn,
S könyörög éltéért, nem is áll már ellen. -
  Hanem én, követve a bősz hadi kockát,
Nagyon is felejtém Rozgonyi Piroskát:
Kell mondanom egy szót, maga helyén, róla,
Bár ez az ének már untig elég volna.

102

Piroska, Piroska! szép hajnali álmom!
Így kell-e tetőled végre is megválnom?
Pünkösti virág, kit e dalomnak bájul
Tűztem homlokára, így kell hogy aláhúllj?...
  Más volt az idő, hajh! más *akkor* az ég is,
Felhős, borus ámbár - de *tavasz* volt mégis:
Most fagyos őszöm, mely nem engedi nyilnod,
Arravaló csak, hogy elsöpörje szirmod'.

103

Érzi közel végét, már kész is az útra;
Vissza, derült arccal; néz a rövid multra,
Meggyónta világi bűneit... szerelmét:
Maga Csanád érsek vette le a terhét.
  Egy gyötri csupán még: ama *síri* átok,
- Bárha ezért Csanád szintén megbocsátott, -
S mond Örzsinek (aki gyakori mellette,
Mert csakis a fátyolt hogy még föl nem vette):

104

„Oh, Örzse; galambom! a kezem oly gyenge:
Írnál egy levelet, édes, a nevembe',
Hogy Toldit a törvény ártatlanul üldi; -
Királynak az érsek, igérte, elküldi."
  Örzsi egy asztalkát odatolt az ágyhoz,
Tollat, iróeszközt... olyan *új* hártyát hoz,
Mely nem is állatbőr, hanem úgy csinálják; -
Bizalommal ekkép szólítja királyát:

105

„Felségedet (úgymond), terhére ne váljon,
Üdvözlöm utószor, a halálos ágyon;
Mert szívem egy átok, - kései vád nyomja,
Nem mehetek azzal örök nyugalomra.
  Toldi vitéz, hallom, oda bújdosik most,

Üldözi törvény, mint fosztogatót, gyilkost,
Üldözi az egyház rettenetes átka,
Hogy engem kirabolt, férjemet levágta.

106

„Mi esett közöttünk a temető-boltban:
Isten előtt - kihez indulok - meggyóntam
Fő lelki-atyámnak Telegdi Csanádnak; -
Nincsen ahoz többé köze a világnak.
De, hogy őt nem hozta oda rabló szándék,
Azt tudom, azt vallom, - hitet is ajánlnék,
Eskü-tanúságot (de tilos) amellett,
Lenne bár utolsó ajkamon e szellet.

107

„Hogy esett a rablás? nem tudom azontul;
Elaléltam ismét erős fájdalomtul
(Ugy kell lenni) mikor Toldit *elátkoztam*,
Mert gonosztevőül én is őt okoztam.
Oh, ne érje utól, ne soha, ez átok!
Visszavonom, s mindent neki megbocsátok:
Nem tette orúl; mint gyilkos, utonálló,
Bajt-víva tevé, mint *nő* boszuját álló.

108

„Későre tudám meg, hogy titkon a fűzek
Rejtekiből nézték idevaló szűzek,
Toldi hogyan vívott sok ideig Tarral,
Ez egész fegyverben, amaz egy szál karddal.
De tanúnak őket senki be nem híván,
(Fogadásuk tiltja, mit az ily pör kíván):
Mostanig ezt őrzék hallgatva magokban,
Nem érhete érőt szavuk e dologban.

109

„Esedezem hát - ki földi képe Annak,
Ki kegyelem-forrás - Felséges uramnak:
Kegyelemből Toldi lovagot feloldja,
- Ne legyen hős kardján alacsony bűn foltja.
Érsek is az átkot leveszi, igéri;
Felséged' is árva szolgálója kéri,
Nyúlak szigetében, hol apáca (most a
Fejedelem-asszony) - Rozgonyi Piroska."

110

Levelet ily rendben a királynak szerze,
S kérte; mikor meglett, olvassa el Örzse:
„Jól van; de utána még valamit toldok,
Írjad, - nem vihetem sirba ezt a dolgot:
»Itt, ahol a szívek hallgatva megtörnek,
Egy deli, vidor szűz - ugyan, inkább gyermek -
Készül kezeimből venni örök fátyolt;
Nem mert a világnak méghalt s ide vágyott...«”

111

„Nem irom!...” ugrott fel s kacagott fel Örzse
Zokogásba együtt s könyekre kitörve,
S kiszaladt, orcáját kézzel betakarja,
Nincs azután szép szó, ami vegyen rajta.
Piroska tehát a levelet bevégzi,
Lezárja viasszal, vánkos alá tészi,
Hogy, ha Csanád érsek a királyasszonnyal
Átjő, odalopja, - elküldi bizonnyal:

112

Reszketve kipótlá: „... nem, mert ide vágyott,
Hanem mert *közel* volt, udvari leány ott,
Hol, aki lehetne szívének az írja
Az nem lehet. Oh jaj! a kezem nem birja...”
Csakugyan az érsek jöve nap estével,
Átveszi, felküldi ország levelével,
Maga sem sajnálta egy rövid irását,
Benne az apácák tanuvallomását.

113

Hogy e szerint Toldi nem orozva ölvén,
Hanem viadalban, mint lovagi törvény;
Sírfosztogatásnak is elesvén vádja,
Mint a haza küldött levelekből látja:
Érsek az egyháznak feloldja nagy átkát,
Vissza neki adja lelki szabadságát;
Kegyelmet a legfőbb világi birája
Adjon - ő is kéri -: Felséges királya.

Tizenegyedik ének

‚Igy állá boszúját meg...'

Ilosvai

1

Kémeitől Lajos megtudá azonban,
Hogy Durazzó Károly ott volt alattomban,
Mikor Trója várost a vajda bevette:
Elfoghatta volna, úgy hiszi - s nem tette.
A dolog így történt: király lobogóját
Kitüzé a város s küldötte adóját,
Hogy Laczfi hadával oda bé ne menne:
Sietve urához, megegyezett benne.

2

Pedig ott volt Károly s gyülevész csapatja,
E színmutatásnak ő vala az atyja:
Ha sikerül, hát jó; ha nem, ő halálig
Védi ezen várost, népe is egy szálig.
Sikerült; a vajdán megesett e csorba,
Nem tudta, mi rejlik ebbe' a bokorba;
S csak azért hallgatja Lajos neki ezt el,
Mert szinte gyanakszik s komolyan neheztel.

3

Most meg az a hír jött, hogy Beneventónál
Új sereget Károly toborzani próbál,
Zsoldjába elébb is felfogadá Wernert,
Kit Lajos rablásért Melfi alól elvert.
Onnan Averszához? vagy Lajos elébe
Készül-e a Károly s a Taránti népe?
Semmit is a kémek ez iránt nem tudnak,
Se, mezei haddal szembe mikor jutnak.

4

De a vár-vivásnak nincs vége, se' hossza
Legelőbb az útban meghódola *Conza*,
Azután *Conturszi* város alá mennek;
Sarcot vet a király lakóira ennek,
Mert részire állt volt, elvette aranyját,
Most ellene fordult s élteti Johannát;
Vete hát birságot rá, s két napig űle,
Míg azt lefizették, hada is körűle.

5

Ez alatt, mint szokta, a táboron által,
Lovagolni, olykor kevesed magával,
Olykor egyedűl is, hogy a helyet lássa,
Merre, mikép légyen hada mozdulása:
Talált egyedül most lovagolni messze,
Hol a *Szele* víznek folyása van össze
Magánál öregebb s hosszabb folyamokkal,
Ő véteti mégis nevét fel azokkal.

6

Hanem a folyócska vala mostan áradt,
Lónak is a sodra veszedelmes járat;
Nézte Lajos; nincs-e porondja, füzesse;
Hol seregét holnap bizton átvezesse:
Kunyhót veve észre gabalyítva galyból,
Egy olasz ifjút is, hogy kijöve abból
S két lovat, amely ott legelt vala pányván,
Eloldva, itatja a folyam lapályán.

7

Intett neki kézzel s hivta olasz nyelven,
Távol se' gyanítva hogy reáismerjen;
Amint közelebb jő: kobzos ez, úgy látja,
Ki hadánál cselleng, mint Toldi barátja.
„Nosza ugrass beljebb, szolgám Szeredai!"
„Elkap a víz, Felség! sebes ár e mai."
„No, ne félj: akarom látni, vajon reggel
Át lehet-é úszva kelni a sereggel?"

8

Maga lován kobzos, ahogy űle s féken
Vezeté a Pejkót kézi vezetéken,
Befelé megindult a ragadó árnak -
Már hasig a lovak, már szügyig is járnak,
Már a hab elomló serényökkel játszik,
Úsznak egész testtel csak a fejök látszik;
Már libeg a kobzos; nem is űlhet szőrén,
S elbuggyan, a gyors víz árja lesöpörvén.

9

Sarkantyúba kapá holdas arany pejjét,
S hol elébb a kobzost látta, meg a hellyét,
Lajos azon *alul* a folyamba ugrat,
Mely ott karikára sebes örvényt forgat
S tajtékká törik a habot őrlő habban;

Most íme a kobzos felütődik abban,
Lajos a fuldoklót ragadja hajánál,
Bár érzi, hogy ő is kengyelbe' lazán áll.

10

Kengyelbe', nyeregbe' már ő se' maradhat;
Magyar köpönyegje annyi segélyt adhat,
Egyedül a partot hogy elérné úszva,
De nehéz ólom test mind' lefelé húzza.
  Elereszthetné, de nem akarja, nem, mert
Ha veszélybe küldte; megmenti az embert
Vagy maga is ott vész hogy hír se találja; -
Ilyen ember volt a magyarok királya.

11

Hanem a Pejkó ezt nem nézi sokáig,
Oda úsz; mint egy hős, urának uráig,
Szép barna sörényét, hosszu nyakát tartja,
Hogy abba fogódzzék, ha nem űlhet rajta.
  Megragadá Lajos nyakon egyik kézzel
Az állatot, aki néz rá okos ésszel;
Pejkó meg az örvényt hasítja keresztül,
S leteszi a parton a királyt terhestül.

12

Nyerítve azonnal maga és felvágva
Hírt adni urának siet a lankákba;
Királynak is ott áll holdas arany pejje,
Rápattan, a kobzost nem hogy elemelje,
  Hanem, hogy az élet ápolása végett,
Hozzon az őrszemtől neki segítséget;
Késő vala: kobzost fürkészve se' látja:
Megmenté azalatt remete barátja.

13

Menet a kunyhóba betekint, de senki
Odabent nem látszik, hívásra se' jön ki,
Ordas paizs ott csak jelenti a kobzon
S gyermekfejü bunkó, hogy: „nincsenek otthon".
  Vissza tehát Lajos siet a táborba:
Hozza-e Conturszi adaját hódolva?
S feledtetik (amit oly örömest mondok)
Efféle kalandját a királyi gondok.

14

Mert külde Giléti kulcsos Averszából
Követet, hogy nem bir helyt-állni a tábor,
Vissza Jakab már a *Lányi* folyón verte:
Ha segítség nem jő, veri épen szerte.
  István csak azon volt, hogy az egész haddal
Szálljon Averszához kora virradattal;
De Lajos azt mondá: „van ember elég ott:
Szem nincs, vezető nincs... ha magam volnék ott!

15

„Nosza, háromszáz jó lovagot kiválassz,
Sereget te még most oda ne is fárassz,
Magam Averszához átrusszanok innen,
Mert hogy elég had nincs, képtelen elhinnem.
  Te haladj, amint az eredeti terv volt,
Le a tengerpartig és vedd be *Szalernót*;
Mezei csatát is állj, ha talán Nápoly
Körül a Taránti szembe fog, és Károly."

16

Íme, az indulat mikor erőt vészen
A legnemesb szíven, a legokosb észen!
Ím a boszu, melynek tisztátalan gőzi
A fényes napot is néha befelhőzi!...
  Szerelem, magában is elég kegyetlen;
Szerelem mint *bosszu*, csupa telhetetlen,
Míg jajba nem űzi, gyakran mind a kettőt:
A tárgyat, a szívet, amely vele megtölt.

17

Lajos úgy értette, hogy Beneventótul
Károly kicsi haddal délre ugyan lódul,
Nem tudni: Szalernó? Aversza? Nápolynak?
Mivel útak onnan háromfele folynak.
  Ennek hogy az útját valahol elvágja,
Teszi most ki éltét magyarok királya;
Istvánnak azonban nem mond erről semmit:
Azt hiszi, hogy benne bíznia nincsen mit.

18

Vajda elébb nem hisz a maga fülének,
S ellene szól (mintha nem is értené meg),
Hogy a király oly kis hadat által *küldjön*
Ellenséges földön, a nápolyi völgyön.
  „Vezetem, nem küldöm" Lajos riad - „érts meg.

Lebeszélni róla te ne is kisérts meg,
Hanem a háromszáz lovagot jó karban
Készítsd velem útra, holnapi hajnalban.”

19

Mit volt tennie más? Vajda kiszemelte,
Ki az ifju hősök java, lángja, lelke;
Mellőzve csak önnön Laczfi rokonságát,
Mert a király szívét - érzi - gyanúk rágják.
Útra nehéz szívvel hajnalba’ bocsátja; -
Toldi Lajost reggel megütődve látja,
Holdas arany pejjén hogy a háromszázzal
Az apadni térő folyamon átgázol.

20

„Nosza, kobzos, nyergelj! s utánok eredve
Hirt te nekem hozz, ha kerül is éltedbe:
Király hova indult e maroknyi haddal,
Külön a seregtől, kora virradattal?”
Szót fogad a kobzos, s noha el nem éri,
Szemmel a porfelhőt s nyomokat kiséri
Szintén öreg estig; akkor irányt vesztve,
Elbódorog, a vad *Cserríti* hegyekbe.

21

Olaszul német hang üti fülét nyersen,
Kopja nyeles vége is a hátát versen:
„Ki, mi vagy, és hol jársz? Le, hamar!” Leszálla,
Most kell, hogy a kobzos magát feltalálja!
„Vagyok olasz ember, a Tarántó híve,
Magyarok sergétől jövök épen íme,
Hogy az ellenségről hírt vigyek uramnak:
Hol, hogyan és merre, mi szándékkal vannak?”

22

„Áj, hisz ez a kobzos!... (igazat mond szája,
Kém ez, lesi mit tesz magyarok királya,
Aztán »köd előtte köd utána« menten,
Járt a magyar hadnál, míg én vele mentem).
Most igazat szólj, mert a fejeddel játszol:
Szokott-e Lajos még, mint azelőtt másszor,
Kevesed magával lovagolni félre?
S hada hol van? meddig haladott már délre?”

23

„Az titok, azt tőlem megtudja - nem ám ti,
Hanem egyedül csak uram, a Taránti.” -
„Nem-e? majd meglássuk! de ne légy oly gyermek:
Mi vagyunk, háromszáz gyalogi Wernernek,
Kinek ura mostan Durazzói Károly,
(Titkot előttünk hát nincs mi okért zárolj)
S esküt teve annak, mi pedig utána,
Lajosnak eladdig leskődni utána...

24

„De felelj nekünk az előbbi kérdésre:
Hol időz? miben jár? mit vehetél észre?” -
„Igen! elárultok, haszonért eladtok,
Tudom, a zsoldért ti sok ház ebe vagytok.”
„Ejnye bolond! értsd meg velejét a szónak
Hogy az urunk esküt teve Durazzónak,
Hogy a magyar királyt élve elfogatja,
S Nápolyba’ bilincsen a kezébe adja.”

25

„No, ha így van, most hát -” válaszol a kobzos,
Mialatt a szája’ s szeme’ vége fodros -
„Megmondhatom én is, de nem a *lábának*:
Hol is a gazdátok? *neki*, vagy urának.”
„Károllyal a gazdánk levonult már délre:
Csak *oldd meg a zsákot!* vagy eme kardélre
Esküszöm, hogy mindjárt, e szempillanatba’
Markolatig döföm jó kardomat abba!”

26

Megszeppen a kobzos, úgy látszik, erősen:
Ha ez így van, titkát nem rejtheti ő sem,
„Jöttök” felel „épen a készre, kapóra,
Soha ily szerencsés hely, alkalom, óra:
Lajos át *fog* kelni száz főnyi csapattal,
Holnap-e, még kétes, vagy utóbb pár nappal
Conturszi alól, a másik táborához
(Gondolom), és *itt* vág által Averszához.”

27

Vágtak bizony erre hunyorított szemmel
A zsoldos katonák egymásnak örömmel:
Három is egy ellen: könnyű ez a játék
És a szegődött bér, mondhatni, ajándék.
„De mérthogy a dolgot jobban meg nem tudtad?

Most mi nap-éj számra lessük temiattad?
Térj nyomodon vissza, s hozz hírt: mikor indul?
S nem hoz-e több népet, a száz lovagin túl?”

28

„Uraim!” felelt ő, s görnyede, has-fogva -
„Ne küldjetek *engem* e sárkánytorokba!
Most is csak nehezen szabadultam én meg:
Magatok közől egy jobb lessz oda kémnek.”
De szegény (kivált így) hiába szabódik,
Pihenjen, azt mondják, a felkelő holdig,
Akkor, ahonnan jött, lovagoljon vissza,
De ne késsék, a hírt szaporán meghozza.

29

Vajda pedig kedves ura miatt gondban,
Öccseit és Dénest hivja alattomban:
„Fiam és testvérim, a király ma reggel
Maga is elment a parányi sereggel.
Veszedelem éri utban, igen tartok,
Mert Károly és Werner, meg a zsoldos kardok
Ha Beneventótul a sikra leszálltak,
Félek, hogy azóta egymásra találtak.

30

„Nosza hát, egy-kettő! paripát nyergeltek,
Amerre király ment; ti is útra keltek:
Nincs-e hamar szükség innenti segélyre?
S hogy a Durazzói levonult-e délre?”
A négy fiatal hős gyorsan fogadá azt.
Maga mellé ötven jó lovagot választ,
S merre Averszának a völgy öle tágult
A király nyomain sebesen elszáguld.

31

Toldi meg, a kobzost várva türelmetlen,
Maga is épen már vala készületben,
Mikor a négy Laczfi kis csapatát látja:
Nosza, Pejkót ő is utána bocsátja:
„Már megtudom - úgymond - mi az oka ennek.”
Akkor egész este, éjszaka is mennek;
Hajnal előtt rájok szembe jön a kobzos,
Körülállják a hírt, amelyet ő most hoz.

32

Elmondja: királyt itt hogy akarnak fogni?
S hogy szedte reá? most az első dolog mi?
„Csak az a baj (szétnéz), hogy kevesen vagytok.”
„Nem!” - felel egy mély hang - „hol ez ostor csattog.”
S pattanta erőset egy valaki hátul.
Tudják, hogy a hang jött a veres baráttul,
Aki ha velök tart, ötvenen se’ fáznak
A szemibe nézi három gyalog száznak.

33

Vezeté a kobzos oda, hol fektökben
Feketéllnek immár, sürü völgyi ködben;
„Talpra!” kiált egy őr; - dejszen, ugorhatnak:
Álmos ijedtség néz egy katonát hatnak.
Körül-körül, mint a jó csikós szokása,
Tereli tömegbe Toldi karikása,
S míg ő üti szélről, ha ki mozdúl, képen:
Kötözi, mint kévét, a többi középen.

34

Útra legott Dénes erölteti nyáját,
Viteti mind hátán a cepe-cupáját;
Lesz nevetés, lesz taps a magyar tábornál,
A „királyfogókat” gúnyolni kört formál.
De Lajos minderről nem tud vala semmit,
S hallva, Durazzót, hogy várnia nincsen mit,
Mert az Szalernónak vonult e vidékrül:
Folytatta az útját, s odaért baj nélkül.

35

Toldi pedig vissza nem mene Dénessel,
Hamar útat vesztett koboz-énekessel,
S monda: „tovább nincsen Laczfi körül helyünk:
Jöszte, Averszához mi is általkeljünk.”
S minthogy ez a kobzát, amaz is fegyverét -
Hordja hátán házát, kebelén kenyerét:
Hosszu tanakodás erre nem is kellett,
Hanem elkocogtak, eleven fütty mellett.

36

Gondolta-e? vagy nem álmodta meg ő se’
Ki van e tábornál közel-ismerőse?
Szerető rokonja, szép unokahúga?
Gyöngyszem, zordon acél foglalóba dugva?...
Kont kis seregével ide Averszához

Szakadott, s azóta (noha fűhöz-fához
Fordul bátyja iránt), maga sem remélve,
Szegény öreganyját biztatja levélbe'.

37

Mert, bár soha szóval nem mondta királya,
Ezer gondjai közt is jut szeme rája:
„Kár még ez a gyerkőc ide a halálnak,
Maradjon ez élve, hős csemete szálnak!
Nosza, vidd el, bátya, s te viselj rá gondot.
(Szólt, mikor út közben elereszté Kontot),
Nincs a fiú harci hajszára megérve:
Könnyebben egy várnál ülhet, oda-félre."

38

Hallott Anikó hirt a csoda-barátrul,
De annyi mesével toldva, elül, hátul,
Hogy abból sohasem hámozza szegény ki
Bajnok erős bátyját, aki *test-szerénti*.
Várta tehát, majd várt (ha várta, ha nem), mert
Kegyelemszó nélkül hazamenni nem mert:
Tán harcai végén, ha könyörög szépen,
Megadja király azt, győztes örömében.

39

Még a viadalnak sem próbálta sorját.
Volt alkalom erre, de nem volt bátorság,
Képzelete olykor ha nekibogárzott,
Az elinduláskor remegett és fázott.
De lángba csapá most a király megjötte,
Ki az egész tábort karéjba gyüjtötte,
S Lányi folyó hidján, melyet is Kont védett,
Tarta csupán ennyi tüzelő beszédet:

40

„Hát, magyarok, vert nyáj - másszor ugyan bátrak -
Ily messze a vártól biztosak a sátrak?
Ez a saruszijjnyi folyamocska véd-e,
Hogy haza nem futtok, anyátok ölébe?
No, imádkozzatok, hogy ki ne apadjon,
Ideig-óráig menedéket adjon:
Én magam a *régi* sáncok előtt verem
Királyi sátramat. Magyarok, ki velem?"

41

S fordítva serényen holdas aranypejjét,
Mutatá kardjával hada régi helyét,
Melyet új földhányás jelöl és nagy dombok,
Körötte lapályos, vizenyős rét, zsombok.
  S indula háromszáz bátor lovagával,
Kit Conturszi alól hozott le magával;
Mellette királyi sötét lobogója,
Endre halottképe sápad alá róla.

42

Csak az ámulatnak mult el az a perce,
Míg tépett fonalát köti az ész össze;
Csak amíg a füsti elszáll, mikor lőnek,
S visszajön hallása a siketült főnek:
  Riadásba tört ki mind az egész tábor,
Megragadá harckedv és diadal-mámor;
Éjszaki szél szárnyán - mondják - ez a lárma
(Noha majd egy mérföld) elhatott a várba.

43

S hozta Jakab mindjárt a had-erősítést,
Megvédeni akik védik a kerítést,
Hol elébb Giléti s Kont tábora állott,
Ha nem siet, élve nem marad egy szál ott;
  Mert már, a királlyal, az eleje harcol,
Hátulja sátort szed, igavonót hajszol,
Közepe nyúlt rendben, nyúló rohanásban
Szemmel, ohajtással résztvesz a vívásban.

44

Anikót elsodrá a vágy is, az ár is,
Csak visszakiáltott: „Bence, gyerünk, bár is!”
Nem állhata ellen a királyi szónak
S a deli, szép ifju, bátor buzdítónak.
  Bence maradt volna örömestebb távol,
Motyogott is egy szót az agyafúrt lányrol;
De fejvakaró gond s karcos kötelesség
Csak utána rántá, nehogy baja essék.

45

Míg a háromszázzal maga ment előre
A király, helyt állt a tábortanya őre,
Fogadák népünket zárt fegyveres arccal,
Hogy majd visszavetik véres nagy kudarccal
  De mikor belátták, hogy több a kettőnél,

S hadat a sáskánál, hadat a felhőnél
Tetemesbet jőni, melynek soha vége:
Egyedül futás lőn szivök reménysége.

46

Lajos a futókat messzire nem űzi,
Győztes lobogóját egy oromra tűzi,
Hova majd sátrát is rendeli hogy verjék,
S ahova belátszik az egész vár-környék;
  Hanem onnan azt is egyszeribe látja,
Hogy amit elfoglalt, még peres a gátja,
Perleni birtokból kell neki fegyverrel
S költeni sok jó vért a daliás perrel.

47

Mert Jakab, ugrasztván a futóit szembe,
Maga is közelg már rohanó harcrendbe;
„Ahol, itt nyom agyon” szól Lajos „ha késem!”
S ságulda fogadni a tág kapu-résen,
  Mert egyebütt védi meredek part s árok,
Legalább, míg a had utána szivárog,
Melynek közelít már ugyan első része, -
S megered a harcok farkas-üvöltése.

48

Ott Lajos a három válogatott százzal
Jakabot bevárta, szívbeli fohásszal,
Hogy az Isten most is céljára segélje
S lovagi kalandban ritka szerencséje.
  Foly iszonyu „kinn a farkas, benn a bárány!”
Betörni kivülről ezer élet árán,
Fordítni belőlrül, sort sor után vissza,
Mint a barázdákat veti kormánydeszka.

49

Jakab ötször-hatszor, mint eleven falnak,
Fejjel nekiront a maroknyi magyarnak,
Sor sor után mindég vissza, hanyatt szédül;
S már gát van előtte maga emberébül:
  Akkor veszi észre, hogy az oldalárok
Csak alig van védve, kicsi a dandárok:
Nosza! gyerekség ezt hátban megkerülni;
S kezd a diadalnak előre örülni.

50

De Lajos már látta, hogy hátratekinte;
Hogy teli a földvár csapatival szinte,
S Jakab seregébe, mielőtt bemászhat,
Veri, mint vas éket, ama háromszázat,
  Vas éket, amelynek ő maga az éle;
Ugrat Jakab ellen, hogy megvíjjon véle;
Kétfelül is a harc foly szörnyü robajjal,
Mint erős hajó küzd recsegő jégzajjal.

51

Láncsára közel van az olasz vár nagyja,
Lajos a rúdat hát csipejénél hagyja
S karddal sújt le Jakab sisakos fejére,
Hétszeres halál volt amit odamére,
  De kardját az olasz félreüti játszva:
„Hm! ha csak olyan kell, hát olyat is látsz ma -”
Mond Lajos, és hátrál; s meg előre törvén
Védi magát és ví, mint lovagi törvény.

52

S lőn viadal, hosszas, váltva megújúló,
Hajszálnyi hibán vagy eseten fordúló,
Hogy rajtafeledik, kik közelebb állnak,
Szemök’ e játékán a szörnyü halálnak.
  Hol az olasz támad és Lajos a védő,
Hol visszaszorítja makacs ellenét ő;
Kard, paizs, és lónak szája-ügyessége
Pontot se hibázzon, mert különben vége.

53

Vége is, úgy látszik, a bátor olasznak,
Társai, mert már dől, segítni szaladnak,
Lajos egy szúrását hóna alá lopta,
Hol a mell- s vállvértet kapocs összefogta.
  Szécsi, az Ivánka, már emelé kardját,
Hogy dőlni segítse olaszok hadnagyát,
De király megtiltá neki szóval, szemmel,
S hagyta, hogy elvigyék, mondva: „vitéz ember!”

54

Hanem ekkor, mint nagy rengetegét sásnak,
Tipratja tömegét a gyalog láncsásnak,
Mely a lovak közt és lába alatt fetreng
S lelke szakadtából átkot és vért ökrend;
  Vissza sok ott is még, mint taposott féreg,

Fordítja fulánkját - erőt ad a méreg -:
Sok jó lovat, embert orozva leszúra
E harc, mely a földből veri most fel újra.

55

De Lajos, nyil-, kopja-sűrü zivatarban,
Nyomja elül, nyomja ellenit oldalban,
Serege utána s körül a sövényből,
Fut már ki, mint forró víz habja edényből.
  Diadalon edzett bizodalma ernyed
A várbeli népnek, hogy a hír is terjed,
(Mint széltül az erdőt gyors láz ha kilelte).
Hogy elesett Jakab, az egésznek lelke.

56

Nem igaz volt; - tudják, akik álltak környűl,
Hanem a hír, amint távolodik, szörnyűl;
Sokan azt is mondják, hogy a csata veszve,
Fut a derékhad, s ők kirekedtek, messze.
  Lőn háborodása az egész harcrendnek,
Csak az édes élet van előtte mindnek:
Azt ha belophatná mégegyszer a várba,
Fegyvere, jól szerzett neve - vesszen kárba!

57

S ekkor Lajos, amint kedveze az óra,
Kulcsos nagy Averszát megnyargalta volna,
De Jakab a hosszú ostrom alatt gáttal
Körül ásta-véste, ló nem mehet által.
  Az egész környék egy össze-vissza árok,
Beléje vezetve nagy lusta mocsárok;
Gyalogja hol átbú s kicsi lovassága,
Ott is védi karók sűrű sokasága.

58

Lajos ezt belátván ameddig ellátott,
Nem akar ily drágán ostromlani gátot
Hadait mindünnen kürtölteti vissza,
S kicsi veszteséggel tanyára behozza.
  Ott az utóhad már, - s az öreg Giléti
Szép aranyos sátrát fölvereté néki,
Fogadja örömmel, fogadja csudálva,
A többi vezér is ott süvegel állva.

59

S körülhordva szemét, szól az öreg nádor:
„Hazajöttünk ismét! ismerős e tábor:
De, ha király volnék (Felségedet kérem)
Büntetném az ilyen tettért a vezérem.”
Mosolyog Lajos rá: „Van idő: bátorság
- Jobban az ősz gondnál - dönti csata sorsát;
Szerencse serényé; - no, de öreg, már most
Kell űlni, kerűlni rendesen a várost.

60

„Mert széles, erős öv veszi körül, láttam,
Mindenfele árok, sűrű palánk, gát van;
Hadunk, bekerítni elegendő sem lesz:
Küldök Laczfi után, másik seregemhez.”
Küldött is azonnal, megírta levélben:
Jöjjön ereszkedvést, hagyjon mindent félben;
Károlyt s a Tarántit, ha lehet, elvágva,
Új zsoldosival hogy ne jusson a várba.

61

Nem vehetett részt e mai ütközetben;
Mert tanyahelyéről most ért oda sebten;
Hol a hadat délnek látja lehuzódni
S nem látja, ki ellen, hova mennek, Toldi.
Küldi tehát kobzost, lásson, tudakozzon,
Neki e dologról szaporán hírt hozzon:
De Noé hollója odavész hírével,
Későn jöve csak meg, - már csata végével.

62

Hova lett a kobzos? - Amint futa délre,
Hogy a harc folyamát közelebb szemlélje:
Paripát vőn észre, mely nekivadultan
Visszafelé száguld, s hozza urát - holtan.
Kengyele felcsúszván tartja egyik lábát,
Maga, tört virágként verdesi a kápát,
Fiatal, sőt gyermek nemes apród, látja,
Megesett a szíve: „hátha megél, hátha!...”

63

Szembe lován a vad lovat addig űzte,
Míg megállíthatta, vezetékre fűzte
S vezeté jó távol egy szakadék-érre,
Hogy megmossa sebét s bekötözze, félre.
Sebet ugyan kívűl nem lát, se’ pedig vért,

Tán sisak elrejti, vagy az acél ing-vért?
Azt levevé, ezt is már oldani nyúla,
Ki is oldta félig: de hogy' elámúla!

64

Sisak alól hosszú hajadonhaj omlik,
Kebele is duzzad, hogy a vért kibomlik;
Odakapott kézzel, noha öntudatlan,
S szeme nyílt a holtnak, másik pillanatban.
  Kebelét baljával megijedve rejté,
Másikkal az erszényt öve megől fejté
S oda tartá esdő, néma tekintettel,
Ha menekűlhetne a szüzi élettel.

65

Látva, felel kobzos: „Ne legyen félelmed!
Magyar vagyok én is, Lajos hada mellett,
Csal e ruha... de te, angyala Istennek,
Hol jársz közelében ily veszedelemnek?"
  „Ha magyar vagy, akkor *lovag* is vagy" monda
A szűz „köszönöm; - de tégy *fogadást* nyomba',
Hogy utánam nem jársz, nem tudakolsz, s ajkad
Ez egész dologról, míg akarom, hallgat."

66

Fogadá ezt kobzos, noha fájó szívvel,
Mert bizony a lelkét lába elé hévvel
Odaöntené, ha nem tudja regéből,
Mily próbát követel leány a legénytől:
  Volt, ki egész évig, háromig is néha,
Lőn az óhajtottért fogadásból néma;
Lóra segíté hát rendbe hozott fékkel,
S megvált a leánytól, vékony reménységgel.

67

Anikó pedig (mert ki nem ösmert már rá?)
Haza ment, hol Bence nagy szomorúan várá,
Miután a harctért hiába kutatta
Össze soká, most sír, kesereg miatta.
  A dolog így történt: előre, csatára
Sodrá Anikót a rohanó had árja,
Pedig érzé magát ugyan átkozottul
Amint lova meg-meghorkant egy halottul.

68

Mert ahol most jártak, csata helye már az.
Anikó borzongott, szeme sem volt száraz
Maga körül látván iszonyát a hadnak,
Véresen és csonkán akik ott jajgatnak.
Vissza se' fordulhat - de kifelé, szélre
Törekedék, hogy majd ott eloson, félre;
Kijutott, megállt, hogy egy kicsit nézzen szét:
S látja, gyalog, vérben rogyni le, kit?... Bencét.

69

Felfordult a világ vele és előle,
Vissza, hanyatt, ferdén a lovára dőle
Ki hogy ezt megérzé, s nyakán laza fékét,
Nekivadult s vitte lomha nehezékét.
Bencének azonban hogy' esett eleste?
Maga ő magának ezt a bajt kereste,
Mert, hogy Anikóval lovagoltak széltül,
S búcsúzni akartak már a kapuféltül:

70

Láta halott-szerben feküdni egy tisztet...
No, Bence barátom, ki az ördög kisztet,
Hogy leugorj azt a holtat kizsebelni?
Hét számra fogod a seb helyét viselni!
Kardjával a *holt* - míg rajta motoz, görnyed -
Úgy üti orron, hogy hala mindjárt szörnyet,
Maga is azt hitte; - de hogy ez valónak
Nem bizonyult, most megvallja Anikónak. -

71

Vette Szalernónál királya parancsát
Laczfi vezér, hová odaért mostanság,
De falait máris körül özönlötte,
Hajóit a révben hamuvá égette,
Ugy hogy menedék nincs se földön, se vizen,
S a vár kapitánya titkon odaizen,
Hogy ezer aranyért a várost feladja; -
Nem lenne szavának máskor foganatja.

72

Hanem a királynak sietős parancsa:
„*Rögtön* az ostromot, bárhol veszi, bontsa" -
Kényszeríté vajdát urához sietni,
Liliomos aranyt ezret lefizetni.
Pedig ebben csel volt: a mestere Károly,

Ki beszorult, jövén a hegyesebb tájról,
Ide Szalernóba, hogy kikötőjében
Átvegye a zsoldost, mely érkezik épen.

73

Tudnillik az olasz parton e napokba'
A Taránti herceg, Génuától fogva,
Szedeté a zsoldos katonát hajóval,
Fényes igérettel, de csak üres szóval;
S minthogy maga Nápoly nyilt tengeri város,
Ide Szalernóba, mely kikötős, záros,
Rendelte a zagyva sereget hogy gyüljön,
Durazzó hadával itt hogy egyesüljön.

74

Ami meg is történt; - hanem a gyors vajda
Hamarább, mint Károly vélte, ütött rajta,
Beszorítá őket, el is a tengertől;
Most hemzseg a város gyülevész embertől,
Akik nem akarnak harcolni hitelbe,
Lázonganak inkább, zsoldot követelve;
Hogy ezt kiteremtse, Károly egyet próbál,
S a várkapitánynak maga ezért jót áll:

75

Tűzze ki nagy pénzért magyarok zászlóját,
Küldje a vajdának kenyerét és sóját,
Ha seregét innen másfele fordítja
S kapuit a város neki meg nem nyitja.
Laczfi siettében elfogadá, mondom,
S Aversza felé ment a nápolyi úton;
Károly meg, a pénzből zsoldosinak vetve,
Tolvaj hegyi hágón vezeté sietve,

76

Hogy elibe vágjon a királyi hadnak,
Mielőtt a szoros útba nyomulhatnak,
Hol a *Vezúv*-hegynek mossa lábát tenger,
Nehogy Laczfi elébb elzárja sereggel.
De hegyi mászásban annyira megkésett,
Hogy dugva találná haddal e szűk réset,
S ha másfele nem tér a vajda, valóban
Ott rekedne Károly ez egérfogóban.

77

De így a szerencse kisegíté Károlyt,
Idején elérte palotás nagy Nápolyt,
S hamar egyesülve Taránti hadával,
Siet Averszába, ezzel, s csapatával.
  Johanna pedig már hajón, kikötőben
Az utolsó kockát várja lepergőben,
Hogy tengeren aztán szökve iramhasson; -
Csecsemőjét otthon hagyta a rossz asszony.

78

Laczfi a szűk útra benyomúlni nem mert,
Mely a hegy lábánál követi a tengert,
Nehogy a Taránti, ha kevés is népe,
Szárazon, vízen kárt tegyen seregébe';
  A hegyet is nézi, s erejét a szélnek,
Mely a hamut, füstöt leszitálja délnek:
Megijedhet attól az ember, az állat,
Ki olyan nem látott, s nagy zavart csinálhat.

79

Megkerülé hát e füst-tarajú hegyet,
Melynek tüze éjjel fölgyújtja az eget;
S lefelé haladt a nápolyi mezőre,
Szomma kicsiny várát hagyva balon félre.
  Mikor elvonult már, csak utócsapatja
Vala hátra, melynek Dénes a hadnagyja,
Hát ime, a kis vár olasz őrállói
Követ, nyilat mernek a nyakukba szórni!

80

Csak leszökik Dénes: „Félre itt a lóval!
Utánam, ki legény emberi hágcsóval!"
S maga rohan, fejét paizsával fedve,
Ugrik is a falnál egy hosszu németre,
  Akit ő tart zsoldban, s most a vállán tartja
Míg a fal ereszét kézzel megragadja,
De felyülről nagy kő németre zuhanván,
Ott függ vala Dénes, egy csonka gerendán.

81

Nem hazudok - mert nem az ujjomból szoptam -[119]
Várbeli, több száznál rohana rá ottan,

---

[119] Laczfi Dénes tette történeti episod. L. Szalaynál. (II. 199.) A. J.

Láncsa veri vértjét, szekerce sisakját,
Ő mégsem ereszti bal kezivel a fát,
  Mialatt a jobbja véd is, öl is, vág is,
Míg tiszta lesz a hely, és annyira tág is,
Hogy acél rugása hős ifju inának
Fölvetheti oda, hol elleni állnak.

82

Ott hamar oly szérűt nyese vitéz kardja,
Hogy bátran utána jöhet a csapatja,
Körül elfoglalni mind az egész párkányt,
S kitűzni a zászlót: Laczfi fehér sárkányt.
  Eközben az atyja lehaladt Nápolynak; -
Ütheti helyét már Lajosnak, Károlynak; -
Őrhadat és rendet e városban oszta,
S magával a kisded árva királyt hozta.

83

Kit is a nagybátyja fogad a lelkébe,
Veszi a dajkától királyi ölébe,
Nézi, hasonlít-e néhai öccsére,
Szíve sugja neki, hogy ez az ő vére.
  Öltözteti bársony aranyos ruhába,
Fényes követséggel indítja honába
Szerető nagyanyja hogy gondját viselje,
Megölt fia helyett fiává nevelje.

84

De különben Laczfit fogadá csak lanyhán,
Gyanuját, szó nélkül, egyre tovább fonván:
Hogy a hercegeket bebocsátá haddal,
Úgy tetszik neki, hogy késett akarattal.
  Szomma is ingerli, - s ott a fehér sárkány
Mintha csúfot tenne liliom-virágán;
De hallgat ezekről, s vele, a vezérrel,
Mint azelőtt, tervet, tanácsokat érlel:

85

Gyűrüvel a várost körül ők hogy' vonják,
Mindenfelül össze, holtra hogyan nyomják,
Vizet, élelmet hogy' zárjanak el tőle
Szorítva csak égi, puszta levegőre.
  Laczfi javaslá ezt, mert az evő szájak
Megsokasodtak benn. Tetszett a királynak,
Bár maga hír-szerzőbb diadalért ége,
S hogy legyen a harcnak röviden már vége.

86

Laczfi tanácsában nem is leve kára,
Belátta Lajos ezt maga nemsokára,
Mert szökni a zsoldos, s állani nem bérért,
Kezde által hozzá, csak puszta kenyérért.
Ezek elmondák, hogy odabent az inség
Nőttön-nő, lovát már eszi az ellenség,
Egymást, ha Lajos még tartja tovább zárva
A fejér zászlót hát bizonyosnak várja.

87

Nagyítva beszéltek; - hanem a városban
Igazán nagy szükség, élelem is rosz van.
Úgy hogy kiüt ottan mindennemü kórság,
Eped a nép szomjan, s nagy a halandóság.
Megpróbálta ugyan egyszer a Taránti,
Nem törhet-e délre, a Laczfi során, ki:
De vissza szoríták négyannyi erővel,
Sok leesett állal s vérbe borult fővel.

88

Össze tehát gyűltek az urak nehányan
Jakabhoz, ki volt még sebe miatt ágyban:
Lajos, Fülöp, Róbert Taránti vezérek,
Károly, Lajos, Róbert Durazzó testvérek,
Mind királyi herceg, Lajosunknak vére.
Kezdé a beszédet a Johanna férje,
Jó szerrel az őrség hogyan menekűlhet?
Mert nagy az inség, de nagyobb a réműlet.

89

Ugyanis egy zsoldos - nyomba reá többek,
Kik minap a várba, s Génuából jöttek -
Ledobban az őrön melyet épen álltak,
Pajtási is aznap, mind, kik vele bántak.
Hónuk alatt támad rút kelevény kéke,
Egy óra, egy-két nap: s az erősnek vége;
Ijedtében a nép nem tudja, hová lesz:
Hogy a hírből hallott *fekete halál* ez!

90

Rettenet e szóra állt az urak közt be,
Csak *egy* hirtelen ész nem pihen a közbe:
Károly szövi tervét, az idősb Durazzó:
„Hát csak feladásról lehet - úgymond - a szó?
Hisz' amennyire én ösmerem e várat

Van kifelé innen földalatti járat -
Igaz-e?...” a kérdést fordítva Jakabhoz,
Jól tudja pedig, hogy semmi remény ahhoz.

91

„Van” - felel a várnagy - „s vezet egy fülkébe,
Hol sebet orvosló szent *Január* képe
Áll, kicsi kápolna módjára, egy dombon,
Vár s az ostromlók közt mintegy középponton;
Sarkon lefelé jár tetemes kőtábla
S útat nyit... az ellen, a halál torkába;
Inkább menekűlnénk szembe kitöréssel:
Király sátra előtt mit nyerünk e réssel?”

92

Közös értelem lőn, feladni a várat
Szabad elmenésre, ha kegyelmet várhat
Mind az egész őrség csupasz életével,
S a magyar király ezt igéri hitével.
Csak maga Károly nem akarja letenni
A fegyvert, - nem akar földönfutó lenni,
Hagyni Calábria főfő hercegséget,
Tekervényes útat gondol ki e végett.

93

„Igaz” - így szólítja Lajost a Tarántit -
„Volt hűhó valami bajvívás eránt itt,
Eldönteni a pert a magyar királlyal, -
Még volna idő: de nem lehet azt szájjal...”
Láng csapta föl erre a Taránti arcát,
Testvéri kiáltják: „Rokon, ez cudarság!
Ki hiszi, hogy *most* már Lajos elfogadja, -
Véren vett országát vissza nekünk adja?”

94

Taránti pedig szólt: „Legyen! én kiállok,
A magyar királlyal viadalt próbálok,
Nem is az országért, csak ennyi kevésért:
Fegyverrel, vagyonnal szabad elmenésért.”
Jakab ellenzé, mert nem ismeri, monda,
Azt a kezet, mely őt ide, ágyba nyomta:
„Akarom ismerni!... s ha mindennek vége:
Legyen legalább *ott*, becsületes vége.”

95

Hirnököt aznap még külde izenettel,
Vissza is a hírnök jött oly felelettel,
Hogy Lajos a vivást, igen; elfogadja:
Nézze kimért helyről mindkettejük hadja,
  Közepütt bajmester, mindeniké álljon,
Három igazlátó is közel a tájon,
Olasz és magyar, kik a viadalt nézzék,
S lovagi törvényben, igazán intézzék.

96

Ezek (a magyar Kont, Bánfi, Bebek - három
Olasz úr is annyi) szélyel a határon
Indultak keresni viadalra helyet,
Találtak is - épen szent Január mellett.
  Semmi gyanút nem költ a kicsi kápolna,
Mintha ez a lesre alkalmatos volna:
Mai élő ember kevés tudja eztet,
Magyar és olasz vét előtte keresztet.

97

De tudja Durazzó, s hivja legott Wernert,
Hogy venne magához ötven erős embert,
Nagyot igérvén, ha éjjel a kápolna
Régi fedett útján oda béhatolna,
  Hol a viadal majd közel esik reggel;
Bántani azonban Lajos királyt nem kell,
Csak *mutatni* mintha életére törne -
Egy hajszála se' lesz tette miatt görbe.

98

Azután Lajosnak általüzen titkon:
„Tőrbe sietsz, hagyd te a viadalt, rokon!"
Ha elhiszi s nem jő: nyert ügye van nála,
Ha nem hiszi s eljő: igaznak találja.
  Sok van a rováson, érezi szükségét,
Hogy megkoronázza hazudott hűségét;
Kegyelmet ezért, s ha *most* nem is országot.
Endre' fia mellett remél gyámolságot.

99

Megütődött rajta Lajos eleinte:
Nem állni ki, szégyen, mert már megizente,
Kiállani... ej, mit! Károly szava semmi,
Tán csak gyáva nevet akar őrá kenni.
  Mert ha veszély volna, ő meg nem izenné,

Inkább hiszi, csúffá hogy örömest tenné; -
Hallgat ezért erről, de vigyázó gonddal
A lehetőséget megbeszéli Konttal.

100

Fejét teszi rá Kont, hogy az lehetetlen;
Puszta gyep, egy nyúl sem bújna el ott lesben.
Nézi a két tábor *belül* a két árkon:
Nincs kopja, nyil onnét mely annyira járjon;
  Ki van adva még is; jó lovagok száza -
Forgós süvegét Kont mihelylest fönn rázza,
Száguldva repüljön, hogy urát megmentse; -
Senki nem is gondolt az öreg kő-szentre.

101

Kötve tehát fegyver-nyugovás az napra,
S a kettős viadalt kitüzék holnapra,
Mit is a táborban megneszel a kobzos
S viszi a barátnak: mit szól e dologhoz?
  Toldi gyanítá, hogy nincs e sor őszintén,
S hajnalba' megindult, fel az árok mentén,
Kívűl, - egyrészt, hogy a viadalt is lássa,
De, ha baj lesz, kell ott jó lova futása.

102

Felbukkan a várt nap kéklő hegyek ormán,
Két részben a két had sort veszen egyformán,
Bajmesterek futvást ide-oda járnak,
Közepütt a bírák zászló alatt várnak.
  Oda néz minden szem, minden kebel elfúl,
Minden fül a kürtszót lesi már, innen, túl;
Megharsan az egyszer Kont jeladására,
S két lovag egyszersmind rohan a tusára.

103

Páncél fedi testök, sisak az orcájok,
Úszni levegőben látszik paripájok,
Két liliom: két toll lebeg alá hátra,
Előre feszítve háromöles dárda:
  Megűl a Taránti - odanőtt a lóra,
Kengyelben Lajos áll, előre hajolva,
S hátrafelé messze nyújtja ki jobb lábát,
Hogy rúgva is azzal lóditsa a szálfát.

104

Már kőhajításnyi lehetett a távol:
Csak elejté lábát Lajos, a rúdjával:
Nyil a jobb combjába sebesen fúródék,
S láncsavető lába ereje feloldék.
Ezt látva Taránti, kapja lova fékét,
Nem tudja, mi lelte nemes ellenségét,
S bámul, hogy előre látja törni Wernert,
Feddi kemény szóval: hogy jött oda? hogy mert?

105

De német a szóra nem ügyel semmit se,
Szalad emberivel, hogy körülkeritse
S boszut álljon végre magyarok királyán,
Maga szakállára, *nem színre*, csinálván.
„Árulás!” üvölt Kont s integet a száznak,
„Árulás!”... a bírák kardrántva vitáznak,
„Árulás!” a magyar tábor riadozza
S veti mint kopját, e szót az olasz vissza.

106

Vágtat elő a „száz” ura védelmére,
De vége Lajosnak, mire oda érne,
Ha barát - hogy merről? nem ügyelt rá senki -
Ott nem terem és a királyt meg nem menti.
Veri le a zsoldost, közel érc bunkóval,
Szét is az ostorral, nagy ökörhajtóval,
Hogy dög módra hever keresztül egymáson, -
Maga Werner eltűnt a sötét nyiláson.

107

Kont veszi, a százzal, királyt védelembe;
De már az olasz is indult vala szembe,
Mikor a lovasság kitörését látta:
„Elárult a magyar!” dühösen kiálta.
Harc ottan az elsők közt iszonyú támad,
S foly bele két részről mindig had után had,
Míg az egész síkság úgy hánytorog attól,
Mint a sötét árvíz rút iszapos habtól.

108

De nem a Taránti viszi népét harcra:
Sisak alatt lángol büszke lovag arca,
Érzi, hogy ez Károly embere és dolga,
Szégyelli halálból, hogy így megcsufolta.
Érzi, hogy a vár is, ügye is ma vesztén,

Kisiet a harcból hamar útat vesztvén,
S megered nyom nélkül egyenest rohanva
Nápolynak, a révbe, hol várja Johanna.

109

Rést a magyar had közt futni talált erre:
Mit ügyel sívó harc egy rideg emberre,
Ki, szorult kócsagként, leszakítva tollát
Ragad egy halottról s tűz magyaros csalmát?
  Mindenki előre vágja magát karddal,
Mindenfele harsog a boszus magyar dal,
Mindenfelül összébb szorul a vár alja,
Sáncait magyarnak elözönli rajja.

110

Ott a falon kívül, mint külön erősség,
Áll régi kolostor, benne olasz őrség,
Ugyanaz, hol Endrét orozva kiolták;
Giléti-fiúk ezt hárman ostromolták.
  Atyjok akará így, s tüzelé dandárját,
Hogy oda szállítsa sebesült királyát
Addig is, míg a vár maga be lesz véve;
Nagy bút neki szerzett szomorú hűsége.

111

Mert, hogy a kastély már el vala foglalva,
Ime, hozzák öccsét s egyik fiát halva,
Domokost a fiát, meg az öccsét, Jánost:
Képzelje akárki e jelenést már most!
  Maga a király is esetét megszánta,
Hogy kitevé öccsét, fiait, dorgálta:
„Felséges uram!” szólt inkább zokogáskép’ -
„Ha előre tudom, se cselekszem máskép’.”

112

Urok’ így elhelyzék tiszta, födött helyen,
Hol védve nyilaktól s hulló kövek ellen,
Mert már beszorult az olasz őrség nagyja
S falairól most a viadalt folytatja,
  Nem, hogy meg akarná tartani a várat,
De tudja, halálnál egyebet nem várhat;
Kívül is azonban a kapuknál harc foly,
Melyekért az őrség esze-veszve harcol.

113

Mikor aztán a hirt bevivék Jakabnak,
Hogy déli kapun már magyarok becsapnak:
Nagy kegyelem-zászlót vonatott tornyára,
S megadá a várost életre-halálra.
  István, ki a harcnak vezeté e részét,
Percre megállítá hada betörését
S futa királyához, hova gyült egyszerre
A többi vezér is a megadó jelre,

114

Megtudni, hogyan kell az olasszal bánni.
Volt, ki javaslá, mind' kard élire hányni;
De Lajos megtiltja: semmi se' történjék,
Csak a kaput tartsák megszállva, és védjék;
  Benyomúlni nem kell, mert belül a várban
(Szökevénytől tudja) *fekete halál* van;
Őrzeni a várat, mostanra elég ez:
A többire nézve majd ha üdül, végez.

115

Táborral a várost keriték hát övbe,
Haddal az elfoglalt kapukat megtömve;
Madár ha keresztül, szellő ha repülhet,
Vagy az illanó füst, - más nem menekülhet.
  S mindjárt, sebe amint enyhületet vészen,
(Nem volt veszedelmes ama húsos részen)
Jakab esdeklőit bocsátja magához
A király, s a várnép felöl így határoz:

116

Adja ki a várnagy - s még ma jelenjen meg
Színe előtt minden fejedelmi herceg,
Taránti, Durazzó - Lajos úgy, mint Károly,
Hallani tetszését a maga sorsáról.
  Adja ki a zsoldos katonát is, Wernert,
(Kit az áruláskor egyszerre megismert):
Azután az őrség, lerakott zászlóval,
Kivonúlhat békén, a rajtavalóval.

117

Öröm és aggódás tért ezzel a várba:
Nagy öröm a népnek, mely a halált várta;
Zavar és aggódás a királyi vérnek,
Mint kiket, ugy szólván halálra, kikérnek.
  Lajos eltünt: most ők lakolnak miatta,

Wernert se' találják (Károly eliktatta
Még a harc elején, mert ily tanu nem kell,
De szívesen ugrott maga is meg Werner).

118

Biztatja azonban őket a Durazzó:
Az egész dolog nem oly igen borzasztó,
Ismeri nagylelkét a magyar királynak,
Rokonit nem bántja, ha elibe állnak.
Ha Johanna esnék kezibe, vagy férje
Nem állana jót, hogy valami ne érje:
De hisz' *ők* mit tettek?... s ha szólni találna,
Őérte megenged, van érdeme nála.

119

Lajos a Tarántit nem annyira bánta,
Nemes ellenfél volt párbajban iránta;
De a zsoldos Wernert - az iránt nincs mentség -
Parancsolja, rögtön hogy előteremtsék.
Csak midőn Jakab és a hercegek esdve
Bizonyítják, hogy nincs, keresték keresve;
Akkor valamicskét engedve johádzott,
Rokonit jobb szemmel tekinteni látszott.

120

Ezeket rangjokhoz rendeli hogy illőn
Étellel-itallal meguralják kellőn,
Lakják a kolostor egyik üres szárnyát,
Tiszteletül őrök folyosóit járják;
Jakabnak ajándék, s útra gyalog kólya -
A népnek adassék háromnapi zsoldja,
S fegyvereket, zászlót kapunál lerakván,
Fegyveri közt nyisson útcát nekik István.

121

Így ezek áldással kivonultak szépen:
De félelem és-vés az urak szívében:
Mint a kalickás vad, ide-oda járnak,
Szökni lehetetlen, kegyelmet se várnak.
Képzelhetni tehát, hogy' ütődtek által.
Mikor a királytól, sebe gyógyultával,
Izenet jött egy nap, hogy öröm-pohárra
Rokonit ma-este szívesen elvárja.

122

Oszlopos és szellős, írott palotának
Kapuján testőrzők elibök nyitának,
Belül is kétoldalt állnak vala sorral,
Összevegyülvén sok füstfogta szoborral.
Elül mene Károly, - arca nagyon sápadt,
Látva körül e sok eleven kőlábat;
Ismeri a termet: hiszen ott dőzsöltek
Endrével, kit azon éjjel meg is öltek.

123

De megéledt aztán róka merészsége:
Magyar urak jöttek főhajtva elébe,
Kik ott a királyra várnak vala többen,
S rokonit uroknak fogadák legszebben.
Lajos akará igy; - most maga belépe,
Mosolyogva jött, de homloka' környéke
- Mint nap ha alásüt fekete fellegnek -
Látszott e mosolytól annál sötétebbnek.

124

Lajos az asztalfőn, - oldalt s vele szemben
A királyi vérség ült le szabott rendben;
Hátrább e kicsinynél, s lentebb egy arasszal
Magyar uraknak volt terítve nagy asztal:
Ott Laczfi elől, s a püspök a zágrábi,
Giléti, Bebek, Kont, Kanizsai, Bánfi,
Szécsi, Druget s mások ülnek vala többen,
Amint öregebbek rangban vagy időben.

125

Nem tiszte a lantnak olyatén szolgálat,
Hogy megénekeljen minden egyes tálat:
Tudnivaló, hogy volt sok is ottan, jó is,
Drága nemes bortól megeredt a szó is.
Kelyh az urak előtt csak arany, ezüst áll,
Hanem a királyé velencei kristály,
Hátra nyujtván, abba *masszai* bort töltet,
Rémséges a jókedv, mit arca eröltet.

126

„Herceg uram!" - fordult szembe Durazzónak -
„Állj mostan elébe hamar e szép szónak:
Piroslik ez a bor, mint az öcsém vére:
Így csapom a földhöz e nap örömére!"
Elképed a vendég, magyar, olasz egyre,

Haja Durazzónak mered és áll hegyre,
Makog is, de torkán szava görcsbe fúlad;
Mire Lajosból így tör ki az indúlat:

127

„Gaz herceg! ez óra halálod órája.
Te valál az első - emlékszel-e rája?
Ki a pápa szivét Endre ellen birtad -
Ím leveled róla: tagadd, ha nem irtad!
Azután, hogy öcsénk - nem királyi székhez -
Juta cinkosidtól gyalázatos véghez:
Nem te valál aki, vádolva Johannát,
Sietél, hogy bosszunk' ellene lovalnád?

128

„Hűséget ajánlál írott leveledben,
Míg azt, ki miénk volt végső rendeletben,
Mária hercegnét elrabolád tőlünk:
Azt hitted, ez a seb beheged, míg élünk?
Majd nyomozást kezdél - farkas a juhok közt -
Hogy előlünk eltégy minden tanut, eszközt,
Mi által a bűnnek megleljük a szálát,
Igazán büntessük jó Endre halálát.

129

„S hogy bejövénk haddal: avagy Akvilánál
Nem te valál, haddal ki elibünk állál?
Ki, magad tettetvén ide-oda hűnek,
Akarád gyümölcsét szedni ama bűnnek?
Leszakad e gyümölcs, *ma* szakad le: érett..."
Károly szemet égre fordíta fehéret,
S bizonyítá esdő eskü-bizonysággal,
Hogy iránta nem volt szíve hamissággal.

130

Eleve hogy Endrét gyülölte a pápa;
Vétett-e, hogy haddal béhivta jogába?
Máriával, úgymond, bátran kele össze,
Miután Lajosnak más lön eljegyezve;
Színre Johannáért harcolnia kellett,
De hadát szétküldé már Akvila mellett:
„Bízom a Jézusban - vére nekem zálog,
Hogy nálad kegyelmet, irgalmat találok."

131

„Igen, eloszlattad Akvilánál serged”
Veti Lajos vissza „miután szétvertek;
S szaladtál, hogy üszköt szórj ellenem ujra,
Hogy lángba borúljon lábam előtt *Púlya*.
  Közelébb, hogy tőrbe csalnak, megizented:
Ki veté azt a tőrt? nem a *te* bérenced?...
De veled én hosszan mit feleselgetek:
Biráid előtt állsz: *urak, itéljetek!*”

132

E szóra, legények lekapák az asztal
Tetejét, amint volt terítve damaszttal:
Fekete alatta marad a felsőnek
Feszületet arra s egy kaponyát tőnek.
  Térdre az olasz húll, kiki széke mellett,
Magyar uraknál is szűkül a lehellet,
Csak néztek az egymás halavány arcára -
De szavazni kellett, életre-halálra.

133

Életre ki merne?... kezdé az utolsó:
Jön feljebb és feljebb az az egy komor szó,
Mint a haldoklónak elébb lábába áll,
Ugy csúsz mindfeljebb a komor, hideg halál.
  Mikor a szavazás kerül utoljára
Laczfi Apor István erdélyi vajdára,
Felálla nyugodtan, erősen, mint szikla,
Szava mérsékelt, de szemiben egy szikra:

134

„Felséges uram” - mond - „a győző jogával
Kénye szerint bánhat a király, foglyával:
Hanem ez itélet a törvényben semmi,
Bíró e dologban csak az önkény, nem mi.
  Lakomára jöttünk: minek e feszűlet?
Magyar olasz ellen törvényt nem is űlhet;
De, ha úgy akarja, teheti Felséged;
Esedezünk mégis bocsánata végett.”

135

„Ugy-é, vajda uram?...” komoran Lajos szól -
„Most értem a dolgot, értem nagyon is jól:
Meghagyom, e cinkost rögtön kivezessed,
S magadé ha kedves, fejét leüttessed!”
  Laczfi a zokszóval indúla előre,

Vezeté Durazzót a király testőre,
Megragadá *Vesszős Fülöp* az ajtónál -
Most, a merész élet nem egyéb vértónál.

136

Vajda jelentéssel mire visszatére,
Meghallá, hogy már Kont a had *fő* vezére,[120]
Amiért kimondta „vakmerően a szót,
S pártolta előbb is, *bújtatta* Durazzót."
  Lajos ezt megtiltá, hogy el ne temessék,
Ablakon a kertbe oda alávessék,
Hol temetetlen várt késő kegyelemre,
Mint utcai koldus, öccse, szegény Endre.

Tizenkettedik ének

‚Ifjúságabeli több sok dolgairól
Én mostan nem szólok semmit az többirül.'

Ilosvai

1

Meglakolt Durazzó, meg is érdemelte;
De sötét s kietlen Lajos király lelke,
Mintha most ocsúdnék buta, nehéz borbul,
Oly érzés maradt fenn a bosszu-mámorbul.
  Küszködik Károlylyal, - sujt reá száz vádat:
Hanem egy hang - egy hang mellette is támad;
Nem tudja, ez érzést ki hogyan törölné:
Ha feltámaszthatná?... ha újra megölné?...

2

Igazolja tettét, okra okot halmoz:
Egy fuvallat! összedől e kártyahalmaz,
Hogy veséig borzad a hűs fuvalomtul;
De újra, meg újra építi azontúl.
  Igy reggelig ágyban szemét le se' hunyta,
Akkor fölkelt, hogy majd enyhíti a munka,
S asztalához ült, hol (mi nála szokatlan)
Nagy halom levél gyült össze felbontatlan.

[120] Quod factum (István letevése) multis dicpliculit et ipsum Stephanum voivodam exacerbavit. Chron. Bud. A. J.

3

Figyelmét az ország vaskos irományi
Közt magára vonta kettő, csak parányi,
Fekete pecséttel van mindegyik zárva,
Nem hagyná az ilyet senki utoljára.
  Lajosnak az elsőn a címer, a zsineg
(Rajta vörös, arany és fekete szinek),
Mely keresztül fogja, megmondá előre,
Hogy szomorúság itt vár reá, mint *vőre*.

4

Ugy is lőn: keserves szivből Károly irja,
Hogy szerette lyányát elszerette sirja,
És mivelhogy más nincs, nincs az ő Margitja
A kötött szerződést a sors szétszakítja.
  Keserű mosollyal vont Lajos rá vállat.
S fölmetszé a másik, a fekete szálat,
De vajh-hogy elámult, amidőn olvasta
Elébb is az alján: „Rozgonyi Piroska”.

5

Majd, hogy végig futott szeme a levélen.
Az apáca sorsa megillette mélyen:
Ez a vidor élet!... mikor elgondolta,
Érte nemcsak Toldit - magát is okolta.
  Mikor ott meglátta először, a kútnál -
Oh ember! ha mindent így, előre tudnál:
Bizony a király sem játszott volna tűzzel,
Főbenjáró kockát egy falusi szűzzel.

6

Meghatá bár, amint Toldi pártját fogja,
Toldi ellen most még jobban gyúlt haragja.
S bár személyes hála szól Piroska mellett:
E percben nem adna Miklósnak kegyelmet.
  „Igen! viadal volt, nem gyilkosság, tette:
Én tudom, miért vítt: rákényszerítette,
Trónomig üldözte, - már, akárhogy mossák:
Egy sincs a világon, ha ez nem gyilkosság!

7

„De legyen bajvívás, (mentsük kegyelemből,)
S nem vad bosszuállás gyilkos szerelemből...”
Lajos itt megdöbbent: felkele, járkála,
S parancsolta lovát, a szokott sétára.
  Toldi György *fiát* künn látja meg véletlen,

Odainté, s egy szót vete néki sebten:
„Mondjad a bátyádnak: nincs már ellenemre,
Ha jelenti magát nálam kegyelemre.”

8

Szólt, s tovább iramlék csettentve lovának.
Anikó csak bámult: mondja? ő? bátyjának?...
Hol van az? - *Ő* tudja? vagy a király tudja?
Vagy csak füle csengett? képzeli? álmodja?
Meggyőződött róla, hogy igaz, nem álom:
„Vagy tudom - azt hiszi - vagy, hogy feltalálom
Rejtekét Miklósnak: s ím maga felszólít
Megvinni kegyelme első hírmondóit.

9

„Kegyelmes szavait hogy’ adom tudtára?
Sietek anyjának megírni Budára -
Nem! magam viszem meg, ha szerit találom,
Úgy is ide Miklóst már hiába várom.”
S kezde hallgatózni, táboron mit hallhat?
Tudakolni haza induló alkalmat,
Ha menne valamely csapat, vagy követség,
Hogy Bencével azt ők biztosan kövessék.

10

Megtudá, hogy másnap, ebéd tájon reggel,
Indul egy kíséret fogoly hercegekkel,
Vizsegrádra vívén tisztességes rabnak;
Szívesen mennek, hogy életben maradnak.
Velök útra kelni engedelmet kére,
Megadá Kont Miklós, a had fővezére,
S Anikó, örömmel a sátrába menvén,
Szól Bencének, ki ott hűsöl vala renyhén:

11

„Láss, Bence, utána hamar a két lónak;
Buda felé útra eredünk már holnap.”
- „Háj! be jó lesz: így majd haza jutunk télre.”
Kacag a leány s mond: „mit beszélsz te félre?
Hiszen a tél elmúlt, tavasz fele járunk,
Tudom, a gólya is hazajött már nálunk.”
- „Ugyan!... hisz’ szinét se’ láttam hónak, szánnak,
A tele is kófic ennek a taljánnak!”

12

Monda, és egyenkint tagjait fölszedte;
Legelőn a két ló: menni kell érette,
Oda, hol a tábor lovai legelnek,
Locsogó zöld rétben, Lányi folyó mellett.
  Meglelte, kifogta a magokét könnyen,
De megakadt szeme a lovak közt eggyen,
Szólt is neki: „Pejkó!” - az fülelt a hangra:
- „Nem hagyom a gazdám jószágát bitangra!”

13

„Valaki ellopta... vagy, akárhogy’ történt,
Szent, hogy ez a Pejkó, s nem jött ide önként:
Haza lopom én meg.” S közelít vigyázva,
Mint zabos tarisznyát, a süvegét rázva:
  „Pejkó! ne ne Pejkó!” Oly kezes az állat,
Hagya néki csípőt, veregetni vállat,
(Mert hányszor itatta, meg vakarta régen!)
Fel is űlt, a kettőt fogva vezetéken.

14

De mihelyt a szőrén ülepedve fenn lett,
Nosza, futni Pejkó, fel a folyam mellett!
Karját a vezeték-pányva majd kirántá,
„Pejkó te, nem arra!” fékezve kiáltá.
  Leugrani nem mer, nyaka szegnék mindjárt;
Csak röhögi a ló szegény Bence kínját,
Neveti magában tátos ravasz ésszel,
Hogy félve sörényét markolja két kézzel.

15

Értek vala kunyhót, amely egy kúp nádhoz -
Benne meg egy ember, hasonló baráthoz;
Két lábon a Pejkó ott egyenest szökkent
S leteremté Bencét földre, csak úgy nyekkent.
  „Mi dolog ez, Pejkó? ilyet sose’ szoktál:
El akartak lopni? és te tolvajt fogtál?”
Dörgi erős hangon a barát, - s hogy lássa:
Képpel az ott fekvőt gördíti rugása.

16

Bence tápászkodva nagyot ühmget erre,
Dűlyeszti szemét az idegen emberre:
„Megleltem a gazdám paripáját, *hangját*”
- Mormog cihelődve - „de maga hol van hát?”
  „Bence, az én volnék; hanem aztán hallgass!

Mert lesz ugatás, hogy kert alatt a farkas;
Ki vagyok, mi vagyok, azt senki ne tudja.
Csak te, ha már itt vagy, meg ez a rőt csuklya.

17

„De te, *te* hol jársz itt?" - Bence fölös szóval
Elkezdi, miért jött, hogy' jött Anikóval:
- „Ne zavard egymásba, kit elül, kit hátul!
Hívd ide, ha itt van: megtudom magától."
  Bence nem is lőn rest ravaszul tudatni:
Igért Anikónak „valamit" mutatni
Lenn a folyó partján, hogy a lelke nevet -
No csak űljön lóra (hazavitte menet).

18

Anikót az ujság hidege is lelte,
Eszébe is jut egy - az ifju levente,
Ki megszabadítá minap a veszélyből,
Kit azóta sem tud kiverni eszéből.
  Hátha csak azzal függ valamikép össze!...
Felpattana gyorsan: „Bence, tehát jöszte!"
S mire az esthajnal nekisápadt volna,
Rá is akadának a hegyes kunyhóra.

19

„Hm!" csóválta fejét Toldi az ajtónál:
„Lánchordta leánya, helyre-legény volnál!
De ne bámulj hát rám, jer, ölelj meg szépen -
Vagy letegyem ezt a mondvacsinált képem?"
  Hogy levevé a szőrt, mely rőt vala, borzas:
Pattant Anikó rá, mint mágnesre a vas,
Kulcsolta nyakára kezeit keresztbe,
Édes bátya-urát csók-árba feresztve.

20

Aztán vége se lett, hossza se' a szónak,
Toldi merész útján bámúl Anikónak,
Hogy harcba is indult, most hallja csudára -
Hanem épen megjött kobzos a tanyára.
  Ráismert Anikó, el is pirult mélyen;
„Nem idegen" - Miklós biztatja, ne féljen,
Neki hű bajtársa, olyan hű, hogy ritka:
Közös a kettőjük minden java, titka.

21

Feddő szemet a lyány vete az ifjúra:
„Nem, nem! az a titok nincsen elárulva,
Ugy-e lovag?” - Toldi „mi az? mi az?” kérdi,
„Uccsegen, e kettő egymás dolgát érti!”
Kobzos Anikótul engedelmet nyervén,
Az odatapadt szó megeredt a nyelvén:
Toldinak elmondá a húga kalandját, -
Azzal félrevonult, igazítni lantját.

22

Arra határozták: Anikó ott háljon,
Bence meg a kobzos más tanyát csináljon,
Toldi Anikóval tartsa meg a régit, -
Hol nem hamar érnék a beszédnek végit,
De kivül megjajdul Szeredai kobza,
Epedő szerelmét a hang ide hozza,
Hogy magát is Toldit meghatá a nóta:
„Nem fájt így ez a seb - nem tudom mióta!”

23

Ezek így tanyáztak. - A sereg azonban
Tesped Averszánál henye unalomban,
Sok témonda beszéd, sok szófia támad;
Rosz jelek és hírek adván neki lábat.
Elosztani sergét falu-, városszerte,
Sűrü halálhirtől a király nem merte,
Csak tartja rakáson, tábori életben,
Ott a kolostornál, messze kerűletben.

24

Hallja sötét hírét a nép e halálnak,
Minden egyéb kórban „feketét” találnak;
S kinek eddig nem volt hazamenő vágya,
Rögtön eszébe jut az otthoni ágya:
Halni ha már meg kell, ott akar ő halni,
Pedig a halált csak meg szeretné csalni,
Nem hiszi, hogy e rém mindenhova kerget
Akar egyes embert, akar egész serget.

25

Most a *hegy* is, amely fekszik alant, délre,
Rettenetes hajnalt derit minden éjre,
Vérláng-sugarakban szökőkutat játszik,
Négy mérföldnyire az - táboron is látszik.
Megbőszül az állat, meg az ember ettől,

Hullámzik a föld is alanti tüzektől,
Repedez itt és ott, s rotyogással égő
Gyomrából pokoli bűzt lehel a kénkő.

26

Rengés az öreg föld tetemeit rázza,
Hamari közökben meg-megújul láza,
Nem biztos a láb, hogy rajta egyet lépjen,
Mint mikor a gyermek „hajlókázik" jégen.
Udvara kél napnak, szivárványa holdnak,
Veszedelmes párák, csunya felhők lógnak;
Senki a táborban lefeküdni nem mer,
Éji tüzek mellett agg - s bomlik az ember.

27

„Hajrá! ma vigadjunk, ma legyen egy jó nap:
Ki tudja, ha élünk s vigadunk-e holnap!
Itt a világ vége: nosza, vegyük hasznát
Mielőtt ránk omlik, vagy cserél új gazdát!"
S foly széltire immár lakozás éjente,
Bomladoz a tábor régi szoros rende,
A vezér büntet, de foganatja kétes,
Mikor ily nagy vádlott: „Mindenki", a vétkes.

28

Elmult három napja, ma negyedik este,
Hogy kidobva fekszik a Durazzó teste:
De király szemére még nem szállt le álom,
Csupa vívódásban telt éjjele három.
Ma korán elnyomta nagy tompa levertség,
Kezdé is az álom újítani testét,
De nem üdül könnyen az elkínzott elme,
Kínjait álarcban hozza ismételve.

29

Lajos előálmot valamicskét alván,
Kép álla eléje, dísztelen és halvány,
- Milyennek utolszor látta vala Károlyt -
Nyaka mély sebjéből ontva piros sávolyt;
És szóla, sohajtván nehezet és hosszút:
„Király! a halálban sem szünik-e bosszúd?
Mire tartod még azt a nyomorult testet?
Útra szegény lelkét miért nem ereszted?

30

„Johanna boszúját; most te be nem végzed:
Négy férjnek szánta őt az isteni végzet,
(Mert igaz a jóslat), ezek: A. L. I. O.
András (azaz Endre), *Lajos, Iakab, Otto*.[121]
Durazzó lesz az is, rokonom közeli,
Testvérem fia, vőm, s nevemet viseli,
Ki elfogja Ottót véres, erős harcon,
S kitől büntetését elveszi az *asszony*.”

31

Igy szólt, - de Lajosnak, hogy veje miatt a
Lyánya baja meggyűl, Károly elhallgatta:
Hogy Mária ellen koronáért lázad.
S vére bemocskolja a királyi házat.
Felriadt Lajos, de a kép nem enyészett,
Ímette is rá még jó darabig nézett,
Felugrik az ágyból, nincs több nyugovása,
Ablakhoz először mene, hogy ne lássa;

32

Majd, a sereg elszórt tüzei láttára,
Nyakbavetőt, olcsót, teríte magára,
Lehaladt a lépcsőn, ki is a mezőre,
Közrendű vitéznek nézte saját őre:
Ottan egyik tűztől a másikhoz átcsap
Árnyékban, hol az éj összebuvik s bátrabb.
Itallal is olykor, tegezve, kinálják,
Senki nem ösmervén magyarok királyát.

33

Több helyt csak ivásba’ mennek elő, dalba’,
Rúgják is a port, - meg a „feketét” falba;
Másutt komolyabb már, hevesebb is a szó,
Belékerül a had, a király, Durazzó;
Nem, mintha valaki védné az utóbbít,
Hanem a boros nyelv gáncsol, okol, tódít;
De kivált a Laczfi, az erdelyi részen
Hangzik a szabad száj zúgása merészen.

[121] Maritabitur A. L. I. O. (alio). E baljóslatot ki használja fel, ha nem a népköltő? A. J.

34

Lajos ott egy tűznél álla tovább, mert e
Zúgolódók közt a kobzost megismerte,
„Ez is, a hálátlan!” - gondolta, és várá,
Ha vajon ennek is lesz panasza már rá.
De a kobzos nem szólt, csak csendesen űle;
Annál teletorkúbb vita foly körűle:
Laczfira mit tudhat a király, mi vétket,
Hogy levevé róla a fővezérséget?

35

„Megalázta király (mond az egyik) hősét,
Hogy övé maradjon az egész dicsőség.”
- „De biz’ ezért bosszús, (másik ezen múlat)
Haddal neki mért nem foga el egy *nyúlat*.”
- „Kár is a vezérnek lenni olyan hűnek,
Hol az érdem fordul vissza reá bűnnek -”
Riad egy s elmondja a „királyfogókat”. -
Lajos *ma* először hall ilyen zokszókat.

36

„Vártuk, a magyarnak *most* jön fel a napja:
Hát csak olasz ez is, mint épen az apja!”
S felkerül az eset, a Feliciáné,
S a lófarkon hurcolt ártatlan leányé.
Kobzos is rápendít egy szomorú dalra:
„Királyasszony kertje kivirult hajnalra -”
Ide írom, ámbár régi, kopott nóta,
Tudja fiatal, vén, húsz esztendő óta.

Zács Klára nótája

1

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsa, piros rózsa...
Szőke leány, barna.

2

„Királyasszony, néném!
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Hajh, beh szeretném én!

3

„Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

4

„Jaj, öcsém, Kázmér!
Azt nem adom százér’ -
Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Félek, bizony gyász ér.

5

„Sietős az útam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fekügy’ le
Bársony pamlagomra.”

6

Megyen a királyné,
Megyen a templomba,
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

7

Könyörögne, - nem tud,
Nem tud imádkozni:
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

8

„Eredj, fiam, Klára!
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.”

9

Keresi a Klára,
Még sem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja.

10

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja!

11

Vissza se megy többé
Deli szűzek közé:
Inkább menne temetőbe,
A halottak közzé.

12

Inkább temetőbe,
A fekete földbe,
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe!

13

„Haj, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borulj az ölemre,
Mondd el, édes lyányom.”

14

„Jaj, atyám! nem, nem...
Jaj, hova kell lennem!...
Hadd ölelem lábad porát -
Taposs agyon engem!”

15

Harangoznak délre,
Udvari ebédre:
Akkor mene Felicián
A király elébe:

16

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja volt kezébe’.

17

„Életed a lyányért,
Erzsébet királyné!”
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyönge négy ujjáért.

18

„Gyermekemért, gyermek!
Lajos, Endre halj meg!”
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

19

„Hamar a gazembert...
Fiaim... Cselényi!...”
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. -

20

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm!
Fájdalom díjába?”

21

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamér’ legény fia
Borzasztó halálát:

22

„A más kettőér’
Veje, lánya végét:
Piros vérem hullásáér’
Minden nemzetségét! -”

23

Rossz időket élünk,
Rossz csillagok járnak,
Isten ója nagy csapástul
Mi magyar hazánkat.

37

„Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak -”
Harsog bele hangja valamennyi szájnak,
Azután: „Megvirrad... kezdik ama régit;
De Lajos ennek már nem várja be végit;
Hazatér bosszúsan, adja ki parancsba:
Hogy térdig a kobzost verjék neki vasba,
Régi baráttömlöc fenekére vessék, -
Úgy sérti ez anyján megujúlt kisebbség.

38

Reggel imádkozni mene harangszóra
Oda, hol misét mond saját gyóntatója,
Minorita *János*, kicsi kápolnában,
S buzgón neki meggyónt, sekrestye zugában:
„Rettenetes álom bűnt vallani késztet:
Gyanakodás, bosszú, netalán fertőztet,

Tán lelkem a vértől sem egészen tiszta,
Melynek csöppjeit a föld odalenn issza.”

39

De leirnom, mit gyónt, nem volna erányos.
Megbocsátá bűnét - ha mi bűn volt - János,
Sebeit megmosta, beköté balzsammal:
Ama fogyhatatlan égi irgalommal.
  Könnyebbedve Lajos tért haza, s nyugodtan;
Követ, és az a hír fogadá már ottan,
Hogy Durazzó herceg özvegye, *Mária*,
Bebocsátást kér, s a tábor előtt várja.

40

Megrezzent, de hamar össze magát szedte,
S izené, hogy jöjjön; külde is érette
Nagy főembereket, püspököt és Kontot
És kit az udvarnál szeme megpillantott.
  S jöve már sok hintón, jöve a tornácban
Hosszu sor asszonnyal, földönuszó gyászban;
Sűrű fátyol alól kiragyog gyémántja,
Jobban *az*, mi nemcsak a szemeket bántja.

41

Mintha nem is kérni - hódítani jönne:
Járása, megállta, szeme hulló gyöngye,
A fájdalom, a bú, a harag is nála
Mind hatalom, melytől növekedik bája.
  Tudja, mi történt, de mintha fogoly volna
Kéri megölt férjét, mintegy számot róla,
Kéri szabadságát, s teszi, hogy vár, remél:
„Mária!” mond Lajos - „hiszen férjed nem él”.

42

Szédülve hanyatlék asszonyi ölébe;
Majd dühösen ugrott Lajosnak elébe,
Nevezé tigrisnek s minden fenevadnak,
Átkaitól még az egek is borzadnak,
  Most nagy zokogással könnyre fakad ismét.
Kéri legalább a férje halott testét;
Mostani fájdalom és régi szerelem
Hangján veti szemre: „mért tetted ezt velem?”

43

„Mért tetted ezt velem?”... Lajos is így váltja:
„Mária, küldd kissé asszonyidat hátra.
Hűséged igaznak, bizonyosnak véltem...”
- „Szabadságot adál: én csak avval éltem.”
- „Mária, Mária *ezt* mondani, nékem.
Gyermekre valál te? *te* valál féltékeny?
Te riadtál vissza egy puszta kalandtól?
Kit meg is üzentem Lökös Bertalantól.

44

„Ne tagadd, hogy tudtad, - követem meghozta
Micsoda játék volt az a merész kocka,
Minőt fejedelmek gyakor ízben vetnek,
Vele az országnak ha mit elérhetnek.
Azután?... a frígy is visszára bomolhat,
Vagy a lány sem tetszik... vagy elébb meghalhat.
Mint ez esetben is hamar értünk ollyast:
Kell hogy bizonyítsam? itt a levél, olvasd.”

45

Szólt, császár levelét feltartva elébe.
Lobbot vete rögtön Mária bús képe;
Lajos pedig ismét: „Oh, mire juttattál!
Egy nyarat, egy őszt csak!... de te nem várhattál.
Most az a csábító lőn örökös gátunk,
Boldogságom előtt sebes örvény tátong:
Mindent a boldogság töröl - az egy vért nem!”...
Fátyolt emel a nő, s azt leheli: „*mért nem*?”

46

Tántorodást érze Lajos e kis szóra,
A szép, közel arca, szembe mosolygóra,
Tán csókra is ajka látszik vala késznek:
De kivillan fénye, homlokán, az észnek,
Vissza parancsolja ifju tüzes vérét,
Megösmeri a nőt... *Johanna testvérét*:
„Ne felejtsd, hogy férjed tetemiért esdel:
Ott fekszik a kertben: Mária, temesd el!”

47

Így utalá vissza egykori szentképét.
Azt hitte, szivéből kidobá most végkép:
De boldogan is majd visszaver az rája:
Mária lesz első születendő lyánya.
Megadatá oztán férjét Máriának,

Teve tisztességet, mint királyfiának,
Zászlós hadi pompa Nápolyig kisérte,
Táborán misét is szolgáltata érte. -

48

Ettőlfogva nyugodt, fejedelmi kézzel
Fogja meg a gyeplőt, s egy percre se' vész el.
Hogy az új országot jó rendibe' hagyja,
Hogy hazatérhessen seregének nagyja.
  Örült is e hírnek hada-szerte minden,
A zúgolódásnak ina-szakadt menten,
Már a haláltól sem remeg úgy, remélve,
Hogy *ő* lesz az egyik, ki haza jut élve.

49

Kedvét a magyarnak már az is éleszti,
Hogy Lajos fejenkint tudakolni kezdi:
Ki, mi jeles dolgot vitt véghez a hadban:
Nagy könyvbe hogy írja, kilenc deák ott van.
  Nem marad el érdem, akárki fiáé,
De tetézi mindet az Apor Istváné,
Kire Lajos nem hall egyebet a jónál,
S gondolja: „te ehhez háladatlan volnál?"

50

Vonata fel sátort messzelátó dombra
Szépet, nagyot oztán, - mit akar, nem mondta,
Csak, hogy egész hada másnap ebéd tájon
Körül a domb mellett négyszögbe felálljon.
  De mi meg amellett Toldit se' felejtsük,
Süveges kunyhóját még ma útba ejtsük:
Mi dolog, tábornál hogy nem látja senki?
Kegyelemre magát hogy még se' jelenti?

51

Igaz, hogy Anikó első örömében
Feledé, sok szó közt, amit akart épen:
De másnap-olyankor csakugyan megmondta;
Mire Toldi vállát keserűen vonta:
  „Jól tudom, ő király, én pedig egy féreg:
De *kérni* kegyelmet tőle sosem kérek."
Beszélhet Anikó! nincs több szava rája,
Csak az álla duzzad, s alul a tokája.

52

Mikor aztán Bence hazajött rossz hírrel,
Hogy láncon a kobzos, beszélt is az őrrel:
Toldi meg is rettent, dühös is lett szörnyen;
Elszánta magát, hogy szabadítni menjen.
S táboron át, éjjel, magokat kivágva,
Bujdossank ismét a messze világba, -
Anikó Bencével úgy is haza térve,
Hírt vihet anyjának, látta fiát, élve.

53

De húga örökké - ne tegye azt - kéri:
Kettejök' ily merszen ki tudja mi éri!
Hátha kegyelméből részt vehet a pajtás?
Ő érte az anyja meghal, azért meg - más!
Toldi nem állt még rá, de pörölt már szóban,
S vala is, úgy tetszett, nagy gondolkozóban
Mikor, úgy estenden, jöve kunyhójához
A király lovásza, Besenyei János.

54

„Toldi vitéz! vesd le szőrcsuha-foszlányod -"
Szólt köszönés nélkül - „*ezt* küldi királyod,
S hagyja neked: holnap légy ott jelen ebben,
Hol serege gyűl majd, négyszög-kerületben."
De amíg ezt mondá, azalatt szolgája
Leszedte lováról; ami vala nála:
Új sisakot, páncélt, ragyogóat, ékest,
S egész lovag-öltőt mást is, ahozképest.

55

Toldinak ez mostan úgy jöve, mint álom,
Nevetett és így szólt: „nosza, felpróbálom!"
Bevivé s magára szedte a kunyhóban,
Hanem *egy* nincsen: kard; tudja miért: „jól van!"
Hétrét a nyakába veti karikását,
Köti rá, mint kardot, busa fegyvertársát
Fejjel alá csüngvén, - s azt mondja, kilépve:
„Elmegyek, így állok a király elébe."

56

S bizony, fura ésszel meg is tette volna,
- Ma legalább nem hajt semmi okos szóra:
De mikor a hadhoz közeledett másnap,
Nem mert nekimenni egy nagy kacagásnak,
Hanem ostort, bunkót leszed a kápára,

Odavegyült oztán s hallgata, szót várva:
Körbe fogák mindjár' testőrző baráti:
Csupa kérdés: „hogy vagy?" és felelet: „hát ti?"

57

„Tudtuk mi, ki vagy te, régen megösmertünk:
De király mérges volt, szólani nem mertünk -
Folytak volna tovább efféle beszédek;
De más fele fordul arc, figyelem, érdek:
Ropogó *éljen*-ből közeledék útca,
Mint mikor égzengés nagy szekerét húzza.
Királynak, ahol jő, hirdeti az útját,
Előtte a hirnök emel országbotját:

58

Vele urak jőnek: papok, a vezérség,
Hátul a ma épen fenszolgáló őrség;
Csak Laczfi, a vajda, nincs ott az urakkal,
Csapata élén vár, behamvadt haraggal.
Most a király felment, magas trónra űle,
Mind állva maradtak az urak körűle,
Kürtszóval a hirnök sátor előtt jelt ád
S hangosan kiáltja Laczfi-Apor vajdát.

59

Jöve az, s vontatva sátor alá lépe,
De király a trónrul leszálla elébe,
Fogadá hős fiát, elején sátornak,
Atyja-koronázó híres nagy Apornak.
István, tüzes arccal, megindula mélyen,
De körül, bent és künt, ráharsog az *éljen*;
Mikor elhallgat, szólt meleg bizalommal
A király, úgy bánván vele, mint rokonnal:

60

„Bátya! heves voltam, most kezedet kérem:
Te légy ezután is - s ne különb vezérem;
Vagy királyul hagylak, ha maradsz, képemben,
Hogy ez új országot vegyed és tartsd rendben.
Tudom a hűséged, de meg is hálálom;
Egyelőre, amíg jobb szerét találom,
Tiéd legyen otthon - ha levelet osztok -
Két szép uradalom: Csáktornya és Osztrog."

61

Laczfi fejét hajtva hódola fél térden;
Kötelesség volt csak, azt mondja, nem érdem;
Köszöni új tisztét, a helytartóságot:
De nagyon áhitja szép Erdelyországot.
„No tehát az öcséd maradjon, az Endre,
Hogy ezáltal is dísz háruljon nevedre -”
Szólt, s elereszté az örvendő urakhoz,
Maga Kont, jobb karján, vezeté azokhoz.

62

Kürtszóra hogy ismét várakozás leve,
Hangzott s visszahangzott Toldi Miklós neve.
Vissza ezer szájból (tizedét se’ mondva),
S hogy elibe térdelt, a király ezt mondta:
„Vétkeztél, fiú, de lakolál is hétszer,
Uradat veszélyből kisegítéd kétszer:
Most ez övet, kardot, jer! az oldaladra, -
Többször el ne veszítsd, úgy vigyázz magadra!”

63

S drága övet, kardot neki általnyújta,
Ami azt jelenté, hogy már lovag újra,
Illeti, mint régen, udvari tisztesség;
Testőrzőinek int, hogy helyre vezessék. -
Azután szemlélni a seregét fogta,
Csapatonkint, főnkint, ahogy másszor szokta;
Jó-délig e munka a királyt megtartá;
Hazamenet Toldit újra megpillantá.

64

Intett neki fejjel, hogy haza kövesse,
Toldi örült, mert már szerit-módját leste,
Hogy’ jutna királlyal valamiképp szembe,
Őérte ha venné kobzost kegyelembe.
Odabenn hát mindjár’ könyörge alásson:
Egy hű társa van itt, hallja, nehéz láncon,
Kivel együtt történt minden bujdosása, -
Ő felsége hogy a bűnét megbocsássa.’

65

„Igaz!” a király mond - „azt szinte feledtem:
Hozasd ide tüsténT, s jöjjetek be ketten.”
Toldi meg is tére hamar a kobzossal:
„Ki vagy te, gaz ember? fizetsz jóért rosszal?”
„Nem a bosszu vitt rá, csak ez a *mesterség*:

Orditanom kelle farkasok közt, Felség!
Bár nekem e dalban van szomorú részem...
Hagyján!... életem' itt lábaihoz tészem."

66

Kobzos a királynak ada ilyen választ,
Hogy kegyelmet nyerjen, sose' hitte már azt.
De Lajost ingerlé ez a fásult mentség:
Nagy bűn lehet itt, vagy nagy szerencsétlenség!
  Szóla tehát hozzá újra szelidebben:
„Ki vagy, ifjú? mondd el rövid feleletben,
Bujdosol egy bűnért, nekem azt vallottad:
Mi az? add elő most, ha élted id'adtad."

67

Bizalommal kobzos emelé királyra
Szép nagy kék szemeit, könny pereg arcára.
S hajtva le, a földig, összecsukó térdét,
Onnan alázattal így kezdi beszédét:
  „*Barkócz* volt az atyám Felmagyarországon,
Barkóc faluban, hol megnyíla világom;
Zácsnak egyik húgát birta feleségül,
Ezért hala szörnyet - hanem ezt majd végül.

68

„Záccsal együtt atyám, míg Zács vele tartott,
Mátyus uram mellett forgat vala kardot;
Egy *Kolos* ellenben, ura szomszéd várnak,
Vala híve Károly néhai királynak.
  Harcban a két kastély állt vala hát mindig.
De, hogy atyám megtért - Zácscsal tudniillik
Kolos a házunkat bántani nem merte,
Régi bosszúságát odahaza nyelte.

69

„Egy este Kolosnak az egész várnépe
Tör elé, sok pórral, hídunknak elébe,
Felvonatá jókor az atyám, és kérdi:
Nyilt harccal a békét hogy mi okon sérti?
  »Akibe' Zács-*vér* nincs, az örüljön, éljen:
De kibe' egy csöpp van, folyjon el kardélen! -
Kiált Kolos, írást mutogatva messze,
Hogy király nevében atyám beeressze.

70

„Vete egy pillantást még szép hitvesére
Az atyám, és ránk is hét fiutestvérre,
Kik közt a legidősb is csak alig serdül,
Hogy minekünk veszni kellene fegyvertül.
»Nem!« (annyit se' tud, mint ma született gyermek)
Fegyvert szegez, úgymond, ellene fegyvernek;
Kürtölteti össze hajduit, cselédjét,
A kaput, a kastélyt hogy halálig védjék.

71

„Maga elül, öccse, hat kis fia talpon,
S véres viadalra száll a veres alkony:
Engem anyám ölbe szorongata sírva,
Kis kezem a kardot mert még fel se' birta.
Künt iszonyú sívás, kardrecsegés hallik;
Olykor egy-egy tűzfény hozzánk benyilallik;
Egyszer atyám öccse berohan, hogy: „Vége!"
Hívja anyám', fusson, engem kap ölébe.

72

„Futott is anyám, de visszafutott, arra;
Hol urát meglelte s hat szép fiát, halva.
Mi pedig a kerten, nem látva, nem űzve
Szaladánk! - emlékszem a szép piros tűzre.
Ez régi bünöm; - csak kegyelemért esdem:
Büntesse Kolost a bosszuálló Isten!
Birtokom elvette, családfám kivágta:
Fogja meg a Barkócz név örökös átka!"

73

Sohajtva király szól: „most is ez a régi!...
Állj fel!" (de tovább nem magyarázta néki)
„Birtokod' elvette - nem Kolos: a törvény,
De kegyelmet adok, vétked letörölvén.
Birtokodat már más, jó hiszemű, birja,
Ki nevét faludról levelemmel irja:
De ne félj! csak hűnek lássalak irántam...
Melfi nevet, s címert már is neked szántam."

74

„Nevet és jószágot majd adok *én*, Felség!"
Beleszóla Miklós, - „csak neki úgy tessék,
S Felséged is adja kegyes irományát,
Hogy fiuvá tészi Toldi György leányát."
„Micsoda?" mond Lajos: „kit fiusíttatnál?

Hisz’ *van* fia Györgynek, láttam is e hadnál.”
„Lyány az, Felséges úr! lyány a kőszülette,
S hirem-tudtom nélkül *ezt* meg is szerette!”

75

„No ha lyány, derék lyány, méltó fiuságra:
Megadom.” - Bízá is levelét deákra,
S eleresztvén kobzost, visszafogá Toldit:
„Ne csak! ez a levél tefelőled szól itt.”
Átalveszi Miklós, nem valami bízvást,
Hogy: ‚tud ő olvasni, de csak *öreg* írást’.
„Olvasd neki, deák!” - Toldi oda görnyedt,
Ejte is rá egy-két borsószemü könnyet.

76

Mikor a legvégső soraihoz ére:
„Mi az?” - kérdé Lajos - „azt nem vettem észre -”
S kivevé az írást a deák kezébül,
Kétszer is a négy sort elolvasta végül.
„Itt, ahol a szívek...” gondolkozott rajta;
Majd böki meg ujjal, mosolyog rá ajka;
Látszott, hogy ez ujság neki ujság nagyon:
Elereszté Miklóst, hogy maga maradjon.

77

Kimenet azonban szólt még a deáknak:
„Írjatok az érsek-, Telegdi Csanádnak:
Hirdessen országúl királyi kegyelmet,
Valakik bűnhödtek Felicián mellett;
Hogy ne legyen többé, mire haza érek,
Emiatt elzüllve sehol is egy lélek;
Törvényt is az ország olyat javasoljon,
Hogy apáért többé gyermek ne lakoljon.”

78

Toldit Anikó már s Bence kivül várta
S meghívta magához; jó nagy az ő sátra,
Lakjanak ott együtt; - kap ezen a kobzos:
„Hahó, öcsém! más is szól még e dologhoz:
Van anyám nekem s a lánynak öreganyja:
Idegen vagy köztünk, míg ő nem javallja -”
Mond Toldi; - az ifju laposat pillantott,
S külön egy sátorban pengeti a lantot.

79

Már úgy se' soká: mert foly a nagy készűlet.
De szárnyon egy tábor haza nem repűlhet:
A király, lám mondom, szedi,válogatja,
Mely részét vigye el, ott melyiket hagyja.
  Várakban is űl sok széllyel az országon,
Váltani azt fel kell ki nemes, jobb-ágon,
Rakni be zsoldost, vagy maga katonáját,
Ha nemes önkint nem szolgálja királyát.

80

Teszi tehát hírré Laczfi a táborban:
Ki akar hűségből maradni Nápolyban?
S csuda ez! nincs több szó fekete halálról,
Csak a magyar névről, s a derék királyról.
  „Egy halállal" mondák „tartozunk mindnyájan:
Akar itt talál meg, akar otthon várjam!"
Fele is, vagy több, a Laczfi-Apor hadnak
- A zúgolódók - most versengve maradnak.

81

Kit Lajos is hallván, örvende felettébb,
Hogy szereti ujra, mint másszor, ez a nép;
De nem fogadá el maradását annak,
Kinek otthon nője, gyermekei vannak.
  Mikor ez mind megvolt, indítá a tábort,
Megtaposá egyszer hadaival Nápolyt,
Onnan ereszkedvést Róma felé hajta,
Nápolyban az Endrét; Endre helyett, hagyta.

82

Hát, mikor odaért Róma közelébe;
Két mérföldnyire már jönnek ki elébe:
A *tribún*, ki ismét jutott hatalomra,[122]
A Tanács, özön nép, s fogadák hódolva.
  Odabenn harangok, *evvivá*-k zúgának,
Nevezzék őt Nagynak és „Róma urának",
Szállásra vivék egy pompás palotába,
Kit úgy is üresen hagyott volt a pápa.

83

Gyászhirt legelébb ott hoza egy követje,
Anyja Budáról azt, Erzsébet küldötte:

[122] „Tribunus cum Romanis potioribus" mondja krónikánk. Higyjük el neki, s ne tudjuk e percben, hogy Rienzi csak jóval később tért vissza Rómába. A. J.

Hogy csecsemő Károly nincs már a világon,
Temetését várja régi Vizsegrádon.
  Elbúsulta magát Lajos igen rajta,
Mihelyt egyedül volt, nagyokat sohajta:
„Így az egész bosszúm véres buborék volt,
Elpattana; most már helye - csak egy vérfolt!”

84

Más követi aztán érkezének vissza,
Kikre a Johanna elleni pört bízta,
Hogy azt Avinyonban újra fölvetessék,
Pápával a gyilkost, újra-itéltessék.
  Ezek azt hozák; hogy pápa feloldotta:
‚Meg vala bűvölve, mit csinál, nem tudta,
Háromszázezer jó aranyat hát adjon
Johanna Lajosnak; - országa maradjon’.

85

S Johanna követi jöttek is valóban,
Háromezer aranyt hozva foglalóban:
„Se háromszázezer aranya, se három
Nem kell: öcsém vérét nem adom el áron!”
  Szólt a király, és ment Péter-búcsujára,
Aranyát négyezret teve ott oltárra;
S még aznap üzent is Laczfinak, Endrének:
Hozza maradványát utána sergének.

86

De mi Lajos királyt lassan ne kövessük:
Gondolat egy szemfény: Budára mi vessük,
Hol Toldit az anyja (hírt kapva levélben)
Várja szegény, s fél hogy meghal örömében.
  Hallja, hogy az udvar készül le Segesdig
A király elébe, - de nem indul estig,
Mert a királynénak árt nappal a hőség:
Ha ki reggel indul, egy nap az elsőség.

87

„Hol van az a Segesd?... biz’ utána járok:
Nekem is van fiam, kit nehezen várok -”
S küldi öreg Bencét tudakolni mindjárt.
Bence haza térvén, azt mondja: „asz’ondják:
  Menni Fehérvárnak, le a Balatonnak;
Somogyvár felé kell: nem messze van onnat.”
„Fogj hát szaporán be!” ami, nagy csudára;
Hamar is megtörtént, úgy kis-ebéd tájra.

88

Bence szokott módon hajtana „lebtibe”,
De füleit folyvást riadás tölti be:
„Hajts, kocsis! nem tiéd sem ostor, sem a ló -”
Akarva se’ tud most lenni nagyothalló.
Így, mire az udvar, ők is odaértek;
Nép is a vidékből összegyült temérdek;
És már a toronybul lefelé kiáltják,
Hogy az elődandárt közeledni látják.

89

Erre királyné, az udvara-járókkal,
Indul ki a gyepre aranyos hintókkal;
Maga ült az elsőn s Örzsike mélázva,
Feketében, mint már leendő apáca;
Ősz érsek utána, mint képe királynak,
Azután sok hintó, nincs vége sorának;
Falusi szekér is mennyi maradt hátra,
Ki fiát, ki férjét, ki rokonát várta.

90

Mikor elnézték az elejét a hadnak,
Hát nagy tárogatók, obojok riadnak,
Zászlós kopiáktól a levegő tarka:
Maga a király lesz már ennek a magva.
Sárga lován jött is elül a seregben,
Anyja látására szive nagyot rebben;
Odaugrat mindjárt, kezeit csókolja,
Meg az ajkát, meg a csonka kezét újra.

91

Azután, hogy Örzsét vele megpillantá,
Mosolyogva csípte meg az állát, s mondá:
„Beh szép vagy ma, te bús rózsája Budának!
Mily messze kereslek, s mily közel talállak!”
Dícsérve az anyja hozzáteszi: jó is,
Amiért eljegyzé már a megváltó is.
„De nem addig van a! de nem ám, ha mondom!...
Hanem erről többet majd beszélünk otthon.”

92

Majd otthon - vagy elébb, szemmel is, az úton:
Mi lett a beszédből, akar itt megsúgom.
Megszereté bosznya fejedelem lyányát,
Neki ajánlá fel szíve adományát.
Hosszu időn boldog leve Örzsikével;

Nem is országolt már hirtelen elmével,
Hadait sem vitte kalandról kalandra:
Amit ésszel győzött, nem ereszté kardra.

93

Hanem a királyt én bocsátom előre.
Elég nekem Toldi a hátralevőre,
Kit az édes anyja vígyáz vala szörnyen,
Szeme is kaprodzott és lábbada könnyben.
Annyi ezer nép közt tán észre se' venné,
Toldi is az útját haza bízvást tenné:
De alatta Pejkó nyerit egyszer, tombol,
Vissza ösmerős hang nyihogott egy hámbol.

94

Arra tekint Miklós, - hogy ugrat is arra,
Elhiszi azt bárki az első szavamra;
Vele Anikó is, Bence is - a vendég
Őrzi csupán hátul, hogy ő idegen még.
Ott hamar az egymás nyakába hogy' estek,
Arrul ugyan képet én hiába festek,
Se', hogy szóhoz jutni nem birtak a szótul,
Mint szűk edényszájon víz ha igen tódul.

95

Kiörűlvén magát s meg újra, meg újra,
Ügyet vete most az idegen ifjúra,
S hallva fiától, hogy utitársa, régi;
Fogadá szép szóval, kezet ada néki.
Bencét is az öreg asszony megölelte,
Hogy Anikójának jól gondját viselte;
Mond apja kevélyen: „mert *én* tanítottam,
Gyenge vesszőcskémet jóra hajlítottam."

96

Toldi Anikóval anyjokhoz ülének,
Bence meg a kobzos a lovas legények,
Úgy mennek Budára mint egy menyegzőre,
A vége is az lesz, gyanítom előre;
Legalább az úton Miklós meg az anyja
Súgva beszélnek, hogy Anikó ne hallja,
Nem is ő!... kivált hogy, félútra sem érve,
Kobzosnak is jut hely az öreg szekérbe.

97

Buda már ott lévén, Toldi anyja nevet:
„Kétszer ilyen hosszú volt ez az út menet!”
Zengő citerával kinn a kapus várta,
De kapuja úgy van, mint este bezárta.
„Tedd le, csiriz, azt a cincogó micsodát:
Vagy *magam* szálljak le kapu-nyitni? - No hát! -”
Bence a kapusra az öreg így mordul,
S nézte, ha nézik-e mikor ő befordul.

98

Így Toldi, elérvén budai otthonját,
Szegre akaszthatta bujdosása gondját,
Szegre a nagy buzgányt, a paizst, az ostort,
Melyeket ő harcban még ezután is hord;
Az öreg kámzsát is pihenőbe tette,
(Oly durva daróc ez, hogy a moly sem ette):
Majd felveszi később negyven-ötven évvel,
Ha magát is már holt számba’ feledték el.

99

Anikó meg visszaalakulván nőnek,
Most látja a kobzos, kit szeretett ő meg!
Ha eddig a báb volt, most a szép pillangó,
Ha eddig szerette, most a feje bangó.
Meg is kérte rögtön s Toldiné kiadta
Gyűrüvel a gyűrü helyét változtatta;
Nem irígylé Miklós, de feszűlt a dolmány
Maga bús szerelmét ehez elgondolván.

100

S bárha Piroskáról se’ halla; se’ kérde:
Mióta Budán van, szíve sajog érte,
Hiszen azt se’ tudja, él-e, hal-e vajjon?
Bizonyost mégsem kérd, nehogy *mástól* halljon,
Hanem, ajtót húzván a szerelmes párra,
Kiosont estenden a Duna partjára,
S karját evezőnek négyszer-ötször vetve,
Átrugja magát az apáca szigetbe.

101

Ott a kolostornál kémleli, hogy’ lásson
Fel is az ablakra, be is a szűk rácson,
Ha elébe a sors - ne Piroskát hozná,
Csak egy olyan szűzet, ki hasonló hozzá.
Mind hiába! - hátra kerül, a kert megé,

Fala nem volt, csak mély, öles árok szegé;
Odabenn a fák közt Toldi megpillantott
Valami keresztet s domborodó hantot.

102

Átlépi az árkot csak kicsi ugrással,
Látja, kereszt kettő: az egyik irással,
A másikon semmi, csak Jézus betűje:
Térdre borult mindjár' az előtt, a fűre.
Mikor olvasóját rendre leolvasta,
Ábécé-betűkkel amazon olvasta
Hogy: „Ez a gyászos sír a Rozgonyi Pálé:
Ide fájt a szíve, jó leánya mellé!"

103

„Piroska!..." zuhant most körül a keresztre
Kebléhez szorítva, záporba förösztve,
Csókolta, ölelte azt a hideg szirtet,
Míg vele a nagyján valamit enyhített;
De tovább is egyre zokogott bánatja,
Mint mikor a sírást el a gyermek hagyja;
Majd szemeit törlé, s a csillagos égre
Fölnézve sokáig, így szólala végre:

104

„Tiszta vagy, *ott* is vagy! hiszem erős hittel,
Oda vársz - meggyógyítsz *boldog* szeretettel;
Addig soha e szív asszonyt ne ösmérjen:
Fogadom, s megállom, Isten úgy segéljen!"
Most kele - négy gödröt vájt neki jó kardja,
Két keze markával földjét kikaparta,
Felránta tövestül négy fiatal fűzet;
Ezek árnyékolják az apáca-szűzet.[123]

---

[123] (Az eredetiben a 104. szakasz után még ez a versszak következett; Arany a végleges szövegből kihagyta.)

A négy fűz elárvult sarjai tán élnek
Ma is, oltalmában fejdelmi személynek,
Ki, hogy e szép sziget rászálla idővel,
Beszövé nagy multját virányos jövővel,
S hagyta, hogy a környék agg fülemiléje
Éneke utolját ott elzengicsélje,
Azután hallgatva ott várja halálát;
De kövessük Toldit és a rege szálát.

105

Hogy látta-e mind ezt a kolostor népe,
Ki tudja? hisz’ ennek ötszázharminc éve;
Lehet az, hogy látták, vagy meg is ösmerték,
De megháborítni a nagy hőst nem merték.
  Amely uton jött volt, azon is ment vissza,
Piroska torát már szomorúan issza,
Piroska’ torában szerelme utóját,
Együtt az Anikó vídám kézfogóját.

106

Nagyfaluba másnap, és le Szalontára,
Készűlni Anikó nagy lakodalmára;
Új boron azt mindjár’, tudom, meg is űlik,
Meghíva reája mind, akiket illik.
  Toldi felajánlá tág palota-házát,
Nyomtatni lehetne abban, úgymond; búzát,
Mellette a szalmát felrakni kazalba:
Három vármegye is eltáncolhat abba’.

107

Csakugyan, egy napra gyűlt is a vendég, - és
Három vármegye lett: Bihar, Arad, Békés;
Ennyi csak a hívott; hát még a hivatlan:
Ki, ha szépen múlat, teheti bántatlan:
  Amelyik ellenben részeg, vagy garázda,
No! abbul a násznagy a lelket kirázza;
Toldi az a násznagy; - de ha békén hagyják,
Szótlan az asztalfőn öntözi bánatját.

108

Hitre az új párt kis templomba vezették,
Melynek Toldi adá aranyos keresztét;
Azután kezdődött lakozás, mulatság,
Hogy a menyasszonyt is rendre megugrassák.
  Majd a párnatáncnak következvén sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Keres egyet: csókért leteszi elébe,
Megforgatva kissé, *az* marad helyébe.

109

Anikó, fehérben mint egy virágos fa,
Ott forog, a vánkost feltartja magosra,
Lesi csalfa szemmel, kit hivjon? ne hivjon?
„Csókra, násznagy uram! ne csak mindig vivjon.”
  „Mondom én!” mond Toldi - „férfi kell már ennek,

Olyan asszony ez, kit jó ha sűrűn vernek -”
Csókra magát mégis, táncra is elszánta:
Halkan, öregesen, násznagyosan járta.

110

De a múlatságnak már vége szakadjon,
Toldi a háznéppel magára maradjon,
Hadd rendelje el, hogy ki hajszra, ki csára:
Anyja Nagyfaluba, ő maga Budára;
  Kobzos a várkastélyt Anikóval birja,
Nevét maga, míg él, Szalontárul irja,
Ha fiok lesz, az már György legyen és *Toldi*,
Anyjának a másik fiat is pótolni.

111

Ami úgy is történt: gyarapodott névvel
Háromszáz esztendőn át mindenik évvel,
Nem is hagyta Miklóst homályba borulni
A *Nagyfalusi és Szalontai Toldi*.
  Szolgálta királyát, - majd a fejedelmet,
Kinek én ezt írám *tört* címere mellett
Zárt sisakon s pajzson kézbe’ kivont kardú
Nagyfalusi Arany, *szalontai* hajdú.

112

Egyéb dolgairól hű Toldi Miklósnak
Nem érzem magamat énekkel adósnak,
Könyvbe’ sem olvastam, nem is tudakoztam;
Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.
  DALIÁS IDŐKről mit még barna hajjal
Kezdtem, s félbe’ hagyék küzdve kórral, bajjal.
Most mikor agg lettem, hajam is fehérül:
Ímhol a bús ének TOLDI SZERELMÉrül.

Elbeszélő költemények

AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY

1845

Oh, thou world!
Thou art indeed a melancholy jest.

Byron
Werner, Act II. sc. 1.

Első ének

Férfiat énekelek, ki sokat s nagy-messze rikoltott,
Sőt tett is valamit (kártyára kivált); ki hogy az volt
Aminek énekelem, tudniillik *férfi*, mutatja
Hátramaradt nagy kostöke, karcsú makrapipája,
Melynek szűk fenekén némán gyászolja halálát
Már élveztelenűl maradott legutóbbi bagója.

És mivel érdemlé, hogy hét tömör éneken által
Emlékét az utókor előtt örökítsed, o Múzsa?
Nemzeteket gyilkolt? vérben fürödött? vagy erővel
Foglalt földeket el, mellyek nem voltak övéi?
Vagy népszinmüvet írt, amelly a nemzeti színen
Hasra bukott? vagy a tót újságot izélte Pozsonyban?
Vagy mi világrázó fontos dolgot hoza létre,
Amely hősi nevét unokáinak adja örökbe?

Nem tett ílyeneket; nem hódított soha várost,
Víg eposzát Pesten soha meg nem *huszonötölték*[124]
Irni didascaliát[125] még szépapja sem értett,
Bukfencet sem hányt a pesti „theateren" és nem
Nyalta le a krétát papucsodról, mennyei Fánni![126]
A maradásnak volt ő kortesbajnoka: posvány
Volt, folyamok szélén, mely nemcsak hogy maga nem folyt,
Nem, hanem a folyamárt is gátlá gyors haladásban,
És ez elég érdem, neve hogy *felróva* maradjon.

Est vala; szép nyárest: beh kár hogy nem jöve költő,
(Mert én, alkony után érkezvén, csak tapogattam)
Bájaiból élvet szívandó. Balga rüpők nép
Csak hétköznapinak nézé, sőt észre se vette.
Én sem irom le, mikép csusszant le az ég karimáján

[124] Célzás a Kisfaludy-Társaság által kitűzött 25 arany jutalomra, melyet 1846-ban jelen munka nyert, nem sok dicsőséggel. Innen a kétértelmű játék. A. J.

[125] Valami Zerffy Gusztáv írogatott akkor e címen ferde aesthetikai dolgokat. A. J.

[126] Elszler Fanni, táncosnő. A. J.

A felséges nap, mivel ezt már annyi leírta
(És a nemes lelkű nap *tűrt* valamennyi leírást),
Hogy tengerbe vizet, megyegyűlésekbe tüzelni
Szalmát hordana csak, ki megint e térre vetődnék.
Annyit azonban egész bizonyossággal merek én is
Mondani, mert Trattner naptára tanúm e dologban,
Hogy hét órakor és ötven perckor nyugodott le
A ragyogó vándor, s akkor tölté ki robotját,
Mellyel szent Norbert részére adós vala, mint ezt
Szint' a naptárból láthatja, ki ért a betűkhöz.

Est vala hát. A kanász kalibája felé terelé már
A röfögő tábort, cifra adtázva hol egyik,
Hol másik karimás orrút, főleg pedig, ősi
Furcsa szokása szerint, az *urát* tisztelve szitokkal.
Jámbor földmüvelők, honi kátyúkban felakadván,
Marhabaráti doronggal[127] üték a bünös lovat ökröt,
Emlegeték Istent, Krisztust, a szenteket olykor:
Híva segédekül-é, vagy egyébért, hallgat az írás.

Ott egy öreg jobbágy ballag haza úri dologról,
Évei számát s a törvény-tiltotta botokbúl
Csak vagy húszat emelve legörnyedt háta gerincén
Ő hajdúságának egész napi úri kegyéből.
Szemközt pár süheder lovagol s a puszta felé tart,
Gondosan elrejtvén, ha fölösleg pányva, kötőfék;
S ílynemű ártatlan több eszköz volna kezöknél:
Ők, hihető, költők s - andalgani mennek az éjben.
Távol egy agg vándor siet a faluvéget elérni;
Vállán csizma, butyor; húsz éve tapasztal az isten-
Adta, keresve falut, várost kikerülve, az útban;
Sok honi bort megivott, kenyeret megevett, s *jutalomként*
Megtanulá e szót: *keszenem*... Légy büszke, Magyarhon!

Hadd ballagjanak ők; nincs semmi közöm velök. Itt jő
- Tudniillik, képzeld kegyes olvasnok, hogy ahol jő -
(Úgy hiszem e *nok*-ot itt meg fogja bocsátni Nagy Ignác,[128]
Kényszeritő szükség toldatta ki versemet ezzel)
Egy... tudom én mi? - Fején hosszú kalap, összelapúltan,
Melynek színvegye még nincs földön utánzva ecsettel;
Nagyszerü orra törekszik testét jó-tova hagyni,
A szárnyára kapott szél búgván *bősenyes* öblén;
Hosszu nyakán, amint födözetlenül ölti előre,
Szint' egy orr látszik: de nem orr (nem mondok olyasmit,
Ami valótlanság), hanem ádámcsutka, barátim.
Vállán hétszeresen galléros avult köpeny-árnyék

---

[127] Sok szó volt akkor állatkínzás elleni egyletek alakításáról. A. J.

[128] Nagy Ignác gúnyolta az igen elszaporodott -nok, -nök szóképzést. Méltán, de azóta még inkább elszaporodott. A. J.

Leng, mint mennyei lény testén amaz aetheri foszlány,
Mílyeneket Milton kialudt fényű szeme látott.
Néha egy-egy lebegő darab, úgy rémlik, lemaradt már
A köpönyegtestről, s külön útat vőn a világban,
(Kárhoztatva levén, hogy *súly nem léte* miatt fenn
Szálljon örökké mint... de gyülőletes itt a hasonlat),
Hát pedig ott függ még, valamely folt cérna-recéje
Életerős szálán, réműl az egek madarának.
Őmaga e tünemény, kétes, ha repűl-e, ha jár-e?
Nézd darulábait a fövenyúton mártogatódni:
S nem tagadod, hogy jár; nézd két fő részre hasonlott
Szárnynemü légköpenyét: repülőnek véled azonnal.
Mindegy!... célra siet, mely cél csak ama közel erdő;
A közel erdőben pedig isten-verte vityilló.

Bent a vityillóban beteges mécs pisla sugári
Oszlatják a homályt s növelik. Hajdanta köcsög volt
E szomorú fénytár, s eltörve *pokolra* hajítá[129]
Asszonya, hol valamennyi cserép s gonosz ember együtt van.
Hogy jöve vissza megint? nem bírtam akadni nyomára.
Lepkék búnak elő, s botorúl a lángba csapódnak;
Mintha biz' ők is *ama* nagy nemzet honszabadító
Hősei volnának, mely messzeragyogni epedvén,
Még folyvást idegen fénynél pörzsölgeti szárnyát,
S nem hiszi, hogy csillvágya utóbb éltébe kerüljön.
Túl a világon (azaz, nem túl e *földi* világon,
Csak túl a mécsen, mellyet mondhatni világnak,
Mint a szabó hölgyét „nagysám"-nak), túl *e* világon
Sápadoz egy félarc, - fele vagy nincs meg, vagy a mécsfény
Hozzá nem férhet (lessünk rá, majd kiviláglik);
A félarc közepén egy szem sandalgat a mécsre,
Egy kar alább... egy kéz... Örömest írnám le, de a mit
Nem látok, hogyan írjam az Isten drága kegyéért?!
Hisz nem azért vagyok én költő, hogy rendre hazudjam,
Mit soha nem láttam, sőt még említni se hallék.
Na, de szerencse hogy éjszaka is *hall* a füles ember
(Boldogok a fülesek), máskép megakadna az ének
Torkomon, és egy szót sem tudnék mondani többet.

„Asszonyom", és e szót, meg a többit, végire jártam,
Egy csak imént besuhant nagy fekete macska beszélé,
Csillogván szeme, mint tündöklő nemzeti gombok
A daliás frakknak hideg ellen célszerü farkán.
A félarc pedig e megszólításra negyeddel
Szélesedék, másik szemet is mutatott, de hiába!
Bár az olajmécsben maga Isten napja fürödnék:

[129] Közmondás, hogy a pokolban sok cserép van, mert minden asszony oda dobja eltört edényét, mondván: Eredj a pokolba! A. J.

Annak súgárit sem verné vissza ez a szem.
„Asszonyom”, így a jövény - „hegyet és völgyet befutottam,
Tért, ligetet, rónát, tüskét megjártam ez estvén,
Minden makkupakot kikutattam, felborogattam
Minden fűlevelet, megfurdácsoltam a patkány-
És gözü-vermeket; el-kizavartam szűk oduikból
Még a darázsokat is; hova szellő nem juta régen,
Én oda férkőztem, titkok titkába hatottam,
Sőt ami több - ki ne adj ám rajtam - még a királyi
Városok írati[130] közt is meghajtottam a hérót,
Kit lelkemre kötél, de nyomába sehogy se jöhettem.
Már kétségbe esém, lesütött fővel haza tértem:
Itt is, amott is egér szökdelt föl előttem az úton
S út mellett, de szemem rájok sem vetve, haladtam,
Búsan, aléltan, mint a deresről felszabadult rab.
Egyszer a sík közepén neszt hallok: ha! oda nézek:
Hát ördögszekeret korbácsol a szíken az alszél;
Semmi!... tovább haladok; másik nesz; nézek a tájra:
Hát - *Hábor*, garaboncás férjed, lépked az úton.
(A háromnegyed arc ecetesbbé lőn e szavaknál.)
Hadd menjen! morogám. Harmadszor nesz; no... ha most nem...
Három a tánc... pszt! csitt! Közelebb közelebb a nesz: ember-
Lábdobogás... emberhang (itt kerekebb lesz az egy szem
A félarc mezején)! - ő az, *Rák Bende*, a *q-i*
Tisztujitás hőse, a sors-üldözte vitéz, tíz
Társaival, kiket a választás harca hazátlan
Bujdoklásra vetett. Hova mennek? honkeresők-e,
Vagy csak sírkeresők? ők tudják; meglehet ők sem.”

Így az öreg cica-kém. Armída pedig (*nota bene*:
Ez neve a három-negyed arcú, félszemü lénynek)
Szítván mécse belét, tüzelője megől, - mivel ott ült, -
Fölszedi mind fele-más tagait, s biccentve nehányat:
„Menj szaporán”, úgymond „öltözd fel nappali bőröd;
Vén bánya képében hídd őket ez éji tanyára;
El ne maradjon egy is, mert *jó* ügy bajnoki voltak.
Ámde siess, nehógy a garaboncás kóbori Hábor
Körme közé jusson Rák Bende a vésztele síkon,
Mert tudom, élete sem biztos Hábor közelében.”

Szóla; de a cica már halad és nem hallja beszédét.
Szép Armída pedig (verspótlani tettem a *szép* szót)
Ott űl gondolatokban a padkán. Égi szerencse,
Hogy nem olyan költő körmére került, ki veséket
Vizsgál, gondolatot felfűz csős paprika módra,
Mert kifecsegné most, mit gondol, az árva, magában.
Nyílik azonban az ajtót képviselő hara-pokróc,

---

[130] Sok szó volt akkor a lapokban ezek rendetlen állapotáról. A. J.

S a már ismeretes kalap, és orr, és köpeny és nyak
Szép renddel benyomúl, hozván friss barna sötétet
Nagy boszuságaul a már aszkóros belü mécsnek.
A negyed és fél arc pedig e látványra haraggal
Elfordul s egyebet nem látni öregszerü kontynál,
Melyre varázs Hábor, - mert ő vala - retteneteskép
Felbőszülve, szilaj nyelvel szaporázza beszédét:

„Büszke, dacos némber, nem jöttem kérni kegyelmet"
- És leüté botját a süppedező szobaföldbe;
A bot azonnal, mint legtisztább fényü szövétnek,
Lángba borult s háttérbe nyomá a köznapi mécset.
Most Hábornak egész nagyságos idomja kitűnék:
Halvány arc, busa homlok, erős feketéjü szemöldök,
Kancsal bár, de azért égő szemek árnyas üregben,
Negyvennyolc foku szöglet alatt hajlott hegyes ormány,
Félig nyilt ajakok, gyönyörű fogak, állra simúló
Kurta szakáll, nagy nyakbötyök (au jaj nyelvem!), előre
Hajlott váll, de azért ép, domboru mell; beapadt has,
Hosszú póklábak, még hosszabbakra telendők
Hogyha, csak egyszer bár, sikerülne kinyujtnia térdben.
Illyen volt Hábor, s tenyerét teregetve szünetlen
Öblögető hangon folytatta beszédit a kontyhoz:

„Büszke, dacos némber, nem jöttem kérni kegyelmet,
Fordítsd bár a pokolra gyalázatos arcod előttem,
Mindegy. Megvetlek, nyomorú. Azt gondolod, úgy-e,
Hogy mutatott haragod megijeszt, és térdre borúlok,
Mint ezt tenni gyakorta (pirúlok mondani) gyáva
S gyönge valék!" - Köhögött, s nem tudta kihúzni a verset.
Kontyfordúlás[131] lőn azalatt; Armída felállott:
Mintha magasb termet, kerekebb arc, gömbölyüebb kar,
Mintha hibátlanabb tagok - ámbár távol a széptől -
Volnának (vagy a mécs hazudott, vagy most a szövétnek
Füllent, én igazán írtam le, biz' isten! előbb is);
Még folyvást halavány s keserű ugyan arca, de benne
Van valamely magasabb, valamely nem-földi kinyomva.
Egy szeme bő könyeket hullat, sok volna kilencnek,
Ajka remeg s felelet készül kiszületni nyilásán,
Tán felel is, ha varázs Hábor köhögése tovább tart,
Mostan azonban övé volt a szó s nem honi gyűlés
Szónoka volt, kit félbe szakítani volna dicsőség.

„Nyolc szomorú század szenny-szégyene ül nevemen már,"
(Szép sziszegőn sziszegé) „nyolc század tarta rabodként
Fogva, leverve, örök mámorban, zsibbadozásban.

---

[131] Ez a fordulások legújabb neme. A *bakfordulás* szintoly régi, mint a *baklövés*. A *rákfordulás*, minden kórjeleivel, mostanában kezd mutatkozni honunkban. Azt mondják, az 1840. évi hongyűlésen *Pálfordulás* is adta elő magát. A. J.

Kényed bábja valék; elfojtád életerőmet;
Nagyra törő lelkem törpévé vált öled ágyán,
Átok rád e soká tartott puha korcsosodásért!”
(Itt Armída előbb nyílt ajkait összeszorítá
Kiskorig, és azután még esdekelőbb leve arca)
„A legutóbbi - talán negyven vagy negyvenöt - évben
Ébredezék olykor, mind jobban, húzamosabban;
Azt látám, hogy a régiben üdvöt nem lel az ember,
Hogy kijavíthatlan romot foltozni botorság:
Pályám nyílt; haladék a korral, az emberi nemmel.
És tán célomat érem azóta, ha léptim elébe
Mindenhol, te gonosz, nem hánysz akadályt, ha örökké
Lábam alatt te nem ássz vermet, hogy orozva megejthess.
Tudd meg azért: az idő eljött, hogy az élet utában
Összetalálkoznunk egyikünknek vesztire szolgál.
Elváltunk: te az éjszaki, én a déli sarokhoz
Vonszódunk, s az erő, mely képes volna egyítni,
Nem fogan e kimerült természet anyátlan ölében.”

Hábor menni akart. Armída pedig zokogás közt
Megfogván köpenyét (vagy csak megfogni mutatván,
Mert bele süppedezik vala mindenik ujja különben):
„Hábor, o kedves férj” kesereg, „honnét e hasonlás?
Honnét e haragos viselet, szilaj átok, irántam?
Ó válj el, csak előbb rontsd szét ez unalmas öröklét
Láncait és ölj meg, hogy mint a boldog halandók
Nyughassam le a rám átkul mért végtelen évsort.”

Úgy tőn, mintha tovább nem tudna beszélni. Aléltan
Kezde hanyatlani a padkára, de hajh, - ki csodálná? -
Tenger bánata közt, egy szemmel, jól kiszemelni
Nem tudván az üléshelyet (épen egy ujjnyi hibázott)
Szépen a földre csücsült. Darabig várá, ha repűl-e
Őt felölelni a férj; de ügyet sem vetve nejére,
Mennydörögő hangon Hábor folytatja beszédét:

„Hagyd a képmutatást; kitanultam minden eféle
Női fogásaidat, sokszor volt látni szerencsém;
És mint *nincsen erőd*, hogy előttem már deli hölggyé
Változzál, pedig azt tehetéd máskor s *teheted most*
Mások előtt: úgy hasztalanúl van fáradozásod,
Hogy hűségedet elhihetővé tégyed előttem.
Mit? vagy nem tudom én, mit nem követél el örökké
Csúffá tenni, megejteni elvem, meghidegítni
A honnak fiait - de kivált lyánykáit - iránta?
Nem te valál-e, ki szétküldéd látatlan alakban
Bőjti boszorkányid, hogy rángassák a beretvát
Elvrokonim keziben; vagdaltassák be azokkal
Arcaikat s töltsék el örökre beretva-iszonnyal;
Hogy radikálok bár, - irtók egyebet gyökerestűl -
Hagyjank őserdőt növekedni goromba szakállból?

Vagy tán nem tudom én, hogy Q. megye legközelebbi
Tisztújításán vezetéd látatlan alakban
A *maradó* pártot; tüzeléd Rák Bende halandót
S a több cinkosokat, kik durva dorongot emeltek
A sebesen *haladás* szentséges zászlaja ellen?
Phúj.....

Jegyzés. Ez a sor szebb volt a többi soroknál,
Mert kiki gondolhat vereset vagy zöldet alatta;
A garaboncásnak pedig adtunk untig időt, hogy
Fúja ki kénye szerint nagy méltóságu haragját.

Szép Armída felállt vala eközben, s ama zsémbes
Női sajátságos tagütéssel, melyben a körmök
Szüntelen a férjnek szeme tájékára vonulnak,
Csattoga-pattoga vissza szelídíthetlen urára:
„Üssön a menny köve hát: lepjen meg bélpokol és rüh,
Fújjon el a fölszél köpenyeddel, vázkalapoddal,
Költsön örökléted minden félperce szivedben
Vágyak myriadát, mikből soha egy be ne teljék;
Légy szomjas, de a tej változzék ömleteg ónná
És a tejes köcsögök kaponyákká durva kezedben!
Bendét hányni nekem! tudod-é, hogy Bende ma nálam
Ha, ha, ha! nálam lesz s fittyet vetek orrod elébe?
Menj, takarodjál; undorodom rád nézni, különben
Sem vala szándékom teveled nyomorogni sokáig.
Rút vagyok? emlegeted: rút én csak előtted, egyébnek
Bájkecsü hölgy vagyok én, s mit gondolok én veled akkor?
Menj el, válj el örökre; ha több kell: vessz el örökre!”

Így csattogta le szép Armída e klasszikus átkot,
Mellyen a jó Hábor megháborodék iszonyúan
S kapva tüzes botját kirohant szörnyű haladással.
Künn e varázsbottal, mint quondam Juppiter isten,
Villámot kanyarít a sötétes nyúgoti égen,
Arra nagyot trüsszent, melytől, bogarak mi, remegnénk
És mennydörgésnek hinnők; kiröpíti nyakából
Vészjósló köpenyét, amelynek utódi maiglan
Föllеghajtóknak mondatnak köznapi nyelven.
Őmaga, mint a Kazinczy *röpűlő strucca*, vagy a fenn
Említett ördögszekerek, kotródik az erdőn:
Balja köpenyt csóvál, jobbjával rázza kegyetlen
A lobogó fáklyát s majd-majd meggyujtja kalapját.
Támad erős tüdejű szél, hős radikáli modorban,
Mert gyökerestül tépi a fákat az ősi cseresből,
Bömböl egész erdő fene korbácsának alatta
S mint a növendék, kin tanitóink sort *hegedűlni*
Már neki gyűrkőztek, két-rét hajol, ah de hiában!
A rámért keserű poharat kikerűlnie nincs mód.
A fölleg pedig erre, miként nagy sáskasereg, jő
Éjszak, dél, kelet és nyúgotról, minden irányban:

Némellyik nem akarva elejt egy-két szem esőt is,
Mellyet a szél száz részre szakít, mielőtt lepotyogna.
Reszket a természet: szalad a föld férge likába;
Apró fénybogarak remegő ujjakkal eloltják
Mécseiket; fut a gyík szemhunyvást és a világért
Sem bátorkodnék kitekinteni a mohos ajtón.
Még a vitéz nyúl is beinal, hova nem hat a villám
Fénye, kaján tüskék tizedelvén háta gerincén
Szőrét és bőrét. Riada bagoly is kopasz ágról,
Hol mélyen fontolgata, őrködvén tefölötted
Ó haza! (*egyszersmind* - egeret lesvén az avarból).

Hall Armída belűl; Hábornak hallja haragját
És Rák Bende legott felvillan eszének előtte:
Hajh, most sík közepén szoritá e rettenetes vész,
Hogy boldogtalanúl el-szétszórnája csapatját.
Egy pár lánc-szeme még e gondolatának eléggé
Össze se volt forradva, midőn egy görbe banyácska
Lelke-szakadva bejő, szólván: „Armída királynőm,
Bende veszélyben van; garaboncás férjed a síkon
Rettenetes szélvészt támaszta; lehetlen előle
Megmenekűlnie most; magam is csak alig szabadúlék."

Melyre varázs Armída parancsol a hű szobalánynak:
„Orsola, hídd hamar asszonyimat; változzatok ékes
Tündérhölgyekké, s készítsetek oly lakomát, mint
Nászom százados ünnepein készíteni szoktok."

Azzal a tündérnő veszi mécsét a szenelőről,
És szájába vevén háromszor a füsthegyü lángot,
Annyiszor engedi azt kilövelni üvegszerü orrán.
S oh csoda! - távozzál te kicsinyhitü - oh csoda látvány!
Nem hinném, ha magam nem láttam volna szememmel:
Így pedig oly bizonyos, mint hogy halad a nap az égen,
Hogy lapos a tele hold mint tányér s ráteregette
Dávid kapcáit, szikkadni az éjjeli szélben;
Hogy Kanaán ez a hon, tejméz foly a kún pocsolyákban
A *Karajánosban*,[132] mit lát a vak is, csak akarja; -
Ím maga változik át tündér Armída csodásan
Bűvös fényü, merész lobogású fáklyavilággá.
A mécsesre röpül legelőbb s leszakítva hajából
Egy ragyogó fürtöt, kóc üstökihez köti annak;
Majd kilebeg, kissé pörzsölvén a vice-ajtót;
Künn megnyergeli a szeleket (nyergét ugyan én nem
Láttam: férfi nyereg, vagy némberi volt-e, *quid ad rem?*),
S mint mikor a csillag, fél lábán állni megúnván
(Nem lévén nekitörve talán magyar iskolaporban),

[132] A nagykunok azt tartják, hogy minden Jánosok közt leggonoszabb ezen Kara János, azért bosszúságokban, Kara Jankónak nevezik. A. J.

Úgy, hollandi modorban, korcsolya-futni megindúl
A kisikált égen: Armída halad rohanólag
S most, egyszer legalább, teszi elvét tisztes *utolvvá*.[133]

Orsola gazdasszony pedig ottbenn újra felölti
Tisztes macska-mezét, és a kunyhó tetejére
Felmászván, elkezd kormáuzni fogat csikaróan;
Melyre amonnan-eminnen jőnek az éji boszorkák
Állat-alakban, mint: macskák, kakasok, huhu-baglyok,
Kígyók és tekenős békák, otromba varangyok,
Loncsos ebek, *lorgnette*-viselő, betü-ölte vakandok,
Farkasok és rókák; minden vallásbeli varjak
S több-efféle vadak, szelidek. Kiket Orsola néne
Rangszerüen fogad el venyigés födelének alatta,
Mint majd mindeneket lebeszél a krónika később.

Brr! dörögés-morogás, recsegés-ropogás morajával,
Nagy zuhogás, robogás, locsogás, fecsegés, kopogás közt
Zajg villám, zivatar bérc, szikladarab, koros erdő,
Záporeső, rohamár, terepély posvány, zuham és jég;
Folyvást árad a szél, nagy messze kiönt a lapályra
És dühösen szalad ott tekeres hullámival; olykor
Örvénnyé sodorul, de megint kisimúl s tova nyargal,
Itt is amott is ölő villámtól fúrva keresztül.
Lenn, a vihar fenekén, feketéllik az éji homályban
Öt-hat alak, kiket a zivatar *gerebel* szigorúan:
Mozganak ők? vagy a szél mozgatja? de nem, hiszen a szél
Ellenirányban omol s szemöket csapdossa be szúrós
Záporcsöppekkel. No ez a hős Bende csapatja.

„Hajh de veszett egy idő!" mond Bende, ki a csapat élén
Védelmül hátát neki támasztá a viharnak,
Míg a szilaj légár pattogtata bő köpenyének
Könnyű szárnyaival, hajtván szaladékony elődét:
„Hajh be veszett egy idő. Örömestebb üstökölödzném
Háromezer haragos kortessel, mint e viharral:
Mert azokat szóval, lármában holmi jelekkel,
Meg lehet engesztelni; de ez, ha kiáltozok, ordít;
És ha jelet mutatok, tüstént kicsikarja kezemből."
E szép mondat azonban ez egyszer nem nyere tapsot,
Nem kapa helybehagyó kacagást, mert a vihar árja
Oly sebesen ragadá el a bajtársak füle mellett,
Hogy csak egyik-másik töredék szó vethete horgonyt.
Hajh, de nem úgy a szél. Neki szóig hallani kellett,
Mert boszusan megiramlék, s hátba löké vala Bendét,

---

[133] Utolv: teszi azt, midőn valaki először megtesz valamit s azután gondolkozik rajta: mi okból cselekedte? Eset rá tömérdek, kivált honunkban. S minthogy ez eszme kifejezésére a latin nyelv is szűk: bátor vagyok egy új szót gyártani s azt a tudás világra rákötni: postcipium. A latin nyelv, mint haj, köröm stb., halál után is nő. A.J.

Hogy feje görbe karéjt írván, nagy termete hosszant
Földre terült, s jól járt, hogy sárba esék feje, máskép
Nincsen erő, mely megmenthetné orr-betöréstől.
Társi közől kettő ugyanollyan sorsra jutott; egy
Költőt, két kártyást szárnyára kapott a *zimankó*.
Bende pedig, miután kiköpé a sárt, s ahoz illő
Szitkokat, óvatosan kiszedé tagait, köpenyéhez
Megtörülé arcát, kezeit, s szétnéze az éjben:
Egyszinü ez, nincs benne kesely folt, nincs feketébb árny.
„Hollá! hó!" kiabál; „ki van itt? hol vagytok?" - „A sárban"
Válaszol ott mindjárt mellette vadúl egy erős hang,
Rá pedig a' villám harsogva leüt; köve mélyen
Fúrja magát, a' tó közepén (lesodorva magával
Egy zöld pantalonos békát is) földbe, hová hét
Évig mind lefelé megyen és hétig föl, a tónak
Már addig közerőn kiapasztandó fenekére,
Hogy majd ott a paraszt meglelje a gyógyerejű kőt.
Mostan azonban nem köve kellett Bende vitéznek,
Fényire volt szükség, s ennél meglátta baráti
Kettőjét, csak alig tápászkodvákat iszapból.
Hát a többi? hiszen tizenegyen voltak az estve.

„Hej, fickók, magyarok! hova vesztetek e zivatarban?
Eltévedtetek-é, vagy a szél fútt vissza megyénkbe?
Bajtársak! *Nyakaló! Maradossy!* holla, barátim!
Erre, csak erre felénk; ide *Olmody, Holnapi, Szűzváll!*
Nem hallják; ez a szél, ez az orkán elveri a szót.
Tyúkody! párthiveim; fiaim: *Nemadózy, Doronghy*;
A föld nyelt-e be, vagy szétáztatok úti göröngyként?
Jertek elő, várunk. Ordítson az ördög hiában:
Jobban bömböl ez a vész, mint a pesti dalárda."

Még csak alig végzé, mikor a távolban, előre,
Hátrafelé, bal-, jobbkeze táján s minden irányban,
Hallik a *Bende, jer erre, ne arra, elő, ide*, szózat,
A *halló!* a *hahó!* meg az ördög tudja: mifélék.
Mit tegyen ilyenkor? mely tájra irányzza menését?
„Jertek elő ti," kiált, „jobb lesz idegyűlni rakásra."
Nem hajt rá egyik is, sőt még távoznak a hangok.
Egy, mely legközelebb hallék, tisztán hata hozzá:
„Itt menedékhely van." - Röviden tanakodva magok közt
A három hazamentő indul, honnan a hang jött,
És egyszerre lezuppan egy árok mély fenekére.
Táblabirói kacaj hahotáz rá a menedékből."

Nem juta, hajh, lágy sors bajtársainak se, hanemha
Lágynak mondani a pocsolyát, melyben heverésznek.
Említők, hogy a szél hordott el hármat; e három,
Tyúkody, Holnapy és Nyakaló, nem akarva nyakalták

A *liberális*[134] tó gyűlölt vizeit, habarékát.
Olmody és Szűzváll, elvöknek hű követői,
Elmaradának előbb, de azért nagy lelki eréllyel
Furdalták a mocsárt lábaikkal váltogatóan,
S itt betelék: *lassan haladással messzire menni*;
Mert félóra alatt húsz rőfnyire érték ezúttal.
Ott Szűzváll az elűl siető társát nyakonütvén
(Olmody úgy érzé) és Olmody visszapofozván:
„Mit pofozasz te bolond?" mond Szűzváll. „Én-e barátom?"
Válaszol Olmody, „nemde nyakon vágtál-e?" - „Ki? én nem;
Vágna nyakon az a kő, mely ott kényére cikázik."
Szóváltás, azután *perelés* lőn: vagy magyarabbúl
Mondva ki: *osztoztak* (szép nemzeti bélyeg ez a szó
És az aviticitás lelkét fönntartja örökké;)
Végre birokra, türökre, marokra, ökölre kerültek,
És miután egymást egy szík szamukába[135] teríték.
Ernyedvén keveset, hűlvén is a hűs fürödőben,
Szétváltak. Kacagás hangzék a vizes levegőben.

Hű Maradossy pedig, beteg orrát féltve a széltől,
Oldalvást haladott, (ez is új neme a haladásnak!)
Ment szaporán, csakhogy célt vesztett, és mire észre
Vette magát, egyedűl állott a goromba viharban.
Megfordulva körülnézett: Hova térjen az árva?
Erre sötét és arra sötét, mindenhol a földön.
Hirtelen egy halvány fénysúgár tűne szemébe.
„Ott embert lelek" így gondolja: megindul a tájra;
Locs-pocs lába alatt: „mind semmi! megáztam ugyis már"
S bízva tovább gázol. Már nincsen messze a céltól;
Zsombikon életölő ugrások közt tova lépked.
Hajh, de a fény eltűnt! lebegő posványi lidérc volt,
És a vitéz áll kétesen, áll zavarodtan a nád közt,
Mígnem egy ármányos szél búgva felökleli onnan,
És nyakaig lezuhan nádtorsos tó fenekére -
Rá hasonúl kacagás hallatszik az éji viharból.

Hát Nemadózy? Doronghy? ezek bezzeg megadóztak:
Őket is egy csalhang nagy messzi vezette. Hasonló
Volt pedig e csalhang a vezérnek sásnemü metszős
Hangjához, mellyet rekedés soha nem tompított.
Hajh, de mi állandó e vén, hebehurgya világban?
Vármegye-végzéskint, repülő szappanbuborékkint
Változik itt minden: pénz, szín, köpenyeg, divat és toll;
Úti göröngyünkből, amely makacsul veti hátát
A tens úr hájas s az oláh böjtös kerekének,

---

[134] Magyarhon tavai a rakoncátlanságig liberálisok. A. J.

[135] Szamukák: himlőhelyek szík-kanaánaink nap-égette arcain, melyekben a fű biztos menedéket talál a beretváló kasza ellen.

Pár nap alatt válik csoda mélységű tapadó sár.
Íme a hang is, mely csalogatta Doronghy urat s Co.
Mint bika kezd bömbölni, megettök, előttük, utánok,
„Szembe, ha ördög is!” így biztatkoznak de sötétben
Nem látják hova kell, iramodnak mindazonáltal,
Ellenutat vesznek, hallják bömbölni megettök
A villás szultánt, de ha már futnak, minek újra
Megfordulni? tehát nyargalnak, mígnem inok le-
Tágulván tetemes zuhanással hullanak össze,
Testökből vetvén a kereszt-ösvényre keresztet.
A kacagás itt is hallatszik az ég morajával.

Elcsilapult a vihar. Csend lőn, mint zajtele vásár
Múltával nem igen kövezett utcáin az ősi
Debrecen áruterének, melyre sötét-komolyan néz
Távolból csak imént *koldult* emléke *Vitéznek*.
És, mint emberi szenvedelem fene zápora szüntén,
Hull szakadott felhő foszlányaiból felüdítő
Harmat alakjában bánatnak csöndes esője:
Hábor is, eltelvén boszujával, fölheverűl egy
Föllegnek ruganyos pamlaghátára, nyugalmas
Komforttal letekint dühe tízenegy áldozatára
Amint szertebolyongnak alant, nem tudva mi tájra
Kelljen venniök útjokat, és hol lelni föl egymást;
Majd sarkantyut ad a föllegnek s Mátratetőre
Szállva, szelíd ágyat vettet dagadó ködök enyhe
Vánkosiból felhőlaki tátosival s pihen ottan.

Most Armída fehér ragyogással, mint az *Irásban*
A napot öltözetűl testére füzött csodanémber,[136]
(Hajh be sok asszony van, ki hasonló fényre sóvárog!)
All a puszta mezőn. Látják: Rák Bende legelsőbb,
Aztán szertezilált bajtársai messze *kotúkból*,[137]
S azt hívén egyaránt, valamely tensúri majorház
Ablakiból csillog le az isten-küldte vezérfény:
Arra megindulnak s nagy testtöreménynek utána
Annyira lábolnak, hogy meghallják a kiáltást,
Mellyet kölcsönösen, csak *puffra*[138] bocsátni reméltek
A levegő égnek hangszállító kebelébe.
Összetalálkoznak néhány perc mulva egészen,
S míg a kiállt bajokat röviden lebeszélik, eléggé
Megborsolva beszédeiket belföldi szitokkal,
Fény-Armída tovább vonul és csalogatja vitézit.

---

[136] Apokalypsis. A. J.

[137] Kotú; ebből lett a német Koth; mi bizonysága annak, hogy a kotu magyar eredetű és azért itt a leghonosabb. A. J.

[138] Puff. Alább meg fogja látni a kegyes olvasó, hogy mind a puff, mind a puff, sőt még a pöff is, becsületes nemzeti kifejezések. A. J.

Őt követik darabig, de midőn látják, hogy a fénypont
Nincs közelebb mint volt, keserű kétely kel agyukban;
Némellyik javasolja: feküdjenek ott le helyökben;
Más, hogy menjenek, ám ne kövessék a vezető fényt,
Mert posványba vezet, mint őt is imént odacsalta;
Bende azonban, bár maga volt egy vélekedésen,
Úgy mondá ki a szótöbbséget, hogy noha némely
Társai nyúlszivüek, gyávák és semmirekellők,
Ő megy elűl, s hiszi hogy követendi a többi legénység.
Úgy lett. Bende után mentek, mint ebfejü birkák
A kos után, s hosszút gyalogolva elértek egy erdő
Lábához, venyigés födelű kalibához az erdőn,
És megörűlének szívvídító örüléssel.

Második ének

Orsola néne, mihelyt a boszorkányok teleszámmal
Összegyülének, előbb maga válván ünnepi hölggyé,
Inte a többeknek s azok is mindannyi leánnyá
Formálódtanak át. A szegény lak belseje szintén
Messze kitágasodott, fala mint hólyag kifeszülvén.
A szobaföld kirakott padolattá lőn alakítva,
Melyre nehány tündér hoza mindenféle filigrán
Bútorokat Pestről, a kiállítás teremből:
Úgyis azok, *honiak* lévén, ott vesznek örökre
S bécsi gyalúforgács eszi a pénzt árva hazánkból.
Majd elkülde a hű szobalyány asztalnemüért is
(Asszonya úgy akará, hogy aranyra-ezüstre terítsen);
Ám ezt már nehezebb vala kapni; bejártak akárhány
Úri pohárszéket, de csak a *steingut* vala otthon,
Mígnem végre zsidózálogházhoz folyamodtak,
S ott sikerült az egész rakodást megtenniök egy helyt.
Másokat ételekért küldött mágnási *credenz*be
(Mert *csak* máshoniak kellettek); hoztak is onnan
Kókuszt és ananászt, zöld békát, tengeri rákot,
Tápláló csiga és biga ezreit, ócska heringet,
Izes sardellát, mérföldre nyuló makarónit
S több stb-eket, miket ördög tud lenevezni.
Még a pimasz tormát is Bécsbe vitette, hol abból
Krént nemesítének s úgy hozták vissza, reszelten.
Mind külföldiek a borok is, mert féltek a honból
Szedni, nagyon tudván mily ritka magyar boraink közt,
Mely szüzi épségét még tisztán élvezi, mellyen
Ostoba nyervágynak még *experimentuma* nincsen.
És hogy semmi hiány ne legyen, felküld vala Pestre
Étlapokért (maga nem nyomatott, mert már lefeküdtek
Cenzor urak, s a nyomda tudá hogy mit tehet és nem);
Hoztak is étlapokat fölül írva kövér: HONI ÉTLAP,
(Speis-zettel) Levesek (Suppen) Brodsuppe, und Gersten-

Suppe, und so weiter... vagy, uram jeminé, mi beszéd ez!
Hisz magyarúl írnék, magyar étlapot énekelek most!
Semmi no!... Rendin a ház: tele Boldog Arábia (Páris)
Illatival s a paraszt levegő kiszorítva belőle.
Nemzeti színházunk gáztartóját is ugyancsak
Meglopták e gonosz tündérek (azóta van ottan
Vaksi homály), s azzal gyújtának ezerkaru fénytárt.
Szó mint száz: telegyűlt komforttal a néhai kunyhó.

Bende belép. Nem ijed meg az úgy, ki magyarhoni költőt
Álmában meglátogatandó, rányit egyikre,
És pompás butorok, szőnyegnemü ötlenek ott fel,
Szú-labyrinthok, üres szekrény, beteg ágytakarók helyt.
Meghökkent a vitéz, s már elve szerinti menéssel
Hátrafelé lépett, mikor egy tünemény mosolyogva
Inte felé, tünemény, mondhatlan kellemü bájhölgy.
„Útas, akárki vagy" így zengett énekszerü hangja
A hölgynek, „lakomat ne kerüld, ez béke tanyája,
Ételedűl kenyeret nyujt asztalom; édes itallal
Olthatod itt szomjad s kipihenve mehetsz tova reggel.
Társaid is vannak? mind jőjetek: itt valamicske
Van még a megavult magyaros vendégszeretetből."
Melyre vitézlő Bende lovag nagy szívbeli kéjjel
Válaszol: „Ó deli hölgy, istennő, mennyei szellem,
Vagy mi nevet leljek, hogy bántalmadra ne légyen,
Nem méltó nyomorúlt csapatunk magas úri kegyedre.
Úgy tetszett kivül: e hajlék csak pusztai gunyhó,
Semmi egyéb, s mi vihar-zaklatta szegény nemes ifjak
(A nemes úti-levél[139] bár ázva kicsint, ehol itt van,
Még egy hónapig áll, azután mást válthat az ember)
Kényteleníttettünk szikkadtabb helyre vonúlni.
Ó magas istennő, deli hölgyek hölgye, bocsás meg,
Hogy rút-piszkosan és pacuhán jelenünk meg előtted.
Ím bajuszom, hajam a sártól díszetlenül össze-
Csapzottak; könyököm, térdim kifeszülnek a mezből,
Csizmám talpa levált, köpenyem félig csupa *kastos*,[140]
Társaim is rondák, mint a tintába fürösztött
Házi legyek, cudarok, mint ághegyről szakadott váz."

Szóla; varázs Armída pedig nagy drága mosollyal
Nyújtva fehér jobbját a vezérnek kéjteli csókra,
Tüsténi langy feredőt rendelt tündérei által
A tizenegy hősnek tizenegy tündéri szobába;
Bendének legelűl, legszebbet s illatosabbat.

---

[139] Megyék adták ki, s híd-, vásár-, vám- stb. mentesség volt inkább; mint közönséges igazoló irat. (Lásd leírva V. ének.) A. J.

[140] Ne gondolja a kegyes olvasó, hogy az egytiptomi kastokról van itten szó. Kastos egy igénytelen tájszó, s annyit tesz, mint csatkos, csatkos pedig annyit tesz, mint kastos. q. e. d. A. J.

Fürdés végivel új deli köntösöket vitetett be:
Attila-dolmányt szép angol posztóbul, iromba
Tág bugyogókat, aranysujtásos azurszinü mellényt,
Párizsi nyakkendőt, pitykés fejü szőke topánkát,
Görbe török kardot, mely minden egyébre nagyon jó,
Csak vágásra nem és szúrásra, piros belü szőrös
Kalpagokat, szóval mindennemü *pippere*[141] cikket,
Mellyeket útasaink szaporán fölszedve magokra,
Megjelenének együtt haragos morgalmu gyomorral.
Aztán volt is evés, volt drága boroknak ivása;
Mellyeket én önkényt hagyok el most: mert az evésben
Semmi poétai nincs; az ivásban volna, de Priznitz
Víznél rendeli már vizenyős versünk irogatni.
Asztal után zene volt és tánc: a fürge leánykák
Lejtének walzert, quadrillet, *ecossaiset*, puha lengyelt,
Cotillont, polkát, ländlert, nagy díszü kozákot,
Cifra mazúrt, a *királyi* zsidót, erdélyi oláhost,
Sőt tán még a tarantula táncát is robotolták,
Csak nem a büszke magyart, nem a nemzeti bélyegü csárdást.
Folyvást járt ezalatt a pohár és a hazamentők
Nem menekülhettek többé az elálmosodástól.
Szép Armída pedig, hogy férfia díszes alakján
Táplálhassa szemét hova húzamosabban, ohajtá
Hallani Bendétől éltének hősi kalandjait.
Melyre szerelmes Bende lapost pillantva, tojásdad
Ásítások után, ekkép kezdette beszédét.

„Mondhatlan fájdalmat ujít e parancs kebelemben,
Ó deli tündérhölgy, miszerint meghallani vágyol
Életem eddigi bal történeteit. Ki ne sírna,
Hajh ki ne könnyezné sorsát vackornyi könyekkel
- Bár a legszelesebb liberális volna különben -
A keserű próbára jutott magyar alkotmánynak!
És már a kakasok kukorékolnak: pityusok mind
Társaim is, s horkolnak ugyancsak, mint fene vadkan,
Ámde ha oly nagy a vágy benned megtudni kalandim:
Elmondom röviden."

„Születésem vettem ezen szép
Nagy Magyarországban, Q. vármegye békés ölében,
Melyben apám fő táblabiró vala, harmados egy nagy
Terjedetű faluban, s úr mint a kínai császár.
Mély eszü ember volt, a legelső rangu tekintély,
Ritkán szólt s keveset megyegyűlésekben, azért őt
Békén hallgatták, mivel újság volt a felállás
Már maga is, de beszéde sem a már untig abárlott
Tárgyra vonúla, hanem másról szólt, érdekesebbről.

---

[141] Ad analogiam: Jupiter, etc. A. J.

Árvai dolgokban nagy jártasságu egyén volt:
Ő maga több rendű nemes árvák gyámnoka, buzgón
Elnöklött napidíj nélkűl is az árvai széken,
S oly sarkantyuja volt gyámoknak, szolgabiráknak,
Tiszti ügyészeknek, hogy alig lőn nagykoruvá az
Árva, midőn már gyámja - *letisztázottan!* az első
Évrüli számadolást beadá; sőt *részleg* az orphan
Kézbe kapá vagyonát, vala bár még sok *difikultás*.
Főleg azonban az úrbérben volt otthonos: úri-
Szék nem igen történt, melyben nem apám vala elnök,
És ezt tette, mivel *miseram plebs contribuensem*[142]
Szánta; gyülölte pedig sőt megbuktatni kivánta
Földesurát: örömest kaparà hát a' napidíjat,
És ha lehetne, kiéli a zsarnokot ön-falujából.
Első volt, ki a nép sorsát *könnyítni* akarván.
Megtiltá gabonát égetni kazánokon, és nagy
Áldozatokkal erős szeszgyárt hoza létre falunkban,
Honnan az életvíz[143] olcsón juta póri torokba.
Máskép jó tarokos, ferblista, dióra, sulyomra,
(A préference-tanulást, hajh! félbe hagyatta halála),
Első rendü pipás, lovag orvosi elhitetésből,
Jó apa, jó férj volt, legyen áldott hűlt pora érte.

„Kedves anyám (ah, anyám!) sem volt méltatlan urára.
Egyike volt - dicsekedhettem ezzel - az angyali nőknek,
Kik, Katalin cárné módjára, magasra jutának
(Millyen nem sok akad) szüle nélküli szolga leányból.
Hogy hűsége szilárd vala, megmutatá: tizenegy év
Forgott el, mielőtt oltárnál egybekelének,
S addig is oly hű volt, mint hitfölvétel után lőn.
Lángelmű vala. Két nagy zongora *nyűtt* el a fínom
Újjak alatt; folyvást pörögé a francia nyelvet,
Mellyet a fürdőkön nyolc hónap alatt betanúlt volt
(Míg én dajkatejet szoptam) s széltére beszéle
Főleg az ollyan előtt, ki e nyelvben nem vala jártas.
Gazdasszonyságát nincs emberi nyelv kibeszélni.
Válogatott külföldi szakácsok *„nóbelesíték"*
Konyháját, de hibát lelt bennök, jóllehet ők *sem*
Tudták a magyaros töltött-káposzta-csinálást.
Tarta divatlapot a *Spi-egelt*[144] (mint mondani szokta),
S még Pesten csak alig ment egy viselet *ki* divatból,
Már őnála bejött: ő volt falun a prima donna;
Tiszta meg ollyan volt, oly változatos kicserélést

---

[142] Így mondta biz a, pedig 3, azaz három instructort nyűtt el. A. J.

[143] Máskép *aqua mortis*. Hatalmas emeltyűje a magyar népnevelésnek. - Korunk azt hiszi, hogy a *szeszfejtés* ugyanaz a szellemfejtéssel. A. J.

[144] Spiegel: magyarul tükör. Budán van. Szép tükör volna, kár, hogy belepte a pesti por. A. J.

Kedvele mind a fehérnemüekben, mind a - *cselédb*en,
Hogy majd példabeszéd lőn a közelebbi megyéken.

„Ők voltak szüleim. Születésem napja falunkban
Nem kis zajt okozott, mert akkor az udvari hajdúk
Négy borjút, hatszáznyi tojást, tíz jókori bárányt,
Száz csirkét s ugyanannyi köcsög vajat összezsaroltak
Létemen örvendő jobbágyim szeretetéből.
Már mint *táblabirót* sorozott bé mátrikulába
A pap is, akit apám tartott vala ingyen ebéddel
Udvari papjául s egyszersmind - kártyabarátul.
Majd felfalt az apám. Nehezen várá, hogy az első
Szót kirebeghessem, mindjárt szép cifra, betyáros
Káromlásra tanít vala, mondván: úgy leszek ember.
Számba tevé a pipát, poharából ittam erős bort.
Mellyektől neveté ha fogék szép *róka fiúkat*[145].
Lángész volt örököm: de apám félvén, hogy az elme-
Fejlődés akadályt gördít a testi növésnek,
Nem tüzelé kitörő zsenimet, sőt visszafenyíté.
Ostor, puska, fakard, sárkány, falovak, kocsi, szánka
Fejleszték az erőt, a vitézséget tagaimban,
Nem volt a faluban pór gyermek, bármi kamasz hős,
Kit földhöz nem üték (igaz, *ő nem* nyúlhata hozzám
Mert tiltá az apám), kit meg nem téptem akárhol.

„Így töltém tizenegy kora éveimet zabolátlan;
Ami azontul jött, hajh, máskép kelle kitöltnöm!
Egy szép reggel apám hívatja az iskolamestert,
Az jő, s engem apám átad, hogy vinne magával.
Ostorom és paripám fölszedvén mentem utána:
Mert nem ijedtem volna meg a vad krími tatártól.
Kézen fogni akart, de kirántám jobbom azéból,
S pattanték egy erőst, csupa ismerkedni, fülébe,
Szalma-fedett házhoz vezetett, hol, most is eszembe
Jut, legelőször is a tetemes küszöbön nagyot estem
(E küszöb *egyszersmind* tüzifát hagya vágni gerincén).
Ronda sülyedt szoba volt, melyben, szitkozva, fölállék;
Vastag tölgyfa padok, fal hosszant, korcsmai módra.
A mester pedig ekkor egyik szögletbe mutatván
Elsőnek nevezett. Oda ültem nagy vonakodva,
Majd oda is szokván nehezen, minden tudományban
Két év telte alatt csoda távolságra haladtam:
Tudtam az úri könyört, hiszek-egyet, tudtam az első
Száz zsoltár szövegét; a *Bázsán* szörnyü bikáit,
A *Hermont*, a *Zoánt* és több *efféle* tanulmányt,
Sőt a tanításban sem voltam rest, valahányszor

[145] Róka: Műszó a korhelyeknél. Nem tudom, a tudós társaság szótárába bejőnek-e a korhelykedés műszavai? A. J.

A haragos mester rám bízta itélete végre-
Hajtását, hatokat diktálva buták- s feledőkre.
Ilyenkor *con amore* utánzám Fercsit, a hajdút,
Aki az udvarban botozott szép ünnepiséggel
Nyers-nyakas embereket, kik apámat nem süvegelték.

„Ennyi jelességgel méltán kitüném a fiúk közt;
Népszerüvé lettem, mert - reszkettek haragomtól;
Mind kedvem keresték, hogy mérsékeljem ütésim.
Történt egyszer a többi között, hogy az iskolamester
Büszkén járván a rögös alju szobában alá s fel,
Kedvem jött a fejér krétával nagyfülü főket
Írni kabátja poros hátára. Nevettek a kölykök:
Mest'ram hátra tekint, galléron fogja müvészét,
És pattant fejemen bütyök-ujja vadízü barackot.
Várj, mester! mondék, várj rá, ha nem érted a tréfát,
Még boszumat töltöm: megeszed magvát e baracknak.
Volt a terem végén egy furcsa idomzatu tanszék,
Mellyet mester uram faragott ó kút bodonából,
S alját deszkával beszegezvén, három egyenlő
Kurta mozsárlábat fűrészelt annak alája.
Rés volt a bodonon balról, ott bútt be a mester
S büszkén hajlongott benn' hátra előre naponként.
Háta megett a bodon-karimán nagy fekete tábla
Volt támasztva, befestve dagadt lábszáru betűkkel,
Ím e bodont szemelém ki boszúm céljára segítő
Eszközömül, és így ment véghez nagyszerü *tréfám*:
A tanszéknek elül lábát kivevém a tanító
Távolléte alatt, s kórócskát dugva helyette
Vártam a majd bejövő mestert színlett nyugalommal.
Jött; tanszékibe bútt, hajlongott, hátra, előre:
A kórócska kitört; maga felfordult bodonostul,
Ráhullván a nehéz fali tábla fejére, nyakára;
Én meg egy ugrással felülék a tábla-középre
S híván társaimat, vidor arccal, tenni hasonlót,
Ránehezültünk vagy harmincan mester uramra,
És mikor ellapitók kedvünkre, mi szerte szaladtunk,
Ő pedig ügybajjal szabadulván, elmene tüstént
A történteket elpanaszolni apámhoz: azonban
Semmi egyéb nem lőn az eredmény, mint hogy a mester
Egy harmadnap alatt vándor táskával elindúlt,
Új maradást, új hont keresendő széles e honban.

„Mostan apám nevelőt fogadott számomra, fölötte
Nagy bérért (tizenöt pengőt *ígérve* havonként!)
Ám nekem a nevelő nem tetszett: ostoba lény volt,
Aki - tanításon kívül - semmitse csinált jól.
Elcsapatám. Másik jöve: azt olly alkukötéssel
Vette apám mellém, hogy egyuttal lenne lovászom;
Elrontá lovamat, túl kellett adnom az árván.

Végre került egy jó: ott alszik ama szögeletben.
Jó kártyás, lovag, ember a talpán minden időben,
Elsőrendü vadász, neve: a *tűzlelkü Doronghy*,
Hű vezetőm oda, hol szép lyány és jó bor a háznál.
Tőle tudom, hogy' kell a nemessel bánni, ha szívét
Itce borért, huszasért akarom megnyerni cserébe,
És őáltala lőn, hogy - az élet zsenge korában -
Nem legutolsó hírt szerezék nagyhírü megyémen.

„Történt eközben, *valamely* Széchényi nevű gróf
Írt *valamely* könyvet (kár volt nem alunnia inkább!)
E könyvnek neve volt... *Hitel*... úgy tetszik *Hitel!* úgy van;
Zajt üte akkor e könyv; olvasta paraszt, nemes egyre,
Aki csak egy félnapra belé pillanthata; *sőt volt*
Ollyan is, aki saját pénzén megvette magának.
E könyvet, miután megkapni hiába törekvék
Kedves apám, megvenni, pedig - könyvet! magyar ember!
Végre Doronghy komám okosan kicsené kaszinónkból:
Macska, gyümölcs és könyv, úgymond, nem orozva nem is jó.
Hajh, deh! mit tud e föld nyomorú fia, mit tud előre?
Tudja-e, hány évig nem adóz a magyar nemes ember?
Tudja-e, mennyi ezerbe kerűl majd a megyetisztség?
Tudja-e, kit fog a főispán kijelölni? kit üt meg
A többség? Hosszú pöre még hány évig elélhet?
Ellenben pedig abból hány ügyvéde kihalhat?
Jobb lett volna, bizony, soha el nem lopni e könyvet,
Ellopván pedig azt egyenest tűzlángba röpítni
Inkább, mintsem apám olvasni leüljön *elastisch*
Székibe s olvasson, gyakran kialudt pipa mellett.
Ó deli hölgy, sohasem kelt fel többé *az* ülésből!...
Megborzadva veté lábához a könyvet, agyára
Szökkent vére, rövid pihegéssel hátra hanyatlott;
És - a damoklesi kard leszakadt, a szörnyü halálcsöp:
Árva levék!.....

„Teltek az évek. Anyám teleit bálban, nyarait meg
Fürdőkben tölté, keserű búját feledendő:
Én kocsikat, lovakat tarték és tagja levék a
Hont felüdítendő agarászó egyesületnek.
Nyertem ezer pengős agarakkal drága pipákat,
Kártyáztam nagyban; nem *marqueurös* nyereségért,
Nem, hanem a hirért, mint földesur és nemes urfi.
Tisztújításkor százával hánytam a százas
Bankjegyeket (*bizonyos* gyapjúmnak előleges árát),
És mama nem gondolt vele, mert neki szinte havonként
Egy-két pár ezeret kellett felküldeni Bécsbe.
Egykor azonban anyám hazajött egy francia gróffal,
S e *comte* elhiteté vele, hogy neveletlen az úrfi
(Már én) s hogy nevelést Magyarország adni nem is tud.
És javasolta, hogy útaznám be müvelt Európát.

Kaptam az alkalmon, mert untam már magam épen,
S mellém véve Doronghy komát, túdós nevelőmet,
S megrakván zsebemet hatezer birkával, a messze
Útra elindúltam. Mama s a comte honn maradának.

„Merre megyünk, dominé? kérdém a vidor nevelőtől:
Amint *eltörlött*,[146] de azért bátran kiparancsolt
Rospontos lovakon szűlő falumat tova hagytuk.
Legjobb lesz, felfelé, csak a székvárosba sietnünk.
S innét gyors-szekeren föl Pestre, hol a dunagőzös
Készen vár, hogy azonnal a *Judenplatzra* röpítsen.

„Indúlóban volt a gyorskocsi épen; azonban
Két hely üres volt még: befizettük, amennyit a német
Pénzünkből kifogott; fecsegett valamit, mi fejünkkel
Ráhagytuk, nehogy azt gondolja, nem értjük amit mond.
Városokon, falukon folyvást gyühügetve haladtunk,
Mellyeknek neveit nem tudta Doronghy komám se,
Mástól kérdeni én pedig átallám, nehogy ekkép
Járatlanságom kinevesse az úti közönség.
Máskép semmi bajunk: pecsenyénk minden fogadóban,
Jó, bár drága, borunk kivevén, hol rossz vala, néhol
Hölgyek is, egy kettő, a legközelebbi diéta
Végin - együtt az ujabb törvénnyel - kelve Pozsonyból.
Már nem messze valánk Pesttől: már látni gyanítám
Ős Buda nagy hegyeit, legalább a dajkamesékből
Ismeretes Gellérthegyet és a tompa *Királyorrt*,
Melyről obsitosok szedtek vala csillagot egykor.
Füstös oláhfalukon vezetett útunk; hegyet értünk:
Pest mégsem közelít, Mátyás palotája sehol sincs;
Hegyvölgyet mászunk: végtére kilátszik a város
És, uram irgalmazz! mutogatják: íme - Kolozsvár.

„Mit tegyen illyenkor nemes ember? dús magyar úrfi?
Üssek-e? kit, vagy mit? ki hibája, miénk-e vagy a gaz
Hippophagé?[147] az övé, az övé, mert mért magyarúl nem
Szólt, magyar emberhez, Magyarországban? De hol ő most?
Nem vala hát más mód, mint káromkodni erősen,
S szidni - mivel nem volt egyebet kit szidni - az *Istent*.

„Semmi, Doronghy komám, mind semmi; ha már ide jöttünk,
Város ez is, mondják, nézzünk szét benne. Ugy is lőn.
Megszeretők a helyet; nyolc hétig nézegeténk szét,
Láttuk az egyszarvút, ettünk a tarka kenyérből.
És most visszafelé forduljunk? Mit felelünk, ha
Kérdi a francia gróf: micsodás Páris vagy az angol

---

[146] Volt idő, mikor a szegény ember lovait minden kaputos kiparancsolhatta, csekély szabott árért. A megyék 1840 után kezdték e visszaélést eltörölgetni - papíron. A. J.

[147] Lóhúsevő. A németek gúnyneve. A. J.

Főváros (neve nem jut eszembe, pedig tudom, ott van
Írva beretvámon)? Legalább még egy darabocskát
Útazzunk: vagy a gróf addig haza megy, vagy - utaztunk,
Mondhatjuk, mivel így akarók, e tájra szerettünk.

„Így Szebenen, Brassón (szép szásznők) menve keresztül,
Assziba rándultunk. Okos egy nép volna különben
Benne, de ostoba, mert fával kövezé ki az utcát:
Hátha *megégne* az út: hol járna ebanyja oláha?
Itt már boldogulánk: nevelőmből folyt az oláh szó.
Egy faluban született magyarokra lelénk. Uram Isten:
Míly jó voln' ezeket honi tótokkal kicserélni!
Majd Bukarestbe menénk: itt is tűzfészkek az útak,
S ím ez oláh példán nem röstel járni ma Páris!

„Nem tetszik Bukarest. Galacig szekeren, Galacon túl
Gőzösön útaztunk. Hamis egy játék az a gőzös:
A német szemetet, dudvát füstöltet alatta
És el akarja hitetni velünk, az hajtja hajóját.
Nem tudom én mi, de gőz nem hajtja, megesküszöm arra:
Van télen, tavaszon füst, gőz ezerannyi minálunk,
És mi hatása? miért nem hajtja el a vad oláhnak
Kémény és padolat nélkűli gazos kalibáit?

„Majd a Dunával együtt befutánk a Fekete-tenger
Öblibe. Hej nagy tó az a tenger! partja se látszik.
Azt hittem: feketébb leve van, s hogy tinta gyanánt is
Használják: de biz az még inni sem ér föl a vízzel.
Ez kutya egy út volt: fönt a födelen gonosz a szél;
Lent a szobában gőz, nagy hőség fojta rakásra.
Felfogadám, ha megint szárazra jutok, soha többé
Nem fogok ülni hajóra, ha parfüm hajtja, nem a' füst.

„Konstantinápolyba jutánk. Sok tarka török van
Benne: csodáltam hogy' hagyják ott széltire lakni.
Egy helyt hét tornyot mutatának: néztem a tájra
S többet háromnál föl nem veheték. Mutatának
Egy nagy várat is, azt mondván hogy benne a császár
Laknék: ezt nevetém, mert annyit csak tudok én is,
Hogy »Bécsben« lakik a fölséges *római* császár.

„Őszre került az idő. Haza kellene menni, Doronghy,
Mondám, untig elég tudományt vettünk ezen útból.
S hét hét mulva Drinápoly, Viddinen és Belegrádon
Által a Bánátban, Magyarországnak *közelében*,
Termettünk; honnét nagy kínnal elértük ohajtott
Falvunkat. Szomorú a többije, drága kisasszony!
Nem nyújt élvezetet nagysádnak, csak sebem írját
Tépdeli föl."

De varázs Armída tovább is akarta
Hallani s olvasztó szeme pillantása elég volt
Bendéből kivarázslani e még hátralevőket:

„Házunknál idegent leltünk. Egy potrohos ember
Otthonias képpel, melyen a *vendégiszony* ollyan
Kórjeleket mutatott, mint foghúzási dolognál
Látni lehet, fogadá zavaros színű köszönésünk...
Honn-e anyám? kérdém; »kii?« s nagy szemeket vet az ember,
»Ah vagy tán az előbbi tulajdonos úgy-e? az L*be
Ment, miután harminckét évre kivettem ezen kis
Birtokot (és ezzel kezeit bő pantalonának
Tág zsebjébe dugá) s kifizettem mind az utolsó
Fillérig. Tessék oda menni, ha tartozik önnek.«
Elfordult s hidegen nézett a novemberi ködbe.
Hajts, kocsis! ordíték az oláhnak, római nyelvén,
Melyből *majd* száz szót hoztam haza távol utamból,
Nem baj a pénz, de ma L*be megyünk, máskép agyonütlek.

„Így a remény s ijedés kocsisomba szilaj tüzet adván
S e tüzet ostora somnyele átöntvén a lovakba:
Tízkor az l*i rokon kapujánál végre megállánk.

„Itten anyám betegen feküdött, közel a legutolsó
Perchez; alíg ismerhete rám, és félrebeszélvén
Váltót emlegetett. Rokonunk mondá el a történt
Gyászesetet: hogy anyám számos váltót kibocsátván,
A gaz kölcsönzők, gaz bírák dobra verették
Ingóit; kifogást sem hagyván tenni szegénynek,
Mellyet - háromszor legalább - tehet a nemes ember;
És hogy nem lévén hova nyúlnia, kénytelenűle
Fekvő birtokomat zálogba bocsátni, de a pénzt
Fölvévén, vele a gaz francia *comte* tova illant:
Mellyeni bújában beteg ágyba esék, soha többé
Föl nem üdűlendő!.....

„Félév mulva sötét-komoran tértem meg anyámnak
Sírjától, hova eltemetém pénzemnek utolsó
Fillérét. No Doronghy, hová most? merre van otthon?
Mit természetesen ő szintúgy nem tuda, mint én.
Törte fejét mégis, ha talán e vérveritékes
Munka után valahogy sikerülne koholnia tervet.
A tisztújítás ötlött fel végre agyában,
Szolgabiróságot praescríbálván bajaimról.

„Megvesztél te komám? felelék: tudod-é, hogy a zsebben
Nincs egy erős krajcár s pénz nélkül eb a magyar ember?
Ám ő megmutatá, hogy járatos a honi törvény
Bakrai közt, és ért a nyúlkereséshez ugyancsak,
Megfejtvén, *miszerint* a magyar nemes ősi vagyonját
Tízszer eladja, ha kell, és visszapörölheti mindég;
Hogyha pedig más ad, vagy zálogosít is, olyasmit,

S őt - mert még nem is élt - meg nem kínálta vevője,
Jó kötekednie, mert vagy megnyeri, vagy szedi a sok
Pótlékot, mi talán még jobb, mint nyerni sokára.
Azt javasolta tehát: rontsunk a goromba vevőre,
Hogy, ha nem ád még a zálog-summára, mi rögtön
Perbe fogatjuk. Mely hadi cselnek jó sikeréül
Másnap ezer pengőt nyomtam dagadó kebelemhez.

„Most legelőször is a főispán tiszteletére
Mentem. Atyám végett kegyesen fogadott. Szivaroztunk:
Kérdeze törvényből holmit, mire hogy' felelék meg,
Én természetesen nem tudhatom, annyival inkább,
Mert kérdései sem voltak tisztában előttem.
Jónak láttam azért ollyanról szólni, mit értek,
És felhoztam a tisztújítást, szolgabiróvá
Instálván nevemet tűzetni ki... Elmosolyodtak
Ajkai és így szólt: ki a pályán célt akar érni:
Tűr sokat és munkál, izzad, hol fázik, az ifjú,
Ója magát bortól, szerelemtől. Boldog az ifjú:
Egy tavasz és egy nyár van még őszének előtte.
Míg tart szép nyarad, édes öcsém, hát rakjad a fészket:
Szorgalom és tűrés! még nagyra mehetsz, csak akarjad.

„Megköszöném s jöttem. Van ezer pengőm, tele torkom,
Termetem és képem; tudok a kutyabőrös urakhoz,
Van szép cifra szüröm, selyem üngöm, vértesi baltám,
Pengő sarkantyúm, rőfös toll a kalapomnál;
Kostököm' egypár száz kortespipa meg nem ijeszti,
S káromkodni tudok, cifrábban mint a toborzó:
Így nem igen félek, hogy a főispáni figyelmet
Kortesi érdemeim, szolgálataim kikerüljék.

„Folytak a készületek. Mert két párt volt a megyében,
Egyik az ős magyarok nemadózó pártja: tapasztalt
Ősz öregek, nagybirtokosok, grófok, hadi tisztek,
Consiliariusok (mindhárom fajja ezeknek),
Táblabirók és szolgabirók, közbirtokosocskák,
Végre a romlatlan, címerleveles rokonoknak
Szép szót megfogadó, jogokat védő sokasága.
Másik a hígvelejű szóhősök zajtele pártja:
Kik miután magokat vagyonoktól *megszabadíták*
Most *szabadelvűknek* szeretik hánytatva nevezni.
Máskép pörkerülő prókátorok, elszabadított
Gazdai tisztek, bűnkereset-sujtotta uracskák,
Pusztult földesurak, kitagadt fiak, írnok öcséim,
Konyhai látogatók, hervadt rózsák fizetéses
Pillangói: rövid szóval mindennemü serge
A békételenek, szeleburdiak és fecsegőknek;
Nem kis része pedig honoratiorok: tudományos
Kántorok és jegyzők s több ily kapa-unta parasztok.
E két párt közepett vala még egy ingadozó párt,

Mely mint színehagyott posztó, kétes, ha piros vagy
Zöld volt-é hajdan: most illeszd bármi szinűhöz,
Egyformán veti arra tökélytelen árnya fakóját.
A *maradandó* párt tens Nemdy urat kiabálta;
A *szaladandó* párt valamely nagyszáju Parázsit.

„Hosszas volna előszámlálnom, mit követék el
Pártom híveiért, de kivált magamért, faluszerte;
Mint nyomtam kebelemhez a zsíros ködmenü noblesse-t
A zamatos csókot mint viszonozám tele szájjal;
Mint osztám a huszast, szájszámra s a száj erejéhez
Képest; mint tüzelém őket harapós italokkal;
Főleg mint hazudék soha nem hallott jogaikról,
És az arany bullát, mint gyémántoztam előttük,
Százszor is esküdvén, hogy Nemdy ha lészen alispán,
Nemcsak a már felrótt méltatlan adót letörűli,
Sőt a paraszti adót is köztük elosztja jutalmúl,
És több illyeseket: mellyek bizonyos sikeréűl
Háromezer vótum tátott rám hárpia torkot.
Összeirás történt. Nem az elnyűtt régi modorban,
Így ir a jegyzőkönyv, hanem új rendben, szigorúan.
A névsor pedig a szavazás idején betüsorral
Volt kikiáltandó s az egyén akkép szavazandó.
Szentűl van. Mi tehát feljártuk hadnagyainkat,
(Mert a hadnagyokat könnyű rábirni a jóra)
Tettünk összeirást: (játék neveket kitalálni
S a szavazást azután elvégeztetni paraszttal)
S úgy vártuk be a tens küldöttséget, ki örömmel
Elfogadá a *kész* névsort és víg lakománál
Jókat ivott a nehéz munkára, javából a bornak.

„A tisztújítás egy hét vala már; mi az órát,
Perceket úgy lestük, mint víg szüretet les a gyermek;
És ím, hirtelen a főispán vármegyegyűlést
Hirdettet, valamely most jött fensőbbi parancsért.
Összegyülünk, a parancs olvastatik; ennyire megy ki:
»Tisztesb-rendűség nem lévén ősi nemesség,
A megye álljon el a végzéstől, melyben ezeknek
Voksot adott: ha nem áll, tisztújítást ne reméljen.«
Pártom e rendelményt hódolva fogadta, szokásként
Ellenben szeleburdi vitézink víttak erősen,
Piszkoltak mindent, mi fölöttük bír hatalommal,
Keblükhöz karolák a nevelt honoratior osztályt:
És ők fércelték e kormányelleni végzést,
Hogy: *Mivel egyrészről* terhet visel a nemesekkel
A tisztesb osztály, *másrészről*, sokba kerülvén
Eddig is a szavazathódítás, több haladást nem
Szenvedhet már tisztfejelésünk: minden időben

Állani fog honoratiorink szavazatja, *kivévén*[148]
A szavazás idejét!.....

„Egy nap egy éj a köz, s mehetünk *foglalni a termet*.
Méltóságos ur - a főispán - megmutatá hogy
Van *tál*entoma, nem kis mértékben, hadi cselhez:
Tudniillik beparancsola másfél ezret a nemzet-
Őrségből (azaz: amelyekkel a nemzetet őrzik),
Színleg a szép s jó rend fenntartására: pedig más
Volt azalatt... titok... Ej, nagysáddal mért ne közöljem?
Pártunk szembetünő kevesebbségét akará ki-
Pótlani e dárdás és szúronyos őrkatonákkal.

„Végre megért az idő: azaz eljött a kijelölt nap,
Folyt a tanácskozmány, s bár főispán ur erősen
Álla, hatalmas okát kifejezvén spártai *csak*-ban:
Végre kiforgatták sarkából és kijelölte,
Akit az ellen akart, mondtam: nagyszáju Parázsit.
Indúl a szavazás. A nemesség névsora - számos
Rőfre menő - ott reszket a küldöttségi kezekben.
»*A*. betü, első név. Nincs itt? hát jőjön a másik.
Az sincs? - Ej, minek is, hadd jőjön az, aki jelen van.«
És jött. - Háromszor szavazánk és, rettenetesség,
Mégis az ellen nyert! mert ők *négyszer* szavazának.

„Nem kicsiny érdemeket szerzék pedig e csatatéren,
Mert majd elrekedék. De miért kérkedjem e hősi
Tettemmel? hiszen azt elhírli a Nemzeti Ujság![149]
Szolgabiróságom küszöbén állék. Körülöttem
E hű társaim is, fölemelni azonnal az ifjú
Judliumot.[150] Tettünk, és tettek az ellenek egyre
Szolgabirót, meg szolgabirót: főt, alt, közepesdit.
Sorban az esküttség: »Jobb lesz mint semmi« - morogtam
Társaimhoz, »de ti is hozzá készültetek immár
Felmutatásomhoz, fel nem sütlek, ha csak élek.«
Hajh, hazudék, hazudék: betelett a *jurassori* szám is:
(Kell oda más számnál?) és én - ki sem is *jelelődtem*!!!

„Tisztújítás ez? kérdém reszketve dühömben,
Az van-e? vagy vásár, hol lelkeket ad, vesz az ember?
Hol nem az érdem jő mérlegbe, hanem gaz önösség
Űz szemfényvesztő játékot az ősi nemessel?
Én kívánom: a főispán tüstént kijelöljön
Engemet. - »Ó tüstént« vág közbe az elnök: »ez embert,

---

[148] A honoratiorok szavazata iránt körülbelül ily végzést hozott 1845 táján egy nagy megye híres ellenzéke. A. J.

[149] Nemzeti Újság. Az akkori Hírnök. A. J.

[150] Judlium, ii. 2. A régi szótárakban neutrius, az újabbakban *omnis generis*: azt teszi: szolgabíró. A. J.

E buta rendzavarót tüstént börtönbe, legények!«
S megcsillant a sásidomú szuronyok sokasága.

„Tudtam a *nonust*,[151] mert a minap betaníta Doronghy
Erre is egy kínnal, mint már majd vármegyetisztet,
S börtön!... idézés nincs, megadás nincs, sőt kereset sincs
Elrendelve, s ime börtön! nekem ősi nemesnek!
Feldühödém (ki nem is dühödik vala, bántva miként én?)
És egy erős ugrás a zöld asztal közepére
Juttata, - társaim is követének; - hol legelőbb is
A kalamárisokat szétrugtuk az ülnök urak közt,
(Egy foltocska jutott a főispánnak is akkor)
S kardot rántva erős védő helyzetbe szorúltunk.

„Ámde a szúronyosok nyomulának hosszan előre
Balga, ki ott is küzd, hol csak szaladásban az élet!
A természet adott embernek lábakat is, nem
Csak kezeket, s ki pusztán kezeit használja örökké,
Ollyan, mint a diák, ki felől a krónika írja:
Hogy kés- villával darabolta fel a *fidibust* is.
Így mí sem teheténk egyebet, mint harmatos arcú
Táblabirák és tens uraim tetején leugorni,
S hátat fordítván a fényes acél agyaraknak,
Bordaropogvány közt kinyomulni a lármateremből.

„Hajh de veszélyünknek még ezzel nem vala vége,
Üldöztek szanaszét bennünket, mint *fugitivus*
Úti betyárt, kinek a törvényszék s tiszti bakója
Tiszteletére megyen (mert még egy évnyi egérút
Van s ezalatt a vármegye ölhet bárkit az úton,
Hisz, ha nem áll neki a végítéletnek, utólag
Kívül birtokon, azt szabad ám fölvinni az égig!).
Kertről kertre jutánk, míg végre a fegyveres üldők
Vad zaja elnémúlt mint a *Kösi malma Szoboszlón*,[152]
És mi sikátorokon, zugokon hallgatva ügettünk
A városszélig, hol vad kocsi áll vala kettő
- A kocsisok, hihető, bent a korcsmában aludtak -
S én felszökve nehány társammal egyikre, a többi:
Hű Maradossy, derék Nemadózy s a nagyfejű Szűzváll
Még más kettővel követék az ulyssesi példát,
És felugorva hamar másik szekerére a pórnak
- Nem lévén mi tovább a megyéhez vonzana bennünk' -
A zabevők közzé csapkodtuk a jaj-hegyes ostort
Meg sem is állva előbb, mint másik vármegye szélén.

---

[151] Nonus, alias I. = ae nonus. Ezen melléknévnek csak két hajlítása tetszik az alkotmányosdiaknak, t.i. a *nonus* és *nona*: *nonum* (pl. dei praceptum)-mal aztán keveset gondolnak. A. J.

[152] Töredelmes szívvel megvallom, hogy ez a szép hasonlat *plagium*, e klasszikus sorból: *Hallgat az én múzsám, mint a Kösi malma Szoboszlón*. A. J.

Ott, nehogy ártatlan tréfánk *bűntetti*[153] lopásnak
Tessék, a szekeret, lovakat, kormánytalan úton
Visszabocsátottuk föllelni az abrakadókat,
És gyalog indúlánk savanyú sorsunknak elébe...
Hajh, de mi út vala ez! megtörve csatánk dühe által,
Éhen, fáradtan, de *kiváltkép* szomjan utaztunk,
Fő utakat kerülénk, rettegvék felfödözéstől,
Áztunk, szikkadtunk, valamint tetszett az időnek.
Legfőbb pontra rugott pedig a nyomor e mai éjen,
Melyben az orkánnak kísértetek is segitettek,
Melyben a vész elszórt bennünket s ördögi csalhang
Hívogatott - majd elrémíteni - bűvtele síkon.
És tán halva kelünk föl e hajnal lenge szelével,
Mellyet az ablakokon már-már érzek belopódzni,
Hogyha te, tündérhölgy, nem küldesz előnkbe vézérfényt,
Híván nagy kegyesen gyönyör- és kéj-lakta honodba."

Harmadik ének

Már a pirók hajnal diadalzászlója kifeslett
Napkeleten, s folyvást pirosabbá lőn a hegy ormán;
Réteken, erdőkön, falukon és városon egyre
Ébredezett a zsibaj, jeleül, hogy az annyiszor ifjúlt
Természet ma megint felocsúdott rémriadalmas
Álmából. A paraszt nyujtózva kel ökrei mellől
És kitörölve szemét, a most féléve mosottat,
Cserhaju öklével, ballag *mérsékleti* boltba[154]
Egy negyed *életvíz* lélekderitő italára.
Szurdikos utcákból, hol az éjt festékes aráknak
Karjai közt tölté, kimerűl tollas köpenyeggel
Egy vagy két filozóf, szüleiknek *drága*[155] reményi:
Élni sietnek ezek, vásárlani új gyönyörélvet
Pár huszasért s pótlékul adott potom életerőért.
Már ama *jobbak*, kik magukat rég túlmivelék az
Ostoba természet pimaszos szabatú reguláin,
Vetkeztet*tet*nek lefelé, hogy az éji *Geschäftek*
Lankasztása után elaludják a nap unalmit.
Itt-ott utcaszögön serkennek a városi őrök,
És elballagnak kipihenni az éji virasztást,
Osztoznak zsebelők, csendőrök, az ég adományán,
Majdan a károsnak nagylelkűn visszahozandók
Elsikkadt fejszéje nyelét, hitványka jutalmért.

---

[153] Mert vannak nem-bünteti lopások is. Pl. időlopás, becsületlopás, stb. A. J.

[154] Erősen indítványozgatták a mértékletességi egyleteket, angol mintára. A mérésről. A. J.

[155] Mert: ami sok pénzbe kerül, az drága: úgyde a szülői remény sok pénzbe kerül: *ergo* drága. A. J.

Főleg a vendéglő körül éber az élet azonban.
Fürge legények, zöld kötenyekkel, ki s be sorolnak,
Hónuk alatt foglalva tekercs, kalapács kezeikben,
Még füleik mellett a múlt napon ott feledett toll.
Benn, a *keringőben*[156] fölfejlenek ím a tekercsek,
Zöld, veres és hószínü fejér kelméket eresztvén,
Mellyekkel padokat, táblát és karzatot egyre
Felcsicsomáznak a zöld hasu fickók, óva szegezvén
Széleiket, nehogy a fizetetlen nemzeti kelmék, -
Mellyek a *Grosshändler* soha nem feledő pagináin
Írvák, nem szelidítve büvös *saldirt* erejével, -
Elszakadozzanak, és a vevőt más boltba riasszák.
Nemzeti ünnep lész itten: *Védegyleti Gyűlés*.
Már gyűl a sokaság bámulni a tarka mutatványt,
Éttelen újságvágy dologellenes ingere hajtván.
Jőnek urak, nem-urak, vászonnemesek, paszomántos
Birtokosok, frakkos megyetisztek, arasznyi szakállal
Kardosan és botosan, *hogy tudjanak ülni tanácsot*;
Úri parasztok, azaz *kutyabőrtelen* értelem aljas
Emberi: ügyvédők, tisztek, papok, orvosok és föld-
Mérők, kik hálátlanúl nem rettegik édes
Anyjokat is lánccal terhelni naponti kenyérért;
Végre zsidók, lesikált állal, hagymás *faluszájak*,[157]
És a kanászoknál szigorúabb sorsu tanítók.
Asszonyok is: lelkes buzgalmu leányi e honnak
(Nem sokan e nemből) honi festésű rokolyákban,
Legtöbben divatos kelmékben, máshoni drága
Csipkebodor közepett ülvén mint nyársra feszült lúd,
Tartani pártatlan bírálatot öltözetéről
A bejövő-kimenő minden rangú sokaságnak;
Szűkkezü kalmárnők csődöt lehelő piperével,
Vesztaszüzek, zsoldos katonák ónnal teli karján,
Peckes mesternők, feszes arccal, gömbölyü testtel;
Szürke harisnyájú, idegen haju cifra zsidónők,
És *lyány-asszonyok*, e szók értelmében egészen,
Kik csak a buzdító, a tevékeny férfira várnak,
S készek mindenöket, nemes elszánással, od'adni.
Áldozatúl, a hon gyarapúlásának okáért.
Jött Rák Bende vitéz, jöttek mind társai. Őket
Ellátván a büvész Armída tanúlevelekkel:
Mintha nemely távol megye gazdag táblabirái
Volnának, legelőbb most látogatók e megyében
Kis részbirtokukat, feljöttek tiszteletére
A megyeispánnak, ki, nem is kételgve irántuk,

---

[156] Keringő: Reitschul. Így neveztetnek azon tágas termek, melyekben a dicső magyarok more patrio walzerezni szoktak. A. J.

[157] Falu szája a jegyző. A. J.

(Mert tudhatta-e azt: *ki, hol* és *mit* bír a megyében?)
Szívesen elfogadá, s meghítta gyülésbe is őket.
Végre az elnök jött, ki nagy éljennek közepette
Székeig elhatván, ekkép kezdette beszédit:

„Én nagyon örvendek, látván, becses úri közönség,
Mily nagyszámu magyart képes még gyüjteni egybe
A haza érdeke, mit mostan van látni szerencsém.
A védegylet ügyét akarom *kegyetekbe* ajánlni.
Balgatagok voltunk mostanság, nagybecsü gyűlés:
Ősi apáink megtanulának szőni darócot,
Törni juhbőrt szittyás kacagánynak, szíjt hasogatni
Bocskoraikhoz, kalpagnak rókát lenyilazni,
Farkast és medvét bundának csáva-cserezni,
Asszonyaik pedig a lent fonni, himezni a vásznat,
Kötni erős csipkét és varrni magoknak, uroknak:
Ami kevés pénz volt, nem ment külföldi zsebekbe,
Nem hanem - *eltemeték*, minekünk, késő maradéknak.
Ámde mi elhagytuk nyomdokjaikat: kacagány helyt
Szűk zsákot viselünk zagyvált szinü condra szövetből,
Párizsi utcákhoz készített kelmetopánkát
Hordunk, öltözetünk valahány darab, annyi királynak
Országából jött, s jó drágán - néha hitelben -
Vettük, ugar földünk bevetetlen hagyva miatta.
Ez gonoszúl megyen így. Kinek egy garas a jövedelme,
S hármat költ: az előbb, vagy utóbb, de bukásra jut egyszer.
Íme azért lelkes, takaros polgári e honnak
Egyletet állíttak, melynek minden magyar ember
Tagja lehet, s nem kell mást tennie, mint fogadással
Azt ígérni, hogy ő honi kelméket fogad el csak
Öltözetűl, honipar művét használja magának.
Álljunk hát e nemes, csak *húsz* krajcárba kerülő
Társúlatba mi is: ki ne tenné ezt a hazáért,
Lévén alkalom azt illy *olcsón* tenné dicsővé?
Itt az ív: írjuk alá. Kezdem: *másfél* huszas; itt van!”

Szóla; megéljenezék, és végre leűle szokáskint.
Ellenben pedig a tűzlelkü Hamarfy felálla:
„Én nem kérdezem azt, használ-e honomnak az egylet”
Kezdi, „csak azt: kormány ellenzi-e vagy sem? azonnal
Tudni fogom, vajjon üdv rejlik e benne, vagy átok.
Úgy veszem észre pedig: nincs a kormánynak inyére,
És így, *nem magyar az, cudar az,* ki tagúl be nem álland.”

Melyre vitézlő Bende, dühét nem bírva, felugrott,
S fülhasitó hangon így ránta magára figyelmet:
„Az cudar, aki teszen kormánya, királya dacára.
Az cudar, aki e kardviselő nagy nemzet egyénit
Görbe takácsokká, festőkké tenni akarja!
Illik-e az, hogy lent fonogasson az ős magyar ember?
Illik-e, hogy gyapjút csapjon? Végtére: ki tiltja,

Ezt ne vegyen, vegyen azt a *szabad-zsebü* honfi nemesség?
Verje meg a magyarok szent istene, aki aláír.”

Rosszalatot búgott e szókra egész balog oldal:
Ellenben javalá a sanior és mosolyogta;
Melynek szürkehajú seregéből Aggdy felállván,
„Meglehet” így kezdé: „van jó ezen egyesületben,
Ámde korán van még, éretlen rá a magyar nép.
Ifju korunkban, jól jut eszembe, mi lelkesedéssel
Terjesztők a magyar szabatú köntöst haza-szerte!
Szalmai volt a láng: frakkot visel a magyar ismét.
Most pedig a kelmét kívánnák megmagyarítani:
Meg nem foghatom azt, mért nem derekabb magyar öltönyt
Anglia-posztóbúl, mint quakert szabni magyarból?
Hordjunk zrínyit előbb, azután írhatjuk alá ezt.”

Gróf Telivér lőn most a szónok egész tüdejével:
„Kormányellenies cél rejlik az egylet alatt, és
Forrongásra vezet: megrontani minden erőmmel
Szent kötelességem; pedig ez *sok* szép huszas áru
Múlatság, uraim, nem mint önök egylete! már is
Tízezret fizeték, pengőben, a gyáralapító
Társúlatba, de nem sajnálnék adni megannyit,
Csakhogy a védegylet *bukjék*, mielőbb, mi rutabbúl.”

Τον δ απαμειβομενος fölkelt gróf Lánghy, tüzelvén:
„Én is adék a gyáralapító tárba, nemes gróf,
Húszezret, de azért nem kérkedem ily helyen azzal.
A védegylet ivét pedig épen azért fogom, ímhol,
Írni alá, mert húszezerig meg kell rövidítnem
Pénzkiadásomat; igy magamat, honomat kisegélem.”

Ónapy táblabiró váltá fel a grófot: „Örömmel
Lennék társ az urak céhében s nem vonakodnám
Subscríbálni azon papirost „úgymond” ha lehetne;
Ámde nagyon méltó mentségem: tisztes öregnek,
Mint magam, ily *kirivó* szinü köntöst hordani nem szép
Lenne, fehért, zöldet, vereset, mint látom e tábl...”

A nagy kacagás vágá ketté az öreg szavait, ki
Szégyenkedve leült és felfogadá: soha többé
Szót nem emelni, habár lopnák is előle hazáját.

Szünvén a kacagás, Rőfész foga szert, s puha öklét
Törve: „Alássággal hírül adom, a honi kelmék
Brünn - vagy izé... Gácsról” igazítá arca-pirultan
„Még ma megérkeznek, szolgálhatok illemes áron...?”

Nagy köhögés jöve rá s így kénytelen újra leűlni.
Singhy barátja pedig könyökét megrántva susogta:
„Mit gondol koma, bukni akar honi kartona mellett?”
„Ej koma”, válaszol ez, „van eszem. Két vén honi mellett
Tízet adok külföldi vagyont szint’ oly magas áron,

Végre, bukást mondván, a gyárt buktatni segítek.”
„Már az más” felel a koma, képe simára juháztan.

Folyt az aláírás, szónoklat: s megjegyezendő,
Nem szólt mind, ki aláírá az ivet, de viszontag
Sem mind írta alá, ki az ügynek szónokaképen
Sok nedves tenyeret fájós tapsokra hevített.
Most Pipy gróf kelt fel s ügy pártolatára emelt szót:
Mert, úgymond, divatos ma ez eszme nagyok, kicsinyek közt,
Mert *nem sokba* kerül, s nagyon is *lágy* a kötelezmény:
Puszta becsületszó fékezve csak a kirugókat.
És így, aki belé unt, bizvást visszavonulhat:
Szó a kötél, szabad azt *revokálni*, kivált a nemesnek.

Hangady táblabiró hasonúl pártolta, ez okbul:
„Olcsón vesztegetem gyapjúmat” mond; „ha Magyarhon
Szinte csinál posztót s a külföld hordja tovább is,
Szökken az ára, hiszem, s akkor *huszasom*, haza hozzák.”
Mellé szólt Rohanász; ő, úgymond, helyben aláír,
Él hite keblében - s ez okon kész *áldozatokra* -
Hogy védegyleti tag testén a nem-honi kelme
Benn született *honivá* nemesül idegen szaga múltán.
Borzond is javalá, ott látván benne az üdvet,
Hogy lecsepűli böcsét a külföld áruinak s így
Féláron *vehet ő* idegen-készítte iparműt.
Langyi hasonlóul, nem igen tűntetve, aláírt;
Ő az egészt levegőtisztító éji lidércnek
Képzeli, mely *se nem árt, sem használ* szembetünőleg,
S el fog tűnni megint, miután ragyogott egy időig.
Ingady ellenben - majd bal, majd jobbra tekintve,
Hosszú kétely után sem merte nevét odaírni
(*Juste milieu*-s vala ő), abban lele mégis egyensúlyt
Hogy fogadást tőn és - azt mondják - esküt adott rá
Négy szem közt, miszerint, bár nyilván írni körülmény
Tiltja, titokban azért hű lészen az egyesülethez,
És, *ha* jutányosban kaphat honit, azt vesz örömmel.

Illyen s még badarabb okokat hordván fel a gyűlés
Tagjai kölcsönösen, miután a gyomorkaparó dél
Hírül adá, hogy a gazdasszony káromkodik otthon,
És a béketürés gyakor ásításra fakadt ki:
Amint testi szemét éhség hálózta, fokonkint
Nőtt értelme világa az elnöknek, ki egészen
Tisztában látá *kettőkor* a tárgyat, a tisztek
Megválasztattak (mind jó hanyag emberek) és a
Gyűlés *téltul elégült* újságvággyal eloszlott.

Bendét gróf Telivér meghítta magához ebédre
Sorsosival, másnap pedig a követútasítások
Választmánya előtt mutatá be levente barátját.

Nagy kazal indítvány, szép változatos vegyületben,
Várt a tanácskozatok percére, hideg nyugalommal:
Minden előtt a magyar nyelv fordula kézre közőlök.
Ennek az ellenzék egy kis töredéke ohajtott
Volna erősb szövetű törvényt, mely bírna darázzsal
Szintúgy, mint a legyek törpéivel és szunyogokkal:
Ámde a nagy „numerus" megelégvék, sőt köszönettel
Vette az eddigit is, némely nem győzte csodálni:
Mint történhetik az, hogy már *nincs tiltva* magyarnak
Szólni, pörölni, Magyarhonban, született anyanyelvén.

Most az *avíticitás* kérdése került felül. Ez sok
Szép köhögésre adott okot (ó mert szörnyü poros volt!)
Majd, miután fel lőn olvasva, vitáztak erősen,
Felhordák okait mind a négy *nemzeti lapnak*,
Sőt felül is múlák ezeket pokrócban, epében.
Földesurak, kiknek tetemes földbirtokaikra
Dédükök elfeledett bűváldozatúl *ebet* ölni
S bőrét a szerezett holdak hátára terítni,
Hogy védné azokat harapós prókátorok ellen,
Rögtöni eltörlést javasoltak a nyűg ősiségnek.
Ellenben megavúlt ügyvédek, régi fiókok,
Szú-likacsolta családszekrények felkutatói,
Ó nevek emberi, volt uradalmak messzire terjedt
Mesgyéin legelők s tengők örök álmu reményben;
Szemrontó firkák halovány rejtélyei titkán
Rágódók s egyebek, tudná a manó lesorolni,
Alkotmány-kidülést, nemzetsírt láttak ezen szép
Aggszerü intézet legutolsó körme-szakadtán.
Legkitünőbb vala most Rák Bende beszéde, ki tartván
Zálogosított birtoka vesztétől, kimerité
Ékesszólását a veszélyes *gondolat* ellen.
„Nemde", kiált hevesen, „most is sok a pertelen ügyvéd,
Kik, mivel egymástól nem tudnak elélni különben,
Hajhászok, keritők és alkuszok és veszedelmes
Csendzavarók lesznek, mindennapi szűk eleségért?
Most vegyük el kenyerök jobb részét: nem fog-e majdan
Fellázadni egész seregök, s e drága Magyarhont
Nem fogják-e utóbb fenekestül felborogatni?"

Ingady ellenben kívánta, hogy „eltörü*lődjön*",
Mindazonáltal nem rögtön, mivel az sok elárvult
Hajdani nemzetség ígényit meghiusítná,
Nem: hanem elvárván végét *minden* folyamatban
Lévő és *ezután* kezdendő ősi pöröknek.

Még ugyan a többség akaratja ki sem vala mondva.
Mindazonáltal, időt kívánván megtakarítni,
Sorra kitálalták a tárgyakat, okszerü célból:
Hogy ki egyik tálból nem eszik, nyulhasson a máshoz.
Bende a hongyűlés éventi ülései ellen

Tiltakozék, kérdvén: minek azt a sok f... törvényt?
Ollyan a törvény mint a bor: fanyar ízü ha új még,
És savanyú képet torzít mellette ivója,
Míg a megérett ót kéjelgve bocsátja le torkán.
Van Verbőczyben ó is elég, csak győzze az ember
Azt betanulni; miért ahelyett hát gyártani újat?
Isten *tízet* adott mindössze az emberi nemnek:
És mi nem érnők meg félmázsás *corpusainkkal*?[158]

„Úgy van, öcsémuram" ősz Patvardy felelt helyeselvén,
„Hajdan az ifjúság *tanulá*, mint tisztes apái,
A haza törvényét, mint azt Verbőczyben és szent
Corpus Jurisaink foliánsain írva találta:
Most, tanulás helyt, őmaga *gyúr*, külföldi anyagból,
Új törvényt, nehogy a régin rágódnia kelljen."

Másik a képviselő rendszert átkozta kegyetlen,
Mondván: nem lakik ő jól más szájával, eszét sem
Bízza magánál, úgy lehet, *ifjabb* képviselőre.

Aggdy a kortesség szép volta felől csodaszépen
Értekezék; Telivér a német vámra sohajtott,
Úgy hívén a hazát tündökleni gazdag iparral.
Gróf Pipy kényszeritett örökös váltságot ajánlott,
Melly a *jobbágyot* kötelezze kiváltani földjét;
Földesurát, úgymond, szükségtelen így kötelezni:
Az, maga hasznáért, örömest lép alkura úgyis.

Volt, ki füléig adós maga, üdvet a státus-adósság
Elfogadásában keresett, nem tudni, mi okból;
Másik egész tűzzel - vala bár hive a maradásnak -
Sürgete teljes szót minden városnak adatni,
Csakhogy az ellenzék leszavaztassék a diétán.
Lánghy a kormánynak felelősségét akará ki-
Vinni: derék akarat! kár volna ha nem sikerülne!
Mondják: így akará az egérnem is egykor a macskát
Megzabolázni, de nem hallottuk még az eredményt.
Mások a *sérelmek* tárgyában emígy szavazának:
Minthogy ezen panaszok nagyon is halmazra tolúltak,
S mink, fiatal maradék, nem tudjuk már nagyapáink
Régi gravameneit, nem tudja miénket a késő
Posteritas: jó voln' ezeket mind összeszedetni,
És egy öreg könyvben kinyomatni jövő *tudomásul*.
Ám sokan ellenzék e javaslatot, azt bizonyozván,
Hogy feledékenység legjobb ír e panaszokra.
Szóltak az esküttszék mellett és ellen is, ámbár'
Vékonyan ismerték ezen intézet miben-álltát,
Csak hírnévben, mint a *monda vitéze a kávét*:

---

[158] Corpus: Test. Ha lélek volna benne, úgy élő lény volna. A. J.

Hja, de mi csillagaim, törvényhozatalra születtünk:
Azt is látnunk kell, ami túl van hályogainkon.

Mindezeket, *pro és contra*, vitaták sok időig;
Mindenik önnéztét akará a többire tolni,
Vélekedésében tetszék mindenki magának,
És maga sátra előtt söpré minduntalan a port.
Így, természetesen, lehetetlen volt egyesülni.
Látta az elnök is ezt: hogy azért más térre vezesse
A meddő szavalást, ámbár még nem vala sorban,
Híres ügyét szőnyegre dobá a *házi adónak*.

Mintha darázsfészket pajkos süheder faderékban
Megbizgat, dühösen zúdul fel a hangos odúban
A szuronyos bogarak számnélküli nagy sokasága:
Úgy zúdúlt föl egész teremök, hallván az *adó* szót.
Elsőbb is Rohanász foga szert, és cifra beszéddel
Nemcsak a házi adót, hanem a hadit is helyeselte,
Mert, vegyük észbe, magának nem volt semmi vagyonja,
Sőt a reménybelijét is túlhaladá az adósság.
Ellenben Telivér gonoszúl csépelte a tárgyat,
S hosszu beszédének farkául így teve kérdést:
Volna-e képtelenebb annál: hahogy a nemes ember
Nemcsak a választás *terhét*, mely annyira súlyos,
(Egy tisztújítás taval is négy ezriben állott)
Fogná hordani, nem, hanem a megyetiszt fizetését
Szinte viselné a házsártos, lomha paraszttal,
Kit csak, mint a diót, törten használhat az ember?
Gróf Pipy váltá fel, de nagyon más-szőrü beszéddel.
Ö minap apjával csak egy úgynevezett szobalyányon
Összeveszett gonoszúl, s azidőtől fogva szünetlen
Pesti Lapon legelész és átkozom egy liberális;
Hármat a legjelesebb cikkekből *szóhiba nélkül*
Elfútt, s elfogadá az adót; de az emberi szívek
Vizsgálója tudá, hogy a szónak rejteke táplál
Némi *reményt*, miszerint hamarább rá száll az örökség,
Mintsem a házi adó törvénye fizetni szorítná,
És így még *lesz idő* a nem-fizetősdi szerepre.
Most ősz Aggdyra jött a sor, ki felállva, nehézkes
Mozdulatokkal (mert ő nagy nyomatéku egyén volt)
Méltóságosan így szavazott: „Természeti törvény,
Hogy kiki ollyan arányban hordja az álladalomnak
Terheit, amilyen részvétese a jövedelemnek.
Én a közös fizetés terhét őszinte örömmel
Üdvözlöm. Hogy adóz a jobbágytelki nemesség,
Én javalom, mert azt a jogosság hozza magával.
Tudva van ott: mellyik nemes és hány véka vetést bír,
És az adókivetést akadály meg nem nehezíti.
Ám a birtokosok már más rovatúak: ezeknek
Terjedetes faluit, pusztáit, mesgyehatárit,

Völgyeit és hegyeit, vizeit, gazait, pocsolyáit,
Erdőit, mezeit, nádréteit és legelőit,
Malmait, amellyek kétszer vámolnak: először
Míg zöld még a vetés, megye-*meglimitálta* vizökkel,
Aztán majd szemül is *molnár-szentelte* fukákkal,
Mindezeket nincsen ki e földön számba vehesse.
Én hát, bár az adófizetést is örömmel akarnám,
Még most megmaradást javalok *subsidiuminknál*."
Erre legott tüzesen felpattant a deli Borzond:
„Táblabiró tens Aggdy Ferenc úr úgy teve, mintha
A szabadelvű párt szabad elveit osztani hajló
Volna, de lám a szeg kiüt a már rég elavúlt zsák
Hézagain, s a víz kifoly a rossz rosta fonásán.
Jobb azt szép kereken megmondani: »én nem adózom«;
Vagy: »bizony én igen« és nem hímhámozni körötte
Én *feltétlenül* fizetem - bár zúgjon akárki -
Házi adóm, *mihelyest* - felelőssé válik a kormány."

Lánghy nem így akará, hanem elsőbb tettleg adózni,
S akkor a gyűlt pénzről majd rendelkezni magunknak.
„Míg e zöld táblán" úgymond „készítjük az ingyen
Terveket, én addig nem várok semmi eredményt.
Kezdjük el a fizetést, alapítsunk nemzeti tőkét,
Majd lesz terv is elég, csak pénz s akarat ne hiányzzék."

Nem helyeselte szavát e grófnak a szellemi párt sem.
Mit? rögtön fizetést? morogának. Az esztelen ember!
Sokkal szellemiebb haladónak véltük a jámbort.
Mintsem időt töltsön s kezeit szennyezze, fizetvén
Materialis pénzt ragyogó pompáju szavak helyt.
Majdosi pártolná, de haragszik, hogy liberális
Pendít meg mindent legelőbb, pedig ő szabadelvű
Ember után, mondá, még mennyországba se menne,
Lepkefy ellenben - ki ma szólt elsőbb a gyülésen,
Ifjui lángszívvel kelt védelmére az ügynek.
Ő csak a mult napokban tért vissza honába Pozsonybul,
Hol, mint úgynevezett *Lantaxerr*,[159] sok mosadékot
És *átkot* megevett megivott két évnek alatta.
Ott, bár ótta magát a közös ragadálytul eléggé,
Hajh! megmételyesült (legalább azt hitte az apja)
És, uram irgalmazz! szabadelvű lőn a fiúból.
Itthon elővették csípős lúgját a szülői
Feddésnek, s váltig mosogatták azzal a *kölyköt*:
Hasztalanúl! Szerecsent mostak. Végtére a gyeplőt
Búsan utána veték, várván, hogy a köznapi élet

[159] Lantaxerr, azaz Landtagsherr. E címmel a pozsonyiak nemcsak a követet, hanem írnokát is megtisztelték. Itt ez utóbbi értelemben áll. A. J.

Tégla-darabjaival dörzsölje le a veszedelmes
Szellemi mázt. - *Éljent* aratott, végezve beszédét.

Most miután a jobb s balog oldal sorban elállott,
Juste milieu-s uraim neki bátorodának a szónak.
Volt ki adót fizetett, de csak úgy ám, hogy *ne adónak*
Híják a fizetést; másik kész volt az adóra
Úgy, ha az eddigi *nagy terhű* subsidiumok[160] helyt
Könnyebb rendes adó lépend, s nem hajtatik oly nagy
Tűzzel, mint szedetik ma az ily országos ajánlat.
Legnyomosabban szólt pedig a jó Ingady, mondván:
„Szívemből akarom, hogy adózzék minden, e honnak
Felvirulásáért, kit egével bétakar e hon:
De kérdem: *mire ám?* Nem kell-e kitudnom előre
Részletesen, hova fog pénzem költetni, mit adtam?
Hány kapocs, és hány sín kell a vasutakhoz? az őrnek
Mit fizetünk? s abból mi esik rám? Hát a csatornán
Hány garas egy napszám? Hány ásó és kapa kell ott?
Mindezt tudni nekem, kérdem, bőrömbe nem áll-e?
Én, hogy az állandó fizetés törvénybe irassék,
Kívánom; de előbb állandóan s örök évig
Szükség, *részletesen*, híven, kicsinálni a költség-
Jegyzéket; hova majd az adó fordíttatik évrül-
Évre; s azon munkát a törvénytestbe nyomatni,
Hogy tudjuk, mikor és mire kell filléreket adnunk.
Én, ha ezen jegyzék törvényünk testibe nem megy,
Semmi adót el nem fogadok, bár elvem *adózni*.”

És már nem vala több szónok; röviden szavazának:
Elfogadák az adót, kiki fenntartván a magáét.
Bende pedig nem szólt; komolyan pödrötte bajuszát:
Csak ti pöröljetek, így gondolta, saját magatoknak,
Én tettel mutatom meg: *adózik-e lélek e honban?*

Ingadyhoz vala most meghíva ebédre, ki tegnap
A szabadelvűknek készítette fényes ebédet,
Most pedig a maradó pártot kérette magához.
Ingady gazdag volt s *perszé* gyermektelen ember;
Nője derék asszony, köpcös, piros arcu menyecske:
Ez radikál nő volt: nem szenvedhette a foldást
És toldást, hanem új kellett neki szüntelen: új pénz,
Új ruha, új vendég, új házi pör, új kocsi, új hír;
Nem csoda hát, hogy az új arcú Bendét sem utálta,
Sőt avatott szemek azt kezdették sejteni: Bende
Kedvéért örömest *eltűrne* kevés gyanusítást.

[160] A subbbsidiumok beszedése véghetetlen lassúsággal járt, a *votumok* bejegyzése miatt. A. J.

Negyedik ének

Mélyen aludt ezalatt szabadelvü Hamarfy lakában,
S nem vőn részt az ülés fontos dolgában egész nap,
Hajh, mert némi csodás esemény, mintegy meseforma
Messze letartá őt a vármegye zajteremétől.
Ingadynál fényes lakomán volt tegnap a „szellem”
(Így nevezék pártját) s jól megrakodék vala „hússal”;
Ott torozott ő is, s mivel úgy szabadelvű modorban[161]
Itta vizét a közös habarékú városi kútnak,
„Nem vala szokva ehez, minthogy *nem iszik vizet* otthon”,
Rosszúl lőn az ebéd végén: megevék tizenöt szem
Labdacsot, egy cigarót elfúkált, nemzeti színű
Fagylaltat csemegéze, zuhanyt vőn: *hélas!* hiában!
Gyomra motóláit megakasztani nem vala képes.
Lőfegyvert ragadott és ment szellőzni szabadba.
Drága mezők tilosán gázolt *nemes* andalodással![162]
Itt-ott nyúlfi szökött fel az orra előtt: de, gonosz sors!
Elfeledé zsebjét ellátni szem-él-köszörűlő
Völgyes üvegjével, s nem látá hol van a célgomb.

Ballag, ballag odább jó illatú rét selyemében:
Mígnem eléri a hűs erdőnek naptalan árnyát:
Ballag, ballag odább erdők szem-irígy sürüjében.
Mígnem a fáradság leveri, s *narcissusi* forrás
Szélire bágyadtan lehevervén, ottan elalszik.
Meddig aludt e regényszerü fekhelyen? én a világért
Sem tudom, órám nem lévén, mely tiltsa jegyetlen
Tűnni a vándor időt emléktelen elfeledésbe.
Az bizonyos, hogy amint ébredt, mindjárt deli nimfa
Csínos alakja tünék fel, a forrás zöldgyepü martján,
Tarka csöcsös korsót a kristályhabba merítve.
Volt pedig e hölgynek hosszú haja fonva szalaggal,
S barna lapos kötelűl, *kikiríkitelen* fara mentén,
Rózsaszinű rokolyán feljül lebocsátva ináig.
Arcain ép szüzeség hajnalrózsái virúltak;
Cifra selyemkendő volt vetve nyakába, de keble
Halmai félnyiltan mosolyogtak alóla, dagadvák
Nyári melegségnek vérduzzasztó erejétől.
Lábai, a picinyek! födezetlenül ikraközépig,
Mint tejben fürödött pipatajt, vérszín papucsából
Gömbölyüen kelvén, a gyep zöld bársonya mellett
Nemzeti színt adtak, s mivel a tűzlelkü Hamarfyt
Érdekelé minden, mi honát juttatta eszébe,
Talpra szökött, s derekon karolá a szöghaju szűzet.

---

[161] Fiatal ember, kiváló szabadelvű, épen nem ivott bort társaságban. Priesnitz fénykora is erre az időre esik. A. J.

[162] Nemes embernek mindenütt szabad volt vadászni. A. J.

„Angyalom, édeském, kincsem, ne sikolts, ne szaladj el,
Nem lesz semmi bajod, bántalmad: ehol van egy erszény,
Telve huszas pénzzel; tied ez kendőre, szalagra,
Csak ne szaladj, ne sikolts, lásd nem vagyok én hamis ember."
Ám a leány ledobá erszényét s visszamosolygva
Elszaladott, mint a fejszétlen rengeteg őze. -
Futja Hamarfyt a lyány, hajtván őt szűzi szemérem;
Szűztelen indúlat futtatja utána Hamarfyt,
Keble tüzét annak lobogó meze szítva parázzsá.
Fák, bokor és rónák mellőlük visszaszaladnak,
Fák, bokor és rónák hidegen bámulnak utánok:
Mígnem egy ékes völgy közepén a nimfa megállván
Tűz arccal, pihegő mellel, megvárja vadászát.
Már bujaság izzó nyílvesszeit ontja szeméből
A nekibőszült hím, már égő keble tüzétől
Nyelve nedűtelenül, repedett ajkbőre sováran
Várja meleg csókok zamatos levü záporesőjét;
Már szilaj indúlat megvillanyzotta karokkal
Reszket az éhes vad felölelni a nagybecsü zsákmányt:
S hah!... az igéző lyány rút egyszemü vén banya lőn, ki
Feltartván zörögős kezeit, mint Éden örökre
Zárt kapuin kardját Jehovának visszafenyítő
Angyala, ott állott, kiaszott tilalomjegyezőként.
Visszariad, s mielőtt tisztán eszmélne Hamarfy,
Hármat tapsol a nő tenyerével, s a pofozott lég
Háromszor veri föl visszhangjait a ligeteknek.
Ekkor az éj minden rém állata zúgva előjön:
Ronda füles-baglyok, denevérek nagy sokasága
Röpdesnek körülötte, varangyok tábora tesped
Lába elé, iszonyú mérget kérődzve tokáik
Sejtjeiből, kígyók csúszkálnak, vértarajokkal,
Öltögető nyelvvel, dühösen, mert épen a titkos
Kő-fúvást kellett elhagyniok: ördögi pillék,
Tarka török kendőt vetvén berovott derekukra;
Pókok, hátaikon hordván *aszkéta* keresztet,
Ellenben hasukat táplálvá rabolt zsiradékkal
Ádáz skorpiusok, meleg égalj élet-eloltó
Szörnyei, mellyeknek lassú hada krími tatáros
Száguldói gyanánt jőnek fene tőrü darázsok.
Mindezen undok nép hősünket közre szorítá.
Már a szikla remény kebelében szét vala mállva
Amikor, egy percben, kettéreped a beborúlt ég
S villámként ragyogó béllése kilátszik a mennynek;
Egyszersmind érzéktompító csattanat által
Földre rogy és darabig hever életvesztve Hamarfy.
Amint visszanyeré eszmélete tiszta világát:
Egymaga volt a völgy közepén: eltünt a varázsnő
Szörnyeivel, s a magány csöndét csak a hársfatetőkön
Játszadozó szélnek bágyadt susogása boszantá.

Néz körül: a forrás hova lett? álmélva Hamarfy,
- Mert beteg álomnak gondolja egész eseményét -
Nincs forrás, idegen minden körülötte, komor fák,
Vad tüskék állják el utát, bármerre tekintsen.

Már pedig a rideg éj ködpaplana kezde terülni,
Már a *házi-urak* kibuvának rejtekeikből
Itt-ott hallatván a *marasztó* nyájas üvöltést.
Ekkor egy ifju vadász véletlenül ott terem, ekkép
Vígasztalni meg a szepegés-gyarlítta Hamarfyt:
„Mit szomorogsz pajtás? eleven légy s víg, ha vadász vagy.
Hallod-e, csörtet a vad, s a lövészt buzdítja lesében.
Résre füled, gyűszüzd fel lőcsöved, archoz az aggyal!
Nem mozdulsz! Haha, vesd el a puskát, s ülj le guzsalyra!”
Erre Hamarfy elősorolá, mik rajta esének,
Kétli ha ébren-e, vagy hazug álma sötét iszonyában.

„Nem hazug álom volt” felel a másik: „maradásnak
Ördögi szelleme volt a lyány, ki varázserejével
Vonza, előbb véred fölforralván buja tűzzel,
Majd e varázs-völgyben megrontani téged örökre.
Ellenséged e lény, üldözni fog ennek utána
Elveidért: de ne félj, nincs rajtad semmi hatalma,
Míg hű vagy szabadelvedhez, míg ingadozással
Tenmagad alkalmat nem nyújtsz neki, győzni fölötted!
Mert, tudd meg, noha ő bír ritka varázs-hatalommal,
Van szellem, ki előtt hiuvá lesz minden erője;
E szellem szemeit rólad nem szokta levenni,
Csak te haladj kezdett utadon: csak, bármi nagy áron,
Víj diadalt a szent haladás üdvteljes ügyének.
A cél megnemesít bármilly alacsony nemü eszközt:
Nem használnak okok: pénzzel neki, vesztegetéssel,
Borral, ijesztéssel, hazudással, néha csalással;
Vagy ha e *szép* módok sükeretlenek, akkor az *olmost*
Vesszük elő, s viadalra kelünk, életre, halálra.
Mért hagynók a botot sorjából fegyvereinknek?
Hisz mi az ellentől tanulunk, és víni *hasonló*
Fegyverrel mi okon nem volna szabad minekünk is?
Küzdjél hát *magyarul*, bennem védődre találtál.
Fúdd meg e bájsípot: Hábor, védangyalod, ott lesz.
Emlékül, fiam, e táskát vedd, s jusson eszedbe
Az, ki veszélyedben villámot bűvöle s azzal
Szerteüzé a sötét tábort, mely veszted akarta.
Most pedig, íme, tekints föl az ég boltjára: ni hol van
Egy sárkány alakú felhőcske, kövessed e felhő
Útját, az kivezérl e vadonnak tömkelegéből.”

Így a varázs Hábor. Szemeit dörzsölte Hamarfy:
Hogyha ez álomból valahogy fel tudna riadni.
Hasztalanúl! a csodát kíséri megint csoda látvány.
Hábor egyet fúvall s tenyerével megsodorítván

A kilehelt léget, nagy-hirtelen égre csigádzó
Forgószél kavarúl; ennek súgár derekán el-
Nézi a garboncást felkúszni az őt vezetendő
Sárkány-felhőig, mely mindjárt útnak eredvén,
Végre szerencsésen haza ballag utána Hamarfy.

Bende meg Ingadynál lakozék. Csúffá vala téve
Itt is a naptár, mint sok más helyen. Ez szorosan meg-
Szabja szegény, hány óra legyen nap, hány legyen éj, de
Nem hajt rá az erős természet korcs fia többé.
Késő volt, mikor a fogadóban Bende lenyugvék,
Késő, mit máskép bátran mondhatni *korán*-nak:
Mert még csak kettőt vere a kopogós fali óra.
Hogy tüstént elaludt, nem szükség mondani: borban
Ázott virrasztás örömest beereszti az álmot.
Már horkolt gonoszúl, mikor a nyilt kulcslyukon által
Hosszan, mint valamely zsineg, egy csodatest benyulámlott
S a szoba legközepén nagy gombollyá tekerülvén,
Végre varázs *hölgyként* állott Bendének előtte.

„Hűtelen" így feddé a hölgy, „hálátalan ember,
Így köszönöd jótéteimet: hogy a rémletes éjben
Megszabadítálak fene mérgétől a viharnak,
Mit haragos tündér okozott vesztednek okáért?
Hogy hajlékot adék, ápoltalak: ízes itallal,
Étellel lakozál s élveztél szende nyugalmat?
Hogy haza-nélkülinek hont, fényes előmenetelre
Útat adék, és pénzt az egész vad cimboraságnak?
Jobb lett volna nekem nem bánni, hogy a fene Hábor
Tátosi tépjenek el, vagy vesszetek ott, a tavakban;
Jobb lett volna, midőn pihenétek langy nyoszolyámon,
Holtra kinoztatnom rabszolgai ördögeimmel,
Mintsem elérnem, hogy hálátlanul feledésbe
Menjek előtted: hogy, buja indúlatnak okáért,
Elhanyagold ügyemet, s idegen némberre kacsingass.
Mostan azért válassz: vagy tégy fogadást soha többé
Át nem lépni az Ingady háznak csalfa küszöbjét,
Vagy segedelmem helyt - elvárni fejedre boszúmat."

Bende aludt folyvást, de az álom karjai közt is
Hallá e keserű feddést. Tusakodva nyöszörgött,
Érthetlen szavakat morgott. Armída pediglen
Értvén e feddés jól számította hatását:
„Asztalodon hagyok ím egy játék francia kártyát,
Ezt Hecate, úgymond, maga tette varázserejűvé,
Hogy soha nem veszthet gazdája, hanem nyer örökké.
Használd ezt: de ne nyúlj más kártyához soha, mert úgy
(Hogyha csak illetsz is valahogy bármily nemü kártyát)
Mindjárt üldeni fog, mely most szolgád, a szerencse.
A nyereményt pedig, egy különös zárhelybe lerakván,
Gondosan őrizzed minden más pénzvegyülettől,

És nem egyébre, hanem fordítsad a régi jogoknak
Védelmére, szilaj, rohanó szeleburdiak ellen.”

Ezzel a hölgy a kulcslyukon újra kidugta kis ujját,
És elvékonyodott maga is, mint megszivosúlt vas,
Melyből sodronyt húz Vulkánnak kormos utóda;
Két perc mulva pedig kívül vala Bende szobáján.
Bende tovább is aludt; majd dél volt már, hogy először
Felserkent, de nehéz volt a szeme, és ha Doronghy
Holtnak gondolván, föl nem veri, estig elalszik.
Álma jutott legelőbb is eszébe; de mennyire bámul,
Látván ágya előtt a játék francia kártyát!
„Jer, koma, tartsd meg a pénzt”, mond a vidor exnevelőnek
Megkísértendő, igaz-é Armída beszéde.
A koma kész volt rá, s mielőtt a kártya kifogyna
Kézből, s új zavarás Fortúna papír katonáit
Újra sorozná, *schwarz* lőn nagy tudományu Doronghy.

Még azon estve kazal huszas és bankjegy közepett ült
Bende, tökéletesen meggyőződvén, hogy az álom
Nem vala borszesztől ködös agy beteges szüleménye.

Már ama nagy nap, melly az *adó* sorsát a megyében
El vala döntendő, közelített gyors haladással;
Már a vidéki nemes társúlatok *orrai* (szájas
Élelmes magyarok) sűrítnek a városon által,
Lesve az illatozó konyhákból ingyenes ízű
Húsleveket s bordát feszitendő kajla *cubákot*.
Nem vala szűkében Bendénk sem e látogatóknak.
Ollyan arányban nőtt számuk, mint a tele markú
Bende huszassa fogyott, és mint a lernai kígyó
Egy feje helyt kettő, úgy itt, *egy* látogató helyt
Nyomban *öt* is termett a „tens úr” tiszteletére.
És nem mondhatnók, hogy vad lett volna közöttök
Egyik is: otthonosak lőnek, megszoktak azonnal,
Mint a házi legyek; sőt volt, ki, cserélve ruháit,
Négyszer a négy járás tolmácsa gyanánt beköszönte
És ugyanannyiszor elkapará a jószívüséget.
Egyik alispánnak kíványa csinálni erővel,
A másik követűl elküldeni, *ahova tetszik*,
Harmadik ígéré, mint „tens nagyságos” urának,
Hogy bármit *perorál* megye gyűlésén, ezer ember,
Mint eleven visszhang, ordítja reá: *helyes! éljen!*
Bende azonban nem volt tegnapi csirke az illyes
Dolgokban, se tehén, hogy jégen táncra vihessék.
Célja csak az vala elfogadásukkal, hogy előre
Fusson el a jó hír s terjedjen vármegye-szerte.

Folytak a készületek. Bendénk meggyarmatosítá
A falukat kitanult kortesseivel. *Nem adózni*
A jelszó, *bot* az ok; mellyet ha fölötte keménynek

Hinne egyik-másik, nincs tiltva leszedni az ólmot.
Holnapi Sárfalván térítgete, Tyúkodi bátya
És Nyakaló a Víz mentén száz-, sőt ezerével
Fogdosták a nemes lelket, mint Péter apostol.[163]
Ólmodi a Felső-járást szemelé ki magának,
Tudván bánni kevély apró közbirtokosokkal.
Ezt követé Tagadó s Maradossy; de hős Nemadózy
És Szűzváll a Mező-járás úrbéri tanyákon
Kínlódó nemesit kapaták amaz üdvös igére.
Bende pedig legutóbb, maga mellé véve Doronghyt,
Üsdibe ment, amely legnépesb kas vala minden
Sok here méhekkel gazdag, vad mézü kasok közt.

Üsdiben a hadnagy *Kolocintos Gábor* uram volt.
Furcsa rövid ember, nagy szájjal, harcsa bajusszal,
Egyszerü dolmányban, ragyogóban nemzeti hájtól.
Elsőbb hadnagy uram nem akarta elérteni: mért kell
Most a nemességnek gyűlésre bemenni. Hisz, úgymond,
Nem fizetünk, az igaz; de azért mi okon gyülekezzünk?
Hadd vessék ki reánk, mi nem fizetünk, s ha erővel
Szedni akarják, hát mi repelláljuk, teremadtát!
Bende azonban megmutatá nyomatékos okokkal,
Mellyeket a hadnagy *kézzel* markolhata, hogy, ha
Résre nem áll az egész X. vármegyebeli nemesség,
Gyűlés multán nem leszen alkotmánya magyarnak.

Most Kolocintos uram mozgásba tevé az alantabb
Rendű isteneket: Merkurjait el-kiuszítá,
Híni nemes gyűlést nagy fontosságu dologban.
És mikor illően tele gyült a tág eresz-alja,
Így folya ékes szó a vitézlő hadnagy-ajakról:

„Nemes atyámfiai" (rossz hexameter, de hiában
Αυτος εφα s nekem ezt szóhíven kelletik adnom)
„Nemes atyámfiai! tudják-e kigyelmetek aztat,
Hogy mi okon gyültünk e szent hajlékba ma össze?
Ím a tekintetes úr, megalázván úri személyét,
Nem sajnált közzénk, a magunk hasznára, lejőni
És legelőbb is azon szívességét kimutatni,
Hogy ma kigyelmeteket megvendégelje busásan",
(*Éljent* hangzék itt az egész eresz-alja nemesség)
„Kit-kit *azonfelül* is szándékozván (...Helyes! *Éljen*!
Éljen *azonfelül is*)... szándékozván..." de lehetlen
Volt a *helyes*léstől *helyes*en végezni beszédét.

„Drága nemes társak! hallám a tekintetes úrtól,
Mily romlás fenyeget bennünket: tős-gyökerestül
Felfordúl a szegény haza, hogyha mi talpra nem állunk.

---

[163] „Egy halász, ha prédikál - fog ezer lelket." Pünkösdi ének. A. J.

Úgy van: arany-*bundánk* vargát ránt, *nonus*ainkat
A liberalisták eb*harmincadra* kerítik.
Verbőczyt le*ve*rik veszedelmes cifra beszéddel,
És az öreg *Cor*pust *kor*pázzák korcsmai módra.
Főleg most az adót kívánnák tolni nyakunkra.
Tudja kigyelmetek azt, *jobban* mint a viceispán,
Hogy nyolc éve midőn legelőbb megróttak adóval,[164]
És hogy azóta egész pontossággal, ki*adó*dik
Évről-évre adónk funtussa, de még ez időig,
Egy fillér nem sok, de *mi* annyit sem fizeténk be.
Mért volnánk nemesek, ha mi is, mint kontrabujensek
Úgy trektálódnánk? nem, nem; mi nagyon betanultuk
Szent András micsodás *trektát* rendelt a nemesnek:
Tisztújításkor reggel pálinka csöbörrel;
Délben hús, bor, elég; ugyanaz vacsorára dulásig
S legkevesebb három huszas egy szavazóra naponként.
Mért volnánk *nemesek*? Nem azért-e, hogy, amire tetszik,
Nem szóval felelünk. Azt kívánják, hogy adózzunk:
»Nem.« Hát szolgáljunk: »Nem.« Töltsük az útakat: »Ó nem.«
Állítsunk katonát: »nem, nem: hisz *imént* vala Győrnél
Győzelmes seregünk.« Tartsunk katonát: »örökös nem.«
Így kell érteni e véren vett drága *nemes* szót.
Vesszen el aki fizet, míg egy csillag lesz az égen!"

„Vesszen el!" ordítá az egész ersz-alja nemesség;
Hadnagy uram pedig így szónokla tovább, rekedezvén:

„Én nem erőltetek itt senkit; kiki menjen amerre
A meggyőződés vezetendi: de istenem isten
Egy percig se legyen, *ha* kezem meg nem keserűli
Az, ki a hámfából kirug és küllőfelezéssel
Megszakadást okoz itt, e szép nemes egyesületben;
Aki a libristák mézes-mázos fecsegésit
Elhiszi és lelkét italért árúba ereszti.
Birkák vagytok-e ti, félénk és ostoba birkák,
Nemes atyámfiai, készek *minden* csacsi mellé
Futni, ha elbődűl? Nem, nem fiaim, ne kövessünk
Mí minden szamarat, *csak* a tens urat, aki különben
Jobb fizető is mint a többi szakállas uracskák.

„Jól tudom én a csalárd okokat, mellyekkel akarják
A liberalisták rászedni szegény nemesinket:
Azt mondják ugyanis, hogy adózzunk s majd ez adóból
Útakat építsünk, ásassunk hosszu csatornát,
Szárasszunk ki mocsárt, adjunk nevelést a parasztnak,
Rakjunk börtönöket *fel* az égig,[165] nem *le*, pokolba;
Végre fizessük a vármegye tiszteit: irgalom atyja!

---

[164] A jobbágytelki nemesnek 1836 után adót *kellett volna* fizetni. Kortesi célokból nem sürgették. A. J.

[165] Sok megye akkor javítgatta börtönrendszerét s építkezett nagyban. A. J.

Mintha bizony nem elég fájdalmas volna minékünk
Hogy *veksálnak* ama kutyalelkű szóbeli pörrel.

„Útakat építsünk: minek azt? használ-e nekünk a
Jó út? Nem, rokonim! minekünk rossz útban az élet:
Mert miután beivók gabonánkat ronda zsidónál,
Pénzért kell vennünk a paraszttól; vesszük is olcsón,
Mert húsz ölnyire sem tudná vontatni a sárban.
Ámde legyen jó út: viszi más városba eladni,
És minekünk itthon szemeink koppannak utána.
S pláne *vasútakat*! a sár is *rázós* ha rögökké
Szárad: hát az a vas?!...

„Ássunk árkokat is: nem elég vizet ád az uristen
Minden erőnk nélkül, hanem ássunk drága csatornát!
Nem, soha nem tesszük. Nemes embernek derogálna
Bánni pimasz vízzel. Bor kell neki: *inni honáért!*
Ami mocsárunk van, kell az: nem volna *megirva*
Máskép háromszáz évű adománylevelinkben.

„Adjunk jó nevelést a parasztnak: hát a *mi kölkünk*
Hogy lehet emberré, felnővén iskola nélkül?
Ám, az ebanyja, nevelje ha tudja, nevelje parasztnak.
Nem prókátornak, hogy végre fölülkerekedjék
A gyökeres nemesen, firkálni nyakára idézvényt.
Van *honoratus* elég, nem kell őket szaporítni,
Mert félő, kiveszik szánkból voksunknak az *ízét*.
Úgyis, amint hallom, törvény koho*lóda* minap, hogy
Már lehet *eskütt* is sült nemtelen ember ezentúl:
Ó, ha paraszt ítél az igaz nemes ember ügyében,
Úgy mi szegény nemesek jobb hogy sírunkba lefekszünk.

„Végre csináltassunk börtön palotákat. Öcséim,
Értitek ezt? palotát a parasztnak, minthogy elorzá
Ökrötöket! No ezért illő látjátok, adózni.
Én ugyan azt tartom: nemes ember vagy soha nem lop,
Vagy nagyon óvást lop; de a börtönt mindenesetre
Van kikerülnie mód: pert folytat a tiszti ügyésszel
S minthogy könnyü Katót a táncra vezetni, bizonnyal
Megnyeri azt, vagy a pör megtéved a többi perek közt
S többször elő se kerül, vagy végre kihalhat a vádlott,
És nem bánja, ha fővesztésre itélik is aztán.
Hogyha pedig mégis börtönbe kerűl valamellyik,
Hadd rothadjon el ott, mért volt oly ostoba tolvaj.”

Így végzé Kolocintos uram nagyhírü beszédét,
Melyre a lelkesedett gyűlés rivalá: *nem adózunk!*

„Még egyet, édeseim. Mához két hétre gyülés lesz,
Lesz kocsi, hús és bor; bemegyünk egy szálig a gyűlölt
Házi adó ellen harcolni körömszakadásig.
Mindazonáltal senki ne merjen vinni magával

Semminemű fegyvert (megyevégzés tiltja, barátim)
Ámde a *jó* botokat nem kell honn hagyni, azoktól
Függ a szabad szólás most, *pro et contra*, megyénkben."

Mennyit ivának ezen szónoklat tiszteletére,
S mennyit okoskodtak bölcs tételein borozás közt,
Azt le nem írom most: ki azonban tudni szeretné,
Bérmentes levelét hozzám igazítva, örömmel
Válaszolok, s megirom mindazt, mit tudni akarna.

Bende örömmel tért innen haza, társai szintén
Boldogulának, ahol megfordultak, megye-szerte.
Most csak a csaptekerést kellett kormányzaniok, hogy
Gyűlés napjáig ki ne fogyjon a lélekadó nedv.

Térjünk vissza megint: lássuk, mint lelte Hamarfy
Hősi magát, miután álommal kedvire bételt.
Jól. - Legelőször is a táskát keresé meg, amelyben
Pénztárcát lele, tömve a dolgok fő ruganyával,
S bonta dugasszaiból terepély bankjegy-lepedőket.
Másodszor pedig embereit s ügye tiszta barátit
Összehiván, tüstént szereposztást tőn, a szinészek
Rangja szerint, több vagy kevesebb bankjegy-levelekkel.
Őmaga főszerepet foga fel, minthogy neve *arszlán*[166]
Volt az egész párt közt, s legtöbb darabot vala képes
Ő megemészteni a nyomatékos banklevelekből.
Ekkor eloszlának, hogy majd gyűlhessenek össze
Annál rettenetesb számmal, mikor a *dies irae*
Lángba borít minden kebelet, s fölszítja parázsát
A tüzes orroknak, veritékhajtó borok által.

Sárfalu járásban Borzond akará szabadelvét
Hinteni: ám a mag csak sziklakebelre talált ott,
Mígnem az ércpengés útat nyita. Mért ne adóznánk,
Mondának, *szájjal*, míg *ők erszénnyel* adóznak
A mi zsebünkbe? Ha majd megszüntek adózni *minékünk*,
Akkor még lesz idő ordítani: „mink nem adózunk!"

Vízmentén Rohanász és némelly *bikfic* ödöngtek.
Hasztalanul! mert ott Nyakaló és Tyúkody már el-
Szedték a szavazat szépét; nekiek csak a férges
Jellemü, hullékony lelkek maradának ezúttal,
Mellyek egy oldalról pirosak s vidoran mosolyognak,
Másfelül ellenben fene rothadság eszi őket.
Puffadozó szivacsok, mellyek fönn úsznak ugyan még,
Ám majd a szavazás idejéig elázva, elülnek.

Lepkefi, járatosabb tigrist is véve magához,
A Felső-járást akará hő lángra hevítni
A haza szent ügyiért; dobogó szívvel sorolá el

---

[166] Ad notam: Ego priman tollo, nominor quia leo. A. J.

Mindazon üdvös célt, miket el lehet érni fizetvén,
Békén hallgatták darabig, de midőn az *adó* szót
Emlegeté, tüzesen szökdeltek föl helyeikről,
S kapva nehéz botokat kezeikbe, nyomultak előre:
Úgy hogy nem tudom én, mint lesz vala Lepkefi dolga,
Hogyha a hű tigris, felölelve, ki nem teszi a nyilt,
Ablakon és maga is tüsténT ki nem ugrik utána.
Ekkor is a dühödő sokaság, fenyegetve botokkal,
Üldeni nem szűnik mártírait e hon ügyének.
Itt a gyepűn quakerdarabok maradoztanak el már,
Ott a kövér pocsolyák (haragukban tán hogy adóval
Őket is, a *szűz-hátuakat* még, róni szeretnék)
Hosszan, a hónadrág s mellény mentén, tele köpték
Szájukat és szemöket tapadó, hideg-éles iszappal.
És már a botosok verik a nyomot elnehezűlő
Sarkok után, még egy pár lépet: azonnal a *sarkot*
Éri az ólomsúly - már - már... De mi haszna ijesztlek
Benneteket? ti nagyon tudjátok (persze *regényből*)
Hogy, hol a szükség nagy, közel ott a segély *denecesse*.
Itt is a hű tigris (kelvén *arany*ötlet agyában)
Tág zsebe kincstárát kiüríti s *ezüst* huszasokból
Szór kopogós záport a *vas*fejü népnek elébe.
A hadi csel jól sült el: az üldők elmaradoztak,
Lepkefi s a tigris jól elhaladának előre.

Hah, de megint hallik dobogás és messze kiáltás.
„Nocsak uram bátyám, fussunk ha lehet.” - De a tigris
Hátra tekint: meglát süvegelve szaladni nehányat
S bottalan intéssel kegyesen vigyorogni feléjök.
Megvárák e szelid modorú hajtókat, akiknek
Szónoka így kezdé aggálycsilapítni beszédét:

„Tens uramék, kérem, hova futnak, az illyen-amollyan
Szedte helyén? lépünk kiszakad már a szaladásban.
Hisz mi nem üldöztük *rossz célból* tens uramékat:
Csak mikor úgy kutya módra, ki méltóztattak ugorni,
Átállván keveset, hogy megcsúfoltak, utánok
Indultunk nehanyan, hogy kérjük vissza közénkbe.
Tens uram! instáljuk, méltóztassék. Nem akartuk
Sérteni, nem tudtuk, kit van tisztelni szerencsénk.”

Lepkefit a tigris nógatván visszamenésre,
Visszamerészle megint. Nagy hálálkodva fogadták.
És miután sikerült meggyőznie őket eléggé
Hogy nem *jegyzik* föl: „ki adá voksát az adóra?”
Jó fizetés mellett az adózok részire álltak.

Így a többiek is. Bizonyos pénzért bizonyatlan
Pártosokat szedtek. Maga ment legtöbbre Hamarfy
Ez szabadelművé vala képes tenni rövid nap
Okta nemes község vezetőjét, Pörgedy Mátyást,

A hazaboldogitó, a tűzlelkű liberalist!
Illyen kellene sok! szónoklata cúkori édes
Volt párthíveihez, másokhoz vackori fojtós.

„Honfi nemes társak” szólalt meg Pörgedy hadnagy,
„Új dolog az, mellyért ma kigyelmeteket behivattam.
Házi adót fizetünk ezután (nem! nem!). No ne oly nagy
Tűzzel, atyámfiai; de bizony fizetünk csak azértis.
Ámde miért? már ezt nem tudja kigyelmetek, úgy-e?
Nem bizony! ezt nem tudja ki nem liberárius ember.
Kelmetek azt vélték eddig, sőt én magam is *tán*,
Hogy liberárisaink nem tesznek *semmit* a honnak
Boldogulásáért, csak eresztnek hosszu szakállat,
Fennhordják fejöket, cifrán szónoklanak, arra
Isznak elég vizet, és vekszlit firkálnak egész nap?
Ó nem! ezek *külső* dolgok: csak zöldje diónknak;
Édes magva belül rejlik látatlan üregben.

„Tudja kigyelmetek a szent írásból, hogy az Isten
Amikor Ádámot földből formálta, legottan
Földesurává tette kerek földünknek. E birtok
Róla, hogy Ábel *déficiált*, s Kain emberölésért
Úti betyárrá lőn, *zsellérré* széles e földön,
Sethre maradt és szállt lyány- és fiuágra egyenlőn.
Így ezer éveken át osztoztak. Végre azonban
Megszaporodtak a sok prókátorok, összezavarták
A föld birtokosait: kiki a máséra törekvék,
Nyelvök is *elbelgult*, a *tied* szót mind csak *enyémnek*
Mondák; szóval a bűn, a gonoszság, szerte kiáradt;
Sőt maga Isten iránt is *hűtlenségi* gyanúba
Jött az egész nemzet: miokért Isten lesöpörte
Őket a földszínről, s a *confiscált* uradalmat
Noé kérte föl, aki *delator* volt, *igaz* ember.
Nóénak három fia volt: *Sem* az ősi falak közt
Megmaradott, az övé lőn Ázsia; *Kámot* az apja,
Mert sok bút okozott neki, elküldé szerecsenynek
S Afrika lőn az övé; *Jáfet* végűl Európát
Választá, miután nem volt választani másik,
(Minthogy Amérika még akkor meg sem *született* volt)
És igy e háromról szaporodván emberi népünk,
Mindenik egyformán ígényelhette a földből
Osztályrészének kihasítását, nyilasonként,
S most mindennek *egyen* tag földdel kellene birni.
Ó de jaj így van-e az? van-e kelmednek, Füle Péter,
Több két vékásnál, noha tős-gyökeres nemes ember?
Ellenben Telivér grófnak nincs falva kilenc is?
Jól van-e ez, rokonim? Van-e benne, barátim, igazság?
Hajh, nincs, nincs; oda lőn Mátyással, a régi királlyal,
Aki ha négy ökröt látott, kifogatni parancsolt
Kettőt s annak adá, kinek egy sem volt szekerében.”

E szavak a sokaság szemeit *villámra* tüzelték,
Melyre kemény torkok, *mennydörgének*: „nem igazság!”
Pörgedy meg, látván a hatást, így fogta fel a szót:

„Íme, barátaim, a libelariusok nem egyébért
Kérnek adót tőlünk, csak, hogy szépen besodorják
A nagy földesurat, pénzt adni közösbe, aránylag.
S míg mi adunk fillért, ők százakat, ezreket adván,
Majd *ha* egyenlően szétosztjuk az öszveget, úgy-e,
Kis pénzecske helyett bankjegy fog jutni fejenként?
És igy eloszlik a pénz, tele zsebből folyva üresbe.
Innen többre megyünk: elszedjük a római papság
Birtokit, és köztünk, mi magunk, fő számra felosztjuk.
Akkor a grófokat és bárókat rendre lehányjuk,
Tág uradalmaikat széttépjük, mint az *igazság*
Hozza magával, s nem lesz senki szegény, de nagy úr sem.
Hallod-e, Pál sógor, neked a *Bakhát*, neked, Istók,
Ázodi puszta jutand: Markosnak *Rókacsapás* völgy.
Földesurak lesztek: mérhettek birkacimert is;
Nem lesz semmi tilos, *csak* a német-szabta kaputrok;
Minden egyenlő lesz, minden szabad, e haza földén.
Sőt a királyság is sort jár, mint jár a bíróság
A faluban, s ha tavaly hercegre került, az idén már
Úgy lehet, *Izmos* uram, kendet rántják fel a polcra.
Minthogy azonban ezek sohasem fognak teljesülni
Máskép, csak ha vakon követünk minden liberálist:
Én mondom, fizetünk; még egyszer mondom, *adózunk!*
Gaz legyen, aki nem ád az *egyenlőségnek* okáért!”

És a leendő földesurak (ki remél vala illyet?)
Rádörgék a szót nemes elszántsággal: *adózunk!*

Ily nemes okfőkből buzgott többrendű okokkal
Tőn nem adózóból szabadelvü Hamarfy adózót.
Mindazonáltal a Rák Bendések tábora jóval
Meghaladá az övét, s bizonyosnak hitte akárki
Elbuktát az adóügynek. Maga Bende bejárta
A falukat; lelket, tüzet és bort öntve lovagja
Mindenikébe, nevét megkérdve, fölírva magánál.

Már eljött a derékviadal napját megelőző
Ünnepi nap; már a csapatok nyomakodnak előre
Majdan a főtábor hadi testéhez csatolandók.
Bende az *üsdieket* vezeté, százhúsznyi szekéren;
Nyolcvan kassal a Vízmentéről Tyúkody, Szűzváll;
Holnapy Sárfalvát száznyolcvan tengely-erővel
Hozta, kilencvenen a Felső-járás nem-adózó
Híveit Olmody és Tagadó s bajnok Maradossy;
Legkésőbb maradott Nyakaló meg hős Nemadózy:
Ők hatvan-hatvan szekeret vezetének az Alsó-
Járásból, keserű *jajt csikorgó* kerekekkel.

Voltak azonban sok megyebéli urak, kitapasztalt
Kortesek, e csapatok paripás vezetői: hogy össze-
Tartsák a tömeget, hogy vissza bokorba szökéstől;
Ott vala gróf Telivér maga is, ragyogó paszomántban,
Meg mások, kiket itt minek elszámlálnom egyenként?
Úgy is aligha önök, szeretteim, ismerik őket.

Másrészről az adó hadi népe is összenyomúla.
Borzond Sárfaluból hatvan szekeret vezetett be;
A Vízmentéről Rohanász csak húszat; a Felső-
Járásból hetvent a tigris, Lepkefijével;
Pörgedy hadnagy az oktai népet bírta egészen,
Nyolcvan erős szekeret megrakván szomju torokkal.
S ennyi egész seregök: hozzá számítva ugyan még
A városbeli nép egy részét: holmi diákot,
Írnoki tisztes kart stb., szóval az ifjabb
Értelmességet, kikben még nincsen önösség.

Én meg e pártatlan számítását az erőknek
Ingadynak köszönöm, ki remegvén tudni hová fog
Hajlani a diadal, zsalu közzől leste napestig
A szekerek számát s híven naplóba jegyezte.
És mikoron látná, hogy öregb a *sanior* osztály
Mind emberszámban, mind *részegségben* a másik -
A haladó pártnál: tollat duga kalpaga mellé,
S nagy tüzesen kirohant, harsogva menet: *nem adózunk!*

Ötödik ének

Föllegiből nézé garaboncás Hábor a két párt
Hadseregét, s mélyen sebezé többsége az ellen
Tábornak. Bizonyos vala veszte a házi adónak.
Ezt megelőzendő, nem láta egyéb szabadító
Módot, mint legelőbb Armídát és vele minden
Éji boszorkányit megrontani teljes erővel.
E célból hivatá *Karakányt*, a nagyfülü tátost,
És ily útasitást ada e hű szolgai lénynek:
„Menj Karakány, hívem, gyüjtsd össze a tátosi népet:
Három perc mielőtt kezdetlen voltba merűlne,
Itt legyenek mind, mind. Te pedig, jó régi cselédem,
Fogd be a déli szelet felhő-szekeredbe: keresd föl
A büvös Armídát és mondjad néki nevemmel:
Büszke boszorka, gonosz csábszelleme a maradásnak,
Engem uram küldött, a hatalmas föllegi Hábor,
S ezt izené tőlem: ma, midőn eltűnnek a földről
Árny és fény, s kiterül bakacsinja sötéten az éjnek,
Majd, ha sirok közzől reszketve kibúvik a félénk
Éji lidérc s elkezd táncolni a légi zenéhez,
Majd mikor a föld rejtekiben régóta penészlő
Kincsek fölhányják lángnyelveiket, jelül adván

A föld népének, hol kelljen fekete macskát
Ölni le áldozatul, hol kezdeni éjjeli ásást:
Akkor várja hadam sokaságát, légi csatában
Víni velünk ádáz viadalt életre-halálra."
Így a parancs. Karakány pedig, elmellőzve szekérbe
Fogni a déli szelet (mivel az most épen Olaszhon
Barna leányi között legelészett nyári sirocco
Képiben és sokakat lankaszt vala, dúlva közöttük)
Szétterité füleit s röpülő mozgásnak eredvén,
Mint órjás denevér szárnyalt el azokkal a bájos
Éj-honi hölgy venyigés földelű tündéri lakához.
Ott az üzent szavakat híven elmondva, helyettük
Ilyen választ kelt Armída varázslatos ajkán:
„Mondd meg uradnak, a gaz garaboncásnak, ha dühödten
Nem retteg bizonyos vesztébe rohanni, miattam
Jőjön bármikor, én elvárom légbeli harcon,
Víni csatát életre nekem, neki szörnyü halálra."
Ezzel hű Karakány haza röppent. Honn a vezéri
Hábor a lég tetején hosszú sort alkota bátor
Tátosiból, szigorú szemlét folytatni felettök.
Mindenik egy felhő-paripán ült, várva parancsot.
(Nézte a földi juhász is e hosszú föllegi tábort
S *bárányfelhőnek* nevezé botor együgyü nyelvén.)
Kiknek - amint Karakány megszűnt - rendelte legottan
Hosszu falanxokban megszállani Mátra tetőjén,
És tábort járván, ottan megvárni az estvét.

Más részről, hol az ős Buda várát néma közönnyel
Nézi a Gellérthegy sok száz év óta, s ahonnét
Ember-rakta falak bámulják most az *erősség*[167]
Csillagait, miokon nevök is, *méltán*, haza szerte
„Csillagvizsgáló" volt, most is az, és lesz örökké:
Ott gyüjtötte varázs Armída seregbe boszorkány
Pártosait, s hasonúl fő-szemlét tarta felettök.
Végre, midőn a napot két hab völgyébe szorítván
Thetis, az istennő, elkoppantotta világát,
Indúlót fuvatott, riadalmas tábori *marsot*.
Volt pedig a zenekar terepély szőnyegre helyezve,
Melyet sírlepedők vásznából sanda boszorkák
Férceltek, szagolat-tompító pápaszemekkel.
E lepedőszigetet denevérek nagy sokasága
Fogta körül, magasan szárnyalván azzal a légben.
Rajta zenész csapat ült. Hegedűsök, szikralövellő
Fekete macskákból s nyomorék váltott gyerekekből.
Vértarajos kakasok kürtöltek. Ezek ma födetlen
Hagyták eltemetett kincstáraikat, de hiába!
Éjszaka van, s hetedik gyermek sem látja, hol a kincs.

---

[167] Erősség, t.i. kiterjesztett erősség: a mennybolt bibliai neve. A. J.

Nagy-dobosok böfögő ebek és ama nádlaki búbos
Vízibikák voltak, kik időt jósolnak a pórnak,
És brekegő békák tambourt pörögének ezekhez.
Tompa fagótosok a buhu-baglyok: piccoli-sípot
Fújtanak a vércsék s szomorú styxparti sirályok.
Ílyen a fő zenekar. Kivülök még harcjel-adásra
Voltak sírbul kelt lepedős kísértetek, akik
Emberi csontokkal kürtöltek az éjjeli hadnak.

A tábor pedíg így indult a harci zenére.
Géci boszorkányok mentek lovagolva először
Bükkfa lapátjaikon, s forgatván baljok erősen
Szikrázó pemetét. Azután szép ünnepiséggel
Jött a gyalogsátán-ezred. Macskákon ülének,
Melyek a lég tetején úszhattak, s szörnyü soványság
Nem hagyván őket lesülyedni fenekére sehogysem.
Fegyverök állt háromrőfös, villára hasított
Kígyó-nyelvökbül, mely nemcsak a testre halált hoz,
Nem, hanem a halhatlan szellem is érzi fulánkját.
Oldalvást ezeken szikrázó tűzkerekeknek
Hömpölygött számlálhatlan sokasága; mögöttük
Hátrább a fekete fülü angyalok, undoridéző
Kecskei lábakkal, nagy seprűfarkkal ügetnek.
Nappal e nép Balaton fenekén alszik, miután ott
Kecskeköröm papucsát a tó partjára lerakta.
Végre a pattantyús ezered *vénszűzei* jöttek,
Kik nagy durrogatás közepett dinnyényi golyókat
Fognak az ellennek köpködni szemébe, ha majd kell.

Kémei hírül adák Hábornak az elleni tábor
Mozdulatát. Ő hát legelőbb is légi hajóját
Fölkészíttetvén, beleül, és rendezi sergét.
Állt pedig e *ballon* tetemes szappanburborékból,
Mellyet a nagy Hábor, lég helyt, gyűlésteremekből
Összeszedett divatos szónoklattal tömetett meg:
Innen az oly *könnyű*, könnyebb az üres levegőnél
Majd nekizúdítá megrázó harci zenéjét.
E zene síposi mind, és kürtösi mind, az üvöltő,
A zúgó-búgó szelek ömlő szellemi voltak,
Aeol a karmester, villámpálcája kezében.
A dobosok pedig itt, a fagótos, az *erdei rézkürt*
És az öreg brúgó maga lőn a mennyei dörgés.
Tátosok a hadi nép, mint fönnebb szó vala róluk;
Sok fajuak mégis: némellyek kajla fülűek,
Egyszemüek mások, sőt, itt-ott, vannak egészen
Szemtelenek, kik előbb arszlánai voltak e honnak.
Soknak szájából hat sor kapafog vigyorog ki:
Ez nem egyébért van, csak azért, mert óvakodának
Cukrászboltoktól s a *fogorvosi* rendeletektől.
Mind felhő-paripán ültek: de mihelyt a csatára

Lelkesitő kürtök lázzal tölték be a léget
Reszkettetvén azt fázékony kocsonya módra:
E felhőparipák sárkánnyá váltak azonnal,
Mellyek kénlángot lehelének messze kitágult
Torkaikon, s *mételyt* izzadtak a földi mezőkre.

És már a seregek szemközt állának. Előbb is
Hábor, a szörnyű férj, ada jelt. Kürtére legottan
Rettenetes szárnyú, terepély szélmalmi vitorlák
Hömpölyögének az elleni tábor előseregébe,
Hosszu sikátorokat fúrván a géci banyák közt.
Majd a gyalogsátán-ezered sorait zavarák meg,
És tán így az egész hadat elbontják diadallal,
Hogyha varázs Armída nem ad jelt tűzkerekeinek
Közre szorítani a veszedelmes rendzavarókat.
Ekkor a gyúlanyagú, röpülékeny szárnyu vitorlák
Elkapták a tüzes kerekek vérlángu ragályát:
Futtak azonban még a *megoszlódás* idejéig;
Mígnem rettenetök nyomorú szénné, hamuvá lőn.

Megharagudt Hábor látván e szörnyü veszítést
S pattantyúsainak meghagyta tüzelni az ellen
Főseregére. Legott órjási a tátosi népnek
Kezdének tüzesült gömböt hajigálni közéjök.
E gömbök vaskő-darabokból voltak a tátos
Nép által kerekítve kemény tömegű *pilulákba*,
S megtüzesíttetvén, lőnek fene ágyugolyókká,
Melyek az ellen közt sok száz cikkelyre szakadván,
Annyi ezer tetemet röpitének széjjel a légben.
(A pásztor pedig a földön meglelte lehullott
Barna darabjaikat, s a tudós nevezé *meteor*nak.)
A vénszűzek ugyan váltig morogának, erősen
Köpködvén a mozsárnemü gömböket, álgyugolyókat,
Hasztalanul! Hábor pattantyússága hatalmasb:
Úgy, hogy Amázonaink megszöktek a harci mezőről,
S összetörött testtel rejtőztek kályha-zugokba.

Észrevevé Armída veszélyét népe javának,
S most, miután nem volt álgyúja, ha futni nem, akkor
Kézbeli fegyverrel kellett hadakozni közelről.
Evvégett rohanót fuvatott. Mindjárt legelűl a
Tűzkerekek mentek, sebesen gördűlve az ellen
Hadsora közt; a gyalogsátának nyomban utának.
Hábor sem vala rest, közönyös nézője azonban
E hadi szándoknak, hanem elsőbb mérges ijászit
Lőni hagyá: azután *rostásai* által enyésztő
Pusztítást okozott Armída egész hadi népén.
Voltak, tudniillik, rostások a tátosi hadban;
Rettenetes rostát - száznál több ölre terűlőt -
Forgatván kezükön, melyből, miután a magasba
Felszállván gonoszúl rostáltak az elleni népre:

Hullott nagyszemű jég, kövek és oly tűznek esője,
Melyből szikra elég volt lángba borítani tüstént
Akire ráhullott, füles angyalt, géci boszorkányt.
Mindazonáltal e tűzjáték nem tarta sokáig:
Mert, miután a két hadinép egymásba vegyűle,
Észrevevé Hábor, hogy tátosi hullanak egyre,
S önhada ellen száll rostái veszélye leginkább.
Megtiltotta tehát e nemét folytatni a harcnak,
És kanerőre hagyá a két tábor viadalját.

Húj, beh nagy öldöklés lőn most! maga Virgilius sem
Győzné sorra beszélni: ki ölt? kit? *s hányszor*? e lármás
Összekavargásban; sem Ovíd, bár ő a regényes
Actaeon ebeit mind sorra le tudja nevezni.
Az a különös mégis, hogy amint Hábor nekibőszült
Tátosa egy nyelves sátánt vagy géci boszorkát
Általszúrt, elesék ugyan ez, de helyette viszontag
Kettő kelt, a szegény tátosnak szörnyű bajára;
S így minden szúrás gyarapítta az elleni tábort.

A sebesültekből pedig (ezt majd elfeledém meg-
Mondani) nem vér folyt, hanem oly irtózatos *ichor*,[168]
Melyben azon vérnem vala legfőbb állagi rész, mit
Mint *káposztalevelet* nem sokra becsűl a magyar hős.
E léhez vala itt zagyválva fakó geny-erekkel
Sujtott tinta, megint amaz áldott innivalók is,
Melyeket a földön a teremtés dísze, remekje
A nemes *emberi* faj használni szokott, hogy az égből
Nyert szikrát *legalább* elszunnyadtassa magában
S oktalan állattá váljék, mint Nebukadnézár:
A bor, az ízes sör, meg az égett szesz valamennyi
Alfaja: úri likőr, rózsólis, rum, arak, etc.
Szép szilvóriumok, fölereszstve szines faolajjal,
Végre az úgynevezett *gugyi*aknak egész perepútya.

Mindezen ichorok egy borzasztó fölleg-idomban
Összefolyának a lég közepén s nagy tóba szakadtak.
E tóból - iszonyú! de való - egy ezerkaru órjás
Szörnyeteg álla elő, rettentő vízi polypus.
Ez maga egy nagy has - hasa egy tó medre magában,
Karjai, mint ugyanannyi csatornák, messze kinyúlnak,
Rettenetes szájok tátongván mindenik ágnak
Végén; és az a jó, hogy még a csillagok akkor
Fényesen és tisztán nem voltak az égre kirakva,
Máskép elnyeli mind e falánk irtózatos állat.

Folyt a harc ezalatt. De a hadnép egyre kevesbűlt,
Mert kiki úgy érzé, valamely órjási erőtől

---

[168] Ichor, az istenek vére, Homérnál. A. J.

Vonzatik, önkényén nem fordíthatva menését.
Sor sor után eltűnt, odalőn csapat és csapat egyre;
És mikor észrevevék a vezérek, már fele sem volt
Tábori népöknek, folyván, mint foly rohanó víz,
A szörnyű polypus száz meg száz karja lesodró
Örvényébe, nyomot sem hagyva utánuk a légben.
Elszörnyedt Armída, el önmaga föllegi Hábor,
Látván e romlást. Akarák még visszafenyítni
A szaladó népet, s akarák elmetszeni e báj
Vonzásnak fonalát; akarák elrontani szintén
A nagy *ezerlábút*; sükeretlen munka! hiú terv!
Ostoba fáradság! Könnyebb voln' a Duna torkát
(Mind a hetet) betemetni folyói fövénnyel örökre;
Mint e folyó tábort megakasztani a rohanásban.

És már nem vala nép: Armída csak és fene Hábor
Ketten voltanak a levegőben, nézve zavartan
A szörny még folyvást tátongó torkai sírját.
Majd neki bőszülvén Hábor s nem bírva dühével,
Ölre kapá nőjét s irtózatos átkot üvöltve,
Úgy akará lesodorni a szörny mélyébe magával.
„Vesszünk" monda „együtt, ha együtt élnünk lehetetlen..."
Már a polyp iszonyú tűzhegy-katlanszerü torkot
Táta, leszédítő párát eregetve föl abból:
Amikor elvetvén köpenyét, kiragyog tele arccal
A deli hold, súgárai selymét messzire hintve;
És mikor a haragos pár - vesztök híve bizonnyal -
Szétnéztek, *nem volt* a polyp: eltűnt a szelíd hold
Fényétől, mint éji sötét a fáklyavilágtól,
S Hábor az elbámult némber derekát elereszté.

Mélyen aludt immár hős Bende kemény teke-asztal
Zöld posztós közepén, keserű játéknak utána.
Őt is a balsorsnak kezdé üldözni hatalma.
Tudniillik, valahány ízben Armída bübájos
Kártyáját akará használni, od'adta előre
Egy hű pincérnek, ki, midőn azt Bende kivánta,
Mint újat mutatá be a játékszomjas uraknak.
Hajh de ma, míg valamely tálcát készítne a pincér
És a varázskártyát a könyöklő padra letenné,
Forgószél tekerűl (nem egyéb, mint Hábor, okozta)
S fölviszi a könnyű kártyákat az égre magával,
Majd elhintendő városra, mezőkre, folyókba.
Megszöppent a legény, mert nagy felelet vala rajta,
S nem mervén a valót megmondani, másat adott be.
Mely a varázslottal vala minden részben egyenlő.
Hinc illae lacrimae! Itt kezdődék a gonossza!
Bende ugyan játszott, de határtalan a mai vesztés;
Bankjegy bankjegy után odalőn, oda óra, szivartok,
Drága pipák, színházi kukucs, stb. - Doronghy

Mind oda kölcsönözé pénzét: de mit ér? az is elment,
Elment a fogadós úr-kölcsönzötte - sokunnan
Gyűlt-ezer is: de a sors, de a sors mindegyre haragszik!
Végre kimondta szegény Bendénk a kártyai nyelvben
Rettenetes *schwarzot*, s oda lőn a régi becsület.
A pincér tudatá vele, hogy vendégei jövén
Kénytelen éjre kiadni azoknak Bende szobáit,
És hogy már ma sehogy sem tud neki fekhelyet adni.
Így lőn az, hogy Bende vitéz, átkozva magában
A ravasz Armídát, tekeasztal pamlagin alvék.

Jött a varázshölgy, jött tündér Armída eközben
És egy halk csókot nyomván Rák Bende szidalmas
Ajkira, felkölté s elhítta magának utána,
Fölkeresendő még acheróni mezőket az éjen.
Mert akará sorsát, akará megtudni előre:
Mit kelljen cselekednie, hogy meggyőzze hatalmas
Hábort és rohanó pártját mindennek előtte.
S itt kellett Hecate segedelme, tanácsa fölöttébb.
Másodszor pedig azt is tudta, hogy emberi hőse,
Bende vitéz, mint meghidegűle iránta ez estvén,
Ezt is, a holnapi nagy viadalhoz feltüzelendő,
Apja meg anyja sötét árnyékival össze akarta
Hozni a styxi rideg partoknak puszta vidékin.
Innen az éjjeli út. Város, falu, sík, halom, erdők,
Bérc, havas ormok, mind, mind elmaradoznak utánok,
Mígnem elérik az út végső földszinti határát,
Kólyt, a világ közepét,[169] melynek hegye termi Biharban
Lelkét a híres-neves *érmelléki* boroknak.
E hegyet, üstökinél fogvást, Armída varázsnő
Félretevé, könnyen, mint elteszi csupra fedőjét
A főző kanalas, tűnyelvű konyhakirálynő,
És az üres lapon ím a föld mély *köldöke* megnyílt,
Jó széles lebegő lépcsőzetek intve feléjök
E kéngőz lehelő nyiladék katlanszerü torkán.
Nem bajos a lemenet; „*facilis descensus Averni*”
Mondá Virgilius; hamar is fenekére jutottak,
S három perc multán ott álltak a tág pokolajtón.

Nagy zaj üté fülöket, harsány ugatása kutyáknak.
Cerberus, a pokoleb vala ez, háromfejü állat;
Sok szép tarka szinek díszíték váltogatóan
Sörtenemű szőrét: piros egy feje, zöldre, fehérre
Megcsíkozva nehol; legerősb és legzajosabb volt
Hangja ezen főnek, de nehéz lánc vetve nyakába
És a földre szegezve, nehogy fölkelve harapjon.
Másik fő feketés volt, megtarkázva halotti

[169] Szójárás. A. J.

Sárgával: morogott e fő és néha nehézkes
Mély hangon böfögött, gyakran belefalva dühében
A láncoltba, gyakorta fülét csípdesve fogával.
E kettő közepett vala egy százszínü fej is még,
Mely ugatott, az igaz, de ama kettő leugatta,
E főé a *fark*, és csóválgatta szünetlen,
Hol jobb, hol bal főt nagy hízelkedve legyőzvén.
Mindazonáltal ez eb nem ügyelt a jövőkre-menőkre,
Mert maga egy *belhad* vala, ellensége magának:
Így Armída is, a hőssel, nem bántva bementek,
S a csolnakterelő Charonhoz juttak azonnal.

Nagy patvar vala itt. Vén Charon bácsi civódva
Útasitott el egy új lelket, mely nagy nyomatékú
Szellem volt azelőtt, mázsás haladásu reformer:
Tőle a styxi hajós hét fillért kére, de nem volt
Több a szokott egynél, és azt keveselte a révész.
Hat liberálist, mond, áthajtana *félobolért* is,
Ám nem a fontosakat, hat pénzt számítva fejenként.

Vándoraink szaporán átkeltek a fekete vízen
Itt-ott Bende a vén Cháronnak evezni segítvén,
Bár haragudt rá, hogy megvette a vámot, akármint
Protestált s mutatá nemes útlevelét, az idénit,
Melynek rendi szerént mentes vala, mint nemes ember
Révtől és vámtól, hadi bajtól, házi adótól,
Egyszóval, minden kötelességtől haza, ember,
Isten iránt, sőt önjóvoltától is egyúttal.
Túl a rideg parton siralomnak terjed üvöltő
Rém hona, változatos kínokkal tarka vidékek,
Mellyeken a tündér Armída haladva keresztül,
Bende szorult szívvel követé, csak néha tekintve
Szét e vad országban, honnét menekűlni ohajta.
Tantali kádakkal tele volt egy tér. Ez edények
Tisztvágyó lelkek sokaságától pezsegének;
Minden kádra hajolt egy *ugorkafa*, és e növénynek
Mindenik ágcsáján, esküttség, szolgabiróság
S más illyes fityegett: de midőn a kádbeli éhes
Ember nyúlna felé, oda lőn az ugorkadicsőség.
Legközepett vala egy kád, melynek párja Tatán sincs.
Sőt a világon sincs abroncs-övezett faedényben.
Ebben egy aszkóros vén asszony fúva, pihegve
Jajgata szűn nélkül, mondván a körébe jövőknek:
„Jaj, megöl *en zsírom*, kádam tele drága kövérrel,
Torkomig e folyadék (pedig a kád éppen üres volt),
Jaj szabadítsatok! ah, ki csapolja le zsíromat? o jaj!
Jertek elő, fiaim, meg kell fúladnom e sokban.”
Bende, mosolygva kicsit, Armída nyomán tova lépdelt,
S mindjárt más különös lény vonta magára figyelmét:
Egy nagy tűkör előtt ült egy pohos emberi állat,

Ez, míg élt, gyülölé a szakállt s minden liberálist,
Most pedig azzal bünhödik a jajhonban e bűnért;
Hogy szakadat nélkül síkálnia kelletik állát,
Mert ha bal arcáról lekaparta goromba jövését,
Addig a jobb arcon két ujjnyira nőtt a kemény tors,
És míg a jobbnak veti kését, addig a bal rész
Meggyomosúlt; így elűl meg elűl kezdvén, soha nincs vég.
Ezt elhagyva, szabad helyet értek. Furcsa vidék ez:
Hol jobb-, hol balról, hol hátul, hol meg elűl fútt
Egy csapodár szellő. Közepén a térnek, örökké
Forgatván köpenyét, állott magas emberi termet,
Ennek az aggódás vala kínúl csapva fejéhez,
Mellyel bő *köpenyét* szél ellen vetni törekvék;
Hasztalanúl sokszor! mert míg jobb félre teríti,
Addig a szél balról sebesen kiröpíti nyakából.
Mondják, éltében nagy kedve telék a *hasonló*
Játékban s ez okon *homoepathicé* lakol érte.
Ixion is vala ott, kinek ördög törte, keréken,
Hátraszegett derekát: miután e szolga világban
Földi hatalmak előtt görnyedni előre szokott volt.
Ettől útasaink másikhoz juttak. Ez ember
Mindig evett valamit; de fölöttébb foghegyen ette,
Mint alföldi magyar falná *festékit* olasznak,
Mely a nagyúri gyomort sokszor *fagylalta* halálra,
(Hogy lőn bezzeg elég frórnessze, zseléje fiának!)
Bende a bájhölgynél kérdést teve, s tőle megérté,
Hogy teljes éltében *viccgyártó* volt ez az ember,
Nagy hírű *humorist*, húsz évig *feuilletonista*,
És íme önviceit kell ennie vétke dijául!
Szája panaszteljes mostan, hogy sótlan, izetlen,
Émelygést okozó, s nincs jól meg*sütve* az étek.

Otthagyták az evőt s komolyabb látványra jutának.
Édesanyát látták, környezvén durva fiaktól
S lyányoktól. Magyarul szólott hozzájuk az édes
Jó anya; ám a fiúk, lyányok gőggel felelének
Németül és tótul, rácul, *fransz* nyelven, oláhul
És oroszúl, görögűl, örményűl, végre cigányúl;
S minthogy az édesanyát nem tudták arra beszélni,
Hogy szóljon velük úgy, mint ők szeretik, s anyanyelvét
Hagyja feledségben: nekiálltak csípni, harapni,
Ütni, a lyányfélék tűvel szúrkálni, mocsokkal
Kenni be és durván kikacagni az érdemes asszonyt.
„Nyolcszáz éves e nő” magyarázá Bende vitéznek
A tündér vezető, „s oka, mellyért bűnhödik, az, hogy
Ifjabb éveiben elkényeztette családját,
Mostoha gyermekeit mindig jobban szereté ön-
Magzatinál, s ímé ránőttek azok szomorítni
Késő napjaiban s keserű bánattal elölni.”

Bende megindultan ment innen a hölgynek utána,
Aki haladván még vagy száz lépésnyire, vissza-
Fordult és intett, hogy várja be őt a vitéz ott,
Őmaga eltűnvén a kénfüst barna redőin.

Álla vitéz Bendénk siralomvölgynek közepette.
Tarka cserélettel vonulának előtte az árnyak,
Régiek és újak; kiki rendelt helyre sietvén
Vallani szörnyű kínt, vagy venni jutalmat *Elyz*ben.
Álla derék Bendénk közepén az igaz biralomnak,
Hol nem rang, születés, kincs jő mérlegbe, hanem jő
Érdem, egyéni, miként nem egyébütt semmi hazában.
Látott bűnlakoló lelkek seregély sokaságát,
Melyek fokszerüen üriték poharát a keservnek.
Álla merész Bendénk közepette pokol mezejének:
Amikor egy szellem közelített oldala mellé;
Bús-komoran, kinyitott könyvből olvasva magában,
S „Hajh boldogtalan!" így kesereg, „hát már is alá kell
Szállanod e siralom mezejére korodnak előtte?
Gyilkosok öltek-e meg? fene kór döntött-e halálba?
Ó szólj; Bende fiam *nemző́d* szava kéri, beszéld el."
„Álmodom-é?" viszonoz hős Bende „vagy édesapámnak
Szelleme, kit látok, veszedelmes könyve kezében?
Úgy van, ez ő; e könyv okozá rövid útu halálát.
Ó atya, hallgass meg: nem holt vagyok én, fiad, és nem
Szellemem amit látsz, hanem élő testben előtted
Bendéd áll. Apa, oh, álldd meg fiadat, ki jelenleg
Hontalanul bujdos, hordozván mostoha sorsát."
Ekkor az érzékeny fiu mind elmondta, mi történt
Apja halálától kezdődve a mostani percig.
Melyre nagyot sóhajtva, felelt a hádeszi lélek:
„Hasztalan áldalak én: áldásom, mint a korál, mely
Megkövül a levegőn, átokká válik a földön.
Ó lásd, kárhozat az, mely várta szülőidet itten.
Énnekem e könyvet, mely mindennél haragítóbb,
Szüntelen olvasnom kell: átok azokra, kik e könyv
Tételeit hiszik és követik; szerzője pedig még
Érje meg Actaeon sorsát: tépjék le kopói,
Mellyeket ő táplált kezdetben manna beszéddel.
Ó fiam! édesanyád - jaj, jaj! jaj! - *háborodottan*
Jött ide, józan eszét elvesztvén minden időkre.
S minthogy körmeivel Hecaté szemeit ki akarta
Tépni, *ama* sziklát (iszonyú!) lelkére boríták,
S ott ezer évig kell hallatlan üvöltnie mármost.
Kérlek azért, kedves - ne felejtsd intésit atyádnak -
Állj bosszut érettem rajtok, kiket annyira gyűlöl
Szellemem, állj boszut a liberálisokon, fiam, értem.
Hajh, de megint mennem kell: jőnek a szellemi kínzók.
Ó fiam, el ne feledj, ha megint napfényre jutandasz."

Ezzel a bús lélek tovalebbent. Bende csodálva
Kíséré szemivel, mígnem benyelé a köderdő.

A bájhölgy ezalatt Hecaténál tette vizitjét.
Nagykegyesen fogadá őt a pokol asszonya: rendelt
Néki theát mindjárt filigrán emberkoponyában;
S hallva buját, tüstént így vígasztalta tanáccsal:
„Lyányom, azért ne busulj, Hábornak vesznie kell, ha
Balgatagúl könnyítni akar sorsán a halandó
Emberi nemzetnek, kiket üldeni volna kötélye.
Tenmagad eszközlöd vesztét: válassz deli férjet
Földi halandóból, ki legyen kedveltje szivednek.
Hívasd meg Hábort lakomára: ne félj, tudom, eljő.
Ekkor a násznyoszolyán - a még szeplőtelen ágyon -
Férjedet altasd el, s ím e phlegetóni piócát
Függeszd keble fölé, hol a szív dobogása megérzik,
S a kiszopott szívvért, felfogva ez ólomedényben,
Rejtsd kebledbe, hogy azt használhasd célszerű módon.
E vért nászlakomád közepén feccsentsed a Hábor
Arcához, szemit is meghintvén hirtelen azzal:
És *odalesz* Hábor, nem lesz nyoma többet a létben."

Megköszöné tündér Armída *királya* tanácsát,
Melyben vágyainak régen várt teljesülését
Látta: vitéz Bendét férjül kebeléhez ölelni.
Megragadá karját ifjának, s hítta magával
Visszasietni megint a föld színére s a holtak
Bús birodalmától eltávoztatni az élőt.
Útjok *Elyz* szélén vezeté. Nem-földi gyönyörnek
Hangjai kísérték fülöket; főleg pedig az tűnt
Bende szemébe, hogy egy sanyarú embercse, kezében
Messze terűlő lap, szökdelt örömében a fák közt.
Kérdé a vezető hölgyet: mit akarjon ez ember?
És Armída emígy fejté meg az édeni kedvet:
Ez zseni-lélek volt, legalább azt *hitte* szilárdul;
Élete versírás *fájdalmai* közt nyavalyogva
Telt el, a nélkül, hogy csak egyetlen verse, vagy, ami
Még kevesebb, neve, csak neve díszlett volna kinyomva.
Tűrőké az öröm hona, mennyország: jutalomkép
Mindennap más-más dala jő ki ma itt az elyzi
Hirlap sajtóján, pompás, ragyogó kiadásban.
Innen a széles öröm bódító gőze fejében.

E magyarázat alatt a Léthe pataknak elértek
Forrásához, ahol kiszakad barlang kebeléből.
És különös vala itt, hogy nem víz buzga fel a kő
Közt, hanem ollyan híg folyadék, mint ömleteg ércé.
E folyadékba sötét alakok nem-földi lapáttal
Szórának *valamit*, amely ott egyszerre megolvadt,
S Bende, midőn közelebb értek, látá hogy e *szórmány*
Érdemcsillagok és szalagos díszrendi keresztek,

Fényes arany pénzzel s elegyülten gazdag ezüsttel.
Megtanulá, hogy ezek szolgálnak a Léthe pataknak
Tápanyagúl s innét érté meg eme' csodalátványt.
Tudnillik: lefelé menvén a parti mezőkön,
Hol buja bőségben díszelgnek a nagyfejü mákok,
Láttak egész sereget hangos jajjal közelítni,
Véresen és sápadt arcokkal, gyászban egészen.
Hogy közelebb jöttek: keserű panasz árja dühöngött
Ajkaikon, s a sötét levegőt hangjával elönté.
Vértanuk ők: honukért a bánat erős kebelökben;
Vértanuk ők: honukért a földig gyászruha rajtok.
„Ó haza" - jajgatnak - „hova léssz, ha mi, védeni képes
Hű fiaid, végkép megszűnénk lenni körötted?
Ah! csak egy ízben még térhetnénk vissza öledbe
E szomorú honból, melyben nincs nemzeti szellem!"
Ily keserű gonddal juttak partjához a csergő
Léthének s akarák ott szomjukat oltani vízzel,
És nekidőlének minden cerimónia nélkül,
Hörpölvén, csak amúgy markukkal, Diogenesként.
S ó csoda! halljátok ti, e földnek gyermeki! amint
A folyam ajkáról - szomjuk csillapodva - felálltak,
Dalra hevűlének, víg dalra, legottan; enyelgő
Táncot lejtének; *honuk* és fájdalmi feledve
Lőnek, örökre sötét, emléken túli homályban!

Még sok egyéb különöst láttak; de mivel fejöket sem
Kímélé feledést okozó párája e víznek,
Elfeledék azokat. S mielőtt a földi kakasnép
Harmadik őrdalját kürtölné, visszatevék a
Kólyi hegyet - honnan kivevék vala - régi helyére.

Hatodik ének

Míg a varázshölgy és deli hőse az éj birodalmát
Látogaták, haragos Hábornak egyéb vala gondja.
Ő az örök Sorsnak szigorú lakját keresé föl,
Tőle megértendő maga és Armída jövendő
Végzetiket. Havasok közepett, hol az emberi talpak
Még soha nem hagytak múlékony bélyeget a hó
Csillámló tetején, homorúl egy völgy tekenője,
Csak röpülőknek nem járhatlan szikla falakkal.
Itt van a Sorsisten barlangja, bevésve a vén föld
Gránit kérgének - még hajdan a gyermeki beltűz
Által felcsattant - nagy himlőjébe. Körötte
Semmi, csak a korhadt pusztúlás bús hagyományi,
Semmi, csak a mély csönd, mely sokkal üresb vala, hogysem
Észre lehessen venni halandónak, ha reves fán
Kérődző szúknak meg nem töri halk ropogása.
Bent a barlangban nagy *gőzmalom* él: az Időnek

Malma ez, amelynek tágas hombárai telvék
Soknemü testekkel, várókkal a végzetes őrlést,
Ő maga relytélyes barlang méhében, iromba
Felhők leple alatt űl a Sorsisten, örökké
Olvasván a fátum öles foliántjai titkát.
És amint sorolá a tárgyakat, elzavaratlan
Renddel csúsznak azok le a széles hosszu csatornán
A kíméletlen garad örvényébe sodorvák.
Hősöket és nyomorú koldusokat egyre sodor le
E garad, amint jött a tarka vegyűletü rendsor:
Pompás Alkibiad, nagy fényü Lucullus, eb-éltű
Diogenes, nyomorú Timon, ragyogó Cleopátra,
Markalf és Salamon, Democrit, Socrates, itt mind
Összekerülnek, mind egy lisztté hullanak össze.
Fulvia, Xanthippe, Lucretia, Thisbe, Korinna
Mind egyek itt, Brutus pora egy lesz Tarquiniussal;
Phidias márványfejeit törvényfa revével
Őröli e malom össze; Rafáel vászna szenes zsák
Közzé őgyeledik, s az Apelles rajzai szintén
Úgy oda lesznek, mint a most divatos fali firkák.
Ott az ephesusi templom után jő durva Herostrat
És ama nagy Macedon, kit az égés éjjele szült volt;
Itt a szolgabirót hajdúja kiséri, az írnok
Hamva uráéval vegyül ellentétileg ismét.
Elvegyül ispánné tens asszony is a jegyzőné
Nemzetes asszonnyal, tűz vízzel, szénpor a mésszel,
Tolvaj a bíróval, jobbágy uraság inasával,
Elvegyül a káplár apjával s pór rokonával.
Szóval az ellentét megszűnik: porhamu lesz mind
Ami van e földön; csak az *ész* nem, a szellemi rész nem.

Nem? haha! Nézzétek. Tetemes könyvek sokasága
Sodródik lefelé, mint annyi druídapapok, kik
Emberi életeket kívántanak áldozatúl, kik
Emberagyak velejét égették isteneiknek
Gyász oltáraikon. Lám e foliantok elették
A zseni szerzőket; megémészté őket is a moly:
Most pedig a foliantok, a moly, mind együvé hullnak.
Ott Calepinus jő, a Bábel tornya utána;
Hátrább *X ut Tök*, meg a többi piszoktele firkák.
Gyöngyösit a rímest kíséri Kovács *pici lantja*,
Édös-Gergöly után Mátyási jön, és szamarastul
Néhai Mondolatos, mind, mind a garadba lehullvák.
Ott jön az *én könyvemnek* öt első éneke is már;
Lapjain illatos ó sajtok maradéka mutatja,
Mily fokon álla szegény a dicsőség úri kegyében.
Ó jaj! a mélybe zuhant, honnét pora jegytelenűl fog
Hullani majd az örök feledékenységnek ürébe!

Hábor e barlangot keresé föl s térdre borulván
Érc küszöbén annak (tudnillik az érc a kövekben
Lappangott valahol, mint egykor a monda cigánya
Nagy fa kanáljával hörpölve vizét a Dunának:
Halleves ez, mondá, mert ott van a sok hal a *vízben*)
Kérte a Sors-istent: adná tudtára jövendő
Sorsát, és ha ravasz nőjét van-e mód, van-e vajjon
Titkos erő, megfosztani a bűvös hatalomtól.
Melyre a Sorsisten mennydörgő hangu beszéde
Így ada választ a barlangnak mély fenekéről:
„Sorsodat; ó szellem, magasabb vagy bár a halandók
Népénél, az örök végzet nem hagyja tudatnom.
Mély titok az, mellyet csak e barlang istene láthat,
Sorsod azonban, halld, ettől függ, ezt cselekedjed:
Hölgyedet, Armídát, menj, leld föl ez éjen, e percben
Erdei lakjánál, hol most akar űlni menyegzőt
Földi halandóval, s vár téged, minthogy egyébként
Célja, mit e násszal szándékszik elérni, merőben
Meghiusul. Engedd hogy szép legyen, és ne parancsold,
Hogy vegye föl vénasszony alakját, egyszerü képét,
Míg nem hajnallik. Haragos vagy bánatos arcot,
Bármi következzék, ne mutass, mert vége különben
A tervnek, miszerint elronthasd nődet örökre.
Mindazonáltal légy szemes és mindenre figyelmezz,
S majd mikor Armídád kebeléből titkosan egy kis
Ólomedényt von elő s tartalmából szemeid meg-
Hinté, s arcodon érzed a hő cseppeket égni:
Kapd el az ólomedényt és hintezd vissza szemébe
Mind a nedűt, mely még maradott vala benne, fenékig,
Ettől függ sorsod: ne feledd, vagy, tudva, ne mellőzd.”

Így a sötét szellem; s elmondván lőn iszonyú csend,
A malom egyhangú *rop-rop*-ját, mely soha meg nem
Szűnik az éltes idő hosszát kijegyezni egyenlő
Pécékkel, természetesen ide nem számítván.
S most, miután Hábor tova illant, édesim, ah most
Fussuk e zordon tájt, fussunk Hábornak utána,
Aki varázsnőjét (már tán nem is *azt*) a parancsként
Fölkeresé s egyedül lőn víg lakodalmi közönség.

Nagy baj az írónak, de kivált annak, kire bölcső
Lepleiben fülökig ránták a múzsa leányok
Ajkaikat, kit jó mamikája zuzával az apró-
Marhának tartott, és léc-szeg fürtjeit addig
Meg nem szűnt fodorítni, tüzes vassal sütögetvén,
Míg született költő nem vált nápész gyerekéből -
Nagy baj a *költőnek*, mondom, ha megúnta teremtett
Jellemeit maga is, s velök egy hajlékba szorulván
Nem tud azokról már érdeklőt mondani semmit.
Így vagyok én. Lakodalmi csoport dőzsölne köröttem;

Hábor a hajdani férj, Armída, menyasszony ezúttal,
S Bende vitéz, mint *nősz*; 3, mondd: három egyénből
Áll az egész sokaság: mit mondjak rólok, uristen;
Mit még nem mondtam valamellyik hexameterben?
Mondjam-e, hogy mielőtt Hábor beköszöntene, tündér
Hölgye a *conservnek* Bendét karjába szorítva
Kellemes álomnak szunnyasztá boldog ölébe?
Hogy kivoná mellfodra közől Hecaté adományát
S Bende fehér kebelét fölfejtvén inge havából;
Szopni hagyá abból csecsemőjét a pokoléjnek?
Hogy miután e nadály vastagra hizott a legény bő
Véréből, a menyasszony e vért piciny ólomedénybe
Fogta föl, és az edényt puhapamlag melle feszülő
Két Parnasszának deli Tempéjébe dugá el?
Mondjam-e, hogy Hábor meg a nő, meg Bende, lakoztak
Állati étvággyal faldosván szellemi étket,
Kortesi gégékkel tütükélvén ménesi nektárt?
Mondjam-e, hogy tündér Armída kilopta hevítő
Pár emlői közől babonázott ólomedényét,
És nagy hirtelenül Hábor szemeit tele szórva,
És Hábor sebesen ráföcskendezve viszontag:
Hah!.....

Bende kiáltott így, mert volt ok rá. Iszonyító
Látvány az, mely lőn kiterűlve szemének előtte.
Elsőbb is Hábor kezein, képén, szemehéján
Tűzfoltok kerekednek elő, hol a bűverejű csöpp
Megszállott; azután e foltok messzeterűlnek
Hirtelenül, mint szok terjedni tavak sima tükrén
A potyogásig elért záporszem ezüst karikája.
Erre a garboncás tűzzé vált, talpig egészen.
A kalap elveszté szín nélküli színe talányát,
Összenyomott tetején füst, láng és szikra lövell ki,
Mint a Vezuv torkán; majd átvörösöllik egészen,
Mint az iszákosok orrai, végre fakó hamuvá lesz
És oda hull, oda hull Bendének lába elébe.
Már ég a köpeny is: mind jobb, mint bal fele lángol,
Cérna-recéjének megemészté már e pokoltűz
Életerős szálát: némely lebegő darab egy láng-
Nyelvvé változik át, s legelőbb is a nászkalibának
Nyalja körül venyigés ereszét csavaros repüléssel.
Hah, már a szöges orr, a nyakbötyök, a busa homlok
Ismerhetlenek ott; nincs a két mártogató láb,
Láng az egész Hábor (mint volt éltében örökké
Szelleme), a hajlék oda lőn, zavaros szelek árja
Szórta el azt korom- és füstképen a lég üregében.
Most egy dögleletes bűz támad; Bende tekinti
Armídát, az arát, s megborzad, síri soványság
Torzítá el egész testét hölgyének; a látás
Ablaka *nem több*, mint az a szám, mely nem sokasíthat

És nem is oszt, a másikon űl örök éjjelü vakság.
És ez alak szintén *égett*, nem lánggal azonban,
Mint a dicső Hábor, hanem úgy füstölögve, mikéntha
Ázott szalmatörek fojtott tüzinél szenes arcú
Új-magyar égeti szén garmadkáját faluvégen.
Bende körülnézett: sivatag minden körülötte,
Mint a *Zsidó-tenger* partján, hol az ősi világ két
Városa elsülyedett; bércbálványok sora bámul
Rá hidegen; kövesült élőfák állanak őrt a
Rettenetes téren, kérdőleg előre hajolvák.
Megborzad; szivére fut a vér Bende vitéznek,
Régi csatornáin nem mervén folyni szokottúl,
S távozik a helyről, ha talán távoznia van mód.
Visszatekint mégis távolból, vissza, ha Lóthné
Fátuma érné is, mert valljuk meg, mi, teremtés
Bőrbe kötött első kiadási, mi *férfiak*, olykor
Női kiváncsiak is szoktunk ám lenni titokban.
Visszatekint, mondám: ott nézi a messze világló
Hábort égni, miként égett az *irásbeli* szentelt
Csipkebokor, s tekeres füstét kigyódzni az égig.
Nézi menyasszonya lassan emésztődő romalakját,
Melyből rothasztó láz terjed el a levegőben,
Intő bűz *atomit* száguldoztatva előre.
S im a láng eltűnt! az alak pedig állti helyében
Öszerogyott! mindaz, mi előbb Hábor vala, most egy
Barna bitang felhő, fenn a sziklák tetején túl,
És az előbb Armída csak egy kis porhamu-domb már.

Bende tovább haladott. „Mit várjon a földi halandó,”
Monda sohajtva, „midőn a hatalmas szellemi nép is
Így odalesz; füstté, hamuporrá bomladozik szét?
Látom: e földön nincs állandóság. Hiu minden
Küzdés, fáradozás. Az arany bullák oda lesznek,
Alkotmány oda lész, oda lész az adótalan élet,
Vámok, avíticitas, majorátus, tolvaj-akasztás
És botozás, mind, mind eltűnnek, idővel, e földről;
Mint eltűntek azok, kik ez elvek népei voltak.
Új fajok állnak elő, új eszmék kelnek agyukban,
Majd megavulnak ezek, szintúgy, mint mi elavultunk,
S új tavasz éled föl, mindég másfajta virággal.
Hasztalan úsznék hát ellent az idő folyamának:
Elsodor a hullám, és akik utánam eveznek,
Nem lelik a habban nyomomat, mellyért tusakodtam.

Ily monológ közben egy halmocskára jutott fel;
Honnan visszatekint még egyszer a helyre, hol a két
Ellenies szellem szétoszlott vegytani módon.
„Értem” monda tovább, „értem. Szeleburdi reformnak
Szelleme volt Hábor, ki az elvvel nem köte össze
Jó szivet és tudományt. Maradásé nője (hah, e nő!),

Oktalan, a jót sem tűrő, vesztegmaradásé.
És most a maradás védszelleme a szabadelvű
Garboncást füstté oszlatta fel; a garaboncás
Lassan emészté föl; beltűz erejével, a némbert.”

„Hah! de mi új látvány ez, amely most készül előttem?
Íme a fölleg, mely eredett füstéből a Hábor
Szellemi lényének, lefelé tart; íme leszáll a
Néma rögökre, hol a hölgynek pora nyugszik a földön.
S íme, a felhőből tűz pattan a kis hamudombba;
És ez mozgani kezd; a fölleg rojtjai szintén
Kezdenek összevonúlni, szilárdabb testü valóvá.
Majd egy fő idomúl, majd nyak, mell, kar, kezek és láb.
Szárnyak is, egy szép pár, hímzettek aranyszínü tollal,
A rögök a földről hasonúl életre kelének,
Fő, kebel és a többi tagok feltűnnek, elömlő
Bengali fényénél a hajnal-ölelte keletnek!”
Úgy van, a felhőből fiatal test díszes alakja
Fejlék: rózsapiros képű, daliás magyar *ifjú*,
És a rögök közzől, honi fűzetü mezben, *arája*
Támadt létre, miként ismételt életü phőnix.
És a sziklavidék, a kopár völgy, édeni kertté
Díszesedék, melynek közepén ifjú füvü halmon
Állott a deli pár, egymást szemlélve; csodálva,
Mígnem a szellemi csók elpattant szűzi szemérmű
Ajkaikon. -

Akkor az életerős, szoborékes hím karon ölté
A tündér idomú, mondhatlan kellemü hölgyet,
S fölkerekedve legott, ragyogó szárnyak segedelmén
Elröpülének az álméló Bendének előle.
Kiséré szemivel hős Bende is a csoda párt, és
Nézte, miként márták magokat keleten a kiáradt
Hajnali tűztenger hullámiba, megfürödendők
Reggeli fürdőjében a tiszta-piros levegőnek.

Míg ezek így esnek légben, földszint s a pokolban,
Addig a korteshad szanaszét hever éji tanyákon,
Udvaran állongó szekereknek alatta, fölötte.
Csak Kolocintos uram nem nyughatik, üsdi közönség
Nagynevü hadnagya. Ezt nem hagyta pihenni a hírnév
Ördöge, mely készté, hogy víja ki tettel is a már
Több év óta nevén fityegő sallangot, a kedvelt
Hangu *vitézlő* szót, mely néki *dukál* vala, persze.
E végett a kolompviselőket fölveri hangos
Szunnyadozásikból, s miután fél álmos „ebatták”
Hírül adák, hogy ezek felocsudtak *némineműkép*
Mámoros álomból krapulás émetteniségre:
Körbe hiván őket, tartott velök éji tanácsot.
„Tudjátok fiaim” kezdé a csapat vezetője,
„Pörgedy, a hadnagy, hol ütötte föl éji tanyáját

Oktai népével, mely balgatagúl az adózók
Mellé csatlakozott alacsony nyereségnek okáért?
Vármegyeház telkén foga helyt, mert érezi vétkét,
Mellyet az alkotmány ellen követett s remeg a rá
Méltán megharagudt nemeseknek vérboszujától.
Ámde a bűnt isten sem hagyná megtorolatlan,
Aki mit ett, illő, hogy igyék rá, és a kutyának
Érdem után szoktak nadrágot varrni, nem úgy van?
Mostan azért, fiaim, hadicselt gondoltam: ez éjen
Zajtalanul ütnénk rájok s bortól nekibágyadt
Tagjaikat kennők in-nyujtó fütyköseinkkel.
Küzdeni szép a honért: meghalni *sem árt* a hazáért!”

Összeszorult a bot kezeikben a *potioroknak*,[170]
Hallván lelkesitő szavait Kolocintos uramnak,
S két perc múlva egész csapatuk talpon vala. Első
Gonduk a *borhordó*-keresés volt, mellyet az estve
Képtelenek voltak kiüríteni gégesegéllyel.
Ott vala hordójok: de a szesz, mely lelkesité azt,
Nem vala már: fenekén az öreg hordónak erőszak-
Fúrta sebek nyíltak, dongái betörve kegyetlen,
Elszakadott abroncsai szerte hevertek a földön,
És az egész hordón a halál bús képe sötétlett.
Megdöbbent a csoport. „Gonosz ellen okozta ez ármányt”
Nagy boszusan morogák: mert nem volt köztök egyén, ki
Emlékezhetnék a tegnapiakra, *miképen*
Őmagok onták vérit e hordónak ködös ésszel!

Most a hon és hordó ügye mélyen megkeserítvén
Szíveiket, lobbant kit-kit vasmarku haragra;
S mint a sötét éjben gátat tört hengeres árvíz,
Hömpölyög el nehezes csapatuk megyeház kapujához.

Ingady sem tölté restűl idejét ezen éjjel.
Ő feljárta magánosan a pártok vezetői-
És fő emberinek vígságteljes éji tanyáit:
Óvtalan ablakokon leskődött nagy figyelemmel,
Szedve bögyébe ha mit látás, hallás avagy éles
Szaglás által megtudhatna, vagy észre vehetne,
Melyből jóslatokat férceljen a holnapi napra.
Vármegye házához sietett most, sejtve hogy annál
Szinte nemes csapatok foglaltanak éjjeli nyughelyt,
Lopva kikémleni ott az erőt és főleg a tiszta
Bel meggyőződést, hogy számítása ne csaljon.
Macskai léptekkel sompolygott a poros udvar
Párnáján heverő sokasághoz; megkerülé azt,
Számát megjegyzé, amint hozzá tuda vetni;
Hajh, de a vélekedést kitanulnia nem vala jó mód,

---

[170] A potandó, *sciliset*. A. J.

Mert a fővegeken nem látott ismeretes jelt.
Mindazonáltal, köznemesek lévén, nem-adózók
Száma közé sorolá, s indult is visszafelé már,
Amikoron hátul egy erős kar (Pörgedyé volt)
Megragadá torkát, kérdvén, mi a tábori *jelszó*.
Megdöbbent a sötét éj vándora, visszahanyatlott
S reszketeg ajkakkal rebegé halkan: *nem adózunk!*
„Kém, kém! verjük agyon, tépjük szét, vágjuk ezer-rét”
Pörgedy ordítá markát jobban beszorítván.
„Hol van? verjük agyon!” rivalának többen a földről
Talpraszökött nemesek, s jaj lett voln’ Ingady úrnak
Hogyha vitézlő hadnagy uram könyörűlve az árván,
El nem ereszti nyakát, súgván, hogy fusson amint tud.

És futa Ingady úr, de a sors, hajh! nem vala pártján.
A megyeház kapuján Kolocintos népire bukkant,
Kik nagy erőszakkal nyomulának az udvaröbölbe.
„Jelszódat!” rival egy: „Jaj, adózom, adózom, az isten
Áldja kigyelmeteket” könyörög „mindég is adóztam.”
„Üssük a rossz hazafit” riadoz körülötte; az élet
Gombja fölött pedig ólmosok ádáz erdeje csattog.
Futni ered mégis; de hová fut a jámbor? Elűl víz,
Hátul tűz: a halál bizonyos, bármerre szaladjon.
Mindazonáltal a sors protokolluma másnemű végzést
Foglalt Ingadyról; s nem akarta, hogy ólmosok által
Jusson a Hádesz *egértőrébe*, (hová a *bebúvás*
Csak bagatella dolog; de kibúni: az egyszer a munka!)

Volt a telek közepén kerekes kút, melyben a föl- s le-
Mártogató vedrek, mint a karthauzi barátot
Jobb és bal tenyerén M. M-je halálra, naponként
Emlékeztették az alispánt, szolgabirákat
És az egész tisztkart a szerencse s idők folyamára.
E kútig haladott jó Ingady. Nem mese ám az,
Hogy kútak közelén jó szellem tartja tanyáját
Őrködvén a halandók népe fölött a veszélyben:
Mert állítni merem, merem is *doceálni* hütömmel,
Hogy, ha e szellem nem súg Ingadynak, soha föl nem
Éri eszével, hogy *beléüljön* a kút vödörébe,
És lebocsátkozzék biztos menedékül a kútba.
Itten azonban már jól van neki dolga szegénynek:
Álla vacog kissé, pedig állig *nincs* is a vízben,
S nem leli senki meg itt (az igaz, nem is üldözi senki)
Csak tűrjön keveset, csak tudjon tartani csöndet.

Mondani sem szükség, hogy Pörgedy és hada talpon
Állának, mikor a haragos Kolocintos az üsdi
Népet elővezeté. Mint ment a nehéz csata véghez,
A mindjárt követő énekben elénekelem, ha
Pártfogolóm, a múzsa-leány, megadandja segélyét,
S nem teszi meddővé régen vajudó koponyámat.

Hetedik ének

Hajnali álmának mézét élvezte Hamarfy
A viadal napján, mikor egy dobogás szelid álmát
Elvaditá s kiveré tilosából szürke szemének.
Káromkodva nyitott ajtót a csendzavaróknak.
Mennyire döbbent meg, s bámult el azonban a jókor
Fölkelt látogatók sokaságán, s szőre mivoltán,
Azt le nem írhatom én; képzelje magának a *Lector*
Ahogy' akarja: szabad tér nyílik képzeletének.
Annyi elég hozzá: tőzsérek voltak ezek, kik
Szántani bár soha nem szoktak, sem vetni, az égnek
Varjaiként bőven táplálkoznak, kiszemelvén
A magot, amellyet más hinte barázdaközökre.
Markaik elvénült váltókkal telve valának,
Mellyeknek rögtön kicserélését követelték
Jobb hitelű pénzzel: bankjeggyel, arannyal, ezüsttel.
„Mit? s ti merészletek itt" mond bosszankodva Hamarfy,
„Csúfolatúl, gaz nép, éjjel rám törni lakomban?
Hol van az, aki nevem váltón tudná mutogatni?
Álljon elő, ha pokol fia is, hadd lássam a váltót.
Nem kifizettem-e mind váltóitokat minapában?
Ezres bankjegyeket nem láttatok-é teli bélű
Tárcámban magatok? De habár volnék is adóstok,
Nincs-e hitel nálam? nézzétek: e tárca nem éhes."
Ezzel a pénztárcát keresé sok epéjü haraggal,
S föltépé födelét: de ki fesse le meglepetését:
Banknótái helyett falevél vala tömve beléje!
Rablás? nem lehet az. Maga rakta bele csak alig pár
Óra előtt a böcsös jegyeket, s ajtója szorossan
Zárva maradt; másutt pedig a bejövés lehetetlen.
Nézi a váltókat: kézírata mind nem utánzott
(Őmaga ismeri, hogy nem utánzott) semmi betűje.
És a kelet... „mi ez?" A kibocsátás napja... „Nem" úgymond,
„Ez lehetetlenség, hiszen akkor... hm! hiszen akkor
Távoli *erdőkben* múlatva vadásztam egész nap."
Ámde a tőzsérek sarkalták; hoztak eszébe
Holmi körülményt is, jelesül egyik akkor adott pénzt,
Amikor a verebek csiripeltek a ház ereszénél;
A másik, mikor a nagy szél fútt és a kofákat
Felborogatta kerek székeikről: harmadik akkor,
Amikor a tens úr a szép szobalyányt megölelte
(Erre lehetlen volt eszmélnie annyi ezerből):
Másik, mintha ma is látná, úgy rémlik előtte
A toll, mellyel aláírá, tintás vala félig,
S költőé lehetett, mert meg volt rágva ugyancsak.
Mindazonáltal a *quasi*-adósnak nem juta semmi
Emlékébe, de nem tagadá keze cifra vonásit:
Hisz nincs emberi kéz ily *rútat* utánzani képes!
„Jól van, hát fizetem, mond végre, pogány uzsorások!

Megmutatom, hogy van hitelem, bár semmi hitelre
Nincs szükség, míg lesz levegő és megvan ez a síp.”

Azzal Hábor-adott sípot kivevé s belefúván
Hármat sikkant a pipafüstös lég a szobában.
Mert ne feledjük el ezt: a sípnak hangerejére
Megjelenék a vadász mindannyiszor ennekelőtte,
És ha segély kellett, ha tanács a kortesi tanból,
Vagy pénz, melly a segély, a tanács forrása napinkban,
Nyomban adott mindazt. És ezt már tudta Hamarfy
Régi gyakorlatból, ez okért sípolt vele most is.

Várja Hamarfy vadász őrszelleme megjelenését,
Látogatói szemet-szájt tátva lesik: mi lesz ebből?
Várja Hamarfy vadász nemtőjét, várja sokáig,
Nyugtalanúl, nehezen, boszusággal, végre haraggal:
Nem jön az; újra sipol: mégsem jő; harmadik ízben
Fúrja hegyes hangját a síp a semmi könyörgő
Szót soha nem hallott uzsorási fülekbe: hiában!
Nem jön a várt vendég; csodatékony szelleme nem jő.
„Álom volt-e tehát,” tűnődik, „enyészetes álom,
Mind a csodás esemény? a völgyi leány? a boszorkány
Kínzó ördögivel? védőm a vadász? az ajándék-
Táska? e kisded síp? a bankjegyek? álom-e mindez?
És szigorú *váltók* a való? feledetlen adósság?
Látom, e váltóknak nyomatékosb része *azon* nap
Van kibocsátva, midőn útvesztve bolyongtam az erdőn
S kaptam ezen tárcát, telvét *ugyanannyi* forinttal;
Így vág össze utóbb is a váltók kelte a *nappal*,
Melyen sípoltam, s *öszveggel*, melyre tevék szert.
Már bizonyos, bizonyos: gonosz ördög *játsza* meg engem,
És eszemet vesztvén, váltókat készte bocsátnom,
Hogy, ha kijózanodom, legyek őrültté a bukáson.”

Mindezeket hamar elgondolta Hamarfy magában,
És mire gondolatit berekeszté, köntösit is föl-
Szedte magára, kötött kardot s menekülni akarván
A *hitel* emberitől, intett: mennének utána.
Vármegye házához sietett, hol nagy-tusakodva
Víttak a pártok még, s közibök fúródva merészen
A tőzsércsapatot künn hagyta, hogy e jelenetről
Elmélkedjenek ott a viszontlátás idejéig.

Mert folyt a csata még. Kolocintos Gábor, a hadnagy,
Meghökkent, mikor észrevevé, hogy Pörgedy Mátyás,
Oktai népével, talpon van a vármegye telkén,
S nem gözü-álomban, mint számította magának.
Mindazonáltal nem hátrált, hanem inte kolompos
Emberinek, köveket hajigálni az elleni hadra,
Amit azok tőnek; tőnek pedig oly ügyesen s oly
Várakozást haladó, szándékon túli sükerrel,

Hogy megüvegtelenült azon a részen valamennyin
Ablak volt, s keserűt jajdult a *domestica* cassa.
Pörgedy, népével, menten maradott az ütéstől,
Kezde azért ő is természet-gyúrta pogácsát
Szórni az éjzavaró Kolocintos uram seregére.
E kövek ablakokat már nem leltek, kivevén a
Drága hon-őr szemeket Kolocintos ferde hadában.
S köztük a hadnagyi fő X nézetü sanda szemét is,
Mellyet (a balt) zúgó kövecs úgy megsujta szemöldön,
Hogy megaludt mindjárt és nemzeti-szín karikát hányt.
Megszédült a vitéz Kolocintos, félre hanyatlott,
És puha tócsának heverűlt pamlagfenekére;
Serge pedig hátrált, menedék-födelet keresendő
A kőzápor elől tág boltozatú kapu alján.
Pörgedy észrevevé nyereségét: annak okáért
Sűrű tömött rendben megmozdította csapatját,
Hogy majd a kapunál megnadrágolja keményen
A szaladók seregét. De csalódék: mert Kolocintos,
Hogy feljózanodott, nekibuzdítván a kolompos
Harcosokat, s ezek is nekibuzdítván a csoportot,
Visszaverék az adó seregét és Pörgedy Mátyást.
Futnak ezek, nyelvök félrőfnyire nyujtva hevökben,
Pörgedy fut legelül, mert ő a *nobilium dux*,[171]
Kergetik a nem-adók, fustéllyal verve, kit érnek;
Isteni káromlás harsogva nemes tüdeikből.
Egy nem akar csak futni; csak egy Goliáthszerü termet
Áll még a födeles kút árnyékában. Először
Messzéről szórnak köveket rá a nem-adózó
Dávidok: ő közönyös viselettel szenvedi mindazt.
„Verjük agyon, jertek!" nagy bosszankodva kiáltnak,
„Verjük agyon, ha magát nem védi a nyúlga teremtmény,"
És neki bőszülvén... ágasfáról leverék a
Várnagyné köcsögit.

Szégyenkedve hagyák ott e fogas oszlopot akkor
S menve belebb, élénk viadalnak részesi lőnek:
Főleg egyik zugban volt a csata népes, amelyben
Pörgedy sergének nagy része tömött karikában
Közre fogott valamit, védvén életre-halálra,
S a kolocintosiak víván életre-halálra.
Jól tarták magokat darabig, sőt fogytig elállnak
Minden megrohanást, ha az éles eszű Kolocintos
Nem kohol ellenök új hadi cselt és nem sikerűl az.
Volt a telek közepén, közel a kúthoz, tele vízzel
Nagy hasu fecskendő, vagy három. Hős Kolocintos
(Álgyui nem lévén) ide hajtott egy csapat embert
Népe közől s lövetett ama zúgba keményen azokkal.

---

[171] *Nobilium dux,* latin neve volt a nemesek hadnagyának. A. J.

Állák egy darabig, de mivel nemes ember a vízzel
Ellenszenvben van, megadák végtére a várat:
Ostromlók, védők, borzadva futottak el onnan,
És az üres téren kopaszon maradott - egy hordó.
Ezt Kolocintos uram, mielőtt a bőrig elázott
Pörgedyek szemöket kitörölnék ködmöneikkel,
Elfoglalja, körülveszi *száraz* népe javával,
És felfordítván béütteti nagy fokosokkal
Visszarugó fenekét. Most illatozó kalapokból
Billikomot gyúrván meriték a lélekadó bort,
Nagybecsü zsákmányát a szétszórt pörgedieknek,
Mellyet Pörgedy hajh! nem ezen torkoknak okáért
Kímélt tegnap a jól fenyitékzett oktai néptől.
Némellyek köcsögért szaladoznak. Hajh! csak a széjjel
Szórt cserepek vagynak, talpuknak alatta ropogvák.
Másoknak jobban sikerült. Ezek (engedelemmel)
Árnyékszék közelén, a könyöklőn, messze fehérlő
Bögréket leltek szájjal lefelé borogatva.
„Sógor, ez ám a pohár: ki felönt egyet ezzel, az ember
Lesz talpán, jer igyunk.” S mentek. Mind sorban ivának
A szép bögrékből, kezdvén Kolocintos uramtól
A legutolsóig, ki *pecére* az üsdi kutyáknak.

Most, miután a boros hordóban rejtve lapongott
Hősi vitézséget mind átfolyaták hasaikba,
Nagy tüzet éreztek megverni a Pörgedy népét,
Melly a sötét tornácok alatt keresett menedéket.
Így hát megrohanák azokat, de legottan a zajra
Érkeznek csapatok, vezetettek kortes uraktól.
Jő maga gróf Telivér, és látva, hogy’ állnak a dolgok,
Mindent elkövet a szép *békességnek* okáért.
„Emberek, ott ti, kik a *tornácon* vagytok, ezennel
Intelek és kérlek, le a bottal, vármegye tiltja;
Mert ha nem, úgy majd én mutatom meg, hogy szabad-é itt
Mint rabló csapatok lázongani éjnek idején!”
Több esze volt ám Pörgedynek, mintsem hogy az ólmost
Elhányná, mielőtt Kolocintos tenne hasonlót.
Mellyen gróf Telivér megbosszakodva parancslá
Kortesinek szanaszét oszlatni a Pörgedy népét;
Mint akik áthágták a nemes megye régi szabályát.
És már hős Nyakaló, Szűzváll, Nemadózy, Doronghy
Visznek arányatlan hadat a tornácok elébe,
Úgy hogy nem tudom én, nem lesz-e halál is a vége,
Ha Borzond s Rohanász nem jőnek elég idejében.

Új karok és új had. Rohanász tele dobta dühében
Szűzvállnak mindkét szemeit jó parti fövénnyel,
Melyre derék Nyakaló, fokosát megmártva mocsárban,
Borzond drága fehér mellényét csapta be azzal.
Ekkor a Lepkefy hű tigrisse Doronghy vitézt úgy

Vágja pofon, hogy zápfoga fájva kipattan inyéből,
És Nemadózy szemét átfúrja sebes futamában.
Ilyen előzményből kel nagy harag a seregek közt,
S elkeserültségig dühös a viadal tömegükben.
Ott a vegyes harcban Kolocintos fölleli bajnok
Pörgedyt, és miután egymást nagy fogcsikarás közt
Jól megkáromolák, nyomatékos fütyköseikkel
Párbajt kezdenek a kerekes kútnak közelében.
Hős Kolocintos előbb vág Pörgedyhez, de gyakorlott
Kézzel csapja ki az szuszogó ellenfele botját,
Úgy, hogy ez ívszerüen kiröpül annak tenyeréből
És a kútba esik, jó Ingady rémületére.
Akkor a még haragosb Kolocintos Pörgedy botját
Megragadá, hosszan tusakodva kivájta kezéből,
S kútba löké, hasonúl jó Ingady árva fejére.
Most derekon szoritá Mátyást, Mátyás azonúl őt
S birkóztak magyarul: míg Pörgedy horgas-inának
Gáncsot vetve, le nem türkölte vitéz Kolocintos.
Ám Matyi nem maradott alul a kút ronda sarában,
Sőt inkább Kolocintos urat pamacsolta be abba;
Majd nővén a merény kebelében, erő derekában,
Ölbe szorítá azt, talpát fordítva felűl, és
Úgy akará testét lelkét a kútba ledobni.
Már a gonosz szándék nincs messzebb teljesüléstől,
Mint maga Pörgedy a kúttól, mely három arasznyi
Távolságban tát pokolörvényt áldozatára:
Ekkor a hős Tagadó végighúz Pörgedy horpasz
Bordáin tetemes botjával, hogy csak elejti
Hős Kolocintos, és maga is mellé rogy erőtlen.

Még folyt a viadal valamennyi korig; tömegenkint
Hulltak az áldozatok, s nem jó lett voln' a dologbul,
Sorra leöldösték voln' egymást, és oda lett voln'
A kutyabőr, oda szép privilégyiomik, velök egyben,
Hogyha parancsot nem veszen és ki nem áll szuronyokkal
Fegyverezett katonák *egy* százada, szép hadi rendben:
Kik' láttára kihűlt minden kebel és a vitézség
A beleket csikará nagylelkü nemes rokoninkban.

Megvirradt ezalatt s a pártok csak könyökikkel
Folytatván a hadat, megye nagyteremébe vonultak;
A katonák pedig elhagyták a vármegye telkét.

Nem vala kezdendő az adó gyűlése kilencig,
Mégis a pártvezetők s az egész becses úri közönség,
Félve, hogy a *nem-sült* tömegek körülűlik a táblát,
A megyeház másik kapuján *ötkor* belopództak;
S míg lenn a csata folyt, elfoglalták azalatt ők
Ott fönn székeiket. Minden dolgoknak előtte
Támada élénk zaj s keserű vita, hogy *ki okozta*
Mind e zavart, a viszályt és háboruságot, amelyek

Dúlják most a megyét. Az *adózók* szemrevetették
A nem-adózóknak, miszerint ők békeolajágat
Nyujtának, csak azon *kicsiny* áldozatot követelvén,
Hogy hagyják el avult, hagyják el nem-liberális
Elveiket: de azok nem akarták; ők a hibások.
Ellenben az adógyűlölők azt feszegették;
Hogy nem volna zavar, nem volna viszály a megyében,
Csak szabad elveiket hánynák el a szellemi „kórság"-
Lepte urak: ha ezen piciny áldozatot teljesítik;
Készek fogni kezet velök, és „nem nézve kicsinyre"
Eltűrik nemesen, ha *szakállok* köldökig ér is.
Megharagudtak ezért szabadelvűink; nekiálltak
A maradósoknak, legyalázni, leöntni piszokkal
Elveiket, s elvök hüvelyét a *tekintetes embert*.
Ám ezek is tudtak hozzá s kezdék mutogatni,
Hogy nem gólyamadár költötte, hogy őket is olyan
Bordában szőtték, amelynek vászna ha nem jobb,
Nem cudarabb legalább a Deákné-szőtte *hetes*-nél.
Gróf Pipynek legelőbb is Majdosy hányta szemére,
Hogy meg akarta taval puskázni a kertben az apját.
Gróf Pipy nem tagadá ugyan ezt, de viszont feleselt, hogy
Táblabiró úr is, főszolgabiró-kora óta
Nagy gyönyörűségét leli szép *alföldi* virágok
Gyüjtögetésében: mert ritkán múlik el éjjel,
Mellyen az úri becses háznál, vagy az úri majorban
Meg ne lehetne találni nehány *törvényfa*virágot.
Majdosy ezzel elült. De a párt koszorúja kitűnő
Gyöngyének nehezen tűré szennyel boritását:
„Actio! bűnkereset!" harsogta fejére Pipynknek.
S tán meg is adják azt (mert jó lesz most figyelembe
Vennünk, hogy magyarok gyűlésén, vármegye székin
Nem szabad ám sértő szavakat használni, leszidni
Más embert, hazudott rágalmat köpni szemébe,
Vagy más durva betyár dolgot cselekedni gorombán,
Csak 1-mo: ha vagyon 25 pengő zsebeidben,
Vagy ha 2-do: bőg a többség torka mögötted);
Tán meg is adják azt, mondom, hahogy ifju barátunk
Lepkefy *méz* ajkkal meg nem szelidíti a bőszült
Mackókat. De midőn, mentvén Pipy grófot, ügyének
Oltalmára, előhozná hogy' *lopta* meg Aggdy
A megye pénztárát mint perceptor, s hamisított
Útalványokat és nyugtatványt tenni merészlett
Számadolásaiba: felforrt veresorru haragja
Aggdynak és bőszült dühiben megtépte szakállát
Lepkefynek, ki viszont azt felpofozá boszujában.
Ekkor jött a tömeg s látá e vitát. Tenyereikben
Viszketeg álla elő, s magasan sarjadt fel azokból
Fütykösök erdeje, (mert nem sejtvén már katonát ott,
Jó nemesink *recidivázának* a hősi merénybe).

És harc lőn a terem: mert Lepkefy pártja szerette
Volna kivetni a vén Aggdyt, de az Aggdy baráti
Körbe szorítják őt, s védelmezik a fuladásig;
Ellenben botokat mutogatnak Lepkefy ellen,
S tán megölik, ha közel férhetnek az ifju vitézhez.
És törtek fejek ott, kezek és lábak ficamodtak,
Gégék szűkültek, botfővel teltek a szájak,
Bordák roppantak, hasak és köldök berugattak,
Orr pisze lőn, szem vak, legalább egy pár napig az lőn,
Nagy fogeső hullott, fülek és bajuszok kiszakadtak,
A meg nem született embercsék holtra döfettek,
És a kiváltságos bőr megtarkult *honi* kékkel.
Ily keserű viadal támadt *ügyedért*, oh szent hon!

És még víttanak ők. Nagy-hirtelen egy ragyogó fény
Tölti be a termet, folyvást beözönlve keletről
Nyíló ablakokon, s a nemességnek fülodúit
Hömpölygő zenehang üti meg, mint orgona hangja.
A terem eltágul: magasan felnőnek a nyúlánk
Oszlopok, Atlas-vállaikon hordvák hegyes ívű
Boltozatot; hasonúl megnyúlnak az ablakok és fönn
Ékben enyésznek el. A zöld asztal megrövidűl és
Oltárrá alakul, márványlépcsőin amelynek
A karok és rendek magokat térdelve találják.
Bámul a nagy sokaság, megrendül mélye szivének,
Térde remeg, s önkénytelenűl hull a padozatra.
S íme az ablakokon, nagy zúgásnak közepette,
Két tündéri alak berepűl s helyt fog az oltár
Gazdag emelvényén: daliás ifjú, csodaszép hölgy.
Ekkor az orgona elnémúl és ünnepi csönd lesz,
Melynek az aethernél tisztább hullámiban ekkép
Lejt a leventének hajlékony, ezüst nemü hangja:

„Férfiak!

A haza szent ügye gyüjtött volna rakásra
Benneteket: komolyan vítatni, mi eszközök által
Lenne a kedves hon boldoggá, lenne dicsővé.
Tí pedig oktalanul mellőzve, feledve a közjót,
Képzelt érdekekért civakodtok s aljas önösség-
Táplált szenvedelem tépé pártokra megyétek.
Ti *szabadelműek*, kik nyelveteken ama legszebb
Szót, a „szabadságot” szólásban, gondolatokban,
Testben, lélekben meritek hordozni naponként:
Névvel vagytok azok. Vallástok képmutatóság;
Bennetek a türelem, más értelműek iránt, nincs;
Bennetek a kitürés, tartós láng, semmi nagyért, nincs;
Bennetek elszántság nincs áldozatokra: ezért már
Olcsók elveitek; szavatok nyila mind eltompult,
Semmi hatás nélkül pattan le az érc kebelekről.
Isteni törvények nagyon emberi hírnöki vagytok,

Tin tanitástoknak legcsúfosb nem-követői;
Drága damaszkusi kard töredékeny rozsdahüvellyei;
Nagybecsü gyémántot rejtő szemetek. Divat az csak,
Semmi egyéb, mellyért szabad elvek apostoli-képen
Hirdetitek magatok, s mint a divat, úgy e *szeszély* is
Változik a korral; mesterkélt lángotok elhűl
És pusztán, ridegen marad a szív kebleitekben.
Önzetek. - És ti, kemény nyaku Izraël, *úgymaradásnak*
Emberi, kik, hazugúl, fontolt haladásnak eszélyes
Pártja gyanánt vetitek magatok' fel, nyiltan előttem
Titkaitok. Ti hazát háznéppel, multat a mosttal,
Összecserélgettek. Filozófok vagytok; az ember
Bennetek él csak s ott *minden*, de *kivűletek* ami
Látszik, mind tünemény, üres álom, anyagtalan ábránd.
Elvetek ez. Maradást kívántok, nem, mivel az jó
Ami marad, de mivel nem pénzetek', és nem erőtök',
Véretek' inkább nem (mint ősötök, akire büszkén
Puffad májatok) és eszetek' sem, csak neki tespedt
Lágy kényelmeteket sem vagytok erős kebelűek
Áldozatúl odavetni a szent haza oltárára.
Végre ti *semlegesek*, ti a status hittagadói,
Bennetek a másik két párt *minden* büne megvan,
Ingadozóságnak még megszaporítva bünével.
Halljátok szavamat mindnyájan: ERÉLY nevem és e
Hölgyé LELKESEDÉS. Mi az éter tiszta patakját
Isszuk, a hajnalnak fürödünk bíbor mederében:
Földi salak nincsen szellemlényünkre tapadva.
Ám önösök legyetek, nem tiltalak. Ember, önösség
Nélkül, nem lehet el. De ne légyen szűkkebelű és
Aljas ez önszeretet; ne kicsínyes, mint a mesének
Majmaié, mellyek, történetből, fagyos éjen
Emberrakta tüzet lelvén egy rengeteg erdőn,
Nála pirítkoztak kényökre; de majd, hogy elégett,
Nem vala köztök, mely kényelmét új fahozással
Volna elég elszánt megbontani, s így a *közös* tűz
Hamvaiból kialudt. Önzéstek *nagyszerü* légyen:
Ti legyetek gazdag polgárai gazdag e honnak:
Tí legyetek boldog polgárai boldog e honnak;
Légyetek értelmes polgári müvelt e hazának,
És legyetek büszkék, mint gyermeki büszke hazának;
Ez legyen önzéstek, meg ama benső jutalomra
Vágyakozás, amelly olly édes az emberi szívnek.
Tetteket a honnak! hiszen, oh, mi ez a haza? nemde
Tinmagatok, nőtök s az olajvesszőre hasonló
Gyermekitek? Nosza hát tegyetek fogadást a hazának
Oltárán, miszerint ha erő kell, adtok erőt, ha
Pénz kell, adtok pénzt, ha kitől telik ész, az adand észt,
S adtok vért - ha kiván a közös haza - életet adtok."

Ekkor imádó csönd váltá fel az ifju beszédét.
Társa pedig, tünödér deli hölgye a *Lelkesedésnek*,
Drága nyakékeit és perecét a habnemü karból
Föltépvén, teneked szentelte, o hon, teneked, hajh!
Gyéren látogatott oltárodon. Annak utána
Jobb keze kékes erét fölnyitván, tiszta piros vért
Áldoza, hullatván a fehér márványterületre,
S ujjait esküszerű helyzetben az égre mutatván.
Most pedig égi mosoly, millyent *csak* e hölgy mosolyoghat,
Súgárzik szemiből, enyeleg képén, derül ajkin
S int az egész népnek feljőni, csinálni szerinte.
Jöttek is. Első jött gróf Lánghy: ez évi jövelme
Századikát örömest kötelezte honának adóúl,
S fogván kardja hegyét, mélyen hasitotta karát föl,
Messze lövellő vért hintvén a szent emeletre.
Jöttek utána sokan, s hasonúl esküdtek, a jó hont
Bármilly áldozatot kívánna, segélni telőkép
Mind a haláliglan. De csak a *kicsinyek s együgyűek*
Jöttenek ám: idegen képek, kiket a megye népe
Még ki nem ismert sem hangjokról, mint a harist, sem
Pávai tollukról. S miután mind esküt adának
(Már akik úgy akarák), a szellemi pár elenyészett,
Mint elenyészik a hószinü felhők gyér patyolatja,
Mellyet a föllengő szél elmos a szemnek előle.
Oszlopok és ívbolt és oltár mind odalőnek,
A terem összeszorult, mint volt azelőtt, lesülyedtek
Ablaki, és a gyülés, még folyvást szótlan, eloszlott. -
S *Bende? Hamarfy*? Tehát róluk nincs semmi megírva?
Vaj igen! Ők látván, hogy a drágán összeharácsolt
Lelkeket egy pár szó elhódította, haraggal
Félre vonúlának, hova máskor az Ingady pártja
Ülni szokott, a *juste milieusök* gyáva csoportja.
E példát követék a többi kolomposok is, kik
Fájlalták a dicső kortesség megrövidűlni
Kezdett szép jogait: Borzond. Telivér, koros Aggdy
És a derék Rohanász, a nagy liberális, a honfi.
Lepkefy ellenben föl akart eskünni, de apja
Megrántá könyökét s elhítta magával ezekhez.
„Mit gondolsz, te fiú? sátánok azok” - de az úrfi
E nősátántól örömest rá lenne vitetni.
Mind ide állottak Rák Bende vitézei, tízen,
Bánatos arcokkal, mint nászlakomának utána
Fül- s hegedű-kínzó szerecsenjei szoktak e honnak.

Ráadás

Krónika! még mielőtt halhatlanságba repülnél,
Mondd el a kútba szorult jó Ingady mostoha sorsát.
Őneki Morfeusz úr nem adott vala álmot ez éjen.
Űle pedig vízben nyakaiglan, s ülne talán még
E mai szent napon is, ha ki nem fogy a kortesi hordó
S a megye hajdúit kúthoz nem hajtja gyomorban
Forró Ethna-tüzök. De kifogyván a tele hordók,
S a megye hajdúját oda hajtván gyomra Vezúvja,
S megfogván a nehéz láncot, s húzván fel a vödröt -
Elszaladott. A tekintetes úr mélyebbre sülyedt le.
Hírül adá e csodát többeknek mégis. Ezek közt
Ármányos fickók voltak, kik a hétfejü sárkányt
Sem nagyon irtóztak voln' *most* felrántani. Így lőn
Hogy *napfényre* került jó Ingady, mellyet azonnal
Élvez is ott helyben, ha kemény fájdalmi fejének
Nem födik el szemeit vastag fátylával a kínnak.
„Merre lakom?" kérdé. „Kit tetszik kérdeni?" kérdék.
„Ingady táblabiró hogy merre lakik." - Haza vitték.
Otthon a tensasszony, látván hogy vízben eléggé
Meg van mosva, csak úgy víz nélkül mosta fejét meg.
Aztán párna közé fektette, mivel veszedelmes
Náthabetegség fogta elő, s lőn prószit! egészség!
Mindazonáltal még fölgyógyult volna, de nője
Orvost is hivatott és *denique* Ingady meghalt.

Ingadynét tüstént megkéré Bende nejéül,
Ah, de az özvegy nem mene hozzá - meddig a gyásznak
Hónapi tartának. - Puha kis papucsának alatta
Boldogul élt hősünk még tíz vagy tízenegy évet,
Végre pedig meghalt. Siratá hűlt hamvait a fél
Utca, meg a kávés, meg a csaplár, csak nem a hív nő.
Még hátán feküdött, mikor ajtaja nagy kocogással
Hangot adott, úgy, mintha *rokonja* szegezne koporsót.
A kocogást esküdt okozá, függesztve *idézvényt*
Hajdani csínjáért, mit *még* Q-ban követett el.

Ott, a halottas nép közepett, valamely zsebelésért
Csíptek el egy rongyvázt: és az (lehető-e?) *Hamarfy*.

RÓZSA ÉS IBOLYA

Népmese

1847

I.

Egyszer hol volt, hol nem - régecskén lehetett,
S az óperenciás tengeren túl esett, -
Volt egy öreg király a tündér világba',
S egy vén felesége, a vasorru bába.

Házoknál temérdek kincs hevert rakáson,
Csűrben, kamarában, pincében, padláson:
Sok darab gyémántba, mint egy száraz lófej,
Szolga és szolgáló csakugy bukdosott fel.

De ami legdrágább gyémánt vala nálok
Az nem volt egyéb, mint szép eladó lányok:
Apjának édes, de anyjának mostoha
Gyermeke, a tündér hajadon, *Ibolya*.

Mint a kis ibolya, mely nő bokor alján,
Szemérmetes arcát fű közé takarván;
Úgy virult rejtekben, - nem jártak a lányhoz,
Fúvó szél is alig fért az ablakához.

De mint ibolyácska, hiába nem látni,
Messze birja kedves illatát bocsátni:
Úgy futott szép híre tündér Ibolyának:
Kezére királyok, hercegek vágyának.

Megirígylé tőle álnok mostohája;
Bémene urához, s így beszélt hozzája:
„Apjok! úgy-e bizony, hogy már ide s tova
Eladó leány lesz ez a kis Ibolya?"

Dümmögött, s fejével vágott a vén ember:
„Hej biz' - úgymond - felnő a leány, mint kender!
Ő ugyan szűkében nincsen a kérőnek:
Tudj' a szösz, melyiket is fogadjam vőnek."

Erre szólt az asszony: Hátha, lelkem, hátha
Még ma minden kérőt szépen elbocsátna:
Hogy a mi leányunk nem olyan kivető;
Maga jőjön érte az igaz szerető.

„Maga jőjön érte, s nagyra vesse fejét,
Ha Ibolyát kéri, a fiatal cseléd:
Három nehéz munka lesz nyakába mérve,
Ha kidűl belőle, halál az ő bére!”

Ráhagyá az apjok, mert úgy volt kapatva,
Mivel a vasorru őtet ugy kapatta, -
Királyfiak jöttek, nagy hatalmasságok:
De fogukat mind ott hagyá ő nagyságok.

Végre egy királyfi, kinek neve *Rózsa*,
Eltekinte arra, csak látogatóba;
Ismerős volt apja az öreg királlyal,
Mert egy arany erdőn makkoltak a nyájjal.

Hm! ha tudta volna a vasorru bába,
Mi forog Rózsának az esze ágába’...
De jó hogy most egyszer rövidebb az esze,
Nem lett volna máskép belőle szép mese.

II.

Rózsa nem úgy kezde hozzá, mint a többi.
„Minek ezt, gondolta, az orrukra kötni?
Hiszen egyik öreg sem lesz feleségem,
Nem kívánja őket semminémü részem.”

Alig győzte várni, hogy jőjön az este;
Jött az egyszer aztán, mert az éj kergette;
A király, mint tegnap, jót öblinte torkán,
Szengellér’ hegyén járt a másik boszorkány.

Rózsa sem rest, kapja, fordul egyet, térül;
Leold egy nagy létrát a ház tetejérül,
A lány ablakához odatámasztotta,
Ablak-karikáját halkan kopogtatta.

Hej, megrettent volna most a kis Ibolya,
De a tündérek nem ijednek meg soha;
Odament, kinyitá ablaka fiókját,
S alig pillantá meg, megszerette Rózsát.

Rózsa pedig tüstént a szívéhez kapott,
Attól félt kiugrik, noha csak múlatott,
Táncolt, örömében verte a bordáit,
Mint betyár a csárda folyó-gerendáit.

Hallgattak, pedig hej beh könnyü lett volna
Szóhoz jutni! - Végre megszólamlott Rózsa:
„Ibolyám, gyer hozzánk; bizony meg nem bánod;
Szedek a kertünkben neked szép virágot.”

Mond Ibolya: „Minek olyan messze menni?
Van a mi kertünkben: ott is lehet szedni.”
Akkor hallgatott, még ezt a szót is bánta:
Pedig vágyott lelke Rózsa virágjára.

Felelt neki Rózsa: „No, megnyugszom ebben:
Van egy szép virágszál a ti kertetekben,
- Otthon a miénkben csak annak nincs párja -:
A kerek világnak legszebb Ibolyája!”

Azzal kis kacsóját balkezébe fogta,
Sokszor a jobbikkal végig símitotta,
S nézett a szemébe, soká, mintha benne
Bitangul behajtott szíveket keresne.

És a nagy kék szemek, mintha orgazdának
Éreznék magokat, el-elfordulának.
Rózsa faggatódzott: „Ugye, haragszol rám?”
Ibolya susogta: „Miért haragunnám!”

„No hát adj egy csókot, kérlek barátsággal!”
„Igen - mond a lyány - de csak üvegen által...”
Ugy ám! egyet-kettőt ablakon keresztül,
De majd száz- meg százat amúgy mindenestül.

III.

Telt az éj azonban, és feljött a kis hold,[172]
Rózsa Ibolyához akkor ekképen szólt:
„Ibolyám, szerelmem, szívem legelője!
Egyet mondanék én, kettő lesz belőle.

„Embertől soha én még meg nem ijedtem:
De tátossal víni nincs egy szikra kedvem.
Azt mondják, a nyílnak tenyerét kitartja,
Hozzá vág az ember, s elolvad a kardja.

„Tudom, ha megkérlek, oly nehéz dolgot ád
Az a sütni való boszorkány mostohád!
Így veszének el sok hercegek, királyok,
Intésemre szolgál szomorú példájok.”

„Jöszte hát, virágom, ibolya, tulipán!
Arany zabot eszik Szellő jó paripám,
De egyék majd otthon: jer, nyeregbe veszlek,
Apád birodalmán reggelig túlteszlek.”

Válaszolt Ibolya: „Szívem szép szerelme!
Szöknöm éjnek éjén válna szégyenemre.
Eredj, kérj apámtól; minek elcsüggedni?,
Igaz szerelemnek nincsen nehéz semmi!”

---

[172] [*] Nagy fényes csillagot nevez így a földmíves. Lucifer, a hajnalcsillag lesz. A. J.

„Igaz szerelemnek nincs lehetlen semmi!”
Monda Rózsa bátran - „eb fog elcsüggedni:
Holnapi nap, mely már neveztetik mának,
Megkérlek apádtól, életem párjának.”

Így felelt, és nézte milyen az ég alja:
Látta, hogy már szépen szőkéllik hajnalra;
Ada egy csókot a lyánynak, elmenőre,
Hogy akár huszonnégy telt volna belőle.

IV.

A király megértvén mibe’ fárad Rózsa,
Nagyon megsajnálta, s ilyeténkép szóla:
„Jaj fiam, fogadj szót: e dologrul tégy le;
Ugy jársz mint a többi; mit érsz aztán véle!”

Rózsa nem felelt rá, csak megrázta fejét,
Azzal mutatá ki, hogy nem kell a beszéd.
Kapott a vasorru ezen, a rossz pára,
S kiszabá a munkát jövő éjszakára:

„Látod azt az erdőt? fáját mind levágod,
Eke-taligának, szekérnek csinálod,
Felszántod, beveted földjét gabonával:
S tisztelkedel holnap búza-kalácsával.”

Rózsa csak nevette gondolá, kötődnek;
Később tudta meg, hogy hej dehogy kötődtek!
Éjfélig a dolgot mindenkép fontolta:
Akkor Ibolyához ment, s elpanaszolta.

Csak mosolygott a lyány: „Hát egyéb baj nincsen?
Feküg’ le, alugyál, Rózsa édes kincsem;
Sose búsulj: mire feltetszik a hajnal,
Kisül a kalács is, gyúrva tejjel, vajjal.”

Azonképen történt. Rózsa, mihelyt látott,
Vitte cintányéron a fejér kalácsot.
Kinéz a vasorru, nem hisz a szemének:
Az erdő sehol sincs! megöli a méreg.

Parancsolá mostan: „Azt a nagy hegyet, ni!
Sziklástul, kövestül el kell egyengetni,
Szőllővel berakni, sőt borából reggel
Kóstolót is hozni, egy vagy két üveggel.”

Akkor éjjel Rózsa - azaz hogy helyette
A tündér leányzó - ezt is elkövette. -
No, ez eddig jól van; de van egy még hátra:
S már ott maga kell ám a legény a gátra.

„Három vad paripa lángot fú, tüzet hány:
Ha megűli Rózsa, úgy övé lesz a lyány;
De ha meg nem birja űlni és nyargalni,
Kegyetlen halállal kell neki meghalni!”

A fiú e dolgon újra elbusúla:
Nincs Istentől a ló, ki a lángot fúja,
Most Ibolya sem tud segitségül lenni.
Elment hozzá mégis, mintegy búcsu-venni.

Biztatá a kedves: „Ne légy olyan gyarló,
Lovagot, ki bátor, nem gyaláz meg a ló;
Nesze egy sarkantyu, kösd fel a bokádra,
S pattanj rájok úgy, mint önnön paripádra.

„Édes apám lészen az első paripa:
Ezt nagyon ne zaklasd, nem övé a hiba;
De a mostohámat, ki középső lészen,
Sarkantyuzd, zabolázd, ugrasd meg keményen.

„Harmadik paripát könnyü eltalálnod:
Jó lelkedre bízom, hogy’ kell vele bánnod”.
Végezte mosolygva; Rózsa elértette,
A leány tanácsát pontosan követte.

Vagy hármat került az első paripával,
Mint törött tojással, bánt öreg ipával;
De a másodikat bezzeg jól elnyúzta:
Ugratta, ütötte, vérig sarkantyúzta.

Hogy leszállott róla, üstökébe ragadt,
S úgy megráncigálta, hogy kezébe szakadt.
Akkor a fejéhez vágta vas kantárát:
Így fizette vissza jó’karatja árát.

Végre szép-kimélve űlt a harmadikra,
És annyit se bántá, mint egy morzsa-szikra;
Nem soká, leszállott, szolgálni körűlte;
Selyem kendőjével szépen megtörűlte.

V.

Reggel a banyának feldagadt a képe
S mindenütt meglátszott a lovaglás kéke:
Jaj, ha szegény Rózsát új veszélybe ejti!
Farka vágását a kígyó sem felejti.

Rózsa eljött, kérni a menyasszony-ágyat;
„Nos, tiéd Ibolya; ennyi volt a vágyad” -
Szólt a vén boszorkány - „de egy fél tapot se’
Viszed innen a lányt, fiú, engem uccse!”

Rózsa fejét falba így sem igen verte,
De a lyány sejté, hogy kutya van a kertbe:
„Jaj, szerelmem Rózsám, szökni kell a háztól:
Sohasem maradsz meg álnok mostohámtól!”

Felelt a legény: „De hogy-mikép szökhessünk:
Ha kiált nevünkről, ki felel helyettünk?”
(Mert, hogy ne felejtsem, mindig kiáltoza
A mellékszobából, hogy: Rózsa! Ibolya!)

„Aztán meg, ha én most paripámér’ mennék
Nappal, a cselédek könnyen észrevennék.”
„Kell is az - mond a lyány - itt ez a szűr, vedd rád:
Ha apám anyám nem - benne más meg nem lát.”

Monda, és tűt vont ki piros kendőjéből,
Piros vért eresztett kis-ujja hegyéből,
Három csöppet ejtett asztal szögletére;
Rózsa is; sötétebb volt a Rózsa vére.

Akkor elillantak. Benn meg a mostoha
Csak kiált: „Ott vagytok, Rózsa, hé, Ibolya?”
És a három-három csepp vér az asztalon:
„Itt vagyunk!” felelte vékonyan, vastagon.

Végre, hogy felszáradt, a vér elhallgatott,
Látja is a vén tűz a nyitott ablakot:
Nosza mindjárt tudja, s küldi az öreget:
Hozza, föld alól is, a szökevényeket.

Ezalatt jól elment Rózsa Ibolyával,
Nem sokat törődtek már a vén banyával,
Egyszer mond Ibolya: „Nézz hátra, ugy tartom,
Jön apám utánunk: lángol a *jobb* arcom.”

Rózsa hátratekint, de nem lát egyebet,
Csak egy sárkányforma fekete fölleget.
„Jaj, apám, apám az,” a leányka mondá,
„Majd elér; megállj csak: hogy’ tegyük bolonddá?

„Igen: én itt egy nagy szél vetéssé válok,
Belőled meg egy vén aratót csinálok,
Majd felelj, ha kérdi: ezt s ezt nem sejtetted?
Igen, még mikor ezt a vetést vetetted.”

Elsűlt a hazugság, a király’ elhitte,
Asszonyának a hirt azonképen vitte.
Felcsattan a sátán: „Jaj, világ bolondja!
Hiszen Ibolya meg Rózsa volt az” mondja.

Szidta mint a bokrot. A királyi száj, szem
Elmeredt, s mentségül ennyit monda: „Há’jszen!...”
Visszaküldék nyomon, és hogy szabadúlhat,
Ugy örül szegény, hogy elfogná a nyúlat.

És mint szénahordó a szénás szekérre,
Felhasalt egy felleg puha tetejére;
Nézett jobbra-balra; de vetést nem látott,
Csak egy folyóvizet, meg egy rónaságot.

Kidűlt-bedűlt malmot a folyón találа,
Őszöreg molnárja a zsilípen álla,
Sohajtott a vízre, hogy elhagyta árkát,
S kőhajításnyiról csúfolá a bárkát.

Kérdi a molnártól: „Hallja-e kend, földi:
Egy legényt s leányt nem látott erre jőni?”
„Ühűm! mikor ezt a rossz malmot csináltam”,
- Felel a vén molnár - „azóta se’ láttam.”

A király e hírrel megint visszatére.
Most szállt még az áldás csőstül a fejére!
Minek el nem mondta a vasorru bába!
Megraká s belökte a kályha zugába.

Akkor maga úti készülethez látott,
Szénvonót kerese, pemetét, lapátot;
Farkat és két szárnyat kötözött belőle:
Még a vén király is visszaborzadt tőle.

VI.

Már nem messze volt a Tündérföld határa,
Látszott, hol fehérlik egy kopasz határfa:
Hát megint elkezdi a lyány lassu hanggal:
„Jaj! most vén anyám jő: ég a fülem, a *bal*.

„Most nekem itt legjobb kerek tóvá lennem,
Te pedig úszkáló kacsa lészesz bennem;
Majd lerakja szárnyát és begázol érted:
Akkor csald a mélyre, s bukjál vízbe, érted?

„Víz alatt kiúszol az innenső szélre,
Ülj fel a lapátra, meg a pemetére,
Mondjad aztán: »hipp! hopp!« vagy: »egy, kettő, három!
Most mindjár’ legyek túl a tündér határon.«

Alig mondhatá el, ott terem a sátán,
A kacsát meglátja szép kerek tó hátán.
„Ismerlek” motyogta „jómadár! de várj csak!
Beh ragyog a tollad! mindjárt megcibállak.”

Azzal övig gázolt érte a kis tóba.
Lebukott fenékre, s partra úszott Rózsa;
S míg napa motozkál, kézzel úgy, mint lábbal,
Már el is repült a pemete- s lapáttal

Füstöt vet a tó is; fel a füstből pedig
Arany karimájú felhő kerekedik,

S eltűn kedveséhez játszi szellőn úszván;
Utána vén anyja átka zúg a pusztán:

„Orcátlan szökött lyány, fogjon meg az átkom:
Felejtsen el Rózsád! ez a kívánságom;
Ha elválik tőled bármi kis távolra,
Felejtsen el, mintha sose látott volna!”

Mennyi ocsmány szitkot, átkot monda rája,
Még ezen felűl is, álnok mostohája!.
Istent is káromló, ördöngős szavakat, -
Vétek volna könyvbe leirni azokat.

S amint átkozódva ságulda előre,
Hát csak egy jégfelhő gombolyul belőle!
Elpaskolta kilenc helységnek határát;
A szegény paraszt nép sirathatta kárát.

Akkor a szélvészek összevesztek rajta,
Egy foszlányt belőle mindenik szakajta,
Hogy megosztozkodtak, szerteszét futának
Így lett csúnya vége a gaz mostohának.

VII.

Ezalatt az ifju s tündér Ibolyája
Olyan messze járt, hogy!... Szép idő lett rája.
Egyszer Rózsa fölnéz: „Lelkem, arra jég van,
Hallga hogy zúg! sok kárt tesz az a szomszédban.

Ráhagyá Ibolya, nem tudván az árva,
Hogy anyjának zúg ott iszonyatos átka.
Mostohának ugyan átka kicsit tenne:
Jaj de az apjának is van része benne!

Végre eljutottak Rózsa városához;
Kert alatt Ibolya így szólt galambjához:
„Szívem szép szerelme! hát itthon vagyunk már?
Mondanék egyet, ha meg nem haragunnál:

„Hogy menjek apádhoz, jó leány létemre,
Mint csavargó személy, csúfra, szégyenszemre?
Bizony megmondaná: nincs ennek orcája;
Máskülönb lyány lesz az én fiam mátkája!

„Jobb, ha itt maradok, s ahogy illik, várok.
Azalatt én ködből palotát csinálok;
Te siess apádhoz és kövesd meg szépen:
Azután; ha kellek, jöjj nászneppel értem.”

„Jó, maradj - mond Rózsa, - érted jövök estig,
Palotát vagy várat, építs ami tetszik;
Nem erőltetlek, mert bölcsen megismérem,
Hogy leányban nincs szebb, mint a szűz szemérem.”

Indult. Ibolya meg csak lesé, csak várta,
Hogy majd visszanéz, de nem tekinte hátra,
Hanem elment; és mint a tavalyi hórul,
Úgy *elfeledkezett* szegény leányzórul.

VIII.

Kapu előtt űle az apja Rózsának,
Mellette a lócán urak is valának:
Törvényt tettek ottan, mert a város népe
Szabadon járt ki s be a király elébe.

Hogy meglátta Rózsát, monda: „Holnap jertek
Már ti, fiaim, kik a juhon pereltek;
Este is lesz mindjárt, dolgom is van mára:
Vagy béküljetek ki, jobb lesz, éjszakára.”

Mikor eloszlottak a bajos emberek,
Kérdi a fiától: „Hol jártál te gyerek?”
„Hol jártam?... hát...” De most elpirult a képe,
Mert, ahol járt, igazán nem jutott eszébe.

Mond az apja: „No, majd ha meghallod amit
Mondani akarok, nem csavarogsz annyit:
Elvettük neked a cseh király leányát,
Hét falut kapsz vele, s három arany-bányát.”

Rózsa egyet rántott a vállán, s mosolyga:
„Ha megházasodtam, ez a kelmed dolga,”
S a Maros kutyával játszott, mely azalatt
Nyíva, farkcsóválva elébe kiszaladt.

„Jól van, mond az apja, úgy dologhoz látunk,
Már kiadták a lányt, még ma jegyet váltunk.”
Jegyet is váltottak, s azután egy héttel
Mentek is a lyányért szép uras nászneppel.

Sí-rí a menyasszony, cseh király szép lyánya,
Hajtja halvány képét az anyja vállára;
Sürgetik erősen; csak zokog, hogy: „Nem még!
Oh, bár nyugodalmas koporsómba mennék!”

Így sohajtoz, mert haj! egy idegen vőért
Elszakaszták tőle régi szeretőjét.
Most az öreg vőfély monda: „Húgom asszony!
Nincs halott a háznál, akit úgy sirasson.”

Megfogá a karját, s kivezette csínján.
Künt pajkos legények tréfáltak a kínján;
Ujjongatva vitték, víg magyar tánc pergett,
Minden örült, csak a menyasszony kesergett.

IX.

Másfelől Ibolya kesereg búvában,
Maga lett az árnyék a fényes szobában,
Gyászos szíve lelke, gyászos a ruhája,
Mint hulló falevél, sápad szép orcája.

Tudta, hogy mi történt: híre futott annak;
Tudta, hogy elmentek, menyasszonyért vannak;
Tudta, hogy a szíve megreped ha látja,
Rózsa új hitvesét látni mégis vágya.

Már jőnek. Kicsődült egész város népe,
Apraja örege, a násznép elébe.
Ibolya egy koldúst ablakához intett:
„Öreg, én boldoggá teszem, úgymond, kendet;

„Kendet és a többit, csak majd kiáltozzák,
Mikor a menyasszonyt kapum előtt hozzák:
»Ne felejtkezzenek, urak, a szegényről,
Mint elfeledkezett Rózsa kedveséről!«”

A vén magyar koldús még jobban levonta
Süvegét fülére, s félre nézve, monda:
„Nincs nálam szokásban kérni, kiabálni,
Csak bemenni s bent az ajtófélre állni.”

Hallá e beszédet három cigány gyermek:
„Majd ordítozunk mi, bízza ránk kigyelmed,
Hogy a szó se’ hallik; hanem aztán mit ád?”
Felelt Ibolya: „No, ezt a szép palotát.”

Mint bukfencező nyúl hentereg futtában,
Tüskés ördögszekér nyargal a pusztában:
Ment a három fickó cigánykerekezve
A násznép elé, mert nem vala már messze.

Szintugy a nép előtt visszakarikáztak,
S a kastélyhoz érve szörnyen kiabáltak:
„Ne felejtkezzenek a szegény Lázárrul,
Mint elfelejtkezett Rózsa Ibolyárul!”

Rózsa feltekintett, és visszaeszméle
Tündér Ibolyának szép virág nevére,
Feltekintett s látta nyitott ablakában,
Megismerte kincsét a gyászos ruhában.

Se kérdett, se hallott - a szobába terme:
„Jer, öleljelek fel, szívem hű szerelme!”
Monda, s átszorítá a leányt, hogy fájna,
Ha esze ilyenkor a fájdalmon járna.

Elbámult a násznép: „Hogy lesz már, a kőbe!
Kettő a menyasszony: mi lesz már belőle?”
Hát csak elővágtat egyik lovas legény:
„No hisz’ az egyiknek gazdája leszek én!”

S felkapá nyeregbe a cseh király lányát,
Aki megösmerte benne hű mátkáját;
Elvivé a pej ló a leányt s királyfit,
Meg sem állott velek nagy Lengyelországig.

Rózsa meg elvitte szép Ibolyát haza.
A kastély a három rajkónak marada:
Lefeküttek benne, de hamar felfáztak,
Szegény purdék, mert a puszta gyepen háltak.

SZENT LÁSZLÓ FÜVE

Népmonda

1847

I.

Ezer év után még nem irtak nyolcszázat,
Hanem legfölebb csak nyolcvan-egynehányat,
Mikor László király, magyarok királya,
Pogány kun hadakkal háborúba szálla.

Nagy volt a vérontás, folyt a vér, mint patak,
Tőle a vizek is mind megáradtanak,
A mező sik-vér lett, mint valamely tenger,
Sziget benne a sok halomra ölt ember.

Kivel sebje nem bírt, az vérbe fúladott,
A félig elevent megfojtá a halott.
Elveszett a kun mind, vagy esett rabságba,
Egy maradt hirvinni messze Kunországba.

Fényes győzödelem, zsákmány sok és gazdag:
A magyar vitézek ezeken osztoztak;
Osztoztak, lakoztak, nagy vígan valának,
Itták áldomását a nehéz csatának.

A király ellenben csöndes sátorában
Buzgón imádkozva térdepelt magában,
Fényes győzedelmét nem tartá övének,
Hálát adva érte Ura-Istenének.

De nem hallgatá meg a felséges Isten,
Véres háborúkban mivel kedve nincsen,
Véres háborúkban, emberáldozatban
Hogy gyönyörködhetnék a jó Isten abban?

Hiába, hogy a vért szomjas föld felissza,
Bosszúért kiált az az egekre vissza,
S jaj annak a népnek, vétkezett az sokat,
Kit a bosszuálló Isten meglátogat!

Akkor is elküldte öldöklő angyalát,
Széles e hazában támaszta döghalált,
Rendre hullott a nép, mint midőn kaszálnak,
Hull a fű előtte az éles kaszának.

A vérnek mezején büszhödöző testek
Fojtó páráikkal lettek a győztesek,
A magyarok pedig omlottak szüntelen,
Keserű lett nékik a szép győzödelem.

Minden utca és ház telve döghalottal,
De, hogy eltemetné, nincsen ember ottan,
Másszor a holt-testet hordták a mezőre,
Most az élő ember futott oda tőle.

Szomszédnak a szomszéd bajához nincs köze,
Hamvából kialudt a barátság tüze,
Megszünt a rokonság, nincs testvér, atyafi,
Elhagyták az apát fölnevelt magzati.

Édes anya, látván hogy ajaka kékül,
Sikoltva szaladt el beteg gyermekétül:
De futósabb lőn a halál sárga lába:
Elfogá s leverte az anyát futtába.

A reménység is, mely fogytig ki nem fárad,
Rövidebbre fogta most a kantárszárat:
Másszor az esztendőt hatvanával mérte,
Most, ha volt egy napja, azzal is beérte.

Kiki mit gyakorlott, arra ment a szája:
Vagy imádkozásra, vagy káromkodásra, -
Mindegy, akármelyik haljon meg hamarabb;
Mi öröme annak, aki élve marad? -

II.

A király pedig űlt a földnek porában,
Bűnbánatot tartván néma sátorában;
Megszaggatta szárnyát gyászos köntösének,
Koronája helyét hamuval hinté meg.

Fennszóval könyörge: „Én uram Istenem!
Könyörűlj, könyörűlj veszendő népemen;
Ontsd ki rám, ha tetszik, méltó haragodat:
Csak népemről vedd le sujtoló karodat.”

Így könyörge László, magyarok királya,
Hát ime! tömérdek nép tolong hozzája:
Férfiak, asszonyok, vének és gyermekek,
Mint sirból kijáró halvány kisértetek.

Zúgó mormolásuk hallik már előre,
Mintha messzi földről száskafelleg jőne,
Vagy mintha föld alól mennydörgést hallani,
S mond a pásztor: no lesz az éjjel valami!

Ahogy közeledtek, nőttön nőtt a lárma,
A király felállott, a népet bevárva;
Nem ijedt ugyan meg, nem szokása félni,
De mégsem tudá a dolgot mire vélni.

Hiába tolultak a király elébe,
Hiába volt mindnek hangos a beszéde,
És hiába hallott a király oly sokat:
Egy csöppet sem érti zajos panaszukat.

Végre egy kiállott s telt torokkal szóla:
„Atyafiak, mondá, hallgassunk a szóra,
Ne beszéljünk ezren, ugy sosem lesz vége,
Nem figyelhet mindre király ő felsége.

„Egy a kivánságunk, egy az akaratunk:
Egy is elbeszéli, mi pedig hallgatunk,
Vagy, ha más nem volna, én is elmondhatom,
Szóljatok, ha úgy nincs, ahogy előadom.”

Helybehagyta a nép és elcsöndesedett,
Akkor amaz egyik ily beszédet kezdett:
„Uram király, László, azt kérdem, tudod-e,
Hogy mi végett jöttünk most ennyien ide?

„Oh jaj! tekints végig széles országodban,
Meglátod a szörnyű romlást, ami ott van:
Ide s tova elhull néped egész nyája
És vadállatoknak lészesz a királya.

„Hiába parancsolsz böjtöt, imádságot,
Azzal meg nem óvod haldokló országod,
Könyörögtünk untig, de a böjt, az éhség
Csak öregbité a pestis dühöngését.

„Mi az oka ennek? ismerjük el végre:
A mi bolondságunk és apáink vétke:
Elhagytuk az Istent, elpártoltunk tőle,
Ki Szittyaországból kihozott e földre.

„Sovány puszták helyett szép országot adott,
Jó baromtenyésztőt, tágast és gazdagot,
Nagy széles folyókat, halat bennök sokat,
Vadas erdőt, hegyet, tiszta forrásokat.

„De többet akaránk tudni az őseknél:
Megszüntünk áldozni buzgó kútfejeknél,
Rátettük kezünket sok áldozó kőre
S új Istennek raktunk templomot belőle.

„Ezért, hogy az Isten, magyarok Istene,
Nagy haragra gerjedt népének ellene
És monda: erőmet rajtok megmutatom,
Elsepervén őket, földjük másnak adom.

„Amit elmondott, azt meg is cselekedte,
A szép kútfejeket mind kiürítette,
A folyóvizeknek elszelé futását,
Zöld méreggel vonta be a tavak hátát.

„Hiába könyörgünk most az uj Istennek,
Hogy szakassza végét a veszedelemnek;
Erősebb a régi, az ősek Istene:
Jaj nekünk! mert nagyot vétkeztünk ellene.

„Azért, uram király, kérjük felségedet:
Töröld el közűlünk az új tiszteletet,
Régi Istenünkhöz folyamodjunk vissza,
Áldozzunk a kutnál, hadd legyen az tiszta.

„Ezt kell tenni, uram, s ezt fogjuk mi tenni.
Mert nem akarunk mind egy lábig elveszni.
És ez egész néped kivánsága pedig,
Csak a papoké nem, kik a bárányt szedik.”

Így beszélt az ember, akkor félre álla;
Nagy kiáltozás lett utolsó szavára,
Ráhagyá a népség, de a kegyes király
Felháborodék a pogány beszéd miá.

Összetette kezét, hogy reszketett belé
És nagy indulattal az égre emelé,
Maga is felnézett; mindenik láthatta,
Mert egész fejével őket meghaladta.

És mint szózatot, mely a pusztában kiált,
Hallák imádkozni a felséges királyt:
„Hatalmas Uristen! seregeknek ura!
Haragod e népre ne gerjedjen ujra.

„Oh, ne vond el tőlük lelkednek világát,
Inkább orvosold meg elméik vakságát;
Nagy Isten! mutasd meg erejét csudádnak:
Teremts csodát nekik: hisznek, mikor látnak.”

Még soká könyörge, mert mozgott a szája
Nézvén a magas ég domboru boltjára:
Megnyitá *azt* Isten és *látást* mutatott,
De amit a király csak maga láthatott.

A nép pedig bámul a kegyes királyra,
Hamutól megőszült fedetlen hajára,
Nézi, nézi, hát csak azon veszi észre,
Hogy világosság száll a király fejére.

Megdöbbent a mellök, hajuk felborzadott,
Egy szilaj hidegség a szivükhöz futott,
Térdre hulladoztak és úgy könyörgének
A nagyhitű király erős Istenének.

III.

A király, végezve buzgó könyörgését,
Vissza sátorába intézte menését,
Elvonult a sátor benső rejtekébe,
Künn maradt ellenben térdepelő népe.

Ott letette a gyászt, bibor köntöst vett fel.
Szög haját megkente illatos kenettel,
Arany koronáját a fejére tette,
Aranyos kéziját balkezébe vette.

És kiment a néphez, és hirdette annak:
„Örvendj, népem, örvendj! adj hálát Uradnak!
Adj hálát az *élő, egy, igaz* Istennek;
Mert megadta végét a veszedelemnek.

„Gyönge szolgájának mert látást mutatott,
Népem orvosává engem felavatott:
Jertek el! lássátok s higyetek nevében:
A keresztyén népek igaz Istenében.”

Szóla s ment előre, a csoport követte,
Pázsitos szép helyre a népet vezette,
Tegzéből nyilat tön a felvont idegre,
S inte mindnyájoknak: térdepeljenek le.

Megfogadta a nép. Akkor a fejdelem
Ment tovább s megálla egy dombosabb helyen,
Kézivét koronás feje fölé tartá, -
Pendűlt a feszes hur, mikor elpattantá.

A nyil meg süvöltött a levegő égben,
Mint egy futó csillag tündökölt reptében,
Majd leszállt a földre szárnyasuhogtatva,
Szigonyáig fúrta fényes hegyét abba.

A király pedig ment fölvenni a nyilat,
S ím egy *fűlevél* van kopótyuja alatt:
Ismeretes fűnek volt az a levele,
Melynek a nép száján *keresztfű* a neve.

S monda László: „Ime gazdag kegyelmében
Füvet adott Isten csodálatosképen,
Melytől enyhülést vesz a dühös nyavalya
S megszűn öldökölni a halál angyala.”

Adta kézről kézre, hadd ismerje minden,
Ismeré azt a nép, szedett abból menten,
Szájról-szájra terjed híre a csodának:
A sir szélin állók visszafordulának.

Megszállt a halálnak vészes áradása,
Régi medre közzé visszatért folyása,
Házakban az élők folyvást szaporodtak,
Megsiratva mentek földbe a halottak.

A nép is e dolgot megtartá eszében,
Hite megerősült igaz istenében,
Nem sovárga többé pogány áldozatra,
Lelketlen kövekre, vagy forrás-patakra.

A fűnek pedig, hogy lenne emlékezet,
A „keresztfű” helyett ada másik nevet:
Felragadt az uj név s a füvet ma is még
Szent László füvének hija a magyar nép.

MURÁNY OSTROMA

1847

Ó hölgy! az Isten gyönyörűl
Teremte tégedet.

Vörösmarty

Első szakasz

Álla még Murányvár szűzi épségében
Hozzáférhetetlen szikla tetejében,
Kevélyen tekintett völgye lapályára,
Veselényi Ferenc ostromló hadára.

A tábor hatalmasb erővel, mint számmal,
Mind szemen szedett nép, gazdag borostyánnal,
De, ha nem mind órjás, aki bércet szaggat,
Hogyan víhatna meg a sziklás Muránnyal?

E miatt boszúság, aggodalom, szégyen
Váltogatja egymást a vezér lelkében;
Tervre tervet épít, de mind csak hiába:
Áll Murány, a sok terv összerogy magába'.

A csapatvezérlő hadnagyok elunták
Arcpirulva nézni a napok lehunytát,
Sarkalák a vezért: hagyja e sasfészket,
Másfelé keressen könnyebb dicsőséget.

Össze voltak gyűlve szellős sátorában
Órákat veszítni hasztalan vitában,
Mert nincs oly tanácsuk, mely megingathassa
Veselényi lelkét föltett szándokában.

„Ne beszéljen nékem, monda, senki olyat,
Hogy célom nem érve innen elmozduljak,
S annyi drága időn, annyi drága véren
Vásárlott gyalázat legyen minden bérem.

„Azért kezdtem-é el, hogy végre ne hajtsam
S a magamnál gyávább kacajt üssön rajtam,
Nagy fáról mesélvén s gyönge kis fejszéről:
Veselényieknek füstbe ment tervéről?

„Vagy azért jövék-e várat ülni itten,
Hogy talán a dolgot tréfaságnak hittem,
S hogy vén napjaimra, kérkedhetés végett
Lopjak, munka nélkül, olcsó dicsőséget?

„Küzdelmet kerestem e helyen, nem álmot.
S nem feledtem ama hires vezért, Salmot,
Ki e sziklavölgyet, előbb egy századdal,
Hasztalan sokáig ülte vívó haddal.

„Elejét, utóját meghánytam tettemnek:
Csak nehéznek láttam, nem lehetetlennek:
S mit egyszer magamban föltevék előre,
Ember nem, csak Isten tántorít el tőle.”

Így szólván felállott. Csakhamar utána
Gombkötő emelt szót, Fülek kapitánya;
Hallgatott a többi, nem volt szólni kedve,
Látván hogy a vezér fel vagyon gerjedve.

S monda Gombkötő: „Én előbbi szóltomban
Az ostromot félbehagyni tanácsoltam,
De mostan (amiben nincsen semmi szégyen)
Ellenkező részre fordult véleményem.

„Könnyü itt minékünk apró hadnagyoknak
Ez s amaz tanácsot adni a nagyobbnak;
Könnyü megszállt várat hagyogatni sorba:
A mi hirnevünkön nem esik nagy csorba.

„Nézzük ám a dicső Veselényi nevet:
Retteg ettől Eger, Hatvan, Szolnok, Heves,
Reszket, míg kimondja, a pogány nép ajka,
Csecsemőket ijjeszt véle török dajka.

„Ismeri hatalmát a ravasz Rákóczi,
Fáj neki, hogy véle nem szeret fogózni:
S hol babérja termett, a felső országok,
Róla tesznek élő tanúbizonyságot.

„E dicső gyémántot szilárdul ölelve:
Ékesen foglalja a király kegyelme.
S e nevet ha félti vezér ő nagysága:
Kérdem én, bajtársak, nincs-e igazsága?”

Végezé s leűle; fél szemét azonban
A vezérre veté, lesve alattomban,
De nem hallgatá az a színes beszédet,
Sátorajtón állott és Murányra nézett.

Benn pedig felálla s így kezdé Kazai:
„Nem uj dolog, amit akarok mondani,
Isten bizonyságom, hogy ha kell s eszélyes,
Nem félek hazámért vérem kiontani.

„Kérkedés, dicsekvés nem szokott kenyerem,
Nem szólok magamról, szóljon a fegyverem,
Szóljon a gyalogság, amelyet vezérlek,
Hisz elég csatát nyert néhanapján velem.

„Nincs, mi férfit inkább férfivá emeljen,
Mint szilárd kitűrés, állhatatos jellem;
Ez hitem, vallásom, - szólhat bármi tettem,
E hitet magam is mindenkor követtem.

„Így tehát örömmel hallom vezéremtül
Azt, hogy szándokában soha meg nem rendül
És, hogy amit egyszer célbavett előre,
Ember nem, csak Isten tántorítja tőle.

„De vajon, barátim, Murányvárt megülve,
Emberrel van-é most a bajunk meggyülve?
Nem békén tanyáz-e fent a renyhe őrség
S neveti a völgynek feltörekvő hősét?

„És kérdem: mi volna e falakat nékünk
Meghágnunk, bevennünk, izre-porra tépnünk,
Ha e sziklatömeg, mit Isten alkotott,
Semmivé nem tenne minden ily szándokot?

„Szédítő magasra helyheték e várat,
Hová felrepülve a madár is fárad,[173]
Óriás kőszálak viselik ott gondját,
És, mint féltő kincset, tenyerökben hordják.

„Az ágyúgolyó is félúton leszédül:
S szárnya-szegve hull le légi ösvenyérül,
Vagy a sziklafalba ütve olykor magát,
Széjjelzúzza benne kemény vas homlokát.

„Hányszor megkisértők, mint kőszáli zerge,
Egyenkint hatolni fel a meredekre?
De szemes vadászok álltak lest felettünk,
S jól jártunk nehányan, akik lejöhettünk.

„Nincs tehát mit tenni, nagyságos vezérem,
Mint tovább nem víni egyenetlen téren,
Felhagyni a harccal, mit a föld embere
Ezredeket élő sziklák ellen mere.

„S e kövekben Isten kezére ismervén
Túladni az ostrom sikeretlen tervén;
Mit ha gyalázatul róna fel valaki,
Jőjön maga és a kaput nyittassa ki.”

Elmondá s leűle a derék Kazai.
Ráhagyák beszédit alvezér társai:
Gábor Pál, két Farkas: Ferenc s öccse Fábján;
De fölállt Vadászi homlokát megrázván,

[173] Gyöngyösi szavai. A. J.

S monda: „Mindezt immár hasztalan beszéljük,
Bár saját tettinket hozzá elregéljük:
S ami szépet tettünk: hol, mikor és mennyit,
Mind fölemlegessük, nem kérkedve semmit.

„Régen megismertem a fővezért ebben,
Hogy nem enged fogytig semmi föltételben:
A félbenszakítást azért ne sürgessük,
Inkább az ostromnak végét siettessük.

„Ime a szép nyárnak nemsokára fele
Múlik, amióta itt vesződünk vele:
És vajon a célhoz mennyit közeledtünk?
Jó remény fejébe' sok vitézt vesztettünk.

„Eljöhet az ősz is szürke hajszálakkal,
És elűzhet innen üres gyalázattal.
S a világ után mondja majd nevünknek:
Azok, kik oly soká Murány alatt *ültek*.

„Hát ne üldögéljünk meddő kétkedésben:
Még az éjjel, majd ha szép holdvilág lészen,
Csendesen másszuk meg e kevély sziklákat,
Holdvilágon az őr nem oly messze láthat.

„S vagy sikerül végre bevennünk a várat,
Vagy kiontott vérünk e kövekre szárad -
S hadd száradjon inkább vérünk sziklafélre,
Mint szennyes gyalázat ennyi tiszta névre."

Most Fekete László hátrább tette székét,
Fölemelkedett és így kezdé beszédét
Halk, nyugott, mély hangon, és ha néhol megállt,
Kezével törölvén szép magas homlokát:

„Illik a vitéznek, kivált aki nem vén,
A veszélyt keresni, háborúba menvén,
Illik, ha már nem tud becsületben élni.
Pironságos éltet halállal cserélni.

De szükségtelenül tenni azt kockára,
Míg csillog felétek jobb remény sugára:
Ez nem csak botorság: valóságos vétek,
Mit a közügy ellen tudva cselekvétek.

„Vegyük gondolóra: hiába hogy nyár van:
Aratás ideje nincs magas Murányban;
És az ég, midőn hull éjjeli harmatja,
Hogy szomjat eloltson, oly bőven nem adja.

„Ivó viz nem léte és a kínos éhség
Sok várnak lerontá büszke erősségét:
S ami már nem egyen, hanem akárhányon
Megesett, miért nem eshetnék Murányon?

„Én hát azt javaslom, legyünk türelemmel,
A várnak útait tartsuk vizsga szemmel;
Így remélem, hogy e gőgös várbeliek
Magok kérnek egykor: hagyjuk lejőniek.”

Mindenik helyeslé amit ez tanácsolt,
Mert a többieknél érettebb korú volt;
Maga Veselényi hajtott a szavára;
Mostan is figyelt rá, mihelyest felálla.

S monda: „Erről én is sokat gondolkoztam,
Kémeim által is gyakran tudakoztam:
Van-e a megszállott népnek elesége
És ivó kútvizben nincsen-é szüksége?

„Bizonytalan hirnél nem hoztak egyebet:
Ma tehát Solymosit küldtem, mint követet,
Fenyegető szókkal kisérletet tenni;
Nem soká meglátjuk, mire tudott menni.”

El se’ mondta még jól, mikor a mogorva
Vén követ betoppant a hüves sátorba,
Eltörődött és a déli nap sugára
Sötét piros színt csalt az ábrázatára.

Nagy lélekzetet vőn és körültekintett,
De nem szólt előbb, mint Veselényi intett;
Csak midőn a vezér megengedte jellel,
Kezdte el nyers hangon, de gyakorlott nyelvvel:

„Ne gondolja senki, hogy talán mesélek,
Vagy déli álmomban történtet beszélek;
Amit mondok, úgy van mindenik szócskája,
Akár most előre hitet tegyek rája.

„Magas Murányvárba amint feljutottam,
Annak parancsnokát kérdezém legottan;
Mosolygott az ember, s ismeretes helyre,
A hóhér bástyára vezetett egyszerre.

„De mily rendkivűli lőn meglepetésem,
Midőn a nevezett bástyára felértem:
Fegyvert öltve, mint egy szép ifju katona,
Maga állt előttem a várnak asszonya.

„Sisak fedte fejét, szép aranyos sisak,
Róla háromszínü tollak lobogtanak,
Magas bokor tollak, hajlongván kevélyen,
Mint sugár jegenyék a tolongó szélen.

„Gömbölyű vállait és karcsú derekát
Kékellő zománcos páncél övezte át,
Mellén vert ezüsttel gazdagon borítva
S két kisded halommá vala domborítva.

„Csípejéig nyult a páncél, attól fogva
Földig ért tengerzöld nehéz bársony szoknya -
Nehéz már magában a nagybecsü kelme,
Nehezebb, arannyal pazarul terhelve.

„Kopja volt kezében, támaszkodott rajta,
És az őrség felett hadi szemlét tarta:
Szóló ajakáról messze csengett a hang
S egyik ó toronyrul a másikra pattant.

„Amint szembe lettünk a falon egymással
S köszöntém az urnőt illő meghajlással,
S láttam ékes arcát, gyönge állát, melybe
Sisak-állazója el vala mélyedve;

„Villogó szemeit amint rám vetette,
Szemöldöke ívét egyenesre vette,
Alsó ajakával felnyomá a felsőt
S homlokán redőkbül könnyü felleget szőtt:

„Kétes habozásban állék egy darabig:
Merjek, vagy ne merjek mondani valamit?
Végre megszólaltam, illően és szépen,
Válogatván a szót kitelhetőképen:

„»Asszonyom, így mondék, én, uram vezérem
Hatalmas nevében, váradat fölkérem:
Nyittasd meg kapuid hős Veselényinek,
S harmadik Ferdinánd győztes sereginek.

„»Nem kivánja rosszad a vezér, s ne véljed,
Hogy miatta bút lát nagyságos személyed:
Népedet foglyául, vagy kincses táraid
Nem kivánja, csupán váradnak kulcsait,

„»Melyeket ha átadsz néki jószántodbul,
Úgy egész váradban egy cserép sem csorbul,
Kiki bátorsággal viheti vagyonát,
Egy ujjal se' bántják a békés katonák.

„»De ha átaladni még tovább is késel
S a vezért ingerled ellenszegüléssel;
Akkor jaj neked s jaj a nyomorúltaknak,
Kik e fecskefészek üregében laknak!

„»Kő kövön nem áll meg reszkető faladon,
Szabad zsákmányra jut mindennemü vagyon,
Kardra hányatik mind: férfi, asszony, gyermek,
Még a csecsszopója sem talál kegyelmet.

„»Mert ne hidd, hogy addig Fel-Murányt itt hagyja,
Míg fokán zászlóit szél nem lobogtatja,
Eszközölje bár azt okos hadi csellel,
Kínozó éhséggel vagy tüzes fegyverrel.«

„Meghallá beszédem gróf Szécsi Mária,
De nem adott választ annak szavaira,
Elfordult, fogával bíbor ajkit marván
S nagy felindulását nehezen takarván.

„Végre szóla gúnnyal: »Elmondhatd uradnak,
Amik e falak közt szemedbe akadnak,
Fenyegetésére az legyen a válasz.
Menj, mutass meg mindent a követnek, Kádas!«

„Nagy kopasz ember volt, hajlott férfikorban,
Ki e névrül értett, s elvezetett sorban,
Megmutatva mindent: a derék őrséget,
Kútat, éléskamrát, bástyaerősséget.

„Válogatott nép az, mind derék emberek,
Víni sík mezőn is dolgot adna velek:
Hátha még falaknak biztos vértje őrzi!
Nincs erő, mely bírjon övelök mérkőzni.

„Ismerem Muránynak külsejét, belsejét,
Szembehunyva járom tekergő ösvenyét,
Laktam egykor benne Szécsi György korában,
De sokkal különb most, mint volt hajdanában.

„Mily roppant erősség! egy falat sem lelnél,
Mely csekélyebb volna a tizenkét ölnél;
Pattantyúk, mozsarak, nagy golyók halommal,
Fegyverek és lőpor két egész toronnyal.

„Élelem, mi három évre is sok lenne,
Százöles kút, gazdag tiszta forrás benne,
Nyers anyag: fa, kő, vas; műhelyek, munkások...
Szóval, semmiben sincs megfogyatkozások.

„Azért esztelenség itt tovább tanyáznunk,
Hő napon felégnünk, harmaton megáznunk:
Mert elébb ledőlnek e magas kőszálak,
Mint mi bévehetnők híres Murányvárat.”

Solymosi tovább is akart még beszélni,
De felállt tüzesen bajnok Veselényi,
Ki eddig hallgatott egész figyelemmel,
De szembetünőleg fogyó türelemmel.

Most felugrott hévvel s hármat avagy négyet,
Mintha futva menne, oly sebesen lépett;
Hirtelen megállott s monda békevesztve,
Solymosit szemével mintegy átszegezve:

„Tudsz-e még Murányra s gőgös asszonyára
Több dicsőitő szót halmozni rakásra?
Mérthogy róla nyelved olyan ékesen szól?
Hogy nem győz kitérni a magasztalásból?

„Tán megvert szemével, és azért raggatod
Rá a napot, holdat és minden csillagot?
Vén, aszott velődet megzavarta véred,
S eszed rovására bolondul dicséred?

„Nem... erre vén volnál; pénzt adtak, ugye pénzt?
Vén embert, mint te vagy, a fösvénység emészt.
Rakodva, mint a méh, kellett visszatérned:
Szájad hazug hirrel, arannyal erszényed.

„Az asszony asszony mind; egy asszonytól ki fél?
Belőled, ősz, mégis a félelem beszél;
Nem vesztegettek meg, van tiszta jellemed,
De rémet láttatott a félelem veled.

„Öreg vagy a résre, félénk, erőtelen,
Azért akarsz mást is leverni szüntelen.
Eredj öreg, pihenj; ne költs rossz híreket:
Ne félj, a zsákmányból majd juttatunk neked.”

Az ősz katonának igen fájt e beszéd,
Mert öreg szolgának a szó is vereség,
Nehéz lecke ez, mit vén fejével tanul,
És, azt sugja lelke, most is ártatlanul.

Vér tódult szemébe, csikorgatta fogát
S már kemény szavakra megnyitá ajakát,
De az alvezérek integettek kézzel:
Hagyja el, ne szóljon, béken távozzék el.

Meggondolta magát, szó nélkül kifordult,
Őszes bajuszára nagy nehéz könny csordult,
Észrevette, mert a szive könnyebbedett,
S titkon a kárpithoz törülé azt menet.

A vezér csak később, vére higgadtával,
Bánta meg amit tett az ősz katonával;
Most még fogva tartá első gerjedelme,
Indulatvihartól elborult az elme.

Gyorsan járt alá s fel tágas sátorában,
A hallott beszédet forgatván agyában;
Meg-megállott néha és nézett merően,
Ismét menni kezdett s ajka járt menőben.

Sziklavár, magas fal, víhatlan erősség,
Hadszerek, telt kamrák, jól gyakorlott őrség,
És kormányon egy nő, aki páncélt visel,
Hősöket kigúnyol dölyfös szemeivel...

Evvel tépelődött, e szókbul szalajta
Egy-egy érthetetlen töredéket ajka.
Egymásra néztek a hadnagyok s kelének,
Rossz kedvét, haragját látván a vezérnek.

Hirtelen eléjök álla Veselényi:
„Szégyen és pironság” így kezdett beszélni.
„Szégyen és pironság víni olyan várat,
Melyben asszonyi kar vezet gyeplüszárat.

„De ha már megűltük, nincs egyéb mit tennünk,
Mint akármi áron falait bevennünk;
Mert egy nőt legyőzni fél gyalázat, igaz,
De győzetni tőle... mondjátok meg: mi az?

„Nem segít az éhség? ne habozzunk sokat:
Folytassuk a véres megrohanásokat;
Mert erő, vér, élet legyen bármi drága,
Drágább a vitézi névnek tisztasága.

„Isten szent nevére esküszöm, hogy innen
Még eszembe sem jut hadamat elvinnem,
És nem is mozdúlok, míg vagy életem vesz,
Vagy Muránynak kulcsát felszúrom övemhez.”

Alig távoztak az osztályok vezéri,
Alighogy magában maradt Veselényi,
Kémek jelentkeztek, izzadt, poros kémek,
Kik nehéz hirekkel terhelten jövének.

Rákóczinak, mondák (amaz első Györgynek),
Erdélyi hadai nagy-sietve jönnek,
Mind erős, edzett nép, vérszomjas fenevad,
Melyet a csatára vak buzgalom ragad.

Útat irtogatnak embererdők felett,
Vérrel írogatnak útazó levelet,
Rá pecsétül fényes győzelmöket nyomják,
S jaj azoknak akik ezt kétségbe vonnák.

Ott van Illyésházi, s hallva, hogy Muránynak
Kénytelen-kelletlen vendégi volnának,
Siet szabadítni a vár nővezérét,
Mert hitvesül bírja ennek a testvérét.

És már, adák hozzá, nem is messze vannak,
Csak egy napi járó föld a köze annak;
Ha nem hisz a vezér, ma-holnap itt lesznek
S a hallott beszédről tanúságot tesznek.

Lesujtá e balhír Veselényi lelkét,
Szokatlan kétségnek vad kínai szelték,
Mert, midőn valami becsületben jára,
Maga volt magának kegyetlen birája.

Tudta, hogy a népes erdélyi seregnek,
Kis számu hadával, ő nem felelhet meg;
Bizonyosnak hitte, hogy, ha azt bevárja,
A murányi völgyön romlását találja.

Elfusson-e hát most, kerülve a csatát?
Vagy cél s haszon nélkül elvezesse hadát? -
Így sem, úgy sem övé híres Murány, csak a
Hosszu ostromlásnak híres gyalázata.

Meghagyá, hogy senkit ne eresszenek be,
Elzárkózott mélyen a sátorfenekbe.
Tábori ágyára ott leborult arccal,
És küzdött sokáig nehéz, benső harccal.

Néma volt a nagy harc. Végre könnyebbűle,
A gyötrő szorongás szavakban enyhűle,
S mit emberi fülek sohasem hallának,
Panaszolni kezde a csendes magánynak.

„Azért jöttem-é hát" szóla kifakadtan,
„Magas Murányvárhoz, fenyegető hadban,
Hogy rideg völgyében, rút bélyegü helyen,
El sem feledhető síromat megleljem!

„Vagy azért jövék-e, hogy hetekig ülvén
Meredek szikláit hasztalan kerülném,
S végre, mint a tolvaj, szökném meg galádul,
Üldözve egy asszony méltó kacajától!

„Hah! legnemesb kincsem', féltő drágaságom'
Melyért hősek ellen harcoltam csatákon:
Lovagsarkantyúmat, híremmel-nevemmel,
Sárba tapossa egy félénk asszonyember?

„Egy némber, egy özvegy, egy hősködő asszony.
Aki páncélt hordoz, hogy kacajt támasszon,
Aki gyáva kézzel nyúl hadi szerszámhoz,
S katonásdit játszó gyermeket utánoz?

„Hős asszony! asszonyhős! neme kinövése,
A csodás természet méla tévedése;
Férfi, aki tűt fog, vagy guzsalyát őrzi,
Tűkörét bámulja és magát kendőzi.

„Vagy ad-é a páncél, bárhogyan viselve,
Férfi-bátorságot a női kebelbe?
S a nehéz acél kard, női kézzel fogva,
Önt-e férfierőt a gyenge karokba?

„A szívben, ha védi mellvas boritéka,
Megszün-é a vérnek hullámzó játéka?
Gyáva rettegésre nincs-e mindig résen?
És nem döbben-é meg minden zörrenésen?

Nem hiú, szeszélyes, változó, hivékeny?
Könnyü, játszi sajka tenger gyöngeségen?
Nem teremtve másért, mint, hogy készakarva
Meggyőzetés legyen legszebb diadalma?

„Egy nő, egy ilyen nő kacagjon engem ki...!
Hah, őket úgy, mint én, nem ismeri senki...!
Diadal, diadal! enyém a diadal:
Murány! semmi dolgom kemény szikláiddal.

„Kemény a te bérced, magas és meredek,
Falaid kövérek, megvehetetlenek,
Tornyaid, bástyáid, kapuidnak íve -
Minden, minden erős! csak nem úrnőd szíve.

„Hiába fedi azt vassal és acéllal,
Biztató paizzsal, férfias páncéllal:
Az lesz az én résem, melyen áthatolván
Felütöm zászlómat a vár büszke ormán.”

Monda, és tenyérrel homlokára vágott,
Csengetett, hivatta Pétert a deákot:
„Fel, Murányba, Péter! szárnyakelt léptekkel,
Szécsi Máriához ilyen izenettel:

„»Asszonyom, köszöntet és általam kéri
Magas személyedet uram Veselényi,
(Ki, bár ellensége pártfogolt ügyednek,
Buzgó tisztelője hősi erényednek):

„»Fontos tárgyak iránt, értekezés végett,
Hozzád küldene egy tábori segédet,
Ha, becses bizalmad által megtisztelve,
Annak szabad járást, kihallgatást nyerne.«”

„Add hozzá: e kérést - nagy a reménységem -
Hogy nem tagadja meg nemes ellenségem,
Kit, ámbár személyét nem láttam, becsülni
Megtanított a hír s annyi veszteségem.”

Péter ment. Utána nézett Veselényi,
Látta bércösvényén jobbra-balra térni,
Végre elvesztette s többé nem lelé fel
A sziklák oldalán kereső szemével.

Visszament tehát a sátor bensejébe,
Íróeszközöket vett maga elébe,
Írt sokáig ottan, és megpecsételvén,
Iratát elrejté felső köntösébe.

Második szakasz

Jót haladt eközben a nagy ég vándora,
Fellengő ösvénye lejtővé hajola,
S mintha nyugtanyáján kedvesi volnának,
Mind jobban sietett fogytán a pályának.

Murány falán állt a szép özvegy, Mária,
Nézve napkeletnek kéklő ormaira,
Nanpkelet tájáról várva segítséget:
Illyésházi Gábort s az erdélyi népet.

Jött azonban Kádas kopasz homlokával,
Szólván Máriához dörmögő szavával:
„Asszonyom, össze van hordva a gabona,
Mely a hombárokon szétterítve vala.

„Mérni nem mértem, de hozzávetve szemmel
Hiszem és állítom akárhány hitemmel,
Hogy tíz nap sem eszünk kenyérből eleget,
Tíz nap mulva pedig éhhalál fenyeget."

„Tíz nap!" felelt a hölgy „tudod hogy tíz napban
Egy ostromlott várnak egész századja van:
Várom Illyésházit, az erdélyi hadak
Nem lehet Muránnyal hogy ne gondoljanak.

„Másfelől reményt nyujt egynémi sejtelem,
Hogy most tán elűzi Veselényit cselem
- Legalább nem számit többé az éhségre -
Nem vett-é követje semmi csalást észre?"

„Dehogy vett! remek volt a játék" felele
Kádas, Máriának leghívebb embere,
„Rakva lőn a magtár, mintha színig volna
Rozzsal a sok hombár, liszttel a sok tonna.

„Meg-megállt csudálva benn az éléstárban,
Nézte a gabonát a tele hombárban,
Majd megint járkált a fenékre fordított
Hordók közt, melyeket ujjnyi liszt borított.

„Féltem, ha koccanni talál kardja vége,
Elárul a hordók hangos üressége;
Vagy, ha ujjaival a búzát megvájja,
Csalfa deszka padját benne megtalálja;

„De jobban elámult mintsem hogy ilyesmi
Fortélyt észrevenne, vagy tudna keresni;
Összecsapta kezét s esküvék nagy hittel:
Három évig sem fogy az eleség itt el."

Most félbeszakítá a kapus réz kürtje
Vitéz Kádas Mártont, kit asszonya külde,
Hogy vezesse fel az alvezért, ki hozzá
Veselényi fontos közleményit hozná.

Kádas távozék, de megtért nemsokára,
Két lovász egy pár mént vezetvén utána:
Almás szürke, épvér, hatodfű paripát,
Melyekben irigység sem találna hibát.

Hasonlók egészen: mindenik arab faj,
Váltság gyanánt nyerte Veselényi tavaly
A szolnoki bégért, kit nagyon megszokott
Zsákmánylásin érve körülvett s elfogott.

Most, takarva hímzett drága szőnyegekkel
És fölékesítve csillogó nyereggel,
Ajándékul jöttek Murányba, nehezen
Vergődhetve csak fel a sziklaösvényen.

Hátul két legény jött, valamit emelve,
Szekrény volt az, ékes ajándokkal telve;
Felnyitotta Kádas és kivett egy drága
Páncélt, vérpirosat, vert arany virágra.

Kékszinű sisak volt a vas derék megett,
Melyet nagy ezüst sas szárnyaival fedett;
Ezt a vezér, alig serdülő korában,
Harcjátékon nyerte volt Lengyelországban.

De mindenek között leggazdagabb a kard,
Melyet drágaköves bársony hüvely takart,
Ritkaszép török mű, úgyhogy árát szabni
Sem lehetne könnyen, nemhogy azt megadni.

Nem kevésbbé díszes egy ezüst kis óra:
Hátul a hadistent képezi tartója
Szerelem-istennőt fedve paizsával...
Az óramutató annak paizsán van.

Ragyogó szemekkel nézte a hölgy, kivált
A nyeregszerszámot s a két szép paripát,
És hol a lovakra, hol Kádasra vetett,
Nyugtalan örömmel, kérdő tekintetet.

„Veselényi küldi” szóla Kádas végre,
„Künn a kapuban vár tábori segéde,
Utasítva lévén be sem lépni addig,
Míg ez az ajándék el nem fogadtatik.

„Ha megnyerné, ugymond, nagyságos kegyedet
Jó neven fogadni e csekélységeket,
Ez pecsét, ez zálog lenne, hogy azontul
Nem tarthat személye semmi bántalomtul.

„Ellenben, ha e részt nyer tagadó választ,
Úgy magas Murányig céltalanul fáradt,
Benne semmi dolga, s megfordított nyommal,
Ösvenyén, ahol jött, visszatér azonnal.”

Mária neheztelt: mérthogy Veselényi
Az adott kezes szót oly kevésre nézi,
Hogy, szabad járásnak birva is szentségét,
Aljas bántalomtul félti követségét.

Másrészt kedve telt a drága küldeményben,
Hősi fegyverekben, két szép hadi ménben;
De, főleg, ki kelle elégítni vágyát,
Mivel égett tudni a követség tárgyát.

Azért a lovakat kötteté ólába,
A fegyvert vitette fegyveres házába,
S küldte Kádast, hogy a tábori segédet
Vezetné elébe kihallgatás végett.

Jött az nemsokára, szétvigyázva jövet,
De nem volt ám segéd, sem hadnagy, sem követ;
Szécsi Máriának bajnok Veselényi
Maga állt előtte s igy kezde beszélni:

„Magas Murányvárban légy üdvöz, asszonyom!
Veselényi Ferenc köszöntését hozom,
Aki nagyra becsül, nagyon tisztel téged,
Mint magához méltó vitéz ellenséget.

„Gyermek volt, midőn már ismeré a nevet,
Melyet hős apáktól nemződ örökbe vett,
S mikor első kardját oldalára fűzte,
Példányul magának Szécsi Györgyöt tűzte.

„Ennek tábora lőn néki versenypálya,
Hol első babérját nyerte homlokára,
S a fényes dicsőség, mely vezérét fedte,
Egy vagy két sugárát őrá is vetette.

„A halál azonban (mely irigy határt von,
Hogy halandó ember istenné ne váljon)
Sokalá a Szécsi névnek dicsőségét
S egy csapással hitte annak vetni végét.

„De feledni látszott számitása mellett,
Hogy a Szécsi hír-név mindkét ágat illet,
És ha a fiágat eltörülte végkép,
Nőág örökli a család vitézségét.

„Megdönté hatalma bajnok Szécsi Györgyöt,
Fiágon kihalt a Rimaszécsi törzsök,
S íme a ledölt törzs életerős fát hoz,
Bajnok leányt, méltót a hősi apákhoz...

„Hanem...” monda mélyebb hangon „fővezérem
Meghagyá egyszersmind bocsánatot kérnem,
S kimondanom hogy te, nagyságos asszonyom,
Nem haladsz mindenben az apai nyomon.

„Tévedésen kezdte Szécsi György a pályát,
Bocskainak tartá hajdan koronáját,
De megbánta vétkét s hódolva megtére
Törvényes királya igaz hűségére.

„Ellenben a grófné - ne vegyed sértésül -
Pártütőkhöz álla igaz fejdelmétül,
S melyen atyja járdalt érettebb korában,
Elhagyá az útat ifju mámorában.

„Vagy talán szégyenled, asszonyom, az ösvenyt,
Melyen édes nemződ a sir széleig ment?
Gondolod, hogy az tán nem becsűlet utja?
S honnak ellensége minden, aki futja?

„Hát nem félne ütni egy Szécsi Mária
Árulás bélyegét atyja hamvaira?
Vagy, kinek porában áldja jó emlékét,
Képes megátkozni annak véleményét...?

„Nem, nem édes urnő! Engedd elismernem:
Káromlék ellened és az elhunyt ellen;
Kinek nem pirultál fegyverét fölvenni,
Mért pirulnál annak nyomdokain menni?

„Engedd hírüladnom lenn a fővezérnek,
Hogy vívó hadával más vidékre térhet,
Mert sziklás Murány, mint asszonyának szíve,
Mától kezdve immár Ferdinándnak híve.

„És én - mit vezérem tisztemül is szabott -
Királyom nevében teljes bocsánatot
Igérek Muránynak, s benne mindazoknak,
Akik a hűségre visszafolyamodnak.”

Mária csak mostan vette magát észre,
Hogy ráfeledkezett lelke a beszédre.
Másfelé tekintett, elpirult az arca,
Vérrel hintve azt meg pillanatnyi harcra.

S monda: „Mit apámról emlegetsz, a tetten
Nincs mit szégyenelnem, nincs is mit követnem;
Tette, amit kívánt hona jobb reménye
S az akkori idők súlyos körülménye.

„De ki van fárasztva a remény türelme,
A súlyos körülmény súlyosbbá növelve,
És lábbal tiporva minden ami drága:
Nemzetiség, törvény, s a hit szabadsága.

„Vagy tovább is várjunk? várjuk, hogy az ellen
Békes tűzhelyénél békóvasat verjen?
És, ha kész a békó, járom, vagy kaloda,
Lábunkat, nyakunkat szépen tartsuk oda?

„Nem kell messze néznünk, országokon végig,
Nézzünk csak a szegény romlott cseh szomszédig:
Amit ottan láttunk, megtanít a példa,
Milyen tervet vettek ellenünk is célba.

„Vagy, ha nem tanít meg a más kára minket,
Érezzük legalább tulajdon sebünket,
És, midőn naponkint újra vérzik, sajog,
Ne hazudjuk azt, hogy megszüntek a bajok.

„Még nem pártütés, ha nem segít kérelmünk,
Törvényadta módon kardunkat emelnünk;
Miért várnók tehát a szolgaibb napokat;
Mikor lázadás lesz egy szó, egy gondolat?

„Vagy talán vezéred oly gyengének tartott,
Hogy nem érzem mélyen, mért kötöttem kardot?
Ha! máskor is harcolt - tudnia kellene -
Hona mellett a nő, de soha ellene.

„Azért, ha velem most nem akart egyebet,
Mint hogy honvédőbül árulóvá legyek:
Köszönöm tanácsát most egyszer, jövőre
Legyen lovagias megkímélni tőle.

„Mert ezen az úton - bizonyossá teszem -
Míg élek, Muránynak urává nem leszen;
Fegyverét sem félem, de ha bízik abban,
Ostromát folytassa minél szorgosabban.”

A dac, a hevesség, mellyel szólt Mária,
Gyenge mosolyt csalt a vezér ajkaira:
Most komoly szint ölte nemes ábrázata,
S válaszúl a hölgynek ilyen szókat ada:

„Nagyon fájlalhatja uram Veselényi,
Hogy kegyes grófnémnak sujtják véleményi,
Mintha ő, azért hogy nem szegett hűséget,
Árulókkal űlne kárhozatos széket.

„Hidd el, asszonyom, hogy előtte is drága
A nemzet, vélemény, vallás szabadsága
S meghal inkább, hogysem a szabadság ellen
Szentségtörő szókat, kezeket emeljen.

Sőt, ha a nemzetsérv már oly fokon állna,
Hogy orvoslatot csak fegyverben találna,
Hidd, vezérem kardja nem vonúlna félre,
Se az ellenséghez nem szegődnék bérbe.

„És, ne adja Isten, de jöhet gonosz nap,
Melyen a remények hozzá csatlakoznak,
S ő lesz első azok közt, akik megóják
A nemzetszabadság sértett lobogóját.

„De, míg tanácsosabb, módunkban is vagyon
Törvényhozás által segítni a bajon,
Addig a legszentebb ügy elleni vétség,
Pártokra szaggatni az erők egységét.

„Nézz körül a honban, haj ez árva honban,
Mely török kanóctul füstölög még romban,
Melyben amit hagyott a had dühössége,
Azt is elrabolja hűtlen török béke:

„Nincs-e többé szükség hazavédő karra,
Hogy kardját emelte magyar a magyarra
S mihez még török tőr és tatár nyil nem fért,
Kíméletlen önti egymásból ki a vért?

„Mit nyerünk ha ekkép vesztegetjük egymást?
A hazát juttatjuk végveszélyre, meglásd:
Kitépik kezünkből lázongó vasunkat
S foglalt tartománynak nevezik honunkat.

„Végre: hát Rákóczi György-e a szabadság,
Hogy hazánkat érte ennyit nyomorgassák
S aljas érdek végett, zsarnok önkény alatt,
Keserű legyen az el nem húzott falat...?”

„Uram” vága közbe Mária nagy hévvel,
„Óvatos légy itten élni zsarnok névvel,
Mert... azonban ez volt követséged tárgya?
Ugy kihallgattalak. Semmi sincsen hátra?”

„De van” mond a bajnok: „ha Szécsi Mária
Nem hajol beszédem józan okaira,
Akor Veselényi - fogadd el asszonyom -
E levélkét hagyta kezedbe nyujtanom.”

Átadá a vezér s távozék sietve,
Utána tekintett a hölgy meglepetve,
S mintha háboritná különös sejtelem,
Tétovázott keze a feltört levelen.

Átfutá s azalatt olyanná lön arca,
Mintha vére mindjárt csöppenni akarna,
Zavartan tekintett Veselényi után,
Aki épen eltűnt a várnak kapuján.

Összemarconglá a levelet két kézzel
És kettészakítá minden erejével,
Egyszersmind, darabját jobbra-balra vetve,
Magános lakába ment fel nagy-sietve.

Kádas pedig, aki nem vala oly messze,
Hogy a történt dolgot észre ne vehesse,
Óvatos léptekkel ballagott most elé
S a roncsolt levelet gyorsan fölemelé.

Összeillesztette, olvasgatta soká,
Rázta fejét, midőn értelmét felfogá,
S elrejtvén az írást dolmánya keblében,
Érthetetlen szókat mormogott mentében.

Felment asszonyához s benyitott sebesen;
Járt az teremében fel s alá hevesen,
Hirtelen megfordult hogy Kádas belépett,
S visszatiltva kérdé: „Hivattalak téged?”

Az öreg megállott, nem ment se ki’, sem be,
Csak nézett merően asszonyával szembe,
S szóla, megfeszítve ujját a kilincsen:
„Nem tudám, hogy szabad járhatásom nincsen.”

„Igazad van, Kádas” a nemes hölgy monda,
„Mindenkor szabadon béjöhetsz lakomba,
De most hagyj magamra, látod, semmi kedvem,
Hagyjad a vár gondját egy kissé felednem”...

„Nem is a vár gondja” válaszola Kádas
„Hozta most asszonyom, régi hű szolgádat,
Négyszemközt akartam egyet szólni veled:
Szándékosan dobtad *így* el e levelet?”

„Hah!” kiáltott a hölgy „mit nem költenének...
Szégyen és boszúság szelessé tevének;
Milyen vakmerőség... ily ajánlat s nekem...
Aztán néma lészesz... addsza, elégetem.”

Elvevé az írást, s mely szünetlen égett,
A mécs fölé tartá elhamvadás végett;
De mást gondolt megint: gyorsan visszakapá,
És, hogy olvasná fel, az öregnek adá.

„Olvasd” szólt nevetve „mit ir az az *ember*,
Meg sem érthetém jól fölgerjedésemben,
Most nyugodt a vérem és kacaghatom már,
Mint kellene néki mindenáron a vár.”

Kádas elfogadta s olvasott ekképen,
„Asszonyom, remélem megbocsátasz nékem,
Hogy, ki mind maig nem láttalak tégedet,
Íly uton kerestem ismeretségedet.

„Régen óhajtottam lenni veled szembe,
Messzehangzó híred elhatott fülembe,
És képzeletemben bálványomul lakott
Amazon szépséged, istennő alakod.

„Mert a hír, mely fukar midőn, dicsérni kell,
Felruháza téged dicső erényekkel,
S míg felmagasztalta benned saját nemed;
Feste másrészt bátor, férfias jellemet.

„Mindenünnen tisztes hangok emelkednek
Szigorú voltáról női erényednek,
Mely, mikép Murányvár, sőt erősben annál,
Sérthetlen, világos, büszke magasban áll.

„Emiatt lelkemben lángoló vágy éledt
Színről színre látnom hóditó személyed,
És aki előtted álla mostan épen,
Veselényi volt az, a követ képében.

„De ne vedd, asszonyom, tőlem hízelgésnek,
Ha hired beszédit tartom mind kevésnek,
S a hallott csudákat a látott valóhoz
Mérve; ámultomban alig jutok szóhoz.

„Nincs nekem költői szárnyas képzeletem,
Szólni bájaidról meg nem kísérthetem,
Azt az érzelmet sem bírom kifejezni,
Mely égő lelkemet véges-végig rezgi;

„De, ha szólok egyet, elődbe omolva,
Kérlek a mennybéli örök irgalomra,
Fogadd meg azt a szót, az egyetlen egyet:
Add nekem cserébe kezeddel szivedet.

„És, mivel Muránynál becsesek az órák,
Várom válaszodnak fejér lobogóját,
Várom azt epedve, harcolok kinommal,
Oh küldj békét nekem, küldj választ azonnal!”

„No lásd” kezdte a hölgy keserűn nevetve
S a levelet záros fiókjába vetve,
„No lásd, hogyan űznek és micsoda szemmel
Láthatóan csúfot ezen gyáva nemmel.

„Oh! szégyen, gyalázat, amely lelket éget,
Föl is tenni rólam ennyi gyöngeséget,
Hogy nem látnak által asszonyi szemeim
Jó haszon fejébe csinált érzelmein.

„Amazoni szépség! istennői alak!
S minden képzeleten felül találtalak!
És mindezt megírja otthonn, jó előre,
Későbbi szerelmét szépen jövendölve!

„Mégis, nincsen egy nő, nincsen ezer közül,
Ki az efféléknek nem hiszen, nem örül,
Aki, hízelgő szók által elhitetve,
Rabbá nem aljasul, midőn úr lehetne.

„Vagy nem ember a nő”, folytatá gerjedve,
„Hogy törvényét szabja férfi kénye, kedve?
Hogy, mikép a kisded, járjon vezetéken?
Szabad akarata megnyügözve légyen?

„Ki adá jogotok, büszke férfiak ti!
A cselekvéstérről minket letiltani,
S arra kárhoztatni ártatlan fejünket,
Hogy türésben leljük minden erényünket?

„Vajha minden asszony olyan volna, mint én!
Úgy az amazon-kort ujra felderítném,
S illő tiszteletet vínék ki a nemnek,
Mely most bábja csupán puha szerelemnek.

„Büszke Veselényi...! bárcsak úgy lángolna,
Oly mélyen szeretne, amint irja tolla:
Hadd bosszulhatnám meg - mit ő tépe széjjel -
A sok nőerényért gúnyos megvetéssel.

„És miként eped most Murány birtokáért,
Égne százszor jobban annak asszonyáért,
Hogy, midőn falamra nézne bús sóhajjal,
Üzném messze onnan egy éles kacajjal.”

Kapva kapott Márton e tüzes beszéden,
Ő is azt akarta, hogy ne máskép légyen:
Mert sehogysem esnék lelke nyugalmára,
Hogy más kézre birjék Murány erős vára.

Mint Rákóczi híve, most azon lőn tehát,
Hogy szilárddá tegye pártjához asszonyát,
S míg az elmerülve ablakába hajlék,
Kádas ajakiról ilyen beszéd hallék:

„Nincsen is véredben, bágyadozó szemmel
Bíbelődni apró, léha szerelemmel,
S négy fal börtönébe hagyva zárni magad,
Élvezni a házi boldog unalmakat.

„Gyermekséged óta lángol a vágy benned,
Nemed szűk körén túl hősi módra tenned,
S míg egyrészt irigyléd a férfi küzdelmét,
Megvetetted másrészt hódoló szerelmét.

„Jut-e még eszedbe, mily makacs, mily hideg
Szívvel gúnyolád el számos kérőidet,
És midőn ajtódnál esdett a szerelem,
Mily nyugottan kérdéd: ki az? nem ismerem.

„Eljött végre Bethlen, a szép ifju bajnok,
Szüleid reménye, kedve hozzá hajlott,
De atyád parancsi, szilárd akarata
Ellenére, lelked hajthatlan marada.

„Sőt, ámbár az apa, bőszült haragjában,
Harminc napig tarta sanyarú fogságban,
Azt is tűrted inkább, mintsem élethosszat
Férfi uralomnak magad feláldozzad.

„Csak, midőn könnyezve esdekelt agg nemződ,
Hogy fogadd el érte a reményteljes vőt,
Aki felfrissítse már haldokló vérét,
Gyűrüdet Bethlennel csak akkor cseréléd.

„Hanem új rabságod sem soká viseléd:
A halál elmetszé kényszerű kötelét;
S most midőn szabad vagy, mint az égi madár,
Nyűgöző kalitkát miért választanál?

„De nemcsak egyéni szabadságod forog
Kérdésben, hanem egy még fontosabb dolog,
A veszteség, amely pártodat sujtaná,
Ha Murányt s Balogvárt másnak szalasztaná...”

„Jó hogy erre tértél” a hölgy közbevága,
„Szabadságom ugyan nem hajtom igába,
S nem uralok férjet... semmi esetre nem...
De van e dologbul egy derék ötletem.

„Cselfogás ugyan, de helyzetem mentheti:
Váramat rövidnap éhség fenyegeti...
És melyik csel volna, egy ostromlott várban,
Árulás a vívó ellen irányában?

„Illyésházi jötte szinte bizonytalan,
Rákóczi hadának sokfelé dolga van;
De, bár jőnének is, bár feloldoznának,
Mit magunk kibírunk, mért köszönnők másnak?

„Azért siess, öreg, siess a völgybe le,
Hamar választ kíván kérőmnek levele,
Légy, ha még nem voltál, vénséged korára
Harcias vitézből szerelem futára.

„Mit bámulsz? nincs minek megütköznöd ezen:
Veselényi még ma hatalmamban leszen,
S a kevély oroszlán, rázza bár sörényét,
Kényszerül követni egy asszony törvényét.”

Kádas kopasz fejét rázta kételkedve,
Nem hivé a dolgot, hogy való lehetne.
„Mégsem érted öreg?” mosolyga Mária,
Leült asztalához és levelet ira.

Csakhamar készen lett a rövid levéllel,
S Kádasnak szeméhez tartá két kezével:
Elolvasta Márton, hanem csak magában,
De még a szava is elállt bámultában.

„Hadd vigyem!” kiálta lelkesülten végre,
„Asszonyom nincs párod okos cselvetésre,
Hadd vigyem!” vitte is, azt is alig várta,
Sárga pecsétjével míg a hölgy lezárta.

Most előkereste a bajnok levelét
Mária s a mécsen elégette felét:
A másik darabját, míg amazt égette,
Átfutotta szemmel s halkan visszatette.

Harmadik szakasz

Murányalja megett, délszaki oldalon,
Tiszolc felé menve domborul egy halom,
E halom lejtőjén feküvék a tábor,
Tetején piroslott a vezéri sátor.

Megszállotta immár a völgyet az este.
Szürke félhomálya áradozni kezde,
Lassan elborítá a tábort, a halmot,
A sátort s vezért, ki a tetőn andalgott.

Ott áll Veselényi a halomnak ormán,
Domború mellében új szerelme forrván,
Ifjú még szerelme, van sebes növésben,
S már is kínosan fér öblös kebelében.

Szemeit függeszti magas Murányvárra,
Melyen ég a napnak visszavert sugára:
Azt reméli tán, hogy valamint e kövek,
Úgy gyul szerelmétől asszonya szive meg?

Vagy talán azt nézi kétes borongásban,
Gondolati láncként fűződvén egymásban,
Mint ver a kő vissza minden szál sugarat,
S maga kemény, hideg, érzéketlen marad...?

De im, jó jel gyanánt - ha nem csak képzelet -
Galambcsoport szállong az őrtorony felett.
Fejér szárnyaikat megfestette a nap,
S megannyi aranyos lepkének látszanak.

Jöttök-é, szerelem s hűség madarai,
A váró kebelnek édes hirt mondani?
Hoztok-é a hősnek - ami üdvet áraszt -
Szécsi Máriától örvendetes választ?

Nem, azok nem jőnek, nem, azok nem hoznak:
Párosan enyelgnek, vígan múlatoznak,
Alantabb sötétlik, a szikla oldalán,
Egy... holló? vagy ember? az a hírnök talán.

Sem holló, sem ember a bércösvényen már,
Elhagyá Murányt is a végső napsugár,
Tornyai sötéten merednek a falon,
Vár és szikla együtt egy óriási rom.

Elszállt az esthajnal a hegytetők felett,
Bő harmatot síra búcsukönnyek helyett.
Ormokon és völgyön gyászos éjtszaka ül,
Búsan feketéllik az őrtüzek körül.

A vezér ott áll még háborus kebellel.
Érkezik azonban Kádas a levéllel,
Kézbe adja és megy, tovább szónak sem áll,
Vissza a teljes hold kelő világánál.

Veselényi pedig sátorába mégyen,
A pecsétnek színén megdöbben keményen,
Felszakasztja mégis, bár retteg előre,
S tartalmát ekképen olvassa belőle:

„A levél írója, ha válaszát várja,
Maga jőjön annak elfogadására,
Most kitüntetheti férfi-merészségét
S bebizonyíthatja szerelme mélységét.

„Éjfélkor, a várnak északi oldalán,
Egy ablakfény alatt kötélhágcsót talál:
Azon siessen fel, hallgatva, egyedül;
Belépve megtudja sorsát, hogy mire dűl."

A vezér habozott egy kevés ideig,
Megfordult eszében, hogy tőrbe ejthetik,
Gondolt ó mesékre, szomorú példákra,
Férfiaknak ártott női ravaszságra.

Sokkal ébrebb volt ám szörnye szerelmének,
Hogysem elringassa régi mesés ének,
Sokkal kívánatosb vére kiomlása,
Hogysem gyávaságát szíve hölgye lássa.

Azt is átallátta, hogy, ha van reménye,
Csak az elmenésből csillog az feléje:
Ellenben, ha marad, úgy Szécsi Mária
Kezéről örökre le kell mondania.

Azért Vadászi Pált hívatja magához
És ily szókat intéz kedves hadnagyához:
„Kedves jó vitézem, leghívebb emberem,
Nekem még az éjjel Murányba kell mennem.

„Hogy miért, ne kérdezd, mert azt meg nem mondom,
Azt tudod, hogy a vár gondja főfő gondom,
Most sem teszek olyat, megnyughatol benne,
Ami terveimnek ártalmára lenne.

„Jóval éjfél előtt, egyedül megyek ki,
Amiről kivűled nem fog tudni senki,
Azalatt te a rád bízottakat teszed
S legmélyebb titokban ezeket végezed:

„Kiszemelsz száz embert a legjobbak közül,
Összegyüjtöd szélen, valamely tűz körül,
Csörgő fegyverüket fűvel némíttatod,
Zörgő sarkantyúik szíját leoldatod.

„Jeladásra vártok, hallgatózva, készen:
Föltekert mordályom köntösujjban lészen,
Ha rosszúl találna kalandom kiütni,
Módot ejtek azt egy ablakon kisütni.

„Csendes éj van: a hang lehallik bizonnyal;
Hallván, talpra keltek és jöttök azonnal,
Felmásztok Murányhoz s éjszaki oldalon
Kötélhágcsót leltek függeni a falon.

„Felhágtok e lépcsőn, és ha ottfenn lesztek,
További parancsot akkor tőlem vesztek;
Oly dolgot viszünk ki, mely hirünk megedzi,
Fejünk hervadatlan babérral övedzi.

„Ha pedig a hágcsót nem lelnétek ottan,
Jele, hogy Murányban fogságra jutottam:
Akkor nincs egyéb mód... nem vezet célra más...
Mint véletlen, elszánt, teljes megrohanás.”

A hadnagy merész volt, néha vakmerő is,
Életét kockára sokszor tette ő is:
Mégis elszörnyedt most, hallván e szándokot
S felhordott ez ellen minden józan okot.

De van-é ok, amely nyomna csak felényit,
Mint az a kettő, mely vonzza Veselényit,
Szerelem, becsűlet, kettős küzdelmi bér,
Hősi életével mindegyike fölér.

Engedett Vadászi, engednie kellett;
De legott agyában merész terv szülemlett:
Haderőt javaslott a hágcsón vinni be,
S egyéb kaland helyett, a várat venni be.

A vezér azonban, e nem várt szavakra,
A tanácsló ellen gyult nemes haragra,
Felelés helyett csak elfordúla tőle,
Forduló szeméből villámokat lőve.

Érezé Vadászi, sebheté őt mélyen
Ez a néma feddés a vezér szemében,
Észrevette mindjárt hogy amit ajánla,
A cselt Veselényi aljasnak találja.

Abbahagyta hát azt megkövetés gyanánt,
És egyebet nem kért, egyebet nem ajánlt,
Csak hogy vészes útra ne keljen egyedül:
Hagyja őt legalább menni kíséretül.

De vezére abba sem egyezett belé,
Küldte, hogy végezzen amikép rendelé.
Távozott a hadnagy: Veselényi pedig
A rejtélyes útra tette készületit. -

Eközben az éjnek tündér fejedelme
A mennyre királyi székét fölemelte,
Rajt' ült maga, s a hold, szép szende arája,
Félénk szerelemmel símul vala rája.

Az ég szürke boltja keleten tiszta volt,
A nagy országútig nem födte semmi folt,
Szerény csillagocskák álltak őrt, csoportban,
Királynéjok körül, illemes távolban.

Nyúgaton ellenben halkal emelkedtek
Óriás sziklái sötét fellegeknek,
Tarajos tetőik messze kihajlának,
Mintha minden percben földre szakadnának.

Messze, a látkörnek nyúgati legalján;
Vad vihar ságulda, szekéren nyargalván;
Rezgett a föld háta lassu morajától;
Szikrát hányt a felleg lova patkójától.

Most előre küldé gyenge hűs fuvalmát,
Mely tovább lehellte az őrtüzek hamvát,
És a lenge álmot, mely könnyedén fedte,
Az őrök szeméről el-ellebbentette.

Csendes volt a tábor, mély álmát aluván -
Mint a vér mezeje öldöklő harc után,
Melyen a halottak vérfagyasztó csendét
Egy-két álomszerü hörgés zavarja még.

S mint ott, a halálnak termékeny határán,
Olykor egy-egy árnykép széttekint, felállván,
De megint leszédül a földre (ah, hogy a
Lelkére nőtt álmot örökké alugya!)

Ugy állt, ugy feküdt le itt egy sötét alak;
Csakhogy nincs halálköd szempillái alatt,
Testén volt elég seb, de már egy sem vérzik...
Legfölebb az idő változását érzik.

De mint eleven seb, melyre balzsam helyett
Irgalmatlan orvos szíta izzó szenet,
Ugy ujúl örökké lelkének egy sebe:
Kedves ember által bántott becsülete.

Solymosi ez, a vén; - vénebb koru, hogysem
Elvett bántalmakat álomba temessen:
De nem oly vén, hogy ha bosszúlni akarna,
Ebbeli segélyét megtagadná karja.

Nem találа nyugtot éji sátorában,
Ridegen virasztott az alvók sorában,
Bosszusan hallgatva egyik avagy másik
Első álmu szomszéd éles horkanásit.

Kelt tehát, s mikép ezt egyébkor is tette,
A tábor őreit sorra kerülgette;
Most elvégezé azt, s a táboron kivűl
Félreeső árnyas helyen alunni dűl.

De hiába nyitja s húnyja szeme héjját
Ki- s bezárva ennek két ezüst rostélyát,
Mert az enyhe álmot nem rekeszthetí be
Benső küzdelemtől éber szemeibe.

Nem vala szivének egyébb óhajtása,
Mint hogy Veselényit megtorolva lássa:
Megboszúlva *bátor, dícséretes* tettel
És egy diadalmas büszke tekintettel.

Míg igy tépelődnék húzamos ideig,
Sík gyepen nyugasztva fáradt tetemeit,
Egyszer - amint füllel földön fekve vala -
Mintha tompa, csendes dobogást hallana.

Felüté fejét, de lecsapá megint, mert
Tiszta holdvilágnál a vezérre ismert,
Aki, burkolózva sötét palástjába,
A tábor felől jött Murány irányába.

Várta hogy haladjon: halkan emelé fel
Magát félkönyökre s kísérte szemével,
Majd fennült sokáig, azután felálla
S ballagó léptekkel indult meg utána.

Messziről követte, nem, hogy elérhesse,
Csak, hogy szemeivel folyvást kisérhesse;
Egyszer elvesztette: az ég borulása
Elfödé előle, nem hagyá, hogy lássa.

Egyszersmind nyugotról megzúdult a vihar
Csapkodván az erdőt széles szárnyaival,
Közelebb közelebb hallott mormolása;
Búgó bömbölése, füttyös sipolása.

Rémes, idomtalan, óriás fellegek
Lomha testeikkel átfekvék az eget,
Holdat, csillagokat éktelen, mogorva
Csudás szájaikkal elnyelének sorra.

Az apró, tüzelő villámok feljöttek,
Mindmegannyi hosszu lángkigyóvá nőttek,
Mérges üvöltéssel víttak a felhőben
S nagyokat csattantak olykor, leesőben.

Egy percben a menny, föld villámfényben égett,
Más percben lesulykolt vastag sötétség lett:
Mintha a vihar, hogy gazdagítsa magát,
Kirabolta volna a napot s éjszakát.

A vezér azonban nem gondolt veszéllyel,
Szembeszállt viharral, birkozott a széllel,
Úti szövétnekül villámfény vezette,
A sötétben utja célpontját kereste.

Magasan a várnak éjszaki oldalán,
Halvány lámpa rémlett égni annak falán,
Ködszerűn sillámlott kétséges világa:
Irányában a hős bércről bércre hága.

Régen elvesztette azt a sziklaösvenyt,
Mely Murányaljától a várkapuig ment,
Most magának kellett föllelni az útat
Melyen küzdelemmel a falakig juthat.

Olykor, ha a felhők lángseb módra nyilván
Szemvakító fénnyel lecsapott a villám,
Olykor meg-megállott, s fénybiró sas szemmel
Kémelé az útat, merre mehessen fel.

Ha pedig a szilaj tűzroham kiége
S összecsapott az éj sűrű sötétsége
És meg mert jelenni várfalon a ködfény:
Megindult a bajnok; feljebb erölködvén.

Így folytatta utját, míg egyszer fölére
A Murányt emelő sziklák tetejére,
És megállt pihenni, hol a töves falak
A szirtkaponyába gyökért bocsátanak.

Felleli a hágcsót, a függő kötelet,
Halad ingadozva sötét mélység felett -
S amint egy-egy villám lobban el ujonnan
Rettenetes lőn a letekintés onnan.

De azért nem szédült, ment fölebb merészen,
Feljutott s belépett a nagy ablakrésen,
S amely pillanatban a hágcsót elhagyá,
Akkor ért Solymosi a várablak alá.

Feltekintett arra: egy ragyogó villám
A belépő vezért láttatá meg nyilván;
Most sötét lön ujra; a merész öregnek
Kezei a hágcsón kétesen remegtek.

E percben füleit tompa nesz üté meg,
Hallatszott felülről, mintha küzdenének,
Megfeszített lábak súlyos dobogása,
Titkos erőszaknak vad dulakodása.

Közbe hallott néha egy csikorgó nyögés,
Amelybe kitört a néma erölködés,
Egy-egy káromkodás dörmögő darabja
Fog közül bocsátva, meg' visszaharapva.

Solymosi fölfelé sietett ezalatt;
És már a hágcsónak legderekán haladt,
Fenn a tompa küzdés folyvást hallatott még,
De úgy vette észre, mintha távolodnék.

Végre sürüebben dobogtak a lábak,
De lágyabb ütéssel, amint távozának,
S tisztán kivehette dörgeni a vezért:
„Áruló zsivány had! meglakoltok ezért."

Megfeszíté mostan izmai erejét
Hogy hamar elérje a hágcsó tetejét,
S nem soká, az ablakrésbe kapaszkodván,
Végigtekinthete annak boltos odván.

Hosszu, elhagyatott falsikátor vala
Melynek távolába kémlő szeme hala,
Melyet függő lámpa homályos bősénye[174]
Megől világított egy mécs fakó fénye.

Nem nyilt abból ajtó sem jobbra, se' balra
Szája egyenesen szolgált az udvarra,
Most az is sötét volt, de, ha villant az ég,
Fénye innen és túl egybetalálkozék.

E szűk folyosórul (ismeré Solymosi)
Hányták le a várnak régi birtokosi,
Akit el akartak veszteni s innen vett
Mellette a bástya *hóhérbástya* nevet.

Nézett s hallgatódzott ottan egy darabig,
Anélkül hogy látna s hallana valamit;
Egyszer kialutt a mécsnek fakó fénye
S láthatatlanná lön a lámpa bősénye.

Lebocsátkozék most a fogas kötelen,
Jártasan tekergett a sziklaösvenyen,
Melyen biztosabban jött imént fölfelé
Veselényinél, ki azt ugy nem ismeré.

Ez alatt kifogyott az ég a villámból;
Hulló szövétneke már sehol sem lángol,
Gyorsan száguldozó fekete fellegek
Meddő csoportjai boritják az eget.

Elszállt a vihar, de a felleg nem sira
Engesztelő záport pusztult nyomaira;
Itt-amott ha egy-két csöppet elhullatott,
Zúgó szelek szárnyán az is fennakadott.

---

[174] Bösény: lantorna. Hártya, mit üvege gyanánt használtak: ablakhoz, lámpához. A. J.

Solymosi nem soká a táborhoz ére
S ráakadt Vadászi kisded seregére,
Mindjárt félrehitta Vadászit, Feketét
S elmondá azoknak a vezér esetét.

Ott a három hadnagy mély tanácskozással
Húzamos időig suttogott egymással;
Végre elvált tőlük a derék Fekete
S a táborba vévén útját, elsiete.

Ellenben a kettő inte a csapatnak...
De mig ők Murányig küzködve haladnak,
Sólyom szárnyaidon, oh tündér képzelet!
Hagyj a sziklavárba felrepülnöm veled. -

Szép hölgye a várnak tünődik magában,
Nyugtalanul víraszt éji szobájában,
S mintha tán szerelem ellen védné magát,
Harcias páncélban tölti az éjszakát.

Néha gazdag bíbor kerevetjére dül,
Majd sebesen jár-kel és beszél egyedül;
Most leűl, majd feláll; nyughelyét nem leli;
Arcán indulatok változó jelei.

Csend van körülötte, a vár népe alszik,
Csak a kisded óra szívverése hallik,
Arra veti néha nyugtalan szemeit,
S elmerengve nézi szobor-isteneit.

Gyakrabban tekinget a mutatólapra,
Hogy siet, hogy késik, bosszankodik rajta:
Éjfélig hibául késedelmét veti,
Akkor sietését rója vétkül neki.

Tán azért nincs nyugta, attól látszik félni,
Hogy kelepcéjébe nem jut Veselényi,
Tőrét bizonyosra hasztalan vetette,
A vezér átlátott cselén s kinevette.

Ím, az éjfél elmult, nincs semmi nesz mégis,
Mely előbb viharzott, már hallgat az ég is:
S tán alszik a bajnok édesen álmodva,
Hasztalan ül Kádas lesben ólálkodva.

„Esztelenség is volt” monda „amit tettem,
Hogy színes szavakra tervem építettem,
S pártom érdekébe’, jó remény fejébe,
Gyöngéd becsületem kockára vetettem.

„Hisz’ tudhattam akkor s tudtam jó eleve,
Hogy nincs szerelmének mélysége és heve,
Hidegen kiszámolt aljas hadicsel volt,
Hogy bukjék el a vár s egy nő tiszta neve.

„Mint írja előre: »Ne vedd hizelgésnek,
Ha híred beszédit tartom mind kevésnek
S a hallott csudákat a látott valóhoz
Mérve, ámultomban alig jutok szóhoz.«

„A látott valóhoz! s »mely lelkem átrezgi
Nem birom az érzést szóval kifejezni...«
Mind szépen kigondolt hazug érzemények,
Csalhatlan tanúi színlelt szerelmének.

„És én" folytatá most tüzzel, kifakadtan
„E csalárd beszédre kézvonásim adtam!
Titkos helyet tűztem a találkozásra...
Lesz mit magyarázni egyre avagy másra.

„Ah! ha Veselényi mint győzelem-jelet
Fogná mutogatni a kapott levelet,
S kacajt indítnának Szécsi Máriának
Férfiak iránti büszkesége felett...

„Nem, nem...! De láb kopog, hozzám valaki jő..."
Pedig ki volt volna egyéb az érkező,
Mint az öreg Kádas, aki örömittan
Benyitott s kiálta: „Veselényi itt van!"

Megdöbbent a szép hölgy Veselényi nevén,
Megrezzent a lelke mint a nyárfa-levél,
Sohasem érezte ily gyöngének magát,
Egy szóra sem birta megnyitni ajakát.

Ő, ki félt az imént, hogy a hős elmarad,
Ravaszul kivetett horgába nem harap,
Most, midőn kezében a várt győzedelem,
Azt látszék kívánni: bár ne volna jelen!

Végre, hogy zavarát némileg fedezze,
Örömet szinlelvén: „hol van ő?" kérdezte;
Erőltette hangját, de minden csengése
Mellett elárulta őt a hang rezgése.

Kádas elbeszélte diadalérzéssel
Az álarcosok mit tettek a vitézzel,
A sötét zugolyból hogy rohantak elé
Gyorsan a belépett Veselényi felé.

Hogy ragadták őt meg, aki szerencsére
Fegyvert sem vonhatott maga védelmére,
Egy mordálya volt, de az a küzdés alatt
Nyakából lefoszlott köntösében maradt.

Hogyan hurcolák el záros helyre rabul,
Honnan (biztositá) élve nem szabadul,
Csak, ha felfogadja eskü szentségével,
Hogy Rákóczihoz tér egész seregével.

De a bajnok, ámbár mint a zárt oroszlán
Dúl-ful, árulói vérét szomjuhozván:
Készebb elviselni örökös rabságot,
Mint e feltétellel nyerni szabadságot.

Most kikelt az özvegy őszinte haraggal:
„Ha! mily durva bánás egy nemes lovaggal;
Utána zsiványkép lest hányni bokorbul,
Hát megől ráütni s rabbá tenni orvul."

Kádas álmélkodva nézett asszonyára,
Nem lőn gondolatja, elméje megálla;
Végre, összeszedvén a hallott szavakat,
Kérdé: „Avagy nem így rendelted-e magad?"

„Igen" felelt a hölgy „s te, amint elleséd,
Mit szól belőlem a megsértett büszkeség,
Siettél - hogy közbe ne jőjön valami -
Azt vad mohósággal végre is hajtani.

„Ki hitte, hogy eljő! ha ezt hittem volna,
Kormányozó tisztem nem úgy vittem volna...
De nem hivém azt, és azért adott neked
Haragom játéka olyan rendeletet."

„És most, midőn eljött" csudálkozék Kádas,
„Panaszra nem tudom miért nyitod szádat;
Szerencsédet, midőn a vár felszabadul,
Miért kárhoztatod megfoghatatlanúl.

„Magának köszönje... senkit ne okoljon...
Rajta állt eljőni, vagy maradni otthon...
Nem hoztuk erővel: ha mégis megjelent...
Szorult állapotunk minden bánást kiment."

„Oh!" felelt Bethlenné „nincs szorult állapot,
Mely lemossa rólunk ezen gyalázatot:
Cél az aljas eszközt soha ki nem menti,
S itt nem Veselényit veti okul senki.

„Íme ő elszánja magát jóhiszemmel.
Bátorítja keblét hősi szerelemmel,
Bérceket mász éjjel, viharban, egyedül,
Ellenséges várba lép fegyvertelenül:

„És mi bizalmáért miképen fizetünk?
Lábára véletlen bilincseket vetünk,
S kit virágfüzérrel szerelem csalogat,
Rút árulást talál s nehéz rabláncokat.

„De, bár viszonozni szerelmét nem fogom,
Őt azért büntetni van-e méltó okom?
Égő szenvedélye, bár nyugottan nézem,
Nem érdemli-é meg hideg tisztelésem?

„Ah! a világ előtt - ilyen úton győzve -
Engem kárhozatos árulás szeplőz be,
És míg őt dicsővé teszi a szerelem,
Én varázsló névnek átkait viselem.”

Erre hallgatás lön egy darab ideig:
A hölgy sorra nézte fénylő fegyvereit,
Vagy talán szemei csak tévedezének,
Nem levén bennök a kormányvivő lélek.

Kádas pedig ott állt egy állóhelyében,
A hallott beszédet forgatá fejében,
A hallott beszédet, a látott jeleket:
Összeillesztgeté gyanuja ezeket.

Tisztán kezdte látni, hogy erősen gyúlad
A hölgy kebelében amaz uj indúlat;
Nőttön nő tagadva, gerjedez titokban,
Visszafojtva éled, míg egyszer kilobban.

Ő ugyan nem bánná, nem törődnék vele,
Csak Muránynak sorsa ettől ne függene,
S melyért ő buzog, az erdélyországi párt
Egy ingatag nőért ne vallna ennyi kárt.

De félt, hogy egy percben, ha szive fölpezsdül,
Átengedi kezét s várát mindenestül,
Büszkeségét, pártja érdekét feledi,
S győztes szerelmének áldozatul veti.

Azt is tudta másrészt, hogy e titkos hevet
Hideg tanáccsal már kihűtni nem lehet,
Sem elnyomni többé... ki ilyet akarna:
Tűzokádó hegyet tenyérrel takarna.

Most azért mindenkép azon mesterkedett,
Hogyan egyesítsen két külön érdeket:
Hogy, ha a büszke sziv láncra lesz is verve,
Árulóvá mégse változzék szerelme.

Szóla hát: „Asszonyom, én meg nem foghatom,
Miért ne bánhatnál foglyoddal szabadon,
És, midőn e cseltől élet függ vagy halál,
Kezedből ily fegyvert ki mért bocsátanál.

„Ám, ha világ előtt, mintegy fölöslegül,
Igazolni tetted van könnyebbségedül:
Íme a mód, melyen e célt is eléred:
A fogoly vezérnek kezedet igéred...”

Mária, e szókon igen megütközve,
„Ki beszél itt kézről” vága gyorsan közbe,
„Ki kérd ily tanácsot tőled, s ki emleget
Gyáva nőhöz illő hitvány szerelmeket...?

„Hallgasd végig előbb asszonyom” mond amaz,
„És ne szaggasd félbe jó célú szavamat:
Mondám, a vitéznek kezedet nyujthatod,
Csakhogy a feltételt ilyenformán szabod:

„»Jól van, ám legyen meg, birja hát a lovag
Egy feltétel alatt szívemet s jobbomat:
Ha esküt teszen hogy Ferdinánd királytol
A szabadság ügyhöz - Rákóczihoz - pártol.«

„Ezt, ha szerelmének nem a vár birtoka,
Hanem személyed volt felingerlő oka,
Megtenni éretted nem oly nagy áldozat,
S te győztél, mert dicsőn nevelted pártodat.

„Ellenben, asszonyom, ha nem fogadja el,
Aljas haszonlesés vezérli, ott a jel!
Akkor kitünik, hogy csábitó és csalárd,
Akkor méltán lakol... érdemli a halált.

„Így, a rágalmazó kaján világ előtt,
Ha ő halált választ, te nem léssz felelős:
Akár a bástyáról fővel levetteted,
Akár kegyelmet adsz s szeliden bünteted.”

Elhallgatott Kádas. Nem felelt Mária,
Szép arcát lehajtá fekvő karjaira;
Tünődött sokáig, és mire felálla,
Rózsát nyomott vérből fejér homlokára.

Szóla most: „Hatalmas két erő küzd bennem:
Lázad egész lényem férfi-járom ellen;
Másrészt a közügyért élek s mindenáron
Annak előmentét óhajtom, munkálom.

„Szeretem egyéni szép szabadságomat;
Tőle megfosztatnom... iszonyú gondolat!
És minden bilincstől visszaborzad kezem,
Mert csak hidegségét, csak súlyát érezem.

„De midőn ama szent szabadság követel
Tőlem áldozatot és választanom kell:
Akkor... ha a közjót előmozdithatom,
Keblemben az önző szívet megtagadom.

„A lovag kezem közt. Fogsága, halála
Ügyünknek bizonnyal szolgálna javára,
Mert midőn nagyot veszt és gyengül az ellen,
Nem lehet: a más fél hogy nagyot ne nyerjen.

„De ha Veselényit pártom szent ügyének
Buzgó és hatalmas bajnokul nyerém meg,
Nem tettem-e így mind emberileg szebbet,
Mind az ügyre nézve nyereségesebbet?

„És ezért... nem másért... igen, csupán ezért
Elszántam... férjemül fogadni a vezért;
Szenvedni egymagam gyülölt bilincseket,
Ha szabadnak látnám végre a nemzetet!

„Most eredj s tudassad. Megállj... azt ne hazudd,
Hogy erről valamit talán szivem is tud:
Mert nem hő szerelem... oh! kinos áldozat
Adja - szívemet nem - csak hideg jobbomat.”

Kádas eltávozék. Sietett az öreg,
Szólítá asszonya, de nem hallotta meg;
Vagy talán jól hallá, csak félt visszamenni,
Hogy szavát megbánta s vissza fogja venni?

Mária még egyet kiáltott utána.
„Elment már!” sohajtott s tűköréhez álla
Kalpagát fejéről egy szögletbe dobta,
Hollószín fürteit körül leontotta.

Hollószín fürtei amint leomlának,
Elfödék páncélját karcsu derekának,
Eltakartak mindent, ami csak férfias,
Válltól csípejéig nem látszik semmi vas.

Csak mellén tör elő, jobb és bal oldalon,
Sötét fürtök közül egy-egy ezüst halom,
Melyen a mécs fénye játszik enyelegve
És hullámzik rajta, mintha az remegne.

Vagy valóban remeg a szép hölgy kebele?
S a hideg kemény érc, az is remeg vele?
Mi az, ami bántja: borzadó félelem?
Vagy sokáig szunnyadt, nem ismert szerelem?

Érzi-e már szíve - amit szája tagad -
A csiklándva metsző lelki fájdalmakat?
Érzi-e a lángot, mely midőn áthatja,
Fázaló hevétől reszket minden tagja?

Nem, mégse szerelem... lám nem hiszi ő sem,
Hogy szerelme birna kelni oly erősen:
Tán csak álmatlanság vett hatalmat testén,
Amiatt lön rosszul, forró lázba esvén...

Ellankadva dőlt le bársony pamlagára,
Kádas visszajöttét rettegve és várva,
Ki azalatt az éj visszhangját fölveré,
Kopogván a lépcsőn le, a börtön felé.

Hallá kopogását a vár nemes foglya,
Aki négy fal között ült nagy-buslakodva;
Háborús melléből sóhajok kelének:
Kínai s átkai vészes szerelmének.

Nem félt a haláltól: hányszor látta szembe?
Hányszor ingerlé azt, ütközetre menve?
Rabságát se' bánná, ha vére-szakadva,
Kétségb'esett harcon jutott volna abba.

De egy asszony által ekkép kijátszatni,
Élni gúny alatt és bosszut nem állhatni,
Szenvedélye tárgyát átokkal illetni,
Vérét szomjuhozni - és mégis szeretni...

Majd higgatag vérrel rágondolni végre
A kemény vádlóra, a kötelességre,
Látni ennek rémét, mint halálfőt, jelen,
Melyet a gyalázat kínos fája terem...

Kell-e még egyéb ok, hogy kétségbe essék!
Égő szerelem és fagyos kötelesség:
Az kigúnyoltatva, eldobva, megvetve;
Ez fenyegetőleg ujjait zörgetve. -

Megbirá nagy lelke a kemény ostromot,
Megrendült alatta, de le mégsem rogyott;
S most, amint erében lohadni kezd a vér,
Szokott szilárdsága s nyúgalma visszatér.

Helyzetét vizsgálja. Nem kétkedik semmit,
Hogy hiv seregétől várnia nincsen mit;
Sőt, amint eszébe jutnak rendeleti,
Szégyenli azokat s keserűn neveti:

Mintha meg lett volna verve kemény bortul,
És most józanodnék zavaros mámorbul,
És eszébe jutván egy-két dőre tette,
Félne: hátha mégsem álomban követte.

De ébren, józanul, miképen jöhetne
Veselényi Ferenc oly balga ötletre:
Ellenséges várban lövéssel adni jelt,
S hinni hogy az őrség nem gyanít semmi cselt?

Vagy, hát várhatá-e, hogy (amit meghagyott)
Szabadítására jőnek a hadnagyok,
S rögtön, egy rohammal beveszik a várat,
Melynek vívásából őmaga kifáradt?

Felkacagott erre, keserűn, hangosan;
Érezé hogy sorsa egy nő kezében van;
És amint füleit kopogás üté meg,
Úgy képzelé, mintha gyilkosi jőnének.

Most csikorgott a zár és kiöltött nyelve
Kétszer visszapattant, nagy kulccsal tekerve:
Megnyilt a vas ajtó, és aki belépett,
Kádas Márton emigy kezdé a beszédet:

„Úgy hiszem volt időd, uram nemes lovag,
Jól szemügyre venni az uj szállásodat,
Mely erős falával talán meggyőzhetett,
Hogy kegyelemtől függ eljátszott életed.

„De im, midőn épen kezében a halál,
Nagylelkű asszonyom szabadságot ajánl,
Jobbját azonfelül - ha a nemes vitéz
Rákóczi s a vallás ügyéhez állni kész.

„Ellenben, ha magad annyira felednéd,
Hogy ezen feltételt így is visszavetnéd,
Akkor... a szép hajnalt többé nem láthatod:
Menyegzős ágy helyett választál vérpadot.”

Hallván e beszédet bajnok Veselényi,
Szíve gyors örömnek már-már kezde nyilni;
De midőn Kádas a feltételhez ére,
Összekulcsolódék s visszahökkent vére.

Végre felelt büszkén: „Szünjék meg” izeni
„Asszonyod lelkemet tovább kisérteni,
Mert nincsen előttem semmi drága - ollyan,
Hogy hűségem árán is megvásároljam.

„Tudja a grófné, hogy nem szabad éltemmel,
Gyilkosságra talán vetemedni nem mer:
De inkább választom a tőrt, vagy vérpadot,
Mint akármi díjért ama gyalázatot.”

Kádas megütközék e kerek válaszon,
Nem várta, hogy a hős oly hamar válasszon.
„Kérj időt” unszolta „és határozz jobban:
Lovag... minden késő, ha a mécs kilobban!”

Így szól amaz kérve, de a hős nem felel,
Csak megrázza fejét gazdag fürteivel,
Nagy sötét szemeit a szólóra veti,
Melyek égetését Kádas nem türheti.

Megfordul tehát és a rabot elhagyja;
Küzd a kulcs a zárral s fogát csikorgatja.
Csörömpöl a vas rud a nehéz ajtókon,
S elhal a kopogás messze folyosókon.

Negyedik szakasz

Bethlen Istvánnénak éjjeli szobája
Csendes, mintha volna halottak tanyája,
Azt hinné az ember, nincs benne más élő
Csak az ezüst mécs, mely függ mennyezetéről.

Ott áll pedig Kádas, szemét lefüggesztve,
Gondok között fonta karjait keresztbe:
Gondjai szerzője a hatás lehetett,
Mit a hozott válasz a szép özvegyre tett.

Nem felelt az, foglya izenetét hallván,
Ábrázata elhűlt: hideg lőn és halvány;
Fölkelt a nyugágyról, de visszahanyatlék,
S szótlanul fekszik fél dülésben ott még.

Hímezett vánkosát arcára öleli,
Keserves könnyével zokogja azt teli,
Melyet önt szerelem, önt szégyen és harag,
Kik most kebelében együtt viharzanak.

Majd felszökik onnan. Lángol ábrázatja,
Sűrü zápor könnye tüzét nem olthatja,
- Sűrü zápor könnye még olaj e tűznek -
Meg-megriad, mint kit kísértetek űznek.

„Ezt kelle megérnem” kezdé kifakadtan,
„Megérnem a szégyent, hogy jobbomat adjam.
Legyőzve a makacs természetet bennem:
És nyujtott kezemet vissza kelljen vennem!

„Ha! rút, becstelen kéz, mely unszolva sem kell,
Miért nem vágtak el... miért nem dobtak el...
Miért nem születtél nyomorú bénának:
Hadd okoznál undort: így nem gyaláznának.

„Azt gondolám, kincs vagy - hiu egy gondolat!
Mint nagy drágaságot őrzém birtokodat;
Epedve tekintett rád a férfi sereg:
Te hívem maradtál, s büszke voltam veled!

„Mit nem adtak volna - nem áldoztak volna
Egy szem-intésemre, egy biztató szómra:
Éltet, becsületet, örök idvességet:
Mindent rajtad kivül... hogy birjanak téged.

„És ím...! ez a büszke, ez a gőgös, kevély!
Még véleményt: egy szót, egy semmit sem cserél!
S midőn engem és a szabadság zászlaját
Együtt ölelhetne, inkább választ halált.

„Halált...! mi a halál, ha ismernem szabad?
Ismerni szeretném új vetélytársamat:
Mint ama tükörben, szebb-e képe mása?
S én rútabb vagyok, mint ösztövér csontváza?

„Tudja-é a dölyfös fogoly, mi a halál?
Képzeli-e fagyos ölét, mely rája vár?
Nem borzad-e vissza, nem fázik-e vére,
Nem vágy melegebb kar hév ölelésére?

„Hah! tudja-e mi az: ott állani, szembe,
Fegyvert sem emelni önnön védelemre,
Zúgó füleiben hallgatni az eret;
Mint háborus örvényt szédült feje felett?...

„Egyszer: »suh...« az érnek szétpattan a medre,
Kiront a piros vér, tóvá kerekedve;
De míg az utolsó csepp vér is elakad,
Szenved... ki mondja meg, miféle kínokat?

„Képzelted-e, ember, mily szörnyű a halál,
Hogy azt jegyezéd el, midőn választhatál?
Nincsenek reményid, melyek elhervadnak?
Nincsenek gyermekid, kik árván maradnak?” -

- „Hadd lássa közelrül” szünet mulva kezdi
„Amint váz karjait felé kiterjeszti,
Hadd érezze arcán hideg fúvallatát,
Mely egyet lehell még s... az ember nincs tovább.

„Kádas! a fekete szobába vérpadot!
Ha kész... közel leszek s uj rendelést adok.
Ne állj meg, ne nézz rám: miért vagy oly halvány?
Vígadni akarok kérőm lakodalmán!”

Megfogadta Kádas s ahhoz láta tüsténT,
Nem mintha örűlne Veselényi vesztén;
De nem is fél attól, mert nem hiszi soha,
Hogy pártért szerelmet áldozzon asszonya.

Azt ohajtá csak a pártjához hű öreg,
Hogy véleményét a bajnok cserélje meg:
És most e céljához jó eszközi vannak:
Nem a halál, hanem félelmei annak.

Mária sebesen járt körül ezalatt;
Szeme véletlenül egy tükrén megakadt,
Hirtelen megálla, mintegy felijedve,
S monda, képmására mérges szemet vetve:

„Ez hát az a kép, mit szépnek tart a világ?
Melyet, mint egy csudát, kikürtöl és kiált?
Ez hát az a termet - e nyúlánk, pongyola -
Mit tőlem irígyel félország asszonya?

„Rúttá tesz a páncél... nehéz is: levetem.
Benne oly férfias, zordon a termetem,
Oly visszataszító... hideg, mint a halál:
Ily nőtül a férfi iszonyodik talán.”

Csengetett azonban, háromszor keményen,
Mert a szobahölgyek már aludtak mélyen;
Titkába nem akart beavatni nőket,
Azért este mindjárt elküldötte őket.

„Így látott a bajnok” folytatá gerjedten,
„Karcsu derekamat páncéllal öveztem.
Rút sisak borítá szép hajfürteimet,
Elfödé homlokom és képemből kivett.

„Hadd lásson egyszer még. Hadd lásson engemet
Amikor magam is hiszem szépségemet:
Gazdag öltözetben, mely ékszertül ragyog,
Melyben én a hölgyek királynéja vagyok.

„Ha! mily élvezet lesz... majd midőn a vitéz
A halál szemébe összeroskadva néz.
Széttekint segélyért s csak a bakót látja,
Mint villog kezében irgalmatlan bárdja;

„Majd, midőn kezeit ég felé emeli,
De az imádságnak egy szavát sem leli,
Ajka értelmetlen zagyvalékot rebeg.
Szólítja gyermekit, de nem láthatja meg:

„Ah! mily élvezet lesz akkor megjelennem,
Új menyasszonyának nyoszolyója lennem:
Hadd érezze szíve, összehasonlítván,
Mit nyert a halálban, és mit veszte bennem.

„S majd midőn lelkének elnyomott lángjai
Önmegátkozásban fognak kirontani -
És az élet sem kell, ha nem nyer szerelmet:
Akkor dobni gúnnyal a *hideg kegyelmet*.”

Most közelgni hallván felrettent hölgyeit,
Árnyékba fordítá kisírott szemeit,
Mert nem akará, hogy megsejtsék a nyomot,
Dúló könnyek árja melyet arcán hagyott.

Páncéla kapcsait velök megoldatá,
Legszebb kösöntyűit, ékszerét hozatá,
Köntöst válogatott, s öltözék gazdagon,
Hogy hódítást tegyen mindjárt... a vérpadon.

A vérpad fennáll már. Egyszerű valami,
Melyről semmi szörnyűt nem lehet mondani:
Négyszegű pad, egypár lépcsőig emelve,
Lépcseit és magát födi vérszin kelme.

Rajta áll a bakó, némán és mereven,
Mintha nem is volna érző és eleven;
Olyan ottálltában, mint egy vérbe mártott
Kőszobor, mely visel hosszu fényes bárdot.

A teremnek fala merevül fekete:
Sötétebb időknek munkája lehete,
Mikor mintegy házi szükségnek tartatott,
S ily célokra, mint ma, többször használtatott.

Ajtaja kettő van: közepen és balra,
Emennek ablaka fátyollal takarva,
Amaz kettős ajtó, a folyosóra ki, -
Keményen csukódvák egymáshoz ajaki.

Nyilnak most. A bakó megmoccan és figyel,
Arra tekint apró fényes szemeivel,
Látja jőni Kádas megett a bajnokot,
Kit hat erős szolga fegyver közé fogott.

A hős arca nyugott, léptei szilárdak
Legrövidebb útján a szörnyű halálnak,
Viselete komoly, elszántsága erős,
Mely a félelemmel távol sem ismerős.

És ha választani jőne egy idegen:
Melyik ezek közzül aki halni megyen,
Változékony arcról vetve hozzá, talán
A bakót magát is inkább választaná.

Midőn a kis csapat a vesztőpadig ért,
Kádas megszólítá kérőleg a vezért:
„Ím, látod a pallost; ez nem játék, lovag;
Ne erőszakold ki tőlünk halálodat.

„Még nem volna késő; nem kerül egyébbe:
Egy ajkmoccanásba, egy hitvány igébe,
Hogy élet, szabadság, hatalom, szerelem -
Nagyobbá mint valál s boldogabbá tegyen.

„Hisz' szabadságodnak van-e illőbb ára
Mint a *szabadság*nak kelned oltalmára?
Miért még akkor is ez árt sokallanod,
Ha Szécsi Máriát fölöslegül kapod?

„És vajon e hölgyet mikép győzheted meg
Tiszta szándokárul ajánlt szerelmednek,
Ha az áldozattal ekkép fösvénykedel,
Midőn nem bűnre készt, sőt erényt követel?

„Bizony, hidd el nékem, kiomolhat véred,
S asszu hamvaidból kihalhat a féreg,
Mégsem hiszi ő, hogy e vakmerő tettet
Nem *váráért*, hanem *szerelemből* tetted."

Mondott volna Kádas akármit egyebet,
Veselényi szívén nem vágna uj sebet,
Sebjei, amelyek előbb fakadának,
El vannak zsibbadva, és többé nem fájnak.

Megszokta volt immár a halálnak képét,
Kezde lassan-lassan kötni vele békét;
Sőt, mint rossz számoló tévedésből a kárt,
Nyereségnek kezdte számítni a halált.

Minek éljen? ugymond, mi öröme benne?
Élete ezentúl csak gyalázat lenne;
És a szabadsággal, nyerne bár, mit érne?
Csúfos hadi törvényt vonnának fejére.

Így - midőn hűségét halállal pecsétli,
Annak tisztaságát a világ nem kétli,
Legnagyobb vétkéül vak szerelmét rója,
Hogy oly könnyen hajlott az asszonyi szóra.

Sőt szerelme - oh szív csudás önzései! -
Édes bosszut hitt a halálban rejleni:
Méreg-édes bosszut, hogy, ha neki vége,
Gyötri majd a hölgyet kisértő emléke.

Ily gondolatokból veve nyugasztalást
És ilyen alakban szokta meg a halált;
De száz rémarca van e rút szörnyetegnek:
Mást mutat, ha egytől a szív nem ijed meg.

Iszonyúvá lön most, Kádas szavaira.
Tehát mégsem hinné szerelmét Mária?
Hát csak rajtavesztett kalandornak veszi,
Ki mindezt csupán a vár fejébe teszi?

Ím meghal, anélkül, hogy akiért elvész,
Hígye, méltányolja, tisztelje szerelmét!
Oda lesz, mint olyan levélnek írati,
Melyet olvasatlan éget el valaki!

És meghal anélkül, hogy legördült feje
A kegyetlen nőben *szerelmet* költene,
Szerelmet, mely annak, halál órájaig,
Bosszút teremjen: a megbánás kínjait.

De mit tegyen hát most? megszegje a hitet,
Melyet zászlajának hűségére letett?
Elfogadja ez egy gyalázatos útat,
Melyen szerelmének céljához eljuthat? -

E gondolat kellett, hogy csüggedő lelke
Nagyságát, erejét ujfent visszanyerje;
Arca elszántságot öltözék magára...
Rendületlen hágott a vérnek padára.

Szóla ott, bal kezét megfeszítve mellén,
S jobbját ünnepéllyel ég felé emelvén:
„Bizonyságom Isten, aki ottfenn lakik,
Mily igen szerettem... amaz egy valakit.

„De ha nem elégli amit eddig tettem,
Ha kevésli amit zálogul vetettem:
Szép szabadságomat, reménydús éltemet -
S áldozatul kéri ép becsületemet:

„Úgy, bár jogtalanul vett is rajtam erőt,
- Miért tiltakozom Isten s világ előtt -
Áldozatul inkább életemet adom...
Mely szerelme nélkül úgyis rideg, vadon.”

Azzal térdre hullva könyörög magában,
Istennek ajánlja lelkét egy fohászban;
- Méltóság van arcán, nyugott, lelkigható -
És szól erős hangon: „Most vágj, ha mersz, bakó.”

De a bakó nem vág... bámul meglepetve:
Suhogó selyemben hölgyalak siet be,
Melyen a legtisztább, a legszebb *nőiség*
Királyilag űli diadalünnepét.

Szenvedély-ragadtan siet a vérpadra,
Megáll a hős előtt, és szól kezet adva:
„Vitéz, vedd jobbomat... csudát tesz erényed:
Pártomat elhagyom, hogy kövessek *férjet*.”

Veselényi fölnéz, hallja e szavakat,
Szeme, szíve, vére, elméje elakad,
Remegő kezében érzi a hő kezet:
Összefoly lelkében remény, emlékezet.

Megtapintja fejét, mintegy kételkedve,
Hogy *élő* embernek ily *álma* lehetne:
Hát majd, ha föleszmél hogy való amit lát,
Megbirja-e szíve üdvének rohamát?

Nem birta volna meg földi gyarló kebel,
Hogy ily boldog legyen s mégse repedjen el,
Mégse váljon mennye küszöbén semmivé,
Csak az oly erős, mint a Veselényié.

Eldobá a multat kínzó álom gyanánt
A valóért, melyet a jelenben talált,
S gyötrelme feloszlott e pár feddő szóba:
„Oh Mária, miért e kegyetlen *próba*!”

A hölgy elpirult a feddő szemek előtt,
Mosolygva emelte föl a térdepelőt:
Fölkelt Veselényi, a délceg levente,
S tündöklő aráját szívéhez ölelte. -

Nem esett inyére az öreg Mártonnak,
Hogy a dolgok itten ilyeténkép folynak,
Bosszusan vakarta üstökének helyét,
Köszörülte torkát és csóválta fejét.

Végre nem állhatta hogy ki ne fakadjon:
„Asszonyom” zsémbele, „ez igen jól vagyon,
Igen szépen vagyon, én megnyugszom benne,
Ha nem nyugonnám is, tudom egyre menne.

„De talán jó volna megkérdeznéd elébb:
Ha belé egyez-e Muránybeli nép,
Hogy a várt, melyet ők védnek, más kézre add
S vele ráadásul őket mint juhokat.

„Mert, bár tied a vár, az őrség is tiéd,
De Rákóczi birja a katonák szivét:
Csak egy *lázasztó* kell... aztán ki bir velek?
Isten óhat ugyan, de én nem felelek.”

Szóla és megindult, távozni akarván,
Hanem Veselényi megragadta karján:
„Itt maradsz,” mennydörgé, „te itt fogsz maradni,
A többi nép alszik, nem ér rá lázadni.

„Hűséges szolgáid ezek itt, asszonyom...?
Mint ura e várnak, nektek parancsolom,
Fegyver közzé mindjárt e vén árulóval
S le kell vágni, ha zajt ütne csak egy szóval.

„Addsza kardod, öreg, arra szükségem lesz:
Vissza kell sietnem váró seregemhez;
Jó erős a hágcsó: ha megbirt engemet,
Mért ne birna meg egy csapat emberemet.”

Mária csudálva nézett jegyesére;
De bezzeg kihült a szegény Kádas vére,
Kit a hajduk s bakó, mint hiv új cselédek,
Fegyver alá venni legott sietének.

Nem birta megoldni a kard szíjazatját,
Rajta járt a keze, mégsem lelte csatját,
Megtalálta végre, búsan kipeckelé
S fanyalogva nyujtá Veselényi felé.

De az másra figyelt: hirtelen valami
Lábak topogása kezde hallatszani:
Megnyilt a nagy ajtó és rajta bejöttek
Solymosi, Vadászi, Gábor Pál és többek.

A derék Solymosi bosszut állva vetett
A vezérre győztes, büszke tekintetet:
„Uram vezér, téged szabadítni jövénk:
Jer velünk, szabad vagy, a vár pedig miénk.”

Veselényi alig mert hinni szemének
Amint hű vitézi begyülekezének;
Meglepetve kérdé: az égből estek-e,
Vagy honnan teremtek ily váratlan ide?

„Nem az égből estünk” vén Solymosi felel,
„Inkább mély pokolbul vergődtünk ide fel...
Ámbár, amint sejtem, már szükségtelenül.
De hisz elbeszélnem semmibe sem kerül.

„Nem sokat ér, ha vén, ez az emberféle,
Másnak és magának van csupán terhére,
Sokat fekszik, mégis keveset alhatik, -
Tán, mivel majd ráér az itéletnapig.

„Kehel-kahol mindig; itt is fáj, ott is fáj,
Hol egyik, hol másik nyilallás kezdi rá,
Sebje, amit egész éltében felszedett,
Meg-meg újul, mint a fájós emlékezet.

„Az álom szép leány; a vén nem kell neki,
Irtózva fut tőle, hiába kergeti:
Ellenben az ifjat ölébe fogadja,
S arcát símogatván szépen elaltatja.

„Rajtam is ugy történt. Vén szemem, hiába
Hogy oly sokat nézett élte világába,
Nem akart alunni tegnap egy mákszemnyit,
Soká nézte fájva a fekete semmit.

„Fölkelék tehát és mentem a mezőre,
Ott vártam az álmot egy part megé dőlve,
Láttalak, vezér, a vár felé sietni,
Unatkoztam úgyis, kedvem jött követni.

„Messziről kisérlek, fel a várig épen;
Hallom a siket zajt a rés közelében;
Gondolám: vigan megy ottfenn a lakoma!
De az ördög benne a násznagy, a koma.

„Inam szakadtában sietek lefelé:
Vadászit az Isten útamba rendelé,
Így s így van a dolog, elbeszélem neki:
»Megmondtam« kiált ő, »hogy most nyakát szegi!«

»De, bajtárs, az idő,« mondok, »igen drága,
Egy pillanat is sok a sopánkodásra,
Ott a kötélhágcsó, készen vár bennünket...
Vagy rabbá hagyjuk-e lenni vezérünket?«

„Azonnal Feketét küldjük siettébe:
Vezesse hadunkat fel, a vár elébe;
Kis csapatunk pedig némán indul, halad,
Mint fellegek árnya, mely a mezőn szalad.

„Csakhamar rálelünk a kötélhágcsóra,
Feljutunk a hosszu régi folyosóra,
Ott bevárjuk egymást és nyugodva késünk,
Míg lecsillapodik fáradt pihegésünk.

„Most hol keressünk fel - az volt a bökkenő -
Hogy zajt, verekedést ne idézzünk elő?
Lármát kiált az őr, ez éji vészkakas:
Kibúnak a baglyok, s fogva marad a sas.

„A kakasnak kell hát előbb szegni nyakát,
Hogy ne háborítsa a csendes éjszakát;
Titkon elfoglalni minden őrhelyeket,
Fegyver alá venni az őr vitézeket.

„Úgy lett: az őröknek elnémúla nyelve,
Megnémítá azt a halálnak félelme.
És most nagy fordítást tenne e kis csapat...
- De, sejtem, nagyobbat tettél, uram, magad."

Nem várta a hős, hogy végződjék a beszéd,
Megrázta erősen az ősz bajnok kezét,
A jobbot; - szabadon lévén pedig a bal,
Letörlé az öreg hév könnyeit avval.

Ekkor Veselényi, a vitézek felé
Nyájasan fordulva, szavát fölemelé:
„Bajtársak! a hajnal, mely imé ott derül,
Emlékezetes lesz Murány hőseirül.

„Tettetek dicső, de én is követelem
Hogy babérotokat megosszátok velem:
Ki *ily erősségnek* lettem hódítója,
Mikép...? Isten annak a megmondhatója."

Szóla, s elhagyandó a rémség tanyáját;
Jobb karjára fűzte mosolygó aráját:
Megnyilt minden lélek, megnyilt minden ajak,
S a szép párnak öröm-éljent riadtanak.

Csak az öreg Kádas, csak ő áll ott félre,
Nézvén szomorúan a nemes vezérre,
Ott tartá, leoldva, fegyverét kezében
S mindenféle dolgot forgatott eszében.

„Uram, ha már igy van" megszólala végre,
„Hagyd ez ócska vasat felkötnöm helyére;
Már kopott: de van még belőle valami,
Hűségem irántad megbizonyítani."

„Kösd fel" mond a vezér, vállát veregetve.
„Kösd fel, öreg," monda Mária nevetve,
„Most legyőzeténk, de csak azért hódolunk,
Hogy biztosabb legyen *egykor* diadalunk."

Távoztak. Lenn pedig megperdűl a dobszó,
Harsog hahotával a réz tárogató,
Felriad az őrség... markában fegyvere:
De nem viaskodni, hódolni jön vele.

És mire a napnak felkelő sugára
Röptében pihenni száll magas Murányra,
Csattogó zászlókat, mint győzelmi jelet,
Lobogtat a hűs szél a nyilt kapuk felett.

Pénteki nap lévén mely reájok viradt,
Nem ültek menyegzőt e baljós nap miatt.
Murányt Veselényi két éjen, két napon
Megrakta Fülekről éléssel gazdagon.

Harmadnap a völgyet hadsereg telé be:
Rákóczi zászlai, Illyésházi népe,
Fenn mozsarak zúgtak s tomboló vitézek
Termetes kupákkal leköszöngetének.

Néz föl Illyésházi, fölnéz keseredve,
Nem jön az áldomást elfogadni kedve:
Mély völgyén Muránynak, mint tolvaj, elhalad,
Meg sem áll hadával, a büszke vár alatt.

LOSONCZI ISTVÁN

Népies krónika

1848

Nehéz az én szívem, nehéz bánat nyomja,
Mert hazámnak sorsa fordul siralomra:
Csak most kezde rá szép szemmel nézni a nap,
Ege alján már is nagy fellegek vannak.

Eljött a Szabadság, ez a drága vendég,
Kit a jó hazafi várván-vára mindég,
Eljött, felkeresni minden kis hajlékot,
Gazdagnak, szegénynek hozni ajándékot.

De nem ismertek rá, szívesen nem látták,
Sok helyen előtte a kaput bezárták,
Sok helyen azt mondák, nagyot káromkodva:
Nem vagy te szabadság, elmehetsz dolgodra!

Hát mi a szabadság? tán bizony csak ennyi:
„Ne fizess, ne szolgálj a hazának semmit?
Élj, mint a here méh, légy az ország terhe?”
Szép szabadság! illik a magyar emberhe’.

Sokszor elgondolom: én uram, Istenem!
Ha jőne hazánkra egy nagy veszedelem,
Feltámadna-é a magyar mind egy lábig,
Vérrel és vagyonnal védeni halálig?

Felnyitom a régi krónikás könyveket;
Olvasok belőlük példás történetet
Azokról, kik hajdan vitézül felkeltek
S haza védelmében dicső halált leltek.

Édes jó Istenem! válna-é magyar ma,
Aki e hazáért oly örömest halna,
Mint Losonczi István Temesvárott régen?
Kinek történetét mostan elbeszélem.[175]

---

[175] Ki, mint szerző, 1848 első havaiban a nép között élt, érteni fogja a bevezetés hangulatát. A. J.

Híres Amhát basa, vitéz török ember,
Tömösvárnak indult százhatvan ezerrel,
Száz taraszk, tizenhat álgyu vala nála; -
Puszta Somlyó mellé seregével szálla.

Ott előljáróba kiszemel valami
Tizenötszáz embert s küldi száguldani,
Kiket a vár népe közeledni látván
Töprenkedni kezde kizárt kapitányán.

Mert Losonczi aznap nem vala a várba',
Csak negyedmagával a vidéket járta,
Hogyha valamerről kapna segítséget; - -
Így ő kinnszorult és benn nagy ijedség lett.

De a vitéz ember nem úgy ijed ám meg,
Hogy: no, rugjad a port, szaladj el, ne állj meg!
Hanem veti fejét oly vakmerőségre,
Amitől maga is csak elszörnyed végre.

Így tett a Losonczi hadnagya is, Milák:
Egy öreg századdal a törökre kivág,
Tesz olyan vérontást, amint nekidőle,
Hogy itt-ott maradt egy hirmondó belőle.

Azalatt Losanczi, bár hiában jára,
Három emberével bejutott a várba:
Kin a nép öröme felhatott az égig,
Ujjongatva vitték az utcákon végig.

Mihelyest Losonczi a piacra lépett,
Sorba állította a várbeli népet,
Megszámlálta őket, azután magával
Együtt meghitelte Uristen szavával.

Kis Kampó nevűnek és a Don Gáspárnak
Espanyol vitézi ötszázan valának,
Losonczinak ötszáz, egyszáz Perényinek,
Csak hatvan Forgácsnak, de száz Serédinek.

Ennyi a lovasság. A magyar, cseh, német
Gyalog hajduk száma szint' olyanfelé ment:
Kik előtt Losonczi fölemelt kalpaggal
Ekkép esküvék meg harsogó szavakkal:

„Esküszöm Ur Jézus vére hullására,
Hogy leszek hazámnak holtomig szolgája,
Szégyenért a halált soha nem cserélem:
Áruló nem leszek: Isten úgy segéljen!"

Mire a vitézek egy szivvel és szájjal
Mind megesküvének a hitnek szavával:
Hogy ott élnek, halnak ők is együtt véle:
Hitszegők nem lesznek, Isten úgy segélje!

Ekkép esküvének a derék katonák;
Azután megitták egymásnak a torát:
A napot kitoldák kancsó-töltögetve,
Vigan járt közöttük Magyarát jó nedve.

De Losonczi nem vett részt a mulatságban:
Csendes mécse mellett írogat magában,
Levelét megírja, mint ki halni készül,
Utoljára veszen búcsut hitvesétül:

„Messze lévő társam, kedves Pekri Anna,
Szólok egyet hozzád, figyelmezz szavamra:
Nem beszélünk többet együtt élő nyelvvel,
Azért levelemet kisérd figyelemmel.

„Itt van a pogányság, másfélszázezernyi,
Kit csekély hadammal nincs mód visszaverni:
De van mód hazámért vitézűl meghalni,
És örökbe nektek dicső nevet hagyni.

„Ne busulj, szerelmem, így van ez legjobban.
De kis lányaimtól tartsad még titokban:
Én szép csemetéim, szőke teremtések,
Tőletek be hamar, hamar búcsut vészek!

„Megkérem a királyt, felséges uramat,
Ossza fel közöttük minden birtokomat,
Ugy sincsen fiam, csak öt kis lányecselédem:
Fiusítsa őket ország törvényében.

„Mihelyest meghallod vesztét Tömösvárnak,
Ezen levelemet vidd fel a királynak:
Tegye meg Felséged, amit benne kérek,
Hiszen érte halok, nemcsak érte élek.

„Téged pedig, Annám, az árvák s özvegyek
Istene tartson meg, ha majd én elmegyek;
Ő viseljen gondot egytül-egyig rátok,
Legyen én helyettem férjetek s atyátok.”

Így szólott a levél. Melyet ő lezárva
Fekete pecsétet üte a hátára,
S od’adá Istvánnak, a titkos deáknak,
Vigye Csejte-várba nemes asszonyának.

Megfogadta István s vitte annak rendén.
Messze Csejte-várban, a Vág vize mentén
Lyánykái közepett, a hű Pekri Anna
Játszik és enyeleg, gondjait megcsalva.

Akkor is ott játszék, hogy István belépett:
De mihelyt meglátta a gyászos pecsétet,
Felszökött. A lyánykák Istvánt körbevették:
Mit hozott? honnan jő? vallatásra kezdték.

Anna pedig gyorsan ment az ágyas-házba:
Odalett, elsápadt, a hideg is rázta;
Reszkető kezében tartá a levelet,
Azt is majd elejté, olyan terhére lett.

Könnyü kis levél, de a beléirt bánat,
Száz malomkőnél is súlyosabb Annának:
Nincsen annyi lelke, hogy mindjárt felbontsa,
Csak zokog erősen és könnyeit ontja.

Nagy-soká erőt vesz könnyeinek árján.
Arca meg se' moccan, mint valamely márvány,
Szeme a pecsétre, a levélbe tapad,
Hidegen bámulja a benn' írottakat.

Olvassa-e vajjon, vagy talán csak nézi,
Nézi és nem érti, érti, de nem érzi?
Vagy tán nem is él már, a szíve megszakadt,
Hcgy csak egyetlen-egy jajszóra sem fakad?

Nem hasadt meg szíve, ámbár nem sok híja;
Érzi, érti mi van a levélben irva:
És mivelhogy érzi, és mivelhogy érti,
Nem rí semmihaszna, Istent nem kisérti.

Egynéhány cselédet nyugodtan beszólít,
Hívatja magához minden tiszttartóit,
És mikor begyültek, fájdalmát takarva,
Asszonyi fogással így szól nekik Anna:

„Hűséges tisztjei az én jó uramnak,
Temesvár falai nagy veszélyben vannak:
Húszezret felülmúl a töröknek száma,
Akik által meg van vég Temesvár szállva.

„Uram írja ebben: »Nagy veszély fenyeget,
Nem kapok sehonnan pótoló sereget...
Bár mindent eladtok és zálogba vettek:
Tíz nap alatt nekem katonát küldjetek.«

„Ezt írja, de hosszan, - én röviden mondom,
Mert hogy' teljesítsem, súlyos az én gondom:
Hol teremt az ember mostan pénzt eleget?
És hogyan állit ki pénzen is sereget?

„Ingó-bingó vagyon, arany-ezüst marha,
Az egyébre sem sok, hát egy ilyen hadra!
Legtöbbet segítne a fekvő, a zálog:
Jaj, de sok szép váram... tőle meg hogy válok?

„Én magam csak inkább... hanem az öt kis lyány!
Mert ámbár a birtok fiágra megy, tisztán:
Néz Istent a király, apjokat is nézi,
Megsajnálja őket és fiakká tészi..."

Itt elhagyta rögtön; - tán hogy csak pihenjen; -
Tán nem is gondolta hogy ennyire menjen:
Kicsi hija, hogy a dolgot meg nem bánta,
Árva kis leányit oly igen megszánta.

Szóla most egyik tiszt: „Nemzetes asszonyom,
Nem kell ily esetben kapni a vagyonon:
Lesz, nem lesz, - marad vagy nem marad valami:
Nemzetes urunkat vétek volna hagyni.

„Bizony átok lenne maradtján eleste;
Megérdemli azt az, aki azt kereste,
Többet is keres majd, ha megtartja Isten,
Ha meghal, nem illik *hívalkodni* itten."

Éles volt ez a hang a szegény Annának,
De másrészt örült a tiszttartó szavának,
Mert elérte célját - azt látja belőle -
Nem ellenzik, amint gondolá előre.

Hát el is végezték, utána is láttak,
Várakat, pusztákat zálogba bocsáttak,
Katonát szereztek, lőport, eleséggel,
És visszaindíták Istvánt sietséggel. -

Ezalatt nem szűnt meg a sok álgyu torka,
Bömbölését a szél messze földre hordta,
Mintha vízibika buffogat a réten,
Ugy hallott egész nap távol a vidéken.

Losonczinak nem volt más segítő társa,
Csak a jó Ur Isten; nem is számolt másra
Egynéhány vitézre, önnön két kezére,
Melynek törökhalál mindenik csepp vére.

Gyakran kicsapott ő a tenger nép közé,
S minden kiütéskor ezrivel öldösé:
De mi hija látszik a mélylő tengernek,
Ha egy-egy vödörrel belőle kimernek!

Olcsó a török vér, van most döge annak,
Jut is, marad is, mert nagy bővibe' vannak:
Emberét, álgyúját nem kiméli Amhát,
Hogy szélnek bocsássa vég Temesvár hamvát.

Hirdetést ereszt ki pogány seregében:
„Figyelmezz szavamra igazhivő népem:
Harmincegy nap óta hullunk itt rakásra
S minden napra ötszáz esnék egyre-másra.

„Őket már az égi lyányok ölelgetik,
A szép paradicsom velök népesedik; -
De mi itt a földön még vagyunk elegen,
A felséges szultán győzhetlen serege.

„Parancsolja szultán s a nagy isten, Allah,
Szánjuk el magunkat, rohanjunk a falra:
Mert ma, bár utána vesszünk táborostul,
E vár kutya népe mind pokolba pusztul.”

Erre a pogányság: Allah, Allah, Allah!
Nagy rivalkodással mászni kezd a falra,
Túrja a tajtékot, fogát csikorgatja,
A falak törésin nyüzsög mint a hangya.

Mert nagy sok törés van már a víziváron,
Egy oldala ép csak, düledez a három:
Hogyne? harminc napi kemény ostrom alatt
Csuda, hogyha egy kő a másikon maradt.

De minden törésen harcol öt-hat ember
És erősen helyt áll a törökkel szemben,
Maga jár Losonczi elül jó példával,
Buktatja le onnan ötével-hatával.

Biztatja vitézit: „Veszni tért a hitlen,
Nem kell félni semmit, megsegít az Isten;
Elfogyott a porjok, ma egyet sem lőttek,
Most csak, mint juhokat, mészároljuk őket.”

Tettek aztán dolgot, két kézzel és lábbal,
Hullott a pogányság lefelé nyalábbal,
Hullott ám, hogy amint a krónika írja
Lett egy rohanáson három ezer híja.

Nem vevé tréfára, aló! futni kezdett.
Losonczi ugyan csak százhusz embert vesztett,
De nagyon kifáradt népe a csatában,
Nem birá kergetni a pogányt futtában.

Hej be jó lett volna, ha most jőne István,
Asszonyától pihent hadi népet hozván!
De szinét sem látta jó Losonczi annak
A hű társa által összegyüjtött hadnak.

Mert amint a Maros folyóig jutának,
Egyszer nagy üvöltés, acsarkodás támad:
Körül voltak véve kóborló pogánnyal,
Alig futhattak el onnan egynehányan.

Azok így megjárták. Losonczi pediglen
Vizsga szemmel tartja, mit csinál a hitlen:
Elállott seregét pihenni ereszti,
De maga a tábort szem elől nem veszti.

Épen jól is tette, mert a dühös pogány,
Hogy magát kifútta, visszajött azután,
Nem is a fáradt nép volt az, hanem akik
Még közel sem fértek a falakhoz addig.

Érkezik sok porral a *natóli* basa,
Elbődül az álgyu, fájván szűlő hasa;
Száz halált szül egyszer, százszor is szül aznap,
A falon a rések egymásba szakadnak.

A szegény magyar nép enged, mivel fáradt,
Török birja immár a szép vízi várat,
Losonczi hadának nincsen hova lenni.
A legbelső várba kell magát bevenni.

Ott még valameddig maradhatott volna,
De sem vize nincsen, sem ennivalója:
Vár és város közit a török ellepte,
A csatorna-kútnak torkát betemette.

Város népe sí-rí, a várba izenget:
Adják fel a várat, kérjenek kegyelmet;
Török is hitet mond szultánja nevében,
Hogy nem bántja őket, elbocsátja szépen.

De Losonczi füle mindezekre süket,
„Ismerem én, úgymond, azt a török hitet,
Nem bizom pogányban, legkevesebbet sem,
Bízom Istenemben, kinek esküt tettem."

„Így beszél Losonczi, így van ő elszánva,
De a többi népség csüggedez a várba',
Tanakodik itt-ott, zúg, morog, kér, sarkal,
Fenyegetődzik, vagy rimánkodik halkal.

Kin a várkapitány szörnyen nekibúsul:
„Hát igy kell az esküt megszegnetek rútul?
Nem megesküvétek Ur Jézus nevére
Hogy leszünk halálig egymás védelmére?

„Magamat hagynátok külön értelemben?
Jól van. Ám lássátok. Én nem állok ellen.
Szebb is elfogadni a pogány kegyelmet,
Mint dicsőn kimúlni itt a kapu mellett."

Monda keserűen és megindult elől.
Künn a török állott két sorban kétfelől:
Köztük megy Losonczi, a vár kapitánya,
Egy ifjú apróddal, - a többi utána.

Hagyták egy darabig menni az ő népét,
Hát egyszer elkezdik kapkodni a szépét:
Ha egy valamirevaló ifjat láttak,
Elrabolták azt, és vele továbbálltak.

Sejtvén ezt Losonczi, csikorgatta fogát,
Nagy nehezen mégis türtőztette magát,
De mikor az önnön apródját vivék el,
Azt már nem lehetett tűrni teljességgel.

„Kutya vagy te, pogány, kutya a te hited,
Ne gondold hogy ezt így szárazon elviszed;
Én veszek, te is vessz...!” dühös módra kiált; -
S egy török combjáról egy nagy kardot kiránt;

Avval jobbra, balra, ameddig beéri,
Neki a töröknek, szabdalni, metélni:
Példáját követi mind a többi társa;
Két kézzel apritják a pogányt rakásra.

Lett aztán zavagy, de nem sokáig tartott:
Sűrüen forgatja a török a kardot,
Száz jut egy magyarra, még talán több jutna,
Ha egyhez olyan sok hozzáférni tudna.

Ott megadta Isten egy maroknyi népnek
A dicső kimúlást, melyre esküvének;
Nem engedte őket hitszegővé lenni,
Töröknek tatárnak szolgaképen esni.

A derék Losonczi legtovább kiállta,
Végre szíve táján átveré egy dárda,
S elterűle azon testhalomra, hanyatt,
Mely a viadalban omlott lába alatt.

*

Kinek is megértvén szomorú halálát
A király, felfogta özvegyét, árváját,
Visszaváltá nekik mind, amit eladtak,
Lyány-ágra bocsátá a sok szép maradtat.

Szegény Pekri Anna bánatja azonban
Nem talált enyhűlést a földi vagyonban:
Egy gondolattól nyert minden vigasztalást:
Hogy hazájáért halt férje dicső halált!

AZ ÖZVEGY EMBER ÁRVÁI

Este van már, csóka, varju feketén kovályog:
Gyertek elő, szép regém van, gyermekek, leányok!
Egy királyról, a királynak árva kis fiáról,
Fehérképű, aranyhajú szépséges leányról.

Estike volt a leányzó, *Liliom* a bátyja,
Messze lát a fényes nap, de párjokat nem látja:
Olyan édes, olyan ékes, a leány, a gyermek!
Nézni rájok a lelke is repdes az embernek.

Nincsen immár édes anyjok, elmaradtak árván;
Ki-kimennek játszadozni a temető árkán:
Gondolatlan játék közbe' az időt repítik
Édes anyjok barna sirját virággal behintik.

Özvegyen az édes apjok, hejh! busúl magában;
Látja, hogy nem boldogulhat semmi ő dolgában:
Mert ahol jó háziasszony nem ügyel a rendre,
Isten átka van a házon, nincs is előmente.

Minden úgy van, mintha mindjárt eredne futásnak;
Szeri-száma, sorja nincsen sütésnek mosásnak;
Szita, rosta, csupor, fazék, vagyon mind veszőbe,
A szomszédból kéregetnek másokat helyébe.

Szomszédjában a királynak vén leány lakozott,
Oda küldi fiát hozzá, a kis *Liliomot*:
„Azt izeni édesapám" így beszélt a gyermek,
„A dagasztó tekenőjét adja ide kelmed."

„Bizony fiam nem adom én" így felelt a vén lyány
„Házasodjék meg az apád, lesz tekenő aztán,
Házasodjék meg az apád, és vegyen el engem;
De bizony a tekenőmet nem bitolja ingyen."

Máskor megint odaküldi: „adjon egy lapátot."
„Nem adhatom édes fiam, kell nekem is, látod;
Házasodjék meg az apád, legyünk egy kenyéren,
Sütök aztán neki cipót lágyon és fehéren."

Oda küldi harmadízben: „adjon egy pemetét."
„Dehogy adnám a körmömről ezt a kis feketét!
Házasodjék meg az apád, és ha engem elvesz,
Úgy lapátja, tekenője, pemetéje is lesz."

Megkéreti az öreg lyányt balgatag eszével,
Hozzá is ment az öreg lyány mind a két kezével.
Illett neki a fejkötő szürke haja mellé,
Mintha már az isten tudja mióta viselné.

Első napon szava se volt az új menyecskének,
Feleletje *nem*, vagy *igen*, ha valamit kérdnek.
Engedelmes mint a bárány, mindig urát bújja,
Az urának a leülő helyét is megfújja.

Mondogatja mostoháit *édes* gyermekének,
Símogatja aranyhaját a szép *Estikének*,
Aranyhaját megfüsűli vert arany füsűvel,
Ki se győzném mondani, hogy milyen nagy becsűvel.

Este reggel tejbe vajba megfereszti őket,
Fujó szélre, szellőcskére sem ereszti őket;
Liliom-nak, *Estiké*-nek szíve csak azt vallja,
Hogy bizony jobb a mostoha, mint az édes anyja.

Második nap az asszonynak ezer a bibéje;
Neki ez kell, neki az kell: vegye meg a férje;
Vigye őtet vásárokra, búcsura, bányába;
Nem szakad el lova farka, nem kopik el lába.

Megfüsűli a leányt is, - hanem már ezúttal
Nem az arany füsűjével, csak ezüst fogúval:
Tejbe vajba sem fürészté, csupán hideg vizbe; -
Megszapulta erős lugban a harmadik izbe.

Harmadnapon egy gerebent fogván a kezébe,
A leányzó aranyhaját összevissza tépte,
Nyomain a gerebennek piros vér serkedez,
Fehér nyaka patyolatján lefelé csergedez.

Hajtja őket az erdőre; szedegetni gallyat,
Elindulnak sirva, ríva; nem próbáltak ollyat.
Azt sem tudják hol az erdő, merre kéne menni,
Elbúnak az ablak alá, hol nem látja senki.

(1850 körül)

VARGA MIHÁLY[176]

Jár a török, mint valamely sáska,
Magyar nemzet akkori csapása.
S hol a helyet megszerette fészkül,
Ott nyaralni, ott telelni készül.

Ott legelni, hol mezeje nincsen,
Ott aratni, hol vetése nincsen,
Ott szűrni be, hol szőlleje nincsen,
Ott tüzelni, hol erdeje nincsen.

Restelik ezt szalontai hajduk,
Török-tatár nem fogna ki rajtuk:
De hiába! oly kevesen vagynak!
Engedni kell hétszer annyi hadnak.

Engedni, - de nem esik az ingyen,
Vér foly elébb minden kis göringyen;
Mindenik ott hagyja keze szennyét,
Míg magukat a várba bevennék.

(Itt több versszak hiányzik)

Mintha szemén volna farkas-hályog,
Tapogatva fel s alá kovályog,
Hej, de hiszen mindeneket jól lát,
Csak egyet nem, kedves eladóját!

Szíve döbben, foga megcsikordul,
Mely felől jött, arra visszafordul,
Oda vág, hol legsürűbben járnak
A sötétben mozgó török árnyak.

„Ide, ide, gyermekem, leányom!”
Azt se tudja, merre felé járjon.
Mint kutyákkal, dühös bika, szemben,
Azt se tudja, hogy melyiknek menjen.

Sűrű nép közt, sűrű éjszakába.
Vagdalódzott, se hallva, se látva,
Míg kivivé a harcnak folyása,
Mint fatövet víznek áradása.

---

[176] Valami elbeszélés akart lenni Szalontáról. Kezdete a „Nagy-Szalonta nevezetes város”, mely megjelent külön. A. J.

Vége van a vérontó csatának,
A magyarok a várba jutának.
Szegény Varga csak egyedül jár most,
Kerűlgeti nagy busan a várost.

Ott ahol ma, túl a *Köles*-éren,
Nevezik a várost *Csere* néven,
Cserebokor volt akkor időben,
Terme somot, terme kökényt bőven.

Ott csikorog Varga Mihály hajdú,
Lyánya miatt érdekeli nagy bú,
Lyánya miatt, annak életéért,
Százszor inkább a becsűletéért.

Hányja-veti, mi teendő légyen,
Zsuzsikáját hogy ne érje szégyen.
Ólálkodik a török tanyánál,
Mint a farkas sompolyog a nyájnál.

Köleséren átvezet egy palló,
Van megette húsz török *őrálló*,
Dehogy álló, mikor mind úgy alszik,
Horkolása vizen is áthallik.

Most legelébb Varga Mihály gazda
Egy nagy követ arrafelé hajta
Kő a hidat nagyon megdöbbenti,
De fülét sem mozditja rá senki.

Azután megy - nála van már készen
Amire most, tudja, szükség lészen, -
Átsuhan a gólyalábu pallón,
Sorra tekint a sok renyhe alvón.

Kardjaikat elkezdi kihúzni,
Próbálja, ha nem tudnak-e úszni?
Sorra szedi puskáikat szinte
Elmeríti a Köles-ér vizbe.

Nézi akkor, hol van a tiszt, látja,
Horkolóját legjobban az tátja.
Sok famohát töm bele a nyitján,
S átcipeli a Köles-ér hidján.

„Meg ne moccanj, ha életed drága”
Mondja neki, jól a földre vágva -
Nem is mozdult, még csak nem is hörgött
Azt gondolva, most viszi az ördög.

Megkötözé jó erősen gúzzsal,
Épen úgy bánt még két darab hússal,
A negyedik izgett-mozgott volna,
Hanem ennek a nyakát eloldta.

Hagyta akkor alunni az alvót,
Maga után felszedi a pallót -
S foglyainak a szemét bekötve,
Messze hajtá az éjjeli ködbe,

(1850)

KATALIN

Költői beszély

1850

1

Megszünt a vigadók nesze,
Mogorván űl az ősi vár
Mint élet-unt vén remete,
És, melybe visszasűlyede,
Rossz kedvét nem zavarja már
Harsány zene, csengő pohár.
Szellős fokán nagy, fekete
Ágyuk lomhán könyöklenek,
Hogy a ledörgött *éljenek*
Heve után hűtőzzenek;
Érc ajkuk többé nem rivalg,
Végső morajjok is kihalt;
Sőt már a visszhang is pihen,
Mely összetorlott bérceken
- Hol a felhőnek fészke van,
S a völgyben, ott, hol *Vág* folyam
Őrült kacajjal elrohan -
Dörgésöket fel és alá,
Mint könnyü labdát, vagdalá.
Az elriasztott néma csend,
Tanyáján, újra megjelent,
Felütni sátrát *Budetin*
Mohos, sötét párkányzatin,
És a szokatlan zaj után
Visszafoglalt uralma tán
Még teljesebb lön, mint előbb,
A *kézfogási* nap előtt.
Bástyán az őrvitéz, ha vált,
Szótlan tovább megy, nem kiált.
Falai közt a többi nép
- Bár a kidőzsölt lakoma
Eszökre bélyeget nyoma -
Lassan beszél s lábhegyre lép:
Mert, bár agyán bor gőze van,
Ki merne szólni hangosan,
Ki merne zajt emelni, ha
Nyugodni tért a *vár ura*?!

2

Alugyál, büszke harcfia,
Pihenj meg, ősz levente,
Ki annyit küzde, mint te,
Annak lehet nyugodnia.
Ne háborítsa álmodat
Kisértő, gyilkos öntudat,
Hogy *gőgödnek* feláldozád
Egyetlenegy leányodat!
Miért ne lenne boldog ő,
Ez a szeszélyes, balga nő?
Szerencséjét megalkotád:
Hogy, elhagyván ős Budetint,
Mindenki ugy tisztelje, mint
Oroszlánkőnek asszonyát.
Fenn, a tetőn, e büszke vár,
Egyetlen kő a zsámolya,
Egy óriás kőszál, hova
A felleg is hódolni jár;
Az a felleg, mely a mezőt,
A völgylapályt egy perc előtt
Sötét homlokkal járta be
És, mint haragjának jele,
Palástja tág redői közt
Ottan-ottan kitündökölt
Vakító fényü fegyvere.
Onnan tekint le, mint király,
Oroszlánkő, a büszke vár,
Lenézvén lábai alatt
A vén kopasz hegyormokat,
Melyek, mint törpe szolgahad,
Bár fú, esik, villám szakad,
Bár éget a délesti nap,
Fedetlen fővel állanak.
És - míglen igy néz szét-alá,
Ameddig a távolba lát,
Körülte valamennyi bérc,
Melyek veséi közt az érc,
A drágakő és az arany
Bölcsője, koporsója van;
A zord fenyűs melynek tövén
Nem mer fakadni más növény;
Lentebb a szálas bükk-sereg,
Hol annyi hűs kútfő ered;
Alább meg a tölgy, mely, mikép
Szörnyű madár, terpeszti szét
Esetlen, bütkös szárnyait;
Védvén velük, mint fiait,
Az ifju bokrok sűrüjét;

A róna, hol fényes, fehér
Háttal kovályog át az ér,
Csak itt-amott búván elő
Selymes rekettyéi megől;
A völgyi csendes, tiszta tó;
Melynek vizéhez fogható
Tükört a hold, ha este kel;
S a nap, midőn kényén delel,
Csak néhol és elvétve lel; -
Erdő, mező, dombliget és
Völgy oldalán a zöld vetés,
Melynek dülői harmatos
Reggel, ha rájok néz a nap,
Szivárvány-szinben játszanak;
Végtére, mint leült salak,
Fenekén, a szép völgy alatt,
Sötétlő falvak száma, hol
Becsület, munka és nyomor
Füstfogta kunyhókban honol:
Mind, mind, - a szélső távolig -
Oroszlánkőhöz tartozik!
Ott tétováz, mosolygva, lelked,
Szunyog, szerencsés ősz apa!
Míg karja közt lágyan ölelget
Az álom és az éjtszaka.
A harcos *vő* előtted áll,
Mint hegytetői cserfa-szál,
Melyen madár nem zeng ugyan,
Mely illat- és virágtalan,
Sötét, haragos lombja van:
De délceg ám, magasra nőtt
Megkoronázni a tetőt, -
S ha kérge kissé durva is,
Edzett, kemény, mint érc-paizs,
Annál erősebb a derék, -
S bár nem hajolt vészek között,
Melyekbe százszor ütközött,
Megküzde és meg nem törék.
Így áll előtted *Jakusics*,
A férfiú, kinél jövőd
Reményét, *kincs* gyanánt letőd:
Koros, de bajnok s büszke vőd.
Haj! mert leányodat te mindég
Oly drága *gyémánt*nak tekintéd
Mely dussá tészi azt, kinek
Idővel birtokába jut;
Ragyogni, sőt vakítni tud;
Szépsége tündöklő sugárán
A harmat, a nap és szivárvány

Egymást felváltva enyeleg;
De, bár ég, olvadoz, remeg,
Érzése nincsen és *hideg*,
S mást nem kiván, mint foglalót
Drágát, nemest, hozzávalót.
Most, látva álmaidban őt,
A szép, magasztos, büszke nőt,
S a hódoló pompát körül:
Lelked, mint a hajós, örül,
Kinek mosolyg az enyhe rév,
S kérded: „Leány, mi kell egyéb?”

3

Mi kell? - Egy szende kis virág,
Mely kedvesen, de rejtve nyit,
S a hosszu emberélten át
Csak egyszer, ah! egyszer virit.
Ama virág, mely a vadon
Tüskéi közt is megterem,
Taposva bár, nő szabadon;
De nincsen annyi kincs, vagyon,
Mely átültesse őt oda,
Ahol önként nem fakada:
Virágod, *első* szerelem!
Első, utolsó, egyszeri!
Ki szellem vagy, nem földi rög,
Teljes, megoszthatatlan, ép,
Szent és hatalmas, mely, mikép
Az, akinek itten nevét
Fölvenni lantom nem meri,
Teremtesz, ölsz - üdv és pokol
Határain uralkodol:
Oh jaj! miért nem vagy... örök?

4

Mint máglya, ég a tele hold
Magas *Fátrának* ormain;
Nyilt ablakából kihajolt
Szunyog leánya, *Katalin*.
Előtte fekszik a vidék,
Mint egy bübájos éji kép,
Melynek világos részeit
- Hol a kelő holdnak szelid,
Sugáros fénye terjed el -
Mélységes árnyék váltja fel.
Keletre púpos hegygerinc,
Melynek innenső oldalán
Gyérűlni kezd a vastag árny

S elhagyta immár Budetint;
Délszak felé erdős hegyek
És völgy-odúk sötétlenek,
Felettök a csillagokig
Emelt kőszál uralkodik,
Fehéren - mint felhődarab,
Melyen keresztül néz a nap -
Csucsán Oroszlánkő lebeg,
S a holdvilággal összefoly:
Egyszínüek vár és alap,
Egy ködtömegnek látszanak.
Nyugot felé tekintve, hol
A Vág hegyek közé szorúl
S mellette a szűk völgyi ut,
Szabadulást remélve, fut -
Kopár *Oblaczow* domborul.
Ily foglalóba van bezárva
Regényes Budetin határa:
A völgykebel, melyet a Vág
Mint nagy pallos, két részre vág,
- A napvilágnál buja zöld -
Most lennsötétlő néma völgy,
Mely nyugszik Katalin előtt,
De őt a csendes éji kép,
A holdvilágos szép vidék,
A folydogáló tiszta lég,
Alant és fent, a föld, az ég,
Nem látszik, hogy érdeklenék.
Áll, mint kihajló falszobor,
Nyilt ablakában, mereven,
Csak a könny, mely szemébe' forr,
Mutatja, hogy még eleven.
Fehér arcára fátyolul
Gyász fürtinek árnyéka hull;
Kezei, mint kis hódarab,
Mely barna kősziklán maradt,
Nyugosznak a párkányzaton.
Egyik kezéből szabadon
Ereszkedik kendője le,
Az eltitkolt vágyak jele;
Zászlód, veszélyes szerelem!
Másik kezén új ékszerül
A mátkagyűrü villog,
Siralmas gyémánt! mely körül
Nem egy hév könnyü csillag.
Néz, néz alá, de tárgytalan
S merően, mint világtalan,
Szemén a könnyek fátyla van;
Nem eszmél, nem gondolkozik,

Bánatba fáradt lelke, mint
Ha tengeren szálló madár
Pihenni árbocot talál,
Elszenderedve nyúgoszik.
Néz, néz alá, de nem tekint:
Lak-tornya mély falainál
Egy bércfolyammal összevág
S miután ott örvényt csinál
Sebesen fut tovább a Vág;
Fodros vizén ezüst lepel
- A sugárokra szétfoszolt,
Vékony, tördelt szövésü hold -
Hosszan, rezegve nyúlik el.
Nyugotra ő, a part keletre,
Szaladnak egymástól sietve.
A torony is *indul*, halad
Katalin lábai alatt,
Mint gyors hajó, mely keleti
Boldog sziget felé repül
S vitorláját csüggedtlenül
Vágy és remény lebegteti.
El, el hajó! akárhová:
Csak messze, messze ég alá,
Hol a lelket ne érje be
A kényszerítés vas keze.
El, el hajó! akárhová:
Vagy sülyedj a mélység alá;
Temesd el a fájó kebelt,
Szerelmével, gyötrelmivel...

Azonban im! hab loccsanása
Hallatszik a tulpart felől:
Megszűnik a hajó *futása*,
Szilárd torony lesz, mint előbb.
A lányka néz, hallgat, figyel:
Kezében a szerelmi jel
Lobogva int a táj felé,
Hol a homályos part megöl
Egy barna csónak küzd elé.
„Ő az!” kiált szívvére mind
Arcába fut örömszökellve,
Mintha a kedves jövevényt
Meglátni ablakhoz sietne.
Egy perc az, míg öröme tart:
Megcsillan a gyürű köve;
S lehull a kéz; halvány az arc:
Haj, mert a hű, ki eljöve;
Kétségb’esést hoz, nem reményt!
De bár remény - bár *veszte* annak -
Feszíti *Forgács* csónakát;

Bátran töri az a folyamnak
Ellenszegült habtorlatát.
Dühében, mint szilaj csikó,
Tajtékot hány a vad folyó,
Majd körbe fut, majd elrohan,
Tombol, prüszög: mind hasztalan!
Nyergét viselni kényszerűl,
Leszórni azt nem sikerűl.
A sajka megküzd és halad:
Már ott van, a torny alatt,
Honnan a víz-felűletig
Kötélhágcsó ereszkedik,
Melyhez megkötve csónakát
A vakmerész ifju, megyen
S eléri a lég-ösvenyen
Szerelmesének ablakát.

5

Sokáig, néma élvezettel
Ölelte Forgács Katalint:
Multnak, jövőnek kinja mind
A percek árjában veszett el.
Ki fesse azt a kéjt, mikor
Gyötrelmes távollét után
Ily két rokon mell egybeforr?
Midőn szót nem talál az ajk,
De a kebel feszül, sohajt,
A szívek összevernek
És - mint őszinte gyermek,
Vagy két találkozó leány,
Kik, ami történt évekig,
Egy perc alatt elcsevegik, -
Egyszerre, hévvel, szaporán,
Szünet nélkül felelve, kérdve,
Egymást előre is megértve
Dobogják el mind a panaszt,
A szenvedést, mi őket érte:
Ki fogja, oh! leirni azt?
S midőn az igy könnyült kebel
Erőtlenebb ütésivel
Ritkábban kérdez és felel;
Midőn cseppenkint száll a vér
S medrébe lassan visszatér;
Midőn bizalmas szív sziven,
Eggyéfonott érzelmiben,
Bágyadt elomlással pihen:
Hol a szavak, e nyugalom
Édes báját kimondanom?!

Egy álom ez: könnyű, mikép
Az illat és a napsugár;
Egy új világ, tündéri szép,
Hol a lélek mosolygva jár;
Nem élvez ilyet az alélt
Vándor, ki hűs ligethez ért,
Hol fürtös árnyék, lenge szellő
S fehér gyöngyökben felszökellő
Hideg forrás, mely szomjat olt,
Aláterülten a puha
Fűnek sötétzöld bársonya,
Fenn, lomb között, a tiszta bolt,
Mely távolabb változatos
Festői táj fölé hajolt, -
Madárének és illatos
Virág és kellemes szinek
Enyhítni őt versenyzenek.
Ilyet nem adhat semmi más,
Csak a boldog tapasztalás,
Melynek ha egyszer vége lett,
Nem fogja felvarázslani
Soha többé a szolgai
Másolgató,... a képzelet!

6

Egyszerre - mint rémkép miatt
Álombul aki felriadt,
Vagy az, kit égő háza költ,
Vagy a halálra vált beteg,
Midőn az éjmadár süvölt -
Retten föl a szép mátka-hölgy.
Arcán a szétrezzent ideg
Futtába' mind kővé jeged,
Halálos a szin, melyet ölt;
Sötét a homlok és szemöld,
Mig, fennakadván, a szemek
Vad-kétségben veszteglenek.
„Fuss, fuss" kiált „boldogtalan!"
És már, amint kimondja ezt,
Hatalmasan reszketni kezd -
„Sorsunk pecséte nyomva van;
Köztünk a föld mélyen sülyed,
Nem léssz enyim, én nem tied -
S mely égfelé száll tiszta-hűn,
Oltáraink szent lángja bűn,
A szivnek üdve kárhozat:
Egymást szeretnünk - nem szabad!
Vagy nem tudod... nem azt te még.

Mit megtudott a föld, az ég:
Mert *ez* sötét gyászban maradt,
Az ingott lábaim alatt,
Midőn a *szó* kimondaték? -
Nézd e gyürűt...”

„Hah! Gyáva érc!
Ez hát a *sors* miről beszélsz?
Ez hát - ismétli a legény -
A sors, mitől rettegjek én?
Volt: nincs!” kiált, s a mátkajel
Mélyen merűl a Vágba el,
Gyorsan, előbb mint a leány
Ujja megérzi a hiányt.
„Nem ugy! korán lesz válni még,
Bucsúra hozzád nem jövék.
Az esküdött hűség örök,
S ha boldogságom ajtaját
Elzárja tőlem bármi gát:
Mint férfiú, utat török.
Jer, jer velem: nyugodt az éj:
Édesden alszik a veszély:
Siessünk. Túl e völgy-folyam
Medrén, a bokrok árnyiban
Vitézeim hű népe van:
A csolnak itt: a büszke Vág
Karom csapásit rettegi,
S bár ellenére van neki,
Megszokva már a szolgaság.
Ne szólj: ne reszkess: jer velem:
Leszállni biztosít ölem;
A könnyü sajka perc alatt,
Mint egy szilaj pók, átszalad,
S ha túl vagyunk - *túl, én, veled*
Minden veszélyen... képzeled?”

Mond, s balkezével, öv gyanánt.
Átfogja a karcsú leányt,
De reszket ez; csaknem kihull
És elfoly érc karjaibul.
„Oh jaj, ne még! ne oly hamar!
Keblem szorong - fejem zavart -
Erőm nincsen - fázom nagyon -
Pihennem kell. -”

„Anyám, anyám!
Ha búcsu nélkül itt hagyom...!
Majd fölkel ő reggel korán,
És várni fog hiába rám;
Betegnek gondol: látni ég:
Bontatlan ágyam szólni fog...

Előbb, mintsem kifejlenék,
Gyilkosa lészen e titok,
S boldog! ha rettegés ölé meg
- Előcsatárja a veszélynek -
Míg férje, a bőszült apa,
Dühös tigrisként nem jön el,
Keresni benne életet
Melyet ezerszer öljön el.
Te nem tudod, mit szenvedett
E gyöngéd asszonyi kebel,
E szikla közt nyíló virág,
Hová nap nem tekint soha,
Hol örökös a tél hava,
És, mely felé mosolyogna,
Nincs egy füszál, egy lombos ág.
Igen, te nem voltál jelen,
Midőn a vas kényúri gőg
S apai akarat előtt
Fetrenge a hű szerelem;
Midőn sarokkal tipratott
A nő legszentebb érzete:
Miért hogy érez gyermeke,
Szivet belé miért adott!
És most... Nem! oh, az nem lehet!
Ha áldozat kell: én legyek.
Váljunk el, ifju! menj, siess;
Ah légy erős: türj, vagy felejts!
Kísérjen a bú ösvenyén
Vigasztalásul egy remény;
Hogy, amidőn oltári hit
Vetné reám bilincseit,
Azt a napot nem érem én!
Élj boldogul...”
„Tenélküled?
Boldog jegyes: Isten veled!”
„Forgács: oh, égi kegyelem!”
„Eljössz tehát? jösz úgye?”
„Nem.”
„Úgy én mihaszna szenvedek.
El innen, el!”
„Anyám... *megyek!*”

Mennének is; de hirtelen
A hölgy apródja megjelen,
Bomlott beszéde, külseje,
Nem várt veszélynek a jele.
„Bajnok! hamar, fuss; nincs idő:
Urunk boszút lehellve jő,
Kezében *vas*, szemébe’ *tűz*,

Csövében a halálos ón:
Ha! már közelg a folyosón -”
„Irgalmas ég! s te veszteg ülsz?
Fuss” - mond a hölgy - „oh, Istenem!
Előzd meg a percet: el, el!”
De Forgács elszántan felel:
„*Én* meneküljek és *te* nem?”
„Fuss” a leány ismételi
S kezét, a gyönge pár kezet,
Kétségb’esetten tördeli:
„Reményünk még el nem veszett:
Még visszajősz - nem! én lelek
Utat, hogy felkeresselek...”
„Remény!” szökik most fel, „remény!”
- Villámsugár e gondolat -
S az ablak ingó lépcsején
Bizton siet le a legény,
Míg rendítő csapás alatt
A záros ajtó beszakad
S kivont karddal Szunyog belép. -
Nyomában fegyveres cseléd
És bámuló kíváncsi nép.
Mint kóbor villám, járja be
A hely minden zugát szeme,
Egy pillanat! s a büszke cső
Dörögve a mélységbe lő;
Süvölt a visszhang a habon -
És felsikolt: „nagy Isten! ő...!” -
És összerogy a hajadon.

7

Éjfél van... éjfél elhaladt.
Csöndes, mikint elébb, a völgy.
Ápolgató kezek alatt
Lassan magához tér a hölgy.
Körülte gondos őr gyanánt
Isméri meg a jó anyát,
Minek jeléül egy mosoly
Rideg, halvány ajkára foly.
Eszmél, de még az öntudat
Homályos képeket mutat, -
Mint csecsemőnek gyertyaláng.
Előbb világos oldalán
Tünik fel néki a való:
Később fejlik ki majd az árny:
(Igy rémlik a vizbehaló
Szemébe csillagfény talán,
Mig a veszélyt, melyben lebeg,

Nem látja és nem érzi meg.)
És vissza rámosolygana
Szülője, a gyöngéd anya,
De, melyet igy erőszakol,
Arcán vonaglás a mosoly:
Egy színe-vesztett ajk-fodor,
Mikép az a rózsalevél,
Mit tűz fölé repít a szél
S annak hősége megsodor.
Ő tudja, hogy közelg a vész,
Mely gyermekére törni kész -
S amit szorongó keble sejt,
Borzaszt, gyötör, kétségbe ejt.
Miért ez a halotti csend?
Férje hová s mi végre ment?
Gyors távozása mit jelent?
Haragját, amellyel tele
Sértett apai kebele,
Miért nem mennydörögte le?
Miért akadt el ajakin
A bosszuvágy, mint néma kin?
Arcán miért szinlel jeget,
Hol vére - mint égő folyam
Hegyek lávás odúiban -
Kirohanással fenyeget?
Ah, volna most is bár olyan!
- Zsémbes, dacos, nyers, mint szokott.
Mentségre nem türő okot;
De - mint felleg, mely hirtelen
Kitör s ha célt talál, ha nem
Villámival - tovább megyen, -
Egyszerre föl- s kilobbanó,
Kinek rövid lángját legott
Eloltja a józan való:
Rettegni úgy nem volna ok.
De most mi történik? mi fog...?
Méltán remegsz, szegény anya:
Szörnyet hordoz méhében a
Haragtól viselős titok!

---------- Mint óriási
Kebelnek tompa dobbanási,
Kondul meg egy várbolt alatt
A sziklatépő kalapács
És megrenditve a falat,
Belé mindig mélyebbre ás.
Egy mécs rövidlátó sugára
Világol a sötét munkára;
Pőrölye húzamos, kimért,
Visszarugó csapásinál

A munkás néha meg-megáll,
Letörli égő homlokát:
Kérdőleg föltekint, *miért?*
De egy szó rádörög: „tovább!”
Mögötte Szúnyog zord alakja,
Mint barna kőszirtből faragva;
Árnyékát mozdulatlanul
Végig fektette a falon.
Arcára egyik oldalon
A mécs fakó világa hull,
S a domború csontok megett,
Melyekre bő fényt ereget,
Mutat homályos völgyeket.
S e megfagyott ábrázaton
Nem rezdül egy ér, egy izom;
Ezüst eresztől árnyazottan
Az ajk, ha szól is ottan-ottan,
Tán föl se’ nyílik, meg se’ moccan;
Csak szeme villog mély gödörbül,
Mint tigrisé, midőn sötét
Barlangjából prédára lés -
Kisérve mindenik követ
A sziklafalnak, mely legördül,
S a dolgozó gyors eszközét. -
A munka foly, tágúl a rés;
A kar hevűl, a pőröly ég,
Nyomán szikráznak a kövek:
Meghódol a kemény tömeg
És felkiált az úr: „elég!”

8

Fátyolt kezembe!
Az éj legsűrübb fátyolát:
Hadd fedezem be
E jelenetnek iszonyát!
Ne lássa senki a leányt,
Kit a szörnnyé vadult apa
Mostan előhurcoltata,
Midőn élőhalott gyanánt,
Halványan, szétbomló hajakkal,
Kulcsolt kezekkel és ajakkal
A gyász üregbe tétetik,
Melynek nyilásán bérc kövébül,
Mint ami századokra épül,
Erős zárfal emelkedik
Fátyolt reá...

9

Utolsó volt a dobbanás:
Elhallgatott a kalapács.
A börtön kész, hová a lég
S leány meghalni záraték.
„Igy!” mond az ősz „élj, míg lehet,
Mig lekönyörgöd vétkedet;
Elődeim sírboltja szent:
Te sem viendsz beléje szennyt.”
Szól, és hideg vonásiban
Kevély bűn méltósága van:
Hiú dölyffel takarja még
A poklot, mely keblében ég.
Akarja hinni, hogy lemosta
Ama képzelt gyalázatot,
Mely ősz fejére hozatott,
Gyalázatos tettének mocska,
S elégtételt vön és adott!
És, mint ki jól végezte dolgát,
Indúl a termet hagyni el,
Midőn árnyék megől a szolgák
Kárhoztató morajja kel.
Az eddig néző s hallgatag
Várnépe zúgásra fakad,
Itt-ott a zúgásból pedig
Merész vádhang emelkedik.
Felháborult vérök vad láza
A fegyelem nyűgét lerázza;
Mind hangosabb, mind hangosabb.
Merészebb és haragosabb
Lesz a természet szózata
S emberiség irtózata!
„Való tehát? nem csak ijesztés?”
„Szörnyű dolog! mi látjuk ezt, és -”
„Pajtások, ezt elnézni bűn!
„Uram, harminc év óta hűn
Szolgáltalak, de -” „Hát ki mer?”
„Én is merek, ha lesz kivel!”
„Én is - mi is - mind -” Ám kivont
Karddal Szunyog közéjök ront:
„Ha! szolga nép, hitvány salak,
Utamba állsz; kiszórjalak?
Tisztulj! különben fegyverem
Rossz véreddel bekeverem.”
Ekkép üvölt és mint veszett
Farkas, midőn nyájnak esett,
Akit elől-utól talál,
Jutalma seb - itt-ott halál.
Az ellenállók száma fogy:

Csapás elől, csapás alatt
Sok elfut és sok összerogy:
A zaj tovább, tovább halad
S az elhagyott boltban csak a
Világtalan, bús éjszaka
S egy-két halálhörgés marad.

10

„Szemem világa volt a lyány:
De én kiástam e szemet
Mivel megbotránkoztatott -
Megszégyeníte engemet! -

„Ki mer vádat emelni rám?
Panaszra másnak nincs oka:
Enyém a fájdalom joga
S én e jogot nem engedem:
Meggyilkolom... eltemetem! -

„Bűn ez? Ne hidd, ősz fej, ne hidd,
Hazudnak mind - s a sziv, ez itt,
Ez a bolondos vén gyerek
Éretlen dolgokat cseveg.

„Kitéplek innen, húsdarab!
Kitépem e bezárt kigyót:
Békén pihent, mig fagyva volt,
De már melegszik és - harap!

„Mardoss, harapj! nem érezem:
Érc akaratom a paizs,
Fogad nem érzik át ezen;
Becsületem megvan ma is:
A veszteség *nem fáj* nekem,

Azért se' fáj - azért se' fáj -
Nincsen, nem is volt gyermekem,
S ha volna, ha lett volna is,
Eltemetém... elátkozám!

„Hagyjátok a vén Szúnyogot!
Becsületével sirba megy;
Mint a fa, mely döltében egy
Férges gyümölcsöt eldobott!
Hagyjátok őt...

„... rém alakok
Mit üldöztök! nem szaladok -
Nem, nem, nem félek tőletek,
Kiállom égő szemetek -
Kezemben a kard - vére foly -
Ki vérezé meg kardomat?

Hol a csábító fattyu, hol?
Az ölte meg jó fegyverem,
Elébe! ott jő, ismerem:
Ahol szalad! ni, hol szalad...
Oh - oh - oh...!”

Így üldözé Szunyog sötét
Várának ó tornácain,
Bujdokló szolgák arcain,
Önnön lelkiösméretét;
Midőn szokatlan zaj riad
S *jó célu* árulás miatt
Felnyílik a nehéz kapu.
Az apród az, a hű fiu
(Miért hosszasan mondanom?)
És az anyai fájdalom,
Mely szabadítóul legott
Behítta Forgács bajnokot.
Forgácsot, aki, mint hivék
S akarták, nincs elveszve még
Erős indúlat, gyönge szem,
Nehéz cső reszkető kezen
Szunyog boszúját megcsalá
És, melyre bizta, a golyó,
Hűtlen merült a víz alá.
Most riadó csoport előtt
Látjuk sebes rohamban őt;
A várpiac pallókövén
Átcsattog az érckörmü mén -
S mig hirtelen felzúg a harc,
Növekszik a zaj, cseng a kard,
A nép tömegben kavarog
Mindenfelől, mindenfelé,
Mint a vetés, mikor belé
Csaptak civódó viharok;
A meglepett őrség üvölt,
Ordít az ég, dobog a föld,
Rendetlen, elszánt, egyveleg
Harcban gomolygnak a felek;
Fegyvert barát barátra ránt,
Őr ví az őrrel egyaránt,
Az tudja, mi a *cél*, ez nem,
Az rábeszél, ez nem hiszen,
Amaz békít, ez agyarog
S értelmez végre a marok. -
Mig így dühöng a bősz csata,
Mint egy őrült világtalan
S középen - kész harc ő maga -
A háborodott ősz apa:
Még egyszer a várbolt alatt

Kondul a súlyos kalapács,
S döngetve a kemény falat,
Belé mindig mélyebben ás.
„Add vissza, sir, add vissza őt,
Élőhöz nincs jogod” kiált
A pőröly, s zúgva feltöri
A börtön sziklás ajtaját.
És halványan kilép a hölgy
És bajnokát fölismeri,
Arcát a vér, szemét a könny,
Szivét örömfény megteli, -
De gyorsan, mint éjtünemény.
Ragadja hölgyét a legény,
A szél suhog; száguld a mén,
Megettök a harc elmarad,
Hegyekbe mélyed el az út, -
S utánuk az őrült harag
Nehéz átkot hiába zúg.

11

„Rabló, megállj” fölsí a vén
„Halottrabló lidérc, megállj!”
S a ló után üldözve száll;
De lába lassu, gyors a mén,
Beérni őrült gondolat
S ő mégis csak szalad, szalad.
Utána elbámúl a had,
Nem ví, nem is véd a vitéz,
Nem cseng a vért, zaj nem riad.
A kard lehull, lecsügg a kéz,
S minden szem a távolba néz. -
„Megállj rabló, megállj, megállj!
Várd meg az ősz fejű apát,
Kedves halottam ellopád -
Hová viszed gyors lovadon?
Enyém a fehér hajadon;
Elásott kincsem’ el ne vidd.
Hozd vissza holt leányomat
Itthon felede valamit.
Itthon felejté *átkomat*,
Azt kell utána hoznom - és
Az átok oly nehéz, nehéz -
Ha! elrogyék súlya alatt...
De fölkelek... megfosztalak...
Egyetlen lányod elveszem.
Ha elástad is, megkeresem,
Ha elástad, én felásom azt -
Hahó! hahó! hová szaladsz...?”

Így, tüskén bokron botlik ő,
Megtépi galy, megvérzi kő.
De majd feláll és fut tovább
Fájdalmát nem hiszi a láb.
Minden erőt, még ami van
Korhadozó tagjaiban,
Mit a természet gondja ott
Évekre bölcsen elrakott,
Elékutat s eltékozolja
Az őrültség, semmi haszonra.
S míg ő mindjobban elmarad,
Távol, sötét bokrok megett
- Mint gyors-menekvő hold, mikor
Felhők rónáin bujdokol -
Mind távolabb, mind távolabb
Feltűnik a futó lovag;
Fejér lován fejér a hölgy,
Sötét árnyékban űl a völgy.
Majd a látás sem éri be,
A hang sem jut füleibe,
Félúton, mint fáradt golyó,
Lankad a szem - lehull a szó,
A villámos - az átkozó.
„El, el...!" a mén gyorsan halad,
Futnak visszafelé a fák, -
Mellette versenyez a Vág,
De tajtékos habja, hiába,
Nem ér a paripa nyomába.
„El, el...!" sohajt a völgyi szél,
Midőn jobb- s balfelül kitér.
Puha, selyemkezével a lyány
Dús fürteit megsímogatván.
Csattog az út: mint tűzvirág
Fel-felfakadnak a szikrák
S meg eltünnek, mint buborék,
Melyen a nap sugára ég.
Zördűl a lomb, rezzen a vad
S önkénytelen beljebb szalad;
Fészkén megrebben a madár
S álmában is megrázkodik:
Friss martalékát a kuvik
Elhagyja és messzére száll.
Megdöbben a csendes magány,
Visszhangja felriad s elámul:
Ki jár ily késő éjszakán,
Ki veri föl szokott álmából;
De - mint a nesz odább haladt -
Lenyugszik újra, fák alatt,
S a messziségben elhaló

Dobogásra más visszhang felel,
Míg azt is elhagyá a ló,
„El, el..!”

...S miért így futnia? -
Lassítja habverő lovát
És szétvigyáz a dalia.
Előtte csend, utána csend,
Az üldözéstől, látja, ment:
De hölgye kér: „tovább! tovább!”
Szegény leány! őt üldi még
Egy rémalak, egy szörnyü kép,
Mely szétzilált ősz fürtivel
Megettök egyre fut, szalad,
S nem éri el -
El sem marad.
Hiába fordul más felé,
Szemét hiába hunyja bé,
Az iszonyatos ősz alak
Mindig szalad, mindig, szalad.
Fejérbe fordult nagy szemét
Őrája szegzi untalan,
Arcán a holt ember sötét,
Földszínü sárgasága van,
S ez arcra véres könyje foly;
Vonási torzak, mint mikor
Valaki csufságul feszíti
Képét, s az Isten úgy veszíti;
Kezében éles, hosszu kard,
Melyet magasan rázva tart;
Futtában amint lép a ló,
Futtában akkor lép amaz
S minden föl- és ledobbanó
Lépésre kardjával hadaz.
Olykor, egy-egy pillanatig,
Valamivé elváltozik:
Majd egy bokor lesz, majd egy ág,
Majd egy kidölt fának fejérlő
Csontváza, majd egy kőhasáb,
Bámészkodó árnyas helyéről,
Majd a kibukkant szőke Vág:
De csakhamar előbbeni
Rémalakját visszanyeri
S fut egyhangúlag, egyaránt,
Üldözve a szegény leányt.
„Oh, csak siessünk” esdve kér
„Hamar, hamar, míg el nem ér”
S erősebben karolja át
A hölgy az ifju derekát.
„Ki érne -” kérdez és felel

A hű lovag - „ki érne el?
Mi üldöz, ah! mi képzelet
Rémít, szerelmem, tégedet?
Nézd: a sötét vár régen eltünt,
Nézd: hogy marad a föld megettünk.
Nem üldöz senki, csak magok
Futnak velünk a csillagok:
Mindenhová kisér az ég,
Bizzunk az égbe Katalin; -
Ott, ott az én jó csillagom
Legszebb a mennyboltozaton,
Fénye vezérl, hatalma véd:
Ah mint ragyog, *no lásd, no nézd!*"
De, mikor a lyány feltekint,
A fényes csillag leszalad
S kialszik, mint tüzes szalag.

12

E percbe'... szemközt... hah! mi ez? -
Lovak robajja, harci nesz
Zajdúl a hegysarok megől
Kevély Oroszlánkő felől.
Jakusics az, ki felriadt
Az iszonyatos hir miatt,
A Hír miatt, amely soha
Nem alszik, és szárnyas lova
Idő, távolság emberi
Határait nem ismeri.
Az verte őt fel, ablakán
Zörgetve késő éjszakán:
„Kelj, kelj vitéz, most nincs idő
Álmok ködében bolyganod:
Sirban sohajt a deli nő,
Temetve szép menyasszonyod.
Fel, szaporán! fel, iziben,
Élőhalottnak özvegye!
Most csak a gyávaság pihen.
Piarcodon a vári had
Nem hallod-é mikép riad?
Zablód körül nyerít a mén;
Acélod megcsörren szögén,
Hüvelyében nem fér hegye,
Nyugvó helyén csördül magától,
Hogy a természetlen apától
Jegyesedet számon vegye.
Boszúlni vágynak ők... s te tűrd?
Hadd zengjen a tárogató,
Mint a *feltámadási* kürt,

A sírok álmát zaklató.
„Fel, fel!” - s előbb mint elhaladt
Gyors szárnyain a pillanat,
Fegyverben áll az éji had
S megindul - Jakusics elől -
Kevély Oroszlánkő felől. -
„Apám...” sikolt a hajadon,
„Csitt!” mond az ifju és lovát
Megsarkantyuzva félre vág,
Hol legsötétebb a vadon.
De sas szem és sasröptü mén
Kiséri útlan ösvenyén;
Utána felzúg, mint csata,
Az üldözők gyors csapata.
„Akárki légy,” - üvölti nyers
Hangán az úr - „sötét lovag,
Ki gyönge nőt rabolni mersz,
Megállj, hadd lássam arcodat!”
Rá a hegyek visszhangja szól,
Fut a lovag s nem válaszol,
Száguld a ló... de majd, de majd
A bősz csoport köréje hajt;
Előtte sziklás meredek,
És egybe szőtt-font rengeteg,
És - mintha a föld megrepedne -
Egy bérc-sió vizásta medre;
Mögötte és két oldalon
Növekvő harci rialom,
Acél csöngése, dárdafény,
Szabadulásra nincsen ut,
Kétségb’esés minden remény:
Ezt hija védül a legény.
Mint üldözött struc, körbe fut:
„Gyávák!” kiált „nincs köztetek
Ki megvíjon, mint dalia,
Hogy ekkép, mint haramia,
Mind egymagamra törtetek?”
„Gyáva! a bajnok nem szalad:
Állj meg tehát s védjed magad”
Felel Jakusics hirtelen
És a lovag mellé terem.
Felzajlik a hadvész legottan,
A két levente összeroppan,
Szikráz a haragos acél,
Suhint a lap, csorbúl az él.
S mig fenn vihar csatáz, alant
Nyögdécsel a rémült galamb.
Egy szál ideg: a *félelem*:
Hogy még van félteni-valója:

Hogy még *lehet* boldogtalanb:
Szivét ez, ami tartja fenn;
S kettérepedéstől megója.
De most... utolsó roppanat!
A fegyverél mélyen behat:
A két kar egyformán erős,
A két vivó egyforma hős:
De a *pihentebb* végre győz:
Forgács leomlik hű lovárul,
Szemeire halálköd hárul.
S együtt lehanyatlék vele
Kit védő karja ölele -
Ki, mint repkény az oszlopon,
Csüggött a súgár bajnokon -
Tört szivvel a szép hajadon.
Ekkép, haj! ekkép dőlne le
A fejedelmi jegenye
Ha - időnek előtte még
Tövére fejsze vetteték!
S ekkép ölelné len is
- Döltében is, fektében is -
A hű folyondár, - csüggeteg,
Fejérfürtös virágival,
Gyökerétől elszakadottan,
Lombjaival egybefonottan
Hervadva, míg amaz kihal! -
„Segély! segély: a hölgy elájul!”
Parancsol s teljesít maga,
Gyorsan leszökve ménlovárul
Oroszlánkőnek bajnoka;
S borzadva, mintha sejtelem
Nyilallnék át az érc keblen,
Hozzája lép, hozzá hajol:
Ott fekszik a halotti mátka!
A bánatos hold gyér világa
Nyugvó, szelíd arcára foly;
Keblét a lég nem emeli;
Mozdulni nem bir semmi tag:
De, amint hunyva voltanak,
Hunyvák maradtak szemei;
Azt gondolnák, csak álmodik,
Mert a halál, e *harmadik*,
Győztes *vetélytárs*, nem nyoma
Újonnan nyert menyasszonya
Szépségeire bélyeget:
Egy torzvonást, egy kínjegyet.
„Még él!” kiált örömteli
Arccal Jakusics „élni fog!”
És a halottan is deli

Hölgyet lovára öleli
S Oroszlánkőre felrobog.

13

Legott a bajvivás helyére
Más nép gyülengez, más had ére:
Forgács, Szunyog hadnépe, kik
Futtában a bomlott apát
Őrködve, szánva követik.
Későn jövének: a csatát
Hallák, de meg nem oszthaták,
Mindaz, mi ottan látható,
Egy, a hegyekbe vágtató
- Most eltünő - lovas csapat,
Mely hölgyi alakot ragad.
Mert, mielőtt homályba vesz,
Felcsillámlik a női mez,
S egyszerre, mint villámi lob,
Kapván meg az őrült szemét,
Utána iramlik Szunyog.
Felrajlik és utána robban
Csoportonként a szolganép,
Mig némelyek vérben, halottan
A bajnok ifjat meglelik
S borongó néma fájdalomban
Dárdák nyelére emelik.
Ekkép a zavaros tömeg
Eléri Oroszlánkövet
S mint ostromló tábor, megáll
Magas, bezárt kapuinál.
Minő had ez! mily képtelen!
Mint a kacagó gyötrelem:
Vezéri: egy *őrült s halott*.
Mi célja van? mit akar ott?
Avagy csupán élvezi a
Borzasztó látvány gyönyörét,
Midőn az őrült dalia,
Fedetlen fővel, véres arccal,
Megostromolja dőre harccal
A vaskaput, a vár kövét?
S míg eszeveszett átkait,
„Nyilj, szikla, nyilj! repedj meg érc!”
Miket üvöltve széthajit,
A völgyodú, az ormi bérc
Arcul meg arcul verdesik, -
Dühöngve a várnak esik.
Acélja gyors csapásitól
A kapu öble kongva szól;

Szikrát ver a fal, s mintha gúny
Tüzes szikráit ontaná:
Széttörve a kemény kapun
Jó kardja pengve hull alá.
Fegyvere most a puszta kar,
Ereje nincs, de ő *akar*, -
S a tehetetlen őrülés
Veszetten önmagába mar. -
Ekkor váratlanul, hamar
A vaskapu megdördül és
Széles, kitárt karjaiban
Nép látható csoportosan.
„Itt van leányod: íme, nézd!
Ismered őt, Szunyog vitéz?
Itt a leány: szép, mint előbb,
Zordon apa, *temesd el* őt!”
Fájdalmasan igy a lovag.
S alvó jegyesére mutat,
Kit, ősei nagy paizsán,
Gyászban hozat maga után.
Felsír az apa s felkacag:
Szeméből könnyek omlanak,
Arcán nevető fájdalom
Iszonyu torzképe vagyon;
Üvöltő ajkán a kacaj
Jajjá huzódik - és a *jaj*
Fonák, csapongó, vad szeszéllyel
Hahotává tördelőzik széjjel.
Majd néz, merően, hosszasan:
Szemén lelkének *árnya* van;
Sötét, sötét árny, - oly borult,
Mint a lélek, - a háborult.
És fájdalommal, mintha kin-
Forrás buzogna ajakin,
Zokogja fel-felbuggyanó
Szavait: *hamisak* azok:
De, amely bennök felbuzog,
Az érzet, hah, nagyon *való*!
„Irgalmas Isten” - felkiált
A vőlegény - „így van tehát!”
S körültekint a romokon:
Apán, leányon, bajnokon.
„Szegény apa! te bűnödér’
iszonyuan megbünhödél -
Boldogtalan két martalék!
Vesztökre, jaj, mért is valék -;
Oh, hű szivek! oh, nemesek!...
De most igazságos leszek:
Ha élvéjök utjokban álltam:

Hadd egyesítsem a halálban!”
Sohajt fel és szemeiről
Keserü könnycseppet töröl
Első, utolsó harmatot;
Mely ott valaha fakadott. -
Még szól, midőn engesztelő
Fénnyel mosolyg a nap elő,
Megelégelve a rövid
Éjnek sötét borzalmait.
E fölpirosló fáklya mellett
Vitézek gyászos utra kelnek:
A harci kürt reszketve búg,
A harcfiak mind szomorúk.
Jakusics a hű párt azonnal
Ős Budetinre vezeti, - -
S azóta csendes nyugalommal
Kettőjöket egy sír fedi.

Hát az *anyaszív*... Feleded
Ének, hogyan repede meg? -
Kitép, legázol a vihar
Kemény tölgyet, nyiló virágot;
A zöld mező télben kihal:
De nézd el a sivó kopárt:
Az *asszu kóró* ott sováreg,
Hogy hervatag szálaival
Jelképezze... a *pusztaságot*!

* * *

Oh vándor! ösvenyed ha jár
Trencsén magas vidékein
S a Vág kanyargó partinál
Szemedbe ötlik Budetin:
Nézd meg mohos *falüregét*
S gondold hozzá e bús regét.

PERÉNYI

I.

- Holtodiglan... holtomiglan.
Oh! ez nékem mind kevés:
Üldöző rém álmaimban
E hitszegő esküvés.
A szerelem egy s örök,
Nem födi el néma rög;
Ketté a halál sem vágja:
Átalér az más világba.
A szerelem -
Nem az a maroknyi föld,
Mellyel a hüség, adója
Végső szakmányát lerója,
Eldobván a koporsóra;
Nem is a gyász, a sötét mez,
Melyet amily könnyen felvesz,
Épen oly hamar leölt.

- Eldobnád-e majd szerelmem
Az utolsó marok földdel...?
Vagy virággal s téli zölddel
Bokrozod be nyugvó helyem?...
Oh Ilona! túl a síron
Hűségedet, monddsza, bírom -
Bírom-e osztatlanul?
S ha találkozunk egymással
Majdan a feltámadással:
Szűz szerelmed ép egésze
- Esküdjél - ha enyim lész-e?...

II.

Gábor az, ki nagy sötétül
Ilyet kérdez hitvesétül,
Asztalán habzó kehely...

(Az ötvenes évekből)

BOLOND ISTÓK

1850 - 1880

Első ének

(1850)

Bolond Istók bekukkan a világba s megkezdi vándorlását.

1

Kedvem van énekelni (ritka kedv
Egy idő óta!) s ami több, vigat,
Vagy víg-szomorkást, melyben játszi *nedv*
(Humor) nevetett s olykor szívre hat.
Ám lássa múzsám, hogyha belekezd
Bolond Istókként, és belészakad
A legderekán, vagy már kezdetin is,
Mielőtt alányomhatta volna: finis.

2

Szeretem én langy május-reggelen
A permet-essőt, mely gyéren aláhull,
Csillámfonalkint, a dörgéstelen,
Napszűrte felhők tiszta fátyolárul,
Midőn a tájnak élénk zöldje lenn,
A szőke fényü légből visszahárul
És sárgazölddé lesznek a sugárok,
Melyekben a kelő nap átszivárog.

3

Szeretem a hölgy szép szemét, midőn
Egyszerre könnyet hullat és mosolyg,
S a még le nem simult bánatredőn
Félénk örömnek kétes lángja bolyg.
Szeretem, hogyha - mint tavasz-mezőn
Árnyékot napfény - tréfa űz komolyt:
Ez a hullámos emberszív *nedélye*:
Halandó létünk cukrozott epéje.

4

Szeretem nézni (bár lábam ügyetlen)
Komoly-vig táncod, keleti fajom:
Mikor feljajdul rátermett kezekben
A hegedű s méláz a cimbalom;

És olykor a bú fátyola lelebben
S kiront a jókedv táncban és dalon:
Egy élet e tánc, melyben lélek a dal:
Kevés öröm, vegyítve sok bánattal.

5

Hanem dologra. Kit s mit akarék
Megénekelni csak? Tudj' a manó,
Hiszen nem is gondoltam arra még;
Pedig, könyörgök, azt előre jó
Megtudni mégis: ki az a *derék*,
S mi rajta megénekleni való,
Mielőtt az ember a jámbor papirra
Tiz vagy tizenkétszáz verset leirna.

6

Hogyan kezdém hát? lássuk ott elül.
„Kedvem... szomorkást... játszi nedv..." Igen;
Tovább! talán még hősem is kerül:
Ahá! Bolond Istók: *ez jó nekem!*
Istók, szerény név, s rája címerül
Az a *Bolond* szó illik képtelen:
Gyöngynév! s mi *terjedt* fogna lenni, ha
Viselné az egész *familia*!

7

Megvan. Tehát Bolond Istók. Legyen.
Bár hősi tette most nem jut eszembe,
S a monda sem fog rá semmit, egyen
Kivül: mikor *bekukkant Debrecenbe*,
De hát azért én lantom letegyem?
Nem én! neki gyürkőzöm jóhiszembe:
Nem ő az első, kinek érdemét a
Hisztórikus csinálja, vagy poéta.

8

Különben én igazságos leszek,
Más érdemét Istókra nem ruházom:
S ha mit netán az övéhez teszek,
Kárt amiatt másik bolond ne lásson.
Éljen, ki nagy bolond volt, mint ezek!
No már, az első versben kér'm alásson
Nem Istók, hanem Hűbelé Balázs
Érdeme volt a mindenbe kapás.

9

Evvel tartoztam a históriának.
Könnyült kebellel most jerünk odább:
Ki volt Istók? szüléi kik valának?
Ki nagy-, szép-, ős-, déd-apja s így tovább?
Bohó kérdés! otromba egy kívánat!
Hát tudom én minden feje-fokát?
Annyit tudok, hogy első e családfán,
Ki magát lóvá hagyta tenni: Ádám;

10

S hogy föl nem vette a családnevet,
Annak oka, mert nem volt még divatban,
Vagy szégyenelte kissé, meglehet,
Ádám apó; de az mindegy; miattam
Viselje bárki azt, amit szeret,
Az *igaz* név előbb-utóbb kipattan,
S minél több névvel és címmel takarják,
Annál hamarébb kiüti a szarvát.

11

Ezt sem azért mondám, hogy vele bántsak
Valakit - oh dehogy! távol legyen!
Ahhoz konyíték félvállról csupáncsak
(Mit nem vehetni tőlem rossz neven),
Hogy ünnepelt hősem nem áll magán csak,
Mint egy bitófa, a lét-ösvenyen,
Hanem vannak szerelmes rokoni -
S széles családja mindenütt honi.

12

Egyébaránt becsületére válik,
Hogy, amikép bölcsőben fölvevé,
Ő e nevet viselte mindhalálig,
Nyiltan, anélkül hogy szégyenlené:
De a többi rokonja, mind egy szálig,
Titkolja és még rá'dásul kevély...
Mondják, e földön nincs elégedés:
Ki zúgolódik hogy... esze kevés?

13

Azt még Bolond Istók se tette, mert
(Négy szem között) nem volt hozzá esze,
S ha olykor ő valamit feltekert,
Az nem az ész volt, csak helyettese,
Egy töksi homlok, mint a szénakert

Indái közt az *órjás csemege*,
Melyről aligha fogná phrenelóg
Jóslani, hogy belőle zseni lóg.

14

Nincs ostobább, mint a külső idombul
Belbecsre vonni következtetést;
Megengedjen dr. Gall, de bolondul
Keresi hajszálak közt az észt,
(A dinnye az csak, mely úgy jó, ha kondul,)
S nem mindig hősi termet ad vitézt:
Például, ott van a *kis törpe lengyel*,
Szegény! ő meglehetős majom-ember.

15

Ki éneklendi meg dicső csatáit?
S ki hallja meg a költő énekét?...
Azonban Istókhoz térnem *muszáj* itt,
Nem is kerítek ily nagy fenekét,
Pegazusom még most szépen leszállit,
De, ha tovább sarkantyuzom, le-vét:
Jobb lesz tehát gyalog sétálnom addig,
Hol *hősem* első nyikkanása hallik.

16

Füstös vityilló gunnyaszt egyedül
Puszta-középen, mint egy vén banya,
Ki gombolyagba töpörödten ül
S élére áll födetlen kóc haja;
Két asszu kar az oszlop kétfelül,
Melyekre lebókol a *csősz tanya*:
De mellyik tartja egymást: oszlopok
A kunyhót? vagy *viszont*? kétes dolog.

17

Midőn azt mondom: „tartja” annyi mint-
Ha mondanám: „tartotta, egykor, régen”:
Mert már biz annak híre-hamva sincs:
Nem úgy csinálták, hogy örökös légyen.
Palotát épit a dús, kéjekint,
Századok élte van szilárd kövében:
De ő csak egy szú, féreg, vagy penész,
Mely egydarabig őröl, váj, tenyész,

18

Avval kimúlik. Oh mért örökíted
A halandóság emlékezetét
Halandó ember? és mért nehezíted
Az elválást attól, mi nem tiéd?
Elhunyt apáid által létesített
Minden műemlék nemde nem sötét
Koporsó, mely körül az egykor éltek
S kimultak árnya leng; mint gyász kisértet?

19

Nem volna-é jobb, mint szokás halottal
Elásni a köntöst, melyet viselt, -
Megsemmisítni hajlékát legottan
S utána föl nem hagyni semmi jelt,
Hogy az uj nemzedék frissen, nyugodtan
Virulna helyén, mint tavaszra kelt
Természet, amelynek föl nem találnád,
Új életében, mult évi halálát?

20

Azonban ezt *én* fütyülöm, szegény
Poéta, vagy tán csak versifikátor,
Gondolva, hogy zarándok jövevény
Számára elég egy veszendő sátor,
Amely, ha bujdosója *tova mén*,
Leroskadván, legyen földdé magától:
Palotám persze nincs; ha volna, tán, tán
Máskép beszélnék. Hátha megpróbálnám!

21

Füstös vityilló áll tehát, vagy ül,
Vagy guggol, összetörped, zsugorog
Sik pusztaságban, mélán, egyedül;
Körötte dúlakodó viharok
Egymás hajába estek. Zúg, repül
A szél, - a vemhes felleg kavarog;
Borult az ég: a támadó veszély
Láttára elfödé szemét az éj.

22

Sötét van; ámbár a felhő szivén
Tűz-fájdalomként gyakran átnyilallik
Egy-egy villámlás - egy rövidke fény -
Mire a felleg kínmoraja hallik,
Stb. - De minek vesződöm én

Ezekkel? innen-onnan meghajnallik
S addig benézünk a csősz-kaliba
Méccsel világitott titkaiba.

23

Középen, t. i. a terem
Közepén; négykézláb egy bizonyos állvány
Áll, mint komoly bölcs, szenvedélytelen,
Nehézke méltósággal pauzálván;
Dagasztó lábnak híják sok helyen;
Öblös tekenőt emel görbe vállán,
Melyben, kovásztól szellemet ha nyér,
Feltámad a rozs, mint élő kenyér.

24

E lóca mellett, vagy épen alatta,
Fetrenge földön egy új csecsemő,
Pogányul ordítván az istenadta
Hogy szinte rászakadt a tekenő, -
Talán jövendő életét siratta?...
A rossz fedélen átcsurgó eső,
Mely, tóba gyülvén, majd felvette őt,
Szolgáltatá az első feredőt.

25

Nem messze tőle, eszméletlenül
Fekütt, a nyirkos szobaföldre végig-
Omolva egy nő; karja merevül
Egy tészta volt... mind a kettő könyékig;
És senki, senki sincs rajtok kivül
Jelen, hogy ápolást nyujthatna nékik;
Egy lélek sincs... csupán egy; ott a vackon
Halállal küzködő öreg vak asszony.

26

A csősz... no, a vén csősz, mint rendesen,
Távol serénykedik hivatalában,
Horkolva lelkiösméretesen
Valahol a vetések oldalában;
Se' a mennydörgő mennykő fénye, sem
A zápor, mely hull isten-igazában,
Nem képes, hogy kiforditott bundája
Álmaiból a hű embert kivájja.

27

Alszik tehát: álmában hortyogat,
Élvezve sok szép lelki látományt,
Markol temérdek csősz-garasokat,
Üveg pálinkát és pipa dohányt;
Hatalma roppant: akár a lovat
Behajtsa törvényes zálog gyanánt,
Akár elnézze, (holmi kis jutalmat
Beszámitván) a megtérdelt tilalmat.

28

De, bár alunnék ítélet napig,
Azt mégse álmodná meg, hogy mi történt
Ott, hol az „anyjok” és „a lyány” lakik;
Az ember ilyet sose képzel önként,
Nem is dukál az esketŏ papig
Gondolni rá. Hisz érti ő a törvényt:
Hogy volna máskép, télen úgy, mint nyáron,
Hites személy, kerűlő a határon!

29

Pedig való volt, szemmelláthatŏ,
Csak az öreg *vak* nem láthatta szemmel,
Hogy mit palástol gondosan Kató.
Szegény asszony! lefeküttt jóhiszemmel,
Azon siralmas, de önmegadó,
Szivnyugtató keresztyén érzelemmel,
Hogy, istenfélőnek nevelve lyányát,
Eleget élt elnyerni koronáját.

30

S már látta azt, az égi koronát,
Már bomladoztak földi köteléki,
Midőn egy éles hang: „kovát! kovát!”
Majd csakhogy a kezéből nem üté ki
Az égi kincset. Fölriada hát:
Füle zúg...? nem tudá, higyen-e néki:
Várt egy kicsinyég, majd irtóztató
Hangon üvölte: „Gyermekem! Kató!”

31

De a lyány, kit becsületes nevérül
Többször szólíta, egyszer sem felelt;
Erőlködék hát fölkelni helyérül
Az aggnő, ami nem menvén, fülelt:
„Kié az a gyermek?” kérdé, szivérül

Lehazudandó a mázsás terhet,
„Miért nem szól az *anyja*, vagy *te*, lányom?
Vagy itt hagytál beteg... halálos ágyon?”

32

Ismételé, de válasz nem jöve
A többször ujra kérdező szavakra:
Az ég villámra villámot löve,
Csak *az* felelt; isten tüzes haragja;
S nem messze immár lángoló köve
Miatt kigyulván egy nagy szénaboglya
Irtózatos robajjal porraégett...
Intés gyanánt a gazda bűne végett.

33

Igy, mikor én mindentől elhagyottan
(Tavaly nyáron[177] esett, nem költemény)
Kergette önnön lelkemtül futottam,
És láthatáromon nem volt remény -
S kétségb’esés örvényeig jutottan
Kezem égre emelni nem merém:
Egy - asztagomba feddőleg hajított -
Villám-üszök imádkozni tanított.

34

Ekkor (a mondott éjjel, nem tavaly)
Eszmélni látszék az elhalt leány,
Kebléből hosszu és nehéz sohaj
Erőlködött halványkék ajakán;
De a *színt* képzelem csak, mert olaj
Nem volt a mécsben, igy nem láthatám;
Gondolta a mécs, minek égne jobban,
Hol egy vak, egy kisded s egy félhalott van.

35

Két félhalott inkább: az, ki sohajta
S ki azt meghallá és *megismeré*;
Reszketve nyilt meg a koros nő ajka;
Testét halálos harmat kiveré;
Üres szemével - mintha volna rajta
Mit nézni - bámult a *sohaj* felé:
Azt várta tán, hogy több is jőjön... és
Valóban jött is egy süket nyögés.

---

[177] 1849 augusztus végén. A. J.

36

Az ifju nő, vagy inkább hajadon,
Vagy egyik sem... - no a mely'k jobban illik, -
Még folyvást ott hevert a pamlagon
(Az istenadta földön t. i.)
Szemei zárvák, keblébe szabadon
Nem jár a szellő; még ájulva mindig:
De mintha lelke így is érzené
A *szemrehányást*, nyugtalan belé.

37

Tulajdonkép nem is volt szemrehányás
Az, melybe mostan az aggnő kitört:
Átok-, halál-, és kárhozat-kivánás
Volt, mely egy szóban káromol s könyörg;
Midőn sebet a lélek önmagán ás -,
Kétségbeesésben talál gyönyört,
És, mint vészföcske a hullám-csatában,
Magasra, mélyre száll önviharában.

38

Oly állapot volt ez, mint aminőt
Jóbnak tanácsolt a házsártos asszony:
„Átkozd meg tenmagad" készlette őt
„És halj meg!..." Volt esze, hogy rá ne hajtson.
Nem is hajtott rá, - így szépen kinőtt
Fekélyiből; de öregünk a vackon,
Ki oly türelmes, mint Jób, nem vala,
Megátkozá magát és... meghala.

39

E percben a tiszteletes homályban,
Milyet haldokló mécs idéz elő,
Két tünemény jelent meg a szobában:
Ifjú az egyik, fürge, víg, merő
Hús, vér, egészség; büszke hév szavában,
Sajátja szépség, szellem, kedv, erő,
Arcán elégséges remény világolt
Átfényleni egy örökkévalóságot.

40

E volt az *Élet*. Szemközt vele, lomhán
Egy más alak is tántorgott elé,
Szúette karjait keresztbe fonván;
Bordája szürkén dűlyedt kifelé;
Köntöse nem volt, egy halotti ponyván

Kivűl, mely, ámbár sarkait veré,
Nem takará el a váz semmi tagját,
Kitünteté minden bötykét s darabját.

41

Röviden, egy górlábu, hórihorgas
Csontváz jelent meg: ollyan, amivé
Leszünk mindnyájan, hogyha majd lesorvad
Rólunk az, ami éltünket tevé, -
És nem marad más: kaponya, meg ordas
Csontok, melyekről a hust leszedé
Ugyanaz a *lég*, mely éltette hajdan,
(Azért *hizlalta*, hogy *levágja* majdan.)

42

Csontváz! halálfej! Írtózom. De mért
Iszonyodik az ember önmagától?
Ez a fő, mely ma képzel, gondol, ért,
E mellkosár (mely néha fáj, galádul!)
E kéz, mely mostan is cérnára mért
Sorokat irkál, rímbe szedve hátul:
Mindez halálfej, csontváz, - nemde nem?
Egy év különbség, vagy tán annyi sem.

43

Hidegen állt meg a váz. Gúnymosolyra
Vonultak volna ajkai talán,
De ajka *nem volt*, amit félrevonna,
Rég elfogyott az, férgek asztalán:
Sötét gödörré sűlyedt szeme, orra;
A rózsakárpit arcának falán
Megszünt virulni, csupán a fakó
Rom, puszta csont, maradván látható.

44

Az ifju visszarettent: „Hah? megint te?
Mindig te!” és elforditá szemét,
De a másik zörgő kezével inte
S maradni kényszeríté ellenét:
„Számolsz!” dörögte, és mohón tekinte
Egy lapra: „hm! hogyisne töltenéd
Be a világot proletár sereggel;
Egy, kettő, három: ez több egy gyerekkel.”

45

Igy szóla, és háromból kitörölt
Egyet, - no, ez nem sok, mindet akarta,
De a fiú hatalmasan pörölt
És a lapot keményen fogta marka:
„Enyéim ők, ha mondom! meg ne öld -”
A dúlakodás jó sokáig tarta,
Nem egyhamar lőn, míg a fiatal
Részére dőlt el a párviadal.

46

„Legyen” mond a Halál: „mért küzdjem én?”
A kénytelenségből erényt csinálván;
„A győzelem előbb-utóbb enyém:
Szolgám az inség; annyiféle járvány,
Kórság, nehéz bú, gond, vak esemény;
S mi oly szépen terjed a föld határán,
A *bűn*; továbbá hadvész, cholera;
Doktor, adó, rossz vers, etc.”

47

Ezt mondva eltünt egyik egyfelé,
A másik másfelé, mint egy olyan pár
Hitves, ki a válópert megnyeré; -
Ideje is volt, mert az ablakon már
Hajnal pirosló fénye tört elé,
A rózsahajnalé, mit annyi kontár
Mázol le, úgyis, íróasztalán,
Hogy szégyenében oly piros talán.

48

A „rózsaujju hajnal” mint Homér,
A költők apja, szokta mondani,
Mig egyszerűen olaj és babér
Koszorut viseltek a dal fiai,
S nem éltek-haltak ugy minden *gyomér’*
- Csakhogy virítson - mint a mostani
Költönc had, amely (egy-kettőt kivéve)
Minden badarságot feltűz fejére:

49

Piros galandot, zsályát, tulipánt,
Százszorszépet (de mely egyszer se’ szép),
Üveg kalárist, rézgombot, csalánt,
Mit egy bolond, vagy csóka, összeszéd,
Idegen tollakat, szemétre hányt

Sok színü rongyot és több ily *izét*:
Melyek fölé még csörgősapka jő
Hirdetni fennyen, hogy „poéta Ő.”

50

Ezenben a csősz őkigyelme, fogta,
Fölébredt és fölebb tápászkodott,
Száját, ameddig nyult, széjjelnyitotta,
Leásitozván egy hang-nyolcadot;
Majd ökleit szeme gödrébe dobta
S midőn kivette, látván a napot -
(Mely épen akkor kezde fél fejével
A sik lapályon nézdelődni széjjel

51

Mint egy kis gyermek a nagy asztalon,
Ki lábujjhegyre áll, hogy azt elérje) -
Torony-irányt vőn, át az ugaron,
Az ő szerény hajlékának feléje;
Sem a légillat az éroldalon,
Sem a pacsirták fönnkelő zenéje
Nem bájolák őt, - csak az a pohár
Gugyi, mely (mint képzelte) rája vár.

52

De, mintha teljes földi életében,
- Le nem számítva bakkancsos korát -
Sohasem forgatá vala kezében,
Oh gugyi! a te szalmás csutorád, -
Ugy elfeledte azt rémületében
Midőn elérte önnön pitvarát,
Hol egy régóta nem hallott *zene*
Ily szóra fakasztá: „mi a f...?”

53

Azzal belépett és odatapasztá
Szemét, hová a fül vezette azt,
Megállt, könyökét botjára nyugasztá
S bámulta hol az orditó kamaszt,
Hol ennek anyját. Ajka nem szalasztá
- Szitok képében sem - ki a panaszt:
De, két marokra fogván a botot,
Ütés végett neki húzalkodott.

54

Három nagy gondolat villant keresztül
Fején egyszerre, vagy egymás után:
Első: agyon zuhintni gyermekestül
Leányát; - másik, hogy *kétágu* fán
Szellőzni mégse jó - mert hátha meghűl
„Az ember, ugy köntös nélkül, csupán; -
Harmadszor azt is elgondolta bölcsen,
Hogy a pokolban fűtnek ám erősen.

55

E két utóbbi gondolat legyőzte
Az elsőt, - így történt, hogy a botot
Alábocsátván (mint igazi csősze
Indulatának) rátámaszkodott.
Agyába' mit, mit nem, sokáig főze:
Végtére szörnyümód felkacagott, -
Hogy majd kiorditá a nyelve csapját
A gyermek, mig túlríhatá nagyapját,

56

Ki most kacagva ment az ágy felé
Hol jó hitestársát alunni vélte:
„Anyjok! hej anyjok!" (s fuldokolt belé,
Mig e néhány szócskát végig beszélte)
„Anyjok! na nézd e rossz lyányt mi lelé...
Hogy'a nyilába tudsz alunni *délbe*?
Nem lát'd - de hisz' hogy látnád - a napot?
Hanem füled van egy pár: hallhatod

57

„Ezt a kerékcsikorgást, hahaha!
Kelj, Sára, kelj! hogy' van alunni lelked?
Örülhetsz, már ki van az *orgona*,
Ennekutána hárman *énekeltek*.
Hé... hé! tán csak nem állt el a szava?
Elég tennap úgy elébb s tovább szédelgett..."
Megrázta vállon, megfogá kezét:
S torkán akadt a szusz, meg a beszéd.

58

Mert amidőn Sárát megrázta vállba,
Mind a két vége megmozdult belé,
Mintha darab kővé lett volna válva:
S midőn fagyos kezét is meglelé
És észrevette, hogy leesve álla,

Csakugy tekinte jobb és balfelé,
Mintha valakit várna hirtelen,
Vagy kérdené: „kim lesz, már Istenem?”

59

De szót se szóla, csak gyorsan kifordult
A házból és elbútt a ház mögé;
Ottan szemének forrása kicsordult
S két tenyerével arcát elfödé,
Paraszt keblében iszonyú vihar dult
S nem hallgatóság kedviért nyögé
Fájdalmait... hisz, ameddig belát,
Alig vehetni föl egy-két tanyát.

60

És ráborulván a kunyhóereszre,
Mint egy koporsó födelére, ott
Keservének zúgóját megeresztve
Sokáig és keményen zokogott.
Nem, mintha tán oly rendkivül szerette
Volna leányát s a szegény vakot:
De megszoká *ezt* és *amaz* után vőt
Reméle, aki majd eltartaná őt.

61

Magát siratta. Önzés. No de hol van
Igazi bánat, amely nem önös?
Ki *nem veszíte* semmit a halottban,
Képmutatólag sír, vagy közönyös;
Minveszteségünk az, bármely alakban,
Mi a búnak mélységet kölcsönöz:
Kemény igazság! - Hát mért kegyeli
Az ember a bút...? Mert oly *emberi*!

62

Déltájban a pusztát nyakába vette,
Bekóborolt nyolc vagy kilenc tanyát;
Idő telt abba, míg elősze’hette
Segédül azt a két-három banyát,
Kikkel a tekenő helyére tette
A holtat; - a földön fekvő anyát
Ellenben ágyra vonták, a halott
Helyére... hisz mégis puhább van ott!

63

Dologidő volt: ember a világért
Sem vala - sírt hogy ásson - kapható:
Megásta hát ő, - minekutána rá-kért
(Pálinka szónál) egy nyujtóztató
Banyát, hogy fusson éneklő diákért,
Avval, deszkája nem levén, a tó
Gyékényiből (mint bölcsőt egykor a
Mózes szüléi) koporsót fona.

64

Másnapra kelve, úgy délforma reggel,
A közelebb látszó torony felől
Feltünt a mester, vagy két szál gyerekkel,
Hatalmasan pipázgatván elől.
Most, egy lepedőfajta lebenyeggel
Takarva, kihozták onnanbelől
És ház elébe tették a koporsót; -
Kapott ez alkalmon Pityeri Erzsók.

65

Nem volt Erzsók asszonyhoz fogható
Rágalmazója teljes életében
A boldogultnak: most a sirató
Nem más, se' több, mint Erzsók néni épen.
Reáborula hát s szivreható
Verset rögtönze pythia-dühében:
Legajdolá éltét, mind egy betűig,
Belehordva mindent, istentől... csepűig.

66

És még talán most is gajdolna, ha
Mest'ram ki épen odaérkezett,
Nagy mérgesen rá nem kiáltana:
„Ne bőgjön ott, mint valamely veszett..."
De a hasonlat nem t'om mi vala
Minthogy további *simile* helyett
Félvállra csapta száját és rikolta,
Mint valamennyi mester, Kálvin óta.

67

A két tanitvány, duzzadó nyak-innal
Erőlködé a felső nyolcadot,
És mintha fojtogatták vón' *patinggal*,
Fejökbül a szem úgy kidagadott;
Tán az akasztás sem jár annyi kínnal...

De most mind a kettő felkacagott,
Mert *az*, ki hősem lesz (ha könyvem elsül)
Közéjök orditott *impertinensül*.

68

A mester összehúzta homlokát,
Kacsinta szemmel, majd öklével inte:
De a két gyermek (noha szándokát
Érté) nevetett, a rogyásig szinte;
Amaz tehát a pálca vastagát
Fordítva, jól nyakuk közé legyinte;
Mire a kettő kétfelé szaladt:
Mest'ram az ének közepén maradt.

69

Mit vala tenni? elkáromkodá
Magát, hogy a botrányt jóvá tegye;
Aztán a pálcát hón' alá fogá
S azt nézte, merre a torony hegye.
„Isten nevében, ingyen", mormogá,
„Elég volt ennyi, sőt ezt is vegye
Köszönettel az úr-adta holt szegénye:
Ne pompázzon, ha üres az erszénye."

70

Könnyes szemekkel fogta most ölön
A férj halottját s egy gödörbe tette, -
Hol földi-bodza, vad paréj, üröm,
Varjútövis, bojtorján nő felette;
Emléke nincs fel, sem fán, sem kövön,
Dombját az első zápor eltemette:
De, födné bár a gúlák sziklahalma,
Volna-e akkor csendesebb nyugalma?!

71

Hosszas valék, de Byront követém:
„My way is, to begin the with beginning" -
Azaz hogy *kezdem a legkezdetén*;
(Ő mondja ezt, pedig különb *legin'* mint
A többi dúdoló e sár-tekén;
Vagy ha nem is, különb bizonnyal mint *mink*.)
Méltán! hisz' a kis búszerző elég
Sokat tön már, noha picinyke még.

72

Nagyanyját holtra bosszantá: ez egy;
Nagyapját majd bitóra vitte: másik;
Nem várta, 3-adszor, míg végbe megy -
Megháborítá régi szent szokásit
A temetésnek. - Igy hát csak eredj
Zoile! vidd el szemhunyorgatásid:
Mert amit írtam - hisz' nyilván kitűnik,
Hogy amit írtam, kell, mind egy betűig.

73

S még egy okom volt, hogy a földi lét
Küszöbén - halandó pályánk indóháza
Körül - ragadjam meg hősöm fülét:
Nehogy az olvasó nagy-fel csigázza
Kiváncsiságát, s *főrangú* szülét
Várjon, ha egykor a titok külmáza
Lepattan. - Oh ne, nyájas olvasó!
Nem drágakő biz e, csak békasó.

74

A temetésnek vége lőn. Eloszlott
A nép (mindössze vagy három darab);
Mily állapot, midőn az így kifosztott
Szivvel az ember *egyedül* marad!
Éreztem én, haj! mert nekem is osztott
A végzet ilyen üröm-poharat,
Midőn sirjától a legjobb anyának
Küszöbére léptem az *üres* tanyának.

75

Ketten valánk ott.... *számra* legalább;
Leszerelt hárfán a két szélső ideg;
Egy alpha, egy ómega a család
Tépett könyvébül: ifju és öreg:
Én, ősz apámmal. Nem magam tehát:
De hol van oly magány, oly bús, rideg,
Mint mikor *ő* ott ült, az élet árnyán,
S én virraszték *szemének* éjszakáján!

76

Szemének éje, lelkének borúja
Nem gyötri többé. Még *ezt* a napot
- Előbb mint a halált - *meglátta* ujra...
Szerencsésb mint Izsák, megáldhatott.
Majd életét lenyomta önnön súlya,

Az évhalmaz tömegbe roskadott,
Mint ama bálvány, mely érc és ragyog
Felül - csupán alapja rossz anyag.

77

A csősz sokáig egy zugolyban űle,
Anélkül hogy fel is pillantana;
Míg, felüdítő álomba merülve,
Nyugodtak immár csecsemő, anya.
Majd közelébb, az ágy mellé, kerűle,
Majd mintha olykor felsohajtana
És könny rezegne odvas szemein:
„Pihenjetek, *édes jó lelkeim*!”

78

Egyszerre csak valami gondolat
Ötlék eszébe, ollyan, amitől
Az ember, minden hosszas fontolat
Nélkül, felugrik és danol, fütyöl.
Ő nem danolt, fütyölt; de ment, szaladt;
Feljárta a határt mindenfelöl:
De sem vetés közt, sem az ugaron,
Melyet behajtson, nem volt egy barom.

79

„Pedig nekem most” végre fölkiálta,
„Pedig nekem *pénz* kell, igen nagyon!
Szegények, *ők* ne lássanak hiányt: ah,
Kim lesz nekem, ha őket elhagyom!”
Várt, leskelődött, mint egy pók; hiába!
Nincs ami hálójába akadjon;
Elúnta egyszer, - cselhez nyúlt: saját
Legelőjéről behajta egy gulyát.

80

Értsd: a gulyáé volt a legelő,
Nem a csőszé, nem is botja körében. -
Esküdve rontott a gulyás elő,
Hogy őtet uccse, most szunyadt el épen,
Azóta egy fél harapást tevő
Kárt is sokallna a tilos füvében:
Hiába! csőszünk „hittel doceálta”,
Hogy a gulyát kártételen találta.

81

Így pénzre kapván, mindenek előtt
Jóféle törköly-pálinkát veszen,
Attól nyer, úgymond, a beteg erőt,
Egy korsóval fejéhez is teszen.
Majd arra gondol, a keresztelőt
Hogyan lakná el ünnepélyesen;
De szűk levén saját tapasztalása,
Pityeri Erzsókot hivá tanácsra.

82

Legott ajánlást tőn Erzsébet asszony:
Majd ő besétál a paphoz gyalog,
Ugyis van egy kis dolga a piarcon,
Egy füsttel végbemegy mindkét dolog;
A csősz pedig komákat hívogasson,
A komaság majd sütni-főzni fog:
Kinek lepénye lesz, kinek kalácsa,
Lesz csőröge, tésztasulyom, pogácsa.

83

A csősz helyeslé a lepényt, kalácsot,
Bélest, pogácsát, sulymot, csőrögét;
Szintúgy nyelé a jóizű tanácsot;
De nem felejtve szalmás üvegét,
Komám-asszonnyal addig áldomásolt
Belőle, mig elérték fenekét:
Akkor találós ésszel Erzsi néne
Egyet lök a dolgon:” Na! menni kéne.”

84

Mondván, ölébe vette a *fiút*
És elporoszkált a vert ösvenyen;
Papucs-sarkától a mezei út
Mértékre tapsol, amerre megyen;
Miből a lesz, hogy a városba jut,
Városba érve, papnál megjelen:
Elmondja mit hoz, - egyszersmind a karján
Nyugvó fiúcska búbját feltakarván.

85

A pap viszont elsöpré a nehány
Garast, könyörge, s azt kérdé: *kinek?*
De Erzsók nem felelt, - nehéz talány
Volt e kérdés a jámbor néninek.
„No, mondja hát, ki lesz? fiú? leány?...”

„Úgy úgy galambom” súgdos az öreg,
„Kereszteljük - ne holmi cifra névre:
Katónak, az édes anyja nevére.”

86

Vőn hát a gyermek Katalin nevet.
Erzsébet asszony távozék nyugottan,
Egy-két gyüszűnyi... mit, mit nem? - bevett
S hazafelé botorkázék legottan;
Mit bánja ő, ha fű-fa ránevet!
Papucsa elmaradt hite-hagyottan,
De, *többi részben*, Erzsók néni már
Ott megy, hol az út X betűt csinál.

87

Azaz hogy *menne ő*, haladna, látszik,
Hiszen mindég elüljár a feje,
Igen ám! szegény feje sietne váltig,
De a két láb nem érkezik vele,
Ez, - mint a rossz ló, mely jászolra vágyik
S ha egy kaput sejt, mindjárt térne le, -
Minden lépten-nyomon fekünni készül...
Míg, lám, a főt is elrántá vitézül!

88

Lőn pedig egy alföldi púpos gáton,
Hogy Erzsók asszony négyfelé terült
S feledve mindent, mindent a világon,
Fenéktelen álomba szenderült;
Ő maga ugyan ott maradt, a háton,
Ellenben a kisded lehengerült
A mély árokba, melynek tekenője
Puha pázsittal volt körül benőve.

89

Ott egy vad tüske (az, melynek faját
Török sertések hozták Debrecenbe)
Szelid árnyékkal védve fogta át,
Nem is nyikkant szegény a hűs verembe’;
Most kém-szemektől nem bosszantva járt
Az idő, és merült a végtelenbe
Mind akkorig, míg Erzsók néni végre
Föleszmélt e viszályos földi létre.

90

Midőn felvirradt álma éjjelébül
S kinyitogatta szeme ablakit,
Első tapasztalása lőn, hogy szédül
S fáj a feje, nagyon fáj. *Második*:
Hogy nem kel ő most dunnája pihéből;
Aztán: hogy ő nem is ottan lakik;
Aztán: hogy ő tán az idén se' járt ott:
„Hm, hm! a sok kicsi ujfenn megártott!"

91

Körültekinte és örömmel látta
Hogy, ameddig belát, senkit se' lát;
Most, gondolá, nincs semmi dolga hátra,
Mint hazamenni; ballagott tehát;
Az a *kis ostoba* meg' nem kiálta
Utána, - nem jelengeté magát
Sem egy csuklással, sem valami prüsszel:
Hiszen csak adna jelt egy árva pisszel!

92

De nem! hanem midőn már látható
Sem vala Erzsók néni a határon,
Akkor kezdé el a rívást Kató;
Szerencse mégis, hogy jött végre három
Szekér cigány... ország-világ futó
Nép, - sátorok lakója télen, nyáron:
Ezek az árva sírót meglelék
S a barna rajkók közzé göngyölék.

93

Avval gyüh! délfelől éjszakra, mert ők
Keresztuton jövének *nótabéne*;
Majdan elértek egy kis füzfaerdőt,
Hová az út lélekzet-venni méne,
Ott eltünének a ravasz tekergők:
Mialatt a másik úton Erzsi néne
(Csupán fejére lévén panasza)
Csendes kedéllyel ballagott haza.

94

Azonban a csősz, meg némely komák,
Nehezen várták a keresztanyót;
Nem kezdheték el a nagy lakomát
Míg a mulatság hőse oda volt;
Figyeltek ajtón és ablakon át,

De nem láttak semmi látnivalót;
A csősz felállott egy vigyázó-fára
Hogy messze lásson a sík láthatárra.

95

Egyszerre, kit lát? a jó öreget
Mellékirányba mendegélni távol.
Kurjant felé, kalappal integet;
Nevén kiáltja gégeszakadtából;
De az szónak sem áll, mint egy siket,
Arra se' néz hanem, ugyancsak lábol:
Hazafelé tart, oda, hol tanyás
Az öreg „apjok", Venyige Tamás.

96

Egy ízben észrevette hogy köszönget
Feléje a csősz és kalappal int,
„Ej!" monda, - „hát isten megáldja kendet"
S tovább inalt Erzsók asszony megint.
Ennek láttára nagyokat köhentett
A csősz; de mit vala tennie, mint
Szaladni nyomban Erzsók néniékhez
S megtudni, hogy ment a menőke véghez.

97

Volt ugyan Erzsók asszonynak elég
Széles, hosszú, mély emlékezete:
Hét vármegyében nincs olyan cseléd
Kinek ne tudná minden élete-
Sorját, - szép-anyja és apja nevét,
Ki volt rokonja, honnan erede:
Hanem, mi történt reggel óta véle?
Ez egyre semmi módon nem eszméle.

98

Lön hát igen nagy lótás meg futás
Nyomába jőni a szegény fiúnak:
Hová tünt a szerencsétlen dudás?
Ki lopta volna el tehernek, búnak?
Denique addig lett minden tudás,
Hogy mostan ebből még semmit se' tudnak;
De majd idővel kilelik a sorját,
Kurrenst bocsátnak róla, kidobolják.

99

Mit volt csinálni? gondolom, megették
A sok pogácsát, sulymot, csőrögét;
Azonban a cigányok messzevitték
A csőszi kunyhó árva gyermekét;
Ha kérded, olvasó, mivégre tették
Ezt a cigányok? olvasd e regét:
Légy béketűrő, majd kisül alább,
Mi hasznot hajta nékik e nyaláb.

100

Kilenc mérföldig meg se' állapodtak,
Hanemha étetés végett talán:
Lehet, hogy kissé hir ne'kül rakodtak
Valaki házában, vagy udvarán.
Most, bátorságba tett bőrrel, kifogtak,
Sátort verének egy domb oldalán,
Honnan az út egy kis faluba jára,
És szép kilátás nyílt a sík Tiszára.

101

A nap hanyatló-félben vala már,
Az égen semmi felhő, semmi rojt,
Csupán ott hamvasabb a láthatár,
Hol a menny széle a földhöz hajolt;
Néhol sötétes lombokat csinál -
Mely a redőtlen éggel összefolyt -
Egy lomha füst, gyér kunyhók vándora,
Vagy messzi útak fellengő pora.

102

Különben a lég csöndes, néptelen;
Kék távolában itt-ott függ vala
Egy barna szárnyas a híg étheren,
Mint pár-szemöldök írott vonala.
A puszta sík volt, mint a kék elem
Melynek ködében széle elhala;
Alig jegyezte néhol egy csekély domb,
Mely mult csatákról sejtelmes regét mond.

103

Mint némi földbe szúrt vékony cövek
Tünt fel nehány torony a láthatáron,
De oly kicsiny, hogy a pásztor gyerek
Meglátja, végignézve szalmaszáron.
Majd egy sovár kút, melyből a meleg

Minden vizét kiszürcsölgetve nyáron,
Hosszú nyakát szomjan emelte égbe
Féllábon álló, ostoratlan géme.

104

Nyugotra lenge-sásas zöld lapály
Terült a lassan mélyedő Tiszáig,
Hol szőke csorda látszott, az apály,
Vizében állva térdig, vagy bokáig.
Innent ezüst-szin, túl-részen homály
Borítá a víz tükrét fele-tájig, -
Túlparton egy halász űl, andalog:
Fejérlik a hal, melyet néha fog.

105

Folyam mentében itt-amott egyes
Vén fűz sötétlő körrajza veté
A sík lapályra hosszu és hegyes
Árnyát, minő torony-épűleté.
Így a világost az árnyék vegyes
Rónája váltogatva követé;
Kék, hol nem éri nap, hol éri sárgul
A gyep, s homályos fényt kap, a sugártul.

106

Majd a nap is leáldozék. Haránt
Fektette a fodor habú Tiszára,
Mint búcsu-jobbot, rezgő súgarát
És mintha még egy kis ideig várna,
Szélesen, hosszan, aranyhíd gyanánt
Ingadozék ott lángszinű sugára:
Aztán vakító ragyogással ége
A falu szélső ablakán, és - vége!

107

Legott sürűdni kezde a homály,
Terjedve lassan, ámde biztosan,
(Mint a vakság, midőn a tudomány
A hatalomnak ellenére van; -)
Majd egy betyár tűnt el szilaj lován
Majd varju rebbent föl csoportosan, -
Majd, földre hullott gyér csillagokúl,
Csikós-gulyásnak esti lángja gyúl.

108

Most, mint amely hártyával van bevonva
Otromba lámpás, a cselédedé, -
Átalvilágolt a nem sűrü ponyva,
Mely a cigányok sátorát fedé;
Körűl póznákkal volt feszesre nyomva,
Felűl azonban látni engedé
A tűz vereslő füst anyját, megint
A sok sziporkát, játszó gyermekit.

109

Ott hemzsegének üst-szin arcaikkal
Leirhatatlan ékes rendben ők;
Tüznél kopólé sustorgott fazekkal
És szolgafán bográcsok, serpenyők;
Egy része űl, hasal, pipázva guggol,
Ifjú, öreg, nagy, apró, férfi, nők;
Más része jő, megy, szed, vesz, rakodik.
Táncol, fütyöl, visít, marakodik.

110

Egy ócska nyergen űl a tisztes vajda,
Kitünő zugban, egymaga, külön;
Panyókán fityegő kék mente rajta,
Ezüst gombokkal sárgaréz fülön;
Sürű bajusztól fedve hallgat ajka,
Kivéve ha egyet kahint: „ühön!”
Hallgat pedig, mivel most agyarán
Bagó van, hogy kimondjuk magyarán.

111

De egyszer aztán felnyitá foga
Sövényét (mint Homérosz mondaná),
És a kemény hang, melyet mormoga,
Rendítve bújt a földbe, föld alá:
„Hol a *rajkó*, te Éva, Rebeka?
Megint egyiknek sincsen gondja rá?
Hol a pokolba felednétek így el!...
Mindgyárt szoptassa meg egy, aki tölgyel!”

112

Mondá. Legottan a vajsszívü Rébék
Letette földre önnön kisdedét;
Kasfarba’ hosszasan keresgelődék,
Sok lom levén ott, és öreg setét;
Meglelte aztán vékonyabbik végét

S kirántja onnan *hősünk* termetét;
Hogy tágul a hely: annak rosta, csizma
Örült, meg ócska hám, ködmen, tarisznya.

113

Mint a szemétdomb nyirkos tetején
Fehérlő gomba, avvagy pöfeteg:
Ugy csünge Rébék májszin kebelén
Fejér képével a magyar gyerek,
Dőzsölve annak mézédes tején
S nem győzve abból szívni eleget, -
Midőn egy haska férfiú belépe
S a vajda e szókkal fordult elébe.

114

„No István gazda, itt volnánk megén.” -
„Látom” felelt az. „Hát?...” „*Három*, de jó!
Kend tudja, hogy mi nem járunk gebén.
De milyen három harapó-fogó!
Ritkítja párját, egy sincs közte vén.”
„Nincs! csak kehes, mint multkor a fakó...”
„Az, Istók bácsi? az?!... én a nyakát -
No de hadd dicsérje meg maga magát!”

115

„Hol vetted azt a rajkót, hé menyecske?”
Kérdé a gazda, mellék néven *or*.
„Kaptam!” vigyorga rá a füsti-fecske -
„Kendnek ilyen sincs, úgy-e vén lator!”
„- Ha mégis oly cirmosra volna festve...
Azt loptad, úgy-e, valld meg, valahol?”
- „Loptam! - ki ördög lopna ily kamazt?
Loptam! hogyisne! hisz csak nem malac!”

116

„Sokan vagyunk itt” súgá Faraó
Fiának István - „majd *otthon* leszek:”
S ez, mintha mondaná szavára: *jó*!
Értő kacsintást vága rá keszeg.
Avval kifordult a látogató;
De a moréknak is volt ám eszek:
Könyéken rugta Rébéket a vajda:
„Most meleg a vas, most kell ütni, rajta!”

117

Mint a kuvasz (vagy rím okáért: *fecske*)
Elkapja gyors röptében a legyet:
Hamar felfogta e szót a menyecske;
(Gaz nép erénye, érteni egyet) -
És, felugorva mint... no persze: *szöcske*,
Ment, - hogy hová? azt meglátja kegyed,
Meg fogja látni, nyájas olvasó!
Csak légyen őt velem követni jó.

118

Ment, meg se' állott; mígnem a falu
Szélső, kerített udvarához ére,
Hol nád tetőjü és fehér falu
Házacska élelmes gazdát dicsére;
A gyöp felé nyilt ajtó és kapu,
Talán hogy a szabad lég jobban érje (?)
S ne kelljen rágni oly sok utcaport
Mit nékem a szél ablakomba hord.[178]

119

Nincs nyájasabb, mint néha, őszi este,
Midőn sötét van és a táj rideg
S dérharmat immár a mezőt meg-este,
Nyilt konyha lángját pillanthatni meg.
Ezt látta most a gyöngyfogú menyecske,
De ő nem vette ily költőileg,
Hanem belépett, - egy marok talizmán
A hű kutyákat lekenyérhajazván.

120

Kit Sára asszony, a pozsgás, kerek,
Gödörkés állu házi korona
Látván, csudálta mily szép a gyerek,
Ölébe vette, rá csókot nyoma:
Szegényke! mily vidáman szendereg:
Be kár, hogy nem az ő tulajdona! -
Sohajta ekkor, - minthogy NB.
Gyermektelen volt a jó szívü néne.

[178] Tolvajok, orgazdák falu-szélén szeretnek lakni, hogy a lopottan könnyebben túladhassanak. A.J.

121

Ha István gazda így nevezte Sárát
„Anyjok” s ez „apjok” mondta rá viszont,
Nem egyszer vette meg e szónak árát
A felhő, mit ez arcaikra vont.
Kiért hagyták el a *törvény határát*?
Kinek számára gyűjtik a vagyont?
Tán a lopástól is elmenne kedve
Istvánnak, ha nem volna - rászületve.

122

Hány szép fehér pénz, hány kövér falat
Jutott varázsló asszonyok kezére
A meddőségi harminc év alatt,
Mely, mint üres felhő, folyvást *igére*!
S midőn nem ígért, egy más gondolat:
„*Fogadni* a hiába várt’ helyére” -
Az szinte nem ment: nem kerűlt a tájon,
Ki gyermekéből tolvajt graduáljon.

123

Sok szóbeszéddel így az alku meglett,
Egyfüstön a ló- és gyermek-csere;
Megnépesült az ól s a kályhaszeglet.
Még akkor éjjel István nevire
Lön bélyegezve, mit a két öreg vett:
Hősünk, Kató, *Istók* nevet nyere.
Hogy kapta mellé aztán a *Bolond*-ot,
Ez, amit én másszor talán elmondok.

124

Talán, talán. Ha jó sors engedi.
Fogadni bizonyost én nem merek.
Bányász a költő: hányszor kergeti
Mély föld alatt vakon a vak eret!
Bizvást elindul, hévvel követi:
Az egyszer elvész, meddő szirt mered
Eléje: s ő áll e szirtnél merőbben,
Sápadva színben, fogyva kedv- s erőben!

Második ének

(1873)

Melyben ama híres „bekukkanás” voltaképen előadatik

1

Tengersok éve immár, hogy Bolond
Istók felől kezdettem éneket;
Akkor nem a leghűbb anyai gond
Alatt hagyám az árva gyermeket;
S azóta, mint Aldighieri mond,
„Mély hallgatásban torkom elrekedt”;
Illő tehát kissé megráspolyoznom,
Vagy híg tojással ismét rendbe hoznom.

2

Oh Múzsa! kit minden poéta *per te*
Szólít, midőn szülési kínja nagy;
Midőn a szeplő homlokát kiverte
És új Minervától feszűl az agy -
Méltóztassál hozzám leszállni, mert te
A versek jóltevő bábája vagy:
Törvényes a sarj, vagy törvénytelen,
Az végre mindegy, csak te légy jelen.

3

No s a cigányok... Au! isten-csapása!
Hogy velök annyi mindig a bajom!
Nem volt talán elég a forró kása,
Midőn keresztül buktam e fajon?
Midőn megrontott *Ida* nagy romlása?...
Bár ehhez is fér még egy-két *vajon*.
Elolvasták-e, vagy föl sem szelék? -
Korcs volt, üres volt, aljas volt: elég.

4

Ki gondolt arra, hogy van benne *eszme*,
Cigányfölötti érzés valami,
De, *Pucheim* kardja szívemnek szegezve.
Félig se mertem azt kimondani!
A *szalmapörnye* sem volt tőlünk messze,
Miről magyar fül nem tud hallani,
S melytől sötéten jártunk akkoron,
Barnítva színünk’ s szívünk’ nagy korom

5

Dicső, nemes faj, mely vérzett Idánál!
(Ott volt a végcsapás, *Világoson*)
Halálra mennék érted, ha kivánnál;
Engem esz a lúg, ha fejed mosom;
Rothadjon a nyelv, mely téged profánál,
Édes enyím szentem, magasztosom!
Azért kivánnám még, hogy el ne haljak,
Hogy rólad méltán zönghessen ez ajjak.

6

Oh láttam én (hisz ott is voltam egyszer:
Tenni kevés - de halni volt esély)
Győzelmeid napját; s a szörnyű perccel
Én is alólbukám, midőn esél.
Bámulta *egy világ* amit cselekszel,
Minőt rege is csak ritkán mesél:
De vállvonítva kullogott tovább
Hogy sebeidben tipra büszke láb.

7

És engem akkor oly érzés fogott el...
A szőlős gazda is, az egyszeri,
Magánkivűl s őrjöngve kacagott fel,
Látván, hogy szőlejét a jég veri,
Dorongot ő is hirtelen kapott fel,
Paskolni kezdé, hullván könnyei:
„No hát, no!" így kiált; „én uram isten!
Csak rajta! hadd lám: mire megyünk *ketten*!"

8

Igy én, a szent romon, emelve vádat
Magamra, a világra, ellened:
Torzulva érzém sok nemes hibádat,
S kezdék *nevetni*, a sírás helyett;
Rongy mezbe burkolám dicső orcádat,
Hogy rá ne ismerj, és zokon ne vedd:
S oly küzdelemre, mely világcsoda,
Kétségb'esett kacaj lőn Nagy-Ida.

9

Rajongva tűnt elém a sátrak népe:
A vajda Csóri, a nagy *álmodó*,
Ki maga alszik egy nemzet nevébe'
Álmában újabb, szebb hont alkotó;
S hogyan koppasztja, mely még nincs kezébe',

Madarát a többi por-puffogtató;
Mind csupa bátor, nyílt őszinteség:
De a bús tréfa mégis megesék!

10

Dicsőséget szomjaznak minden áron,
De, ha nem kell vér, olcsón is veszik;
Ritka dolog, hogy egyetértsen *három*;
A holnapot *ma* bízvást megeszik,
Stb. - - hisz megírtam akkor-nyáron.
Ne irtalak vón' kis könyvem pedig!
Rossz vagy, silány vagy; másként nem hevernél
Száz-számra most is *Julius Müller*nél.[179]

11

Nos s a cigányok... Ejnye! - Várjanak!
Nagy számadással tartozunk elébb.
Húsz éve már, hogy a költő hanyag:
Túzokká nőtt az akkori veréb.
„Igérted: add meg!" csúfra mondanak,
„Mért vagy a here méhnél is herébb?
Húsz év alatt más száz kötetre menne,
Sok millió betűt számlálva benne."

12

Tudom, bevallom gyöngeségemet;
Nem dolgozom, csak ha *valami* hajt;
Egyébkor lusta mélabú temet,
Mely elefántnak néz szúnyognyi bajt,
(Ámbár nagyobb is ért biz' engemet)
S nem tagadom meg a keleti fajt,
Mely ópium-gőz, latakia s ambra
Illat között vár - vár a sült galambra.

---

[179] A 10. versszak után eredetileg ez a strófa következett. A költő a végleges szövegből kihagyta:

De messze csaptunk. A könnyelmü forma
Tetszik, ha lelkem bújában nevet:
Nem is lesz e dal egyenes csatorna,
Mely gyors rohammal céljához siet:
A lassú ér lesz, mely mélán bolyongva
Meglátogat minden kedves helyet,
Fölveszi a lankák s a rónák képét.
Magába zárván egyszerü vidékét.

13

No meg, mi tűrés-tagadás? *Bolond*om
(Istókom értem) alig született,
Nagyobb volt ő nála kisebbik gondom;
Hamupipőke lőn és megvetett.
„Ha méltóbb énekim' eldanolandom
(Mátyást, Lajost, Csabát s még vagy hetet)
S időm azontúl még verselni jut,
Kirántom a sutból szegény fiut."

14

Ezt gondolám, nagy-bizton és kevélyen.
Oly dús, pazérló az ifjú remény;
Örökké nem hiszi ugyan, hogy éljen,
De *jó sokáig*, s ami egyre mén:
Hogy változatlan, át borún, veszélyen
Kedv, ihlet, alkalom és érzemény,
Erő, kitartás, ízlés, akarat -
Egy szóval ami kell, mind *ép* marad.

15

Ezért halasztám mind tovább-tovább el;
Tudtam, kevésnek is fog tetszeni:
„Istók" bolond, s nem épen *respectábel*,
Mily képtelen, ily hőst megzengeni!
Tárgy, dictió silány, a nyelve bábel,
Irója nem tud „eszményíteni";
Magyar dicsőségről nincs benne *nagy szó*...
S nem ily példát adott Virgil, se Tasso.

16

Így a közönség. Egy-két műbirám
Akadt ugyan (elismert jó fejek)
Biztatva, hogy nem hasztalan irám,
Bármily bolondos úton tévelyeg.
De annyi „Első ének" várt reám,
Annyi kerített óriás „fenek":
Hogy, amelyekben semmit nem haladtam,
Ezt még azok közt is utólra hagytam.

17

Isten veled, jobb részem arany álma!
Hű Toldi, Csaba, isten veletek!
Oly messze a cél, oly magas a pálma!
Rég törve lelkem, és a test beteg.
Ily hangulathoz Istókom talál ma:

Előveszem - ha mire mehetek -
(Kerűlve inrázó erőlködést)
Mint öreg asszony a letett kötést.

18

Hol is hagyám el? Mindegy! Régi nóta:
Húsz éve, mondom, egy-kettő hián;
Jó nagy kamasszá nőhetett azóta
S túl járhat Istók óperencián.
Hosszúra nyúlnék minden élte-volta:
Ugorjuk által! Jó ötlet; *bien*:
Így franciás lesz, meglepő, regényes;
Költő segít magán, ha leleményes.

19

Különben is, amennyi életírat
E zsenge korról, mind egyforma rajz;
A jellem, az lassan, elrejtve virrad,
Nézőnek összefoly, mint gyermekarc;
Így a biograph egyebet sem irhat,
Míg nem ütöget az ifjúi bajsz:
Nőtt, nyúlt; az iskolát szerette, unta;
„Jeles" szamár volt, vagy zseni *secunda*.

20

Hip-hop, édes lovam, te vén Pegaz!
Hozzuk szénánkat egy csapásra rendbe;
A mondaként is, úgy-e, szent igaz?
Egyszer „bekukkant Istók Debrecenbe":
Aligha ott nincs. No ni! *rittig*, az!
Ott űl szerényen a „bagoly" terembe.
(Ez egy fellegvár, egy magas Sion,
Mellyel dicsekszik a kollégyiom.)

21

Halvány, sovány alakját hosszu *tóga*
- Mint gyászlobogó a nyelét - fedi;
Nem látszik, hogy nagyon jól menne dolga.
Étvágya is több, mint betöltheti; -
Hagyján az éhség! a test földi szolga:
Lelkét dicsőség vágya kergeti,
S mindig valami olyanért sóvárog,
Mit nem tanítnak a tudós tanárok.

22

Nem mintha geniális hetykesége
Böcsmérlené a tisztes tudományt:
Sőt a tudásnak vonzaná is *vége*
Akármi szakban, s mindben egyaránt;
Ismerni ő mindent hő vággyal ége,
A Zend-Avesztát úgy, mint a Koránt:
De azt az iszonyú „kásahegyet”
Keresztül enni, míg tud csak *egyet*!

23

Oh, hányszor elmereng a tiszta mennybe,
Hol a tejút és többi napkörök
Egy-egy láncszem tovább, a végtelenbe,
Hol milliárd nap és bolygó görög;
A Sirius-hossz, ily távollal szembe,
Már semmi, hát még ez a földi rög!...
De iskolában rettenté a sok
A + b, nagy √, a dűlt ∞-asok.

24

Zsúfolva is van termök: ő tanára
Alig százötvenedrész gondja volt;
A tábláig sem ért el szemsugára,
A legszebb képlet rajta - szürke folt;
„Folytassa Istók!” „X, emelve *á*-ra”...
Szegény myopsunk csak ötölt-hatolt; -
S ha csillagásztak, ő nézvén a csőbe:
Sipkát akasztott más lurkó elébe.

25

Szerette volna ő ismerni, oh nagy
Természet, alkotó kezed müvét!
Keresve, hol szűzen található vagy,
Erdők virágát és a bérc kövét;
De a padokban (ah, szánni való agy!)
„Magolni” kelle kő, virág *nevét*;
S ha kézről-kézre járt valami ásvány:
Brúgó[180] darabbá vált körútazásán.

[180] Kollégiumi barna kenyér. A. J.

26

Isten, világ, ember: a tiszta ész
Nyitját ezekhez vágya feltalálni:
De, ami pár évezred óta *kész*,
Belátta, hogy *neki* kell megcsinálni.
Mind „térj-meg-utca” ez, bármerre méssz;
Így kedve nem sok volt philosophálni; -
Egy ismerethez mégis eljutott:
„Hogy semmit nem tud, annyit jól tudott.”

27

Nem volt erős fej: kategóriák
Szerint sehogysem járt bolond esze;
A logikában nincs gyöngébb diák,
*Major- s minor*ban ő nyakig vesze,
Vagy az *okot* nem lelte, vagy *fiát*;
Kivéve, mint pók, ha mit *éreze*:
Mert (amin elbámulna Kant, Spinoza)
Észtanszerűbb volt verse, mint a próza.

28

(Tudnillik azt is irt ő; hogyne? *stultis*,
Pictoribus... s mi még a harmadik?) -
Történelemből ha micskét tanult is,
Meg elfelejté a vizsgálatig;
Mert a fonál, ha oly hosszúra nyult is,
Nem az volt, mi szellemnek mondatik;
De a föld minden évszáma s királya,
Meg a tanító körmönfont irálya.

29

Classicusokhoz épen szíve vonta:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem örömest bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér’;
Ő az *egésznek* bátran nékironta,
Kileste, hol foly az a fínom ér,
Melyen halad cselekvés, érzet, eszme -
Habár egy *szócska* néhol kárba veszne.

30

Egy szóval ami tesz egy jó diákot,
Abból kevésre ment Istók szegény;
Az érdemlépcsőn nem magasra hágott,
Se’ a tanúló hosszas évekén;
A pálya fele-útján félre vágott,

Nem, mint amolyan kirugó legény:
De csüggeszté e taposó malom
Egyhangusága és az únalom.

31

Tanúlni ugyan annyit a „tanárnak”
Iparkodott ő, „a becsületért”,
Hogy nem nevezték publice szamárnak.
S elfújta hangosan, amit nem ért;
Jobb „calculusa” is alig egy párnak
Lőn, mire az esztendő véget ért;
Azonban őt ez mind nem boldogítá:
Sőt, hogy időt lop, azt érzé, gyanítá.

32

A pálya végén hosszu reverenda
Intett felé, vagy olyan kutyabőr,
Minőt nem rejteget az ős gerenda:
Pap is lehetne, ügyvéd, ingenieur;
Bajtársit e pálmák varázsa vonta,
Lett is valami, valamennyiből,
Ki mind az iskolát végig taposta,
Lesz az; (Ha más nem, egy falusi „kosta.”)

33

De ő a „lenni vagy nem lenni” célt
Nem így fogá föl: „enni vagy nem enni”;
„Kenyérrel” ő csak napról-napra élt,
Tíz-húsz év múlva *ma* szüksége semmi:
Annak fejébe nem tűrt és remélt:
Hol fogja egykoron magát „letenni”
Mint doctor, prókátor, ludi-magister,
Vagy más ilyen *tor-ter* nevű philister.

34

Látszik, bolond volt. Ami szűnidőre
A megszabott órák s napok során,
Önvád nekűl szert tehetett, a dőre!
Azzal henyélte el későn-korán,
Hogy *olvasott* borúra és derűre,
Mohón, systéma nélkül, szaporán,
Mintha, mit a világ nyomdái nyomnak,
Fejébe kéne férni mind, a lomnak.

35

Legjobban a versköltőket szerette;
Ünnepje volt, ha effélét kapott:
De szükségből a prózát is meg-ette:
Új s régi könyvet, pamphlét, hirlapot;
A „Juhtenyésztést” egyformán bevette
Meg a vitázó dogmás vén papot;
A bibliát rég tudta volt merőben,
S mind, amit nyomtanak „ez esztendőben”,

36

Vágyának az sem épen akadálya,
Ha könyve néma, nyelve idegen:
Előbb egy-két szó értelmét kivájja,
Tünődve mint hieroglypheken,
Míg a mondatnak is nyitját találja; -
Így ássa, mint szú, a laprétegen
Magát keresztül; - s ha kezére jön,
Nyelvtant is olvas, meg szótárt - *külön*.

37

Csodálatos fő; hova fér e zagyva,
Emészthetetlen *brutto* töltelék?
Jut-é fiókja mind ennek az agyba’?
Vagy, mint edény ha színig megtelék,
A többi átfoly még nyomot se’ hagyva? -
Elfolyt biz’ abból, gondolom, elég:
Sőt, ami része bennmaradt nehánynak;
Nevezni azt se’ merném tudománynak.

38

Tény az, hogy Istók, minden olvasása
Dacára, *tudni* többet nem tudott;
Nincs tárgy, miből, az iskolák szokása
Szerint, kiállná a vizsgálatot;
De átalában véve, egyremásra,
Elméje mégis nyilt, gyarapodott:
Mint testi étkünk nagyrészben lemállik,
S mi bennmaradt, az *más anyagra* válik.

39

„Elég! elég!” kiált az olvasó,
„Mit érdekel s kit, e könyvek molya?
Az ilyenektől könyvtár, folyosó
Hemzseg, kiállhatlan egész faja;
Mozgó halálfej, létrataposó

Gép, a betű lelketlen szípolya;
Képzelme alacsony, kedélye száraz,
Érzése nincsen, vagy rideg, sivár az.”

40

De jó bolondunk (ebben is bolond)
Mélyen tudott érezni s melegen,
Szeretni embert - és szeretni hont.
Melyből pedig, az éltető egen
Kivűl, sajátjának semmit se’ mond,
Legtöbbször azt is nézi üvegen:
Mert őfelőle már az volt megirva,
Hogy, míg csak él, bámuljon a papirra.

41

Azonban olykor, ha gyér alkalom
Kiráncá mégis holt falak mögűl;
Vagy mert hiányzott a csend, nyugalom,
Hogy olvasson tovább, szünet nekűl;
Vagy e holtig viselt *ciliciom* -
A kötelességnek ha menekűl
Szúrásitól, kissé hogy szertenézhet;
Szent templomodban, oh dicső Természet,

42

A boltozatra föl, mely tiszta kéken,
Éjből, sugárból szőve, domborul;
A zöld mezőn el, a rengő vidéken,
Mely délibábot öltve fátyolul,
Egy rész alul leng, más fölül, az égen,
Mely, mint ezüst tó; közzéjök szorul;
Ha széttekint - - aligha lát sokat
Szegény myopsunk, bárhogy pislogat.

43

De jut, s halálig jutni fog eszébe
Egy földi elvesztett paradicsom:
Az élet első tiz-tizenhat éve,
Midőn látása még nem vala rom;
Honnan - „tudásnak a gyümölcsit” éve,
(Apró betűket) s éve nagy-mohon -
Kiűzte a fény kardos angyala:
S a kéj, mit a látás nyújt, elhala.

44

S az nem csekélység. - Oh, ha negyven évem
(Vagy közel annyi) nem lett volna vak!
Ha mint egy fényrajz tárult vón' elébem
Természet, ég, föld, hegy, mező, patak;
A távol' a kicsiny' körrajza *épen*,
A lég, - az égnek *folytatása* csak -
Mint mikor elnéztem a kicsi pontot:
Röptében a gólyát: egy szem porondot!

45

Ha fűben apró - s végtelen világok
Titkát az ürben, leshetem vala;
Ha népes körbe én *a tudva* hágok,
Hogy nem csalékony e szem sugara;
Ha szenvedélyek s millió hívságok
Tükrét az arcon, s szívet általa,
E negyven év alatt híven figyelve,
Tapasztalással hímesebb ez elme:

46

Talán póéta lettem vón' - különb.
De sorsa üldi a szegény vakot;
Kinek szemében a látlencse gömb:
Bár nem vadászhat, mindig lő, (bakot).
Kitárul a legszebb festői tömb:
Zwickert hamar! *guckert*! szemablakot!...
Ah, már hiába! ő meg nem ragadja -
Tovább röppent a *költő pillanatja*.

47

Szerette Istók a természetet
Éhomra is; - ha egy szünnapra szert tőn,
Ebédre vackort és kökényt szedett
S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn;
Olvasni fűbe ha telepedett,
Nem olvasott, - csak egy mohlepte cser-tőn
A mikrokosmost, sürge hangyabolyt
Órákig nézte, amint föl- s lefolyt.

48

Vagy elbocsátá lelkét ringatódzni
Szellő fuvalmán, bólintó galyon,
Felhők futásával versent hajózni,
Hanyatt terűlve egy partoldalon, -
Engedte önmagából kilopódzni:

Hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom,
Ő a természet, a nagy és örök -
Mi ott henyél, csak hitvány földi rög.

49

Télen is olykor - a fél öl fa végett,
Mely nyolc diákra egy „házban” kijár -
Meglátogatta az erdős vidéket
Gyér köpönyegben (hét galléra bár),
Metsző hidegtől keze, arca égett,
S mikép a cet fuvallta vízsugár
Úgy tornyosult fagyos lehellete
Amint a kristály hóban törtete.

50

De a „vágásban”, hol tágas karám
Fogadja nagy fatörzsekből leverve,
Ott máglyatűznél jó világ van ám!
S felejti a fázást, mellé heverve;
Pirít, szalonnáz; míg künt szaporán
Felelget, a nyers visszhanggal perelve,
Száz fejsze, - közbe meg, amint ledől, ha!
Ropogva ágyúz a fagyvette tölgyfa.

51

Estére megtér; s hall vigalmi neszt:
Laktársi egy bitang pallót oroztak,
Ennek hasábja fűti a lemezt
Vörösre, - ők danolnak és boroznak;
A karcos vinkó, mit fanyar gerezd
Kínjába szűlt, alig válik be *rossznak*;
De a dal ömlik fájos-édesen:
„Je-her a-hab-lakomra, kedvesem!”

52

Istók nem egyszer maga is kirúg;
Lelkérül a pedantságot lehántja
Mikor „tanyáznak” a vidám fiúk,
Most is belévág átható discántja.
De majd kijózanúl, és koszorúk
Távol kecsegtető sejtelme bántja:
Sovárg egy *cél nélküli* cél felé,
Amelynek utját-módját nem lelé.

53

Majd alabástrom sótartó-darabból
Egy rossz bicsakkal vés szobor fejet,
Ferenczy híre pislog néki abból,
S *Vitéz* fanyar mellképe ránevet;
Fogalma sincs, hogy mintázná agyagból,
Sosem látott még szobrász műhelyet,
(Mert akkor Debrecen szobrászata
„Vászon”-pipán túl még nem baktata).

54

Majd apró válu-festék és ecset
(Mihez a macska szőrit megrabolta)
Kerül napfényre; - rajzol keveset,
Gyönyörrel űzi gyermeksége olta.
Arc, ló, virág; tájkép, torony, mecset...
S mindezt csak úgy *találta*, nem tanulta;
Szép is volt rendesen az *ideál*:
De tőle a mű - száz mérföldre áll.

55

Ezekben ő a *mester* névre várt.
Zenét már csak *dilettans* módra űze;
Elpöngeté a zongorát, gitárt,
A hangjegyet lassacskán elbetűzte,
Hallása jó volt és ütemre járt,
Lelkében a hangot jól összefűzte;
Még *componált* is (megbocsásson e szó):
De nem készült - cigánynak ex professo.

56

Hanem billentsük a mesét odább. -
Istók elúnta, mondok, Debrecent;
Lévén fejében csodásnál csodább
Ábrándozásból jókora procent.
Mint elmosódó, játszi délibáb:
A képzelet mindég előtte ment,
Csalván az útról nyom nélkűli tájra,
Sivár pusztákba, zsombikos lapályra.

57

Történt, hogy ekkortájban egynehány
Kortársa, némi bűnös „alkalomból”
(Már nem tudom, bor volt-e vagy leány)
Megugrott a tisztes kollégyiomból.
S mivel Dunában ott nagy a hiány

Meg, ifju ember nem is arra gondol,
Sejtvén a bakkancsot mégis nehéznek:
Ég-föld dacára - felcsapott színésznek.

58

Istók előtt most nyílt meg a világ:
Hisz ez dicső, mindég szerette pálya!
Ő nála jobb szinházjáró diák
Úgy sincs - ha Cerberus utját nem állja:
De a bent hangicsáló Délilák
Szavát *kivűl* is bájosnak találja;
S ha pénze nincs s az őr-eb rámorog:
Künt óraszámra is elkuncsorog.

59

Különben is, mit olvasó dühében
Nyomtatva egyszer-másszor megkapott,
Mind olvasá - nem, *eljátszotta* épen,
Úgy képzeletben, a szindarabot;
Hős volt, király, nő, agg, váltott személyben,
És mindenikre más jelmezt szabott;
Rossz volt darabja, fércmű, slendrián:
De hát törődik *gyermek*, ló hián?

60

Ez naptól fogva vesszőparipája
Csak a szinészet: mind szaval, danol,
A hősi állást tűkörben csinálja,
Ha ily butorhoz férhet valahol;
Büdös neki „Pallás" vén laktanyája[181]
De a szinháznál örömest napol,
Melyet Harmincados köz vagy sikátor
Rejtett zugában ápolt N. szenátor.

61

Próbára ez s ez „úr" - „tens" vagy „kisasszony"
Ott leste szüntelen ha megy, ha jő,
Volt gondja, hogy semmit el ne mulasszon
A hódolatból, mint ha tisztelő;
Hogy' fénylenek, suhognak a terasszon!
Mily arszlán, aki már előkelő!

---

[181] *Debrecent is láthadd szép okoskájával,*
Hol lakik a Pallás, gyászos táborával.
Hármas kistükör. A. J.

De a volt társit is, ámbár kopottak,
Bámulja szinte már, hogy bejutottak.

62

De nem mint olyatén „rugott” deák
Akart ő szökni Thálja templomába;
Őt vonja íhlet, vérmes ideák,
S van bizodalma *testimoniumába*;
Elébb is *ezt* kivenni fut tehát
(Baráti, hogy bolond, inték hiába)
Aztán aláiratni; - sok tanár
Fejet csóvál rá, és azt mondja: kár!

63

Egy ősz tanára, egy agg Simeon,
Kinek nem fért a híre Debrecenben,
Sőt már nevének keskeny volt e hon
(Kibőgte a deák ezt is különben)
Föllelkesült a lelkes ifion,
Szavalni fogta, énekelni... minden...
Említe *Shakespeare* „hallatlan” nevet:
Megáldá, s írt ajánló levelet.

64

Ily készülettel Istók a *direktor*
Szent ajtaján kopogtat és belép,
Nem oly merészen, mint valami Hector,
Künn fészkelődött jó soká elébb.
„Azért jön - úgymond - hogy szeretne *aktor*...”
S kibontá nagy bizonyság-levelét.
Belétekint az, csak vállán keresztül,
Pedig virít ám a sok *eminens*-tül.

65

„Tud-é táncolni - kérdé - vagy dalolni?”
Ráhagyta Istók a dalt, hogy igen,
S a tánc helyett majd fog *Kontból*[182] szavalni;
„Épen, magának!...” szólt az hidegen.
„Hát *garderobja*? frakk s efféle holmi?...”
Egy *tóga* volt a falba vert szegen:
Azt elcserélte egy diák barátja,
S helyette most van, ím, tisztes kabátja.

---

[182] A bujdosók, Vörösmartytól. A. J.

66

Igazgató úr végignéze rajta,
S nem mondta bár, minő a „látlelet”:
Érezte a fiú, nagyot sohajta
S átnyújtá az ajánló-levelet.
Mosolyra görbült a direktor ajka,
Mert az aláirt név köztisztelet-
Tárgy a vidéken, s monda: „Így... no... tán.”
Jőjjön gyűlés - azaz hogy délután.

67

Jött hát, szegény - vagy inkább el se’ ment,
Künn várta míg foly a halál-itélet -
Szabott időben aztán megjelent
S megtudta, hogy fölösleg bár, szinész lett.
Az este kissé már szétnéze bent;
Nem oly szép, sejti, mint kivűl, ez élet:
Erdő, terem, *kulisszák, kortinák*
Mind léc, papir, vászon, kötél, - fonák.

68

Szerepje is volt már, a szín megett:
Majd vas-lemezt ráz és dörögve-morgó
Zajjal rendíti, mint Zeusz, az eget,
- Míg gyantaporral a színlap-kihordó
Kulisszamécsvillámot ereget; -
Majd mint *tüzér* áll, a kezébe’ furkó,
S *inspiciens* úr hogyha jelt adott:
Döngetni hátul, bum! bum! a padot.

69

Már másnap a színpadra kelle menni,
Ez egyszer a nehéz, nem a szerep!
Mi az; fényes ruhában megjelenni
És ott szavalni mint a szélkerep?
De *változáskor* a széket betenni,
Ödöngni fel s alá, mint vak-vereb,
Hol már a puszta *bennlét* megaláz:
Ez ám a csúfos, kínos lámpaláz!

70

Volt olyan este, *szóhoz* is jutott,
Több volt ugyan a „schlagwort”, mint a szó:
„Értem!” - „Befogtak.” - „Tessék: a botot...”
Ebből bizony nem alkot *Garcilasso*.
Szerencse, hogy segítni jól tudott

Melodramában, és mint *primo basso*
Kótábul a szót pontosan nyelé:
„*Oh!* (mint) *so*-(vár-)*gok* (fény-) *la*-(kod) *fe*-(lé.)”

71

Azonban egyszer köpcösebb mondóka
Jutott részére, több mint fél lapon:
Egy *német herceggel* gyűlt meg a dolga,
Nagy hóditóval ott a színpadon,
Kinek Damokles-kardja győzve lóga
Egész város fölött e gyász napon,
Melyet tövébűl most kivágni készül
S leölni aggot; nőt, babát vitézül.

72

E fenevadhoz polgártársi épen
Istókot deputálák esdeni:
Hogy nézzen istent, s az ártatlan népen
Ne álljon bosszut, mint fogát feni.
Felöltözik hát bő kantusba szépen,
Szenes dugóval ráncossá keni
Ábrázatát s tesz nagy fehér szakállat,
Ha *vén* korát megszánná e vadállat.

73

S lábához esve, mond: „Kegyelmes herceg!”
S’attöbbi; - mondja szívből, melegen;
Előtte nincs más, mint a szörnyü percek:
Az égő város, rabló idegen;
Könny felbuzog, kebel gyorsítva perceg
Halomra ölt anyákon, gyermeken!...
Úgy hogy kendőt emel sok gyenge szűlő,
És tapsba tör ki fenn a kakasűlő.

74

Másnap korán hívatja a *régisseur*:
„Jól van, barátom; *tudta* szerepét,
De mondja fel csak, kezdje újra, többször -
No lássa, hogy az accentusba vét;
»Ke-*gyel*mes herceg!« így; halkan először,
Ott hangsulyozza *gyel*, a közepét.
»Ke-*gyel*mes« érti hát már...? nem »*ke*-gyelmes.«-
Maga nem kap *rollét*, ha nem figyelmes.”

75

Nem is kapott szegény, vagy mind olyat,
Minőt idéztem *(lásd: nro 70)*;
Környékezé is már a gondolat,
Hogy színpadon ő hasznavehetetlen;
Azonban hol a *díszitő* alatt
Segítve, hol csoportos jelenetben,
(Minthogy hé-lelke nincs hová legyen)
Pályáján nem halad, de hát - megyen.

76

Egy reggel - épen a bolondok napja,
Az *ő* névnapja, april elseje
Volt, hogy fülét a hír oldalba csapja,
Hogy *társaság* nincs, már csak hült helye,
Már útra is kelt egynehány darabja. -
No, mit tegyen most ő, szegény feje?
Mondják: egy vándor színész verbuál
A hulladékból, - ő bizony beáll.

77

S fut a *civishez*, melynél a direktor
Megszállva volt, nem is kap kosarat;
De ott áll két szekér rakodva, s hatkor
Indúlni fog: „ha itt nem lesz, marad."
Igéri Istók, hogy pontban berukkol,
Csak még az ágyért, ládáért szalad;
„Mi-it?... magának ágy, podgyász, barátom?...
Köszönje meg, ha *úgy* jön, amint *látom*."

78

Mit volt csinálni? Hősünk holmiját
„Míg érte nem küld" a gazdára bízza,
S hogy el ne vétse a kompániát,
Nyargal megint lélekszakadva vissza;
Direktor úr épen *indúlj*-t kiált,
Csak még előbb kancsó sörét kiissza:
Aztán az ostor, piff, paff! (a nyele)
„Arany fövennyel ékes" Nyír fele!

79

Oh, szép utazni még *most* is: robog
A gőzös, mint egy elsütött rakéta;
Lágy pamlagon időt, tért meglopok,
Bécs, Páris, London egy alkalmi séta;
Gunyasztok, füstölök, az oszlopot

Számlálom amin fut villám-staféta;
Van társaság (egyet sem ismerek):
Plaid, táska, bunda, orditó gyerek.

80

De szebb volt akkor, fiatal koromban,
Hej, akkor volt még útazgatni jó!
Az ember messzi sem ment egy huzamban,
És mégis, mennyi *com*- s *emotio*!
„Kifogni" mindég, ahány alkalom van,
Szekéren hálni, vagy a „nagy-ivó"
Tölgy-asztalán;... örült az ember szíve:
Mily útazást tőn, - bár csak *intensive*.

81

Istók az útat élvezé örömmel,
Mint a kalitból menekűlt madár;
A bámulást nem győzte volna szemmel
Midőn kitágult a sík láthatár;
Kocsis mellett, övé a legkülönb hely,
(Mert a szekér csak ernyős, nem batár;)
Nyílt a kilátás - benn, kulissza, ponyva-
Trónjárul mit se' lát a primadonna.

82

Könnyü podgyásszal útazik, de keble,
Úgy érzi, könnyebb mint málhája is;
Aggódni a jövendőn semmi kedve,
Búsuljon a ló! (lám fogadja is.)
Ott játszik ő, falun!... ott megrekedve
Nincs a talentum, - s ha meg volna is:
Nem adna - hol regény vár rá, kaland -
Száz bizonyosért egy bizonytalant.

83

„Gyihé!..." de Sámson és Acsád homokja
Az ifju vágynak, hajh, szárnyát szegi;
A társaságnak minden férfi-tagja
Tehát gyalog száll, könnyebb *így* neki;
S vigan - kezökben kard vagy színi kopja -
Mennek Thalia bátor gyermeki,
Kalandra készen, - ez sisak-tarét
Tett, annak a fején lovag-barét.

84

De a kaland - egy Fra Diavolo
Vagy Sobri - úgy látszék, el fog maradni,
Csak a falukban szétcsatangoló
Ezek zsivajját készték felriadni;
Igy ment falun, mezőn át, danoló
Csapatjok, míg öreg delet mutatni
Kezdett az árnyék; így *ebéd* után,
Melyhez egyéb se' volt - idő csupán.

85

Volt egy tarisznya, a direktor úré
S azé, kit illet primadonna-kegy:
De másnak a szájába, - hogyha *júré*
Részt nem vehetsz - bámulni mégse' megy
A csárda hölgye még haluskát gyúr-é,
Ha réz garasból sincs zsebedben egy?...
A csárda hűsén hát nagyot deleltek,
S újabb erővel ismét útra keltek.

86

Így eljutának a kis tiszaháti
Városba, mely kiván komédiát,
Hol a szinészetnek nemes baráti
Bőven tenyésznek, a csizmadiák;
S emeltek csarnokot, melyben a táti
Nappal csizmát árúl, este DIÁT-
ROM tartatik, mint akkoron nevezték:
Utile a nap, *dulcis*-ok az esték.

87

Legott, amennyi deszka száradóban
Ács-, asztalosnál fel lőn hajtható,
Elkunyorálták, melyekért, adóban,
Szabadjegyet küld az igazgató;
Mind neki gyűrközik, s másnap valóban,
A színpad áll, függöny *felvonható*,
Minek titkát, a díszitő teremben,
Kileste Istók-mester Debrecenben.

88

Ő átalában hasznossá tevé
Magát a fúró és festék körűl:
Az a paraszt-ház függöny már övé,
Az „erdőt" is kifoldá emberűl,
A „kortinát" ő varrta együvé

Négy-öt darabból, s most a szív örül
A rája festett három Gráciának,
Kik táncot oly szűz neglizsébe járnak.

89

Nosza, *megírni*, és kihordani
A színlapot nagy harcban a kutyákkal;
Aztán sietve próbát tartani,
Butort felkölcsönözni napvilággal,
Öntetni mécsest, - majd felgyújtani: -
Jött a közönség, ámuló pofákkal:
De a kifestett pénztárnok panassza
Egyre susog, hogy mégse' gyűl a kassza.

90

Mert a padokban, kimutatható:
Az ott a „hivatalos engedély"
Egész családdal; *ott* szállásadó
Gazdáik, a céh, az ingyen-fedél;
Az ott a *mécses*; *ott* az alkotó
Léc, deszka, vas-szeg, fúró és kötél;
A többi is majd mind csak *requisitum*:
Szék, pamlag, asztal, - satt. *in infinitum*.

91

Nem csoda hát, mire lejárt a hónap,
- Bár a direktor jó „gázsit" szabott: -
Egy szörnyeteg (hívják *proportiónak*)
Régen benyelte azt a hónapot;
Úgy hogy szerencsés, aki kóstolónak,
Igért forintból krajcárt is kapott;
Díj *száz* forint: „aránylag" *öt* telik:
Nem csuda, hogy adós lett mind, fülig.

92

Istók barátunk is; jó *huszonöt*
Pengő forintját úgy se' látta, mint én,
Hanem bizony, míg eszméletre jött,
Magát ő is „zálogba ette" szintén;
Azontul közebéd elől szökött,
Csavargni a hegyen, s a lanka mentén,
Ott áfonyával élt, böngészve, szedve
Egy oldalon ő, másfelűl a medve.

93

De még az ábránd, a varázs igézet
Mind' bírta, bírta, s ő tűrt és remélt;
Csak az bántá, hogy a *látott* művészet
Nem *isteni* (kenyérrel bár nem élt);
S hogy a darabból sose tud *egészet*,
Csak épen a nyakába varrt személyt,
Mert „a darab" féltett, becses portéka:
Hét zárral őrzi a „bibliothéka".

94

„Próbát" ugyan tartottak hébe-hóba:
Próbálok erről képet festeni.
Hát, összegyűltek a „nagy" fogadóba,
(Lévén a színház csizmával teli);
Ott kiki várta, míg a *péce-szóba*
Beléakadhat, és nyitját leli:
Hol már *övé* az egyhangú szerep,
Mit a sugó hadar, mint szélkerep.

95

Azazhogy *várta* Istók és nehány
Ujonc barátja; mert a többi „úr"
Ki már kolompos, fő-fő veterán,
Az, bár felejthet, többé nem tanúl;
Ők adomáznak serkancsó s dohány
Mellett, s fecseg mind, szakadatlanúl,
Vagy kergeti egymásnak a pagátját -
Míg a sugó megdöfi a kabátját.

96

Szerephez - ahhoz ő itt sem jutott,
Nem mintha nem lett volna a darabban,
Hanem, mivel négy-öt megalkudott
A legjavára (szépen, vagy haragban);
S a többi jellem mind *vesszőt* futott,
Nagy *virgulákat* irt pennájok abban;
Meg- vagy *ki*húzták, vagy egymásba toldák:
Papot leányba, és uracsba szolgát,

97

Hogy nem maradt más, mint a leg-kocsánya,
Mit valakinek épen *tenni* kell:
„Jő" „távozik" „nevet" „kardját kirántja" -
Hozzá csak egy szó, mely *kérd* vagy *felel*.
Istóknak ebbül állott tudománya,

Restellte is már, amit ott mivel:
De, mondom, a bűbáj még egyre húzta,
Még színpadon cipőjét el se nyúzta.[183]

98

Máskép, a társaság morálja ellen
Istók panaszra nem talált okot,
Maradt ő, ami volt, szűz tiszta jellem;
Ittak, ha volt mit (más is úgy szokott):
De külsőkép megvolt a társas illem;
Mert azt, ha *Q*-né *X* úrral lakott,
Csupán szükség okozta, semmi más:
Így, összetéve, olcsóbb a *menázs*.

99

Még akkor is, midőn Klárcsi kisasszony -
Hanem, ki volt ő? lássuk azt elébb.
Nem épen oly rút, hogy visszariasszon,
Kifestve pláne tetszik, ha belép.
Irást ugyan nehéz hogy baggadozzon,
De máskép helyt áll, mint *soubrette* (cseléd)
(Hiszen folytatja csak;) - még akkor is
Hogy Klárcsi, mondom, (azelőtt Boris)

100

Őtőle vett leckét magános órán,
(Istók előtte mondá szerepét,
Az meg követte, egykissé az orrán
Keresztül ejtve az *m*-et, s a *b*-t;
Nagy munka is volt feltörni a jó lány
Elméje már rég nem müvelt gyöpét;)
Őszinte volt vesződség, áldozat:
Istók, a jámbor, nem gondolt roszat.

101

Játék után egy este, vacsora
Helyett, Bolondunk a szín ágasát
Künn támogatta, minthogy még kora
Volt a lefekvés, - andalgott tehát,
Ragadván képzelet hosszú sora
(Kivált hogy meg sem terhelé hasát):
Midőn jól hátba vágja Klárcsi *mondur*-
Csomagja: „Kísérjen haza, Bolond úr!”

---

[183] Közmondás, hogy aki színpadon egy pár cipőt elnyő, az aztán végkép ott marad. A. J.

102

Átvette a nagykendős csomagot
Istók szerényen, Klárcsi meg nevetve
Karjára ölté a hű lovagot,
S ballagtak együtt, csöppet sem sietve;
Istók a holdat nézte, csillagot,
S szavalt *Irénéből* nagy-lelkesedve;
Míg Klárcsi a sóskiflit tördelé,
Mit a zsebébe nappal gyűrt belé.

103

Elérve a kisajtót nagy-sokára,
Hol Klárcsi hajadon-szállása volt,
(Két szárny egymás felett, ki az utcára,
Lévén sajátkép az só-mérni bolt;
Nappal közös, hol öt-hat garas-ára
Sót mér az „asszony" estve ott hajolt
Szép Klárcsi a magános nyúgalomra,
S jól rejté az ablak-nélkűli kamra),

104

„Jőjön be hát" súgá a declamáló
Istóknak a lány, húzván a kezét,
Ki rögtön észrevette, hogy a váló
Perc itt van, már sok is volt a beszéd;
„Késő van, instálom" mondá, találó
Mentségre kunkorítván az eszét;
Azzal köszönt, ment. S hallá, hogy mögötte
Becsapta az ajtót Klárcsi, nem betette.

105

A színpadon, hol rendesen tanyázott,
Lámpákba' gyertyafarkat kerese;
Rossz garderobból éjjeli matrácot
Terít a földre (ez már nem mese);
Elővevé az ócska zseb-Horácot,
S álomba szenderítő kedvese
Oly szépen mondja: „Nox erat et coelo"
- S hamisan - „fulgebat luna sereno."[184]

[184] Éj vala és a hold ragyogott felhőtlen égen. A. J.

106

Mit álmodék, mit nem?... másnapra kelve
Utcán bevárta director urat,
S határozottan, bár rebegve nyelve,
Kimondá, hogy tovább ő nem marad.
Megérlelé kiábrándult szerelme,
Mit eltökélni nem birt hamarabb;
És, kérem, itt ez nem jellemhiba:
Ő csak *bolond* volt - de nem *ostoba*.

107

Oly korba' volt, midőn az ifju ember
Az első nőszemélyhez, kit talál,
Hajlik zománcos, tiszta érzelemmel,
Előtte az tündérkép, ideál;
Még jó, ha hozzá közelítni sem mer;
Úgy, bár „kegyetlen", szent fénykörbe' áll:
Ellenben Istók az olcsó kegyet
Megútálá - mint borban a legyet.

108

Aztán hová megy? kérdé a director.
Harminc mérföldre, most mindjárt, gyalog;
Lesz tán belőle írnok, vagy preceptor -
Kijózanult: többé nem andalog.
„Biz a, barátom" - szólt megszánva ekkor
Igazgató úr - „nem csekély dolog".
És útra egy fehér huszast adott;
Ő ment - az erdőn tört vándorbotot.

109

Hét napra elvergődött a parányi
Helységbe, hol lefolyt gyermekkora,
Melynek lapályos, erdős ingoványi
Közt megvonúl a kunyhók gyér sora;
Nincs tornya, csak - hol fiai, leányi
Tanúlnak - templom a rossz iskola,
Előtte fábul egy rozzant harangláb,
Melyről becsengi egy mozsár a lankát.

110

Ott most gyülés van, az egy ablaku
Teremben, mert nem t'om miféle csint tett
A mester, a *peregrinus Paku*,
Ivott bizonnyal, szám nélkűli pintet;
Most a kurátor a kemény nyakú

Presbitereket összehívta mindet,
És „kicsapás” foly a ház szőnyegén -
Künn hallgatódzott a mester, szegény.

111

Különben ez nem újság: évrül-évre
Barangol ő, míg állomás akad,
(Így tőn szert a peregrinusi névre)
S egy állomáson nem tanyáz sokat:
Pár hét az ő leghosszabbik tan-éve,
Aztán a kostákhoz[185] belátogat
És rajtok él, amíg ki nem lökik; -
Hol el nem csapják, onnan megszökik.

112

Künn hallgatá hát, míg foly a vita,
Orrát tekervén a sokféle bűz,
S midőn megérté, hogy nem *lévita*:[186]
(Konyhán az erdőháti Veszta-tűz)
Egy üszköt a fedélre lódita,
S az ablakon, melynek redőnye fűz-
Galy (hón’alatt egy zsebkendő ingóság)
Nagyot kiált be: „ég a templom, oltsák!”

113

Azzal: vesd el magad! - Rögtön kizúdul
A gyűlés; nézi: hát való a tett;
„Utána! fogjuk el!” ordítja rútul,
De már a szalma lángot is vetett,
Míg azt eloltják, Paku messze lódul. -
Hogy mért beszéltem e történetet?
Azért, hogy Istóknak épen e furcsa
Véletlenből fejlik további sorsa.

114

Mert híre futván: megjött „a diák”,
Egy vélemény lőn a mesterre nézve:
„Nem kell bitang, sehonnai!” kiált
Mindenki, és tódul, hogy lássa, nézze;
„Tegyük meg István jó hazánkfiát!”
Azon vevé magát a jámbor észre,

---

[185] Falusi rector, azaz tanító és kántor gúnyneve. A. J.

[186] Pap, mester, kántor egy személyben. A. J.

Hogy ő vasárnap surrogál papot,
S köznap tanítja az *a, b: ab*-ot.

115

Mellesleg olt fát, burgonyát kapál,
Hízlal malackát, csak könyvet nem olvas;
Bírákkal a közügyben elpipál,
Jegyző helyett is ő levén a *tollas*;
Ábrándos multja mint törölt lap áll
Mögötte, nem érdekli semmi ollyas;
Búcsúztató verset ha írogat:
Embernek gyászost, disznónak vigat.

116

Majd Debrecenből megjött holmija,
Azaz: nehány könyv és *irott füzet*:
A többi tárgyat „a világ molya
Megette" - de raktárdíjt nem fizet.
Átlapozá még a phantasia
Első szülöttit, de elébb tüzet
Gerjeszte borzalmas *auto da fé*-nek,
S egymás után röpült belé az ének.

117

Az első zsenge „Kis Tükör" modorban
Nyolcéves gyermek dadogása volt;
Haladva, Csokonait vette sorban,
„Légy-pókcsatáról" víg eposzt dalolt;
Majd írt „Regét" is, mely az ősi korban
Egy képzelt várrom odvából huholt:
Kovács műasztalos remek*be szépen*
„Rakott" riméből is tűzre *tesz épen*.

118

Jött majd az óda-kor: „Hová ragadtok
Pieri szűzek?"... s méltó szuszt keres
Elzöngni ottfenn, hol sas-szárnya csattog,
Minő félisten a vén esperes.
Virgiliusból is „scandálva" pattog
Egy hosszu ének, hexameteres, -
Nem-ismert bűnökről itt egy szatíra,
Ott egy Priap-vers, mit csak borhoz íra.

119

Most látszik, a következő darabból,
Hogy már az újabb nyelvben otthonos,
Mert *rény* a virtus, *hullám* lett a habból,
S a dal rövid, elől-hátul csinos:
Hanem hiába! oly *eszményit* abból
Nem tud kinyalni, mint Császár, Kunoss:
Mindig marad - ha a fejére áll is -
Őnála valami vaskos, *reális*.

120

Még a zsebéből egy kis-rétbe hajtott
Csomót keres ki: címe „K... csihoz”,
Átfutja egyenkint a leszakajtott
Lapot, s bedobja égő társihoz;
Hogy vége lett, mélyen, hosszan sohajtott
Felnézve a menny tűz lámpásihoz:
Előbbi ön-jét, úgymond, eltemette -
Csak még a fejfa hiányzik felette.

121

Igen! megírja - és ez lesz utolsó -
Elzöngi, versben, életíratát;
Azzal bezárul a mult, mint koporsó,
Ábrándozásnak mond jó éjszakát.
De, írva, nem majmolja senki olcsó
Fogásait, vagy a kor divatát,
Csupán a belső ösztönt követi,
S lesz, jó avagy rossz, - de eredeti.

122

Felejti, úgymond, mit annakelőtte
Tudott s tanult: nem publikumnak ír;
Sajátjából - mint pók a maga-szőtte
Fonált - ereszti amit tolla bír;
Tekintély vagy szabály nem lesz előtte,
Csak amit gondol, s az üres papír;
És ily szavakkal rögtön is belékezd -
De már hosszú ez ének: Múzsa, végezd.

A JÓKA ÖRDÖGE

Pórrege

1851

I.

Zsémbes asszony Júdit. Csak az Isten látja,
Mennyit szenved tőle szegény Jóka bátya.
Nincs inyére semmi; szüntelen veszekszik,
Átkozódva kél és szitkozódva fekszik.
Sőt álmában sincsen néha tőle nyugta:
Azon veszi észre, hogy oldalba rugta,
Vagy körmölni kezdi és hajába ragad
És motyog káromló becstelen szavakat.
Szidja, mint a bokrot, akármit csináljon,
Azt se' tudja, szegény, mé'k lábára álljon:
Ha leűl, az is baj, ha feláll, az is baj;
Pedig áldott ember Jóka, mint a friss vaj:
A légynek sem ártott, mióta kétágú,
Oly szelid, türelmes, jó tulajdonságú.
De reá az asszony még ezért is nyelvel:
Érti a hat-vágást Judit asszony, nyelvvel.

Nincs oly rossz, aminek huzamos időig
Az emberi állat neki nem törődik:
De a Júdit asszony úgy intézte sorját,
Hogy soha *két izben* ne mondjon egyformát,
Hanem váltogassa mind szavát, mind tettét:
Más-más lében adja fel a szedtevettét:
Ha ma borssal adta, holnap paprikáson,
Egy napon ecettel, tormával a máson;
Szóval, hogy az ember soha meg ne unja,
Hogy vesékig hasson talpraesett gunyja.
Mint a jó bakancsos, aki régen szolgál,
Jelen volt Lipcsénél, jelen Waterloonál,
Hétszer úszta át az óperencjás tengert,
Bajuszához sem kell ragacsolni kendert; -
Mint ez a bakancsos szégyenlene, mondom,
Káromkodni, mint más, *„tisztességes"* módon,
Hanem újat talál minden alkalomra,
Mást, ha jól van lakva, mást pedig éhomra:
Azonságosképen a találós Júdit,
Bár örökké zsémbel, de örökké újít:
Kétszer a piacon nem volt semmi átka,
Mióta az anyja a nyelvét felvágta.

Ha pedig nem használ háromélű nyelve,
Nem talál mindenkor fájós elevenre
Akkor, tartva tőle, hogy majd hozzá szokik,
Duzzog idébb-tovább és *nem szól* napokig.
Ilyenkor van osztán „csett-csatt” elé s hátra,
Borogat és hány-vet, tör-rombol rakásra;
Minden ingóbingó tővel-heggyel össze:
Szegény Jóka csak úgy csetlik-botlik közte.
Ilyenkor törik ki nem egy ablaktábla,
Csupornak, fazéknak lészen ő halála,
Az ajtó lefekszik, a kályha kimozdul,
A tapasz lemállik, kutya macska pusztul;
Még a vaslapát is, ha *leteszi*, pattan
S a falu cigányát óhajtja legottan.

II.

Három álló napig vala egykor épen
E csókolnivaló áldott jókedvében;
Ha mellé ült Jóka, legott dérrel-durral
Kétfejű sast csinált az asszony az urral.
Soha rá nem nézett, nem felelt szavára,
Leragadt a nyelve, befagyott a szája;
Mint ördögkötötte rokka, azt mivelte:
Ugy se tudta Jóka, *mint én*, hogy mi lelte.
Ámde nincs oly hosszu a világon semmi,
Aminek végére ne lehetne menni.
Lám! a kerékvágás milyen messze szalad:
Hortobágyi kompnál mégis kettészakad;
A kemény cserfát is összeőrli a szú:
A kolbász is elfogy, akármilyen hosszú;
Szíj-madzag nem állja, ha erősen húzod;
Uj bocskor lyukas lesz, ha örökké nyúzod:
Igy a *béketűrés* elkopik idővel.
A féreg, ha tiprod, visszafordul fővel:
Jókát is kikezdé az asszonyi kormány;
Pártot üt magában s beszél ilyenformán:

„Megverem: kevés lesz; megölöm: sok volna,
Ő pokolba menne, én pedig bitóra.
Hadd éljen. Talán majd, ha nem is a *vallás*,
Istenhez téríti az oldal-nyilallás.
Jó apostol a sűly, hurut, köszvény, guta:
Majd csak megtériti, ha vénségre juta.
De tovább nem tűröm! Nem leszek egy vászon
Cselédnek kutyája, vezető pórázon.
Törik vagy szakad: de megmutatom azt ma,
Hogy ennél a háznál *én* vagyok a gazda.
Neki *ereje* van, nekem meg van *eszem*!
Legyek én akármi, ha csuffá nem teszem.”

Igy szólott, azaz hogy így szólani nem mert,
Benne a bátorság gyökeret még nem vert,
De, hogy ezt *gondolta*, már az is sok tőle,
Aki őt ismeri, nem hinné felőle.
Azzal félre kullog és a boglya mellett
Főz vala furfangos, bosszuálló tervet:
Nem hamar főtt az meg, mint olyan rossz lencse,
Milyentől az Isten a gazdasszonyt mentse.

Végre, mint a vak tyuk, addig-addig kapar,
Míg a sok szemétből egy árpát kitakar;
Ugy ő is találа egy alkalmas tervet,
Hogy mozgásba tegye az elállott nyelvet.
Megörült, - kész volna verebet is fogni,
A tulsó szomszéd is hallá mosolyogni.
Azzal kapta magát, egy percig se' késett,
Bement a szobába, meggyujtá a mécset,
Fényes nappal ottan keresgélni kezde,
Mint aki tűt, vagy más effélét elveszte.
Nem maradt el egy szög, nem maradt el egy zug,
Minden ágyat felszór, minden lomot felrug,
Padon és pad alatt, házban, ólban, szinben,
Összehány, tűvé tesz minden helyet kinn, benn.

Látta ezt az anyjok, szemével kisérte,
Mint orsót a macska; de nem szóla érte;
Csúnya görbe szemmel majdhogy át nem szúrta,
Oldalát a *kérdés* majdhogy ki nem fúrta. -
Nem állhatja egyszer... egyet-kettőt köhent
S megszólal: „No, mi az *ebszemét* keres kend?"

„Megvan, édes lelkem? Hálá az Istennek!
Csakhogy végre megvan! no, azon örvendek;
Már biz' én azt hittem - már kétségbe estem -
Hogy sose lelem meg a *nyelvedet*, testem."

Így kiáltott Jóka. De bizony vesztére,
Nyomban összeröffent Júdit asszony vére,
A felzaklatott vér mind képébe futa,
Környékezte is már egy nagy ménkő guta. -
Láttad-e a pulykát, ki magas szeméten
Gőgösen országol, mint királyi széken,
Legkisebb bántásra, legcsekélyebb gúnyra,
Mirigytelte nyakát, amidőn felfúja?
Vérszin pötyögője, haragtüzben égve,
Mikép megyen által szép világos kékbe?
Mikép játszik ujra halaványas zöldet?
És mikép kotorja szárnyával a földet?...
Annyiféle szint vált Júdit asszony arca,
Mig tart önmagával pillanatnyi harca,
És toporzékolva egy álló helyében,

Nem tudja: leöntse? vagy nyakára lépjen?
Végre, amit keze ügyiben meglátott,
Veszi a tüzhelyről a tüzes lapátot,
És ugy vágja képen szegény Jókát vele
Hogy a világ mindjárt egyet fordul vele,
Lebukott a földre, nagyot kalimpázva,
S fekszik vala, mint holt, önvérében ázva.
Ott sem volt azonban kedvesétől nyugta,
Mig fel nem ocsúdott, addig tépte, rugta,
Akkor a hüvelykét csipőire tévén,
Ily beszéd csörömpölt a hatalmas gégén:

„Hát, aki mondta is! hát, aki adta is!
Hát illyen amollyan! erre is, arra is!
Ki parancsol itt, *he*? ki az ur a háznál?
Még *te* igy kötődnél? még *te* igy komáznál?...
Most köszönje meg *kend*, hogy csak ennyit kapott,
S tisztuljon, ne nézze hiába a napot:
Ott az *én* kenderem: fel kell nyőni márma;
Egy... kettő! - az ételt kiviszem, csak várja.”

III.

Megtörölte arcát az inge ujjával
És ballagott Jóka mardosó bújával.
Ballagott a kertbe, onnan a mezőre,
Onnan a pusztára, ott a kenderföldre.
Tetszős munka volt a kendernyövés néki,
Ugy képzelte, hogy a Juci haját tépi,
Bár a haja volna! bár a nyelve volna!
Bár az a pokolra való lelke volna!
Hogy kigyomlálhatná, valamint a kendert,
Hogy ne vekszálná a jó keresztyén embert.
De vékony reménység! azt ő már *hajason*
Nem éri, - *kopaszon* is, tudom, bajoson;
Sohase’ pillant rá boldog özvegysége,
Amíg Júdit asszonyt *táplálja a mérge*;
És az a *kis méreg* sosem fogy ki pedig,
Mint *olajoskorsó*, ha fogy, ismét telik.

Közepette ilyen búnak és panasznak
Eszébe se’ jut, hogy nem is evett aznap.
Hej, pedig immáron megdelelt a csorda,
Még se’ jő étellel a hű oldalborda.
Végre a gyomrából kiszorult a bánat,
Egy láncos komondor mivel reá támadt,
Egy láncos komondor, a kegyetlen *éhség*,
Mely sosem hagyja el állandó fekvését;
Néha ugyan alszik, meg se moccan fékén,
Láncainak súlyát elszenvedi békén:

De jaj ha felébred! rázza szeges örvét!
A vesékbe mártja éles-hegyes körmét,
Habzó szája morog, mardos, harap, ugat...
Az ember horpasza majd hogy ki nem lyukad. -
És már a tüzes nap az utolját futja,
Lekonyult az égen szekerének rudja,
Tüze, fénye csökken; maga, lova fárad;
Délibáb elfekszik, és a szunyog támad;
Hosszú árnyékot hány a sötétlő káka,
Réce reppen közte, ümmög közte béka,
A halász gólya is meglódítja szárnyát,
Viszi haza, lomhán, ma fogott prédáját;
Apró muslica-légy, táncoló csoportban,
Követi a vándort sűrü oszlopokban.

Vándorok az úton noha járnak kelnek,
Híre sincs Júditnak, nemhogy az ételnek!
Minden gyalogembert annak gondol Jóka,
Mig utóbb kisül, hogy a remény csalóka.
És már alig állja - és már haza menne,
Ha az asszony előtt megállani merne:
Hanem ahhoz kéne vakmerő bátorság...
A pogány megszánná szegény Jóka sorsát!

Megkönyörült rajta... megszáná az ég is:
Judit asszonyt látja valahára, mégis.
Nem t'om, öröme volt-e nagyobb, vagy búja:
Lesz mit *nyelni* mindjárt, lesz *leves*, csak fúja.
Legalább ugy látszik a menyecske képén,
Amint közelebb ér, nagy sebesen lépvén,
Hogy megin' feljött - vagy tán nem is ment még le
Vagy sosem is megy a *veszekedhetnék*-je.
Egyik szeme *hajszra*, másik szeme *csára*,
Mutatja, hogy sajnál nézni is urára; -
Jobb is volna, bizony, ha láb alá nézne:
Úgy e históriát folytatnom se kéne.

A dolog így történt. - Valahol dugaszban
Mély ó kut vala ott, rejtve fűben, gazban;
Júdit asszony pedig, amint jő begyesen,
Az ó kut szájának tarta egyenesen.
Látta ezt a férje - hogyne látta volna!
Azért ő magában ilyeténkép szóla:
„Vajjon, uram Isten, ki lenne az oka,
Hamár most a kútba belémenne maga?
Hiszen nem ölöm meg, egy ujjal se bántom,
Még tán megharagszik, hahogy visszarántom."
Alig gondolá ezt: *zupp belé* a másik,
A füle sem látszik, kis körme se látszik,
És az egész Júdit, ameddig eleven,
Elsülyedt és eltünt, odalön hirtelen;

Lepottyant, tehetlen, mint valami gömböc,
Mint az, akit elnyel titkos kaszatömlöc,
Mint az egér, amely, semmin sem aggódva,
Egyszer csak lebillen az egérfogóba!

IV.

Furdalá azonban a lelkiösméret
És ilyen szavakkal mardosá a férjet:
„Boldogtalan ember, hajh! mit cselekedtél?
Mily nagy bolondságra, bűnre vetemedtél,
Hogy te nem sajnáltad az Isten áldását,
Amit Juci hozott, a - tepertős kását?
Egyél hát, ha van mit! Hanem ugy-e jobban
Esik bosszut állni? Most szemed szád koppan.
Ugy kell! ne az asszonyt nézted volna magát,
Hanem a kezében ételes fazokát!”

„Hátha még nem késő; megpróbálom” ugymond.
Kapta, rekettyéből egy nagy hosszu guzst font,
Lebocsátá mélyen a homályos kutba
És kiálta: „Csipd meg, feleségem Jutka!”
Meg is fogta Judit; legalább érezett
Férje a guzs végin valami nehezet,
És kezdé nagy üggyel vonni azt fölfelé,
Mert igen nehéz volt, majd megszakadt belé.
Mikor addig huzta, hogy már feleútban
Volt az a valami fölfelé a kútban,
Hol nem oly sötét volt, hol már jobban látszott:
„Uram! ne vigy...” még szeme is káprázott.
Hazudni nem illik, sose’ volt kenyerem,
De ugy láttam, *mint most*, állitani merem...
Mi volt a kötélen? - egy rút fertelmes dög,
Szőröstül, bőröstül egy nagy kamasz ördög!
Farka volt és szarva, lábain lókörme,
Egész teste gyapjas, háta pupos, görbe;
Legcsodálatosabb pedig az hogy félig
Csupa ősz a feje, másutt feketéllik.

„Miféle szerzet vagy?” kiált Jóka, „mi vagy?
Szólj, vagy visszalöklek, vessz oda lenn, maradj!”
„Jaj csak vissza ne lökj,” amaz így könyörgött,
„Jaj csak húzz fel innét, én volnék az ördög!
Nem tudom, *mi van itt*, csak most került ide,
De, uttarcson! már is megőszültem vele.
Húzz ki szegény ember, bizony megszolgálom,
Mert én ezt az *izét* soha ki nem állom.”

Monda pedig Jóka: „Felhuználak, földi:
De nem fogsz-e ám majd velem is kötődni?
Csíklandós portéka a te barátságod:

Köszönöm az olyan cifra mulatságot.
Ámbár, annyi mint az - *mindegy ördög* nékem,
Rosszabb már nem lehetsz mint a feleségem:
Felhuzlak. De elébb kapard össze még ott
És hozd fel nekem az ételmaradékot.”

Felelt rá az ördög: „Ne kíván vesztemet,
Hogy ismét lemenjek. Mondok én egyebet:
Majd én belebúvok a király lyányába,
Ejtem azt ördöngös nehéz nyavajába,
Mindenféle borbély próbát teszen vele,
De egynek sem használ kenőfenő szere:
Akkor oda jösz te, kívánsz nagy jutalmat,
Összevetett-kas pénzt, vagy fél birodalmat,
Többet is igérnek ha megorvosolod;
Te pedig azt bátran magadra vállalod,
Mert én, a te szódra, mindjárt eltávozom,
Másik királylányról másutt gondolkozom.
De onnat kibúni nem fogok szavadra,
Azért, édes öcsém, jól vigyázz magadra,
Mert csak *egyszer* adom magam a kezedbe,
Ródd a füled mellé, s vedd jól az eszedbe.”

Jóka ezt magának nem mondatta kétszer,
Hanem az ördögöt felvoná két kézzel,
És, hogy az alkuban ne essék galiba,
Áldomásra mentek, egy rossz gugyoriba.
Ott, kupec módjára, mintha venne marhát,
Jól megverte Jóka ördög bácsi markát,
Végre a sok lőre az inába szállott
S fel*bukék*, mikor az egyességök *állott*.

V.

Ura lett azonban szavának az ördög,
Tövises szekerén sebesen elgörgött,
Meg sem állt, ameddig, egy bolha képébe’.
A királyleánynak be nem bútt fülébe.
Legott a leányzó kapdos a füléhez,
Viszkető fájdalmat, kolompolást érez,
Ágyából kiugrik, táncol, fut, kiabál,
És kacag, ha viszket, és sikoltoz, ha fáj.
Szalad a tornácba, szalad az udvarra;
Udvaron fel s alá, erre meg amarra;
Anyja egy papucsban, atyja is egy ingben.
S aki van a háznál, üzi, hajtja minden.
Elfogják, - de akkor harapdál, lefekszik,
És megint tovább fut, mikor fölerésztik;
Végre összeroskad, ereje elhagyja;
Ölbe viszi haza kedves ura-atyja.

Nosza lótni-futni! boltba! patikába!
Száz cseléd a várost veszi a nyakába;
Medveháj, álkörmös, esencia, bakvér:
Mindezt próbálgatják, mindez nem sokat ér.
Doktorok, borbélyok, valamennyi bába
És tudákos asszony... ott van, de hiába!
Recipe, érvágás, köppöly és fürdő-lé
Teszi a nyavalyát még nevekedővé;
Ráolvasni, kenni, párolni, füstölni,
Kilencféle fáról kilenc ágat törni, -
Aggatni nyakába százféle babonát...
Mindez a betegnek könnyebbülést nem ád.

Ki miatt az apja és az édes anyja
Ő szivét kegyetlen búbánatnak adja;
Sem étel, sem ital, egész álló hétig....
Ha aranyból volna, mégsem kéne nékik.
A király, hogy a nép ne járjon nyakára,
Bízza minden dolgát az iródeákra;
Ő maga nem végzi senki ügyét-baját,
Csak emészti szivét, csak tépi a haját.
Hát még a királyné! öltözik mély gyászba,
Siratja leányát egy kis oldalházba';
Majd egy légycsapóval oda űl az ágyhoz...
Egész nap se néz ki a kender-munkához.

Dobolják azonban országvilág-szerte
S így kiált a hajdu, ki a dobot verte:
„Becsületes népség, hallja kigyelmetek!
A királykisasszony igen nagyon beteg.
Ki meggyógyithatja, bizony meg nem bánja:
A maradéka is nagy ur lesz utána:
Ha hát tud valaki olyan mesterséget,
Jelenjen meg, bővebb tanakodás végett."

Erre nagyot kurjant valaki a nép közt:
„Tudok én" azt mondja „olyanféle eszközt."
„Kicsoda az az *én*? hadd álljon ki! lássam!"
„Én vagyok az az *én*, követem alássan..."
S előállott Jóka, levette kalapját,
Szégyenli erősen, mert nagyon kacagják,
De azért a szavát vissza mégse vonja
És, hogy ő nem tréfál, esküszóval mondja.

Fülön fogta Jókát mindjárt, hevenyébe,
S felvivé a hajdu a király elébe;
Megállott a hajdu, mint valami pecek, -
Fölsodort bajusza két nagy fekete szeg -
S monda: „Itt egy ember, felséges királyom,
(No ne bujjék kend el; hanem erébb álljon)
Ez a paraszt ember azt meré állítni,

Hogy ő a kisasszonyt meg tudná gyógyítni.
Hazudik-e vagy sem? *nem állok* afelől,
Azért engedelmet instálok afelől.”

Szólt a mesekirály: „Együgyűnek látszol;
Tudd meg, szegény ember, hogy fejeddel játszol,
Nem gyerekség ám ez; vakmerő a próba,
Mely ha rosszul üt ki, húzatlak karóba.
De ha megorvoslod egyetlen-egy lányom,
Hitvesül őt akkor teneked ajánlom;
Vele országomat adom, mint vejemnek:
Ugy is nagy nyüg az már nekem, vén fejemnek.”

Felelt erre Jóka: „Uram és királyom!
Ne legyen terhére, de én megpróbálom,
Még pedig most mindjárt, ezen pillanatba’,
Mit ma elvégezhetsz; ne halaszd holnapra.”
Avval fogta magát és bement a házba,
A leányt akkor is a nehézség rázta;
Elővett egy régi kalendáriomot,
Amit jóelőre szűrujjába nyomott,
Nézett a betűkre, hogy a szeme dagadt,
S olvasá, könyv nélkül, ezen bölcs szavakat:

„Turgudorgod mirgit forgogargadtárgál:
Argadórgósorgom margarargadtárgál?
Targakargarorgodj hárgát korgomarga,.
Irginerget arga porgokorgolbarga!”[187]

Amint e szavakat meghallá az ördög,
Megrázta a lányt, hogy minden csontja zörgött,
És kiment belőle, végkép odahagyván:
Mindjárt’ jobban is lett szemlátomást a lyány.
A király pedig, mint szavatartó ember,
Összeadta őket szíves szerelemmel:
A lakodalmukra fél gulyát levágott,
Végre átereszté nagy Meseországot.

VI.

Híre futamodék e szörnyü csodának
És fülébe jutott a szomszéd királynak;
Őneki is beteg egyetlenegy lyánya,
A Jóka ördöge lévén nyavalyája.
Fogja hát a szomszéd, ír egy szép levelet,
Minek a sommája ilyenforma lehet:

[187] Ki ne emlékeznék gyermekkorából az úgynevezett madár vagy szarkanyelvre. Az idegen abrakadbra helyett bátorkodtam ezt használni. Tartalma a fentebbi soroknak:

„Tudod, mit fogadtál - Adósom maradtál,
Takarodj hát koma - innét a pokolba.” A. J.

„Kedves öcsém uram! - Terhére ne essék,
Nem busítanám, de hajt a kénytelenség;
Nagy bajom érkezett, nagy szomoruságom,
Aminél nagyobb nincs nekem e világon:
Kedves jó leánykám, egyetlen gyermekem,
Az ágyszalmát nyomja, halálos betegen.
Mindenféle orvos kifáradt mellőle,
Már kétségbeestem, igazán, felőle.
Különös, hogy épen aznap esett baja,
Mikor a *hugomból* ki-vált a nyavalya,
(Tartsa meg az Isten, szivesen kivánom,
Mert a *hugomasszony* kedves keresztlyányom.)
Még különösebb, hogy a kórság is olyan,
Mintha ereszkedvést jött vón' ide onnan.
Nem is gyógyitja meg senki, - elláttam azt,
Ha csak egy kis időt kigyelmed nem szakaszt.
Nézze meg, jöjjön el, tegye rá a kezét:
Bizony az Uristen is megáldja ezért.
Lesz ebédje nálunk, zab, széna lovának;
És ha felét kéri kis Meseországnak,
Azt is od'adom... vagy akármibe kerül:
Sőt meg is köszönöm szépen azonfelül.
Minden jót kivánunk, mind közönségesen:
Köszönti kelmedet a szegény hitvesem,
Köszönti kelmedet a napamasszony is,
De még (bár eszén nincs) kedves leányom is.
Az öreg kanász is, meg a szolgáló is,
Meg, aki a háznál legalábbvaló is;
Kelmedet magát is, az ipa-urát is,
A feleségét is, napaasszonyát is:
Szóval mindnyájokat, az egész cselédet:
Kivánunk szerencsét, sok jó egészséget."

Így hangzott a levél. Jóka nem szerette,
És az egész dolgot hallatlanná tette,
Mert jól tudta, hogy már lejárt tudománya:
Nem gyógyul meg attól több király leánya.
A levél azonban, a sok követ, posta,
Egymást érte, egymás tyukszemét taposta;
Az egyik kizörget, a másik bezörget;
A szomszéd előbb kér, de azután sürget,
Azután parancsol, azután fenyeget,
Azután küld rája pusztitó sereget,
És már a lakosok, nyúzva, sütve félig,
Szaladnak előre s a dolgot beszélik;
És már égve minden határszéli falvak,
Látszottak az éjben megannyi hajnalnak.
Jóka is megszeppent, amidőn ezt látá,
Mert a katonáit mind haza bocsátá,
Kit csak egy hónapra, kit pedig kettőre,

Kit meg bizonytalan szabadság-időre.
Most, alig egy-kettő lézengvén utána,
Ily sok nép elébe annyival hogy állna?

Voltak nemkülönben szörnyű ijedségbe'
Ipa, napa és a kedves felesége.
Ráestek, beszéltek, nógaták hogy menjen,
Orvosolja meg, hisz' megteheti könnyen.
Jóka a világért sem meré mondani,
Hogy az ördöggel volt köze... vagy valami,
Hanem fogta magát, ráveté a fejét,
Megpróbálni megint orvosi erejét.
Ment - az ellenségtől fegyvernyugvást kére,
Megadá azt mindjárt annak a vezére, -
Ő pedig futott és nagy-lélekszakadva
Érkezett a szomszéd fejedelmi lakba.
Akkor is ott táncolt a szobaközépen,
Langauszt járt az ördög a leánnyal épen,
S hogy meglátta Jókát kérdi acsarkodva:
„Mit keressz itt? hol jársz? takarodj dolgodra!
Nem megmondtam-e, hogy *többször aztán soha?*...
Az apád lelkének se' megyek sehova!"
„Jaj" rebegi Jóka szörnyü léhhel-péhhel,
„Nem is azért jöttem, nem feledtem én el - -
De a feleségem mindjárt idebenn lesz,
Az elől futok én - jaj! ha megcsip, megesz."
„Messze van?" kérdé most szeppenve az ördög.
„Oh dehogy! itt van már, a konyhába' dörmög."
S aló! mintha ostor pattogna a hátán,
Megrugaszkodik és elnyargal a sátán,
Vissza sem néz addig, míg pokolba jutva,
El nem rejtezék egy kályhafűtő lyukba.
A kisasszony pedig nyert azonnal erőt
S egészségesebb lőn sokkal, mint azelőtt.

Jóka is megkapta jótéte jutalmát:
Od'adá a szomszéd fele-birodalmát,
S mindjárt a hüvösben ki is mentek reggel,
Kijegyzék a határt, hosszába, cövekkel.
Aztán a határra dombokat emelnek,
Fájdalmára néhány bámész sühedernek,
Kiket a helyszínén, a halomnak ormán,
Lefogtak erővel, kényszeritės-formán,
S hogy eszökbe jusson szakállas vén korig.
Az *emlékezetet* hátuljokra verik.[188]

[188] Szokás a népnél határdomb hányáskor, egy-két pásztorfiút megvesszőzni, hogy vén korában annál inkább visszaemlékezzék a helyiségre. A. J.

VII.

Hát szegény Juditról mit beszél az írás?
Ottan zöldült-e ki, valamint a csírás,[189]
Vagy pedig valami jószivű keresztyén
Kivoná a kutból, kötelet eresztvén?
Nem hallottam erről semmit is pletykában,
Hiába kerestem régi krónikákban;
Maga Jóka (pedig jobban állt bőrébe')
A fejét utána nem igen töré be;
Nem is nagyon törte, nem is verte falba:
Híre sem hallatszott a király-udvarba'. -
E közben az órák s az apró minuták
Kergetősdit játszva egymást váltogaták;
Telt, fogyott a hold is, - görbe uj sarlója
Majd hegyesen állt fel, majd pedig csurgóra;
Tél tavasz, nyár és ősz egymást fölemészték:
Tél a gazdag ősznek gyümölcsit, gerézdét,
A tavasz leszopta jegeit a télnek,
Őt s virágit a nyár sütötte lepénynek;
Végre megkopasztá hives ősz a nyarat, -
Az előbbeniből semmi fel nem maradt.
Esztendő után igy esztendő lejára:
Uj év hurcolkodott a másik nyakára:
De napon és hóban, évben, esztendőben,
Boldog vala Jóka, húzamos időben.

Egyszer nagy-sokára, midőn nem is vélte,
Vagy heted magával jön az ördög érte,
Kik, körülkapdosván, úgy elvivék őtet,
Hogy de még a lába sem érte a földet.
Hasztalan evickél, lármáz, sivalkodik,
Meg sem álltak véle a tüzes pokolig,
Ott aztán beveték egy vas kalitkába
S mellé - Júditot, hogy ne legyen magába'.

„Jaj" kiáltott Jóka, „odavagyok! végem!
Hát nem elég volt-e már teveled égnem?
Itt is, a pokolban, jösz megint kinozni:
El se tud az ember békével kárhozni!
Te miattad égek... te vagy oka ennek,
Hogy oda nem mentem, hova mások mennek,
A jók és igazak, kik a más világba'
Ördöggel nem estek egy cimboraságba.
Jaj! ne bánts, ne kínozz, férjünk össze szépen:
Térjünk el egymástól, édes feleségem!
Neked is könnyebb lesz, nekem is könnyebb lesz:
Hidd el, a pokol is mindjárt hűvösebb lesz."

---

[189] Csírás, a gabona, mit a szeszfőzők, vízzel öntözve, csírába hajtatnak. A. J.

Nem tudom, mit felelt Júdit asszony néki;
Elég a hozzá, hogy ő most is a régi:
Osztoznak, perelnek, csúnyán marakodnak,
És ez mindig úgy lesz, míg össze nem szoknak.

Eddig van. Mi haszna toldanám, foldanám?
Akinek esze van, ezt se' hiszi talán.
De bölcs tanulságot vehetni belőle, -
Mert az ember sosem tudhatja előre:
Hátha valamelyünk *igazán* úgy járna,
Mint a szegény Jóka s az ő életpárja!?

1851

A NAGYIDAI CIGÁNYOK

Hőskölteméný négy énekben

1851

Első ének

Foglalat

Vár szorult védelme, Vajda fényes terve,
Cigányok gyűlése, Harci zendülése.
Csóri eszes volta, Hősök többi dolga,
Ez ének rendében Le van írva szépen.

Egyszer volt özönviz, mióta a világ;
Egyszer nyit, száz évben, az áloe-virág;
Egyszer esett, mondják, kutyavásár Budán:
Egyszer a hős dádék romlása Nagy-Idán.

Múzsa, te, ki nem jársz idres-bodros konttyal,
Vézna bőrödet sem fested bécsironggyal -
De piros, de pozsgás napégette arcod:
Te segíts, méltóan elzengnem e harcot!

Add rívó hegedű búgását dalomnak,
Cincegő zengésit húros cimbalomnak,
Klarinétok füttyét, dobok dobbanását,
Harsány trombitákkal összeroppanását.

Önts szájamba édes, hatalmas éneket,
Mellyel örökítsem választott népedet;
Míg a magyar nóta daliáit zengem:
Parlagok múzsája! cserbe ne hagyj engem. -

Írtanak ezerben, ötszáz ötvenhatban,
Pártosság magyar közt vala szép divatban;
Nagy-Idát Perényi birta, egyik párton;
Kapitány a várban jó Gerendi Márton.

Kapitány a rangja, de lehetne káplár,
Mert alighogy tíz-husz alattvalót számlál;
Hanemha betudjuk egy-egy emberszámba,
Ami ráadás volt gyülevész cigányba'.

Miért be ne tudnók s miért be ne vennők?
Eddig is a várat ki védte, ha nem ők?
Töri az ellenség, már tizenhét napja,
Mérgében a nyelvét hiába harapja.

És harapná, bizony, isten tudja meddig,
Ha az ennivaló el nem fogyna keddig;
Ezt a bölcs Gerendi látta még szombaton,
Hogy próféta lett vón’ pedig, nem mondhatom.

Hívatá azértan cigányok vajdáját,
Ledicsérte rútul az egész fajtáját,
Aztán így szóla bizodalmas hanggal:
„Bölcs, vitéz, nagy férfi, fejedelmi ranggal!

„Jól tudod, hogy e vár minden baja, gondja
Egyedül erőtlen vállaimat nyomja:
De sok, ami hogy sok, több mint elegendő:
Nem bír annyi terhet egy szamár, mint kettő.

„Több ész többet talál, nem hiába mondják.
Ím azér’ rád bízom a vár fele gondját:
Társam vagy: ne a kulcs! hordjad és viseljed;
Töltsd be énutánam a második helyet.

„Hanem esküdjél meg - tartsd fel három ujjod -
Közös titkainkat hogy el nem árulod:
Mondjad »isten« szóval: téged ugy segéljen...
(Mondá Csóri vajda: őtet úgy segéljen).

„Tudd meg azért: vagyon az élelmünk fogytán,
Sőt, ha nem kiméljük, holnap is elfogy tán:
Azontul?... nézhetjük a csillagos eget,
Azontul keserves éhhalál fenyeget.

„Én hát ma (de *titok*: jól szivedre kötöm)
Kevés magyarimmal a várból kiszököm,
S holnap éjjel bőven hozok eleséget:
Igy teszem luddá a botor ellenséget.

„Te pedig, barátom, míg távol leendek;
Válj becsületére híres nemzetednek;
Kitörést ne próbálj... a nagy világér’ se!
De légy ember, ahol ember kell a résre.”

Így beszélt Gerendi. A fővajda pedig
Azt gondolta elébb, hogy csak ingerkedik:
De mikor bevette a várnagyi hitet,
Pislogó szemével hunyoritva intett.

Megfeszült örömtől mind a kilenc bőre,
Dicsősége majdnem kihízott belőle;
Hanem ott ült - fedve harcsabajuszától -
Egy kicsi ravaszság, szája végin, hátul.

És felelt ekképen: „Vitéz kapitányom!
Nem is utolsó nép ez az én cigányom:
Tűz van bennök, uram, hogy szinte *süt*, ragyog...
Én pedig - vajdának épen illő vagyok.

„Csak ide kell bízni *Puk Mihály* uramat:
Megkeserűli, ha bizgatja váramat!
Bátran mehetsz, pajtás, itt a vitéz sereg;
Mehetsz bátran, fiam, itthon lesz az öreg.”

Így szólt; és komolyan, mint vajdához illik,
Nyujtotta kezét, a jobbot tudniillik,
Vontatva, begyesen, fejedelem módra,
Mintha nagy pártfogó nyujtaná kéz-csókra.

Most az Éj fölvette tolvajköpenyegét,
Eltakarván azzal pitykés öltözetét;
Várban a magyarság készül titkos útra;
Esze ágában sincs visszatérni újra.

Alighogy a várból a magyar katonák
Egy rejtett-kijárón lábukat kivonák:
Népét Csóri vajda feljáratta rendbe’;
Gyűlést hirdetett a legnagyobb terembe.

Volt a szép rokonság hetven sátoralja:
Mindenikből egyet hívatott a vajda,
Mindenik sátorból a legvénebbiket,
Amennyibe’ nem volt csupa vak, vagy siket.

Hamar a cigányok kezdenek begyűlni,
Csóri vajda körül tanács-széket űlni:
Büszke faj! nemes faj! - Ha elsorolhatnám
Őket illően, egy vak lóért nem adnám.

Jött elébb Akasztó, hórihorgas cigány,
Nem volt ily kovács több, sem Nagy- sem Kis-Idán;
Fejjel haladá meg a többit Akasztó:
Hátha még nem volna görbe, mint egy patkó.

Jött azután Nyúlláb, meg a kancsi Degesz:
Mindenik iszkábál, hasadt teknőt szegez;
Vékonypénzü Nyúlláb szőrös mivoltától -
Vette nevét Degesz domború hasától.

Csakhamar követte Vigyori és Kolop:
Ahol e kettő jár, jól megy ám a dolog!
Vasfűvel kinyitnak minden zárat, békót, -
Az anyja hasából kilopnák a csikót.

Nemkülönben Gyügyü, - Gyügyü, kinek párja
Messze földön nem volt tapasztó munkára;
Nyeszegi a rostás; Pityke, a rézmíves,
Henye férfiú, kit úgy csúfolnak: *Híves*.

Egyszersmind betámaszt félszemű Toportyán,
Ő, kit Éva szűle Hernád vize partján,
Göndörhaju Éva, - nem bizonyos, kitől:
Talán a hajdankor pogány istenitől.

Nézd el immár Bugyit és vitézlő Kákát!
Ennek a mentéjét, annak a nadrágát:
Téglaszín a nadrág, és a mente kéken
Rugta el a sujtást, valamikor - régen.

Jő Habók, Irhával, s Diridongó hátul,
Ki huszonegy rajkót nemze Dundijától;
Apja, anyja is él, - nagyapja, nagyanyja:
Mind együtt lakozván, nősténye és kanja.

Múzsa nekem mondd el: hány szekér és hány ló
Az, miből parancsol vitéz Diridongó? -
Szekér ugyan kettő, s egy kopott taliga;
Ló három, szilajok, valamint a csiga.

Ne feledjük immár Süsüt, aki szépen
Tud vésni betűket, címert a pecséten:
Címerbe oroszlánt három-négy farkúnak,
Metszi a *p* betűt, megfordítva, *q*-nak.

Ezután belépett a híres Juhgége,
Ennek a hegedű tanult mestersége:
Vele jött a bőgős, aki sántit hajszra,
Himlőhelyes arcu, bádog szemü Kajsza.

Láttad-é tavasszal, de mikor még hó van,
Szemétdomb körűl a havat olvadóban?
Itt kibarnul a domb, fehér még amoda:
Ilyen ősz hajával a tisztes Laboda.

Laboda, ki ellát messzi jövendőbe,
Az elásott kincset megleli a földbe -
(Legalább azt, amit maga elásatott)
S tudja hogy ütni fog, ki emel rá botot.

Érdemes továbbá emlitésre Hubi;
Ennek tudománya sem volt mindennapi:
Mert nincs oly pipaszár széles e világon,
Melyhez ő szurkáló-vasat ne csináljon.

Ott van Csucsuj, akit egy időben Mokra
Téglavető szűrün hítt kemény birokra:
De úgy vágta Mokrát Csucsuj a homokra,
Hogy azóta mindig arról kódul Mokra.

Jő Csimaz, kit hajdan értek lólopáson.
„Nem loptam, felelé, követem alásson.
Keskeny úton fekütt, hol menni akartam -
Bizony sosem esett ilyen csufság rajtam.

„Hátul mennék: de rug; elől mennék: harap;
Átugrani könnyebb, sokkal is hamarabb;
Ugranám: felpattan... a hátára estem...
Jó, hogy elfogátok, áldjon meg az Isten!”

De leírni őket vajh! ki győzné sorra?
Dicsőségök nem fér a papirosomra:
Nohát nem is bántom. - Lássuk már a gyűlést.
Mivel Csóri vajda megnyitá az űlést.

„Urak és urfiak?” szavát így kezdé meg,
„Válogatott cigány férfiak, legények!
S valaki jelen van, az egész rokonság!
Amér’ összegyültünk, fele sem bolondság.

„Legelébb halljátok (de csak négy szem között):
Magyar nép ma este a várból kiszökött...
Nem baj! még szerencse! megmondom az okát -
Addig minden ember tűrtőztesse magát.

„Régi híres nemzet cigányok nemzete,
Sötét ó világban vész el eredete;
Azt mondják, Faraó lett vón’ első vajda:
De ma is civódnak a tudósok rajta.

„Akar innen, akar onnan kerültünk is,
Akar - ha mindjárt az *égből* cseppentünk is:
Dicső nép vagyunk mi, annyi már szentvaló;
Csak az irigyünk sok, hordja el a manó.

„Holmi esküttfélék, sőt falusi bírák,
Szép szabadságunkat nagyon körülnyírák;
Elfajít, elszéleszt a vármegye végre:
Mint valami retket, plántál faluvégre.

„Hagyjuk-e, tűrjük-e, véreim, cigányok,
Hogy erőt vegyenek ezek a zsiványok?
Eltöröljék a föld színéről fajunkat,
Kordovány bőrünket, fekete hajunkat?

„Van-e a világon vitézségre párunk?
Lett vón’ alkalom csak egyszer megpróbálnunk!
Aztán meg, nagy átok e szép ivadékon,
Hogy az egyetértés közte igen vékony.

„Tartsunk össze, urak! most, urak, vagy soha!
Itt a jó alkalom; hí a nemzet java. -
S miután ez a vár nekünk esett ingyen:
Neve is ezentul Csórivára légyen.”

Most a nemzeti gőg kitöre nagy zajjal,
Mint dugóját a szesz kiüti robajjal.
Tetszett Csórinak, hogy a beszéde tetszik,
Folytatá azértan, amint következik:

„Először is tehát ez a végzés márma:
Nem *bocsátjuk* többé a magyart a várba.
De magunk kezére folytatván a harcot,
Széjjelverjük innét holnap a labancot.

„Másodszor: miután a ránkjövő héttel
Be fog következni az uj vajda-tétel,
E fő hivatalra oly férfiut híván,
Akit a mi lelkünk iszonyúan kíván:

„*Örökös* fejünkké tesszük Csóri vajdát,
Ki Cigányországnak megveti alapját,
Összegyüjtve itten, a régi Nagy-Idán,
Mindazt, aki vitéz, mindazt, aki cigány.

„Harmadszor....” de tovább nem mondhatta Csóri,
Mert iszonyu lármát kezdtek hallgatói:
Többen ezt kiálták: jól van! helyes! éljen!
Sokan ezt: halljunk szót! más is hadd beszéljen!

Főképp Diridongó, jeles helyre állván,
Tátoga erősen valamit a kályhán,
Képe sötétveres, nyaka, szeme dagad,
Csillapodván a zaj, monda ily szavakat:

„Nem hagyom halálig csak azér’ se hagyom!
Csórinál miköztünk emberebb is vagyon;
Nem kell Csóri, nem kell! van különb legény is
Főfő vajdaságra... akar ehol *én is*!”

Igy beszélt a kályhán. De Akasztó fogja
És lerántja onnét a lábánál fogva;
Hős Akasztót Irha fejbeüté hátul
Hcgy csak elnyujtózott, messze a padkátul.

Nyolcan vagy kilencen most körülcsipkedték -
Kicsibe, hogy Irhát ki nem készitették;
De megvédte Irhát vitéz Diridongó,
Nyeszegi és Vacok, Hagymaszár és Kongó.

Gyügyü Csóri felé mutogat hüvelykkel:
„Hallja-é kend, Csóri: kend leülhet! nem kell!”
De körmére húzott Dámi, hogy beszopta,
Mintha medvecúkor volna ráragasztva.

Dámit ennélfogva legyürte Kanálos.
Lőn immár a veszély közös, általános:
Kétszer elfáradtak, kétszer megpihentek;
Harmadikszor mégis ujra összementek.

Hallván pedig e zajt kívül a közönség,
A legelső neszre mindjárt beözönlék;
Férfi, nő, fiú, lyány; még a csecsszopó is,
Még a száz esztendős vén anyó, s apó is.

A barna fehérnép lelkes arccal iget,
Védeni, segitni harcos férjeiket;
Fegyverök hatalmas fog, köröm vagy gége,
Meszelő, seprűnyél s az üszökfa vége.

Láb alatt pedig a nagyreményü rajkók
Minő lármát csapnak! valamint a szajkók.
Boldog apa, kinek öt-hat fia harcol!
Mint nagy puska mellett sok ropogó pisztoly.

Ím hős Diridongó tíz fia, tíz lyánya
Ütközet hevében apját körülállja;
Harcol Dundi asszony, mint a kölykös medve,
Szügyei, mint bástya, merészen dülyedve.

A gyarló csecsemők s öregek ellenben,
Nem tudván egyéb kárt tenni az ellenben,
Sikoltnak, hogy ég-föld lesz beléje siket,
Tépik ruhájokat, tisztes fürteiket.

Dúl a harc dühösen, mint egy veszett gulya,
Esztelen polgárok gyilkos háboruja;
Ennek orra véres, annak háta kékül...
Csuda hogy megesett emberhalál nélkül.

Bizony emberhalál is lett volna vége,
Hogyha el nem illan a vitéz Juhgége:
Erre Csimaz horgolt, szörnyen fenekedett;
Jó, hogy eloldhatta mégis a kereket.

Bölcs Laboda ugyan százszor fölemelé
Ökleit az égre, vagy a padlás felé,
Százszor is kiálta: „csitt no! egyet mondok!”
Százszor föl se vették őtet a bolondok.

Akará mondani a tapasztalt öreg,
Hogy minden baj, inség háborúból ered:
Döghalál, sok vén lyány, sok rossz vers... hiába!
Nem bírt szóhoz jutni a csaták zajába’.

Lőn pedig, hogy újra kidöltek pihenni,
Negyedik tusára lélekzetet venni.
Kapott ez alkalmon Csóri eszes vajda,
Fölveté fehérlő szemét s így sohajta:

„Oh te szent Habakuk! cethalas szent Jónás!
Vajmi bolondság ez, dőre visszavonás!
Hisz még meg se’ fogtuk, hát minek koppasztjuk?
Jobb bizony, e kérdést másszorra halasztjuk.

„Ki legyen a vajda: *én*-e, vagy pedig *én*?
A győzelem után szóba jöhet megén’:
Most készüljünk harcra - s hogy *erősek* legyünk:
Addig is - itt a kulcs: nosza igyunk, együnk!”

Mint az összeröffent nyáj, midőn a zsákot
Meglátja, - felejti a háboruságot,
Rohan válujához, egymást töri, tolja,
S a kanász jóltévő kezeit csókolja:

Nem máskép tevének a lelkes cigányok:
Éljen Csóri, éljen, *örökös* vajdájok!
Mind inába forrnak, majd agyon tapossák,
Azt miveli bennök a háládatosság.

Egy percben üres lett kamara és pince,
Görnyed az áldástul cigányok gerince.
Feledik, mint a bölcs, a kétes holnapot,
Csinálnak karácsont és szent Ivó napot.

Künn, szabad ég alatt, piacán a várnak,
Egynehány ölfából nagy tüzet csinálnak,
Sátrakat vonnak fel, mint az isten gyepén,
Sistereg a bográcsok, pirul lángos, lepény.

Majd az étel sorját nem győzik bevárni,
Kezdenek fütyölni, ugrós táncot járni:
Csattogó bokával jobbra balra futnak;
Megfővén az étel, mellé kuporodnak.

Gyönge az én tollam, írni erről képet.
Oh, arany szabadság! nézd el a te néped:
Hogy eszik, hogy iszik, hogy örül, hogy múlat!
Millyeneket fal - és még csak meg se' fúlad!

Nincs ott asztal, abrosz, cifra evőkészség,
Nincs egyéb fűszerszám, mint a jó egészség,
Nincs egyéb mérték, mint kinek-kinek gyomra:
Mégis ritka eset, hogy ez megromolna.

De van nálok egy bűn, mégpedig halálos:
„Mikor egyik *aprit*, a másik *kanáloz*";
Ezt nem szívelhetik, ezért haragusznak,
S mint kutyák a koncon, összemarakosznak. -

Miután hasából kiveté a drágát,
Megereszté Csóri szíjjal a nadrágát
S monda: „Most az ágyu hadd dörögjön, hagyom!
Örömére hogy ma vajdatétel vagyon."

S legottan vitézlő férfiak menének,
Hogy kihoznák a port, ágyut töltenének.
Rárántá azonban Juhgége s a banda,
Megkezdé a táncot legelébb a vajda.

Egyengeti lábát komoly lassu táncra,
Nem hozzávaló már, hogy megszaporázza;
Illegeti fejét, lebbenő nagy hajjal;
Néha így tesz: „hap! hap!" néha így tesz: „haj! haj!"

Ezüstgombos mente lóg le a nyakáról,
Fityeg a nehéz gomb, mint körtvély a fáról;
Kékszinű a mente, bárányból perémes,
Buja kövérségtől a posztója fényes.

Sárga csizma lábán, sárga sarkantyúval,
Csizmarojtját néha megérinti ujjal,
Néha lábujjhegyen megállva sokáig,
Összebillegteti sarkantyús bokáit.

Majd körültekint, hogy társat is válasszon:
Dundihoz megy és mond: „Ej no, komámasszony!
Eb aki haragszik, én már elfeledtem:
Nosza egyet-kettőt fordulnánk mi ketten.”

Mosolyogva Dundi nyujtja fényes kezét,
Átengedi magát s minden ő nehezét;
Könnyen lebeg ő, mint vontatott petrence,
Akarám mondani a boglyakemence.

De mikor a táncnak jött szilaj ugrósa,
Leszakadt szép Dundi, mint egy bazsarózsa,
Leszakadt a vajda gyólcsinges válláról,
Mint a bazsarózsa leszakad bokráról.

Vajda is megpihent tetején egy zsáknak,
Helyet engedvén a szép fiatalságnak.
Lőn már a vigasság közös, általános,
Kedvök semmi részben nem vala hiános.

Ott evés-ivásban hogy felmelegedtek,
Táncra ott mindnyájan mikép kerekedtek,
Sok legény hogy verte *majd* a hátát sarkkal,
Sok piros viganó hogy repíte farkkal;

Hogy raká és hányta a sarjú-nemzedék
Díszes rókatáncát és cigánykerekét:
Hadd zengjék el azt már énutánam mások,
E dologra méltóbb kölyök-óriások.

Ezalatt az ágyú dörge-morga folyvást,
Nem golyókat lővén - lővén puszta fojtást,
Nem kimélik a port, egyre puffogatnak,
Örömére a nagy, nevezetes napnak. -

Második ének

Foglalat

Kérded: mi van ebben? Puk vezér megszeppen
Majd egyebet forral: De leül nagy orral.
Vajda pedig ébren Tűnődik az éjben
S talál nagy szerencsét - A Dárius kincsét.

Puk Mihály azonban, ellenség vezére,
Nem fekütt sem a jobb sem a bal fülére,
Cigányok zajától nem tudott alunni,
Dehogy merte volna a szemét behunyni.

Első ágyúszóra (mivel nagyot pukkant)
Felüté az orrát, hanem meg se' kukkant;
Másik ágyúszóra, pápaszemet rakva
Hallgatá erősen; fütyöl-é a magva.

Harmadik lövéskor felugrott s kiméne.
Kérdi a pattantyus: tán felelni kéne?
„Világért se, ugymond, hiszen *pufra* lőnek:
Ki tudja, miféle hadi fortélyt szőnek!"

Rendelé, hogy kiki lenne szerbe-számba':
Nyeregben a lovas, az igás ló hámba',
Sorban a gyalogság, felállítva szépen,
Ágyunál a tűzér, kanóc a kezében.

Őmaga, miként egy vén fogatlan farkas,
Kit megűz a *Bodri*, megkerget a *Talpas*,
Kerüli az aklot sanda, görbe szemmel,
Otthagyni sajnálja, beugorni nem mer:

Azonképen ő is kullog a sötétben,
Kerüli a várat, megáll minden lépten,
Majd a pápaszemmel, majd csak az övével
Majd pedig kukucskál nagy hosszú csövével.

Néha jobbra fordul, néha balra fordul;
Kérdezi a jelszót minden kis bokortul;
Oly vigyázva lépdes, nyomot alig hagyván,
Mint macska, ha sétál a tövis-garadján.

Mert hogy a zaj ottbenn nincs minden ok nélkül,
Ennyit ő belátott a maga fejétül,
Azér' ősz a haja, azér' képeráncos,
Azér' a tarkója arany paszomántos.

Összehívatá a tábori tanácsot,
Ily veszedelemben hogy adna tanácsot,
Mert amely dologba nem láthatni bele,
Ki tudja, mi szörnyü veszéllyel van tele!

Miután azok a fővezéri szóra
Hamar összegyültek, gyülekeztek volna:
Magukban a dolgot forgaták erősen:
És annakutána hallgatának bölcsen.

A vezér pediglen ágy alól kivonva
Egy nagy papirosat, mint egy szóró-ponyva,
Leterítteté a sátor közepére
És lehasaltak mind, körül a szélére.

Képzelhetni, milyen nagy volt az a levél,
Amelyikre, festve, egész ország lefér!
Város, falu, erdő, hegy, folyóvíz, patak...
Még *hal* is a vízben és az erdőn *vadak*.

Voltak azon gályák, hullámhányó tenger,
Bozontos hegyek, mint egy-egy gubás ember,
Kacskaringós folyók, találomra... mint a
Dinnyeföldön mikor széjjelfut az inda.

Ott a tokaji hegy, mint egy cukorsüveg,
Mellette mindjárt az asszuboros üveg;
Ott a Hernád vize... hires folyam váltig,
Azér' mondják: nincsen párja a Hernádig.

Csonka tornyaival ott vagyon a vár is,
Rajzban sem kisebb mint ez a kalamáris;
Őrzi nagy-kevélyen három szál levente,
Egy a kapu előtt, kettő pedig benne.

Mindez, többel együtt, megvolt a levélen
Irva sok szinekkel: sárgán vagy fehéren,
Feketén, pirosan, kéken vagy irombán.
Környülfeküvék hát a vezérek, mondám.

De sehogy se' birták belőle kinézni,
Mit akarnak mostan Nagy-Ida vitézi;
Noha mind oly tudós képeket formálnak,
Mintha a világon semmitsem tudnának.

Kezdődtek ugyan szép tekervényes viták,
Jegyezé utánok kilenc iródiák,
Sok papir elpusztult, sok tinta elfogyott:
Akkor csapta feljebb a zsidó a rongyot.

Míg igy tanakodtak a mi bölcs vezérink,
Monda egy sovány ur (legyen neve Héring):
„Sok szónak sok alja: én találtam egyet:
Uraim, nem látják ezt a magas *hegyet*?"

És *rittig*! ahová ő a körmét tette,
Állott egy magas hegy, a várnak felette,
Olyan, hogy ha e hegy tetejére másznak,
Kéményébe látni a várban a háznak.

Monda most vezér Puk örvendetes arccal:
„Ami meg van írva, az barátim, nem csal.
Könyvben a valóság: másról nem felelek;
Ki nagyobb hadvezér, mint e bölcs levelek!

„Hányszor összejártam az egész vidéket,
Csetlettem-botlottam tapasztalás végett,
Szemeim jól látnak, üveget is tettem:
S ihol, e nagy hegyet észre nem vehettem!"

„Van biz' ott hegy, ménkő!" csúfolódott Czibak,
„Hisz' talán meglátná... még az is, aki vak..."
Tovább mondta volna, de csak ennyit mondott,
Mert nagyon lebőgték érte a bolondot.

Szóla Puk, miután elment az izgága:
„Oh! e felfödözés nekem igen drága;
Innen lövetem a várat szerteszéjjel,
Ide vonszoltatom ágyuim az éjjel.”

Fogta hevenyében, és a hegytetőre
Ágyukat rajzola, szájukkal előre:
S amint a sok ágyu Nagy-Idára lenéz,
Reszketni látszott a három festett vitéz.

Tökéletes a terv, mi hója sem látszik,
Netalántán még a kivitel hiányzik.
„A kivitel enyém” monda Puk kevélyen,
A többi vezérek meghajoltak mélyen.

Azzal szétoszoltak, kiki ő helyére,
Kiadá parancsit a had fővezére:
„Nosza, minden ágyu felállítva legyen,
Nyugat felől, itt s itt, ez s ez magas hegyen!”

„Az lehetetlenség.” - „Nincs lehetetlenség!
Ha nem birja négy ló, hát nyolccal vitessék,
Ha nem birja el tiz, be kell fogni százat,
S mindenik kerekét taszítsa egy század!”

Mint mikor valahol, sötét csendes éjen,
Viszik a halottat fekete szekéren,
(Mert ha nappal vinnék, a nép botra kelne,
Nehogy a határát jégeső elverje);

Nincsen egy hang, egy *pisz*, tengely sem nyikorog,
Csak a lovak lába s kocsis melle dobog -
S tompán a koporsó kondul meg ha zökken:
Ugy vitték az ágyut az éjjeli ködben.

És már odaértek, hova céljok menni:
De bizony a hegyből nincs ott semmi, semmi,
Ellenben a kerék az agyáig lejár,
Lévén ott nem egyéb - mint egy csúnya mocsár.

S mint a részeg ember, ha jókedve feles,
Elhagyja az ösvényt, másik utat keres,
Hát egyszer csak sülyed, csak sülyed féllábbal,
Felborul s nem gondol többé a világgal;

Bő nedvesség miatt megdül, mint a búza,
Csak ugy horkol aztán, a bőrt egyre húzza:
Nem másként az ágyuk a puha mocsárban,
Lefeküdtek *húszan*, visszamentek *hárman*.

„Gyihé! gyühé!” mármost; kezdődik a hű-hó,
„Gyihé! gyühé!” kiált a várbul az ekhó;
Reccsen a rúd, felhérc, és az ostor pattog;
Gúnyosan a várfal reá visszacsattog. -

Nem hallák azonban már ezt a cigányok.
Édes Álom hinté párnáit alájok:
Kavicsból, göröngyből, úton és ut mellett,
Számokra puhitván szenderitő pelyhet.

Jött az édes Álom, csöndesen, mezítláb,
Hogy a vigadókat meglophassa inkább;
Elringatta előbb a kicsiny purdékat,
Azután a tisztes őszhajú dádékat.

Ott egy csecsemőnek az anyja ölében
Szájából az emlőt kifordítá szépen
És beföcskendezte kormos arcát téjjel,
Mintha barna földre friss hó esik éjjel.

Mást kopasz fejével lefelé úgy csünget,
Mintha felakasztjuk füstre gömböcünket;
Másnak, ámbár alszik, melyet épen rágott,
Meghagyá szájában az ízes cobákot.

Hős Diridongónak a tele poharat
Kiüté kezéből, csak a füle maradt,
Aztán földre dönté magát is, hogy orral
Fúná a port, mint egy szuszogó bocskorral.

Akasztót, a nyulgát, hosszú volta miatt,
Karikába gyűrte, mint egy nadrágszijjat,
Ellenben kinyujtá Degeszt hátrafelé,
S röfögő disznónak lelkét adta belé.

Elnyomá szép lassan hegedűs Juhgégét:
Álmában is húzta ő a nóta végét,
De mikor nem húzta s minden ujja megállt,
Lelke azután is mindegyre muzsikált.

Így a csöndes Álom, ez a szende angyal,
Betakarta őket holmi kapca-ronggyal,
És legott a kérges, ponyvaféle vászon,
Ollyá lett, mikép a gyenge, síma bársony. -

Csak te, vitéz Csóri, csak te nem alhatnál;
Virrasztasz kegyetlen harci gondolatnál,
Egyedül piszkálod a fél-álmos tüzet,
Míg körülted alszik a daliás nemzet.

Igenis, a vajda, egyedül az éjben,
Bagót csemegézve, gondolkozik mélyen,
A holnapi harcról, véres viadalról,
Nevezetes, fényes, dicső diadalról.

Eljárta eszével Nagy-Cigányországot:
Hogy s mikép vesz ő majd új veres nadrágot,
Amely senkinek még soha testén nem volt -
Ánglia-posztóján bársonybul lesz a folt.

Képzele képtelen földi boldogságot,
„Annak közepére egy szál gyöngyvirágot”:
A virágszál *ő lesz*, Csóri nemes vajda...
De mi jutott hozzá, hogy olyat sohajta? -

Nagy szomorusága jutott az eszébe:
Két szép urfikája, meg a felesége,
Kiket a Maros, hajh! már azelőtt jóval,
Elvitt, taligástul, és egy tarka lóval.

Mennyiért nem adná, hahogy őket mostan
Járathatná talpig bíborban, bársonyban!
Így a boldogságán nem örül, csak félig:
Mit ér a *nagy lepény*, ha nem törhet nékik!

Azonba’, hisz’ ő még vénnek sem olyan vén,
Hogy ki ne pótolja, feleséget vevén;
Aki adott *tálat*, adni fog melléje
(Gondolta magában) ki azt *körűlülje*.

„Megvettetem - úgymond - a szerencse-kártyát!”
S vőn kezébe üszköt, mint valami fáklyát,
Ment egy omladozott ó pincébe, ahol
Rasdi, a varázsló, tanyáz mint egy bagoly.

Így esett, hogy a zajt nem hallá meg ő sem,
Noha az ellenség kurjongat erősen,
Száz kötél szétmállik, száz rakonca pusztul:
Hanem az ágyuknak a füle sem mozdul.

Így midőn a bivaly, forró-meleg nyárban,
Szekerestül együtt elfekszik a sárban:
Sem istenkáromlás, sem pedig vasvilla,
Úri kényelméből kivájni nem birja.

De a bivaly fölkel, midőn kedve tartja,
S ami szekér még van, azt is kiragadja:
Ellenben az ágyuk ott maradtak végkép,
Miért is vezérink a hajokat tépték.

Összegyűltek újra, hogy tanácskoznának,
De utoljára is ily végzést hozának
Hogy amit ki nem bir húsz ökör húsz lóval,
Azt a bölcs tanács se’ húzza ám ki, szóval.

Legelőször is Puk leszidá Heringet:
„Az ur vitt, nem egyéb, e nagy kárba minket!
Az ur *tette oda* - átkozom a körmét!
Az ur sütte-főzte... egye meg a tervét!”

De Hering lesöpré magáról a vádat
Azáltal, hogy ő meg Czibak ellen támadt:
Ha *tudta*, ha *látta*, hogy mi lesz belőle,
Mért nem gátolá meg a dolgot előre?

Nosza, valamennyi mind Czibakra zúdul:
„Szörnyüség! cudarság! gyalázat az urtul!
Maga is jelen volt, nézte, leste, várta:
S egy szóval se’ mondá: ne vigyék a sárba!”

De megszólalt mostan a gyülés Nesztora,
Fogatlan inyével az öreg Kusztora:
„Nem úgy, urak, nem úgy! itt egyik fél sem ok:
Csupáncsak, egyedül, maga ez a *dolog*.

„Mert, ha mi a rajzban mocsárt láttunk volna:
Bizony ilyen tervet nem csináltunk volna;
Szűrét Czibak úrnak ki nem tettük volna,
Sőt inkább tanácsát helyeslettük volna.

„Ellenben, - ha a hegy *igazán* megvolna:
Akkor a mi tervünk ugyan remek volna!
Czibak ur pediglen nagyon felsült volna:
Drága jó husz ágyúnk el nem csücsült volna.

„Kettős úton halad az emberi élet:
Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
S minthogy az elmélet, most ezuttal, *sáros*:
Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?

„A gyakorlat ez, hogy szedjük a sátorfát,
S mig széjjel nem virrad, hordjuk el az irhát:
Mert, ha az ellenség észreveszi kárunk’:
Lesz nekünk hadd-el-hadd! ugyan ebül járunk.”

Szavait az ősznek nagy „éljen” követte,
S legott a tarisznyát kiki szedte-vette;
Nem is tudom én, ha a dolgok igy állnak,
Lessz-e kit megverni holnap a vajdának. -

Csóri pedig, mondám, az oduba méne,
Hol bagoly módjára lakott Rasdi néne;
Költeni sem kelle a tisztes agg dadát,
Minthogy akkor épen felköhögte magát.

Ki mihelyt megérté amit Csóri kiván,
A földre ültette, mert nem is volt diván,
Nyirkos földbe szúrta az égő hasábot,
Mely, amint csak tudott, oly szépen világolt.

Azután vevé a sors-intéző kártyát,
Leraká és kezdé nevezgetni tárgyát:
Ez nagy uraságot, amaz nagy háborut,
Ez jelöl vidámat, a másik szomorut.

Ez régi kedvesünk viszont meglátása;
Kiről már az ember nem hinné, hogy lássa;
Az töménytelen kincs, melyet kiki talál;
És amaz ott csúnya, erőszakos halál.

„Te pedig, bölcs vajda, te vagy e tökkolop.
Ide vigyázz már most, kezdődik a dolog.”
Figyelt is a vajda, mert bizony kevésben
Mult, hogy el nem szunnyadt a figyelmezésben.

Rasdi meg a kártyát jól összevegyíté
S így szólott, miután a földre teríté:
„Tökkolop - uraság: ez jól illik össze;
Kár, hogy igen véres háború van közte!”

„Hadd legyen!” dörmögte a vitézlő vajda,
„Hát az a fekete mellettem micsoda?”
„Ez fiam? ezt híják... *fekete embernek*,
Mivelhogy más nevet emlitni se mernek.

„Boldog az, ki mellé esik ez a kártya!
Annak a szerencse örökös barátja;
Melletted is, vajda, mennyi *kincs* van körül
S itt a *régi kedves*, kinek szíved örül.”

Mint midőn a jó pap papol igen szépet,
Viszi képzeletben a figyelmes népet,
Csak viszi, csak viszi... mígnem a jó nének
Már inkább *álmodják*, mintsem hogy képzelnék.

Úgy hallgatja Csóri míg amaz terécsel,
Mert sok szóval mondta, amit én kevéssel;
Háromszor veté meg a kártyáit neki,
Háromszor egyformán jött a szerencse ki.

Hanem harmadikszor beszélt már süketnek,
Adta magát Csóri fényes képzeletnek:
Iszonyu roppant kincs: arany, ezüst, gyémánt
Hever lába előtt, káposztakő gyanánt.

Majd ezek eltünnek... csak a banyát látja,
Ki előtte térdel, kezében a kártya -
S igazítja olykor, hogy égjen, az üszköt,
Amely ott füstölge nagy-makacsul köztök.

Hát egyszer csak, látja, hogy az asszony fölkel,
Megy előre és int a tüzes üszökkel;
Háromszor int vissza; ő pedig követi
Pince belsejébe, ahová vezeti.

Mohos falhoz értek, - de az nem vala gát,
Körmével a banya kiszedi a téglát,
És olyan rést karmol hevenyébe rajta,
Hogy könnyen beférne három cigány vajda.

Alighogy azonban egy tégla kiesett,
Egyszerre, mint nappal, olyan világos lett;
Mikor pedig a rés ki volt bontva tágra,
Csaknem elveszett a Csóri szemvilága.

Fényes nagy terem volt az ahová léptek,
Híre sincsen abba’ gyertyának, vagy mécsnek:
Gyertya helyett olyan darab gyémánt ragyog...
No, mint egy malomkő, hogy ne mondjak nagyot.

Merevül egy tükör a terem oldala,
A padlás-gerenda mind ezüstből vala,
Aranyhomokból van a ház földje verve,
És az ajtó megé gyöngy-szemét seperve.

Környöskörül a ház rakva káddal, üsttel,
Az is tele volt mind arannyal, ezüsttel -
És az ágyláb mellett arany kotló ragyog,
Számtalan sok apró csirkéihez vatyog.

Beh szeretett volna ezek közül Csóri
Kettőt avagy hármat az ingujjba lopni;
A nagy kívánságtul viszket minden ujja,
Már le is hajolt hogy a zsebébe dugja:

Hát csak elébe áll a *fekete ember*:
Szakálla, bajusza valóságos kender,
Vállig ér bajusza, térdig a szakálla,
Haragos szemekkel csúnyán nézett rája.

„Ne haragudjék kend, édes öregapó!
Nem vagyok én tolvaj, sem pediglen lopó;
Nem bántom a csirkét, csak nézni akarom:
Nem terem mifelénk ilyen apróbarom.”

Köszönd” felel amaz, „hogy apádnak mondtál,
Mert te is azoknak a dijjára jutnál,
Akiket én itten olykor, hébe-hóba,
Megsütöttem-főztem száz esztendő óta.

„Hanem már most, fiam, kettő közzül válassz:
Vagy elméssz üresen, úgy békével járhatsz, -
Vagy, ha kell e sok pénz, a szádat feltátod:
Hogy mi lesz belőle, akkor majd meglátod.”

Gondolá a vajda: „miért ne tátanám?
Hátha csak sült galamb repül belé talán?
Majd az ördög megyen üres kézzel vissza,
Ha a pénz után csak száját kell, hogy nyissa!”

Azzal ásit egyet, miből lenne kettő,
S gondolta magában: ez tán elegendő;
De csak elhült, mikép a leöntött parázs,
Mert ihol! szájába csapódik egy... darázs.

Összecsapta ugyan fogait ész nélkül,
De már akkor ott volt a darázs vendégül;
Csórit ijedtében a hideg is lelte:
Kinjába’ mit tegyen? a darázst *lenyelte*.

„Szerencsés vagy fiam!” kiáltott az öreg,
„Ezt még egy halandó ember sem tette meg,
Szájából a darázst mindenik kizárta
S holtig nyomorék lett, aki megpróbálta.

„De te - minthogy bátran le meréd azt nyelni,
Ez a pénz, amit látsz, tied valamennyi;
Nemcsak ez, de több is: gyere, megmutatom,
És minden szobának kulcsát átaladom.”

Csóri azt gondolta, hogy mindez csak álom,
Dörzsölé szemeit s monda: megpróbálom!
Belemarkolt egyik közellevő üstbe,
S meggyőződött, hogy mind huszasok, ezüstbe’.

Majd egy kádba markolt: valóságos arany!
A királykép rajta; fénye, neheze van;
Borjuszájas ingét összeköté alól
S megraká, gondolván: csak *ez* legyen *való*!

Azután követte a kenderszakállut;
Arany kútat leltek, hozzá arany válut;
Onnan pedig gyémánt istállóba mentek,
Hol tátos paripák arany zabot ettek.

Vajda kiválasztott egy fehért magának.
Gondolá: ez jó lesz harci paripámnak;
Akkor egy kamrába vezeté az ember,
Ott pedig volt sok szép mindenféle fegyver.

Hát mikor a pompás ruhatárba értek!
Van ott vörös nadrág annyi, hogy temérdek:
Egyen meg is állott Csóri szeme-szája,
És nem állhatá meg, hogy fel ne próbálja.

Szóla most az öreg: „Itt van a kulcs, nesze!”
Nagy csomó kulcs felé nyúlt a Csóri keze;
Hanem, mikor épen elvenni akarta,
Úgy érezé, mintha égne attól marka.

Egy percig a tüzes *üszköt* látta csupán,
Leve nagy sötétség körülte azután;
De a nagy sötétség nem sokáig tartott:
Ekkor monda Csóri: „nem is hoztam kardot.”

Visszament, hogy kössön egyet oldalára,
Aztán minden ajtót gondosan bezára
S fölment a pincéből, hogy meglássa, vajon
Odakünn az idő milyen tájba’ vagyon.

Minthogy pedig ottkünn már tetszett a hajnal,
Csóri a népséget felveré nagy zajjal;
Ruhát, fegyvert oszta, parancsot ada ki,
Hogy az ütközetre készen álljon kiki.

De hogy és mint készül a vitézlő sereg,
(Lévén már most annyi szép ruha, ló, nyereg),
És hogyan állá meg dicsően a sarat:
Ennek elmondása más énekre marad.

Harmadik ének

Foglalat

Fel, trombita, síp, dob! Nagy dolgokat írok
Ágyúk morogását - Puskák ropogását;
Harcháború mérgét, A nagy csata végét;
Melyek csodavoltán Bámul kiki méltán.

Nosza én paripám, gúnár liba tolla!
Eleget pihentél, meg vagy abrakolva,
Megvakartalak, mert a füled se' látszott;
Nosza hát, kezdj mostan vídám fürge táncot.

Háborúba mégyünk, ahol ölnek, vágnak:
Köszön is nem is az ember a világnak;
Köszön, aki ráér; sok a berenán tul
Rövid búcsút vészen a kapufél-fátul.

De mielőtt érnénk a dolog nagyjára,
Vessük szemeinket Csóri fővajdára:
Mit gondol, mit akar, mit csinál, mit rendel:
Ékes ritmusokban hallja minden ember.

Veszi legelőbb is a pincébe útját:
Felhordatja onnan a sok cifra gúnyát
És kiosztja rendre, vitéz népe között;
Mind egy-egy pipacs lett, mikor felöltözött.

Azután a fegyvert osztotta ki renddel;
Azután jött zabla, nyeregszerszám, kengyel;
Kérdik a cigányok: hát a *cocó* hol van?
Felel Csóri vajda: odalent, az ólban.

Amit szája mondott, bizonyitja tette:
A sok szép paripát sorra fölvezette;
Akkor büszkén nézett a seregen végig,
S gyönyörködött benne, hogy a szemök fénylik.

Egy része huszár lett, másik része gyalog,
Mindannyian égből lepottyant angyalok;
Maga Csóri, amint a sort végigjárja,
Így kiált: „Csak nincsen a cigánynak párja!"

Hát még a fehérnép! a vidor apróság?
Mint ládára festett tulipánok, rózsák!
Szeme, szive szerint öltözék mindnyája:
Csak ránézve is már hízott Csóri mája.

Hamar egy lapátot felkap örömében,
Megmeríti aranypénzzel a pincében,
Viszi népe közé, odaszórja: nesztek!
Amin a cigányok kissé összevesztek.

Hát ím! a sokaság közül síva-ríva
Csak elébe toppan felesége, Éva,
Mellette kunyorál két süheder cigány:
„Nekem is adj, dádé! adj nekünk is, apám!”

„Gyöngyeim, véreim!” így szólítja őket,
„Éva! Dámi! Jónás! milyen nagyra nőttek!
No, ki hitte volna hogy megint lássalak;
Azt gondoltam, régen megettek a halak.”

Monda erre Éva: „Bizony, meg is evett
Az a roppant nagy hal, melynek a neve cet;
Szerencse, hogy épen ottankörül uszkált
S benyelé kocsinkat, mint én egy galuskát.

„Nagy üreg volt benne, mint valami templom,
De sötétség lévén, üss ki Jónás, mondom;
Kicsiholt a Jónás az első ütéssel,
Akkor a hal gyomrát összejártuk méccsel.

„Micsoda mája volt mint valamely szikla,
Malomkő nagyságu benne a halikra;
A szálkája pedig - - lett volna belőle
Alkalmas szarufa bármi háztetőre.

„Épen akkor nyelt el egy nagy úszó lápot:
Dámi a fejszével favágáshoz látott;
Jó tüzet perditénk, amilyen csak kellett:
Ugy száritkoztunk a ropogó tűz mellett.

„Én e rossz bicsakkal a májának estem,
Egy bográcsravaló darabot lenyestem,
Megsütöttük-főztük, jóllaktunk belőle,
Hogy még a hasunk is félreállott tőle.

„Inni pedig vizet, mint valami kúton,
A kopótyujából meregettünk, rúdon.
Kilenc évig laktunk a cethal gyomrában,
Mint kukac a sajtban, féreg a tormában.

„Végre addig ástuk oldalán a lyukat
Az ennivalóért, hogy egyszer kilyukadt,
S kimásztunk belőle, ott hagyván a dögöt,
Melyet a viz régen a partjára lökött.

„Igy kerültünk vissza. Nem csoda különben, -
Még nagyobb csudák is szoktak esni könyvben.
Pogány szívü Csóri! de te nem szánsz minket:
Legyen eszed, Csóri: adj egy fél fityinget!”

„Adok, szentem, adok, lépem, vesém, vérem!
Elég egy lapáttal? vagy teknővel mérjem?
Mit adjak? mi kéne? mit isztok? mit esztek?
Ihon a lelkem is, odaadom, nesztek!”

Erre Dámi fia szólalt meg az első:
„Nekem avas háj kell, vagy szalonna-felső.”
De felrugta Csóri, hogy elesék hanyatt:
„Bolond! nem tudsz kérni mézbefőtt aranyat?”

Amily hamar tette, oly hamar megbánta,
Simogatni kezdé a fiút, mert szánta;
Akkor bévezette őket egy szobába
És felöltözteté aranyos ruhába.

Most a Dámi nyalka! most a Jónás hetyke!
Fénylenek a napon, mint a fényes pityke;
Közbül jár az apjok, fehér lován léptet,
Viszi ütközetre a daliás népet.

Rákezdi Juhgége a Rákóczi marsot:
Huszonnégy trombita gyönyörűen harsog;
Noha, amin Csóri nem kevéssé bámul,
Vagyon trombitájok mind lopótök-szárbul.

Mindjár’ a kapuban kiadja parancsát,
Hogy az ágyu végét merrefelé tartsák;
Hatvan öreg ágyu az ellenség felé
Ugy tüzel, ugy füstöl, majd megpukkad belé.

De, ami különös, nem szólanak nagyot:
El vannak rekedve? vagy szájok befagyott?
Azt gondolja Csóri, bundát vernek bottal,
Dehogy kell a fülét bedugni gyapottal!

Ám minden lövéskor dűl az ember sorra,
Ugy veri le egymást, ugy bukdosik orra,
Mint kártyakatonák, mikor mind elesnek,
S egyenlő a sorsa *királynak, hetesnek*.

Hanem az ellenség ágyuja sem alszik,
Iszonyú tüze van, bár szava nem hallszik,
S ámbár a cigányság többször igy kiáltott:
„Ne lőj erre, bolond, ember van itt, látod!”

Különösen féltik fényes szép szemöket,
Hol erre, hol arra, kapdossák fejöket;
Nem csuda aztán, ha bizony hébe-hóba
Beleütik is egy nagy ménkő golyóba.

Legelül a vajda, Dámival, Jónással,
Nem győzi a bátor népet biztatással;
„Rohamra cigányok!” eszeveszve ordit,
S rohan a cigány, de előbb hátat fordit.

Kiáltozza Csóri: „Megálljatok! hó! hó!
- Vakmerő egy nép, de *bokros*, mint a jó ló -
Szeméten szedett nép! ha meg nem állotok,
A lesz belőle, hogy én is elszaladok.”

Sarkantyúba kapja tátos fehér lovát
S így kiált, beérve szaladó táborát:
„Vitézek! na, látom, bennetek a *jó vér*:
Ha van ily sereg több - kössön fel a hóhér!

„Ez már a *szilajság*! ezt szeretem én, ha
A legény nem lusta, szájatáti, léha...
Ugy tudtok szaladni! ugy elgázolnátok
Azt a cudar népet, csak *felé* futnátok!

„Nosza tegyünk próbát és forduljunk vissza!
Folyjon az ellenség vére, mint a Tisza!
Mert fogadni mernék a fehér lovamba,
Hogy a győzedelem a kezem közt van ma.

„Hogy pedig hát senki a szemét ne féltse,
Ágyuk villanása vagy füsti ne sértse:
Parancsolom: kösse be most mindjár’ kiki;
Aztán csak utánam! aló, bátran, neki!”

Így biztatta népét. A cigányok pedig
Zsebkendővel egymás szemeit bekötik:
Csóri szava után: erre, fiúk, erre!
Vakveréb módjára törnek az ellenre.

Most van ám szüretje a kiontott vérnek!
Koppad a két szárnya Puk Mihály vezérnek;
F..e nép a cigány: megölné az apját,
Mert nem néz a senkit, - igaz, hogy nem is lát.

Ha, kegyes olvasó, immár azt kívánod,
Hogy az ütközetről neked adjak számot:
Ki? kit ölt meg? és hol? mért? mikor? miképen?
Ki segitségével? - hát elmondom szépen.

Legelébb a vajda lecsapott kilencet,
Hogy azonnal hányta fejök a bukfencet;
Csak bámul utána oztán mind a kilenc
S így morog: „beh kényes ked most, Csóri Ferenc!”

Gyügyü Burgonyával ment ki egy szál kardra,
De nem oly könnyen bírt vele, mint akarta,
Mivel e Burgonyát semmiféle fegyver
Nem járja, minővel hadakozik ember.

Bőre kemény bocskor - főleg az orcáján -
Szíve helyett tuskó van a szive táján,
Csak nagy két fülein sérthetni halálra:
Jó hogy Gyügyü épen a fülét találja.

Látván Burgonyának gyászos végit Zeller,
Rohan Gyügyü felé csillogó fegyverrel,
Halálosan sujtá a Gyügyü fejére,
Halála után is folyt az orra-vére.

Zellernek se' kell több: lepattan lováról...
Veszi Gyügyü kését a bő csizmaszárból,
Győzelme jeléül erszényét, pipáját,
Szedi korca mellől csiholó szerszámát.

De vaksi Toportyán így riad rá: „Tedd le!
Kést, pipát és erszényt, oda ni, a gyepre!
Víjunk!... hogy kié lesz, majd utóbb elválik:
Komám volt a Gyügyü, nem hagyom halálig."

Leraká hős Zeller a dicső jeleket,
Iszonyú kegyetlen vívás kerekedett;
Haragosan víttak valameddig éltek:
Lenyakazván egymást, szépen, megbékéltek.

Esküszi Harizsnya, káromkodva csúnyát,
Hogy Zeller vitéznek állja vérboszúját;
Esküszi vad Mócsing, Hubli, Salavári,
S Puk Mihály vezérnek több derék huszári.

Másfelől Toportyánt a barna vitézek:
Hagymaszár és Kongó, megtorolni készek,
Vigyori, Kanálos, Degesz, Csucsuj, Irha...
A többiek neve nincsen ideirva.

Kik miután egymást egy lábig leölték,
Ugy hevernek ottan, mint valami tőkék,
A harc erdejének *irtás* ez a tája...
És uratlan jószág a Gyügyü pipája!

Csóri látta mindezt; Csóri látta sorban
Valami csak történt az egész táborban:
Hipp-hopp gyorsasággal vitte ide s tova
A vitézlő vajdát fehér tátos lova.

Hány szegény halandó nyakát szelte ő el!
S maga mindannyiszor nagyobb lett egy fővel.
Mintha mindenik fej az övéhez nőne,
Olyan nagy ember lett apránkint belőle.

Dundi asszonyság is, Diridongó társa,
Mint egy Bradamante, népet öl rakásra;
Legény ő a talpán! ember ő a gáton!
Sebes vágtatással lotyog a lóháton.

Szellő emelinti piros viganóját,
Tartja balkezében véres lobogóját,
Viseli jobbjában csillogó dárdáját,
Feledi a kontyot s hajdani pártáját.

Kalpag a fejében, s a gerincén hátul
Az ura mentéje lóg le panyókául;
Félig csupa férfi - az a felső része,
Mely alkalmatos az ember öldöklésre.

Szeme vérben csillog, habot ver a szája,
Gyilkolásban részeg örömét találja,
Döghalál módjára pusztít a seregben,
Szakállas, bajuszos vitéz emberekben.

Maga Diridongó nem kevéssé bámul,
Asszonyának hősi tettein elámul;
De, mig mennyre-földre magasztalja társát,
Felsohajt: „be kár, hogy nem tud főzni kását!”

Míg tovább is ekkép bámulni akarja,
Elszakítá őket a harc zivatarja.
Öklös Diridongó egy sürű csoportban
Kézzel-lábbal ví és tüszköl a nagy porban.

Hej, mennyit lenyársalt! hej, mennyit levágott!
Hogy megtizedelte az embercsaládot!
Amennyit ma rombol az emberiségen,
Nem épített annyit egész életében.

Látja ezt egy dombrul a vitézlő vajda,
Biztatja erősen: rajta, komám, rajta!
Szegény Diridongó bízik is, ahogy tud,
Mígnem utoljára disznót győz a sok - lud.

Köröskörnyül immár meg van rakva sebbel,
Mint az ángol ember kaputrokja zsebbel;
Mindenik oly öblös, mindenik oly tákos...
Szegény Diridongó - oda van! világos!

Miután kihörgé magából a lelket,
Panaszosan így szólt: „oh vajda, megöltek!”
„Semmi, fiam, semmi: szép dolog, nagy érdem
Halni a hazáért, de kivált meg - értem!”

Ily vigasztalással, mint a vad oroszlán -
(Aki ezt nem látta, hát képzelje pusztán)
Rohan a csapatnak s azt miveli oztán,
Azt miveli, mondom, mit a vad oroszlán.

Megboszulva Csóri a bajnok elestét,
Felrugá s ott hagyta Diridongó testét:
Ellensége volt az Dundi asszony végett,
Mert féltette tőle a szép feleséget.

Nem tudom, ha volt-e méltó oka rája,
Elég az, hogy Dundit féltette gazdája;
Mindig féltőbb a kincs ha nagy, mint ha kicsi:
Szegény Diridongó! nagy kincse volt neki. -

Semmit nem tud erről vitéz Dundi asszony,
Emberül hordozza ő magát a harcon,
Üti-véti őket, veri agyba-főbe:
Ki ne szeretne már bele egy ily nőbe!

Legalább a vajda érez olyanformát,
Kezdi a szerelem csiklándani gyomrát.
De, mig e dologra bővebben kitérnénk,
Lássuk Dundi asszonyt, ki sohasem félénk.

Annyiféle párbajt és mindenféle bajt
Vítt már a menyecske összevissza, hogy majd -
Paizsán a fegyver ellágyul, megtompul,
Mintha viaszból vón' - legfeljebb ólombul.

Már ki volt terítve Nyeszegi, a rostás,
Nem kellett őneki beretválás, mosdás,
Nem a nyújtóztató banyák, ágya mellett
Mégis halott volt ő, amilyen csak kellett.

Tiszaháti módon egy oldal-tarisznya
Volt csepűmadzaggal nyakába hajítva,
Vele született ő a szép tarisznyával;
Most leoldá Héring nagykörmű ujjával.

Nem ér rá elvinni, ha leoldni ráért,
Mert amint görnyedez a szép tarisznyáért,
Combja közzé akad hátul Dundi kardja,
S oly likat hasít, hogy a tarkója tartja.

Így repedne ki a sertésből az orja!
Ilyen a kis urfi, midőn kigombolja
Bugyogó nadrágát a pesztonka este,
Mint a Héring hátul végigrepedt teste!

Czibak ezt meglátván, egy csöppet se' késik,
Veszi alattomban baranyai késit,
Elmetszé a Dundi köténye madzagát
S elragadja tőle a kötényt is magát.

S mint ha kit szelével ér az istennyila,
Mint Sámsonnak, midőn megnyírta Délila:
Egyszerre odalett - higyetek a szómnak -
Ereje és szíve a vitéz asszonynak.

Megakadt a szeme... a kiáltás torkán,
Mint azé, kit éjjel nyom nehéz boszorkány;
Elejté a dárdát, maga is dölt, ferdén,
Csóri ugrott oda; ő tartá fel nyergén.

Hős Czibak azonban egy hosszu kopjára
Tűzte fel a kötényt lobogó formára;
Mire az ellenség örvendezve kiált
- Nem tudom, *Alláht*-e, vagy *Jeszusz-Máriát*?

Szörnyü ordítással kéri, hogy az isten
Az emberi népet gyilkolni segitsen:
Mintha őfelsége épen abba' járna,
Hogy tegnapi művét széjjelrontsa már ma.

De, ha az isten *nem*, - segité az ördög,
Nem is neheztelt, hogy nem neki könyörgött,
Pártját fogta mindjár' Puk Mihály népének,
Mert az ilyen napot tartja ünnepének.

Fennen hordja Czibak a hatalmas zászlót,
Melyet ékesíte száz repedés, száz folt,
Foszlányait a szél összevissza bontja:
Bónapárténak se' volt már különb rongya.

Megy Cziba előre, mindnyájan követik,
Még a halott is mind fölelevenedik;
Észreveszi Csóri, hogy szorul a kapca,
Népét visszanyomják, megfordult a kocka.

Hamar „Dámi! Jónás!" inti őket elő,
Hogy Diridongónét tartanák kétfelől;
Meg is fogták... ámbár *dolog* az ilyesmi:
Megtartani egy nőt, ha el akar esni.

Maga pedig Csóri fut, szalad, hogy lássa
Minő fordulatot vőn a harc folyása:
Legelébb is szembe megtalálja Kákát,
Ki tenyerén hozza hátul a nadrágát.

Szép, vörös nadrágát tartja két tenyérrel,
Szalad és futtában jajgat, jajveszékel;
Kérdi Csóri, mi baj? valami borzasztó?
- „Jaj uram, a posztó! a szép drága posztó!"

„Vakapád!" kiáltja Csóri és tovább megy
Testek halmai közt, mint az Ararát-hegy;
Lova pej a vértől, - lábát alig húzza
A nagy vérözönben, - néhol meg is ússza.

Nyargal a cigányság odafel a dombon,
Veri az ellenség csaknem minden ponton,
Bátorság, vitézség neki mindhiába,
Veti reménységét a horgas-inába.

Nagy Akasztót Ráspoly már-már utoléri,
Bár az minden léptén az ölet kiméri:
Nem is szabadulna, bizony el is veszne,
Ha sebesen el nem cigánykerekezne.

Szembe találkozik Csóri a futókkal,
Megdorgálja őket szemenszedett szókkal,
S odamondogatván, ekkép fejezi be:
„Csürhéről futó had! vissza, egyszeribe!

„Eb legutoljára! eb maradjon hátra!
Jelszavunk legyen most minden, ami drága:
Híre, becsülete Nagy-Cigányországnak,
És előkötője Dundi asszonyságnak!”

Így kiált a vajda és vágtat előre,
Szegyen döfi Mismást, hogy egy fának dőle,
Száját félrehuzta, kiveté a nyelvét,
Szeme felfordulván kiadá a lelkét.

Megharagszik Bunyi: „Csúfold az apádat:
Arra öltsd ki nyelved, arra vond el szádat!”
S oly erővel lökte a dárdát beléje,
Hogy mindjárt meghalna, ha még most is élne.

A vajdát azonban Süsü, Vaczok Peti,
Kajsza, Csimaz, Nyúlláb harcolva követi,
Laboda, Koloppal, Juhgége és Habók
Szoritják az ellent, mint harapófogók.

Hubi az ülővel, mint egy buzogánnyal,
Egymaga fölérne kilenc más cigánnyal:
Sok vitéznek töri ő be koponyáját,
Mint hajdan betörte az egyszeri kályhát.

Méltó azt megírni, krónikába tenni.
Befordult ő egyszer valahová csenni;
Zárva volt az ajtó: de, találós fővel,
Beüté a kályhát a kézi ülővel.

Fejét is bedugta; - de belül a gazda:
„Mit csinálsz? hol jársz itt?” rá ekkép riaszta;
Ő pedig az űlőt taszitván előre:
„Nincsen szükség - kérdi - pipaszársütőre?

Hanem ez akkor volt. Tudnék én őróla
Száz ilyen mesét, csak érkezésem volna:
De nagyobb annál most a legkisebb gondom:
Pipaszónál, otthon, egyszer majd elmondom.

Ama híres vajdát követem jelenleg,
Ki előtt a népség szakadoz, mint felleg;
Keresi a zászlót, - a zászlós Czibakot,
Szeretne a fején vágni egy ablakot.

Megtalálta végre: de ugy is hozzászólt,
Hogy kezéből mindjár’ kiejté a zászlót;
Maga is lehajlott az után a földig:
De a fölvevéssel nem igen törődik.

Tótágast áll fején; ég felé a lába,
Megakadt valahogy a nyeregkápába;
Lelke pedig, amint mennybe iparkodott,
Feljebb-feljebb mászva, kiment ahol tudott.

Csóri a zászlónak mindjár' fülét fogta
És odaköté azt, hova Dundi szokta:
Körülkanyarítá a puha derékon,
Mihez a gyapjúzsák termete is vékony.

Alig nyerte vissza Dundi a kötőjét,
Követé a harcba nemes jóltevőjét;
S tesz olyan fordítást, tesz olyan csudát ott -
Amit élő ember sohasem is látott.

De vitéz Laboda sem marad ám hátul,
Ő sem ijed meg a maga árnyékától,
Ő is lelt magához bajvívó cimborát:
A fogatlan ínyü, göthös, vén Kusztorát.

Ti, kik ezt halljátok, szaladjatok innen!
Hallani is jobb lesz e csatát messzünnen;
Favágó emberhez sem jó állni közel:
Mert megrug a forgács, hogy többet nem eszel.

Hát mikor ilyen két dalia csap össze,
Mennyivel tanácsosb állni tőlük messze!
Két tüzes mennykő ez... mondom, közel ne várd:
Mert az egészségnek a *szele* is megárt.

Káposztás kertbe néz[190] a derék Laboda,
Hová szeme céloz, sosem vág ő oda;
Nem is tud más ember könnyen hozzávetni
Szeme járásából: m'eziránt fog ütni.

Jó hogy Kusztorának teljes-lehetetlen
Célba venni fejét, mert rezeg szünetlen;
Most a sirban volna - az már kétszerkettő -
Nemcsak a fél lába, hanem mind a kettő.

Visszavág s Labodát megsérti bütykőben,
De nem folyt a vére, mert nincs olyan bőven,
Száz nadály, száz köppöly sem szína belőle;
Mind éhen veszett ki bolhája, t...je.

Hat lika volt immár lábán Kusztorának,
Mint a tilinkónak, avagy furulyának:
Most a cigány kardja hetediket csinált;
Amaz odakapván, űhmget és így kiált:

„Beh bolond az ember, hogy akkor is harcol,
Mikor nem tud vágni, legfölebb ha karcol!
Mikor összelöttyent ina, porcogója,
Mint a mosogató asszony lágymosója!

[190] Bandsal. A. J.

„A dicsőség koncán mit is marakodunk?
Nehéz eleség az... nincs már hozzá fogunk!
Minek rontsuk egymást emígy is, amúgy is?
Békéljünk ki, pajtás: meghalunk mi úgy is!”

Hadd béküljenek ki, amint kedvök tartja,
Jobb, ha megnézzük, hogy mit csinál a vajda:
Hát, öli az embert, ezt az ostoba fajt,
Széltibe hosszába vágja mint a parajt.

Bizony ugy is tetszett neki utoljára,
Mintha övig érő dudva között járna,
Vesszővel csapdosná, szeldelné a nyakát,
S hullatná a szép gyom szaporitó magvát.

Széjjelnéz s kiáltja: „Lassan! hó! megálljunk!
Nincsen itt ellenség: mi a szöszt csinálunk?
Se balszárny, se jobbszárny, se gléda, se karéj,
Csak ez a sok csúnya, istenverte paréj!”

Felel arra Dundi: „Mit beszélsz te, vajda?
Látod azt a lovat: Puk Mihály ül rajta!”
Odanézett Csóri: hát bizony való az!
Mert igazán ember és igazán ló az.

No hiszen majd én meg erőtlen pennámmal
Hozzáfogok, - avagy elbeszélni számmal,
Azt a nagy viadalt, azt a kemény harcot
Mely a két vezér közt naplementig tartott!

Mindenik harcolva költé el ebédét,
Ugy elégité ki természet szükségét,
Milyenek például: az ivás, az evés -
Szóval, mikor bennünk sok van, avagy kevés.

Utoljára mégis vajda lőn a nyertes:
Nyakát szeli Puknak, mint valami hentes;
Puk Mihály a lóról menten le is dőle,
Puskalövésnyire pattant feje tőle.

De felugrik mindjárt és szaladni kezd el:
„Utána!” kiáltják: „fogd meg! - ne ereszd el!”
Űzi a cigányság, mint agár a nyúlat,
Mint mikor a macska az egérrel múlat.

Nem is kerülnének egykönnyen elébe,
Ha meg nem botlanék a maga fejébe;
Így bukni különben nem épen hallatlan:
Hogy valakinek a feje - lábalatt van.

Hanem ezzel Csóri nem sokat törődik,
Fusson bár hazáig, vagy földetlen-földig:
Felszedi a zsákmányt, ami olyan gazdag,
Hogy csupán bankóbul lenne három asztag.

Negyedik ének

Foglalat

Már cigányországot Színről-színre látod:
Csóri azt nagy bölcsen Fundálta erősen.
De, mint egy zimankó, Támad Diridongó -
Végre, mint mindennek, Vége lesz könyvemnek.

Diadallal tért meg Csóri Nagy-Idába,
Állatá a népet körül karikába.
Ő maga egy hordó tetejére mászott,
S igy beszélt, miközben kézzel hadonászott:

„Daliás cigányok! vitéz hadi népem!
Hűségeteket én köszönöm is szépen;
Sőt meg is szolgálom, ha az isten éltet,
Mihelyt egyszer bővebb zsákmányban részeltet.

„Hisz' annyi dicsőség jut ma egy legényre,
Hogy nem egyhamar fog éhezni lepényre,
Annyi, hogy attól még a hetvenhetedik
Unokánk lelke is holtra részegedik.

„Valameddig a víz dombról foly gödörbe,
Valamíg az erdőn akad egy fa, görbe,
Valamíg egy tyúk lesz - míg verset faragnak:
Dicső híre-neve fennmarad e napnak.

„Hősi tetteinket hirdeti a ponyva,
Írják krónikába, kalendáriomba;
Lesz ember, ki egész könyvet is ir rólunk,
S a világ bámulja mily vitézek voltunk.

„Sőt nem győzi várni a kiváncsi világ
Hogy megirja rólunk a szép históriát,
Hanem bekandikál záros műhelyébe,
S hirdeti, pletykázza, mily remek *lesz* műve.

„Mikor pedig aztán kikerül a kohból,
Vesz a világ egyet - de csak egyet - abból;
Töri érte egymást, kézről-kézre kapja,
Míg piszoktól látszik valami darabja.

„De a többi könyvek, tetején egy padnak,
Itélet napjáig mind épen maradnak:
Annál nagyobb lészen benne nyereségünk:
Itéletnapig tart a mi dicsőségünk.

„Mivel hát dicsőség annyi van, mint polyva,
Vigyen abból kiki, amennyit, gondolja,
Hogy belőle egyszer el fog birni hátán: -
Jut abból, marad is; nem jóféle sáfrán."

Soká éljenezték ez ostobaságot,
Azután mindegyik tartotta a zsákot:
De a vajda így szólt egész komolysággal:
„Mit akartok, édes fiaim, a zsákkal?

„Ami keveset az ellenségtül kaptunk,
Ami csekélységet a pincében hagytunk,
Az egyébre is kell, marad a közjóra:
Nem való az nektek borra és cipóra.”

Morog a cigány nép e beszédet hallván,
Sorba löki egymást, könyökén vagy karján:
Baj lenne: de Csóri nem tétováz sokat:
Kiosztja közöttük a hivatalokat.

Legelébb azt nézi: kinek van nagy körme
S kinek keze inkább maga felé görbe;
Fő adószedővé teszi bölcs Kolopot:
Tud az bánni pénzzel, aki annyit lopott.

Azután Akasztót, mert hosszú a lába,
Fővezérré teszi az ármádiába;
Süsüre pediglen bizza a pecsétet,
Minthogy maga is tud vésni, ha eltéved.

Jó muzsikás lévén nagyszerű Juhgége,
Alkalmazta Csóri főszámvevőségre;
Mellé adta ennek a tisztes Labodát,
Hogy lenne halálig főfő iródeák.

A közigazgatást ruházza Pitykére,
Kit *Hűvösnek* híttak nem igaz nevére;
Hubinak ellenben, tudománya végett,
Ada országában fő-céhmesterséget.

Kérdi Csimaz is, hogy hát ő mirevaló?
(Csimaz, kivel egykor elszaladt volt a ló)
„Te fiam? te szabsz a tolvajok közt rendet:
Téged az isten is bírónak teremtett.”

Szóla és magához intette Nyúllábat,
Gondjaira bízott minden iskolákat:
Nem lehet, ugymond, hogy nyúllábsága óta
Ne ragadt legyen rá egy kis fehér kréta. -

Így minden hivatalt, mivel ezren kérik,
Eloszta, egészen a kutyapecérig;
Akkor Dundi felé fordítván a rúdat,
Szíve érzésének így tágíta útat:

„Dicső nagy férfiú, kedves komámasszony!
Nem erőltetém, hogy hivatalt válasszon;
Mert mig az asszonyok nadrágba’ nem járnak,
Nem valók egyébre... legfölebb huszárnak.

„Példás vitézséged mint a tükör, ragyog;
Érdemeid kézzelfoghatóak s nagyok;
Széles tehetséged el vagyon ismerve,
Ha nem méltányolnám, isten is megverne.

„Mivel szolgáljam meg? mivel háláljam meg?
Érdemid jutalmát hogyan találjam meg?
Tudnám, ha lehetne; lehetne, h'akarnám:
Akarnom pedig *kell*, bármint nem akarnám.

„Isten látja lelkem mind a két szemével,
Hogy megelégeltem öreg Évikémmel;
Ugy szeretem, mint az otthon sült kenyeret:
Jó a másé is, - de jobb otthon egy szelet.

„Szeretem én Évát... de, tudja a manó:
Már hiszen, no, csak nem vajdánénak való!
Aztán meg, mióta a cethalban lakott,
Mindig érzem rajta a büdös halszagot.

„Egy szó annyi mint száz: el kell válnom tőle,
Ezt kivánja rangom, hivatalom fénye,
Ezt még más egyéb is... de mit ér a beszéd?
Adja komámasszony azt a kicsi kezét!"

Od'adá a kezét Dundi asszony, végig,
Oda mind a kettőt, egészen könyékig;
Bizony, aki látta amit cselekedett,
Azt mondhatta volna hogy rátehénkedett.

Igy fészkelte magát Csóri vajdasága
Ellenállás nélkül a nagy boldogságba:
Hát egyszer csak ehol... amit hinni nehéz...
Véresen, halványan jő egy falka vitéz.

Saját népe volt az. Megismeri mindjárt
Degeszt és Kanálost, félszemű Toportyánt,
Gyügyüt és a többit, kik harcon elestek;
Összerántja szemét: „Hát ti mit kerestek?"

Szóla erre Gyügyü: „Mi biz' azt keressük,
Hogy vitéz voltunknak jutalmát vehessük;
Mert nem oly gyerekség ám az, mint gondolni:
Vagy akarjuk vagy sem, a hazáért halni.

„Hát bizony mi, vajda, valamicskét várnánk,
Amiből tengődjék özvegyünk és árvánk;
Az sem volna rossz, ha hivatalba tennél:
Nem mondhatnák rólunk, hogy: ez is ingyen *él*?"

Haragosan erre igy felelt a vajda:
„Nem takarodtok el a tüzes pokolba?
Lesz majd *emléketek*, olyan mint egy torony,
Ákombák irással, mint ez a fél karom!"

Amazok egymásra néztek és hallgattak,
Fejöket csóválva búsan elballagtak;
Csóri pedig kezdé, illő vigassággal,
Menyegzőjét ülni Dundi asszonysággal.

Hej? micsoda módjok volt akkor a táncban!
Patak módra folyt a sárgalé a sáncban;
Akkor volt igazán borjunyúzó péntek!
Még a nótának is a javával éltek.

Hát mikor legis-legjobban múlatoznak;
Fegyver közé fogva egyvalakit hoznak:
Ki volna egyéb, mint Puk Mihály kapitány?
Fegyver közé fogta három erős cigány.

Tántorogva lépked és nehezen halad,
Feje le van vágva, hozza hóna alatt,
Behunyott szemével oly szomorún *néz ki*,
Hogy csupa kín arra még reá is nézni.

„Tedd fel a fejedet!" monda Csóri, s inte:
„Én is voltam olyan szegény ember, mint te;
Akármit hibáztál, én kegyelmet adok,
Örömére annak, hogy vőlegény vagyok."

Puk Mihály e szóra felnyomá a fejét,
Csókolá a vajda csizmatalpa helyét,
S úgy megrugaszkodék a nyitott kapuból,
Hogy még lóháton sem érték volna utól.

Míg ezek igy folynak, iszonyú nagy lárma,
Üvöltés hallatszik, mintha sáska járna.
Kérdi Csóri, mi baj? de senki se' felel;
Maga marad benn csak, a többi kiszelel.

Gyorsan félretolja a kis ablakfiát,
Lenéz az udvarra s *álé more!*[191] kiált.
Nagy sereg cigánnyal ott jön Diridongó;
Minden kézbe' puska, fejsze, villa, bunkó.

Állt ugyan egynéhány híve Csórinak ott
(Akiket aznapon hivatalba rakott):
De azok a pártos ellenség láttára
Levegőbe tűntek, mint a könnyü pára.

Szidja Csóri vajdát a közelgő tábor:
„Meg kell csípni!" ordít „amig el nem lábol;
Nyársra kell feszítni! forró zsírba hányni!
Két szeme világát acéllal kivájni!"

[191] Oh jaj, more! A. J.

Széjjelveti lábát Csóri mint egy sátor,
Megáll az ajtóban, tekintete bátor;
Kardvasán a menteujjal egyet törül:
„Ide jőjön, aki életének örül!”

Mondja, és egyszersmind esküvel fogadja,
Hogy magát életben soha meg nem adja,
Sok ember kipusztul, míg annyira menne;
Ám hisz’ próbálja meg, aki Tamás benne.

Felel Diridongó: „*Egy* tán mégis akad!
De mi sokan vagyunk, és te, látom, magad:
Víjunk ketten, Csóri! a ház elég téres;
Víjunk ketten; hadd lám: te vagy az a híres?!”

Fogcsikorgatással végzé a beszédet.
Csóri az ajtóbul hármat visszalépett.
Bement Diridongó, de mást nem ereszte,
A többi az ajtón és ablakon leste.

Mint mikor az erdőn, nem messzi egymástul,
Két iszonyu tölgy reng a fejszecsapástul;
Roppanásuk nekibődül az erdőnek,
S - amit sose láttam - épen összedőlnek:

Ugy csap Diridongó össze a vajdával,
Szeme a szemével, kardja a kardjával;
Azt hinné az ember: két sebes szélmalom:
Közel épitette valami félbolond.

Irhatnék én arról akármennyi lapot:
Ez s ez hányszor ütött, vagy hány döfést kapott;
De elégnek tartom ennyit irni mostan,
Hogy egyszer csak: *zupp* le, Csóri vajda, holtan?

Ugy bizony! szörnyet halt; maga is azt hitte;
Szólítják nevérül: rá sem hederítte;
Rázzák, ütik, rúgják, kiáltva és bőgve:
Mindhiába! fekszik, mint egy szenes tőke.

Egyszer aztán ő is meguná a sokat:
Fölveti a szemét és széjjelpislogat;
Hát ím a cigányság ott zsibong előtte,
Mind olyan *rongyonsült*, mint annakelőtte.

„Szentséges Pilátus!” a vajda felkiált,
„Hol vettétek azt a rongyos libériát?”
Hanem a cigányok beszélnek egyebet:
„Ugyan Csóri, hallj szót, töröld ki a szemed.

Mióta lármázunk és mióta rázunk!
Horpaszon rugdosunk, a képedre mászunk!
Te mégis ugy horkolsz, majd megrepedsz bele:
Szalad az ellenség: mit csináljunk vele?”

„Hadd lám!” monda Csóri és felugrott gyorsan,
Megütötte fejét a pincegádorban,
Mit se’ gondol azzal, nem is jut eszébe,
Mikor hozhatták őt ebbe a pincébe.

Szalad a bástyára egy rossz rozsdás karddal,
A cigány sereg is mind utána nyargal:
Látja az ellenség táborát, mely épen
Vissza kezd vonulni sűrü hadi rendben.

Fegyverükön a nap kelő fénye játszik,
Olyan sokan vannak! egy hijok se látszik!
Amin Csóri vajda bámul igen nagyot:
Hiszen ő már tegnap hirmondót se hagyott.

„Oh te hálátlan Puk!” kiált hangos szóval,
„Az én jótettemért így fizetsz te jóval?
Még te népet gyüjtesz ellenem suttomba?
Ágyuhoz legények! hol a kartács? bomba?”

Hamar a cigányság felgyűri az inget,
Meggyujtja kanócát és körültekinget:
Minden van, csak *por* nincs; azért néznek széjjel:
Vajda örömére ellőtték az éjjel.

Mert hiszen fölösleg mondanom is itten
(Gyengébbek kedvéért mégis megemlítem):
Hogy az ó pincében elaludt a vajda
S ugy álmodta mindazt, ami esett rajta.

Nem is telt az egész olyan sok időbe,
Talán egy órába, legfőlebb kettőbe;
Ugy hogy, mire a nép felvánszorga másnap,
Csóri dicsősége indult hanyatlásnak. -

Megértvén a vajda, hogy miért nem lőnek,
S találván az okot kielégitőnek,
Szemét elmereszti, hasát kidüheszti
És az öklét rázva kiabálni kezdi:

„*Jás*[192] ti kócipor had, láttam az anyátok!
Volna puskaporunk, tudom megbánnátok!
Itt lövöldöznénk le, az utolsó lábig,
Sosem érnétek el az akasztófáig!”

A többi cigány is vérszemet vesz legott:
„Köszönjétek - ordít - hogy porunk elfogyott!”
Lehetetlen, hogy ezt ne hallja távolrul -
Hallja is az ellen, mert lám, visszafordul.

[192] Cigány indulatszó: Jaj! A. J.

Hamar a nagy sáncot megrohanni kezdi,
Három ép ágyuját a kapunak szegzi:
Bezuhan a kapu az első lövésre,
De bezzeg nincs ember, aki álljon résre.

Csóri fővajdának leesett az álla,
Szíve összelottyant, és magába szálla:
„Ilyen a szerencse!” gondolá foghegyen,
„Ha ma égig emelt, holnap alád megyen.”

Így tünődik Csóri odafen a bástyán,
Semmerre se’ mozdul, ott marad, mint bálvány;
De a hős cigányság lót-fut eszeveszve,
A furólyukba is búna, ha lehetne.

Mint a túri vásár midőn legtömöttebb,
S valaki felkurjant: ahol a veszett eb!
Van lárma, sikoltás, szaladás tétova,
Ezerféle átok, szitok, zenebona;

Zsidó kiált: tolvaj! puffan akit vernek,
Orgonál erősen férfi, asszony, gyermek,
S mindez a juhszélen, egy lebuj csárdába’
Olvad fülrepesztő nyers hármóniába:

Úgy a hős cigányság, vagy talán *úgyabban*. -
Tódul az ellenség befelé azonban,
S mint nagy égzengéskor összefutott juhak,
A barna vitézek mind rakásra búnak.

Mindenik leginkább a fejét sajnálja,
Egyebét ha ménkő üti meg se bánja;
Nem is látna ottan az ember egy fejet:
Egészen más tag az, amit látni lehet.

Kacag az ellenség, - hogy is ne kacagna!
Kérve kéri Pukot, hogy kegyelmet adna;
De ő meg akarja mutatni hatalmát:
„Hozzanak, kiáltja, kéngyertyát, meg szalmát!”

Mindjár’ teljesiték e parancsolatot,
Ami a dádéknak úgy szivére hatott,
Hogy felugrándozva széjjel szaladnának,
Ha legkisebb egér-útat is kapnának.

De minthogy szorosan környül vannak véve,
Környül fogta őket a Puk Mihály népe,
Szomorúan látják a dolog mivoltát,
S elkezdik gajdolni e keserves nótát:

Fáró hesz! Fáró hesz!
Ále moré! már hogy lesz?
Meg se halsz, csak megdeglesz.
Nagy sor ez!
Vitézséged kárba vesz.
Ühűm! ühűm! ühűm!

A szerencse kukhérol:
Puk Mihály lehóhérol,
Megsüt mint a gesztenyét,
Pecsenyét:
Nem szánja szegény morét,
Ühűm! ühűm! ühűm!

Cigányország, ne neked!
Kiesett a feneked,
Háj! dikhesz, dsalomáz,
Dsalomáz:
Nincs már annak kulimáz!
Ühűm! ühűm! ühűm!

Jaj de ki írhatna oly siralmas kótát,
Amily szomorúan zengették e nótát!
Kova lágyult meg rá sok ember zsebében:
Csak nem a kemény sziv Puk Mihály keblében.

Kéri minden ember: mutassa irgalmát,
Hiszen nem érdemlik azt a drága szalmát:
Ő azonban így szól s káromkodik hosszut:
„De, mikor haragszom, hát kin álljak bosszut?”

„Én rajtam la!” kiált a nagyszívü vajda,
Kire az ellenség eddig mit se hajta,
De mostan leszállott a bástyatetőrül,
Mint leszáll a kakas a kakasülőrül.

Igen! mint a kakas, melynek a szomszédné
Taraját megvérzé, tollait kitépé,
Sarkantyúját törte, szemétről elűzte:
Oly szomoru mármost... hanem mégis büszke!

Oly szomoru Csóri, - de a járásában
Most is egy vajdához illő méltóság van;
Nem néz lába alá - akármibe lépne -
Mint egy pecek, úgy áll Puk Mihály elébe.

„Én rajtam la!” mondá, „*én vagyok* a vajda,
Ha már szemed olyan debreceni fajta,
Hogy nem ismered meg a te jóltevődet,
Ki előtt ugy álltál, mint én most előtted.

„Háládatlan ember! vagy nem jut eszedbe
Mikor a fejedet hoztad a kezedbe?
Összevissza gyúrtad reszkető kezeddel,
Míg én azt nem mondtam: tedd fel, fiam, tedd fel.

„Körmeim közt voltál. Féltetted az irhát;
Megroppanthattalak volna, mint egy bolhát,
Most lelked vacsorán volna Pilátusnál:
De több az emberség a káposztás husnál.

„Töltsd boszúdat rajtam, ha rávisz a lélek,
Ha már oly nagyon esz az a f... méreg;
De mit vétett ez a szegény ribilliú?
Mind ártatlan ez, mint a ma született juh.

„Olyan áldott nép ez, hogy kenyérre kenni
S mint a sajtkukacot, meg lehetne enni:
Könnyen megneheztel, de kibékül mindjár':
Fogadom, hogy terád egy se' haragszik már.

„Én meg... ezerszerte jobb vagyok őnálok:
Mint az érett gyümölcs, szinte széjjelmállok,
A csupa jóságtul kásás vagyok, parázs;
Az a nagy csuda, hogy el nem hord a darázs.

„No de légy bár süket mind e szép szavakon,
Az én jóságomat nézd te ámbár *vakon*,
Akasztass fel engem, ha tetszik, magamat:
Csak ne bántsd Évámat és szép két fiamat.

„Oh drága rajkóim! oh hűséges Évám!
Azér' bődül a sors, mint egy gulya, énrám,
Hírem lobbanása azér' lett - *csütörtök*,
Hogy megútáltalak; belém bujt az ördög.

„Engedd látnom őket, egyszer, utoljára,
Azután nem bánom, *huzzanak* a fára!
Azt is megmutatom, hol vagyon a kincsem,
Csak legyen, aki majd felhozni segitsen."

Oly szívrehatóan beszéle a vajda,
Hogy csak dűlt az ember, ki jobbra, ki balra;
Maga Puk Mihály is, a hasát megfogván,
Szoritá a száját, erősen makogván.

De mikor a vajda kincseit említé,
Orrán pápaszemét feljebb emelité,
Füleit hegyezvén igy kiálta fel: „Nos?
Ez az ember mégsem egészen bolondos!"

Hanem a cigányok - bár nem mondják szembe -
Vannak a vezértől külön értelembe':
Csóri megbolondult! - suttogák bámulva;
Bizony, a mi fejünk meg van bolondulva!

Puk Mihály azonban jóval fizet jóér':
„Kegyelem, kiálta, nem vagyok én hóhér,
Tréfa volt az egész, hogy nevessünk rajta,
Egy szál hajatok sem fog görbülni, vajda."

Titkon pedig így szól, minthogy igen eszes:
„No hé! hol van a kincs? mindjár' odavezess!"
Egyedűl követte a vajdának utját,
Mert nem akarná, hogy a többiek tudják.

Szobáról szobára vezeté a cigány,
Nem, mintha a járást nem tudná Nagy-Idán.
De környékezi már néminemü kétség,
S fiait keresi, meg a feleségét.

Nincs azoknak ottan se' híre, se' hamva.
„Ahá! visszamentek, gondolá, a halba?"
Az egész bolondság előtte ugy rémlik,
Hogy talántán nem is való az, csak félig.

Csak kérdezi Puk, hogy hol lesz már a kincse:
„Isten benne tudós - sohajt - van-e? nincs-e?"
Megy az ó pincébe, keresi az ajtót,
Nem leli... hogy lelné, ahol sohasem volt!

Körösleg, a pince falain tapogat:
„Csak a kulcsot lelném! vagy bár a kulcslyukat!
Nem baj a kincs! nagyobb az, hogy nem találom...
Száz ébrenlételnél többet ér egy álom!"

Így beszélt a vajda, füleit vakarván;
Puk Mihály is hallá, hinni nem akarván.
Néz egy szögeletbe, pápaszemes orral -
S mintha aranyokat látna ottan, sorral.

Nagy darabok voltak, mint az ember ökle,
A pince zugába szanaszét lelökve:
Fényes szép kardjával megpiszkálta... hanem
Ő se' mondta, mi volt - én se' hiresztelem.

Meg nem gáncsoljátok szegény költő dalát:
Puk Mihálynak irta ebben *diadalát*;
Méltó oly vitézség, mint az övé, erre:
Más babér nem termett e dicső fegyverre.

Boszús képpel hagyá a kincstárat oda
És vitézeinek ily parancsot ada:
Hogy a cigányokat ebrudon kivessék;
Tetszős volt azoknak ez a kötelesség.

Kettő nagy doronggal a kapuhoz állott,
A többi riasztá a szép cigányságot:
„Fuss moré, ahogy tudsz!" ők szaladtak sorra,
Kapu küszöbénél nagyokat ugorva.

Rúdját ama kettő úgy tartja keresztbe,
Hogy át kell ugorni sebes futás közbe;
Nem magasan tartják, de neki lóditják
S a szegény dádékat repülni tanitják.

Már csupán a vajda volt odabenn, maga:
Ő is nagykomolyan rúd felé ballaga,
Hol a végit nézte, hol pedig középen,
Látszott, hogy szeretné kikerülni szépen.

Egyszer nagyot ugrik, de nem ám előre,
Hanem egyenest fel, fel a levegőbe,
Amazok a rúdat felkapák üresen:
Rúd alatt a vajda kisuhant ügyesen.

Visszanézett egyszer és fügét mutatott;
Akkor aztán ő is a többivel tartott,
Kik, mihelyt künn voltak, úgy megiramodtak,
Hogy most is szaladnak, ha meg nem állottak.

AZ ELSŐ LOPÁS

Költői elbeszélés

1853

„Ki ruházta fel a mezők liliomát?
Ki visel hű gondot az égi madárra?
Útlan bujdosónak ki vezérli nyomát?
Kit nevez atyjának az atyátlan árva?
Él még a jó Isten! ő engem is szeret:
Megadja, ha kérem, a *mai* kenyeret.”

Gazdag Imre szólt így, aki e név mellé
Egy járomszeget se’ örökölt apjától;
Nemes ember volt az, mindenét elperlé:
Húzza be az ajtót majd valaki hátul,
Ez volt az öregnek a szava járása;
Perlett is, ivott is; - a fia, ám lássa!

És szilaj tulokként nőtt volna fel Imre,
Ha szerető szívü édes anyja nincsen:
Az kapatta jókor isten-félelemre,
Hogy a puha földbe olyan magot hintsen,
Melyet a hév nem bánt, az eső el nem mos,
Melynek aratása mindenkor bizonyos.

Még fülében kongott a harang Imrének
Mely az anyja mellé apját elkisérte,
Még lelkében zengett a halottas ének:
Már felpattant a dob: „ki ád többet érte?”
És alig oszlott el a bús gyülekezet:
Nevetkélve, vígan, másik gyülekezett.

Semmi nélkül maradt Imre, mint az ujja,
Mert azért a törvény *törvény*, hogy nem enged;
Hej! ez egy szót: *másé*, nehezen tanulja,
Nehezen felejti az édes *mienk*-et;
Más kaszálja rétjét, földjét más takarja;
Elfordul, ha ott jár, nem is nézhet arra.

Benyelé az ős per amit csak találа,
Megmaradt a vén ház, a nagy ronda telek,
Édes jó anyjáról ez a birtok álla,
Nem bántá a törvény, de igen a szelek!
Őszre kelvén, gazzal, kóróval befedte,
Uj boron a szép lyányt belé is vezette.

Tizenhét esztendős mult a *gazda* épen,
Tizennégy az *anyjok*, kendernyövés óta:
Ilyen egy házaspár összeillik szépen,
Nem más húron pendül a kétféle nóta:
Mert a világtalan s az ő vak vezére
Mit tudjon egymásnak vetni a *szemére*?

Jól teszi ha olvas, aki ráér, könyvet:
Imre is jól tette, de ő mindig ráért,
Dereka megfájul, ha egy kissé görnyed,
Nem is nagyon él-hal kaszáért, kapáért:
Sanyarú élet az, egy darab kenyéren:
Meleg is van nyáron, hideg is van télen.

Kinyilott az idő: az égi madárnak
Erdőben, mezőben dús asztal terűle:
De nem úgy ám, bezzeg, a fiatal párnak!
Betevő falat is szűken van körűle;
Liliom' köntösét meghozá a tavasz:
A menyecske száján örökös a panasz;

Hogy ő már az utcán végig menni sem mer,
Ünneplő ruháit viselőbe fogja;
Hogy ujjal mutat már őrá minden ember:
Ni! a régi kendő, a lyánykori szoknya;
Nemes asszony volna: mennyire szégyenli!
Az Isten házába sem tud ő már menni.

Egy tehén, fiastul, meg egy kapa szőlő,
Ennyi gazdaság volt, ennyit hoza Márta,
Elébb a tehenet önté fel az őrlő,
Majd a szölőcskét is a malom lejárta.
Most napszámba menjen? azt nem szokta Imre,
Ha birná se' tenné, csúfra, szégyenszemre.

Körül-körűlnézte szegény háza-táját;
Egy rozzant nagy fészer volt még az udvaron:
Elbontá, eladta köveit és fáját,
Minek az ól, ha nincs semmiféle barom?
S minek a nagy udvar? elég volna fele:
Kicsi helyt megfordúl már az ő szekere.

Megevé az udvart körül, mint egy lángost,
(A szomszédok olcsón jutottak hozzája);
Önnön lakóházát is megkezdi mármost,
Annak is van egy-két *heverő* szobája;
Mint kazal szénának, eladá a végit:
Keresi a téglát amely ember épit.

Így eszi hajlékát az a féreg, melynek
Eledele torma, a háza is torma.
De hamar elfogyott csekély ára ennek,
Gondolkozik Imre, hogy mi van még sorba?
Könnyü kitalálni: fele-ház még ott van:
De neje várandós minden pillanatban.

Feje fölűl mármost a tetőt eladja?
Ezt ily állapottal a pogány se' tenné.
Hánykódik erősen szive indulatja,
Gondjai füződnek véges-végtelenné;
Tiz-húsz koma csak kell, úgy illik, hiába!
S talpa fáradságát megveszi a bába.

Aztán a betegnek egy jó ízü falat,
Üres kamarához e' sem utolsó gond;
Egy üveg *pálinka*, mindig feje alatt,
Erősödik attól... (hiszi ám a bolond!):
Mindezeket Imre megfontolva bölcsen,
Megindult, hogy a pénzt majd felkéri kölcsön.

De nem akadt ember, ki megemberelje,
Bár ajánlá, hogy *tud irni* jó levelet;
„Ha tegnap jött volna!... Jőjön őszre kelve...
Mért nem áll cselédnek?..." Ez volt a felelet.
Azt se' bánná, ugymond, ha *dolog* fejében...
Adtak jó tanácsot; megköszönte szépen.

Nagy vásárra készült mind a világ mostan,
Kiki hazahajtá tinaját, üszőjét,
Hogy eladja holnap a szomszéd városban,
A feletlen ökröt, a felhízott sőrét;
Egyedűl Imrének nincs egy árva borja:
Mégis az a vásár *neki* legfőbb gondja.

Hazajött a csorda, elfekütt a pásztor;
Imre is lenyugvék a háza tövében;
Imádkozott volna, mindig tudta másszor,
Most elakadt benne a kellő-középen;
El-elmondta félig, meg-meg ujrakezdte,
Mint amely tanúlón kifogott a lecke.

Kínálgatja szemét, de nem kell az álom,
Minden legkisebb neszt; moccanást megérez:
Majd pók száll arcára láthatatlan szálon,
Majd egy dallos szúnyog téved a füléhez,
S hallik a szomszédból (sövényen át hallja)
Barmok kérődzése, lefekvő sohajja.

Darabos felhők közt bujkál a hold fénye,
Elő-előbukkan, majd fellegbe gázol:
Imrének is úgy tesz jó s rossz érzeménye,
Nagy kisértet néki az a szomszéd jászol;
Holdvilág elbúvik sűrü fellegen tul:
Imre fölkél lassan... Imre *lopni* indul.

Nézzétek a tolvajt: ahol megy, ahol megy!
Karimás kalapját a szemére húzta,
Azt gondolja, látszik homlokán a bünjegy
És hogy lesben fekszik kétfelől az utca,
És, amint hevernek a sötétlő házak,
Meg-megriad olykor, mintha mozdulnának.

Megyen öt-hat lépést, ujra visszafordul,
Minden kapuzugban lát valami rémet;
Ha! most jőnek, jőnek: az ajtó csikordul...
Nem, csak a szél lógáz egy sovány kútgémet.
Világos az utca, sötét a sikátor:
Rossz lelkiösméret egyiken se' bátor.

S amint elcsapódnék egy homályos közön,
Ruháját valaki visszarántja hátul,
Szaladna, de nem bír: ijedtében *köszön*,
Csakhogy szabadulhat a kihajló fátul.
Ne menj tovább Imre! bizony a fa gallya
Nem azért fogott meg, hogy veszted akarja.

De Imre tovább megy, és az utca torkán
Ugy rémlik, utána lopódzott valaki:
Önárnyéka volt az, mert egy felhő sarkán
A hold fénye épen akkor pillanta ki, -
De alig nézett ki, azonnal megbánta,
Szemére azonnal vastag felhőt ránta.

S megeredt a zápor. Sűrü zuhogással
Vesszőzte keményen a lombos akácot.
A fa mellett Imre nagy szivdobogással
Leskelődött elébb, azután bemászott,
Kinyitá belül a sövénykapu felét;
S markába szorítá fokosának nyelét.

Egy öreg ősz ember volt a házigazda,
Házőrzeni hagyták sirba szállt cselédi;
Vékony vacsoráját egy tehén meghozta,
Nem sok kelle már, de mégis kelle néki.
E tudva, fokosát megszorítá Imre:
Szabad ütni, úgymond, önnön védelemre.

És talán ütött is volna bolond ésszel...
Imre, Imre! ha most a gazda kilépne,
Álmosan, ősz hajjal, üres, puszta kézzel:
Ifiú karodat reá emelnéd-e?...
Nem felelek róla, mit, mit nem csinálnál:
Olyan a bűn! nagyobb fiat szűl magánál.

Egy szó annyi, mint száz: kevés idő mulva
Saját udvarán volt az üszővel Imre,
Nagy lélekzetet vőn, nekibátorula,
Szája pedig ráment egy *hála-isten*-re:
Csak midőn kiejté az *Isten* szót ajka,
Akkor ütődött meg, gondolkozván rajta.

Nem azt gondolá ő, hogy majd ráismernek,
Noha egész falu ott lesz a vásáron;
Nem is azt, hogy reggel friss nyomára lelnek,
Bár az is meglátszik az éjjeli sáron;
Vén tolvaj meghányja elejét, mint végét:
Ő elébbre teszi lelke üdvösségét.

Érzi, hogy csömör van az ő udvarában:
Akárhogy, akármint, ki kell annak menni!
Még nem volna késő - gondolja magában -
Megbánással a bűnt jóvá lehet tenni.
Alig született meg ez a gondolatja:
A lopott jószágot *visszafelé* hajtja.

De megjárta bezzeg. Most fogák a tetten
Valamely kerűlők, a helység cselédi.
Hazudnia kell itt - gondolá ijedten -
Mert az igazmondás soha meg nem védi:
„*Bitangjába'* lelte, gazdájához hajtja,
Az Isten előtt is ő csak ezt mondhatja."

Az isten előtt?... a mindentudó higgye?...
Még az éji őr is kételkedik benne.
Másnap előfogta a vármegye tisztje
S úgy megvallatá, hogy fele is sok lenne:
De Imre csak abban veti meg a lábát,
Hogy bitangul lelte más ember jószágát.

„Eh!" kiált a biró - „azt én kötve hiszem;
Vagy te hazudsz, fiam, vagy a lábad *nyoma*,
Mely egyik udvarból a másikba viszen;
A *kapu*, sem nyílott magától ki soha."
Imre látta ebből, hogy sarutalpának
Nagyobb hitele van, mintsem a szavának.

Most előbeszélte bűnbánó szavakkal,
Mikép orozá el, s hogyan hajtá vissza.
„Hát bolond vagyok én?” kiáltott haraggal
A biró, „vagy ittas, ki eszét megissza?
Vasat neki, láncot!... majd az ördög higye,
Hogy a tolvaj, amit ellop, visszavigye!”

Minek mondjam tovább? tudjuk már a többit, -
Szomorú ezentul szegény Imre sorsa:
Lakozván penészes börtönnek az öblit,
Csúszó-mászó féreg kenyeres pajtása;
Szellő oda nem száll, napfény oda nem hat,
Csak a bolthajtásról csepeg bűzös harmat.

Betevő falatját fojtó könnyel észi,
Hideglelős vízzel ingerli a szomját,
Rothadt a levegő, melyet ajkán bészí,
És rothadt beszédek sértik füledobját:
Mert nem egyedül van: ott az egész megye
Régen összeseprett salakja, szemetje.

Tolvajok, zsiványok, - kik rátarti kénnyel
Zörgetik a rabság nehéz sarkantyúját;
Dicsekesznek holmi balkörmű erénnyel,
A lopást, a rablást tanítják, tanulják;
S fiatal embernek, aki odatéved,
Arcáról letörlik a piros szemérmet.

Vén gazemberek, kik fényesre koptatták
A bilincset, s most már gyönyörködnek benne. -
Ezek a tanítást mindennap kiadták
Imrének is, hogyha valamire menne:
Oly nehéz betűkből ez a lecke álla,
Hogy Imrének borzadt minden haja-szála.

Azt irják mesében egy királyné felől,
Hogy, amit nappal szőtt, éjszaka fölfejté.
Imre is úgy kezdte mindennap legelől
A tanúlást, - éjjel mindig elfelejté;
Mert, ha lidérc álom a többit megnyomta,
Szép imádságait sorra mind elmondta.

Istenéhez tért ő; vagy magába szállott,
És, mig durva padján várta, hogy a hajnal
Néki is juttasson egy parányi álmot:
El-eltépelődék a világi bajjal.
Tenger baja addig hányta és vetette,
Míg kifáradt lelkét álomba rengette.

Az asszony miatt is temérdek a gondja:
Felőle csak egyszer hoztak üzenetet,
Hogy nem él a gyermek, halálán az anyja,
Fia elébb meghalt, azután született.
„Beh jól járt szegényke!” - Imre búsan szóla,
„Beh jól járt... csak egyszer élve láttam volna!”

Egyszer megláthatni... halálnak sem adni...
Fölnevelni szépen... gyönyörködni benne...
Mi haszna! mi haszna. - Bolondság siratni:
Szegényke! hisz’ úgyis világ csúfja lenne.
„Tolvaj volt az apja, tolvaj fészekbe nőtt -”
Meg lenne gyalázva Isten, ember előtt.

„Ember előtt igen” - monda Imre bátran,
„De nem az előtt, ki a szivet vizsgálja!
Ha gonoszul tettem, igazán megbántam,
A megtérő juhot befogadja nyája;
Becsületem is még talán visszatérül:
Vagy, ha már égnem kell, ne magam tüzérül!

„Vagy, ha már égnem kell gyalázat tüzében,
Ne öntsek ezentul magam arra olajt;
Ám maradjak tolvaj a világ szemében,
Csak a magam lelke ne kiáltson tolvajt!”
Ez vala Imrének erős föltétele;
Szinte könnyült a vas kezén lábán vele.

Beteg gyógyulását, rab szabadulását,
Nem hiába mondják, hogy nehezen várja;
Imre is ugy várta esztendő mulását,
Nehéz esztendő volt, de csak leszolgálta;
Megszűré a fogság: halovány, szintelen,
Mint idétlen zöldség, mely pincékbe’ terem.

Tömlöce falától végre búcsut vévén,
Haza ért egy este önnön udvarába,
Nem fogadja senki; nem füstöl a kémény,
Elébe kutyája sem fut farkcsóválva;
Nem barátságos láng, - ijesztő sötétség
Néz ki a pitvarból: Imrét öli kétség.

Benyit a pitvarba, majd a kis szobába;
Ki az? kérdi egy hang, mintha sirbol jőne;
Nem soká egy mécsnek halovány világa
Odasüt az ágyra, holott fekszik nője.
Fekszik egy év óta, sem élvén, sem halván,
Isten nyomorékja: kemény hideg szalmán.

Jó, hogy ád az Isten könyörülő szívet
Aki meg tud esni irgalomból, ingyen:
A beteg ágyához is mindennap tévedt
Egy vigasztaló szó, hogy *maga* ne légyen;
Étellel is tartják, - de százszor több ennél,
Hogy reményt tápláltak a reménytelennél.

Sok epesztő gonddal, sanyarú munkával
Éli mostan Imre a földi világot;
Csüggedező lelke birkozik magával,
Elcsigázott teste könnyez izzadtságot;
Napja nem vidulás, éje nem pihenés:
Öröme, ha van is, az az öröm kevés.

Beteg ápolását bizni kelle másra,
Egész héten átal ő hozzá nem láthat:
Ő maga a földet irtja, töri, ássa,
Tüskével, bokorral ví nehéz csatákat;
Mert legelőbb is egy irtásföldet bérle.
Sok orcaveríték - nem pénz annak bére.

Eladá a telket, a nemesi házat,
Gunyhót raka földjén, sárbul, mint a fecske,
Nem palástolá mész oldalán a mázat,
Födeléül helyben termett a gaz, tüske;
Nem örökre épült: öt, hat esztendőre:
Annyi állandóság sem néz ki belőle.

Hajnalhasadástol késő éjszakáig
Imre a kemény föld durva kérgit vájja,
Néha egy tuskóval birkozván sokáig,
Mely az utját sokszor naphosszan elállja;
Néha a gyökeret, amint széjjelszalad,
Kergetvén kapája, messze, a föld alatt.

Tüske, tövis tépi, vad venyige vérzi,
Ág akadoz arcán, bojtorján beléköt;
Délben a rekedt nap fojtó hevét érzi,
Hűs hajnalban hullat fagyos veritéket;
Sokszor a hideg hold éjjeli sugára
Csodálkozva néz le a késő munkára.

De ha nehéz munka testét legörbeszti,
Fölemeli lelkét egy magasztos ének,
Mellyel bizodalmát táplálja, éleszti,
Könyörög s hálát ad a jó Istenének;
Munkája is halad, jobban mintsem várta,
Bizvást néz előre, örömmel néz hátra.

Minden talpalatnyi tiszta földet használ,
Mit kiváj a tövis körme közül bajjal;
Hol egyéb se' termett istenverte gaznál,
Most tengeri diszlik, selyemszőke hajjal;
Nő a karcsu kender, vígan köt a dinnye,
Pénzt fog abból látni a gazda erszénye.

Erejét, munkáját megáldotta Isten,
Másik évben egy pár igavonót ragaszt;
Dolgozván sükerrel, dolgozik édesden,
A nagy tábla földbe már ekét is akaszt;
Habzik a zöld vetés, ha szellő ingatja.
Messze futhat benne fürjek pitypalatyja.

Az asszony is épül. - Nem kuruzsló, bába,
De kitanult orvos tette rája kezét.
Mert való hogy Isten adott fűbe-fába
Gyógyitó erőt, ez helyes példabeszéd:
Nem is kételkedett Imre fűbe-fába,
Csak a vén banyáknak a tudományába'.

De nem írom tovább élete folyását,
Ki magán segíte, megsegíté Isten:
Visszaadá neki szerető jó társát,
Sokra ment magában, többre mentek ketten:
Évrül-évre mindig gyarapult a vagyon,
Az is lett idővel, hogy *kire maradjon*.

Ezt a történetet, még gyerek-koromban,
Egy öreg ősz ember beszélette nékem;
Nyájas, piros arca most is előttem van,
Jó gazdának tarták az egész környéken;
Isten háza mellett volt egy szép új háza,
Mind a két hajlékra holtig ő vigyáza.

Sokszor a kis padhoz mellé gyűltek este
Gyermeki, szomszédi, sőt az egész utca,
Ajakárul a szót minden ember leste,
Várta, hogy mozdúljon hófehér bajusza; -
Hol a szent írásból vette ő példáit,
Hol a magyaroknak beszélte királyit.

Mikor *ezt* elmondá, amit én leírtam,
Egymásra tekinte számos hallgatója;
Gyermek-ember lévén a nagyobb rész ottan,
Az öreg gazdához álmélkodva szóla:
„Nem hinné az ember, ha kelmedet látja
Hogy valaha lopott, *édes Imre bátya!*"

ÉDUA

I.

Leáldozott a nyári nap;
Ellobbant a keskeny darab,
Mely, mint tüzes karaj-szelet
Csillámla még *Sárrét* felett.
Sugári gyorsan elhagyák
Az oly kedves játszó tanyát
Várad hegyes ormózatán, -
S repültek mind anyjok után.
Az ellapúló réteken
Feszíti utját a Kerezs,
Lankadva bár - mint idegen,
Ha éji megszállót keres.
Habja ezüst, habja fodor,
Fövény helyett aranyt sodor;
Fürtjét az alkony hűs szele
Lágyan borzolja fölfele;
Míg a kicsiny fényes halak
Hűtőzni fel-felugranak.
Mint tómadár - fészkén megűl
A vén halász egy szó nekűl,
Hálóját meg-megemeli,
A szűz vizet mérlegeli.
Pihenve ring a méla komp,
A locska habbal álmodik; -
Messzünnen még egy-egy kolomp
Dagadó nyelve hallatik,
Aztán karámhoz tér a nyáj;
Aztán elcsöndesűl a táj,
Csupán a fűzlevél zizeg,
Hab háborog, szellő sziszeg.

II.

De robban, ím, az éj lovagja
Várad felől, a víz-szalag
Mentén, kivál' egy árny-alak
Mint a homály sötétebb magja.
László az, a magyar király,
Nyugotra vágy, nyugotra száll;
Lova puha fűben tapod,
Előzi a futó habot;
Mint könnyü sas árnyéka, illan,
Ezüst patkója néha villan;
Út nélkül, a *tarjáni* part

Hosszába, mind napestre tart,
Követi a folyam vizét,
A szerelem-csillag tüzét.
Körözs folyó, sebes folyó!
Hová sietsz! ne fuss, ne vágyj:
Nem lesz neked nyugatra jó,
Mély a Tisza, veszélyes ágy.
És te király, László király!
Vesztedre szállsz ma oly igen:
Nyugot felé borúl a táj,
Villám rebeg Körözs-szegen.

III.

Ölében a vidám Körözsnek,
Öntözve habjától körösleg,
Ma már falu és vár helye,
Akkor gulyák bő mezeje, -
Terűl egy félsziget: Körözs-szeg.
Ott lenge sátor és faház
Alatt szilaj *kun* nép tanyáz;
Mozgó faluit, városit,
Le a Tiszáig, Marosig,
Hol itt emelvén, hol amott,
Mint tengeren szél a habot.
Az alföldi nagy oceán
Örök vándorlás színhelye;
A törzs-apa, család feje,
A férj, a nő, fiú, leány,
Ifjú, öreg, úr vagy cseléd,
Magával hordja mindenét,
S veszteg marad, vagy útra kel,
Amint a nyáj bőven legel,
Vagy szűk mezőt nyujt már a hely.
Így él e nép. Most a Körözs
Partján tanyázik egy törözs,
Beláthatatlan sokaság,
Pezsgő, tolongó tarkaság,
Szemnek vidor látványa nappal,
Mint zöld tenger, borítva habbal,
Vagy, mint tavasz-fordúlaton
A jéggel zajló Balaton; -
Egy város ez, mely szétriadt,
Mintegy a félelem miatt,
Most utca, ház s nép, rend nekűl,
Ki merre lát, úgy menekűl; -
Egy - félig tábor, félig vásár,
Hol kézről-kézre áldomás jár
És a kupa vigan forog; -

De majd zárkóznak a sorok,
Egymással szembe ront az él,
Nyerít a kürt, cseng az acél,
Fölsí a had, a mén prüszög,
Cikáz a nyíl, a hosszu pányva
Ló és lovag nyakába hányva...
Már-már felejti vad tüzök,
Hogy az egész *játék* csupán,
Mint álomkép a harc után.

IV.

Középen egy magasabb hátra
Emelve, áll *Árboc* fasátra;
Könnyű, világos épület,
Mint délibáb a sík felett.
Avagy tündéri palota,
Melyet varázs büvölt oda.
Karcsú, virágzó oszlopok
Között a vászonfal lobog;
Árboc gyanánt emelkedő
Tornyokkal díszes a tető,
S a tornyon erkely-féle dúc,
Hová az őr vigyázni kúsz.
Köröskörűl, tornáca széles
Kalapján, mint jégcsap, szeszélyes
Faragvány csüng, hintáz alá,
Mi sem látszik hogy tartaná,
Akár nézd a Baradla-ürt.
Hol a kő függ, mint lenge fürt.
A lépcső, mint kúszó növény,
Indul meg a hajlék tövén,
Fel a tetőre, hol kies
Szellő csapong, ha jő az est. -
Onnan tekinte ma tova:
Árboc leánya: Édua;
Szivében annyi édes emlék,
Halottiból, újjá-szülemlék:
Midőn bizvást ölelte át
Magyarhon legszebb férfiát,
Lászlót, a koronás királyt.
Az első néma szív-csere,
A hosszu küzdés ingere,
Az arcon égő csába szók,
Az önfeledte szűzi csók...
Ama fél dac, fél engedés,
Ohajtva félt legyőzetés...
Hosszú napok, rövidke éj,
Az oltva gyúló szenvedély,

Mely, mint sebes tűz, oltva még
Hatalmasabb lángokkal ég:
Mindez megújult, - mert hiszen
László ma itt, László izen! -
De hát az egyszer eldobott
Sziv nem követel más jogot?
Vagy oly virág a gyönge nő
Szerelme, mely taposva nő?
Vagy úti sár, vagy úti por
S ahoz ragad, ki rátipor?
Vagy árnyék, mely nyomon követ,
Bár meg se lásd, bár föl se vedd?
Vagy lapta, mely, bár falra dobd,
Öledbe visszaszáll legott?
Vagy festett báb-arc: egyre víg,
Ha elvetik, ha fölveszik?
Vagy eb, mely a kegyetlen gazda
Lábához vonja életét,
Hogy, melyet a kin megszakaszta.
Kifúja hű lehelletét?
Ez-é a női szerelem?
E szenvedő, igénytelen?
Örömben élv, bánatba' kín?
Nyugodt *lemondás* ajakin?...
Egy szikra, melyet, mint hamu,
Őriz meg a sok évi bú,
S egy új lehelet lángra fú?...

Igen! de e láng a *boszú*...

V.

Nem mondom én, hogy Éduának
Eszébe ily képek jutának:
Mint törzse, műveletlen ő,
De érzésben szilaj, *de nő*!
S midőn a titkos izenet
Fülébe sugta a *nevet*,
Melyhez öröme, bánata,
Gyönyöre és gyalázata,
És élete és mindene
Csatolva volt: fölrettene,
Mint őz riad, hallván zörejt,
S fél futni, fél maradni helyt.
Halvány arcát egy röpke láng
Futá el, percnyi lob gyanánt,
Mikép sötét ablak alatt
Ha lámpa gyorsan elhalad,
Egy percre átgyúl az üveg,
Aztán megint sötét, hideg.

Úgy Édua. Szivén a seb
Csiklándva most, még mérgesebb;
Az édes csöpp hiába vív,
Legyőzi a keserü szív,
Le a szerelmet szégyene,
Eljátszott női mindene,
Vetélytársak... egy Mándola...
Ime, hová aljasula!
S az önbecsérzettől üres
Szivben ne nőt - szörnyet keress!

VI.

„Atyám, atyám, csak *jelszavad*!
S kezedben ő. A büszke vő,
Ma este még sátramba jő,
Ki megtiprá kemény hadad,
Ki eltiprá leányodat."
Szólt és a nyargaló követ
Lászlóhoz vitte a nevet:
„Nyil" - „Édua": ez volt a szó,
A tábori találkozó.
Most a király az édes névvel
Rakodva, zümmög mint a méh,
Amint ujúlt szerelmi hévvel
Röpül a boldog kas felé.
Egész nap azt susogta nyelvén,
Mint aki fél, hogy majd feled:
Pedig más jelszóra felelvén
Se tudna mást, csak e nevet.
„Nyil?" kérd az őr, hol szembe áll,
Rá „Éduát" dob a király,
Sajnálva szinte, s féltve hogy
Ez alamizsnán kincse fogy:
Őrtől azonban őrhöz ér.
Kunos magyar nyelven beszél,
Kún rajta fegyver, öltözet:
Megszokta régen e mezet;
Csak fényesen vállára omló
Szögfürteit nem érte olló...

1850-es évek

Kifejlés az lett volna, hogy Édua a szerelmes órán megbánja árulását, mert szereti Lászlót, - s meg akarná menteni; apját rá is beszéli, de a kun fők, Törtel, Kemenes, stb. betörnek, Édua leszúrt testén át, a királyhoz, és megölik. Árboc fájdalma végezné be a jelenetet. A. J.

ÖLDÖKLŐ ANGYAL

I.

Elzönge oltár zsámolyán
A „holtodiglan - holtomiglan.”
Férj a legény, nő a leány;
Áll a menyegző napja vigan.
Ősz Bay háza, e komor
Hajlék, örömtől pezsgve forr:
Minden zugában oly tele
Torokkal harsog a zene,
Hogy át- meg átrezeg bele
A vén fal, mintha érzene.
A nagy szobák, a bő terem,
Nem hallgatóznak néptelen
És a belőlük elvadult
Visszhang - ki minden ott esett
Kicsiny neszt oly mohón lesett -
Most rengeteg közé vonult.
Zászlók, sikárolt fegyverek,
Cserággal ékes címerek,
És néhol egy kép a falon,
(Kövér szinekben dúska rajz)
És jobbra, balra boldog arc:
Előre hátra vígalom!
Mert *első* nász ez a mai,
Mit ünnepel a vén Bay,
Mióta elmult az *övé*:
Mióta oltárhoz vivé
Azt, aki már csak néhai.
Első, utolsó... Haj! korán,
Évek következő során
Hullottak sirba gyermeki,
Örömét oly gyorsan elvivén,
Amily hamar hozák neki.
S gazdátlanúl maradt szivén
Oly sok apai szeretet;
De ő megőrzé ezeket,
Mig, kései vigasz gyanánt,
Fiai helyett nyert egy leányt,
Hogy annak adná mind együtt
Szerelmét, mely szivébe gyült.

II.

„Helyet!” - Menyasszonytáncra jő
Szép Anna s a derék Jenő;
A vőlegény s kit jobb karára
Fűzött, szemérmetes arája.
A férfi büszke, gyors, merész;
Dacos, kihívó módra néz
És mintegy azt jelenti arca:
E boldogság nem fog ki rajta
De a hölgy inkább csüggeteg,
Szemei földre függenek,
Szokatlan érzéstől remeg,
Ugy, mintha felriasztott vére
Özön boldogságától félne,
Ama boldogságtól, miért
Talán sokall is ennyi bért
S míg áldozatúl nem esék,
Lázad a szűzi büszkeség.
Magyar leánykint - nem henyén,
Hivalkodásban - nőve fel,
Az apai lak tűzhelyén
Oly ép maradt e szűz kebel,
Mint a gyümölcs, mint a gerezd,
Melyen érettség hamva rezg,
De illető kéz nem nyomott
Reá még szennyet és nyomot.
Előtte a szerelmi vágy,
Hosszú napok, álmatlan ágy,
Fülmile szó, rejtett magány
Holdas, sejtelmes éjszakán, -
A seb, mit a szem nyila vág,
A támadó s védő csaták
Az édes győzedelmek és
Az édesebb legyőzetés, -
A titkos óra, esti hely,
Virágbeszéd, vagy bármi jel,
Ág-moccanás, lomb-zörrenet,
A néma kérdés, felelet,
A csalfa „nem” s hév „igen”-ek:
Előtte ismeretlenek.
Igaz, hogy vére könnyű folyama
Futtában olykor meg-megdobbana,
Ha közelén ifjú leventék
- Mint szilaj őzet - megrebbenték:
De helyrepótlá gyors szökése
A veszteséget csakhamar -
És újra higgadt lőn verése,
Nyomot nem ejte a zavar.
Ma is, midőn oltár előtt,

Szeretni esküvé *Jenőt*,
Nem volt ez ifju kebelen
Se gyűlölet, se szerelem.
Tizennyolc év öntudata,
S főkép atyja kivánata
Akár *jogúl*, akár *okul*,
Elég volt, hogy kezet ada.
A *szív*? előtte oly csecsebecse,
Minek nem tudja, ha van is, becse;
A szívre ő kicsit adott:
Tán *lételét* sem érezi;
Miként nem szoktuk érzeni
Az ép egészséges tagot.
Ő erre mind nem gondola;
S gondolna bár, mit mondana?
„Hisz' ő *mindenkit* úgy szeret:
Miért ne épen ez *egyet*?!"
Szivét alig zavarja más,
Mint a szokatlan változás,
Egy édes, lázas sejtelem,
Mely jól esik de mit nem ért,
Melyet szégyenl s nem tudja mért:
Maga magának rejtelem.

III.

Most a hegedű és oboj[193]
Mélán merengő bús-komoly
Méltóságos zenéje foly;
És átrezeg a dallamon
Egy szende, lassu cimbalom.
Most elbocsátja hölgye kis kezét
A vőlegény és halkan visszalép;
Mértékre illeszti bokáit,
És mintha súgár jegenye
Szellők dalára lejtene:
Úgy andalog, külön, sokáig.
És szembe, mindig szembe járja,
Mozdúlatit követve, párja,
Ki mindenben és mindenütt
Őtőle vár, őtőle függ,
Őrája néz, mint hold a napra
Kitől szelídebb fényét kapja.
De majd élénkül a zene
Vidámul a tánc is vele,
Merészebb a nyirettyű, - s olykor

[193] Hautbois. A. J.

Egy réztülök mély öble horkol.
És délcegebb és bátorabb -
És majd közelb, majd távolabb
Jár a legény - míg, mintegy *díjul*,
A szép arával összesímul.
Művészi lépteit kimérve
Majd bal felé, majd jobb felé
Forgatja most azt, de kimélve,
Mint a zene mérsékelé.
A hölgy pedig fordúl vele,
De úgy lép, mintha lengene
S lábak helyett a hosszu öltöny
Redői tartanák a földön.
Egy fordulat még! és Jenő
Magára hagyja kedvesét;
Harsány zenébe tör elő
A trombita és klarinét.
Vidám toborzó lángja kel,
Mitől a vér gyorsan szökell,
A sarkantyú mértékre peng,
A hó kebel gyér fátyla reng;
A szív siet, az arc tüzes,
A szem ragyog - szemet keres...
S ha majd fokonként, a zene
Szilaj csárdásba átmene
Nem lejt az ifju már külön:
Mint villanyszikra pattan át
S hévvel ragadja meg ölön
Mosolyra gyult menyasszonyát.
A hölgy pedig kendős kezét
Nyugasztja vőlegénye vállán
És perdül - egy darabbá válván,
(Mikéntha *része* volna csak
Vagy *szárnya* a gyors ifjunak),
Mig pajkosan lebbenti szét
A szellő suhogó mezét.
De végre a szilaj zene
(Mintha fáradtan dőlne le)
Ketté szakadván hirtelen
Megcsöndesül a táncterem:
S a hölgy, kit a legény vezet,
Pihegve néz ülőhelyet.

IV.

De „három a tánc!" így riad:
Pihenni most még nem szabad;
Gyöngéden visszakészti hát
Jenő fáradt menyasszonyát.

Együtt feláll több fiatal legény
Az ugrós táncba vígszökellve mén,
S mint hajdan Róma hősei
Vendég szabin leányokat,
Társul magához lejteni
Hölgyet szemel, hölgyet ragad.
Most a szilárd tölgy deszka pad
Dübögve majdnem leszakad;
Száz pár mozog, egyszerre mind,
Lesz véghetetlen labyrinth,
Egy összeszőtt-font tömkeleg,
Megfoghatatlan egyveleg,
Melyben, ahány pár, annyiféle
A tánc alakja és szeszélye,
Mégis azonegy zenemérték
Kormányozza mindenki léptét.
Ennek kimért mozgása dölyf;
Az csúszni látszik, mintha kérne;
Amaz, sebes szemmel kisérve,
Galambját űzi, mint az ölyv.
Itt jobbra balra, a terem
Széltében egy oldalfelez,
Mint a hajó a tengeren
Midőn széllel szemközt evez.
Ott egy ledér ölelni tárja
Keblét, s midőn rádőlne párja
Csalfán odább áll s neveti,
Hogy a cserbenhagyott leány
Pirulva megfenyegeti, -
Kit mégis rászed azután.
Ez csattogó sarkán dobol,
Az társa helyt más nőt rabol,
S büszkén mosolyg az elcsapott
Félvállról, hogyha ő is mást kapott.
De vajmikép irhassam én le,
Oh nemzetem, szép táncodat!
Busúlni és vigadni, mint te,
Tud-e más nép az ég alatt?
Ezt látni kell és érezni,
Mint a magyar sziv érezi,
Mint érezhette egykoron
Ama nász népe, melynek én
Széles jókedvét vázolom.
„Hajrá!” riad némely legény,
A másik igy: „csováld! csováld!”
A harmadik dévaj pedig
Egy „szembe szívem”-et kiált:
Midőn az ajtó küszöbén
Megáll egy fáradt jövevény,

Egy por-belepte vén csatár
És így üvölt:
„Jön a török! jön a tatár!”

V.

E szókra az ijedt zenész
Elejti kongó műszerét;
A vígadó nép összenéz,
Megfagyni érzi szíverét.
A tánc hevétől felpirult
Arcokra sápadtság borult;
Hasonló a kisérteti
Szinhez, midőn éjjel *szesz ég*,
S egy dőre társaságra kék
Világát rémesen veti.
A szó zavartan tétovázék,
S az ajk kilincsét nem lelé,
Mint az, kinek fején a ház ég
És nem lel útat kifelé.
A legszemesb lélekjelenlét
Sem látta a teendők rendjét,
Csak tapogatva keresett,
Keresvén a vezérfonalt,
Mely most, e meglepő, zavart
Percben, kezéből kiesett.
Majd lőn tolongás összevissza,
Egy eszme: „fussunk!” lett közös,
„Hová?” az mindegy, közönyös,
Azt kiki véletlenre bizza.
De most gátolva lép elő
A vőlegény, harcos Jenő:
Kardját feszíti hirtelen
Keresztül az ajtófelen
És felkiált:
„Ha! mit jelentsen e dolog?
Csak nem leszünk mind asszonyok?
Ám fusson el a védtelen,
A gyönge kor, a gyönge nem;
Még van idő: még a veszély
Elől vonúlhat a madár;
Csak most borul a láthatár,
Alig jelentve némi szél
A vészt, melynek morajja kél,
Mely mintegy álmában beszél.
Ám fusson el, ki vén, ki nő:
Lesz menekülni hely, idő.
Hanem mi, kik ama nevet
Hordjuk, mely büszkévé tehet,

Mely, csak kiejtve szárazon,
A *bátorsággal* egyazon -
Mi *férfiak*!... a férfi küzd,
Futásban néki nincsen üdv,
Acél- csöngetve vár acélt,
Keresve kerüli a veszélyt.
Mit csevegek, mint egy mesélő!
Futni korán, habozni késő:
Munkára! lássuk, hogy kiki
Hány főt bir állítani ki.
Gyűlőhely: e ház udvarán;
Idő: egy óra lesz talán,
Ha a sietség öt-hat percnyi
Toldással önként meg nem szerzi.
S ha összegyült a kis csapat,
Meglátjuk mi dolog akad;
Csatlakozunk majd oda, hol
Nem ingyen foly a vér, ha foly.
Vezérhez, akinek csata
Előtt még nincsen vert hada;
Sereghez, mely, amerre az út
Rövidebb, mindig arra fut:
Nem hátra, míg előre tud.”

VI.

Immár az összegyült csapat
Vár indulási jelszavat:
Maga Jenő késik csupán
Szép Anna mellett búcsuján.
Nem fog soká tartani az:
Bucsúja nem meddő panasz,
Mit a pityergéssé fajult
Erőtlenség órákra nyujt.
Bucsúja férfias, rövid:
De arca rögtön elsötétül
Amint elválna hitvesétül;
Fájlalja pusztult örömit.
Fájlalja, hogy első heve
Oly hirtelen lépést teve:
Álbüszkeségét, önmagában
Átkozza... de későn, hiában.
Mit tehet ő? csekély hada?
Mit egy reménytelen csata?
Bujdosva bár, üldözve bár,
Nem boldogabb-e a páros madár,
A rengeteg páros vada?
Így elveszítni mindenét:
Mint Ádám egykor Édenét...

Nem annyit - ah! el nem veszett,
Nem vetteték Édenre zár,
Mielőtt a bűnös földi pár
Minden gyümölcsöt élvezett!
Kebellázító sejtelem
Kigyói marják szertelen,
.....

(Itt a kézirat félbeszakad)

CSANÁD

Ül Isztragomban *István* szent király,
Pap- és parasztúr mind körötte áll;
Fején az ékes ujdon korona,
Vállán palástnak himzett bársonya,
Kezében a bot, egy arany virág,
Gyönggyel rügyedzik rajta minden ág;
Mint támadó nap, a tisztes nagyok
Arcán királyi fénye felragyog.

Csendben foly a tanács; - de hallga, hallga!
Kürtszó-e az, vagy szél, mi ott rivalga?
Felhő-e vagy por, mely az egekig
Lomhán, sötéten fölverekedik?
A föld alapját rázza mennydörej,
Vagy tomboló had és acélzörej?
Villám cikáz-e, vagy lángfegyverek
Hegyén ezer napot hoz a sereg?

Győztes had élén, mint kettős sugár,
Megvillan egy ifjú levente-pár,
Gyula, *Csanád*, fejedelmi két rokon,
Jobb s balkeze Istvánnak harcokon.
Mosolyra vídúl a királyi bátya,
Midőn az ifjakat belépni látja,
S míg hódolatra meghajol a térd,
Ő nyujtja jobbját és így szólva kérd:

„A besenyővel, a fejes, konok
Néppel mi történt, édes rokonok?
Győzött-e, hogyne győzne a kereszt,
Pogány had ellen, amely böcsmérli ezt?
Ha síkra száll a napvilág, sötétség:
Nincs diadalban akkor semmi kétség;
No s szóljatok: hogy mint lelé Abád
Révén hadunk a vén Doni-Csabát?”

„Győzött, királyom - így Csanád felel -
Győzött karunk s az ég küldötte jel;
Megtörve a besnyő kemény nyaka,
S a martalék közt vén Doni-Csaba.
S együtt Csabával nője, gyermeki,
Rab, mint a fűszál, kincs temérdeki;
Lábodnak ím letesszük zsámolyához:
Kincs-, martalékról felséged határoz.”

„Áldás az Urnak!” szólt a fejdelem:
Három felé a zsákmányt rendelem:
Egy rész Övé, ki a győzelmet adta,
Épüljön Isten új egyháza rajta;
Más rész királyi sergem illeti,
Tiszt- és fejenkint osszák föl neki;
Ti mint vezérek harmadát felezve.

A költemény tervvázlata ez lett volna:

Győzelemmel tér meg István, a szent király, a besenyők elleni hadjáratából, Fehérvárba. Keán, a besenyő fejedelem, harctéren esett el. Roppant zsákmányt hoz a magyar sereg: aranyat, drágaköveket, stb. A zsákmány felosztatik: sisakkal mérik a drágaságot. A király kapja egyharmadát - s a maga részét a fehérvári szentegyháznak adja: arany oltárt, kereszteket, kelyheket - arannyal áttört papi köntösöket csináltat. Harmadrészén a sereg osztozik; harmada pedig a király két ifjú rokona, Csanád - Doboka fia - és Gyula, mint vezérek közt lenne felosztandó. De a zsákmány közt van még egy drága kincs, Keánnak leánya, az aranyhajú Léla. Csanád most előáll, drágaságbeli osztályrészét Gyulának engedi, úgymond, ő csak Lélát akarja. Gyula hasonlókép nyilatkozik. Csanád elsőségét vitatja; ő ragadta ki Lélát a lángok közül, - ő hozta el, ő védte az úton; Gyula fegyverrel, párbajjal követeli a leányt. Már épen viadalhoz készülnek; de István elveszi a leányt, Gizella királynő szolgálói közé adja, a hősöket pedig azzal csöndesíti le, hogy azé lesz, ki az óriás termetű Ótomot legyőzi. Ótom, a Galád bolgár fejedelem ivadéka, Bodonból betört az országba, azt a Marosig elfoglalta, ottan egy várat rakott, azt maga nevére keresztelte. Csanád elindúl hadával, megelőzi Gyulát, megszáll a Maros innenső partján. Ótomot párbajra hívja. Az elfogadja a kihívást, a Maros közepén egy porondon megtörténik a viadal. Ótom elesik. Csanád akkor - miután Ótom káromló pogány nyelvét kivágta és tarsolyába rejtette, - őt otthagyja a madarak és halak étkéül, maga pedig seregével átkel a Maroson, Ótom várát lerontja és diadalünnepet ül népével együtt. Vigadnak, Ótom asszonyaival, kiket rabbá ejtettek, Csanád is jó napot csinál magának, s a fáradalom után elalszik. - Gyula későn jön, megtudva a történteket, nyelvét marja dühében, hogy a győzelem dicsőségét elrabolta tőle Csanád, s hogy a Léla birtokától el kell esnie. Eközben megtalálja az elesett Ótomot, fejét levágja, s Istvánhoz viszi, jeléül, hogy győzött. Már István át akarja adni Lélát, de eszébe jut, hogy Csanád hol késhetik oly soká - azért függőben hagyja a dolgot. Csanád, miután Ótom tartományát egészen visszafoglalta, megtér. Gyula követeli a leányt, bemutatván a fejet, midőn Csanádnak eszébe jut, hogy nyelvét kivágta volt, s ezáltal földeríti igazságát. Gyula megszégyenül. Csanád pedig jutalmul kapja a leányt, Ótom várát és tartományát; az előbbit felépítteti háromszor erősebbre és *Csanád*nak nevezi el. A. J.

(Az 1850-es évekből)

RÓZSA ÉS IBOLYA II.

Mese, mese: hadd mesélek.

Hajdanában, hol volt, hol nem,
Vagy valahol, vagy seholsem,
Volt egy szép királyfi, Rózsa,
Gyenge, mint a nyílott rózsa.
Szem nem látott nála szebbet,
Olyat is vagy - vagy se többet;
A nap meg-megállt csudára,
Ráfelejtkezett sugára.
Hát a lyányok - napraforgók,
Véle forgók, rámosolygók!
De neki lyány egy se kellett,
Hagyta mind a fakép mellett.
Járt vadászni minden reggel,
Sok kutyával, nagy sereggel,
Zöld erdőbe, sík mezőre;
Akkor osztán: haj előre!
Nem maradt meg tőle béken
Őz vagy szarvas a vidéken:
Hanem a lyány ő miatta
Ülhetett az istenadta.

Egyszer is vadászni ment -
Rekkenő volt a nagy hőség,
Szomjan égett a mezőség -
Zöld ligetbe' megpihent.
Barna szikla hűs tövében
Tiszta forrás buzga épen;
Megmerité - - -

(1852-54)

KEVEHÁZA

1853

1

Mért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű,[194]
Hadintéző, baljós madár,
Széles Dunának partinál? -
  Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százezrivel fog veszni ott.

2

Széles Dunán túl és innét,
Nem gyűl hiába ennyi nép:
Túl napnyugat, innen kelet
Néznek kemény farkasszemet.
  Áradj folyam, ma vízözönt,
Holnap habod vértől kiönt,
Holnapután könny neveli:
Anyák keserves könnyei.

3

Nem áradott meg a folyó,
Megússza bármi kis hajó,
De túl Makrin[195] és Detre[196] szász
Gond nélkül vígad, éjszakáz.
  „Itt a kehely, igyál, kocints!
Huntól ne félj: hajója nincs."
Cseng a pohár, és Százhalom[197]
Egy messzedöngő vígalom.

---

[194] Ragadozó madár, a sólymok, vagy keselyűk fajából: hihetően torol vagy toroly (tor-öly?) a holt testekeni lakmározástól; mint *karoly*, talán mert a karra száll. A. J.

[195] Római vezér, máskép Matrinus, Pannónia kormányzója. A. J.

[196] A vashomlokú vagy halhatatlan veronai Detre, ki Macrin segítségére jött. A. J.

[197] Ma Bata hegység, a Duna jobb partján. A. J.

4

Sokféle nép ott összegyűlt,
Sok zagyva nyelv egybevegyűlt,
Sokféle arc, sokféle mez,
Páncél, sisak, kézíj, tegez.
  Alán, herul, gót, longobárd,
Szürr,[198] kelta hozza táborát:
Tengerfövény ezeknek száma:
Gyüszű nekik Potenciána.[199]

5

„Itt a pohár: igyál, kocints!
A hún elűlt: hajója nincs."
Makrin kiáltja: „Tölts belé!"
Mig Detre járja kétfelé.
  Ne bízakodj' el Detre szász!
Te római, jobban vigyázz;
Tánc és ital megárt, ha sok:
Kerted alatt a farkasok.

6

Kelen[200] táján, a hegy megett,
Borúlni látom az eget;
Kelen körűl setét a föld,
Mozdúlni látom a mezőt:
  Minden porszem egy-egy vitéz,
Minden füszál egy kelevéz,
S a hűvös éj hő szellete
Százezerek lehellete.

7

Kemény *Keve* ott a vezér,
Hadával ím a parthoz ér;
Széles a víz, mély a folyó:
Nincs rajta hid, nincsen hajó.
  S hid volna bár: ledűlne az,
Hajó volna, elűlne az,
Ennyi sok nép amerre lép,
Hajlik a part, miként a jég.

---

[198] Így írám a scyrri nép nevét. A. J.

[199] Római város, Bata helység körül, a Duna partján. Sáncai ma is láthatók. A. J.

[200] Kelenhegy, a vén Gellért, Kelenföld a térség alatta. A. J.

8

Parancsolá hún fejdelem:
Minden tömlő üres legyen;
S mit ő kiad, mit ő beszél,
Nem tréfaszó, nem puszta szél.
„Igyál, igyál, te vén Duna!
Nem ittál ennyi bort soha;
Igyál és tartsd nagy hátadat:
Szállitsd keresztül a hadat.

9

Sötét az éj: elig-elig
Hogy a vizfény fehérelik;
Csendes a táj; alig-alig
Hogy a folyamzugás hallik:
De majd a víz jobban zubog,
Majd elborúlnak a habok:
Komor felleg, gyászfeketén,
Úsz a folyam terűletén.

10

Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával igy átalkele,
Miért a hegy, miért a sik
Kelenföldének mondatik.
„Lassan, fiúk! lábujjhegyen!
Amerre a Duna megyen.”
És halkal, mint az éji köd,
Ereszkednek a part mögött.

11

Nem gondolá Makrin vezér,
Hogy már nyakában a veszély;
Ingyen se véli Detre szász,
Hogy feje fölött ég a ház.
Tüz van, tüz van! - de aki fut,
Lángok közől kardélba jut;
Lerontva és fegyverre hányva
A nagy város, Potenciána.

12

Kő nem maradt másik kövön,
Nem csecsszopó anyaölön;
De távol még a völgyi harc
Fel-felsivít, meg elviharz.
A zagyva nép, kevert tömeg,

Egymás szavát nem érti meg:
Barát baráttal szembe ví;
Gót és alán és római.

13

Ó, bár fedezné még sötét
A hajnalcsillag üstökét!
Ó! a nap is bár még soká
Emelné fényes homlokát!
  Ne hozna bút, ne látna vért:
Holtak között a hún vezért,
S elképedő, bomlott hadat,
Mely győzedelmétől szalad!

14

Kemény harcos a Detre szász:
Nem tőle jött hunokra gyász;
Éles a Makrin fegyvere,
Nem bánta azt erős Keve;
  Őtet, - hadúr[201] akarta így! -
Húnok közől sebhette íj,
És elborítá szertelen
Nyilzápor a vak éjjelen.

15

Melyet midőn a hegytetőn
Jó Detre szász eszébe vőn,
Mint hullámot a sziklagát,
Visszanyomá futó hadát.
  Kezében a nagy dárdanyél
Keresztbe fogva nem henyél:
Egy vége szúr, más vége üt,
Tör, zúz, seper, dönt mindenütt.

16

Sokat leölt az éji harc,
Porba borult sok büszke arc:
De, mint hullám hullámra kél,
Jár a halotton, aki él.
  És bár a holtnak száma nincs
Az élőknek egy híja sincs,
Mindenfelől a hegyközön
Új had tolong, új népözön.

---

[201] Fölösleges említnem, hogy e nevet adták újabb költőink a magyarok istenének A. J.

17

Hej *Béla*, most, hej *Kadosa*,
Kemény tánc lesz ez a tusa!
Barna hajú szép hunfiak,
Mi haszna még a gyors nyilak!
  Bár tőlük a nap elborul,
Tárnokvölgye[202] bealkonyul:
Zászlótokon lecsüngve áll,
Nem repdes a turulmadár.[203]

18

„Előre hún, Nimród fia![204]
Meg kell nekünk itt halni ma:
A vészbanyák[205] ott fenn vadul
Csikorganak, s nem jő Hadur.
  Előre hát, úgy forgassad
Utoljára kemény vasad,
Hogy sok vitézt küldhess levágva
Szolgáidul a másvilágra.”[206]

19

Két kézre ví jó Kadosa,
Csillog-villog nagy pallosa:
Körül-körül hős Béla vág,
Omlik-bomlik a sokaság.
  De, mint ha ki fövénybe ás,
Hull a porond helyébe más;
Vagy mint a hab meg’ összecsap:
Úgy összefoly megint a had.

20

Hiába vítt jó Kadosa,
Homályba száll fénylő vasa;
Őtet, kivel nem birna száz,
Lebirkozá vad Detre szász;
  Mig Béla hőst a nagy tömeg

---

[202] Érd helység körül. A. J.

[203] Csatavesztés jele, ha turulos zászló nem lobogott vígan, hanem a rúdjára lefüggött. A. J.

[204] Minden hazai krónikák szerint. A. J.

[205] Ily, számra nézve három, s a csata kimenetelét intéző, csodás némberekről is látszik tudni valamit a hun-magyar hitrege - legalább külföldi mondák szerint. A. J.

[206] Harcos hajlamaikat nem kevéssé táplálta azon meggyőződés, miszerint mindazok, kiket a csatatéren leölnek, őket a másvilágon szolgálni fogják. Toldy F.: Magyar Irod. Tört. (1851) A. J.

Nehéz ostrommal dönti meg,
Mint egy toronyt, mely egyedül
Sokáig állt, amig ledül.

21

Hej! nem hamar lesz az, midőn
Szilaj ménes fut e mezőn;
Soká lesz, mig új gyökeren
Fű és virág itt megterem.
A széles völgy *egy* lábnyom: a
Súlyos had óriás nyoma,
Ki egyet toppantott, s ehol!
Egy emberöltő nincs sehol.

22

Százhúsz ezer[207] jó hún halott
S két annyi ellenség van ott;
Nem ellenség, mind vérrokon:
Vérök vegyest foly a fokon.
Ki a vesztes? ki a nyerő?
Erőtelen mindkét erő,
Győztes, legyőzött, - mint ahogy
Két birkozó egymásra rogy.

23

Őket, az ég átellenén,
A két hajnal harcban lelé;
S mire megoszlott a csata,
Már visszajött az éjszaka.
A hún, mikép földhöz vert vad,
Pihegve a síkon marad:
Míg Detre és győzelmi társa
Elég erősek - a futásra.

24

„Hol egy paripa, mint a téj?
Másik fekete, mint az éj?
Kövér, hibátlan harci ló:
Ezt kívánja Hadúr s Manó.”[208]
Ősz Torda im kettőt hozat:
Lobog, ropog az áldozat,
Füstjétől az ég tetején
Piroslik nagy éjszaki fény.

---

[207] A hazai krónikák a hunok veszteségét 125 000-re, a szövetséges hadakét 300 000-re teszik. A. J.

[208] Manó vagy Ármány a rossz szellem: a gonosz elem képviselője. A. J.

25

„Szép hún anyák hős magzati,
Ne essetek bánatba ti:
Ármánynak a bosszú elég,
S Hadur mosolyogva néz felénk!
De, mielőtt új napja kel,
A holtakat temessük el,
Nehogy haragja döghalált
Eresszen ránk, ostor gyanánt."

26

Táltos[209] szavát igyen veszik -
S a fél tábor temetkezik:
Temeti a másik felét,
Dombbal fedi nyugvó helyét:
Külön-külön egy-egy csoport
Temérdek földet összehord;
Tölcséres a domb, és középen
Sok halott ég máglyák tüzében.[210]

27

Széles az éj köröskörül,
Tárnokvölgye belémerül,
De hosszában, de széltiben
Sok tűz lobog egyszeriben.
Távol ha nézné valaki,
Vélné, hogy a menny csillagi:
Közötte sűrü népgomoly
Sürög-forog, mint hangyaboly.

28

Szép a halál a harcmezőn,
Valaki ott meghal dicsőn:
Bajtársi őt pajzson viszik,
Ijját, tegzét mellé teszik;
Mellette bárdot, kelevézt
Fényes, fehér tüzláng emészt;
Három követ, s azonfelűl
Halmot raknak reá jelűl.

---

[209] Bendeguz atyja, tulajdonkép kádár vagy bíró szavát ígyen veszik - itt táltos vagy pap. A.J.

[210] Mind arra, mi itt a temetkezésről mondatik, lásd Lutzenbacher akadémiai előadását: A pogány magyar sirok-ról. (Akad. Ért.; 1847. IX. szám.) A. J.

29

De hős Kevét nagy sokaság,
S Bélával egyben Kadosát,
Az ország utjához közel[211]
Egy domb alá temette el.
  És a halomtetőre jelt
Magas kősziklából emelt,
Mig ajkain a tenger népnek
Búsan búgott lassú gyászének.

30

Örökre hát a vérmezőn
Bátor *Kevének* háza lőn;
Hol ő hadával nyúgoszik,
A temetőt így nevezik.
  Év, év után gyorsan lejár,
Jő-megy mikép vándor madár;
De egy sem költi fel Kevét, -
De egy sem oltja ki nevét.

31

Harmadnap a hunok hada,
Mint új vihar, feltámada;
Harmadnapon kürtödbe fúsz
Torda fia, hős *Bendegúz*!
  Zászlóidat a keleti
Szellő vígan lebegteti,
Hogy a turul repdes belé -
Nyugot felé, nyugot felé!

32

Nem messze van már Cezumór,[212]
Ott éri ő Makrint utól;
Hadával a Hunbércre hág:
Onnan zúg le a sokaság.
  A déli nap megváltozik,
Fényében megfogyatkozik.
Elrejti szép ábrázatát:
Ne lássa e szörnyű csatát.

---

[211] Ma is látható római út. (Lutzenbacher.) A. J.

[212] Cetium vagy Cetii murus (Zeiselmauer) római város, Bécsen túl, melyet hazai krónikáink Cesunaur, Cesumaur, Kesmaur névvel irnak s én ezekből lágyítám a Cezzumór. Nem messze tőle, délkeleti irányba, a Mons Comagenus, vagy Comanus, Hunesberg vagy Chunisber: Kunbérc. A. J.

33

Fényes delet éjszürkület
Váltá fel a küzdők felett,
Rémes homályban dúl a harc,
Haragosabb lesz minden arc,
  Ám isten úgy akarta, hogy
Az ellenség ritkulva fogy,
S hegyről alá vérzuhatag
Hömpölygeti a holtakat.

34

Szórja nyilát hős Bendegúz,
Ivet nem is hiába húz;
Csörög-csattog szélvész gyanánt,
Kardot nem is hiába ránt.
  Kardjával ő Makrin fejét
Irgalmatlan repeszti szét;
Míg gyors nyilát az ívnek hurja
Szász Detre homlokába furja.

35

Utoljára lőn az, hogy ott
Makrinnak a nap elfogyott!
Majd megteli vidám sugár:
De Makrin azt nem látja már.
  Ám Detre hős, mint egy bika,
Ha taglót érez homloka,
Megrendűl a csapás miatt -
S kettétöri a vas nyilat.

36

„Add meg magad, jó Detre szász!”
- Nem én soha, mig élve látsz.
„Add meg magad kegyelemre!”
- Nem én soha, szégyenszemre.
  S mint a szelindek hogy forog,
Ha tépik nagy komondorok:
Majd erre, majd amarra csap, -
Homlokában a vasdarab.

37

„Kár volna még, vitéz, neked
Táplálni éhes ölyveket,
Heverni, mint egy kődarab
S nem űzni el a madarat.
  Imhol kezem: fogadd jegyűl

Békében és hadban frigyűl.”
És Bendegúz és Detre szász
Kezet kézben ropogva ráz.

38

Ott a sereg három napig
Áldoz, toroz, vigan lakik;
Hadúrnak ott hálaadást,
Ünnepeltek nagy áldomást.
  Peng a koboz: húrjaira
Harcot idéz a dalia:
Őseiről csatás emléket;
S elzengi - mint én az övéket.

CSABA KIRÁLYFI

Első dolgozat

1853

„Csuda, hogy mindeddig nem emlékeztünk erről.”

Ilosvai Péter

Első ének

Szász Detre

Harsog vala egy szó nyugattól keletig,
Etele nagy király hogy már közeledik;
Ádria tengernél utolsó szem őre
Kezdé a kiáltást és adta előre.

Széles birodalma országain átal,
Nyilallék a szózat, emberi hang által:
Minden nyillövésre más vitéz fogadta:
Mint felhő a dörgést tovább tovább adta.

Tudniillik, egész nagy birodalmában
Őrállói voltak, széltiben hosszában,
Akik éjjel nappal egymást rendre váltsák;
Mi esik künn, vagy benn: egyszerre kiáltsák.

Négy lánc vala illyen, mint a rege mondja,
Tisza-Duna síkján volt középső pontja,
Tisza-Duna víznek áldott rónaterén,
Hol ma búsan hallgat kürtjével Jászberény.

Onnan pedig a hír elfut a Rajnához,
Etel ősfolyamhoz, és a Visztulához;
Mint a pók megérzi háló rezzenését:
Érzé minden ország Etele jövését.

Ott, hol napkeletre kanyarúl a Zagyva,
Gyűlt össze az udvar, mind kicsinye, nagyja;
Ott vala a város: Etele királyi
Lakóhelye, könnyed sátor-palotái.

Nem szorúlt e város tetemes falakra,
Nagy nehéz kövekből nem volt összerakva,
Az erőnek szolgált kirepítő fészkűl,
Nem a gyávaságnak biztos menedékűl.

Tündér palotának bizonyára hinnéd,
Melyet egy fúvó szél tovalehel innét,
Oly könnyűden volt az, csak fából, faragva,
Mesteri munkával díszesen kirakva.

Az épületek közt, valamint a méhraj,
Sürög-forog a nép, van mindenfelé zaj:
Gyermekek és vének, asszonyok, leányok,
Idegenek, húnok, szolgák és királyok.

Detre pedig, a szász, űlt a kapufélen,
Ősz haja, mint felhő, lebegett a szélen.
Homlokában hordá ama nyildarabot,
Melyet a Hunbércnél ütközetben kapott.

Bendeguztól kapta, jó ideje annak,
Azóta nevezik: „a halhatatlannak”;
Három ivadékot láta elhullani,
És negyedik öltő immár a mostani.

Ott vigyázza mindég a jövőmenőket,
Vadmacska szemével kisérgeti őket,
Némelyik után a fejét sem billenti,
Másikat szép szóval, nyájasan köszönti.

Mert ha szittya úr jő, Csát, Önögész, Bere,
Avagy Etelének más főfő embere,
Feláll, nem is űl le, míg el nem haladnak,
És utána görnyed a parancsolatnak.

Ám, ha Oresztesz jő, vagy fia (ki végre
Augusztulusz néven űlt császári székre):
Csak vállhegyről nézi a puha rómait,
Fogadja is, nem is, köszönő szavait.

Ellenben, ha gót, vagy alán fejedelmek
A magas kapunál olykor megjelennek:
Odalopott szóval, egy-egy pillantással,
Néha beszélgetnek hosszú hallgatással.

Épen Walamir jött, a gótok királya,
(Másszor volt az! mostan Etele szolgája);
Detre a vitéznek oda nyujtá jobbját,
Nyájasan kérdezték egymás állapotját.

Ama titkos ármányt kezdem énekelni,
Melyet forralának nyugot fejedelmi,
Hogy Etele jármát egy nap összetörnék,
A hatalmas királyt orozva megölnék.

Detre a kezdője, vannak hozzá többen,
Hanem a szász Detre főfő cinkos ebben;
Igaz, hogy Walamir nem volt részes benne,
Távol országból jön gótok fejedelme.

Monda neki a szász: „Bizony könnyű élet,
Fejedelmi ember könnyebben nem élhet,
Ahogy mi, királyok, - mint már én, vagy magad,
Etelének biztos védszárnyai alatt.

„Nincs a mi fejünkön uralkodás gondja,
Koronánk azt csupán díszíti, nem nyomja,
Máskor a szemünket sem mertük behúnni,
Most egyéb dolgunk sincs: enni és alunni.

„Nem félünk hogy a nép ellenünk fellázad,
Csata elveszése nem nekünk gyalázat,
Vagyon országunknak őre, pártfogója,
Minden ellenségtől aki hogy megója.

„És az ütközetben, ha vesztünk, ha nyerünk,
Marad Etelénél egy darab kenyerünk,
Csekély a szolgálat, a tartás királyi,
Korán sem élnek úgy Etele szolgái.”

Erre jó Walamir felsohajta elébb,
Szaggatott sohajjal, mint ki hűs vízbe lép,
Hátra-hátra nézett s így felele aztán,
Szemében a könnyet ujjal megfakasztván:

„Ó öreg barátom, mind az isten dolga!
Ki még tennap úr volt, ma már lehet szolga;
Bizony a kerék is mutatja példával:
Egyszer fel, másszor le, forog a talpával.

„Mi tagadás benne: fáj nekem, ha látom
Ülni a kapuban régi jó barátom’
Edekót, vagy téged, vagy más öreg embert,
Akit a nagy Etel házőrzeni rendelt.

„Mi tagadás benne: fáj nekem, virágát -
Nézni országomnak szép fiatalságát,
Mikor, Etelével a had előtt járván,
Hallgatnak szegények, mint az ölő-bárány.

„De ki tehet róla - ki merészel tenni!
Nem mondom, hogy tenni, csak egy szót emelni;
Nem mondom hogy szólni, csupán gondolkodni,
Éjjel a sötétben, álmokat álmodni.

„Ime! neki hódol mind nyugat és kelet,
Urrá tette isten széles világ felett,
És valahányszor csak a lábát kihúzza,
Győzedelmes utját hirnév koszorúzza.

„Most is diadallal tére visszafelé:
Városok omlanak büszke lába elé,
Mint a fű hogy omlik a kaszás elébe,
Mint gabonaföldön hever a sok kéve.

„Mert soha nem enged, ha mi feltett célja:
Bizonyság közelebb hires Akviléja,
Melyet egyhuzamban három évig űltünk,
Három álló évig hiába kerűltünk.

„Tiz százezeren ott a hunok valának;
Tizből négy jutott már éhségnek, halálnak;
Tábori tüzekként, a mezőben széllyel
Nagy halottas máglyák égtek minden éjjel.

„Etele pedig járt kívül a sáncokon,
Népei romlása esvén neki zokon,
Sem a nyögő panaszt és jajszót hallani -
Sem a szándokától nem birt elállani.

„De midőn a várost egy napon kerűlte,
(Jósok, fejedelmek: mi valánk körűlte),
Ím csudát az isten, bizonyos jelt adott,
Mire a nagy Etel újjal így mutatott:

»Nézzétek, bajtársim, ottan ama gólyát,
Isten akaratja biztos jeladóját:
Érzi, hogy elpusztul Akviléja tornya,
Fiait egyenként a nádasba hordja.

»No azért; e dolgot vévén eszetekben,
Legyetek serények holnap ütközetben:
Mert eljött az idő, és megért az átok:
Porba száll a város, bizony meglássátok.«

„Korán holnap tehát rendelé a serget,
Tízszázezer lótól ugyanannyi nyerget:
Fal köré hányatta iszonyú halmazzal
S meggyújtván - a követ megolvasztá azzal.

„Eltiprá a bástyát, valamint a sarat,
Élő ember ottan, s kő kövön nem maradt;
Odalőn a város, gazdag Akviléja:
Így teljesűl mindég Etele nagy célja.

„Hamar azon földet, mint tűz elfutotta,
Ravenna kapuit lábbal megtapodta,
Hatalma jeléül csak átmene falán;
Ellenben haragját megérezte Milán.

„Haragját Milánó, kegyelmét Kremóna,
Mántua, Pádova és a büszke Róma:
Jól könyörge a pap, a főpap Oroszlán,
Róma fejedelmit őmagával hozván:

»Te, ki mindeneket, úgy monda, legyőzhetsz,
Hírre, hatalomra, kincsre megelőzhetsz,
Múld felyűl ebben is: győzd le tenmagadat!
Szűntesd meg irántunk való haragodat.«

„Monda, és Etele szemét égre veté,
Csodálatos alak onnan fenyegeté:
Egy ősz, papi ember, tisztelendő arccal,
Csikorgatta fogát, éles kivont karddal.

„Melynek is láttára királyi Etele,
Mint valamely gímvad, úgy visszarettene;
Mint az, aki csupán élet és egészség,
Megdöbben ha érzi a halál intését.

„Nyomban megfordítá fékét jó lovának,
Megadá kegyelmét Róma városának;
Onnan külde engem, hogy a hírt meghozzam;
Magam sem tudom, hol késik ilyen hosszan. -”

Igy beszélt Walamir, gótok fejedelme,
Nem tudá, honnét van ura késedelme:
Hogy szerelmi lángja gyúladott szivében,
Kézfogóját lakja tenger szigetében.

Öt éve kerűli szerelem játékát,
Özvegyi bús szive mert gyászolja Ríkát,
Aki örömére Csaba fiát szűlte,
Kiről a nagy isten jós igéit küldte.

Mert az vala egykor neki jövendölve:
Birodalma elvész a semmibe dölve,
Széthull a nagy ország, elzüllik a szittya:
Hanem Csaba végre mind visszaállítja.

És ezért, hogy szive Csaba felé vonta,
Minden fiai közt, születése olta!
És azért, hogy Ríkát, a szélső határig,
Minden hölgyei közt, szerette halálig!

Ott pihen, ott pihen zúgó cser tövében,
Regés Székelyföldön, Ríka erdejében,
Kőszirtja fölébe hives árnyék hajolt,
Csendes álmaihoz danát mormog az Olt.

Magas hegytetőről, Rika vize mellé,
Onták le a bércet, hogy a sírt jelölné,
S hol megállt a nagy kő, oda szállt a völgybe,
Most is ottan nyugszik Etele szép hölgye.

A király pediglen gyászolta halálát.
Nagyszámú nejei kedvét nem találták:
Sem az ifju Észka tündéri szépsége,
Sem a Krimhild asszony ezer mestersége.

De most, visszajövet, Ádria szigetjén
Szemeit a bájos Mikoltára vetvén,
Özvegy üres szíve megeléglé gyászát:
Nem-várt mennyegzővel lepi meg a házát. -

Ravaszúl azonban ílyes feleletre
Nyitá vékony ajkát fejedelmi Detre:
„Sohse' tudj' az ember, mit mondjon, ne mondjon.
Mert, ami azt nézi, bajos az, lám-mondom.

„Öreg cseléd vagyok, nem mostani gyermek,
Nagyapja lehetnék a mai embernek,
Sok esett énrajtam, sok mindent megértem,
Tán az isten azt már nem engedi érnem.

„De te tovább élhetsz, mert idő szerint is
Úgy kívánja már a természeti rend is;
Félek hogy megéred, szomorú példában:
Nem mindíg jó űlni nagy fa árnyékában.

„Jó, ha szép idő van, tiszta, engedelmes;
Záporban, viharban sokszor veszedelmes,
Hamidőn a szél fú, rohan, bömböl, csapkod,
Megnyilik a felhő, dörög, hull és csattog.

„Ótalom nekünk most Etele nagy széke,
Az ő háborúi legbiztosabb béke,
Mint kemény vas abroncs, egyedüli karja
Roppant birodalmát szépen összetartja.

„Jaj! de ha ez abroncs egykor széllyelpattan...
Mert nem lehetetlen, - bár megfoghatatlan,
Mert ki egy világgal kénye szerint játszik,
Az nem földi pornak - az istennek látszik.

„Ámde őt is anyja szerelemmel hordván
Szűlte Bendeguznak, Etel vize partján;
Halandói sorsban enyészet kiséri,
Ott, ahol és akkor, amikor - eléri.

„Úgy lehet, az idő nincs is olyan messze,
Ámbár isten dolga, hogy meddig eressze,
Az emberi elme gyakran botlik, téved...
De különös az a római történet.

„Mert csudálatosan a hármas szám betelt:
Három ízben láttuk megréműlni Etelt:
Egyszer, midőn a szűz, Lekh folyama partján,
Vissza Etel! zúgá, jobb kezét feltartván.

„Másodszor, midőn a Katalón mezeje
Annyi tenger hadnak lőn temető helye.
Tíz király hatalma, tíz nagy ország népe
Jött Aétiusszal a hunok elébe.

„Akkor is Etelhez egy papot vivének,
Mondá a földnépe isten emberének,
Egyedűl lakott az rengeteg vad pusztán,
Éhezett, szigorlott, mindig imádkozván.

„Kinek a szavára Etel úgy megrezzent,
Mint az, kit üres hang álomból felrezzent,
Mint a büszke tölgy, bár tudni hogy le nem dűl,
Egy fejszecsapástól gyökeréig rendűl.

»Ostora istennek! a jövevény szóla,
Kit bűnér' bocsát az földi halandóra,
És adá kezedbe az üldözés kardját:
Tőlem e csatáról kérded akaratját?

»Még nem jött el a nap, hanem el fog jőni,
Melyen birodalmad semmibe fog dőlni,
Üldözés szablyája kiesik kezedből,
Más ember veszi fel, - ne vesd ki eszédből.«

„Így beszélt a jámbor; de meg az áldozat
És meg a nézők is jövendöltek roszat;
S ütközetre híván, nap lehanyatláskor,
Siketebben szólt a nagy tülök, mint másszor.

„Sok ember esett el aznap a két részen:
Négyszázezer bajnok, ha nem is egészen;
A fok, mely alig birt voln' el egy hajszálat,
Szekeret elsodró vérözönné áradt.

„Akkor lőn, hogy Etel, kardját összemérve,
Ráismert ama nagy római vezérre,
Kivel Bendegúznál, apja sátorában,
Nőtt és nevekedett fiatal korában.

„Aétiusz volt az, gyermekkori társa,
Én kapattam őket fegyverforgatásra,
Midőn még a vérem gyorsabban szökellett
S hej! bizony a kard se támaszkodni kellett.

„Mondom tehát, a harc késő éjig tarta,
Egyik fél se győzött, isten úgy akarta;
És a csatamező senkié maradott,
Mint egy préda, melyen két vad összecsapott.

„S Etele, virasztván az egész sereggel,
Táborát övedzé kaszás szekerekkel;
Máglyáját a hunok búsan összerakták,
Tetejében állva, várta a viradtát.

„Nagy halom nyeregből a máglyát rakatta,
Hogy veszély percében gyujtnák fel alatta,
Hanem az ellenség tovaszállott éjjel;
Ő meg így kiálta, büszkén emelt fejjel:

»Csillagok lehullnak, hegyek kimozdulnak,
Megrázkódik a föld, mindenek elmulnak;
Én vagyok Atila, én vagyok imhol a
Világnak pőrölye, istennek ostora!«

„Amint hogy azóta viseli e nevet,
Útja e világban egy diadalmenet, -
Hanem a szerencse isten dolga, mondom,
Földi féreg ember, jobb, semmit se mondjon.

„Mert sohasem tudja, mi követi holnap,
Egy rövid sohajtás élte halandónak,
Verje bár valaki az eget fejével,
Sohase feledje, hogy a földön lépdel.”

Így végezte a szász óvatos beszédét,
S döfölé a porba hosszu kardja végét,
Sokáig a földre néztek mind a ketten;
Monda végre amaz, egykissé rekedten:

„Jól beszélsz, öreg, bár, vigyázván szavadra
Fátyolkép teríted azt a gondolatra,
Kíméled is a szót, bő beszéddel élvén,
Ismeretes dolgot hosszan elmesélvén.

„Tudom én, hogy itt sok különféle nemzet
Egy szívvel-lélekkel várja ama percet;
Mert melyik állatnak kedves az ő járma?
S nem visszanyomúl-e a lenyomott párna?

„Azt remélik, hogy majd fiai Etelnek
Rút visszavonásban háborúra kelnek;
Mint bizonyos azon fának elfajzása,
Melynek egy gyökérről ezer a hajtása.

„S jóllehet ő mindnél többre teszi Csabát,
És talán a húnok, tisztelvén a szavát,
Örömest választják helyébe királyul:
Sok minden jöhet még közbe akadályúl.

„Mert a susogó hír azt gyanítja már is,
Nagy akadály lehet ebben Aladár is,
Mivelhogy titokban gyűlöli testvérét,
A kegyenc Csabának szomjúhozza vérét.

„És ez onnan volna, mert talán Krimhilde,
Egy fiát, Aladárt, közjóra nevelte,
Rokoni, vérei, nemzete javára,
Kiket napnyugaton nyom Etele járma.”

Felelt erre a szász: „*Most* hallom ezeket!
Nem jó, ha az ember olyasmit feszeget,
Aminek később urát adni nehéz,
Mert bizony feje is könnyen utána vész.

„Hátha már most, teszem, valaki feladna?
S olyan ember kettőnk közül is akadna?
Mert kötelessége hű alattvalónak
Bármit is utána tenni a közjónak.”

Walamir ijedten lépett visszafelé,
Tenyerét paizsúl tartá maga elé,
Változott a színe, remegett az ajka,
Heves indulatban ily szó tört ki rajta:

„Áruló! ármányos! aki vén létedre
Madárfogó lépet kensz hamis nyelvedre;
Szép szóval az embert, mint egy bölcs, oktatod;
Tigrisként rohansz rá, midőn megkaphatod.

„Tán nem tudom én, hogy mint a pók a zugban,
Régen szőttök-fontok homályos titokban,
Krimhild asszony, és te, s a többiek itten,
Ármányos lelketek tudja, hogy mit? mit nem?

„Mert, ha súgni-búgni olykor összeűltök,
Mingyárt veszem észre, hogy engem kerűltök,
Mint folyam a sziklát; melyre föl se' mászhat,
Kemény gyökerének alája sem áshat.

„Mert a hit nem szellő: bizony meg is állom,
Hűséggel, tanáccsal uramat szolgálom,
Vérrel és fegyverrel, amikép fogadtam,
Midőn, eskü gyanánt, jobb kezemet adtam.

„Mert megölhetett von': egy ujjal se bánta,
Kisdedeim anyját kegyesen megszánta,
Rám bízta bizalmát, vagyonnal tetőzött:
Remélhet-e ennyit máshol a legyőzött?"

Szóla s menni akart; de, kezét megfogva,
Felelt neki a szász, gúnnyal mosolyogva:
„Bizony, képes volnál, a nagy hűség miatt,
Gyanúba keverni legjobb barátidat.

„Ne cselekedd azt, hé ne adj el bennünket,
Jobb helyre temessed mai beszédünket:
Majd kikél az egyszer, majd fel is nő, *tettre*:
Mert nem élt hiába ily sokáig Detre. -"

Azzal egyik jobbra, másik mene balra,
Gót Walamir indult a király-udvarra;
Detre is elúnt már űlni kapufelen:
Másuvá gondolta a szász fejedelem.

Második ének

Krimhilde

Fordula hát egyet vas-homloku Detre,
Neki lévén az nap gondja őrizetre,
Megszemlélte kivűl a jeles őrhadat,
Mely ott táboroza színes sátrak alatt.

És ha veszen észre csak egy szálnyi hibát,
Megdorgálja, bizony, bárki apja-fiát,
Legyen tiszt, közember, idegen, vagy szittya:
Kemény feddő szóval a porig leszidja.

Onnan pedig indúl a kapun befelé;
Melynek két bálványa egymást úgy ölelé;
Mint ha két hegyi bük lombos tetejével,
Össze lenne fonva bokrétás fejével.

Önegész udvarán vitte végig útja,
Hol e fő személynek márvány fürdő-kútja,
Díszes faragványú sátorai állnak;
Nincs különb lakhelye csupán a királynak.

Mert a főfő kunok udvarai görbe
Rácsozattal veszik a királyét körbe,
S ettől amazokat tér-mező választja,
Melyen kettő ággal foly körül a Zagyva.

Túl pedig e rónán, Zagyva szigetében,
A királyi palánk emelkedik szépen,
Sűrü tornyozattal, recésen faragva,
Ezerféle színű fából összerakva.

Itt legel a ménes, a szép anya-kancák,
Remekbe azokat szűlte egy-egy ország;
Partra jön a csikó, látja magát vízben;
Megriadva fut, fut: - s így tesz gyakor ízben.

Kétfelől az úton, kétfelől a hidon,
Sátrak lengedeznek puha zöld pázsiton,
Messzünnét sereglő követek számára,
Kik ott ácsorognak, Etelére várva.

De a kapu előtt, mely a várba viszen,
Síma gyepes földön, túl a folyó vizen,
Csaba és Aladár, királyi leventék,
Fegyverforgatásban erejök' nevelték.

Számos ifjú van ott, idegen és szittya,
Egy korosabb őket vezérli, tanítja,
Vitéz Odoaker, fia Edekónak,
Lehetne röviden nevezni Odónak.

Nyilazás, lovaglás, kopja, dárdavetés,
Van ezer mulatság, hősi vetélkedés;
Erejét az ifju nem szokta sajnálni:
Buja fű még jobban nő, ha megkaszálni.

S támada nevetség az Oresztesz fián,
Időnap előtti kövér hasa mián,
Melyért Odoáker fogta koplalóra,
Amíg hogy fel nem bír pattanni a lóra.

Most ugyan felmászott, valami nehezen,
Volt is tréfa elég, volt is kacaj ezen;
Bokros lova lábát megcsapkodta Odó,
És monda kajánul: hadd lám, milyen futó!

Farkához rugott az, szűk volt neki a rét,
A lovag elhányta ostorát, fegyverét,
Kantár helyett öllel fogódzott nyakába,
Potrohát szegénynek gyötri gombos kápa.

Aztán ríni kezde, vastag férfi hangon,
Keresé a kengyelt lábbal a cafrangon,
Vérzi a ló hasát lógó sarkantyúja,
Melybe anélkül is hét ördög van bújva.

Mígnem egyszer a ló, Zagyva folyam mellett,
Lerázta nyakából az unalmas terhet;
Legördült a vízbe (nagyobb volt a sárja):
Így lovaglott Róma leendő császárja.

Mindnyájan nevették; hanem a bölcs Detre
Szerzőjét e csínynak komolyan megfeddte;
Azután gyönyörrel a többi játékot:
Csaba, Odó harcát soká nézte még ott.

Aladár azonban állt egymaga félre,
Míg Odót izzasztá ifiabb testvére;
Odamene a szász, megfogá a kezét,
S mutatóujját így kisérte a beszéd:

„Én lehettem *ollyan*, gyermek-ember lévén,
Apáid honában, kincses Rajna szélén,
Hol anyád ősének állt királyi széke,
Fiatal koromban ott valék, vendége.

„Akkor voltam ollyan, mint jelenleg Csaba:
Kardom egy ifjú csert könnyen kettészaba; -
De azóta sok víz folyt le már előttem:
Fölfelé is, meg haj! lefelé is nőttem.”

Aladár a kezét halkan visszavonta,
Detre beszédére ő semmit se monda,
Távolabb huzódott négy vagy öt lépéssel,
S nézte a játékot, mint előbb kevéssel.

Csaba pedig aztán lováról leszálla,
S odavezeté azt, ahol Detre álla;
Bal karját keresztül vette a ló nyakán,
Szép sörénye alatt kézzel lapogatván.

Egyszersmind a jobbot nyujtotta Detrének;
Az öreg, az ifjú összenevetének!
Pej lován, Odó is hamar előterme,
Tette magát szörnyen, mintha neheztelne.

„Ezt ugyan - kiálta - fejemre tanítám!
Mert, ha nem vigyázok, a földre terít ám;
Illik az, így bánni köszönet dijába?
No csak, jótétedért ne várj jót, hiába!”

Így kötődött az, hogy nevessenek rajta,
Hanem Csaba egyet jó nagyot sohajta:
„Könnyű nekem - ugymond - itthon vitézkedni,
Fecske paripámon a szelet kergetni.

„Esztendeje múlt el, nem is egy, de három,
Mióta Etelét, az atyámat, várom,
Hogy csatába vígyen, amikép igérte;
Visszajön, azt mondá, nyolc vagy kilenc hétre.

„S ím! negyedszer nyilt ki a szép új esztendő,
Négyszer jött a gólya elébb haza, mint ő;
Ki tudja, mikor fog ismét hadba kelni!
Mert méltán pihen az, aki megérdemli.”

„Sohse búsulj, szolgám!” monda neki Detre
„Nem fog atyád űlni puha kerevetre!
Visszafordul ismét, Honória végett,
Hogy kivíja karddal a szép feleséget.

„Mert a testvérhúga római császárnak
Gyűrüjét küldötte Etele királynak;
Gyűrüjét, szerelmét, szíve gerjedelmét,
Férjeűl ohajtván hunok fejedelmét.

„Aztán meg is kérte a lányt feleségűl,
(Csaba ezt nem hallá arcpirulás nélkűl),
S egybe pedig kérte a nagy ország felét:
Megilleti ennyi hozomány Etelét.

„Nem adá a császár; tudom megsiratja,
Lesz a gyászruhának kelete, divatja,
Sok szűz marad otthon ez egy mátka végett, -
Akkor, a násznéppel, elvisz atyád téged.

„Akkor válik el, hogy Csaba már nem gyermek,
Sőt beillik harcon embernyi embernek:
Apja pedig aztán az *első* leánnyal,
Megajándékozza gyönge Delilánnal.”

Alig ejté az ki szép Delilán nevet:
Paripára pattan Csaba, mint egy evet;
Lova lódul könnyen, sarkalá, hogy menjen:
Az öreg embertől szégyenlette szörnyen.

Ha valaki már most nem is tudja talán,
Megmondom ki volt a szűzi szép Delilán:
Nagy király leánya, káspi tengeren túl,
Honnan reggelente a nap utnak indúl.

Ott lakott egy néptörzs, a neve *korozmán*,
(Körülbelől annyi, mint török vagy ozmán),
A király e népnek volt hatalmas kánja:
A leány e kánnak szerelmes leánya.

Onnan hozta egykor Etele Csabának,
Megszerette a lányt kedves kis fiának,
Ríka sátorában szépen fölnevelte,
Ríka után gondját viseli Krimhilde.

S az összekelésből már nem múlna semmi;
De Csabának, harcon, próbát kell még tenni;
Akkor ölelheti gyenge testét lánynak:
Ez volt a szokása szittyai pogánynak.

Detre pedig, a szász, ment, fel az udvarba,
Krimhild asszonysághoz, a derék sátorba,
Szép ruhás leventék őrzik a nagy sátort,
Visszarántják egymást, úgy adnak sikátort.

Nem silány hajlék ez, minden ember tudja,
Szellős tág folyosó környöskörül futja,
Síma gyallott fáit messze földről hozták,
Tornyait és kúpját meg is aranyozták.

Nagy terembe lépni, mely derűlt, világos,
Tizenkét sorjával benne karcsu ágas
Felfelé kigyódzik, mint valamely inda,
Kivirágzik feljül a hosszu gerenda.

Merevűl a pallót fedi puha szőnyeg,
Tenyérnyi parasztja sincsen ott a földnek,
Sajnálná az ember megtaposni lábbal,
Ráborulna inkább fényes homlokával.

Tiszta mint a pohár, minden szöge-zugja;
Fala, hogy fából van, szépen elhazudja,
A barna diófa habzik, mint a márvány,
Közte kecskerágó van elhintve sárgán.

A szőke juharnak, piros tiszafának,
Gyenge fonadéki összesímulának,
Vizben a nehéz tölgy feketére ázott,
Belőle a mester nagy gonddal cifrázott.[213]

[213] Itt megszakad a kézirat; de ugyanez ének további folytatásából még a következő tíz versszak maradt fenn. (Arany László jegyzete.)

.....
.....
.....
.....

„Mert a vad nem sejti, amely tőr megejti,
„Farka elvágását kígyó sem felejti;
Férjednek is ára meglett nem sokára,
Jó testvéreidet híttad lakomára.

„S alájöve Gunter csak nehány ezerrel,
Mind a három király Gernot és Gizelher,
Alá a vad Hágen, így ohajtád régen,
Megörűlt a szíved ennyi szép vendégen.

„Könnyű összeveszni, galibát szerezni,
Lappangó parázsból nagy tüzet élesztni;
Bor a szót kihozta, szó a kardot húzta,
Sok vitéz embernek halálát okozta.

„Ott esének el mind egy erős felházban
Kunok fegyverétől lovagok tíz százan,
S kilencezer szolga, széllyel mindenfelé:
Egy se ment ezekből Rajna vize mellé.

„Kettő vala már csak: Gunter, a tesvéred
És a szörnyü Hágen, ki megölte férjed;
Foglyúl adta isten őket a kezedbe:
Senkire se bíztad, jut-e még eszedbe?

„Lefejezéd őket hosszu véres karddal,
Hurcolád a két főt gyenge női karral;
Fehér könyökidről... hanem elég, elég! -
Az a kard, az a kéz vajjon megvan-e még?

„Mert avval a kézzel könnyű lesz ölelned,
A királyt, ha majdan nyugszol teste mellett;
Ölelned.... elölnöd... mit mondok? - Valóban
Kevés a különbség ebben a két szóban!”

Felelt a királyné: „Mi módon tehetném?
Ily nagy gonoszságra hogyan vetemedném?”
Felelt vissza Detre: „Minden fejedelmek
Mint egy kőfal, állnak a te fiad mellett.

„Ardarik, a tüzes gepida, vezér lesz,
Walamir, a jámbor, *én* tudom, hogy érez,
Most a hívet játsza, de ha kell a résen,
Én tudom, első lesz a kenyértörésen.

„A többi? a többi - felelek azokról -
Ámbár még kevesen tudnak e dologról,
Mert, noha legtöbben megvan az indúlat,
Nem áll benne a szó, - mint a rosta, hullat.”

A hatodik énekből

Földnek adván így a nagy király tetemét,
Tartanak egyszersmind halottak ünnepét,
Mellyet keveházán ősi módra ülnek,
Minden esztendőben egyszer összegyülnek.

Csatamondó Hábor a nagy kőre álla,
Szózatos ajkához isten lelke szálla,
Lebegő ujjakkal megérinti kobzát,
És átfutja szemmel a nép széle-hosszát.

Emlékezik ama legelső tusára,
Keve jó vezérre, Béla, Kadosára;
Kik alatt a hún nép, villogtatva kardját,
Legelőször látta Duna-Tisza partját.

Dunán túllevő rész még Rómának hódolt,
Egy Makrinusz nevű benne helytartó volt,
Sok özön serege, sok gyülevész népe,
Készen várta a hunt, nem jöve elébe.

De borongós éjen bátor Keve átkél
Mind egész hadával Szent Gellért hegyénél,
S megüti Makrínuszt, Tárnok vize táján,
Hamzsabég az a hely most a köznép száján.

Ott esett el Keve, Kadosa és Béla,
Győzött a hun elébb, aztán elaléla;
Most is látni Bata és Hamzsabég között
A sok dombot, hová e had temetközött.

De Makrin is ottan maradni nem mere,
Sebes futamással Lajtán átalkele,
A hunok ellenben, mihelyest üdültek,
Sebes száguldással utána repültek.

És nem messze Bécstől, hol a Húnbérc vagyon,
Megvevék a kölcsönt a római hadon,
Elesett Makrinusz; szász Detre, a társa,
Viseli a nyilat, köz álmélkodásra.

Mondom, ezt a dolgot Hábor emlegeté,
Bendegúzt, az Etel atyját, sem feledé;
S állván sírja felett a három vezérnek,
Szózatos ajkáról zeng az ősi ének:

Hábor éneke

Mért vijjog a saskeselyű,
Mért szállong a turul s ölyű.[214]
stb.

---

[214] (Lásd Arany: Keveháza című elbeszélő költeményét.)

Így énekle Hábor, estvéli homályban,
Nem érték egészen, de érzék mindnyájan:
Szivöket elnyomta tompán sajgó érzet,
Mire nincs egyéb szó: enyészet, - enyészet.

„A kézirat címlapján fel van írva szép betűkkel:
Csaba
s későbbi írással szomorkás rímnek odavetve:
Marad végkép a'ba."

(Arany László feljegyzése.)

Előhang

Néztem a sötétbe, sötét éjszakába,
Régi elhúnyt idők homályos titkába;
S amint belenéztem, hosszasan, merevül:
A ködök országa im megelevenül
És előttem járnak a hajdani képek,
Mint egykor, oly élők, mint egykor, oly épek:
Szög húnfiak, amint súgár lovaikon
Íjat pödörintve futtatnak a sikon;
Vagy kanca tejétől, bornak ha megerjed,
Vídám lakomájok szilaj tüze gerjed,
Felhangzik az ének, a szív ere pezsdül,
S előterem a mult, bústól, örömestül.
Vagy vadra csatázva, s népekre vadászva,
Zendül az öreg kürt zúgó riadása,
A harcbika bömböl, az óriás tülök,

Nyerítnek a lovak hegyezve kis fülök' -
S elvágtat a falka, szélnél sebesebben,
Utána fehér köd, a föld pora, lebben. -
Ott láttam a hősök ifjabb ivadékát,
S feltünni borongó Etele árnyékát,
Nagy messze vetődni a hún temetőre,
Hogy már deli napjok hajlott lemenőre;
Ott barna Csabát, a szőkébb Aladárral,
Etel nagy örökjét kísérteni vállal, -
Míg harc riad, imé! Kelem átkos földén,
Holdfogyton is áll még, mely támada töltén -
S a nemzeti vészből egy marad fen: Csaba,
Csaba, e nagy éjnek bujdosó csillaga.

Merjem-é futtani gyönge fáradt tollam?
Lesz-e erőm írni, ahogy elgondoltam?
Az élet hegyének már tetején állok:
Emelkedtem eddig, ezután csak szállok.
Belátom az ösvényt, melyen ide jöttem,

Derült is, borult is a lejtő mögöttem:
De ami elül van, azt borítja felleg:
Ki tudja veszélyit a lemenetelnek!
Ki tudja, ha lábam mélységre botolván,
Nem jutok-e aljra mielőtt gondolnám,
S nem lesz-e világi pályám köre csonka:
Bevégzetlen élet! bevégzetlen munka!...
Kétséges az útad: *ha* fogsz lenni, célnál?
Szegény ember, addig hogy el ne alélnál?
Mi emel? mi tart fön? mi sugall? mi biztat?...
Kebelem egy hangja. Követem is aztat.
Egy hang, mely csilingel az égi madárban,
Hogy lerombolt fészkét rakja *késő* nyárban;
Mely a pók fonalát százszor megfonatja,
Noha füstbe százszor menjen áldozatja;
S mely, hatalmasb szóval, a költőben riad:
„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad!”

(1855)

CSABA TRILÓGIA

Első dolgozat

1855-56

Alaprajz

Első rész: *Etele és Buda*

I. Buda király megosztja öccsével az uralkodást.
II. Detre tanácsa.
III. Etele hadba megyen.
IV. Buda várost épít.
V. Etele hazatérte.
VI. Buda halála.

Második rész: *Ríka és Ildikó*

I. A jóslat
II. Csaba születik. Gyermekkora. Epizód-énekek.
III. A királynék versengése
IV. Ríka halála.
V. Ildikó elűzetik.

Harmadik rész: *Csaba királyfi*

I. Etele halála.
II. A hunok tanácsa.
III. Ildikó ármánya.
IV. Csaba futása.
V. A titok napfényre derűl.
VI. Csaba megtérte.
VII. A Krimhild-csata.
VIII. Detre ármánya.
IX. Halottak harca. A jóslat értelme.
X. Csaba-íre és A székelyek.

Tervvázlat

A körülményekben rejlő végzetesség által, melyet Detre ármánya elősegít, Etele oda sodortatik, hogy bátyját Budát megöli.

Nagy tulajdonai s a látszó igazság bocsánatot nyernek neki a népnél, de az isteni *nemesis* ily könnyen ki nem engesztelhető. Jóslatot kap, hogy birodalma el fog enyészni, de az a fia *kit még nem ismer*, helyreállítja újra.

Hazaérve megtudja, hogy távolléte alatt egyik neje, Ríka, fiat szűlt, Csabát. Ez az *ismeretlen fiú*. Ríka kegyenc nője lesz, mellőzi érte Ildikót (Krimhild).

Innen irígység a két nő közt, s gyakori versengés. Ríka ennek áldozata lesz. Etele, féltvén fiát e nő ármányaitól, Ildikót száműzi udvarából, fiastul (Aladár). Ríkát öt évig gyászolja, egyet sem illet számos női közül.

Ez alatt történnek nagy hadjáratai, melyeknek csak körvonalai adatnak, mintegy a háttérben. A leírás otthon, Csaba nevelése körében marad, hová az apa nagy tettei csak távolból hangzanak. De kiemelkedő a három intés, melyet e hadjáratban Etele kap:

1. Vissza Etel!
2. A katalóni mezőn.
3. Leó pápával szemben.

Lakodalma Mikoltával. Etelét a rég nem élvezett szerelem jókedvűvé teszi, még Ildikónak is megbocsát s meghívja lakodalmára. Az el is jő, de titkos boszúval szivében, s fiát a trónon szeretné látni, mit már bizonyosnak vélt vala, s mitől Csaba most megfosztotta. Attila kegyétől távolabb érzi magát, mint valaha. Mikolta a kedves nő, Csaba a kedves fiú. Nem tűrheti boszúját. Vele a *ködsüveg* (lásd Nibelungen), mely látatlanná teszi. Azt tévén fejére, látatlanúl bemegy a hálóterembe, és megöli Attilát - így a gyanú fiatal vetélytársán lesz.

A hun-fők meggyőződnek Mikolta ártatlanságáról. Nincs ok, nincs mód, miért tette volna. Ildikóra sem gondolnak kirekesztőleg: hanem az *idegen* vazal királyok összeesküvésétől rettegnek. Félnek, hogy ez sikerül az első zavarban. Ezért *természetes* halált költenek, azt adnak hírül a népnek. De Ildikó merész játékot űz. Hogy fiát trónra segítse és a Csaba-pártot megbuktassa: e hazugságot fordítja ellenök. Népgyűlésben vádolja őket, hogy *megölték* Attilát. Ezért vesztették el Mikoltát (ki férjével magát önkint feláldozta). A honi pártnak futnia kell: Zalárd vagy Szoárd, Bulcsu, Torda, a kádár, Csaba, mind menekülnek. A hunok nagy része, az idegenekkel, Aladár mellé áll, királlyá teszi.

Aladár azonban és anyja Krimhild még erősebben ülnek az idegen királyok nyakán. Detre gyanította Etele halála igazi okát, de nem tudta bizonyosan. Most nyomába jő. Midőn Krimhild Etelét siratni lejött volt, sebei vérzettek. Ezt látta két asszonya, kikkel rosszúl bánik Ildikó; tőlük megtudja Detre.

Csaba a számkivetésben szintén megtudta (mert addig eskü alatt volt titok), hogy atyja erőszakos halált halt, de ki által? még nincsenek bizonyítékai.

Most Detre adja ezeket kezébe, hogy:

a) Csaba által Aladárt megbuktassa, és a hunokat belharcban elgyengítse;

b) Hogy így kivívhassa az *idegenek* függetlenségét.

Csaba tehát visszajő, és *boszúra* pártot gyűjt Krimhild és fia ellen. A *Krimhild-ütközet*. Tizenöt napig tart. Csatán az idegenek hűtlenül elhagyják Aladárt, Csabához állnak. Győz; de ekkor az idegen népek ő ellene fordulnak, Detre ármányából. Újabb, elkeseredett harc, Csaba megveretik. - A harcmező. - Éjjel a sebesült Csabának látomás. - Halottak harca, melyben a hun egyesül a gót ellen. - Másnap a *Csaba íre* fű segélyével életre költi Csaba sebesültjeit, s megértve a jóslat *igazi* értelmét, - visszaindul az ős hazába - Erdély szélein hagyván a székelyeket. *Hadak útja* és végül: kilátás a jóslat teljesültére, a *magyarok* bejövetele által.

A CSABA-TRILÓGIA ELSŐ RÉSZÉBŐL

Első ének

Átilla és Buda

A mult idők homályán megszólal egy rege,
Mint elhaló mennydörgés, fülembe éneke;
Mint nagy vizek morajját, melytől zúg a vadon,
Vérrel folyó napok bús panasszát hallgatom.

Immár egész Hunország két fő alá juta,
Ketten uralkodának Átilla és Buda;
Országlatuk dicsően és boldogan telett,
Ragyogva mint nap és hold, köz-csillagok felett.

Miként a támadó nap, vitéz Átilla volt,
Mellette Buda fénylett, szelíden - mint a hold
Testvéri jó'karatban egymáshoz éltenek
Hosszú időn keresztül, mint hű, igaz felek.

Lám mert, hogy Bendegúz már vala igen koros,
Tekintetén az évek rozsdája sokszoros;
Fiának a hatalmot, Révának engedé,
S az ősi honba tére, Etel folyam megé.

De Réva gyorsan elhunyt, nem is hagyván magot,
Föl- és letűnni látták, mint hulló csillagot;
Helyére a középső fiú hágott, Buda,
A nép ohajja szárnyon emelte őt oda.

Szólt ekkor Átillához Buda jó fejdelem:
Nehéz sor ez magamnak, jövel s oszd meg velem:
Én majd a pálca lészek, te légy, öcsém, a kard. -
Vesztére lőn utóbb is, mit jó végből akart.

Megoszták a hatalmot, a méltóság jelét,
Buda király öccsének átengedé felét;
Nem gondolá, hogy ezzel saját fényének árt,
Mint láng, ha gyúl a lángról, nem tészen abba' kárt.

Kilenc évig dicsően uralkodának így,
Nem bujtogatta őket áruló és irígy;
Buda király hon űle, mint kasban anyaméh,
S Átilla el-kirajzott a négy égtáj felé.

Zsákmánnyal a köpűbe rakodva tért haza,
Nép-számra martalékot, fölös szolgát hoza,
S a fejedelmi zsákmányt, elosztva kétfelé,
Választani raká mind Buda király elé.

Arany, ezüst, becses kő, gyöngy mint a jégeső,
Nyuszt, hermelin, szövet, mit a perzsa, hindu sző,
Nyájánt barom s arab mén, rakott málhás tevék,
Rabszolga és szolgáló: e volt az osztalék.

Örűlt e szép vagyonnak a jó király Buda,
Nem tudta kincse számát, - alig: hány garmada?
Ellenben öccse, látszott, hogy nem kap a sokon:
Budának külde mindig egy részt ajándokon.

Más részt a hun vezérek, a törzsnagyok között,
Vagy aki hősi tettel harcon különbözött -
Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt
Kincsét ezer kis ágon hullatta egyaránt.

Ő, mint sas puszta szirten, kevéssel érte be,
Hév-, munka-, éh-, szomjtörő vala, mint gyors teve;
Szerették is hadanként vitézi, nem csoda. -
Im így uralkodának Átilla és Buda.

Második ének

Átilla vadászni megyen

Egyszer, midőn Hunország karját pihenteté,
Nyáját a harci ember békén legelteté,
Átilla nagy parancsot Zoárd vezérre küld,
Hogy a had véres kardját járassa mindenütt.

Miként a kóbor villám, a véres szablya járt,
Nem tudta senki a célt, nem maga se Zoárd,
De, mint vihar szelére a meglapult habok,
Úgy támadának élre a nyugvó csapatok.

Ez nyergel, az lovat fog, amaz sátrát szedi,
Ezt már vasing, amazt vért, sisak, paizs fedi;
Itt még gyül, ott menőben hullámzik egy csoport,
Vonszolva hosszu farkat, a földi lomha port.

Duna-Tisza közé; hol a lusta Zagyva foly,
Mindenfelől az ember tolong, mint hangyaboly;
A Zagyva és a Tarna, mely együvé siet,
Alig győz már italra adni elég vizet.

Térség van e folyók közt, a téren egy halom,
Melynél a Mátratőig nincsen magasb orom:
Átilla most e halmon üté fel udvarát,
Tornyos, tetős, rovátkos palota-sátorát.

És külde jó Budához, Szikámbria felé,
Vadászni hogy lejőne, bátyjának izené,
Múlatni és vadászni, szemlélni a hadat,
Mátrában és a Bükkben megűzni a vadat.

Fel is készűle immár a jó király Buda,
Csupán egy éj halasztá az indulást oda,
De szemeit lehunyván, megnyilt a léleké,
S az álom, melyet láta, minden kedvit szegé.

Úgy tetszett néki mintha öccsével egy vadon
Pusztába' gimet űzne, szilaj vadászaton,
Mikép Hunor s Magyarról az ének hirdeti,
Kikitől eredt a húnok, s magyarok nemzeti.

És - mint az álom szokta, hogy mindent összesző, -
Úgy tetszett néki, mintha nem is ő volna ő,
De mintha öccse Húnor, s ő lenne hős Magyar,
Ahogy regében hallá, hímet belőle varr.

Együtt nagy Ázsiából, sivatag téreken,
Üznek vala gyors gímet, röpűlö méneken;
Kubán folyása mentén a kis vadász csoport
Hajtá a könnyü szarvast, mint szél a könnyü port.

Majd eltünék; Meótisz mocsárai között
A vad, mikép eltünni látunk üres ködöt,
Mely puszta semmivé lesz, alig szemlátomást,
Nem hagyva foltot égen, nem a földön nyomást.

Hogy változék az álom, Meótisznak kövér
Szigetjén megtanyázott vala a két fivér, -
Száz és nyolcad magokkal, mint a dal hirdeti,
Kiktől a hún s magyar nép száz és nyolc nemzeti.

Erdő, mező, lapály, rét, kies völgy és halom,
Piros gyümölcs, madár, hal, szelíd és vad barom,
Minden volt a szigetben: csak egy volt a hiány:
Kiben szivök örüljön, nem volt asszony, leány.

Vadonba, martalékra (az álom így hazud),
Ösméretlen vidékbe vivé őket az ut,
És - mint ha pásztor éjjel az égen hall zenét, -
Hallják el-elcsapódni sípok, dobok neszét.

Majd a berek leányit, fehérlő sátorok
Alatt, vigan találják (mint énekben forog),
Múlatni, férfi nélkül, danolni, lejteni,
Szépségöket egymástól nem igen rejteni.

Mint gyors madár a pillét, hamar felkapkodák,
Nyeregben szűzi testök szívhez szorongaták;
Hosszú hajok bucsúra lengett hazafelé; -
Száznyolc levente közzül kiki párját lelé.

Dúló király leányi ketten valának ott:
Hunor s Magyar rablá el e páros csillagot,
(Azaz, váltott személyben, Átilla és Buda);
Véletlen Átillának nem a szebbik juta.

Erővel a Budáét magának foglalá,
Buda király a szép nőt erősen fájlalá:
„Nem úgy öcsém! kiálta, Hunor se tette azt:
Nem rablá el Magyartól nejét a szép Tavazt.

„De Hajnával beérte, ki néki szűlte Bort,
Kitől hosszan lehozzuk a fejedelmi sort -”
Még szólna, de szívére, mint egy lidércnyomás
Nehézkedett az álom, a szörnyű látomás.

A CSABA-TRILÓGIA HARMADIK RÉSZÉBŐL

Első ének

Átilla meghal

A mult idők homályán megszólal egy rege,
Átilla veszedelmét siratja éneke:
A végzetes menyekzőt, a bosszuló fiat:
Egész nemzet bukását ez egy halál miatt.

Lám mert, hogy Etelének hív nője meghala,
Öt évig Ildikóhoz be nem megyen vala,
Öt évig a szerelmet nem ösmeré szive,
Gyászolván Ríka asszonyt, kit Isten elveve.

Szerette Ríka asszonyt, önön szép s jó magát,
Szerette méhgyümölcsét, a szöghajú Csabát,
Dacára Ildikónak az asszonyt kegyelé,
Magasztalván, fiáért, minden hölgyek fölé.

Tudnillik, a jövendő előtte nem titok,
Kimondva rá a jóslat: „Etele bukni fog,
De majd országa romját megépíti Csaba.”
Fiát ezér’, anyostul, szerette az apa.

Hogy aztán szíve többé nem horda régi gyászt,
Egy szép királyi szűzzel inneple újra nászt:
Mikoltának nevezték. Állott a vígalom:
Hej! nem volt a világon több ily lakodalom.

Huszonnégy koronás fej, kiket megbuktatott,
Tőn az napon körűle fényes szolgálatot:
Ősz Detre is azok közt, Hildebrand, Alarik,
Valamér, Odoáker, Edekon, Ardarik.

Jelen volt a királyné, elűzött Ildikó,
(Krimhilda volna máskép, de tetszősb így a szó);
Hozzá Etelnek nyájas hivó parancsa ment,
Azér, mind udvarostul, a nászra megjelent.

Kétszáz nemes leányból állt a kisérete,
Fejdelmi vér a legtöbb, királyok nemzete;
De háromszázat, ékűl nyert a szép új ara,
Ríkának ugyanannyi volt egykor udvara.

Ott vígan összegyűltek a húnok főbbjei,
Átilla csarnokában, fiai, hölgyei;
Sok rendbeli követség, sok fejedelmi túsz,
Kiktől magas Etelvár gyöngyben s aranyban úsz.

Künn a tábor, hadankint, megűli a gyepet,
Lakván, egész országúl, menyekzős ünnepet;
Mint a Tisza virága, a nép oly számtalan,
S mintha csak egy nap élne, oly széles kedve van.

Délig csatát színlének, kegyetlen harcokat,
Mint álom újrajátszik ímetti dolgokat;
Evés, ivás, dal és tánc, nagy állt be délután
Kivűl a sátorokban s a száztornyú Budán.

Harminc nap a menyekző fog ott eltartani,
Harmincat a herész is utána toldani,
Harmincat a kárlátó: kilencven napra megy:
- Ki mondta volna reggel, hogy nem lesz több, csak egy! -

Hiába küldte Isten csodás intő jelét,
Vakság lepé meg az nap királyi Etelét;
Tompult örömnek adta szivét; se lát, se hall:
Mint legvakabb a hőség, midőn gyűl a vihar.

Hiába hogy ledobbant Turul tátos lova,
Nevetve szól a hírre: „soha bizony! soha!”
Mint feljövő nap, fordult a vígadók felé,
Arany kelyhét mosolygó ajkához emelé.

Éjfél után, hogy eljött az álom ideje,
Benső lakába indult Átilla és neje;
Megbotlott a küszöbben a hölgy, és megpihent:
Akkor sem vette észre Átilla, mit jelent.

Már csendes álom őrzé az élők nemzetét,
Kimérte a halandók gyérebb lehelletét;
Vígságban eltörődve a húnok gyermeki,
Budán és a mezőben aludt immár kiki.

De Ildikó nem alvék, nem ő csupán maga,
Kemény volt egyes ágya, szép bársony pamlaga,
Kést döföl a szivébe halálos sérelem,
A régi bosszu hamvát felszítja fris jelen.

Eszébe jut hazája, távol Burgundia,
Eszébe férje Szigfríd Szigmund dicső fia,
Kit bátyjai (a gyávák!) elárultak gazúl,
Kiért, hogy bosszut álljon, megvált onnan hazúl.

Másodszor Átillának kezét hogyan adá,
Mivel Szigfríd halálát így megtorolhatá;
Meg is torolta szörnyen: nagy volt Budán a baj:
Testvéri ott veszének, s a nibelungi faj.

Eszébe jut hatalma, mely eleinte volt,
Amig Átilla kedve Ríkához nem hajolt;
Eszébe Aladár is, kegyből-esett fia,
Kinek majdan Csabát kell, öccsét, szolgálnia.

Vevé első urának szekrényből fegyverit,
Csókolja, mintha bennük ott volna Szigferid;
Mért is dobá nevét el? s nem halt meg özvegyen?
Azért, hogy Etelének szolgálója legyen?...

Elhunyt férjét ohajtva midőn így rakogat,
Kezibe, most először, a ködsüveg akad;
Szigfríd viselte hajdan, s ha ebbe öltözött,
Látatlanul jön és megy vala ezrek között.

Egy gondolat!... fejére a süveget teszi,
Látatlanul a csarnok felé utját veszi,
S megcsalva könnyü lépte, hol átsuhan, az őrt,
A félvilág urának merít szivébe tőrt.

Töredék az I. énekből

(A 25-65 verssorok, más fogalmazásban)

Jelen volt a királyné, a német Ildikó,
(Krimhilda volna máskép, de tetszőbb így a szó);
Hozzá Etele nyájas, hivó parancsa ment:
Azért, mind udvarostul a nászon megjelent.

Tündérvilágnak hinnéd a csarnokos Budát,
Fény, szin, zaj lelkesíté a nászi palotát;
Benn a király mosolygva, - ruhája dús bibor,
Gyémánt s arany kehelyben előtte drága bor.

Előtte a menyasszony, miként egy napsugár,
Mint tükörrel vetett fény, - táncot libegve jár;
Szépségin összeolvad, szeméremmel vegyest,
A szűz lélek szerelme s a habzó vérü test.

S ülvén királyi székben a vőlegény, Etel:
„Járjad", kiáltja, „járjad, te, kin szivem legel!"
Egyszerre szívja lelke, miből egy is megárt,
Szemével a szerelmet, ajkával a pohárt.

És Ildikó megosztja urának örömét,
Mosolygva szép Mikoltán jártatja kék szemét,
Szelid hunyászkodással urának egyre tölt; -
Hozzá is a király ma nyájasb, mint azelőtt.

Éjfél után a bajnok ágyasházába tér,
Éjfél után a hősek vigalma véget ér;
Sulyát a hosszu napnak növelte hosszú est,
Törődve annyi kéjben, álomra dől a test.

Egy lanyha nyári szellő minden szemet lezárt,
Bágyadva éjt az égről a csillag is sugárt,
Az őrtüzek szunyadnak a palota körül,
Az őr is mind paizsra vagy lóserényre dül.

Ám Ildikó nem alvék, nem ő csupán maga,
Kemény lőn egyes ágya, szép bársony pamlaga:
Kést döföl a szivébe halálos sérelem,
A régi bosszú hamvát felszítja fris jelen.

Második ének

A menyasszony ébredése

Egynémi, vad sikoltás hangzott hajnal felé,
A boltok néma csendjét háromszor átszelé,
Mint éji bús madárhang, mely vészt s halált rikolt,
Midőn a szörnyü tettre fölérze szép Mikolt.

Hallá ezt künn az őrség riadó csapata,
Nyilalásként ez a hír a főkhöz elhata;
Meghallá a kerek föld s az ég, a nagy, örök,
Hogy Átilla király már csak hitvány földi rög.

Mert a világ négy sarka megrázkodott belé,
A csillagok ijedten futkosnak lefelé,
A szolganépek arcán halálszin látható,
S a hun szivek keserve - az nem kimondható!

Legottan, hogy először támadt a riadás,
Zoárd nagy húnvezérhez röpűle híradás,
Bulcsú, Zoárd, a táltos, a kádár megjelent,
Fáklyával e négy fő hun a palotába ment.

Vérében a királyt ők az ágyon ott lelék,
A földön is aluttvér tóval sötételék;
Döbbenve a négy fő hun az ajtóban megállt,
Elgondolhatta bezzeg: csak ember volt tehát!

A hölgy fel sem tekinte, zokogva sírt külön,
Remegvén gyönge teste, mint harmat a füvön;
Nem tűrheté ezt Bulcsu, kivonta pallosát,
Emelte a királyné fejére nagy vasát.

De visszarántva Zoárd: „megállj, embertelen!
Megállj - kiált - ez asszony, nem látod? bűntelen!”
Hogy, mint esett? előbb is akarják hallani,
S Mikolta bátorodván, így kezde szólani:

„Hogy mint esett - zokogta - azt tudnom kellene,
Én voltam a teremben, és senki más, vele;
De mély álomba estem, semmit se mondhatok:
Oh, öljetek meg engem! a vétkes én vagyok.

„Csak azt tudom, hogy egyszer nyöszörgés hallatik,
Az én uram - gyanítám - rossz álmot alhatik:
Felköltsem-é? - kinyújtom és vérbe hal kezem.
Így volt. Egyébre aztán nem is emlékezem.

„Miér’ kellett az éjjel álomba esnem így!
Mindég oly ébren szoktam szunyadni és nem így:
Testvéreim között a tenger zöld szigetén,
Király atyám lakában, legébrebb voltam én.

„Hárman valánk testvérek, én, Mirha és Lele,
Mi hárman egy terembe szoktunk fekünni le,
Fekünni, de az álom sokáig elkerült:
Jaj is volt a leánynak, ki tán elszenderűlt!

„Hányszor megloptuk ágyán a szunnyadó Lelét,
Csiklandva pávatollal arcát, vagy kebelét!
Minő játszás, nevetség támadt köztünk ezen!
Éjfél után ha ért ránk álom, nagy nehezen.

„De én nem látom őket, édes testvérimet,
Többé velök nevetnem, játszódva, nem lehet;
Azt kérdenék: Mikolta, hát férjed hol vagyon?
Szegény, miér’ aludtál mellette oly nagyon?

„Kinek lennél, Mikolta, e földön már neje?
Miféle gyászt viselnél, Átilla özvegye? -
És e beszéd úgy fájna, úgy fájna majd, tudom:
Jobb nékem is urammal elmenni egy uton!

„Csupán e tiszteséget kérem ma tőletek,
Hogy, bár méltó vagyok rá, most meg ne öljetek,
Hogy Etelét kisérnem önként szabad legyen,
Mint hű özvegy, ki önként ura után megyen.”

De Bulcsu, meghajolván a gyenge nő fölé
„Isten az éjet - úgy mond - álomra rendelé:
Nem vagy bünös, királyné - világos ez nekem -;
Ártatlan vagy, galambom; ne reszkess, gyermekem!

„Kár volna még halálra elszánni tenmagad’,
Virágjában letörni szép ifjuságodat,
Fehér öled feldulni, mely még nem volt anya,
Melyért még sok szerelmes ifjú sohajtana.

„Ámde, ha véred hull is Etel király felett,
Annál ugyan e földön nem ér szebb tisztelet:
Neveddel a világot betöltöd, mint egy hős;
Örül, mikor dalában említ, a hegedős.

„Rövid az út, királyné, mely visz uradhoz át:
Rövid nap serlegébe töltesz kámot, bozát,
Midőn szilaj csatáktól, vadászattól pihen,
Te, lábához simulva, szolgálod őt hiven.”

Igy monda Bulcsu. Erre Mikolta nem felelt,
Könyhullató szemében mosolygás fénye kelt,
Nyujtotta gyenge karját a fő táltos felé,
Magát az áldozatra örvendve szentelé.

És Torda elvezetvén a szép királyi nőt,
Liliom szín fehérbe felöltöztette őt,
S elrejté, hogy ne lássa halandó vizsga szem,
Mig majd a nagy királynak temetése leszen.

Harmadik ének

Zoárd tanácsa

Nem ült ám renyhe gondban Zoárd, a hunvezér,
Siratni gyáva könnyel a tettet rá nem ér:
Előbb is megkerűli a tornyos palotát,
Megnégyszerezve kívül az őrállók hadát.

Aztán sietve külde mind a három kapun:
Buda körül hogy állna, mint egy erdő, a hun,
Fegyverben éj- s naponta, lóháton a nyereg,
Így várja bé parancsát a fennálló sereg.

Egyszersmind a *kiáltók* kiáltsanak jelet
Egész birodalomban, mint a gyors képzelet:
Hogy mindenik szabad hún, fő, vagy köznép legyen,
Legott gyűljön hadastul a rendes gyülhelyen.

Tudnillik ezt először Átila rendelé
Hosszú láncban kelet, dél, éjszak, nyugat felé,
Hogy ember ember ellen, mint őrszemek sora,
Budától a határig ne szűnne meg soha.

Mint hancsik a mezőben, áll egy-egy híradó,
Amennyire kiáltás ereje hallható,
És mint kakas, szomszédját ébresztve a falun.
Adá tovább a jelszót egymás között a hun.

Zoárd pedig azonnal a palotába tért,
Ottan lelé a kádárt s kemény Bulcsu vezért.
Ősz Torda is belépett; döbbenve álla meg,
Mintha urát először most látta volna meg.

De Bulcsu a vértóban, melytől az ágy setét,
Megforgatván szemének gyilkos tekintetét:
„Mit habozunk”, kiálta, „vagy meddig habozunk?
Ha nincs erőnk segítni: van rettentő boszunk!

„Egy, ami én előttem világos, mint a nap:
Hogy ezt nem hún, szabad vér, - ezt tette szolga, rab;
A hún, kicsinye nagyja, szerette Átillát,
Imádva, mint az Istent, nem félve, mint nyilát.

„De sunnyogó királlyal e vár mindig tele,
Rájok nemes kegyelmét pazarlá Etele:
Ez a hálája, itt van! ez a jutalma, lám!
Ó, nagyszivű királyom! beh mindég gondolám!

„Ki fogja megtorolni méltóan estedet?
Vérrel beundokított fejdelmi testedet?
Szemed fényes hatalmát, mely már sötét, hideg?
Vitézségét karodnak, mely már szakadt ideg?

„De, ami bosszuállás hatalmunkban vagyon:
Igaz torod megűljük az idegen fajon;
Mind bűnös a fakó szem, és mind a szőke arc:
Vér van köztünk s közöttök, élet-halálra harc!”

Így szóla Bulcsu. Erre felelt agg Torda bölcs:
„Megillet-e nemes bú téged vezéri hős?
Mindegyik hun szivéből szóltál - s azon felyül
Etel királyi húgát, Arát, birod nejül.

„De tudja Isten, hogy lesz. Kettős az a dolog,
Ha egyfelől tekintem - vagy arra gondolok -
Ó! mindenkép halálos nekünk ez a halál:
Elromlunk, nemzetestűl, ha a jóslat megáll.”

Itt elhagyá zokogva s nem szólhatott az agg,
Rázkódván ősz szakála, mint ki szörnyen kacag;
Megütközve tekinté mind a három vezér:
Minő jóslat - kiálták - az, amiről beszél?

„Midőn elhunyt - viszonzá - a jó király, Buda,
Öccsével, Átilával történt ilyen csuda:
Egy szép kies mezőben verette sátorát,
Kisded halom högyé, mint fejdelmi koronát.

„Akkor volt ez, hogy Isten csodás kardját lelé,
Mely kezdetben jövendő hatalmát jelelé;
Majd bátyjáról gonosz hirt lehete hallani -
És a király megindult világ-hódítani.

„Övé volt már az éjszak, övé a napkelet,
Indúla fegyverével megbirni a delet:
Görög földjére ronta, mélyen nyomult belé,
Ott, mondom, egy mezőben tanyáját emelé.

„Arannyal volt a bársony hímezve gazdagon,
Maga a sátor állott vert arany rúdakon,
Gyémántos foglalóit szorítá érc-csavar:
Nem egykönnyen birá azt feldönteni vihar.

„S im hirtelen - nem ingott se fű, se falevél,
Déli álmát szunyadta minden fuvóka szél,
Elfúladt a hőségben az ég lehellete,
A legkisebb pehelyszál békén pihenhete;

„S egyszerre, ím, a sátor, derült, fényes napon,
Mint sokszinű buborék eltűnik a habon, -
Egyszerre csak leroskad Etele sátora,
Hogy ollyat földi ember nem látott még soha.

„Remegve a hatalmas nézett az ég felé;
Nagy gazdag áldozattal Istent engesztelé:
De nem csapott fel a láng merészen, könnyedén,
Mint sárkány mászott a füst a föld felűletén.

„Egyszersmind Isten akkor súlyos igét ada:
»Hogy elvész mind személye, országa és hada;
Csupán *egy*, kit nem ismer, *élő* fia pedig, -
Az megmarad, s hatalma ujan emelkedik.«

„Most a rettenhetetlen, hallván e jós igét,
Döbbenve forditá meg hadrontó seregét,
Győzelme fele-utján megtére; ám jövet
Száguldva ért elébe hazulról egy követ.

„Örömhirrel köszönt be, (Átila is vidult):
Királyné, Ríka asszony hogy már megszabadult
Egy szép fiúval. Ez lőn a megjósolt Csaba,
Kit, fiai közül, még nem ismert az apa.

„De többé mégse hallók nevetni Átilát,
Hordozva nagy szivében a végzetek nyilát;
Csabára láttuk néha kissé mosolygani. -
Azonban ujra indult világhódítani.

„Háromszor még azontul, hogy e jóslat kele,
Érezte Isten ujját megdöbbent kebele:
Egyszer a Lek vizénél, hol ama csoda-nő
»Vissza, Etel!« kiálta, - s nem mert átkelni ő.

„Másszor, hogy Katalonnak mezején folyt a vér,
Hömpölyge gyászos árján ember, ló és szekér;
Nyeregből ott magának máglyát emeltetett,
Azt híve győzelmében, hogy már legyőzetett.

„Harmadszor, Róma ellen hogy vitte harc-vasát,
Tőbül kivágni készűlt a világ városát:
De kardos ősz, csikorgva, fölötte megjelent,
S megtérve a kapuktól, Átila visszament.

„Ó, mondom én, halálos nekünk ez a halál!
Ím bételik a jóslat - nagyon, nagyon talál:
Itt fekszik a bizonyság -” tovább nem szólhatott,
Ősz Torda nagy keserves sírásra fakadott.

Mint nyári lanyha esső, szeméből folyt a köny
Aláperegve tisztes szakálán, mint a gyöngy;
Hallgatva jó-sokáig a három fő hun állt,
Búsan hol egymást nézve, hol a nyugvó királyt.

Végre szavát emelve Zoárd főkapitán
Fölegyenesödék, mint növény a vész után:
„Mit ér a bánat," ugymond, „vagy dőre lobbanás?"
Istené a jövendő, emberé a tanács.

„A megtorlást bizonnyal ohajtja mindegyünk:
De vajh mikép nyomozzuk? és boszút kin vegyünk?
Mert egy-két tolvaj szolga halála itt kevés:
Nagyobb dolog van itten, nagy összeesküvés!

„Megvallatám az őrsöt: mind olyan, mint a vak:
Bejőni vagy kimenni senkit se láttanak;
De bár, teszem, kerülne egy-két gaz cimbora:
Ez-é nagy Átilának méltó boszú-tora?!

„Ez-é a visszatorlás, mit szelleme ohajt?
Mely égi sátorában kiengesztelje majd?
Ó, vérnek itt özönnel áradni kellene,
Mégsem vón' megtorolva Átila szelleme!

„Nem mint bajnok, dicsően, esett el a csatán,
Nem nyúgodott le, mint nap, piros vénség után,
Orozva, böcstelen tőr ejté meg a királyt:
Méltóan ki torol meg ily méltatlan halált!?

„Talán hogy bűnös a gót, és mind a szőke arc:
De jaj! vesztünkre válna most egy belföldi harc:
A hun szivét lesujtá réműlet és iszony:
Hamar fejünkre telnék ama jóslat bizony!

„S én nem tudom, ha népünk, hallván az igazat,
Hogy *így* bukott el a hős, mint véres áldozat...
Én nem tudom, mi lenne. Árúló aki fél:
Mert lám a fű is hajlong, bárhonnan fú a szél.

„Ha elfogy a nap és hold, vagy a föld méhe reng,
Megbódul a közember, feje mingyárt kereng,
Bujtó temonda támad, zavargás, pártütés:
Mit nem csinálna köztük egy ily villámütés!

„Talán épp' erre várnak az összeesküvők,
Zavarosban akarván halat fogdosni ők;
De már kezemben a fék, az összes hadi rend:
Alig - mondom - merényök ha késő nem leend.

„Siessünk hát betöltni a végzet nagy szavát:
Királlyá tenni gyorsan távollevő Csabát,
Számára én az ország hatalmát fölveszem,
S ha megjön tenger elvből, kezébe leteszem.

„De négyünk közt maradjon eskü alatt titok,
Hogy Etelét galádul végzé ki orgyilok:
Így mind a hun kevésbbé ijed meg és haboz,
S nem tudva mire vélni, megretten a gonosz.

„Azt költsük, hogy szivében felpattanván az ér,
Álmában elborítá lehelletét a vér;
Könnyű lesz eltörölnünk a gyilkosság jelét,
Megtisztelvén sebekkel dicső nagy Etelét.”

Mindnyájan ott helyeslék amit Zoárd beszélt,
Dicsérve szép szavakkal a gondos hun vezért,
Véresküvel a titkot őrizni fogadák:
Vérök az Átiláé közzé lecsorgaták.

Legyen tanúja, mondák, amely éltet, az ég,
A fáklya, mely kezökben sugáros fénnyel ég,
A tiszta áldozat-víz, mely ott edényben áll,
A föld, amelynek porába majdan Etele száll;

Hogy, mint a puszta légben a szózat elenyész,
Tűz által a veszendő, füstbe, hamuba vész,
Mint vizben elmosódik minden salak, szemet,
S a néma föld felejti, mit gyomrába temet:

Úgy törlik el bizony, a titok minden szavát,
Felőle értesítni úgy nem fogják Csabát,
Nehogy boszúra keljen apáért a fiú,
Nehogy romlást okozzon egy belső háború.

Erre ősz Torda táltos, meg a kádár Szabolcs,
Etel sebét lemosták, fehérre mint a gyolcs;
Forrás vizével a pap öblinté szennyeit,
Hozzá, mint hegyi csurgó, csurgatván könnyeit.

Negyedik ének

Átila terítőn

Immár az áldott szép nap feltünt, a szín-adó,
Világot ékesítő, sötétség oszlató,
Búbánat üldözője, halandók öröme,
Sziv-lélek bátorító, az égre feljöve.

De a hunok szemében fénye halotti gyász,
A szép kies világot borítja sárga máz,
Mint napfogyatkozáskor, idétlen félhomály;
Búsan szédelgenek, mint pásztor nélkűli nyáj.

Gyűl a királyi lakhoz tengernyi népözön,
Áradva minden utcán, térhelyen és közön;
Elképedt arccal egymást alig hogy ismerik;
Csend vagyon: a közös jajt említni sem merik.

Egyszerre most Zoárd a kaput felnyittatá,
Fekünni a királyt benn sok ember láthatá,
Láttára tompa jajszó, nyögés keletközött,
Tovább-tovább morogván a tenger nép között,

Zoárd pedig siratja Etelét hangosan,
Mint egy sívó oroszlán, üvölt magánosan;
Karddal megvérzi arcát, elmetszi fürtjeit;
„Ó, én uram, királyom, miért fekszel te itt?

„Avagy miért nem inkább sebekkel a csatán,
Mint illik a vitézhez erős harcok után?!
Miért hogy csöndes éjjel szakadt, meg vér-ered?
Egy karcolás sem érte vitézi kebeled?

„Ne menj az ős elődök dicső honába így:
Hunorhoz és Kevéhöz sebet mutatni vígy:
Fogadd gyarló kezünktől *ezt* és még egyszer *ezt*...”
Szól s a király szivébe hegyes acélt ereszt.

Ősz Torda nem különben és Bulcsu, a derék,
Átila barna bokros mejjét átalverék,
Vérkönnyel tele sírták a holt sebek helyét,
Így eltörölve szépen a gyilkosság jelét.

A ZRINYIÁSZ NÉPIES KIDOLGOZÁSA

Első ének

1

Én, aki ezelőtt ifiú elmével
Édes szerelemnek játszottam versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mostan immár *Mars*-nak hangosb énekével.

2

Fegyvert s vitézt zengek, ki török hatalmát,
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimán rettenetes karját,
Akinek Európa rettegte szablyáját.

3

Múzsa! ki nem földi rothadó *laurus*-ból[215]
Viseled koszorúd, nem is gyönge ágból,
Hanem mennyei, szent, fényes csillagokból
Van kötve koronád, holdbul és szép napból;

4

Te, ki szűzanya vagy és szűlted uradat;
Aki örökkén volt, s imádod fiadat,
Úgy mint istenedet és nagy *monarchádat*:[216]
Szentséges királyné! hívom irgalmadat.

5

Adj pennámnak erőt, irhassak úgy, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt,
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

---

[215] Borostyán A. J.

[216] Fejedelem. A.J.

6

Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él,
Bővüljön jó híre, valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek: az, ki istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

7

Az nagy mindenható a földre tekinte,
Egy szemfordulásból világot megnézte,
De a magyarokat főkép észrevette,
Nem járnak oly úton, mint fia rendelte.

8

Látá a magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az istent hogy imádna bálványt;
Csak, - szájára mikép eressze a zablát,
Csak azon van, mikép tölthesse meg torkát.

9

Hogy ő szent nevének nincsen tiszteleti,
Fia szent vérének köztük becsűleti,
Jó cselekedetnek hogy nincsen keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti,

10

De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás
Irigység, gyülölség és hamis tanácslás,
Fertelmes bujaság, fene rágalmazás,
Lopás, emberölés, és örök tobzódás.

11

Megindult ezekért méltón ő haragja,
Az Mihály arkangyalt magához szólítja,
Kemény haragjában így parancsola:
(Ő szentsége előtt árkangyal áll vala.)

12

„Nézzed, ama kemény nyaku s kevély szittyák
Jó magyaroktól mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hitet lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek különb-különb vallásoknak.

13

„Pedig, bár tekintsd meg keresztyén világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót,
Kihoztam Szittyából, mely nekik már szűk volt,
Az én szent lelkem is őreájok szállott.

14

„Szittyaföldről, mondom, én kihoztam őket,
Miként Egyiptomból a zsidó népeket,
Hatalmas karommal verék nemzeteket,
Szerte rontám vesztém ő ellenségeket.

15

„Tejjel-mézzel folyó szép Pannoniában
Telepítém őket, jó Magyarországban,
És megáldám bőven, minden állapotban,
Meghallgatám mindég, segítém dolgokban.

16

„Sőt vitéz szivvel is megáldottam őket,
Ugy, hogy egy jó magyar tízet mást kergetett,
Sehol nem találtak oly nagy ellenséget,
Ki, mint por szél előtt, úgy el nem kerengett.

17

„Szentséges lelkemet reájok szállattam,
A keresztyén hitre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békességet nekik, tisztességet adtam.

18

„De ők ennyi jókért - ah, nehéz mondani!
Ah, háládatlanok! - és el merték hagyni...
Urok istenöket el merték árulni,
Ellenemre minden gonoszba merűlni.

19

„Ah, bánom, ennyi jót hogy ővelek tettem,
Nemde viperákat keblemen neveltem?
De immár ideje velök ismertetnem:
Én vagyok ama nagy bosszuálló isten.

20

„Eredj azért, angyal, szállj alá pokolban,
Válassz egyet ama dühös fúriákban,[217]
Küldjed azt sebesen szultán Szulimánban,
Juttassa magyarok elleni haragban.

21

„Én pedig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti a rossz magyarokat,
Hadd törje az iga ő kemény nyakokat,
Míg meg nem ösmerik elhagyott urokat.

22

„Kiáltnak én hozzám s nem hallom meg őket,
Sőt fogom nevetni siralmas ügyöket,
Az ő panaszikra nem hajtom fülemet,
Ő nyavalyájokra nem vetem szememet.

23

„Ez mind addig lészen, míg bosszút nem állok,
Harmad-negyed ízig bűntetés lesz rajtok,
Sőt, idején észbe ha nem veszik magok,
Örökös haragom, átkom lészen rajtok.

24

„De, ha hozzám térnek, megbánván bűnöket,
Halálról életre hozom ismét őket.
Jaj neked, török, haragom vesszejének!
Az vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.”

25

Most Mihály arkangyal kezde könyörögni
És az igazakért igen esedezni.
„Uram! jámborokat fogod-e rontani?
És a hamisakért meg fogod-e verni?”

26

De az élő isten kész lőn megfelelni:
„Te akarod-e én tanácsomat tudni?
Vagy mélyen elrejtett titkaim vizsgálni?
Amelyeket neked nem lehet megtudni.

---

[217] Alvilági istennők, a régi rómaiak hite szerint. A. J.

27

„Ostorom szolgámra nem tiltom, hogy szálljon,
Kinek semmit sem kell törődni halálon,
Akarom, hogy neki könnyebbségre váljon,
És lelkének hűves enyhéül szolgáljon.”

28

Nem felele többet árkangyal istennek,
Hanem súgár szárnyát ereszté az égnek.
Röpüle mindaddig és nem nyugovék meg,
Pokolban Alektót[218] amíg nem lelé meg.

29

Száz lánccal van kötve, száz bilincs a kezén,
Kígyókból áll haja s kötelőznek fején,
Véres, mérges tajték foly ki a két szemén,
Dohos kénkő-pára jön ki rút gégéjén.

30

E furiát angyal most megszabadítja,
Isten hatalmával annak így szóla:
„Alektó, az isten nékem parancsolja,
Hogy küldjelek téged nagy Törökországba.

31

„Szultán Szulimánnak szálljad meg a szüvét,
Neveld magyarokra ő haragos mérgét,
Vigye rájok éles, rettentő fegyverét,
Rontsa uraságát, nemzetök erejét.”

32

Örül a furia, nem késik pokolban,
Röpülését veszi nagy Törökországban.
Éjfélkor érkezik Konstantinápolyban,
Ottan beférkezék Szulimán házában.

33

S hogy inkább, hamarább elhitesse véle,
És hogy megrettenést szüvében ne tenne,
Magára nagy Szélim formáját öltötte,
Szélim Szulimánnak atyja volt, mig éle.

---

[218] A három fúria egyikének neve. A. J.

34

„Fiam, te aluszol” - így kezdé beszédét,
„S nem vészed eszedben istennek kegyelmét,
Hogy adott tenéked erőt, vitézséget,
Jó észt, jó tanácsot és elég értéket.

35

„Aluszol te mostan és nem nézsz előre,
Mely nagy felhőt kerget Károly[219] te elődbe,
És, hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben.

36

„Hígyed, hígyed az én megőszült fejemnek,
Ha időt adsz nekik, téged elvesztenek
Országostól kaurok,[220] a hitetlen ebek;
Mert, ha egyességök volna, van erejek.

37

„Lesz is; mert alkusznak; de te menj őrájok,
Ne késsél és ne hagyj üdőt alkudniok.
Így rontatának meg tőlem *mamelukok*.[221]
Így verém meg Campsont, s romlának szirusok.

38

„Kelj fel, éles kardot köss az oldalra,
Indulj meg hadaddal tévelygő magyarra;
Én leszek melletted, és minden dolgodra
Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

39

„Bolondság tenéked kazulokra járni,
Sok jó vitézt oda törni és rontani;
A mi fátumunk azt nem hagyja romlani,
Isten azon bennünk akar tanítani.

---

[219] V. Károly római császár. A. J.

[220] Kaur, gyaur, így nevezte a török a keresztyént, a. m. hitetlen. A. J.

[221] Itt és a következő versekben ázsiai és afrikai harcait emlegeti, melyek bővebb magyarázata nem tartozik a dologra. A. J.

40

„Izmail énnekem sok boszúkat szerze,
De ugyan megtörnöm végig nem lehete;
Hát tenéked Tamma mennyi boszút teve!
Nagy részét hadadnak ravaszúl megverte.

41

„De a magyarokon mindenkoron nyertünk,
Nem is kell oly messzi oda fegyverkeznünk,
Sem annyit költenünk, sem annyit vesztenünk,
Se győzedelemben nincs mit kételkednünk.

42

„Ne félj, hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól ismerem én bolond kaurokat
Míg nem látják égni önmaguk házokat,
Nem segíti senki a szomszéd házakat.

43

„Ne félj; mert, lám mondom, én leszek melletted,
Az szent Mahomet is vezeti kezedet.
Osztán, édes fiam, a vitéz embernek
Valamit engedni kell a szerencsének.”

44

Igy Alektó szultán Szulimánnak szólott,
S amely mérges kigyót a kezében hozott,
Abból egyet szultán ágyába bocsátott,
Nem nyugvék a kígyó, míg hozzá nem jutott.

45

Válláról mellyére, mellyérül szivében,
Valamerre elcsusz, mindent hágy méregben,
Gyujtja kemény szivét, s hagyja lángos tűzben -
Hagyja hentergetni dühös kevélységben.

46

Nagy vígan Alekto eltünék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyujtotta Szulimánt;
Ő pedig felugrott: „Fegyvert! fegyvert!” kiált,
Mert majd eszeveszett lőn Alekto miatt.

47

Kiált az Szulimán: „Oh te, bátorságra
Ki engemet indítsz, ilyen nagy dolgokra!
Nagyobb vagy embernél, noha ember módra
Láttalak tégedet szólva, tanácsolva.

48

„Készen van Szulimán, el is megyen oda,
Ahová meghagytad, s kaurt rak halomba;
Megfestem lovamat keresztyén vér-tóba,
Rejtek városokat, várakat hamuba.”

49

Felkelvén ágyából, rögtön parancsola,
Hogy minden vezére táborban szállana,
Válogatott néppel, kinek mily hatalma,
Valaki *bégséget* vagy timárt tartana.

50

És hogy Drinápolyban, májusnak fogytára
Az egész hadak mind szálljanak táborba.
Futnak a csauszok fehér patyolatban,
Hirdetik a hadat, minden országokban.

51

Azonban Szulimán űle jó lovára,
S vezéreket hija magával divánra,
Kertektől nem messzi egy széles halomra,
Holott is beszéle nékik ily formára:

52

„Vezérek és basák, ti okos vitézek,
Kiknek esze után sok birt népet nézek
Ti vagytok tartói én erősségemnek,
Ti meghódítói pogány keresztyénnek.

53

„Im, mi állapotunk látjátok, miben van;
Erős birodalmunk nem henyélést kíván,
Amit karddal nyertünk, nem tartja meg diván:
Fegyvert, erős vitézt ily nagy ország kíván.

54

„Evvel győzünk mi meg keresztyén világot,
Amely inkább kiván fizetni harácsot,
Hogysem vitéz módon reánk vonjon kardot,
Evvel becsültetjük mi muzulmánokat.

55

„Mégis, bár nem sokan, kik ellenünk járni,
S vannak, kik merészlik fogukat mutatni.
Bolondok! nem tudják, hogy jobb megvallani
Az erőtlenséget, hogysem kárt vallani.

56

„A magyarok ezek, kik fej nélkül vannak,
Mint a törött hajó, széltől úgy hányatnak.
Mióta elvevém életét Lajosnak,
Sokan koronáért most is vonakodnak.

57

„Igaz, nem tagadom, ha egyesség volna
Köztök, bizony nekünk nagy gondokat adna
Az egynéhány magyar, és megcsorbítaná,
Fényes koronánkat talán megrontaná.

58

„De isten ostora szállt mostan reájok,
Fösvénység, gyülölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kiért esőben van fényes koronájok.

59

„Szemlátomást látjuk az isten irgalmát,
Mert minekünk szánta magyar birodalmát.
Mindenkor azután megtaláljuk Tammát,
Rontsuk most a magyart s az ő birodalmát.

60

„Esküszöm én nektek az élő istenre,
Mi fényes holdunkra s éles fegyveremre,
Az éjjel Mahumet, én atyám képébe',
Ezeket mind nékem okosan beszélte.

61

„Az Arszlán vezér is ír Budáról nékem,
Hogy győzödelemben ne legyen kétségem,
Ím az levelet is előtökbe tészem:
Olvasd nagyfenn deák: hadd vegyük elménkben.”

62

Itt egy török deák felszóval olvasván:
„Győzhetetlen császár, a te rabod, Arszlán,
Budai fővezér te kegyelmed után,
Ír alázatosan, néked fejét hajtván.

63

„Ha tudni akarod keresztyének dolgát,
Azok veszni hagyták magok állapotját;
Károly gyűlésekről gyűlésekre magát
Hordoztatja s nagyon forgatja hit dolgát.

64

„Nincs sehol kész hada, s nem is gondolkodik,
Mint bolond, hogy talán valaha kelletik,
Maximilián meg magyarok közt lakik
Gondviseletlenül, csak eszik és iszik.

65

„Az magyarok pedig leghenyélőbb népek,
Egyik a másikat gyűlölik, mint ebek;
Nincs köztök hadtudó: ha volna is, ezek
A tisztviselőnek soha nem engednek.

66

„Uram! ha volt módod valaha az hadban,
Nincsen most kevesebb ilyen állapotban;
Ugy tetszik, hogy immár, itt Magyarországban
Látok vérpatakot, sok kaurt halomban.”

67

Meghallván vezérek az Arszlán tanácsát,
Főképen császárnak elszánt akaratját,
Senki tartóztatni nem meré az útját,
Hanem minden vezér javallja szándékát.

68

Nem sok idő mulván, az nagy Ázsiából
Sok had érkezék, kik voltak tengeren túl,
Számtalan sok tatár meótiszi tótul;
Ezek küldetének khán prekopitátul.

69

Ifiú Delimán vezére ezeknek,
Fia az nagy khánnak, nagy fejedelemnek;
Huszonötezer ez, és mind jó tegzesek,
Sok százezer közül válogatott népek.

70

Könnyü had, és bátor, és gyors mint az árviz;
Úgy tetszik, kezében mindenik halált visz:
Mert jó lova hátán csak jó fegyverben hisz;
Nincsen tartalékja sem tűz, sem sebes viz.

71

Azt mondják, Delimán, mikor országokat
Járt volna látásért, híres városokat,
Galata városban látta szép Kumillát.
Kumillát, a szépet, Szulimán leányát.

72

Kumilla szép haja megkötözé szivét
Ifjú Delimánnak, s vele minden kedvét,
Egy tekintet vevé el minden erejét,
Úgy hogy nála nélkül nem kivánja éltét.

73

Akkor hazament volt, most szép haddal jött meg,
Törődvén, a szép lyányt mikép nyerhetné meg;
Véletlenűl szegény de megcsalatkozék,
Mert addig elvevé Kumillát Rusztán bég.

74

Most már nyughatatlan, bánattal áll, vagy űl,
Untalan szegénynek szeme keservvel fűl,
Mely miatt a szíve, mint a hideg jég, hűl;
Éltével halálba, bánatja közt, merűl.

75

Őrizd, Rusztán vezér, jól ettől magadat,
Mert, mint dühös farkas, lesi halálodat,
Az vitéz Delimán nem tűrheti búját,
Kitölti, ha lehet, rajtad bosszuságát.

76

A tatárok után öt roppant seregek,
(Azt tudnád távolról, hogy sivó ördögök),
Ezek is Drinápoly alá érkezének,
Sok harcokon forgott vitéz szerecsenek.

77

Mindenik seregben hat-hatezer ember;
Mindenik hárommal verekedni meg mer,
Lova mint egy madár, maga mint egy tündér,
Mert oly könnyen fordul, mint esti denevér.

78

Ezek Kazul basra jártak Szulimánnal,
Ezek Lajos királyt megverték dsidákkal;
Vitézek mind egyig, s nem fegyverderékkal,
Paizzsal födözvék, sem sürű páncéllal.

79

Ezek előtt mégyen vitéz Amirásszen,
Maga is fekete, lova is szerecsen;
Az ő kedves lova Karabul, - kényesen
Melyet ő járatott had előtt, s kevélyen.

80

Mondják, hogy Karabul nagy Arabiában
Széltől fogantatott egy hires kancában:
Hihető is, mert nincs se szélben, se lángban
Gyorsaság, vidámság, mint e paripában.

81

Amirásszen után három fő kapitány,
Egyik az Olindus, ki okosság után
Ment mind nagyobb tisztre, s végre lett kapitány,
Negyedik osztályé a szerecsen hadban.

82

Sziriai király, az okos Menethám,
Küldte másodikat: ez volt szép Hamviván;
Szerecsenek közül jött az Szíriában.
De vala harmadik kegyetlen Demirhám.

83

Demirhám, az erős, kinél erősb nem volt
Sehol, valamerre Szulimán parancsolt,
Mert ez gyökeréből nagy tölgyfát kirántott,
Ököllel agyonvert egy nagy elefántot.

84

Ötödik Alderán, bátyja Demirhámnak,
Volt gondviselője a szerecsen hadnak;
Ez magyarázója volt minden álomnak,
S Mahumet könyvének, hazug Alkoránnak.

85

Ezek után jőnek vitéz mamelukok,
De szerencsétlenek, mert nincs nékik urok.
Szulimánhoz nem rég estek, mint hódulók,
A nagy s bő Egyiptus lévén az ő honok.

86

Kajer bég jön vélek, kit fővezérségre,
Mehmet Junnusz basa nem kis szégyenére,
Tett Szulimán császár; mert emettől féle
S ily nagy tisztre vinni szolgáját nem merte.

87

Ezek húszezeren jó vitézek voltak,
Vitézséget Tommem bejtől mert tanultak,
És noha sokféle nemzetekből álltak,
Okos vezér alatt mind egyesek voltak.

88

Nem messze cirkászok, szinte szomszéd népek
A mamelukokkal, hadi rendben jőnek;
Ötvenkétezren ezek is lehetnek,
Mert zincsiek, geták, barstok vannak vélek.

89

Magok választottak kapitányt magoknak:
Hadverő Ajgász volt neve a basának;
És bizony hiában nem nevezték annak,
Mert ez volt oka sok nemzet romlásának.

90

Ajgász basa után jőnek zagatárok,
Legbenső Szittyából származott tatárok,
Hiszik az alkoránt; de zöld patyolatjok
Mutatja, ki török, kik pedig tatárok.

91

Ellepték a földet ezek, mint az hangyák,
Vagy széles mezőben a búza kalangyák;
Mindenütt villámnak csupán nyilak, szablyák
És mindent rettentnek a lobogós kopják.

92

Ezek olyan helyre soha nem fordultak,
Fegyverrel amelyet meg nem hódítottak;
De inkább azt mondom, hogy elpusztítottak,
Valamerre ezek világban jártanak.

93

Sőt mikor törökre ezek föltámadtak,
Csaknem teljességgel őket elrontották.
De mi bűneinként rajtunk maradtanak,
Istentől ostorul mert ők hagyattanak.

94

Lám szittya Tamerlán megveré muzulmánt,
Eleven fogá meg a Bajezid nagy kánt.
Akkor is láthattuk az isten hatalmát:
Csak játékul tartja embereknek dolgát.

95

Soha az szittyákat senki meg nem verte,
Ő veszedelmöket senki meg nem érte:
Mithridates király háborgatni merte,
De, mondd meg énnékem, mit vihete végbe?

96

Hallották Rómának kevély nagy hatalmát,
Magokon soha nem látták birodalmát:
Nagy Sándor is látta szittyák bátorságát,
Mily nehezen vett meg tőlük egy kősziklát.

97

Négy táborban ezek jártanak ékessen,
Mindenikben vala húszezer, tegzessen;
Egyiknek parancsol fekete szerecsen,
Hármának Uldair, Lehel és Turáncsen.

98

Ki számlálhatná meg az tenger fövényét?
Vagy Hercyniának számtalan levelét?
Az számlálhatná el Szulimánnak népét,
Az írhatná meg is roppant sok seregét.

99

Mert valaki hallá: haddal megy Szulimán
A kereszténye kre, s vele sok muzulmán,
Mindenik siete haddal császár után,
Mindenik örvende kaur megromlásán.

100

Mert szép Indus vizén túl török nem lakik,
Sem ő császárjoknak e föld nem adózik:
Mégis ím eljöve király Atapalik,
Mert akarja látni, keresztény mint romlik.

101

Jaj! hová fog ez a nagy felhő omlani?
Mely világszegletre fog ez leszakadni?
Isten nagy haragját hogy meg fogja látni,
Aki ezt magára jőni fogja látni!

102

Mint az eget felhő, ellepé az földet
A sok roppant sereg és idegen nemzet, -
Még nem vettük számba ázsiai népet
Sem az európai hadakozó sereget. -

Második ének

1

Budai fővezér meghallá, Arszlán bég,
Hogy ő tanácsából megbomlott békesség;
Gondolá, mindenben árt késedelmesség,
De leginkább hadi dolgokban a restség.

2

Az ő elméje is vala nyughatatlan,
De okosság nélkül, azért állhatatlan,
Ő minden dolgában volt igen oktalan,
Azért is rosszúl járt minden ő dolgában.

3

Ura híre nélkül sok hadakat gyüjte,
Mert avval kegyelmét nyerni reménylette,
Hogyha kaurokat addig megverhetné,
Vagy tőlök valamely kővárat nyerhetne.

4

Nyilván mondja vala: megszállja Palotát,
Senkitől nem rejti, titkolja tanácsát,
Sőt kérkedik vala: lerontja bástyáját
És elvágja vitéz Túri Györgynek nyakát.

5

Azonban dühösen összegyüjté hadát,
Valaki köthetett oldalára szablyát;
Így mindig bővité vezér az táborát,
Rövid nap számlála tízszer ezer szablyát.

6

Megszállá Palotát vezér ennyi néppel,
Sok ágyúval, elég tűzi mesterséggel;
Időt nem mulatván sok ágyúlövéssel,
Kezdi Móre bástyát törni keménységgel.

7

Szégyenli a Túri, hogy vagyon kőfalban
Sáncolva, - szeretne lenni csak táborban.
Mint erős oroszlány nem késik barlangban,
Ha fekve találják gyors vadászok abban:

8

Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadászt halomban mar, erős hálókat bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat ont;
Így cselekszik Túri, kit török had boszont.

9

Benn jó rendet hagyván, maga kétszáz fejjel
Palotából kijő, mind híres vitézzel,
Törökre ráüte okos merészséggel,
Sokat bennek levág, vitéz keménységgel.

10

Istrázsát nem talál, mert bizvást alusznak,
(Éjfélkor vala ez) s békével hortyognak;
Nem félnek Túritól, rá sem is gondolnak
Hogy a magyarok ily dolgot próbáljanak.

11

Kurt aga legszélről a vár felől vala,
Bolond merészséggel sátort ottan vona,
Háromszáz janicsár körülötte hála,
Ezekre Túri György bátran rárohana.

12

Százötvenöt török csakhamar elesék;
Aga is álmából alighogy kiugrék,
Mert este vacsorán sok húzamost ivék,
Túri György vesztére nagy sokat esküvék.

13

Mezítelen karddal kiszökék sátorból,
Kiált segítséget, melyet vár Arszlántól,
Kiáltja társait a sátorok alól;
De mindennek nagyobb gondja van magáról.

14

Szintén immár lóra ugrani akara,
Hogyha még Arszlánhoz táborba futhatna:
Ott éré Tót Balázs, s a fejét lecsapá,
S az ő szép sátorát a magyar megrablá.

15

Mély álmában jancsár sok megölettetik,
Álomból halálba, nem is messze, ugrik;
Teli gégéjeből soknak a bor omlik,
Részegség jutalmát mindnyájan ott veszik.

16

Háromszáz közűl csak tizenöt szalada,
Ki Arszlán vezérnek efelől hirt ada.
Haragjában csaknem ő kettészakada,
Gyorsan kétezerrel afelé ságulda.

17

Palotába Túri de már bement vala,
Azért Arszlán vezér ottan nem találta;
De láta sok török vért ottan omolva,
Holttest, romlott sátor, sok hevert halomba.

(Több nincs)

AZ UTOLSÓ MAGYAR

1858

Első ének

I.

Hol ősz fejét agg Iremel[222]
Mint óriás ütötte fel
S a messze puszták őrekint
Ural hegységin eltekint,
Élt hajdan egy maroknyi nép.
Mint ősei romlatlan, ép,
Mint ősei szilaj, szabad,
Akár viselni bősz hadat,
Akár megűzni a vadat.
E múlatság, ama veszély
Volt nála szükség, szenvedély:
Ezzel tartá fön életét,
Azzal faját, kis nemzetét,
Mely elszakadt testvértelen,
Apadva, fogyva szűntelen.
E nép ajkának ottkörül
Siket vala mindannyi fül;
E nép fülének - bárha szólt,
A szomszéd ajka néma volt:
Hegyen, völgyön, lapályokon
Lakott ember - de nem rokon.
S mind szűkebb lőn a szűk határ,
Nyomá összébb mongol, tatár,
Vérszomju, hűtlen, ronda nép,
Résútszemű, ebarcu kép,
Harcon veszett, békében ál:
Így is halál, úgy is halál.

II.

Nem büszke várak láncöve
E tartomány határköve;
Nem védi sánc, nem védi fal
Emberrakott bástyáival;
Nem dárdaerdő a fokon,
Nem gályaraj hullámokon;
Nem a tömeg, a százezer,
Mely zsoldon él, zsoldért vesz el.
De bástya itt, de védtorony

---

[222] Az Ural hegylánc egyik csúcsa, délnek. A. J.

A sziklafal, függő orom,
Felbukkanó szirt, kőhasáb
  Mely az útnak utját elállja,
Azt mondja néki: ne tovább!
  Csak keselyű és zerge járja.
Néhol a bérc kettészakad,
Csekély víznek nagy útat ad,
Mélyen, csak mintha rémlenék,
Felcsillan a sötét fenék.
Néhutt a völgy, ösvény nekűl,
Jeges barlangba menekűl,
Vagy vaskapun csuszamlik át,
Hol tóba veszti önmagát.
Sehol egy út, egy vadcsapás,
Csak az, mit a zuhatag ás,
Hol a folyó, kő és porond
Lábnak veszélyes, csalfa pont.
És mintha nem, kik lábon járnak,
Hanem csupán szálló madárnak
Alkotva lenne itt a föld:
Mindig ziláltabb arcot ölt.
Itt tornyosúl, ott megsülyed,
Itt öble van, ott kidülyed
Széthányt idomtalan idom,
  Mind összevissza heverő,
Ahány darab, megannyi rom: -
  Vagy minth' az alkotó erő
Midőn hegyet gyúrt és rakott,
Elszórta voln' az anyagot.

III.

De fönn, e zord héjon belül,
Szelídebb tartomány terül.
Még ott tavasz, még enyhe nyár,
  Még van virány és legelő,
Hol méh zsibong, száz csorda jár,
  Mély völgyeken fehérelő.
Itt él e nép. A nyáj, a vad,
Mit völgye táplál, berke ad,
Az édes méz; a telt köpű,
Mit nyújt zamatos hegyi fű,
A tiszta víz, a tiszta lég,
Másnak kevés - neki elég.
Nem is vagyonnak éhe-szomja
  Bőszíti rája ellenit:
  De, mert egy nép független itt,
Kell jőni másnak, hogy lenyomja,
És jő, felváltva, idegen,

Örök harc foly a széleken,
S ha zajja nem mindegyre hallszik
A béke ott nyilt szemmel alszik:
Ott minden egyes szemfül őr,
Vállán tegez; övébe' tőr,
S jaj annak, kit balsorsa hoz
E hegylakók buvóihoz,
Ki zergelábon felhatol;
Jaj annak, mert szörnyen lakol!
Utjába ejté az a sírt,
Utjáról nem visz, élve, hírt.

IV.

Ogmánd parancsol itt, az ősz,
  Ogmánd javall, int és vezet,
  Mióta az emlékezet
A multba visszamenni győz,
Az egy-ívásu emberek
Öltője porban szendereg,
Csak itt-amott áll még egy-egy,
Mint vén fa, bokrokkal elegy.
Ő a törzs feje, bölcse, papja,
Kezében a bot és a szablya,
Itél, varázsol és fenyit,
Emészti a hon ellenit.
  Ő hija fel, vész idején,
Az elhunyt ősök szellemit,
  Kik a holtak nyugvó helyén:
Forrásvizeknél és berekben,
Tanyáznak láthatlan seregben.
De Ogmánd látja azokat,
Tőlök tanácsot kér s fogad:
Mi szolgál a kis nép javára,
Mi lesz pedig romlása, kára.
Ő fejti meg a szent diófa
  Héján levő irásokat,
Hol a nemzet törvénye róva,
  S halált, vagy éltet osztogat.
Ő áldoz, a néptörzs ha gyűl,
Folyókutnál, kövek körűl,
Juhot, tinót, vagy harci mént.
Idő és alkalom szerént.
Az ő szeme virraszt, vigyáz,
Ha szétterűl az éji gyász;
Az ő füle mindenha résen,
Jelt adva bármi zendülésen;
S ha karja már lankadva sújt:
Erőt ezrek bizalma nyújt.

V.

Még nem pirult a völgyi domb,
Még nem neszelt nyáj és kolomp,
Midőn a tiszta csendes ürt
Felbúgta zengő bérci kürt.
Ogmánd hegyormi fészkinél
A hang csodás hatalma kél
Öblén kivájt fenyősudárnak:
Négy sarkihoz a láthatárnak:
Amerre nap támad s el-űl,
Amerre dél s árnyéka dűl.
S oromrul a hang száll oromra,
Megbődül a mélységek gyomra,
Minden tető visszhangot ad,
Minden tetőn új kürt riad,
Zengésük szájrul szájra megy,
Tovább, tovább kondúl a hegy,
Míg a legszéleken hal el
A híradó, vagy harci jel.
És minden férfi talpra szökken,
A dárda kész, az íj kezökben,
Csípőiken a bőrtegez
Halálvető nyíllal degesz;
Így áll ki mind - egy bérci vad,
Mely kétes hangra felriad,
Nem tudja: víni? futni kell?
A szem villog, az arc figyel,
Az orrnyilás tágulni kezd,
A fül megérez bármi neszt, -
Így áll ki a hajlék előtt,
Várván a messzibbről jövőt.
Mi lesz a hír? mi lesz a baj?
Nemzettanács? vagy harci zaj?
Vagy Ogmánd apa - mint szokás -
Vakon riaszt? nem új fogás.
Mi lesz a hír? - S mint hangyaboly,
Középre a had összefoly:
Mint bérci kő, pereg, pereg,
Míg rendben együtt a sereg.

VI.

Fönsíkon áll a nagy diófa,
Vész és idő ellen megóva,
Idő és vész dacára ép;
Annak körébe gyűlt a nép.
A barna törzs egy szirttömeg.
  Mintegy a kőnek folytatása,
  Hová mély gyökerit beássa,

S szétroppanástól őrzi meg.
Az ágak - egy élőfa mind,
Árnyékot messzeföldre hint,
És míg alant szellő se jár,
Fenn zúg, köszönget a sudár.
Ott fészkel a turul, - lakása
Az égi felhők állomása;
Ott még nem járt ledér suhanc,
Vagy élet nélkül lezuhant,
Mivel szent a fa és madár,
  A nemzet-ág védelme, őre;
  Jaj volna ott... a vakmerőre
Isten nehéz haragja vár!
Fenn zúg a lomb, himbál a galy,
De néma, veszteg lent az alj,
Szellő sem ing, fő sem neszel, -
  S mely a hegyormot ellepi,
Döbbenve vár a nép-ezer, -
  A hallgatás oly ünnepi!
Mit zúg a lomb? a szent tető?
Szava kinek lesz érthető?
Szerencse bal? szerencse jó,
  Mi a nemzetre jőni fog?
S mit nyelve zeng, a millió,
  Midőn az éggel társalog?...

VII.

Egyszerre, mint hullámgyürű,
Megimbolyúl a népsürű,
És a fehér díszben kelő
Sátorbul Ogmánd lép elő.
Felzeng az üdvözlő moraj,
Tovább-tovább gördűl a zaj;
Ő áll s a népen eltekint
És várja, míg csend lesz megint
Baljának a dús markolat
Méltóságos nyugalmat ad;
Jobbját alásimítja békén
Omló szakálla tisztes ékén;
És szólni kezd, - és míg beszél,
A hallgató lehellni fél,
Minden szem őreá szegezve,
Az ő szaván csügg minden eszme.
És míg a nép szivét, eszét
Kényin vezérli a beszéd,
  Királyi termetét fedő
  Ruháján nem rendűl redő,
Alig moccantja jobb kezét;
De arca, mint bű-lámpa, gyúl,

Áttetszik és átvékonyúl;
Arcon, szemekben, homlokon
  Fel-felcsap a mély lelki tűz;
  Fény és homály játékot űz
Az átvilágló izmokon;
És a beszéd, mit ajka tesz -
Annak erőtlen mássa ez:

VIII.

„Mindnyájan, összegyült sereg,
Hallgass reám, ifju, öreg:
Ti bátrak, fegyverfoghatók,
Ti bölcs vének, tanácsadók:
Nagy a dolog és szent a hely;
A szó enyim: nép! te figyelj:
  Szemem ha végig járatom
E nemzeten, kicsiny hadon,
Nem sejtek itt magam korút,
Nem hogy talán vénebb sorút.
Imhol Csatár vagy Dengeleg,
Imhol Szerind: ő mondja meg,
Ha birt-e ívet ajzani,
  Vagy szürke vadra menni bátran,
  Midőn én már hadakban jártam,
Mongol- s tatárra hajtani?
Ki az?... de egy sincs, bármi vén,
Felnőni hogy ne láttam én;
Útam legtávolabb ered,
  Én már futék, midőn ti nem:
Én a folyó, ti az erek,
  Később találkozók velem.
No hát, a kis folyam, az ér
Ne bánja, ha nagyot kisér;
No hát, az ép, az ifju tag
Ne bánja, hogy vezérli ag;
Mert érve jó az értelem,
  Tanúlva jő meg a tanács,
Midőn gyengűl a testi szem,
  Lát jobban a tapasztalás,
Az én szemem is elborult,
Hamar elveszti a turult,
Nem látja már, mint néhanap,
Midőn a fényes égbe csap;
De lelkem Isten megnyitá,
Határait megtágitá,
Hogy nézze, mit homály fedez,
Azt, ami volt, mi van, mi lesz;
Hogy hasson el, hová nem ér

A leghatalmasabb szem-él;
Hogy lásson *egy,* midőn sokat
Vakság borít, csak tapogat;
Hogy lásson ő, és nála ti,
Hirben nagy ősök magzati.

IX.

„Mert nagy vala, nagy mind - az ős
Nemcsak regél a hegedős.
Világbiró Etel hada
Nem kósza hírből támada.
Országa négy tengerre dölt,
Közbűl övé volt mind a föld,
Sok nagy folyó abban futott,
Belőle ki - egy sem tudott.
Etelvíztől addig, hun a
Gyors Tisza foly, regés Duna,
Egy volt a nép - bár kún, avar,
Egy volt a nyelv: és ez magyar.
Ott megdöfé Etelt kaján,
  Hű népe is romlott vele;
De nyomdokin támadt Baján,
  Országa új hírben kele;
Mig ő is tova költözött -
Hiú árnyék, bús lomb között!
Akkor a szent folyó, Etel,
Vizét mélyen kavarta fel,
Haraggal hányt sötét habot,
Elrejté a fényes napot;
Akkor a nép, az ős rokon
Felháborult a partokon:
Viszály dúlá meg a magyart,
Kettéhasont, kettőt akart,
Jerünk - kiált egyik fele -
  Megűlni a földet jerünk,
Mit ránk hagyott Úr-Etele!
  Vesszen, ki ellent tart velünk! -
Ne menjetek! ne hígyetek!
Zárja ki a szót fületek!
Piros volt a folyam s mező,
Magyarságnak temetkező.
Nagy volt Etel, nagy volt Baján,
  Világ rettegte fegyverök:
  De földjük, im, nem lett örök:
Ti lesztek-é nagyobb talán?...
S már szóba ferde szó akad,
  Már szembe szem nyilat lövel,
  Már cseng a kard, boszút növel,

Önvériben dühöng a had,
Midőn Álmos vezér ki-vált:
»Eszeveszett magyar! - kiált -
Nincs nép körűl, nincs halni harc.
Hogy így a ten-húsodba marsz?...
Nem úgy, nem úgy, édes felem!
Ki jót akar, jőjön velem;
Ki nem akar - az is szabad,
Áldás reá: jön, vagy marad! -«
Ily szóra megdöbbent kiki,
Felvont iját nem lőtte ki,
Suhantában a kard megállt,
Féken ragadta a halált;
A dőre dac meglohada,
Kemény nézés megolvada,
Vér-búcsuját könnyel zokon
Fejezte bé rokon s rokon.
Hét törzs kivála mindenestül,
Megvála, mint tagok a testtül;
Álmos Etel földjébe ment;
Etelvíznél maradt Levent.

X.

„Ő az, Levent, a hír fia;
Kiről dalt zeng a dalia,
Kitől nemem leszármazik,
Mint a fa, mely elágazik.
Ha van méltó egy csöppnyi vér,
Szivemben mely valamit ér;
E kar, ha benne volt erő,
Tatárölő, mongolverő;
Tisztem a nép előtt ha van,
Tanácsom nem tanácstalan;
És ha mi jobbá, ha mi szentté
Tesz engemet: az a Leventé.
Őtőle én, - őtőle ti!
Az ő hadának nemzeti,
Kik vele osztának harácsot,
És vele űltek egy tanácsot,
Míg Etel őket uralá,
  Szabad folyam, erős magyart,
S még nem hajolt bitang alá
  Az ősi szék, a rónapart.
Ott laktak ők, - nem egy marok.
De nagy nemzet, - a magyarok:
Övék volt mind: a víz, a tér,
Hová a menny kék sátra ér;
Az édes fűvü legelők,

A zöld tanyák, friss delelők,
Nyáj és gulya temérdeki,
(A puszták bárány fellegi);
Vad ménesek falkája sok,
Kivel nem birt had és hurok,
Hol a csikó széltől fogant
S vadan nevelte ősi hant;
Bő martalék: ezüst, arany,
Rabszolga, rabnő számtalan,
Becses szőnyegmarhák, minőt
A déli fárz, a hindu szőtt; -
Egyszóval, mindenféle kincs,
Mellyel nép dús, - szegény, ha nincs.
Soká fénylett köztük Levent,
S midőn e hosszu nap lement,
Soká azontúl is nyomán
Boldog maradt a tartomány.
Mert, bár megoszlott a magyar,
S ki jobbja volt, elvált a kar:
Bár elszakadt, és megfogyott:
De birta még az elhagyott,
Még harcait megtisztelé
Minden faj a négy sark felé.
Míg szörnyü Dzsingiz és hada
Mint döghalál, feltámada.
  Nyomán lehervadt fű, virág.
  A félvilág
Másik felére roskada.
Nép, nép után dölt meg alattok -
És a magyar - ti vagytok!

XI.

„Még nem porolt a vész szele,
Vihar-Dzsingiz még nem kele;
Apáink a völgyek lesét,
Mint rókafaj, nem keresék:
Midőn egy nap az Etelen
Zarándok férfi megjelen,
Hozván nekik hirt messziről,
Az elszakadt vérek felől.
Szemnek idegen volt az ősz,
De fülnek édes ismerős.
Fedé alakját durva öltöny,
Ember olyat nem lát e földön,
Daróca hosszu, barna-pej;
Egy köntössel ruházva fej,
Tarkó, derék s a többi rész;
Fedetlen csak az arc, a kéz.

Csipőit nem övezte szablya,
Öve silány kötél darabja;
Fegyver helyett csak gyámoló
Hosszú bot a kézbenvaló;
Nem is volt rajta semmi vas,
Tekintete nem harcias:
Szakálla simán összefolyt,
Ajkán ezüstből függe rojt;
Békés az arc, szivet nyerő;
Táltos vala - szent ember ő.
De mint az édes anyatéj,
Mit csecsemőnek szívni kéj -
Hozzátapad kacsóival,
Kis lába fickánd, mint a hal -;
Úgy folyt magyar nyelvén a szó,
Testvéreink hirét hozó;
És aszerint csüggött szaván
A hű rokonszív, mind ahány.
Beszélte a múltat s mait:
A bujdosók nagy harcait;
Hogy vítta meg a kincses Kárpát
Havas bércét Álmosfi Árpád;
A szép hazát, mely Etelé,
S örökje volt, hogyan lelé;
Világgá onnan a bitangot
Hogy űzte, mint gyors szél katangot.
Beszélte még a tisztes ajk,
Árpád nemén hogy kele Vajk:
Ez koronát fejére tőn,
István nevet viselni vőn;
Népének ez törvényt ada,
Nagy volt tanácsa, mint hada;
Elődi nyertét örökűl
  Megállatá, hogy a magyart
Duna s Tisza két víz mögűl,
  Mig napok, éjek lánca tart,
  Ne űzné ki se csel, se kard.
Igy több királyt az idegen,
Számlála húszat kereken;
Felhozta Endrét, barna Bélát,
Dicsérte László hős acélát,
És többet ily neven sokat
Említ vala, meg másokat,
Kit tettiről, kit névszerint, -
Árpád hatalmas vére mind.
Most Béla - mondá - huszadik
Király immár uralkodik:
Alatta rend, alatta béke,
Rablónak ott nincs menedéke;

Kövér a nyáj, dús a tanya,
Fiút öröm ha szűl anya;
Kard éle ott ritkán szegik,
De fényét messze rettegik;
Nagy és kicsiny bizvást örülhet,
Országol a törvény, becsűlet,
Hűség virul, álság pirul,
Mert Béla - mondá - ott az úr.[223]

XII.

„Száz éve már - lehet, korább;
Száznak felével szaporább -
Midőn Etel sik fövenyén
Imigy beszélt a jövevény.
Azóta Béla - hol van ő?
Porábul lenge fű ha nő;
Hol a követ, a hírhozó?
Tovább lehellém: puszta szó.
A nép se nép, mely akkoron
Őt hallgatá közös toron,
Amely körötte gyűlve gyűlt;
Vén, ifju, férfi, nő vegyűlt,
Körűltolongván a helyet
Mint szomju nyáj hűs kútfejet.
S mint elszakadt nyáj össze sí,
  Fél a fele, társ társa végett
  Boldog mezőn is visszabéget.
Szagát a szélben keresi:
Úgy fájdult a nép szíve meg,
Édes ohajtásban remeg,
Övéihez lobban szerelme,
Mint láng felé a lángnak nyelve,
És szó szülemlik hirtelen,
Támad örömzaj Etelen,
Ajakról mind ajakra száll,
Egy nyíl az, mely lelket talál:
Menjünk! ----------

  De Dzsingiz és hada
Hogy elborítá a világot,
Utban, szegény nemzet, kivágott
Vagy lőn hegyek bújó vada.
  Hanem az *egy* szó most is él,
Szivemben itt most is beszél;
S nem mondaná már a tiétek?

---

[223] Dum licuit, tua deum viguit rex Bela potestas: Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas. IV. Béla sírkövén. A. J.

Ti e szavat nem értenétek?
Hogy csöpp felé siet a csöpp,
Közzészakad, ha társa több,
Hogy lánghoz a láng elegyűl,
Köd, pára nagy fellegbe gyűl;
Apró fövenyből nő a part,
A nyáj, a csorda összetart:
Csak a magyar húz szanaszét,
Amennyi törzs, megannyi nép!
Veszünk, enyészünk, olvadunk:
Jobb egyesűlni, míg vagyunk.
Lent, merre száll a téli nap,
Még van magyar föld, nagy darab;
Mert nem való, hogy Dzsingiz átka,
Mint híre jött, azt is kivágta:
Van még nemes boldog rokonság,
- S vízzé a vér nem válhatik

Honunk az, hol magyar lakik -
Szavamra íme a bizonyság!”
.....
.....

Itt vége szakad a mű kidolgozott töredékének.

A mese további folytatása és befejezése ez lett volna:

I. Miután Ogmánd, elbeszélése által, felgyújtotta hallgatóiban a vágyat Magyarországra költözni: előléptet egy barátot, ki szintén Magyarországból jött, beszél nekik sokat Lajos királyról, ki már negyven év óta dicsően uralkodik, ki őt is küldte az ázsiai rokonok fölkeresésére, hogy hívja Magyarországra, testvéreikhez. A barát beszéde úgy hat a már különben is elkészült kedélyekre, hogy rögtön elhatározzák a kiköltözést, csupán arról kell még tanácskozniok, hogyan eszközölhessék ezt Kipcsakon, a tatárok földén keresztül, mely Lajos országától őket elválasztja.

II. A véletlen segítségükre jő. Kipcsak urának, a tatárok királyának fia, fényes kisérettel útban van Timur Lenkhez, ki már (1366 óta) hatalmasan uralkodik Szamarkandban. Útja a magyarok bércei alatt viszi el, ezek megtámadják, kíséretét levágják, magát elfogják. Igen jó alkalom most már a fogolyért kialkudni a szabad átkelést Kipcsakon. E célra követeket küldenek a tatár királyhoz, aki kénytelen beleegyezik, de mire a követek hazaérnének, Ogmánd leánya a tatár király fiát szerelemből megszöktette. No, a magyaroknál törvény van, mely halállal bünteti a nőt, ha csak férjhez is megy idegenhez: mi büntetés vár most Ogmánd leányára, ki épen megszöktet ily nagyfontosságú rabot! Ogmánd, keserű szívvel, de példát kell, hogy adjon. A leány halálra van ítélve.

III. A tatár király azonban, felbőszülve a történt dolgon, és Timur parancsától is ösztönözve, fiát küldi nagy sereggel, hogy hódítsa meg s törölje el a föld színéről a maroknyi magyart. A király föltételt szab: hogy adják neki feleségül a leányt, s ismerjék el a Timur felsőbbségét: úgy békén maradnak. A magyarok halálig való ellentállásra határozzák magukat: s Ogmánd, kiben eddig az atyai érzelem küzd vala a törvény szigorával, most feláldozza érzelmét s a leányt megöleti. Erre a tatárok megkezdik a támadást, elkeseredten foly a harc - minek vége, hogy a magyar egy lábig elhull, maga Ogmánd is, az utolsó magyar, egy barlangban, hova legutoljára vonult, a tatár királyfi keze által elesik. A. J.

BUDA HALÁLA

Hún-rege

1863

Jelige:

(Ethela) Budam fratrem suum manibus propriis interfecit... eo quod... metas inter fratres stabilitas transgressus fuerit dominando.

Sim. de Keza Chron. Hung.

Első ének

Buda király megosztja öccsével[224] *az uralkodást*

Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegben alája;
Én ez avart jártam; tűnődve megálltam:
Egy régi levélen ezt irva találtam.

Már Keveházába[225] Bendeguz megtére,
Rof[226] is oda szállott, jó Buda testvére;
Most Buda országol (mert ő vala közbül)
Atyja örökségén három fia közzül.

Tisza-Duna síkján, Zagyva folyó mellett,
Sátora egy dombon kék égre szökellett;
Ez vala a város, ez Buda királyi
Lakhelye, faművü sátor-palotái.

Nem szorul e város tetemes falakra,
Nagy henye kövekből nincs együvé rakva;
Az erőnek szolgál kirepítő fészkül,
Nem a pulyaságnak biztos menedékül.

---

[224] Megszoktuk Budát ifjabb testvérnek képzelni, de csakis megszoktuk. A krónikák egyszerűen frater-t mondanak s az lehet a bátya, öcs egyaránt. A Nibelung Blödé-e, igaz, fiatalabb; de az nem történet. Thierry Amadé (nem tudom mi forrás után) határozotta Budát nevezi frére aînének. Hogy tárgyamra nézve e fölvétel igen háládatos volt, az olvasó meg fog győződni. A J.

[225] A hunok fejedelmi temetője. A. J.

[226] Így nevezem (Szabó Károllyal) azon hun királyt, aki Rova, Reuva, Ruas stb. név alatt fordul elő az évkönyvekben. Valószínüleg Rof helység tartja emlékezetét. A. J.

Tündér palotának bizonyára hinnéd,
Melyet a fuvó szél tovalehel innét;
Mintha csak a földből kelne egy-egy ága,
Tornyosan áll s cifrán: a puszta virága.

Onnan Buda nyáját őrzi vala békén,
Szeliden országol húnok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek;
Ül lakomát vígan; áldozik Istennek.

Egy nap is udvarhoz rendelte a főket,
Áldozni, tanácsba, összehivá őket;
Gazdag aranyhímmel vont falu sátorban
A nagyok, a bölcsek telepedtek sorban.

Ott vala, ím, öccse Etele királyfi,
Bendeguz atyjoknak éltes daliái:
Régi Szalárd, Bulcsu; - Torda öreg-táltos,
Szömöre a kádár és a gyula Álmos.

Ott sunnyoga hátul az idegen Detre;
Nem üle jobbágyként főfő kerevetre,
Tisztessége vagyon, de magát alázza,
Hódoló mosolynak arcát lepi mázza.

Hogy mind begyülének, ezek és a többi,
Hún ágak apái, hún seregek főbbi:
Fényével a homlok mind szegül Budára;
Ő pedig ily szókat vészen ajakára:

„Az öreg Istennek adassék tisztelet,
Ki hadszekerén jár magas felhők felett,
Megűzi a rosszat lángtollu nyilával,
Jókra viszont jót ád két teli markával.

„Tanácsot az ember bízva mikép leljen?
Kivált maga ülvén fejedelmi helyen?...
Ide-oda lelkét úgy verdesi baj, gond,
Mint hegy tetején fa szél mentibe' hajlong.

„Ki meri mondani: ezt teszem, ez jó lesz;
Községre, magamra, tisztelet-hozó lesz?
Nyilat is ellőjük - mindennapi példa -
Szél veri utjából, nem jut soha célba.

„Gonosz egy ló a tett: fölveszi gazdáját,
Hagyja előbb fékkel igazítni száját;
De neki-bogárzik minden kicsiségre:
Viszi tüznek-víznek, lehajítja végre.

„Egyet tudok, ami, emberi dologban,
Hogy sükere légyen, teheti legjobban:
Józan okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.

„Mértékre a kalmár javait emelvén,
Ott űl az igazság, rúdja közép nyelvén;
Mértékkel a bíró feleket juháztat,
Közöli a vágást, engedve hibáztat.

„Ott az egyenesség, ott pihen a béke,
Hol lebegő sulynak más suly nehezéke;
Két összefolyó viz háborogva indul
Mig szinbe verődik - ám csöndes azontul.

„Emberem az ember, ki, midőn vendégem,
Sem eszik, sem iszik túl rendes elégen;
Ami nem árt, éli; ami fölös, hagyja:
Tisztes öregségben az lész neme atyja.

„Engem is oly szózat - Isten szava - inte,
Nem most, de szünetlen, és már eleinte:
Királyi hatalmam választani ketté;
A régi tanács, ím, most serdüle tetté.

„Mért nekem, egy szájjal, dús lakomán laknom,
Azt, ki velem egy-vér, onnan kitagadnom?
Biró ha itélnék, kalmár noha mérnék:
Ilyen igazságot tenni bizony félnék.

„Nem csökken az által húnok birodalma,
Hogy kétfelé oszlik tetején hatalma;
Még terebélyesebb a fa, ha két águ,
Noha *egy* sudar tán nagyobb magasságu.

„Hatalmom telijét im hát ma kiöntöm,
Etele öcsémet királyul köszöntöm;
Két víz rokon árja igy lészen egyenlő,
Így, tartani egymást, két suly elegendő.

„Nem gondolom azzal fénynek apadását:
Egy fáklya tüzéről ha gyujtani mását;
Atyafi osztályban láng nem fogy a lánggal,
Sőt ragyog a kettő még teljesb világgal.

„Én a sokaságot birni tudom békén,
Te, mint hadi ménló kürtre riad fékén...
Légy te, öcsém, a *kard*; én leszek a *pálca*;
Isten a jó tettet jóval koronázza!” -

Így szólva, felállott, s derekáról Buda
Nyujtá dali kardját Etelének oda.
Helybenhagyák ott mind bölcs szavait, tettét,
Mivel öccsét nála jobban is szerették.

Akkoron áldozni, vér-esküre mentek
Buda, Etel, és a többi tanács-rendek;
Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltűzve a szent kard legtetején volt már.

Onnan imás szókkal ősz Torda levette,
Előbb Buda karján ereit pedzette,
Aztán Etelének szögzé hegye fényét,
Vére ugyan verte a gyula edényét.

Majd tiszta fehér ment, kin nem vala szeplő,
Kantár soha nem tört, nem nyűgöze gyeplő, -
Ilyen lovat ólból pányván kivezettek,
Onnan, hol az oltár szent állati ettek.

Kardját az öreg pap kés módra fonákul
Markolva döfé, hol rengő szügyi tágul,
Messze kirántotta szablyával a vérét;
Bíbor szalag oztán tarkázta fehérét.

Összerogyott a ló. Most a garaboncok[227]
- Mint keselyü had gyűl taglani új koncot -
Bőrét lefeszíték, johait[228] fölmetszék,
Nézi a *nézőknek*[229] oltárra helyezték.

Akkor sem a táltos, sem más jelek-őre
Isten igazságát nem látta előre:
Nem látta, hogy e nap véres napok atyja,
Még a maradék is gyászolva siratja.

Örömmel a máglyát a gyula meggyujtá,
Láng lobogó nyelvét nagy egekre nyujtá;
Körben-karikában zendült magas ének,
Gerjedve hatalmas tülkök felelének.

Színborral edényét Szömöre oszlatta,
Izlelni előbb is Buda hősnek adta;
Csend vált egyszeriben a daliák nyelvén;
Ő pedig így kezdé, poharát emelvén:

„Had ura, ím hallj szót, kinek neved ISTEN!
Igaz nekem úgy légy, mint igazán eskem:
Hogy e mai *szer*től soha el nem állok;
Etele öcsémmel visszát nem csinálok.”

Serleg telijéből most oltárra önte,
Lenditve kicsínyég, társára köszönte:
S ivott valamicskét. Öccse azonképen
A nagy örök esküt imádkozta szépen:

---

[227] Ipolyi gyanítása szerint hadd legyen amaz alárendelt papi osztály, mely áldozatoknál a kézimunkát, boncolást, mit végezte. A. J.

[228] Joh, vagy johhó. Régi szó, jelenti a nemesebb belrészeket. A. J.

[229] Nézők (oltárnézők). A babona nyelvén máig fennmaradt szó, noha ma eltérő értelemben. A. J.

„Hadak ura, Isten! az enyém is halljad!
Soha te ne segélj, ha cselekszem ollyat,
Hogy e mai szertől valaha elállok,
Jó Buda bátyámmal visszát ha csinálok.”

Erre ivott ő is. Azzal kavarintá,
Mind a maradékot oltárra zuhintá;
Sercegve a zsarát füstöt vete tőle,
Vészharagos lángok csaptak ki belőle.

Megdöbbene Torda. Hanem oztán másra,
Fordultak az elmék vidor áldomásra:
Éjfélig örömmel ittanak és ettek,
Hogy Buda és öccse ilyen osztályt tettek.

Második ének

Detre tanácsa

Másnap az esztendő tavaszi reggele
Jó hún daliákra mámorosan kele;
Künn ragyogott ég föld fénye, vidámsága:
Benn küzd vala köddel az elme világa.

Künn már az arany nap sugarát elönti,
Mint páva ha büszkén toluit berzenti;
Szőke fodor felhők, hattyúi az égnek,
Úsznak vala tükrén a mennyei kéknek.

Tiszta az al-lég is, mintha üveg lenne,
Messzire a látás föl nem akad benne,
Reggeli szellőcske mosdatja hüs árral,
Csillan imitt-amott repeső bogárral.

Ám jó Buda mindezt, a sátor eresztül,
Látja, miként felhőn, nagy poron keresztül:
Az arany idő is neki halott-sárga,
Visszás neki Isten gyönyörű világa.

Benn pedig elméjét friss gond veri, hajtja,
Marcona józanság hidegen csúsz rajta,
Vád neki amit tett, bánja ha mit nem tett:
Úgy rémlik előtte, minden dolga bűntett. -

Ímmost jöve hozzá Berni vitéz Detre,
Reggeli szokásból, kora üdvözletre;
Látta nehéz kedvét, hamvahodott képét:
Okosan kérdezte ura egészségét.

Azután elkezdi, szót szóra felelvén:
„Terem a bölcs ige koros ember nyelvén:
De, ki állandóan be is váltja tettel,
Azt fogom én hívni nagy bölcs nevezettel.

„Tegnap a mérséket ételben italban
Bölcs szóval ajánlád, nem volt panasz abban:
De ma fejed bánja, csikorogsz utána,
S ha kinek beszélnéd, mosolyogva szánna.

„Megkövetem arról királyi személyed,
Szabadon szólásom gonoszra ne véljed;
Hű szolgád vagyok én, az voltam atyádnak:
Harmadik öltő már, hogy a hunok látnak.

„Mert, hogy Keveházán, Tárnok vize mentén
A nagy csata megvolt, Cezumornál szintén:
Elboritott minket tetemes nyíl, kopja;
Bendeguz atyádnak lettem hadi foglya.

„Szolgállak azóta. Azelőtt, megvallom,
Gyűlöltem, a hunnak ha nevét is hallom;
Tűz-víz e világon nem oly esküttellen,
Mint vala hún és gót egymás faja ellen.

„Legelébb Tárnoknál víttuk a fő harcot,
Völgyébe ledönténk sok barna hun arcot,
Jó Keve nem volt már, nem Kádosa, Béla:
Még egyre világolt szász Detre acéla.

„Akkor megütének újfent Cezumornál,
Bendeguz alátört Hunbérc ködös ormán,
Nyila itt van most is, csontomba temetve:
Azóta nevem lön: vashomloku Detre.

„Birkoztam atyáddal erejim fogytáig,
Vérem apadtáig, inam szakadtáig;
Végre kezét nyujtá, ő az acél marku;
Tetszett énnekem a becsületes alku.

„Nem adott el rabbá hadi szolgaképen,
Kótyára hunok közt nem ereszté népem:
Udvara közzé vőn fejedelmi sorral,
Szolgálni tanáccsal engede és karral.

„S a honja-veszett nép, régi szabad gótok -
No hisz’ az is megvan, no hisz’ az is boldog;
Szárnyad alatt békén gyarapodva élnek;
Nem töri a járom; jól vannak szegények.

„Én hát ennyi jóért ne fizetnék jóval?
Míg birtam, erővel, - míg lehelek, szóval?
Bendeguz is gyakran, Rof is bekivánta
Vén Detre tanácsát; soha meg se’ bánta.

„Néked is azt mondom (terhedre ne essék):
Bolond szeren indult amaz uj bölcsesség;
Mert valamint józan szavaid eletted:
Olyan vala tegnap az a másik tetted.

„Mértékre imbolygott a beszéded rudja,
De, amit cselekvél, dőre, hebehurgya;
Nyilad is ellőtted, vaktába', sebessen;
Paripádra ültél: vigyázz, le ne vessen.

„Micsoda tanács ez - ember ilyet halljon! -
Az egy birodalom két főt hogy uraljon?
Féked egyik szárát hogy kibocsásd kézből?
Soha, soha nem költ józan okos észből!

„Mert vajon egy lóra két nyerget teszünk-e?
Két lovas egy nyergen tud-e ülni szinte?
Két tőrnek is, úgy-e nem elég egy hüvely? -
Micsoda ész volt, hogy ilyen dolgot müvelj?

„Tagot is embernek párjával az isten,
Ada csupán egy főt, urrá egész testen;
Egy daru, ék csúcsán, a falka vezére,
Méhraj is indul csak egy anya röptére.

„Ez a világ sorja. De te, bölcsebb mint az,
Te a dolgok rendén egyet csavarintasz;
Neked irott könyv is hazudik *rovásra*,[230]
Hiú mesemondó az üdők tanácsa.

„Nem szegte hatalmát Hunor ősöd ketté:
Utána fia Bor ilyen osztályt tett-é?
Keve, Kajár, Béla, bölcs Keled és Dána
Egy helyet egyenkint megűltek utána.

„Így Apos, így Zombor s valamennyi előd
Zengő szavu dalban forog a nép előtt;
Igy Bendeguz és Rof, kit te nyomon váltasz:
Egyedűl birá mind hunok országát az.

„De te, bölcsebb mint ők, (visszafelé véljed)
Megfelezéd tegnap királyi személyed:
Boldogtalan! ebből nagy leszen a kár még:
Hús, vér az öcsédé: te maradsz az árnyék.

„Nem vádlom öcsédet: szive hozzád hajló:
De nyugtalan, ádáz, mint harci szilaj ló:
Az is megural, ha bátran töri féked;
De ha kezed gyönge, nekivadúl s véged.

„Örülsz, hogy ez osztály atyafi jóságból -
Ne hidd! mivel esett hülye gyarlóságból;
Mint a hajós (mondják), ha támad a vihar,
Engeszteli önként becses marháival.

---

[230] Maig élő mondás, annyi mint sokat és folyvást hazudni, mintha csak írva volna. Azért mertem a hún írásmóddal (mely rovásra történt) kapcsolatba hozni, dacára mai tréfás színezetének. A. J.

„Megfogyatád önkint hatalmad egészét,
Hogy a fele’ árán megváltsd fele-részét:
Boldogtalan! itt nincs feles osztályban mód:
Feljött az erős nap, halványodik a hold.

„Ne adja, hogy érjem, Isten, e baj végit:
De vér foly ez alkun, sok foly ezen még itt:
Ne adja tanulnod a temagad kárán:
De, ha áldozat kell, te leszesz a bárány.

„Engem a nagy vénség tart egyedül búra,
Nyúlik erőtlen, mint nyilak ázott húrja;
Mint tücsöké pusztán, gyenge szavam zümmög:
De, ami veszendő, nem fordithatom meg.” -

Így zárta beszédét fejedelmi Detre.
Soká Buda nem lelt ép szót feleletre;
Mint sas fészkibe ha idegen sas szállna:
Verte vadul szívét az ijedség szárnya.

Végre süket hangon, mely kétfele vásott:
„Mit tegyek?... ím késő, - mondotta, - tanácsod;
Sok is a bánatra, de kevés a tettre.”
Most közelébb hajlott Berni okos Detre.

„Őrizd magad, úgymond, Etele hirétül:
Azzal Buda romlik, ha Etele épül,
S mely röpülő szárnyát terjeszti nevének,
Lészen neked, ugy tudd, halottas az ének.

„Őrizd magad attól, gyenge szived’ lássa;
Félelem a gőgnek itató forrása,
Azzal veri szomját, növeli ártalmát;
Míg bátor eszesség letöri a szarvát.

„Ketten uralkodtok: ő annyi, miként te:
No hát ne legyen több, vigyázz elejénte.
Színig ugyan tartja folyamot is partja:
De ha nő egy ujjnyit, messze kicsap rajta.

„Két férfi birokban egyenlőn vetekszik:
Nehezen kél aki egyszer alul fekszik;
És hegy tetejéről a kő ha megindul,
Le az aljig oztán nem áll meg azontul.

„No hát eleinte szemesen ügyeljed,
Hogy el ne szorítsa közös ülőhelyed,
Mert savanyú lesz majd ülni kicsiny szélen,
S visszakapaszkodni földre-bukó félen.

„Atyafi jóságból, puha békességből,
Oda ne is engedj semmit a tiédből;
Mert mikor az ijjnak enged egyik szarva,
Félrerug a másik, noha nem akarja.

„Nem mondom, öcséd is gonosz akarattal -
De bizony rád nő, ha gyengének tapasztal;
Viszi saját kénye, rohanó dagálya:
Mintha szelet fogván megered a gálya.

„Ím eleget mondék. Te fogadd tanácsom.
Tartok, nehogy itten Etele meglásson.
Szeretem én őt is: de Budát meg féltem,
Mert messzire látó öreg időt éltem."

Ily szóval az agg hős elmene dolgára,
Hagyván Buda lelkét hánykódni magára;
S hánykódik vala ez, mint habon a csónak,
Forgatván elejét és végit a szónak.

Harmadik ének

A tanács visszája

Még Budaszálláson Etele is múlat,
Ott tartja vigasság és rokon indúlat;
Buda egyik legszebb palotáját lakja;
Nem is igen készül haza Etellakra.

Veszi hegyes tőrét, az aranyos metszőt,
Puha rózsafába levelet ír, tetszőt,
Szeretetből írja; szeretetből küldi,
Szerető kívánság gondolata szűli.

Irja Ildikónak, Aladár anyjának,
Valamennyi között első asszonyának:
Udvara díszével fejedelmi társa
Vígadni siessen, föl Budaszállásra.

Buda neje, Gyöngyvér,[231] is sürgeti jöttét,
Hogy Aladárt lássa, első fi-szülöttét;
Ő maga is sínli, hogy távol a gyermek,
S messzi van egymástól lobogó szerelmek.

Íme az esztendő tavaszi zöld szinben
Újulva köszönt bé, csupa öröm minden;
Etelének is most esztendeje fordul:
Tavasza megnyílott, szíve-teje csordul.

Örömáldomásra, írja, hogy evégett
Fölveri hadastul az egész hun népet,
Veri elébb vadra, aztán lakomára:
Hová édes társát szerelemmel várja.

---

[231] Régi pogány-magyar nő-nevet alig-alig talál az ember. Én a váradi regestrum magyar jelentésű neveiben véltem ilyesek nyomára akadni, hol Gyöngy, Gyönyörű stb. fordulnak elő mint nőnév. Így lőn szerkesztve a Gyöngyvér, mely annyi, mint gyöngytestvér. Nem a hasonló nevű madárra gondoltam tehát. A. J.

Sátora nyitjánál most álla meg épen
S örül Detre vitéz, leli jó kedvében;
Görbe szikár testét kardon alig vonja;
Hanem a beszédet ügyes ésszel fonja.

„Beh jó, kinek (ugymond) szolgál az egészség,
Barna piros szinben a férfiu épség
Ki érzi, jövendő számos fiak atyja:
Jó kedve az ollyat soha el ne hagyja.

„De az öregember csak tövis az ágon,
Látja, hogy ő nem kell ezen a világon,
Ide-oda zsémbel, zörög mint a haraszt;
Érzi, hogy oly vendég, kit senkise' maraszt.

„Engem is itt únnak - érzem, tova hínak:
Örömest lennék már vendége Odinnak.[232]
Vada húsát enném, méhsört vele innám,
Háza előtt a bajt ifiodva vínám.

„De talán engem már itt feled a Norna,[233]
Velem egyívásu senki nem él korra;
Fiaim a harcban, kedves unokáim
Elfogytak előttem, Bendeguz csatáin.

„Oda vannak mind, mind; szanaszét hevernek.
Lettem magam ujra másodszori gyermek;
Mint gyerek a bölcsőn néz csak tehetetlen:
Nézem a világot elfolyni felettem.

„Karom agg; de látni; azt eleget látok:
Sokat ami volt már; keveset ujságot;
Mert nem is új nékem e világon semmi,
Kire más példát ne tudjak elővenni.

„Láttam, hogy a nap, hold, az örök menny sátra
Ma is az, ki tennap, s ama kéklő Mátra:
De az ember dolga soha nem állandó,
Keze-műve pusztúl, maga is halandó.

„Láttam hiu voltát emberi dolognak,
Hamari felhágtát, hamar estét soknak;
Királyok elestét, birodalmak vesztét;
Diadallal kezdték, cudarul végezték.

---

[232] A skandináv hitrege fő istene. A. J.

[233] Nornák. Végzetnők, mint a párkák. Hárman vannak. Egyike a csatán elesett hősöket vezeti Odin lakába. (Walkyria.) Hogy Detre itt pogányul beszél, holott a Nibelung-énekében keresztyén, azon nem fog megütközni, ki a régibb Edda énekeket ismeri. Azon még mit sem tudtak ama nagy keresztyénségről, melyben egykorú hőseiket a mai német írók, mint a civilizáció (!) képviselőit, a barbár Etelével szemközt állítani annyira szeretik. A história Theodorich-jának semmi köze a regebeli Detrével. A. J.

„Láttam arany béke zavaros bomlását,
Mialatt még isszuk vala áldomását:
Nosza most, kard-ki-kard! haj-előre, kopja!...
Vértől csurog a nép eskü-tevő jobbja.

„Igazat én láttam fordulni hamisra,
Drága nemes gyöngyöt éktelen kavicsra;
Méhsört savanyúvá, örömet is búvá,
Bátor bizodalmat riadó gyanúvá.

„Atyafivér vízzé, sőt epe-méreggé
Hogy változik által, ezt látom örökké;
Ez vagyon árúló, sese-susa szóktól:
Őrizd magadat te a fülbesugóktól.

„Mert az ilyen szó bont tömör egyességet,
Vékony repedésbe feszíti az éket,
Feszegeti halkan, míg hasad és szétdül:
No tehát őrizkedj' afféle beszédtül.

„Budának is én ezt mondom vala szinte,
Mert nálad idősebb, nem is oly öszinte:
Koros ember gyengül, rebeg az mindentül,
Egy kicsi szellőre talpig összerendül.

„Mert fél az erőstől titkosan a gyenge,
Maga gyarlóságát teszi mindég szembe;
Gondja vadul víraszt a derekabb társon;
Ki ártani tudna, nem hiszi, ne ártson.

„Dícsérnek előtte: neki már az is seb;
Azt méri titokban, mennyivel ő kissebb;
Csak azon fojtódik, csak azon evődik:
Híred szele, füstjét leveri a földig.

„Nem sejted-e már is Buda elváltoztát,
Mióta királyul fényét vele osztád?
Szeme rézsut pillog; húzza magát vissza
Még a vidám bort is hallgatagon issza.

„Neved árnyékát ő azelőtt is félte:
Buda jó bátyádnak bús gondra növél te,
Gyermekkorod óta, hogy az első haddal
Szájára vön a nép, szárnyára vön a dal.

„Bokros csemetéjét fájlalta nevednek,
Hogy örege, ifja sürün emlegetnek,
Sokan emlegetnek, szeretve szeretnek;
Szeme-fénye lől már az egész nemzetnek.

„Szeme-fénye másnak, az övében szálka,
Lettél, akaratlan, szomorú vaksága:
Szárnyát maga fosztá, erejét megosztá,
Féltiben a félőst tette nagyobb rosszá.

„Ki méri egyenlőn, omló vizek árját?
Pécére ki szabja levegő határát?
Fényt hova és meddig a nap is árasszon? -
Az menjen, uralmot, birodalmat osszon!

„Nem is a szeretet, atyafi szent hűség -
Szülte csupán tettét puha kislelkűség:
Ha nem teszi is fél, ha teszi is bánja:
Ujját lemetélvén, most visszakivánja.

„Ha még csak az ujját: azt kicsibe venné,
Lettet azonban már ki tehet létlenné? -
Ezért szive búval, teli sok gyanúval,
Mint nyárfa rezeg, bár szellőcske se' fúvall.

„Tudom szeretetben hozzá te vagy édes;
Nagy lelked a húnok közt példabeszédes;
Szavad is már eskü: hát még hited oztán!
Nem változik elméd Buda elváltoztán.

„De soká dörzsölve asszu fa is gyúlad;
Hamarább ennél az emberi indúlat;
Kivált ha örökké: »Buda így, úgy...« hallod:
Isten maga volnál, mégis megsokallod.

„Lám mondom azért, hogy sziszegő kigyótól,
Tarts, mondom, örökké a fülbesugótól;
Buda szavát hordja, maga is megtoldja:
Mit összekötétek, sima kézzel oldja.

„Akarsz Buda hőssel meglenni királyul,
Ezt adom a szóhoz, szavaim zártául:
Nem fér soha vele az egész Etele;
Ami valál eddig, légy ezután fele.

„Ami dicső és jó, azt közösen osszad,
Egyedül te inkább elbirod a rosszat;
Igy vele tán megférsz urasága székén,
Bár senyved a nagy szív a türelem fékén." -

Szóla; de bölcs ésszel Detre bolondul járt;
Etele arcától megszörnyede mindjárt:
Szeme a villámot kegyetlenül ontja,
Maga fojtott szóval fenyegetve mondja:

„Nem tudom, Odinnak asztalához űl-e,
Kit felakasztottak magas ösztörűre,
Sátorom elébe, törvény szava nélkül,
Ronda repesőknek útálatos étkül.

„Hanem azt az egyet mondom, öreg, néked:
Úgy verd ezután is közibünk az éket,
Palotám küszöbjén úgy lássalak itten:
Hogy szörnyű halált halsz. Meglesz, bizony Isten."

Össze az agg ember rogya két térdére,
Kegyelmet urától szava miatt kére,
Csókolta ruháját, bő köntöse alját,
Könnyel potyogtatta bársonyos aszalyját.[234]

Hogy ő nem akarta, nem is úgy gondolta,
Szót nyelvire a szó hebehurgyán tolta;
Öreg ember csácsog, hamar ád tanácsot,
S ha beszédnek indul, nem tudja, mi már sok.

Hogy Bendeguz és Rof élő tanu benne -
Azaz, élve mindjárt bizonyságot tenne:
Volt-e hunok iránt ő valaha rosszal,
Tettben avagy szóban valamely gonosszal.

Ily mentség ajakán rebegett a vénnek.
Megesett nagy lelke bátor Etelének,
Haragja lohadton meglohada, s fenkölt
Szive nem tűrhette az alant fetrengőt.

„Állj fel, öreg - mondta, lábára segélvén -
Megvertelek, ugy-e, fene szókkal élvén?
Nem bántalak immár. Eredj tova bátran:
Nincs tiltva előtted ezután se' sátram.

„Buda vérem felől amit eléhoztál,
Abba' lehet jó is: nyűgös az ily osztály;
De, ha magát győzvén az erősebb enged...
Mondom, öreg, nincs mért úgy félteni minket."

Ezzel ereszté el a szászt nagy Etele.
Eszébe jutott most Ildikó levele,
Köti hún-kötéssel[235] cifra selyem tokját,
Maga és az asszony tudja csupán bogját.

Köti óhajtással. - Detre pedig mégyen,
Sárga fakó színét tüzeli a szégyen:
„Gőgös Etel, jó, jó! Ha nehezen, mégis" -
Dörmögte magában: „lám bent van az ék is!"

Negyedik ének

A vadászat

Parancsol a húnok ifiabb királya;
Kard az egész földet véresen bejárja:
Fegyverviselő nép mindenki felüljön,
Buda szállására, hadi szerbe gyüljön.

---

[234] Maig élő szó. Jelenti a népnél a női mellénynek derékon alul függő karéjait (pellempátyait). Ballaginál Zwickkel, ruhaereszték. Nálam itt csipkézett, rovátkolt szegély a köntös alján. A. J.

[235] Általában mesterséges kötést akar jelenteni, minő a húnoknál lehetett; célozva a ma is köznyelven forgó kún - kötésre. A. J.

S indul az ádáz kard, mintha tüzes villám;
Karikáit a hír hányja, mikép hullám;
Adja tovább a jelt, ki belátja távol:
Viszi lovas ember, az is lóhalálbol.

Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bérc, öböl egymásnak,
Itt elhal, odább még csak azután gerjed:
Tanyára tanyáról a hír szava terjed.

Egy nap elég, kettő - de bizonnyal három,
Hogy kint legyen a kard a messze határon;
Körül a szomszédság valamennyi reszket:
Vajh, kire a szörnyűk mostan fegyverkeztek!

Ámde húnok földjén meleg öröm pezsdül,
Felzajlik az élet, mely pang vala restül;
Mint reggeli hűs víz tunya álmos arcra:
Oly léleküdítő e kiáltás: harcra!

Ott régi kaland jut eszibe a vénnek,
Melyet maga is már feledett s az ének;
Holt sebhely is érez idő változásán;
Emlékezet újul hadi hír hallásán.

Ott férfi nyugodtan lát hadi készséghez,
Szól komolyan, ritkán, annál többet végez,
Paripát fényessé, fegyverit élessé,
Teszi sok szerszámát nagy rettenetessé.

De a fiatalság, mely harcra szokatlan,
Békés Buda évin nőtt fel tanulatlan,
Mint büszke csikó-mén, ha ereszti jászol,
Tör, ront, szalad, ugrál, ide-oda gázol.

Otthon a fehérnép sem dolga-felejtő,
Sürög a kezében tarka szinű fejtő,
Hímzi ura szűrjét, szép tiszta ruháit:
Titkon eped, könnyez, férje után áhit.

Még a gyermek is mind háborukat majmol,
Nádparipán nyillal, kelevézzel bajmol,
Kard, paizs a játék; vele alszik, ébred; -
Így felabajgatta Etele a népet.

S már Budaszállásán gyűl a sereg össze,
Körül a sík pusztát lepi sűrün, messze;
Annyi hegyes sátor terem a friss zöldben,
Mennyi vakond-túrás nincs puha mezőben.

Kin hogy Buda bajnok körül eltekintett,
Meddig szeme látta, be se' látta mindet:
Jobbra fejét s balra komolyan hintálván,
Mond az öreg szásznak, vele együtt állván:

„Én nem tudom, e nép mire gyűl mostanság,
Avvagy mire véljem Etele parancsát:
Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a húnnak sehol ellensége.

„Másképp se javallom, igazat megvallván,
Mert enyim a pálca, most, béke uralmán,
Népemet a nyájtól zaklatja hiába,
Elegyíti harcát békém poharába.

„De micsoda harc ez, mely vakon így lázad?
Gondolom, ez játék; afféle vadászat;
Mint öreg embertől hallani még hellyel,
Hogy apáink néha éltek ilyen csellel.

„Hanem attól tartok, ő teszi, ő bánja:
Másszor a had nem gyűl, ha megint kivánja,
Akkor se', ha fegyver igazán kell majdan;
Így Etele csúfra maga marad bajban."

Erre az ősz Detre: „No no! - halkan inti,
Tudja öcséd mit tesz; hogy kedve szerinti
A népnek ez ujság; s gyülekezvén hadra,
Örömestebb fordul lakomára, vadra.

„Nem csoda, e játék ha neked nem tetsző,
Meglásd, mire vége, milyen ember lessz ő;
És te magad kérded: »Buda király hol van?
Csak üres árnyékát taposom a porban«."

Ily szócsere lőn ott. Hanem Etelének
Mi gondja ezekre s valamit beszélnek;
Ő kora hajnaltól paripán ül estig,
Ő legelőször kél, legutolszor fekszik.

Hadait fárasztja, töri a mezőben,
Déli napon úgy, mint viharos időben,
Ő maga legtöbbet ázik, alél, fárad,
Hosszú sovány böjtben szomju inye szárad.

Rendeli a népet zászlókba nemenkint,
Külön ismét osztja, szedi fegyverenkint;
Hét nemet így állat, régi szokást nézve,
Mind a hetet oztán szeli több uj részre.

Sereg ott seregből csapatonkint válik,
Dárdavetőt, íjászt külön egybeállit,
Lovagot külön csap kaszás szekerektől,
Vár-bakoló eszközt másféle szerektől.

Kürtszóval egész nap gyors rendre kapatja:
Kiki szabott helyét mint nyil odahagyja,
S vissza megint fusson egy bizonyos jelre;
Zavaros bomlásból rend legyen egyszerre.

Kürtölteti: „nemre!” akkor a nép oszlik,
Hét nagy egész törzsbe, neme szerint, foszlik;
Kürtölteti: „hadra!” - ekkor az egyféle
Fegyver külön indul maga tett helyére.

Mint olaj a víztől, bár összevegyítnék;
Elvál, maga társát felkeresi mindég:
Úgy Etel is bármint seregét zavarja,
Helyre legottan gyűl, mihelyest akarja.

S mint elegyes kártyát csuda szemfényvesztő
Más rendbe varázsol, ha lecsap a vessző:
Etele azonkép hadai forgását,
Keze intésével intézi varázsát.

Néha ugyan történt, hogy - mint anya végett
Egyedül két nyáj közt kicsi bárány béget, -
Valaki nem lelte, hol az ő állása:
Jaj neki, hogy útban Etele meglássa!

Van úgy, az egész nép, mint vert had, elomlik,
Száguldva mezőben szanaszét iramlik:
De, mikép nagy foltja sereges madárnak;
Mind sorba verődnek, mielőtt leszállnak.

Van, hogy egész tábor kapu módra fordul,
Minden csapat éllel meredez a sorbul;
Mint gyermeki játék - csürcsavarintóban,
Sarkon forog egy vég, más szilaj ugróban.

S valamint jó béres kezében az ostor:
Megkanyarul hosszan néha egész had-sor,
Közepin hurkot vet, gyors vége kipattan:
Megérzi bizonnyal, kire majd ez csattan.

Igy a király napról sergét töri napra;
Néha meg álmából éjjel veri talpra,
Esteli éhomra falatozván máskor,
Megriad a kürtszó, első harapáskor.

De, ha nehéz munkán sanyarta eléggé,
Hagy pihenőt közben; becsüli vendéggé,
Bő hússal üdíti, jókedvü itallal:
Ki gondol ilyenkor testi viadallal!

Sok legelő nyáját terelik a pusztán:
Ha levágnak egyet, jő második oztán;
Így rendre gulyáit a nagy sereg éli,
Ura gazdagságát jóllakva dicséri.

Nem is emlegettek ott egyebet nála,
Etele a húnok igazi királya;
A legutolsó is érzi magát jobbnak:
Etele nagyságán gondolja nagyobbnak.

Büszkén valamennyi érzi a hún ember:
Hogy, ki vala csepp víz, ő ezután tenger. -
Így Etelét, mondom, sokat emlegették;
Buda király meghalt, tán el is temették.

És bizony akkor már csak Etelén álla,
Maradni a népnek egyedül királya:
De hite nem szellő, s nem nyil, melyet ellő;
Jó Buda bátyjához szereteti kellő.

Azért mikor a nép immár keze alatt
Betanult eléggé, mint a parancsolat,
Hadait állásban hagyja kivül rendén,
Maga szól Budának, palotába menvén:

„Bátya, ne vedd tőlem e hadi cselt zokon!
Titkomat elzárni vala méltó okom;
Amit adál kardot, néztem, ugyan jó-e?
Megforgattam, ugyan harcolni való-e?

„Jól vág. De te mostan jövel és szemléljed,
Mutasd a seregnek királyi személyed;
Háboru nincs, mondjad, de vadászat s béke:
Teli nemes vaddal a Mátra vidéke.”

Szóla, erős kézben melegitve jobbját.
Elméje Budának hányta ezen habját,
Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?
Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.

Akkor pedig öccsét bízván megölelte,
Szeme könnybe lábadt, repesett a lelke;
Sátor elé mindjárt vezeték fő ménjét,
Mutatta hadának királyi személyét.

Egyszer a had s kétszer Buda szaván forga,
(Öccse, mi jelt adjon, sugván neki sorba’);
Seregek bomlását szemlélte csodával,
Mellyet maga intéz jeladó jobbjával.

És nézni tovább még volna talán kedve:
Hanem abbahagyta, csúful megijedve,
Mikor, vele szemben, megeresztett kantár,
S hegyezett kopjával, tör vala egy dandár.

Négy lépésre a had, mint szikla, megállott;
De Buda lelkében gyanu felvillámlott,
S megfutna bizonnyal, ha Etel nem tartja,
Maga is ott állván, s mosolyogván rajta.

Mégsem vala kedve játszani több harcot,
Szégyelte is ezt az iménti kudarcot;
Fenszóval a béke örömét tudatta,
Szájába miképen Etele hős adta.

Hallván pedig a nép hirtelen a békét,
S hajtani hogy meg kell a Mátra vidékét:
Elkezde hadastól ujjongva nevetni,
Etelét ujjongva hosszasan éltetni.

Egy szörnyű kiáltás lőn az egész tábor,
Még a siket föld is rendült bele távol,
Meghallotta nevét az is új urának
Etele, Etele, Etele királynak.

Ő pedig áldozván lakomát a haddal,
Másnap elindítá kora pitymalattal,
Merre felé a Bükk borul és a Mátra -
Hanem e beszédből marad is még hátra.

Ötödik ének

Folytatás

Ildikó azonban feljöve, mint hajnal,
Rózsa teljes képpel, szőke arany hajjal;
Jöve napkeletről, hol a hajnal támad;
Fénye, vidámsága Etele urának.

Lágy hintaja himbál szelid paripákon,
Maga henyél selymes, dagadó párnákon;
Mellette a kasban, Aladár ficánkol,
Atyja-felé örvend, szeme, arca lángol.

Két felül a hintón s két sorral utána
Léptet az udvarnak száz-száz deli lyánya;
Földet söpör úszó fátyoluk szegélye,
Arcokat ingerli a lovaglás kéje.

Mint a hadak útja,[236] vegyesen csillaggal;
Szeli az ég boltját gyöngyhímű szalaggal:
Ugy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közzűle ragyogván csillagszemü lyányok.

De arany és kő is ragyog ottan drága,
Lovakon a szerszám futosó világa;
Széjjel az árnyékba, fénye lövell tüzként,
S vissza, ha nap ránéz, meri nézni büszkén.

Görbe tevék hátul, mint óriás lúdak,
Libegő járással hosszu nyakat nyútnak;
Kincs vala, kincs-érő, azokon terhelve,
Sátornemü, szőnyeg, drága szövet, kelme.

[236] Tejút az égen. A. J.

Ezután a szolgák, barna vegyes sorral,
Mint valamely árnyék, húzódtak a porral. -
Kit, ahogy elmondám, sátor alól végre-
Szemlél vala Gyöngyvér, Buda felesége.

Nézte alattomba, sátora szűk nyitján,
Állva belül vastag, lefolyó kárpitján;
Puha kezecskéit összecsapá rajta,
S akaratlan egy szót száján kiszalajta:

„*Ki* hát ez az asszony? miféle királyné?...
Mintha nem is volna, több nála, királyné!
Ő pedig *az* volna, született neméből,
S nem tegnapi pille Buda kegyelméből!”

Etele pedig már ölben Aladárját,
S bévitte karöltve maga édes párját;
Széjjel a lánykákat palotába küldvén,
Így monda nejének, vele szemben ülvén:

„Beh szép vagy, öröm vagy, én gyönyörüségem!
Bizony, annál is még szebb vagy te ma nékem,
Mikor első ízben palotámba jöttél,
Világ szép asszonya, te az enyim lettél.

„Akkor is ám kérők hada gyült miattad,
Noha első férjed’ sápadva sirattad;
Vitéz fejedelmek, világi leventék
Kincses ajánlattal szerelmök izenték.

„De te, gyermek-özvegy, Szigfrid után sirtál,
Másnak szerelemre soha meg se’ nyiltál;
Valamint a bimbó vissza ölét zárja,
Ha korán-hév napnak elhagyta sugárja.

„Te is úgy maradtál napod kora szüntén,
Hervadva szerelmed hamari eltüntén,
Mielőtt még tudtad, igazán tanultad:
Úgy kelle siratnod valamint elmultat.

„De mióta lettél édes feleségem,
Minden ölelésre gyönyörübb vagy nékem,
Mert szép ködös arccal, könnybeborult szemmel -
Legszebb pedig a nő piros szerelemmel.

„Nyílj hát, teljesedjél, és rózsa-virágom!
Boríts leveliddel, puha boldogságom!
Szívja soká, szívja szép ajkad ez ajjak!
Kedvem lenne ma, hogy öleden meghaljak.”

Nem felel az asszony semmit ezen szókra,
Csak tüzes orcáját engedi a csókra,
Félig nyílt szemeit, pici gödrös állát,
Gömbölyű két karját, síma fehér vállát.

Így múlatozának egymás örömében,
Valamíg a hév nap dele járt az égen;
Paripáktól ekkor Aladárt behozták:
Szerelemben azt is majd kétfelé oszták.

Fel, magosan, apja dobta kicsiny terhét,
Kacagott a gyermek, s lihegé: „egyszer még!”
Anyja pedig szemmel kísérte ijedten,
Mégis azért büszkén, hogy fia nem retten.

Majd apja, emelvén keze’ paizsára:
„Nőj nagyot - elkezdé - hunok nagy királya:
És - mint fiatal lomb fedi törzsökét el:
Híred az enyémet árnyazza sötéttel!”

Igy szóla; s az asszony sírta örömkönnyét,
Azután választá ragyogóbb öltönyjét,
Mert ideje volt már Gyöngyvérhez is menni,
Nagyobbik urához[237] illett beköszönni.

Ajándékit elébb küldé bizonyostul:
Három teve terhét, csuda állatostul,
Mint déli homokból hozták vala nem rég
Lágy Perzsia gyapját, hindu szövött selymét.

Így azután mentek Buda hőshöz által,
Hol fennlaka díszlik faragott korláttal;
Jó Buda Gyöngyvérrel sietett eléjök,
Gádor előtt várta királyi személyök’.

Hamar a két asszony szeme összevillant,
De csak amíg ember frissen egyet pillant,
Hidegen egymásnak azalatt benyelték
Ruháit, alakját, egész teste-lelkét.

Akkor Buda nője messze kitárt karral
Fogadá vendégét nagy csók-zivatarral;
Ilda is ángyának örvend vala szintén,
Szavainak mézes csemegéjét hintvén.

Majd Aladárt Gyöngyvér kapta megint ölre,
(Bútt emez a csóktól, helyét letörölve;)
Dícsérte milyen nagy, dícsérte milyen szép;
„Boldog anya - mondá - fiad oly igen szép!

„Megveri nézéssel szemem, attól félek.
De jer palotámba, mi legyünk testvérek.”
Mondván, bevezette. Utánok azonnal
Mene a két férfi, nyájas nyugalommal.

---

[237] A nőnek férje bátyja. A. J.

Ekkor Etel, látván Buda nője tettit,
Micsoda jósággal szeretik szerettit,
Nagy szíve örömmel teljesedék rája,
S így szóla, előre mosolyogván szája:

„Hej, mire gondoltam én eme hadköltést?
Asszonyainknak, lám, szerzek időtöltést,
Lengő sátor alatt, hűs Mátra berekben,
Valamíg a hév nap nyári tüze rekken.

„Nosza hát induljunk hajnali harmattal,
Udvari népestül, az egész nő-haddal,
Lássák a vadászat riadalmas sorját,
Ülvén lakomával büszke vadak torját...”

Tapsolt az örömtül Buda felesége,
Buda sem lelvén szót hamar ellenébe; -
Lovalák az udvart nagy bontakozásnak,
Hogy hajnali hűssel megeredjen másnap.

Ott eleven sürgés mindenfele pezsdül,
Göngyölík a sátort rúddal, cövekestül,
Szőnyegeket szednek, drága vagyont, össze,
Térdelik a málhát, ügyesen kötözve.

Arany-ezüst készség van egész halommal,
Lót-fut a vén sáfár: mit tegyen e lommal?
Poharak, medencék, tálak özön fénye,
Föld-ette királyok lakozó edénye,

Az asszonyi nép is gondba’ fejét főzi,
Kicsiért nagy felleg homlokát redőzi,
Sok majd csak az úton jut eszébe reggel,
Marad a szükséges, viszi ami nem kell.

Bontják szolga-cseléd a sok teli vermet
Benne arany köles, buja földben termett;
Boza italt, *kámot*,[238] bort is vele bőven;
Dús lakomák lelkét, emelik tömlőben.

Szerszám szanaszéjjel tisztul ragyogóra,
Hintó vala készen, kötni mokány lóra;
Málha-barom békón; paripát vakarnak:
Keze-lába termett az egész udvarnak.

Egy rakodó vásár egész Budaszállás,
Kinek jut eszébe étel, ital, hálás?
Fáklya futó fénye éjjel is ott jár még,
S bukdosik egymásba sok fekete árnyék. -

[238] Mint a hún és kún népek itala emlegettetik a krónikák által. Kölesből erjesztett sörféle folyadék. A. J.

Másnap, hogy elértek zöld Mátra tövébe,
Sátraikat vonták egymás közelébe,
Buda kerek halmon, öccse alább kissé;
Bő patak a helyet teszi vala frissé.

Lentebb a lapályon, boruló tölgyesben
Nyüzsgött az egész had, mint valamely lesben,
Füstbokor itt és ott tapad az erdőre
Mint mikor a hegyek pipálnak esőre.

Még az-nap az útat s éjjel kipihenték;
Etel pedig osztá a vadászat rendét:
Gyors paripán a völgy zugait bejárta,
Vagy nézte magasból, merre dül a Mátra.

S mint aratók pásztát nagy szél gabonában
Hogy' fognak, az áldást terelik sorjában:
Egy darab ott áll még, itt kopasz a tarló,
Hódítja csapánkint az emésztő sarló:

Etel is a Mátrát osztja fel akképen,
Hegyre hegyet készül meghajtani szépen,
Nagy rengeteg erdőt nyomni körül haddal,
Ugy bánni el oztán közepütt a vaddal.

Vad el ne osonjon, rendeli az alyban,
De vadászni beljebb tilos a karajban;
Mindenkor az első „Buda király vadja" -
Maga is Budának ezt a fogást hagyja.

Így adva parancsát holnapi reggelre:
Akkor hada bomlott, kiki rendelt helyre;
Maga is bátyjával paripára mozdul,
Solymászni fehérnép velük együtt buzdul.

Megharsan a völgyben hajtók riadása,
Nincs földön, egen sincs, vadnak maradása,
Földön veri gyors nyíl, veri égen sólyom;
Szárnya, sebes lába nehezül, mint ólom.

Amaz örök csendet veszi lárma közre,
Levegő a zajtól egyre szorúl össze;
Lárma, paizscsörgés, ördögi *huj! huj!*[239] szó:
Félelem a vadnak ez idegen uj szó.

Ekkor Buda bátyját Etele kinálja,
Első a vadak közt hunok nagy királya,
Ugy Etele oztán, s mind a nemek főbbi;
Iszonyu öldöklést tesz végre a többi.

[239] Egyike a legrégibb történeti szavainknak. Mint csatakiáltást adja krónikánk, a régi magyarok szájába: „diabolica huj! huj! exclamatio." A. J.

Hej, micsoda zsákmány aznap esett halva!
Medve, bölény, farkas; rőt-vad egész halma;
Láncsákon az erdő halottjait hordják,
Késő öreg éjjel fenn ülik a torját.

Sürög a had népe nagy máglya tüzeknél;
Nyárson *egész* marhát forgatnak ezeknél:
Busa bölényt, szarvast. Megcsappan a tömlő;
Zendül rege és dal, édesdeden ömlő.

Buda is sátrában múlatoz Etellel,
Menye,[240] *Hilda* asszony kínálja kehellyel,
Gyöngyvér pedig szolgál kisebbik-urának,
Szava szíve nyájas hunok asszonyának.

Pendül azonközben hegedősök kobza,
Emlékezetűl a régi regét hozza,
Hunor, Magyar ősről zeng a dal beszéde,
Kiktől ered a hún és magyar ág népe.

Hogy kerekedtek fel öreg Ázsiából,
Isten-csuda által, öseik honából,
Gímvad után szittya földre mikép jöttek,
Hol magyar és hún nép törzs-atyjai lettek.

Így lobog a jókedv az egész táborbul,
Míg rúddal az égnek szekere lefordul;
Azután a máglyák tüzei lankadnak,
Kevés nesze hallik a pihenő hadnak.

De Hunort a szép dal fölverte kobozzán,
Eljő, ivadékát firól-fira hozván;
Léptök után a lomb megsuhan ott és itt;
Szent a manók éje: fű, fa, virág csitt! csitt!...

Hatodik ének

Rege a csodaszarvasról

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra;
Fű kizöldül ó sirhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

[240] Menye, olykor az idősebb fivérnek az öcse' felesége, más kifejező szó hiányában. Egyébiránt a nurust jelnti rendesen. A. J.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyü vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet -,
Üldözik a szarvas-gímet.

Gím után ők egyre törnek
Puszta martján sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párduc, vad oroszlán
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi ha éhezik.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, -
Alkonyatkor ím eltűnik.

Értek vala éjszakára
Kur vizének a partjára;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor: itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk;
Monda Magyar: víradattal
Visszatérjünk a csapattal. -

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll keletre?
Nem, mint máshol, naplementre?

Szólt egy bajnok: én úgy nézem,
Hogy lement az déli részen.
Szólt egy másik: nem gondolnám:
Ott vöröslik éjszak ormán.

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, víradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hűs hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy-merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És - akarva, akaratlan -
Űzik ismét szakadatlan.

Kur folyót ők átalúszták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy füszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván,
Síksót izzad csupasz ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves bűzt lehel a tó.

Forrás keble olajt buzog;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtűz setét éjjel
Lobban a láng szerteszéjjel.

Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kivánják,
Mért is űzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast űzni kellett,
Mint töviset szél játéka;
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Vadont s a Dont *ők felverik*
A Meóti kis tengerig;
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
- Köd előtte, köd utána -
Míg az ember széjjelnézne:
Szemök elől elenyésze.

Hóha! hóha! hol van a vad?...
Egy kiáltja: ihon szalad!
Más kiáltja: itt van, itten!
A harmadik: sehol sincsen!

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnek;
Gyík ha rezzen; fajd ha rebben:
De a gímvad nincs ezekben.

Szóla Magyar: hej! ki tudja
Merre van, a hazánk útja?
Kerek az ég mindenfelé -
Anyám, anyám, meghalsz belé!

Szóla Hunor: itt maradjunk!
Tanyát verjünk; itthon vagyunk:
Selyem a fű, édes a víz,
Fa-odúból csöpög a méz.

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő vad ízes falat,
Feszes az íj, sebes a nyíl,
Harckalandon zsákmány a díj.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hogy elúntak otthon űlni,
Halat csalni, őzet űzni:
Új kalandra, szebb csatára
Ereszkedtek a pusztára.

Puszta földön, sík fenyéren
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündér lányok ottan laknak,
Táncot ropnak, úgy mulatnak.
Szőve ködbül sátoruk van:
Ugy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe';
De a földi lyányok szépe,
Lyányai Belár*nak,* Dúl*nak,*
Tündérséget ott tanúlnak.

Dúl királyé, legszebb, kettő;
Agg Beláré tizenkettő;
Összesen mind: száz meg kettő
A tündérré válni kezdő.

Kemény próba: férfit ölni,
Kilenc ifjat megbüvölni,
Szerelemre csalogatni,
Szerelemtől szűz maradni.

Így tanulnak tündérséget,
Szívszakasztó mesterséget:
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hang után ők, szembe széllel,
Fény után ők, födve éjjel,
Mennek óvást, mennek árnyon;
Ki lepkét fog, lopva járjon.

Monda Magyar: ez a síp-hang,
Bátya, bennem végig csikland;
Monda Hunor: vérem' hatja,
Szűzek árnya-fordulatja.

Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;
Fújja felszél a nyomunkat.

Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárat megeresztnek;
A leányság bent, a körbe' -
Mind a körbe', sok az ölbe'.

Nagy sikoltás erre támad,
Futna széjjel a leányhad;
Elől tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi kézbe.

Tündér lyányok ott eltűntek,
Szárnyok lévén elrepűltek;
De a többi hova legyen?
Földbe bújjon? elsülyedjen?...

Abbul immár nincsen semmi:
Szűzi daccal tündér lenni;
Vágtat a ló, és a pusztán
Nagy üres éj hallgat oztán.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek.
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen, százan,
Megosztoztak mind a százon.

Büszke lyányok ott idővel
Megbékéltek asszony-fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lőn szép otthonná,
Ágyok áldott nyúgalommá:
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Fiat szűltek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsnek ifju ágot,
Maguk helyett szűz virágot.

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lőn mind egy-egy nemnek
Száznyolc ágra ezek mennek.

Hunor ága hún fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporaság lőn temérdek;
A szigetben nem is fértek.

Szittya földet elözönlék,
Dúl királynak dús örökjét; -
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

Hetedik ének

A követség

Követje azonban keleti császárnak
Lőn tiszteletére Etele királynak;
Ura üdvözlését gyors paripán hozta,
Társaival útján Etelét nyomozta.

Föl, Mátra hegyébe, kalauzzal jöttek,
Csergét,[241] különállót, a völgyben ütöttek;
Azután, Budáról se hallva, se kérdve,
Indultak Etelnek a tiszteletére.

[241] Sátorféle. Perzsa szó, valamint a sátor is. Emlékíróinknál is fordul elő, ily összetételben: csergesátor. A. J.

Fényes ajándékot hoztak vala bőven,
Fegyvert is, aranyban gazdagot és kőben,
Pénzt is egész terhet; rajta van az érték
Ahogy az erszénnyel fontszámra kimérték.

Sátorba nyitottak, engedelem nyervén;
Szólt az előljáró maga ékes nyelvén;
Etele a szókat érti vala folyvást;
De azért kívánta, magyarázza tolmács.

„Én uram, a császár - amaz így beszéle -
Küldi ajándékát s üzenetit véle:
Izeni hűségét, tiszta barátságát,
Hívja szövetségre a hunok országát.

„Messzefutó hírét hallotta nevednek,
S hogy ura volnál már az egész nemzetnek;
Örömét e dolgon, meghagyta, jelentsék
Szolgái előtted, kívánva szerencsét.

„Nem akar ő, mondja, veled élni hadban,
Akar ő szomszédi kegyes indulatban;
Vásárt Duna mentén városaiban nyit,
Valahány tenéked tetsző leszen, annyit.

„Rokoni jóvoltát máskép is ajánlja,
Testvére gyanánt lesz a hunok királya;
Ajándékban is ő lel gyakori módot;
Vagy ha talán kérnél esztendei zsoldot -

„*Adaját* megadná, (szavait cseréli,
Átszúrván Etele szemének az éli;)
Fegyvert birodalma részére ha fognál,
Hírben, nyereségben tőle gyarapodnál.

„Hallá közelebbről hada összes költét,
Mellyel a szomszédok füleit megtöltéd:
Nem tudja, ki ellen nagy sereged készül;
De követségünkben, halld, mit izen részül:

„Ország a tiéddel megy amott hosszába',
Jobbkézre melyet hágy a lefutó Száva:
Népe, az illirség, s ki lakik az helyen,
Felzendült uram és az ő urok ellen.

„Császár letapodná fejöket egy topban,
De hada másutt kell, mindenfele jobban;
S gondjai hit dolgán éj-nap betegednek,
Máglyára menendő van annyi eretnek.

„Ha hát - ez uramnak üzeneti hozzád -
Kész engedelemre pártosait hoznád:
Ebből te is, ő is, vonnál nyereséget;
Megbízva mi jöttünk ezen alku végett." -

Követek szavát így Etele megérté;
Buda királynál ha voltak-e már? kérdé;
S miután a szólnok választ ada *nem*mel,
Így feddi, keményen összekapott szemmel;

„Tudnia császárnak illő, s követének,
Valamíg a húnok fejedelmi élnek;
Senkise' hallá még Buda király holtát,
Legfelyül intézi hunok összes dolgát.

„No tehát őhozzá mentek ezen nyomban,
Ajándékkal is őt kéritek azonban;
Magam is ott lészek, ami engem illet,
Társa lévén, hű kard az oldala mellett."

„Erre lehajolván a követek mélyen,
Szabad-e, az első kéri, hogy beszéljen?
S miután a király engedte, joházva[242]
Csendesen így szólott halkal magyarázva:

„Buda királlyal - mond - ebbe' közünk semmi.
Császár Eteléhez parancsola menni.
Célt sehol, úgy mondá, ha nála nem érünk;
Vele nem férkezvén, inkább hazatérünk.

„Ki fogóznék, úgymond; töveszagadt ághoz?
Omló hegyi kőhöz, kövi gyér indához? -
Buda már volt, ami. Etele a »*lészen*«.
Bocsáss meg, uram, hogy kimondtam egészen."

Etele az ily szót látszik vala unni,
Mégis szíve szerént nem bírt haragunni;
Ellenes indúlat percenetig vívja;
Jőjenek - igy végzé - mikor ismét hívja. -

Maga pedig menvén Buda hőshöz által,
Jöttire a bátyja megfordula háttal,
S hogy szólani kezde, akkor is az görbén
A semmibe nézett, és monda kitörvén:

„De minek futsz hozzám, dicsekedni ezzel?
Gőgös Etel, látom, mily célra törekszel!
Követek dolgában mit tudok én tenni!...
Nem vagyok én társad, nem vagyok én semmi.

„Oh! bár e világon élve ne is járnék,
Látni magam' fogytát, mint reggeli árnyék;
Hadd nyelne be mindent, nosza csak hadd falna,
Kinek egy hörpentés a világ hatalma!

---

[242] A fentebbi joh szótul, annyi, mintha szivedzik, szivedezik volna: azaz enyhül, engesztelődik. E származtatást méltóbbnak tartom, mint juhászodik; (mert a juhász szelíd ember!), annyival inkább, mert vidékemen a nép nem mondja: juhászodik, hanem juhádzik, vagy juházik, ami nyilván más eredetre utal. (A szekér juha is hihetően joha volt, belrésze.) A. J.

„Itt nézem, aléltan, türelemmel, békén;
S kérdem fölijedve: én vagyok-e még én?
Ha! vagy az a *más* ült helyibe az *én*nek?
Lettem örökömben hazajáró lélek?

„De azért se! mondom. Én mondom: azért se!
Ollyat riadok, hogy mindenki megértse:
Jogomat kívánom, eskü szerént. Vagy - vagy!...
Máskép szakad a húr: ami valál, az vagy.”

Felforra Etelnek hirtelen a vére,
Zúgó patakokban ömlött a fejére;
Mint malom örvényzett két füle, - s az ajka
Reszket vala kissé, meg a szó is rajta:

„Eszeveszett, hallgass; vízeszü, oktalan,
Gyáva, gyanús lelkű, pulya, boldogtalan!
Mintha nekem járni volna okom görbén,
Ha kaján elmével hitemet megtörném!

„Mi vagy te?... aszott fű pelyhe az út mellett,
Gyönge akaratom neki a lehellet!...
Akarom: volt, nincs... majd!” - Ezzel mene gyorsan.
Mint mikor az égnek villámtüze harsan.

Követeket mingyár’ küldi Etellakra,
Ott udvara lévén, fejedelmi lakja;
Küldi kalaúznak gyors ménü futárját;
Jó gondviselésben, alkura, ott várják.

Maga bús felhőkint hömpölyög és zordon;
Köde haragjának esik az-nap folyton,
Estefelé tisztul. Kezd szállni magába,
Reggel mene önként Buda sátorába:

„Bátya! tüzes voltam, mert marcona voltál,
Rettenetes váddal iszonyún vádoltál:
Jöttem kezet adni s kérni, feledségre,
Hanem a beszédem halljad előbb végre.

„Igazságtalanúl, engem itélsz abban;
Hogy irántad volnék ravasz indulatban!
Követek hibáját magam is feddettem, -
Ők még se’ akarván, én ide siettem.

„Császár, igaz, őket hozzád nem utalta,
Egyenest énhozzám jőni parancsolta:
Tán mivel *én* a had folyamát intézem; -
Akárhogy akármint: benne semmi részem.

„Ajándékot is ők valamennyit hoztak,
Én kétfele raktam jó-eleve aztat,
Sátromban azóta felezetten áll az:
Én voltam az osztó: te jövel és válassz.

„Vagy te felezd újból, s nekem add válaszra.[243]
De nem ennyi, testvér, e követség haszna,
Nem arany és a kő, mely becsesebb annál:
Drágább e szövetség kőnél meg aranynál.

„Kincs van elég, vagy lesz mindenkor a hadban,
Hanem ily szerződés ára-megadhatlan:
Omló birodalmat jobb védeni néppel,
Hogysem erőfogytig hadakozni éppel.

„Ki rám szorul egyszer, az köteles szolgám,
Kényemre azontul fordítok a dolgán;
Ki az én erőmön szokta meg a járást,
Nem tud maga lábán, elesik mindjárást.

„Vádolsz, hatalomra vagyok igen kapzsi!
Ugy van, de az ok nem köznép hiu tapsi:
Akarom, terjedjen húnok birodalma,
Gyökerit más földre bocsássa hatalma.

„Hatalom, mint a víz, vagy apad, vagy árad,
Soha középszerben tespedve nem állhat;
Ország, ha erőtlen növekedni, már fogy -
Nyakadba is omlik, támasszad akárhogy.

„Császár dolgait én, kémek után; hallom:
Azért követekkel szerződni javallom;
Teszem is... de, bátya, *ne* az ellenedre!
Testvér, addsza kezed' józan feleletre!

„Hiszen, ha egyéb nem, a nyereség volna:
Szorítom a császárt éventi adóra,
Meg, hogy az ifjú nép törődik a hadnak,
Zsákmánnyal is onnan kiki gazdagodnak.

„No hát, az okos szón engedve tanácsod,
Akaratom légyen a *te* megbízásod;
Ne mondja, ki látja: vér dacol a vérnek:
Etele és Buda együvé nem férnek."

Így szóla, erővel, de azér' nyugottan.
Buda kezét nyujtá hallgatva legottan,
Nem, mintha szavának értené a mélyét,
De mert maga fölött érezte személyét.

Azt látja, hogy öccse kínálja felesnek,
Hasznot is a harcból, gondolja, keresnek;
Tennap, igaz, bántá: de hiszen megkérte;
Könnyebb hagynia, mint haragunni érte.

---

[243] Válasz. Nemcsak felelet (ez a régieknél: választ), vagy elválasztó valami, hanem választás is. (L. Szabó D. „Kisded szótár.") A. J.

Valaki már azt is meghozta fülébe,
Öccse hogyan mordult követek elébe.
Így, lassan, melegebb bizalomra zsendül,
Valamint a holt szén gerjed eleventül.

Akkor Etel, bátyját fogva erős kézen,
Kereste szemét, hogy az övébe nézzen;
Buda nyilt tükrébe odanéz e szemnek:
S immár az Etele sátra felé mennek.

Kiket amint Gyöngyvér sátor alól ketten[244]
Megláta kijőni nyájas szeretetben,
Szép nagy barna szemét váltotta nagyobbra
S áll vala, mint bálvány tovanéző szobra.

Buda is megfordult, hogy visszatekintsen,
És monda nejének: „Jöszte velünk, kincsem;
Tegnap se' valál tán jó Hilda öcsédnél,[245]
Rest asszony! pedig, ím, hármat alig lépnél.

„Reszketsz, tudom azt is, gyermek Aladárért,
Volna fiunk ollyan, te nem adnád árért,
Arany-ezüstér' nem, az egész világért:
De hiába esdünk ilyen boldogságért.

„Jer hát, Aladárral magadat múlassad
Ilda unalmát is mindennap oszlassad;
Hiszen akár együtt volnál vele mindég:
Te vagy a gazd'asszony, ő szeretett vendég."

Indult a királyné Buda e szavára,
Menet mosolyogván kisebbik-urára, -
Bár esze megáll, oly csoda történt e nap:
Mert elpanaszolta Buda néki tennap.

Hanem Ilda semmit nem tud vala ebben,
Csak, hogy urát tegnap látta nehéz kedvben.
Most, fia képéhez piros ábrázatját
Lehajtva, mutatta messziről az atyját.

Mint rózsabokorból riad a madárka,
Szép anyja öléről fut, fut Aladárka;
A bokor ott guggol, keble marad tárván,
Kisded szökevényét hű fészkire várván.

S mint fürjike apró lábait a fűben,
Szaporázza léptét a fiú sürűbben,
Egyenest apjának szalad a szép gyermek,
Gondolja, no mingyárt az ölében termek.

---

[244] Azaz: Kettőjüket. Így használva már a XVI. századbeli „Adhortatio mulierum" című gúnyversben. „Ha minket isten ketten (kettőnket) összebír." A. J.

[245] Fiatabb nő az idősbnek öcs. Innen az öcsémasszony is. A. J.

De mikép pillangót lebegő csuklyával,
Ugrik elő Gyöngyvér lepni le csókjával,
Sejti az a cselt már és félre csapódik,
Lába tekervényes szaladásra oldik.

Ángya pedig űzi hő gerjedelemben,
Csókszomja kidűl a nagy fekete szemben;
Ilda kacag tulról könnye szakadtáig,
S fájó nevetésben elfárad odáig.

Mire odaért, már biztos menedékből
Mosolyog a gyermek, az atyja öléből;
Nénje-felé, oldalt, ravaszul mosolygott;
Gyöngyvér komoly arccal rösteli a dolgot.

„Szállsz le hamar onnan! - Ilda fiát feddi -
Rossz gyerek! illő ez? ilyet cselekedni?
Megköveted mingyár' szerető nénédet!..."
Fogadá a gyermek könnyen a beszédet.

Célját hogy elérte, nem bánja továbbá,
Hagyja magát tenni béketürő bábbá,
Engedi Gyöngyvérnek oda minden részen
Borítani csókkal - hazavinni kézen.

Otthon egész estig gyönyörűn mulattak,
Ez nap örömére nagy lakozást laktak
Egyben ama két hős, meg a felesége; -
Buda és Etel közt így lett meg a béke.

Nyolcadik ének

Etele álmot lát

Szóla pohár közben Etele Budának:
„Két nap pihenő volt a Mátra vadának,
Reggel ahoz lássunk, mert az idő kedvez,
Kell annak utána hadi készülethez.

„Vissza Etellakról, alkudozás végett,
Én ide fordítom majd a követséget,
Folyamát hogy lássad, és hogy mire végzem;
Mindennap előtted elmondom egészen.

„Azalatt a bércek rengetegit másszuk,
Szaporán a hűs völgy mögeit vadásszuk;
Erre idő két hét telik, avagy három,
Nem ahogy akartam, nem az egész nyáron."

„Jó lesz; hanem igyál! én is iszom - monda
Buda könnyű szívvel - ez a holnap gondja;
Húgom, feleségem, nosza még egy cseppet!
Soha én két asszonyt, sohse' láttam szebbet!

„Mosolyogj rám, puszták két arany almája!
Öreg embernek is a melle kívánja...
De öcsém, ez a bor, veszed észre? jobbúl:
Mintha tejet innám; kicsi nem árt abbul.”

Így Buda gondoktól üresíti keblét,
Emeli két kézzel nagy billikom öblét,
Nem teszi le, hanem tartja körülfogván,
Hol erre, hol arra mindig mosolyogván.

Hilda pedig s Gyöngyvér *neki* nem felelnek;
Simítják kezeit nagyságos Etelnek,
Hogy a vadászatban részt vegyenek ők is,
Sólyom madarakkal az udvari nők is.

Ezek *egy* asztalhoz űltek vala össze,
Buda az asztalfőn, mellette az öccse,
Alul a két asszony. Hanem egész sor van
Ily kicsi asztalból körül a sátorban.

Öltözve fehérben mind a hunok főbbi
Ott isznak: a táltos, gyula, és a többi;
Detre is ott vígad - négyen egy asztalnál,
Lélekadó bornál, szívemelő dalnál.

Csak Bulcsu vezér űl hitvány kupa mellett,
Borital ujsága őneki nem kellett:
„Apám, nagyapám élt kabala tejével:
Burján leviért, mond, azt nem hagyom én el.”

„Ám hadd igya közrend! - Szömöre rivallja -
Hadd fejje lovát, ki maga is vakarja!
Etele királynál bor van elég, bőven:
Igaz daliás kedv terem a szőllőben!

Ritka érc az arany, drága nemes jószág;
Ritka ital a bor: fejedelmek isszák:
Etelének van sok, bora és aranyja:
Kanca-savó, ej! huj! maradhat ebanyja.”

De, hogy az est immár behaladt az éjbe,
Etele fölállott, kehely a kezébe’:
„Iszom a vendégért. Velem iszik minden;
Akkor lenyugodni kiki haza mengyen.

„Eleget múlattunk. Holnap haj-előre!
Hajnali hajtáson szükség van erőre.”
Mondván, kiürité poharát fenékig;
Tetszett is, de nem is, ez a példa nékik.

Eloszoltak mégis - Buda legkésőbben,
Vissza egy-egy szóra fordulva menőben,
Hullatva egyenként ami szivét nyomta:
Míg szeliden Gyöngyvér maga után vonta. -

Ébredj deli hajnal, te rózsa-özönlő!
Már lengeti keblét hűs reggeli szellő;
Ébredj puha fészked melegén, pacsirta!
Már tetszik az égen hajnal elő-pirja.

Támadj koronás nap! már zeng neked a dal;
Serkenj hadi kürtszó, költs sereget zajjal!
Fuvalom, hajnal, kürt, pacsirta had és nap
Ébredjetek mind, mind! Etele ím gyorsabb.

Etele, mint harcra készűle serényen,
Előre a munkát szomjazza keményen;
Nincs dolog őnéki, hogy kicsibe venné:
Így változik a nagy előtte kicsinné.

Most is legelébb jár: intézi a serget,
Szólítja nevenkint, fedd, zaboláz, sürget,
Tudja nevét minden hadi emberének;
Az ő szeme a rend, az ő szava lélek.

S már, mint gombolyagé, fejlik a had vége,
Kötöz emberhálót nagy orom tövébe;
Mérföldeket így a sokaság behurkol:
Azalatt nincs egy pissz, paripa sem horkol.

Buda is már fölkelt riadó kürtszóra,
Tennapi kedvéből jó volna ha volna;
Emberebb a két nő, Ilda meg a másik,
Gúnyolja nyeregből, mily nagyokat ásit.

Szép reggel az asszony: pihenést lehellő
Arca szelid hajnal, fris hajnali szellő,
Puha gyenge harmat, gyümölcs üde hamva;
Szava rigó-ének mélyebb fuvodalma.

Szebb reggel az asszony, paripára szállván,
Övezett köntössel, solyma kerek vállán,
Csalogánykint csattog, vágy, öröm áthatja;
Ügyes ügyetlenség hadi mozdulatja.

De Buda ezt látja, mint a vak a rózsát:
Színére nem örvend, érzi a szúrósát;
Asszonyok ingerlő szava miatt mormog.
Haladnak azonban; túl, nőnek az ormok.

Akkor Etel hajtó seregének jelt ád.
Jel futja be némán az egész völgy nyiltát;
Körül a kurjongás, valamint tűz, gyúlad;
Sor sor után vígyáz; itt nem szabadúl vad.

Fel, csapinós lejtőn, gyalog ifjak törnek,
Őrt a lovasság áll szélein a körnek;
Oda fenn jó-téres, fűnőtte lapály van,
Törpe bogyós bokrok itt-ott a lapályban.

Halljátok először medve vitézségét,
Hogy múlatta Etel s Buda feleségét.
Nagy medve, bozontos, kétlábú, temérdek,
Kezde alátörni amint közel értek.

Bontja meg a hajtók sűrü elő-sorját,
Rázza le nyilvesszőt, valamint pozdorját,
Kelevéz nem járja, ha ütik, nem szédűl,
De ökle csapásin hajtók sora szétdűl.

Kört kör után nyitva, így lefelé ballag,
Oda se' néz hulló kopiának, zajnak,
Százszor is elnyomni azalatt próbálják,
Bömböli nagy garral a maga nótáját.

Vetette magát már lovasok rendére,
Asszonyi nézői hangos ijedtére;
Akkor Etel: „píha! nem kell félni, mondá,
Gyere velem mackó! ha danolsz, táncolj rá."

Van erős pányvája lószőr kötelekből,
Azt medve nyakába hajítja nyeregből,
Markolja keményen, lova után vonja,
Nem menne a medve: de ha Etel mondja!

Szép tágas a völgynek ottan körül öble,
Sarkantyúzza lovát, nyargal vele körbe;
Úgy tetszik; a vadból oda minden vadság,
Nézni a nézőnek csupa egy mulatság.

Így Etel a foglyát fárasztja halálig,
Míg lihegő száján csúf nyelve kimállik,
Futtában a nagy kört szedi összébb-összébb,
Int végre a bajnok, hogy gúzsba kötözzék.

Ilda ezen s Gyöngyvér miután mulattak,
Solymász gyerekikkel a völgybe' maradtak;
Buda pedig fölment, - Etele az ösvény
Lejtőbb menedékit számára keresvén.

Mint mikor a víz-ár Tisza dús lapályát,
Elönti körűl az ég s föld karimáját,
Összefoly ég és víz egy iszonyú gömbbe,
Csak egy sziget-ormó függ ennyi özönbe';

Megtelik az ormó lustos fenevaddal,
Gulya bőgésével, százféle csapattal:
Itt juhoké búvik össze; odább lóé;
Mintha legott bárkát építene Nóé:

E sziget a Mátrán, úgy képzelem, ollyan.
Keresi szegény vad, merre szabadúljon,
Vissza megint nyilraj s veri fénylő kopja
Döngő paizsoknak rettenetes dobja.

Látnál csikasz ordast megűlni haraggal
Szembe, a kör szélén, csiholó fogakkal:
Agyaras disznónak tehetetlen mérgit,
Amint hasogatja bükkfa ezüst kérgit.

Látnál bika bölényt - vele mind a falka -
Rohanni hol egyik, hol a más oldalba;
Remegni középen szép jávor ünőket -
Nem annyira éri ott a zsivaj őket.

Szóla Etel mostan: „Bátya! ne felejtkezz' -
Gímekből amoda könnyű vadat ejthetsz."
Eszmélt Buda erre: neki-hajtá ménjét,
Távoldad az öccse követte személyét.

Ekkor valamennyi tárogató zendül,
Bunkó nagy ütésin fa-bodon dob rendül,
Száz kürt riogástól a levegő lázad:
Jele, hogy beállt a királyi vadászat.

Dámvadat ejthetne s gímet Buda könnyen;
Szégyelli Eteltől, hogy azokra menjen,
Előbbi szavának érezte fulánkját:
Viszi bölény hadra jó fegyvere lángját.

Szemben kopiát hajt nagy bika bölényre,
Mely legelül száguld, borzadva sörénye,
De mámorosan lát, reszket is a jobbja:
Szarva' paizsáról csattan le a kopja.

Megbőszül a vad faj - egyenest Budának!
Ontja meleg bélit szög-sárga lovának,
Ledobban a pára, túl-félre zuhanván,
Buda király combját terhe alá nyomván.

Oh, ha nekem volna most *egy* szavam ollyan,
Mellyel ez *egy* percet röviden rajzoljam! -
Etele jól látá Buda nagy veszélyét,
Legközelebb is volt hogy nyujtsa segélyét.

De szörnyű jelenség, rút ördögi Ármány,
Ott terme, király és öccse közé állván,
Torony módra meredt a bajnok elébe,
Irtózatos annak, szemlélni, a képe.

Agyara lóg hosszan, szeme vérben ázik,
Nyelve, miként villám, tüzesen cikázik,
Üstöke lángot hány, övig ér szakálla,
Vértarajos kígyó minden egyes szála.

Paizsa mint kőszál, hegy elő fokszirtja;
Iszonyú pallosát egyik keze tartja,
Buda fejét csonkán rengeti a mással,
Hogy Etelnek dobja szörnyü vigyorgással.

Akkor, mint nap előtt holló hamar elmén,
Röppent el egy árnyék Etel igaz lelkén:
Nem volna-e bátyját jobb hagyni halálra,
Mint hagyni türelmét örökös próbára.

De legott, markolván somfa gerely végét,
Támadja meg Isten gonosz ellenségét:
„Ármány! - riad a hős - emberevő Ármány!
Nehogy magad elbízd, Etelét bevárván.

„Megölni nem öllek: - nem szült anya dögre;
Nyomorítlak sebbel és kínnal örökre” -
Szólott, iramodván a rettenetesnek;
Eltűnt az, a fegyver találta üresnek.

Még jókor a bátyját megvédeni ért el,
Tiporni az állat most akará térddel,
Miután, vérszagtól az egekre síván,
Érlelte a bosszút, melyet állni kíván.

Egy kopjadöféssel a bika leroggyant,
Feketén a vére nagy erővel buggyant;
Megtorlik a többi futtába’ halálán,
Mint parti sörényes habok egymás vállán.

Most, valamint hajcsár botja nehéz fáját,
Zúdítá Etele örves buzogányát:
Támad nagy üresség hirtelen a sorba’
S vissza nyomán fordult, elinalt a csorda.

Ezalatt távol sem nézik vala veszteg,
Buda mentésére többen elérkeztek,
Vetni kezét minden sietett a lóra
És lábra segélni a királyt alóla.

Ki, nem nagy ütéssel, ekkép szabadulván,
Megölelte öccsét, nyakába borulván:
„Soha, Etel, soha!...” Ennyit rebeg ajka,
Tudja Etel mégis, mit ért szive rajta.

Akkor bátyja kezét megfogva szelíden:
„Mára nekünk, mondá, ez elég is légyen,
Vadat immár hagyjuk elejteni másnak;
Lássuk, az asszonynép, gyere, hogy solymásznak.”

Im azalatt Gyöngyvér s Ilda között ujság,
Történt, semmi okon, csuda háborúság.
Mindenik a solymát gilice madárra
Egyszerre bocsátá levegő utjára.

Buda királynénak szépen eredt solyma,
Mintha idegről lőtt nyil vesszeje volna;
De nem úgy a másik: ez alig hogy vesz rést,
Gyöngyvér madarának esik ereszkedvést.

Üzi, el is fogja odafenn körmével,
Szórja meleg tollát csepegő friss vérrel,
Hallani vijjongást; a csata nem látszik:
Fényes levegőn egy pontocska cikázik.

Egyszer ihol sólyom esik agyontépve
Buda királynénak majdhogy az ölébe;
Felvette, sokáig nézte simogatván,
Végre nagyot jajdult, bő könnye fakadván:

„Ilda, kaján Hilda, kegyetlen Krimhilda!
Solymomat a solymod íme legyilkolta;
Ám nézd:” - s odatartá. De öccse kacagván
Kiüté kezéből s szólt, rája tapodván:

„Madarat madárér’ adhatok én százat:
Ennyi csekélységen zajt ütni gyalázat!
Píha! kinek egy csöpp esze van, nem tenné.”
Nem csendesül ezzel a fejedelemné:

„Kell is nekem, így szól, madarad, ha eztet,
Drága »Turul« solymom újra nem éleszted!
Mert se fiam nem volt, se szeretett lányom:
Ez az egy madár volt - e sincs! - a világon.”

Lobbot ezen arca vete Ildikónak,
Szép homloka tetszett vérrel elegy hónak:
„Ne sikoltozz, őrült! - éles szava csenge -
Nem vagy mai gyermek, se leányzó gyenge.”

„Sohse *vénezz* engem! - szólt erre Budáné -
Halkabban előttem, kegyelem-királyné!
Azt se’ tudom, mellyőnk korosabb egy nappal!
Vagy azt se’: magánál ki beszél rútabbal!”

Igy szólalkozának, ketten is egyszerre.
Etele Budával jöttek ilyen perre.
Gyöngyvér panaszát csak nehezen vevék ki;
Mire felindulván, mond az ura néki:

„Asszony! a patvarnak vége legyen, hallod!
Mert keserű kínját, bizony Isten! vallod;
Etele halálból uradat most menti:
És mit cselekesztek azalatt ketten ti!”

„Oh! keserű kínját én érzem előre
Fekete bánatnak - így sír Buda nője;
Mert soha nem érek, tudom azt, jó véget,
Soha én ez asszony, sem az ura végett.”

Etele másrészről, lebocsátva hangját,
Édesgeti berzent, haragos galambját;
Adja önön solymát - noszolá - Gyöngyvérnek,
Kedvesiért kedvest: így együvé férnek.

Látszott is az asszony hajlani szép szóra;
Madara megjött volt az arany zsinórra:
Veszi harmat kézzel, s ángya felé lépve,
Kitekeri nyakát, úgy dobja elébe.

Nagy bajjal a két hős birt annyira menni,
Hogy e csekélységből ne legyen több semmi;
De mégis a pörnek vetik oztán végét,
Összeöleltetvén egymás feleségét.

Ámde, mikép sírást ha gyerek elhagyja,
Sajog a két asszony szive-indulatja;
Mosoly űl a szemben, csevegés a szájon:
De nem óhajtják, hogy odabent ne fájjon.

Vadászat azonban végire járt e nap,
Arra mulatság lőn, ma is úgy, mint tennap;
Etele gazdául hadait vendéglé,
Azután lenyugvék nyugvó neje mellé.

Csillagok a földön csillámlani szűntek:
Zárva le minden szem, tüzek is eltűntek;
De az ég nagy sátra, a magosan mélylő,
Szerte ragyog - s víraszt az örökkön élő.

Ím az öreg Isten, világ szeme, napja,
Hadak ura, föld, víz s az örök tűz apja,
Emberek edzője kurta rövid létben,
Űl vala sátrában, aranyos karszékben.

Megnyíladozott volt kárpítja egeknek;
Hallgatja, halandók hogy szerte pihegnek,
Néz le acéltűkör[246] mélybe ható szemmel;
Legelteti gondját csöndes figyelemmel.

Paizsa szék mellé heverőn támasztva,
Bal könyökét annak szélére nyugasztja,
Hajtja halántékát egy ujja hegyére,
Mélyen alácsordul szakálla fehére.

Jobb keze már kissé gerjedezőbb innal
Nyugszik markolatán, mely födve rubinnal;
Lába előtt tegze, lépcsőin a széknek,
És nagy rettenetes tűznyilai égnek.

Így a kerek földet szeme átvizsgálván,
Megnyugodott végre Etelének álmán;
Komoly öreg arcát váltotta derűre,
Mely az egen rózsát: északi fényt szűle.

---

[246] Nemcsak acélból készült tükör, mint a Nagy Szótár magyarázza, sőt ilyet a mai nép nem is ösmer, hanem az a gyújtó karikaüveg, melyben a babona szerint, hedik gyermek meglátja a föld alatt rejlő kincset; és így tömör testeken keresztül lát vele. Innen vétetett metaforám. (Meglehet, az acél jelző is épen gyújtó tulajdonságától ered.) A. J.

„Alszik az én szolgám, Etele hős, mélyen:
Most kell, hiu álmát hogy jobbra cseréljem,
Elme-salak hitvány ködi helyett - monda -
Ejtenem őt tisztább, végzetes álomba.

„Itt az idő - mert lám, győztes akarattal
Győzi magát, s harcol riadó haraggal;
Diadalt Ármányon ma is űle szépen,
Bátyja unott élte ment hősi kezében.

„Itt az idő, hogy már birodalmát bírja,
Miképen öröktől ez meg vagyon írva,
Mély titku rovással, ment, a Világ-fáján:[247]
»Úr az egész földön, ha ez *egy* hibáján.«

„Nosza hát teljék be, ami betelendő!
Jó, vagy gonosz is bár, jőjjön a jövendő!
Nagy tettekre ma én Etelét eljegyzem:
Isteni kardommal derekát övedzem.”

Szólván, kimagasúlt deli nagy személye,
Fegyveres ünneplő házába beméne,
Pönge-vasat, mellyen titkos betü, választ,
Nincs földi halandó, ki megolvasná azt.

Akkor tűzlegelő szélparipát kettőt
Szolgái befogván, ragad ékes gyeplőt,
Fénylő hadszekerén maga Isten hajta,
Dörög az ég, amint száll lefelé rajta.

Állítja lovát meg Etele sátrához,
Halkan maga bément a földnek urához,
Övezé álmában csípejit a karddal;
Ismét a szekéren, mint jött, tovanyargal.

Lovai körmétől lágy levegő csattog,
Mint a megütött víz, nem sűlyed alattok,
Kereke zsurlásán ordítva csikordul,
Ollyan erővel zúz, oly sebesen fordul.

Messze mezőn háló sok erre fölérez,
Takaróját jobban felvonja füléhez
S mélyebben elalszik, hogy a hajnal költi; -
Hadurat nem látja ember soha földi.

[247] Népmeséink is ösmernek ilyet. Ha már a végzet könyvét rováson képzeljük, ez élőfa kérge lehet a legméltóbb hely. A sibylláknál is falevélen volt írva. A. J.

Kilencedik ének

Isten kardja

Reggel Buda nője mene a férjéhez,
Rijjongva sirályként, mely zivatart érez:
„Vén ember! ne alugy’ - szóval neki monda:
Fújják oda-át a követ alattomba’.

„Táltosok és bölcsek, javas, oltárnéző,
Gyűl oda bűbájos, énekkel igéző,
Iraló, varázsló; ha ki *tud*,[248] ráolvas;
Papok, álomfejtők: egész sereg ollyas.

„Mondom is én váltig: de hiába volt a. -
Most ihon elnézem már víradat olta!
Dolognak öcsédnél kell lenni ma nagynak:
És te, király - téged hisz’ alunni hagynak!”

Kél Buda mindjárást, szemeit dörzsölvén:
„Mi? Micsoda?” - ily szó rebegett a nyelvén;
Azután eltámolyg, megtudni, mi készül
(Ha sejtene abban) jó Detre vitéztül.

Csakugyan, Etelhez gyűlnek vala jósok,
Jelre jövendőket hímezni tudósok;
Ősz Tordát legelébb, s mind’ összehivatta,
Csuda látomását így elibök adta:

„Bölcs öregek; mondá, tudomány ajtói!
Istennek e földön kapuján-állói!
Halljátok az álmom’, tiszteletes vének,
Jó-e? rosz-e? nyitját vegyem értelmének.

„Álmomban az éjjel (régi dolog!) mintha
Játszom vala játék-hadaim’ ifjonta,
Nem-nyírt fiatalság szép zsenge korában,
Hős Bendeguz atyám zajos udvarában.

„Ott vala pajtásom, *Aëtiosz* gyermek,
Fejedelmi sarja római embernek;
Nagy hadat a húnok fiaiból ketten -
Ő szembe hadammal, én rája vezettem.

„Egy darabig játszánk seb nem ütő szerrel,
Tompa fakó nyillal, gyermeki fegyverrel:
Vezéri fogásban, cselben vetekedtünk,
Majd római, majd hún módra verekedtünk.

[248] Misztikus értelemben. Tudós asszony. A. J.

„Egyszer azonban, kard valamennyi éles,
Igazándi[249] harctól, locsogó fű véres,
Támad nagy üvöltés; egek elborúlnak,
Dördűlve Hadisten kék nyilai gyúlnak.

„S ím! ősz öreg ember, tiszta fehér fényben,
Ereszkedik onnan, egyenest elémben,
Övezi nagy karddal derekam hajlását;
Érzettem nehezét, a szíjja nyomását.

„Akkor pillanatig, mintha imett' volnék,
Tapintom a kardot; derekamon volt még.
Fényben az ősz ember ágyam előtt álla,
Megláttam a sátor mennyezetét nála.

„De borult az álom, s én egyedül, távol,
Tapodám a léget, mint ki vizet lábol,[250]
Szárny nélkül, magosan, a levegőt szeltem,
Meztelen a kardot jobb kézbe' viseltem.

„Alattam az erdők koronája zúgott,
Folyó nagy vizeit terelé Napnyúgot,
Emberi kéz földet túr vala, mint hangya,
Fekete a rónák legeletlen hantja.

„Nagy városok ottan tűntek elé, kőbül,
És én, le-leszállva, mind' kicsapám, tőbül;
Egyszerre levágtam karddal egy-egy várost: -
Mit jósol ez álom, bölcs öregek, már most?"

E szóra beállott nagy hézaga csendnek,
Maga szakállába kiki elmélyednek.
Etele kérdően nézi vala sorba';
Végtére közűlök szót emele Torda:

„Úgy van! idők óta, idők elejétül,
Száma szerint mondván: *háromszor a héttül*,
Firól-fira jóslat miközöttünk szálldos,
Hagyja utódjának minden öreg-táltos.

„Elmémben, mialatt az elébb hallgattam,
Hosszu sor esztendők folyamát forgattam:
S íme a *hármas hét* ez idén betelve!
Nincs kötve tovább a táltos igaz nyelve.

---

[249] Ami komolyan, serio megy, nem játékból, Országos keletű szó, de az irodalom megvetette: ő tudja, miért. A. J.

[250] Nemcsak azt teszi, midőn valaki a vizet meglábolja, azaz lábon menve átkel rajta; hanem az úszás egy nemét is, mely csupán láb segítségével történik, a keze használata nélkül. Így jár az adoma W-ről, hogy efféle úszás közben megberetválkozott. - A kép ily lábolástól van véve. A. J.

„*Hét* száz vala, *hét* tíz s *hét* azon esztendő,[251]
Mikor Isten kardja napfényre jövendő;
A hős, kinek Isten, csuda által, adja,
Mind az egész földet vele megbírhatja.

„Örvendj! az egen is vídám jelek úsznak:
Te vagy, te vagy a hős, fia Bendegúznak!
Nem tudom, a kard hol? s hogy? - de tied lészen,
Mielőtt e szent év elfogyna egészen."

Alig hogy az ősz pap ajakát bezárta,
Lebben az ajtónál Etelének sátra;
Bulcsu vezér jött be, egy szolga suhanccal,
Nagy dolgot előre mondani költ arccal.

Kard vala jobbjában, meztelen és görbe:
„Ez az! ez az!" - robbant Etele kitörve;
Zúgás, valamint szél a pagonyt ha rázza,
Lőn; azután Bulcsu ily szót magyaráza:

„Király! jöve hozzám az imént e gyermek,
- Gondold barom-őrző hitvány sühedernek -
Kengyelemig elsőbb köszönt lehajoltan,
Amint legelőjén által lovagoltam.

„Azután beszéle hihetetlen dolgot:
Csordája ma reggel, hogy a mezőn bolygott,
Veszi észre, sántít egy kedves ünője,
Vérnyom is a fűvön harmatozik tőle.

„Nyomra, okát tudni, vissza legott mégyen,
Gondolja, tövis, kő, valami csont légyen:
Ím vasat a fűben végtére találа,
Mint hadi szerszámnak érc hegye, kiállva.

„Ott hagyja először, térül egyet, fordul,
(Fölvenni szegénység jele vaskót porbul)
De viszont megbánván siet oda ismég,
Nehogy a jószágban kára megint esnék.

„Hát ihol, a kard-hegy *kétannyira* nőlve[252]
Nyúlni akar hozzá: láng csap ki belőle;
Megriad és elfut. Szünvén riadása,
Harmadszor is arra közelít, hogy lássa.

„Közelít lábujjon, szíve dobog szörnyen;
Óva megáll sokszor: menjen-e? ne menjen?
Ágaskodva tekint s nyújtózik előre -
Úgy mondom el, amint hallám vala tőle.

---

[251] Hogy a táltos nem keresztyén, nem is más ismert aera szerint számít, hanem valamely költött idő-számítás (Teszem Hunor és Magyar rege-korától) képzelendő; tán fölösleges is megjegyezni. A. J.

[252] Népmeséinkből vett vonás a földből kinövő kard. A. J.

„Messzire már látja, mint a vizek sássát,
Magoslani fűből szép kard ragyogását:
Penész aranyán nincs, acélán nincs rozsda,
Mintha csiszár kézből jött volna ki most a.

„Ekkor - a fegyverhez járulni se' mervén,
Hozzám fut, lovamat messze megismervén;
Elmondja. Riasztom: igazat beszél-e?
Bátran hí s vezet; én megyek oda véle.

„Ó, emberi szemnek ily csuda látatja!
Földben alig volt már, csak a markolatja;
Láng nem üté jobbom' - engede is könnyen:
Itt van: te viseld azt, te királyom, fennyen!"

Szól vala, s a bojtár bizonyítá hévvel,
Verte reá naptól kesely üstökével,
Nagy jutalom bezzeg tenyerét is verte;
Most a jövendőlők eloszoltak szerte.

Maga pedig fordul a fegyveres házba,
Hüvellyel a kardot Etele ruházza,
Legszebb hüvelyébe illett csoda-képen;
Felköti, kivonja; forgatja kezében.

Vág vele háromszor a négy anya-szélnek
Keletre, nyugotra, északfele, délnek;
Vasa, mint zúgattyú, a levegőt szelte;
S így szóla Etelből tornyosodó lelke:

„Csillag esik, föld reng: jött éve csudáknak!
Ihol én, ihol én pőrölyje világnak![253]
Sarkam alá én a nemzeteket hajtom:
Nincs a kerek földnek ura, kívül rajtam!

Mondván, deli kincsét függeszti szegére,
S ment hada-szemlélni a húnok vezére;
Tudja egész had már csudáit az égnek,
S leborúl előtte, mint egy istenségnek.

Mindenkit örömmel itat e nagy ujság,
Csak Buda szívének józan szomorúság,
Csak Gyöngyvér ijedez búnevelő gondon,
És hajtja szünetlen: „de hiába mondom!" -

Ilda pedig, munkán ülvén oda-által,
Hall vala minden szót szőnyeg-falon által;
S hagyja tüjét, mellyel gyönge keze varrt, ott:
Ura elmentével leveszi a kardot.

---

[253] Stella cadit, tellus tremit: en ego malleus orbis!" A krónikák. A. J.

És monda fiának: „Jöszt’ ide kicsínyem!
Még kicsi, de szárba eredő reményem!
Viruló sudárkám, aranyos sugárkám:
Itt van örökséged, megnézd! Aladárkám.

„Ó, mert az anyának férje erős támasz, -
Ideig óráig. De kidőlhet ám az:
Veti reménységét fiu gyermekében,
Bizodalma él s nő magzata nőttében.

„Szerencse ölén is, megtanulám, féljek:
Hamar énmellőlem hullnak el a férjek;
Uramat, az elsőt, mihamar elvesztém;
Férfi ölelését jaj-szomorún kezdém.

„Kit a kígyó megmart, remeg az gyíktól is,
Gyászban feketült szív, csupa árnyéktól is;
Engemet a kígyók: rokonaim martak,
Mennyasszonyi fővel mély gyászba takartak.

„Ó, mit cselekedtek dalia férjemmel,
Kit, élve, szerettem leányszerelemmel!
Szeretem holtan is, szeretem még most is:
Ha sírba lezárnak, szeretem még ott is.

„Vadászni kicsalták, és megölék orvul,
Ajtómhoz a testét odaveték torzul,
Kincseit őrvényes Rajnába sülyeszték,
Mialatt én sírtam édes uram vesztét.

„Azután férjekkel gyászomba’ kinoztak
Kérőt oda nékem minden időn hoztak,
Legutóbb a húnok királyfia külde:
Ez volt, ami bosszúm gondolatát szűlte.

„Sárkánynak alítám emberi formában,
Sívó fenevadnak idegen pusztában;
Ily férjet ohajték; s kezet adtam rája:
Hogy testvéreimen bosszúmat ez állja.

„De találtam nagynak, Etelét nemesnek,
Szigfrid után akit szeretve szeressek;
Asszonyi szívem már vele boldog volna,
Ne lenne szerelmem régi koporsója.

„Bosszúmat Etele becsületes haddal,
Tudom, meg is állná; nem akarom azzal!
Akarom ál színben, lépre ide csalva,
Véres tetemöket rútítani halva.

„Vagy *Gunther*, az álnok, szép harcon elessék?
*Gernot*nak Odinho’ gaz lelke vitessék?
Hágen, ki orozva döfte uram’ hátul,
Tisztelve kimúljon, Etele karjától?

„Nem, Rajna királya két drága fivérem!
Nem Hágen! a díjat én igazán mérem:
Valamint a bűn volt, legyen az is undok,
S vesszenek árulva mind a *Nibelungok*!

„Poharukban vérré a lakoma váljon,
Vendégágyba' ki hál, koporsóba háljon',
Bizodalmas hajlék éjszaka lobbanva,
Férjem gyilkosait temesse be hamva.

„Jer, jer kicsi szolgám: ezt még te nem érted,
Csak játszol a karddal, övezni kisérted;
Majd, ha király lészesz... Veled együtt, hosszu
Feledés árnyékán, nőjön fel a bosszu.

„Mert szűltelek *arra* kínos szeretetben,
Nem ment ki eszemből foganó percedben,
Veled azt a terhet viseltem örökké,
Szívedbe szivemből plántáltam örök-ké.

„Közelebb vagy hozzám, mint Etel, a férjem,
Tested az én testem, véred az én vérem:
Bosszút az anyádért bár iszonyút vennél,
Nincs nemesebb tetted, nincs igazabb ennél."

Csakugyan nem érté az anyja beszédét,
Hurcolta nehéz kard szíjjra kötött végét
Sátorban a gyermek, kis kocsi módjára,
S nevetett némelykor Krimhilda szavára.

Anyja pedig oztán kedvkereső gonddal
Fúrta meg a szíjjat, közepén, egy ponttal.
Csatolta fiának kicsi derekára,
Örült Aladár, hogy zörömböl utána.

Sátorban alá s fel, ki is a mezőre,
Le a völgyhajláson, fel a dombtetőre, -
Kardját puha fűben úsztatja örömmel;
Eresz alól anyja kisérgeti szemmel.

Már nem vala messzi a Buda sátrától;
Im gáncsot a fegyver ada neki hátul,
Nagyot esék; arcát vérig üté kőben -
Ott járni Budáné talált ez időben.

Meglátta, erősen a szíve megindult,
Szánalom a lelkén s harag egyszersmind gyult;
Oda szalad mindjár', s földrül felemelvén,
Egyszerre ilyen szó mérgesedik nyelvén:

„Bolond anya nézi - bolond anya hagyja,
Bolond, ki gyerekét ilyenre kapatja,
Kezébe is adja, vele még játszatja!
Nincs is az olyannak igaz indúlatja.

„Fenevad módjára egyszer veti kölkét,
Azután nem bánja, vessze kicsiny lelkét;
Csak egyszer a vágya, telyesüljön ágya:
Fia veszedelmét azután nem bánja.”

Ily hangon ez a nő csattanva üvölte,
Mialatt a sok vért fátylába törölte;
Ilda futott mindjár’, látván fia estét,
Mérgesen elrántá, amaz elől, testét.

„Ne nyúlj a fiamhoz! - vágja szavát kettő, -[254]
Ne taníts gyermekkel *te* bánni, te meddő!
Mert neked is volna, jóféle ha volnál:
Nincs rútab’ előttem magtalan asszonynál.”

„Meddő nem vagyok én! te se gúnyolj annak!
Szolgálóimat is engedtem uramnak” -
Sikolta Budáné, betakarva képét;
Zokogás fojtá el további beszédét.

Ilda, miként győztes, kacag vala fennyen. -
Hallá Buda e zajt; oda kell hogy mennjen:
Látja nejét sírni, amazt hahotázni,
Oda sem ért, hogy már így kezde vitázni:

„Mi dolog ez, húgom? ma is úgy, mint tennap?
Így lesz ez örökké? így lesz e mindennap?
Jó ember vagyok én: de ha megharagszom...
No tehát békét hagyj az enyémnek, asszony.

„Tegnap ugyan szegényt meghuritám érted:
De tovább nem tűröm, nem én soha: érted?
Király vagyok én még, s úr a magam házán...”
Monda, kövér öklét fenyegetve rázván.

Vissza reá pattant Ilda királynő is,
Azután mérgében sírva fakadt ő is;
Így észre se’ vették a vita sebtében,
Hogy maga Etele közeledik épen.

Jöve, mint váratlan égi vihar feljő,
Megszálla megettök, mint fekete felhő;
Teszi kezét Hilda’ szép válla-hegyére,
- Visszaborúlt a nő ura hős keblére.

Egy darabig némán állva nem is moccan,
Tekintete mélyen hömpölyg vala s hosszan,
Gyöngyvérre Budáról, s Budára viszontag:
Végre nyugott ajki szóval ilyet mondtak:

---

[254] Helyesen ketté. De úgy is mondják, nálunk csak úgy; s ez által a licentián igazoltnak vélem. A. J.

„El haza, jó Ildám, indulni fogunk ma,
Még ez nap, ez órán, királyi lakunkba;
Ott te vagy az első fejedelmi asszony:
Ki merészelné ott, hogy sírva fakasszon!

„Hanem ezt még tűrjük. Ő a hibás, nem mi.
Buda királlyal nincs közöm ez'tán semmi.
Én majd leszek otthon ura jó hadamnak:
Buda is parancsol, ha kinek tud, annak."

Ezt mondva, ölébe fiát emelinté,
Köszönni Budának fejét se' gyökinté,
Csak mene Hildával. De soká ott állván
Nézte üres helyét Buda, mint egy bálvány.

Még aznap, az órán, tarka szövött rendek,[255]
Etele tornyodzó sátrai lippentek;
Estig odaáltal, udvara távoztán,
Nagy halom és nagy völgy marad vala pusztán.

Tizedik ének

Etele hadba mén

Amely nap Etele megvála Budától,
Nem vált köszönetlen jó szittya hadától:
Mentében irányzá lova fékét arra,
Hol serge ma felgyűlt játszó viadalra.

Megálla, királyul, tömött hadak élén,
Hangja erős, bár nem kiálta beszélvén,
A legutolsó is hallotta közelnek
Domboru melléből hangját nagy Etelnek.

Mondotta, bucsúzni seregéhez jött el,
Bocsátani őket haza, szeretettel;
Dícsérte a népet összesen, egyenkint,
Zokszóval a multért nem illete senkit.

Nevezte apának, nevezte fiának,
Fiatalt öccsének, öreget bátyjának:
Örül az is e szón, ki maga hozzá jut,
S ki látja becsülve a maga-formájut.

Mondotta, hogy immár vége vadászatnak,
Édes övéikhez kiki oszolhatnak:
E szóra felörvend hirtelen a népség,
Öleli, képzetben, váró feleségét.

[255] Rend. Tájilag ma is csak sor értelmű. Itt a sátrak sorait jelenti. A. J.

De megint a szónak fordul vala rendi:
Háboru' szándékát Etele jelenti,
Hova, ugymond, készül válogatott haddal,
Maga jószántából maradó csapattal.

Erre, miként tóba ha nehéz kő loccsan,
Pillanatig nagy zaj, s csend álla be mostan,
Pillanatig habját a sokaság verte:
Azután: „menjünk mind!" - riad ezerszerte.

Senkit haza özvegy szerelem nem csábit,
Senki nem óhajtja ő gyenge családit;
Óhajtja: Etelnek szárnyán hadakozni.
Drága dicsőséggel zsákmányt haza hozni.

De király engesztő szavára lohadnak,
Lesz módja, igéri, ezután a hadnak;
E mostani játék: fiatal gyakorlat,
Szoknia fegyverhez, ki először forgat.

„Ti, büszke hún ágak ifju nemes vére!
Tanítalak immár a magam kezére:
Hadd mondják az apák: »mi csak egy országot,
Birják ezek, íme, az egész világot!«"

Holnap az ifjú had - rendeli - kövessék,
Tízre öreg harcos, nyíllal,[256] egy-egy essék;
Bulcsura e dolgot úr-Etele bízza,
S forditja fakóját asszonyihoz vissza. -

Buda király pedig, szomorú-magában,
Űl vala, mint egy pók, palota zugában,
Képzelete gyászos szőnyegeit fonta,
Árnyas szögeletben űl vala naponta.

Egy reggel a nője monda neki Gyöngyvér
- Letevé a hímzést potyogó sok könnyér' -
Ide-oda holmit keze gyorsan rakván,
Háttal ura-felé, így monda, forogván:

„Mit ér az az ember, ki egész nap ásit,
Ülvén gondolatok here záptojásit!
Sok idejét tölti, soha ki nem költi:
Halott az az ember, halála előtti.

„Már a vak is látja, süket is már hallja
Buda király dolgát: hogy' van feje-alja:
De azért ő napról-napra megént bízik;
Heverő bánatban eszik, alszik, hízik.

[256] Nyíllal nem felkészülve, hanem nyílhúzás vagy sorvetés útján. A. J.

„Férfi vagy? Az volnál. Király vagy-e? - Szégyen!
Hol embered, *egy* csak, ki felálljon s védjen?
Mind, az utolsó is, odaáltal vannak,
Isten csudakardját leli Bulcsu *annak*!

„Ezt is fölemelted, jobbágy neme nélkül,
Adván neki tennem húgod' feleségül;
Most ez is a kardot - ihon a hálája! -
Mintha nem is volnál, más kézre találja!...

„Vagy, had ura, Isten, részre te is hajlol?
Buda gyalázatján szíved örül, tapsol?
Húnok fejedelmét nézed üres bábnak?
Ajándékod adod, fő helyen, a lábnak?...

„Nem adta, bizony nem! *egy*nek ajándékul,
Se bolond asszonynak gyermeki játékul;
Adta egész nemzet fényére, javára:
És te vagy a nemzet elsője, királya.

„Első! nosza állj ki, legelül a sorba;
Király! ne tapodtasd magad' önkint porba;
Gyüjts hadat és készülj - vagy aléltan várod,
Míg fejeden végkép teljesül a károd?

„Jön a keserű gyász, utol is ér nyomban,
Jaj, látom örökké riadós álomban!
Jaj, érzem örökké ímette a szörnyet!
Most is eremben fut, lázhidege környez.

„Ember! Valamerre, míg van idő, mozdulj;
A sors hadszekere - hallod, üvölt - pusztulj:
Félre az utjából! mert bizony elgázol,
Ha te kövér gondban szunnyadsz s lakomázol." -

Háborodék lassan jó Buda ezekre;
Ajzotta[257] nem egyszer száját feleletre,
Most, mint olyan ember, kit méreg eröltet,
Felugra, döfölvén botjával a földet.

„Elég már! - rivalá - legyen immár vége!
Ne szutyongass mindig, Ármány felesége!
Mert, ha tovább a szót ellenem így hajtod,
Megmutatom, meglásd, ki a férfi, rajtad.

„Te vagy oka ennek, a te gonosz nyelved,
- Mert nem fér soha két asszony egymás mellett -
És most te pirongatsz, mintha eléggé nem
Marna kegyetlen bú anélkül is éngem.

[257] Nyitotta. Ajtó, ajak. A. J.

„Könnyen, rövid ésszel, szerez a nő patvart,
De tanácsa nincsen, ha megteszi a bajt,
Amit összekuszált, soha ki nem bontja:
Hadd álljon elő a férfi esze s gondja!” -

Megnémula Gyöngyvér, szavain férjének,
Nem halla hasonlót, míg boldogan éltek,
Azelőtt szép szóval bánt vele s gyöngéden:
Most sír vala belül a durva beszéden. -

Buda meg a főket hívatja tanácsra,
Készteti bús lelkét komoly elszánásra;
De alig egy-kettő, vontatva, jelent meg,
Mind látogatóba Eteléhez mentek.

Nem vala ősz Torda, se Szalárd, sem Bulcsu,
Még Detre is elment, a cselfe tanácsu;
Szömöre a kádár, az is indulóban,
S vele négy-öt jobbágy volt még, habozóban.

Ezek, úgy dél tájatt, mikor összegyűltek,
S ide-oda gyéren, hallgatva leűltek:
Mindjárt üresebb lőn a nagy üres sátor,
S jobban mutatá, mily népes vala másszor.

Kin Buda gerjedve haragra idétlen,
Vétkesekért szidja vala, aki vétlen,
Azért, ki jelen nincs, a nála levőket;
Keserü zokszóval így feddi meg őket:

„Eljöttetek? aj no! nagy nehezen. Csuda!
Hamarább gyülnétek, tudom én azt, oda,
Hol Bulcsu vezér van, meg az a vén táltos,
Vele mind a többi hiteszegett pártos.

„Tudom én, áruló bennetek az elme,
Fél lábatok immár vagyon a kengyelbe’,
Buda király nektek, az ő szava, *ennyi*!
Pártos Eteléhez vágytok igen menni.

„De megnő Buda még, bizony Isten! megnő
Parancsol is, és nem panaszol mint ag nő;
Ollyat riad egyszer, hogy messzire hallik,
Mire sok kevély nyak törik avagy hajlik.

„Ki az a hatalmas? mi joga van hozzá?
Etelét én tettem, a micsodás, azzá;
Etelét én köptem: s ha fejére hágok...
Mit szólatok ehhez, dölyfös uraságok?!”

Nem szólt bizony erre ott senki Budának,
Hanem összenézvén vállat vonitának;
Ő pedig, egy kissé miután kifújta,
Így tüzelé mérgét nyavalyásan újra:

„Hallgattok? nem akar jőni a szó végre?
Összebomlott, ugy-é, a tanács, az íge?
No, beszélek hát én! és nem hiu szélnek:
Meghallja, ki mostan s kik ezután élnek.

„Nem lesz Buda többé, az Égre! nevetség. -
Induljon Etelhez e nyomba' követség:
Szömöre! mint első, te leendsz a szónok:
Parancsolom, ezt mondd ama lázadónak:

„Vérhit köti hozzám, Isten előtt eskü,
Hadurat nem játssza halandó eszes ki,
Sem eszes, sem bátor, sem dölfös erőszak:
Ameddig ereszti, addig mehet ő csak.

„Ittam az ő vérét, ő is az én cseppem',
Hogy velem országol, mint öcse, legszebben,
Mint ifiabb testvér, kit alacsony ágból
Magamhoz emeltem, atyafi jóságból.

„De az ő hálája hiteszegett ármány,
Gonddal tömi nékem az éjjeli párnám,
Reggel is, ágyamból üdületlen kelve,
Tegnapi gondjával vívódik az elme.

„Se hetig, se napig hű nem vala hozzám,
Mióta uralmom vele híven osztám;
Gyűjte hadat mindjár', rebegésben tartott,
Mit adék, fordítá ellenem a kardot.

„Háboru, békesség: fő hatalom tiszte,
Hátam mögött ezt is egyedül intézte,
Követekkel végez, hadra ihon készül:
Nekem a bosszúság marad ebben részül.

„Mondjad azért, kádár, izenő szavammal:
Indulni ne merjen szép ifju hadammal;
Külön amit végzett, az előttem semmi:
Máskép - amit adtam, vissza tudom venni.

„Azt is neki megmondd, úgy akarom, bátran:
Hogy az Istenkardnak illő helye sátram;
Kérkedve magánál ne tartsa továbbat;
Illeti a főt az, nem pedig a lábat.

„Nem adta Hadúr, nem! *egynek* ajándékul,
Se hiu asszonynak gyermeki játékul:
Adta egész ország fényére, javára:
S én vagyok az ország elsője, királya.

„Azért hadi népem' mind' haza szélessze,
Derekára Isten kardját se övezze:
Máskép a kötött szert szálára kibontom,
Vérrel adott esküm visszafelé mondom." -

E szóval ereszté Buda el tanácsát,
Előbb Szömörének kijelölvén társát;
Sátorbul egyenkint hallgatva kimentek,
Künn tompa morajjal távoztak a rendek.

Aznap Buda lelke hajtja magát, mint a
Kézzel nekilódult függő tereh, hinta;
Haragja sehogy nem bir szünni sokáig,
Mint a megütött hab, ereje fogytáig.

De mikor estenden csillapodott vére,
Nagy félelem állt bé, a harag helyére,
Félelem és bánat kezdte szivét vájni,
Mint seb, ütéskor nem, azután szok fájni.

Lassítja menését, járván palotában,
Meg-meg is áll olykor, tünődni magában;
Este, miként gyermek búvik az anyjához,
Csüggedve imígy szól hites asszonyához:

„Rettegek én, Gyönyvér, - rettegek és fázom,
Hogy e mai lépés sietteti gyászom’;
Eteléhez nagy szót viszen a követség:
Félek, hogy a súlya rám vissza ne essék.”

Hallván e beszédet Buda királynéja,
Szép barna szemének felvirrada héja,
Rá bánatos arcát emelte szelíden,
Szánólag az asszony megszólala ígyen:

„Jer, édes uram, jer! ülj ide mellém, le,
Szegény bús fejedet, így, hajtsd az enyémre
Ifju örömidben részem vala hajdan:
Feles feleséged hadd legyek a bajban.

„Hibáztál; a harag vesztedre tanácsolt:
De ne félj, nem késő, Buda, hogy megmásold:
Lovas ember rögtön lovadat nyergelje,
Követid útjokból hogy visszaterelje.

„Etelét *csak* szóval ingerleni félős,
Mert vele tart, ládd-e, sok csalfa kevély hős;
Gyűjts hadat, azt mondom, míg oda lesz hadban,
Hogy, mire ő megtér, te se légy magadban.

„Arany-ezüst kinccsel teli nagy sok vermed:
Minek e holt marhát így élire verned?
Őseid rád hagyták: de te kire szánod?
Meghalsz: *neki* gyűjtél: se fiad, se lányod.

„Vagy azért kíméled, hogy magamat végre
Megfosszon, ha talán jutok özvegységre?
Add! kinek egy részét, kinek a más részét:
Ha nem szeret ingyen, hű kutya lesz pénzért.

„Adj sokat, és igérj többet is, a főknek;
Meglásd, valamennyi, pártodra szegődnek.
Most a követséget forditsd haza utján;
Azután ne búsulj, édes uram, hagyján!”

Így szólt a királyné, nyájas okos szókkal,
Rá’dásul öregjét megapolá[258] csókkal;
Buda is vissz’ adta melegen, hálásan,
Azzal sietett, hogy hírnök után lásson. -

Szömöre azonban s vele küldött társa
Járnak vala immár jó futamodásra:
Tisza sodrát éjjel paripán meguszták;
Keletre, homályban, végnélküli puszták.

Szótalan egymással nagy utat menének,
Hallgatva dobajját az ügető ménnek;
Végre Kadarcs (ez volt a Szömöre társa)
Megkívánta igen, hogy szavait váltsa.

„Pajtás uram! - ekkép fordul a bíróhoz -
Mi oka, hangod sincs, legföleb’ a lóhoz?
Máskor tied a szó, ha tanácsot űlünk,
S lakomán ha tréfálsz, mind kétfelé dűlünk,”[259]

Felele a kádár: „Ajh no!... szeretném, ha
Törpe bolond volnék, vagy született néma,
Semhogy Etelének ezt az izét mondjam,
Haragos nézését magam ellen vonjam.” -

Így, ritka beszéd közt, azon éjjel s másnap
Kerülik zsombékját tenger Tiszalápnak;
Délest vala már, hogy felkaptak a hátra:
Látszott is Etellak, Etele nagy sátra.

Mint ha ki méheshez közelít távunnan,
Szállingani egyes bogarat lát onnan,
Azután mind sűrűbb a repesők rajja,
Cikázik a tánca, és zümmög a zajja;

Bong a tele kaptár; ki-be a nyiláson
Sok ezer fényes hát hentereg egymáson:
Úgy hemzseg az ember sűrűje, zajossa,
Amint közeledik Etele várossa.

Budaszállás ahhoz, gondolom én, semmi,
Ahogy itt a népség jőni szok és menni,
Ahogy palotái gazdag Etelének,
Mérföldnyi mezőben, tornyodzva kelének.

---

[258] Régiesen: megcsókolá. A J.

[259] Két oldalra; egyik egy, másik más felé, t. i. a nevetés miatt; de amit nem szükség hozzátenni. A. J.

Nagy legelő, mellyen szűz-ménese futhat,
Térség vala közben, hol hadi nép futtat,
Azután felváltva paloták, karámok:
Nehéz volna, bizony, megmondani számok'.

Legszélen a szolgák sátorai voltak,
Egyszerü fenyvekből boronába róttak;
Azután beljebb mint csinosodni kezde
Gyaluval a hajlék símán beeresztve.

Csoportosan itt-ott hún fők palotái,
Megannyi kevély lak, megannyi királyi;
Város a városban elegyűl mezővel,
Közte szabad térség nagy távola zöldell.

Külön egy-egy várost asszonyai laknak,
Udvari népestül, melyen uralkodnak;
Legközelebb Krimhild Etele sátrához;
Függő folyosón jár, ha tetszik, urához.

Mindez csuda művel remeken alkotva,
Vésű hegye által virágzik a holt fa,
Hajt levelet, lombot, de nem úgy, mint hajdan,
Idegen sok színre van festve olajban.

Vérpiros a zöldje, arany a virága,
Sziszegő sárkánnyá fonódik az ága,
Zöld madarak közte hallgatva megűlnek,
Madárszavu csengők a helyett csendűlnek.

Közepütt nagy dombon Etele hajléka,
Fedi a legcsúcsát ős Turul árnyéka,
Emelinti roppant szárnyát repülőre,
Aranybul egészen, verte ki szerzője,

Oszlopok a sátor-mennyezetig folynak,
Indázva hol erre, hol arra hajolnak,
Arany lemez a fát csillogva boritja
Közte nehéz bársony' dagadó kárpitja.

De, ki azt leirná, nincs az az irótoll,
Szem is elkáprádznék a látnivalótól;
Mint egy mesevilág, oly ragyogó minden,
Oly csuda, formákban, oly különös, szinben.

Jár sokaság ki s bé, valahol csak járhat,
Pezseg a nép szerte s ló, a nemes állat;
Az egész *egy* főnek fordul akaratján;
Mint Etele kedvén, esze gondolatján.

Lakozás egy hétig vala most, nagy ünnep,
Reggel, az új karddal, áldozat Istennek,
Azután hős torna, befejezve torral,
Este kemény vívás a bajnoki borral.

Háromszoros ünnep öröme gyűlt össze:
Etele mén hadba: búcsupohár lesz e;
Meg az Istenkardnak vagyon avatása;
Idvezlő követek fényes fogadása.

Jöttek vala, messze Ázsia-szélektől,
Követek nagy számmal atyafi népektől,
Valakik a húnnal egy fej alá tartnak;
Lakói a tenger- és az Etel-partnak.

A besenyő, bolgár, jász, kazar, - a várkun
Mely védi tanyáit kilencszeres árkon,
Lapos nyelvü palóc, küldi barátságát,
Hódolva köszönti Etele' országát.

Jöttek ajándékkal, egy sem üres kézzel,
Kiki maga földjén ami becsesb ékszer:
Hoza nyusztot, hölgyet, kinek ege téli;
Drága szövött árút, tevéken, a déli.

Magyar is, magyarok vezér fejedelme,
Ki nagy országot bir Etel folyam elve,[260]
Külde ajándékot, amineműt egy sem:
Illő bizony, ezt hogy énekbe' lefessem.

Vad ménes akárhány, vad anyáktul ellett,
Barangol a síkon, Etel vize mellett,
Vemhedzik a kanca viharos széllángtól,
Fene tátos-méntől, futosó villámtól.

Pányvával ezekből, ha mikor kell, fognak,
Hajítva kötését repülő huroknak;
Veszedelmes játék, mivel a bősz csorda
Lovat és lovagját levágja gyakorta.

Magyar *egész* ménest haddal foga közre,
Terelé, (hallatlan!) mint a csikós, össze,
Küldte ajándékon Etele királynak;
Híre soká fönn lesz ennek a hajszának.

Üstökös ifjú had, zúgó karikással,
Kerüli a ménest rohanó futással,
Szelid paripájok a vadat elgyőzi,
Körül, örvény módra, száguldja, előzi.

Horkanva, prüszögve megtódul az állat,
Rúg, harap és tombol, rést még se' találhat,
Szép kis fejök egymást tetőzi halomban;
Indulni az ostor kényteti azonban.

---

[260] Folyamon túl. Régi. Kolozsvárnak egy része ma is Híd elve. Így régen Havas-elve. A. J.

S valamint forgószél, mely sivatag pusztán
Porfelleget üldöz, maga körülfutván,
Forog is halad is utjában előre:
Ugy halad a ménes, száguldozik őre.

Országokon által mind űzve rohannak,
Verik úszni gyakran, dagadó folyamnak,
Olykor legelőre pihenni eresztik,
Ha nem áll, a hajtást újra elülkezdik.

Ily módon Etellak rónáihoz értek,
Volt az egész útban nézője temérdek;
„Magyarok ménessét" hirdeti mindenki,
Unokák is tudják, dal is egyre zengi.

Etele nagy néven ezt az ajándékot,
S fogadá szívből a rokon ivadékot,
Dícsérte vezérök' dalia népestől,
Fogadá egy vérül, fogadá egy testül.

Indúlása előtt ez okon mindennap
Foly vala nagy vígság; de utolsó e nap; -
Követekkel vígad, s felváltva határoz:
Eszébe' se fordul, hogy küldje Budához.

Buda emberei hogy oda érkeztek,
Lakoma utolján öreg ivást kezdtek
Odabenn a hősök; nem is énekszóval -
Múlattanak immár nyavalyás Cerkóval.

Kicsi vala Cerkó, éktelen és görbe,
Szálas daliák közt kacaj ez a törpe;
Aëtiosz küldé rabul Etelének;
Vele vídul gyakran a szomorú ének.

Most is szomorú dalt vere Zángó kobzán,
Keve, Béla gyászát, Kadosát felhozván;
Sírt vele minden hős: de legott Cerkónak
Nevetett, hogy törpe, s ily habarék szónak:

„Borju nyeritését, uraim! kergettem,
Nyúl köhögős álmát agyon is ütöttem,
Vereb árnyékába szalma nyilat lőttem,
Vén fa csikorgással tarsolyt teli szödtem..."

Így kezdé, s hahota nagy zendüle rája;
De királynak el sem mosolyodott szája,
Ülve magasb polcán, fő gondokat érlel,
Hagyja boros népét játszani törpével.

Ekkor nyita, félvén, Szömöre közzéjök,
Tar homloka gyöngye aggodalom-bélyög:
Elmondja, ne mondja, Buda követségét?...
Nem mondja! bajának ezzel veti végét.

Bajának azóta ért vala már véget,
Ha Buda küldöttje gazon el nem téved,
De belé-bódorgott Tisza mocsárjába,
Hírével a hírnök csavarog hiába.

Nosza, hogy meglátták Szömörét pajtási,
Lőn kacaj, a hún fők harsány riadási:
Tréfára vevék hogy zavarodva ott áll:
„Tiszteletes kádár, monddsza, mi jót hoztál?”

Ő pedig, aggódó szemeit oldalra -
S forditá, hol Etel komolyan ül, arra;
Kacagák e nézést s minden egyéb dolgát:
„Bölcs kádár jer igyál, s mondj valami mókát!”

„Tisztelet adassék Etele királynak!
Engedéd-é, uram, hogy igyam s tréfáljak?”
Szömöre így kezdé; Etel igen-t inte,
S amaz ekkép szólott, miután hörpinte:

„Buda nagy királytól mi jövünk követség...”
E szóra megint lőn jóízü nevetség,
(Csak Detre hegyezte róka fülét köztök,)
S valaki felmordult: „szöktök, uram, szöktök!”

Nagy hangon a kádár, és szólt komoly arccal,
De csak a jókedvet gyarapítá azzal,
Elmondta keményen Buda úr parancsát:
Tetszős vala nékik e tréfa-bolondság.

Mikor oda ére, hogy Etel a haddal
Indulni ne merjen, se az Istenkarddal:
Kitört az egész nép hosszas hahotába,
S Etele béfordult benyiló sátrába.

Váltig Szömörének innia most kelle,
Hogy a nehéz tréfát nyomtassa evel le:
De még józanodott minden ital bortul,
Rettegve, királlyal dolga hová fordul.

Csakugyan, még aznap Etele hivatta,
Lakomát a kádár végig sem ihatta;
Királya szemébe tekinteni átall,
De érzi, hogy éget, szeme héján átal.

„Róka! eszes voltál: nem csippen a farkad:
Buda bolondságát hímezni akartad:
De nem javasolnám - Etele király szól -
Se neked, se másnak, hogy ezt tegye másszor!”

Esdekve a jobbágy békélle[261] kezéhez:
Hogy ő nem is úgy jött ura-Eteléhez:
Vissza se' mén többé, marad itten nála,
Valamig ő *ő lesz,* Etelét szolgálja.

„Sőt vissza - Etel mond - friss nyomotok menjen:
Buda nekem többé ilyet ne izenjen,
Mert leteszem, csúfra, mint régi ruhámat:
Csak egyéb ne érje: veszedelem s bánat.

„Hogy az Istenkarddal... Enyim az! *ki másé?*...
Ideje majd megjön, világ-aratásé!
Sátrom alatt addig hüvelyében áll az;
Budának, urától, e legyen a válasz."

Örvend vala kádár ily szabadulásnak,
Paripáját reggel könnyen ülé másnap;
Etele meg ifju seregét mozdítja:
Örül az, hogy megnyílt a dicsőség hídja.

Őneki, utjában, hintenek és fűznek
Fátyol-ivet a nők, virágot a szűzek;
Zene búcsu-hanggal kiséri azonba'-
Úgy mennek a hadra, mint lakodalomba.

Tizenegyedik ének

Buda várost épít

Vermeit immáron éjjeli munkával
Buda király bontja hites ag szolgával;
Sátora furkózott fenekét megássa:
Derül onnét arany-ezüst ragyogása.

Dűlnek elő sírból eltemetett kincsek;
Ki azokat látta, ember olyan nincs meg:
Ki oda temette, mind-egyre levágták,
Hogy el ne beszélje ura gazdagságát.

Detre meg, a vén szász, jövén Etel urtól,
Szövétneket ottben megsejti az utról,
Kései fönlétét csudálja királynak,
Gyanus neki amit odabenn csinálnak.

Állítja lovát meg éjféli sötétben,
Nyeregbül az agcsont óva lemász szépen,
Hátracsapott fékkel paripáját hagyja -
Mindig Buda hősnél szabad a járatja.

[261] Kezeihez békéli v. béékélik. Számtalanszor előfordul régi könyvekben, s az engesztelés módját jelenti, rendesen kézcsókkal, vagy legalább kézfogással. A. J.

Most is, az ajtónak fölhúzva kilincsét,
„Jó estét” neki mond „munkára szerencsét”.
Fel Buda egy-térdről pillanta ijedve,
Kincsei nagy halmát tenyerével födve.

De legott meglátja, megösmeri Detrét,
Titkolni előtte úgy sincs oka tettét,
Már ugyse’ lehetne; nem is igen bánja:
Vén szászon a próbát kezdeni kívánja.

„*Arany ez!* - mond - *kincs ez!* - van nekem is, lá’-é,[262]
Nem koldustanya még Buda vén királyé!
Barátjai mégis kerülik a sorsát:
Idegen asztalról lesnek alá morzsát.

„Ó Detre! ha minden - soh’se hittem volna -
Te is immár lettél Buda árulója?
Ellenségivel *egy* barlangban üvöltesz;
Etele borából: »vesszen Buda!« - költesz.

„Mi kell? lakozás kell? - akár éjnap itten
Dőzsölj palotámban, mint egy Odin isten;
Kell arany- és kő-kincs? Végy! ami szemednek
Drága vagyon tetsző; ints: nyomba’ követnek.

„Csak te nekem hű légy régi tanács-szóddal,
Testemet is védjed sok vas-mezü góttal;
Mert ihon elvesztem gőgje miá, látod,
Fegyverre ha késünk gyűjteni barátot.”

Erre az ősz bajnok, mint ki örül káron:
„Mit gondolsz? magam’ én hogy eladjam *áron*?
Legyen tied a kincs, az enyim a lélek!
Én azt teszem, ugymond, mit jobbnak itélek.

„Visszavonást nézem köztetek én búval;
Megmondtam előre, igaz intő szóval,
De te sem hallgattál, Etele sem, rája:
Most hüvelyét a kard, íme, alig állja.

„Jobb nekem elmenni, mint küzdeni párton,
Testvérek ügyébe magam’ minek ártom?
Hún atyafi-harcnak mi köze a góthol?[263]
Aki erősebb lesz, annak, igen, hódol.

---

[262] Valóban így ejtik Tisza Duna közt, a ládd-e rövidítést még inkább megrövidítve. S a poézis ne használhatná az ilyet alkalmilag? Másutt kapva kap az ilyen hangzatos rövidítéseken. A. J.

[263] Tehettem volna: gót-tal, s a rím úgy is megjárná. De nagy vidék így ejti a hoz-hez ragot. Az pereljen az én perlőimmel. A. J.

„Hű vagyok és voltam, senki se’ mondhatja,
Míg Buda országolt, meg Rof, meg az atyja,
Szolgálni ha kellett csak egy-egy királynak:
De, ha már kettő van, hjaja! mit csináljak.

„Etele hatalmas: engemet elronthat;
Hozzá ha szegődném, *te* is el, viszontag:
Mert senki se’ tudja hadi kocka döltét,
Ha a Norna-leányt vérboszura költéd.

„Most a hunok szítnak Eteléhez jobban:
De, ha egyszer a harc fáklyája kilobban...
Mert sok irígy bosszu elfojtva hever rég...
Ezért *Eteléhez* pártolni se’ mernék.

„Ő az erős mostan, te pedig a gyenge,
De megerősűlhetsz, király, vele szembe:
Ott a győzedelem, hol az Istenkard van...
Ki tudja, mit gondolsz felőle magadban?

„Én hát se’ tanáccsal, nemhogy emelt kézzel,
Melletted se’ fogok, se’ a másik résszel;
Haza, jámbor gótok tanyáira, mék én,
Ott várom el e bajt, mire fordul, békén.” -

Nem volt Buda bajnok kész ily feleletre:
„Ó Detre, kiálta, álnok eszű Detre!
Benned, imé, vártam igaz ügyem őrét:
De te, látom, félted csak a magad bőrét.

„Kit nyerjek arannyal, kit ezüsttel már meg,
Ha régi barátság így marad, így áll meg!
Zászlómhoz a népet hol vegyem ujonnan,
Ha régi barátim futnak előbb onnan!”

„Csínja - felel Detre - van az ily dolognak,
Madarat nem dobbal, nem üvöltve fognak:
Aranyon *árulót* te keressz hiába,
Mondván: »nesze! hű légy.« Senki nem oly kába.

„Senki biz’ oly olcsó, kinek ezt mondd, nincsen:
»Megvettelek, ugy-e, alku szerént, kincsen?«
Aranyod utálat, - még le sem ül nálad,
Még vissza se’ fordul, csakhogy odébb állhat.

„De, ha rejtett céllal adsz neki, és *ingyen*:
Kárba, veszendőbe soh’ se félj hogy menjen
Aranyod megbérli: ő maga sem véli
Hogy az indulatját adomány vezérli.

„Akarod, gerjedjen szive szánalomra:
Mélyebben megesik ha arany is nyomja;
Vagy *az ő* sérelmét latolni ha kezded:
Súlya ezüstödnek túlterheli eztet.

„Kincs elalutt hálát, régi boszút felmar,
Kincs váj sebet ujra, hol behegedt a var,
Kincs egyenest görbít, egyenesít görbét:
De ügyesen kell ám használni az örvét.” -

Elállt szeme szája Buda jó királynak:
„Ó Detre! nem értem. Nosza, mit csináljak?
Taníts tanulatlant; de magyarabb szóval:
Ha soha nem voltam, leszek ezért, jóval.”

Akkor egész éjjel, hajnalhasadásig,
Magyarázott Detre, figyelé a másik;
Virradatkor elment, vagy alig korábban:
Sohse’ látták többé Buda sátorában.

Ment; reggeli álmát fölverte a gótnak
Valakik udvarnál kisérői voltak;
Haza, népe közzé, indula hadastul,
Hol gyarmatot űlnek, leigázva vastul.

Szigetenkint szerte az idegen nemzet
Erős hunok ellen soha nem rezzenhet;
Él maga törvényén, nem szolga, különben;
Vannak fejedelmi (Detre is az) többen.

Kiket az utból még, vagy haza értével,
Megfuttat a vén szász titkos követével:
Inti vigyázatra: legyenek mind résen,
Készülve hadankint, mert nagy idő lészen.

Naprul azért napra, mint azelőtt, folynak
Dolgai gyanútlan az idegen fajnak;
De sokat mond bátrabb szemeik nyilása:
Benne ragyog népök várt szabadulása.

Ezek így készülnek. - Buda hős azonban
Hunokat hívatja, kitkit alattomban,
Magához egyenkint rendeli a főket,
Kincses ajándékkal így lopja meg őket:

„Bátya, felém sem jösz, idehagysz túlon-tul,
Meg is ám halhatnék tőled rokonomtul,
Mióta királlyá Etelét megtettem,
Ő pedig abban jár, hogy ne legyünk ketten.

„Ó, jobb is, amim van, rendelni halálra:
Nem tudni, a holnap, sohse, mit hoz mára;
Ne nyelje be *ő* mind: ím, neked, *ezt* szántam:
Jó emlékezéssel légy róla irántam.”

Másnak emígy szólott: „Hogy vagy, öregem, te?
Elmultunk! igaz-é? Te is, én is, nemde?
Új az idő s ember; az egész világ új:
A vént leszorítják, ha maga nem tágúl.

„Nem így, Bendeguz és Rof idején, volt ez,
Kik alatt szolgáltál: hanem akkor volt ez!
Véred elomlását Etele mit bánja!...
De fogd: Bendeguzé; kincse maradványa.”

Van, kihez így fordul: „Má híni se’ merlek
Lakomára, hékám; ízetlen a serleg:
Etele gyanakvó, rád, valamint rám is:
Jól teszed! okos légy, kerülj ezután is.

„Mi haszna ezentul billikomok, tálak,
Arany-ezüst eszköz Buda nem-királynak?
Etele rátenné kapzsi kezét, hidd el:
Víg napok emlékét, pajtás, nesze, vidd el!”

Olykinek[264] ezt mondja: „Titok, amit hallasz...
Ne félj! Etelénél kárt vele nem vallhatsz,
Bár engem az útból félre akar tenni,
Ami nem igazság: de ha meg kell lenni!

„Egyszer hal az ember! magamért nem bánom:
Asszonyomat hogy tán kirabolja, szánom;
Amim van, az itt van: rejtsd el *neki*, kérlek,
Légy gondviselője nyomorúlt Gyöngyvérnek.”

Így a többivel is, kit ravaszúl Detre
Hajolni tapasztalt vala zendületre;
(Rég ideje sző-fon maga titkos tervén;)
S béadta nevenkint, hunokat ismervén.

Volt már (de mikor nincs árnyéka nagy fának!)
Irígye húnok közt Etele királynak:
Rémít vala egyet hatalom gyors nőtte,
Másnak Etel büszkébb, mint annak előtte.

Jár maga eszén csak, tesz maga oktából,
Régi szokást mellőz, új dolgokat ápol. -
Más, aminek elsőbb maga is örvendett,
Találja nehéznek a sanyarú rendet.

Ha ki meg ellustúlt békés Buda mellett,
Harcolni örökké kell, látja, Etelnek,
Nagyra fejét, egyszer, örömestebb szánja,
Mint hogy ne henyéljen már ennekutána.

Volt olyan is, kit tán szóval avagy tettel
Etele megbántott, mit nem feledett el;
Vagy, ha nem is bántá, vette zokon önként:
Nem tudja, mivel sért, a hatalmas, gyöngét.

---

[264] Némely. Ollyik. A. J.

Egy-kettő igazát érezte Budának,
Titkon töri szívét sérelme jogának;
Nagy része a köznép bizodalmán retteg:
Etele az által hova nő felettek!

Ezt arany ingerli; kapdos amaz újon;
Ez rászületett, hogy követ egyre fújon;
Ezt hajtja irígység, vad epébe mártott;
Hő vére amannak üt örökké pártot.

Hisz' ember az ember, akkor is az volt lám;
Megörült s megdöbbent Etele nagy voltán. -
Buda végez minddel szép színnek alatta;
Szájába miképpen Detre vitéz adta.

Mint szellő ha fogan vak déli melegben,
Pici pöhöly elsőbb, út kis pora lebben,
Majd a berek szélin leveli a nyárnak
Táncot ezüst hassal, nesztelenül járnak;

...Honnan, kicsi szellő, ég vándora, jöttél?
Vagy lábom előtt csak egyszerre születtél?
Lehelleted' arcom még érzeni tompa:
Ott vagy azért, látlak, hogy fürdöl a porba';

S már zizzen az erdő, fodorúl a víz is,
Hosszú haja árnyát lendíti a fűz is,
Már lombokat lóbál, már ágat is ingat,
Már egy egész karcsú fiatal bólingat:

Zúg itt is amott is a liget és megdűl,
Szennyes az ég boltja szapora fellegtűl,
Kardját hüvelyéből rántja egy-egy villám,
Zengeni, úgy tetszik, moraját is hallám:

Hír támad azonkép a hunok szállásin,
Tompa beszéd, bor közt, nagyok áldomásin;
Hogy' támada? hogy' nő? ki toldja? ki kezdi?
Tán a levegő is egyaránt terjeszti.

Budának először dícsérete hangzik:
Hajdani jó élet, heverő nagy lagzik,
Munkatevés nélkül, ingyen, a vidám bor:
S hozzá Buda lelke, a szelid, a jámbor.

Az, ki Buda nevét említni se' merte
Már hónapok óta, most jár vele szerte,
S örvend, hogy szavait befogadja kész fül,
Vagy meg is előzik, ha szólani készül.

Nem tudja egyik sem, ha kivel súg össze,
Hogy azt is arannyal Buda környéközte!
Bátorságot ez ád mind ennek, amannak,
Hogy már annyian ők Buda mellett vannak.

Ada bátorságot, növelé a merszet,[265]
Hogy igaz ügyben jár, bizodalmat szerzett:
„Aranyát elvettem - kiki titkon szóla -
Hanem *ez* gondol, lám, csak a közös jóra.”

„Oh bizony... (a fő-fő, a nyakasabb szittyák
Buda királyságát ily szóval ahitják)
Oh bizony! akkor volt a mi szavunk kellő,
Mi magunk fő jobbágy, királyhoz egyenlő.

„Szoktunk oda járni, mint haza, hívatlan,
Fölkelni, ha tetszett, ülni le, mondatlan;
Kérelmet ha tevénk, a hangja parancs volt,
És Buda kért tőlünk, ha miben parancsolt.

„Mert ő vala jámbor, nem büszke, negédes -
Vala nyájas, vídám, szelid, emberséges,
Szófogadó, kész, hű; de igaz is, bölcs is:
Benne ugyan nem volt legkisebb erkölcs is.”[266]

Más haragot színlel, makacsabb húrt penget:
„Nem volt szabad azzal, nem tudta mit enged,
Társul az öccsét hogy székébe fogadja,
S a nem-adhatóját valakinek adja.

„Királyt Buda nékünk nem tesz maga mellé,
Se kérdve, se hallva: »ime, Ország! kell-é?«
Gyűljön azért ország, ki ne ő rá bízza:
Vétesse hatalmát kénytelen is vissza!”

Egyszersmind az urak: Torda, Szalárd, Bulcsú,
Gyula kádár ellen szitok átok olcsó,
Nevöket említik beszorult ököllel:
Hogy Buda osztályát okozzák Etellel.

Sok szörnyed a szótul önnön maga nyelvén,
Buda gyalázatján, Buda veszedelmén,
Dísztelenül amint megalázva festi,
Hogy’ nincs nyugodalma, se lelki se testi.

Iszonyítja legtöbb a nagy, örök esküt,
Mellyet szíve vérén Etel az-nap eskütt:
Fogadá, nem tartja: ám most kiki lássa:
Nemzetül a húnnak ne legyen romlása!

És már az ilyen szó nem marad a fők közt,
Riadoz törzsenkint az alattlevők közt,
Mint hó-gulya, száll s nő; mese mesét szülvén:
Megbódul a köznép, fejei bőszültén.

---

[265] Mersz, mint a félsz. E kettő él ily formában. Véleményem szerint nem az ige második személye, hanem valóságos főnév, *sz* képzővel. A. J.

[266] Erkölcs. Eigensinn. (Itt játék is van benne jellemhiányra.) A. J.

Valamint nagy ménes, ha elő-nyaranta
Vihar gyül az égben, repülő sok gyanta,
Feledi hogy szélyel bízvást legelésszen,
Nyugtalan egyszerre, bogarassá lészen;

Hosszú nyakát némely, levegőbe tűzi,
Dagadó cimpával a viharat bűzli;
Más felrug emelten lobogó farkához,
Lába dübörgésén ijed és futkároz;

Nincs bújni karámba, hol bújni ereszbe,
Teszi kettő-három a nyakát keresztbe,
Remegő oldallal a nagy időt várja,
Mikor szakad a menny hulló köve, árja;

Így a hunok közt is háborog az alrend,
Megbódul az elme, és megbomol a rend;
Csoportosan öt-hat dugja fejét össze:
S a vérszagot érzi, s mond: nagy-idő lessz-e!

Maga Hadur-Isten sok csuda jelével
Hírűl Buda végét adja Etelével;
Üstökös a mennyég bús mezejét szántja,
Pallosokat vérben emel észak lángja.

Kell szörnyű esetnek történni, mivelhogy
Nappal a nap fénye, éjjel a hold elfogy,
Sötétben a húnok fiai maradnak:
Vesztét ne jelentse mind az egész hadnak!

Sok csuda szörnyet szűl az asszony, az állat,
Forrás vize vértől iszony és útálat,
Kabala emlőjén vér szakad a téjjel,
Halványan a holtak kísértenek éjjel.

Mert ezt Hadur-Isten balgatag embernek
Buda elvesztéről adta bizony-jelnek,
Hogy Etelét intse, a népet is ója:
De nem érti a föld gyenge halandója.

Amit az Ég jósolt, hogy eleit venné,
Az fordula épen nagy veszedelemmé,
Hogy Buda romlását felidézze gyorsan:
Ez a nyomorúság az emberi sorsban! -

Immár Budaszállás nem oly rideg, árva,
Felmagzott füveit letapossák, járva;
Éjjel elébb jőnek, azután napközben,
Legelébb egyenkint, azután mind többen.

Buda paripái, új elevenséggel,
Most összenyerítnek gyakori vendéggel;
Udvara sok füstjén megvídul az éhes;
Sürög ami sűrű, sajog[267] ami fényes.

Mint hangyacsoport, mely kiered fészkébül,
Zsákmányra elébb küld csak nehanyat kémül,
Azután mind többen lakói a bolynak,
Egymás tetején is, oda-vissza, folynak:

Úgy népesedett meg Budaszállás útja,
Fel is, le is a hún szüntelen azt futja;
Szélyel az országban ágazik, mint küllő,
Vagy az onnan térő, vagy az oda gyűlő.

Sereget is, mely a palotát őrözze,
Buda személyéhez állítanak össze:
Pártbeli népéből kiki részét adja,
S rendre egy-egy ott hál, ki törzsnek az atyja.

Buda királyt pedig ámítja reménység,
Tagjait, úgy érzi, nem terheli vénség,
Mint habot üres szél, bizalom felfúja,
Könnyen forog, és jár: fiatal lett újra.

Így a buborék, mely született nádszálon,
Könnyű lebegéssel kis ideig szállong,
Fényét teszi minden fordulata szebbé:
Valamíg elpattan - hiu pára-cseppé.

Látván maga mellett gyűlni fölös számot:
Mintha erejéből kiki adna vámot,
Neki adna egy részt, toldná az övéhez:
Testében is immár olyan erőt érez.

„Nézd, feleség, Gyöngyvér, nevető szájjal mond,
Nem vagyok én még *vén*; hanem a bú, a gond;
Acélos erővel minden inam pattan:
Megvínék bizony én Etelével hadban.”

„Jaj! - felel az asszony - mint *ide* nyilallott!
Oktalanul többé így ne beszélj, hallod,
Mert bizony elfordul e zsönge szerencse:
Nemhogy Etelétől árva fejed mentse.”

De még azután is Buda csak nem állja,
Hogy balga beszédet ki ne ejtsen szája,
Ülvén az urak közt, bor-lihegő mellel:
„Meglássa no bárki: megvívok Etellel!”

---

[267] Ragyog. Régiesen („Sajog mint arany.”) A. J.

Ifjú dolgait is hordja örökké fel:
Hogy harcolt gepidák fene törzsökével;
Vissza magát harcos napjaiba éli;
Etelén győzelmét semminek itéli.

Tanácsot azonban ülnek vala mindég
Buda királlyal, vagy külön, a leventék.
Benn a palotában s kívül az erkélyen
Jövet is az úton, menet is utfélen.

Könnyű bizony eddig vala szökni árkot,
Szóval Buda mellé ütni merész pártot:
De mi lesz a vége? s mi elébb a kezdet?
Van mit nagyon erről tanakodni bezzeg.

Eleinte a szó hirtelen és hangos,
Dobál vele büszkén sok előharangos,
Föl, Isten egére hajítani merné,
Nemhogy, zabolázván, Etelét ismerné.

De máris ezáltal megütődnek többen,
Nagy meredek szótól az okossa döbben
Amazok estén, kik előtte bukának,
Méri a mélységet: „nem ugrom utánok!”

Beszéd hamar ottan emelkedik óvó,
Kétség is habozó, félelem is búvó;
Százféle tanácson száz elme hasonlik:
Mint habütött pandal,[268] Buda ügye omlik.

S valahol meggyűlnek tanácsba, csoportban:
Eggyel az ottlévők feje több, mint ott van:
Nem látja sok ember, de ki látja, szörnyed:
Etele arcát, a boszuálló szörnyet!

Mint őszi fuvalmon fa levele sárgul,
Nesztelen itt-ott már leválik az ágrul:
Ugy sápad el egy-egy, szótlan tovahímlik,
Iszonyún e látás ha elébe rémlik.

Hírli veszett ügynek: mond, tudta előbb is;
Téríti meg útján a szembejövőt is;
Csak, ki magát nagyon Budáér’ kitette,
Kénytelen az helyt áll, marad őmellette.

S Etele nem tudná Buda bátyja tettét?
Jól tudja bizonnyal: hivei megvitték:
De csak úgy tőn kézzel, kicsinyelvén e bajt,
Mint aki magától könnyü legyet elhajt.

---

[268] Padmaly is; de amaz határozottabban; vizpartban vájt ür. A. J.

Pedig Buda pártján még elegen vagynak,
Lehetne keménynek mondani és nagynak,
Ha volna tanácsa, ha volna vezére,
Ha Etel oly sokkal maga föl nem érne.

De bomlanak immár külön-külön észen,
Füstbe ama nagy tűz, félő, ne enyésszen.
Végre a tanácsot, mit megvon az elme,
Megadá mindnyájok közös egy félelme.

„Budaszállás - mondák - nyilt, mezei tábor,
Nincsen is ez helyben maradásunk bátor:
Nosza rakjunk várost, kőre követ szintén,
Valamint sok más nép teszi Naplementén.”

Mindenki örömmel ezt az igét hallá,
Fenszóval Buda és a többi javallá:
Mire Etel megjő, ha volna lehetség,
Hogy ilyen épűlet akkorra megessék.

Város vala régi, Duna jobbik partján,
Megtörve had által, Keve, Béla kardján;
Tornyai, bástyái, mellvédei most rom:
Húnok idejöttén alázta meg ostrom.

Teteje hamvvá lőn; még falai állnak,
Lassu enyészettel ott hagyva halálnak,
Ügyefogyott aljnép csarnokait éli,
Szél benne bitangol: az északi, déli.

Erre legott minden, ha ki látta, gondol,
Képzeletök mindjárt építi a romból.
Rései megtöltve, árkai megásva:
Költözzél, oda át mind Budaszállása!

Nosza, egész tábor Buda szaván pezsdül.
Útra, hogy a várost vigye mindenestül,
Kapcsait ereszti, oldja eresztékit:
Budaszállást ember nem leli a régit.

Szedi szélyel, csuklón, ki mestere ennek,
Emeli köpcös váll súlyát szelemennek;
Oszlopa dől rendre; cölöpjeit ássák;
Gödör ha jelenti Buda ó szállását.

Lábat alá mindjár’, kötnek erős tengelyt,
Irdatlan[269] kereket, guruló nagy hengert;
Gulya ökör húzza; a tábor is indul;
Csak a Mátra szele száll ott meg ezentul.

---

[269] A népmesék e szava nem oly irdatlan szó, mint látszik. Betűcserével annyi mint irg-atlan, a régi irg. (jorg) tőből; tehát am. irgalmatlan (nagy). Azt gondolá az ember: szemét; pedig lám: kincs. A. J.

Immár Duna mellé hogy lassan elértek:
Láp a szarufákból készűle temérdek:
Úszva egyik partról költöznek amarra,
Lófarkon az ember, tutajon a marha.

Föld nyomorú népét, az idegen fajtát,
Ostorral azonban építeni hajták
Seregestül, amely tud bánni a kővel,
Vagy arravaló, hogy emelje erővel.

Sziklát seregestül hordnak vala heggyé,
Munkában az éjet nappal teszik eggyé;
Etetik éhszájú csorbáit a falnak,
Tornyot is az égre, négy szögein, tolnak.

Hamarább mint vélnéd, vár leszen a várból,
Kapuit ácsolják nagy erdei szálból,
Csiga eresztvényre hídját lehidalják,
Iszonyú mély völggyel körítik az alját.

Buda király elsőbb a helyet megjárva,
Építi fa sátrát nagy kő palotára;
Ernyőt a hunok is körülötte vonnak,
Tetején lángdúlta födözetlen romnak.

Budaszállás, amely volt azelőtt, nincsen;
Ki látni akarja, ide föl tekintsen,
Sátorait tarkán emeli magosra; -
Hirtelen így épült *Buda új várossa*.

Tizenkettedik ének

Buda halála

Már fészeke fölött leng énekem ezúttal,
Buda forgó napja száll meredek rúddal,
Este van, este van... késő a madárnak:
Nem látjátok-e már, hogy' nőnek az árnyak?

Buda körül bús éj tornyosodik össze.
Hanem a sors útján csak pihenő lessz e:
Új dalok, új dolgok tolmácsai, jőnek,
Ha Isten erőt ád szegény éneklőnek.

Etelét említem: hova késik hadban:
Idejét vesztegli maga önként abban,
Készántag azon van, mi ürügyön késsék,
Rettegve haragja izzó kitörését.

Talán Buda megtér ildomosabb észre,
Tán pártja elporlik, (szakad is már részre,)
Tán őmaga lelkét türelemmel győzi,
Csepprül amíg cseppre boszuját lefőzi.

Hamar a zendűlést odakinn elnyomta,
Csak félelem által; vért keveset onta;
Látatlan előzé iszonyú hadjárat:
Híre hadat vert meg, vőn be kaput s várat.

Sok kulcsot ijedve lába elé hoztak,
Fogoly esett nagy szám, sarc tetemes, gazdag,
Túszt neki minden hely küldöze hódolva,
Városok utcáit taposta hatalma.

Ám adaját császár meg nem adá bérül,
Hallván ijedelmes rosz hírt Etelérül:
Hogy az ő országát hódítja *magának*,
Népével a húnok, mint *urai*, bánnak...

Üzené: túszt, foglyot hamar átaladjon,
Maga is országán többé ne maradjon,
Vigye hadát húnok lakozó földére:
Ugy áll neki császár, mit előbb igére.

Nagy büszke haraggal Etel erre lobban,
Igazán vagy színből? maga tudja jobban;
Színből, igazán is: mert az neki sértő,
Hogy *elébb* átadja s várjon adóért *ő*!

De meg, Buda miatt késik vala, mondom,
Haragban a lelke hömpölyög és gondon; -
Ifju seregét is szoktatnia kell még:
Látja, hogy a harcban mily öröme telnék.

Nosza hát indítja, had-izenés nélkül,
Felel a császárnak mostoha vendégül:
Mély birodalmába, hét ágra, betörvén
Omlik hada, mint ár, kavarog mint örvény.

Valahol megfordul, pusztít, rabol, éget,
Füstben maga után von egész vidéket,
Kincsét kirabolja, népeit elhajtja,
Csak az üres földnek gyász fenekét hagyja.

Tízszer - husszorosan az adót fölszedték,
Olly özön a zsákmány, mind' el se vihették,
Bíbornak először kopja vala singi, -
Vagy elégett máglyán, nem vált ura senki.

Sűrü követ által bezzeg ajánlá már,
Maga veri följebb adaját a császár:
Ám Etelét ily szó találja süketnek,
Látnia szinét sem engedi követnek.

Sőt a telet is már - Etele azt várja,
Míg maga hídat ver omló vizek árja:
Hogy büszke Bizáncnak kapuin döngessen -
De az idő sorját, kell, sorba kövessem.

Buda király búsan ödöng vala itthon,
Bástyái mögött sem érzi magát bizton,
Keleti pusztákra szomorúan néz ki,
Hogy mily nagy az ország s kicsiny az ő fészki.

Mint rácsba először befogott vadállat
Mozgásra elég tért s nyugtot se' találhat,
Jár fel-alá mindig, lép nehanyat s vissza,
Fejével a rácsot sikeretlen zúzza:

Úgy, falai közt, jár húnok fejedelme;
Gyorsabban a testnél hánykódik az elme:
Ha űl is, ha áll is, ha fekszik, ha alszik:
Ez nem pihen úgy se, álmába' viharzik.

Egy nap is, a várnak hogy néz vala ormán,
Egyedül a síkra mélázva mogorván,
Merre Budaszállás lehetett a régi,
S homályban Etellak messzebbi vidéki:

Hirtelen az öklét üti homlokához,
Szeme összébb rándul, *egy* pontra sugároz,
Nem a levegőben - lelkébe' van e pont,
Hátra szegett fővel nagyot riad, és mond:

„Mely Isten az égből - te, Hadur, ez eszmét,
Te adád most nékem, szánván Buda vesztét!
Vagy valaki, ébren - feledett álomban -
Mondta nekem?... Sőt te, te Hadur, e nyomban!

„*Mind* a hunok tüstént körül arcom' vennék,
Magam is, *e karddal*, győzhetetlen lennék,
Ha egyszer kezemet ráteszem a kardra,
Én, Buda király, mint Isten is akarta!

„De ki lesz a bátor?..." Ezt mondva, szemébe
Kanyaró ötlött fel, a Kanyaró népe,
Mely, noha Budával táboroz egy-párton,
Nem szenvedik ottbenn, csak kívül az árkon.

Mert nem volt Kanyaró, feje, atyja nemnek,
Vezeti seprőjét húnnak, idegennek,
Ki barát és ellen földjén rabol, éget,
Ki apát anyát ölt, s aluvó vendéget.

Nem lakik e banda soha sátorszinben,
Eső, hideg és hév feketíti színben,
Bőre nem is bőr már, hanem ordas kéreg;
Nyerge az ágy s tűzhely, hús ez alatt fő meg.

Békében (e hadnak nincsen soha béke)
Körül a szomszédság búvó menedéke,
Onnan idegent is, húnt is rabol átkul;
Hadban elől ijjeszt, mérföldnyire száguld.

Mostan Buda mellé, mint keselű, jöttek,
Díjul akasztófát s aranyt kikötöttek,
Azt hogy ne találják, ezt hogy ne veszitsék; -
Kénytelen ámbár, de kellett a segitség.

Ily hadnak Buda most hivja fejét félre,
Vala ez a rútak iszonyúbb vezére:
Daliás hún nép közt nem akadt oly undok,
Hogy megközelítné amilyet elmondok.

Kulacsfeje szűkült, pisze orral, lappá,
Tette a természet, s maga még rútabbá:
Késsel az ön húsát bemetélte arcán,
Hogy lenne ijesztő rettenetes harcán.

Szanaszélyel ritka, müveletlen serték
Forradozott állát s ajakát kiverték,
Apró szeme kútból csillog elé, szúrva;
Hangja ebugatás: vakogó, nyers, durva.

Ezzel Buda király ered íme szónak,
Félre mezőn híván, így mond Kanyarónak:
„Meglátom, Kanyaró, van-e hős sziv benned,
Etele sátrába, éjszaka, bemenned.

„Kard függ ott valahol, megismered erről:
(Hüvely atyjáé volt, megmondta: mi jelről)
Azt nekem orvúl te... ha nekem elhoznád:
Aranyban-ezüstben elnyered a hasznát.”

Megdöbbent Kanyaró, gondola egy hosszat,
De utóbb fellángol, merni nagyot, rosszat,
Szája vigyorgástól lőn még iszonyúbbá,
Dísztelen ily szóra vonogatta csúffá:

„Kard lesz: de aranyt adj, de sokat; nem bánom;
Hanem aztán: pfh! pfh!... Etelét nem várom;
Mert ha Etel itt kap, Hadur, az ebanyja,
Száz volna se’ ment meg, se maga sem kardja?”

„Menj, menj, gonosz! Ármány! Buda szól ijedten,
Mert félek agyon sujt égő nyila itten,
Vagy az útban, akit káromlani mertél; -
Jutalmad azonban megvetem a kardér’.”

Még az nap Kanyaró osztja hadát szélyel,
Út nélküli úton bújkál vele éjjel,
Napközben mocsaras helyeken meghúnynak,
Rettegve bosszúját minden igaz húnnak.

Harmadik éj amint fordul ilyen napra,
Mind összeverődtek tornyos Etellakra,
Állítja vezérük ide-oda lesbe,
Útat előálmon egyedül keres be.

Krimhilda Etelnek szép nője azonban
Távoli férjéhez vala édes gondban,
Nem alutt, az álom csak játszva kerülte,
Fohásza galambit férje után küldte.

Hattyu fehér teste forog a hab ágyon,
A lelke meg úszkál tenger hiu vágyon,
Apró pihegését únja Aladárnak;
Körül éjsűrítő nagy kárpitos árnyak.

Hall egyszer odalenn, mint paripa prüsszét:
Megörül: hirmondó! felugorva néz szét:
Etele tornácán hadi mént kötött meg
Valaki... „jaj! nem más - édes uram jött meg!”

Veti hamar leplét karcsu derekára,
Minden erén futkos szerelem hangyája;
Függő folyosón át az urához indul,
De megáll rettenve útja közepin tul.

Idegen a férfi, dísztelen a termet,
Mely palotából jön s lova hátán termett:
„Ki az ott, ilyenkor?” - De nem is áll szónak;
Vércse sikoltása űzi az asszonynak.

Tüsténti aluvó őr, valamennyi, támad;
Két ujján Kanyaró füttyent vala hármat,
Éh farkasi oztán törnek elő jelre;
Virrada sok alvó örökös éjjelre.

Így sikerült vérben által verekedni,
De zsákmányt Kanyaró nem mer vala vetni;
Seregét oszlatja: el, el, a határra!
Egyedül a kardot viszi meg Budára.

Mellyet nagy örömmel Buda király másnap
Mutat elő s büszkén a többi tanácsnak,
Dicsekszik: az éjjel *csoda* által nyerte;
Jobban Etellakról tudják hazaszerte.

Mindenfele a hír onnan eredt szélyel,
Összetalálkozván Buda más hírével:
Hogy az Isten kardját csudaképen nyerte; -
Nem hiszi *egy* ember neki, országszerte.

Sőt a maga pártja, az is elpártolna,
Etelétől immár menedék ha volna;
Újult bizodalmát öli halvány kétség:
Így orozott kardban, vajh, lesz-e segítség!

Etelének is vün[270] hírt Hilda futára,
Mikor a kard eltünt, s hova tünt: Budára.
O - jaj!...akkor látták (egy hangja se hallszott)
Sápadni először azt a piros arcot.

Elsápada, elhalt kisérteti zölddé,
Azután izzó vér sebesen megtölté,
Azután ültéből felrándula, tenni,
S dörmöge mély hangon: „haza fogunk menni."

Követét császárnak hívatja magához,
Adaját hogy rakják; engedi, lábához,
Túszt neki és foglyot átaladat renddel,
Haza indúlásra napot órát rendel.

S már, mint szele égi tüzes háborúnak,
Zúg jötte felől hír a haragos húnnak,
Mindenfele a nép elképzeli s borzad
Budára szegényre az iszonyú rosszat.

Mint hegy ha szakadna, mint ég ha omolna,
Világ tengelye mint dűlőbe' ha volna:
Úgy képzeli a nép - vagy mi nagyobb rosszat
Etele haragja, Buda bűne hozhat.

Még útban eléje, urok elé, mennek
Sokan a fő húnok, fejei a nemnek,
De nem meri egy se Buda pártját fogni,
Etele szívébe könyörű szót lopni.

Detre is ott van már, kelleti hüségét,
(Átkozva magában Buda semmiségét.
Lelke a jövendőn szomorún kóválygyog.)
S vele mind a többi idegen királyok.

Föl, Keveházának, seregét vezérli
Etele; ott áldoz; Érdet nyomon éri,
Buda új városnak fordul, folyam ellen,
Téteny előfokján föltetszik az ellen.

Hamar, ezt meghallván, Buda kaput zárat,
Nagy körösztbálvánnyal segíti a zárat,
Dobogót felvonnak szédűletes árkán,
Nyíllal, kopiával tövises a párkány.

Hal úszva - király mond - madár ha repülve
Ember fia nem jő itt csuda nélkül be:
Mert elfogy előtte, akármi felől jön,
És meghasad a föld, bármerre kerüljön.

---

[270] Vive. Jogos régi forma. A. J.

Etele azonban már nem vala távol,
Körül a hegységet megszállta hadával;
Kapu elé mindjár' szót szólani küldött,
S nagy hangon alólrul beszéle a küldött:

„Buda király hol van? Álljon maga szónak. -
Etele küld engem, ura minden húnnak,
Seregével ott ím a bérceket űli,
Ezt a madárfészket pöhölyre becsűli.

„Hegyet az árkába onnanfölül ontat,
Falaid ormóján tapos országútat,
Valaki él ottbenn, úgy tartsa, nem élne,
Fiúval az apját vetteti kardélre.

„De ha Isten kardját meghozva, köszöntöd,
Kapuid, sarkából, mély porba ledöntöd,
Egyszer ha vonúl át városodon népe:
Fogad utolszor még atyafi kedvébe."

„Se kaput, sem kardot! - felelt Buda hévvel, -
Holt testemen át csak ha bejő népével!
De, ha esdő szóval *maga* hozzám jön be,
Fogadom a pártost régi kegyelmembe."

Kaccanva Etele érti meg e választ:
Ha ha!... egy jó kardot fegyveriből választ
S indúla, menőben derekára kötvén,
Mind az urak kérik, őt nyomba követvén.

Ne menjen! ez ármány; Hadurra? hová megy:
Azok ott nagy tábor; maga hős, de lám *egy*; -
Esennen[271] a hún fők köntösit érintik:
De szeme szikrái vissza vadúl intik.

Jutva le a várhoz (mely Ó-Buda mostan),
Parancsola tüsténT: nyíljék kapu ottan,
Hidat alá döntnek, kaput elé tárnak;
Mögötte bezúdúl tengelye a zárnak.

Buda pedig öccsét várja vala bástyán,
Messzire megrémült vérszínü palástján,
Haja merevedni sisak alatt kezde,
Hálója halálnak szemeit környezte.

Szólni akar - nem tud: hozzá ne eresszék,
Karddal ez egy embert odalenn elvesszék;
De nem is voln' aki e szóra királynak
Végezze parancsát: mint kőszobor állnak.

[271] Esdőleg: Régi szép szó. A. J.

Amint közelebb jő, amint szeme villan,
Duzzad egész teste, majd rászakad ollyan,
Harag a nézése, harag a járása,
Szorul összébb köztük levegő nyilása:

Fegyvertelen az bár - szegény Buda elhűl,
Hamar Isten kardját rántja ki védelmül,
Önkintelen ádáz Etelétől ója,
Noha érzi eljött éltének utója.

Etel is, szó nélkül, csak ölü-sívással,
Ránt ellene szablyát; küzdenek egymással;
Messze a viadal késő zaja csattog;
Nézi a két tábor, fölöttük, alattok.

Ott nem az Istenkard által Buda vívik,
(*Kezében* acélja csak acél tudnillik;)
Emberül ő harcolt maga emberségén;
Bajnok vala ifjan, s bús élete végén.

Harmadszeren amint zúdúltanak össze:
Etel Buda kardját kiröpité messze;
Oda lőn az; testét veszni hagyá hátul,
Megfutva halálnak mereven arcától.

Még egyszer üvöltvén, Etele szökellik,
Vállközön a kardját belemártá mellig;
Arccal, Buda ki volt, a porba merűle,
Iszonyú csendesség fagya meg körűle.

Ám had ura Isten jól látva egéből,
Hunokért nagy könnyű csordúla szeméből;
„Jaj! betelik, mondá, már íme betelnek -
Népe jövendői számlálva Etelnek.

„Isten, alant földjén, ő lehetett volna;
De nagy ily kísértés, földi halandóra" -
Szólt; és megnyugodott, könnyét letörölvén:
Hogy örök-állandó amaz erős törvény.

Ezalatt tornyáról magas palotának
Rohan alá, hajh! már özvegye Budának;
Szöghaja kígyóit tépi, előfutva,
S üvölt habos ajkkal, még oda sem jutva:

„Ilda, kevély Hilda! Krimhilda kegyetlen!
Verjen meg az átok! ne maradj veretlen!
Soha te fiadnak örömét ne érjed!
Vesszen ki magostul vele gyilkos férjed!

Kínnal fiad elveszd, kínnal akit szültél:
De ne örülj akkor, mint *akkor* örültél!
Kit élnie szűltél: szűld szörnyű halálra!..."
Jajgata, és mint holt, lerogyott urára.

Etele is eszmélt asszonyi fájdalmán,
Össze a hős rendült neje nevét hallván,
Lába előtt, vérből, néz vala egy pontot,
Tompa sötét hangon ily szavakat mondott:

„Ne átkozd, iszonyú! nem vétkes *az* ebben;
Ártatlan a gyermek az apai tettben.
Átkod Keveházból nem fogja kivájni...
Tora, temetése leszen ott királyi.”

Búgással az asszony szemeit a sebbe
S arcát, könyü nélkül, temeté mélyebbre;
Sírtak hölgyei mind. Most a csuda-kardot
Fölveszi egy fő hún, ki Budával tartott.

Vitte, odanyújtá Etele királynak,
Némán háta megett a többije állnak.
Megrázkodik a hős, markolat érintvén;
De legott felszólal, nagy körbe tekintvén:

„Hun urak, mit néztek! ez csak az én tettem,
Megvan. Szigorún, de igazán büntettem.
Ezután bő ajtó nyílik kegyelemre:
Nem vetem a multat senkinek én szemre.

„Hunok! Isten kardját emelem rá fenjen:
Mind a világvégig általa kimenjen
Népünk birodalma, neve, dicsősége!...
Örökkön örökké nem lesz soha

Vége

A CSABA-TRILÓGIA ÚJABB ALAPRAJZA

(1863)

Első rész: *Buda halála*.

I. Buda megosztja öccsével az uralkodást.
II. Detre tanácsa.
III. A tanács visszafelé.
IV. A vadászat.
V. Folytatás.
VI. Rege a csoda-szarvasról.
VII. A követség.
VIII. Etele álmot lát.
IX. Isten kardja.
X. Etele hadba megy.
XI. Buda várost épít.
XII. Buda halála.

Második rész: *Ildikó*.

I. Isten igazsága.
II. Csaba születik.
III. ?
IV. Keveháza.
V. Isten itélete.
VI. Ríka halála

VII.
VIII. Csaba nőszül.

IX.
X. 1. Lech.
XI. Három intés: 2. Katalón.
XII. 3. Róma.

Harmadik rész: *Csaba királyfi*.

I. Etele király meghal.
II. A vezérek tanácsa.
III. Terítő.
IV. Krimhild Etelét siratja.
V. Szoard futása Csabával.
VI. Krimhild „menyegzője”.
VII. Detre csínja.
VIII. Csaba megtér.
IX. A „Krimhild ütközet”.
X. Detre ármánya.
XI. Az ütközet vége.
XII. Halottak harca.
XIII. Csaba Etelközön.
XIV. Csaba hagyása.
XV. Hadak úta.

CSABA TRILÓGIA

(UTOLSÓ DOLGOZAT)
A TRILÓGIA MÁSODIK RÉSZÉBŐL

1881

Első ének

A jóslat

Elvérzett Buda hős, Etele kezétül,
Etel arany székén már kénye szerént ül,
Növekedik gyorsan országa, hatalma,
Mint téli eséskor hó mezeje s halma.

Most is, hogy oda járt déli vizek táján,
Ádria bősz tenger sziklás karimáján.
Mind népeket onnan s nyájakat elhajta,
A bizánti császár ám busuljon rajta.

Mivel akit igért nem küldte adóját:
Mutatá császárnak keze nyomtatóját
S megizené neki, hogy *ez* a kisújja,
Rettenetes lész majd annak egész súlya.

Onnan hogy megeredt, már hazatérőben
Ősz aggot eléje hoztak az erdőben,
Ki magát mondotta isten emberének,
Bizonyt a rabok is mellette tevének,

Hogy ez a híres jós, ki e földet lakja,
Hite nem bizánti, hanem bálvány papja,
Búvóhelye barlang mind nyári és téli,
Jár hozzá a népség, imádja, mert féli.

Noha senkit nem bánt, jóslatban sem hazud,
Vígasztja szelíden a nehéz panaszút;
Adományt nem hajszol, de - mi szükség - elvesz
Testi ruházathoz, testi eledelhez.

Ezt hogy a királynak unszolák eléje,
Különös volt látni ó gyapju zekéje,
Mely aláfolyt sarkig, tiszta, de sárgulva
Festetlen fehére hosszas idő múlva.

Ősz haja mellestül betakará vállát
Vegyítve fakóbban nagy ezüst szakállát,
Kezébe' fehér bot, s a tetején ennek
Szalagos babér dísz, pártája istennek.

Ott, hajtva királynak fejet illőn s térdet,
Így felel a szóra melyet a hős kérdett:
„Ki vagyok? - Bízom, hogy nem Etele rabja,
Hanem az ó isten dalnoka és papja.

„Amaz istené, kit látsz faragott míven
Feszíteni húrját lanton avagy íven,
Ki jóslatot zenge sok ezer öltőnek,
Mely bölcsebb vala, mint akik ez’tán nőnek.

„De hatalmas ő még! - s Bizánt ha bolondúl,
Bizánt lakol érte, ő vele nem gondol...
Sőt gondol erősen: bűnteti; már kezdi,
S talán *Te* vagy a kar, mely által elveszti.

„Hanem én a szókat igazítom rendre,
Nem felelek hosszan rövid kérdésedre;
Parancsodat várom, kegyelmedet kérem,
Nehogy az istenség megboszúlja vérem.”

Monda Etel: „Csínján!... istened egy árnyék,
Magad egy hang volnál, ha én abba’ járnék:
Hallám s nincs. De megóv, ha mi óvhat, téged:
Bendeguz atyámra mutató vénséged.

„Hanem itt tégy próbát jósi tudományból,
(Mert jóslatom immár vagyon isten-szájból):
Mint lesz birodalmam lefolyása, vége?
Lássam, az istened igaz istenség-e?”

Mind a körülállók mosolyogtak erre,
Szánva tekintének az öreg emberre,
Tudván hogy Etel már Isten kardját birja,
Kirül a világfán jós íge van irva.

Mint szarvas, ebektül ha vagyon űzőben,
Tekingete oldalt, hátra is elsőben
Az öreg, s válasszal késik vala nyelve;
Megszólala végre karját fölemelve:

„Sorsát a hatalmas ne hívja ki, kérdvén:
Sokszor a bal végzet hever isten térdén
S ott marad, ameddig boszura nem költi
Bűn, s emberi vak dölyf, mely az elmét tölti.

„Birodalmak sűrűn támadnak, enyésznek,
Hamarább, ha gyorsan növekedést vésznek:
Netalán a jóslat teneked sem kedvez...
Ragaszkodom inkább adott kegyelmedhez.”

Etele azonban akará hogy hallja,
Mit zeng sorsa felől hamis isten dalja;
Mire az ősz fürtét köntöse szárnyával
Befedé, s könyörgést mormola hangjával.

Mint betakart méhkas, zúg vala, mig dallá
Lett végre a zsongás. Etele meghallá,
Mert kis kora óta érti a jós nyelvét;
S így vette dalának röviden értelmét.

Hogy nagy birodalma elenyész holtával,
De helyre megint áll az idő folytával,
Fia, kit nem ösmer, bár vagyon életben,
Fogja fölépítni. Ez van a végzetben.

Etel ingerűlten kacagott fel rája
S így szólala: „Hazudsz, hazug isten szája!
Fiam egy sincs akit vonásrul vonásra...
Hogy' véd meg a máglyán istened, ám lássa!"

S inte, parancsolván hogy hátra vezessék. -
Nyomban Etelvárról juta ám követség,
Jelenteni, hogy lett Isten ajándéka
Fiugyermek, akit szült asszonya, Réka.

Réka, feleségül amaz Ilda mellé
Kit vőn, mikor ennek gőgjét megigenlé,
S hogy udvara közt mind visszavonást szított,
Szíve melegjéből leve kitaszított.

S hozta szerelmében, díszül az udvarnak,
Keleti országból leányát Magyarnak,
Ki vala ös honban magyarok királya;
Réka az új hitves, ennek egy-leánya.

Ete, Bulcsu fia, a követség élén
Megszólala most, nagy főhajtva beszélvén:
„Öröm és dicsőség Etele királynak!
Fénye le ne szálljon soha is napjának.

„Mert a királyné, kit hagya édes terhben,
Megszűlte fiát már - fiat első szerben -;
Virágzik Etelvár ragyogó örömtül,
Áhítja királyát látni szembe - szemtül.

„Jer azért, lásd arcát az új csecsemőnek,
(Mindenki tiéddel vallja egyenlőnek),
S nevet neki válassz névinnepet űlve,
Melyre a hír majdan koszorúit tűzze!"

Etele a választ megadá, mint kellett,
De belül megdöbbent ám az öröm mellett:
„Ez az ismeretlen!" villana eszébe
S egy percre sötéten elkomorúlt képe.

Majd rendele dús tort vendég követeknek,
Kincses ajándékot vinni a betegnek:
Sok római ékszert, arany-ezüst marhát,
Kit hoza a földről, hol ma lakik dalmát.

De mikor sátrába bevonúlt estenden,
S megvárta előbb, míg néma leend minden.
Pillogva a tábor-tüzek amint múltak,
S a mennyégnek örök csillagi felgyúltak:

Küldé izenettel sátori szolgáját,
Hogy látni akarja öreg jós orcáját,
Hogy vele négyszemközt valamit beszéljen
Bántása ma nem lesz, biztassa ne féljen.

Hamar az ősz megjött s utalák menten be;
Etele komoran állott vele szembe
S elnézte sokáig tiszteletes arcát,
Melyen az indulat nem jelölé harcát.

Megszólala végre: „Öreg, akit adtál
Jóslatot, *egy* ízén még sem hazudott, áll;
De felelj, hol vetted? igazán az égből?
Vagy sejtve koholtad régi bölcseségből?”

Erre a jós: „Tiltja istenem és nyelvem,
- Válaszol - ily szókra, vallatva, felelnem.
Mert jósol az isten, kik hozzá folyamnak:
De nem enged földi kényszer hatalomnak.”

Etele ily bátor feleletre nem várt,
S habozék: kardjával döfje-e le mindjárt,
Avagy oly kegyelmét hozzája mutassa,
Melynek amaz hírét messze ragyogtassa.

Szólt végre szelíden: „Öreg, elbocsátlak,
Légy papja tovább is faragott kőbábnak,
De ne ámíts pénzért, tudva hamis hittel;
Ím ez arany kincs, légy vele boldog, vidd el.”

„Kincse az istennek - felel a jós - hajdant
Vala templom-számra; most lakhelye barlang,
Maga is papja is, üldözve, szegények:
Adományod nélkül, nagy király, megélek.”

Etel ámulásban szemeit felvonta,
Beszorítá öklét s meg kinyitá, mondva:
„Élj hát öreg; ímhol visszaadom élted.”
S szabadon ereszté a lángra itéltet.

Második ének

Detre udvarlása

Lassan Etelvárnak seregét mozdítja
Etel, hova megtér diadalmas útja,
Kit előbb bátyjáról hívtak Budavárnak;
Lakhelye ott van most Etele királynak.

Kő vala ott minden (mer’ a város régi):
Tornyos paloták nagy kevély düledéki,
Oszlopok és ívek, folyosók, tornácok,
Márvánnyal kirakott feredő források.

Bástyafalak kívűl szegik vala körbe,
Kapuréssel itt-ott ugyan átaltörve,
Kit Etel jobb karba hozatott, hogy székét
Odatette, - hajtván munkatevő népét;

Kik követ a mésszel forrasztani tudnak,
Ácsolni a sziklát, verni vasat rúdnak,
Mind az aláhódolt országa lakóit,
Hozzájok a maga ügyes faragóit;

Hogy palotát néki s mind a királynőknek
Rakjanak, és házat körül a hún főknek;
Kívül legyen érc s kő fala, csúcsa, tornya,
De belül faragcsált mívü a cikornya.

Minden rekesz és fal belül áttöressék,
Hogy fa faragványnak légyen nagy üresség,
Hova termet, ágast, folyosókat ácsok
Tanúlt keze vessen, mint régi szokások.

De bent is azonban, hol nem vala már rom,
S meddig a szem ellát kívül is a váron:
Hunok apró sátra környöskörül álla,
Mindé, ki Etele udvarán szolgála.

Onnan Etelvárból király hazajöttét
Egyszerre az ország szélire meglőtték
Nyilasok, kik voltak állatva ki rendre;
Vala ez intézet harcra, védelemre.

Hogy, mennyire íjász lőhet erős karral,
Fentálljanak éj- s nap, láncolatos sorral,
Katonák észak-, dél-, kelet és nyugotra,
Figyelve körösleg minden állapotra.

És, ha mi zendűlet esik a határon,
Hírt róla tegyenek, röpülő nyílszárnyon,
Vagy Etel parancsát váltva tovább vessék,
Könnyü írott hártyán vigye nyílsebesség.

Nappalra ez a rend; éjet-szaka tűzjel:
Adni tovább messze lobogó nagy tűzzel,
Ha veszély ott künn s új háború gyülekszik
Vagy tág birodalmán valahol fellegzik.

Így, mint heverő pók, mely szálait őrzi,
Hálója rezgését Etel is megérzi,
Legyen az ellenség, vagy akadt zsákmánya;
Vala ez intézet maga találmánya.

Fel hát eme hírre mind gótok, alánok,
Szürr, herül és lombárd idegen királyok
Jöttek Etelvárra Etelét szolgálni,
Otthon fejedelmek, itt az ő szolgái.

Ünnepet a király, fia örömére,
Hagya hadjátékot s lakomát négy hétre,
Azalatt vendéglé mind a hunok nagyját,
Mind szolga királyok tarka egész hadját.

Ott vala ősz Detre, fejedelmi garral,
Uralni urát mind az egész udvarral,
Úgy szint' Odoáker, Ardarik, Alárik,
Valamir, - akikből egy-egy király válik.

Detre alázattal végzi vala tisztét,
Elnyomva szivében ama régi büszkét,
Mikor Etelének kengyelt fogni kellett,
Vagy állani hátul arany széke mellett.

Mert rettegi vala Etele gyanúját,
Hogy Buda részén a követ együtt fúják
Ő és az idegen többi fejedelmek,
Csak tőrnek alítá az adott kegyelmet.

Maga is hát hűbbnek egyre magát színlé.
Hosszú türelemre társait is inté
Biztatva, hogy el kell jönnie a napnak,
Mely szabadúlást hoz valamennyi rabnak.

Ildába reményét azelőtt vetette;
Hanem Ilda férjét igazán szerette,
S Aladárt ohajtá királyi utódnak,
Nem, hogy alá essék szolgául a gótnak.

Boszuját Szigfrídért se' feledte még el,
Sőt várja kitartó női reménységgel,
Hogy idő forduljon és alkalom erre:
Így ezen oldalról hamar megjött Detre.

De, hogy Etel hozta Ilda után Rékát,
Detre is megkezdé ravaszúl játékát. -
Hanem ennek itt most van is nincs is sorja:
Fő ünnep e mái: a nevezés torja.

Ül vala Etel fönt aranyos karszékben,
S vele Réka asszony koronás felségben,
Más asszonyi hátrább. Ilda magát menté,
Hogy beteg, urának (vesztére) jelenté.

Hun urak egy részén: Bulcsu, Szoárd, Torda,
Szömöre, a kádár álltak vala sorba,
Másfelől a fényes idegen királyok,
Etele nagyságát emeli pompájok.

Bíbor-aranydíszben a csecsemőt hozták,
Nézni az uraknak körül meghordozták,
Azután Etelnek vivék atya-csókra,
Nyitá komor ajkát neki nyájas szókra.

Nevet is fiának ada jó reményben,
Kehely-áldozván szólt: „neve Csaba légyen.”
Mert Csaba volt atyja hős régi Kevének,
Ki alatt a húnok e földre jövének.

Azután székéből áldozni kiszállott
Oda, hol fehér mén és fekete állott,
Fekete Ármánynak, de fehér Istennek;
Vele az urak mind s hódolt fejedelmek.

Gyorsan paripákat általüté karddal,
Jobbal a fehéret, a feketét ballal;
Helyezék a nézők két külön oltárra;
S Etel ily könyörgést vőn kegyes ajkára:

„Had ura Isten, ki nem alak vagy kőben,
De robogsz nyilvetve nagy örök felhőben,
Kit mi, világ lelkét, bár soha nem látunk,
Köveid, forrásid képében imádunk.

„Ím e Csaba gyermek! tenéked ajánlom;
Amit adál jóslat, visszára ne váljon,
Te is, Ármány, fordulj elleni kárára;
Tetszős legyen néktek e Csaba oltára.”

Mondá -, s mikor a tűz már sebesen égett,
Vette fiát ölbe hajáldozat végett,
Pelyhéből valamit a lángba röpíte;
S táltoshoz emígy szólt, ki neki segíte:

„Torda apám, nézd csak ama füstöt, hol jár;
Az elébb Istenhez lőtte fel az oltár,
Most ahol, mint kígyók, földön együtt csúsznak:
Félek: a *Jó*, a *Rossz* netán haragusznak.”

Táltos, ki az évek s napok útját rójja,
Megnézte rovását, megijedt, és szóla:
„Bal napon áldoztunk született Csabának:
Napja, ez év töltén, Buda halálának.”

Ily csere-szót tőnek halkan egymás mellett;
Hanem Isten lángja ismét eleven lett,
Füstje is Ármányét fellengve haladta,
Mint hegyi nagy cserszál a bokrot alatta.

Áldomás ezután leve mind napestig,
S éjszaka míg feljött az égi fiastik;
Fény a palotában versengve a kedvvel,
Új itala bornak régi köles-nedvvel.

Csak Etelének volt hallgatag a szája.
Töri az elméjét jóslatok homálya,
Éjjel is így várta nap kora ébredtét,
Vele az üdvözlő királyokat, s Detrét.

Haza mind a többit hamar elbocsátá,
Vendégül a szászt még asztalához látá,
Szólt vele sok nyájas, tiszteletes szókat,
Kérdezve a más-más isten imádókat:

„Detre, ki sok napnak érted arany fényét,
Láttad az észak, dél, s nyugat ó törvényét,
Sőt azokét is már sejted, alá délnek,
Kik fára feszített istenbe' remélnek;

„Emberölés terjed tág birodalmamban;
Törvényt azok ellen kivánok azonban,
Kik vérrel a vért s a becsületet mossák:
Meddig a kard tiszta? hol müve gyilkosság?"

Mint tigris a lesből prédára ha szökken,
Villant szeme szásznak nagyot e szó közben,
De mohos odvába meg' visszalapúla,
S Detre a királynak lassu hangon szóla:

„Isten az embernek dolgát hogy' itéli
Karddal, legyen észak-, nyugot-, avagy déli,
Valamerre a nap hinti arany fényét,
Láttam, s tudom a nép ebbeli törvényét.

„Mert a rómaival, ki hisz új istenben,
Együtt vívtam atyád hős Bendeguz ellen,
Népszámra velük mind az egész föld támadt;
De Odin eltörte suhogó szablyámat.

„Szolgáltam azóta; - nagy ideje annak,
Gúnyol is a népség már halhatatlannak,
Mert a nyilat most is homlokom itt hordja;
Mire tart Odin még? nem tudom; ő gondja.

„No tehát az ellent ki legyőzte *hadban*,
Megölheti vagy nem; Odin egyes abban,
Odin s valamennyi isteni a népnek;
Kardot ilyenkor tart becsületben épnek.

„De ki *bajra* hívta feleit, testvérét;
S mikor az nem vívhat, ontja *tovább* vérét,
Az egész világot kérdezve bejárhadd:
Becstelen az a kard, gyilkos az a párhad."

Ily választ az öreg költe merész szájon,
Gondolta, hol a seb, s akará hogy fájjon.
Búcsúzva Eteltől kifelé vánszorgott,
S odakinn magában menet ekkép morgott:

„Etele, nemes vagy! ez lesz a megtorló;
Elaludná ezt más, közlelkü bitorló,
De te birodalmad sírját magad ásod:
Buda vérhalála lessz a te bukásod!"